

BIBLIOTHEEK

VAN

MIDDELNEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

BIBLIOTHEEK

VAN

MIDDELNEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

Dr. H. E. MOLTZER,
Hoogleeraar te Groningen,

EN

Dr. JAN TE WINKEL,
Praeceptor aan het Gymnasium te Groningen.

MET MEDEWERKING VAN

Prof. W. G. BRILL, Prof. J. F. J. HEREMANS, Prof. W. J. A. JONCKBLOET,
Prof. J. VERDAM, Dr. EELCO VERWIJS en Prof. M. DE VRIES.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1878.

Snelpersdruk van Gebroeders Hoitsema.

JACOB VAN MAERLANT'S

NATUREN BLOEME,

UITGEGEVEN

DOOR

Dr. EELCO VERWIJS.

EERSTE DEEL.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1878.

INHOUD.

INLEIDING.

Toen Jacob van Maerlant Holland verliet, om naar Vlaanderen, zijn geboortegrond, terug te keeren, had hij een gesloten levenstijdperk achter zich. Ware ook van den beginne zijne werkzaamheid een verzet tegen de hoofsche ridder-poëzie, en zelfs zijne huldiging aan den heerschenden smaak doortrokken van den burgerlijken geest, de meerdere ernst des levens deed hem met eenig berouw terugzien op de dagen zijner jeugd, toen hij zich besmette met „logenlike saken," de vruchten van lichtheid van hart en zin en van wereldsche minne. Meer en meer begonnen hem de „favelen" en „onnutte loghenen" tegen te staan, en zijn geest kreeg andere behoeften, stelde zich hoogere eischen dan zich bloot te vermeien in de uitspattingen der vaak teugellooze phantasie van de riddergedichten, inzonderheid van den Arthurkring. De beuzelachtige sprokendichter voelde dat er nog andere krachten in hem sluimerden, en met den ernst van den mannelijken leeftijd ontwaakte ook de begeerte om zijne tijdgenooten, en daaronder de ontluikende burgerij, voor te lichten op het uitgebreide veld der wetenschap. De logendichter keerde zich af van de dwalingen zijns wegs; als leeraar zijns volks op natuurkundig, zedelijk en historisch gebied trad hij in eene andere gedaante op. De fabelen en logens hadden hare bekoorlijkheid voor hem verloren; en bleef ook zijn hart nog kloppen voor de geneugten der minne, zij nam niet meer de eerste plaats in zijn hart in: de ernstige vraagstukken des levens en der toenmalige maatschappij verdrongen de ijdele beuzelingen der jeugd. Reeds in den laatsten tijd van zijn verblijf te Maerlant wordt die ommekeer voorbereid, en waren zijn *Lapidaris* en *Somniaris* de eerste schreden door onzen dichter op zuiver didactisch gebied gezet, terwijl hij in zijn eersten *Martijn* de hand legde op de wonden zijns tijds, de gebreken zonder schroom aanwees, en zich een voorvechter toonde voor de rechten der opkomende burgerij.

Doch vooral met zijn terugkeer naar Vlaanderen opent zich het nieuwe tijdperk zijns levens, het tijdperk van rustelooze werkzaamheid op het gebied van de wetenschap dier dagen. Een der eerste vruchten van zijn vlijt was een uitgebreid werk over de Natuurlijke Historie, zijne *Naturen Bloeme*, een in onze oogen wonderlijk mengelmoes van wetenschap en onzinnige fabelen en bakersprookjes. Niet zoo voor Maerlant's tijdgenooten, die nog niet leefden in een tijd dat de critiek oppermachtig heerschte, maar die geloovig aannamen hetgeen wijze en geleerde clerken hun als de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek mededeelden. Met dit voorbehoud evenwel, dat hetgeen aan Walsche bronnen ontleend was meer en meer verdacht werd. „Wat Walsch is valsch is!" was later de strijdleus der Vlamingen in hunnen kamp tegen de Fransche overweldigers, en dit verzet tegen de „vâlsche, Walsche poëten" begint zich reeds in Maerlant's tijd te openbaren. Een letterkundig gewrocht had dubbele waarde, zoo het zijne verwantschap kon toonen met een Latijnsch voorbeeld; dan werd het verklaard van goeden huize te zijn, al gaf het in dwaze fabelen niets toe aan de grofste ongelooflijkheden van Walsche geschriften.

Verzet tegen den logengeest der Walsche dichters was dan ook een der redenen, waarom Maerlant zijne *Naturen Bloeme* schreef, gelijk hij zelf in den Proloog van dat werk, vs. 101—16, verklaart:

Ic hebbe beloeft, ende wilt ghelden
Gewillike ende sonder scelden,
Te dichtene enen Bestiaris;
Nochtanne wetic wel dat waer is,
Dat her Willem Uten Hove,
Een priester van goeden love
Van Aerdenburch, enen heeft gemaect;
Maer hi wasser in ontraect.
Want hine uten Walschen dichte,
So word hi ontleet te lichte,
Ende heeft dat waer begheven.
Maer daer ic dit uut hebbe bescreven,
Hebbic van broeder Alebrechte
Van Coelne, dien men wel mit rechte
Heten mach Bloeme der clerghien:
Op hem dar ic coenlike lien.

Met zekere fierheid noemt onze dichter als zijne bron den wijdvermaarden Albrecht van Keulen, reeds bij zijne tijdgenooten als Albertus Magnus bekend, terwijl hij met eenige minachting neerziet op zijnen voorganger, heer Willem Utenhove, die wel eenen Bestiaris gedicht had, maar hierbij een Fransch voorbeeld volgde, en alzoo met wantrouwen moest worden bejegend als geheel van den weg der waarheid afgeweken. Van dezen Willem Utenhove is ons niets anders bekend dan hetgeen Maerlant omtrent hem mededeelt: zijn werk schijnt reddeloos verloren te zijn gegaan [1]).

Reeds vroeg bezat men zulke *Bestiaires* in het Fransch: Philippe de Thaun, even na 1121, berijmde eene dierenbeschrijving onder den titel van *Bestiarius*, en ongeveer eene ceuw later, onder Philips August, schreef Guillaume, „*un clerc qui fut Normand*", een dergelijk werk, dat hij *Bestiaire divin* noemde. „Son livre n'a de *divin* que le titre," voegt Demogeot er ondeugend bij [2]). Beide *Bestiaires*, naar de uittrekselen te oordeelen, komen wat den geest betreft tamelijk wel met elkander overeen, en gelijken ook zoozeer op Maerlant's werk, dat het haast onbegrijpelijk is, hoe onze dichter in verzet kwam tegen een aan een Walsche bron ontleend gedicht, zoo Willem Utenhove ten minste een der Fransche voorbeelden volgde, hetgeen niet onwaarschijnlijk is. Vergelijken wij b.v. Philip de Thaun's beschrijving van den Eenhoorn met die van Maerlant, dan zal ons blijken dat geest en strekking volkomen gelijk zijn [3]).

Beste de tel baillie Jhesu Crist signefie;
Un deu est e serat e fud e parmaindrat;
En la virgine se mist, e pur hom charn i prist,
Et pur virginited pur mustrer casteed;
A virgine se parut et virgine le conceut;
Virgine est e serat e tuz jurz parmaindrat.
La virgine signefie sacez Sancte Marie;

---

[1]) Wel bezitten wij een klein fragment van een *Bestiaris*, dat juist het einde van dit werk bevat, zooals blijkt uit het onderschrift: *Explicit die Beestearis*. Maar dit behoort zonder eenigen twijfel tot een geheel ander werk, en zal eene vertaling van een Franschen *Bestiaire d'amour* zijn. Het is namelijk geen eigenlijke dierenbeschrijving, maar eene reeks van redeneeringen over vrouwen, liefde enz., die aan de eigenschappen van sommige dieren vastgeknoopt zijn. Voldingend werd dit bewezen door den Hoogleeraar Bormans, in de *Bulletins de l'Acad. roy. de Belgique*, XXVII, 488—505, waar tevens de fragmenten zijn uitgegeven.

[2]) *Hist. de la littérature Franç.*, 119.

[3]) Thom. Wright, *Biographia Britannica literaria*, Anglo-Norman Period, 86—89.

Par sa mamele entent sancte eglise ensement;
Et puis par le baiser çeo deit signefier,
Que hom quant il se dort en semblance est de mort [1]).

Ook het werk van Guillaume le Clerc en van Maerlant moet vele trekken gemeen hebben gehad, als kan blijken uit de vergelijking van beide Prologen [2]).

Kar en cest livre vos aprent
Natures de bestes et mors,
Non de tutes, meis de plusors,
Où mult avera moralité,
E bon pas de divinité,
Où l'em purra essample aprendre
De bein fere e de bein aprendre.

Herinnert ons dit niet aan Maerlant's woorden:

in alle desen boeken
Mach hi vinden, dies wil roeken,
Medicine ende dachcortinghe,
Scone reden ende leringhe?

En het is of wij Maerlant hooren klagen over de „logenlike saken," waarmede hij zich in zijne jeugd had besmet, wanneer Guillaume in *Le besant de Dieu* eene dergelijke klacht uit [3]).

Guillame, uns clers qui fu Normanz,
Qui versefia en Romanz
Fablels e contes soleit dire
En fole e en vaine matire,
Peccha sovent: Deus li pardont!
Mult ama les desliz del mond
E mult servi ses enemis,
Qui le guerreeient tut dis.

Zoo nu de Aardenburgsche „priester van goeden love" een dezer Bestiaires „uten Walsche" dichtte, dan zal het wel grootendeels vooringenomenheid tegen Fransche bronnen geweest zijn, die Maerlant zulk een afkeurend vonnis deed uitspreken. Het Latijn alleen gaf aan een werk den stempel der waarheid, welke fabelen het ook mocht opdis-

[1]) Verg. *Nat. Bl.* II, 3733 vlgg.
[2]) Zie WRIGHT, t. a. pl. 426—430.
[3]) Uitg. door Prof. ERNST MARTIN. Zie ald. vs. 79 vlgg.

schen. Later trok Maerlant evenzoo te velde tegen de borderers, terwijl hij de verhalen van den Pseudo-Turpinus voor goede munt opnam.

Daar evenwel van den Dietscen *Bestiaris* ons niets behouden is gebleven, is het slechts eene gissing dat Willem Utenhove een der beide Fransche gedichten zal vertolkt hebben, en kunnen wij van dezen onbekenden voorlooper van Maerlant afscheid nemen.

I. BRONNEN DER NATUREN BLOEME.

Maerlant getuigt zelf in den Prologhe van zijn werk, vs. 13 vlgg.:

Die materie vergaderde recht
Van Coelne broeder Alebrecht,

en later, als hij mededeelt hoe Willem Utenhove een Bestiaris uit het Walsch dichtte, voegt hij er met zekeren trots op zijne bron bij, vs. 112 vlgg.:

Maer daer ic dit uut hebbe bescreven,
Hebbic van broeder Alebrechte
Van Coelne, dien men wel met rechte
Heten mach Bloeme der clerghien:
Op hem dar ic coenlike lien.

Ook Velthem in zijnen *Spieghel*, I, 20, 1 vlgg., noemt Albertus Magnus als den vervaardiger van *Liber Rerum*, zooals hij Maerlant's bron noemde:

Ins conine Willems eerste jaer
So was broeder Aelbrecht herde maer
Te Coelne in die goede stede,
Daer hi dicke wonder dede
Van sconen dingen, van selsenhede
Ende van sconen spellicheden,
Dier ic een deel sal secgen hier naer,
Mer al te secgen werd te swaer.
Hi was van levene herde rene,
Ende maecte oec boeke int gemene,
Daer *Liber Rerum* deen af es,
Datmen int Dietsche heet Bestiares,
Daer vele nuttelijcheden in steet,
Ende van menigen dingen doet besceet:

Van minscen, van beesten, van wormen,
Van vele dingen al haer vormen.
Menige nature staet daer in,
Daer af wel des minscen sin
Leren mochte nuttelijcheden,
Haddi goede verstannesheden.
Ic souder u meer af hebben gesaect,
Mer daers een Diets af gemaect,
Dat Jacop van Maerlant dichte,
Ende daer om overlidict lichte.

Algemeen schijnt het gevoelen der tijdgenooten geweest te zijn, dat de beroemde Albertus Magnus de schrijver was van *De naturis rerum*, de bron waaruit Maerlant zijn groot natuurkundig werk heeft geput. Dit is eene dwaling. Niet Broeder Albrecht van Keulen was de schrijver, maar Thomas van Cantimpré, gelijk hij zelf mededeelt in een brief aan Humbert, meester van de Orde der Predikheeren, waartoe hij mede behoorde, welke brief vóór zijn werk *Bonum universale de Apibus* staat en aldus luidt [1]:

„Instantissime rogatus a quibusdam familiaribus meis, librum de praelatis et subditis multa sollicitudine et labore conscripsi. Revolvi autem librum illum DE NATURA RERUM, *quem ipse multo labore per annos quindecim de diversis auctoribus utilissime compilavi.* In quo capitulum de Apibus secundum philosophos Aristotelem, Solinum, Plinium, Magnum Basilium, Ambrosium episcopum et Jacobum Acconensem cum magna consideratione perspexi: cujus serie omnis status hominum, maxime in praelatis et subditis, necnon specialissime modus vivendi claustralium, poterat comprehendi. Hoc ergo capitulum exponere simpliciter et moralizare praesumens, cet."

In den Proloog voor den *Liber de naturis rerum* heet het:

„Naturas rerum in diversis auctorum scriptis, late per orbem sparsas, inveniens, cum labore nimio et sollicitudine non parva *annis ferme*

1) De dwaling was reeds opgemerkt door Quétif en Echard, *De Scriptoribus ordinis Praedicatorum*, I, 238: „Sic ... liber *de natura rerum* Alberto Magno tribuitur, quem certum est opus esse nostri Thomae de Cantimprato." Zie verder ald. 251, en verg. *Hor. Belg.* I[1], 36; Dr. JONCKBLOET, *Gesch. d. Mnl. Dichtk.* III, 37, en vooral BORMANS in de *Bulletins de l'Académie royale de Belgique*, XIX, 132—159. Daunou in de *Hist. litt. de la France*, XIX, 183, betwijfelt deze meening: „Suivant Trithème, l'ancien chanoine de Cantimpré serait encore l'auteur de 20 livres d'histoire naturelle, *de naturis rerum*; mais les manuscrits qui subsistent de cette compilation l'attribuent à de tout autres personnages, par exemple, à Albert le Grand, auquel il ne paraît pas qu'elle appartienne davantage."

quindecim operam dedi ut, inspectis diversorum philosophorum et auctorum scriptis, ea quae DE NATURIS RERUM creatarum [1]) et earum proprietatibus memorabilia et congrua moribus invenirem, in uno volumine, et hoc in parvo, brevissime compilarem."

Nogmaals aan het einde van het XIX^{de} Boek, oorspronkelijk het slot van het geheele werk, spreekt hij over de vele moeiten en kosten, welke hij zich bij de bewerking had op den hals gehaald, en over het doel, hetwelk hem voor oogen had gestaan, en wel in deze woorden:

„Consummato igitur opere, utcumque potuimus, a discreto lectore veniam postulamus, certi utique quia, etsi minus invenerit quam necesse sit, cogitare poterit, quod impossibile sit omnes philosophos, qui a diversis et multis inveniri et legi toto orbe terrarum casualiter potuerunt, unum hominem invenire posse, et legere, atque excerpere [2]), et in uno volumine compilare. Credimus tamen quod tanta et tam diversa et in tam parvo volumine posita vix inter Latinos poterunt inveniri. Neque enim laboribus aut expensis ullo modo pepercimus, quin opus istud ad effectum perduceremus. Anni iam quatuordecim aut quindecim elapsi sunt, ex quo libro DE NATURIS RERUM diligenter intendimus, illud beatissimi patris Augustini dictum, in libro de Doctrina Christiana, diu habentes pro oculis, ubi dicit utilissimum fore, si quis laborem assumeret, quo in unum volumen NATURAS RERUM et maxime animalium congregaret. Congregavi ergo, nec mihi suffecit Gallia atque Germania, quae tamen in libris copiosiores sunt regionibus universis, imo in partibus transmarinis et in Anglia, libros de Naturis editos congregavi et ex omnibus meliora et commodiora decerpsi. Si quem ergo collecta juvant, oret pro me ut secundum laborem meum mihi Deus mercedem restituat in futurum. Amen."

Omtrent de beroemde verhandeling, *Bonum universale de Apibus*, bestaat geen de minste twijfel dat Thomas van Cantimpré er de vervaardiger van was [3]), en het zal na het aangevoerde wel niet te gewaagd zijn ook het werk *De naturis rerum* aan hem toe te kennen. Doch er is meer, waardoor het auteurschap van broeder Thomas boven allen twijfel verheven wordt [4]).

---

[1]) In het Haagsche, door mij gebezigde Hs.: „*de naturis creaturarum.*"

[2]) Haagsche Hs. *expere.*

[3]) Wij bezitten van dit werk eene vertaling uit de XVde eeuw, onder den naam van *Bienboeck* bekend, gedrukt „bi mij Peter van Os prenter tot Swolle. Int iaer ons Heren M.CCCC.LXXXVIII. des anderen daghes nae sinte Ponciaens dach."

[4]) Wij volgen hier grootendeels het betoog van Prof. Bormans in de boven aangehaalde *Bulletins.*

Het *Bonum universale* is een zedekundig vertoog over de maatschappij der bijen, met toepassing op vorsten en onderdanen, geestelijken en leeken. Elk hoofdstuk wordt bij wijze van tekst voorafgegaan door eenige regels, die ontleend zijn aan het artikel over de bijen uit de *Natura Rerum*, waardoor elk verder bewijs onnoodig wordt [1]). Daarbij komt nog, dat Thomas, die overal zijne bronnen, zoo oude als nieuwe, aanhaalt, zeer zeker dit niet zou hebben nagelaten in het *Bonum universale*, zoo hij bij de tekstwoorden een naam van gezag als dien van Albertus Magnus had kunnen noemen, en daardoor aan zijn werk meer gewicht had kunnen bijzetten. Doch zonder er iets bij te voegen, haalt hij eenvoudig bij elk hoofdstuk zijne eigene woorden aan, om daaraan zijne zedekundige bespiegelingen vast te knoopen. Zoo leest men in de *Nat. Rerum*, L. IX:

„Imperator apum nullum habet aculeum, maiestate tantum armatus." Het vierde Hoofdstuk van Boek I van het *Bienboeck* heeft tot titel [2]): „Dat een prelaete sal wesen sonder wreetheyt," en vangt aldus aan:

„Die coninc der byen en heeft gheen anghel, nochtant is hi ghewapent mit moghentheit ende mit ontsichlicheit." Daarop volgt de toepassing: „Die anghel beteykent in die heilighe scriften wreetheit. Desen anghel en hadde Cristus niet, dye een prince der prelaten is," enz.

In het II^de^ Boek heeft het 23ste cap. tot titel: „Van menigerhande dienster der cloesteren." Daarop volgt de tekst: „Onder den bien zijn menigher hande ampten: een deel byen timmeren, die ander maken slicht ende suverlic, ende die anderen deylen dat daer ghehaelt is. Hier moghestu mercken menigherhande ampten der cloesteren." Vergelijken wij deze woorden met de *Nat. Rerum*, dan zien wij dat zij geheel eensluidend zijn:

„Sunt etenim intus officia diversa. Alie struunt, alie poliunt, alie sugerunt (*sic*), alie distribuunt cibum ex eo quod allatum est."

Het is even onnoodig deze voorbeelden te vermeerderen om aan te toonen dat Thomas in het *Bonum universale* telkens zijn eigen woorden uit de *Nat. Rerum* aanhaalt, als verder het betoog van den Hoog-

---

[1]) Terecht merkt Prof. Bormans op (t. a. pl. 139), dat het geen bezwaar oplevert, terwijl de Hss. steeds den titel voeren *De naturis rerum*, dat in het *Bonum universale* dit werk steeds *De natura rerum* genoemd wordt. Vincentius, die dikwijls Thomas' werk aanhaalt als: *De naturis rerum*, noemt het toch ook hier en daar: *Ex libro de Natura rerum*: B. IX, c. 8, c. 52, B. X, c. 6, B. XXXII, c. 125, en in c. 126 wederom: *Ex libro de Naturis rerum.*

[2]) Daar de Latijnsche tekst van het *Bonum universale* zich niet op de Leidsche Boekerij bevindt, heb ik mij met de vertaling moeten behelpen.

leeraar Bormans te volgen [1]), waarin hij uiteenzet dat Albrecht van Keulen in zijne *Historia animalium*, in zijne werken *De plantis*, *de mineralibus*, *de lapidibus* enz. een ander doel voor oogen stond, en die geschriften veelal uitgebreider zijn dan hetgeen in de verschillende deelen der *Nat. Rerum* daaraan beantwoordt. Albrechts *Hist. animalium*, hoezeer de beschrijving der dieren vaak in bijna dezelfde bewoordingen is als in de *Nat. Rerum*, heeft meermalen een geheel andere volgorde [2]), of wijkt er van af, of bestrijdt het zelfs. Daarbij heeft Albrecht de gewoonte telkens naar zijne andere werken te verwijzen, en de *Nat. Rerum* wordt geen enkele maal genoemd.

Thomas, hoewel een leerling van Albrecht, moet hier zijn meester zijn voorgegaan en zijn werk *De naturis rerum* vóór Albrechts natuurkundige schriften hebben vervaardigd, gelijk straks nader blijken zal. Had de leerling bij het opstellen van zijn geschrift de werken zijns meesters geraadpleegd en gevolgd, zou hij, die zoo nauwkeurig alle door hem gebezigde bronnen aangeeft, nagelaten hebben, den man te noemen voor wien hij zulk eene hooge vereering had? Zou Thomas het zelfs gewaagd hebben de voetsporen zijns meesters te drukken, en een arbeid hebben ondernomen, waaraan hij 15 jaren besteedde, zoo de groote Albrecht reeds een dergelijk werk had geschreven? Albrecht schreef voor wijsgeeren als wijsgeer; Thomas vergenoegde zich met de bescheidener rol van vlijtig verzamelaar, en schreef tot leering en stichting van de broeders zijner orde. Thomas eindigt zijn werk met de nederige bede: „Si quem ergo collecta juvant, oret pro me ut secundum laborem meum mihi Deus mercedem restituat in futurum"; Albrecht besluit de *Historia animalium* met de hooghartige woorden: „Jam expletus est liber animalium et in ipso expletum est totum opus Naturarum.... Nec aliquis in eo potest deprehendere quid ego ipse sentiam in philosophia naturali: sed quicumque dubitat, comparet... dictis peripateticorum et tunc reprehendat vel consentiat... Si autem non legens et comparans reprehenderit, tunc constat ex odio eum reprehendere vel ex ignorantia, et ego talium hominum parum curo reprehensiones!"

---

[1]) T. a. pl. 141 vlgg.

[2]) In het IVde Boek *de quadrupedibus*, is de volgorde in de *Nat. R.* aldus: *Azinus*, *aper silvestris*, *aper domesticus*, *aloy*, *anabulla*, *alches*, *ahyme*, *ana*, terwijl bij Albrecht de alphabetische orde reeds beter in acht genomen is, en wel: *Alche*, *a'phec*, *aloi*, *ana*, *anabula*, *asinus* (waarop de *asinus sylvestris* (*onager*) volgt, die in de *Nat. R.* onder de O voorkomt), *aper sylvestris* en *domesticus*, *akabus*, *ahane*. Gelijk men ziet is ook de lijst van Albrecht vollediger.

Vóór wij onderzoeken wanneer Thomas zijn werk *De naturis rerum* vervaardigde, zij een en ander omtrent zijn leven medegedeeld [1]). Hij werd in 1201 te Leeuw-St.-Pieter bij Brussel uit een edel geslacht geboren. Zijn vader, die met koning Richard Leeuwenhart den kruistocht naar Palestina had ondernomen, zond zijn zoon in 1206 te Luik ter school, waar hij tot 1216 bleef. In 1217 werd hij regulier kanunnik van de orde van St. Augustinus in de abdij te Cantimpré bij Kamerijk, waaraan hij zijn naam ontleende. Na er ongeveer 15 jaren doorgebracht te hebben, ging hij naar Leuven, waar hij zich in 1232 onder de Predikheeren deed opnemen, die hem naar Keulen zonden om er de lessen van Broeder Albrecht bij te wonen. In 1237 begaf hij zich naar Parijs om er zijne studiën te voltooien. In 1246 is hij te Leuven terug, waar hij de betrekking van onderprior en lector waarneemt. Hij schijnt omstreeks 1270 overleden te zijn.

Volgens zijne verzekering besteedde hij 15 jaren aan het verzamelen van de bouwstoffen en het bewerken van zijn boek *De naturis rerum*, dat oorspronkelijk uit 19 boeken bestond. Later voegde hij er een twintigste aan toe: *De ornatu celi et motu siderum atque planetarum*, en het geheel was reeds voltooid toen hij in 1256 zijn *Bonum universale* schreef. De tijd der vervaardiging is evenwel nog nader te bepalen. Vincentius van Beauvais haalt in zijn *Speculum naturale* honderden malen Thomas' werk *De naturis rerum* aan, dat hij voor een groot deel in zijn Spiegel inlaschte, die 1250 voltooid is [2]). Daar de samenstelling van een zoo uitgebreid werk als dat van Vincentius zeker eenige jaren gekost heeft, en Thomas ongeveer 15 jaren aan het zijne besteed heeft, mag men aannemen dat Thomas het vóór 1230 heeft begonnen, en omstreeks 1244 voltooid. Waarschijnlijk had hij reeds vroeg het plan opgevat tot het bewerken eener Natuurlijke Historie, en kwam dit tot rijpheid te Keulen, toen hij de leerling van Albertus Magnus was. Dat hij de *Nat. Rerum* vóór of in 1244 moet hebben voltooid, blijkt uit den Prologus, waarin van Jacob van Vitri wordt gesproken als een levende, en deze in dat zelfde jaar overleed [3]). In het *Speculum Naturale*,

---

[1]) Zie *Hist. litt. de la France*, XIX, 177 ss.

[2]) In de laatste hoofdstukken van B. XXXIII, het laatste van het *Spec. Nat.*, vervolgt hij in c. CI de geschiedenis van zijn tijd tot 1250, en vangt c. CII aldus aan: „Ecce tempora etatis sexte usque ad annum presentem summatim perstringendo auxiliante Deo descripsimus, qui est annus ab incarnatione Domini M. CCL."

[3]) Hoffmann v. Fall., *Hor. Belg.* I (1ste uitg.), 36, zegt dan ook terecht van Thomas' boek: „Intra annum MCCXXX—MCCXLIV compositus." Zie de aanhaling uit *De Nat. rerum* op bl. XX.

vooral in de vier eerste boeken, wordt door Vincentius meermalen Albertus Magnus aangehaald, maar steeds over geheel andere onderwerpen. Zoo Albrecht zich reeds vóór 1250 als schrijver eener natuurlijke historie had bekend gemaakt, zeer zeker zou een compilater als Vincentius niet nagelaten hebben ook nu en dan van dit werk gebruik te maken.

Dit is niet het geval, en de gevolgtrekking is zeker niet te gewaagd, dat Albrecht eerst na 1250 zijne *Historia animalium* en andere natuurkundige werken heeft geschreven, en daarbij een ruim gebruik heeft gemaakt van zijnen leerling, van wiens geschrift hij zelfs vele stukken nagenoeg woordelijk in zijn arbeid inlaschte, zonder hem evenwel te noemen. Albrecht toch had de min loffelijke gewooonte onder zijne bronnen nooit tijdgenooten noch onmiddellijke voorgangers aan te halen, en verzwijgt alzoo evenzeer Thomas als Vincentius en Jacob van Vitri, zelfs waar hij hunne gevoelen bestrijdt [1]).

Het werk van Broeder Thomas was oorspronkelijk in 19 boeken verdeeld, waaraan hij later nog een twintigste toevoegde. Zij zijn de volgende: Liber I *de anathomia humani corporis*; L. II *de anima*; L. III *de monstruosis hominibus*; L. IV *de animalibus quadrupedibus*; L. V *de avibus*; L. VI *de monstris marinis*; L. VII *de piscibus fluvialibus atque marinis*; L. VIII *de serpentibus*; L. IX *de vermibus*; L. X *de arboribus communibus*; L. XI *de arboribus aromaticis et medicinalibus*; L. XII *de herbis aromaticis et medicinalibus*; L. XIII *de fontibus*; L. XIV *de lapidibus preciosis et eorum sculpturis*; L. XV *de metallis*; L. XVI *de septem regionibus et humoribus aeris*; L. XVII *de spera et motu eius*; L. XVIII *de passionibus aeris*; L. XIX *de quatuor elementis*; L. XX *de ornatu celi et motu siderum*.

Het doel, dat Broeder Thomas bij zijn arbeid voor oogen stond, was hetgeen hij *de naturis rerum* gedenkwaardigs vond te verzamelen en de vruchten van zijn onderzoek in één klein deel samen te vatten. Overal noemt hij zijne bron, evenals ook Vincentius in zijn *Speculum* dit deed,

---

[1]) Zie Bormans t. a. pl. 145: „Albert ... ne se faisait aucun scrupule d'insérer dans ses écrits des ouvrages entiers d'autres auteurs, sans les nommer et en dissimulant ses emprunts autant qu'il pouvait, d'abord en les découpant et les interpolant de mille manières, ensuite en y mettant le cachet de cette latinité barbare, par laquelle il se distingue même parmi les autres écrivains de son époque et qui suffisait, par conséquent, pour lui en assurer la propriété. Il cite beaucoup de noms, mais rarement ceux qui les lui ont fournis; c'est dire assez qu'il ne cite aucun de ses contemporains ou de ses devanciers immédiats. Il ne nomme donc pas Thomas, ni Vincent de Beauvais, quoique dominicains et naturalistes comme lui, ni Jacques de Vitri, alors même qu'il copie les extraits où Thomas le cite, et qu'il les réfute quelquefois l'un et l'autre."

niet zoozeer om zijne belezenheid te toonen als wel om zijne berichten door een naam van gezag te dekken. In den Prologus noemt hij de verschillende door hem geraadpleegde schrijvers, en is daarin door Maerlant gevolgd. Onder die breede rij komen allerhande wonderlijke personages voor, die niet veel meer dan de rol van figuranten vervullen en tot stoffeering dienen. De eereplaats wordt ingenomen door Aristoteles, en daarop volgt Plinius, die wij stilzwijgend kunnen voorbijgaan. C. Julius Solinus, die waarschijnlijk in de IIIde eeuw leefde, vervaardigde een uittreksel uit de werken van Plinius, onder den naam van *Polyhistor*, of wel *de situ et mirabilibus mundi* bekend, en in de Middeleeuwen zeer geliefd. Ambrosius de bekende Bisschop van Milaan, die in de 4de eeuw leefde, maakte zich door vele zedekundige en stichtelijke boeken een naam, en zijn *Hexameron* was de bron van Thomas' natuurkundig werk. Basilius, de Groote bijgenaamd, een Grieksch kerkvader uit de 4de eeuw, was vooral beroemd door zijn *Hexameron*, waarin hij in eenige vertoogen de zes scheppingsdagen behandelde. Isidorus, in de 7de eeuw Bisschop van Sevilie, schreef eene Encyclopedie, onder den naam van *Originum Etymologiarum libri XX* bekend.

De zevende der door Thomas genoemde bronnen is een tijdgenoot, meester Jacob van Vitri. In zijnen Proloog noemt de schrijver hem: „magistrum Jacobum de Vitriaco, quondam Aquensem (*l.* Acconensem) episcopum, *nunc* vero Tusculanum presulem et Romane curie cardinalem, licet meritis pociorem, quasi etate ultimum ponimus, qui *de naturis rerum* et historiis, que transmarinis partibus modernis temporibus evenerunt eleganti sermone conscripsit, et hunc librum voluit Orientalem Hystoriam appellari." Thomas, toen hij nog als knaap te Luik ter school ging, had daar Jacob van Vitri als prediker gehoord en eene groote vereering voor hem opgevat [1]). Deze stierf te Rome in het jaar 1244, en leefde dus nog toen Thomas zijn Proloog schreef [2]).

Als volgende bron wordt *Liber rerum* genoemd, dat in Maerlant's Proloog ontbreekt, doch in den loop van zijn werk meermalen wordt aangehaald. Thomas maakt er aldus melding van: „*Librum* vero *rerum*, libellum admodum parvum, inveni, qui etiam de naturis rerum plurima comprehendit." Daarop vervolgt hij: „Inveni etiam librum quendam suppresso auctoris nomine, quem modernis temporibus compilatum audivi,

---

[1]) *Hist. litt. de la France*, XIX, 177; maar vooral XVIII, 209—246, waar breedvoerig over hem wordt gehandeld.

[2]) Volgens Daunou, *Hist. litt. de la France*, XVIII, 212, stierf Jacob van Vitri reeds in 1240. Is dit zoo, dan zou Thomas' werk *De Nat. Rer.* vóór 1240 voltooid zijn.

cuius sententias ubicumque reppereris, ex hoc cognosces quod hoc nomen *Experimentator* subsequentibus invenies praelibatum." Waarschijnlijk worden hier een paar werken van tijdgenooten, of althans van middeleeuwsche schrijvers genoemd, waaromtrent we niets naders in staat zijn mede te deelen.

De telkens genoemde *Physiologus* schijnt alleen in Hs. te bestaan, en kan òf zijn van Magister Florinus: *Liber de natura animalium* versibus elegiacis [1]), òf een, mede *Physiologus* genaamd, werk van zekeren Bisschop Theobaldus *De naturis XII animalium* [2]).

Platearius bewerkte een uit Arabische schrijvers en Plinius gecompileerd *Herbarium* [3]), maar schijnt ook andere werken over Natuurlijke Historie geschreven te hebben, daar zijn naam het geheele werk door genoemd wordt. Vele der door Broeder Thomas gebruikte geschriften schijnen alleen in Hs. te bestaan: vandaar dat men de namen zoowel der schrijvers als van de boeken in de bekende bibliographische werken en bij Gräsze te vergeefs zoekt. Wij noemden reeds *Liber rerum*, *Physiologus* en *Experimentator*, waaromtrent ons zeer weinig of niets bekend is; wij kunnen hier nog den naam van Adelinus bijvoegen, die ons een verborgen grootheid gebleven is, evenals, „Kyramidarium boec, daer doude philosophie in leghet [4])," dat herhaaldelijk als bron wordt genoemd, maar nergens nader is aangeduid. Het is mij dan ook niet gelukt er eenig nader uitsluitsel over te bekomen.

Daar de beschouwing van Maerlant's werk voor ons evenwel hoofdzaak is, en het later blijken zal dat Broeder Thomas de hoofdbron voor onzen dichter geweest is, op wiens voorbeeld hij telkens de in het Latijn genoemde schrijvers aanhaalt, kan het ons vrij onverschillig zijn welke bekende en onbekende grootheden de ijverige compilator voor zijnen arbeid raadpleegde. Maerlant toch, toen hij de *Naturen Bloeme* dichtte, heeft zich zeker vergenoegd hetgeen zijne bron hem gaf te vertalen, zonder zijn hoofd te breken met het onderzoek naar *Kyrammidarium boec*, *Experimentator* en andere, van welke hij misschien, evenmin als wij, kon getuigen:

Hetgheen ick heb gesien met dees mijn eygen oogen.

Van dit nog onuitgegeven geschrift van Broeder Thomas zijn slechts

---

[1]) FABRITII *Bibl. med. et inf. aet.* II, 173.

[2]) T. a. pl. VI, 224, *Vinc.* maakt nog van een anderen *Physiologus* gewag, in den *Prol.* c. XIV: „Liber qui dicitur Phisiologus, Ambrosii nomine signatus, sed ab hereticis conscriptus."

[3]) GRÄSZE, *Literärgesch.* II², 569; verg. PETIT-RADEL, *Recherches sur les Bibliothèques anciennes et modernes*, 125, 127.

[4]) B. II, 971; verg. III, 239, VI, 486 enz.

weinige Hss. bekend. De Hoogleeraar Bormans noemt er zeven, die te Breslau, Keulen, Wolfenbuttel, 's Gravenhage, Utrecht, Luik en Namen berusten, welke twee laatste de Luiksche Hoogleeraar bij zijnen arbeid gebruikte [1]). Het door mij gebezigde Hs. is het Haagsche, op de Koninklijke Bibliotheek aanwezig, dat niet door zuiverheid uitmunt en op sommige plaatsen zeer bedorven is, en dan ook van vrij late dagteekening is, daar het in 1460 werd geschreven, zooals blijkt uit de volgende woorden aan het slot:

„Explicit liber de Naturis rerum scriptus Traiecti in vico Pistorum in domo magistri Ghijsberti Splinter cyrurgici civitatis eiusdem. Per manus Gherardi Theodrici, nati de Scoenhovia: Anno M° CCCC° LX° quinta die mensis Aprilis in profesto Palmarum hora quasi sexta.

Qui supra astra meat hunc scriptorem benedicat:
Qui scripsit hec scripta sua dextera sit benedicta:
De Scoenhoven natus Gherardus estque vocatus:
O rex alme poli celum sibi claudere noli:
Et sic est finis, sit laus et gloria trinis.
Amen."

In de aanteekeningen heb ik nu eens den tekst stilzwijgend verbeterd, dan weer een gissing gewaagd, waar in het *Speculum* de plaats uit de *Nat. Rerum* ontbrak. Op verschillende plaatsen heb ik mij moeten vergenoegen met den Latijnschen tekst onveranderd en onverbeterd terug te geven.

II. VERHOUDING VAN DE NATUREN BLOEME TOT HET WERK DE NATURIS RERUM.

De doorloopende vergelijking van Maerlant's werk met de *Nat. Rerum* heeft reeds voldoende getoond, dat onze dichter het boek van Broeder Thomas veelal op den voet volgde en vertaalde. Hij heeft evenwel het Latijnsche werk niet in zijn geheel bewerkt, en van de 3 eerste boeken slechts het een en ander opgenomen, hetwelk hij meende dat in zijne *Bloeme* thuis behoorde. Het Iste Boek der *Nat. Rerum*, het uitgebreidste van het geheele werk, is door Maerlant onvertaald gelaten, zoowel dat gedeelte hetwelk over de verschillende lichaamsdeelen han-

---

[1]) T. a. pl. 134. Verg. *Hor. Belg.* I, 36—37; CLARISSE, *Natuurk.* 460, en Dr. VAN VLOTEN in den *Konst- en Ltb.* 1851, no. 17. Een achtste bevindt zich te Stuttgart: zie MEGENBERG's *Buch d. Natur*, XXIX—XXX.

delt, als het deel over de bevruchting, de zwangerschap en de verlossing. Ook de *Ordo vivendi philosophice secundum Aristotelem* is geheel overgeslagen [1]). Alleen het laatste gedeelte over de verschillende leeftijden der menschen komt bij Maerlant, B. I, 1—114, voor. Het geheele tweede boek *De anima* ontbreekt weder in de *Nat. Bloeme*, terwijl het IIIde Boek *De monstruosis hominibus*, het slot van Maerlant's Iste Boek uitmaakt, met eene kleine uitbreiding over de Amazonen, vs. 207—24, die bij Broeder Thomas ontbreekt.

Boek II—XII der *Nat. Bloeme* zijn eene doorloopende vertaling van B. IV—XVII der *Nat. Rerum*, terwijl wederom de drie laatste boeken, die over de lucht, de elementen, de sterren enz. handelen, door Maerlant onvertaald zijn gelaten.

Bij zijne vertaling ging Maerlant evenwel niet slaafs te werk. Wel nam hij overal de volgorde van zijn origineel in acht [2]), maar nu eens

---

[1]) Dit stuk is voor een deel opgenomen in de toen misschien reeds voltooide *Heimelijcheit der Heim.*, en wel vs. 1032—58, 1075—92, 1107—25, 1145—56 en 1169—1250.

[2]) „Tot nu toe werd het boek „*De naturis rerum*" van Thomas van Cantimpré vrij algemeen als de hoofdbron van Maerlant's dichtwerk beschouwd. Doch de Heer Jos. Haupt, een zeer verdienstelijk beoefenaar der Oudduitsche taal- en letterkunde, heeft doen opmerken, dat het Mnl. werk, ten opzichte zijner indeeling, aanmerkelijk van het bovengemelde Latijnsche boek *verschilt.*" Dit deelde de Heer Ferd. Von Hellwald mede in den *Taal- en Ltb.* IV, 81—86. Ik kom tot een geheel tegenovergestelde slotsom.

In B. II zijn *Lepus* en *Lachta* in omgekeerde orde, het in het Haagsche Hs. ontbrekende artikel *Oralfus* komt op den titel voor. Verder volgt in de *Nat. Bl.* de Unicornus op de Talpa, bij Thomas eerst na Varius.

In B. III zijn de Alcion en Ariophilon in omgekeerde volgorde, en ontbr. bij M. de Egitus, Ochus en Ulula.

In B. IV ontbreekt vóór den Cocodrillus de Cetus sive Balena, die bij Maerlant in B. V onder de visschen is opgenomen. Verder ontbr. na Luligo de Mandolatra, staat Testeum vóór Tortuca en Vitulus maris na Vacca maris, terwijl Monocheros en Monachus maris in omgekeerde volgorde geplaatst zijn.

In B. V komen bij Thomas een 25 visschen meer voor, als: Aboronon, Amius, Aposus, Australis, Aranea maris, Claucius, Concha, Cornu maris, Dentrix, Ericius, Ezochius, Erachyades, Gonger, Mus maris, Pavus, Scolopendria, Stella, Sisurus, Solaris, Scorpio maris, Sparus, Truita, Vulpes maris, Uranoscopus, Wench, Virgiliaris.

In B. VI ontbr. bij M. Cerula, Centupeda, Cineris, Maris serpens, Serpens en Serpens Indie.

In B. VII ontbr. Blacte, Cimex, Engulas, Opiniatus, Phalangus, Seta, Stupestris, Tinea en Tarinus.

In B. VIII ontbr. Ilex, Lolander, Larix, Mella, Oleaster, Siliqua, Tylos en Ulmus.

In B. IX ontbr. Arigena, Bdellium , Gutta, Onicha, Peredyxion en Stecte.

In B. X komt het eerste art. van M. *Aloe*, bij Thomas in het vorige B. voor (B. XI). Verder geheel dezelfde volgorde, en alle artikelen van Thomas opgenomen.

voegde hij er enkele bijzonderheden aan toe; in den regel echter bekortte hij het werk van Thomas. In zijne moralisatiën, welke aan de beschrijving van vele dieren worden vastgeknoopt, volgen beide vaak een geheel anderen weg. Een enkel voorbeeld zij voldoende.

Dr. Jonckbloet [1]) meent dat Maerlant zijne *Nat. Bloeme* dichtte, toen hij eerst kort op Vlaamschen boden gevestigd was, toen hij nog jong was, daar hij spreekt „van liefde, wier ketenen hij zelfs een paradijs noemt." Dit doet onze dichter in B. III, vs. 885—92, bij de beschrijving van den *Calander*, terwijl Broeder Thomas van geheel iets anders dan van minne spreekt.

Bi desen voghele machmen verstaen
Hem die met minnen es bevaen,
Dat een swaer karker es ende soete.
Cume hevet hi enighe moete
Om yet te pensen dan omme sanc,
Ende om feeste ende om spel ghemanc.
Der minnen karker geeft hi prijs,
Want et dinct hem een paradijs.

In hoc significatur specialiter contemplativi gaudium etiam in presenti, cum vix et raro memores exilii pre dulcedine diei secundum apostolum conversationem iam in celis habere videtur.

Bij de Ficedula, om nog een voorbeeld te noemen, is de toepassing weder eene geheel andere, een gevolg van den kring, waarin beide schrijvers zich bewogen. Broeder Thomas, de kloosterling, komt op het schouwende leven terug, terwijl Maerlant, die in de wereld leefde, zijne lessen meer voor het leven inrichtte.

B. III, 1438—54.

Merct hier op, ghi grote wise,
Wat dat dit bedieden can:
Die boem bediet wel elken man.
Men vint messelike boeme
In aertrike, also ict goeme,
Die vrucht bringhen na hare nature,
Some soete, some sure.
Die vruchte dat sijn onse waerke:

Nat. Rerum.

Significatque eos qui dulces contemplacionis fructus cupidius appetentes amaros fructus mortis perperam despiciunt. Hos detestabiles describens Moyses in Deuteronomio dicens: Uva eorum uva fellis, et botrus amaris-

---

In B. XII komt het Albast voor, dat bij Thomas ontbr. De orde bij Th. is eenigszins anders, als: Calcedonius, Corallus, Crisoprassus, Celidonius, Calcapharus, Cristallus, Crisolitus, Ceranimus, Corneolus, Crisolicus. Verder ontbr. bij Th. de Gerarchites, en bij M. de Judarus, Sarcophagus en Specularis.

In B. XIII is de volgorde bij Thomas: Aurum, Electrum, Argentum enz.

[1]) *Gesch. d. Ned. Letterk.* I, 177.

Dat willic dat elc wise maerke,
Ende hi den goeden mensche minne
Om die doghet die hi heeft inne,
Ende late den quaden hene varen.
Want alset bispel seyght te waren:
„Hi macht vor goede dachvaert tellen,
Die hem maect quite van den fellen."
Minnet die vrucht soete ende goet,
Ghelijc als ficedula doet.

simus; fel draconum vinum eorum, et cet. Econtra vero sponsa in Canticis Canticorum bonum contemplacionis fructum desiderans, dicit: Et fructus eius dulcis gutturi meo.

Ging Maerlant, die voor leeken schreef, alzoo meermalen bij de zedelijke toepassing zijn eigen weg, door haar voor zijne lezers om te werken, in andere gevallen voegt hij eene leering er aan toe, waar die in het Latijn geheel ontbreekt. Zoo in het IIde Boek bij Achune, Ana, Capelus, Gali, Pirander; in B. III bij Achantis, Corotes, Fenix enz.

Ondanks de zelfstandigheid, waarvan Maerlant blijken gaf bij het bewerken van zijn origineel, mag men toch aannemen dat het werk van Thomas *De naturis rerum* de hoofdbron is geweest voor de *Naturen Bloeme*, al is het niet onwaarschijnlijk dat hier en daar ook van andere werken door onzen dichter is gebruik gemaakt, en dat het *Speculum naturale* van Vincentius, waarin voor een deel hetzelfde onderwerp werd behandeld, nu en dan met vrucht is nageslagen en hier en daar gevolgd. Dat Vincentius' *Spec. nat.* voor Maerlant niet de hoofdbron geweest is, daarvoor is een vluchtige blik in dit werk voldoende [1]). Gelijk wij boven zagen, bekortte Maerlant het werk van Broeder Thomas aanmerkelijk, door uit het Iste Boek slechts het een en ander over te nemen, terwijl hij B. II en XVIII—XX geheel onvertaald liet. Maar overigens volgde hij de *Nat. Rerum* op den voet: de indeeling is bij beide schrijvers volkomen dezelfde. Het plan nu van Vincentius is veel breeder, veel omvattender, en waar Thomas zich met eene blote natuurbeschrijving tevreden stelt, beweegt zich Vincentius in de hoogere sferen der wijsbegeerte, en is *De Nat. Rerum*

[1]) Zie Dr. Te Winkel, *Maerlants Werk.* 52: „'t Is zelfs de vraag, of het *Speculum Naturale* van Vincentius niet evengoed hoofdbron voor Maerlant geweest is; men vindt toch bij Maerlant het een en ander, dat noch in Thomas' werk *de Natura Rerum* voorkomt, noch in de hoogduitsche vertaling, die Konrad von Megenberg daarvan in 1349 gemaakt heeft, maar wel in het *Speculum Naturale* van Vincentius; zie V vs. 197 vlgg.; X vs. 1—56 en vs. 55 vlgg.; XII vs. 65 vlgg." Omtrent de eerste plaats, de beschrijving van den Walvisch, kan ik opmerken dat deze wel bij Thomas voorkomt, doch niet in B. VII, waarin de visschen worden behandeld, maar in B. VI *de monstris marinis.*

slechts een klein onderdeel van zijn reuzenwerk. De titels der verschillende Boeken van het *Speculum naturale* zijn voldoende om dit te bewijzen. Daar, althans in sommige uitgaven, B. I den Index van het geheele werk bevat, begint het eigenlijke *Speculum* eerst met B. II.

L. II: De primaria mundi creatione, et 1° de ipso Creatore, in quo tamquam in architipo mundus ipse ab Eterno ordinatus est et preconceptus; deinde vero de prima materia et de angelica creatura. 86 capita.

L. III: De mundo sensibili, et postea de opere primi diei, id est, de luce corporali et de divisione lucis a tenebris, in qua etiam intelligitur casus dyaboli. 131 cap.

L. IV: De opere secunde diei, id est, de firmamento ac de celo multiplici. 105 cap.

L V: De ceteris mundi partibus superioribus. 114 cap.

L. VI: De opere diei tertii, hoc est de aquarum congregatione et de humore elementi, scilicet aque natura et effectu ac multiplici varietate. 95 cap. [1]).

L. VII: De terre nudatione ac de huius elementi natura et quorundam terrenorum corporum proprietate. 92 cap.

L. VIII: De corporibus que continentur in terre visceribus, hoc est de mineralibus, ut de metallis et similibus. 106 cap. [2]).

L. IX: De lapidibus diversi generis, id est, de lapidibus communibus et insignioribus. 107 cap.

L. X: De secundo opere diei tercie, hoc est, de terre germinatione et de plantis in generali, postea de herbis communibus. 146 cap.

L. XI: De ceteris herbis, que nascuntur in locis cultis et in ortis et agris. 171 cap.

L. XII: De his que procedunt de herbis, scilicet seminibus et granis ac succis. 134 cap.

L. XIII: De arboribus, specialiter de arboribus communibus, videlicet silvaticis et agrestibus. 112 cap.

L. XIV: De arboribus cultis et frugiferis. 115 cap.

L. XV: De arborum fructibus et succis a quibusdam earum profluentibus. 140 cap.

L. XVI: De opere quarte diei, hoc est, de luminaribus celi et signis et temporibus et huiusmodi. 100 cap.

---

[1]) Maerlant's XIde B. over de fonteinen is slechts 192 verzen groot.

[2]) In B. XIII behandelt Maerlant de metalen in 146 verzen, terwijl bij Vinc. van de 106 capita alleen 59 aan de metalen zijn gewijd.

L. XVII: De opere quinto diei, id est, de volucribus celi. 171 cap.

L. XVIII: De piscibus et monstris marinis. 146 cap.

L. XIX: De opere sexti diei, hoc est, de animalibus terrestribus, et primo de iumentis sive pecoribus et armentis. 98 cap.

L. XX: De bestiis. 139 cap.

L. XXI: De ceteris animalibus, scilicet serpentibus et reptilibus atque vermibus. 179 cap.

L. XXII: De communi natura animalium et de singulis partibus vel membris eorum. 66 cap.

L. XXIII: De nutrimento animalium et motu et generatione et humiditatibus eorum. 68 cap.

L. XXIV: De hominis creatione sive factura, et primo de anima humana. 81 cap.

L. XXV: De viribus anime, quibus corpus vegetat et sustentat ac tenetur in corpore, videlicet de naturali, vitali et animali. 88 cap.

L. XXVI: De viribus anime sensibilibus, id est, quibus anima res sensibiles exterius vel interius apprehendit vel appetit. 104 cap.

L. XXVII: De anime humane impressione, quas suscipit abrepta quodammodo a corporis sensibus, sive dormiendo, sive vigilando. 111 cap.

L. XXVIII: De viribus anime, quas habet quo ad se. 103 cap.

L. XXIX: De formatione humani corporis et eius natura. 96 cap.

L. XXX: De universo, id est, de universitate rerum, in qua Deus preter illa prima sex dierum opera, a quibus in die septimo requievit, operatur multipliciter usque modo. 170 cap.

L. XXXI: De institutione nature, precipueque humane, et eius primo statu et immutatione. 95 cap.

L. XXXII: De humana generatione secundum statum culpe, ac de rebus homini naturalibus et hominum varietate. 132 cap.

L. XXXIII: De locis hominis habitabilibus, ac de temporibus quibus per generationum successiones usque ad finem decurrit humanum genus. 106 cap.

De slotsom van ons onderzoek is nu het volgende:

Maerlant heeft zijne Naturen Bloeme grootendeels naar het werk *De naturis rerum* vertaald, doch zijn origineel hier en daar, vaak aanmerkelijk, bekort, hetzij door nu en dan enkele bijzonderheden over te slaan, hetzij door sommige artikelen geheel achterwege te laten. De volgorde zijner bron werd over 't algemeen stipt in acht genomen; de afwijkingen bepalen zich veelal bij kleinigheden, de omzetting van een paar artikelen [1]). Slechts een enkele maal wijkt hij zoover van Tho-

[1]) Zie aant. 2 op bl. XXIII.

mas af, dat hij, misschien op het voorbeeld van Vincentius, de Walvisschen niet onder de zeemonsters, maar onder de visschen rangschikte, en het kruid Aloe naar B. X verplaatste, terwijl bij Thomas in het boek van de boomen die specie dragen, *Aloe arbor* en *Aloe herba* na elkander voorkomen. Dat Maerlant verder bij het werk *de Naturis rerum* Vincentius' *Speculum naturale* heeft gebruikt, mag men opmaken uit de behandeling van het Albast en den Gerachites in het XII[de] B., welke bij Thomas ontbreken en door Vincentius behandeld worden.

Onverklaarbaar is ons daarom de door den Heer Ferd. Von Hellwald medegedeelde bewering van den Heer Jos. Haupt, die wij hier voren reeds bespraken, maar op welke wij nader moeten terugkomen. Wij hebben de onjuistheid aangetoond van de meening, „dat het Mnl. werk, ten opzichte zijner indeeling, aanmerkelijk van het bovengemelde Latijnsche boek *verschilt.*" De Heer Haupt beweert verder, dat Maerlant's *Naturen Bloeme* „daarentegen eene merkwaardige *overeenkomst* met het Hoogduitsche *Buch der Natur* van Conrad von Megenberg vertoont. Van dit laatste wordt mede Thomas van Cantimpré als voorbeeld beschouwd; maar aangezien het dezelfde afwijkingen met dezen schrijver vertoont als Maerlant's *Naturen Bloeme*, en het niet waarschijnlijk is, dat twee schrijvers, geheel onafhankelijk van elkander, *dezelfde* afwijkingen in hunne werken zullen voortbrengen, ligt het vermoeden voor de hand, dat er *een andere*, gemeenschappelijke bron èn voor Maerlant èn voor Conrad von Megenberg moet hebben bestaan. Die bron nu beweert de Heer J. Haupt in een Hs. der Keiz. Bibliotheek (te Weenen) te hebben gevonden."

Het is mij onbekend, of de Heer Haupt de „uitvoerige verhandeling," door hem over dit ontwerp toegezegd, reeds het licht heeft doen zien, en wij moeten ons dus vergenoegen Conrad von Megenberg's *Buch der Natur* te beschouwen, zonder de kennis dier gemeenschappelijke bron. Wij komen dan mede vanzelf tot de beantwoording der vraag, waarmede de Heer von Hellwald zijn artikel besluit: „of het niet mogelijk is, dat Conrad von Megenberg, een schrijver der XIVe eeuw, het dichtwerk van Maerlant gekend en in Hoogd. proza heeft nagevolgd, in dier voege, dat Megenberg's *Buch der Natur* als eene bewerking der *Naturen Bloeme* (en voorts ook van Thomas van Cantimpré) moet worden beschouwd, waardoor tevens de overeenkomst der afwijkingen op natuurlijke wijze zou zijn opgelost."

Vóór echter tot de vergelijking van de *Nat. Bloeme* en het *Buch der Natur* over te gaan, moeten wij ons nog eenige oogenblikken met B. XII, over de kostbare steenen, bezighouden. Nog te Maerlant zijnde dichtte Jacob den *Corten Lapidaris*, misschien eene vertaling van den

Lapidarius van Marbodus, Bisschop van Rennes, die in het eerst der XII[de] eeuw leefde [1]). In 743 hexameters worden er 60 steenen in beschreven met een proloog en een epiloog. Het is niet onmogelijk, dat Maerlant dit kleinere werkje, hetzij onveranderd, hetzij eenigszins gewijzigd, in de *Nat. Bloeme* inlaschte, en er later alleen het laatste gedeelte over de kracht der steenen (vs. 1141—1476) aan toevoegde, daar dit in Marbodus' gedicht niet behandeld wordt. Zoo de Lapidaris een geheel zelfstandig werk geweest ware, dat belangrijk afweek van het XII[de] Boek, dan ligt het voor de hand dat Maerlant van dit vroegere werk wel in het boek der steenen gesproken zou hebben. Enkele malen haalt hij Lapidaris aan, maar bedoelt daarmede B. XII, „der steene boek," dat hij nog met den ouden naam betitelt.

In B. III, 2087, van den kapoen sprekende, zegt hij:

Lapidaris ende Jacob seghet,
Datmen den haen te vuerne pleghet
Na dien dat hi es drie jaer out.

En eenige verzen later (vs. 2097) maakt hij gewag van den steen in het hoofd van den kapoen, en zegt:

In der *steene boec hier naer*
Hoert sine cracht al over waer.

Bij Bufo haalt hij weder B. XII als *Lapidaris* aan: zie B. VII, 338:

Daer ic ju of sal scriven waer
In *Lapidarise* hier naer [2]).

Wij zullen een paar artikelen van Marbodus en de *Nat. Bloeme* vergelijken, waaruit blijken zal, dat beide veel overeenkomst met elkander vertoonen.

B. XII, 191—98.	*Marb.* c. V.
Andramanda es na silver ghedaen Ende viercante sonder waen, Harde ghelijc den adamant. In die Rode zee lesic datmene vant. Dese sacht des menschen moet, Die altemale dinct verwoet. Daer toe es hi were groet Jeghen der luxurien noet.	Androdamanta, lapis formae quasi tessera quadra, Dicunt argenti veteres perferre colorem, Cujus duricies, quasi duricies adamantis. Ipse maris rubri mixtus reperitur harenis, Quem magus affirmat tantae virtutis haberi, Ut praesens animos possit sedare calentes.

[1]) Zie GROSHANS in den *Taal- en Ltb.* III, 319—20.
[2]) Verg. nog B. II, 2102: „Hier naer, als ic van den stenen toghe."

B. XII, 347—52.	*Marb.* c. XVI.
Calsofanus heeft swart ghedane. Heeften een suver man ane, Hi doet wel singhen ende claer mede, Want hi verdrivet die heeshede. Alsmene met yser anslaet, Soete gheluut van hem gaet.	Calcophonos pulsata refert tinnitibus aera, Qui si tractetur reverenter corpore casto, Vocis dulce melos ajunt conferre gerenti, Et ne raucescant liquidos defendere fauces. Hic etiam nigrum perhibetur habere colorem.

De gelijkheid van Maerlant's werk met de *Nat. Rerum* is even groot, zoodat het niet wel uitgemaakt kan worden, welke bron ten voorbeeld heeft gediend. Niet onmogelijk is dat de *Corte Lapidaris* eene berijming is geweest van Marbodus' gedicht, dat dit later in de *Nat. Bloeme* is ingevoegd en hier en daar uitgebreid en aangevuld uit het werk van Broeder Thomas, die als ijverig compilator ook zeker met het gedicht *De lapidibus* bekend was [1]).

III. MAERLANT'S NATUREN BLOEME EN CONRAD VON MEGENBERG'S BUCH DER NATUR [2]).

Conrad van Megenberg, die in 1374 in 65jarigen ouderdom overleed [3]), schreef zijn *Buch der Natur* in de jaren 1349 en 1350 [4]), en bewerkte het naar eene Latijnsche bron, zooals hij zelf in het gedicht zegt, dat zijn werk voorafgaat. Evenals Maerlant beschouwt hij Albrecht van Keulen als het door hem gevolgde origineel.

Alsô trag ich ain puoch
von latein in däutscheu wort,
daz hât Albertus maisterleich gesamnet von den alten.

---

[1]) Marbodei Galli, poetae vetustissimi, *De lapidibus pretiosis Enchiridion*, Wolffenb. 1740.

[2]) *Das Buch der Natur von* Konrad von Megenberg. *Die erste Naturgeschichte in deutscher Sprache.* Herausg. von Franz Pfeiffer, Stuttgart, 1861.

[3]) T. a. pl. XIV.

[4]) T. a. pl. XXVII.

Aan het einde van zijn werk, in de inleiding op de edelgesteenten (427) oppert hij bezwaren tegen verscheidene beweringen van zijne bron, en komt tot het volgende besluit [1]): „dar umb sprich ich Megenbergaer, daz ich zweifel, ob Albertus daz puoch hab gemacht ze latein, wan er in andern püechern verr anders redet von den sachen dan daz puoch redet, er hab ez dann gemacht in der jugent, ê er seinem aigen sin volgt, wan daz puoch, daz ich auz der latein in daz däutsch hân prâcht, daz ist ain gesamnet dinch der alten maister, sam der maister selber bekent an dem ende des puochs.

Het door Conrad gevolgde werk was geen ander dan het boek van Thomas van Cantimpré *De naturis rerum*, doch zoowel in de volgorde als indeeling veroorloofde hij zich merkelijke afwijkingen van zijn origineel, en verschilt daardoor ten eenenmale van Maerlant, die wel eenige boeken onvertaald liet, maar overigens het werk van Thomas op den voet volgde.

In plaats van de 19 boeken bij Thomas, verdeelt Conrad zijn werk in 8 hoofdstukken met eenige onderafdeelingen, waarin het gelijksoortige in logische volgorde is samengevat. Zijne verdeeling is de volgende:

I. *Von dem menschen in seiner gemainen natur*, beantwoordende aan *Nat. Rer.* B. I. (B. II *De anima* is, evenals bij Maerlant, onvertaald gebleven).

II. *Von den himeln und von den siben planêten* bevat B. XVI—XIX van Thomas' werk in 33 hoofdstukken. Aan het begin dezer afdeeling rechtvaardigt hij het afwijken van zijne bron met de volgende woorden: „ich lâz des puoches ordenung ze latein, wan ez ist hie gar ungeordent [2])."

III. *Von den tiern in ainer gemain.*

A. *Und des êrsten von den diu da gênt auf erden*, beantwoordende aan B. IV, met de beschrijving van 69 viervoetige dieren, terwijl in de *Nat. Rer.* 110 worden behandeld, bij Maerlant 108.

B. *Von dem gefügel in ainer gemain*, de vertaling van B. V, met de beschrijving van 72 vogels, bij Thomas 116, in de *Nat. Bl.* 113.

C. *Von den merwundern*, bij Thomas B. IV, bevat de beschrijving van 20 monsters, in de *Nat. Rer.* 57, bij Maerlant 52.

D. *Von den vischen*, in de *Nat. Rer.* B. VII, heeft 29 artikelen, bij Thomas 86, bij Maerlant 60.

---

[1]) T. a. pl. 430, 5—13.
[2]) T. a. pl. 55, 6.

E. *Von den slangen*, in de *Nat. Rer.* B. VIII, beschrijft 37 soorten, bij Thomas 43, bij Maerlant 35.

F. *Von den würmen*, bij Thomas B. IX, heeft 46 artikelen, in de *Nat. Rer.* 31, in de *Nat. Bl.* 32 [1]).

IV. — A. *Von den paumen*, bij Thomas B. X, met de beschrijving van 55 boomen, in de *Nat. Rerum* van 50, bij Maerlant 41.

B. *Von den wolsmeckenden paumen*, bij Thomas B. XI, in 29 artikelen, in de *Nat. Rer.* 31, in de *Nat. Bl.* 34.

V. *Von den kräutern*, B. XII der *Nat. Rer.*, met de beschrijving van 89 kruiden, terwijl bij Thomas slechts 31, bij Maerlant 32 voorkomen [2]).

VI. *Von den edeln stainen*, bij Thomas B. XIV, met de beschrijving van 82 steenen, in de *Nat. Rer.* van slechts 67, in de *Nat. Bl.* van 66.

VII. *Von dem gesmaid*, B. XV der *Nat. Rer.*, bevat de beschrijving van 10 metalen, terwijl er bij Thomas en Maerlant slechts 7 voorkomen. Conrad behandel nog het „köcksilber," den „goltlaim," en den „swebel."

VIII. *Von den wunderlichen prunnen*, bij Thomas B. XIII.

Eindelijk volgt als aanhangsel B. III der *Nat. Rerum* over de Wondermenschen, bij Maerlant het laatste gedeelte van B. I. Hij had dit eerst achterwege willen laten, maar zegt aan het eind van de beschouwing der fonteinen [3]):

„Nu vant ich ain puoch ze latein der selben lai, daz hât noch ains stucks mêr, daz sagt von den wunderlichen menschen; daz wil ich in freundschaft auch her zuo setzen, wan zwâr, ich gaeb gern, hêt ich iht."

Deze vergelijking toont ons genoegzaam aan, dat Conrad met groote zelfstandigheid zijne taak heeft opgevat, en, zoo hij al Thomas als

---

[1]) De naamlijst der viervoetige dieren, vogels, zeemonsters, visschen, slangen en wormen, die in het *Buch der Natur* niet zijn opgenomen, kan men vinden in de Einl. XXXIV—XXXV.

[2]) Het *Buch der Natur* beschrijft de volgende kruiden, die in *de Nat. Rer.*, noch in de *Nat. Bl.* voorkomen: Aristologia, Allium, Alterana, Anisium, Artemisia, Atriplex, Alcea, Auricula, Betonica, Basilicon, Barba Jovis, Beta, Camomilla, Cepe, Cicer, Celidonia, Cinoglossa, Cirpus, Citrullus, Cyclamen, Corona regis, Caulis, Cicorea, Canna mellis, Eruca, Eleborus, Fungus, Faba, Frumentum, Gegrues, Gladiolus, Humulus, Isopus, Lactuca, Lilium, Malva, Nastartium, Nenufar, Nigella, Nappellus, Oculus porci, Ordeum, Porrum, Portulaca, Polegium, Raphanus, Rapa, Risum, Sandix, Siler montanum, Saturegia, Squilla, Semperviva, Sinapis, Semen lini, Tapsia, Urtica, Verbena, Vicia en Zizania. De Primula en Sponsa solis ontbreken daarentegen in het *Buch d. Nat.*, alsmede de Aloe, die alleen bij Maerlant voorkomt.

[3]) T. a. pl. 485.

leiddraad volgde, naar eigen overtuiging eene andere indeeling aannam, veel onvertaald liet, inzonderheid in de Boeken die over de dieren handelen, en daarentegen zijne beschrijving der kruiden en steenen aanmerkelijk uitbreidde. Beide, Maerlant en Conrad, verraden duidelijk hun gemeenschappelijken oorsprong, doch de Vlaming in veel sterker mate dan de Duitscher. Nergens heb ik die merkwaardige overeenkomst tusschen beide schrijvers gezien, die de Heer Haupt heeft meenen op te merken. Beide bekorten veelal den Latijnschen tekst, maar doen dit naar eigen inzichten, zoodat mij nergens is gebleken als zoude de Duitscher het werk van den Vlaamschen dichter hebben gekend en nagevolgd. Ook bij de leeringen, zelfs waar zij naar hare bron dezelfde zedengisping behandelen, doet elk dit op zijn eigen trant. Bij de Vipera, B. VI, 821 vlgg., waar de groote liefde van het mannetje voor het wijfje vermeld wordt, volgt daarop deze toepassing:

B. VI, 863—72.

Onsalech dorpere grongaert,
Scame di, dat du heves onwaerd
Sonder redene dijn wijf!
Lere an dit felle dier keytijf,
Dat sijn venijn van hem spuwet,
Alst hem an sijn ghenoet vernuwet.
Laet varen dine felheit quaet,
Ende laet ute dinen quaden saet
Hoveschlike met bliden sinne,
Ende dele haer weder dine minne.

Buch d. N. 286.

Nu merk, eifraer, wie liep dû dein frawen habst, diu weder weis noch werk dir ze dank nümmer mag volpringen; siht si über sich, si ist ain kapferinn, under sich ain maudrerinn, sweigt si, si ist ain stümminn, rett si, si ist ain klafferinn; dû lesterst si mit worten und mit werken, ê dû die wârhait vindest. nim dir weil: gaeher man schol esel reiten.

Bij den kapoen wordt den geestelijke heeren de les gelezen:

B. III, 2071—86.

Wien bediceden die capoene
Bet dan der kerkeheren doene?
Sine winnen noch en voeden
Niemen gheestlike noch en hoeden.
Vergave die Here van der sonnen
Dat si gheen vleselike kinder wonnen!
Noch sine segghen haer ghetide
Te rechte niet, als die wilen liden,
Maer mettijn ende voert noene
Segghen si te samen tenen doene.
Die besten sint, daer wi of couten,

Buch d. N. 197.

Unser prêlâten und' ander pfaffen, die sint unperhaft in gaistleichen werken, wan si machent niht gaistleicher kind: wolt Got, daz si der leipleichen auch niht machten; sie singent ir tagzeit niht: wolt Got, daz si si spraechen met andâht und süngen niht werltleicher lieder. sô singt der ainen Frawenlop, der ainen Marner, der ainen starken Poppen. der poppen si sô vil worden, daz si

Want dandre haer ghetide souten.
Dese en doghen groet noch clene
Sonder tes duvels koeken allene;
Want sine bringhen vrucht no vrome
In die warelt, hoe soet come.

gotshäuser guot und êr verpoppelnt. si sint auch niht werleich, wan sie beschirment iriu schaefel niht, weder mit gebet noch mit predig noch mit gaistleichen strâfen. wê der verfluochten hirten, si sint mietnemer. wenne die ir miet und ir gâb enpfangen habent, kümpt ain wolf under diu schâf, sô vliehent si und lâzent diu schaefel in angsten und in noeten. dar umb sint si zuo nihtiu nütz dann in des teufels kuchein. der vaizten cappân waiz ich laider vil. mit den cappân tregt der poes gaist die klainen spizvogel, sam die kôrherren, pfarrer, münich und ander gaistleich flaischleich läut, in daz êwig leiden, die ir pfrüent nement ân fruhtpaereu werk.

Ook bij de beschrijving der dieren wijken Maerlant en Conrad herhaaldelijk zoo zeer van elkander af, dat aan geene navolging kan gedacht worden. Een enkel kort voorbeeld moge voldoende zijn om bij de gelijkheid in het voornaamste de afwijkingen in bijzonderheden aan te toonen.

B. II, 3627—38.

T r a g e l a f u s es gheset
Een dier in doude wet,
Ende was verboden tetene.
Ysidorus doet ons te wetene,
Dat na den heert es gedaen,
Maer ru als een buc, sonder waen,
Ende met hoernen ghetelget lanc;
Staerc ende snel in sinen ganc,
Ende stout in siere were
Jeghen der viande dere.
Men vintse omtrent Fasida,
Ende el nergen verre noch na.

Buch d. N. 160.

Tragelaphus möht ze däutsch haizen ain pockhirz, wan ez ist ain tier, daz hât an dem kinn ainen part sam ain pock und hât gezinnelt hörner mit esten sam ain hirz. daz tier ist starch und werleich gegen allem dem daz im wider ist und ist verpoten in der ê, sam Isidorus spricht, daz man ez iht ezze. daz haizt auch in der latein hircocervus.

Deze voorbeelden zouden met een aantal andere kunnen vermeerderd worden, doch dit is onnoodig. Hij, die beide werken meer in de bijzonderheden wil vergelijken, neme het *Buch der Natur* zelf ter hand,

en hij zal mede tot het besluit komen, dat, zoo beide eene gemeenschappelijke bron hebben, deze geen andere is noch zijn kan dan Thomas' werk *De naturis rerum*, en dat er geen de minste grond bestaat voor de meening dat Conrad von Megenberg Maerlant's dichtwerk in Hoogduitsch proza heeft nagevolgd.

IV. TIJD VAN VERVAARDIGING.

De tijd, wanneer de *Naturen Bloeme* geschreven is, kan niet met voldoende zekerheid bepaald worden. Historische feiten, er ter loops in aangehaald, en die vaak eene vingerwijzing zijn om den tijd der vervaardiging nader aan te wijzen, ontbreken in Maerlant's werk bijna geheel. Slechts ééne enkele historische bijzonderheid toont ons dat het na 1250 is geschreven [1]). Bij de beschrijving der giraffe, B. II, 3103—28, blijkt ons dit uit de laatste verzen:

Die soudaen van Babylone
Sende dese beeste scone
Wilen van Stoyfen Vrederike.

In het Haagsche Hs. der *Nat. Rer.* ontbreekt het artikel over den *Orasius* (*Oralfus*), doch op den Index wordt de naam genoemd, en bij Vincentius is het opgenomen en ontleend aan *De naturis rerum*. Daar leest men: „Hoc animal nostris temporibus a soldano Babiloniorum transmissum est imperatori Frederico." Uit de plaatsen bij Maerlant en Vincentius is duidelijk, dat Frederik van Stoyfen geen ander was dan keizer Frederik II, de Hohenstauf, die van 1209—50 regeerde, en toen Maerlant zijn werk schreef reeds overleden was.

Waarschijnlijk ondernam Maerlant zijn arbeid kort nadat hij het eiland Voorne had verlaten om zich in Vlaanderen te Damme neer te zetten. Dat hij niet meer in Holland woonde, maar zich weder op zijn geboortegrond had gevestigt, blijkt overtuigend uit verschillende plaatsen, waar hij bij de namen der dieren, naast de algemeen Dietsche bena-

---

[1]) Ook blijkt uit een paar plaatsen, dat Maerlant met den *Reinaert* bekend was, die, volgens Dr. Jonckbloet, *Gesch. d. Ned. Letterk.* I, 111, „niet veel ouder dan 1250 kan zijn." In B. II, 126, noemt hij „die hase, die bloede *Cuwaert*," en bij de beschrijving van den Vos, B. II, 3908, heet het:

Aldus blivet dat hol *Reinaerde*.

ming, ook de in Vlaanderen gebruikelijke opgeeft [1]). Zoo lezen wij B. II, 1769, van den *Erinacius*:

Een eghel heetment in Dietscher tale [2]),
In Vlaemsche een heerts, dat wetic wale.

B. II, 1941 vlgg.:

Glis es een dier ne buere groet,
Som wit, somme swaert, somme roet.
In Vlaendren heetment slaepmuse bi namen.

Van den Leeuw heet het B. II, 2111 vlg.:

Lewe es hi in Dietsche ghenant,
Ende liebaert heetmene *hier int lant*,

terwijl het Bruss. Hs. de volg. lezing heeft: Ende lijbart *in Vlamesch* becant. B. V, 337 vlgg.:

Capitonius, als ict can lesen,
Dinct mi die selve visch wesen,
Dien wi *hier* zeehase nomen.

Vergelijkt men met deze plaats hetgeen B. V, 625 vlgg. over den *Lepus marinus* gezegd wordt, dan zal het wel aan geen den minsten twijfel onderhevig zijn, dat met *hier* en *hier int lant* niets dan Vlaanderen, de toenmalige woonplaats van onzen dichter, bedoeld kan zijn.

Lepus marinus es min no me
Dan die hase van der zee.
Een visch eist, als Plinius seghet,
Die in dIntsce zee te wesen pleghet,
Ende es so sere ghevenijnt,
Dat aergher engheen visch en schijnt.
Maer ander zehasen men vint
In Europen, dats bekint,
Na den lanthase ghelijc van hare,
Maer harder es et openbare.

---

[1]) „Terwijl in het werk, dat blijkbaar op Vlaamsch grondgebied geschreven is, doorgaans het gemeene Dietsche taaleigen gebezigd wordt, vindt men dikwijls naast de algemeen gebruikelijke uitdrukking de gewestelijke Vlaamsche opgegeven. Is het niet, als of de schrijver er zich op toelegt om ook voor zijne landgenooten, wier tongval hij zich had afgewend, goed verstaanbaar te zijn?" *Gesch. d. Ned. Letterk.* I, 177.

[2]) Zie over *Dietsc* en *Dietsce tale* mijn art. in de *Taalk. Bijdr.* I, 217—32.

Maer dat hier in Vlaendrenlant
Die hase heet, als ict vant,
Dats een visch sonder venijn.

Wij voegen hier nog de merkwaardige plaats bij uit B. III, 399 vlg.:

A n a s, alsmen die waerheit waent,
Dats in *onsen Dietsche* die aent.

Ons Dietsch is niets anders dan het Vlaamsch: nog wordt in West-Vlaanderen een eend *aande* genoemd [1]).

Is het dus boven eenigen twijfel verheven, dat Maerlant reeds in Vlaanderen metterwoon gevestigd was, toen hij de *Naturen Bloeme* dichtte, dit brengt ons althans een stap nader tot het bepalen van den tijd der vervaardiging.

In den *Sp.* I², 16, 21 vlgg. maakt de dichter gewag van zijne *Historie van Troyen* in deze woorden:

Die dat langhe wille lesen,
Hoe die favelen van desen
Dat Walsch spreect entie poëten,
Ghae daer wi hem sullen heten,
Ten Dietsche, dat wide es becant,
Ende *wi maecten te Merlant.*

Wij vergelijken hiermede de volgende plaats uit den Proloog der *Hist. van Troyen*, vs. 53 vlgg.:

In den Duytsche dichtet Jacob
Van Merlant; doer nyemans scop
So en wilt hijs niet begheven,
Eer dit boeck is al volscreven.
Hier toe voren dichten hy *Merlijn*
Ende *Allexander* uytten Latijn,
Toerecke ende dien *Sompniarys*,
Ende den corten *Lapidaris.*

---

1) Zie De Bo 5. Den mnl. vorm *aent* hebben wij alleen bij Vlaamsche schrijvers aangetroffen, als *Nat. Bl.* III, 407, 413, 727; *Livre d. Mest.* 8; *Cout. v. Brugge* I, 375: „Wat zieke dien houdt ganssen of *haenden*"; en evenzoo dien van *aentvogel*, als *Cout. v. Antw.* § 80; *Livre d. Mest.* 8; *Hor. Belg.* IX, 78, 562. De Hollandsche benaming was *eend*, *end*, *eentvogel*, *entvogel*: zie voorbeelden in *Taalk. Bijdr.* I, 223 vlg.

Volgens des dichters getuigenis zijn dus de Alexander[1]), de Merlijn, de Torec, de Sompniaris, de Lapidaris en de Historie van Troyen alle vervaardigd toen hij nog te Maerlant woonde. De Alexander nu werd tusschen de jaren 1257 en 1260 gedicht, zooals door Dr. Jonckbloet voldingend is aangetoond[2]). De Merlijn werd opgedragen aan Heer Albrecht van Voorne, zoon van Heer Hendrik van Voorne, toen hij, zooals Dr. Jonckbloet terecht aanmerkt[3]), „eerst onlangs zijns vaders plaats had ingenomen, daar anders de dichter in zijn proloog onmogelijk had kunnen wenschen,

(Dat) God den genen moete onnen,
In des ere hi dit began,
Dat hi moete werden alselken man,
Dat des alt volc ende onse Here
Moete hebben lof ende ere."

Dr. Te Winkel stelt als den tijd der vervaardiging van den Merlijn omstreeks 1261, en meent dat Maerlant er geruimen tijd aan moet besteed hebben, daar die roman ongeveer 45 000 verzen groot moet zijn, en Heer Albrecht van Voorne eerst in een stuk van 1 Mei 1261 als „dominus de Vorne et castellanus totius Zelandie" voorkomt[4]). Na den Merlijn werden nog te Maerlant, behalve de ons onbekende, waarschijnlijk kleinere werken: den Somniaris en den Corten Lapidaris, de Torec en de Historie van Troyen vervaardigd, en, mogen wij nu met eenige waarschijnlijkheid aannemen, dat de Merlijn in 1261 werd voltooid en door den Maerlantschen Koster aan den jongen Heer van Voorne opgedragen, dan zal Maerlant wel niet veel vóór 1265 het

---

1) Den *Alexander* haalt Maerlant aan in B. IX, 105, waar hij over den Balsemboom spreekt:

Int ende van Endi daert es heet,
Leesmen in Alexanders geesten,
Daer vintmen die alremeeste.

Zie *Alex.* X, vs. 599 vlgg., 646 vlgg.

2) *Gesch. d. Ned. Letterk.* I, 168—172.

3) T. a. pl. I, 172.

4) *Roman van Torec*, Inl. XXXII: „Daar nu den 22sten Maart 1258 de vader van Albrecht, Hendrik, nog heer van Voorne was, en Albrecht het eerst den 1sten Mei 1261 als heer van Voorne voorkomt, kan men den Merlijn niet gemakkelijk vóór 1259 stellen; veeleer mag men aannemen, dat die roman eerst een paar jaar later geschreven is, omstreeks 1261." Verg. Dr. De Vries in den *Taal- en Ltb.* III, 159 aant. Heer Hendrik van Voorne komt intusschen nog na 1258 voor, en wel in eene oorkonde van 22 Februari 1259, waar onder de getuigen de „viri nobiles *Henricus de Vorne*, dominus Willelmus de Brederode" en anderen voorkomen (*Oorkb.* II, no. 51).

eiland Voorne hebben verlaten, daar hij er, behalve de genoemde werken, ook nog den Eersten Martijn zal gedicht hebben, dien hij kort na zijne vestiging te Damme door den Anderen Martijn liet volgen. In dat gedicht toch wordt spijt uitgedrukt over de scheiding, die zeker nog niet lang geleden plaats had gehad:

Jacop, du woens in den Dam,
Ende ic tUtrecht, dies bem ic gram,
Dat wi dus sijn versceden.

Dat Maerlant reeds in 1260 of 1261 naar zijn vaderland zou zijn teruggekeerd, is moeilijk aan te nemen [1]). Zelfs al had hij reeds in 1259 den Merlijn ter eere van den jongen Heer van Voorne gedicht, en eerst tegen het einde van 1261 Voorne verlaten, zou het dan niet aan het onmogelijke grenzen, dat in zulk een kort tijdsverloop zoovele werken waren voltooid, waaronder een van zoo grooten omvang als de Hystorie van Troyen, dat omstreeks 40 000 verzen groot is?

Het is niet onmogelijk, dat Jacob tijdens zijn verblijf te Maerlant ook nog de *Heimelijcheit der Heimelijcheden* heeft geschreven, welk werk eene handleiding over regeerkunde bevat. Hij draagt het op aan iemand, dien hij *lieve neve* noemt, en het kan met het doel vervaardigd zijn, „om onder de oogen te worden gebracht van een of ander aankomend vorst," en dan ligt het voor de hand aan Graaf Floris V te denken, den vorstelijken beschermer, wien hij later zijn *Spiegel Historiael* opdroeg. In 1266 op twaalfjarigen leeftijd aanvaardde Floris het bewind, en was werkelijk dit gedicht als eene handleiding voor den jeugdigen vorst bestemd, dan kan het nog vóór 1266 te Maerlant vervaardigd zijn. Doch dit is niet meer dan eene gissing, daar ons alle gegevens voor de tijdsbepaling van dit werk ontbreken, en men met evenveel

[1]) Zie Dr. JONCKBLOET, *Gesch. d. Ned. Letterk.* I, 172—173. Zoo Maerlant een aanhanger was der Avennen, en daarom een uitwijkeling, en kort na den vrede in 1257 een der beletselen voor zijn verblijf in Vlaanderen werd weggenomen, dit behoeft nog geen reden te zijn, dat hij Holland verliet, toen de banden waren verslapt door den dood van zijn beschermers, Graaf Willem, in 1257, en Floris den Voogd in 1258. Dr. J. noemt het jaar 1261 om de volgende reden aan: „Toen nu door de eindbeslissing van Paus Alexander IV, bij eene bul van 28 Aug. 1259 een einde werd gemaakt aan de vijandelijkheden tusschen Margaretha's kinderen, en de Gravin ten slotte in 1260 haar wensch aangaande de erfopvolging in Vlaanderen verkreeg, waardoor de familiestrijd uitgedoofd werd; toen die toestand nog meer werd verzekerd door eene laatste bul van Paus Urbanus IV van 1261, — toen was voor Maerlant de geschikte gelegenheid daar, om het Hollandsch gebied te verlaten en zich te Damme te gaan vestigen." Om den grooten letterkundigen arbeid, door onzen Jacob na den Merlijn nog te Maerlant verricht, volgen wij liever de tijdsbepaling van Dr. Te Winkel (Zie t. a. pl. XXXII).

waarschijnlijkheid mag aannemen, dat het vóór, als dat het na de *Naturen Bloeme* is vervaardigd [1]). Wij keeren thans tot laatstgenoemd werk terug.

Op een enkele plaats herinnert zich de dichter nog eene bijzonderheid zijner vroegere woonplaats, als hij b. v. bij de Muis, B. II, 2952 vlgg., verhaalt:

In West Vorne te waren
Ne mach ghene ratte leven:
Dat weet hi die dit heeft bescreven.

Ook bij de beschrijving van den Vanellus, B. III, 3489 vlgg., kan hij aan Voorne gedacht hebben, als hij zegt:

V a n e l l u s dats die vaneel,
Een voghel wel bekent een deel:
Een kivit hetet in *Oostlant*,

waarmede Oosterlant in de nabijheid van Brielle misschien bedoeld is.

Wanneer wij nu aannemen, dat Maerlant omstreeks 1265 of 1266 weder naar Vlaanderen zal zijn teruggekeerd, dan blijft ons verder over te onderzoeken of die tijdsbepaling overeen is te brengen met de opdracht aan Heer Nicolaas van Cats; een adellijken beschermer, wiens gunst onze dichter tijdens zijn verblijf op Voorne zal hebben gewonnen. In den *Prologhe* vs. 147 vlgg. lezen wij:

Ende dit dichtic dor sinen wille,
Dien ics an lude ende stille,
Dats mijn here *Nyclaes van Cats.*
Om dat mi ghebreect scats,
Bi dien biddic dat hem ghename si
Dit juweelkijn van mi.

„De opdracht aan Heer Klaas van Cats verspreidt over den tijd der vervaardiging niet veel licht; maar toch is het niet waarschijnlijk, dat de dichter betrekkingen met dien Zeeuwschen edelman zal hebben aangeknoopt lang nadat hij Zeeland verlaten had," zegt Dr. Jonckbloet [2]), en hij voegt er in eene aanteekening bij:

„Hij komt nog in diploma's van 1270, 72 en 74 voor. In 1289 was hij waarschijnlijk reeds overleden: zijn naamgenoot, die in dat jaar

---

[1]) Zie Dr. Te Winkel, *Maerl. Werken*, 49, en verg. Dr. Jonckbloet, t. a. p. I, 177.

[2]) *Gesch. d. Ned. Letterk.* I, 177.

tegen Floris V opstond, was nog geen ridder, zooals de beschermer van Maerlant. Zie Kluit, *Hist. Crit.* II, p. 922, 931, caet. Dat met den *jongeling*, dien de dichter ergens toespreekt, niet de Heer van Cats is bedoeld, maar elke jongeling, die het boek in handen mocht krijgen, springt in het oog."

Een eenigszins nauwkeuriger onderzoek omtrent den Zeeuwschen edelman zal ons misschien nader brengen tot het tijdstip der vervaardiging [1]).

Nicolaas van Cats was de zoon van Gerolf van Cats, die met zijn broeder Hendrik in 1258 tot de raadslieden der voogdes Aleid behoorde, wier bloedverwanten zij waren. De naam van Nicolaas komt het eerst voor in eene oorkonde van 14 Nov. 1270, doch hij was toen blijkbaar nog geen ridder, daar eerst verschillende edelen genoemd worden met bijvoeging van den titel „*milites*," welke titel bij de laatstgenoemden ontbreekt, waaronder ook Nicolaas van Cats. In Februari 1272 komt hij weder als getuige in een stuk voor, nog als „knape [2])." In den loop van dat jaar werd hij evenwel tot ridder geslagen, en door Graaf Floris met eene zending náar Engeland belast om het bestand tusschen beide landen te sluiten. In een brief van Floris, vóór Nov. 1272 geschreven, wordt hij „dominus Nicholaus de Cats miles noster" genoemd. Herhaaldelijk komt later zijn naam in oorkonden voor, die hij mede bezegelt, en vooral uit de stukkon na 1275 blijkt ten duidelijkste, dat zijn invloed en aanzien telkens vermeerderde.

In het jaar 1276 was hij het, die de orde te Utrecht herstelde, welke door het wanbeheer van den Elect Jan van Nassau geheel verstoord was. Beka verhaalt ons dit, en spreekt in deze woorden van den Zeeuwschen edelman: „Nicolaus de Catze miles, Florentii juvenis Hollandiae Domicelli *tutelam adhuc habens* [3])," of gelijk het in de vertaling heet: „Heer Claes van der Caetse Ridder, doe hy *noch* Joncheer Floris *te verwaren hadde* [4])." Op Beka's gezag wordt hij door vele

---

1) Zie meer breedvoerig mijne mededeeling over Heer Nicolaas van Cats in de *Versl. en Meded. d. K. Academie*, *Afd. Lett.*, 2de R., D. VIII. Al de door mij medegedeelde bijzonderheden zijn, behalve enkele uit de kronieken, grootendeels geput uit oorkonden, en komen voor in het *Oorkb.* II, no. 42, 54, 206, 226, 237, 253, 275, 312, 344, 370, 373, 389, 392, 393, 407, 415, 416, 417, 426, 430, 436, 437, 467, 481, 482, 483, N. 52, 53, 64; Heelu, *Cod. Dipl.* 401. Ik moet hier intusschen opmerken, dat enkele der door mij geopperde gissingen hier zijn gewijzigd, vooral ten gevolge van de op mijne mededeeling gevolgde discussie.

2) Zie *Oorkb.* II, no. 226: „*dominus* Theodericus de Teylinghe, *dominus* G. de Aemstelle, Nicholaus de Putten, Wilhelmus de Egmonde, Wilhelmus de Teylinghe et Clays de Cats."

3) *Hist. veterum Episcoporum Ultraiect. sedis*, 81.

4) Matthaei *Anal.* III, 176.

onzer geschiedschrijvers als de voogd van den jongen Graaf beschouwd. Van Leeuwen noemt hem „Gouverneur en favorijt van Graaf Floris [1]);" Wagenaar is voorzichtiger als hij zegt, dat hij door sommigen voor voogd van Floris gehouden wordt; doch Van Wijn betwijfelt dit, daar hij hem „in gelyktydige stukken" nooit als zoodanig is voorgekomen [2]). Groebe slaat een middelweg in, en spreekt van eene „gewijzigde voogdij," daar anders die voogdij moeilijk overeen te brengen is met het feit dat Floris in 1266 naar de gewoonte van dien tijd bij vorsten op twaalfjarigen leeftijd meerderjarig geworden was [3]). Ook Van Lennep spreekt in dien geest, als hij gewag maakt van „Nikolaas van Kats, een vermogend Ridder, die in Holland aan 't hoofd der zaken stond en nog een soort van voogdij uitoefende over den jongen Graaf [4])." Dr. Jonckbloet, die in zijn *Gesch. der Ned. Letterkunde* over deze voogdijschap zwijgt, had dit punt vroeger in zijne *Gesch. der Mnl. Dichtkunst*, III, 41, besproken en de volgende gissing geuit:

„Is hij nu werkelijk goeverneur van den jongen graaf geweest, hetgeen niet onmogelijk is, daar zijn vader in hooge gunst stond bij de voogdesse, dan zal hij waarschijnlijk die betrekking hebben aanvaard omstreeks 1261 toen Floris zeven jaar oud was, het tijdstip waarop jonge edelen onder mannelijk toezicht kwamen. Hij moet toen wel dertig jaar geweest zijn en was dan omstreeks 1230 geboren."

Dr. Te Winkel spreekt van Heer Nicolaas als „vermoedelijk den voogd of raadsman van Floris V [5])."

Er doen zich echter gewichtige bezwaren op tegen het bericht van Beka, die zegt, dat Jonkheer Floris nog in 1276 onder de voogdij stond van den Heer van Cats, toen hij dus reeds 22 jaar oud was. Had Beka hetzelfde gemeld eenige jaren vroeger in zijn geschiedverhaal, als tusschen de jaren 1266 en 1272, dan zoude men geen redelijken twijfel omtrent het medegedeelde kunnen opperen. Een jeugdig vorst, die op twaalfjarigen leeftijd meerderjarig werd verklaard, was alleen in naam mondig: inderdaad kon hij het nog niet zijn, en het ware zeer natuurlijk zoo hem tot zijn achttiende jaar een voogd bleef ter zijde staan. Doch na dien tijd moest althans de naam van voogd welstaanshalve in dien van raadsman veranderd worden. Maar, hetzij

---

1) *Bat. Illustr.* 899.
2) *Vad. Hist.* III, 14; verg. *Byv. en Aanm.* 11.
3) *Verh. van de II Kl. Inst.* VI[1], 46, 53, aant. 1).
4) *Gesch. v. Noord-Ned.* I[1], 142.
5) *Maerlants Werken* 50.

nu die voogdijschap, zooals Dr. Jonckbloet vroeger wilde, omstreeks 1261 aan den Heer van Cats werd opgedragen, hetzij eerst later omtrent 1266, mag het dan niet bevreemden dat daarvan uit de oorkonden dier jaren niets blijkt, en zijn naam zelfs niet vóór 1270 voorkomt? Daarbij komt nog dat Nicolaas van Cats in 1270 en 1271 slechts edelknaap was, en eerst in 1272 tot den rang van ridder werd verheven; en het is wel niet te denken dat met de zoo gewichtige betrekking van voogd een eenvoudige „knape" zou zijn belast. Had hij werkelijk die betrekking bekleed, dan zou hij ook wel met name genoemd zijn door den *Clerc uten lagen Landen*, die het volgende verhaalt omtrent het tijdperk na het mondigworden van Floris in 1266 [1]):

„In corten iaren na desen is ioncher Florijs selfmondich geworden ende tot sinen iaeren gecomen, so dat hi doe bi rade des heren van Voirne, die burchgrave van Zeelant was, ende sommige ander heren van den lande, grave Otte van Gelre wederseide die voechdie ende tregement van den lande, ende berechtede siin heerlichede selve mitten heren, die hi bi him nam."

Heer Albrecht van Voorne, de burggraaf van Zeeland, is hier de vertrouwde raadsman van den jongen Graaf, en zoo er al van andere Heeren gewag gemaakt wordt, hunne namen worden verzwegen, hetgeen wel niet het geval zou geweest zijn met den Heer van Cats, zoo deze als een soort van voogd aan Graaf Floris was toegevoegd. Zoo hij al tot de „ander heren van den lande" behoorde, welke de jeugdige Vorst bij zich nam, het vermoeden ligt voor de hand, dat hij toen ter tijde nog een der jongere raadslieden van den Graaf was, daar hij eerst in 1270 in oorkonden voorkomt, en niet vóór 1272 ridder werd. Hoe groot later zijn invloed werd, zijn rol zal toen nog eene meer bescheidene geweest zijn.

Gelijk bekend is, werd een jong edelman niet tot ridder geslagen vóór hij den leeftijd van 21 jaren had bereikt, vóór de jongeling geheel tot man was gerijpt [2]). Floris zelf ontving eerst den ridderslag in 1277, toen hij dus tusschen 22 en 23 jaar oud was. Men behoeft nog niet aan te nemen, dat een gunsteling van den Graaf, die in 1272 met eene vertrouwelijke zending aan een vreemden vorst werd belast, toen eerst 23 jaren oud was; en het is zelfs niet waarschijnlijk dat men een jongmensch van die jaren zulk eene gewichtige taak zou hebben opgedragen. Ware dit zoo geweest, dan zou Heer Nicolaas eerst

---

[1]) Bl. 121 (uitg. van het Hist. Genootschap).

[2]) La Curne de Sainte Palaye, *Mém. sur l'anc. Chevalerie*, I, 27, 51.

omstreeks 1249 geboren zijn, en veeleer een oudere wapenbroeder geweest zijn van zijn lateren Heer, die zijne jeugd op het eiland Voorne doorbracht. Wellicht waren er andere oorzaken aanwezig, waardoor de ridderslag van den Zeeuwschen edelman werd vertraagd. Hij was een beschermer van den Vlaamschen dichter, die reeds toen als een wakker kampioen voor de zaak der poorters optrad, en de gebreken van adel en geestelijkheid meedoogenloos tuchtigde. Hij was alzoo, evenals zijn meester, doordrongen van een meer vrijzinnigen geest, en zal een warm voorstander geweest zijn van de staatkunde van „der kerlen god," die alles in het werk stelde om den overmoed der edelen te fnuiken. Daardoor kan hij bij zijne standgenooten gehaat zijn geweest, en waren zij het die misschien zijne verheffing tot ridder tegengingen, ook al had hij den daartoe gevorderden leeftijd reeds lang overschreden. Zoo kan het voor Floris een welkome gelegenheid geweest zijn den gunsteling en raadsman met eene gewichtige zending te belasten, en Heer Nicolaas van den Engelschen Vorst den ridderslag ontvangen hebben.

De betrekking, door Maerlant met de beide edellieden aangeknoopt, dagteekent zeker van den tijd toen onze dichter nog op Voorne gevestigd was. Het is niet onwaarschijnlijk dat de betrekking tot Heer Nicolaas van Cats ook na het vertrek van Maerlant naar Vlaanderen werd aangehouden, en onze dichter in zijne woonplaats Damme de belangen van zijnen hoogen beschermer kon behartigen, en daardoor met dezen min of meer in aanraking bleef. In het jaar 1259 had namelijk Gravin Margaretha van Vlaanderen aan Blanchard van Cats en zijne erven vier *livrées de terre* op het tol te Damme in leen gegeven, behoudens de rechten van Gerulf en Hendrik van Cats ridders [1]). Voor die rechten kan later de Damsche schepenklerk ten behoeve van zijnen vroegeren beschermer zijn opgetreden.

Boven zagen wij reeds, dat Maerlant, naar alle waarschijnlijkheid, niet lang nadat hij Holland had verlaten, zijne *Naturen Bloeme* heeft vervaardigd. Hij deed dit dan tusschen de jaren 1266—1269, in welken tijd de benaming van *edel jongelinc* zeer goed op den jeugdigen edelman van toepassing was, die eerst in 1272 tot ridder werd geslagen, toen hij tusschen de 25 en 30 jaar kan geweest zijn. Aan de beschrijving der Meerle (B. III, 2654 vlgg.) wordt de volgende opwekking gevoegd:

Merc hier op, *edel jonghelinc*,

---

[1]) *Oorkb.* II, no. 54.

Staet di therte ter doghet waert,
Wes sonder waen onvervaert:
God mach di noch van hogher saken
Met sire cracht verwinre maken.

Het verdient opmerking dat juist deze leering in het werk van Broeder Thomas geheel ontbreekt, en wij zijn dan ook veeleer geneigd er eene aanmaning in te zien voor den jongen edelman, dien Maerlant tot „hooge zaken" geschikt rekende, dan eene bloote zedeles voor elken jongeling in 't algemeen.

Vooral na 1275, gelijk wij reeds opmerkten, komt Heer Nicolaas in verschillende oorkonden voor, en blijkt dat hij een zeer invloedrijk man was, die bij Floris hoog stond aangeschreven. Nu eens is hij zegsman in de geschillen tusschen de mannen van den Hertog van Brabant en die van den Graaf van Holland, dan weer bij het verdrag van vriendschap met de stad Utrecht aangegaan; later moet hij mede uitspraak doen over de geschillen tusschen Floris V en Floris van Henegouwen, terwijl hij in 1281 nogmaals naar Engeland werd gezonden, om met den Koning over den vrede te onderhandelen. In 1280 wordt de heerlijkheid van Cabau op hem overgedragen; in hetzelfde jaar krijgt hij Schoonhoven van den Graaf in leen, en ontvangt in 1281 van den Elect Jan van Nassau tolvrijheid voor die van Schoonhoven. Het Kapittel van St. Marie te Utrecht schonk hem in hetzelfde jaar de ambachten van Lopik en Bonrepas met tienden en cijns, en de Elect al zijn goed binnen Schoonhoven met de wereldlijke rechtspraak, waaraan later nog eenig land bij de gracht dier plaats gevoegd werd. In November 1282 ontvangt hij van Graaf Floris de inkomsten van Nardingerlant, Muiden, Diemen, Bendelmerbroek, Weesp en het land van Woerden, terwijl de Graaf verklaart hem nog 5000 pond Hollandsch schuldig te zijn.

In 1282 neemt hij deel aan een tocht tegen de Westfriezen, zooals Wilhelmus Procurator verhaalt [1]), die aldus van hem spreekt:

„De quodam milite, *Nicolaus de Kaets* nomine, reliqui nobiles minus bene praesumebant, qui *Comiti* ut nunc praeerat, et cujus ordinatione singula procedebant." De edelen waren namelijk verstoord dat Heer Nicolaas de vervolging der verslagen vijanden had gestaakt, en meenden hierin verraad te zien. Bij het bespreken der voogdijschap van den Heer van Cats noemt Dr. Jonckbloet ook Wilh. Procurator [2]), die „zegt

---

[1]) Matthaei *Anal.* II, 526.
[2]) *Gesch. d. Mnl. Dichtk.* III, 41, aant. 3.

dat hij nog in 1282 „comiti praeerat", hetgeen wel niet waarschijnlijk is: wellicht moet men voor *comiti* lezen: *exercitui*," gelijk dan ook deze plaats reeds door Wagenaar werd opgevat en vrijelijk vertaald [1]). Aanvankelijk meende ik, dat de woorden van Procurator: „qui Comiti ut nunc praeerat," en die van Beka: „doe hi noch Joncheer Florens te verwaren hadde," dezelfde beteekenis zouden hebben, en aanduidden dat de Heer van Cats aanvoerder was van 's Graven lijfwacht, of iets dergelijks [2]). Bij nader inzien bleek mij, dat de woorden van de Hollandsche vertaling van Beka in het Latijn luidden: „tutelem adhuc habens," zoodat deze werkelijk eene voogdij heeft bedoeld, en de verkeerd begrepen woorden van den Hollandschen tekst niet de oorzaak kunnen geweest zijn van deze overlevering. Nu mijne dwaling mij gebleken is, blijft echter nog altijd zwarigheid in de woorden: „qui Comiti ut nunc praeerat." *Comiti* in *exercitui* te veranderen, zooals Dr. Jonckbloet wil, heeft graphisch te veel bezwaren in. *Ut* levert mede zwarigheid op, tenzij men het als expletief beschouwe, of wel de uitdrukking *utnunc* als gevormd naar de Nederlandsche *alsnu*. Eene andere gissing komt mij evenwel aanneemlijker voor, t. w. zoo men *comiti ut* verbetert in *comitatui* of wel in *comitive*, de middeleeuwsche schrijfwijze voor *comitivae*, waarvan ik de eerste zoude verkiezen.

Comitiva is de middeleeuwsch-latijnsche benaming voor *gevolg*, dat hier in den zin minder gepast is [3]): *comitatus* heeft de beteekenis van „illa militum multitudo, cui quis praeest [4])," m. a. w. *leger*. De Heer van Cats was dus in dien krijgstocht de aanvoerder van het leger.

Na 1282 vinden wij noch in oorkonden, noch in de kronieken van Heer Nicolaas melding gemaakt, en, sedert de uitgave van het *Oorkondenboek*, is het ook bekend dat hij in de eerste maanden van 1283 moet overleden zijn, waardoor tevens alle verwarring tusschen hem en zijnen zoon ophoudt. Blijkens een stuk van 23 Juni van dat jaar regelde Graaf Floris de rekening van het door den Heer van Cats ontvangene en uitgegevene met de erfgenamen „domini Nycolai de Cats bone memorie [5])." Naar onze gissing stierf hij dus in de volle kracht van den mannelijken leeftijd, niet veel meer dan 40 jaren oud.

---

1) *Vad. Hist.* III, 19.
2) Zie de meergemelde mededeeling in de *Versl. en Meded. d. Academie v. Wetensch.*
3) Du Cange II, 467.
4) Ald. II, 466, 5.
5) *Oorkb.* II, no. 483.

Hoewel wij nu, dank zij vooral de oorkonden, een tamelijk afgerond geheel van berichten omtrent den Heer van Cats bezitten, en het nevelachtige en duistere, dat tot nog toe zijn persoon omgaf, voor een deel is verdwenen, verspreiden echter die bijzonderheden weinig licht over den tijd der vervaardiging van de *Naturen Bloeme.* Het is eene gissing, dat Maerlant zich omstreeks 1265 of 1266 in Vlaanderen vestigde; eene gissing, dat hij kort na zijn vertrek uit Holland zijn natuurkundig werk schreef; doch gissingen, die eene niet geringe mate van waarschijnlijkheid bezitten, en met welke wij ons bij gebrek aan stellige gegevens moeten vergenoegen. Mag men daarbij aannemen, dat het gedicht werd geschreven ten behoeve van een „edelen jongeling," met welken naam Heer Nicolaas waarschijnlijk wordt aangesproken, dan is het niet te gewaagd den tijd der vervaardiging tusschen de jaren 1266—1269 te stellen, zoodat dan de *Nat. Bloeme* vóór den *Rijmbijbel* is gedicht, die den eersten dag van 1271 werd voltooid, „maar zeker wel een paar jaren vroeger begonnen werd." Bij gebreke van alle andere stellige berichten moeten wij ons met deze gissingen tevreden stellen, daar ook de *Rijmbijbel* ons geen enkel vast steunpunt aanbiedt voor de bepaling van den tijd der vervaardiging van de *Naturen Bloeme.* De zinspelingen toch op de *Nat. Bloeme*, die men in den *Rijmbijbel* heeft meenen te zien, zullen ons bij nader inzien blijken, zelfs geen schijn of schaduw van een bewijs aan te bieden. In de geschiedenis van Tobias zegt de engel, dat een stuk lever van den visch, op het vuur gelegd, door zijn rook de duivelen verdrijft. En de dichter vervolgt, vs. 15594 vlgg.:

Ende dans gheen wonder, *als wi scriven*
In waren boeken, nu nemets goom,
So wast noch sulkerhande boom,
Als menne bernet, dattie rooc
Die duvle verdrivet ooc [1]).

In B. VIII en IX wordt deze bijzonderheid bij geen der boomen vermeld, en wij meenen daarom op deze plaats de lezing te moeten verkiezen van C, welk Hs. door den geleerden uitgever te onrechte

---

[1]) In de aant. voegt David hier de plaats bij uit de *Hist. Schol.*: „Nec super hoc mirari debemus, cum fumus cujusdam arboris adustae eandem vim habere *perhibeatur*," en zegt: „Met vers 15594 zinspeelt Maerlant waerschynlyk op zyn *ware Boek* van *der Naturen Bloeme.*" Zie ook *Rijmb.* III, Inl. VI, aant. 1), en verg. Dr. Jonckbloet, *Gesch. d. Mnl. Dichtk.* III, 43.

achteraf wordt gezet, terwijl vele lezingen daaruit zich juist door grootere zuiverheid aanbevelen. Die lezing luidt aldus:

> Ende dans gheen wonder, als *ons* scriven
> *Ware boeke*,

zoodat dan de geheele toespeling op de *Naturen Bloeme* als kaf voor den wind verstuift. Eene andere plaats kan evenmin als bewijs gelden: zij toont alleen dat Maerlant met het werk *De naturis rerum* bekend was. In den *Rijmb.* 21114 vlgg. wordt van Maria verhaald:

> Den Gods Sone ontfinc soe mettien
> Vulmaect van menscheliken leden
> Ende van der zielen; niet na zeden
> Dat andre vrouwen saken gaen,
> Die kindre van manne ontfaen;
> Want *Nature* seghet, sonder saghe,
> Dat si ouder dan XL daghe
> Sijn eer hem God ziele zent.

Hier zij aangemerkt, dat slechts twee Hss. de lezing *Nature* hebben, terwijl in de andere *scrifture*, *tscrifture* en *die scrifture* gelezen wordt. Dit doet evenwel niets ter sake, daar Maerlant hier kennelijk eene plaats uit het werk van Thomas van Cantimpré op het oog heeft, doch juist eene uit het onvertaalde gedeelte van B. I, waar over de zwangerschap enz. gehandeld wordt. Daar heet het [2]): „Formatis ergo membris infunditur anima divino munere, et tunc incipit fumus humidus per arterias et venas discurrere motumque et vitam conferre. Hic motus *LXX* die a die conceptionis incipit." De getallen verschillen wel is waar, doch Maerlant gebruikte misschien een ander Hs.

In de *Gesch. der Mnl. Dichtk.* [3]) meende vroeger Dr. Jonckbloet een „wenk, zoo al geen bewijs" te vinden op twee plaatsen uit de *Nat. Bloeme* en den *Rijmb.*, dat het eerstgenoemde vóór het laatste werd geschreven, daar hij in de *Nat. Bl.* niet durfde gewagen hetgeen hij later in den *Rijmb.* opnieuw aanroerde. Beide plaatsen luiden aldus:

Nat. Bl. II, 1893 vlgg.	*Rijmb.* 1111 vlgg.
Furions dat notet mede Rechte na des menschen sede;	(Metodius) bescreef dat doe plaghen Die quade man in haren daghen

[1]) Dr. Jonckbloet in zijne *Gesch. d. Mnl. Dichtk.* III, 43, voert ze dan ook niet als bewijs aan.

[2]) Zie de plaats ook bij Vinc., *Spec. Nat.* XXXII, 49.

[3]) T. a. pl. 42.

Want sie leghet onder, ende hi boven.
In desen so mach men loven
Dit dier, dat seer es ongeleert,
Dat sine nature niet verkeert,
Dies quade menschen plien ende plaghen,
Dat ic, leyder! niet dar ghewaghen.
Te verkeerne der naturen seden;
Want si boven liggen deden
Die wive, ende selve onder laghen.
Hier omme wildse God plaghen,
Ende hiet Noe maken die erke.

Wel bezien verhalen de *Nat. Bl.* en de *Rijmb.* hier geheel hetzelfde. Na eerst de *position matrimoniale* van het Furions vermeld te hebben, zegt hij dat de mensch „sine nature verkeert", en dus anders doet. De *Rijmb.* deelt het feit alleen in eenigszins andere woorden mede. Maar er is geheel iets anders, dat onze dichter niet durfde gewagen, en dat ook voor een „edelen jongeling" min oorbaar ware geweest te vernemen. De eerzame monnik is intusschen voor zoo'n kleinigheid niet vervaard, en pluist onbeschroomd de zaak uit: „Mas enim desuper elevatur et femina subiacendo equatur sub eo. Hunc ordinem numquam mutat, licet ipse homo animalium omnium inordinatissime mutat ordinem nature sue, *ut coeat adversus ut canis, vel stando ut erinacius, vel femina supraiacente*, quod est scelus in omni animante turpissimum!"

Den reinen is alles rein, dacht onze monnik gewis: na 't recept volgde immers ook de zedeles! Wijselijk hield Macrlant dit lesje van levenswijsheid onvertaald. Gelijk men ziet geeft ons de *Rijmb.* volstrekt niets, zelfs geen zweem van bewijs, om tot het besluit te komen dat Maerlant dit werk na de *Nat. Bloeme* heeft geschreven.

De Hoogleeraar Bormans is van het gevoelen dat de *Nat. Bl.* na den *Rijmb.* is vervaardigd, hoewel op een anderen grond, en wel, dat Maerlant zijn werk geschreven heeft naar de tweede, vermeerderde uitgave van Thomas' geschrift, waaraan het 20ste Boek is toegevoegd, dat door Maerlant evenals B. XVIII en XIX onvertaald is gelaten [1]). Doch

---

[1]) „J'ai déjà dit que Thomas a donné deux éditions de son ouvrage. A part le 20e livre tout entier, qui n'existe que dans la seconde, les additions qu'il a faites à celle-ci sont peu nombreuses; mais comme elles se retrouvent aussi dans Maerlant, il est évident qu'il a travaillé sur celle-ci et non sur la première. Il est, en effet, plus que problable qu'il n'a entrepris ce nouveau travail qu'après avoir terminé son *Rijmbijbel*, qu'il publia en 1270. On ne saurait determiner le temps qui s'est écoulé entre les deux éditions du livre *De naturis rerum*; mais les deux classes de manuscrits qui s'en sont perpétuées prouvent que les exemplaires de la première étaient déjà passablement répandus quand parut la seconde," *Bull.* t. a. pl. 153. Daar de omwerking vóór 1250 plaats moet hebben gehad, kan het aangevoerde argument onmogelijk leiden tot het besluit van de vervaardiging na 1270. Iets verder zegt

de vergelijking met Vincentius, wiens *Speculum* in 1250 voltooid was, toont aan, dat deze evenzeer die tweede uitgave der *Nat. Rer.* heeft gebruikt, daar de uittreksels uit Thomas' werk veelal met het origineel woordelijk overeenkomen.

Clignett was mede dit gevoelen toegedaan [1]), en grondde zich vooral hierop, dat bij de beschrijving van den Ana eene toespeling zoude voorkomen op onaangenaamheden, die onze dichter zich door het schrijven van den Rijmbijbel van de geestelijkheid had berokkend [2]). Het is waar, dit exempel ontbreekt in het werk van Thomas, maar dit is evenzeer het geval met de leeringe van het onmiddellijk voorgaand artikel. En is het wel te denken, dat Maerlant, zoo hij zich reeds eene vervolging van de geestelijkheid op den hals had gehaald, zoo onbeschroomd, nu eens met den gloed der verontwaardiging, dan met bitteren spot, de gebreken dier geestelijke heeren zou zijn blijven geeselen, gelijk hij dit herhaaldelijk in zijn gedicht doet [3])?

Vatten wij nog eens alles te samen, dan komt ons als het aannemelijkst voor, dat de *Naturen Bloeme* is vervaardigd niet lang nadat Maerlant in zijn vaderland is teruggekeerd, dat dit werk dus vóór den *Rijmbijbel* is geschreven, en dit geschied zal zijn tusschen 1266 en 1269, in welke jaren wij geen ander uitgebreid dichtstuk van den rusteloos werkzamen man hebben aan te wijzen.

V. HANDSCHRIFTEN EN FRAGMENTEN DER NATUREN BLOEME.

Van de *Naturen Bloeme* is een betrekkelijk groot getal Hss. voor ons bewaard gebleven. Hier te lande vindt men een Hs. op de Academische Bibliotheek te Leiden, een op de Koninklijke Boekerij te 's Gravenhage, een op de Bibliotheek der Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam. In het buitenland zijn Hss. in de Boekerijen

---

de hoogleeraar: „J'ignore jusqu'à ce jour à qui Thomas a emprunté ce dernier livre," t. w. B. XX. Volgens Pfeiffer is dit aanhangsel van Thomas' werk niets anders dan de *Sphaera materialis* van Johannes van Holywood (a Sacro-Bosco): zie *Buch d. Natur*, XXI, XXXI.

[1]) *Teuthonista*, Voorr. LXXIX.

[2]) Zie B. II, 469—76.

[3]) Zie b. v. B. II, 2502 vlgg., III, 866 vlgg., 1909 vlgg., 2071 vlgg. enz.

te Brussel, te Berlijn, te Hamburg en te Detmold, terwijl op verschillende plaatsen grooter of kleiner fragmenten gevonden worden.

De Hoogleeraar Bormans in zijne uitgave van de vier eerste Boeken van Maerlant's werk [1]) maakte van verschillende Hss. gebruik, als van het Brusselsche, het Hamburgsche, het Detmoldsche, het Haagsche, en voor een deel van het Berlijnsche, waarvan hem door Dr. Jonckbloet welwillend het afschrift was verstrekt. De tekst en varianten dier uitgave hebben mij bij de vier eerste Boeken nu en dan dienst bewezen, vooral zoo zij eene afwijkende goede lezing aanboden, die in geen der door mij gebezigde Hss. voorkwam.

Het lag niet in mijne bedoeling al de ons bekende Hss. te raadplegen en te vergelijken. Deels zoude dat geestdoodende monnikenwerk, reeds zwaar genoeg bij de vergelijking van vier Hss., geene aan de moeite geëvenredigde uitkomsten hebben opgeleverd; deels ook zouden er allerlei moeilijkheden en bezwaren zijn opgerezen, zoowel met het in gebruik bekomen van de in het buitenland berustende Hss., als ook met het voor een geruimen tijd in gebruik houden dier voor 't meerendeel hoogstkostbare werken.

Ik heb mij dus vergenoegd met de vergelijking van vier Hss. en van enkele fragmenten. Deze zijn:

1°. Het *Leidsche Handschrift*, dat ik ten grondslag voor mijnen tekst heb gelegd, en dat hier en daar onder de varianten met de letter L. is aangeduid. Het is in klein folio, 31 Ned. duim op 23, en van het begin tot het einde met prachtige miniaturen en vergulde initialen versierd, met eene groote duidelijke letter geschreven, en heeft 141 bladen, waarvan elke bladzijde met twee kolommen is beschreven. Het bevat:

a) *De Natuurkunde van het Heelal*, van f°. 1 verso—22 recto, uitgegeven door Clarisse.

b) Een, naar ik meen, nog onuitgegeven gedicht van 215 verzen, van f°. 22 verso—23 verso. Het draagt geen opschrift, doch men zoude het kunnen betitelen *van den vijf bomen*, eene mystieke bespiegeling, die aldus aanvangt:

Een bloyende boom in Goods eren,
Sijn telghe vol doochden, des regneren
Sal te rechte elc goet mensce prisen.

---

[1]) *Der Naturen Bloeme van Jacob van Maerlant*, met Inleiding, Varianten van Hss., aenteekeningen en glossarium, uitg. door J. H. Bormans, D. I, Brussel 1857. Slechts het eerste Deel is verschenen, hetwelk alleen den tekst bevat.

Hijs wortel, hijs boom, in sinen risen
Siet men vele reinre bloemen staen.

Het slot luidt aldus:

Der pilernen boom de bloide
So rikelike, dat daer in groide
Die bloeme des booms ter goeder uren.
Die bloeme sal ewelike duren,
Die dit proyel dus heeft verscoont.
Wie dat wel weet dies ongehoont.
Wel weten is de hoochste raet
Elken, dat dezen boom dus staet.

Het gedicht is van weinig waarde, en hier en daar zeker zeer bedorven en daardoor duister.

Folio 24 en 25 recto is onbeschreven, en de geheele keerzijde ingenomen door eene prachtige miniatuur, den H. Christoffel met het kindeke Jezus voorstellende, omlijst door een rand van goud en zwart, hier en daar versierd met er van afhangende gouden ranken, terwijl aan de bovenzijde twee gouden knoppen zijn aangebracht, waarop twee vogeltjes zitten. Aan den linkerkant wordt de lijst gebroken door een Gothischen zijbeuk, op een der buitenspitsen waarvan een bonte vogel zit, volkomen gelijk aan de miniatuur bij de *Upupa* of hop. Onder het gewelf van den beuk is een knielende monnik afgebeeld, in een wit ordegewaad, die de handen biddend houdt opgeheven tot het Christuskind in het hoofdtafereel. De monnik draagt om de middel een gouden gordel met een almeniere of bedelzak. De H. Christoffel, een reusachtige figuur met lange krullende haren en baard, en met een gouden lichtkrans om het hoofd, is tot aan de middel naakt, doch heeft om de schouders eenen mantel geslagen, van buiten paars, van binnen groen, dien hij met de rechterhand ophoudt. Van de middel tot even boven de knieën reikt hem een linnen rok, dien hij mede opschort. Zijne beenen steken in een helder groen water, waarin visschen zwemmen en waterplanten groeien. In zijne linkerhand draagt hij een groote, hem tot boven het hoofd reikende roeispaan, van boven van een kruk voorzien, en op de schouders het kindeke Jezus in een nauwsluitend groen gewaad, waarboven een paarse mantel. Het hoofd is mede met een aureool versierd. Met de eene hand houdt het zich aan de lokken van den reus vast; de andere heeft twee vingers als tot een bezwering uitgestoken. De achtergrond van het tafereel is helder rood, waarop met eene lichtere schakeering derzelfde kleur sierlijke arabesken

zijn aangebracht met gouden bloemen. Onder het tafereel staan twee gelijke geslachtwapens, die nogmaals voorkomen op f°. 26 tusschen de twee kolommen van den tekst.

Het ouderwetsche, in een punt uitloopende schild heeft in goud een dwarsbalk van sabel, gedekt door een van keel en zilver geschakeerd St. Andrieskruis, tusschen welks bovenarmen een lelie van lazuur.

c) *Der Naturen Bloeme*, van f°. 26 recto—141 recto *a*. De eerste bladzijde is versierd met een schoone initiaal, omlijst met keurige arabesken, waarop allerlei vogels, en op muziekinstrumenten spelende menschelijke figuren, die in een visch of draak eindigen. Terwijl de andere door ons gebezigde Hss. hunnen tekst slechts met miniaturen versierd hebben voor zooverre de beesten betreft, zijn ook in ons Hs. bij de boomen, kruiden en steenen afbeeldingen gevoegd, waaronder vooral die van de gegraveerde steenen door fijnheid en keurigheid uitmunten.

Tusschen f°. 96 en 97 ontbreekt een geheel blad, dat er kennelijk door een moedwillige hand is uitgescheurd, waardoor in B. V vs. 657—791 ontbreken.

Hoeveel zorg echter aan het uiterlijk is besteed, daaraan beantwoordt niet altijd het innerlijk, daar de tekst op vele plaatsen, vaak tot onkenbaar wordens toe, is bedorven, en het met dit Hs. alleen, zonder vergelijking van andere, onmogelijk zou zijn een zuiveren en verstaanbaren tekst te leveren.

Het Berlijnsche Hs., in de uitgave van Bormans aangeduid door J., behoort tot deselfde familie, daar de lezingen, voor zooverre wij dit in de Belgische uitgave hebben kunnen nagaan, veelal met die van ons teksthandschrift overeenkomen.

De Kalender, waarmede het Leidsche Hs. wordt geopend, zal misschien omtrent den tijd der vervaardiging eenig licht kunnen geven. Het ligt voor de hand, dat de afschrijver den kalender van dat jaar vóór zijn werk plaatste, waarin hij het vervaardigde. In den Kalender nu valt Nieuwjaarsdag op een Zondag, aangeduid door een kapitale A, waarvoor het Romeinsche cijfer XI is geplaatst [1]). Clarisse komt hierop tot het volgende besluit omtrent den ouderdom van het Hs. [2]). „L., vooraan met xj gekenmerkt, wijst wederom een jaar aan, waarin A Zondagsletter was in een *elfde* jaar eens Maancirkels (dus: 86, 181, 523; — 618, 713, 1055; — 1150, 1245, 1587): en hier kan... geen

---

1) Zie *Natuurk.* bl. 63—74, waar de Kalender is afgedrukt.
2) T. a. pl. 232.

ander gekozen worden dan 1587.... Gaarne erken ik, dat ik onze Hss. voor vrij wat ouder had aangezien: doch, zoo zij het zijn, begrijp ik de reden der plaatsing niet van Kalenders, die ons naar het einde der XVIe eeuw schijnen heen te wijzen."

Al moge vóór de aanwijzing der dagen van elke maand, naar de Zondagsletters, met Romeinsche cijfers het Guldengetal of de Maancirkel uitgedrukt zijn [1]), het levert te onoverkomelijke bezwaren zich daarnaar te richten bij het bepalen van den ouderdom van het Hs. Het jaar 1245 kan daarvoor niet aangenomen worden, daar Maerlant toen de *Naturen Bloeme* nog niet had gedicht; het jaar 1587 daarvoor te stellen is rondweg onmogelijk en zelfs geen ernstige weerlegging waardig. Laten wij het Guldengetal achterwege; dan kan eene andere aanwijzing ons misschien op den goeden weg brengen. In de maand Maart staat bij Zaturdag den 25sten met roode letters aangeteekend: „*Onzer Vrouwen dach. God was hier ghepassijt*", en op Maandag den 27sten insgelijks met roode letters: „*Paesdach*". Onder aan het blad bevindt zich bij elke maand een rijmpje, waarnaast weder de vermelding van Paschen.

In Maerte sente Victorijn,
Daer na sel Gregorius sijn,
Na Geertruud ende Benedictus
*Hier mē sceit Ma*rien dach hebdi aldus.
paeschen.

De opzettelijke vermelding van Paschen, die in de andere Hss. ontbreekt, wettigt het vermoeden, dat ons Hs. is vervaardigd in een jaar toen Paschen op den 26sten Maart inviel. Daarvoor vinden wij de jaren 1307, 1391 en 1402. Die jaren, waarin A Zondagsletter is, vangen met een Zondag aan, en met uitzondering van het Guldengetal past de Kalender voor die jaren. Om het schrift meenen wij het jaar 1307 voor den tijd der vervaardiging van het Leidsche Hs. te moeten aannemen. Er is nog eene andere reden, die deze gissing waarschijnlijk maakt.

Het lijdt geen twijfel dat ons Hs., hetwelk in alle opzichten met groote pracht is uitgevoerd, werd vervaardigd op last van een aanzienlijk edelman, die geene kosten aan de versiering spaarde. Het bovenvermelde geslachtswapen bewijst dit ten overvloede: de toekomstige eigenaar stempelde het als zijn eigendom door de toevoeging van zijn wapen. Het

---

1) T. a. pl. 233.

wapen nu behoort aan het geslacht van IJsselstein [1]), waarin evenwel de lelie van lazuur ontbreekt. Maar het was niet ongewoon, dat sommige leden van een geslacht het wapen eenigermate wijzigden, om zich daardoor te gemakkelijker van hunne verwanten te onderscheiden.

Zoo voerde Heer Arnold van IJsselstein, oudste zoon van Heer Gijsbrecht, het gewone wapen der IJsselsteins, doch gebroken door een barensteel, welk wapen hij in 1330 nog als zegel gebruikte [2]). Deze Gijsbrecht, Heer van IJsselstein, † 1344, had verschillende zonen, waarvan wij Arnold den oudsten reeds hebben genoemd. De anderen waren Otto, Jan, Willem en Herberen. De drie oudsten, Arnoud; Otto en Jan, worden in 1304 in eene oorkonde genoemd, terwijl in een stuk van 1318 alle vijf zonen voorkomen [3]). Heer Otto, de tweede zoon, schijnt het wapen ongebroken gevoerd te hebben, daar hij in 1341, nog tijdens het leven zijns vaders, met dezen en zijn broeder Arnoud een stuk bezegelde, en „het volle wapen, zonder *brisure*" bezigde [4]). De derde zoon Jan werd voor den geestelijken stand bestemd, en komt in 1318 als Domheer te Utrecht voor. Later is hij Kanunnik van St. Marie en Thesaurier van den Dom [5]). Het is niet onmogelijk, dat Maerlant's werk op bevel van den jongen geestelijke werd overgeschreven, en deze het liet versieren met sijn geslachtswapen, dat hij met een lelie van lazuur, ter onderscheiding van zijne broeders, had gebroken. In het Utrechtsche, vooral aan de Eem, kwamen de leliën veelvuldig in geslachtswapens voor, en er kan de eene of andere reden bestaan hebben voor de aanneming van dit onderscheidingsteeken. De knielende geestelijke in de miniatuur maakt het zeer waarschijnlijk, dat de eigenaar tot den geestelijken stand behoorde, en de kunstenaar hem op die wijze afbeeldde. Gaarne erken ik, dat dit niet veel meer dan gissingen zijn, doch gissingen die niets onwaarschijnlijks hebben, al blijft dan ook het Guldengetal op den Kalender eene onopgeloste zwarigheid.

2°. Het *Haagsche Handschrift*, thans berustende op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, vroeger in het bezit van Mr. Jacob Visser [6]), en aangeduid met de letter V. Het is in klein folio, 29 op 21

---

1) Zie de afbeelding er van in Van Lennep en Hofdijk, *Merkw. Kast. in Nederl.* Ie Serie, II.
2) Van Spaen, *Historie der Heeren van Amstel*, 141.
3) T. a. pl. 138, Mieris, II, 41.
4) T. a. pl. 150.
5) T. a. pl. 138.
6) Clignett en Steenwinkel in den *Sp. Hist.* (1ste uitg.), I, xxxix.

Ned. duim, met eene duidelijke hand in twee kolommen geschreven, en dagteekent uit de XIVe eeuw [1]). In de uitgave van den Hoogleeraar Bormans komt tegenover bl. 1 een keurig facsimilé van het begin der *Naturen Bloeme* voor. Het Hs. bevat de volgende stukken, die wij naar de latere paginatuur opgeven.

a) *De Natuurkunde van het Heelal*, voorafgegaan door den Kalender, van bl. I—XLIV.

b) *Die Cracht der Mane*, van Heynric van Hollant, van bl. XLV—XLIX *b*, uitgegeven door Dr. De Vries [2]).

c) Prozastukken, meest van astrologischen inhoud, van bl. XLIX *b* —XLI *a*. Vooraf gaat een in blokjes afgedeelde vierhoek, waarin cijfers staan, en aan de bovenzijde bij elk blokje de naam van een planeet, terzijde de namen van de teekenen des dierenriems. Het vertoog vangt aldus aan:

„Dit es ene tafle daermen bi mach weten hoe menigho wardicheit oft macht elke planete hevet in elc tekijn, ingaende in elke planete van welker du wilt ende recht jeghen der planeten teken."

Het bevat verder een aantal geneesmiddelen, handelt over de aspecten der maan, de planeten en de hemelhuizen. Het laatste vertoog is: *Die boec van den IIII complexien*, van LXI *a*—LXVII *b*.

d) *Der Naturen Bloeme*, van 1—236. Zoowel de Natuurkunde als Maerlant's werk is met zeer fraaie, rijk met goud bewerkte miniaturen versierd, welke evenwel minder kostbaar zijn dan die van het Leidsche Hs., waarvan zij ook vaak merkelijk afwijken.

Ook komen de afbeeldingen bij elk artikel slechts in Boek I—VII voor, en zijn bij de beschrijving van boomen, kruiden en steenen geene miniaturen gevoegd.

De tekst is over het algemeen zuiverder dan in het Leidsche Hs., en de afschrijver geeft herhaaldelijk blijken, dat hij niet gedachteloos is

---

[1]) Volgens Clarisse, *Natuurk.* 232, zoude het Haagsche Hs. in het jaar 1503 of 1598 moeten geschreven zijn, dat evenzeer eene ongerijmdheid is. „Want het getal iij, vóór den 1en Januarij in H ... wijst aan, dat wij hier een *derde* jaar hebben van eenen 19jarigen Maancirkel: en de A. toont den Zondagsletter van dat jaar. Nu komen van de *derde* jaren der onderscheidene Maancirkels, in welke A Zondagsletter was, (97, 539, 543; —629, 971, 1066; —1161, 1503, 1598) alleen de straksgenoemden in aanmerking." In het Haagsche Hs. staat vóór de A, niet het getal iij, maar iiij, hetwelk Clarisse in iij verbetert, zooals werkelijk voorkomt in het Amst. Hs., welks kalender volkomen gelijk is aan dien uit V. Dit Hs. zou dus volgens Clarisse ook eerst in 1503 of 1598 moeten geschreven zijn!

[2]) *Versl. en Ber. uitg. door de Vereeniging ter bevord. der oude Ned. Letterk.* IV, 5 vlgg.

te werk gegaan. Op vele plaatsen toch is een regel opengelaten, zeker als hij in zijn voorbeeld geheel onverstaanbare of bedorvene verzen vond, waarmede hij zijn werk niet wilde ontsieren. Hij heeft intusschen verzuimd andere Hss. te raadplegen en de ontbrekende regels later in te vullen.

Van dezelfde familie is:

3°. Het *Amsterdamsche Handschrift*, aangeduid met de letter A., dat eene verrassende gelijkheid vertoont met het Haagsche Hs. Het heeft geheel denzelfden inhoud; de tekst is meerendeels tot zelfs in de spelling volkomen gelijk; de opengelaten verzen komen op dezelfde plaatsen voor; de afbeeldingen, van L. doorgaans verschillende, hebben veel overeenkomst met elkander. Alleen toont het Amst. Hs. hier en daar wat meer pracht, en is b. v. de initiaal der *Nat. Bl.* van een sierlijke arabesk voorzien, en op een der ranken een haas afgebeeld, die op eene bazuin blaast, waarnaar een vogel aandachtig zit te luisteren. Het bevat:

a) *De Natuurkunde van het Heelal*, van f°. 1—25 *c*.

b) *Die Cracht der Mane*, van f°. 25 *d*—28 *a*.

c) De prozavertoogen van f°. 28 *a*—37 *b*.

d) *Der Naturen Bloeme*, van f°. 38 *a*—163 *a*, waaraan een blad ontbreekt, dat tusschen f°. 102—103 is weggesneden.

Uit een enkele plaats meenen wij te mogen opmaken, dat het Amst. Hs. naar het Haagsche is gecopiëerd. In B. II, bij de beschrijving van de Alches, vs. 425—442, eindigt de eerste kolom van bl. 18 bij V. met vs. 433, en is het volgende vers bij het overgaan tot de volgende kolom overgeslagen, zonder dat naar gewoonte een regel is opengelaten. In het Amst. Hs., waar die regel mede ontbreekt, die midden op een kolom moest voorkomen, is zij opengebleven, en door den afschrijver het verzuim van zijn voorbeeld bemerkt. De treffende, meestal letterlijke overeenkomst van beide Hss. blijkt ten overvloede genoegzaam uit de vergelijking der varianten.

4°. Het *Brusselsche Handschrift*, afkomstig uit de Abdij van St. Bernard ad Scaldim, vroeger in eigendom behoord hebbende aan Willems, thans berustende op de Bibliothèque de Bourgogne te Brussel, en aangewezen door de letter B. Een facsimilé van dit veel minder kostbare Hs. zonder miniaturen komt voor in de uitgave van den Hoogleeraar Bormans, tegenover bl. 431.

Alleen voor het door Bormans onuitgegeven gedeelte, zijnde B. V—XIII, heb ik dit Hs. kunnen gebruiken, en het verschil van lezing onder de varianten opteekenen. Dit was van veel belang, daar het in

vele opzichten zoowel van L. als van V. en A. afwijkt, en herhaaldelijk eene goede lezing aan de hand doet, of ons den weg wijst om den zuiveren tekst te herstellen. Had ik alzoo het geluk het nog door Bormans onuitgegeven gedeelte met het Hs. zelf te vergelijken, bij de bewerking der vier eerste Boeken moest ik mij tevreden stellen met de varianten op te teekenen naar de uitgave van den Luikschen Hoogleeraar, die niet altijd volkomen vertrouwen verdient, zooals mij herhaaldelijk is gebleken bij de opgave der varianten uit V., waar de Hoogleeraar niet zelden iets anders las dan in het Hs. min of meer duidelijk stond.

Toen ik na eene lange, gedwongene rust de bewerking der *Naturen Bloeme* weder kon opvatten, en daartoe ook het Brusselsche Hs. aanvroeg, werd mij bericht dat het in handen der Koninklijke Academie te Brussel was, die voornemens schijnt den door Prof. Bormans onvoltooiden arbeid te vervolgen en de nog ontbrekende negen Boeken uit te geven. Moge die uitgave eerlang tot stand komen: voor de critiek van Maerlant's werk zal die naar geheel andere Hss. bewerkte bron zeer zeker goede vruchten voortbrengen.

Het Hs. is in 8° in twee kolommen geschreven, en, voor zooverre ik mij herinner, bevat het geen andere werken. De tekst wijkt nog al van die der andere Hss. af; ook wat de spelling betreft is er vrij wat verschil met de andere teksten op te merken. Op een enkele plaats heeft de afschrijver zich zijne taak gemakkelijk gemaakt, t. w. in den *Proloog*, waar vs. 27—84 eenvoudig worden weggelaten. In plaats van na Plinius de verdere bronnen op te noemen, maakt hij er zich af met de twee volgende verzen:

Die andre meesters, die hier naer
Comen, staen in die figure daer.

De figuur, waarnaar de afschrijver verwijst, is die van een man, getooid met de doctorsmuts en den doctorsmantel, waarmede waarschijnlijk meester Albrecht wordt verbeeld. In de linkerhand houdt hij een gesloten boek; met de rechterhand wijst hij op een soort van kepervormigen boom, uit verschillende samenhangende rondjes gevormd. Ter hoogte van de borst is het eerste rondje, waarin de naam van Aristoteles, terwijl in 46 andere de namen van verschillende schrijvers staan opgeteekend. In de Belgische uitgave is eene afbeelding dezer figuur gegeven tegenover bl. 2.

Volgens den Hoogleeraar Bormans is het Hs. in de laatste 30 jaren der XIVe eeuw vervaardigd.

Van de fragmenten zijn slechts enkele in deze uitgave hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk geraadpleegd. Evenmin als het in ons plan lag alle Hss. te benuttigen, evenmin scheen het ons noodig van alle fragmenten kennis te nemen. Zoo namen wij de varianten niet op van de 39 verzen uit het XIIe en XIIIe Boek [1], daar de afwijkende lezingen weinig belangrijks aanboden. Wij zouden dit niet verzuimd hebben, zoo er eene in de andere Hss. bedorvene lezing door had kunnen hersteld worden. De drie in deze uitgave opgenomen fragmenten zijn van meer uitgebreidheid en daardoor, als vanzelf spreekt, van grooter belang. Zij zijn:

1°. Een fragment, zijnde een folioblad, in twee kolommen van 50 verzen beschreven, als schutblad door Meyer in een ouden band gevonden. Het is 200 verzen groot en bevat vs. 3206—3411 van B. II, en is in onze uitgave aangewezen door de letter M [2]).

2°. Een fragment, waarvan een door Dr. De Vries genomen afschrift berust op de Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Het oorspronkelijke is met andere fragmenten gevonden op het groothertogelijk Archief te Schwerin, waar het als omslag van acten gediend had [3]). Het Hs. was in buitengewoon groot folio, 0.41 N. el in hoogte en 0.31 N. el in breedte, en elke bladzijde beschreven met drie kolommen van 50 regels. De fragmenten, door Dr. De Vries als no. I aangeduid, behooren tot de *Wrake van Jherusalem* van Maerlant. Omtrent die der *Naturen Bloeme* deelt de Hoogleeraar het volgende mede [4]):

„Twee losse bladen perkament, elk van welke juist de helft uitmaakt van een blad der fragmenten onder No. I. Beide stukken behooren namelijk tot een Hs. van dezelfde grootte als No. I, doch zijn de kolommen middendoor gesneden, zoodat deze beide stukken, bij gelijke breedte van 0.31 N. el, slechts eene hoogte van 0.21 N. el hebben, en derhalve elke bladzijde in drie fragmenten, het geheel te zamen in twaalf versnipperd is. Elk fragment telt 25 a 26 regels."

---

[1]) B. XII, 1450—64; B. XIII, 15—24, 52—64, afgedrukt in de *Versl. en Ber. d. Vereeniging*, III, 63—64.

[2]) Zie verder het bericht van Meyer in de *N. Werk. d. Maatsch. v. Ned. Letterk.* V[1], 3—48, waar de fragmenten zijn medegedeeld, en ook in *Mone's Anzeiger*, IV, 197—201.

[3]) Zie *Jahrbücher der Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde*, VIII, 1843.

[4]) Zie *Cat. van de Hss. der Bibl. van de Leidsche Maatschappij*, 8: „Der Naturen Bloeme. Fragmenten op twee bladen perk. in drie kol., afgeschreven door dr. De Vries. Met voorbericht fo. (175 bl. 14—19).

„Het schrift en de geheele uiterlijke vorm zijn zoo volmaakt gelijk aan de fragmenten onder No. I, dat er geen twijfel kan bestaan, of beiden zijn nagenoeg gelijktijdig door dezelfde hand geschreven. Het facsimile van No. I kan dus ook voor No. II dienen", en is bij het afschrift gevoegd.

De fragmenten behooren tot

Boek IV, vs. 473—99, vs. 523—48, vs. 573—96, vs. 621—47, vs. 671—706 (ontbr. 695—704), vs. 701—704, vs. 723—746, en de varianten zijn aan den voet der bladzijden medegedeeld en aangeduid door de letter S. Daar in het fragment het artikel *Monocheros* op *Monachus maris* volgt, komen na *Kuligo*, eindigende met vs. 694, twee verzen van den *Monachus maris*, vs. 705—706, en daarna de volgende strook, waarop nog 4 verzen van den *Monocheros*, gevolgd door vs. 725—26, waarna de beschrijving der *Nereides* komt.

Boek V, vs. 265—290, vs. 315—341, vs. 365—391, vs. 415—441, vs. 465—491, vs. 515—540. Daar het bestaan van dit fragment tijdens de uitgave van het tweede Deel aan mijne aandacht was ontgaan, terwijl de varianten van fragment I in Boek IV aan den voet der bladzijden opgeteekend staan, volgen de lezingen van dit gedeelte als toevoegsel van Deel I, bl. 344.

De fragmenten hebben de meeste overeenkomst met den tekst van het Haagsche en het Amsterdamsche Hs.

3°. Een uitgebreid fragment van een veertiental bladen in 4°, berustende op de Keizerlijke Bibliotheek te Weenen, No. 2544 Supplement, en beschreven door den Heer Ferd. Von Hellwald [1]). Elke bladzijde is met twee kolommen van ongeveer 38 verzen beschreven, zoodat het geheel omtrent 2128 verzen telt. Het schrift is duidelijk en schijnt zoo niet uit het midden, dan toch uit de tweede helft der XIVe eeuw afkomstig te zijn. Niet alleen het begin van elk boek, maar zelfs dat van elk nieuw artikel is door eene gouden initiaal gemerkt, en bovendien zijn de vijf eerste bladen, die tot het IIe Boek behooren, met negentien miniaturen, de afbeeldingen van viervoetige dieren, versierd.

De inhoud der fragmenten is deze:

Fragment I, bl. 1*a*—5*d*, bevat vs. 827—1541 van Boek II. Het begin is aldus:

Ende seghet dat si met scaren
Te woude gaen same te waren,

---

[1]) *Taal- en Ltb.*, IV, 81—86.

Ende alsi bomen hebben ghevelt
Met haren tanden met ghewelt . . .

De laatste verzen luiden aldus:

Si leven wel CCC jaer.
Tcoude dat es hem te swaer.
Tam olifant nighet den coninc.

Terwijl ik door de welwillendheid van mijn vriend Von Hellwald in staat werd gesteld de lezingen van de volgende fragmenten, ongeveer 1360 verzen, mede te deelen, ontbreken de varianten van de 760 verzen van Boek II. Een keurig afschrift stond mij ten dienste bij de fragmenten uit Boek VIII, IX, X, XI en XII, maar toen ik de uitgave der *Naturen Bloeme* vervolgde, had de Heer Von Hellwald Weenen verlaten en zich te Rome gevestigd, zoodat ik zijne hulp niet kon inroepen voor het mij nog ontbrekende, waar eene bloote opgave der varianten naar de uitgave van Prof. Bormans voldoende zou geweest zijn.

Fragment II, bl. 6*a*—7*d*, bevat vs. 642—945 van Boek VIII [1]).

Fragment III, bl. 8*a*—11*d*, zijnde vs. 592—644 van Boek IX en vs. 1—553 van Boek X.

Fragment IV, bl. 12*a*—13*d*, behelst vs. 708 van Boek X, verder Boek XI, 192 verzen, en Boek XII, vs. 1—107.

Fragment V, bl. 14*a*—14*d*, bevat vs. 261—419 van Boek XII.

Bij de vergelijking is mij gebleken dat deze fragmenten het meest overeenkomen met het Leidsche Hs.

Moge eerlang door de langverwachte uitgave van het II[e] Deel door de Koninklijke Academie te Brussel mijne slechts onvolledige vergelijking van fragmenten aangevuld worden.

VI. WIJZE VAN UITGAVE.

Toen ik nu ongeveer zeven jaren geleden het plan opvatte tot de uitgave van Maerlant's Naturen Bloeme, had ik weinig gedacht dat ik eerst zoovele jaren later dien arbeid zoude ten einde brengen. Bij het

---

[1]) De vergelijking met de fragmenten begint eerst met vs. 744, zoodat die van vs. 642—743 ontbreekt. Ik ontving namelijk het afschrift eerst toen vel 8 reeds was afgedrukt. De varianten van het ontbrekende zijn afgedrukt achter het eerste Deel, bl 345.

verschijnen der eerste aflevering in 1872 drukte ik de hoop uit binnen drie jaren het geheele werk te voltooien, zoo andere werkzaamheden dit niet beletten. Een langdurige ziekte, gevolgd door een verblijf van vele maanden in het buitenland, dwong mij den begonnen arbeid te staken, en dikwijls wanhoopte ik er aan de uitgave ooit voltooid te zien. Ondanks alle hindernissen mag ik nu de voldoening smaken op middeleeuwschen trant mijn werk met een Amen te besluiten.

Over de wijze van uitgave kan ik kort zijn. Zooals ik reeds zeide, legde ik voor den tekst het Hs. der Leidsche Bibliotheek ten grondslag, en vergeleek daarmede drie andere Hss. en enkele fragmenten, waarvan de varianten onder aan den tekst zijn medegedeeld. Zoo het verschil van lezing bloot in verschil van spelling bestond, heb ik dit doorgaans achterwege gelaten: alleen die afwijkingen, welke mij om de eene of andere reden opmerkenswaardig voorkwamen, zijn aan den voet der bladzijde medegedeeld. Waar zulks noodig was heb ik den door mij gevolgden tekst van het Leidsche Hs. hetzij stilzwijgend naar andere Hss. verbeterd, en de verkeerde lezing van het teksths. onder de varianten opgenomen, of, waar de verandering nog al gewichtig was, ze in eene aanteekening vermeld. Behalve dergelijke aanteekeningen van critischen aard en de korte verklaring van enkele zeldzaam voorkomende woorden, heb ik mij beperkt tot het mededeelen van overeenkomstige plaatsen uit den Latijnschen tekst, waar eene opheldering van Maerlant's woorden niet overbodig was. Veelal heb ik de bron zelf van de *Naturen Bloeme*, het werk *De naturis rerum* van Thomas van Cantimpré, aangehaald naar het mij uit de Koninklijke Boekerij te 's Gravenhage welwillend afgestane Hs. Dit Hs. munt evenwel niet door zuiverheid uit, en de tekst is hier en daar zeer bedorven. Gelukkig stond mij voor vele plaatsen het *Speculum naturale* hierbij ten dienste, waarin voor een goed deel het werk van Broeder Thomas is ingelascht. Wanneer het Haagsche Hs. mij in den steek liet, en òf zeer bedorven was, òf een leemte had, werd meermalen met goed gevolg Vincentius' *Speculum* geraadpleegd. Vandaar dat men vóór sommige der aanteekeningen in plaats van *N. R.* zal vinden *Vinc.*

Bij het verschijnen der eerste aflevering deed ik de toezegging van een Glossarium. Die belofte is niet vervuld, en de Naturen Bloeme verschijnt zonder eene verklarende Woordenlijst. Dat ik mijn woord niet gestand doe, daarvan is de reden, dat gedurende de bewerking der Naturen Bloeme het plan is gerijpt tot bewerking van een Middelnederlandsch Woordenboek, en sedert reeds een aanvang is gemaakt met dien arbeid, die door mijn vriend Dr. Verdam met mij is onder-

nomen. Het moge vermetel schijnen dat ik het waag bij mijne verzwakte gezondheid zulk een veelomvattend werk op mijne schouders te nemen, zeer zeker zoude ik voor de zware taak teruggedeinsd zijn, zoo geen jongere krachten mij ter zijde stonden. Mogen wij het voorrecht hebben krachtig met dien arbeid te vorderen, en eens zoodanig werk aan onze landgenooten te kunnen aanbieden, dan wordt daardoor een afzonderlijk Glossarium, dat bij een uitgebreid werk als de *Nat. Bl.* nog al eenigen omvang zou verkregen hebben, overbodig. De bewerking van een Glossarium zou daarbij veel tijd gevorderd hebben, dien ik thans liever wijd aan de volvoering van het zooveel uitgebreider plan, dat uit den aard der zaak niet dan langzaam vordert. De vergelijking met den Latijnschen tekst kan daarbij vaak licht verspreiden over duistere plaatsen en de verklaring aan de hand doen van onbekende woorden, terwijl Oudemans' *Proeve van een Mnl. Woordenboek* mede met vrucht kan geraadpleegd worden, hoezeer de uiterste voorzichtigheid hierbij dient in acht genomen te worden, daar een aantal verklaringen kant noch wal raken.

Gaarne kwijt ik hier mijn plicht van dankbaarheid jegens den Heer J. B. Rietstap te 's Gravenhage, die mij met de meeste welwillendheid zeer volledige inlichtingen gaf over het mij onbekende wapen der Heeren van IJsselstein, dat in het Leidsche Hs. voorkomt. Ook is het mij aangenaam nogmaals een woord van hartelijken dank te kunnen zeggen aan mijnen vriend Ferd. von Hellwald voor zijne dienstvaardigheid, betoond door het overschrijven der uitgebreide fragmenten van de Weener Bibliotheek, en zend ik hem mijn groet uit Hollands Sleutelstad naar de Sleutelstad in het heerlijke Italië, het land van ons vurig verlangen, vooral wanneer de liefelijke Nederlandsche lente het bloed in de aderen doet stollen, en sneeuw en hageljacht, regen en ijskoude wind de trawanten zijn van dat door dichters zoo vaak geheel ten onrechte bezongen heerlijk jaargetijde.

Leiden, Maart 1878.

PROLOGHE.

V. 1 *a*, A. 38*a*, L. 26 *a*. Jacob van Maerlant, die dit dichte,
Omme te sendene terer gichte,
Wille datmen dit boec noeme
In Dietsche der Naturen Bloeme;
Want noch noyt in Dietschen boeken
Neghene dichtere wilden roeken
Iet te dichtene van naturen
Van so menighen creaturen
Als in desen boeke staen.
Niemen en hebbe dies waen,
Dat ic die materie vensede,
Els dan ic die ryme pensede.
Die materie vergaderde recht
Van Coelne broeder Alebrecht
Ute desen meesters, die hier na comen,
Die ic ju sal bi namen noemen.
Nat. R. Prol. Die eerste die es Aristotiles,
Die te rechte deerste wel es,
Want hi van alre philosophien,
Van alre natuerliker clerghien,
Boven allen heidenen die noyt waren
Draghet crone in der scaren.
Waer dat men dit teyken siet: AR! ¹)

1. V. A. dit *ontbr.*; A. Marlant. B. Meerlant. — 2. V. A. Om t. s. teere. B. Om t. sindene tere. — 3. V. nome. B. Hi wilt d. in Ditsce nome. — 4. V. A. Dietsch. B. Desen boec d. N. B. — 5. B. Ditscen. — 6. V. A. Negheen d. ne wilde. B. Enech d. wilde. — 7. V. A. Hiet. V. dichtere. — 8. B. soe meneger. — 9. V. A. B. boeken. B. Alse. — 10. V. A. ne h. des. B. en *ontbr.* — 11. B. veensde. — 12. B. E. dat i. d. r. peensde. — 13. B. Entie m. vergederde. — 14. B. brueder Aelbrecht. — 15. B. Van den m. — 16. V. A. B. u — nomen. — 17. B. erste es Aristotules. — 18. V. A. doerste. B. di erste es. — 19. V. A. filosofie. — 20. A. B. naturliker; V. A. clergie. — 21. V. A. heidinen d. oit w. B. alle di heidene di oit. — 22. V. A. D. die c. B. Draecht hi. L. D. hi. — 23. V. A. W. so m. d. tekin. B. tekijn.

---

¹) In onzen tekst zullen wij steeds in plaats van het naamteeken den vollen naam afdrukken.

Dats dat hi te segghen pliet.
Plinius die coemt daer naer,
Wies boeke men hout over waer;
Solinus daerna, die van naturen
Schone sprect in siere scrifturen,
In enen boeke, die men weet
Die Van der werelt wonder heet [1]).
Sinte Ambrosijs van Milane,
Die van naturen doet te verstane
In sinen boeke Examiroen [2]),
Dien noemtmen dicke in dit doen.
Sinte Baselijs sekerlike,
Dien God sende van hemelrike
Enen boec van beesten nature [3]),
L. 26 *b.* Staet dicke oec in dese scrifture.
Sente Ysidorus oec mede,
Die dicke grote nuttelijchede
A. 38 *b.* Gheseyt hevet in sinen boeken,
V. 1 *b.* Dien moetmen dicke hier soeken.
Oec meester Jacob van Vetri,
Bisscop van Akers so was hi,
Seder cardenael van Rome:
Sijns eist recht dat ic hier gome.
Een boec oec, waer mene weet
Wiene makede ghereet,
Es ghetelt onder hem somen [4]):
Experimentator horewine nomen.
Sine worde settewi hier mede,

24. V. A. B. segghene. — 25. V. A. Plunius. — *Vs.* 25—26 *luiden aldus bij* B.:
Die andre meesters die hier naer
Comen staen in die figure daer,
terwijl vs. 27—84 *ten eenenmale ontbreken. In plaats daarvan vindt men de figuur, afgedrukt in de uitgave van den Hoogleeraar* Bormans, *tegenover bl.* 2. — 27. V. A. die v. n. L. die *ontbr.* — 28. V. A. Spreect scone. — 29. V. A. boec. — 30. V. warelt. — 31. V. A. Sente. V. Ambrosius. A. Ambrosis. — 33. V. A. boec Exameroen. — 34. V. A. noopt men dicken. — 35. V. A. Sente Baselis. — 36. V. A. Die. — 37. V. v. desen n. — 38. V. A. dicken. — 40. V. A. dicken g. nuttelichede. — 41. V. A. Gheset. — 42. V. A. hir dicken besoeken. — 43. V. A. Echt — Vitri. — 44. A. Bisscob. — 45. V. A. Sident. — 46. V. A. gome. L. nome. — 47. V. A. Inden b. mare men w. — 49. V. A. ghetellet o. h. zomen. — 50. V. A. horen wine. — 51. V. A. setten wi.

---

1) *N. R.* in libro quem de Mirabilibus Mundi edidit.

2) *N. R.* in libro qui Exameron dicitur.

3) *N. R.* qui (Ambrosius) utique per omnia secutus est et modo scribendi eo ordine magnum Basilium in libro, quem etiam Exameron Graeco eloquio edidit. — Van den goddelijken oorsprong van Basilius' werk komt, gelijk men ziet, in het origineel niets voor.

4) *N. R.* Invenimus eciam librum quendam suppresso auctoris nomine, quem modernis temporibus compilatum audiui.

Alst noet es, te menigher stede.
Galienus, Pellidius [1]),
Platearius ende Philiologus [2]),
Lucillus, Phiso [3]), Theofrastus,
Ende die keyser Claudius;
Ende Dyogenes Demotritus van Athene,
Ende Dyagenes Apollodijn ghemene,
Die van den beesten die draghen venijn,
Die noch heden in der werelt sijn [4]),
In sinen boeken laet besien;
Dyonisius ende Finicien [5]),
Catoen, Varo ende Marchus [6]),
Eraclides ende Orpheus,
Pitagoras ende Menander,
Homerus ende Nicander,
Musianus, Dyagoras,
Virgilius ende Andreas,
Conine Juba, Patronius [7]),
Conine Philometor, Metellus,
Conine Ptolomeus, Umbrieus,
Conine Antigonus, Alpheus [8]),
Conine Archelaus, Flamicius [9]),
Philemon ende Nigidius,
L. 26 c.. Seneca ende Cycero,

52. V. A. Als noot e. ter. — 53. V. A. ende Palladius. — 54. V. A. Platearis Ph. — 55. V. A. L. Pyso Thofrastus. — 57. V. Dorotheus v. A. A. Dorotheus v. Atene. — 58. V. A. E. D. ghemeene. — 59. V. A. Democritus Appolldin. — 60. V. A. Die van den beesten die draget venin. — 62. V. A. D. die phisicien. — 63. V. A. Caton Varro e. Marcus. — 67. V. A. Mucianus. — 69. V. A. Cuenig J. Petronius. — 70. V. A. Cuenig Phelometor. — 71. V. A. Cuenig Tholomeus. — 72. V. *ontbr.* A. Ceunig Anthigonus. — 73. V. A. Cuenig A. Flavinus. — 74. V. A. P. e. Indius. — 75. V. A. Ceneca.

---

1) *N. R.* Palladius. Zoo ook de varianten.

2) Lees: *Physiologus.* — *N. R.* Phisologum compendiosum satis et utilem locis diversis inserui.

3) *N. R.* Pyso.

4) Lees vs. 57—60 met de varianten:
Dorotheas van Athene,
Ende Dyogenes ghemene,
Democritus Appollodijn,
Die van den beesten die draghen venijn, *enz.*
N. R. Dyogenes, Dorotheas Atheniensis, Demetricus Appollodius, qui de bestiis venenatis.

5) Lees met de varianten:
Dyonisius *die* fisicien.
N. R. Dionysius medicus.

6) Lees: *ende* Varo Marchus. — *N. R.* Marcus Varro.

7) Lees: *Petronius.* — *N. R.* Petronius.

8) *N. R.* Alfius.

9) *N. R.* Flavius.

Ende die wise Ypocras also,
Higinus ende Matilius [1],
Dit sijn die meesters daer wi dus
Dit werc of hebben ghemaect;
Daer toe, die boven allen smaect,
A. 38 *c.* Die wise Sente Augustijn [2]
Seit hier mede toe dat sijn;
Daer toe van der Bible die glose
V. 2 *a.* Seit [3]) hier toe menighe soete rose.

Nat. R. O. Wien so favelen dan vernoyen,
Ende onnutte loghene moyen,
Lese hier nutscap ende waer,
Ende versta, dat noyt een haer
Omme niet ne makede nature.
Hen es so onwaerde creature,
Si nes tenegher saken goet,
Want God, die boven al es vroet,
Dats [4]) te ghelovene meer no myn,
Dat hi yet makede zonder sin;
Noch ghene dinc maecte haer selven,
Noch die duvele, noch die elven
Ne makede [5]) creature nie.
Des willic dat elc besie,
Ende love Gode in allen saken,
Die wonderlijc es in sinen maken.

Ic hebbe beloeft, ende wilt ghelden
Gewillike ende sonder scelden,
Te dichtene enen Bestiaris;

77. V. A. Matulius. — 80. V. A. boven allen. L. allen *ontbr.* — 81. V. A. sinte. — 82. V. Seghet h. toe m. A. Seghet hir toe m. — 83. V. A. Bibele. — 84. V. A. Sayet hir in m. s. r. — 85. V. A. favlen. B. dan *ontbr.* — 86. B. onnette. — 87. V. hier in. A. hir in. B. nupscap. — 89. B. Om n. en maecte creature. — 90. V. A. Hennes. B. En e. s. onwerde. — 91. V. A. Soe ne es tenigher. B. en es t. sake guet. — 92. B. al dinc. — 93. V. A. Dants — min. B. Dans. — 94. V. A. hie hiet. B. maecte. — 95. V. A. gheene d. ne makede. B. Neghene d. — 96. A. duvle. B. No d. duvel no. — 97. B. En maecten creaturen. — 98. V. A. Dies wil ic. B. Dat w. — 100. V. A. B. sijn m. — 1. V. A. belovet. A. C. (*in plaats van* Ic). B. hebt b. — 2. V. A. ende *ontbr.* B. Ghewilleliken. — 3 V. ene B. A. dichene.

---

[1]) *N. R.* Matulius. — Over de verschillende door Maerlant aangehaalde schrijvers, zie de Inl.

[2]) *N. R.* doctor incomparabilis Augustinus.

[3]) Lees met de varianten: *Sayet.*

[4]) Lees met de varianten: *Dans.*

[5]) Lees met de variant B.: *makeden.*

Nochtanne wetic wel dat waer is,
Dat haer Willem Uten Hove,
Een priester van goeden love
Van Aerdenburch, enen heeft gemaect;
Maer hi wasser in ontraect.
Want hine uten Walschen dichte,
So word hi ontleet te lichte,
Ende heeft dat waer begheven.
L. 26 *d.* Maer daer ic dit uut hebbe bescreven,
Hebbic van broeder Alebrechte
Van Coelne, dien men wel mit rechte
Heten mach Bloeme der clerghien:
Op hem dar ic coenlike lien.
Nat. R. Prol. Deerste boec sal ju bedieden [1])
Twonder datmen vint van lieden;
Tander van viervoeten beesten,
Daermen vele of spreect in geesten;
A. 38 *d.* Die dierde die sal sonder lieghen
Sijn van voghelen die vlieghen;
Die vierde dats noch mee
Van den wonder van der zee;
Die vijfte van vischen menighertiere,
V. 2 *b.* Die de zee voet entie riviere;
Den sesten belovic te sine
Van serpenten met venine;
Die sevende sal sijn van wormen,
Die sijn van misseliker vormen;
Dachtende van boemen, die int wout
Wassen herde menichfout;
Die neghende sal gewaghen
Van boemen die specie draghen;

104. **V. A. B.** Nochtan. — 5. **V.** D. der W. **A.** D. daer. W. **B.** D. her W. — 6. **B.** prister v. guden. — 7. **V. A.** Ardenburch hevet e. g. **B.** Erdenborg heeft I. — 8. **B.** Mar hi waser. — 9. **V. A.** valsche. **B.** Walsche. — 10. **V. A.** ontledt. **B.** Dies was hi ontraect. — 11. **V. A.** hevet d. ware. **B.** die warheit. — 12. **V. A. B.** ute. — 13. **V. A.** Heb ic. **B.** brudre Albrechte. — 14. **V. A. B.** die m. w. met r. — 15. **V. A. B.** bloeme d. clergien. **L.** bloem. — 16. **V.** Up h. dat ics. **A.** Up h. d. ics. **B.** darric coenlijc. — 17. **V. A.** Teerste. **V.** s. hier b. **A.** s. hic b. **B.** Die irste b. s. u bediden. — 18. **B.** Dwonder. — 19. **V. A.** IIII voeten. — 20. **V. A.** jeesten. **B.** af sprect i. jeesten. — 21. **V.** sal sijn. **A.** D. derde d. s. sijn. **B.** D. derde s. sijn. s. ligen. — **V. A. B.** Sijn *ontbr.* **B.** voglen d. vligen. — 23. **V. A.** Dvierde dat es. — 24. **V.** Vander wondere. **A. B.** wondere. — 25. **A.** vichte. **B.** vifte v. visce megertire. — 26. **V.** D. die z. v. ende die r. **A.** die z. v. of die. **B.** oft die rivire. — 27. **V. A.** Die seste. **B.** b. u te s. — 29. **V. A.** D. s. die s. — 30. **V. A.** messeliker. — 31. **V. A.** Tachtende v. bomen. **B.** v. b. menechfout. — 32. **V. A.** harde m. **B.** Die staen gewassen int wout. — 33. **V. A.** die sal. **B.** D. IX boec s. u g. — 34. **V. A. B.** bomen.

---

[1]) In de *Nat. R.* is eene eenigszins andere indeeling, als uit de inhoudsopgave blijkt. — *N. R.* Liber primus de anathomia humani corporis; 2[us] de anima; 3[us] de monstruosis hominibus. — De twee eerste boeken zijn door Maerlant niet behandeld.

Die tiende sal bedieden torunt,
Dat menigherhande heeft virtuut;
Die elfte van fonteynen,
Bede van soeten ende van onreynen;
Die XII van dieren stenen,
Bede van groten ende van clenen;
Die XIII van seven metalen,
Die men moet uter eerden halen;
Nat. R. O. Ende in alle desen boeken
Mach hi vinden, dies wil roeken,
Medicine ende dachcortinghe,
Scone reden ende leringhe.

Ende dit dichtic dorch sinen wille,
Dien ics an lude ende stille,
L. 27 *a.* Dats mijn here Nyclaes van Cats.
Om dat mi ghebreect scats,
Bi dien biddic dat hem ghename si
Dat hi ewelike van mi [1];
Gode bidde altevoren,
Ende sijn Moeder uutverkoren,
Dat si minen sin verlichten,
Also dat ic meete dichten
Dat vromeleec si ende bequame:
Ic beghinne in Marien name.

135. B. D. X s. bediden toruet. — 36. V. A. hevet. B. D. heeft m. virteut. — 37. V. A. ellefste spreict. B. D. XI spract. — 38. B. Beide v. sueten. — 39. V. A. twalefste. B. diren. — 40. B. Beide. — 41. V. A. VII m. B. van vif m. — 42. V. A. erden. — 43. V. A. allen. B. al. — 44. V. A. wille. B. di wille soeken. — 45. V. A. ende *ontbr.* — 46. V. A. redene. — 47. V. diehie. V. A. B. dor. — 48. V. A. jan. — 49. V. A. Niclais. B. min her Niclaise. — 50. V. B. ghebrect. A. ghebreict. L. grebreect. — 51. V. A. B. Bi dien *ontbr.* — 52. V. Dat in weelkijn. A. Dat juweelkijn v. m. B. Dit juweelken. — 53. V. A. biddic. B. Maer G. biddic als t. v. — 54. V. sine. A. sire. V. A. uutvercoren. B. sire m. ute vercoren. — 56. B. mote. — *Bij* B. *na vs.* 156 *nog de volgende verzen, die waarschijnlijk er bij gelapt zijn om het* I^ste^ *Boek op eene nieuwe bladzijde te kunnen beginnen:*

Dit boec, dat bequame si
Den genen dijt horen na mi,
Ende sire ute moten verstaen
Woert die hier na gaen.

57. V. A. vromelic. B. Die vromelijc sijn. — 58. B. name. Amen.

---

[1]) Dit en het volgende vs. zijn in onzen tekst deerlijk bedorven. Men leze met de varianten:

Dit juweelkijn van mi;
Gode *biddic* altevoren, *enz.*

BOEK I.

Nat. R. L. I. f. Omme dat die mensche na der scrifturen
Coninc es der creaturen,
A. 39 *a.* Es dus van hem mijn beghin.

Als tkint coemt ter werelt in [1]),
So eist boven allen dieren cranc:
Et ne heeft noch crupen noch ganc;
Ende Aristotiles seghet,
Dat hem te wassene pleghet
Ter sevender maent hare tande;
V. 3 *a.* Ende meeste, es haer soch sulkerhande [2]),
Datter vrouwen melc si heet.
Dat kint ne doet noch ne weet
Altoes ne gheerehande quaet,
Onthier et sprekens bestaet.
Dit es deerst staet van den kinde,
Also als ict bescreven vinde.

Dander staet die gaet in,
Als kinder doen sprekens begin;
Ende men seghet, die spade gaen,
Dat si teerst sprekens bestaen.
Lettel vintmer die wel sproken,
Eer hem die moude was beloken [3]).
Int vijfte jaer, als Aristotiles telt,

1. V. A. B. Om dat. V. A. na *ontbr.; doch bij* A. *door eene latere hand er bijgevoegd.* B. scripturen. — 3. B. So es v. h. — 4. V. A. B. Alst tk. — 5. V. A. boven. B. boven a. creaturen. L. buten. — 6. V. A. Het en hevet cr. no g. B. Hen h. no c. no g. — 7. V. A. B. die s. — 9. B. sine t. — 10. V. A. meest — sulkerande. B. Ja es dat s. dan selkerhande. — 11. V. A. si *ontbr.* — 12. V. A. D. tkindekijn ne d. n. inne w. B. D. kindeken d. no n. w. — 13. V. A. ne gheenrande. B. en gerande. — 14. V. A. O. ende dat spreken b. B. O. ent spreken. — 15. V. A. Dits deerste. B. Dits dirste. — 16. V. A. B. ic. B. ghescreven. — 17. V. A. Tander. — 18. B. Alst kint doet. — 20. V. A. eerst. B. irst. — 21. V. A. vindmer. B. vint merre. — 22. V. A. die mont. B. hen d. monde sijn ontploken. H., D. *en* N. *met* L.: moude. — 23. V. A. In vijf jaren. B. In vif jaren alse.

---

[1]) Vs. 1—112, over de verschillende leeftijden der menschen, zijn ontleend aan het laatste gedeelte van het Ie Boek.

[2]) *N. R.* Dentes puerorum incipiunt oriri septimo mense, et hoc magis lacte calido.

[3]) *N. R.* Non loquitur autem donec fonticulus ille, qui est in occipite capitis super frontem desiccetur, et testa capitis contrahatur.

Hoeft tkint siere langhe die elt [1]).
L. 27 *b.* Dese kintsche etaet strect te waren,
Als men seghet, tot XV jaren,
Ende hevet enen name van suverheden
In Latijn [2]); maer nu al heden
So es die quaetheit so verheven,
Datter lettel suver leven
Tote dat si tot dien daghe comen:
Hier omme heeft menscheit genomen [3]).

Nu so coemt die derde etaet,
Die ten XV jaer bestaet,
Ende strect tot XXXV jaren [4]).
Dan winnet die mensche voert te waren [5]);
Mare lacen! die menschelike lede
Vloyet so in onsuverhede,
Dat die mensche hem al verteert
Metten doene dat hi begheert,
Dat hi cume mach heten man [6]).
Gans ende salich raet waer dit dan,
A. 39 *b.* Datmen huwelec wilde sparen
Al tote XXII jaren:
Danne sijn zenewen ende been
Bede volcomen over een,

24. V. A. Hevet tk. sire langen d. helt. B. Heft tk. di lingde de helt. — 25. V. A. die strect. B. kinsce e. s. twaren. — 26. B. seit tote. — 27. V. A. een n. B. heet name. — 28. V. A. al nu h. B. alse nu h. — 30. V. A. B. luttel. B. bleven. — 31. V. A. tien daghe. B. te deser tijt. — 32. V. A. H. bi hevet m. afgenomen. B. H. bi h. m. afgenomen. — 33. V. A. Jueghet heet d. d. e. B. Joget heet d. d. e. — 34. V. A. jaren. B. te XV jaren begaet. — 35. V. A. tote. B. tote XXV. — 36. B. Dat wint di minsce twaren. — 37. V. A. Maer lasen. V. menschelihede. A. menschelichede. B. Mar laise d. minschelijchede. -- 38. V. A. Vloeiet s. i. die o. B. Vervloit s. i. donsuverhede. — 39. V. A. hem selven v. B. Dattie m. h. selven v. — 40. V. A. Met te d. d. h. beghert. B. Met te d. — 42. V. A. waert dan. B. wert dan. — 44. V. A. B. al *ontbr.* B. T. XX ofte XXII j. — 45. V. A. Dan s. die s. entie b. B. Dan s. die zenuen entie b. — 46. V. A. vulcomen. B. beide.

---

1) *N. R.* In 5 annis ..... crescit puer medietatem stature sue.

2) *N. R.* dicitur puer a puritate.

3) Lees met de variant: *afghenomen.*

4) *N. R.* Haec etas currit ad 35 annum.

5) *N. R.* hinc habilis homo fit ad cognacionem et seminalem in eo virtutem natura confortat.

6) Lees in vs. 37: die *menschelijchede*, en in vs. 39: *Met te* doene. — *N. R.* heu! hinc frena laxantur luxurie et libido damnata corporibus exhaurit virtutes naturales in miseris, et tam cita fatigacione debilitantur, ut cum robur corporis ... habere deberent iam membris omnibus dissoluti effeminati pocius dicendi sunt quam secundum vocabulum viri virtutis.

Ende die wasdoem es so volcomen:
Plagemens, het soude der werelt vromen.

Manleecheit es ene etaet,
Die ten XXXV jaer anegaet.
Dan es die mensche volcomen,
V. 3. *b.* Ende nature heeft ghenomen
Hare grote ende hare linghe [1];
Ende die luxurie ende haer dinghe
Beghinnen in den manne tegaen:
Dan wil hi starke dinghe bestaen.
L. 27 *c.* Dese etaet van deser tijt
Maket oerloghe ende strijt,
Ende nijt ende hovaerde die riset,
Die dicke te stridene wiset [2].
Dese etaet loept te waren
Opwaert tote L jaren.

Ten L jaren coemt die oude,
Die noyt niemen hebben woude;
Nochtanne wilt al langhe leven.
Aristotiles heeft bescreven,
Dat die oude comen moet
Als den mensche ontgaet sijn bloet.
Al oud saen, man ende wijf,
Die lettel bloets hebben int lijf [3].
Dese etaet vallet in den strec [4]:
Dan waerd hi ghierich ende vrec;
Ende dit es die redene twi:

47. A. vulc. B. Entie w. meest v. — 48. V.P. tsoude. B. P. noch et s. vromen. — 49. V. A. Manlicheit es die die vierde e. B. Manheit heet die vierde e. — 50. V. A. B. te XXXV jaren. B. anegaet. — 51. V. A. vulc. — 52. V. A. hevet. B. heeft dan g. — 53. V. A. H. groeve. B. groefde. — 54. V. A. hare d. B. Entie l. e. hare d. — 55. V. A. Begonnen. V. A. B. man. — 56. V. A. dinc. B. willi s. dinc. — 58. V. A. B. Maect orl. — 59. V. A. hoverde. — 60. V. A. dicken ten stride. B. stride dan w. — 61. B. die l. twaren. — 62. V. A. Upwaert. B. Tote vollen viftech. — 63. V. A. T. vijftich so c. B. Te vijftich j. soe c. — 64. V. A. ne w. B. niman. — 65. V. A. B. Nochtan. — 66. V. A. hevet. — 67. B. die *ontbr.* — 68. V. A. die m. B. Alse. — 69. V. A. Al houdet. B. oudet. — 70. V. A. luttel. B. Di l. — 71. V. A. in een s. B. valt in e. s. — 72. V. A. Want soe g. wort e. v. B. Dat hi girech wert e. v.

---

[1] *N. R.* hinc enim perfecte stature robur in latitudinem in longitudinem accipit homo.

[2] *N. R.* Ista etas iracundie ac superbie subiacet, vitiis, odiisque agitatur ac seditionibus.

[3] *N. R.* unde illi, qui parum habent de sanguine, cito senescunt.

[4] *N. R.* Hec etas subiacet vicio.

Die mensche merket wel dat hi
Te dale gaet, ende wilt sparen
Omme die na hem comen te waren
Te hebbene hare lijfnere;
Ende oec omme sijns selves tere,
Als die cortelike daer naer
Niet winnen mach ende sere wort swaer.
In die oude mindert hem die man [1])
Alle smette, die hem ginc an;
A. 39 *c.* Maer vreecheit ende ghierichede
Beghinnen dan eerst te wassen mede.
Ja! al plach hiere niet te voren,
Nu heeft hise vast vercoren.
Dese staet streect te waren
Opwaert tote LXX jaren.

Voert meer als die mensche lijt
Van LXX jaren die tijt,
L. 27 *d.* Gaet hi sufflen ende rasen:
Hem dinct al die werelt dwagen.
Al dat hi siet dat dinct hem quaet,
V. 4 *a.* Hi lachtert allet dat wael staet;
Maer hi priset dat daer was:
Datter nu es dinct hem gedwas.
Sine crachten die tebreken
In allen dinghen, sonder int spreken.
Dat ander liede bringhen voert
Dinct hem wesen dulle woert,
Ende tsine dinct hem wijsheit groet.
Dese outheit [2]) loept toter doet;
Want al dat lijf heeft ontfaen
Moet ter doet ten ende gaen;

74. V. A. market. — 75. V. A. wil. B. wille. — 76. V. A. Hem die. B. Hen die — twaren. — 77. B. haer l. — 78. V. om. V. A. selfs. B. om sijn selfs. — 79. V. A. B. Alse. — 81. V. A. In doude m. in den m. B. doude m. an den m. — 83. V. A. B. vrecheit. — 84. V. A. Beghonnen d. e. wassen. B. irst wassen. — 85. V. A. Ja a. p. hire. B. Ja a. p. hire nie. L. Ja *ontbr.* — 86. V. A. hevet h. vaste. B. vaste. — 87. V. A. D. e. die s. — 88. V. A. Nu betide t. B. Tote LX j. — 89. V. A. lijd. B. alse. — 90. V. A. tijd. B. LX j. dien t. — 91. V. A. suffen. B. Dan g. h. suffen. — 92. V. alle. B. donct. — 93. V. denct. B. siet donct. — 94. V. A. al. B. lachter al datter wel. — 95. V. A. pr. al datter w. B. prijst al datter. — 96. B. doncten g. — 97. V. A. crachte. B. crachte di t. — 98. V. A. B. in s. — 99. V. A. vort. B. lide. — 100. V. A. Dinken — wort. B. Donken — wordt. — 1. B. donctem. — 2. V. A. D. etaet l. ter d. B. D. etaet. — 3. V. A. hevet. B. onfaen. — 4. B. t. inde.

---

[1]) Lees met de variant: *in den* man.

[2]) Lees met de variant: *etaet.* In het origineel toch wordt als de zesde etaet de „decrepita etas" genoemd.

Maer daerna coemt dat lange lijf,
Dies nemmermeer wort gheen geblijf.

Jof du sies dat enich man
Ter gadoet spoet, so nem dan
Een mes, ende maec int oer een gat;
Ende oftu sies tijt ende stat,
So doe hem laten die mediane,
Want dbloet doet hem na minen wane [1]).
Nu hoert van wonderliken lieden,
Daer ons die wise of bedieden;
Maer eer wi spreken van elken allene,
Hoerter teerst of int ghemene.

Nat. R. L. III. Omme dat dese eerste boec bediet
Twonder datmen ter werelt siet,
So vraechmen, of dat volc te samen
Van Adame onsen vader quamen;
A. 39 *d.* Ende wi segghen: neen si, niet,
Et ne si also ghesciet,
Als ons scrivet Adelijn,
L. 28 *a.* Die seghet dat Centauroen sijn
Ghewonnen ter werelt an
Van den beesten ende van den man.
Die wise segghen jeghen dat:
Al eist gesciet te menigher stat,
Dat sulke wonder onlange leven [2]).
Sinte Jeronimus heeft bescreven
In des goets Sinte Pauwels vite,
Die was die eerste heremite,

105. V. A. daer naer. — 6. V. A. D. n. en werd g. B. Des nembermer en wert. blijf. — 7. B. Oftu. — 8. V. A. Terghedoet. B. soe nen d. — 9. V. A. mac i, ore. B. make in dore en g. — 11. V. A. B. So *ontbr.* — 12. V. A. tbloet doet na. B. hem *ontbr.* — 13. V. A. hort. V. wonderlike. B. liden. — 14. A. af b. B. af bediden. — 16. V. A. Horter of teersten i. g. B. Horter af tirsten. — 17. V. A. B. Om d dese. L. die. — 18. B. Dwonder. — 19. V. A. vraget men. B. Soe vragmen oft. — 22. V. A. Enne. B. En si dan a. g. — 23. B. Alse o. bescrivet. — 24. V. A. Centauroene. B. Centaurone. — 28. B. ter m. — 29. V. A. wondre onlangh. B. selke. — 30. V. A. hevet. B. Sente. — 31. V. A. groots. B. Ins outs. — 32. V. A. deerste. B. dieeste erem.

---

[1]) *N. R.* Si hominem videris subito in cadendo vel in claudendo aut evertendo oculos quidem ad subitaneam mortem disponi, aurem ei statim . . . . cultello perfora, sicut solet fieri ovibus. Si vero locus vel tempus illi venam minuas medianam, cum enim frequenter accidit mors ex replecione subita et accensione humorum.

[2]) *N. R.* Querendum primo est, si homines illi (monstruosi) de Adam primo homine descenderunt, et respondendum est quod non, nisi forte . . . . de onocentauro, qui per adulterinam commixcionem hominis et bestie, si tamen verum est, provenerunt, cui opinioni illud contrarium est, quod dicitur monstra diu vivere non posse ab homine et bestia cognata.

Daer na Sente Antonis sochte [1])
V. 4 *b*. In den woude, daer hi mochte,
Et quam een wonder hem the gemoete:
Een man staende op geets voete,
Ende voer sijn voerhoeft horne twe,
Als box hoerne noch myn no me,
Ende seide, aldus sprect die scrifture:
„Ic bin een stervelike creature,
Ende van minen gesellen bode [2]),
Ende bidde di, dattu bids Gode
Voer mi ende voer die mine,
Die wonen in dese woestine;
Want wi kennen, dat hi es comen
Den mensche ter salicheit ende te vromen."
Nu scinet an die fraye woert,
Diemen van Jheronimus hoert,
Dat dese creature hadde in
Menschlike reden ende sin;
Maer wine segghens altoes niet,
Dat dus beestelike diet
Van Adame mochte sijn comen;
Ende al vintmen an hem somen
Menschelike lede een deel,
Onse ghelove es geheel,
Dat si die ziele hebben ontfaen [3]),
Die nemmermeer ne mach tegaen.
Ende ten es te wonderen niet,
Dat dus beesteliken diet
A. 40 *a*, L. 28 *b*. Een deel van mere sinne si;

133. V. A. Datten sinte Anthonis. B. Dat doene s. Antonijs. — 35. V. A. Ende q. e. w. h. te g. B. Hem q. e. w. daer tgemoete. — 37. V. A. vor s. vorh. B. vor s. vorhoet. — 38. V. A. bux hore mijn. B. Alse bucahorne min. — 39. V. seide *ontbr*. V. A. spreict. B. scripture. — 40. V. bem. A. bem ene. B. ben sterflike criature. — 42. V. A. bidden dat wilt bidden G. B. b. dattu wils bidden G. — 43. V. A. Over mie e. over. B. Over m. e. over de m. — 44. B. D. hir w. — 45. V. A. wie bekennen. B. bekinnen. — 46. V. A. te s. ente v. B. te salecheiden ente v. — 47. V. A. na d. vraye wort. B. scient na di vraie w. — 48. V. A. hort. — 49. V. A. Als of d. c. B. Alse oft. — 50. V. A. Menschelike redene. B. Minscelijchede redene. — 51. V. A. segghen. B. wi en segghen. — 52. V. A. Aldus b. een ghediet. B. beesteliken een d. — 53. V. A. B. moghe. — 54. V. A. vintmen van. B. vintmen an hen. L. vintment van h. s. — 55. V. l. ende deel. — 56. V. A. es das g. B. es des g. — 57. V. niet en h. o. A. niet ne h. o. B. d. zile hebben. — 58. V. A. nemmermee en m. B. nembermer mach. — 59. V. A. B. E. en es t. wonderne. — 60. V. A. D. aldus wonderlijc ghediet. B. D. aldus minsceliken d. — 61. V. A. meerre. B. merren.

1) *N. R.* ubi dicit beato Anthonio querenti Paulum monstrum heremo occurisse. — Lees met de variant: *Dat doene*, of wel, in plaats van *Daer na*: *Daerne*, d. i. daar hem.

2) *N. R.* Mortalis ego sum, unus de accolis heremi, quos delusa gentilitas faunos, satiros et inculos (*l.* incubos) vocat, legacione fungor gregis mei.

3) Lees met de varianten: *niet* hebben. — *N. R.* Animalibus vero monstruosis animam inesse non credimus.

Want bi aventuren, bedi
Dat si in uterliken leden
Geliken der menschelicheden,
Si sijn een deel van binnen
Malichte van subtilen sinnen [1]).
  Nu hebbewi geseyt int ghemene:
Hoert van elken wondere allene.

V. 5 *a.* Jacob van Vetri seghet,
Dat in Orienten leghet
Lant van wonderliken lieden [2]).
In sinen boeken horemen bedieden,
Ende in vele boeken mede,
Dat daer es in ene stede
Volc van vreemder manieren;
Een lant belopen die rivieren [3]),
Dat Amasonia es ghenant.
El niet dan wive wonen int lant,
Ende sonder geselscàp van manne.
Daer sijnre meer nochtanne
Dan CC dusent vrouwen.
So welc tijt dat si [4]) manne scouwen,
Daer si van enighen wige keren,
Daer si zeghe hebben met eren,
So nighen si hem allen daer.
Nemmeer dan ene warve int jaer
Sone willen si te manne gaen;
Ende alsi hebben kint ontfaen,
Eist een knapelijn, si houdent VII jaer,
A. 40 *b.* Ende sendent den vader daer naer.

164. B. minscelijcheden. — 65. V. A. Sijn sin mach lichte v. b. B. S. s. machlicht v. b. — 66. V. A. Een deel sijn van subtijlre s. B. Een deel v. s. s. — 67. V. A. hebben vi. — 68. V. A. wondre. B. H. nu v. e. a. — 69. V. A. B. Vitri die. — 71. V. A. Land v. wonderliken. B. wonderliken liden. L. derliken. — 72. V. A. hortmen. B. horet men bediden. — 75. V. A. B. vremder. B. maniren. — 76. V. A. E. l. b. van r. B. Ende dlant b. met r. — 77. V. A. Amozonia. — 78. V. A. wijfs. B. wijf. — 79. V. A. B. Ende *ontbr.* — 80. V. A. Ende d. sijnder mee n. B. sinre. — 81. V. A. CC. M. B. twee M. — 82. V. A. Wiltijt so hare m. s. B. Weltijt so haer m. scowen. — 83. V. A. Dat s. B. enen w. — 85. V. moghen. V. A. alle. B. hen alle. — 86. V. A. enewarf. B. Nember d. e. werf. — 87. B. Sone *ontbr.* — 78. V. A. als si. — 89. V. Est. V. A. een *ontbr.* B. E. knapelen. — 90. B. E. s. dan den v.

---

[1]) *N. R.* Et non mirum si monstra hujus alicujus actus habilitacione ceteris animalibus preferantur, quia forte, si quanto plus homini appropinquant exteriori forma in corpore, tanto illi appropinquant sensu estimacionis in corde.

[2]) In den tekst: *derliken. Won* is door het voorafgaande *van* den afschrijver in de pen gebleven. — *N. R.* Homines .... ab aliis mundi nationibus valde dissimiles.

[3]) Lees met de variant: *van* rivieren. — *N. R.* mulieres iuxta montes Capsios (*l.* Caspios) et in insula undique concluse fluvio.

[4]) Lees: dat*se*, of met de varianten: dat *haer*.

Eist een maghedekijn, si houdent dan:
Dus houden si haer lant sonder man.
Die manne wonen van hem versceden:
Daers gheen geselscap van hem beden.
Gelijc recht als ment mach mecken,
Dat die vogle met crommen becken
Die femmelen staerker sijn
L. 28 c. Dan die maerle, alst es anscijn,
Also machmen bescouwen
Staerker boven manne die vrouwen [1];
Ende eec en eist sonder redene niet,
Die men bi naturen siet;
Want so een starker dinghe wederstaet
Der oncuscher luxurien raet,
Daer men vele machte bi verdrivet,
So men met rechte staerker blivet.
Nat. R. O. V. 5 *b.* Hoe dat beghin van desen vrouwen
Eerst quam, machmen bescreven scouwen.
Si quamen uten lande van Sweden,
Ende et waren hem met moghentheden
Hare manne al ofgesleghen.
Doe vonden si enen raet daer jeghen:
Daer voeren si mit ghemenen rade
Op hem die hem deden dien scade,
Ende sloeghent altegader doet,
Ende wraken haren scade groet,
Ende voeren wonen in dat lant,
Dat Amasonia es ghenant;
A. 40 c. Ende nemmermeer voert sine wouden
Dat manne hare heren bliven sonden.
Dese wive sijn den kerstinen hout,
Ende hebben ghevochten met ghewout
Met ons op die Sarracine:

191. V. A. Ist m. B. E. meeken. — 92. B. D. blijft h. l. — 94. V. A. Daer nes g. g. — 95. V. A. B. alsmen. — 96. B. Dattie. — 97. V. A. femmele starker. B. femellen starker. — 98. A. B. marle. B. dats in scijn. — 99. V. A. A. m. daer b. — 200. V. A. Starker. B. Starc b. die man di vr. — 1. V. oio. V. A. ist jeghen r. B. E. o. neest jeghen. — 2. B. nature. — 3. V. A. W. so men seere w. B. W. so men seerre w. — 4. B. ons euescer. — 5. V. A. D. m. bi v. m. v. B. D. bi m. v. macht v. — 6. V. A. starker. B. van rechte starker. — 7. V. A. tbeghin. B. Doe. — 8. V. besreven. B. Irst. — 10. V. A. B. et *ontbr.* — 11. B. Haer m. afg. — 12. V. A. der j. — 13. V. A. voersi met. B. Dat si voren met. — 14. V. A. Up h. d. h. daden die s. B. hen d. hen daden die s. — 15. V. B. sloghent. V. A. B. altemale. — 16. V. A. B. hare s. — 18. V. A. was g. — 19. V. A. nemmermere vort. B. nembermer v. si en w. — 20. V. A. wesen s. B. haer here wesen. — 21. V. A. wijfs. B. wijf s. der kerst. — 22. V. A. E. h. g. menichfout. B. hebben *ontbr.* — 23. V. up. V. A. Sarasine. B. M. o. dicke op Serrasine.

---

1) *N. R.* Sunt enim sicut *in* quibusdam volucribus femine fortiores viris suis. In vs. 196 zal men wel moeten lezen: Dat *bi voglen*.

Dus es haer ghelove anscine.'

Nat. R. V. 9 *a.* 'Ander liede, heten Naecte Vroede,
L. III. Wonen daer in haren hoede,
Oetmodich, naect ende aerm mede,
Die onwaert hebben die hoechede
Van aertrike altemale.
In holen wonen si sonder sale.
L. 28 *d.* Hare wijf ende hare kinder
Die wonen met beesten ginder.
Altoes ne vechten si noch striden.
Bi wilen quam in ouden tiden
Alexander in haer lant,
Ende als hise wijs ende aerm vant,
Heeft hi ontfaermlike geseyt:
„Bidt dat ghi wilt, ets u ghereyt."
Doe seiden si: „So doet ons bede,
So willewi die onstervelichede."
Alexander antworde hem:
„Ic, die selve sterveliic bem,
Welker wijs mochtic ju gheven
Dat ghi eweliic mocht leven?"
Si seyden: „Seghet dat dijn raet,
Dat di emmer te stervene staet,
Wat jaghestu achter lande dan
Te scendene so menighen man?"

A. 40 *d.* Daer sijn liede van ander maniere
Over Ganx der riviere,
Die die letteren heten Braghmanne,
Van sonderlinge live nochtanne;
Want dats wonderlike ding:
Eer die Goeds soen vleesch ontfing,
So screven wiselike die ghoene
Van den Vader ende van den Soene,

224. V. A. hare. B. Des es h. g. in scine. — 25. B. lide h. N. Vrode. — 26. V. A. d. bi in hare h. B. bi in haer h. — 27. V. A. Oetmoedich n. e. arm. — 28. V. ontwaert. B. onwerd. — 29. V. A. aerdrike. B. eertrike. — 30. V. A. B. hole w. si. L. si *ontbr.* — 31. V. A. wijfs. B. Haer w. — 32. B. Die *ontbr.* — 33. V. A. no ne s. B. A. vechten si ende s. — 34. V. A. Wilen q. i. houden t. B. Bi *ontbr.* — 36. V. A. arm. B. E. doe h. arm e. wijs v. — 37. V. A. ontfermelike. B. oetmodelijc. — 38. V. A. Bid, hets. B. hets. — 39. V. A. doe. B. doe onse. — 40. V. A. S. bidden wi. B. Wi bidden onsterffelijcheden. — 41. V. andwoerde. A. andworde. B. antwerde hen. — 42. B. ben. — 43. V. A. mach ic u. B. maghic u. — 44. V. A. D. g. soud ewelike. B. sout ewelike. — 46. V. A. B. Datti. — 47. jaghet di. — 49. V. A. andre. B. andren maniren. — 50. V. Oveganghes die. A. B. Over Ganghes die. — 51. V. de lettre heetet. A. lettre heetet. B. de lettre heet Bracmanne. — 52. V. A. sonderlanghen. B. sonderliken. — 53. V. A. B. dinc. — 54. V. A. godsone. B. Gods sone lijf onfinc. — 55. V. A. ghone. B. wiselijc.

V. 6 *b*. Ende van hare evengheweldichede,
An Alexandren, dor sine bede,
Ende scinen an hare worde openbare,
Alst kerstelike gelove ware.

Ander liede sijn daer neven,
Die om te coemen int langhe leven,
Dat coemt na dit sterven hier,
Hem verbernen in een vier.

L. 29 *a*. Ander volc es daer onvroeder,
A. 41 *a*. Die haren vader ende hare moeder,
Alsi van ouder sijn versleten,
Doet slaen ende gaense eten.
Dit houden si over weldaet,
Ende dies niet ne doet, hi heet daer quaet.

Oec vintmen daer in somech lant
Menighen staerken gygant,
Die XII cubitus sijn lanc;
V. 7 *a*. Ende volc es daer mede so clene ende cranc,
Cume als lanc, wi lesent dus,
Als drie voete of een cubitus.

Daer sijn vrouwen, hoer ic ghewaghen,
Die als enewarf kinder draghen,
Ende die werden graeu geboren;
Ende alsi out sijn, als wijt horen,
So waert hem al swart dat haer.

A. 41 *b*. Ander wijf wonen daer naer,
Diere vive draghen tere dracht;
Maer sine leven der jaer maer acht.

Oec es daer een volc geseten,
Die die rauwe vische eten

257. V. haren. B. evengheweldicheden. — 58. V. A. Alexandre. B. Ane Alexandre d. s. beden. — 59. V. E. s. haren wort. A. E. s. hare wort. B. E. s. haer wordt oppenb. — 60. V. A. Joft kerstenlijc. B. Oft kersten. — 61. V. dair. V. A. B. beneven. — 62. V. A. B. comene in dat l. — 63. V. A. B. comt n. dat. — 64. B. Hen. — 67. V. A. houden. B. ouden. — 68. V. A. e. te samen e. B. Te d. s. ente samen e. — 70. V. en d. heet q. A. d. heet q. B. Dies nine d. hi es q. — 71. B. menech l. — 72. V. A. M. grooten g. B. groten. — 73 B. XV c. — 74. V. A. Ander (Ande) v. sijn so cleine e. so c. B. E. oec v. die sijn so c. — 75. V. A. also l. w. lesen. B. alse l. w. lesen. — 76. B. Dan dr. voeten oft. — 77. V. A. vrouwe. V. A. B. horic. D. iwagen. — 78. B. D. maer. — 79. V. A. worden. B. Entie w. grau. — 80. V. A. hout. B. wijs h. — 81. V. A. wort. B. wert hen. — 82. V. A. wijfs. — 83. V. A. bringhen terre (teere) drachte. B. Dire v. d. terre drachte. — 84. V. A. jare waer achte. B. achte. — 86. V. A. rowe. A. heten. B. de r. vesche.

Ende drinken die souten zee.

V. 7 *b*. Ander volc so woenter mee,
Die die hande hebben verkeert,
Ende ander voeten [1], als men ons leert,
Si hebben teen twewarven viere.

Volc so esser van ander maniere,
Die die voete hebben verkeert.

L. 29 *b*. Als ons sente Jeronimus leert,
A. 41 *c*. So esser erehande volc gevonden
Gehovet gelijc den honden,
Met crommen clauwen ende met langhen,
Ende met beesten vellen behanghen,
Ende voer haer spreken bassen [2].

V. 8 *a*. Ander volc es daer gewassen:
So clene monde hebben die liede,
Dat si met enen clenen riede
Insuken moeten daer si bi leven [3].

Ander volc es daer neven,
Die mensche eten, als wijt horen.
Dese volgen den lieden bi sporen,
Bi der roeke, dats haer maniere,
Tote dat si comen tere riviere [4].

Ander liede sijn daer bi,
Die heten Arimaspi,
Jof Ciclopen in Latijn,
A. 41 *d*. Die maer met enen oghe sijn,
Ende staet hem voer thoeft voeren.

287. V. A. B. soute. — 88. B. A. v. woont daer m. — 89. B. Die de. — 90. V. A. an die voete. B. Entie voete. — 91. V. A. hebben si t. II warven. B. So hebbense t. twewarf. — 92. V. A. B. so *ontbr*. B. eser. — 93. V. vote staen. A. v. staen. B. Dien d. v. staen. — 94. B. Ende alse. — 95. V. A. erande. B. Oec e. erande. — 96. B. Gehoet g. h. — 97. V. A. clawen. B. cromben. — 98. B. velle. — 99. V. A. E. die over h. B. Entie over. — 300. V. A. B. daer bi. — 1. V. de l. B. di lide. — 3. V. A. Insughen. B. In sughen moten. — 4. V. A. B. beneven. — 5. V. A. menschen ete als ic hore. B. alsic hore. — 6. V. A. die liede. B. bi den spore. — 7. V. A. roke d. hare. B. den roke dits hare. — 10 V. A. men heet. V. B. Arismaspi. — 11. B. Oft. — 12. V. A. maer *ontbr*. B. D. met ere oghen s. — 13. V. A. staende int vorhoeft. B. staende int voerhoet.

---

1) Lees met de varianten: *an die voete*. — *N. R.* in pedibus octo digitos habentes.

2) *N. R.* pro voce latratus canum proferunt.

3) *N. R.* qui gracili calamo non nisi sorbilia comedunt.

4) *N. R.* Hii hominum vestigia tam diu olfacere percipiuntur, quousque aquam illi quos insecuti transierunt.

Ander volc es daer geboeren,
Die lopen utermaten sere
Met enen voete ende niet mere;
V. 8 *b*. Nochtan es die voet so breet,
Dat si jeghen die sonne heet
Hem bescermen daer mede,
Waer dat si rusten in enighe stede.

Ander liede, des geloeft,
Vintmen daer al sonder hoeft,
Haer oghen in haer scouderen staende;
In hare borst twe gate uutgaende
Voer nose ende voer mont;
Eyselijc sijn si als een hont.

L. 29 *c*. Ander liede sijn daer neven,
A. 42 *a*. Die bi eens appels roeke leven,
Sonder ander spise tontfaen.
Eist dat hem vere staet te gaen,
Si draghenre voer hem ter noet;
Want anders so bleven si doet,
Quame hem enighe quade lucht an.

V. 9 *a*. Oec vintmen daer wilde man
Met VI vingheren an elke hant.

Oec so vintmen daer int lant
Wijf van sere scoenre maniere,
Die houden hem in ene waerme riviere [1];
Ende want si ne hebben yser negheen
Si wapenen hem al in een
Met wapene van sulvere al.

Oec vintmen in menich dal
A. 42 *b*. Van India wijf gebaert

314. V. A. volc *ontbr*. B. daer bi. — 16. V. A. Mit e. v. min no meere. B. vote e. nemmere. — 19. B. Hen. — 20. V. A. W. so si r. theero s. B. W. si resten tere s. — 21. V. A. lie dies ghelovet. B. dies gelovet. — 22. B. al *ontbr*. V. A. B. hovet. — 23. V. A. Hare o. i. hare scoudren. — 24. V. A. In h. b. II g. uteg. B. In haer b. t. gaten utg. L. Int. — 25. V. A. Over n. e. over. — B. Over nese e. over. — 26. B. Sijn si e. alse. — 27. V. A. B. beneven. — 28. V. A. roke. B. een a. roke. — 29. V. A. B. tonfane. — 30. V. A. Ist d. h. verre s. te gane. B. verre s. t. gane. — 31. V. A. B. draghene vor. — 32. B. Want *en* si *ontbr*. — 33. B. hen enege l. — 37. V. A. Wijfs. — 38. V. eenre. B. warme rivire. — 39. V. A. yser. B. Dies si n. h. yser. L. yseren. — 40. V. A. wapen. B. Wapenen si hen. — 41. V. A. wapen v. silvere. B. wapinen v. selveren. — 43. V. A. wijfs. B. gebardt.

[1]) *N. R.* Mulieres sunt ibi speciose valde in quodam flumine calido habitantes.

Al toten mammen nederwaert,
Ende die cledren van huden draghen,
Ende hem alle generen in hagen [1]).
Si hebben tighere ende lioene
Ende lupaerde te haren doene
Getemmet, daer si jaghen mede [2]).

V. 9 *b*. Noch es daer in someghe stede
Volc, bede man ende wijf,
Die gheen cleet draghen ant lijf,
Ende ru gehaert sijn an den lichame.
Waert dat hem enich man toequame,
So doeken si int water danne [3]),
Want dese wijf ende die manne
Leven wel na hare maniere
L. 29 *d*. Opt lant ende in die riviere.

Oec vintmen daer wilde liede,
Groet ende staerc ende ongehiede,
Die ru sijn als een swijn van hare,
Ende krieschen oft een stiere ware.

A. 42 *c*. In enen riviere sijn daer oec wijf
Die harde scoene hebben tlijf,
Sonder dat si in den mont
Sijn getant als een hont.

V. 10 *a*. Oec wonen daer die Pigmene,
Liedekine herde clene,
In die montaenge van Endi.
Ten derden jare pleghen si,

344. B. borsten nederwart. — 45. V. Entie cleden. A. Entie cleder. B. Entie cleder v. hude. — 46. V. A. al g. int jaghen. B. E. hen al g. int jaghen. — 47. V. A. B. tigre. V. lyone. L. tinghere. — 48. V. lapaerde. V. A. B. tharen d. — 49. B. Getemt daer jagense m. — 50. V. A. somigher. B. ter meneger s. — 51. B. beide. — 52. V. A. ne dr. B. Engeen c. dragense. — 53. V. A. ruu g. anden l. — 55. V. A. doken, dan. B. duken, dan. — 56. V. A. die wijfs e. d. man. B. Wantie w. entie man. — 58. V. A. Upt l. e. in de r. — 60. V. A. starc e. ongediede. B. Gr. starc e. ongediede. — 61. B. Alse. — 62. V. A. briesschen alst e. stier. B. E. brissen alst e. stier. — 63. V. A. ene r. s. daer w. B. ene r. s. oec daer. — 64. V. A. huut scone. B. dlijf. — 66. V. A. Ghetant sijn alst ware e. h. B. Getant sijn alse e. h. — 67. B. O. vintmen daer P. — 68. V. A. B. harde. — 69. B. montange v. Indi. — 70. V. jaren.

---

[1]) Lees met de variant: *int jaghen*. — *N. R.* nec vivunt nisi de venacione.

[2]) *N. R.* habent ... pro canibus *tigrides* et leopardos.

[3]) *N. R.* submersi in flumine non apparent.

Dat si winnen ende draghen kinder,
— Men ne vint gheen volc minder —
Ende pleghen ten achtende jaer
Oerloghe te maken harde swaer [1])
Op den cranen, die met ghewelt
Hem willen nemen die vrucht opt velt.

Oec heeft men in ouden stonden
Eerehande volc met sterten vonden.

A. 42 *d.* Men vint in Orienten mede
Wilde liede in wilden stede.
Als mense int wout vanghen mochte,
Ende mense onder tfolc brochte,
Mochten si dan niet ontghaen,
Sone wilden si gheen eten ontfaen,
Ende doden hem met honghere dan.

V. 10 *b.* Men vint oec in India man,
Die die oghen [2]) nachts hebben so claer,
Als joft ene karse ware, dats waer [3]).

Oec wonen daer scone lieden mede
Op die see in ere stede,
Die niet ne eten dan vleesch al ro,
Ende uutgoet honech also.

In ene riviere, hetet Brixant [4]),
Die loopt tote Endi int lant,
A. 43 *a.* Sijn liede XII voete lanc,
Die die huut hebben sere blanc,
Ende tanschijn ghedeelt in tween.

371. V. winden. — 72. ne *ontbr.* — 73. V. A. E. si houden ten achtenden jare. B. E. si ouden t. VIII jare. — 74. V. A. B. Dese houden orloghe sware. — 75. V. A, Jeghen die c. d. mit g. B. Jegen die c. met g. — 76. B. Die w. n. haer coren. — 77. V. A. hevetmen. — 78. V. A. Eenrande v. m. starten. B. Eerhande. — 79. V. A. B. wilder st. — 81. B. Alse m. in w. vaen. — 82. V. A. o. die lieden. B. die liede. — 83. V. A. Mochtsi. B. En m. — 84. V. A. B. Sine w. gheen. — 85. V. A. mit hongre. B. doetden hen. — 87. V. claer *ontbr.* B. nachs. — 88. B. Alst oft e. kersse. — 89. B. some lide. — 90. A. Up. B. Optie, ene. — 91. B. D. niet e. d. vlesch al roe. — 92. B. ute gegoten h. — 93. B. heet Brisant. — 94. B. India. — 96. B. D. de hude h. bl. — 97. B. danscijn gedeilt.

---

[1]) Lees met de varianten:

Ende *si ouden* ten achtenden jare.
Dese houden orloghe sware.

N. R. quibus bellum est contra grues, qui tercio anno pariunt, octavo senescunt.

[2]) In het Leidsche Hs. ontbreekt een blad, dat heeft geloopen van vs. 387 (*oghen* is het laatste woord op fol. 29) tot B. II, vs. 28. De ontbrekende tekst is ontleend aan het Haagsche Hs. (V.).

[3]) *N. R.* Homines quidam sunt Orientis statura mediocri, et eorum oculi lucent ut lucerne.

[4]) *N. R.* in Brizantis fluvio.

Dit wonder ende menich een,
Dat hier boven staet bescreven,
Als ons die vraye boeke gheven,
Vintmen int lantscap van Endi.
Noch hort wonder mee van mi.

V. 11 *a*. Jacob van Vitri seghet,
Dat in Europa een lant leghet,
Daer, als die kinder worden geboren,
Alre eerst comt ene padde voren.
Worde oec geboren tenigher stede
Een kint, ende ghene padde daer mede,
Men soude der moeder tien dan,
Dat soet an enen vremden man
Ghewonnen hadde, ende dese onwaerde,
Seghet men, es onder die Lombaerde.

In Burgoengen int een ende,
A. 43 *b*. Den berghe van Monjouwe gehende[1]),
Sijn liede utermaten vele
Met enen croppe onder die kele,
Also groot alst ene cauwoerde ware.

In Vrankerike ist oec worden mare,
Dat men liede hevet ghesien,
Die hadden tusschen hare dien
Vormen van wive ende van manne.

V. 11 *b*. In Cisilien nochtanne
Es een woud, den berghe na
Die barnet, ende heet Etna,
Daer sijn lieden met enen oghe
Boven allen bomen hoghe[2]):
Thoghe groot als een scilt.
Die sijn vreselic ende wilt,

399. A. ghescreven. — 400. B. Alst, boke. — 1. B. lant v. Indi. — 2. B. Wonder meer nu hord na mi. — 3. B. Vitri hi s. — 5. B. alse d. k. werden. — 6. B. Comt a. irst. — 7. B. Werde. — 8. B. daer *ontbr*. — 9. B. tien an. — 10. B. sijt a. e. andren. — 11. B. onwarde. — 12. B. Seit, Lombarde. — 13. B. Borgonien in e. inde. — 14. A. beerghe. B. Monjou gehinde. — 15. B. lide. — 17. B. Alse g. oft e. cauworde. — 18. B. Vrankrike eist. — 19. B. lide heeft. — 20. B. tuscen. — 21. B. Vorme alst wijf oft v. m. — 22. B. Cecilien. — 24. B. bert e. h. Hetna. — 25. B. lide m. ere o. — 26. B. alle. — 27. B. Doge. — 28. B. Dese s. vresselijc.

---

[1]) *N. R.* circa Alphes.
[2]) *N. R.* qui unum oculum sub asperrima fronte ad clipei latitudinem habent.

Ende leven bi vleessche ende bi bloede.

Int west ende, als ic gevroede,
A. 43 *c.* Van Europen so was vonden
Een wijf verslegen tere stonden,
Met ere wonde int hovet voren,
Ende was comen, als wijt horen,
Ghedreven mitten zeebaren,
Menne wiste wanen te waren.
Met purpre was soe gecleet;
Hare langhe was, alsment weet,
Die istorie bescrivet dus,
Gemeten een cubitus [1]).

Die grote nochtanne van Hercules,
Daer oec niet of bleven es,
Wondert der werelt ghemeenlike:
Sine wapine sonder gelike,
Die so groot sijn daermense siet,
Wondert al der werelt diet;
Die, na dien dat hi verwan
Menich lant ende menighen man,
Sette tekijn ende pale
Van sinen seghe scone ende wale [2])
Int westende van Spaengelant,
Columne groot up der zee cant,
Te litekene dat hi hadde verwonnen
V. 12 *a.* Van den risene van der sonnen
Alle die lande al tote daer.
Daer na quam hem een evel zwaer,
Dat hem swaer was ende ongehier,
Ende warp hem selven in een vier,
Daer hi te pulvere es versleten:
Dus es sijns langhe vergheten.

Also alsmens liteken vint,

429. B. vlesce e. b. blode. — 30. B. westinde a. ic vrode. — 33. B. wonden i. hoet. — 34. B. alse. — 35. B. metter. — 36. B. twaren. — 37. B. purpe w. si. — 38. B. H. lingdé a. w. — 39. B. hystorie. — 40. B. negen. — 41. B. groette oec v. H. — 42. B. D. niet af b. en e. — 47. B. Ja na. — 49. B. Hi s. teken. — 51. B. w. in Spanien lant. — 52. B. Columben. — 53. B. lictekene. — 55. B. al *ontbr.* — 57. B. ongier. — 58. B. in en v. — 60. B. sijn. — 61. B. lioteken.

---

[1]) Lees met de variant van D. (uitg. Bormans): *L* cubitus. — *N. R.* que erat 50 cubitorum longitudinis.

[2]) *N. R.* Herculis magnitudinem miratur mundus, miratur etiam armà eius.

A. 43 *d.* So ne twivelwijs niet een twint,
En was menich starc gygant
Wilen eer in Duutsche lant,
So datter een was, hiet Theutaen,
Daer Duutsche lant of hevet ontfaen
Sine name, ende houd noch heden.
Sijn graf es noch tere steden
Bi der Dunauwe sekerlike,
Bi der Weemen int Oestrike,
Twee milen al daer benevene
In een dorp, heet Sinte Stevene[1],
Dat XV cubitus es lanc.
Die daer toe doet sinen ganc,
Hi vint daer beenre up desen dach
Meer dan men gheloven mach.
Theersenbeckijn leghet daer.
Broeder Aelbrecht seghet over waer:
Name een man, diet proeven begerde,
Tusschen appel ende hilte II zwerde,
Dat een up ende tander neder,
Hi mochtse keren vort ende weder
Namelike int hersenbecken binnen.
Sine tande, seggen diese kinnen,
V. 12 *b.* Die sijn mee dan II palmen breet.

Dat ic van wondre vant ende weet,
Als van menscheliker figuren
In gheloveliker scrifturen,
Heb ic gheset in desen boec:
Ghelove die wille, mine roec;
Mare seker bem ic sonder waen,
A. 44 *a.* Dat ic tware doe verstaen,
Na dien dat ict bescreven kende.

Die eerste boec die neemt hir ende.
Nu hort, na dat ic can gheleesten,
Den boec van den gaenden beesten.

462. B. niet een *ontbr.* — 64. B. int Ditsce l. — 65. B. Daer was e. die heet T. — 66. B. Dutsce l. af heeft. — 67. A. ende ende. B. Sinen n. e. hout. — 68. B. S. g. steet tere s. — 69. B. Denouwen. — 70. B. Weinen in. — 71. B. beneven. — 72. B. Sente Steven. — 73. B. Leit hi negen c. l. — 74. B. Di. — 75. B. op. — 77. A. Theersenbeckin. B. Thersenbecken. — 78. A. Alebrecht. B. Breuder Albr. seit vor w. — 79. B. èn m. de proven. — 80. B. helte. — 81. B. op dat ander. — 82. B. mochse k. vordt. — 83. B. Alombe int. — 84. B. secgen dise kinnen. V. A. kinne. — 86. B. wondere. — *Vs.* 487—88 *ontbr. bij* B. — 89. B. Hebbic gheseit. — 90. B. ine r. — 91. B. Maer s. ben. — 92. B. dware. — 93. B. ic b. vinde. — 94. B. ierste b. nempt hier inde. — 95. B. Nu sal ic den andren g. — 96. B. Vorwardt v. d. g. b.

[1] *N. B.* iuxta Danubium fluvium in villa que vocatur Sancti Stephani ad duo miliaria prope Viennam in Astria.

BOEK II.

Nat. R. L. IV.

Ghemeenlike so sal ic te voren
Ghemeene nature jou laten horen,
Die beesten hebben int gemange,
Daer na van elker sonderlanghe.

Aristotiles die seghet,
Wat dat voete thebbene pleget,
Jof twee, jof viere, jof negheene,
Die dieren hebben alle ghemeene
Aderen, ende bloet daer in.
Diere meer hebben, seghet sijn sin,
Dan IIII, en hebben gheen bloet.
Ende maerct dat men verstaen moet,
Dat hi „bloet in aderen" seghet[1];
Want die worm bloet te hebben pleget,
Maer haer negheen diene hevet adre.
Die visschen hebben allegadre
Beenine ogen ende starc dat vel,
Om dat si dat water wel
Weeren sullen ende gedoghen:
Dit mach men wel bi redene togen.

Bi den watre si u bekent
Desen waerliken torment;
Bi den visschen suldi bekinnen
Luden die die werelt minnen.
Maerct van werlicken lieden:
Horen si iet van Gode bedieden,
Si hebben so harde verstannesse,

1. B. Gemenelike. — 2. B. Gemeine n. laten. — 3. B. geminge. — 4. B. elken sonderlinge. — 6. B. te hebbene. — 7. B. Oft t. oft v. oft n. — 8. B. D. dire. — 9. B. Adren. — 10. B. Dire, seit. — 11. A. ghen. B. vire si ne h. — 12. B. merct. — 13. B. adren. — 14. B. hebbene. — 15. B. M. h. n. hebben aderen. — 16. B. visce h. alle gadren. — 17. B. Beinen. — 19. B. Weren selen. — 20. A. redenen. B. Dat, met redenen. — 21. B. water. — 22. A. warliken. B. Dese werellike. — 23. B. viscen seldi. — 24. B. Liede d. de. — 25. V. werlieken. B. Merct v. den werenliken liden. — 26. B. Al h. — 27. B. soe hart.

---

[1] *N. R.* intelligitur de sanguine qui ordinatur per venas.

V. 13 *a*. L. 30 *a*. Neghene gheestelike lesse
En moeghen si onthouden wel:
So haerd es hem oghe ende vel [1].

Dieren die hebben oren ghemene
Roerende, sonder die mensche allene [2].
A. 44 *b*. Dat meent, dat hi onthouden lere
Al dat hi hoert van onsen Here.
Ende so menighe creature horen
Met gaten, al sonder oren,
Als alle voghelen ghemene [3].
Alle diere groet ende clene
Die roeren donderste caken.
II gaenre jeghen dese saken,
Dats cocodrillus, ende daer na
Een dier, dat heet Gentilia [4],
Die de opperste caken roeren,
Ende dats maniere van vreemder voeren.

Ambrosius spreect, dat God heeft
Somich dier dat leeft
Ghemaect den hals lanc, dats bedi
Dat sine spise op derde si,
Alse den camel ende den paerde;
Maer den wolve ende den liebaerde
Heeft hi den hals cort gegheven,
Want si bi der proyen leven.
Die langhe hals meent die lange hope.
Elc man maerc wien ic nope:

29. V. A. Ne m. s. bescouwen. B. Moghen si verstaen. — 30. V. A. hart. B. Soe hard es hen ogen. — 31. V. A. oghen. B. Die dire d. — 32. V. A. Roerense. B. Rorense. — 33. B. Dit meint d. h. onthout ende l. L. hi dat. — 34. V. A. hi hout. — 35. V. A. somighe creaturen. B. some creaturen. — 36. V. A. Mit, horen. — 37. V. A. Als a. voglen. B. Alse a. vogle. L. Als *ontbr*. — 38. V. A. dieren. B. dire. — 39. V. A. die onderste. B. Roren die onderste. — 40. V. A. II dieren gaen. B. II dire gaen. — 41. V. A. cocdrillis. B. cocadrillis. — 42. V. A. E. d. hetet g. B. dat *ontbr*. — 43. V. A. die upperste. B. roren. — 44. V. A. vremder. B. vremder voren. — 45. V. A. spreict, hevet. B. hevet. — 46. V. A. So menighen diere d. levet. B. Someghen diere d. nu levet. L. So m . . . . . h. (*de overige letters ontbr. door een gaatje in het perkament*). — 47. B. dats *ontbr*. — 48. V. A. up die eerde. B. haer sp. — 49. V. A. Als d. kemel. A. enten p. B. kemel. — 50. V. A. dien w. enten l. B. wolf enten libarde. — 51. V. A. Hevet. B. Dien h. hine c. g. — 53. V. A. de l. h. B. D. l. h. dats d. l. h. — 54. V. A. merke. B. wat ic n.

---

[1]) Vs. 21—30. *N. R.* in hoc notatur quod seculares durum habent intellectum ad spiritualia, quia non potest eos penetrare sal sapientie.

[2]) *N. R.* Omne animal habens aures habet eas mobiles praeter hominem.

[3]) Lees in vs. 35: *somighe*. — *N. R.* Quedam animalia audiencia non habent aures, sed foramina, ut omne volatile.

[4]) *N. R.* praeter cocodrillum et tentelia.

Die ghene, die met proyen leven,
Hoe mach haer hope sijn verheven
Enich sijn si te Gode waert [1]?
Die den aermen niet en spaert,
Ende met hem hout sine ghile,
Hoe waent hi ter laetster wile
An onsen Here vinden ghenaden,
Die emmer die aermen sal beraden?
Alre meest alrehande diere,
Die pleghen edekens maniere,
L. 30 *b.* — Dats die vermalen hare spise —
Hebben halse van langher wise.
Dat meen ic die heilighe woert,
Die een leset ofte hoert,
V. 13 *b.* Verwandel dicke sonder ontlopen,
Die behoert ter langher hopen [2].

Men vint onder allen dieren
Tande van III manieren:
A. 44 *c.* Some effene, some alse zaghen,
Ende some tande die uutraghen.
Effene tande heeft die man,
Ende wat so hoerne draghet nochtan,
Et ne ware gehoernet serpent.
Wat so hem met proyen bekent
Es gethant gelike der zaghen,
Sulke, meen ic, als honde draghen;
Ende die ever ende die oliphant
Hebben den ragenden tant.

Al dat bloet heeft, dies geloeft,

55. V. A. ghone d. mit. B. bi der proven. — 57. V. A. Enich sins. B. Enechsins t. G. wardt. — 58. V. A. armen n. ne s. B. nine. — 59. V. A. houdent. — 60. V. A. B. lester. — 62. V. A. emmermee d. arme. B. ember den a. — 63. V. A. Almeest. B. dire. — 64. V. A. edekens. B. Plegen ederekens. L. edekene. — 65. V. A. vermaken. B. vermaelt sine. — 66. V. A. alse. — 67. V. A. D. men die d. heilighe wort. B. meent die h. wort. — 68. V. A. D. hie l. B. D. hi l. o. oec hord. — 69. V. A. Verhandelt dicken. — 70. V. A. behort t. langhen open. B. behord te. — 71. V. A. alle diere. B. alle die dire. — 72. V. A. B. drierhande maniere. — 73. V. A. ende some als. B. some van z. — 74. V. A. ute raghen. B. di ute ragen. — 75. V. A. Effen t. hevet. — 76. V. A. E. so wat horne. B. horne. — 77. V. A. En w. ghehorent. B. En w. — 78. V. A. So wat. V. proeyen. — 79. V. A. ghelijc. — 80. B. Selke m. alse. — 81. B. Entie e. entie. — 82. V. A. Die h. — 83. V. A. hevet d. ghelovet. B. des g.

---

[1]) Lees met de var.: *Enichsins* te. — *N. R.* Quomodo enim misericordem Deum spectare possunt qui in pauperes crudeles existunt?

[2]) Lees met de variant B. in vs. 67: *meent die die*, en in vs. 68: Die *hi*. — *N. R.* in hoc significatur, quod illi, qui ruminant libenter scripturas divinas, ad spem facilius elevantur.

Dat heeft hirsine int hoeft,
Sonder worme, segghic ju;
Ende so wat dier den staert heeft ru,
Heeft grote kinnebacke ghemene,
Ende dat hersenbecken clene.
O wi! o aerme! hoe waer eist heden
In heren der moeghentheden!
Hare staerten, hare meisnieden,
Die verteren dat darme lieden
Souden hebben te hare noet.
Si hebben die kinnebacken groet,
Dat si verteren in overdaden
Hare goet te haren scaden:
Dus so waerd hem clene thovet,
Want si werden so verdovet,
Dat si laten varen al
Wat dat hier of comen sal[1].

Haer ende wolle van allen dieren
L. 30 *c.* Verwandelt na der werelt manieren[2].
In heten lande karsp ende swart,
Ende in tasten een deel hart;
In couden lande slecht ende wit:
Aldus machmen merken dit.
Viervoete gehoernde diere
Boven, dat es haer maniere,
Sone hebben si ghene tande,
V. 14 *a.* Also als Aristotiles cande.
Alle creaturen van hare ru
Noten vele, seggic ju.

84. V. A. hevet hersene i. hovet. B. hersenen. — 85. V. A. seg ic u. B. secgic u. — 86. V. A. E. w. diere d. s. hevet. B. E. wat diere d. stert. — 87. V. A. Hevet g. kinbacken. B. kenebacken. — 89. V. A. och armen hoe w. est. B. och arme hoe w. eest. L. hoe *ontbr.* — 90. B. In die. — 91. V. A. sterte h. messnieden. B. Haer stert dats haer maisenide. — 92. V. A. daerme. B. liede. — 93. B. tharre. — 94. V. A. kinbacken. B. Dese h. d. kenebacken. — 96. V. A. Haer. B. Haer guet. — 97. V. A. wort. B. wert, thooft. — 98. B. werden s. verdooft. — 99. B. sijt. — 100. V. A. datter of of c. B. Watter ave. — 1. V. A. wulle. — 2. V. A. lande maniere. B. des lans. — 3. V. A. eten l. B. kersp. — 4. V. A. B. tastene. — 6. V. A. A. so m. marken. — 7. V. A. Viere voete ghehorende. B. Viervoette ghehornede dire. — 8. V. A. hare. B. dats hare. — 10. V. A. alst. B. alst A. becande. — 12. V. A. dat seg ic u. B. Ghenoten v. dat secgic u.

---

[1]) *N. R.* Heu! quam verum est hoc hodie in hiis qui principantur in hominibus et familias, hoc est caudas pilosas et superfluas habent; qui parvi capitis sunt et sensibus minorati et mandibulas magnas quia multos tenent. Qui superflue consumunt ea quibus deberent pauperes sustentare.

[2]) *N. R.* secundum situm locorum et terras.

[3]) *N. R.* in terra frigida pendentes et molles.

A. 44 *d.* In die maghe van sukende diere
Vintmen lib van goeder maniere,
So ouder, so van betren doene [1]).
Ets slotel van den menisoene [2]);
Maer des heerts lib ende des hasen mede
Es van der meester crachtichede;
Maer die dieren, die niet vermalen
Hare spise, die si inhalen,
En hebben lib noch groet no clene,
Sonder die hase allene.
Al dat heeft oghenlede,
Dat luucter sijn oghen mede
Alst slaept, sonder die liebaert
Ende die hase, die bloede Cuwaert.
Al dat voeten heeft, sonder ghile,
Mach wel swemmen ene mile [3]);
Die mensche minst oec van hem allen.
Men seghet dat hem doet ghevallen,
Dat hi heeft boven hem allen
Na sire groet alreminst gallen.
Want die galle es heet ende droghe,
Dus heffen si opwaert int hoghe [4]);
Maer die swembalch, die den wint hout,
Doet vissche swemmen met ghewout.

Men vraghet dies in menighen lande,
Twi die ever hevet sijn tande,
L. 30 *d.* Die liebaert clauwen ende die beren,
Die stier hoerne te verweren,

113. V. A. sugenden dieren. B. zugeden dieren. — 14. V. A. libbe, manieren. B. libbe v. guder manieren. — 15. V. A. houder, beteren. — 16. V. A. B. Hets. B. menisone. — 17. V. A. B. herts libbo. V. dev' hasen. B. thasen. — 19. V. A. diere d. niere v. B. diere. — 20. B. Haer. — 21. V. A. B. Ne h. libbe groot. — 23. V. A. hevet oge lede. B. hoge lede. — 24. V. A. sine o. B. luecter sine lede m. — 25. V. A. B. Alst. L. Als. — 26. V. A. E. d. blode h. C. B. Entie blode h. C. — 27. V. A. voete hevet. B. voete. — 28. V. A. wile. B. swimmen e. wile. — 29. B. oec *ontbr.*, hen. — 30. B. M. seit oec. — 31. V. A. hevet. — 32. V. A. grote. — *Vs.* 131—32 *ontbr. bij* B. — 34. V. A. hefsi upwaert. B. heffe opwart. — 35. V. A. zwimbalch. B. den swimbalch. — 36. B. visce swimmen. — 37. B. vrages. — 38. V. A. sine t. B. Twidi e. heeft sine t. — 39. V. A. claeuwe entie beere. B. entie beere. — 40. V. A. sijn horne ter were. B. sine horne ter weere.

---

1) *N. R.* quanto plus levescit, tanto melius est.

2) *N. R.* valet contra fluxum ventris.

3) *N. R.* Omne animal habens pedes naturaliter natare potest ad horam.

4) Lees met de variant: *hefsi*, d. i. *heft si*. — *N. R.* Dum enim predicta cista fellea clausa tenetur corporis levitatem membrum levare non potest.

Die re, die hasen die snelhede,
Die mensche, van meester wardichede,
Nature ne wapende nie so wel,
Noch ne makede ter vlucht so snel?
Dus machmen antworden hier inne:
Mensche, die redene heeft van sinne,
Heeft twehande gewerke an[1];
Dats raet ende daet nochtan.
Dies heeft hi met sinne vonden
In orloghen tallen stonden,
V. 14 *b*. Dat hi daer toe hem wapenen can;
Ende als hi pays heeft, laet hise dan.
A. 45 *a*. Waer hi geboren dan daer mede,
So scheen hi altoes buten vrede.
Waer hi oec snel als dat ree,
Hine ghewachtes hem nemmermee[2],
Hine soude verliesen daer mede
Sijn edele ghestadichede.
Nu, alst tijt es ende stede,
Raet hem die behendichede,
Sijt op waghen, sijt op paerde,
Snellike te varen siere vaerde,
Ende in scepen met corten stonden
Overliden des waters honden.
Dus machmen hem antwoerden dan,
Hem die vraghet, twi die man
Traech ende ongewapent mede
Geboren es te minschlichede.

Gherehande diere, seghen die wise[3],

141. V. A. hase hare s. B. hase haer. — 42. B. minsce. — 43. V. niei. B. en w. niet. — 44. V. A. maecten. B. No ne maecten t. v. niet s. s. — 45. V. A. andwerden hir. B. antwerden. — 46. V. A. hevet. — 47. V. A. Hevet twerande werke. B. tweerhande werke. — 49. V. A. hevet hi sinne. B. Dus h. h. met rade. — 50. V. A. orloghe. — 51. B. D. hire hem jegen w. c. — 52. V. hevet. B. alsi pais. — 53. V. A. Ware. — 55. A. B. alse. V. A. B. die ree. — 56. B. nembermee. — 57. V. daer m. A. der m. B. H. souder v. m. L. soude verliese . . . . er mede. *Door een gaatje in 't Hs. zijn een paar letters weggevallen.* — 58. V. A. B. Sine. — 60. B. So r. h. d. edel behindichede. — 61. V. A. up, up. B. parde. — 62. V. A. vaerne. B. varne s. varde. — 63. A. scepe. B. scepe in corter stonde. — 64. A. water. V. A. onden. B. gronde. — 65. V. A. D. m. andworden. B. D. m. antwerden. — 66. B. de man. — 68. V. A. B. ter menschelichede. — 69. V. A. Ghetande d. saghe wise. B. Ghetande d. zagen wise.

---

[1]) *N. R.* homo rationale animal atque idem sociale aptum est ad duas *operaciones*: attencionem dico et consilium. — De lezing der variant H (bij Bormans): *were*, in plaats van *werke*, *gewerke*, is duidelijker; doch *werke*, *ghewerke*, komt meer overeen met den Latijnschen tekst.

[2]) *N. R.* si idem levitate fuge munitus esset, et constanciam vagus amitteret.

[3]) Lees: *Ghetande diere saghewise*, en in vs. 170 schrappe men de ontkenning *en*. — *N. R.* Omne animal egreste habens serram in dentibus comedit carnes . . . . . Et omne animal habens dentes sarrales haurit aquam lingua.

En hebben vercoren vleesch tere spise.
Si lapen met der tonghen in
Twater, dit leert hem haer sin;
Maer die met effenen tanden
Suken int water alte handen [1]).
Dat vele tanden ende ganze hevet,
L. 31 *a.* Men seghet dattet langhe levet,
Eist dier, eist man, dit verstaet,
Dat over die mere menechte gaet [2]).
Wat dier ghene longhen en heeft,
Es sonder luut, als men ons seght [3]).

Niet dat leeft ne werpt sijn saet
Buten der femelen, daert toe gaet,
Wakende noch slapende, sonder die man;
Ende dits grote onsalicheit nochtan,
Dat hi so swaerlike hem besmet,
Die redene verstaet ende wet [4]).

Alrehande creaturen
Nemen haer voedinghe bi naturen
In spisen die hem best genoeghet,
Ende in dranke die hem voeghet.
Bi naturen die dieren alle,
V. 14 *a.* Die leven ende sijn sonder galle,
A. 45 *b.* Als heerte ende olifante sijn,
Die cameel ende dat delphijn,
Die moghen alle langhe leven;
Ende ets recht, want et es gescreven:

170. **V. A. B.** En *ontbr.*, ter sp. — 71. **V. A. B.** Si l. **V.** mitten t. **A. B.** metten. **L.** Sine. — 72. **B.** Dwater d. l. hen. — 73. **V. A. B. M.** diere. — 74. **V. A.** Sughen in twater te h. **B.** Zugen dwater in te h. — 75. **V. A.** tande e. ganse. **B.** tande e. gans. — 76. **V. A.** dat het. **B.** seit d. l. leeft. — 77. **V. A.** Ist d. ist. **B.** dat v. — 78. **B.** meneghe. — 79. **V.** diere ne longere gheene hevet. **A.** diere ne gheene longhere hevet. **B.** diere gene longene h. — 80. **V. A.** luud also alst levet. **B.** als lange alst leeft. — 81. **V. A.** levet werp. **B.** ne *ontbr.* — 82. **V. A.** Buter f. **V.** daer. **B.** Buten f. dat verstaet. **L.** Buter der. — 83. **V. A.** noch *ontbr.*, de m. **B.** noch *ontbr.*, di m. — 84. **V. A. B.** Ende *ontbr.* — 85. **B.** swerlike. — 86. **B.** Dese. — 88. **V. A.** voetsel. **B.** Nemen voetsel. — 89. **B.** hen. — 90. **V. A.** ghevoeget. **B.** hen voget. — 91. **V. A.** Bie n., diere. **B.** diere. — 93. **V. A.** herte. **B.** Alse herten. — 94. **V. A.** Ende d. kemel e. d. delfin. **B.** Entie kemel. — 96. **V. A. E.** dats r. hets bescreven. **B. E.** dats r. want hets bescreven.

---

1) *N. R.* Animalia autem que; habent dentes equales sugendo trahunt aquam in ventrem suum.

2) *N. R.* Animalia multorum dencium sunt longe vite in pluribus.

3) Lees met de variant: *als langhe alst leeft.*

4) *N. R.* in hoc infelicissimus est homo ac flagiciosissimus, qui etsi dormiendo sine voluntate, vigilando tamen cum proprie voluntatis arbitrio omne nephas exercendo polluitur ac fedatur.

„Die goedertieren sullen ter erven,
Daer altoes nieman en mach sterven".

Diere, die groet sijn van lichamen,
Winnen lettel al te samen;
Ende so dieren oec sijn minder,
So si winnen te meer kinder.
O wi! hoe waer es dit noch heden!
Grote heren van moeghentheden
Hoe lettel baten doen si den lieden!
Si gapen alle so seer ter mieden,
Dat si te hare langher vlucht
Ne moeghen winnen ghene vrucht.

Vijfterhande creaturen
Die verwinnen bi naturen
Ons menschen in onsen vijf sinnen:
Linx siet claere, als ict kinne;
L. 31 *b*. Die gier riect voerder ene sake;
Tscimminkel es van scarper smake;
Die spinne gaet int ghevoelen voeren;
Die ever is subtijlre int horen.
Die creaturen, hoer ic gewaghen,
Die de modere langhe draghen,
Plinius hevet bescreven,
Dat si moghen lanxte leven.

Nu hoert vort van elken diere
Sine sonderlinghe maniere.
In Latijn sal ic haer namen
Ordinieren alle te samen,
Omme datter menich dier in steyt,
Daer ic die name niet of en weyt.
Teerst in A, daerna in B,
Na dordine van den A. b. c.
Sullen haer namen sijn geset,
Omme dat mense vinden mach te bet.

197. V. A. goedertiere. B. gudertierre die selen. — 98. V. niement in. A. niemen in. B. niman mach. — 200. V. A. luttel alle. B. alle. — 1. V. A. dierkine. B. dirkine. — 2. V. A. die meere. B. te *ontbr*. — 3. V. A. B. hoe w. L. hoe *ontbr*. — 4. B. werdecheden. — 5. V. A. luttel. B. liden. — 6. V. A. Si g. also sere. B. Si g. alse sere t. miden. L. Die. — 7. B. thaerre. — 8. B. Mogen winne. — 9. V. A. Vijfterande. B. Vifterhande. — 11. V. A. onse v. sinne. B. ons vif. — 12. V. A. claerre a. ic. B. claer alse wijt kinnen. — 13. V. A. B. vorder. — 14. B. Tsimminkel. — 15. V. A. D. coppe. B. coppe, gevolen. — 16. V. A. hever. B. subtiel. — 18. V. A. die moeder. B. moder. — 19. V. A. P. die h. B. P. die heeft. — 20. V. A. B. lancst. — 21. V. A. hort. B. hordt, dire. — 22. V. A. sonderlanghe. B. manire. — 23. V. A. An tLatijn s. i. hare. — 24. V. A. Ordineren al. B. Orderen al. — 25. V. A. B. Om, steet. — 26. V. A. D. ic Dietsch, weet. B. ic Dijtsch n. af e. weet. — 27. V. A. na in. — 28. V. A. die ordene. B. der ordenen. — *Vs.* 227 *en* 228 *in omgekeerde volgorde bij* V., A. *en* B. — 29. V. hare name. A. hare. B. Sellen. — 30. V. A. Datmen elc mach v. t. b. — *Bij* A. *aan den voet der kolom :* Hier omme es tbeghin.

V. 15 *b.*, A. 45 *c.* Asinus dats des esels name,
Een lelic diere ende onbequame,
Met groten hoefde, met oren lanc,
Traech sere an sinen ganc,
Ende dat niet can worden vet.
Op sine scoudren es gheset [1])
Een teyken van der passien ons Heren.
Want dat hi ons wilde leren
Oetmoedelike, reet hi sulc paert [2]),
Daer hi voer ter passien waert.
Die esel diene can niet vechten,
Ende hi gedoghet oec van knechten
Sware steken ende sware slaghen;
Ende willemen hem doen draghen
Meer dan hi geleesten can,
Hine stecter niet jeghen nochtan [3]):
L. 31 *c.* Dit es sijn doghentachtichede.
Nu hoert sine quaethede:
Hi es luxuriose uutvercoren,
Achter staerker dan voren;
Omberechter van manieren
Dan enich van anderen dieren:
Daer hi sinen wech sal striken,
Daer ne can hi niemen wiken [4]).
Daer toe es sijn luut so swaer,
Dat hi al quetst wat hem es naer [5]).
Alsi clene sijn haer jonghen,
Sijn si schoenst ten selven spronghe,
Maer si leliken emmer voert:

231. **V. A.** des *ontbr.* — 32. **V. A. B.** dier. — 33. **V. A.** hovede m. horen. **B.** hovede. — 34. **B.** Trage. — 35. **B.** werden. — 36. **V. A.** Up s. scouderen. **B.** scouderen. — 37. **V. A.** Dat tekijn v. d. passie. **B.** Dat teken. — 38. **B.** Om dat. — 39. **V. A.** Oetmoedichede. **B.** Oetmoedicheit r. h. selc part. — 40. **B.** wart. — 41. **B.** dine. — 42. **V. A.** hi *ontbr.* **B.** No gedogen oec. — 43. **V. A.** Van swaren s. e. van sl. **V.** slaen. **B.** Vele swaerre steke e. sl. — 44. **V. A. B.** wilmen h. oec. — 45. **V. A.** Mee. **B.** geleisten. — 46. **V. A.** striter. **B.** strijcter n. j. dan. — 47. **V. A.** sine dueghetatichede. **B.** sine dodechtechede. — 48. **V. A.** hort. **B.** hort s. quethede. — 49. **V. A. B.** luxurieus. — 50. **V. A.** Bachten starker. **B.** starker. — *Vs.* 249 *en* 250 *in omgekeerde volgorde bij* **B.** — 51. **V. A.** Ombedecter. **B.** Onbedecter v. maniren. — 52. **V. A.** alden d. **B.** v. den andren diren. — 54. **V. A.** niemens. **B.** en c. h. niemans. — 55. **V. A.** luud. **B.** luut *ontbr.* — 56. **V.** D. hi quest al dat h. **A. B.** D. hi q. al dat h. — 57. **V. A.** hare jonghe. **B.** Alse cleine s. hare jonghe. — 58. **V. A.** So s. s. s. t. eersten s. **B.** ten irsten. — 59. **V. A.** vort. **B.** ember.

---

1) *N. R.* In humeris stigmata portat crucis Christi.

2) Lees met de varianten: *Oetmoedichede.* — *N. R.* quia Christus ad passionem praeparans mundum morte redempturus, tergo illius humilis, pauper et mansuetus insedit.

3) *N. R.* non rebellans sarcinis et ultra quam ferre potest sibi impositis.

4) *N. R.* brutum et irracionale ultra omnia animalia via incedens nescit cedere obvianti.

5) *N. R.* hinnitu horrificus.

So ouder so argher es haer woert [1]).
Tote XXX jaren [2]) noten si tewaren,
Maer sine winnen dan te III jaren.
A. 45 *d.* Esels melc es sere wit.
V. 16 *a.* Plinius bescrivet ons dit,
Dat si witte huut mach gheven.
Bi dien so vintmen bescreven,
Dat Popea, keysers Nortens wijf [3]),
Dwaen dede daer mede haer lijf,
Omme dat si wilde wesen wit.
Die Roemsce geesten scriven ons dit.
Esels vleesch dat maect quaet bloet,
Want et quaet te verduwene doet.
Die esel heeft in spisen vercoren
Scarpe diestelen ende doren.
Esels melc waerm als bloet
Es jeghen die tantswere goet,
Wilmeer die tande mede dwaen.
Si doetse vaste staen,
Wilmense daer op striken,
Oec es si goet jeghen visiken [4]).
Die esel es van groeter coutheden,
Hine wint niet in couden steden,
Bedi ne draghen si no ne winnen
L. 31 *d.* In landen die cout sijn van binnen;
Noch sine noten in gheene stede
In den heerfste noch in lenten mede,
Maer in des heets somers cracht.
Een jaer draghen si hare dracht.

260. V. A. houder, wort. B. boert. — 61. V. A. Ten XXX maenden nootsi. B. Ten XXX maenden nootsi twaren. — 62. V. A. si w. tenden III. B. si w. ten drien j. — 64. B. P. die bescrijft. — 65. V. A. D. soe. B. si *ontbr.* — 66. V. A. B. Bedi. — 67. V. A. Noroncs. B. Pompeya coninc Norons. — 69. V. A. Om d. soe. B. Om d. — 70. V. A. houden dit. B. Romsce jeesten houden d. — 72. V. A. B. Om dat q. V. verduwende. — 73. V. A. hevet. — 74. V. A. stekelen. B. Scarpen distelen. — 75. V. A. warm. B. alse warm. — 76. V. A. die *ontbr.* B. den t. — 77. V. A. B. Wilmer. — 78. V. A. Ende soe d. B. Ende het d. — 79. V. A. up. B. Wiltment. — 80. V. A. si g. j. versiken. B. Ende ets guet j. versiken. — 81. V. A. es v. groter. B. es v. groter coenheden. L. es *ontbr.* — 82. V. A. Hine winnet n. B. Hine w. n. in couder s. L. Ne wint hi. — 83. B. en dr. — 84. B. lande. — 85. B. gheere. — *Vs.* 283—85 *ontbr. bij* V. *en* A. — 86. V. A. In herfst no in lentine. B. In herfste no. — 88. B. haer.

---

[1]) Lees met de variant B.: *boort.* — *N. R.* quanto plus senescunt, tanto turpiores fiunt.

[2]) Lees: *Ten XXX maenden.* — *N. R.* Azinus coit post XXX menses.

[3]) Lees in plaats van dezen in alle Hss. verknoeiden naam: *Neroens.* — *N. R.* Popea Neronis coniux.

[4]) *N. R.* Suspiria etiam tollit.

Als die esellinne es op den spronc,
Dat si worpen sal een jonc,
Wilsi in demsterheden vlien,
Daerse negheen man mach sien.
Haer leven es XXX jaer;
Also langhe winnen si, dats waer.
Sine sparen gheen vier dat si vinden,
Sine gaenre dor te haren kinden.
Maerct alle liede an desen brieve
Scamelheit ende kinder lieve [1]).

Aper silvestris int Latijn
A. 46 *a*. Es in Dietsche een wilt everswijn,
Ende es een beest starc ende wreet.
V. 16 *b*. Doetmen hem lief ofte leet,
Men machen in ghere manieren
Te gherehande doecht bestieren [2]);
Maer emmer blijft hi wreet ende fel.
Swaert van hare es sijn vel.
Maerct: somen den keytijf meer bit,
So hem sijn hals crommer sit.
Sijn sin es ongheleert ende haert,
Dus es hem sijn vel dan swaert.
Ragende tande crom ende lanc
Heeft hi, die staerc sijn ende stranc,
Ende met scarpen snidenden egghen,
Maer men hoerter wonder of segghen:
Die scarpe egghen, die de tant hevet

289. B. eselline e. opten s. — 90. V. A. werpen s. haer. B. Datse werpen s. haer. — 91. A. deemsterheden. B. Wilse in demsterheiden. — 92. V. A. B. Daer si gheenen. — 94. B. Alse l. win- nense. — 95. B. datse. — 96. V. A. ghaenre dore tharen. B. dore tharen. — 97. V. A. dese. B. Merct a. lide a. d. brive. — 98. V. A. B. Scamenesse. — 99. V. A. B. silvester in. — 300. V. Wille in Duutsche e. w. ever sijn. A. Wille, ever sijn. B. Wilt in Ditsch wilt ever sijn. — 1. V. A. B. ene beeste. — 2. B. Doemen h. l. oft. — 3. V. A. machene in g. maniere. B. maghene in engere. — 4. V. A. gherande dueghet. B. gherande doget. — 5. V. B. blivet. B. ember. — 6. V. A. Swart. B. Swart van aerde. — 7. V. A. Marct s. d. scalc. V. bid. B. Merct s. d. scalc m. bie. — 8. V. A. die hals. B. cromber sie. — 9. V. A. hem o. e. hart. B. hart. — 10. V. A. swart. B. hem *ontbr.*, swert. — 12. V. A. starc. B. Heefti d. scarp. — 13. V. mit. B. snidende eegen. — 14. V. horter. A. B. horter w. af. — 15. V. A. egghe d. die. V. thant. B. die t. heeft.

---

[1]) *N. R.* Gignit tota vita, que est ei ad XXX annos. Quare beata quorum vita sine querela criminis perseverans, fructum bonorum operum et innocencia perfecerunt. Qui enim perseveraverit usque ad finem, hic salvus etiam per ignem ... tendit. — Uit de vergelijking met het oorspronkelijke blijkt genoegzaam, dat Maerlant deze plaats geheel verkeerd heeft opgevat.

[2]) *N. R.* bestia fortis est que nullam doctrinam bonorum morum recipit umquam.

Die wile dat die beeste levet,
Die verliest hi, als hi es doet,
Ende dit hevet betekenisse groet:
L. 32 *a.* Al daert ons in dit lijf die felle,
Hi voert met hem in die helle
Sine quaetheit altemale [1]).
  Men mach den ever licht ende wale
Moede maken met cleenre pinen,
Bestaetmen eer hi maect urine
Tideleec in der morghenstont:
Anders ontgaet hi lichte den hont.
Ende nochtan, al es hi moede,
Hi werp hem ter weere enter hoede,
Ende bijt ten jagher enten man
Bede camp ende were nochtan [2]),
Ende wachte hem wie sone bestaet!
Tene si dat die ever ontfaet
Eene doetwonde ten eersten steke,
Hi es in vresen sekerleke.
So vliet hi in den doeren dan,
Dat hi den honden enten man
Also te bet mach ontvlien.
Boven allen beesten die sien
Hoert hi beste voer alle die leven.
A. 46 *b.* Experimentator heeft bescreven,
Dat sijn drec versch es sere goet,
Want hi stempt der nuesen bloet.
V. 17 *a.* Die swine soeken haer eten
In der aerden, daer sijt weten,

316. B. dattie b. leeft. — 17. V. A. Verlieset die tant als soe. B. Verlijst die tant alsi. — 18. V. A. Die h. betekenesse. B. Dit heeft betekenesse. — 19. V. A. B. deert. — 22. V. A. B. lichte. — 23. V. A. cleinre pine. B. Mode m. m. cleinre. — 24. V. A. Bestaet mene, orine. B. B. menne. — 25. V. A. Tilike in die. B. Tilijk in de margenstont. — 26. B. A. ontloopt hi d. h. — 27. B. mode. — 28. V. A. werpt. B. werpten t. w. — 29. V. A. bit den jaghere. B. biet den jaghere. — 30. V. A. campt. B. Beide. — 31. V. A. wacht h. so w. datten b. B. wachtem wine b. — 32. V. A. En si. B. En si dattie. — 33. V. A. B. ter eerster. — 34. V. vrese. — 35. V. vliet vliet hi in dorne. A. B. die dorne. — 36. V. A. Datte. — 37. V. A. moghe. B. bat moghe. — 38. B. alle. — 39. V. A. Hort hi best vor. B. Hoort hi bat van allen. — 40. V. A. hevet. — 41. V. A. varsch sere es g. B. vers es guet. — 42. V. A. het stelpt d. nese. B. stelpt des nesen bluet. — 43. V. A. Alle s. B. Alle sw. soken. — 44. V. A. die aerde. B. die eerde.

---

1) *N. R.* Dentes recurvos in se habeat (*l.* habet), quia qui nocet alteri, primo se ipsum per mali propositum ledit in consciencia. Semipedales dentes habent, qui et si ledunt corpus, animam in potestate non habent, et hoc dignum in talibus, dum vivunt sevire tantum possunt. Mortuis vero illis et in infernum pessumdatis cessat eorum tyrannidis.

2) Lees in vs. 329 met de variant B.: *biet.* — *N. R.* Verumtamen lassatum non cedit, nam subsistit in posterioribus et lassitudinem acritate rigida anceps dissimulat.

Ende wentelen gaerne in den gore.
Verdoemt wokerare, nu hore:
Waer omme so setstu dinen moet
In dit neder eertsche goet?
Int eertsche goet es al dijn sin,
Daer naer haect[1]) di een swaer ghewin.
In India, wi lesent dus,
Sijn als lanc als een cubitus
Evers tande, ende gehornet mede
Vintmense daer in menigher stede.
In Arabia es bescreven,
L. 32 *b*. Dat altoes gheen swijn mach leven.

Aper domesticus in Latijn
Es in Dietsche een tam everswijn;
Een beer hetet in onser tale.
Wreet es hi, ende die hem temale
In die wase ghaerne besmit[2]);
Ende al ware hi gedwogen wit,
Hi ginghe weder in den gore.
Onder die bere, als ict hore,
Hoe vele datter sijn tere partie,
Een hevet al die voghedie.
Coemt onder hem een sterker an,
So gaet hi den voghet an,
Ende soe wie daer winnet den zeghe,
Hi blivet voeghet alleweghe.
So welc tijt dat een swijn gellet,
Alle die rote haer versellet,
Of si alle verwoet waren[1]),
A. 46 *c*. Omme dat si horen mesbaren;

345. **V. A.** in die g. **B.** wintelen geerne. — 46. **V. A.** woekerare. **B.** wokere. — 47. **V. A. B.** Twi setstu al d. m. — 48. **V. A.** nederste aertsche. **B.** Om d. n. eertsche. — 49. **V. A.** aertsche g. leicht al dinen s. **B.** guet leit al. — 50. **V.** D. of maecte e. s. begin. **A.** D. of naecti e. s. begin. **B.** D. af naecti e. swar g. — 51. **V. A. B.** lesen. — 52. **V.** also lange. **A.** also l. **B.** alse l. — 53. **V. A.** ghehorent. — 54. **V. A.** V. ter somigher s. **B.** ter menger. — 56. **B.** swin. — 58. **V.** Duutsche. **B.** Luut i. D. e. t. swijn. — 59. **V. A. B.** onse. — 60. **B.** is hi entie. — 61. **V. A.** modre gherne. **B.** modere gheerne. — 62. **V. A.** ghewasschen. **B.** gewassen. — 63. **V.** onder die g. **A.** onder de g. — 64. **V. A.** beere als ic. **B.** alsic. — 65. **B.** Ho. **V. A. B.** sore es t. p. — 66. **V. A.** Ene — voechdie. **B.** Een — vochdie. **L.** Ende. — 67. **V. A.** dan. **B.** hen e. s. dan. — 68. **B.** voecht. — 69. **V. A.** die seghe. **B.** wint. — 70. **B.** blijft. — 71. **V. A.** So wiltijt so. **B.** Welken t. so. — 72. **B.** Al d. r. hare gesellet. — 73. **B.** Oft si. — 74. **V. A.** Om. **B.** Om d. sijt. — *Vs.* 373 *en* 374 *in omgekeerde volgorde bij* **V.** *en* **A.**

---

1) Lees met de variant: Daer *of naect di*.

2) *N. R.* in obscenis et lutosis locis gratissime commoratur.

3) *N. R.* Stridore unius totus porcorum grex undeque accurrens ad rabiem animatur.

Ende dan eist vreselike tallen tiden
Hare verwoetheit tombiden.
So welke tijt dat die soeghe riden,
V. 17 *b*. So verwoeden si in dien tiden [1]),
Ende si scoren gaerne den man,
Die en wit cleet draghet an.
Dit scrivet Plinius te waren.
Die bere ne winnet niet na III jaren.
Men wil segghen ende wanen,
Die der soeghe ofsnijt die manen,
Dat haer luxurie coelt te bet,
Ende dat si dan worden vet.
Aristotiles heeft bescreven,
Dat si XV jare moghen leven.
Boeven vele viervoete beesten
Mach die bere meest ridens geleesten,
Es dat sake dat hi es vet [2]).
L. 32 *c*. Swinen vleesch es int saisoen beth
In den somer van in den lentijn [3]);
Want toten herfste slaept dat swijn
So vele, dat sijn vleesch daer mede
Ontfanghen moet onreynichede.

Alay [4]) dats sonder waen
Een dier na den camèel ghedaen,
Maer sonder knien sijn sine been.
Als hi hem rusten sal al in een,
So moet hi an enen boem staen;
Ende alst die jagher sal vaen,

375. V. A. danne ist vreselijc. B. vreeselec. — 76. V. A. ombiden. B. ontbiden. — 77. V. A. Sulke t. so d. soghen. B. Weltijt so d. soghen. — 78. V. A. verwoetsi. — 79. V. A. B. Dat si gherne sc. — 80. V. A. een w. c. hevet. B. een w. c. heeft. — 81. B. twaren. — 82. V. A. beer. B. beer wint niet. — 83. V. A. wille. — 84. V. A. den sueghen. B. den zoghen snijt af. — *Vs* 383 *en* 384 *in omgekeerde volgorde bij* V. *en* A. — 85. V. A. hare l. coelen. B. cuelt. — 86. V. A. danne. B. werden. — 87. V. A. hevet. — 88. V. A. B. jaer. — 89. V. Boven IIII vele voeten. A. Boven v. IIII voeten. B. IIII voette. — 90. B. beer. — 92. V. A. Swinin — bet. B. bet. — 93. V. A. B. dan. H. Dan i. d. s. in d. l. — 94. V. A. toten hoghesten. B. toten oeste. — 96. B. Ontfaen. — 98. V. A. B. kemel. — 99. B. knien ende sonder b. — 400. V. A. B. Alst hem sal rusten. — 1. V. A. B. Moet an. — 2. V. A. jaghere wille. B. jagheren willen.

---

[1]) *N. R.* Tradunt feminas suas .... in coytu efferari tantum.

[2]) *N. R.* Porcus mas potestatem habet multum coeundi pre aliis animalibus. si tamen pinguis sit porca.

[3]) *N. R.* Porcine carnes in estate post vernum ... nocive sunt ad comedendum usque ad equinoctium autumpnale. — Lees:

Dan in den somer *na* den lentijn,

welke lezing Prof. Bormans in zijne uitgave heeft, hoewel niet duidelijk is aan welk Hs. ze is ontleend.

[4]) *N. R.* Aloy.

So onderhouwet hi dan den boem.
A. 47 *d.* Die beeste nemets ghenen goem,
Ende vallet met den boem der neder.
Danne mach hi niet opstaen weder.
Anders so es dat dier so snel,
Datment gevanghen can niet wel.

V. 18 *a.* Anabula es in Ethiopen
Een dier datmen daer siet lopen.
Plinius scrivet, diemens gelovet,
Dattet heeft eens cameels hovet,
Ende gehalst als een paert;
Maer so edelike gehaert
Over algader sine lede,
Dat te sien es wonderlijchede.
Omme sine scoenheit, weet dat wel,
So es dien diere [1]) vele sijn vel,
Omme die genoechte van den oghen,
Die hem niet connen gedoghen,
Noch diemen sat niet can gemaken
Te siene scoene niwe saken;
Dat sijn die veynsteren, dat verstaet,
Daer die doet bi ter zielen gaet.

L. 32 *d.* Alches, als ons Solinus seghet,
Daer oec wonder groet in leghet,
A. 47 *a.* Es een dier dat bi gherste levet,
Dattet die opperste lippe so lanc hevet [2]),
Eist dattet eten beghaert,
So moetet gaen achterwaert:
Dat doet sine lippe lanc.

403. V. A. B. Onderhouwen si d. b. — 4. V. A. D. b. en n. — 5. V. metten bome. A. metten bome ter n. B. valt mitten bome n. — 6. V. A. Sone esser gheen upcomen w. B. Dan esser gheen opcomen. — 7. V. A. B. Anders es. — 8. V. A. D. niet g. c. el. B. D. niet can gevaen w. — 9. B. Echyopen. — 11. B. scrijft dat mens. — 12. V. A. Dat het. V. kmels. A. B. kemels. — 13. B. ghehalset alse. — 16. V. A. siene. B. sine. — 17. V. A. Om s. sconeit. B. Om s. s. wet w. — 18. V. A. es te diere. B. Dat te dierre es s. v. — 19. V. A. Om d. ghenouchte. B. Om dattie g. — 20. V. A. niene. — 21. V. A. No d. s. ne c. B. Noe d. s. en c. — 22. V. A. niewe. B. newe. — 23. V. A. Dit s. d. venstren. B. Dit s. di vensteren. — 24. V. A. B. ter z. L. der z. — 25. B. alse. — 26, V. A. groot wonder. B. an l. — 27. V. A. garse. B. gherse. — 28. V. A. Dat dupperste. B. Dat doverste. — 29. V. A. Es dat het. B. Eest d. e. begheert. — 30. B. moet g. achterweert. — 31. B. doen.

---

[1]) Lees met de varianten: es *te dierre.* — *N. R.* Pellis multum spectabilis carius venditur.

[2]) Lees in vs. 427 met de varianten: *gherse*, en in vs. 428: *Dat.* — *N. R.* labium adeo protensum parte superiori ut non recederet in vestigia posteriora et retrogradum eat *herbas* depasci.

Du souster toe doen dinen ganc [1])
Ten leven der onnoselhede,
So dat du di behouds daer mede,
V. 18 *b*. Ende maec reyne dinen moet,
Joftu wils wesen ghevoet
Metter spise die nemmermeer tebreket,
Dats metter spise daer God of spreket.
Dine lange lippe, dijn quade bec
Hevet di gebrocht in sulc streec,
Gaestu voert, du bliveste doet
In die ewelike noet.

Achune [2]) dat es een dier,
Als Aristotiles spreket hier,
Dat nature hem verkeert heeft [3])
Trecht datse allen beesten gevet;
Want viervoete beesten alle
Hebben binnen al hare galle,
Maer dit heeftse int een ore.
Die dit merket es gheen dore:
Wie heeft anders int ore die galle,
Sonder die ghene diese hoert alle,
Dat sijn die oerscalke, entie hem gelovet?
Dicke worden si so verdovet
Ende so ontweghet bi haren rade,
Dat op hem moet vallen die scade [4]).

A. 47 *b*. L. 33 *a*. Ana, sprect Aristotiles,

432. V. A. Sondare doe weder d. g. B. Sonder doe weder d. g. — 33. V. A. levene ter o. B. levene van o. — 34. B. Ende begeef die vulechede. — *Vs. 434 is bij* V. *bij het overgaan tot de volgende kolom overgeslagen, en ontbreekt ook bij* A., *waar een regel is opengelaten.* — 35. V. A. mae. — 36. V. A. wilt. B. Oftu wilt. — 37. V. A. M. s. daer God of spreict. B. spisen daer God af spreect. — 38. V. A. Die altoes nemmermee gebreict. B. Die altoes nemmermeer ghebreect. — 39. V. A. B. lippe. L. lippen. — 40. V. A. Heefti brocht in s. een s. B. Heeft di bracht in selken s. — 41. V. A. vort du blives. B. blives. — 43. V. A. B. Ahune. B. dats. — 44. V. A. spreict. B. Alse A. spreect. — 45. V. A. B. Daer n. in v. V. A. hevet. — 46. V. A. datsoe. B. gheeft. — 47. V. A. viere voete. — 48. V. A. B. al *ontbr*. — 49. V. A. hevetse i. e. hore. B. heefse i. deen. — 50. V. A. Ende dit maerct ne es. B. merct eens g. d. — 51. V. hevet, hore. A. hevetse, hore. B. in dore g. — 52. V. A. ghone d. hort. B. die hort. — 53. V. Die orsc. die h. g. A. Die orsc. ende h. g. B. Die o. ende hen. — 54. V. A. Dicken wort hi. B. wert hi. — 56. V. A. up h. B. hen m. v. di s. — 57. V. A. spreict. B. spreect.

---

1) Lees met de varianten:
Sondare, doe weder dinen ganc.

2) *N. R.* Ahanes.

3) Lees met de varianten: *Daer* nature *in* v. h. — *N. R.* in quo natura mutavit consuetudinem aliorum animalium quadrupedum.

4) In het Latijn ontbr. de „leeringhe." Verg. Megenberg, *Buch d. Natur*, 123: „dâ pei verstê die läut, die gern smaicher hoerent, die den läuten nâchredent, und sô si die verhoerent, so verkêrnt si guoteu dinch in poeseu."

Dat in Orienten een dier es,
Ende es utermaten wreet;
Maer haer negheen heeft andren leet.
So gelieve sijn si onderlanghe,
Coemt enich dier in haren ganghe,
V. 19 *a*. Dat si van andre maniere,
Alle die scare van dien diere
Coemen op dat dier gelopen,
Ende wondent so met haren ropen,
Dat vliet of stervet tehant;
Want die ana sijn wel betant [1]).
Die exemple seghet den leken:
Wat so cleerke segghen of smeken,
Si draghen over een so wel,
Nopen siere enighen ant vel,
Si hebben op hem te handen
Die clergie met haren tanden,
Die doerbiten wijf ende man,
Ende men verwinnen niet en can [2]).
Hier eyndet van den dieren in A;
Nu hoert van B hier na.

Bubalus dat es een dier,
Mi dinct te merkene hier,
Et meent een bufel in leke wort;
A. 47 *c*. Ende dat es mere, als men hoert,
Dat sijn ossen som [3]).
Die hoerne heeft hi lanc ende crom,
Den hals lanc, ende swart van haere,

459. B. utermatene. — 60. V. A. en gheen. B. harre geen h. anderen. — 61. B. gelive. — 63. V. A. es v. a. manieren. B. es v. andren manieren. — 64. V. A. dieren. B. Al d. s. v. den dieren. — 65. V. A. up d. d. ghescoten. B. ghescoten. — 66. V. A. B. roten. — 67. V. A. ofte. B. oft sterft. — 68. V. A. B. L. becant. — 69. V. A. Dit exempel segget. B. Dit exempel seggic. — 70. V. A. die cleerken. B. die clerke s. oft. — 72. V. A. sire eneghe hant v. B. sire. — 73. V. A. up h. te h. L. die handen. — 74. V. A. mit. — 75. V. A. durbiten. — 76. V. A. ghewinnen niene. B. Diemen v. nine c. — 77. V. A. endet v. dieren. B. int v. d. diren. — 78. V. A. der B der na. B. Hoert v. der B daer na. — 80. V. A. Ende als mi d. t. markene. B. Ende alse mi donct. — 81. V. A. Heet ment e. buffel. B. Het ment I buffels. — 82. V. A. dats m. B. dats meerre a. m. hord. — 83. V. Dan s. onse osse sum. A. Dan s. onse o. sum. B. Dan sijn onse somme. — 84. V. A. horne hevet l. e. crum. B. horne hevet l. e. cromme. — 85. B. swaer v. h.

---

[1]) Lees met de varianten in vs. 465: *ghescoten*, en in vs. 466: *roten*. — *N. R.* concurrunt omnes quotquot eorum prope sunt et omnes alterius gêneris animal invadunt dentibus, et vulneribus inflictis vel fugere cogunt vel occidunt penitus. Habent enim huius generis animalia *dentes magnos* ac longos. — In vs. 468 volgen wij de lezing van Prof. Bormans: *betant*, gelijk de Latijnsche tekst ook eischt.

[2]) Het exempel ontbreekt in den Latijnschen tekst.

[3]) Lees met de varianten: *Dan* sijn *onse* ossen som. — *N. R.* est bove maius.

Thoeft groet, ende niet van vare,
Want sijn opsien es goedertiere [1]).
Magher sijn dustane diere,
Ende si hebben clenen staert.
Als dit dier verbolgen waert,
L. 33 *b.* So eist utermatene fel.
Nutteliker vintmen . cume iet el,
Dor des menschen nuttelijchede,
V. 19 *b.* Want et hevet durstaerke lede.
Experimentator die seghet,
Dat die melc van bubalus pleghet,
Dat si den lichame ghevet die vaert [2]),
Ende dat si versche wonden bewaert,
Ende si den ghenen staet te staden
Die met venine sijn verladen.
Bubalus es dinne van hare,
Ende hi mach pine doghen sware.
Sijn luut es te horen pine.
Sine galle es medicine
Den lixsemen van swaren wonden [3]).
Met melke gemenghet tallen stonden
Die galle geneset, als wijt horen,
Die mesquame van den oren.
Sine huut es hart utermaten.
Men pleghet in sine nuesegaten
Datmere enen ring in doet,
Daermen bi leeden moet,
Dat hi met sulken bedwanghe
In des menschen genaden ganghe.
Verleedmen oec al te sere [4]),
Hi verwoet so lanc so mere,

486. V. A. Thovet. — 87. V. A. upsien. B. gudertiren. — 88. B. dusghedane diren. — 89. B. cleinen stert. — 90. V. die d. B. Alse, wert. — 91. V. A. ist utermaten. B. eest utermaten. — 92. V. A. vintemen iet e. B. N. v. dan i. e. — 93. V. A. B. Tote d. — 94. V. A. het h. dorstarke. B. het heeft dorstarke. — 96. V. A. mellec. B. Dattie melke v. bubaluse. — 97. V. A. ter v. B. Dattet d. l. gheeft ter vardt. — 98. V. varssche. B. E. soet v. w. bewardt. — 99. V. A. ghonen. V. in st. B. E. soe. — 500. V. A. geladen. — 2. B. pine dragen. — 3. V. A. luud es t. horne. B. luet e. t. horne. — 4. B. Ende s. g. — 5. V. A. Ten lijxemen. B. Te luxemen. — 6. B. Mel m. gheminct. — 7. V. A. Gheneset d. g. B. Geneest d. g. alse w. — 8. V. A. horen. — 9. V. A. Sijn. B. huet e. hert. — 10. V. A. nosegaten. B. nesegaten. — 11. V. A. Dat menre e. rijnc. B. Dat menre een r. — 12. V. A. Daermenne. B. Daer mense bi leiden. — 13. V. A. mit. B. selken. — 14. B. ghenade. — 15. V. A. Verledemen. B. Verleitmenne. — 16. V. A. So verwoedi ye l. B. Soe v. hi ilanc.

---

1) *N. R.* caput ingens, . . . aspectum benignum et simplicem.
2) *N. R.* Lac bubalium facile emollit ventrem.
3) *N. R.* vulnerum cicatrices sanat.
4) Lees: *Verlaedmen*, in de uitg. van Bormans: *Verlaet* menne.

Ende worpt van hem den last saen;
Hine wille niet gaerne opstaen,
Eer sijn last gheminret es.
Bubalus draghet, ghelovet des,
Onder twater groten last;
A. 47 *d.* Nochtan es sijn adem so vast,
Dat sijn adem gaet al dure [1]).
Oec vintmen some scrifture,
Die van deser beesten weet,
Ende diene bisontes heet.

V. 20 *a.* L. 33 *c.* Bonacus dat es een dier,
Dat thovet hevet als een stier,
Dat lijf entie manen mede
Rechte na der paerde sede;
Horen met so menighen kere,
Sine moeghen wonden nummermere [2]).
Alsment wille jaghen int strec,
So worptet achter hem sinen drec,
Daer toe loeptet so sere;
Dat sijt gheraken nemmermere,
Dien maect hi dat lijf verbolgen [3]):
Dit word hem die hem volgen [4]).
Dat [5]) bediet die ypocrite,
Die voren seinen als of si quite
Waren van alre mesdaet,

517. V. A. B. werpt. — 18. V. Ende h. wilt n. g. upstaen. A. Ende h. wil n. gherne upstaen. B. Ende hi wilt n. gherne. — 19. V. A. B. gheminderl. — 20. B. des sijt ghewes. — 21. B. dwater. — 22. B. N. sijn a. es. — 24. V. A. somighe. B. someghe. — 25. B. v. derre b. — 26. B. dine besonte. — 27. B. dat *ontbr.* — 28. V. A. Ende hevet th. B. Ende h. thoeft alse. — 30. V. A. Recht n. d. paerden. B. Recht n. d. parde. — 31. V. A. met so m. B. Horne m. so m. L. so *ontbr.* — 32. V. A. moghen vouden nemmermere. B. moghen wenden nembermere. L. moeghent. — 33. B. wilt. — *Vs.* 533—36 *ontbr. bij* V. *en* A. — 34. B. Werpet na h. — 35. B. Daert henen loept verre sere. — 36. B. Ende wient geraect mere. H. ummermere. — 37. V. A. maecthet. B. maket dat l. — 38. V. A. Dus wert. B. Dus wreket hem optie h. v. — 39. V. A. Dit. B. Dit dier betekent. — 40. V. A. als *ontbr.* B. vore s. oft. — 41. V. A. Ware. B. van harre m.

1) *N. R.* Bubalus sub aqua trahit onera ingencia, respirat tamen in aere fortitudine anheliti.

2) *N. R.* cornua autem ita multiplici flexu in se recurvata, ut si quis in ea offenderit non vulneretur.

3) Eene in L. zeer bedorven plaats. Lees met B. in 535—36:
Daert henen loept, verre sere;
Ende wient gheraect emmermere.
N. R. Hoc animal, cum in fugam vertitur, fluxu ventris fimum post se emittit per spacium jugeris unius, cuius odor quem attigerit adurit.

4) *N. R.* hiis armis submovet insequentes. — Ook de lezing bij B. geeft een goeden zin.

5) Lees met B.: *Dit dier.*

Meer wie so na hem gaet
Ende ondersoeket hare meninghe,
Hi salre in vinden sulke dinghe,
Daer hi mede wort bescout,
Eist dat hi hem daer mede hout.
Hier enden die namen van der B;
Hoert voert die woerde van der C.

A. 48 *a.* Camelus es des cameels name,
Ende es een dier onbequame.
Die kemelen hebben bulen twe
Op den rig, ende noch een mee
Neffens den rigge in hare berste,
Daer si op nemen hare erste [1]);
Langhe been enten hals lanc,
Ende traech sere in haren ganc.
Solinus seghet datmen achter lande
Kemelen vint drierhande [2]):
Deen es last te draghene goet,
Ende dander te ridene spoet;
L. 33 *d.* Maer deen wille altoes niet draghen
Meer dan hem wille behagen;
Ende dander oec, wat soes gesciet,
V. 20 *b.* Ne loept over sine palen niet.
Jacob seght, alsmense sal laden,
Clopmen an sine knien bi staden,
Ende knielende ontfaet hi dan
Den last, dien hi draghen can.
Aldus saltu ontfaen, besondare [3]);

542. V. A. wie so. B. so na hen. L. wi. — 43. V. A. ondersoect. B. ondersoecht. — 44. B. selke. — 45. B. wert bescoudt. — 46. V. A. Ist. B. Eest d. h. h. d. ane h. — 47. V. A. endet n. B. inden n. in B. — 48. V. A. Hort wort d. worden. B. Hort vort v. d. C. — 49. V. A. es dats kemels. B. kemels. — 51. A. B. kemele. — 52. V. A. Up d. rijc e. n. ene. B. Opten rucge. — 53. V. A. N. rics i. h. barste. B. Neven d. rucge op har borste. — 54. V. A. up n. h. harste. 54. B. raste. — 35. V. A. entien. B. den hals. — 56. V. A. sere *ontbr*. B. traghe an h. g. — 58. V. A. S. spreict. B. spreect. — 58. V. A. B. Kemele. — 59. V. A. D. sijn l. B. Die een sire l. t. dragen guet. — 60. B. Entie andere te riden ter s. — 61. V. A. en wil. B. altoes *ontbr*. — 62. B. wilt. — 63. V. oec *ontbr*. V. A. so wats g. B. wats g. — 64. V. A. En l. o. sinen pael. B. Loept o. sinen pas. — 65. V. seit alsmen. A. B. alsmen. — 66. V. A. Clopt men, mit st. B. Noeptmen s. k. met st. — 67. B. knilende. — 68. V. die. V. A. B. gedraghen. — 69. V. A. soutstu o. sondare. B. soustu onfaen sondere.

1) *N. R.* Cameli bina tubera in dorso habent, et in pectore alterum, cui incumbunt.

2) *N. R.* Habeatur in *duplex* ministerium: sunt alii oniferendo accomodati; alii perniciosiores sunt quam illi, nec illi ultra iustum pondera recipiunt, nec isti amplius quam solita spacia volunt egredi. — Lees in vs. 558: *twierhande*, in vs. 560 met B.: *ter* spoet.

3) Lees met de varianten:
Aldus *soutstu* ontfaen, *sondare*.

Du best onschone ende ommare,
Ghebuult ende onschone van zonden:
Oetmoedelike ontfaet tallen stonden
Die penitencie van dinen daden,
Dat es die last dien du moets draghen [1]).
Plinius seghet, alst coemt in tiden,
Dat si willen noten ende riden,
Danne sijn si verwoet ende wreet,
Ende hebben alle paerde leet.
Vier daghe sijn si sonder dranc,
Ende alsi te watere hebben den ganc,
So drinken sijs so vele, hebben sijs stade,
Dat si verhalen haren scade
An dat hem es onthouden al,
Ende dat hem na gebreken sal [2]).
Si scuwen dat water claer,
Maer dat dicke es ende swaer
Dat houden si over goet,
Ende dat es om dat wel voet.
A. 48 *b.* Baselis seghet, dat die kemel langhe
Gedinct der slaghe in sinen bedwanghe,
Ende vaert als dies niet acht mede;
Maer als hi vint stade ende stede,
So wreect hi dat hi was gesleghen [3]).
Men seghet dat die kemele pleghen,
Stater enich in den stal
Siec onder dander al,
Ende niet en eet, dat dandre mede
V. 21 *a.* L. 34 *a.* Vasten dor die ontfaermichede.

570. **V.** onscouwe. **B.** onmere. — 71. **B.** Ghebult e. onreine. — 72. **V. A.** ontfa. **B.** Oetmodelijc ontfa. — 73. **V. A.** daghen. **B.** mesdaden. — 74. **V. A.** die du. **B.** Dits d. l. die d. m. traden. — 75. **V. A. B.** seit a. comt ten t. — 77. **V. A.** Danne *ontbr.* **B.** Dan sijnse. — 78. **V. A.** Si h. — 79. **V. A. B.** si wel s. dr. — 80. **V.** E. als si ten water g. **A.** E. als si doen ten watre g. **B.** E. a. doen ten water g. — 81. **V. A.** Drincsijs, stade. **B.** Drinct si soe v. hebsijs stade. **L.** stede. — 82. **V. A. B.** verhalen hare. **L.** verholen. — 83. **V. A. B.** Om dat. — 87. **V. A.** houtsi gherne o. g. **B.** gherne o. guet. — 88. **B.** Want si wanen d. w. v. — 89. **V. A.** Basilijs spreict. **B.** Basilius spreect dattie. — 91. **V. A.** niene a. **B.** v. of hijs n. achte m. — 92. **V. A.** state. **B.** Ende alsi. — 93 **V. A.** hi es. **B.** wrecti. — 94. **V. A.** seit. **B.** seit dattie kemel. — 95. **V. A.** in een s. **B.** in enen s. — 96. **V.** ondre die andre. **A. B.** die andre. — 97. **V. A.** E. hi niene eet d. dandere m. **B.** nine et d. dandre. **L.** heet, ander. — 98. **V. A. B.** die *ontbr.* **V. A.** ontfarmichede. **B.** ontfermechede.

---

1) Lees met **H** (bij Bormans): *laden.*

2) *N. R.* cum bibendi occasio data fuerit, tunc implentur, quod et faciant desideria propterea et in futuris diu prosit.

3) *N. R.* tenacem habent memoriam malorum et ad iracundiam gravis rancor et perseverans est, et tamen fuerit percussus diu dissimulato doloratur; reperit oportunium, allatam protinus reponit iniuriam. — Lees in vs. 591: *baert*, in plaats van *vaert* (verg. uitg. Bormans).

Ende du mensche, dune achtes niet
Al hevet dijn evenkerstin verdriet!
Plinius scrivet over waer,
Dat een kemel levet C jaer,
Eist dat hi in sinen aert blivet.
Eist datmense verdrivet,
Dat sine noten noch en riden,
Si sijn te staerker tallen tiden [1]).
Eerhande kemele cursarijs
Es diemen heet dromedarijs,
Die utermaten sere sijn snel.
Die kemel draghet, men weet wel,
XII maenden, sijn noten [2])
Gaensi ende langhe stoten,
Ende danne sijn si in hemelichede.
A. 48 *c.* Scaemdi, mensche, van dinen seden,
Alstu souds soeken dijn ghenoet,
Dattu di laets sien al bloet!
Rechte kemele dine draghen
Maer ene bule, hoer ic gewaghen;
Die dromedarise hebbenre twe.
Haer voeten doen hem so we,
Alsi swaren wech sullen doen,
Datmen hem doet maken scoen.
Plinius die meester hi toghet,
Die eens kemels hersene droghet,
Ende danne drinct met asyne,
Dat so sacht die grote pine [3])

599. V. A. dune achts. **B.** Ay m. dune. **L.** diene. — 600. **V. A.** Al *ontbr.* **B.** heeft. — 1. **B.** sprect. — 2. **B.** leeft. — 3. **V. A.** Ist, aerde. **B.** Eest, aerde blijft. — 4. **V. A.** Ende ist. **B.** Ende eest dat menne verdrieft. — 5. **V. A.** no en r. **B.** Daer s. n. no en r. — 6. **V. A.** starker. **B.** sijns te starker. — 7. **V. A.** Eenrande kemel. **B.** Erande kemel. — 8. **V. A. B.** Es d. **L.** Es *ontbr.* — 10. **V. A.** kemele. **B.** dracht weet men w. — 11. **V. A.** m. ende als si n. **B.** maende ende si n. — 12. **B.** Gaende e. met l. st. — 13. **V. A. B.** dan, hemelicheden. — 14. **V. A. B.** S. m. dire s. — 15. **V. A.** sult souken. **B. A.** soken salt. — 16. **V.** di *ontbr.* — 17. **V. A.** die ne. **B.** die dr. — 18. **V. A.** Waer, saghen. — 19. **V. A.** hebben II. **B.** dromedaris hebber. — 20. **V. A.** Hare voete. **B.** voete d. hen. — 21. **B.** selen. — 22. **V. A.** moet. **B.** hen maken sc. — 23. **V. A. B.** hi *ontbr.* — 24. **B.** hersenen draget. — 25. **V. A.** dan so drinket m. aysine. **B.** dan drinket m. alsine. — 26. **V. A.** Dien sochtet. **B.** Dattet saecht.

---

[1]) *N. R.* nisi forte translati in peregrina insolencia mutati aeris morbos contrahant. Fiunt validiores si coitibus arceantur.

[2]) De teks bij **L.** is weder deerlijk bedorven. Lees met **B.**: *ende si* noten Gaende ende *met* langhe stoten; of met **V.** en **A.**: *ende alsi* noten. — *N. R.* Saltat autem mas super feminam, et per totam diem equitat super eam coeundo.

[3]) *N. R.* contumales morbos et caducos sedat.

Van den evele daermen of vallet.
Nu heb ic van den kemelen gecallet.

V. 21 *b*. Canis dats in Dietsche een hont.
Jacob van Vetri maect ons cont,
Dat beesten sijn diemen mach wel
Leren menigerhande spel.
Ende si slapen [1]) gaerne mede,
L. 34 *b*. Nochtanne so es haer sede,
Dat si thuus wachten voer den dief.
Haer heren hebben si so lief,
Dat si dicke doet sijn bleven
Omme te bescermen haers heren leven;
Ende dies toghen si noch vele
Nachts ende al met haren ghebele.
Oec es dat dicke gesproken,
Dat honde haer heren wroken.
Sente Ambrosius scrivet mede
Selve over een waerhede.
Plinius ende Solinus leren,
Doe Alexander soude keren
A. 48 *d*. Tlant van India te bestane,
Dat hem die coninc van Albane
Enen hont sende so groet,
Datmen noyt vant sijn ghenoet.
Alexandren wonderts sere,
Ende dede evere ende bere
Voer ghoenen hont ginder toghen.
Cume keerd hi omme sijn oghen,
V. 22 *a*. Ende bleef liggende al stille,
Als die sulke proye niet en wille.
Doe geboet hine toe verslane.

627. A. af. B. evle d. af. — 28. V. A. Nu es v. B. Nu es u v. d. kemel ghetalt. — 29. B. Dietsch. — 30. V. A. B. Vitri. — 32. V. A. menichrande. — 33. V. A. B. E. al sl. si gherne. — 34. V. A. Nochtan s. ist hare s. B. Nochtan so eest. — 35. B. Dat huus te wachtene. — 36. V. A. Hare h. B. Haren heere h. si l. — 37. A. dicken. B. So d. s. d. sijn doot b. — 38. V. A. Om te bescermene. B. Om te bescermenne. — 40. V. A. Nach. B. Tnacht e. met. — 41. V. A. dicken dat. B. dicke dat. — 42. V. A. B. haren here. — 43. V. A. Ende sinte. B. Ende sinte Ambrosijs scrijft. — 44. A. B. ene. — 46. V. A. Alexandre hem s. k. B. A. sonder k. — 47. B. Dlant v. Indi begonste te b. — 50. V. Dat iement noit van s. g. A. Dat iemen noit. B. van sinen g. — 51. V. A. Alexandre wonderets. B. Alexandre wonders. L. wondaerts. — 53. V. A. Vor ghonen. B. Vor ghenen. — 54. V. A. B. keerdi o. — 55. B. lingende. — 56. V. A. niene wilde. B. Alse d. selke p. nine. — 57. V. A. B. te v.

---

[1]) Lees met de varianten: Ende *al* slapen *si*. — *N. B.* Quamvis autem libenter dormiunt, tamen hospicia dominorum suorum custodiunt vigilando.

Dit hoerde die conine van Albane,
Ende hi sende noch enen tien doene,
Ende gheboet dat hine an lyoene
Proevede wat hi ware waert.
Alexander liet gaen enen liebaert,
Ende die hont scoerdene te hant,
Daer naer enen olifant.
Jacob die spreket van Vetri,
Dat so menighe maniere der honde si [1]),
A. 49 *a.* Die moerdenaers rieken ende dieve.
Also ons segghen somme brieve,
Sijn si met vrouwen melc ghevoet,
Ende ghetraent ins mans bloet.
L. 34 *c.* III manieren sijn van honden,
Also als ons die boeke oerconden:
Dedelste sijn hoghe ende lanc,
Ende snel in loepene ende in ganc;
Ende dese sijn goet ter jacht,
Ende te bassene hebben si ghene macht.
O wi! die honde die niet en bassen,
Hoe si alle daghe wassen,
Dese edele honde van der jacht!
Die so [2]) hebben nu al die macht
V. 22 *b.* Over dat kerkelike goet,
Daer Jhesus omme sturte sijn bloet.
Dit souden noch hebben ons Heren lede,
Nu hevet al die edelhede.
Dese honden hebben [3]) niet,
(Dat bassen predeken bediet)

658. V. A. Die hort. **B.** horde di c. — 59. **V. A. B.** Ende s. n. e. van dien d. **B.** done. — 60. **V. A.** omboot. **B.** ontboet hem d. hi a. — 61. **V. A.** wies hi. **B.** Proefde wies hi h. w. wert. — 62. **V. A.** I l. **B.** hiet g. om I libaert. — 63. **V. A.** scuerdene. **B.** E. dien scoerdi al t. — 64. **B.** Ende d. na. — 65. **V. A.** J. spreict v. Vitri. **B.** spreect v. Vitri. — 66. **V. B.** somighe m. van honden. **A.** somighe manieren van honden. — 67. **V. A.** morders ruken. **B.** mordeners riken e. dive. — 68. **V. A.** Maer als o. s. some. **B.** Maer alse o. secgen someghe brive. — 69. **B.** Si sijn m. v. melke. — 70. **V. A.** ghetraijnt in. **B.** ghetemt in. — 71. **V. A.** maniere. — 72. **V. A.** die *ontbr.*, orkonden. **B.** Alse o. d. vraie b. — 73. **V. A.** Die edelste sijn sijn oech. — 74. **V.** lopende. — 75. **B.** guet. — 76. **V. A. B.** Ende *ontbr.* — 77. **V.** honden. **V. A.** niet ne. **B.** nine. — *Vs.* 676 *en* 677 *in omgekeerde volgorde bij* **B.** — 79. **B.** edle h. v. deser j. — 80. **V. A.** Edelinghe h. nu d. m. **B.** Edelinghe h. in d. m. — 81. **B.** O. d. es kerkelijc guet. — 82. **V. A. B.** storte. — 83. **V. A. B.** noch *ontbr.* — 85. **V. A.** Ende d. honde ne h. n. **B.** Ende d. honde en bassen. — 86. **V. A. B.** Dat *ontbr.* **B.** pr. hier b.

---

[1]) Lees met de varianten: Dat *somighe.* — *N. R.* Est etiam *quoddam* genus canum, quod fures odoratu intelligit, et a ceteris hominibus odio implacabili discernit. — Hetgeen in vs. 668—70 volgt, ontbreekt in het Latijn.

[2]) Lees met de varianten: *Edelinghe.* De toepassing ontbreekt in het Latijn.

[3]) Lees met de varianten: *en bassen.*

Want edelinghe niet en leren
Daer si volc mede bekeren;
Maer si gheneren hem metter proyen.
Een edeling die hevets joye,
Als hi vrouwen bedrieghen mach:
Dats sine proye ende sijn bejach.
Ander manieren heten bracken
Met langhen oren, die hem backen
Na die dieren so rieken si wel
Al sijn si niet so snel[1],
Si maken die beesten moede.
Oec men vint riekende so vroede,
A. 49 *b.* Die al duere in den wouden
Emmer haer eerste spor behouden.
Huushonde dats die derde maniere,
Ende al ne rekenmense niet so diere,
Nochtan sijn si in den wachte
Nuttelijc bi daghe ende bi nachte.
Plinius bescrivet ons dit:
Als een man ter aerden sit,
Dattene die honde sparen.
L. 34 *d.* Ets recht, die hem oetmoedicht te waren
Voer die goene die hem fellike vermeten,
Dat si ontgaen haren beten.
Die hont woert geworpen blent,
Ende LX daghe, so eist bekent,
So draghet die teve. Als men waent,
Die hont rijt tsire achtende maent,
Ende die teve alsiere hevet sevene.
XV jaer pleghet si te levene;

687. V. A. niene l. B. nine. — 88. B. tfolc. — 89. V. A. neeren h. m. proye. B. voeden hen m. proie. — 90. V. A. edelinc. B. Ende die een h. — 91. B. Alsi. — 92. V. A. B. Dits. — 93. V. A. Andre. B. manire di h. — 94. V. A. horen entie b. B. oren entie b. — 95. V. A. diere ende r. w. B. dire ende riken w. — 96. V. A. Ende alne. B. Ende al en s. — 97. B. di beeste mode. — 98. V. A. O. vintmen. B. O. vintmen rikende s. vrode. — 99. V. A. dore. B. dorendore. — 700. V. A. spoer. B. Hare ierste proie ember houden. — 1. V. darde. B. Huesh. es di d. manire. — 2. V. A. rekent mense. B. Al en r. n. s. dire. — 3. V. A. in der w. B. sijn in die w. — 4. B. Nuttelijcst. — 5. V. A. B. bescrijft. — 6. V. A. erden. B. Alse e. m. t. eerden. — 7. V. A. Dat hem dan d. h. B. D. dan d. h. — 8. V. A. Hets. B. Hets r. di h. oetmodecht twaren. — 9. V. A. B. Vor die hem. — 10. V. A. hi ontgaet hare b. B. hi ontgaet harre. — 11. V. A. wort. B. wert gheboren. — 12. V. A. ist. B. d. eest b. — 13. B. draghen teven. — 14. V. A. te sire. B. rijd te siere XVIII. — 15. V. A. als soere. B. Entie t. alsore heft. — 16. B. pleghen.

[1]) Lees met de varianten:

Met langhen oren, *entie* backen
Na die diere, *ende* rieken wel,
Ende alne sijn si niet so snel.

N. B. Sunt et alii apti venatui longis auribus et dependentibus. Hii odore et importunis latratibus beastiam sequuntur coguntque ad lassitudinem.

Sulke mach oec XX jaer leven.
Datse bachten te gadre cleven,
Coemt hem van heter luxuren.
Dat welp heetmen best bi naturen,
Datter spaets si gehinnet [1]),
V. 23 *a.* Jof welc die moeder meest minnet.
VII weken sijn si blent [2]),
Ende sulke III maent ommetrent.
Men sal gheven verwoeden honden
In hare spise tallen stonden
Capoens drec, dat es hem goet;
Ende bijtdi een hont verwoet,
Die wortel van der wilder rose
Sal di ghenesen van der nose.
Als een gequetst hont beghint gellen,
Lopen op hem sine ghesellen
Ende bitene alle ghemene.
Pissende heffen si op die bene
Suilc tijt so si jarech sijn;
Want si hebben die roeke fijn,
Ende int rieken die ghenoechte groet,
Ende rieken elke bacht andre [3]) bloet.
A. 49 *c.* Die jachhont leeft maer X jaer,
Die teve II jaer daer naer.
In al dat levet, sonder in desen,
Leven langher, als wi lesen,
Die hi dan die sie ghemene,

717. V. A. Sulc. B. Selc. — 18. V. A. Dat si b. te samene. B. Dat si achter so te gader. — 19. V. A. Comt, luxuren. B. Comt v. harre h. luxurien. L. luxurien. — 20. V. A. welpt. B. Dwelpen. — 21. V. A. spaetst sien beghinnet. B. sien begint. — 22. B. Of dattie. — *Vs.* 723 *na vs.* 724 *bij* B. — 23. V. A. XII daghe sien. B. XII daghe s. s. blint. — 24. V. A. sulc, omtrent. B. selc ene m. omtrent. — 26. V. A. B. haer eten. — 27. V. A. dats h. g. B. dr. es hen g. — 28. V. A. Maer b. B. bidt di. — 29. V. A. rosen. B. wortele v. d. welder rosen. — 30. V. A. B. nosen. — 31. V. gequest. V. A. beginnet. B. Alse een hont. — 33. V. A. al g. B. bitenne. — 34. V. A. B. op. — 35. V. A. Sulc. B. Weltijt. — 36. V. A. roke. B. den roke. — 37. V. riecke ghenoechte. A. B. die *ontbr.* — 38. V. A. Riect elc den andren bachten b. B. Riect elc andren achter. — 39. V. A. Een j. en levet waer. B. Die j. en. — 40. V. A. Ende d. B. Entie. — 41. B. leeft. — 42. B. alse. — 43. V. A. hye d. d. si. B. de zoen.

---

[1]) Lees met de varianten:
Datter spaetst *sien beghinnet.*
N. R. Optimus in fetu est qui novissime videre incipit aut quem primo fert in cubile feta.

[2]) *N. R.* Ommes enim canes generaliter nascuntur ceci diebus XII, quidam autem per menses tres. — Lees met de varianten: *XII daghe*, en ook in vs. 724 met H. (uitg. Bormans): III *weken*, of wel met B.: *ene* maent. Verg. ook het *Buch der Natur*, 125: diu beleibent plint zwelif tag oder etleich *drei wochen.*

[3]) Lees met de variant: *elc andren bachten.*

Sonder in jachhonden allene.
L. 35 *a*. Aristotiles die seghet,
Als den hont siecheit anleghet,
So eet hi gras of ander cruut
Ende spuwet dat evel uut.
Sulke segghen oec ier an,
Gheen hont mach leven sonder man.
Des honts tonghe es goet ten wonden.
Es hi ghewont tenigher stonden,
Ende hiet gelecken niet mach bloet,
So lecti sijns selves poet,
Ende salvet daer sine wonden mede:
Nature leert hem desen sede.
Der ouder philosophen boeke
Seghet enen vreemden ondersoeke:
Neemt een welpkijn datmen soghet,
Ende enen sieken, die ghedoget
Ornica dat evel groet,
Leghet hem op die beerst al bloet,
V. 23 *b*. Dicke et es des siex mans helpe,
Ende ets die doet van den welpe.
Honde en bijten niet die teven,
Sine sijnre toe verdreven:
Dus eist welna van allen dieren.
Scamedi man van felre manieren!
Hi nes mans name niet waert,
Man die vrouwen niet en spaert.
Et es meeste alre honde sede,
Dat si ontreynen die reyne stede.
Honden scoen sijn sekerlike
Goet jeghen die aertytike,
Maer riexse die hont draghen den man,
Hi heeft op sijn been ende pister an.

744. B. in den jachthont alleine. — 45. V. A. dit s. — 47. V. A. heet hi. B. et hi geers oft a. cruet. — 48. V. A. dat wel huut. B. uet. — 49. V. hier. A. hir. B. Selke secgen o. hier. — 51. B. hons t. e. guet. — 52. V. A. E. hi g. oec t. s. — 53. V. hijt g. n. en m. A. hijt g. niene m. B. hi g. — 54. V. A. lect hi sijn selfs poot. B. lect hi s. selfs. — 55. V. A. salfter s. wonde. B. salfter. — 56. V. A. dese s. — 57. V. A. houder philosophien boec. B. boec. — 58. V. A. vremden ondersoec. B. Seit e. vremden ondersoec. — 59. V. A. welpin. B. Nem e. welpen. — 61. V. A. Oronica. B. Oranica. — 62. V. A. Legghet h. o. d. borst. B. Ende legtem o. d. borst bloot. — 63. V. A. Dicken hets d. siexs. B. D. eest d. siecs. L. seix. — 64. V. A. hets. B. Entie doot. — 65. V. A. H. diene biten. — 66. V. A. bedreven. B. Si en s. — 67. V. A. wel naer in. B. eest w. in. — 68. V. A. Scaemdi man felre m. B. Scamdi minsce. — 69. V. A. Hine nes dies m. — 70. V. A. Die m. d. v. niene s. B. Die m. d. v. nine. — 71. V. A. Het es meest a. honden. B. Hets meest. — 72. B. D. s. o. suvere st. — 73. V. A. Hondine. B. Hunden. — 74. V. A. articike. B. arthritike. — 75. V. A. riecse een h. B. riecse een h. dragende. — 76. V. Hi eft u. A. Hi eft up. B. H. licht s. b.

A. 49 *d.* **Castor**, dit woert in Latijn
Mach is Dietsche een bever sijn.
Castorium heten haere hoeden,
L. 35 *b.* Die sijn vele te nuttene noden [1],
Ende dat es daer mense omme jaghet.
Ende als den bever dan wanhaghet,
So bijt hise selve of te waren:
Dan laten die jaghers varen.
Eist datmenne anderwarf jaghet,
Hi toghet dat hi niet en draghet,
Ende vallet voer den jagher neder.
Die Pollaene segghen dan weder,
Haer bevre hebben die hoeden binnen,
Recht als wijt ghemerken kinnen [2].
Hoe moghen si danne hem selven vueren?
Die bevre pleghen bi natueren
Als een gans te smeltene daer.
Plinius seghet over waer,
Dat hi sine galle uutspuwet,
Die misselijc evel verduwet [3].
Sijn lib es nuttelijc, dat hi draghet,
V. 24 *a.* Daermen oec omme jaghet;
Want et geneest, als men ons callet,
Tevel daermen of vallet [4].

777. V. A. wort. B. wordt. — 78. B. Dietsch. — 79. V. A. Castorum. V. horen hoden. A. hare hoden. B. sine h. — 80. V. A. D. s. nutte te vele n. B. D. s. nette te vele n. — 81. V. is. B. dits d. m. ombe j. — 82. V. A. bever. B. alse d. bever. L. ever. — 83. V. A. bijttise of selve. B. bit h. af s. twaren. — 84. V. A. latene d. jagher. B. laetene d. jegere. — 85. V. A. Ist datmen a. dien j. B. Ende alse menne anderwerf j. — 86. V. A. niet ne. B. Dan t. hi d. hi niet dr. — 87. V. A. veder. B. valt vor d. jaghere. — 88. V. hier w. A. hir w. B. Pollanen secgen hir v. — 89. V. A. Hare bevere. B. bevere h. haer hoefde b. — 90. V. A. wi meeren segghen k. B. wi niren secghen k. — 91. V. A. mochtsi dan. B. mochsi dan. — 92. V. A. bevere. B. Di bevere. — 93. V. A. B. ene g. — 94. V. A. spreict. B. seit. — 95. V. A. Dat als hi. — 96. V. A. Daer si misselic hevel v. B. messelijc. — 97. V. Sine libbe e. nuttelic. A. libbe e. nuttelic. B. libbe e. nettelijc die. — *Vs.* 797 *en* 798 *in omgekeerde volgorde bij* V., A. *en* B. — 98. V. A. Want hi waent dat men bedi j. B. Hi waent dat menne bedi j. — 99. V. A. B. het gheneset. — 800. V. A. Thevel. A. af. B. Devel d. af.

---

1) Lees met de varianten:
Die sijn *nutte te vele* noden.

2) Vs. 790 is in eenige Hss. geheel bedorven. Lees:
Recht als *wi niere legghen* kinnen.
In plaats van *legghen* hebben de meeste Hss. *segghen*; doch blijkens het Latijn zal men wel moeten lezen: *legghen*, als reeds Prof. Bormans opperde. — *N. R.* Poloni dicunt simile hoc esse in illis castoribus, qui apud ipsos sunt, quia testiculi castoris non eminent extra, sed intus in ventre *iacent* sicut *renunculi*.

3) *N. R.* fel evomit ... ad multa medicamenta utile.

4) *N. R.* Eius coagulum curat morbum caducum.

Dit dier en mach niet langhe leven,
Et en si den wateren neven [1]),
Ende hi es ghemaect als eens visch staert.
Experimentator sprect, et es sijn aert,
Dat sijn staert smaect na den vische:
Bedi etene sonder wische
Die kerstine, alsmen vasten sal;
Maerswijn heten sine ende niet el [2]).
Sijn lijf es vleesch al over waer[3]).
A 50 *a*. Sijn staert III voete lanc wel naer,
Ende die es utermaten vet.
Subtiliker nochte bet
Maect gheen beeste onder daerde
Husekine na siere waerde,
Some op ende some neder:
Wasset twater of dalet neder,
L. 35 *c*. Dat hie dale ofte clive,
Soe dat die staert int water blive [4]).
Bittere scuersen ende bladen
Et hi, daer hijs hevet stade,
Boven allen dinghen die men weet.
In bitene es hi harde wreet:
Wat hi mach met tanden slaen
En laet hi altoes niet ontgaen,
Eer hi beseft den tant al dure.
Experimentator scrijft sine nature,

801. V. A. ne m. — 2. V. Sijn staert en si d. watre beneven. A. Sijn staert ne s. d. watre beneven. B. Sijn steert e. s. d. watere beneven. — 3. V. A. E. die e. g. a. een v. B. Entie es ghescepen a. e. v. stert. — 4. V. A. spreict hets s. a. B. seit hets. — 5. V. A. van den v. B. steert s. na vesce. — 6. V. A. etene. B. Bedie etene s. gewisce. L. hetene. — 8. V. A. Marswijn heet s. e. n. al. B. Maer some eten sine e. n. al. — 9. V. A. al anderwaer. B. vlesch dats waer. — 10. B. steert. — 11. V. A. Entie u. v. B. es *ontbr*. — 12. B. S. ende oec niet b. — 13. V. A. gheene. B. gheene b. o. derde. — 14. B. sire werde. — 15. A. up. — 16. B. water oft dalt. — 17. V. A. hi. A. jofte. B. Wattet dalet o. clivet. — 18. V. A. sijn st. B. So dattie steert i. w. blivet. — 19. V. A. Buters scortsen e. blade. B. Scorse van bomen entie blade. — 20. V. A. Heeti. B. heeft. — 21. V. A. d. hi w. B. dimen. — 22. V. A. biten e. d. bever wr. B. es die bever wr. — 23. V. A. W. so hi. V. mit. B. Wat dat. — 24. V. A. Ne. B. Dat en l. hi niet o. — 25. V. A. Hier bi beseffet. B. dore. L. Eeer. — 26. V. A. scrivet sijn n.

---

[1]) Lees met de varianten: *Sijn staert en* si. — *N. R.* non potest diu subsistere, nisi caudam in aqua teneat.

[2]) Lees met de variant B.:

Maer some eten sine ende niet *al*.

N. R. cauda eius sicut pischis, unde a Christianis in ieiunio comeditur *pars* ipsius caude *esibilis*, pars vero usibus interdicta.

[3]) Lees met de variant: al *anderwaer*. — *N. R.* residuum autem corporis eius caro est.

[4]) *N. R.* Edificat ergo domum suam super aquas faciens mansiones diversas, ut cum aquis crescentibus ascendat.

Ende seghet dat si met scaren
Ten woude ghaen samen te waren;
Ende alsi boemen hebben gevelt
Met haren tanden met ghewelt,
Ende ofghebeten dat hem genoeghet,
Nemen siere enen die hem voeghet,
Ende worpene dan opt water soete,
Ende latene tusschen sine IIII voete,
Ende slepene also te hole [1]).
Dit doen si ghemene uut hare scole,
Maer vreemde ten vreemden lande
V. 24 *b.* Dien doensi dustane scande;
Want sise te menighen doene houden [2]).
Andre segghen, si doent den ouden,
Dien haer tande sijn so versleten,
Dat si niet en doghen ter beten.
Dese bever kennen die jaghers wel,
Want hem es op den ric dat vel
Van den slepene al bloet,
Si latense lopene uter noet.
Thout minnen si dor II saken:
Omme dat siere of haer huse maken,
Ende om die scursen die si eten.
A. 50 *b.* Op dachterste voete es hi gheseten,
Ende hout voeren in die voete
Sijn spise met goeder moete.
Alle die schursen so eet hi dan,
L. 35 *d.* Die sijn poet beluken can.

827. A. mit. B. seit. — 28. V. A. Te w. g. te samene. B. Te samen alle te woude varen. — 29. V. bomen. A. B. bome. — 30. V. mit, mit. A. Mit. — 31. B. afghebeten d. hen. — 32. V. A. sire een d. h. gevoeghet. B. si e. d. hen. — 33. V. A. werpene dan upwaert onsoete. B. werpen d. opwaert wel onsote. — 34. V. A. ladent. B. ladene tusscen. — 35. V. A. slepent. B. slepenne. — 36. V. A. D. ne d. s. niemen. B. D. en d. s. niemenne. — 37. V. A. vremden uut vremden. B. vreemden ute. — 38. V. A. Doen si alle dusghedane. B. Doen si dusghedane. — 39. V. A. B. W. s. in eyghendome. — 40. V. A. Ander, houden. B. Ende a. secghen. — 41. V. B. haren tanden. — 42. V. A. te b. B. nine moghen. — 43. V. A. bevers. B. bevers kinnen jaghers. — 44. V. A. up. B. opten rucge. — 45. B. den *ontbr.* — 46. V. A. laetse lopen. B. Ende l. lopen. — 47. V. A. om II. B. Di oude. — 48. V. A. Om d. sire of hare. B. Om d. sire af. — 49. V. A. E. die scortse dat sise e. B. scorse di s. — 50. V. A. Up d. voet. A. si. B. vote. — 51. B. vor hem i. d. vote. — 52. V. A. Sine s. m. goeder m. B. Sine s. m. guder. L. goeden. — 53. V. A. scoertse eti d. B. scorse et hi. — 54. V. A. poot geluken.

[1]) Lees met de variant in vs. 833:

Ende worpene dan *opwaert onsoete*,

en in vs. 834: *ladene*, in plaats van *latene*. — *N. R.* unum pro vehiculo *resupinatum pedibus elevatis* in terram proiiciunt, et inter eius crura ligna abscisa artificiose componunt et sic ea cauda trahentes ad proprium tectum deducunt.

[2]) Lees in vs. 836: *niemen* (*niemenne*) voor *ghemene*; in vs. 937: *ute* voor *ten*, en in vs. 839: *in eyghendome*, voor *te menighen doene*. — *N. R.* talem iniuriam non faciunt castores hiis castoribus, qui inter eos educati sunt, sed illis qui de alienis partibus ad se venerunt talesque sub certa custodia in *servitute* redigunt.

Dachterste voete sijn min no me
Alse der ganse voete twe,
Maer merer, ende die clauwen ront,
Die voerderste recht als een hont.
Dies prijst die nature goet,
Omme dat hi voren es ghevoet
Als een hont, op tlant te gane,
Ende bachten, mede te bestane
Dat het swemmet, alst hevet noet.
Sijns tants cracht es so groet,
Suilctijt dat hi slaet enen boem,
Dat hi vliet, ende neemt goem
Jof die boem yet vallet noch;
Ende so dicke doet hijt doch,
Dat die boem dan vallen moet.
Vier tande heeft hi scarp ende goet,
Twe beneden ende twe boven;
Ende salmen ouden boeken ghelove,
So es die tant ende dat cakebeen
Bede massijts ende al een [1]).
Sijn sin es edel ende goet,
So wat sijt me te prisene doet [2]).
Solinus seghet dat dit haer hout
Boven allen haren gout,
V. 25 *a*. Ende es ene ding die sere es diere
Onder der heydene maniere [3]).
Dien die crampe pine doet,

856. V. A. Als. B. der *ontbr*. — 57. V. A. meere entie clauwen. B. meerre entie. — 58. V. A. vorste. B. vorste r. alse die h. — 59. V. A. Dies prijsmen. B. Dies proeftmen. L. Die. — 60. V. A. Om dat dier v. B. Om dat dit dier vore. — 61. A. up. B. Alse die h. op lant. — 62. B. achter. — 63. V. A. Te swemmene. B. Te swimme. — 64. V. A. die es. B. tans. — 65. V. A. So weltijt als. B. Weltijt so hi. — 66. V. A. nemet. B. Henen h. v. e. nempt. — 67. B. Of. — 68. V. A. dicken. B. Ende *ontbr*. — 69. V. A. D. dien b. B. Dattie. — 70. V. A. B. starc e. g. — 71. V. A. B. beneden. L. beneven. — 72. A. houden b. — 73. V. A. ente kaken been. B. ende cake al een. — 74. V. A. massijds ende. B. Beide tant ende kinnebacbeen; *doch de drie laatste woorden door eene latere hand ingevuld*. L. et al. — 75. V. A. Sijn haer. B. Sijn smere. — 76. V. A. So swarter soet mee. B. So swarter soet meer te prisen. — 77. V. A. dat dit h. B. seit dat d. h. oud. L. die dit. — 78. V. A. hare wel. B. alle hare wel goud. — 79. V. A. een dinc. V. dat s. B. E. ene dinc di s. es dire. — 80. V. A. heidine. B. die h. manire. — 81. B. den cr. wee d.

---

1) *N. R.* Dentes habet acutissimos, duos superius et duos inferius, qui sunt idem .... cum labris osseis.

2) Deze twee verzen zijn in ons teksthandschrift weder deerlijk bedorven. Lees met de varianten van V. en A.:

Sijn *haer* es edel ende goet,
So *swarter soet* mee te prisene doet.

N. R. pellem delicatam et nobilem, quae quanto nigrior, tanto preciosior.

3) *N. R.* Istius animalis pili in pelle deaurari possunt et utuntur eis orientales Sarraceni in ornatu capitis et armorum.

Thaer van den bever es hem goet,
Ende hem, dien die lede beven[1]),
Mach et goede bate gheven.
Van den balghe es goet dat smout,
Daer men sijn hoeden in hout.
Wijn met bevers cul ghesoden,
Ende die roke van den hoden
Es hem duergoed medicine,
A. 50 *c*. Die van der jucht hevet pine.

L. 36 *a*. Chama es een beeste,
Daer Plinius of sprect in sinen geesten,
Dat si den woelve gelike wel;
Maer spekelde es sijn vel[2]).
Uut Ethiopien sijn si comen,
Dese beesten die wi nomen,
Al vintmense in ander lant.
Pompeius, Julius viant,
Was deerste diese dor wonderlichede
Te Romen brochte in die stede.

Capelus[1]) dat es een dier
Wreet ende stout ende ongehier,
So vreselijc in allen saken,
V. 25 *b*. Engheen jagher dar hem ghenaken;
Want langhe hoerne sietment draghen,
Ent es getant ghelijc der zaghe,
So dattet daermede velt
Langhe boeme met ghewelt;
Want et can wel zaghen daer mede.

882. V. A. Dien es bevere sere g. B. Dien es bevers smeere g. — 83. V. A. hem dan d. l. B. hem dien lede. — 84. V. A. Machet grote. B. M. dit grote. — 86. V. A. sine hoden. B. sinen h. — 87. B. cullen. — 88. V. A. B. Entie roke. L. roken. — 89. V. A. dorgoede. B. goede. — 90. B. Di v. d. j. heeft. — 91. V. A. dat es ene b. B. ene. — 92. A. af. V. A. spreict in der geeste. B. af spreect in der jeeste. — 93. V. A. wulf gheliket. B. hi d. wol gheliket. — 94. V. A. M. dat spekelende. B. M. dat sp. — 95. V. A. Ute Ethiopen so. B. Ut Ethyopen. — 96. B. di wi. — 97. V. vindmense. — 98. V. A. Ponpeius. — 99. B. dirste dise. — 900. V. A. Rome. B. Rome brachte. — 1. V. A. Calepus. B. Calempus es. — 2. B. Seere st. — 4. V. A. Gheen jagere ne mach. B. Gheen jaghere. — 5. V. A. lang horne sietmen hem. B. horne si dr. — 6. V. A. B. Ende gh. g. d. saghen. — 7. V. A. dat het. — 9. V. A. het.

---

1) Lees met de variant B.: Hem es bevers *smeere* goet. — *N. R.* Castorium calefacit et desiccat et habet humorem extenuandi spiritum illorum qui spasmum patiuntur.

2) *N. R.* respersum est per totum pardorum maculis.

3) Lees: *Calopus*. — *N. R.* Calopus.

Op die Effrate es sine stede.
A. 50 *d.* Nu wassen daer erehande haghen,
Die smale langhe roeden draghen,
Ende als et dan ghedronken hevet,
Ende et in feesten heeft ghelevet,
Gaetet spelen jeghen die roeden
Ende met sine hoerne verwoeden,
Ende speelt so vele in den wedauwe,
Dat sine hoerne, ghetant nauwe,
Verwerren in ghoenen telghen.
Dan alreerst so moetet belghen,
Ende ghevet een vreselijc luut [1]).
Danne coemt die jaghere uut
Ende slaet sonder pine doet.
Nu merct yer an exempel groet,
L. 36 *b.* Ghi staerke! Die niemen ontsiet,
Die den cranken niet en vliet,
Ende niet en acht dien noch desen,
Hine mach nauwer seker wesen.

Camelus pardalis

Leesmen dat ene beeste is
In Ethiopen, dies dus gedaen,
Als ons die glose doet verstaen:
Thovet na den kemel, den hals na den paerde,
Voet ende been na des heerts aerde,
Dat gespeckelt es haer entare
V. 26 *a.* Met enen sconen claren hare.
Dit dier was oec te Romen mede
Wilen gebrocht dor wonderlichede.

910. V. A. Up d. Eufrate. B. Optie Eufrate. — 11. V. A. eenrande. B. erande. — 12. V. A. D. cleene. V. roede. B. cleine l. roden. — 13. V. A. alset danne. B. alst d. g. heeft. — 14. V. A. E. hem dinc dat in f. levet. B. E. hem donct d. met f. leeft. — 15. V. A. Gaet het. B. Gaet dan. — 16. V. A. sinen horne. B. sinen hornen. — 17. V. A. weedauwe. B. in den dauwe. — 18. V. A. horne gecant. B. horne ghetact. — 19. V. A. Verwarren in ghone. B. in die teelgen. — 20. V. A. alre eerst so moet het. B. alre irst moet beelgen. — 21. B. gheeft enen vresseliken luet. — 22. V. A. B. Dan comt. — 24. V. A. maerct hir an exemple. B. hir e. g. — 25. V. A. starke. B. starke d. nimene. — 26. V. A. niet ne v. B. nine. — 27. V. A. niene a. B. niet a. d. oft d. — 28. V. A. niewer. B. nembermeer. — 29. V. A. B. Cameleo p. — 30. V. A. Leset men. B. Leest men d. een. — 31. V. A. die es. B. I. E. ende d. g. — 33. V. A. kemel als na. B. Hoeft n. d. k. hals n. d. parde. — 34. V. A. Voete, herts. B. Ende vote, hers arde. — 35. V. A. ghesplect. B. ghespekelt. — 36. A. scone. B. Rome. — 37. V. A. brocht. B. bracht.

---

[1]) *N. B.* Est autem ibi frutex herethina virgultis subtilibus et prolixis. Cui dum adveniens cornibus alludit. Ipsa cornua obligat in virgultis pugnans, quamdiu nec liberare se valens exclamat horrifice. Verg. *Buch d. Nat.* 132: „ain tier, das sich hengt mit seinen hörnern in die *singrüen.*"

A. 51 *a*. Capra dats in Dietsche een gheet,
Die hoerne hevet scarp ende wreet
Ende onder den kin ene baert.
Haer weghe [1]) leghet te dale waert,
Ende in busschen ende in haghen,
Al daer sise can bejaghen.
Hare melc es dueregoet,
Maer alsmere lib in doet,
So corrumpertet, want dat case,
Si segghen, ens niet waert een blase [2]).
V maende draghet die gheet,
Also alsment van scapen wet.
In den voerwinter es best haer riden,
Also alsi in lentin tiden
Moeghen bringhen hare dracht,
Want hem es quaet des winters cracht.
  Ysidorus die sprect oec hier,
Die buc es een luxurioes dier,
Ende dat altoes bina wille riden;
Sine oghen loepen ende gheliden
L. 36 *c*. Vele na der luxurien cracht [3]).
Even wel siet hi dach ende nacht.
Die navens niet siet ghereet,
Ete die levere van der gheet,
Hi siet navens vele te bet.
Aristotiles hevet gheset,
Dat die buc dicke op den dach
Haerde lettel ghesien mach,
Maer avonts siet hi claer.
  Experimentator seghet over waer,
Dat van den bucke die galle

939. V. Duutsche. V. A. ene g. B. in Dits di g. — 40. V. A. horne, wreet. B. horne heeft s. e. wreet. L. vreet. — 41. V. A. B. enen b. — 42. V. A. H. weidé. B. weide leet. — 43. V. berghen. A. B. berghe. — 44. V. A. connen b. B. si hare c. — 45. B. Haer m. es sere guet. — 46. V. A. alsmer libbe. B. Mar alsmaer libbe. — 47. V. A. corumperthet. B. Soe corrumpeert wantie. — 48. V. A. Segsi n. w. ene b. B. Seitmen en es n. weert ere b. — 49. B. Vif maent dracht. — 50. V. A. alsmen v. s. weet. B. weet. — 51. V. A. B. vorwinter. — 52. V. A. A. datsi. B. lenten. — 54. B. Dit sijn de beste scaep geacht. — 55. A. Isidorius. V. A. spreict o. hier. B. I. spreect o. hier. L. yer. — 56. V. A. es luxurieus. B. Dattie boc e. e. luxurieus. — 57. V. A. wil. B. Dat a. b. wilt r. — 58. V. A. B. Sijn o. l. e. gliden. — 60. B. nachte. — 61. V. A. navens niene. B. savons. — 62. A. B. levre. — 63. V. A. Hie s. navons. B. savons. — 65. V. A. D. nochtan dicken up. B. D. nochtan d. opten. — 66. V. A. B. Die buc l. g. m. — 67. V. A. navonts. B. savons. — 68. V. A. B. seit vorwaer.

[1]) Lees met de varianten: Haer *weide*. — *N. R.* in convallis pascitur, in montibus et in ramis arborum.

[2]) *N. R.* sed statim ut coagulum fit, viciatur.

[3]) *N. R.* cuius oculi in transcensum ob libidinem.

V. 26 *b.* Die winbrawen doet vallen alle.
A. 51 *b.* Ritammiclarum [1]) boec die seghet,
Daer doude philosophie in leghet,
Dat uten bucke dat bloet
Alrehande haer vallen doet.
Oec seghet hi: bucs bloet gebrant
Doet ontwaken altehant
Die ligghen in litaergien,
Of in swaer epilencien.
Oec maectet donker oghen claer.
Bux galle, seyt hi over waer,
Es si in enigher stede ghelegen,
Datter puden te versamene pleghen.
Bux haer te pulvere gebrant
Stopt dat bloet altehant
Ende van den lechame die vloet.
Jegen venijn drinc sijn bloet,
Hevestuut gedronken of gheten [2]).
Sijn haer es goet jeghen beten
Ende jeghen der quetsinghen dere.
Sijn dreo es goet jeghen die tantswere,
Maectmer of een plaester opt sere.
Gheets hoern, dits wonder meer,
Ghebernet ende ghebonden dan
Voer die noesegate van den man,
Die waerlike hevet tevel swaer,
L. 36 *d.* Te hant moet hi vallen daer.
Serpenten die vlien oec mede
Die roeke, dats die waerhede.
Die buc die es harde fier
Ende staerc ende een moyelec dier.

970. V. wimbrawen. A. wiinbrawen. B. wincbrawen. — 71. V. A. Kytamniclarum. B. Kyramidarium b. seghet. — 72. B. phylophie. — 73. B. van den b. — 74. V. A. Alle h. B. Alle hare. — 75. B. seit. — 76. V. A. B. ontwaken. L. ontwalken. — 77. V. A. letargien. B. liegen. — 78. V. A. sware epilentien. B. Oft in sware epylentien. — 79. V. A. maect het. B. maket donkere. — 80. V. A. seghet hi vorwaer. B. vor waer. — 81. B. engerhande. — 82. V. A. B. pude. — 83. V. A. B. verbrant. — 84. B. Stoppet bluden te hant. — 85. V. A. lichame. B. E. jegen des lichamen v. — 86. V. A. drijnct. — 87. V. A. Heefstuud g. of oec g. B. Besestu dronken oft g. — 88. V. A. smare. B. smeere e. guet. — 89. V. A. quetsinghe. B. j. quetsinge d. — 90. V. A. B. die *ontbr.* B. es *ontbr.* — 91. V. up seer. A. upt seer. B. Maecter ene plaestre opt seer. L. op. — 92 .V. A. horen dats. B. horne. — 93. V. A. Ghebarnet. B. Gebernt. — 94. V. A. Vor d. nosegate ende vor d. m. B. Optie nesegate. — 95. A. warlike. B. warlike h. devel. — 96. V. A. The hant so moeti. B. Stappans. — 97. V. A. Serpente. — 98. V. A. roke het es hare sede. B. Van den roke hets haer sede. — 99. B. hi es. — 1000. V. A. starc e. moelic d. B. starc e. e. moilijc.

[1]) Lees: *Kyramidarium.*

[2]) *N. R.* fumigium ex sanguine eius litargicos et lenticos excitat.

[3]) *N. R.* Sanguis eius venena bibita extinguit si bibitur.

In hoernen, in hoevede es sijn cracht.
Sijn bloet es oec van sulker macht,
Dattet scuert den dyamant,
Die noyt anders meester vant [1]).
Gheets bete es in bomen quaet,
Want si verliesen vrucht ende saet.

V. 27 *a*. A. 51 *b*. Capreola dat es een ree,
Den arm pijnleec emmermee [2]);
Nochtanne jeghen andre diere
Sere bloed ende goedertiere.
Als die ree in Triten lant [3])
Geschoeten woert, soucti tehant
Pullegium, omme dat et verdrive
Daermede tiser uut haren live.
Die bucke vechten omme die reen
Haerde seer welnaer in een,
Ende dits meer alsi riden dan.
Alsmen hem gaet met honden an,
Ontflien si, want si seer sijn snel;
Maer altus vancmense wel:
Want altehant sie dane vliet,
Daer si die hoghe berghe siet,
Daer volghen die jagheren naer,
Ende als si woert gheware daer,
Datse die jaghere wacht daer neder,
Ende si ne mach no voert no weder [4]),

1001. V. A. horne in hovede leget sine c. B. horne in hoeft leit sine c. — 2. V. A. es oec goet. B. v. seker m. — 3. V. A. Dat het scinet d. ademant. B. scoret d. adamant. — 4. V. A. meesters ne v. — 5. V. A. boete e. den b. B. Geet b. es b. q. — *Vs.* 1006 *is bij* V. *en* A. *in twee regels geschreven, om de kolom te vullen, daar er geen ruimte genoeg over was voor de miniatuur van* Capreola. *Daaronder leest men nog:* Keert omme dander side. — 7. V. A. die ree. B. Capricola dats die r. — 8. V. A. aren pijnlic. B. haren pinlec embermee. — 9. V. A. Nochtan. B. Noctan, dire. — 10. V. A. bloot. B. Onnosel e. gudertiere. — 11. V. Criten. A. Cricen. B. A. d. r. die loept op l. — 12. V. A. soect si. B. wert soect si thant. — 13. V. A. om dat si v. B. Polioen om si v. — 14. B. Dat yser ghescoten in h. l. — 15. V. A. Reebucke. B. Reebucke v. om. — 16. V. A. Harde sere. B. Harde sere wel na. — 17. V. A. dats m. als si. B. E. dats als si. — 18. B. Ende a. — 19. V. A. sere. B. seer *ontbr.* — 20. V. A. vangmense. B. vaet mense. — 21. V. A. W. si a. dan v. B. W. sit a. dan vlien. — 22. V. A. hogheste. B. de hogheste b. sien. — 23. V. A. B. volghe d. jaghere. — 24. V. A. hi dan wort ghewaer. B. alsi wert. — 25. V. A. Datse, nedere. B. Datse. L. Dat si. — 26. V. A. E. si niet m. vort n. wedere. B. si en m. vort.

[1]) *N. R.* lapidem omni metallo insuperabilem.

[2]) Lees met de variant: Den *haren*. — *N. R.* bestia est seva in genere corporis sui, ad alias vero timida et mansueta nimis.

[3]) *N. R.* In Creta insula. — Lees: in *Creten* lant.

[4]) *N. R.* confugit ad montes altissimos. Tunc venator insequitur fugientem et ascendit post illam, que tamen veniens in altissimis cacuminibus montium altissimorum nec locum habet ascendere, nec potest de facili [descendere], quia naturaliter illi descensus difficilis et ascensus facillimus.

Si siet den jaghere enten spiet,
Danne screytse, dats om niet;
Want hine souct el niet dan haere,
Ende doetse vallen neder swaere;
Ja, sommewijl clemt die jaghere daer,
L. 37 *a.* Daer hi somwile moet vallen naer.
*Die ree gaet op montaengien hoghe,
Ende laet verre ghaen omme haer oghen,
Ende sietse liede van verren ghaen,
Altehant heeft si verstaen,
Oft jaghers sijn, die si siet dan:
Dit doet nature diet al can.

V. 27 *b.* A. 51 *d.* Cacus[1]) es een dier, een wonder,
In die Moreyne* besonder[2]),
Ende es geberstelt als een swijn;
Ende, so ons scrivet Adelijn,
Alst gram es ende ongehier,
So werptet uten buke vier.
Dit wonder houdt hem verstolen
In aghedochten ende in holen,
Ende es wreet ende fel.
Een osse genoeghet hem niet wel;
Maer et neemter drie of viere
Bi den sterten staerke stiere,
Met crachte trectse achterwaert
In sijn hol dan metter vaert[3]),
Datmense niet en vindet wel;
Ende al eist den beesten fel,
Nochtan den mensche et seer ontsiet;

1028. V. A. screiet soe d. omme. B. Dan s. hets o. n. — 29. V. souct *ontbr.* B. hi soect. — 30. V. A. E. doese neder v. B. neder rollen. — 31. V. A. somwile clemmet. B. somwile climpt d. j. naer. — 32. V. A. D. hi mede m. v. B. D. hi neder m. v. daer. — 33. V. A. montangen (montaengen) oge. B. optie montanien. — 34. V. oghe. A. hare hoghe. B. gaen haer oghe. — 35. V. A. siet soe. V. verre. B. lide v. verre. — 36. V. A. Joft j. s. dat soe s. d. B. j. sien dat s. s. an. — 38. B. dijt al. — 40. V. A. Moreie al b. B. Moreie. — 41. V. A. gheburstelt. B. Dat es gheborstelt. — 42. V. A. B. E. als. B. scrijft. — 43. B. onghier. — 44. V. A. werpet. B. werpet ut sinen b. vir. — 45. B. D. dier h. — 46. V. A. haghedochten. B. hacdochten e. in dipe h. — 47. B. e. oec fel. — 48. B. genuget. — 49. V. A. het. B. nemter d. oft vire. — 50. V. A. starte starke. B. Vaste b. d. sterte scire. — 51. V. A. B. trect hise. — 52. V. mitter. B. sine hole m. v. — 53. V. A. ne vinde. B. D. vinden niet can w. — 54. V. A. ist. — 55. V. A. Ende het d. m. seere o. A. ontschiet. B. N. d. minsce onsiet (*de plaats voor* sere *opengelaten*).

---

[1]) *N. R.* Cathus.

[2]) *N. R.* in Archayda. — Lees alzoo met de variant: *Moreie.*

[3]) Lees in vs. 1051 met de variant: *trect hise.* — *N. R.* per caudas tres aut quatuor apprehendens vi fortitudinis sue in antrum trahit occulte gressu retrogrado, ne scilicet investigari possit de facili.

Nochtan en latet sijn laghe niet,
Et en wacht vroe ende spade
Sere om des menschen scade.

Ceffusa es een wonderlijc beeste,
Daer of spreket Solinus geeste,
Dat mense wilen te Romen brochte,
A. 52 *a.* Ende mense te wonder sien mochte.
V. 28 *a.* Haer achterste voete ende die been
L. 37 *b.* Ende des menschen scheen al een [1],
Ende haer voerderste voete twe
Als mensche hande min no me.

Cervus dats die heert, weet men wel,
Ene beeste die sere es snel,
Ende gehoernet met telghen langhè.
Als hi twe jaer heeft ommeganghe [2],
Beghinnen hem die hoerne uut te gaen;
Ende elc jaer voert, sonder waen,
Achter een tote VI jaren
Wast hem een telghe voert te waren.
Niet meer telghen wassen hem dan,
Maer si meeren emmer voert an.
Aristotiles die seghet,
Dat gheen dier els te wassen pleghet
Sine hoerne van jare te jare.
Alsi siecheit beseffen sware,
Jof als hem die oude gaet an,
So soeken si serpenten dan,
Ende gaen ter fonteynen drinken [3]:

1056. V. A. ne laet s. lagen. B. laet s. lagen. — 57. V. A. Het ne w. so vro. B. Ende w. — 58. V. A. scade *ontbr.* — 59. V. A. Cefusa e. ene wonderlike. B. Cefusa e. e. wonderlike. — 60. V. A. spreict. B. af spreect S. jeeste. — 61. B. Rome brachte. — 62. V. A. Dat m. t. wondere besien. B. Ende dat m. t. wondere besien. — 63. V. A. Hare a. v. ende b. B. vote e. been. — 64. V. A. B. schinen. — 65. V. A. hare voerste. B. hare vorste. — 66. V. A. menschen. B. Alse menschen. — 67. V. A. B. hert. — 68. B. die *en* es *ontbr.* — 69. V. A. B. Ghehornet. — 70. V. A. hevet. B. Ende alsi II jaer h. ontgangen. — 71. V. A. Beghonnen h. d. horne ute g. B. B. die horne ut gaen. — 72. V. A. E. elxs jaers s. w. B. elcs jaers. — 74. V. A. telch vort. B. telech v. twaren. — 75. V. Nemmer telghe. A. Nemmeer telghe. B. Nember telghe. — 76. V. A. meersen. V. ommer. B. merren vorwert an. — 78. V. als. V. A. wassene. — 79. V. A. horne. B. Sijn horne. — 80. V. A. Als h. s. beseffet. B. beseffet. — 81. V. A. Of a. h. doude. B. Oft alsem doude. — 82. V. A. So *ontbr.*, serpente. B. Soeken s. serpentine. — 83. A. V. B. ten f.

---

1) Lees met de variant: *schinen.* — *N. R.* cuius posteriorum pedum crura nec non vestigia humanos artus mentiebantur.

2) *N. R.* quum cervus fuerit biennis.

3) *N. R.* spiritu narium suarum serpentes extrahunt de cavernis, quibus devoratis fontem petunt.

Dus doen si haer evel sinken
Ende verjoeghen alle daer.
Augustijn scrivet overwaer,
Als si te betre weder tiden[1],
Ende sijt water sullen liden,
Die staerxste swemmen voeren dan,
Ende die andere volghen hem an,
Elc anders hoeft liggende ops anders stiet[2]:
Dus helpt elc anderen in den vliet.
Hier bi si elc mensche beraden,
A. 52 *b*. Dat elc den anderen sta te staden.
Als die herte willen riden,
V. 28 *b*. Verwoeden si welnaer in den tiden:
Also seer woerden si verheyt.
Na den oeste geschiet hem dit.
L. 27 *c*. Solinus seghet dat sijre twe draghen,
Die si in busschen ende in haghen
Decken harde nerstelike,
Ende leerse legghen hemelike[3];
Ende alsi staerc sijn, leren si hem mede
Springhen, lopen, dapperhede.
Heerts kalf, dat in der moeder stervet,
Sijn vleesch verdrivet ende verdervet
Venijn, entes tallen stonden
Goet jeghen serpents wonden.
Blasen, pipen, bassen van honden
Hoeren si ghaern te menigher stonde[4],

1085. V. A. E. ver juegheden sijn si swaer. B. E. in dochden sijn si swaer. — 86. B. Augustinus scrijft vor waer. — 87. V. A. beter weiden. B. betere weiden riden. — 88. V. A. si w. B. si w. selen. — 89. A. starcste. V. A. swemmet. B. starcste swimmen vore. — 90. V. A. ander. B. dandere v. h. alle a. — 91. V. A. E. hovet l, up. B. Elcs hoet l. op sanders. — 92. V. A. andren. — 93. V. A. D. elc andren s. in s. B. elc andren stae. — 95. B. Alse d. hert wille. — 96. V. A. Verwoedsi. B. wel na tien t. — 97. V. A. sere worden si verhit. B. seere werden s. verhit. — 98. V. A. Ende na. B. Ende na oeste. — 99. B. seit. — 1100. V. A. in risen. B. riser. — 1. V. A. narenstelike. B. Dicke h. nerstelike. — 2. V. A. leerense ligghen. B. licgen heimelike. — 3. V. A. starc s. leersi. B. starc leren. — 5. V. A. B. Herts c. d. i. die m. B. sterft. — 6. B. verduct (verduet?) e. verderft. — 7. V. A. ende het es goet t. s. B. ende het es. — 8. V. Jeghens der serpens. A. Jeghen des serpens. B. Guet j. serpente. — 10 V. A. Hoorsi. V. gherne t. menighe stonden. A. gheerne t. menighen stonden. B. H. si node tallen stonden.

---

1) Lees met de variant: te betre *weiden*. — *N. R.* Cum fluvium transire volunt gratia pascuarum.

2) *N. R.* cornua sua clunibus invicem sustentant.

3) *N. R.* pariunt geminos fetus, quos studiose occultant et absconditos inter frutecta . . . verbere castigant ad latendum.

4) *N. R.* Cum insequuntur a canibus mirantur latratus, ideoque secundum ventum vias dirigunt, ut voces cum ipsis recedant. Mirantur etiam sibillum fistularum omnemque concentum.

Ende men seghet dat si best horen,
Alsi staen opt rechter horen [1]).
Ambrosius doet te verstane,
Dat sijt cruut, dat heet tiptane [2]),
Eerst den mensche makeden cont;
Want als die heert es ghewont
Met eere ghevenijnder strale,
Et hi dit cruut ende gheneest hem wale.
Heerts vleesch, vro ende dicke gheeten,
Verdrivet den corts, wilmen weten.
Der Persen ystorie seghet,
Dat die heert te levene pleghet
C jaer ende daer toe mere.
Venijn scuwet hi duersere.
Als hi sine horne en hevet niet,
Gaet hi daermene niet en siet,
Ende et in die donker nacht.
Dan scuwet hi der wolve cracht,
Als die selve weet te voeren,
Dat sine wapene sijn verloeren;
Ende alse haer hoerne niwe sijn,
Soeken si dat sonnen scijn,
Omme dat si droghen souden ende stiden [3]),
A. 53 *c*. So dat si daer op moegen tiden.
Dan gaen sise jeghen die boeme slaen,
L. 37 *d*. Proeven of si vaste staen.
V. 29 *a*. Haer rechtere hoern decken si waerde,
Sijt op twater, sijt op daerde,
Ende scijnt van nide wesen [4]).

1111. B. seit. — 12. V. A. up gherechter h. B. met gerechten oren. — 14. V. A. dyptane. B. si tcruut d. h. diptane. — 15. V. A. maecten. B. Eirst d. m. maecten. L. makede. — 16. V. A. B. hert was. — 17. V. enen venijnden. A. B. enen ghevenijnden. — 18. V. A. Haddi dat c. e. ghenas w. B. At hi dat c. e. ghenas altemale. — 19. V. A. Herts v. v. e. dicken gheten. B. Herts vl. dicke gheten. — 20. V. A. wilment. B. Verdrieft. — 21. B. Peersen hystorie. — 22. V. A. die hrt (hert) die te. B. Dattie hert. — 24. V. A. dorseere. B. scuet hi altoes sere. — 25. V. A. en *ontbr*. B. Alsi s. h. heft. — 26. V. A. daermen niene. B. daermenne en s. — 27. V. A. hetet i. d. donkere. B. etet in donkerre. — 28. V. A. Dan, wulve. B. Dan. L. Dus. — 29. B. Alse. — 30. V. A. B. wapine. — 31. V. A. als h. horne nuwe. B. hare horne neve s. — 32. V. A. sonneschijn. B. sonne scijn. — 33. V. A. Om d. s. d. sullen. B. Om d. s. d. selen. — 34. V. A. sire up. B. Ende d. sire op. — 35. V. A. si. — 36. B. Proven ofte. — 37. V. A. B. Haren rechteren horen. B. weerde. — 38. V. A. int water s. in die aerde. B. S. in watere ofte in eerde. — 39. V. A. B. E. dat s.

---

[1]) Lees met eene kleine wijziging der variant: *opgherechter oren*. — *N. R.* Rectis auribus acutissime audiunt.

[2]) *N. R.* daptanum herbam.

[3]) *N. R.* ut maturescant et desiccentur.

[4]) *N. R.* invidentes dextrum cornu medicaminibus utile negant reperiri. Ideoque in aquis mutant cornua, ut illuc ab humanis visibus occultetur.

Hi es sere goet, als wi lesen,
Want sijn roeke die verdrivet
Die serpenten, als men ons scrivet,
Als hi es int vier gheleghet.
Platearius die seghet:
Uut siere herte machmen halen
Een been, dat machmen te sticken malen:
Dat pulver ghevet verganc
Jeghen den swaren hertvanc [1]).
  Esculapius die seghet,
Datmen den hoorn te bernen pleghet,
Ende pulvert dat te handen,
Es goet onvasten tanden,
Op datmense daer mede wrivet.
Met wine ghedronken, dits datmen scrivet,
Es jeghen tgroet evel goet.
Oec stoptet den wiven dbloet,
Ende stopt des lichames onvrede [2]).
Platluse dotet mede.
Die enen bewint in een herts vel,
Serpenten en sijn hem niet fel.
In die matrice van der hinden
Machmen enen steen vinden,
Die vrouwen kint draghen doet.
Tmaerch van den hert es so goet,
Dat et verdrivet uten lede
Die noet van menigher siechede.
Jaghers segghen onder hem somen,
Mach die hert te watre comen,
Dat hi van der moetheit wort los.
Die heert ontsiet tluut van den vos.

1140. V. goet *ontbr.* B. alse. — 41. V. A. B. sine roke. — 41. V. A. B. serpente. — 43. B. Alsi. — 45. V. A. Ute sire herten. B. Ute s. herten. — 46. V. A. E. b. salmen sticken m. B. te stucken. — 47. B. gheeft vor want. — 48. V. A. B. starken. — 50. V. A. B. horen te berne. — 52. V. A. Dats g. B. Want het es. — 53. V. A. Up d. — 54. V. A. dit als hie s. B. alsi s. — 55. V. A. Eist. — 56. V. des mensche bloet. A. den mensche tbloet. B. Oec den vrouwen. — 57. V. A. B. lichamen. — *Vs.* 1156 *en* 1157 *in omgekeerde volgorde bij* B. — 58. V. A. doot het. B. doetmer m. — 59. V. A. B. Die hem. B. bewijnt. — 60. V. A. Serpente ne s. B. Serpente. — 61. B. matrise v. den inden. — 62. V. A. M. oec e. B. Daer machmen. — 63. V. A. B. Die vr. L. Vrouwen die. — 64. V. A. March v. d. hart (hert) dats s. g. B. March. — 65. V. A. het drivet u. leden. B. Dattet drivet u. leden. — 66. A. Dien n. V. A. B. siecheden. — 67. V. A. Ja jaghers. B. Ende jager. — 68. B. watere. — 69. V. A. hi sire m. B. hi sire m. wert. — 70. V. A. hert. B. hert o. dlut.

---

[1]) *N. R.* datur infirmantibus ad cardiacam passionem et sincopim.

[2]) *N. R.* Menstrua et fluxum ventris constringit.

Die herten vechten onder hem sere,
Ende wie so behout die ere,
A. 52 *d.* L. 38 *a.* Dandre alle houden hem vrede
Met groeter oetmodichede.
Herts vleesch es te verduwen swaer.
Die calveren daer of, dat es waer,
V. 29 *b.* Sijn ghesonder ende waerder dan [1],
Si sijn alrebeste den man.

Cymera es een van den dieren,
Die men van menigher manieren
In woeste Babylonien vint.
Selsienre es cume yet een twint:
Voeren hoghe ende neder bachten.
Jacob seghet dat die heydine wachten
Nauwe te vane dese beeste,
Ende maker mede groete feeste.
Welctijt so sise hebben gevaen,
Met dieren clederen anghedaen
Presentieren sise haren here,
Om hem te doen sonderlinghe ere [2]).
Cymera mach die ziele bedieden.
Die narenst van den heidenen lieden
Dat es der vianden engien,
Die utermaten sere plien [3]),
Hoe sise bringhen te presente
Hare here ten tormente,
Daer si hem mede dienen lieve.
Elc wachte hem van desen dieve!

A. 53 *a.* Cyrogillus [4]) es een dier bor groet,

1171. V. A. B. herte. — 73. V. A. Dander. — 74. V. A. Mit g. onderhorichede. B. Ende doen hem grote verdechede. — 75. V. verduwende. A. B. verduwene. — 76. V. A. calvere d. o. weit vor w. B. calvere d. af weet over w. — 77. B. werder. — 78. V. A. best. B. Ende s. a. best. — 79. V. van de. B Chimera. — 80. V. A. menighen. B. in menegerhande m. — 81. B. Int, vind. — 82. B. Selsaenre iet c. en twjnt. — 83. B. hoech. — 84. V. A. seit. B. seid. — 85. B. tonfane. — 87. V. A. Sulctijt. B. Weltijt. — 88. V. A. cleden. B. aneghedaen. — 89. V. A. Prosentensise haren h. B. Prosinten s. haren h. L. andren h. — 90. V. A. doene sonderlanghe. B. doene. — 91. B. Chimera. — 92. B. nernst v. dien. — 93. V. A. viande. B. Dats dire viande eigien. — 94. V. A. spien. B. nauwe spien. — 95. V. A. prosente. B. presinte. — 96. V. A. Haren h. te t. B. Haren. — 97. B. met d. lieven. — 98. V. A. wacht. B. wach. — 99. V. A. Cyrogrillis e. e. d. bur g. B. Cyrogrillus, bore g.

---

1) *N. R.* Caro cervi melancolica est et datur ad digerendum hinnulus, qui est cervi filius.

2) *N. R.* hanc bestiam captam Sarraceni precioso pallio coöpertam domino suo ut ei gratanter serviant offerunt.

3) Lees met de varianten: *spien.* — *N. R.* Nec dubium quin eas demones gratanter accipiant.

4) *N. R* Cyrogrillus.

Dat Moyses in die wet verboet;
Ende al eist cranc ende clene,
Nochtan eist noesel al ghemene
Ende vreselijc tallen dieren [1]:
V. 30 *a*. So fel es et van manieren.

Cuniculus dat es een conijn,
L. 38 *b*. Der vele in vele landen sijn.
In daerde wonen si ende in holen.
Nachts soe coemen si uutghestolen,
Ende doen scade int coeren [2])
Bede in wingard ende in coren.
Danne kerensi ter morghenstont,
Ende sluten weder des gaetes mont,
Dat mense sdaghes niet vinde daer.
Waer so conine wonen een jaer,
Daer dien si seer in corten tiden,
Want si dicke draghen ende riden.
Mescoemt hem yet in enighe stede,
Si loepen wech, ende dandere mede,
Die van haere kiesen sijn [3]).
Langhe noet dat conijn.

Crisetecus es een cleen dierkijn,
Dier vele int lant van Poelgen sijn.
Als groet als een eencorn es dit.
Sijn hovet es swaert ende wit,
Sijn haer seytmen, dat so vaste sit,
A. 53 *b*. (Up den ric root, an den buuc wit)
Men moet hem eer scuren die huut,

1201. **V. A.** ist c. e. cleine. **B.** Ende *ontbr.*, eest. — 2. **V. A.** ist n. a. ghemeine. **B.** eest. — 3. **V. A. B.** allen d. — 4. **V. A.** es het. **B.** eest. — 5. **V. A.** Cymiculus. **B.** dat *ontbr.* — 6. **V. A.** Dier v. i. velen lande. **B.** Dier v. i. v. lande. — 7. **V. A.** ende *ontbr.* **B.** deerde, ende *ontbr.* — 8. **V. A.** uteghestolen. **B.** Nachs c. si uteghestolen. — 9. **V. A: B.** sc. ende toren. — *Vs.* 1208 *en* 1209 *in omgekeerde volgorde bij* **L.** — 10. **V. A.** wijngaerde. **B.** wingarden. — 11. **V. A.** Dan, marghenstont. **B.** Dan kiren. — 12. **V. A.** stoppen. **B.** stoppen w. d. gaets. — 13. **V. A.** daghes n. ne vindet. **B.** daghes. — 14. **V. A.** conijn woent. **B.** conijn woont. — 15. **V. A.** sere. **B.** stichten si sere. — 16. **V. A.** dicken. **B.** vele dr. — 17. **V.** Mescomt iet hem in ene s. **A. B.** ene s. — 18. **V. A.** So l. si w. e. dander. **B.** dandre. — 19. **V.** hare kennisse. **A.** hare kennesse. **B.** harre kinnessen. — 20. **V. A.** Ende l. **B.** ridet. — 21. **V. A.** Cricetus e. e. cleine. **B.** Crisecus e. e. cleine. — 22. **V. A.** Die. **B.** Polien. — 23. **V. A.** Also, eencoren. **B.** Alse, ecoren. — 24. **V. A. B.** hooft es swart. — 25. **B.** segemen. — *Vs.* 1225 *en* 1226 *in omgekeerde volgorde bij* **V.** *en* **A.** *Vs.* 1226 *ontbr. bij* **L.** — 26. **B.** Op d. rugghe r. opten buc. — 27. **V.** score. **A.** scoren. **B.** scoren eer.

---

[1]) *N. R.* infestum et rapax est et mortiferum ceteris animalibus terre.

[2]) Lees met de varianten: *ende toren.*

[3]) Lees met de varianten: van hare *kennisse.* — *N. R.* ceteri sociorum.

Eerment mach ghewinnen uut [1]).
Dit betekent wel den vrecken:
Met bede en can men van hem trecken
Altoes nieman [2]), hoe soet ware,
V. 30 *b*. Hem en dinct oft sijn lijf ware:
So vaste houti dat hi hevet.
Dese beeste also levet
Ende woent in daerde alst conijn.
Niet lichte mach sie verdreven sijn
Uut den holen, daer si in geet,
Men ghieter in water al scoutheet.
Aldus hevet die vrecke rike
Gesettet hier in aertrike
So vaste sine sinne,
Dat hi blijft toter doet daer inne.

L. 38 *c*. Corocrotes es ene beeste,
Also seghet Solinus geeste,
Ende Jacob van Vetri nochtan,
Die tluut hevet als die man,
Sijn oeghen ondaen talre stont,
Engheen tantvleesch in den mont.
Eenen tant heeftet staerc ende groet,
Van crachten es gheen sijn ghenoet;
So vreselijc es hi, sonder waen,
Voer dien tant mach niet onstaen.
Dit dier es comen, dats bescreven,
Van den wolve ende van der teven.

A. 53 *c*. Catapleba[3]) es een dier

1228. V. A. huut. B. Eer mense m. bringhen. — 29. A. bekent. B. bediet. — 30. V. A. beden ne c. van. B. Bedie men ne c. v. h. ghetrecken. — 31. V. A. niemen. B. niet so h. — 32. V. A. H. ne d. B. dunct dat s. vel w. — 33. V. A. hout hi. B. hout hi d. h. heeft. — 34. B. die also leeft. — 35. V. A. Ende *ontbr.*, tconijn. B. Woont in deerde alse een c. — 36. V. A. soe v. B. si v. — 37. V. A. Uten h. d. soe. B. Uten hole. — 38. V. A. ghietere. V. watre. B. M. geeter w. sc. — 39. B. heeft. — 40. V. A. Gheset, aerdrike. B. Gheset, eertrike. — 41. V. A. Also v. sinen s. B. Also v. s. sijnne. — 42. V. A. blivet. B. D. hi doot bliven d. i. — 43. V. Corocretes. — 44. V. A. Als S. scrijft in sine g. B. Alse S. scrijft in sine g. — 45. B. Vitri. — 46. V. A. luud h. wel naer a. B. lut heeft recht na den m. — 47. B. Sine o. o. tallere s. — 48. V. A. Negheen t. i. sinen m. B. Ende gheen. — 49. V. hevet starc. B. starc. B. E. start hevet e. gr. — 50. V. A. B. crachte en es. — 51. V. A. vreselic. B. vreesselijc. — 52. V. A. Vor d. t. en m. n. staen. B. Want vor den t. niet mach ghestaen. — 53. V. A. es ghescreven. B. es b. — 54. V. A. wulf. B. wolf. — 55. V. A. Catha pleba. B. Chathepheba.

---

1) *N. R.* pilus eius adeo tenaciter adheret pelli, quod facilius possit rumpi quam evelli.

2) Lees met de variant B.: *niet*.

3) *N. R.* Catheplebe.

Vreselijc ende ongehier,
V. 31 *a.* Ende es op Nilus die riviere,
Van so vreseliker maniere,
Traech eist ende buer groet;
Den last hevetet swaer ter noet [1])
Van sinen hoevede dat hem verweghet.
Van deser beeste es datmen seghet:
Coemt ieman op hem onversien,
Ende tusschen den oghen siet met dien,
Hi es te hant quite van den live.
Dit dier slacht een deel den wive,
Diet hoeft draghet gehoernt so sere,
Dattet scijnt voer onsen Here,
Ende scijnt of et ware verwoeghe [2]).
Dan coemt een ries, die tonghevoeghe
Op haer siet, ende word ghevaen
Ende van herten also ondaen,
Dat hi ziele ende lijf verliest,
Ende dien doet daer omme kiest.
Van der C so neemt hier ende;
Hoert wat ic van der D voert vende.

L. 38 *d.* D a m m a, een dier dat also heet,
Es van der groete dat es een gheet,
Ende staerc na siere groete voeren.
A. 53 *d.* Et hevet sere staerc die hoeren.
Nauwe riectet ende es snel,
Ende can sijn leven ouden wel [3]).

1256. B. Vreesselijc seere e. onghier. — 57. A. up. — 58. V. A. Van der v. B. Van der vreselijcker. — 59. V. A. est e. ne b. B. eest en en bore. — 60. V. A. hevet. B. D. hals hevet swar. — 61. A. hen. B. hoofde. — 62. V. A. ist. B. beesten eest. — 63. V. A. yemen, onvorsien. B. iman. — 64. V. A. mettien. — 65. V. A. Hiis thant. B. Hies dan. — 66. V. A. Dat d. — 67. V. A. Die thovet d. ghehornt. B. Die thovet d. ghehornet. — 68. V. A. Dat het stijnct vor. B. stinc. — 69. V. A. oft hare v. B. oft haer verwoge. — 70. V. A. So c. B. Soe, tongevoge. — 71. V. A. Up hare. B. hare s. e. wert bevaen. — 72. B. Ende van. V. A. L. Ende *ontbr.* — 73. V. A. verlieset. B. verlijst. — 74. V. A. die d. d. o. kieset. B. die d. d. ombe kijst. — 75. V. A. B. so *ontbr.* V. hir. B. nemt hir. — 76. V. A. Hort. A. hier van. B. Hort vort w. van d. D ic u sinde. — 77. B. Damna es e. d. d. so h. L. D. dats. — 78. V. A. grote d. ene g. (*Bij* A. *is met kleiner letter na* dat *het woordje* es *bovengeschreven*). B. Ende also groot alse es die g. L. es *ontbr.* — 79. V. A. starc n. s. grote voren. B. E. es starc n. s. grote voren. — 80. V. A. Het h. s. starc den h. B. Het heeft s. starc den h. — 81. V. A. riecthet e. het. B. riekende e. het. — 82. V. A. E. het c. s. l. hoeden. B. hoeden.

---

[1]) *N. R.* caput gravidum.

[2]) Lees met de varianten:

Dattet *stinct* voer onsen Here,
Ende scijnt of et *hare* verwoeghe.

[3]) Lees met de varianten: *hoeden*, in plaats van *ouden*. — *N. R.* odore sagax et vite provida.

Sine hoeren sijn II voete lanc;
Opwaert recht es haer ganc,
Ende gescepen al daer si staen
Als eens menschen hande ondaen [1]).

V. 31 *b*. Dammula, over dat ict hilt,
Es in Dietsche een danwilt,
Ende es een bloed dier ende cranc,
Daer een poete dus of sanc [2]):
„Die ever weert hem met den tanden,
Die heert metten hoerne sine vianden;
Maer dat danwilt en es niet el
Dan proye ten dieren fel".
Dese beeste die bedieden
Die ghemeente van den lieden,
Die proye sijn der hogher heren:
Waer so si hem hene keren,
Alle die heren op hem gapen,
Bede ridders ende papen.

Duram, sprect Aristotiles,
Dat een wrede beeste es,
Utermaten staerc ende snel.
Als hem die jaghers sijn te fel,
Ende sijt moede hebben ghejaghet,
A. 54 *a*. So dat hem sijns selves wanhaghet [3]),
Penstet dus tongaen haer strec,
Ende woerpet uut sinen drec
Jeghen die honde die hem volghen,
L. 39 *a*. Ende maectse so verbolghen

1283. V. hoorne. A. horne. B. horne twee v. l. — 84. V. Upwert. A. Upwaert. B. Opwert hevet sinen g. — 85. V. A. gheslepen daer. B. gesleten daer. — 86. V. A. hant. B. Alse een minsche de h. o. — 87. V. Dammala. — 88. V. A. E. mi dochte so ist dau wilt. B. in dichs e. d. — 89. V. A. bloot. B. E. e. blode e. cr. — 90. V. A. aldus. B. dos af s. — 91. V. A. hever, metten. B. metten. — 92. V. A. hert met hornen sinen viande. B. hert m. horne sinen v. — 93. V. dauwilt es. A. dauwilt nes. B. M. dan welt es. — 94. V. A. proien des d. f. B. proie van d. — 95. V. A. beesten. B. beesten si b. — 96. B. ghemeinte. — 97. V. A. proien s. dier ogher h. B. proyen s. d. horiger h. — 98. V. A. So w. dat s. h. ene k. B. W. dat si hen bekeren. — 99. V. A. up h. — 1300. V. A. knapen. B. Beide r. e. knapen. — 1. V. A. Duran spreict. B. spreect. — 2. V. A. ene. B. ene vremde. — 3. V. A. B. starc. — 4. B. Alse. — 5. B. mode. — 6. V. sijn sels. A. B. selfs. — 7. V. A. Penset d. tonganc (tongane) hare s. B. Pinset sus tongane tstrect. — 8. V. A. Het werpet ute. B. Ende het werpt ut. — 10. A. maecse. B. E. het maecse.

---

1) *N. R.* Cornua habet .... acuta, aspera, longa, ultra cubitabilem modum et sursum ut palma hominis in adversum erecta.

2) *N. R.* de quo Marcialis.

3) *N. R.* cum ... desperacione frangi ceperit.

Met gheenre onreinre lucht,
Dattet ontgaet metter vlucht.

V. 32 *a*. Daxus, waen ic, dats die das,
Die lettel meere ghesien was
Dan die vos [1], ende corte been,
Ende alle viere niet over een;
Want corst sijn si ter luchter side,
Ende daer omme soect hi vlucht ter lide
Emmer in die waghe geslagen [2];
Swilc tijt als hi hem hoert jaghen,
So set hi die rechte beene int dal,
Ende die luchteren boven al.
Ende dat vel heeft hi dicke gehaert [3],
Ende een deel ten grauwen waert.
Sijn haer dat wast ende waent
Metter maen in elken maent [4];
Ja, slaetmene als die maen es niet,
Datmere gheen smeer inne siet.
Men maect salve van sinen smeere
Jeghen quetsinghe groet ende deere [5];
Ende dit es dat te wonderen scijnt,
Dat sine bete es ghevenijnt,
Ende sijn smeer es gans mede
Jeghen misselijc siechede [6];

1311. V. sire onreine. A. sire o. B. siere onreine locht. — 12. V. A. Dat het. B. ongaet m. vlocht. — 13. V. A. wanic d. een d. B. wanic; *van de eerste hand*: die vòs. — 14. V. A. B. D. selden. — 17. V. A. corst. B. corst, siden. L. cort. — 18. V. A. soecti vlucht. B. ombe s. h. vlucht t. liden. L. vluct. — 19. V. A. der waghen slaghen. B. Ember i. d. waghen slaghen. — 20. V. Sulke tijt a. bi h. hort. A. Sulke t. a. hi h. hort. B. Weltijt so h. h. hort. — 21. V. A. Ende s. die rechtere. B. Hi set d. rechter been. — 22. V. A. luchtre. B. luchtere. — 23. V. A. heefti d. gheaert. B. Dat v. heft hi d. ende hart. — 24. V. A. E. ghevaerwet t. grawen w. B. E. ghevarwet t. grawen wart. -- 25. V. A. S. smare. B. S. smeere w. e. w. — 26. V. A. B. mane in elke. — 27. V. A. mane. B. slamenne alse d. mane. — 28. V. A. Datmenre g. smaer in s. B. Datmer g. smeere in en s. — 29. V. A. B. smare. — 30. V. A. B. J. q. goet e. mare. — 31. V. A. B. wonderne. — 32. B. Want s. beete. — 33. V. A. smare so g. B. smeere. — 34. V. A. messelike. B. messelijc.

---

1) *N. R.* animal est ut magnitudinem vulpes.

2) Lees met de varianten: die *waghenslaghen*. — *N. R.* in sinistro breviora, unde fit ut in valliculas rote, quas attraccione currus faciunt, positis pedibus dextri lateris valenter currant persecutoresque suos ita effugiant.

3) *N. R.* pellem villosam habet et satis rigidam.

4) Lees met de varianten: Sijn *smare*. — *N. R.* Sagina eius luna crescente augetur.

5) *N. R.* ungenta quibus dolores renum sedantur membrorumque lesiones.

6) Door Prof. Bormans zijn „op eigen gezag" vs. 1333 en 1334 vóór vs. 1331 en 1332 geplaatst, hoewel in alle Hss. de volgorde is als hier de tekst geeft. Hij heeft daardoor de bedoeling des schrijvers geheel verminkt. Verg. *Buch d. Nat.* 134: daz ist ain wunder, daz daz tier mit seinem smalz hailsam ist, und daz sein izz sô gar schädlich und swaer sint.

Maer die redene diemer toe ghevet,
Dats dat hi bi wormen levet,
Die ghevenijnt sijn ende bi slanghen:
Daer of moet sine tanden ontfanghen [1].
A. 54 *b.* Esculapius, die vroet was,
Die scrivet aldus van den das:
Bestrijc den ghenen sine lede
Metten smeer, die hebben den rede,
Hem woerd te bet in allen noeden.
Sine hersene met olye ghesoeden
Die doet al evel ghenesen,
L. 39 *b.* Dat mach ans menschen scamenesse wesen.
V. 32 *b.* Sijn bloet, ende sout daer mede,
Bestreken an des menschen lede,
Bescermet drie daghe den man
Voer moet plaghe, die hem mocht an [2].
Daer toe mede sine hoeden
In honighe wel ghesoeden,
Ende nuchteren gheten dan,
Gheven macht den couden man,
Dat hi III daghe daerna wel
Pleghen mach der vrouwen spel.
  Van der D segghic nemme;
Voert suldi hoeren van der E.

Elephas dats die olifant,
In Dietsche eist een elpendier ghenant.
Een dier eist groet ende stranc;
Ter mulen hanget hem een snavel lanc,
Die groet es, ende daer hi mede
Doet alle sine besichede;

1336. B. bi vromen. — 38. V. A. moetent s. tande. B. Hier af m. hi sine spise o. — 39. V. A. Esculacus. B. Eeculalius. — 40. B. Hi bescrivet dus. — 41. V. A. ghonen hare l. B. Bestrijct d. g. hare. — 42. V. A. Met das smare. — 43. V. A. wort t. b. i. haren n. B. wert te bat in har n. — 44. V. A. Sijn h. in o. wel ghesoden. B. hersenen in olien g. — 45. V. Dit. — 46. V. A. ans smenschen. B. Die ans m. sc. mah w. — 47. B. soud. — 48. V. A. Ghestreken. B. Gesterken. — 49. V. A. B. Bescermt. — 50. V. A. Dat hem gheene mort plage comt an. B. Dat hem geenne plage comt an. — 51. V. sijn h. — 53. V. A. nuchtere. B. nuchterne. — 54. V. mach. B. vercouden. — 57. V. A. D. en s. — 58. B. Nu hoort voort v. d. E. — 59. V. A. dolifant. B. Elaphas es d. o. — 60. V. A. ist elp. g. B. Dietsch elp. g. — 61. V. A. es gr. B. eist *ontbr.* — 62. V. A. mule hangt h. enen s. B. hanc. — 64. A. al. B. al s. besethede.

---

[1]) Lees met de variant: *moetent* voor *moet*. — *N. R.* quia venenata dentes eius inficiunt.

[2]) Lees met de variant: *mortplaghe*. Ook is *comt an* der varianten boven *mocht an* te verkiezen. — *N. R.* per triduum a peste defendit mortalitatis.

Ende des snavels hevet hi noet,
Want hi es hoghe ende groet,
Ende hine machen niet ter aerden boeghen:
Anders en mocht hi niet van hoghen
A. 54 *c.* Hem ghevoeden in gheere wise [1]).
Hi neemter mede dranc ende spise,
Ende doter mede in sinen mont.
Jacob van Vetri maect ons cont,
Dat siere mede in wighe slaen
Hare viande ende vaen;
Want si sijn goet in wighe ende stout,
Ende hare partien houd.
Toghemen haer roet wijn of bloet,
So verwast hem die moet [2]).
V. 33 *a.* Die Persiene ende die van Inden
L. 39 *c.* Sijn die hem vechtens onderwinden
Met dien beesten, ende doer op dan
In enen castele L man,
Ende doerbrekere mede die scharen:
Daer ne mach niet jeghen staen te waren.
Haer luut dat es so swaer,
Dattet elken man ghevet vaer.
Langhe tande hevet thelpendier,
Uutraghende, lesewi hier,
Crom boven, lanc II cubitus.
Van desen tanden maectmen dus
Medicine groet ende diere:
Te pulvere bermense in viere.
Dat pulver stopt der nuesen bloet;

1365. V. heeft. B. heft. — 66. V. A. W. die beeste es hooch. B. W. die beeste. — 67. V. A. E. ne mach hem n. t. erden. B. E. en mach hem n. t. eerden. — 68. V. A. A. no condi. B. A. ne mochte hi n. ghedoghen. — 69. V. wisen. B. H. te voedene i. gheerre w. — 70. V. nemter. B. nemter met. — 71. V. A. E. doet daer m. B. doeter. — 72. V. A. B. Vitri. — 74. B. Har v. — 75. B. W. si g. i. w. sijn e. s. — 76. V. A. hout. B. E. oec haren p. hout. — 77. V. A. Toghet men hem. B. Toegenmen hem rooden w. ofte b. — 78. V. A. wast h. daer bi d. m. B. Daer af wast hem haer m. — 79. V. A. Hinden. — 80. B. onderwinden. — 81. A. Mettien. V. A. beesten e. doenre up. B. Met beesten en doere. — 82. V. A. B. casteel wel. — 83. V. A. dorbrekenre. B. dorbreker. — 84. V. A. D. en m. B. D. niet wederstaen twaren. — 85. V. A. luud. B. H. l. hi es. — 86. V. A. Dat e. B. Dat hi e. — 87. V. A. thelpin dier. B. heeft telpen dier. — 88. V. A. Ute r. lesen wi. B. Ute r. — 89. B. cupidus. — 90. B. V. den t. maecmen. — 91. V. A. goet. B. goede. — 92. V. A. berrendmense. — 93. V. A. ter nosen tbloet. B. nesen.

---

1) *N. R.* Cum enim elephas sit eminentior cunctis bestiis inclinandum se ad pascendum non potest.

2) *N. R.* audaces nimium, maxime cum eis in prelio vivere vel mori (*l.* vinum vel mortui) sanguis ostenditur. Verg. *Buch d. Natur*, 136: der im dan zaigt ain rôt wazzer oder *rôten wein.*

Tmenisoen stoptet metter spoet;
Menstrua ende emorroyde
En stoppen nauwer mede me.
Dat moetmen drinken ende reden
Metten sape van wegebrede.
Dese tande dats yvoer fijn,
Dandre benen die en sijn
Niet so goet noch so diere [1]).
Der hie tant, dats sine maniere,
Si sijn crom boven ende onder recht:
Die cromste sijn die waerste echt.
Ende men leset in ouden boeken,
Dat mense dus can vanghen ende soeken:
Twe maghede gaen in die woestine
Naect, daer si pleghen te sine;
A. 54 *d.* Dene dreght een kelec an die vaert,
Ende dandre draghet een swaert;
Lude singhende gaen si voert.
Als dolifant dat hoert,
Coemt hiere toe geloepen dan,
Ende alsi siet die magheden an
(Natuerlike minnet hi suverhede),
Dan lect hi die suvere lede
L. 39 *d.* An die bersten ende an tlijf al bloet;
Soe heeft hiere in genoechte groet,
Dat hi word slapende metter vaert.
V. 33 *b.* Dene joncfrouwe die hevet tswaert,
Ende steecten int lijf metter spoet,

1394. V. A. stopt het. B. Menisoen stoppet. — 95. V. A. emoroxde. B. M. een moroyde. — 96. V. A. Ne stoppen nieweroxde. B. Stoppen niewer. L. stopten. — 97. V. A. Dat m. d. e. gereden. B. Dat, ghereiden. L. Dan. — 98. V. A. Met s. v. wegebreden. B. Met sope v. weghebreiden. — 99. V. A. yvor. B. tant es yvore. — 1400. V. A. Dander beene d. ne s. B. Dat dandre alle niet e. s. — 1. V. A. no so. — 2. V. A. hye tande d. hare m. B. hi tande d. hare. — 3. V. A. B. Sijn c. b. e. der soe r. — 4. V. A. cromme s. d. waertste. B. cromme s. d. werste. — 5. V. A. houden bouken. B. leest. — 6. B. dos. — 7. V. maechde. A. maechden. B. maechde, wostine. — 8. B. Naecht. — 9. V. A. Die ene draghet e. vat. B. dracht en vat in d. vart. — 10. V. A. die ander draecht. B. E. dandre e. scarp s. — 11. V. A. gaensi vort. B. Soete, vort. — 12. V. A. verhort. B. Alse. — 13. V. A. hire. B. Comt hi. — 14. V. A. als hi s. den m. B. maechde. — 15. B. Naturlijc mijnt. — 16. V. A. So l. h. d. zuvre. B. So lecht hi d. suverhede. — 17. V. Hare borste e. haer lijf abbloot. A. Hare barste e. haer lijf. — 18. V. A. So hevet hire. B. hire i. genoecte. — 19. B. D. hi daer slaept m. vart. — 20. V. A. Die j. hevet. V. zwaert. B. Die ene j. heeft dat swaert. — 21. V. A. Si steectene. B. E. wontene m. sp.

---

[1]) *N. B.* Elephanti .... *intus* ad mandendum sunt dentes quatuor praeter eos qui permanent (l. praeëminent), masculis reflexi, feminis vero recti atque parvi. — Zoowel ons teksthandschrift als V. en A., hoewel bedorven, geven hier de ware lezing aan de hand van het onverstaanbare vs. 1400. Lees:
Dandre *binnen* die en sijn.

Ende dan so coemt uut dat bloet [1]),
Ende dat dier blivet dus doet.
Men vaerwet metten bloede roet
Purpur, dat die coninghe draghen:
Dus hoer ic den boeken gewaghen.
Dit bloet bediet dat soete bloet,
Dat uut Jhesus siden woet;
Die joncfrouwen die bedieden
Twe wet, twe manieren van lieden,
Dats doude ende die niwe wet,
Daer Joeden ende Kersten in sijn gheset.
Synagoga, der Joeden joncfrouwe,
Die boese was ende onghetrouwe,
Dat es die Jhesus side ondoet;
Ecclesia ontfaet dat bloet
In den kelec op den outaer;
Dat soete vel purpur ende claer
Van geen was ghevaerwet daer mede [2])
Met uutnemender sierhede.
Dies singhet die bruut in haren sanc:
„Mijn lief es wit ende roet ghemanc,
Van M uutvercoeren [3]).”
  Voert suldi die materie hoeren,
Hoemen temmet dat elpendier;
Dat vindewi bescreven hier,
Also als die glose seghet,
Die in de fraye Bible leghet.

1422. V. A. E. die ander ontfaet d. bl. B. Die andre joncfrouwe ontfaet d. bl. — 23. B. E. dus blijft d. edel d. d. — 24. V. verwet. A. varwet. B. varuwet. — 25. V. Purpere die c. A. Puerpere die c. B. Purpure die c. — 26. V. A. Die h. — 28. V. A. ute. B. ute J. s. woeet. — 29. V. ionfrouwen. V. A. die *ontbr.* B. D. twee jonfrouwen b. — 30. V. A. B. Twee wette. — 31. V. douwe entie niewe. A. entie niewe. B. neuwe. — 32. V. A. karstine. B. kerstine. — 33. V. A. Synagoghe. B. S. dat J. — 34. V. A. bose. — 35. V. A. Datsi d. B. side *ontbr.* — 36. V. E. die o. — 37. V. kelect up d. altare. A. kelect up d. outare. B. ceelc opten outare. — 38. V. A. vel dat purpure clare. B. vlesch dat purper clare. — 39. V. A. V. Jhesus w. ghevarwet. B. Want Jhesus w. ghevarewet. — 40. V. A. chierhede. B. utnemender. — 41. B. sinct d. brut i. hare s. — 42. V. is. B. lijf es wijt. — 43. B. dusentecht ut verc. — 44. V. A. Vort. B. seldi. — 45. V. A. elpin dier. B. timt. — 46. V. A. vindi. — 47. B. alst d. g. seegt. — 48. V. A. die vraie. B. op die vraye.

---

[1]) De lezing der variant is hier te verkiezen:
Die ander joncfrouwe ontfaet dat bloet.
N. R. excipitque altera puella in urna fusum sanguinem. — Verg. vs. 1436, dat op dit vers terugslaat en de verbeterde lezing bevestigt.

[2]) Vs. 1438—39 zijn in ons teksthandschrift weder deerlijk bedorven. Lees met de varianten:
Dat soete vel, *dat purper* claer
Van *Jhesus* was ghevaerwet daer mede.

[3]) Het slot dezer vermakelijke mystiekerij is ontleend aan *Hoogl.* 5, 10.

A. 55 *a.* Als dolifant es ghevaen
Met engiene diere toe gaen,
So blouten seer enen hont ende slaet
Die ghene in dies bedwanghe hi staet [1]).
So coemt daer toe een ander saen
L. 40 *a.* Dat dier wil hem sijn onderdaen,
Ende versteect den ghenen van den diere.
Dan es dolifant so goedertiere,
Dat si den gheenen doet groet ere,
Diene quite van den sere,
Ende dolifant blijft hem onderdaen.
Dit soud elc mensche verstaen,
V. 34 *a.* Ende Gode danken, diene ontbant
Van den eweliken viant.

Tusschen den olifant enten drake
So es van nide ene sake,
Die nemmermeer en staet in vreden.
Die drake es staerc ende groet van leden,
Ende hi laghet die dier te waren,
Daer si te gader gaen in scaren,
Ende knoepten om den voet den staert;
Ende dat ondoet dan metter vaert
Met sinen snavele die olifant.
So vaert die drake te hant
In doghen ende in die nuesegate;
Want daerne mach hi ghene bate
Hem selven metten snavel doen:

1449. **B.** Alse. — 50. **V. A.** staen. **B.** Metten eigenen d. t. ghestaen. — 51. **V. A.** bloutene sere e. sl. **B.** So blumen even hont. — 52. **V. A.** In wies b. **B.** Die in wies b. staet. — 53. **V. A B.** comter. — 54. **V. A.** Die d. hem wille doen o. **B.** Ende dan wilt dat d. sijn o. — 55. **V. A.** E. verscreckene v. d. d. **B.** E. men versteectene v. d. d. — 56. **V. A.** So es die beeste s. g. **B.** die beeste. — 57. **V. A.** ghonen d. sulke e. **B.** soe d. geven d. grote. — 58. **V. A.** Diese. **B.** Dise quijt. — 59. **V. A.** Dat si hem blivet o. **B.** Dat soe hem b. o. — 60. **V. A. B.** soude. — 61. **A.** onbant. — 62. **B.** euweliken. — 63. **V. A.** telpin dier. **B.** telpendier ende. — 64. **V. A.** nijde. — 65. **V. A.** nemmermee ne. **B.** en *ontbr.* — 66. **V. A.** groot e. starc v. l. **B.** starc. — 67. **V. A.** E. laghet d. diere. **B.** E. jaghet d. diere. — 68. **B.** gadre. — 69. **V. A.** cnoopt hem o. die voete d. start. **B.** cnoopt hem omme de voete. — 70. **B.** ontcnoopt m. v. — 72. **V. A.** vaert hem d. d. in hant. **B.** vaert hem d. d. thant. — 73. **V. A.** oghen e. in nosegate. **B.** nesegate. — 74. **B.** W. en maget g. b. — 75. **V. A. B.** snavele.

---

[1]) De *hond* in vs. 1451 maakt hier eene wonderlijke vertooning en moet uit den tekst verwijderd worden. *Enen hont* is zeker bedorven uit *ende hout*, d. i. *houwet*, hetwelk men in den tekst herstelle. — *N. R.* In primo quum captus est a venatore percutitur ab eo multis et tribulatis verberibus. Venatore ergo verberante elephantem accidit alius, qui vult habere obedientem, et liberat eum de manibus verberantis. — Ook vs. 1454 is bedorven. en te veranderen in:

Die dat dier *hem wille doen* onderdaen.

So suket uut die dragoen
Van den elpendier dat bloet.
Plinius seghet, die was vroet:
Die drake es so groeten dier,
Dat alt bloet van den elpendier
Hem lettel ghenoech es teere toghe.
Van den dranke woert die drake an hoeghe,
Ende woert dronken aen sinen danc;
Ende die olifant wort cranc,
Ende moet vallen doer die noet,
Ende vallet somwile den drake doet [1]).
Nu hoert met welkerhande sake
Dolifant beleit den drake [2]):
A. 55 *b*. Hi merct sere nauwe die stede
Waer die draken slapen mede,
L. 40 *b*. Eist onder roetse, eist onder boem;
Ende dan neemt hi goeden goem,
Dat hi op hem doet vallen den last [3]).
Dese strijt es ewelijc vast:
Daer dolifant serpent mach beghaen,
Si verterense ende verslaen [4]).
Aristotiles scrivet te waren,
Als die sien sijn van X jaren,
Ende van V jaren die hien,
Dat si dan notens plien.
V. 34 *b*. II jaer noten si achter een,
Ende elcs jaers in daghen tween,

1476. V. A. B. sughet ute. — 77. V. A. elpin diere. B. elpendiere dbloet. — 78. V. A. als die. B. alse die. — 79. V. A. Dat d. d. e. s. groot een d. B. Dat d. d. es also groot een d. — 80. B. alt *ontbr*. — 81. V. A. luttel ghenouch e. t. tueghe. — 82. V. A. Dies drancs wort d. d. an hueghe. B. Die drake wert des bloets in hoghe. — 83. V. A. wort dronkich an dien dranc. B. wort d. an dien dranc. — 84. B. wert so c. — 85. V. A. moet v. dor dien n. B. Dat hi moet v. dor. L. met. — 86. B. valt s. den andren d. — 87. V. A. hort m. wilkerande. — 88. V. A. belaghet. B. belaghen. — 89. V. A. Si marken. B. Si merken nauwe sere. — 91. V. A. Ist, ist. B. Eest o. roeke ofte. — 92. V. nemen si nauwe g. A. B. nemen si nauwen g. — 93. V. A. Dat si up hem vellen. V. die l. B. D. si op h. vellen een l. — 94. V. A. ende vast. B. euwelike. — 95. V. A. B. D. si die serpente b. — 96. V. A. vertartse. — 97. B. scrijft. — 98. V. A. die suen. B. Alse d. soen s. v. haren j. — 99. V. A. E. die hyen van V jaren. — 1500. V. A. noten. — 1. V. nooten. B. noeten. — 2. B. Ende *ontbr*.

---

[1]) *N. R.* Itaque cum biberint dracones eorum sanguinem, ruunt pelue (*l.* bellue), nec non ipsi dracones inebriati sanguine mole ruencium opprimuntur.

[2]) Lees met de varianten: *belaghet*, voor *beleit*. — *N. R.* elephantes draconibus hoc modo *insidiantur*.

[3]) *N. R.* ibique iacentes mole tegminis opprimunt.

[4]) Lees met de varianten: Si *vertartse*. — *N. R.* invasumque *conculcat* pedibus, donec occidat eum.

Ende elcs jaers nemmermeer.
Mensche, scaemdi doer die onere,
Ende du noets ewelike tewaren [1],
Noch en keren niet ten scaren,
Eer si gedweghen in hare maniere
Sijn in lopenden rivieren.
Sine striden niet om hare soen,
Want si gheen overspeel en doen.
Mensche, nu merc hovesche maniere
An desen dommen stommen dieren.
Als si noten deen rijt den andren,
Ende die moeder die moet wandren
II jaer omme met hare dracht,
Eer haer daer of wort ghesacht [2]);
Ende dan gaet si in broeken
Haer vrucht uut te werpen soeken;
Want veilt op derde, sonder waen,
Nemmermeer en mocht opstaen [3]);
Ende some doen sie alte hande
Hare calveren in eylande [4]);
Ende dat es al die sake,
Om dat si ontsien den drake;
Ende emmer alsi calven sal,
So es die hi bi haer al.

1503. V. A. E. in elc jaer nemmere. B. Ende oec nemmeer in elc jaer. — 4. V. A. M. sc. der o. B. Scamenesse hebben si ende vaer. — 5. V. A. E. note hemelike. B. E. noeten heimelike twaren. — 6. V. ne keeren. A. ne keere. B. N. kiren n. te haren s. — 7. V. A. ghedoghen na h. manieren. B. na h. manieren. — 8. V. A. lopende. B. lopende riviere. — 9. V. stride. V. A. haer s. B. Si en s. — 10. V. A. overspel ne d. B. overspel doen. — 11. V. A. marc. B. merke h. maniren. — 12. V. A. dese dulle stomme diere. B. dese stomme dulle. — 13. B. rijddet danderen. — 14. V. wanderen. B. die *ontbr.* — 15. V. A. mit. B. jare ombe m. haerre. — 16. B. hare d. af wert. — 17. V. A. so gaet soe. B. g. soe. — 18. V. A. B. Hare v. t. werpene. — 19. V. A. vellet up die eerde (erde). B. viel so op deerde. — 20. V. A. Nemmermee ne m. B. Nembermeer mochse. — 21. V. A. si alle te handen. B. altehanden. — 22. V. A. Hare calvere in heylanden. B. Hare calvere op eilanden. L. Ende c. — 23. V. A. alle. B. es om d. s. — 24. B. Dat si. — 25. V. A. alsoe. B. ember. — 26. V. A. hye bi hare dan al. B. hare dan al.

---

[1]) *N. R.* Biennio coeunt binis nec amplius in anno diebus, pudore numquam nisi in abscondito. — De aannaming tot matiging aan den mensch, „die ewelike notet", nota bene! is in ons teksthandschrift eenigszins ongepast, daar een paar verzen later nogmaals eene terechtwijzing volgt. Men kieze de lezing der variant B., die ook met den Latijnschen tekst overeenkomt, en leze in vs. 1503—05:

Ende oec nemmeer in elc jaer.
Scamenesse hebben si ende vaer,
Ende noten heimelike twaren.

Hemelike, zonder de aspiratie *emelike*, gaf zeker aanleiding tot de dwaze verknoeiing in *ewelike*.

[2]) *N. R.* trahit in utero per biennium.

[3]) *N. R.* Nam fetus in terra cadens surgere non valeret.

[4]) *N. R.* fetus suos reponunt in insulis propter dracones.

Solinus die meester ghewaghet,
L. 40 *c.* Dat dolifant maer eens en draghet;
A. 55 *c.* Maer tes bevonden dat ic scrive:
Si draghen III waerve ofte vive.
Siet hi die muus, hi es verzaghet,
Ende vliet of hi waer verjaghet,
Ende dit es te wonderen sere.
Wonderlijc so bestu, God here,
In alle dinen werken ghemene,
Weder si sijn groet of clene.
Die olifant ontsiet dat paert,
Ende hi es van der muus vervaert [1]).
Si leven wel CCC jaer.
Tcoude dat es hem te swaer.
Tam olifant nighet den coninc,
Ende dit es waerlike ding.
V. 35 *a.* Alst elpendier rusten sal,
Sittet hi op sinen ende al [2]),
Die voerderste voete staende recht,
Ende an enen boem lenende echt;
Ende als hi brect, so vallen si neder,
Daer en es gheen opstaen weder.
Ende somwile nemen jaghers goem,
Die oec ontwe saghen den boem:
Dan brieschet hi sere ende mesbaert.
Dan coemen dandre darewaert,
Ende mesbaren ende onthoeghen,
Alsi hem niet helpen en moeghen [3]).
Som wile helpen hem die clene

1528. **V. A.** waer eens ne d. **B.** eens. **L.** een en. — 29. **V. A.** het es. **B.** hets ondervonden. — 30. **V. A.** Hi draghet IIII waerf. **B.** Hi draghet driewarf o. wive. — 31. **V. A.** mues. **B.** mus. — 32. **V.** E. hi vl. **V. A.** ware. **B.** ofte hi ware gejaghet. — 33. **V. A. B.** wonderne. — 34. **V. A.** so *ontbr.* **B.** Wonderlike b. — 35. **V. A.** al d. ghewerke. **B.** al, ghemeine. — 36. **V.** W. sijn si g. so. **A** so cl. **B.** ofte cleine. — 37. **B.** Den o. — 38. **V. A.** mus. **B.** mus vervart. — 39. **V. A. B.** wel *ontbr.* — 40. **V. A.** Ende dat es. **B.** hen. — 40. **V.** conijnc. — 42. **B.** E. dits. **V. A. B.** wonderlike dinc. — 43. **V. A.** Als telpin dier. **B.** Alse telpen dier. — 44. **V. A.** S. up. **B.** Settet op s. inde. — 45. **V. A. B.** vorste. — 47. **V. A.** si breken si v. n. **B.** alsi brecht v. si n. — 48. **V. A.** Dan esser g. upst. **B.** Ende d. esser o. w. — 49. **V. A.** nemens. — 50. **B.** oec *ontbr.* — 51. **V. A.** Danne brieschet. **B.** hi *ontbr.* — 52. **V. A.** Danne. **B.** darwart. — 53. **V. A.** onthueghen. **B.** meshoghen. — 54. **V. A.** Als si h. h. niene m. **B.** ghehelpen m. — 55. **V. A.** cleine.

---

1) *N. R.* revera mirum est, quod elephas formidabilis tauris et equis murem timet.

2) *N. R.* Elephas sedet super renes aliquantulum.

3) *N. R.* Ad barritum autem illius plerumque currunt alii elephantes. Cumque se incurvare et socium erigere non possunt, gemunt pariter et barriunt, et quasi conpacientes cum lugente lugent.

Met snavelen ende met lute ghemene [1]),
So dat hi opcoemt ende vliet;
Ende als hem dat merren [2]) ghesciet,
So blivet hi van den man ghevaen.
Alle viere sine voete staen
Alse posten sonder knien:
Bedi en macht hem niet ghescien,
Vallet hi, dat hi opcoemen mach.
Die wint es hem een swaer slach [3]);
L. 40 *d*. Ende alle elpendier die sijn
Die drinken doerghaerne wijn.
Si wassen tote XL jaren.
Rivieren minnen si te waren.

A. 55 *d*. Equus heet in Latijn dat paert,
Ende es een beeste waert,
Datmen in menich lantscap vint;
Maer die beste die men kint,
Die sijn van Capadosia
Ende int lant van Scicia.
V. 35 *b*. Diet hovet diepste int water steken,
Die sijn best, dat horic spreken.
Den wielen [4]) paerden, wilmen wanen,
Eist datmen ofsnijt die manen,
Dat hem die luxurie ontfaert,
Omme datse dat verhoevaert.
Dit selve vintmen an die wijf,
Die hem verheffen in haer lijf
Om hoer haer scoene ende lanc.
Int lant van Sciten ende oec ghemanc

1556. V. A. live ghemeine. B. snavele e. m. live. — 57. V. A. upcomt. B. hi *ontbr*. — 58. V. A. dat niene. B. alse h. d. niet g. — 59. B. blijft. — 60. B. sine viere v. — 61. V. A. Als poste. B. poste. — 62. V. A. B. ne m. B. Bedie mach. — 63. V. A. upcomen. B. Valt h. d. h. iet o. — 64. B. swar. — 65. V. A. elpin diere. B. elpen diere. — 66. V. A. Drinken dor ghaerne. B. Dr. alle gheerne w. — 67. V. A. tot. — 68. B. Riviere. — 69. B. Equs es. — 70. V. A. B. ene. — 71. B. Die men in m. lant. — 72. B. kint. V. A. L. vint. — 73. V. A. in Capadocia. B. in Capidocia. — 74. V. Scicilia. B. Sycia. — 75. V. A. diepst. B. thoeft dipe. — 76. V. A. Houtmen over b. B. Houdmen over b. horic. — 77. V. wilen (*met eene kleinere* e *voor de* l *er bovengeschreven*). B. Die welde parde woude tammen. — 68. V. A. Ist d. hem o. B. Men snide hem af d. m. — 79. B. Omdat, ontfart. — 80. V. A. Om d. d. haer v. B. Ende dasse d. haer. — 81. B. selve *ontbr*. — 82. B. hen. — 83. V. A. haer h. scoen. B. har h. scone. — 84. V. A. Siten. B. Siteen.

---

[1]) Lees met de varianten: met *live*. — *N. R.* Parvuli autem elephantes prout valent sese supponentes cum sua promuscide ipsum aliquando prostratum erigunt.

[2]) Lees met de varianten: *niene*, voor *merren*.

[3]) *N. R.* Ventus multum nocet elephantibus, et per hunc contrahunt infirmitates.

[4]) Met *wielen* zal wel *wilden*, bij B. *welde*, bedoeld zijn.

In Capadosia sonder waen,
Sprectmen dat die merien ontfaen
Van den winde, maer over waer
Soene leven sie maer III jaer.
Alst paert es oud drie jaer of twe,
So notet, maer nemmermee
En dietet dat si tidelike winnen [1]).
Tote XX jaren, wilmen kinnen,
Dat haer noten es wel in die tijt.
Dat paert notet ende rijt
Al tote sinen XXX jaren,
Ende die merien tote XL te waren.
XXXV jaer es des paerts lijf,
Ende XL jaer so levet haer wijf [2]).
L. 41 *a.* Maer men seghet dat in Cycilen
Een paert leeft LXX jaer bi wilen.
A. 56 *a.* Noch seghemen dat die paerde daer
Leven also menech jaer,
Op dat tpaert van dane si.
Al tselve seghetmen van Perci.
Die Spaensce paerde entie van Gallen
Leven onlanghe met allen.
In paerden meest boven allen dieren
Machmen merken haer maniere,
Ende hoedane wijs si sijn ghesinnet,
Dats an die oeren datment kinnet
Hoet hem van moede mach staen.
Sijn si vermoyet, si latense gaen;
Sijn si gram, si leggense an thovet;
Ende hebbense vaer, dies ghelovet,
Si rechtense voerwaert weder;

1585. V. A. Int Capadocia. B. In Cappadocia. L. Ende in. — 86. V. A. B. Spreect. men. B. marien. — 87. B. maer *ontbr.* — 88. V. A. Sone. B. So en. — 89. V. A tpaert es hout. B. Alse tpaert e. o. d. jar ofte. — 91. V. A. Ne dyet d. s. tilike. B. Ne diet dat tilike. — 93. V. A. Es h. n. wel. B. Es h. n. w. in den t. — 94. V. A. noot. B. paerd noetet. — 96. V. A. merie tot. B. merie. — 97. V. A. dats p. l. B. pardes. — 98. B. jaer *ontbr.*, har. — 99. V. A. seicht d. i. Cysilen. B. seght d. i. Cesilen. — 1600. V. A. levede LXX j. wilen. B. part levede LXX jar. — 1. V. A. seghet men. B. seidemen. — 3. V. A. Up d. dat paert. B. part v. danen sijn. — 4. V. A. Dat selve. B. Tselve seidemen v. Persijn. — 5. B. entie *ontbr.* — 8. V. A. marken hare manieren. B. hare manieren. — 9. V. A. B. Ende *ontbr.* — 10. V. A. B. Ende d. an doren. B. dat mense. — 11. V. Hoe. — 12. V. A. vermoeit si laetse. B. vermoeit. — 13. B. ant hoeft. — 14. V. A. hebben si. B. Sijn si vervart d. gheloofft. — 15. V. A. So rechtsise vorwaert. B. vorweert.

---

[1]) *N. B.* quodcunque generat ante tres debile fit.
[2]) *N. B.* Equa usque ad L annos, vivit autem masculus usque XXXV.

V. 36 *a.* Ende sijn siec, si leggense neder.
Ysidorus seghet dat tpaert
Vier poente sal hebben, salt sijn waert:
Sceppenesse, doeghet ende scoenhede,
Die vaerwe van den hare mede.
Dits die sceppenesse, nu maerc [1]:
Dat sijn lijf hart sal sijn ende staerc,
Wel ghesonken langhe siden;
Hoghe gherigget, recht int riden,
Ront ende clovende over den stiet [2],
Ende thovet an die voete niet [3],
Hol ende vast ende droeghe die oghen [4];
Over al sijn lijf salmen loven,
Dat ront stivende si sijn vel.
Sine doeghet hoert also wel:
Dat snel ende stout si ende niet en sneve,
Ende et metten leden beve,
Dat es teken van crachte [5];
Ende alset staet stille ende sachte,
Dattet si te porrene goet;
L. 41 *b.* Ende als hem yet verhit die moet,
Dat et goet te houdene si,
Ende saen sijn moet ghesocht [6] daer bi.
Die scoenheit priesmen int ghemene,
Dat hem si dat hovet clene,

1616. V. A. si siec si legse. B. si siec. — 17. V. A. Ysidorius seit dat dat paert. B. seght d. dat p. — 18. V. A. pointe moet. B. moet. — 19. V. A. dueghet e. soonede. B. Scepenesse. — 20. V. D. vaerde. B. varuwe v. hare. — 21. B. scepenesse n. merc. — 22. V. A. D. s. l. si h. e. st. B. D. s. l. si hert e. sterc. — 24. V. A. Hoech. B. gerugt. B. R. geclogen. — 26. V. A. Te vet an. B. Tvel vet an. — 27. V. A. B. droghe d. hoeven. — 28. V. A. B. sal hem behoeven. — 29. V. A. scinende. B. D. r. sal scinen. — 30. V. A. B. hort. — 31. V. A. niene sn. B. D. si stout ende. — 32. V. A. E. m. l leve. B. het. — 33. V. A. een tekijn (tekin). B. Dit e. een tekijn. — 34. V. A. B. alst. — 35. V. A. Dat hetsi te porne. B. te pointe. — 36. B. alse h. iet verhet. — 37. V. A. het. B. Dattet. — 38. V. A. sijn moot. B. E. s. ghesit sijn m. d. b. L. moet sijn. — 39. V. A. sconeit prijstmen. B. prijstmen i. ghemeine. — 40. V. A. B. Dat h. L. Ende dat. B. cleine.

---

1) *N. R.* Forma, ut sit validum corpus et solidum robore.

2) *N. R.* subtracti denique et rotundi clunes.

3) Lees met de variant: *Te vet* an die voete niet. — *N. R.* pes siccus. Verg. *Barthol.* B. XVIII, c. 37: die voeten droghe.

4) De tekst in ons Hs. is weder deerlijk verknoeid. Lees met de varianten in vs. 1627—28:

Hol ende vast ende droeghe die *hoeven*;
Over al sijn lijf sal *hem behoeven*, enz.

N. R. corpus omne musculorum densitate nodosum, pes siccus et cornu concavo solidatus. Verg. *Barthol*, t. a. pl.: die hoeve hol ende vast. — In vs. 1629 is misschien *scinende* boven *stivende* te verkiezen.

5) *N. R.* Meritum: ut sit omnino audax, pedibus alacer, trementibus membris, quod est fortitudinis indicium.

6) De lezing der variant: *ghesit*, is boven die van onzen tekst te verkiezen.

A. 56 *b*. Droghe dat vel an dien been [1]),
Doren cort, scarp ende cleen,
Groete oeghen, noesegate wijt,
Den hals opwaert talre tijt,
Dicke manen ende staert,
Die voete ter ronthede waert.
Sine vaerwe van den hare
Seytmen dat beste swaert ware,
Roet, ende appelgrau of wit.
Andre vaerwe danne dit
Nes niet van der bester waerde.
Men vint oec drierhande paerde:
Een dat es ten oerloghe goet;
Een ander datmen riden moet
Elkes daghes na ghevoech;
Een derde dat nutte es ter ploech.
V. 36 *b*. Men vant paerde in ouden tiden,
Die hem niet en lieten riden,
Dat die teerst heren waren [2]).
Alsuilc was Julius paert te waren,
Ende des coninx paert van Siten;
Ende in Alexanders viten
Was suilc Busefael sijn paert.
Doet staerf, so hadde hijt so waert,
Dat hijt eerlike graven dede,
Ende maecte in sijn ere ene stede.
Oec waren suilke paerd hier te voeren,
Alsi haren here hadden verloeren,
Datse weenden utermaten,

1641. V. A. D. ende tvel an d. beene. — 42. V. A. Dhoren, clene. *Vs*. 1641 *en* 1642 *ontbr. bij* L., *en zijn ingevoegd naar den tekst van* B. — 43. V. A. Grote ogen. B. Groet ogen nesegaten. — 45. V. A. starc. B. den steert. — 46. V. voeten tot rontheden. A. te rontheden. B. ter ronsten weert. — 47. V. A. varwe. B. varuwe. — 48. V. A. Swart dat s. dat best w. B. Swaert seghet men d. best w. — 49. V. A. R. of a. B. ofte appelvaer ofte w. — 50. V. A. Anders varwe dan. B. varuwe. — 51. V. A. Es, werde. — 52. V. A. M. v. IIIrande p. B. M. v. driehande perde. — 53. V. A. torlogen. B. Deen d. e. torloghon. — 55. V. A. Elxs. B. Elchs dages. — 56. V. A. E. ander. B. Ende terde dat es goet t. p. — 57. B. peerde. — 58. V. A. hem niemene. B. liten rieden. — 59. V. A. Dan d. eerst haer here waert. B. Dan hem d. tierst haer heere wart. — 60. V. A. Aldus w. J. Cesars paert. B. Also dede J. Cesars part. — 61. V. A. Citen. B. part v. Citen. — 63. V. A. sulc Busifal. B. selc Bucifal s. part. — 64. V. A. starf doe haddijt s. w. B. starf had h. s. wart. — 65. V. eerliken. B. eerlijc. — 66. B. sine e. — 67. V. A. sulke paerde hir v. B. selke parde hir. — 68. V. A. B. hadden *ontbr*. — 69. V. A. Datsi nemmerme (nemmermee) ne haten. B. Datsi nembermeer en aten.

---

1) *N. R.* ut sit exiguum caput et siccum, pellis prope ossibus adherens. — Verg. *Barthol.* t. a. pl.: tvel vast aen den benen clevende.

2) Lees met de variant: *Dan hem die* teerst *haer here* waert. — *N. R.* qui non nisi dominos primos cognoscere volunt.

Ende oec nemmermeer en aten,
Men hevet gheweten dat paert [1],
Daer die here versleghen of waert.
Ysidorus sprect ende meent,
Dat sonder den mensche el niet en weent.
L. 41 *c.* Oec sijn paerde daer liede aen sien
Wat in wighen mach ghescien:
Sijn si droeve ofte vro,
Daer daerna die dinc coemt also.
Dit vintmen an sonderlinghen paerden.
Merien hebben suilke werde
A. 56 *c.* Die ene van den andre, stcerfter ene
In al haren scaren ghemene,
Dat andre ophouden hare volen:
So ghelieve es hare scole [2].

Equiterius dats een dier [3])
Van Orienten, sprect Solinus hier,
Dat ghemaent es als een paert,
Ende onder den kinne enen baert.
Die hie heeft hoerne, die sie enghene;
V. 37 *a.* Spletvoete sijn si alle ghemene,
Ende sijn na den heert ghemaect [4],
Ende hebben vlesch dat wel smaect.

Eale dats een beeste
Den paerde ghelijc, sprect die geeste.
Als telpendier es et ghestaert,

1670. V. A. Ende oec wenende utermaten. B. Ende oec weveden utermaten. — 71. V. A. Hevet men. B. Heeft men. — 72. V. A. of *ontbr*. B. D. sijn h. verslaghen wart. — 73. V. A. Ysidorius spreect. B. spreect. — 74. V. A. die m. el n. ne w. B. en *ontbr*. — 75. B. parde d. l. an sijn. — 76. V. A. wighe sal. B. Want in wighe sal. — 77. B. drove o. vroe. — 78. V. A. Dat d. d. d. comt. B. Dat, comt so. — 79. V. A. sonderlangen paerde. B. peerde. — 80. V. A. sulke waerde. B. Menen h. selke weerde. — 81. V. A. Deene ter andere stervetter. B. Deen op dander storfter. — 82. V. A. hare scare. B. In haer scare al g. — 83. V. A. dandere uphouden h. vole. B. dander, vole. — 84. B. haer. — 85. A. B. Equicervus. B. es. — 86. V. A. spreict. B. sprect S. hir. — 87. B. genamt es alse dat p. — 88. V. A. B. Onder d. kin hevet e. b. — 89. V. A. hye hevet horne ende die (de) soee ne geene. B. hi h. horne d. soe. — 90. B. Spleetvoete s. si gh. — 91. V. dien hert. A. B. hert. — 92. V. A. B. vleesch d. sere w. s. — 93. V. A. B. ene. — 94. V. A. spreict de geeste. B. Ghelijc d. peerde spreect d. jeeste. — 95 V. A. het. B. Alse dolifant eest gesteert.

---

[1]) De lezing der varianten is hier weder te verkiezen in vs. 1669—71:
Datsi nemmerme en aten;
Ende oec wenende utermaten
Hevet men gheweten dat paert.

[2]) *N. R.* Equabus tanta inest pietas, ut si una moriatur illarum in grege, alia equa socia illius nutriet fetum eque mortue.

[3]) Lees: *Equicervus*. — *N. R.* Equicervus.

[4]) *N. R.* Corpus eius ad quantitatem cervi est.

Ende het es pecswart ghehaert,
Ghekinbact na dat ever zwijn,
Ende hevet hoerne, die langher sijn
Dan twe voete, daert mede doet
Menech vreselijc ghemoet [1]).
Dit sprect Solinus, ende Jacob seghet,
Alst wille, dattet achterleghet
Den enen hoern, ende oerbaert
Den andren te stride waert;
A. 56 *d.* Ende als die blonc es ende moede [2]),
Rechtet op den andren met spoede,
Ende laet dien ligghen bi sire manieren.
Dit dier es ghaerne bi rivieren.

L. 41 *d.* Enthires [3]) dats een dier bekent
In dat lant van Orient,
Dat dien stier ghelijc oec es,
Als ons scrivet Aristotiles;
Maer dat manen heeft als een paert,
V. 37 *b.* Cort ende sochte, nederwaert
Hanghende bi sinen scoudren daer.
Bruun roet so heeftet dat haer;
Sijn ander haer na wulve maniere [4]),
Ende sijn luut es ghelijc den stiere;
Sijn hoerne crom, al ommegaende,
Ende mede te striden wel staende [5]);
Sijn voerhoeft ru, ende thaer ghesceden
Boven sinen oghenleden;

1696. B. het *ontbr.*, geheert. *Vs.* 1696 *ontbr. bij* L. — 97. V. A. Ghekinnebact. B. Ende gekinbacht na den e. — 98. V. A. horne. B. heeft horne d. lanc s. — 99. B. Dan *ontbr.*, dart. — 1700. B. vreesselijc. — 1. V. A. spreict. B. spreect. — 2. V. A. dat het. — 3. V. A. oren e. orebaert. B. horen e. orbart. — 4. V. A. Dan anderen. B. wart. — 5. V. A. ofte m. B. alse d. plomp e. ofte. — 6. V. A. Recht het up. B. R. den a. op. — 7. V. A. B. na s. m. — 8. V. A. gherne. B. gheerne. — 9. V. Enthroes es. A. E. es. B. Enturres es. — 11. V. A. den st. B. den st. g. es. — 12. V. A. B. scrijft. — 13. V. A. hevet. B. M. die m. als dat p. — 14. V. A. B. Çorter e. sachter. — 15. V. A. scouderen. B. bi den. — 16. V. A. so hes et ghehaer. B. Brun roat hovet d. h. — 17. V. A. wullen manieren. B. manieren. — 18. V. A. luud, stieren. B. stieren. — 19. V. A. horne. B. Sine horne c. al ombe gange. — 20. B. E. te stridene wel gehange. — 22. V. A. B. oghen beden.

---

[1]) *N. R.* cornua ultra cubitalem modum longa.

[2]) *N. R.* forte uno recuso vel leso.

[3]) *N. R.* Henichyres. Vinc. L. XX, 53: Enchires.

[4]) *N. R.* color corporis eius inter nigrum et rufum, magis declinans ad nigritudinem; primi pili in membris sunt aliis huius velut tauri. Het Latijn spreekt hier noch van *wolven*, noch van *wol*, als de varianten.

[5]) *N. R.* cornua eius multum recurvata et ad pugnandum habilia.

Recht ghetant als ene coe,
Die voete ende staert daer toe;
Maer korter es hi [1]), ende sijn vel
Mach vele slaghe doeghen wel.
So doersoete vleesch et draghet,
Datment daer omme vaet ende jaghet;
Ende alsment jaghet over sinen wille,
Blijftet somwile staende stille,
Ende rust hem ende vecht,
Ende worpt dan uut sijn drec recht
Eere roede verre of me.
Als of hem woerde van calve we [2]),
So coemen diere elkerlijc [3]),
A. 57 *a.* Ende maken van drecke enen dijc
Omtrent dat dier, omme die saken
Datmen hem niet mach genaken.

Entyra [4]) es een dierkijn,
Der vele in Almanien sijn.
Die hien entie sien doen als die wise,
Ende versamen hare spise
L. 42 *a.* Onder daerde in somertijt,
Om tetene als die winter lijt.
Die sie es ghirech ter spise;
Die hi es van vrecker wise,
So dat hi cume hem selven ghevet,
V. 38 *a.* Daer hi nauwelike bi levet.
Als hi verneemt dat sine soe
Gulselike gaet ter spise toe,
So verstopt hi haer dat gat;

1723. V. A. die coe. B. alse die c. — 24. V. A. Ghevoet e. starc. B. Ghevoet e. ghesteert. — 25. V. A. B. corter. — 26. V. A. M. slaghe v. ghedoghen. B. ghedoghen. — 27. V. A. S. dure soete v. het. B. dore soete vlesch het. — 28. B. daer ombe slaet e. j. — 29. B. E. alsment o. sine w. — 30. V. A. B. Blivet s. st. al st. — 32. V. A. E. werpt sinen drect ute echt. B. E. werpt sinen d. ut echt. — 33. V. A. roeden v. ofte. B. Ene rode v. ofte. — 34. V. A. A. hem wort v. c. w. B. Ende alse h. wert. — 35. V. A. B. die diere. — 36. A. dic. — 37. V. A. B. om. — 38. V. A. sal g. — 39. B. dierekijn. — 40. V. A. Almaengen. B. Dier v. — 41. V. A. Hye e. soee. B. Hi e. soe d. alse. — 43. B. O. aerde. — 44. V. A. te etene. V. lijd. B. alse d. somer l. — 45. V. A. D. soee e. ghierich. — *Vs.* 1745—46 *ontbr. bij* B. — 46. V. A. Maer d. hye. — 50. V. A. der spisen. B. G. der spisen toe. — 51. V. A. hare. B. verstoept hi hare.

1) *N. R.* cauda ipsius brevis est ratione corporis.

2) Lees: *Als* en *wort* in plaats van *Als of* en *woerde*. — *N. R.* Cum appropinquat tempus partus.

3) *N. R.* multa ipsius generis animalia.

4) *N. R.* Henitra.

Ende als die soe woert merkende dat,
Dat versloten es die spise,
So doet si na des scalx wise,
Ende maect een ander hemelijc gat
Ter spisen waert, ende gaet in dat,
Ende steelt der spisen haer ghevoech,
Ende laeten hie wachten ghenoech [1].
Als somer coemt ghevaltet wel,
Dat die sie heeft een scoene vel,
Alsi ront es ende vet.
Die hier [2]) hem ter vrecheit set,
Hevet een verhonghert lijf.
Elc man die wil wachten sijn wijf!

Erinacius dats een dier,
A. 57 *b*. Ende men waent die waerheit hier,
Dat Cyrogillus [3]) mede heet,
Dat ghenoemt hier voeren steet [4]).
Een eghel heetment in Dietscher tale,
In Vlaemsche een heerts, dat wetic wale.
Na een symmekin [5]) ist ghedaen,
Ende es mit dornen al bevaen,
Sonder an den buuke allene.
Beseftet vrese groet of clene,
Et wint hem te gadre als een bal,
Ende dect hem in sine wapene al.
So ist te tasten harde quaet [6]),

1752. V. A. wort markende. B. alse d. s. wert. L. merkede. — 53. B. besloten. — 54. V. A. doet soe. — 55. B. E. m. ander heimelijc g. — 57. V. A. al h. ghevouch. B. E. et die sp. al h. g. — 58. V. A. E. laet den snodel w. g. B. laet den vrecken w. gnoech. — 59. V. A. ghevallet. B. die s. comt ghevallet. — 60 V. d. soe hevet. A. die soee. B. die soe. — 61. V. A. Ende soe r. B. E. so r. e. e. so v. — 62. V. A. Die hye die hem t. wretheit (wrecheit) s. B. D. hi die h. — 63. V. A. Hevet. B. Heeft. L. Ende hevet. — 64. Elc man d. wille wachte. B. E. man d. wille. L. mensche. — 65. B. Errinatius es. — 66. B. warheit. — 67. V. A. cyrogrillis. B. cycrogrillus. — 68. A. hir. B. ghenaemt. — 69. V. A. hetet in Duutscher t. B. heetet in Dietsche. — 70. V. A. Vlaemsch e. herts. B. In Vlandren e. herts. — 71. V. A. zwijnkijn est. B. Nae I swinkijn. — 72. V. A. met d. B. met dorise. — 73. V. A. B. buuc. — 74. V. A. Beseft het v. g. jof c. B. Beseffettet sorghe g. ofte c. — 75. V. A. Twint. V. gadere. B. So windet h. — 76. V. A. B. wapine. — 77. V. A. Hets te siene of te tastene q. B. Hets te siene ende te tastene q.

---

1) *N. R.* foramen . . . per quam (*l.* quod) possit furari mare nescio sufficienciam sue aviditati.

2) Lees met varianten: Die *hie*, *die* hem enz.

3) *N. R.* cyrogrillus.

4) Zie vs. 1199 vlgg.

5) Lees met de varianten: *swijnkijn*. — *N. R.* forma procelli (*l.* porcelli).

6) De lezing der varianten is hier te verkiezen:
Hets te siene ende te tastene quaet.
N. R. unde fit ut difficulter se videndum palpandumque praebeat.

Doch doemeere toe desen raet:
L. 42 *b*. Als ment in waermen water doet,
So eist te siene ende te tasten goet.
Ambrosius ons te verstaen doet,
Dattet es bi naturen vroet.
Et maect in sijn hol twe uutganghe,
V. 38 *b*. Ende voersiet te voeren langhe
Welcs sijns dat die wint sal gaen.
Sal hi nort, soe stoptet saen
Dat gat dat int Norden staet;
Ende welc tijt dat die wint suut gaet,
So stoptet Suden ende ondoet dat Norden:
Dit sijn sente Ambrosius worde [1]).
Sijn vleesch verdroghet ende onbint lijf,
Ende es der maghen confortatijf;
Et doet wel oerine maken.
Nuttelijc ist tot andren saken:
Die gheset sijn lasers te sine
Int poent datmen heet elefantine [2]).
Dat gans es, dat moet vet sijn.
Ghevlegen ist ghemaect alst swijn [3]).
Dit dier ende anders nemmee
Hevet beneden gate twe;
Daert den vloegele ligghen, dats waer,
Ende sine hoeden ligghen daer [4]).

1778. V. A. B. doemer. — 79. V. A. warmen watre. B. warm. — 80. V. A. S. est, tastene. B. Eest t. s. e. tastene g. — 81. V. A. Ambrosis, verstane. B. verstane. — 82. V. A. Dat het. B. Dat es. — 83. V. A. B. Het m. te sinen hole. B. utgange. — 84. V. A. vorsiet. B. versiet. — 85. V. A. Welc. B. Wechs sins die w. — 86. V. A. noort so bestopt het. B. n. het stoept s. — 87. B. steet. — 88. V. A. E. sulc t. B. E. wetijt dat wijnt zuet geet. — 89. V. A. stopt het tsuden e. o. N. B. stoppet tsuden e. ontdoet N. — 90. V. A. B. sinte Ambrosis worden. — 91. V. A. droghet. B. vleesch droge e. binnen dlijf. — 92. V. A. maghe gheen confortatijf. B. Dat es ter m. confortatijf. L. confortijf. — 93. V. A. B. Het d. w. orine. — 94. V. A. es het te haren s. B. eest te haren s. — 96. V. A. point. B. In den p. dat mense h. e. — 97. V. A. sijn. B. D. g. es ende m. v. sijn. L. sine. — 98. V. A. als sw. B. eest g. als een sw. — 1800. V. A. Heeft. B. Heeft b. gaten. — 1. V. D. die voghele. A. D. der voghele. B. D. der vogle eter dats w. — 2. V. liegen. A. lieghen. B. Sine h. l. rechte aldaer.

---

1) *N. R.* Carnes . . . vim habent desiccativam et dissolutivam.

2) *N. R.* Utilis est hiis (qui) ad lepram elephantinam dispositi sunt.

3) *N. R.* Erinacius pinguis et medicinalis, excoriatus porcello assimilatur.

4) *N. R.* Solus erinacius duos annos (*l.* anus) habet per quos feces emittit. Omnia animalia generancia quadrupes habent testiculos in anteriori parte praeter erinacium, cuius testiculi sunt *prope renes sicut avium.* — Vs. 1801 is in de meeste teksten geheel bedorven; alleen uit B. laat zich de ware lezing opmaken. De tekst is waarschijnlijk aldus te herstellen:

Daer der vogle niere ligghen, dats waer,
Sine hoeden ligghen rechte aldaer.

Of misschien, als bij Bormans: *Daer der vogle eier* ligghen.

Ysidorus scrijft, dattet clemt ter vaert
In heerfstijt op den wijngaert,
Ende vellet die wijndruven neder;
A. 57 c. Danne lesetse te samen weder,
Ende wentelter op, ende draget so
Sijn jonghene sijn dan vro [1]).
Dat haerts te pulvere verbrant,
Ende met pecke ghemenghet te hant,
Doet in lyxeme wassen haer:
Dat sprect Plinius overwaer.
Aristotiles seghet oec al bloet,
Alst een jeghen tander noet,
Dat si staende hem ghevoeghen.
L. 42 c. Nature mach elken ghenoeghen,
Die elker creaturen ghevet,
Daer bi si in ghenoechten levet.

V. 39 a. Erminius dats een hermelijn,
Een harde scone dierkijn,
Ende es van weselen geslachte.
Noch segghen meer dan si achte,
Dat al een es dat ende dit.
In wintertijt so ist sne wit,
Sonder an den staert, an ende [2]).
Als somertijt hem coemt ghehende,
So ist op den rig bruun ende roet.
Muse bitet gherne doet,
Want met hare vleesche et levet.
Als men sijn vel snewit hevet,
So es waert ende diere:
Anders en doeghet in gheere maniere.

1803. V. A. Ysidorius scrivet dat het v. B. Isidorus s. dat cl. — 4. V. A. up. B. In den erfst in d. wingaert. — 5. B. druve. — 6. V. A. Dan. B. Ende lesense dan op w. — 7. V. A. up e. draechse also. B. wintelt daer op e. draghes soe. — 8. V. A. Sine jonghen die des sijn vro. B. Sinen jonghen des sijn si vro. — 9. V. A. Dat herts. B. Herts vlesch te p. L. Dats. — 10. V. A. peke. B. gheminch thant. — 11. V. luxemen. A. liixemen. B. licsemen. — 12. V. A. spreict. B. Dit spreect P. vor waer. — 13. V. A. Aelbrecht s. al b. B. seid al b. — 14. V. teen teghen. A. teen j. B. Alse deen j. dander. — 17. V. A. creature. — 18. V. A. Daert bi sine ghenouchte hevet. B. Daert bi sine ghenoechte hevet. — 19. V. A. dat es e. ermelijn. B. Ermenius es e. heimelijn. — 20. V. A. E. huutscone. B. utescone dierekijn. — 21. B. wesels. — 22. V. A. Oec segghent mee. B. Oec s. — 23. V. A. al eens. B. aleens. — 24. A. wiintertiit. B. wintertiden eest. — 25. V. A. ant ende. B. steert ende an dende. — 26. V. A. tsomers hitte h. comt. B. A. hem des somers hitte es gende. — 27. V. A. up d. ric. B. eest op d. rugghe brun. — 28. B. gheerne. — 29. V. A. haren vleessche l. B. W. het bi haren v. leeft. — 30. V. A. B. sijn vel. B. heeft. L. sijn *ontbr.* — 31. V. A. es het. B. eest wert. — 32. V. A. ne doghet. B. ne doghet in gheerre.

---

[1]) Lees: Sijn *jonghen die* sijn dan vro.

[2]) *N. B.* excepta extremitate caude.

Van der E hebdi gehoert,
Nu verstaet van der F voert.

A. 57 *d.* Felena [1]) dat es een dier
Vreselijc ende ongehiere,
Verre in harde woesten lande;
Ende es ghemaect tes menschen schande,
Om te maten sijn hoevaerde;
Want met so groter onwaerde
Bestaetet den fieren man,
Ende verwinten mede dan,
Ende scoerten wilen an sticken [2]).
Ende oec ist ghevallen dicken,
Dattet ghemoete van der lucht
Enen man comen van groter vlucht,
Ende alst den onmoedich verstoet,
Ne dede hem quaet nochte goet [3]).

V. 39 *b.* L. 42 *d.* Furmiculus [4]) dats een foret,
Sijn haer na gelwe een deel gheset [5]),
Mere dan die wesel een deel,
Ghemaect na tfissau gheheel [6]);
Stouter ende wreder nochtan
Dan sijn cracht volleesten can [7]).
Si sijn also gheset ter scolen,
Dat si in der conine holen

1833. V. A. ghehort. B. Want v. d., ghort. — 34. V. A. vort. B. Nu hort, vort. — 35. V. A. Falena dats. B. Falena es. — 36. V. A. onghehier. B. onghier. — 37. V. A. Varre. B. herde w. landen. — 38. V. des m. B. scanden. — 39. V. A. Omme te matene sine hoverde. B. mattene sine hoveerde. — 40. V. A. uutgroter onwerde. B. W. het m. s. g. onweerde. — 41. V. Bestaetheit. A. Bestaethet. B. Bestaet. — 42. V. A. B. verwintene. — 43. V. A. scuertene in vele st. B. scortene in vele st. — 44. B. eest. — 45. V. A. Dat het ghemoetet an der vlucht. B. ghemoette van der vlucht. — 46. V. A. Enen c. mit g. vrucht. B. Enen c. met g. vrucht. — 47. V. A. E. alstene oetmoedich. B. den oetmodegen. — 48. V. A. deet h. q. no g. B. So ne doet h. q. no g. — 49. V. A. Furmiculus dat es e. furet. B. Furmiculus es dat furet. — 50. V. A. ghelen. B. Ende es na den wesel g. — 51. V. Meere. A. B. Meerre. — 52. V. A. tfitsan. B. twissau gheel. — *Vs.* 1852 *ontbr. bij* L. — 53. B. vreder. — 54. V. A. sine cr. gheleesten. B. sine cr. geleisten. — 55. V. A. Die.

---

1) *N. R.* Falena.

2) In ons teksthandschrift is *wilen* ongetwijfeld bedorven uit *velen*. Men herstelle alzoo: an *vele* sticken.

3) *N. R.* si in obvium hominem ex fuga vel ex timore humiliacionis indicium deprehenderit subsistit interdum et evadere illum permittit. Lees in vs. 1845 met de varianten: *an der vlucht*, en in vs. 1846: *met groter vrucht*.

4) *N. R.* Furunculus.

5) *N. R.* inter album et buxeum colorem habet.

6) *N. R.* consimilis valde *putorio*.

7) *N. R.* ferum nimis ultra quam in viribus ei natura concedit.

Gaen ende bitense dan doet,
Jof si moeten sterven [1]) doer noet.
Allene en haten si niet dese beeste;
Maer al dat levet, mynste ende meeste,
Bestaen si, moeghen sise verwinnen.
Niet dat si dat vleesch so minnen,
Want sine nutten el niet dan bloet;
Maer ter quaetheit so staet haer moet.
Vele jonghen hevet tforet:
VII of VIII, dus ist gheset.
Liggende, seytmen, dat si riden.
Alsi willen te notene tiden,
Hevet sie dan niet haer ghenoet,
A. 58 *a*. Si verderret ende blivet doet [2]).
Viertich daghe draeght si omtrent,
Ende XL daghe sijn si blent,
Ende daerna, binnen den XL daghen,
Beghinnen si biten ende jaghen.

F u r i o n s, sprect Aristotiles,
Dat een luxurioes dier es,
Ende ghuls van etene nochtan,
Ende moet dicke vanghen an
Sware aventure om sijn eten.
Onlanghe leeftet; wildijt weten
Waer bi dat dit es mede?
Dats bi siere onsuverhede.

1857. **B.** dan *ontbr.* — 58. **V. A.** moeten ute dor die n. **B.** Oft si moten st. dor n. — 59. **V. A.** A. haetsi. **B.** ne hatense. — 60. **V. A.** M. wat so l. minste. **B.** leeft minste. — 62. **V. A.** tvleesch. **B.** vlesch. — 63. **V. A. B.** el *ontbr.* — 64. **V. A.** te quaetheden staet. **B.** Ende t. q. st. hem die m. — 65. **V. A.** jonghe. **B.** jonghe h. dat furet. — 66. **B.** Sevene ofte achte es g. — 67. **B.** segmen. — 68. **V. A.** Als die soee wille te noten t. **B.** Ende a. w. dan notens tiden. — 69. **V. A.** si. **B.** Heft soe d. n. haren g. — 70. **V. A.** Si tedrenct. **B.** Soe te drinc. — 71. **V.** XL daghen draghen sise. **A.** XL d. draghen sise. **B.** Virtech d. draghen si. — 72. **B.** blint. — 73. **V.** dair na. **V. A. B.** den *ontbr.* — 74. **V. A.** Beghonnen si dan b. **B.** cnaghen. — 75. **V. A.** Furionet spreict. **B.** Furionus spreect. — 76. **V. A. B.** luxurieus. — 78. **V. A.** E. dicken moetet v. **V.** dan. **B.** Dicke moet v. a. — 80. **V.** levet eist w. w. **B.** Niet langhe levet wiltmen w. — 81. **V. A.** dat die dinc es. — 82. **B.** Dat es bi sire.

---

1) Beter is de lezing der variant: *ute*. — *N. R.* edocti sunt furunculi, ut antris, quibus cuniculi delitescunt, a venatoribus imponantur, ac illi foveas audacter penetrant impetuntque morsibus bestiolam adusque angustiatam in rethia expulsam deiiciant.

2) *N. R.* femina non habens marem quando stimulatur *tumescit* et moritur. Lees in vs. 1868 met de varianten:

Als die soe wille te notene tiden.

Ter vertaling van *tumescit* in 't origineel, leest men in ons teksthandschrift: *verderret*, bij **V.** en **A.**: *tedrenct*, bij **B.** *tedrinc*, volgens de uitgave van Bormans (in 't Hs. misschien, *tedrint* ?). Hierin schuilt de ware lezing, t. w. *tedrint*, van *tedrinten*, opzwellen. Zie *V. Vr. e. v. M.* Gloss. op D r i n t e n.

Want alst die wille doet [1]),
V. 40 *a*. L. 43 *a*. Ghebaertet oft waer verwoet.
Sijn wille es mere dan sijn macht;
Ende om dat dier naturen cracht
Allen creaturen ontseghet
Luxurie, die es ontweghet
Boven der naturen ganc,
Sone mach haer lijf niet wesen lanc,
Die so node rusten stille,
Al es dat vleesch anders wille.
  Furions dat notet mede
Rechte na des menschen sede;
Want sie leghet onder, ende hi boven.
In desen so machmen loven
Dit dier, dat seer es ongheleert,
Dat sine nature niet verkeert,
Dies quade mensche plien ende plaghen,
Dat ic, leyder! niet dar ghewaghen [2]).

A. 58 *b*. Feles es een dier, daer aldus
Ons of scrivet Plinius:
Van quaetheden groet, van lude clene [3]).
In daerde wonen dese dier ghemene.
Si decken haren drec in daerde,
Ende ghinghe enich diere sire vaerde,
Dat sijn drec daer openbaerde,
Ende feles dat dier daer ware [4]).

1883. V. A. als hem d. w. B. alse hem d. w. wee d. — 84. V. A. Ghebaret of het ware. B. Ghebaret dan o. ware verwoeet. — 85. V. A. B. meerre d. die m. — 86. V. A. Ende o. d. diere n. c. B. Ende om datter n. c. L. Ende *ontbr.* — 87. V. naturen. — 88. V. A. Luxurien. B. onweget. — 90. B. So en m. h. l. nit. — 91. B. soe note rustet. — 92. V. A. ist dat dat vl. B. vlesch. — 93. V. A. Furionet. B. Furiones n. m. — 94. V. A. B. Recht. — 95. V. A. soet leit o. e. hie b. B. si. — 96. B. Ende in d. m. l. — 97. V. seere. A. B. sere. — 98. V. A. niet ne v. — 99. V. Als q. menschen. A. B. Dies q. menschen. L. Die. — 1900. V. A. Dies ic laes. B. Dies ic lase. — 1. B. Fenes. — 2. V. A. bescrivet. B. af. — 3. V. A. van live. B. quaetheiden g. v. live c. — 4. V. A. diere. B. In derde. — 5. B. decke, derde. — 6. V. A. Of e. dier g. s. v. B. Oft enech dier daer g. s. verde. — 7. V. A. D. s. dr. niet ne openbare. B. D. s. d. niet oppenbare. — 8. V. A. Dat f. B. Dat f. daer w.

---

1) Lees met de variant B.: die wille *wee*. — *N. R.* Cum coit elevatur et fere grassandi modo agitatur super feminam, et tamen non potest perficere coitum, quod intemperancius appetit, clamat et inquietatur coitus ipse. In omni quippe animali natura negat multum coitum, licet appetat multum cupido luxurie.

2) De Latijnsche tekst is hier niet zoo beschroomd en voegt er bij: ut coeat adversus ut canis, vel stando ut erinacius, vel femina supra iacente.

3) Lees met de varianten: van *live*. — *N. R.* licet parva sit *corpore*.

4) Lees in vs. 1906 met de varianten: *Of* enich *dier* ghinghe sire vaerde; in vs. 1907: daer *niet openbare*; en in vs. 1908: *Dat* feles. — *N. R.* animalibus insidiantes excrementa stercore suo eiciunt atque terra obruunt, ne transeuntes intelligant odorem illum indicem esse sui.

Als et danne die dieren siet,
Want et en mach dan lopen niet,
Gaet et swaerlike ende stille;
Ende alster enen siet in sinen wille[1]),
Moerdadelike vaertet totem te handen:
Bede met clauwen ende met tanden
So gaetet scoeren ende biten.
Dit dier slacht menighen ypocriten,
Die maect een hemelijc dect[2])
Over sine zonden, daer hi in stect,
Mit biechten die si spreken,
L. 43 *b.* Ende al omme lose treken,
V. 40 *b.* Om dat mense sal heten goet;
Maer coemen hem daer meer int ghemoet[3]),
Die scoeren si ende nemen thare,
Hoe soet emmer voert gevare.

Finges dat dier sietmen lopen
In dat lant van Ethiopen,
Ende een deel bruun van hare.
Plinius seghet openbaere,
Dat die si in die borste voeren
Twe serpenten draghen, ende als wijt hoeren,
So pleghens lettel diere dan dit[4]).
Int lant, daert woent ende sit,

1909. V. A. het d. d. diere. B. Alset dan d. diere. — 10. V. A. B. W. het ne m. oec l. — 11. V. A. het. B. Gaet swarlike. — 12. V. A. alset een s. te s. w. B. dan een s. te s. w. — 13. V. A. Mordadelike vaert het up hem. B. Morderlike vaerter op. — 14. V. A. clawen. B. Beide. — 15. V. A. gaet scueren. B. gaet scoren. — 16. V. A. somighen. B. sl. den y. — 17. V. A. maken e. heimelic dec. B. maken e. heimelijc dec. — 18. V. A. hare s. dats wel haer drec. B. hare s. dats haer drec. — 19. V. A. biechte. B. Met. — 20. B. ombe. — 22. V. A. comen h. d. mee. B. comt h. ieman i. g. — 23. V. A. scuersi. B. scoren. — 24. V. A. H. soet e. vort ghevare. B. soet ember vord ghevare. L. H. sijt e. v. gevaren. — 26. V. A. Int l. B. Int lantscap Etheopen. — 28. B. spreect oppenbare. — 29. V. A. soee an d. borst. B. soe an die borst. — 30. V. A. T. spenen. B. spenen draghet alse. — 31. B. Het p. — 32. V. A. daert. B. daert in w. L. daer.

---

1) *N. R.* in sylencio procedit gravi tractu levia vestigia protrahens.

2) Lees met de varianten in vs. 1917: *dec* voor *dect*, en in vs. 1918: *dats haer drec*. — *N. R.* pauperum oppressores, qui et quasi stercus eicientes confitentur quibusdam famosis et religiosis viris, videantur boni.

3) Lees met B.:

Maer *comt* hem *ieman* int ghemoet.

4) Het onzinnige *serpenten* in vs. 1930 is verknoeid uit *spenen* der varianten. — *N. R.* Contra morem fere omnium animalium *mamillas* habet in pectore geminas.
In de miniatuur zijn zelfs behalve de twee borsten vóór aan het lichaam een paar uitstekende pieken aangebracht, die de *serpenten* moeten verbeelden.

A. 58 c. Sone eist te sochte noch te wreet [1];
Maer doet hem ieman danne leet,
Danne cant niet lichte verdraghen.
Die sinen pays wille bejaghen
Mit desen dieren in hare stede,
Sie dat hi hem houde vrede.
Hier coemt van der letteren G:
Van der F vandic nemme.

Glis es een dier ne buere groet,
Som wit, somme swaert, somme roet.
In Vlaendren heetment slaepmuse bi namen,
Want den winter al te samen
Slaeptet sonder spise ende dranc;
Ende als die sonne haeren ganc
Toghet, ende die somer hem naect,
Bi naturen dat dier ontwaect.
Minder dan die rotte so eist.
V. 41 a. Van desen dier es datmen leist
In Plinius boeke, dat sijn smere
Ghesoden seer nutteliken were
L. 43 c. Die ghene die hem ontsaghe der scade,
Dat hi twater soude laden,
Bestriker mede sine lede [2].
Op daerde ende op boemen mede
Ende opt velt wel, als wijt hoeren [3].
Appelen hevet et seer vercoeren,
Ende et doeter in, als et vint stade,

1933. V. A. no te w. B. So eest sachte ende niet wr. — 34. V. A. iemen enich l. B. iman enech. — 35. V. A. Dat ne c. n. lichte. — 37. V. A. B. Met. — 39. V. A. comt an v. d. lettere. B. comen die l. van G. — 40. V. A. vandics nemmee. B. Van F ne vindix. — 41. V. A. ne bur. B. ne bore. — 42. V. A. Some w. some swart some r. B. Som w. som swart som r. — 43. V. A. hetet slaepmus. B. Vlandre heet men slaepmuus. — 45. V. A. Slaept het. B. Slapen si. — 46. V. A. haren. B. alse d. s. haren. — 47. V. A. Verhoghet e. d. s. naect. B. Verheft e. d. s. naect. — 49. V. A. ratte so ist. B. ratte eest. — 50. V. A. diere ist. B. diere eest d. leest. — 51. V. A. Plinis, smare. B. boeken, smare. — 52. V. A. sere nuttelic ware. B. seere nuttelijc ware. — 53. V. A. Hem die, scaden. B. Hem die, dar sc. — 54. B. dwater. — 55. V. A. Bestreke hire m. B. Bestreker. — 56. V. A. Up d. e. bome. B. Op herde e. op bome. — 57. V. A. Lopet even wel. B. Lopet even wel alse. — 58. V. A. A. h. seere v. B. Applen h. vercoren. — 59. V. A. E. doeter in a. het. B. E. doetter in alst vind st.

---

[1] *N. R.* Animalia sunt nec fera nimis nec mansueta penitus.

[2] *N. R.* paralisim timentibus pinguedinem gliris decoctam et ex hac membra inuncta .... proficium est. — De lezing der variant: *Bestreke hire* mede s. l., is te verkiesen.

[3] *N. R.* In arboribus velut in terra currit. — Weder een jammerlijk verknoeide plaats in onzen tekst, daar men voor: *Ende opt velt* met de varianten moet lezen: *Lopet even*.

Dicke vernoy ende scade.

Gali, sprect Aristotiles,
A. 58 *d*. Dat een sere stout dier es,
Want et hout te menigher tijt
Jeghen die serpenten strijt;
Ende alsetse heeft verbeten,
So gaet et si te hant eten [1]),
Ende daer naer eten rute,
Daer mede jaghet tfenijn ute.
Ende daer es toe een redene groet,
Twi et bit die serpenten doet.
Want gali bi den musen levet,
Ende omme dat et verstaen hevet,
Dat si die muse verteren,
Hier bi so willet hem deren,
Omme dat si cranken haer bejach.
Hier bi eist datmen segghen mach:
Onder stompers was oyt nijt [2]),
Want elc om sijn winnen tijt.

V. 41 *b*. Geneta dat es ene beeste
Mere dan die vos; die meeste
Valeu roet, ende daer in bont
Swarte scivekine ront [3]).
Ene beeste goedertiere ghenoech,
Men ne dade haer onghevoech.
Sie nes fier noch en climmet hoghe,

1960. V. A. B. Dicken. — 61. V. A. spreict. B. spreect. — 62. V. A. Dat het. B. seer. — 63. V. A. B. het. V. te *ontbr*. A. ter m. — 64. V. A. B. serpente. — 65. V. A. hevet. B. als hetse heft. — 66. V. A. hetse. B. Gaet hetse te handen. — 67. V. A. E. altehant d. na hetet r. B. E. danne te hant etet r. — 68. V. A. Dat het bi dat venijn verjaghet u. B. Ende also j. dat venijn u. — 69. B. Daertoe es ene r. — 70. V. A. het bijt d. serpente. B. Twij het d. serpente d. — 71. B. den *ontbr*. — 72. V. A. om dat het. B. om dattet. — 74. V. A. wilhet. B. Hir ombe s. wilt hen d. — 75. V. A. Om, hare b. B. Maer datsi c. har b. — 76. B. H. ombe eest. — 77. V. A. B. scompers. — 79. V. A. Geneca. B. Genera es. — 80. V. A. Meere. B. Merre. — 81. V. A. Valu. B. Valu r. alse blont. — 82. V. A. scivende r. — 83. B. gnoch. — 84. V. A. ne *ontbr*. B. hare. — *Vs*. 1984 *ontbr*. *bij* L. — 85. V. A. Sine es f. no ne clemmet. B. Sone es f. no clemmet h.

---

[1]) *N. R.* cum eos devicit comedit.

[2]) De toepassing ontbreekt in het Latijn, zoodat het niet zeker is of men *stompers*, dan wel, met de varianten, *scompers* moet lezen. De lezing *scomper* is misschien te verkiezen. *Scomper*, *scemper*, eigenlijk *spotter* (zie Kil.), schijnt bij uitbreiding *zot*, *dwaas* te beteekenen. Zie *Mloep*, I, 16, IV, 2289.

[3]) *N. R.* colorem habet inter nigrum et croceum, masculus (*l.* maculas) interdum nigras ordinate in pelle dispositas.

Mare ghemaere ende ghedoghe [1];
Ende bi rivieren es haer ganc:
L. 43 *d.* Daer souctse spise na hare belanc.

Gresselus [2]) dat es een dier
A. 59 *a.* Noch wreet, no fel, noch ongehier.
Bi watre eist te menigher stont.
Mere ist dan die muushont [3]),
Ende minder dan teencoren.
Roet valeu eist, als wijt horen,
Maer al die wamme die es wit,
Ende sijn haer dat hem wel sit [4]).
Sijn drec riect als mussceliaet,
Ende menich, die hem niet verstaet,
Hevet over mussceliaet geacht;
Maer et ne hevet niet die cracht.
Ende dits wonder dies et pleghet,
Dattet openbaere leghet
Sinen drec, al of et woude,
Datmene.al daer vinden soude
Alle den lieden te baten.
Nochtanne vlietet utermaten,
Waer soet mach, wijf ende man,
Datment qualike ghesien can.
In desen doene leert ons hier
Dit ongheleerde wilde dier,
Dat elc wel doe in alre wijs,
Ende nemmermeer en soeke prijs

1986. V. A. B. Maer ghemate. — 88. V. A. soecse s. n. haren b. B. soecse s. n. haer b. — 89. V. A. Guessules. B. Guessules es. — 90. V. A. B. No w. no f. no o. — 91. V. A. es het menich st. B. watere eest. — 92. V. A. Meerre es het d. d. mushont. B. Meerre eest. — 93. B. deencoren. — 94. V. A. valu esset. B. valu eest alst. — 95. B. al *ontbr.* — 96. V. A. Onder daerde wonet dit. B. Onder derde woent dit. — 97. B. riecht alse. — 98. V. A. niene. — 2000. V. M. het n. h. n. ne cr. A. M. het, die cr. B. die cr. L. die *ontbr.* — 1. V. A. des het pl. B. wonder het p. — 2. V. A. Dat het in o. B. Dat het openbare. L. Datten. — 3. V. A. als of. B. alse oft. — 4. V. A. Dat men. B. Dat ment. — 5. B. Allen l. — 6. V. A. Nochtan vliethet. B. Nochtan vliet. — 7. V. A. Waert so het m. — 8. A. qualiken. B. Darment. — 12. V. A. nemmermee ne souke. B. nember ne.

---

[1]) *N. R.* non conscendit ad ardua nec extollitur in mirabilibus super se. — Lees met de varianten: *ghemate* voor *ghemaere.*

[2]) Lees met de varianten: *Guessules.* — *N. R.* Guessules.

[3]) *N. R.* mustela maius.

[4]) *N. R.* In dorso subrubrum est, in ventre candidum; hoc in terra habitacula facit. — Blijkens het Latijn moet ook hier met de varianten gelezen worden: Onder daerde wonet dit.

Ter warelt, hoe soet gaet daer of:
Der werelt prijs dat nes maer stof.
Hier neemt ende van der G;
V. 42 *a*. Van der I soe hoert voert mee.

Ibex een dierkijn wel clene
Op roetsen wandelt ende op stene,
Als ons sente Gregorius seghet,
Dat et daer sire joeghet pleghet [1],
Daer noch serpenten noch man,
L. 44 *a*. Noch quaet dier toe comen can.
A. 59 *b*. Plinius seghet, si sijn snel,
Ende ghehoernet sere wel.
Vernemen si yet vresen met allen,
Si laten hem van der roetschen vallen,
Ende behouden hem jeghen den val
Op sine hoerne onghequetst al.
Suilke boeke wanen des,
Dattet van heerten coemen es.

Ibida [2]) dat es een dier
Ghemanc, ende een deel ongehier,
Van enen evere die es wilt,
Ende van der soeghen die men tam hilt [3].
Al eist dat si selsiene sijn,
Nochtan sijn beter die huusswijn
Jof die wilt sijn in den woude;
Want sine eten niet als oude [4],
Ende haer vleesch es niet ghesont,
Dat es naturienen cont.

2013. V. A. B. werelt. B. hoet gae der of. — 14. V. A. pr. en es waer st. B. D. w. es m. een st. — 15. V. A. nemet. B. Hir nemt. — 16. V. A. so hort vort. B. soe *ontbr*. — 17. V. A. Iles es e. d. cleine. B. Ilex es e. d. cl. — 18. V. A. Up r. wanderende e. up steine. B. rochen wadelet e. st. — 19. V. A. sinte Grigoris. B. sinte. — 20. V. het dair. A. het. B. D. dar s. — 21. V. A. serpente nochte. B. D. serpent wijf no m. — 22. V. A. N. q. d. ghecomen en c. B. No ander d. ghenaken can. — 23. B. Pl. het es s. — 24. V. A. B. ghehornet. — 26. V. A. rootsen. B. rochen. — 27. B. hoeden. — 28. V. A. Up hare horne ongequetset. B. hare horne ongequets. — 29. V. A. Sulke. B. Selke. — 30. V. A. B. Dat dit v. herten. — 31. B. dat *ontbr.* — 32 B. e. seere ongier. — 33. V. A. die es een w. B. evre die. L. di. — 34. V. A. sueghe d. m. thuus h. B. zoghe d. m. thuus. — 35. V. A. Al es. B. eest d. s. selsene. — 36. L. sijn si. V. A. B. si *ontbr*. — *Vs*. 2037—38 *ontbr*. *bij* B. — 38. V. A. vecten n. also houde. — 39. V. A. Noch hare v. nes so g. B. No hare v. es.

---

1) *N. R.* In petris commorantur et ibi fetus faciunt.

2) Lees: *Ibrida*. — *N. R.* Ibrida animal quadrupes est bigenerum.

3) *N. R.* ibrida nascitur ex apris silvestribus et porcis domesticis.

4) De lezing van ons teksthandschrift is volslagen onzin. Het Latijn geeft geen licht, daar het van tweeslachtige dieren in 't algemeen spreekt. Ook V. en A. zijn eenigszins bedorven. De ware lezing vindt men in Bormans:
Want sine *vetten* niet *also houde*.

V 42 *b*. I s t r i x, als ons scrivet Solijn,
Es een dier datmen heet portaspijn [1]).
Die dier wandelt bi der zee
Ende in holen van berghen mee,
Als et nauwer niet en twint
Te luscene bi der ze en vint [2]).
A. 59 *c*. Te somere comtet selden voert;
Maer alsmen den winter hoert
Van coude maken groet ghedinghe,
Dan es sine wandelinghe.
Int water ende opt lant mede
Houtet sine legherstede.
Met berstelen swart ende wit
So es et gheanghet dit,
L. 44 *b*. Die scarp sijn, groet ende stide,
Ende daertoe mede wreet in stride.
Ghenaect hem yeman in corter stont,
Teerst datment jaghen begont [3]),
So scietet twe ofte ene,
Die invlieghen toten benen,
Ende hier mede eist altoes bewaert,
Waer soet hene gaet of vaert.
Van desen berstelen es ghesciet,
Datmer hechte van messen of siet.

I e n a [4]) dat es ene beeste,

2041. **B**. Ictrix os als. — 42. **V**. **A**. porcaspin. **B**. en dier, porcaspijn. — 43. **V**. **A**. Dit d. wandert. **B**. Dit d. — 44. **B**. berge. — 45. **V**. **A**. het niewer. **A**. een tw. **B**. het nieweri jnc en twijn. — 46. **V**. **A**. lusschene b. d. zee v. **B**. luschene. — 47. **V**. **A**. comt het. **B**. somore comet. — 48. **A**. Mer. — 49. **V**. **A**. maken. **B**. couden maken. **L**. maectet. — 50. **V**. **A**. wanderinghe. — 51. **V**. **A**. Up twater e. up tlant. — 52. **V**. **A**. Hout het. **B**. Houdet. — 53. **V**. **A**. burstelen. **B**. borstelen. — 54. **V**. **A**. het behanghen. **B**. S. es behanghen. — 55. **V**. **A**. D. straerc s. groef. **B**. grof. — 56. **V**. **A**. E. daert hem m. weert. **B**. E. daert hem m. wert ten s. — 57. **V**. **A**. man of hont. **B**. man ofte hont. — 58. **V**. **A**. Het scuddet hem ende in corter stont. **B**. Het scut hem in corter stont. — 59. **V**. **A**. of e. **B**. sciet hetre. — 60. **V**. **A**. **B**. beene. — 61. **V**. **A**. ist. **B**. met eest. — 62. **V**. **A**. Waer soet h. **B**. Waer soet heen geet ofte vert. **L**. Maer waert. — 63. **V**. **A**. burstelen est. **B**. borstelen eest. — 64. **V**. **A**. Dat merre echte. **B**. Dat menre h. v. messe af s. — 65. **V**. **A**. dats e. b.

[1]) *N. R.* vulgo apud nos porcus spinosus dicitur.

[2]) *N. R.* In cavernis vero montium nonnumquam, quum scilicet juxta marina refugium non habet.

[3]) Lees met de variant in vs. 2054:

So es *behanghen* dit.

Ook de volgende verzen zijn beter in de andere Hss. In vs. 2056 vlgg. leze men:

En *daert hem* mede *weert* ten stride.
Ghenaect hem *man ofte hont*,
Het scuddet hem in corter stont,

N. R. huic bestie terga iaculis hispida sunt, quibus iaculis plerumque lassati iaculacione voluntaria canes vel homines vulnerantur proximantes.

[4]) *N. R.* Hyena.

In doden graven es haer feeste,
V. 43 *a.* Daer die doden ghedolven sijn.
Plinius scrivet ende Solijn,
Dat hem twe dinghe behoeren toe,
Want et es hie ende soe [1]).
Beide sijn hals ende sijn bene [2])
Sijn hem even stijt over ene,
So dat niet ommesien en can,
Het en kere hem altemale dan.
Daer heerden sijn in de woestine,
Gaetet nachts al stillekine,
Ende verstaet nauwe ende hoert,
Hoe van hare name es dat woert,
A. 59 *d.* Ende leert ghene namen nomen.
Dan ist dicke bi nachte comen
Roepende ter haerder keten,
Ende noemde hoe si heten [3]);
Ende alsetse dan utebrochte,
Dodetse, opdat et mochte.
Dicken dat dier ghebaren leert,
Als een die we heeft ende keert
Dat hi hevet in sine maghe [4]);
Ende alst dan vant in sine laghe
Weder dat man was ofte hont,
L. 44 *c.* Dien verbetet daer ter stont.
Jachhonde coemen si daer et gaet,
Ende datse sijn scade beslaet,

2066. **V. A. B.** hare f. — 67. **V. A.** D. dode g. **B.** D. dode begraven s. — 69. **V. A. B.** horen. — 70. **V. A.** hye. **B.** hi. — 71. **V. A.** Bede s. h. e. s. halsbeen. **B.** B. hals e. halsbeen. — 72. **V. A.** Si h. e. s. o. een. **B.** S. h. beide stijf o. een. — 73. **V. A.** ne c. **B.** omsien. — 74. **V. A.** Het *ontbr.* **B.** Hen k. — 75. **V. A.** die w. **B.** herden s. i. die w. — 76. **V. A.** Gaet het. **B.** Gatet n. st. — 77. **V. A. B.** hort. — 78. **V. A.** wort. **B.** es twort. -- 79. **V. A.** ghone n. **B.** haren n. — 80. **V. A.** est dicken. **B.** So eest. — 81. **V. A.** herden k. **B.** Roepen t. herden. — 82. **V. A.** nomende. **B.** noemeden. — 83. **V. A.** alshetse d. uut br. **B.** alse hetse. — 84. **V. A.** up dat het. **B.** Dodet hetse oftet m. — 85. **V. A.** beert. **B.** Dicke. — 86. **V. A.** wee hevet. **B.** A. e. es ende wee es. — 87. **B.** heeft. — 88. **V. A.** als danne v. an. **V.** sinen. **B.** vand in s. claghe. — 89. **V.** man es. **B.** W. het es m. o. h. — 90. **V. A. B.** verbeet al d. — 91. **V. A.** comense d. het. **B.** Comen jachonde daert g. — 92. **V. A. B.** datse sine. **L.** dat si.

---

[1]) *N. R.* duas habet naturas, maris scilicet et femine.

[2]) Lees in vs. 2071 met de varianten: sijn *halsbeen.* — *N. R.* huic cum spina riget, collum continuitate flecti nequit nisi toto corpore circumacto.

[3]) Lees in vs. 2081 voor *haerder*: *heerden*, en in vs. 2082: *noemende.* — *N. R.* stabula sequitur equorum, ... et auditu assiduo addiscit nomen quod exprimere possit imitacione vocis humane, ut hominem dolosa astucia evocatum occidit.

[4]) *N. R.* vomitus quoque humanos mentitur falsis singultibus.

So hebben si haer bassen verloeren [1]).
Alle diere dwolen uut hare spoeren,
Eist dat man se mach ommegaen.
Als et wille verkeertet saen
Sine vaerwe in alre maniere [2]),
Ende dits wonder van den diere.
Dese jena draecht enen steen,
Sijns ghelike nes engheen,
Voeren op thovet of int oghe.
Hier naer, als ic van den stene toghe,
Sal ic ju ghewaghen des [3]).
Van des wolves groete so es,
Ende es ghemaect naes spaerts ghelike [4]).
Vele vintmere in Affrike.
Van der I gaet uut dat spel;
V. 43 *b*. Nu hoert hier voert van der L.

Leo, segghen Solinus geesten,
A. 60 *a*. Es coninc van den viervoeten beesten.
Lewe es hi in Dietsche ghenant,
Ende liebaert heetmene hier int lant.
Men vint, dat hoeric visieren,
Van liebarden drie manieren:
Cort vintmense als ende als [5]),

2093. V. A. B. hare b. — 94. V. A. dolen u. haren. B. A. die dolen in h. s. — 95. V. A. datse mach dan o. B. Eest dat hetse mach bi gaen. — 96. V. A. het w. verkeert het. B. Het verbijtse alle s. — 97. V. A. manieren. B. Dus fel eest in sine manieren. — 98. V. A. dieren. B. desen dieren. — 99. V. A. yena draghet. B. beeste draghet. — 2100. V. A. Sine g. V. es negheen. A. negheen. B. Sijn ghelijc en es negheen. — 1. V. A. Voren in th. o. in toghe. B. Voren int thovet ofte in doghe. — 2. V. A. na a. ic van stenen. B. Hir na alsic v. stenen. — 3. B. Salijc. V. A. B. u. — 4. B. wolfs gr. het. — 5. V. A. ghemaent na des paerts. B. na paerde. — 6. V. A. vintmer in Afrike. B. V. esser. — 7. V. A. B. ute. — 8. V. A. hort vort hir na. B. hort vort. — 9. B. jeesten. — 10. V. A. IIIIvoeten. B. den *ontbr.* — 11. V. A. Leewe e. h. i. Diedsche. B. Leo es hi in Latijn. — 12. V. A. heetmen. B. E. lijbart in Vlamesch becant. — 13. V. A. dit horic. B. M. v. horic viseren. — 14. V. libaerden. A. B. liebaerden. — 15. V. A. Corte vintmen. B. Corte vindmen.

---

1) *N. R.* canes, si umbram eius tetigerint dum sequuntur, latrare nequeunt voce perdita.

2) Vs. 2094—97. *N. R.* Colorem cum voluerit variat. Omne animal, quodcunque lustraverit, heret vestigio. Bij Vinc XX, 61, luidt het laatste eenigszins anders: quodcunque animal ter lustraverit, movere se non potest. — Uit de vergelijking met het Latijn blijkt dat men in vs. 3095 met de varianten moet lezen: Eist dat *hetse*. Verg. *Barthol.* B. XVIII, 55: so wat dier drie werven in sinen voetstappen tret, dat en mach nergent hene.

3) Zie B. XII, vs. 651—660.

4) Lees met de variant: *ghemaent*. — *N. R.* in eius collo sunt pili sicut in collo equorum.

5) *N. R.* Sunt pili quidem breves et iubis crispi, sed ignavi sunt et imbecilles.

Ru gehaert, carsp in den hals;
Maer die en sijn noch staerc noch fél.
Andre vintmen alse wel,
Die pardus winnet, dat felle dier,
Diene sijn edel noch fier,
Noch in den hals oec ghemaent.
Maer edele lyoen, als men waent,
Sijn lanc ende slecht ghehaert,
V. 44 *a.* Snel ende staerç ende onvervaert;
Sine weten altoes ghene scalchede,
Engheen ghedroch ontsien si mede;
Simpel es dat sien van desen [1],
Ende si willen besien wesen [2].
Haer voerhoeft ende haer staert die doet
Verstaen hoe si sijn ghemoet [3].
In bersten ende in voeten voeren
A. 60 *b.* Leghet sijn cracht, als wijt hoeren.
So heet sijn si, dat si riden
Haer ghenoet wel tallen tiden.
Die lewinne brinct teerst V jonghe,
Dan IIII ten anderen spronghe,
Dan III, dan II, danne een,
Ende daerna nemmerme negheen.
II spenen heeft die sie, ende die sijn clene,
Midden an haren buuc allene.
Augustinus die heilighe seghet,
Als die lewinne haer jonghen leghet,
Dat si in drien daghen niet ontwaken.

2116. V. A. Nu ghehart carpts. B. Rugehart kersp. — 17. V. A. Mare die ne s. no starc no snel. B. die ne s. starc no snel. L. di. — 18. V. A. also. B. vindmen. — 19. V. A. wrede dier. B. vind d. wrede d. — 20. V. A. no f. B. sijn no wrert no f. — 21. B. No i. d. h. no g. — 22. V. A. Mer edel lyoene. B. lyone. — 23. B. slacht g. — 24. V. A. ende scarp. B. Snel starc. — 25. B. altoes *ontbr.* — 26. V. A. Noch gheen bedriegen no o. s. m. B. Noch gheen bedriech connen si m. — 27. V. A. B. dat sien. — 28. V. A. E. also wil si b. w. B. E. also wil hi. — 29. V. A. vorhooft e. haren s. B. Hare vorhoeft e. hare st. doet. — 30. B. Besien. — 31. V. A. barste. B. borste. — 32. V. A. Ligghen sine crafte. B. Ligen hare crachte alse. — 33. B. Soe weltijt soe d. s. r. — 34. V. A. Hare g. willen. B. Hare g. wilsi t. t. — 35. V. A. bringhe eerst. B. leuwinne brinct irst IIII j. — 36. V. A. Danne, andren. B. Daerna V ende t. andren s. — 37. V. A. II dan e. B. twee dan e. L. III dan III. — 38. B. Daerna nembermeer. — 39. V. A. hevetse e. die cl. B. heeft si e. die cl. — 40. V. A. Middel. B. M. in hare borst. — 41. V. A. Austijn d. h. (helighe) man s. — 42. V. A. hare j. hevet. B. Alse d. l. h. jonc l.

---

[1]) Met de varianten lezen wij: *sien*, in plaats van *dier*. — *N. R.* dolis carent et suspicacione nec limis intuentur oculis.

[2]) Lees met de variant:
Ende *also wil hi* besien wesen.

[3]) *N. R.* Virtus eorum in pectore et in pedibus anterioribus.

Dan coemt die vader claghe maken,
Ende grongieren ende mesbaren,
Ende danne ontwaken si tewaren,
Ende dese slaep ghelijct der doet.
Dits van beesten wonder groet.
Solinus sprect in sijn ghedichte:
Men quetsene, hine belghet niet lichte;
Maer maectmene erre, so ist verloeren.
Den ghenen die hem ligghen voeren,
Dien spaert hi [1]): dats heren doen.
Twi draghen si in den scilt den lyoen,
Ende sine int herte niet en draghen?
Vinden si were, si laeten hem jaghen,
Maer den aermen ende den verwonnen
Dats dien si sparen niet en connen.
Vint die lyoen oec, sonder waen,
Ontloepen enen die was ghevaen,
Dien en coemt hi altoes niet an [2]).
L. 45 *a.* Node verbijt hi den man,
Et en dade hem hongher groet.
Houder hi oec den man doet
V. 44 *b.* Dan twijf, dits edel sede;
Ende houder doot hi de vrouwen mede
Danne magheden onbesmet [3]).
Als hi slapet, sijn oghelet
En woert gheloken nemmermee.
Gaet hi in sande of in sne,
Hi dect met sinen steerte dan

2044. V. Dat c. — 45. **B.** groengierende. — 46. **V. A.** Dan o. **B.** dan. — 47. **B.** slap. — 49. **V. A.** spreict. **B.** seghet. — 50. **V. A.** Ene questie. **B. M.** quetstene. h. belch. — 51. **V. A.** maect men e. s. i. al v. **B.** Maecmenne e. so eest v. — 52. **V. A.** ghonen d. h. leghet. **B.** Al dat hem comt te voren. — 53. **V. A.** dits h. d. **B.** Nochtan spart hi. — 54. **B.** Twij d. s. i. d. scilt lyoen. — 55. **V. A.** niene d. **B.** nine. — 56. **V. A.** Vintsi. **B.** Vindsi. — 57. **V. A.** armen enten v. **B.** armen. — 58. **V. A.** die si sp. niene. — 59. **B.** Vind. — 60. **V. A.** Ontlopen. **B.** Enen man d. w. g. — 61. **V. A.** ne comt. **B.** en *ontbr.* — 62. **B.** No v. oec niet d. m. — 63. **V. A.** Het ne d. ongher alte gr. **B.** Hen doe h. h. alte g. — 64. **V. A.** H. oec hi. — 65. **B.** Dan twijf dat es edelhede. — 66. **B.** Houder d. h. dat wijf m. — *Vs.* 2165—66 *ontbr. bij* **L.** — 67. **V. A.** Dan m. ombesmet. **B.** Dan maechden. — 68. **V. A.** slaept. **B.** alpat s. ogeleet. — 69. **V. A.** Ne wort. **B.** Vort g. nemberme. — 70. **B.** ofte. — 71. **V.** dect hem. **V. A.** staerte. **B.** sterte.

[1]) *N. R.* nisi lesus leo facile non irascitur, sed cum ultra provocatur constringit totaliter adversantem, prostratis parcit. — De uitweiding over de heeren tot vs. 2158 ontbreekt in het origineel.

[2]) *N. R.* Captivos obvios repedare permittit.

[3]) *N. R.* Sevit magis in viros quam in feminas, et hoc magis in hiis que cognoverunt viros quam in pueros vel in virgines.

A. 60 c. Sine sporen, om datten die man
Niet en vinde also ghereet.
In hare gheselscap sijn si wreet,
Maer elc anderen vrede draghet [1]).
Solinus sprect, als mene jaghet,
Ende hem die jaghere volghet an,
Onwaerdelike vliet hi dan;
So staet hi stille een stic daer naer,
Als of hi hadde ghene vaer.
Dit doet hi daer dat velt es bloot,
Als die scamenesse hevet groot,
Dat hi ieman wiken soude;
Maer als hi coemt in den woude,
Ende hi merct dat nieman en siet,
Dat hi voer die honde vliet,
Dan vliet hi met alre macht
Voer den jagher ende voer die jacht.
Hi sprinct als hi sine proye vaet;
Maer als hi voer die honde ontgaet,
Sone can hi springhen niet.
Als hi gaet daer daerde es heet [2]),
So trect hi sine clauwen in,
Dat si blonken souden de min,
Ende des selves pleghet die cat.
Ende als hi loept tenigher stat,
So loept hi voerder dan hi acht,
Ende dat doet sine groete cracht.
Als hem hongert, den liebaert,
Strect hi op daerde sinen staert;

2172. **V. A.** spore. **B.** Sijn spor. -- 73. **V. A. B.** N. ne v. — 74. **V. A.** en sijn si niet wr. **B.** sin si nit wr. — 75. **V. A.** Mare e. andren. **B.** andren. — 76. **V. S.** seghet alsmen. **A.** seit alsmen. **B.** S. die meester ghewaghet. — 77. **B.** Als hem. — 78. **V. A. B.** Onwerdelike. — 79. **B.** Ende stappet st. e. sticke. — 80. **V. A.** ne h. gheenen v. **B.** Alse ofte hine h. gheenen. — 82. **B.** Alse d. hevet sc. — *Vs.* 2181—82 *ontbr. bij* **L.** — 83. **V. A.** Dat yemen. **B.** iemanne. — 84. **V. A.** comt. **B.** alse hi comt. — 85. **V. A.** marct d. niemen s. **B.** niman s. — 86. **V. A. B.** vor. — 87. **V.** me. **V. A.** alle sire m. **B.** met sire m. — 88. **V. A. B.** Vor d. jaghere e. vor. — 89. **V. A.** springhet. **B.** springhet alsi. — 90. **V. A. B.** vor. — 92. **V. A.** daert hart es hiet. **B.** alse h. g. daert hart es iet. — 93. **V. A.** clawen. **B.** trecht h. s. cauwen. — 94. **V. A.** sullen te m. **B.** plompen selen te myn. — 95. **V. A.** selvs. **B.** pleit. — 96. **B.** tereger. — 97. **V. A. B.** vorder. — 98. **V. A.** dat *ontbr.* **B.** grote *ontbr.* — 99. **V. A.** die l. **B.** hogert d. liebart. — 2200. **V. A.** die aerde. **B.** So trect hi op derde.

---

[1]) *N. R.* Leonum ferocitas se non dimicat sed pacifici sunt inter se.

[2]) Lees met de varianten:

Als hi gaet *daert hart* es *iet.*

N. R. Cum greditur etiam mucrones unguinum vaginis corporis claudit, sicut murilegus, ne acumina acuta retundant.

Dan maect hire een wijt paerc mede,
So maect hi grote vreselijchede
L. 45 *b.* Met grongieren onghehier.
So nes dan so stout dier,
Dat dar liden over den trec:
V. 45 *a.* Dus sijn die diere in sijn strec [1]).
Dit scrivet Ambrosius over wonder.
Want dat menich dier besonder
Ontgaen mochte met snelhede,
Dat staende blivet daer ter stede,
So baertet alset ware ghebonden [2]).
A. 60 *d.* Die lewe en wille te gheere stonden
Met anderen dieren hem gheminghen,
Maer als een coninc in allen dinghen
Sone wille hi hem ghesellen niet.
Onder die meente die hi siet.
Dat hem blivet of oude spise
Dat en wil hi in gheere wise [3]).
Alle viervoeten ontfaen den lyoen [4]),
Nochtan ontsiet hijt scorpioen;
Ende waer hijt siet, hi vliet te hant
Sinen ghevenijnden viant.
Als die lewe hem ghevanghen siet,
Es hi vervaert voer den spiet.
Vier ontsiet hi alremeest.
Van waghenen luden es hi ghevreest [5]),

2201. V. A. Ende maecter enen widen parc m. B. Ende m. een w. parc daer m. — 2. B. Soe dat hi g. v. — 3. V. A. grongierne ende o. B. grongierne heft o. — 4. V. A. Sone es. B. Dan es gheen s. s. d. — 5. V. A. dien tr. V. tret. B. tiden. — 6. B. sinen s. — 7. V. A. Ambrosis. — 9. V. A. B. snelheden. — 10. V. A. blijft, steden. B. D. moet bliven d. t. steden. — 11. V. Ende vaert joft w. g. A. Ende vaert als joft. B. Ende dat also oft w. g. — 12. V. A. D. l. diene w. t. gheenen s. B. D. l. wille t. gheenen s. — 13. V. A. andren. B. Hem m. andren diere myngen. — 14. B. alse. — 15. V. wil. B. So en. — 16. V. A. die *ontbr.* B. O. ghemeinte. — 17. V. A. houde sp. B. Alse h. b. oude s. — 18. V. A. Des ne. B. Dies wille hi niet. — 19. V. A. viervoete ontsien. B. viervoete dier ontsien. — 20. V. A. hi den sc. B. hi tscorpioen. — 22. B. viand. — 23. B. Alse d. l. hen ghevaen s. — 24. B. om d. sp. — 26. V. A. waghen. B. waghenlude e. h. geverst.

---

1) *N. R.* Cum esurit, caudam per terram trahit amplo circuitu, rugiensque deterret animalia, nec audent transire tractum caude illius.

2) *N. R.* ut . . . . multa animalia que per celeritatem possent eius impetum evadere, rugientis sonitu velut attonita atque victa deficiant.

3) *N. R.* Qui etiam cibum fastidit hesternum et etiam ipsas sue esce reliquias adversatur.

4) Lees met de varianten: *ontsien.* — *N. R.* cum leo formidabilis sit omni bestie.

5) Lees: *lude.* — *N. R.* rotarum timet strepitus.

Ende hi ontsiet den witten hane.
Alsmen hem gaet met bedwanghe ane,
So bloutmen voeren enen hont:
So waent hi dan ter selver stont,
So men hem also mach dwinghen
Als den hont, den hi hoert singhen [1]).
Die lewe nes nemmerme vet;
Te vasten hevet hi hem gheset;
Ende ate hi dan iet te vele,
Hi trect dan weder uter kele.
Als hem siecheit oec goet an,
Ende hi die symme siet, hi gheneset dan [2]),
Of hi drinct des honts bloet.
L. 45 *c.* Selden es hi sachte ghemoet,
Ende dan leghet hem die staert stille;
Maer dan als hi belghen wille,
Slaet hi om metten sterte dan.
Nauwe ende wel kent hi den man,
Die hem ghave enighe wonde;
Ende saghe hine tenigher stonde
V. 45 *b.* Onder enighe groete scare,
Hi souden bestaen openbare.
Ende hadde een uut eere roeten
Ghemist, ende na hem hadde gescoten,
Dien soud hi daer neder loepen:
A. 61 *a.* Anders dade hiet hem niet becoepen [2]).
Sijn vlesch es heets uutvercoeren,
Sijn herte alreheets te voeren:

2227. **V. A.** enen w. ane. **B.** enen w. h. — 28. **V.** gat. **B.** gheet. — 29. **V. A.** blauwet men vor hem een h. **B.** Bluwet men vor hem. — 30. **V. A.** danne terre st. **B.** hi te dier st. — 31. **V. A.** Datten die man a. m. d. **B.** Dattene die man. — 32. **V. A.** dien hi hort. **B.** Also d. h. dien h. hort. — 33. **V. A.** De l. en es. **V.** nemmermeer. **B.** wert nemberme. — 34. **V. A. B.** vastene heeft. — 35. **V. A.** aet hi oec danne. **B.** Ate hi d. oec. — 36. **V. A.** traect. **B.** traecht hem w. — 37. **B.** oec *ontbr.* — 38. **V. A.** Het h. d. s. ende gheneist d. **B.** Soe eet hi d. s. dan. — 39. **V. A.** jof hi drinket d. hondes. **V.** bleet. **B.** Oft, hons. — 40. **V. A.** sochte. **V.** ghemeet. **B.** Ende s. es h. wel g. — 41. **B.** leit. — 42. **V. A.** Mare. **B.** Ende alsi dan b. w. — 43. **V. A.** hi hem m. staerte. **B.** hi hem m. steerte. — 44. **V. A.** kennet. — 46. **V. A.** saghine. **B.** E. dan ginge t. s. — 47. **V. A. B.** ene. — 48. **V. A.** soudene. **B.** Bestaen soudine oppenbare. — 49. **V. A. B.** ute ere roten. — 50. **V. A.** hadde *ontbr.* **B.** Ten minsten na hem g. — 51 **V. A.** soudi ter n. l. **B.** Hi soudene ter n. l. — 52. **V. A.** dadijs hem. **B.** dadijt. — 53. **V. A.** vleesch es heet. **B.** vleesc es ute vercoren. — 54. **B.** heter als wijt horen.

---

[1]) Lees in vs. 2231 met de varianten:

Datten die man also mach dwinghen.

N. R. ira leonis capti arte sedatur tali. Verberatur catulus coram eo, creditque illius exemplo se timere debere hominem, quem in cohercione canis potentem vidit.

[2]) Lees met de variant, in plaats van *siet*: *eet.* — *N. R.* Symiam querit quem devoret, ut possit sanari.

[3]) *N. R.* Cum vero qui tela quidem miserit, sed non vulneraverit, correptum.... sternit, sed non vulnerat.

Bedi gheeftmen hem in spisen
Die sijn van sere couder wise [1]).
Sijn been so hart, datmer ghemene
Vier slaet uut als uten stene;
Luttel heel ende maerch enghene [2])
Sonder in die rebben allene.
Sijn smout es goet jeghen venijn.
Die sijn smout neemt ende wijn,
Ende hem daermede besmaert,
Alle beesten hi vervaert.
Sijn smout es van heeter manieren
Dan gheen der viervoeter dieren.
Sijn smout, met olye van rosen,
Die gheneest van alre nosen
Des menschen aenschijn, ende maket claer,
Ende ghesontet, weet over waer [3]).
Sijn hals es van enen bene;
Dies en keert hi omme groet noch clene.
Ghetant es hi na shonts maniere,
Maer meerer, als betaemt dien diere [4]).

Leopardus dinket mi
L. 45 *d.* Dat in Dietsche die lupaert si.
Die lewe ende pardus mede
Winnense met hare ghemanchede.
V. 46 *a.* Die syen sijn staerker dan die hien.
Plinius spreket van dien:
Die dit dier wil wederstaen,

2255. **V. A.** gheeft ment. — *Vs.* 2255—56 *ontbr. bij* **B.** — 56. **V. A.** wisen. — 57. **V. A.** Sine beene. **B.** S. b. es hert dat menre g. — 58. **V. A. B.** V. ute slaet. — 59. **V. A.** Lettel el e. march negheene. **B.** Ende lettel marcs oft gheen. — 60. **V. A.** rebbebeene. **B.** dat rebbebeen. — 61. **B.** guet. — 62. **V. A.** sijn *ontbr.* **B.** nemt. — 63. **B.** besmardt. — 65. **V. A.** eter maniere. **B.** maniere. — 66. **V. A.** IIII voeter diere. **B.** D. van engen viervoeten diere. — 67. **V. A.** vret olye. **B.** olien. — 68. **V. A.** gheneset. **B.** Doet ghenesen. — 69. **V. A.** anschijn. **B.** anschijn e. claer. — 70. **V. A.** ghesont dit w. **B.** gesond dat w. vor waer. — 72. **V. A.** Des ne k. hi hem g. no. c. **B.** Dies ne k. hi hem g. no c. — 73. **V. A.** tshonts. **B.** is hi na des honts. — 74. **V. A.** meerre als b. den. **B.** Also alst ghetaemt den. **L.** hals. — 75. **V. A.** dincke. — 76. **V.** Duusche. **B.** Dietsch. — 77. **V. A.** leeuwe. **B.** lewen e. perduse. — 78. **V. A.** Winnen. **B.** Winnen m. harre. — 79. **V. A.** soeen s. starker. **B.** soen s. starker. — 80. **V. A.** die spreict. **B.** die spreect. — 81. **V. A.** dit die wille. **B.** wille.

---

1) *N. R.* Carnes leonis et maxime cor calorem manducantibus conferunt.

2) De lezing der variant: *el*, in plaats van *heel*, is te verkiezen. De beenderen zijn *weinig anders*, t. w. dan been. — *N. R.* In ipsis ossibus vero est parvissima *concavitas*, neque in eis aliqua est medulla nisi rarissima. — Na vergelijkiug met het Latijn is men evenwel geneigd ook *el* als een verknoeide lezing te beschouwen, en wel uit *ol*, d. i. *hol*, volkomen beantwoordende aan *concavitas*.

3) *N. R.* Adeps leonis cum oleo rosarum faciem custodit a maculis, candoreque illustrat eam et sanat.

4) *N. R.* dentes eius ut dentes canis, licet maiores.

Wrive tusschen sijn handen saen
A. 61 *b*. Loec te sticken, et wiket dan,
Wantet die lucht ghedraghen en can.
Swaert spotte eist ende valeu roet,
Maer niet als die liebaert groet [1]).
Sere fel ist tallen stonden;
Nochtan heeftmense tam vonden,
So datmere beesten mede vinc,
Maer fel eist boven alle dinc.
Maer alsment ontbint ter jacht,
Macht niet met siere cracht
Ten vijften spronghe begaen sijn dier,
So sittet stille, erre ende fier;
Ende ghevet hem die jaghere niet
Een dier, als hijt erre siet,
Daert an mach coelen sinen tant,
So woertet op sinen meester te hant [2]),
Want et ne sochtet niet sinen moet,
Et en si allene int bloet:
Dies so moeten si hem voersien,
Diere te jaghen mede plien.

L a m i a es een groet dier,
Vreselijc ende onghehier.
Uten bussche coemtet bi nachte
In der liede hoeve met crachte,
Met aermen, dier et hevet twe,
Ende brecter liede boeme entwe.

2282. V. sine hande A. B. sinen h. — 83. V. A. het. B. stucken hi vliet den man. — 84. V. A. Want d. l. g. ne c. B. Want hi. — 85. V. Swart sprotte est. A. Swart spotte est. B. Swart spotte es hi valu ende r. — 86. B. alst d. libaert. — 87. V. est. B. Fel es hi. — 88. V. A. heeft men tem ghevonden. B. heeft menne ghetame. — 89. V. A. datmer. B. dat meer beste ane. — 90. V. A. est. B. eest. — 91. V. A. Ende a. onbint. B. Ende a. — 92. V. A. B. Mach het. — 93. V. A. vichten. B. ghevaen. — 94. A. enne ende f. B. Dan. — 95. B. geeft. L. dien. — 96. V. A. dier. B. dier alse. L. diere. — 97. B. colen. — 98. V. A. Het wort up. B. Het wert op. — 99. V. A. W. hem en sochte n. sijn m. B. W. hem ne saechtet n. sijn m. — 2300. V. A. En si a. sijn b. B. Het ne sie. — 1. V. A. moetsi. B. versien. — 2. V. A. B. mede jaghens p. — 4. B. e. oec ongier. — 5. V. A. comet. B. bossche comtet met n. — 6. V. A. hove mit. B. hove. — 7. V. A. armen die het. B. arme die het. — 8. V. brect der lieden bome ontwe. A. breect der lieden bome ontwee. B. breecht der l. bome ontwe.

---

1) *N. R.* subrufum colorem habet, maculas per totum nigras, multo minores quam leones.

2) *N. R.* quum .... non statim venator bestiam furenti offerat, cuius sanguine placetur, irruit in venatorem. — In plaats van *wort* of *wert* der varianten, eene lezing die boven *woertet* van onzen tekst te verkiezen is, leest men in de uitg. van Bormans: Het *werpt hem*. Of deze lezing in een der Hss. gevonden wordt, blijkt niet duidelijk. Uit B. H. en V. worden de lezingen *wert* of *wort* opgegeven, en de uitgever merkt er bij op: „*hem* voegde ik er bij; *werpt* sluit zich nader aan 't Latijn dan *wreect* of *wrect*." Er is evenwel geen reden om *wert op* te veranderen: *werden op enen* is onberispelijk.

Coemt yemen hem toe van den lieden,
Die hem dat willen verbieden,
V. 46 *b*. L. 46 *a*. Et bijtse metten tanden dan.
Ende groet wonder leghet hier an,
A. 61 *c*. Want Aristotiles doet ons weten,
Die van den lamia es ghebeten,
Hine gheneset in gheere manieren,
Hi en hoere dat dier grongieren [1]).

Lansani [2]), als Solinus weet,
Es een dier so doerwreet,
Dat alle beesten sijn van hare
Versachtet ende doet in groten vare [3]);
Ja die lyoen moet hem vlien,
Die nochtan alle diere ontsien.
Allen dieren eist onsachte,
Sonder van sinen geslachte.
Et hevet sinen nijt verheven
Op beesten die bi proien leven;
Doch blijftet in sinen gheloeve,
Ende levet bi proye ende bi roeve [4]).
Noch pleghets manich groet baroen,
Die die roevers wille verdoen,
Om tlant te suverne van vresen,
Selve roevet hi nochtan wesen.
Lansani dat haet nochtan
Boven allen beesten den man,
Ende dats recht, want bi naturen
Soude boven allen creaturen
Die mensche sijn sachte van manieren:

2309. V. hem *ontbr.* A. C. y. daer toe. B. iman dan daer v. d. l. — 10. V. A. B. wille. — 11. V. A. Het. B. Het bietse. — 12. V. A. daer an. B. legter an. — 13. V. A. Aelbrecht. — 14. V. A. Dat van. B. den *ontbr.* — 15. V. A. gheneest in g. maniere. B. gheneest in gerre maniren. — 16. V. A. Hine hore d. hi grongiere. B. ne hore. — 17. V. A. Lansam. B. alse. — 18. V. dier dur w. A. dier duer w. dore w. — 19. L. die sijn. V. A. B. die *ontbr.* — 20. V. A. B. Versaghet e. in g. v. — 21. V. A. leeuwe. B. liebaert m. hare. — 22. B. dier. — 23. V. A. ist. B. eest. — 25. V. A. B. Het. — 26. V. A. Up. — 27. V. A. blivet in sijn ghelove. B. blivet. — 28. B. leeft. V. A. B. proien. — 29. V. A. menich. B. pleges menech. — 30. B. willen. — 31. B. Om tlant. — 32. V. A. nochtanne. B. Die s. rovers n. w. — 33. V. A. Lanzam d. hetet. B. L. hi haet. L. aet. — 36. B. alle. — 37. V. A. sochts. B. D. m. sacht sijn.

---

1) *N. K.* non sanat a morsu, donec rugientis vocem bestie audierit.

2) *N. R.* Lausani.

3) Lees met de varianten:

Versaghet ende in groten vare.

N. R. a cuius crudelitate nulla bestia potest esse tuta.

4) *N. R.* cum scelus hoc in aliis persequatur, proprie tamen iniquitatis non meminit.

Nu es hi felste boven allen dieren.

V. 47 *a*. A. 61 *d*. Linx, seghet Plinius, es een dier;
Jacob van Vetri volghets hier,
Ende Lapidarius over waer,
Dat dit dier siet so claer,
Dat et doersiet ene masiere [1]).
L. 46 *b*. Dit dier en draghet in ghere maniere
Maer ene dracht, alsment bekent [2]).
Getonghet eist als een serpent,
Die het utesteket lanc [3]).
Sijn hals maect menighen ommeganc.
Van clauwen eist scaerp ende fel.
Die dit dier bekennen wel,
Scrivet dat van siere orine
Eene ghimme woert dier ende fine:
Longurius heet hi, dats waer,
Daer ic of spreken sal hier naer [4]).
In India vintmense, dese diere,
Ende andre van vele maniere.

Lichaon dat es bekent,
Ende es een dier van Orient,
Van wolfs gheslachte, als wi wanen;
An sinen hals met langhen manen;
So misselec ghedaen, als men spreect,
Dat hem ghene vaerwe ghebreect [5]).
Langher dan die wolf ghemene,
Maere corter an die bene.

2338. V. A. fellest. B. felst van. — 39. B. seit. — 40. V. A. B. Vitri. — 43. V. A. duresiet. B. dorsiet e. maisiere. — 44. V. A. ne dr. B. gheerre. — 45. V. A. Waer. B. bekind. — 46. V. A. ist. B. eest. — 47. V. A. Die het. B. Diet ute trecket. L. het *ontbr*. — 48. B. doet m. omganc. — 49. V. A. clawen ist scarp. B. eest scarp. — 50. B. bekinnen. — 51. V. A. Scriven. B. Segghen, nrine. — 52. V. A. ghemme wort diere. B. Wert e. gimme. — 53. V. A. Lingurius. B. Ligurius. — 54. V. A. B. af, hir n. — 55. V. A. vintmen. B. vindmen. — 56. V. A. B. menigher m. — 57. V. A. Lycaon. B. Licaon. — 58. V. A. Ende *ontbr*. B. Een dier coemt ute O. — 59. V. A. wulfs. — 60. B. A. s. h. langhe m. — 61. V. A. messelijc. B. messelijc ghevarwet a. m. sprect. — 62. V. A. varwe. B. narwe gebrect. — 63. V. A. wulf. — 64. V. A. Mer. B. Maer.

---

[1]) *N. R.* ita perspicaces oculos habet, quod solida corpora subtilitate visus penetrare dicatur.

[2]) *N. R.* tantum unum fetum facit.

[3]) *N. R.* linguam habet serpentum similem, licet maiorem, quam in longitudinem magnam porrigit.

[4]) *N. R.* Ligurius. Zie B. XII, 759—86.

[5]) *N. R.* tot modis varius, ut nullum ei colorem deesse dicant.

Van spronghe es hi sere snel.
Bi proien leeft hi ende niet el.
Den mensche es hi goedertiere.
Dese beeste hevet een maniere [1] :
Lelec eist ende sere ru
In den winter, dat segghic u;
A. 62 *a.* Ende in den somer schone ende slecht:
V. 47 *b.* Dat es siere naturen recht.

Lupus es in Dietscher tale
Een wolf, men weet die waerheit wale;
Ende es een dier scalc ende wreet,
Guls ende te roeve ghereet.
L. 46 *c.* Suilke boeke maken cont,
Dat hi es een verwildert hont.
Si hulen, maer sine bassen niet,
Dat die hont bi naturen pliet.
Alsmen met enen scape jaghet,
So sachte hijt metter wollen draghet,
Omme dattet stille ligghen sal :
Els verloer hi die vlucht al [2]).
Ambrosius seghet, den die wolf siet,
Dat hi te verliesene pliet
Sijn luut, siet hine int anscijn:
Dat doet sines siens venijn;
Maer sieten die man voeren,
So heeft die wolf den moet verloren [3]).
Woert die wolf gheware des,
Dat die mensche so hees es,
Dat hi roepen niet en can,

2365. B. sprongen eest. — 66. V. A. levet. B. levet ende. — 67. B. eest g. — 68. V. A. ene m. B. heeft ene. — 69. V. A. ist. B. eist *ontbr.* — 70. V. A. B. dat *ontbr.* — 72. V. A. B. Dit. — 73. B. L. heet. — 74. V. A. wulf menne. — 75. B. wret. — 76. B. ten r. — 77. V. A. Sulke. B. Selke b. m. ons c. — 78. V. A. D. het si. B. Dattet. — 79. V. A. dulen m. s. belen. B. ulen m. s. belen. — 80. V. A. Des. B. Dies. — 81. B. Als menne. — 82. V. A. sochte h. m. wullen. B. So *ontbr.* — 83. V. A. Om dat het. B. dat st. — 84. V. A. verlore. B. Anders verlore h. d. vlocht. — 85. V. A. Ambrosis seit dien d. wulf. B. seid die den. — 86. V. A. verliesene. B. verlisene. L. verlesene. — 87. V. A. luud. B. lud. — 88. V. A. siere sienen. B. Die d. sijn quade v. — 89. V. A. sietene, voren. B. sietene d. m. eerst voren. — 90. V. A. hevet d. wulf d. moet. B. mont. L. moert. — 91. V. A. Wort d. wulf. B. Wort. — 93. V. A. niene. B. geropen.

[1]) *N. R.* habitum mutat secundum tempora, quia hyeme hirsuta et pilis horrida, estate vero nuda est.

[2]) *N. R.* cum . . . ovem rapiunt insequente pastore non ledunt, sed super dorsum suum suaviter eam jacere facit, ne forte sentiens lesionem ovis, dum se ipsam moveret, lupi fugam retardaret.

[3]) *N. R.* Si se previsum senserit ab homine, deponit ferocitatem.

So wille hine bestaen dan.
Sente Ambrosius raet ende heet,
Dat die man ofworpe sijn cleet[1]).
Neem enen steen in elke hant,
Den wolf sal twivelen tehant,
Want hi ter were siet den man.
Eist dat hi di navolghet dan,
A. 62 *b*. So maec een teken tusschen ju tween,
Jof legghe tusschen ju enen steen,
Hi sal worden vervaert saen;
Want hi met strecken waent sijn ghevaen[2]).
V. 48 *a*. Experimentator sprect, die wise,
Dat die wolf neemt wilgenrise
Ghelovert in sinen mont,
Ende decter hem mede menighe stont,
Omdat hi die gheeten wil verraden,
Die gherne comen toten bladen[3]);
Ende als die wolf in loveren teert[4]),
Die droghe sijn ende een deel heert,
Vrucht hi dat si sullen craken:
L. 46 *d*. Dan can hi sine voete nat maken
Met siere tonghen, dits groet sin,
Omme dat si craken souden te min,
Want hi vrucht der honde laghe.
Bet siet hi nachtes dan bi daghe.
XII daghe rijt hi binnen den jare,
Ende dan gaenre vele tere scare.
Dan huult deen voer ende dander naer,

2394. **V. A.** wil. **B.** hi. — 95. **V. A.** Sinte Ambrosis. **B.** Sinte. — 96. **V. A. B.** werpt of. — 97. **V. A.** Neme. **B.** Neme een s. — 98. **B.** twiflen. — 2400. **V. A.** die n. an. **B.** Eest d. h. hem volghet an. — 1. **V. A.** mac e. tekin t. u t. **B.** make e. t. t. hem t. — 2. **V. A.** legt t. u. **B.** Ofte leghe neder e. st. — 3. **B.** Want hi s. werden. — 4. **V. A.** met streke ducht. **B.** Want hi met vruchte comet aen. — 5. **V. A.** spreict. **B.** Experimentor spreect. — 6. **V. A.** wulf n. wilghe rise. **B.** telge ende rise. — 8. **V. A.** d. hem mede somich s. **B.** hem m. te somegher. **L.** mede hem. — 9. **V. A.** Dat h. d. gheete wille. **B.** Dat h. d. gheite wille. **L.** ghieten. — 10. **B.** Want si gheerne eten van den b. — 11. **V. A.** wulf in l. tart. **B.** alse d. w. op vuren tard. — 12. **V. A.** hart. **B.** ende hard. — 13. **V. A.** Vruchti. **B.** Vrocht h. d. s. selen. — 14. **V. A.** can sinen poot. — 15. **V. A.** sire tonghe. **B.** sijn. — 16. **V. A.** Om d. s. c. sullen. **B.** Dat s. c. selen te mijn. — 17. **B.** vrocht. — 18. **V. A.** bi nachte. **B.** Bat s. h. bi nachte. — 19. **V. A.** so r. h. in d. j. **B.** in d. j. — 20. **V. A.** so ghaenre. **B.** gaere v. terre. — 21. **V. A.** duult d. voren. **B.** Soe hult d. voren.

---

[1]) *N. R.* si obmutueris, solve amictum tuum, ut sermonem resolvas; si in te surrexit lupus.

[2]) *N. R.* illaqueacionis metu subsistet.

[3]) *N. R.* ut capras venientes ad folia latenter capiant.

[4]) Lees met de varianten: *tart*, en in het volgende vers: *hart*. — *N. R.* Cum inter folia incedit.

Ende dan eist bi hem wesen swaer,
In hongere et hi daerde wel;
Ende oec es sijn nature fel [1]).
Als hi een osse of een paert
Bestaen wille, dat hi beghaert,
So et hi teerst daerde daer,
Om dat hi wille wesen swaer,
Ende bijt dat hi hevet die macht
Ende worptet neder met siere cracht [2]).
Dan doet hijt ende worpt uut daerde,
Ende et hi dat hi beghaerde.
Plinius seghet, ets sijn ghelove,
Dat elc deèlt andren van den rove [3]).
  In des wolfs blase leghet
Sutices, een steen, als men seghet,
Daermen some liede mach mede
Doen groete pijnlichede.
  Altoes es hi van magher wise,
Want hine maelt niet sine spise.
A. 62 *c*. Manatech worden si te menigher stonde [4]);
Daer si enen doden man vonden,
Ende si sijn vleesch dan anebeten,
Sone connen si niet vergheten
Die soetheit van den vleesche groet:
V. 48 *b*. Sone vruchten si daer omme niet den doet.
Verdrijftmense van enigher stede,
Si draghen hare jonghen mede,
Daer si maken haer niwe ganghe.

2422. V. A. ist. B. Dan eest. — 23. V. A. hongre heit. B. Van h. et hi erde. — 24. V. A. B. sine n. — 25. V. A. enen o. B. Alse h. enen o. ofte. — 27. V. A. heet hi teersten aerde. B. eet hi ierst eerde. — 28. B. hi sal. — 29. V. A. bitet dier daert h. de m. B. bitet dart h. macht. — 30. V. A. B. werpet. — 31. V. A. werpt ute. B. werpt u. die eerde. — 32. V. Ende etet vleesch. A. Ende etet tvleesch. B. Ende et twelsch d. h. begheerde. L. Dan. — 33. V. A. seit hets. B. seid hets sine. — 34. V. dandren. B. deeilt a. v. sinen r. — 86. B. Citites. — 37. V. A. B. lieden mede. — 38. V. A. B. Mach doen. — 39. V. A. B. maghere. — 40. B. hi en m. gene s. — 41. V. Mannachtich. A. Mannatich. V. A. wordsi ten somighen stonden. B. werdsi te menegen stonden. — 43. V. A. aenbeten. B. vlesch ave biten. — 44. V. A. consi. B. Des ne moghen si. — 45. V. soettheit. B. vlessche. — 46. V. A. vruchtsi niet d. o. die d. B. Daerombe en ontsiet hi niet de d. — 47. V. A. B. Verdrivet mense. — 48. V. A. jonghe. B. jonc. — 49. V. A. niewe. B. hare neuwe.

---

1) Vs. 2423—24 zullen wel in omgekeerde orde moeten staan:
Ende oec es sijn nature fel.
In hongere et hi daerde wel.
N. R. magisque tunc formidabiles et infesti sunt. Manducant in fame terram.

2) Lees in vs. 2429: *daert*, in plaats van *dat hi*. — *N. R.* Nempe illud per nates invadentes, cum animal a se excutere voluerit, illud doloso pondere defatigatur et in terram victum cadit.

3) *N, R.* lapillus qui sircites appellatur.

4) *N. R.* Lupi aliquando comedunt homines et fortuitu.

Die wolf leeft utermaten langhe.
L. 47 *a.* Sijt met clauwen, sijt met tanden,
Die wonden sijn ghevenijnt te handen,
Dien de wolf doet enighe diere.
Dan salre toe die maniere,
Daermen mede gheneest die wonden,
Die coemen van verwoeden honden [1].
Die wolve die cort sijn van leden
Die sijn van meester stoutheden.
Men machen temmen als den hont [2],
Maer emmer sal hi talre stout
Bi naturen jaghers vlien;
Ende mach hi clene beesten sien,
Als lammere, scape, dats om niet,
Hi verbijtse, wat sijns ghesciet.
Suilc seghet, daer die wolf gaet
Tscaep stelen, als hi verstaet
Dat sijn voet een rijs doet craken,
Hi bitene, bi sulken saken
Dat hi lere terden stille [3].
Hi delvet proie die hi niet wille [4];
Ende daer hi honden oec begaet,
Ghevallet hem dat hise vaet,
Hi bijtse doet, ende delvet die proie.
Coemt die wolf in der scape coie,
Hi bijt alle die scape doet,
Eer hire of etet cleen of groet.
Wolfs herte te pulvere verbrant,
Ende ghedronken altehant,
Doet ghenesen, men waent des,

2450. **V. A.** wulf levet. **B.** D. w. mach leven l. — 51. **V. A.** clawen. — 52. **B.** Sine beette es g. — 53. **V. A.** Die die w. deet enighen. **B.** Die die w. d. eneghen. — 54. **V. A.** Ende d. saelre. **B.** D. salmer t. doen dese m. — 55. **V. A.** gheneset. — 56. **V. A.** comen v. verwoedden. **B.** comen v. verwoetden. — 57. **V. A.** wulve d. corst. **B.** corst. — 58. **B.** Die *ontbr.*, stouheden. — 59. **V. A.** machene t. a. die h. **B.** maghene timmen alse. — 60. **B.** ember. — 61. **B.** jagheren. — 63. **V. A.** A. l. hoekine wats ghesciet. **B.** Lammerkine havekine. — 64. **V. A.** dats omme niet. **B.** verbietse wats g. — 65. **V. A.** Sulc, wulf. **B.** Selke segghen. — 66. **B.** Scacp. — 68. **V. A.** om sulke. **B.** biettene om selke. — 69. **V. A.** tarden. — 70. **V. A.** delvet p. d. h. niet en w. **B.** delvet prolen d. hinine w. **L.** deleet. — 71. **V. A. B.** honde. — 72. **B.** hem *ontbr.* — 73. **V. A.** de pr. **B.** bietse d. e. berghet. — 74. **V. A.** wulf in tscaeps. **B.** wolf in scaeps. **L.** wol. — 75. **B.** biet a. d. scaep. — 76. **V. A.** of het cleine. **B.** af eet cleene. — 77. **V.** Wulfs harte t. p. ghebrant. **A.** Wulfs h. t. pulvre ghebrant. **B.** ghebrant. — 79. **V.** Doe.

[1] *N. R.* eadem medicina est in morsu eius sicut in morsibus canis rabidi.
[2] *N. R.* audax est, et hoc magis eorum genus quod breve est quam quod longum.
[3] *N. R.* si forte pede strepitum fecerit, mox pedem quasi reum mordet.
[4] *N. R.* escas superstites in terra fodit.

Die in epilencien es [1],
A. 62 *d*. Op dat hi hem wacht eere sake,
Dat hi nemmermeer vrou en genake.
Oec seghet een quenicom,
Ende licht et mach wel waer sijn som:
Snijt een riem in des wolves vel,
Ende goerder di mede wel,
V. 49 *a*. Et sal di quite wesen doen
L. 47 *b*. Van lancevel, van torsioen.
Niet en seggic dat es waer;
Maer dat proeven nes niet swaer.
Des wolfs herte droghe gehout
Ghevet roeke menechvout [2].

Lincisius [3] dat es een dier
Wreet ende fel ende onghehier,
Van den hont ende van der wolffinnen;
Nochtan sone was noyt pais no minne
Tusschen haren gheslachte in ghere stede,
Maer luxurie maect dien vrede.
Dat dier hevet bede te gader
Van der moeder ende van den vader
Bede maniere ende haer,
Ende mach bedieden overwaer
Na den honde die prochipape:
Die hont wacht voer den wolf die scape,
Ende die pape moet met crachten
Sijn volc voer den duvel wachten;
Ende na den wolf, die leeft bi rove,
So proevic wel ende ghelove,

2480. V. A. epylensien. B. epilensien. — 81. V. A. Up. — 82 V. A. nemmer vrouwen. B. vrouwen nemmermeer. — 83. V. A. seitmen e. quenicum. B. ons e. quenecum. — 84. V. A. lichte het m. waer wesen sum. B. lichte maghet waer wesen sum. — 85. V. A. ene rieme in des wulves. B. enen rieme i. d. wolfs. — 86. V. goerter. A. gorterdi m. B. E. daer mede so gorti wel. — 87. V. A. Het. B. Het saldie. — 88. V. A. B. lancevele. — 89. V. A. Niene seg ic. B. N. ne s. d. si w. — 90. V. A. proeven es. B. proven en es. L. proien. — 91. V. A. Die wulf h. d. hout. B. Die w. h. dronke hout. — 92. V. A. Soe g. roke. B. Si gheeft roke. — 93. V. A. Lintisius. B. Lintiscus es. — 94. B. Seere f. e. ongier. — 95. V. wulinne. A. wulvinne. B. V. d. wolf e. v. d. wovinnen. — 96. V. A. Nochtan sone. B. Nochtanne was. L. Nochtan *ontbr*. — 97. B. Tussche hem in gerre s. — 98. V. A. B. den vr. — 99. V. A. Dit die dat h. bede g. B. Dit d. heeft beide g. — 2500 V. A. Van den m. — 1. B. Beide. — 3. V. A. B. hont. A. proxipape. — 4. A wach. V. A. vor d. w. de s. B. D. ember w. vor. — 6. V. A. B. vor. — 7. V. A wulf d. levet. — 8. V. S. proevic w. ende g. A. wel ende g. B. provic w. ende g. L. wel et g.

---

[1]) *N. R.* Cor lupi combustum et in cinerem redactum in potu datum epilenticos iuvat.

[2]) Lees met de variant: *Die* wolfs herte droghe *hout*. — *N. R.* Cor lupi desiccetur et servetur, multum aromaticum fieri dicitur.

[3]) *N. R.* Linciscus.

Datmen suilken papen kinnet,
Die sijns volx ziele niet en minnet:
Der liede goet, der liede wijf
Roevet hi, die onsalighe keytijf.
Dies ghesciede, weet overwaer,
Et nes niet leden menich jaer,
Dat sente Peter hem verbaerde
Enen priester goliaerde,
Ende seide: „Du heves versleghen
Die zielen, die gheens stervens en pleghen [1]),
Welctijt sultuse weder bringhen,
V. 49 *b*. Die bi di ter hellen ginghen?"
Van scaemden en sprac hi niet een woert,
Die pape; want hi liede der moert,
L. 47 *c*. Ende heeft ghebetert sijn leven,
Ende die werelt oec begheven,
Ende so ghebetert dat hem mesquam,
So dat hi salighen ende nam.

Lentocrota [2]) es een beeste,
Als Plinius scrivet in sine geeste,
Die met snelhede verwint
Alle beesten die men kint.
Na den heerte ist ghestiet,
Gebuult recht als men esels siet [3]);
Geburst ghelike na den lyoen [4]),
Ghehovet na des kemels doen;
Ghemont van ore te ore;

2509. **V. A.** sulken pape. **B.** selken pape. — 10. **V. A.** niet ne m. **B.** nine m. — 11. **B.** lide guet d. lide. — *Uit* **A.** *is een blad weggescheurd, bevattende vs.* 2511—2641. — 12. **V. B.** Rovet. — 13. **V.** weit. **B.** Om dat g. wet vor waer. — 14. **V.** En es. **B.** Des nes. — 15. **V.** Pieter. **B.** D. hem sinte Pieter v. — 16. **V.** guliaerde. — 18. **V.** ne pl. **B.** De zilen d. g. st. plegens. — 19. **V.** Wiltijt. **B.** Weltijt so soutuse bringen. — 20. **V.** di *ontbr.* — 21. **V.** scanden ne s., wort. **B.** scanden sprac. — 22. **V.** hi kende die mort. **B.** hi kinde die wort. — 23. **V.** hevet. — 26. **B.** So *ontbr.* — 27. **V.** Leucocrota. **B.** Lentocroca. **V. B.** ene. — 28. **V.** sine *ontbr.* **B.** Dat P. af spreect. — 29. **V.** snelheden verwinnet. **B.** snelheden. — 30. **V.** kinnet. — 31. **V.** hert es hi. **B.** hert eest gesciet. — 32. **V.** Ghebuket gherigghet alsmen esele s. **B.** Gebucht gerugt a. m. esele s. — 33. **V.** Gheborst ghehent. **B.** Gheborst alse die leoen. — 35. **V.** van den hore. **B.** tore.

---

1) *N. R.* Mortificabas animas que non moriuntur.

2) *N. R.* Lentrocotha.

3) Lees met de varianten: *Ghebuket*, *gherigghet* alsmen esels siet. — *N. R.* Corpus habet velut asini, clunes cervi.

4) Ook hier is de lezing der variant te verkiezen:
Gheburst, ghehent (d. i. gheënt) na den lyoen.
N. R. Pectus et crura leonis.

Spletvoete ist [1]), als ict hore.
Sonder tant ist, maer een been
Vast ende scarp, ende el engheen,
Staet hem daer tande souden staen [2]).
Naes mans luut roeptet sonder waen.

Leocophena [3]), scrivet Solijn,
Es een luttel beestekijn,
Dat hem te asschen verbernen pleghet [4]),
Ende die assche dan so leghet
In die pade, daer die liebaerde
Wandelen souden hare vaerde;
Want die lewe blivet doet,
Coemt hiere an clene of groet.
Daer die lewe dit dier oec vint,
V. 50 *a.* Hine spaerts niet een twint,
Hine bitet doet: dan moet hi mede
Selve sterven daer ter stede.
Oec dotet met sire orine
Den liebaert, sonder ander pine.
Ontsiet die clenen, ghi grote heren:
Misselijc hoe die saken keren.

L. 47 *d.* Lacta, als die glose seghet,
Die op Moyses boeke leghet,
Es een dier ne buere groet,
Ende dat wilen die wet verboet.
Daer doden legghen gatet in die grave,
Ende voer alrehande have
Es sijn ghenoechte, horic bedieden,
Dat vleesch van den doden lieden.

2536. V. es het a. ic. B. eist alsic. — 37. V. tande. B. tande maer. — 38. V. scaerp e. e. negheen. B. negheen. — 39. V. Gaet. B. Gate. — 40. V. Na m. l. roept het. B. Na den man ropet saen. — 41. V. Leocophona. B. Lentofona. — 42. V. beestkijn, B. lettel. — 43. V. Datmen al tasschen barne p. B. Datmen in hasscene te berne. — 44. V. asschen men dan l. B. asscene men l. — 45. B. In pade. — 46. V. Wandren sullen. B. Wandlen selen. — 47. V. leewen bliven. B. Wand d. lewen bliven. — 48. V. Comen sire a. c. ofte g. B. Comen sire ane c. ofte. — 49. V. dat dier. B. leu dat d. — 50. V. sparets n. en t. B. Hi en spares n. e. twijnt. — 51. V. ende dan. B. Want hi dodet d. m. — 52. V. Sterven selve. — 53. V. doot het m. B. dodet m. s. urine. L. dotet hem. — 55. V. B. cleine. — 56. V. Messelijc waer d. s. B. Hets meelijc waer. — 57. B. alse. — 58. V. up. — 59. V. ne buer. B. dier bore. — 60. B. Ende *ontbr.* — 61. V. dode liggen gaet in den g. B. dode ligghen gaet ten graven. — 62. V. vor B. vore a. haven. — 63. V. sine ghenouchte. B. sine genoecte.

---

[1]) *N. R.* bifidas habet ungulas.

[2]) *N. R.* loco dencium habet os solidum.

[3]) *N. R.* Leoncophona.

[4]) Lees met de varianten: *Datmen.* — *N. R.* que capta exuritur.

Lepus dats des hasen name;
Sijn vleesch vele lieden es bequame;
Sere bloed ende snel ter vlucht.
Sdaghes et hi selden doer die vrucht.
Die wesele gaet met hem spelen,
Maer als die sie hem coemt ter kelen [1]),
Bijt sine moerdelike doet.
Elx jaers, dits wonder groet,
Verwandelt hi, sprect die scrifture,
Sine beestelike nature [2]).
Sne eten si doer die noet.
Ambrosius scrijft, die here groet,
Dat suilc lant es, nu merct dit,
Daer si sijn te wintere wit;
Ende als dat coude vallet neder,
So wast hem dander haer dan weder.
V. 50 *b*. Des hasen longen, als men seghet,
Es op die oghen goet gheleghet.
Jeghen menegerhande sake,
Die an den voeten es tonghemake,
Wrive die longhe ontwe,
So gheneset al sijn we [3]).
Libbe, datmen vint in sinen maghe,
Suvert den licham van sire plaghe;
Et mach utelanghe gheduren.
L. 48 *a*. Hem die sijn van natter naturen
Es sijn vleesch goet ende ghesont.
Snelre es hi voer den hont
Opwaert dan nederwaert;
Want hem beneemt sine vaert
Voeren sine corte bene [4]).

2564. B. vleech. — 65. B. es. — 66. V. B. es vele l. b. — 67. V. bloot. B. Bloede eest sere ende t. v. — 68. V. Daghes, dor d. lucht. B. Daghes etet s. dor. — 69. B. gaen. — 70. V. M. alsi h. comt. B. Ende alshi heme comet. — 71. V. soene mordadelike. B. Bijtsie moerdadelike. — 72. B. Dit dier dats w. g. — 73. V. hie seit d. s. B. spreect. — 75. V. B. dor. — 76. V. Ambrosis scrivet. B. scrivet. — 77. V. marct. B. selc land. — 79. B. alse. — 80. V. Comt h. tander. B. Coemt h. ander har. — 81. V. longre. B. longhene. — 82. V. up doghen. — 83. V. menichrande. — 84. V. die voete. B. den voet. — 85. V. longre. B. longhene. — 87. V. sine m. B. Lip d. m. vind in sine m. — 88. V. Suelt. B. Stelpt. — 89. V. Het m. oec uutlanghe. B. Het m. oec langhe. — 90. B. nater. — 92. V. B. vor. — 93. V. B. Clemmende d. — 94. V. Want h. benemet. B. Want h. benemen. L. Want *ontbr*. — 96. B. ende die l. gemeene.

1) Lees met de varianten: *alsi* hem. — *N. R.* Cumque ludo leporem lassatum videt, guttur lassati apprehendens dentibus stingit acerrime.

2) *N. R.* sexum suum per annos mutant singulos.

3) *N. R.* Pulmo leporis suppositus oculis medetur, contritus vero et illinitus pedes lesos sanat.

4) *N. R.* Crura habet retro longiora, unde accidit ut levius sit ei montem ascendere quam descendere.

Hi entie liebaert allene
Slapen die oghen wide ondaen.
 Sente Baselis doet ons verstaen:
Daer si dien ende hem gheneren,
Niet lichte machmense verweren;
Want si dien ende winnen
Meer dan mensche mach bekennen.
Dit doet hem nature gheleesten,
Want hi es proie meest allen beesten.
Een paer jonghe worpt hi nu,
So heeft hi in een andre ru,
Ende ene andre al sonder haer,
Ende in sade ene paer [1]).
 Esculapius die seghet,
Dat des hasen herte pleghet,
Al versch an eens hals ghehanghen,
Den vierden rede doet verganghen [2]);
Et helpt den ghenen oec die vallen.
Oec sprectmen van siere gallen,
Dat si maect donker oghen claer.
Sijn niere ghedronken, dats waer,
Ende ghepulvert sijn over een
Goet jeghen der blasen steen.
So es mit waermen borne sijn bloet [3]).
Sine matrise ghedronken es goet,
Want si knapeline doet ontfaen,
Ende oec mede [sijn lib] sonder waen [4])

2597. V. Sl. die. B. Sl. met o. w. ontdaen. L. Sl. ende d. — 89. V. Sinte B. B. Sinte Basilijs. L. Ende B. — 99. V. sie. B. dihen e. h. genere. — 2600. V. ne m. dane geweren. B. danne weeren. — 2. V. M. dan. B. M. dan men. V. B. bekinnen. L. Meer daer. — 4. B. meest van a. b. — 5. V. Een paer jonghen werpt. B. Een paer j. werpt. L. Ere pare. — 6. V. hevet, ander. B. ander. — 7. V. B. Een ander. — 8. V. B. een ander p. — 11. V. varsch. B. Al *ontbr*. — 12. B. Doet d. v. r. v. — 13. V. Ende h. d. ghonen. B. Ende h. — 14. V. spreict men. B. Noch spreectmen oec. — 15. B. Doe soe m. — 16. V. Sine nieren ghedroghet. B. Sine n. droghe. — 17. B. sijn *ontbr*. — 18. L. Es goet. V. Es *ontbr*. B. Sijn g. — 19. V. es oec met warmen. B. met warmen. — 20. V. matrice ghedroghet. B. ghedroghet. — 21. V. W. soe knapelijn ontfangen doet. L. ontfanghen doet. B. W. soe knapeline doet ontfaen. — *Vs.* 2622 *ontbr. bij* V. *en* L., *alsook in de Hss. door* Bormans *gebruikt*. — 22. B. Ende oec mede sonder waen.

---

1) *N. R.* Unde solus fere animalium pariens fetum, alium interim pilis vescit in utero, alium sine pilis atque alium in semine repositum similiter gerit.

2) *N. N.* quartanas tollit.

3) *N. R.* Sanguis eius cum aqua calida potatus idem facit.

4) De tekst van vs. 2621 en 2622 is in alle Hss. bedorven. In de meeste vindt men drie rijmregels: *bloet*, *goet*, *ontfanghen doet*, terwijl alleen bij B. de goede lezing van vs. 2621: *doet ontfaen*, wordt gevonden. De drie rijmregels zijn ontstaan, doordat overal, behalve bij B., de rijmregel op *ontfaen* werd gemist. Ook bij B. is

V. 51 *a.* Ghepulvert ende ghenut te hant:
Dus ist bescreven daer ict vant.

Luter dat es, als ict weet,
L. 48 *b.* Een dier datmen den otter heet,
Van seere scalker manieren.
Bi broeken woentet ende bi riviere.
Sijn vel es bruen, scoen ende diere.
Hole maken si, dats haer maniere,
Daer si in broeden hare jonghe.
Op visschen sijn si gheleert ten spronghe,
Ende daer in doen si groeten scade.
Langhe ende met goeden stade
So mach hi onder twater gaen;
Doch moet hi die lucht ontfaen,
Jof hine mach anders leven niet.
Daer bi es some wile ghesciet,
Daer hi vissche vint ghevaen
In corve, dat hise etet saen:
En can hi dan niet uteraken,
A. 63 *a.* So moet hire om die doet smaken,
Want hi der lucht niet en hevet [1]).
Ets een tghiericste dier dat levet,
Want et leghet in sine holen
Vele vischen terer scolen,
So dat al die lucht wort quaet
Van den stanke diere of gaet.
Diese vanghen worden sware
Dicken deser lucht gheware [2]).

2623. B. gemingt. — 24. V. ghescreven. B. eest. — 25. V. L. dats na dat. B. L. nadien dat. — 26. B. Es een d. d. otter h. — 27. V. Een dier v. scalker m. — *Vs.* 2627 *ontbr. bij* L. — 28. V. wonet e. b. rivieren. B. broken woene e. b. rivieren. — 29. V. B. bruun scone. — 30. V. hare m. B. Holen m. s. d. hare. — 31. B. joncge. — 32. V. Up vissche s. s. ghereet. B. vessche s. s. ghereet te s. — 33. B. E. daer d. si grote. — 34. V. Langher e. goeder st. B. goeder st. — 35. B. So *ontbr.*; dwater. — 36. V. Doch so. B. Docht. — 37. B. Oft. — 38. V. B. Somwile. — 39. V. Als h. v. vint. B. Alse hi vessche vint. L. in vint. — 40. A. eten. — 41. V. Ende c. dan n. ute gheraken. B. Can hire n. ute gheraken. — 42. V. A. omme. B. Die doet m. h. omme s. — 43. B. Als hi die l. — 44. V. A. Hets e. tghierste. B. Het es dat ghierste dir. — 45. V. A. het l. i. sinen. B. het l. i. sinen hole. — 46. V. A. tere s. B. vessche tere scole. — 47. V. alle. B. wert. — 48. B. dire af g. — 49. V. vaen. — 50. V. dese l.

---

dat vers bedorven, daar het woord, waarop het voornamelijk aankomt, er is uitgelaten. Door Bormans wordt het vers gedrukt met titteltjes tusschen *mede* en *sonder*: in onzen tekst vulden we het ontbrekende tusschen haakjes in. — *N. R.* Matrix eius desiccata et pulverizata et bibita *cum coagulo eius* facit concipere masculum. Idem facit sanguis eius cum coagulo eius.

[1]) *N. R.* quia spiritum in aere recuperare non potuit.

[2]) *N. R.* quod non sine periculo sui quidam qui hanc bestiam capere voluerunt experti sunt.

Vischers pleghen eere saken,
Dat si den otter wel tam maken,
Ende leerne, om te vischene bet,
Die vische te jaghen in haer net.

V. 51 *b.* Locusta, sprect Jacob van Vetri,
Dat een viervoete dier si;
Et hevet dat hovet vet ende groet,
Ende es goet tetene ter noet.
Also als sente Augustijn wiste,
So at dit dier Johan Baptiste.
Andre segghen dat hi ne dede,
Ende segghen dat een cruut es mede,
L. 48 *c.* Heet locusta, dat hi at;
Maer liever volgix teser stat
Der glosen ende sente Augustine.
Viervoete sijn die dierkine,
Als groet oft een conijn ware,
Ende wandelen te samen bi scare.
Aristotiles die telt,
Dat een wijf een locusta helt,
Om dat si jonc was ende clene;
Ende daerna omme ganc allene
Waert si draghen sonder ghenoet [1]),
Ende dit was een wonder groet.
A. 63 *b.* Van der L. hebdi gehoert,
Van der M. hoert nu bet voert.

Mulus es een dier, willewi kinnen,
Dat deselen an die merien winnen,
Ende sijn in pinen goet [2]).

2651. V. A. Visscher. B. Vesschers. — 52. V. A. otter tem. B. wel *ontbr.* — 53. V. A. visschene. B. omme te vesschene. — 54. V. A. Vissche jaghen. B. Vessche agen jagen in har. L. Ende d. v. — 55. V. A. B. spreect, Vitri. — 57. V. A. B. Ende h. thovet. — 58. V. A. teitene. — 59. V. A. sinte Austijn. B. als Augustinus wijste. — 60. V. A. B. Jan B. — 61. V. A. Ander, en d. — 63. B. Heetet. — 64. B. liver volgics. — 65. V. A. sinte. B. gl. dan sinte. — 66. V. A. dese d. B. dese dierekine. — 67. V. A. Also g. als e. c. te waren. B. Also g. alse tconijn twaren. — 68. V. A. wanderen te gader bi scaren. B. scaren. — 69. B. teelt. — 70. V. A. ene l. B. heelt. — 71. B. si *ontbr.* — 72. V. A. omme lanc. B. Daerna o. lanc. — 73. V. A. Wort si draghende. B. Wert het draghende. — 75. V. A. ghehort. — 76. V. A. Hort v. d. M. b. vort. B. Nu hort v. d. M. vort. — 77. V. A. wilen wi. B. wilmen. — 78. V. A. B. desel ende d. merie. — 79. V. A. E. hets i. p. harde g. B. E. es ter p. harde g.

---

1) *N. R.* *Cum autem crevisset invenit eam impregnatam per se sine masculo. — Lees in vs. 2672 met de varianten: *omme lanc*, en in vs. 2673 met B. *het draghende.*

2) *N. R.* animal est viribus in labore eximium.

Als desel so es hi ghevoet,
Ghebaert[1]) ende daer toe ghecruust;
Eyselike sijn stemme ruust.
Magher es hi na den vader,
Anders als een paert algader.
Nemmermeer in haren daghen
En moeghen si winnen noch draghen.
In Roemschen boeken vintmen ghenoech,
V. 52 *a.* Dat wilen mulinne droech;
Maer dat es wonder groet ende stranc,
Ende niet der naturen ganc.
Si draghen sochte ende wel,
Maer haren pas, ende niet el.
Dat paert ende oec die esellinne,
Alsi versamen in hare minne,
Daer erehande muul of coemt,
Dien dat Latijn bardulus noemt[2]);
L. 48 *d.* Maer van den muule es desel vader:
Dus hevet die scrifture al gader.

Monocheros, verstaet mi wale,
A. 63 *c.* Luut eenhoern in Dietscher tale.
Plinius sprect ende Solijn,
Cume mach vreseliker dier sijn:
Sijn luut elken man vervaert.
Ghescepen es et als een paert,
Ghevoet ghelijc den elpendiere,
Ghehalst na des heerts maniere[3]),
Na dat swijn ghestert, als wi horen.
Midden uten hovede voren
Raghet hem een hoern so doerclaer,
IIII voete lanc es hi, dats waer;

2680. **V. A.** so *ontbr.* **B.** Alse d. es. — 81. **V. A.** Ghehoort. **B.** Gheoret. — 82. **V. A.** Heiselike sine. **B.** Alse desel sine stimme. — 84. **B.** alse e. pert. — 85. **B.** Nembermeer. — 86. **V. A.** Ne moghen, no dr. **B.** Moghen s. w. no d. — 87. **B.** vindmen. — 88. **V. A.** mulinnen. **B.** D. m. wilen droch. — 89. **V. A.** was. **B.** Ende d. was. — 91. **B.** sachte. — 92. **B.** Maer *ontbr.* — 93. **B.** part e. die e. — 95. **V. A.** eenrande. **B.** erande mul af. — 96. **V. A.** burdulus. **B.** D. Latijn burdulus. — 97. **V. A.** mule e. dic esel. **B.** mul. — 98. **B.** Dit seid. — 99. **V. A.** Monecroes. — 2700. **V. A.** Ludet eenhoren. **B.** cenhoren in Dietsche. — 1. **V. A.** spreict. **B.** spreect. — 3. **V. A. B.** luud. 4. **V. A.** es het. **B.** eest alse. — 6. **V. A. B.** Ghehovet na d. herts. — 7. **V. A.** ghestaert a. wijt h. **B.** tswijn ghesteert alse wijt. — 8. **V. A.** Boven. **B.** M. in den. — 9. **V. A.** horen so durclaer. **B.** horen so claer. — 10. **B.** es hi lanc.

---

[1]) Lees met de varianten: *Gheoort.* — *N. R.* habet azini aures longos.

[2]) *N. R.* De azino et equa generantur muli, et de azina et equo *burduli.*

[3]) *N. R.* capite cervino.

So scaerp, daer ne mach niet voer staen[1]).
Men maghet bi engiene vaen,
Maer niet ghetemmen, hoe soet si.
Oec scrivet Jacob van Vetri,
Dat levende gheen man en vaet;
Want ist also datment begaet,
Ende et hem siet in des mans hoede,
Et blivet doet van overmoede.
Dit nest eenhoern niet, dat verstaet,
Dat die reyne maghet vaet.

V. 52 *b.* Molosus, scrivet Adelinus hier,
Es een seer ontsienlec dier[2]);
Men vintse in menich wilt lant.
Dits al der werelde viant,
Ende schijnt wesen ene sake
Ghescepen ter werelt wrake.
Sine tande sijn staerc ende lanc,
L. 49 *a.* Sine bete wijt ende stranc.
Wat soet gemoet stridet an.
A. 63 *d.* Sere vechtet op den man,
Ende doet hem groten vrese mede;
Maer der kinder onnoselhede
Ontsietet, dits ghene saghe,
Ende vliet sere vor hare slaghe.
Dus merctmen in dese maniere,
Dat die wreetheit van dien diere
Got makede om sulke zake,
Dattet doen soud ghene wrake[3]),
Niet om scade noch oec om lette

2711. V. A. voren. B. scarp d. m. n. jeghen. — 12. B. maget met gheenen engien. — 13. V. A. Mare, so het si. B. No n. getimmen. — 14. V. A. Vitri. B. Ons seghet J. v. Vitri. — 15. V. A. ne v. B. gene manne. — 16. V. so also d. begh't. B. est soe d. bestaet. — 17. V. A. E. het. B. het h. s. in mans h. — 18. V. A. B. Het. — 19. V. A. Din es teenhoren. B. nes deenhoren. — 21. B. Molocus. — 22. V. ontsienlic. A. sere ontsienlic. B. seere onsienlijc. — 23. B. vindse in m. welt. — 24. V. A. D. alre vianden v. B. Dit es alre viande. — 27. V. B. scarp. A. starc. — 28. B. Ende s. b. groot. — 29. V. A. W. soe het g. strijt hem an. — *Vs.* 2729 *ontbr. bij* L. — 30. V. A. up. B. Ende s. v. opten. — 31. V. A. B. grote. — 33. V. A. Ontsiet het dans. B. Ontsiet dans. — 34. B. E. scuwet seere h. s. — 35. V. A. maerc ment i. d. manieren. B. in dire m. — 36. V. A. van den dieren. B. van den d. — 37. V. A. God. B. God maecte dor selke s. — 38. V. A. Dat het sider sonde w. B. Dat het d. soude. — 39. V. A. no om smette. B. no om.

1) *N. R.* ita acutum, ut quisquam impetat, facile ictu eius perforetur.

2) *N. R.* bestia est .... admodum magna..

3) Dit vers is in verschillende Hss. deerlijk bedorven. Men leze:
Dattet *si der sonde* wrake.
N. R. non ad destruendam innocenciam, sed ad puniendam ...... maliciam hominum est creata.

Der gheenre die sijn sonder smette.

Mauricomorion es bekent
Ene beeste in Orient,
Na des lewen groete, des sijt ghewis,
Als ons scrijft Aristotiles;
V. 53 *a*. Sere wreet, van hare roet,
III paer tande staerc ende groet,
Oghen, oren ende anschijn
Recht als eens menschen mochte sijn;
Maer die ogen sijn van donkeren doene.
Sijn staert ghelijc den scorpioene,
Gheclauwet als een liebaert nochtan;
Sijn luut recht als sprake een man.
Si brieschen als een boesine [1]).
Des herts snelhede ende die sine
Die es harde even snel.
Et es allen menschen fel,
Ende waer soet enen mach bevaen,
Verbittene ende etene saen.

A. 64 *a*. Manticora [2]) mach wel wonder sijn,
Als Plinius scrivet ende Solijn.
L. 49 *b*. Gheansicht ist na den man,
Maer die oghen ghelu nochtan;
Roet van hare; ghelijc den lyoen
Eist bi na ghemaect na al sijn doen.
So scaerp ghestaert dat wonder es.
Soeten luut heeftet, gheloeft mi des,
Dattet scijnt die waerheit das,
Dat et kan al pipen gheblas [3]).

2740. V. A. ghoenre d. s. s. lette. B. gherre. — 41. V. A. Mauricomenon. B. bekint. — 42. B. van O. — 43. V. A. B. grote. — 44. V. A. scrivet. A. Oristotiles B. Alse o. scrivet. — 46. V. A. Drie pertande starc. B. scarp. — 47. V. A. horen. B. Oren oghen. — 48. V. A. B. R. oft een mensche. — 49. V. A. B. doghen. — 50. V. A. als van den s. V. scorpione. B. steert alse van d. s. — 51. V. A. Gheclawet. B. Getand alse die liebart. — 52. V. A. luud r. als. B. luud oft recht. L. alst. — 53. V. A. Sijn briessche. A. ene b. B. Sijn b. alse ene bosine. — 54. B. Sherts snelheit ende siene. — 56. V. A. Het. B. Ende e. a. mensche. — 57. V. A. soettene m. ghevaen. B. war soetne m. begaen. — 58. V. A. Verbijttene. B. Verbijtne. — 59. B. Mancichora. V. A. B. een wonder. — 60. B. Alse. — 61. V. A. Gheanschijnt es het als die m. B. Gheanschijnt alse een m. — 62. B. M. oghen gelijc hevet n. — 64. V. A. Es hi, in al. B. Eest, in al. — 65. B. S. starc dattet w. e. — 66. V. So soete gheluut g. m. d. A. So soete luut g. m. d. B. S. luud hevet des sijt ghewes. — 67 .V. A. Dat het. B. So dattet. — 68. V. A. D. dat dier can al pipe g. B. Als oft het conste pipe g.

---

1) *N. R.* vox eius sicut vox tube.
2) *N. R.* Mancicora.
3) *N. R.* voce tam sibila ut ymitetur modulos fistularum.

Voer des menschen vleesch allene
Sone mintet groet noch clene.
Snel eist in sijnre vlucht
Als die vogle sijn in die lucht.
Drierekene[1]) staen hem int hovet
Sine tande, dies ghelovet.

V. 53 *b.* **Musquelibet** dat es bekent
Ene beeste in Orient,
Als ons Plinius seghet,
Na die grote dat die heert te sijn pleghet[2]).
Een swere wast hem an sinen scacht;
Alsi riepe is, dat dier wacht
Dat etse an enen boem breect;
Ende, alse Platearius spreect,
A. 64 *b.* Dattet veraert al daer et staet[3]),
Ende dit es fijn musceliaet;
Maer best es dat die swere ghevet[4]).
Als musceliaet verloren hevet
Sine cracht, men houdet in groten stanc,
Et wort staerc, al was et cranc[5]).
Ets goet jeghen die cranke herte
Ende jeghen der syncopijn smerte;
Cranke hersene, levere, maghe

2769. V. A. B. Vor. — 70. V. A. B. minnet groot no c. — 71. V. A. So s. es het i. sine v. B. So s. eest in siere v. — 72. V. A. voghel es. B. Alse d. voghel in de l. — 73. V. A. B. Drie rekede. — 74. V. A. tandes des. B. dijes g. — 75. V. A. Musquellibet dit. B. dat *ontbr.* — 76. V. A. Es e. b. — 77. V. A. B. Platearius. B. Alse P. — 78. V. A. dat diere te sine. B. groete dat dier te sine. — 79. V. A. Eene sw. B. Dat ene ratte hier es. — *Verder is bij* B. *vs.* 2779 *in twee versen, en wel aldus:*

Ene sweere, des sijt ghewes,
Wast hem an sinen scacht.

80. V. A. Als soe ripe es. B. Alst ripe es. — 81. V. A. B. hetse. V. b. brect. A. breict. — 82. V. sprect. A. spreict. — 83. V. A. Dat etter hart a. d. het s. B. Dat etter hart ende dart s. — 85. V. A. Mare b. ist d. d. s. ute g. B. eest d. d. s. uut g. — 86. B. Alst m. v. heeft. — 87. V. A. hout. B. hout in stanke. — 88. V. A. Het w. starc a. w. het c. B. Het wert s. a. wast cranke. — 89. V. A. B. Hets. B. die *ontbr.* — 90. V. A. tieghen. B. E. j. syncopine s. — 91. B. Ende cr. hersine ende quade m.

---

1) Lees met de varianten: *Drierekede.* — *N. R.* triplicem in dentibus ordinem habet.

2) In alle Hss. is de lezing bedorven, behalve in ons teksthandschrift. — *N. R.* ad magnitudinem *capreole.*

3) *N. R.* et decurrit *sanies*, ibique condensatur et induratur. — Lees met de varianten:

Dat *etter hart* al daer het staet.

Ook kan men de lezing van L. *veraert*, d. i. *verhart*, behouden.

4) *N. R.* quod de apostemate eius currit multo melior est.

5) *N. R.* Muscus perdito odore in fetoribus et latrinis virtutem suam recuperat.

Es et goet ende te menigher plaghe.

Mamonetus es een beeste,
Sprect Liber Rerum in sijn geeste,
L. 49 *c.* Na die symme een deel ghedaen,
Maer minder een deel, sonder waen.
V. 54 *a.* Ru ende lanc es hem die staert,
Sijn hals so grof ten hovede waert,
Datment qualike als ende als
Mach ghebinden om den hals,
Et en sluupt over thovet lichte [1]).
Dit dier hevet sijn ansichte
Sere ghelijc na den man,
Al eser meer swaertheden an.
Nese, mont versamen hem niet,
Als men an tsymminkel siet [2]);
Maer daer es ene lippe tusschen.
In woestine ende in busschen,
Daer si wonen talre tijt,
Es altoes een staende strijt
Tusschen tsymminkel ende mamonet.
Al mach die symme van crachten bet,
A. 64 *c.* Met stoutheit ende met snelheden
Verwint dit dier te menigher stede.
Dese beeste hout in den moet
Langhe datmen dor haer doet.

Migale, als die glose seghet,
Die op Moyses boeke leghet,
Es een quaet dier [3]); alst es jonc,

2792. **V. A.** Eist g. enter m. p. **B.** Eest g. e. te menegerhande. — 93. **V. A.** Mamonethus. **B.** Mamonecus. — 94. **V. A.** Spreict L. R. in sine g. **B.** Spreect — sine. **L.** Regum. — 95. **V.** Na scimminkel. **A.** tscimminkel. — *Vs.* 2795—96 *ontbr. bij* **B.** — 97. **B.** start. — 98. **V. A.** groef t. hoefde. **B.** Groef s. h. t. h. wart. — 99. **B.** Dat menne. — 2800. **B.** Binden mach om sinen h. — 1. **V. A.** Enne sl. **B.** En spult o. thooft. — 2. **B.** angichte. — 4. **V. A.** esser m. swartheden. **B.** swertheiden. — 5. **V. A.** N. m. ende versamenen n. **B.** N. ende m. v. niet. — 6. **V. A.** an anderen scimminkelen. — 7. **V. A.** dars e. l. **B.** een l. — 8. **V. A. B.** woestinen. **B.** bosschen. — 9. **V.** woenen. — 10. **V. A. B.** Es a. een s. s. **L.** Ende altoes es. — 11. **V. A.** tscemminkel. — 12. **B.** tsimminkel. **V. A. B.** crachte. — 13. **V. A.** stoutheden e. m. scalcheden. **B.** stoutheiden — snelheiden. — 14. **V. A.** Verwinnet d. d. te vele steden. **B.** ter meneger steden. — 16. **V. A.** dur haer. **B.** hare. — 17. **V. A. M.** es. **B.** alse. — 18. **B.** Moises.

---

[1]) *N. R.* ita magnum collum habet ut caput. Cum ligatur, non illo modo ligatur quo cetere bestie, cum in collo laqueus tenere non possit, sed circa ventrem ligatur, ne possit evadere.

[2]) *N. R.* Nec est nasus ori continuus, sicut in symia.

[3]) *N. R.* animal est lege prohibitum.

Een deel staerc in den spronc,
Ende emmertoe dach ende nacht
Neemtet of an sine cracht:
So ouder, so verscubder mede[1],
Altoes wast sijn onsalichede.
Int ende om sine verdorvenhede
Wort bedwonghen, dattet vrede
Buten toghet int ghelaet,
Nochtan es sijn nature quaet[2].
Coemt yemen an sinen cant[3],
Het venintene te hant.
V. 54 *b*. Mule, paerde hevet leet,
Ende als het ene merie weet,
Om hare scade ist dat wacht,
Nochtanne hevet clene cracht.
Van buten maectet schone ghelaet,
L. 49 *d*. Ende ist dat et wort ghestaet,
So toghentet met groter smerte
Dat venijn van siere herte[4].
Dit dier slacht den nidighen best:
Wie so den nijt int herte vest,
Hi eselt van daghe te daghe,
Ende als sine valsche laghe
Onghehoert es talre stede,
So veinset hi sijn goedertierenhede;
A. 64 *d*. Siet hi nochtan sinen slach,
Die sijns te doen heeft, so hem wach[5]!

2820. **V. A. B.** starc in sinen s. — 21. **B.** ember toe. — 22. **V. A.** Nemet het. **B.** af. — 23. **V. A.** houder. — 24. **A. B.** sine. — 25. **B.** In dende. **V. A. B.** bedorvenhede. — 26. **V. A.** W. het b. dat het v. **B.** Wordet. — 28. **V. A.** Nochtanne e. sine n. so q. — *Vs.* 2829—34 *ontbr. bij* **L.** — 29. **B.** ieman a. s. tand. — 30. **B.** venijntene al t. hand. — 31. **B.** perde. — 32. **B.** alst e. merie. — 33. **B.** eest. — 34. **B.** Nochtan. — 35. **B.** toghet. — 36. **V. A.** hets. **B.** eest dattet wert. — 37. **V. A.** toghet mit g. smarte. **B.** toghet. — 40. **B.** Want die nidighe i. h. v. — 41. **V. A.** Hie. **B.** Die. — 42. **V. A.** E. als sine. **B.** E. al sine. **L.** E. es s. — 43. **V. A. B.** Onghehort. — 44. **V. A.** venset hi sine goedertierhede. **B.** venst hi sine goedertierhede. — 45. **V. A.** nochtanne. — 46. **V.** Die hem te doene hevet s. h. mach. **A.** Die hem te doene hevet. **B.** D. sijns heeft te done hem w.

---

1) *N. R.* quanto plus senescit, tanto plus miserescit.

2) *N. R.* Postremo coactum angustiis miserie sue per infirmitatem se mansuetum fingit, cum naturaliter autem crudele sit.

3) *N. R.* Cum enim ei aliquis *appropinquat.* De lezing *cant* is dus de ware; niet *tant.*

4) *N. R.* Cui si data fuerit aliquando potestas, crudelitatem in animo latitantem continuo manifestat.

5) *N. R.* Hoc animal significat ypocritas et maliciosos, quorum .... imbecilla et occulta iacent vicia, non minus ausura cum viros (*l.* vires?) ad omne poterentur.

Mysio dat es ene cat.
Jacob van Vetri seghet dat,
Dat si bi nachte in donkeren holen
Muse vint, die haer sijn bestolen [1]).
Nachts sietmen haer oghen claer,
Alse oft een carbonkel waer.
Onreyne es soe, muse ende ratten
Ende dit sijn alle proie der catten [2]).
Als sise vaen, so spelen sier mede,
Ende alsi menighe onsalichede,
Die si hem hebben ghedaen,
Eten sise danne saen [3]).
Oec vechten si, dus horic ghewaghen,
Met padden die venijn draghen;
Maer drinct si niet te hant daer naer,
Si stervet van dorste daer.
Den serpenten doen si pine,
Onghescaet van haren venine.
V. 55 *a*. Alse die catten willen riden,
Werden si wilt, ende willen tiden
Verre omme haer ghenoet.
Haer vechten onderlanghe es groet:
Dats bedi, des waentmen wale,
Dat elc wille houden sine pale
L. 50 *a*. Daer hi in musen sal.
Als mense strijct, verheffen si al.

2847. V. A. een. B. dat *ontbr.*, catte. L. es es. — 48. V. A. Vitri spreict. B. Vitri s. datte. — 49. V. A. soe. B. Soe bi. — 50. V. A. Vint m. d. h. s. besoolen. B. Vind m. d. hare s. — 51. V. A. claere. B. Naechts s. hare o. clare. — 52. V. A. ioft — ware. B. Alse — ware. L. Alst. — 53. V. A. es si. B. es soe *ontbr.* — 54. V. A. Dat s. a. proyen. B. Dat s. al p. van d. c. — 55. V. A. A. s. v. speelsire. B. Alsise v. spelsi dar m. — 56. V. A. B. E. na m. o. — 57. B. D. si hem h. g. L. hem *ontbr.* — *Vs.* 2857 *is bij* V. *en* A. *opengelaten*, *terwijl het volgende vs. luidt als vs.* 2857:
Die si hem hebben ghedaen.
58. B. Moeten si danne ter cokenen gaen. — 59. V. A. vecsi. — 60. B. Op. — 61. V. A. drincsi. B. drinken. — 62. V. A. B. sterven. A. darste. — 63. B. serpente. — 64. B. Ghescaet. — 65. V. A. Als. — 66. V. A. Wort. — 67. V. A. Varre dane om hare g. B. V. danne om hare. — 68. V. A. Hare. B. Hare v. onderlinghe. — 69. V. A dat w. B. bi di w. w. — *Vs.* 2869 *en* 2870 *in omgekeerde volgorde bij* V. — 71. B. hi *ontbr.* — 72. V. strijc. V. A. verheft soe al.

---

[1]) *N. R.* tam acute cernit, ut et in antris tenebrosissimis velud in die mures videat. — De lezing der variant is te verkiezen: die haer sijn *besoolen*.

[2]) Lees met de varianten: *Dit* sijn enz., daar *Ende* overtollig is. — *N. R.* Animal immundum est et odiosum est, mures persequitur et omne genus eorum.

[3]) Lees in 2856 met de varianten: *na*, in plaats van *alsi*. Prof. Bormans houdt de lezing van 2858 in ons teksthandschrift voor „het werk eens tekstbedervers", en verkiest die der variant:
Moeten si danne ter cokenen gaen.
Ten onrechte, gelijk de *N. R.* leert: Mures captos lusibus primo afficit, deinde *illusos manducat*.

Waerme stede minnen si so wel [1]),
Dat hem dicke verbernet tfel.
Cort men hare grane an haren baert,
So worden si bloede ende vervaert [2]).
A. 65 *a*. Die ghene die te verre ontgaen,
Men corte hem die oren saen,
Si sullen hem te bet temmen laten;
Want si vruchten utermaten
Dat hem in die oren reinen sal:
Dats dat si ontsien voer al.

Mustela hetewi dien mushont,
Een dier dat menighen es cont.
Et levet bi proien van dieren,
Ende et es van sulker manieren [3]),
Dat et draghet van stede te steden
Sine jonghen, omdat hem onvreden
Ontsiet, dat mense vinden sal.
In holen es sijn wonen al.
Serpente, muse pleghtet te vaen,
Ende alst serpenten pijnt te bestaen,
So draechtet voer hem wilde rute:
Daer mede drijftet venijn ute.
Oec eist van naturen anscine
Goet boven alle medicine [4]).
Vindet sinen jonghen doet, men seghet
Dat et cruut te haelen pleghet,
Daert sine jonghen mede verweect.

2873. V. A. steden. V. si *ontbr*. A. soe so w. B. In warmen steden musen si wel. — 74. A. dicken. V. A. verbarnet fel. B. Ende dicken verbernt hem hare vel. — 75. V. A. hare gherne. B. C. m. hem die grane an den b. L. grane *ontbr*. — 76. V. A. Si so bloot. B. Si werden bl. — 77. V. A. Den ghonen. B. Den ghenen. — 78. B. selen — timmen. — 81. V. A. B. in doren. — 82. V. A. over al. — 83. A. heten wi. V. A. den m. B. M. dats die muushont. — 84. B. dat ons es wel c. — 85. V. A. B. Het. — 86. V. A. B. E. es v. scalker m. — 87. V. A. B. Want het d. v. steden. — 88. V. A. jonghe. B. jonc. — 89. B. O. ende d. — 91. V. A. pleghet te vane. B. Serpenten pleghet te vane. — 92. V. A. als tserpent p. t. bestane. B. serpent p. t. bestane. — 93. V. A. B. draghet vor. B. welde. — 94. V. A. drivet tvenijn. B. jaghet tvenijn. — 95. V. A. ist. B. eest — in scine. — 96. V. A. B. Vroet b. alre. — 97. V. A. Vint sine. B. Vind sine jonghe. — 98. V. A. D. het cr. te vindene. B. Dattet cr. te vindene. — 99. B. Dart s. jonghe.

---

1) *N. R.* Loca calida diligunt.

2) In ons teksthandschrift ontbreekt *grane*. — *N. R.* Pilos longos circa ora habent. Quibus ablatis audaciam perdunt.

3) Lees *scalker* met de varianten, en in vs. 2887: *Want*. — *N. R.* Hec bestia *subdola* est.

4) Lees met de varianten: *Vroet*. — *N. R.* super omnem medicorum artem dicuntur esse perite.

Die muushont pleghet ende meet
Om tserpent ende muse te vaen.
V. 55 *b*. In Proselana [1]), doetmen te verstaen,
Es een eylant daer gheen in levet.
Solinus es diet bescreven hevet,
Dat et basiliscus verbijt,
L. 50 *b*. Ende sterfter na in corter tijt,
Dat met sien doet den man,
Ende elc dier met den ademe nochtan;
Maer dar naer sterven si gherne alle [2]).
Men seghet dat van dien mushont die galle
Es goet tieghen aspis venine [3]).
A. 65 *b*. Echt esser an dese medicine:
Kirammidarium boec die seghet,
Daer doude philosophie in leghet,
Datmen den muushont sal ontliven,
Ende sieden in olye van oliven,
So dat hi verteert si al.
Dien olie men duwen sal
Doer een cleet; dit salve rike
Es goet jegen die artityke,
Ende es den senewen sere goet,
Ende gheneest den sieken voet.

Mus es die muus, een dier niet groet,
Dat harde gherne etet broet.
Haer roeke scuwet telpendier.
Om haer spise sijn si onghehier [4]).
Drinken si water, si bliven doet,

2900. V. A. mushont. B. mushond. — 1. V. A. musen te vane. B. serpente e. m. te vane. — 2. V. doemen. V. A. verstane. B. In Prusen land d. t. verstaene. — 3. V. A. heilant. B. in *ontbr.* — 4. V. A. S. es die b. B. diet *ontbr.* L. es *ontbr.* — 5. V. A. D. het den basilsc v. B. Dattet baseliscus. — 6. V. A. sterveter. B. sterft. — 7. V. A. siene. B. doot. — 8. V. A. metten a. B. metten andren. — 9. V. A. B. daer na. — 10. V. A. seit v. den mushont. B. seid d. v. den. — 11. V. A. B. jeghen. — 13. V. A. Kyramnidarium. — 14. B. philofie. — 15. V. A. mushont. — 16. B. siedene. — 18. V. A. B. Die o. B. doen. — 19. V. A. Duer e. c. dits. B. Dor e. c. dats. — 20. V. A. Jeghen die swarte artetike. B. Jeghen d. sware. — 21. B. harde g. — 22. B. genest d. seeren v. — 23. V. A. B. M. dats d. m. V. B. mus. — 24. V. A. uutgherne. B. herde gheerne. — 25. V. A. B. Hare roke. V. A. telpindier. B. delpendier. — 26. V. A. B. hare sp. B. onghier. — 27. V. A. Drinct si.

---

1) *N. R.* In Proselene insula.

2) *N. R.* basiliscum interimit, qui solo tantum visu homines, anhelitu autem cetera terre animancia interficit. Commoriuntur autem mustele interfecto basilisco.

3) *N. R.* Fel ipsius remedium est contra aspidem.

4) *N. R.* in perquirendis cibis solertissimi sunt.

Sprect Aristotiles die meester groet;
Ja, die muse van Libia,
Als Plinius selve, volghet na[1])
Niet alrehande muse maniere.
Basilius sprect, die meester diere:
Te Teben, dat in Alexandria staet[2]),
Als een waerm somerreyn angaet,
Al te hant wort tlant vol muse.
Waren C kase in enen huse,
Den besten nemen si, merke dit.
In somech lant sijn muse wit,
Some sijn si roet, maer int ghemene[3])
V. 56 *a*. Sijn swart valeu, roet ende clene.
Van musen es een andre maniere,
L. 50 *c*. Ende heten ratten; maer die diere
Sijn so quaet, alsi onsteken
Met luxurien, horewi spreken,
Valt haer orine op yemens huut,.
Al dat vleesch moet rotten uut.
Somme wile, seghemen, dat si dien
A. 65 *c*. Saen in harde grote partien;
Ende saen verderven si ghemene;
Nochtan vintmen groet no clene,
Waer die dode heine varen.
In West Vorne te waren

2928. V. A. Spreict Aelbrecht. A. de. B. Spreect. — 29. V. A. B. Libia. L. Labia. — 30. B. Alse. — 31. B. alre m. — 32. V. A. spreict de m. B. spreect. — 33. V. Te Beten. V. A. in Egipten st. B. Teteben d. i. Alexandrien. — 34. V. A. warm — gaet. B. warme somer ingaet. — 35. V. A. vul m. B. hand wertd lant. — 36. V. casen. — 37. V. beesten. V. A. market d. B. eten si merct. — 38. V. A. some. B. some lande. — 39. V. A. die gh. B. sijn si *ontbr.*, m. die ghemeine. — 40. V. A. valu ende cl. B. valu groot e. cleine. — 41. V. A. ander m. B. ene a. — 42. A. eten r. — 43. V. A. als si. — 44. V. A. Mit l. horen wi. — 45. V. A. hare o. op iemen uut. B. hare urine op iemans. — 46. V. A. roten huut. B. ut. — 47. V. A. Some w. seghet men. B. Somwile. — 48. V. A. groten pertien. B. Harde saen in groten. — 49. B. ghemeine. — 50. V. A. ne vint. B. ne vind — cleine. — 51. V. A. ene v. B. henen. — 52. V. A. Voerne.

---

[1]) *N. R.* Mus si aquam biberit moritur, quia valde humide nature sunt mures. Et nondum, quod Plinius dicit, murem Libicum, qui non bibit, non omnem forte murem generaliter intelligendum. — Verg. Megenberg, *Buch d. Natur*, 153: Plinius spricht, daz kain maus trink in dem land Libia, und daz ist leiht gemain ällen mäusen. — In plaats van *selve* is met H. de lezing *seghet* te verkiezen (zie uitg. Bormans).

[2]) Lees met de varianten: *in Egipten*. — *N. R.* In *Egiptiacis* Thebis.

[3]) Lees in vs. 2939 met de varianten: *die* ghemene, en in vs. 2940, in plaats van *roet*, met B. *groot*. — *N. R.* Haut dubium est mures esse albos in quibusdam partibus, rufos autem nonnullos. Nigri vero sunt quos communiter orbis habet.

Ne mach ghene ratte leven:
Dat weet hi die dit heeft bescreven.
Die muse sijn in Orient
Als groet als dio vos bekent,
Die die beesten biten doet,
Ende den lieden doen pine groet.
In Arabia, als wijt hoeren,
Sijn groete muso: haer voete voren
Sijn wel ere palmen breet,
Dachterste sijn smal, alsmen weet.
M gaet uut ende N coemt in,
Dies en es maer ene meer no min.

N e o m o n dat es een dier,
Als sente Ysidorus spreket hier,
Dat beset na sire wise
Dat besceet van alre spise,
Weder soet draghet venijn
Jof gans den mensche mach sijn [1]).
Geborstelt is, dats waer,
Na des swijns maniere sijn haer.
V. 56 *b.* Dit dier heeft serpenten leet,
Ende jaghetse daer etse weet,
Ende vecht op aspis dien serpent,
Om datten seer ghevenijnt kent.
L. 50 *d.* Aspis leghet als men haert [2])
Om hem te wachten voer den staert,
Ende als hem daer jeghen wacht,

2953. L. gheine. — 54. V. A. hie d. d. hevet. B. seide hi dijt heft. — 56. V. A. Also. B. Also g. alse. — 58. V. A. Enten l. — 59. B. Arabien alse. — 60. V. A. B. hare v. — 61. V. A. palme. — 62. A. lanc; *doch met stipjes er onder, en met kleine letters er boven verbeterd in* smal. B. Dachtester smal. — 63. V. A. ute e. N gaet. B. ute N c. — 64. V. Des ne m. een no. A. Des nes m. een no. B. D. nes m. een. — 66. V. A. Ydorus spreict. B. Alse Isidorus scrivet. — 67. B. D. beest weet na siere w. — 68. V. besceedt. A. besceed. B. v. siere sp. — 69. V. A. so het. B. W. dat soe d. v. — 70. V. A. moge. B. Oft g. d. minsche moghe. — 71. V. A. G. es het over haer. B. eest over waer. L. ist. — 72. V. A. over waer. B. dat har. — 73. V. A. B. hevet serpente. — 74. V. A. daer het w. B. hetse. — 75. V. A. dat s. B. aspise dat. — 76. V. dattet sere. A. dat het sere. B. dat sere g. kijnt. — 77. V. A. al sinen h. B. alsmen aerd. — 78. V. A. wachtene vor. B. Hoeten w. mach vor d. staerd. — 79. V. A. als het h. al d. B. alstet h. j. w.

---

[1]) Lees in vs. 2967 met B.: Dat *beest weet* na sire wise. — *N. R.* Neomon grece vocatur bestia, ... eo quod odore suo et salubria ciborum et venenosa producuntur, de quo Draconcius ait: Producit suillus vim cuiuscumque veneni.

[2]) Lees met de varianten: *al sinen aert.* — *N. R.* qui cum adversus aspidem pugnat, caudam erigit, quam aspis maxime observat quasi minantem, ad quam cum vim suam transfert, aspis deceptus a bestia corripitur.

A. 65 *d.* Neomon met sire cracht
Ende met sire scalcheit groet
Bedrieghetet dan ende slaet doet.
Dit dier waer elken menschen goet,
Die hem voer venijn verwoet [1]).
N gaet ute, ende nu vort
Wilic dat ghi van O hort.

Onager dat es een dier,
Ende es een wilt esel fier.
Groet vintmense in Affrike
Ende onghetemmet sekerlike,
Int wout lidende haer ende thare
Van sinen sien elc sijn scare [2]);
Ende alsi dan jonghen voertbringhen,
So poghet die vader in allen dinghen,
Dat hi die hien wille wueren [3]);
Maer die moeder na hare natueren
Dect soe die jonghen den vader [4]);
Want die sien sijn algader
Luxurioes sere utermaten,
Ende dats daerse die hien omme haten.
Onager es wijs van naturen.
Alsene nauwer laten gheduren
Die honde, worpt hi sinen drec uut,
Die soeter rijct dan menech cruut [5]).

2980. A. macht. B. N. coemt. — 82. V. A. Bedrieghet. B. Bedrieghet danne e. s. te d. — 83. V. A. B. ware e. mensche. — 84. V. A. vor v. verhoet. B. vord v. verhoet. — *Vs.* 2985—86 *ontbr. bij* L. — 85. B. vord. — 86. B. hord. — 88. B. welt. L. wilt *ontbr.* — 89. B. vindmense in Afrike. — 90. B. ongetimmet. — 91. V. A. harentare. B. hare entare. — 92. V. A. doen e. sine s. B. soen elc hare. — 93. V. A. als si d. jonghe. B. danne jonc vord bringhen. — 94. V. A. B. So *ontbr.* — 95. V. A. vuren. B. die hi w. vuren. — 96. B. moder. — 97. V. A. Dect d. jonghe jeghen d. v. B. Decket jonc jeghen d. v. — 98. V. A. die suwen. B. soen s. allegader. — 99. V. A. B. Luxurieus sere utermaten. L. L. uutverkoren. — 3000. V. A. L daer si. V. om haren. A. om haten. B. Dats daerse d. h. o. haten. L. laten. — 2. V. A. Alsen niewer laten g. B. Ende alsene ieweren en laten g. L. Alsmenne n. laet. — 3. V. A. B. Die honde werpt. L. Dien honden. — 4. V. A. rieket. B. riect d. enich.

---

[1]) Lees met de varianten: *verhoet.*

[2]) Lees in vs. 2991: *ledende*, in plaats van *lidende*. — *N. B.* Singuli gregibus feminarum praesunt.

[3]) Lees met de varianten: *vuren.* — *N. B.* Nascentibus masculis celant patres, ... quia eorum testiculos detruncant.

[4]) Lees met de varianten:

Dect die jonghe *jeghen* den vader.

N. B. quod caventes matres in secretis pariunt et occultant. Femine onagrorum gaudent copia libidinis, modumque turpitudinis non servantes, sepius per hoc masculis odiose fiunt.

[5]) Lees met de varianten: *rieket dan enich cruut.*

Daer gaen die honde rieken an,
V. 57 *a*. Ende die wile ontvliet hi dan.
Boven allen dieren, die wi bedieden,
Hat hi die wandelinghe van lieden [1]).
Claer water minnen si seer.
Men magghen temmen nemmermeer.
A. 66 *a*. Vitalis scrivet dat in Polane [2])
Wilde eselen sijn van fieren ghedane;
Si sijn groet ende sere wreet,
L. 51 *a*. Ende hebben hoerne cort ende breet,
Ende langhe baerde onder den kin.
Jaghense die honde, sulc es haer sin,
So sceppense water in noesegaten,
Ende makent dan heet utermaten,
Als oft over tfier wallende stonde,
Ende bescouder mede die honden.
In India es die esel wreet,
Diemen onager daer heet.
Ende sonderlinghe oren [3])
Die hevet hi int voerhoeft voren,
Scaerp ende staerc ende sere lanc.
Dese sijn groet ende stranc,
Dese scaven van den roetzen stene
Menighe ne buere clene [4]).

Onocentaurus, scrivet Adelijn
Ende Ysidorus die meester fijn,
Es bet een wonder dan I beeste:

3005. A. riekende. — 6. B. al die w. ontgaet. — 8. V. A. Haet hi d. wanderinghe. B. Haet hi meest w. — 9. V. A. Clare — seere. B. mijnt hi seere. — 10. V. A. nemmermeere. B. magene timmen nemmermeere. — 11. B. scrijft — Polanen. — 12. V. A. esele. B. Welde esele s. v. firre gedanen. — 13. B. sere *ontbr.* — 14. V. A. horne. B. horne seere br. — 15. V. A. langhen. B. langhe *ontbr.* — 16. V. A. sijn sin. B. J. honde selc es har syn. — 17. V. A. scepsi w. i. nuesegaten. B. scepense w. i. nesegaten. — 18. B. E. m. heet seere u. — *Vs.* 3019 *en* 3020 *in omgekeerde volgorde bij* L., V., A. *en* B. — 19. B. Alst o. fier wallen. — 20. V. A. B. honde. — 21. B. was d. e. — 22. V. A. ornagher. B. daer *ontbr.* — *Vs.* 2023 *en* 2024 *in omgekeerde volgorde bij* V., A. *en* B. — 23. V. A. Enen s. horen. B. Enen sonderlangen horen. — 24. V. D. h. in vorhooft. A. hi *ontbr.* B. hevet int hovet. — 25. V. A, stranc. B. Scarp starc. — 26. V. A. D. s. sere lanc. B. seere str. — 27. V. A. scraven v. de rootsen. B. Ende scraven v. d. roken. — 28. V. A. Menighen. B. Menegen ne bore. — 29. B. scrijft. — 30. V. A. de m. B. mester. — 31. V. A. ene b. B. bat — ene b.

---

[1]) *N. R.* Inter omnia animalia odit hominum frequentiam et habitationem.

[2]) *N. R.* in Polonia.

[3]) Lees met de varianten: *Enen sonderlinghen horen.* — *N. R.* Unum ac solum cornu habet in fronte.

[4]) *N. R.* Saxa ingentia de rupibus evellunt.

Eens esels hoeft gheeft hem die gheeste,
Ende al tander na des menschen leden.
Adelijn sprect wonderlijchede:
Hi sprect, dat coemen es ghetan
Van den esel ende van den man [1];
Maer vele reden gaenre jeghen.
V. 57 *b*. Die ander meester te segghen pleghen:
Dat dier es paert beneden,
A. 66 *b*. Ende boven na des menschen leden;
Hovet, anscijn ru van hare,
Ghelijc oft van borstelen ware;
Aerme ende hande na den man;
Ende als hi spreken wille nochtan,
Roupt hi lippin als die sprect [2],
Maer die tale hem ghebrect.
Sente Jeronimus scrivet dat,
Dat sente Antonis in ene stat
L. 51 *b*. Dit dier sach in een foreest;
Maer hi twivels alre meest,
Weder dat nature vant,
Joft selve maecte de viant [3]).
Maer men sprect dat in Orient
Dustaen dier es bekent,
Ende menich ander besonder,
Dat nature maect doer wonder,
Als hier an te toghen mede
Ons Heren almachtichede.

3032. V. A. hovet ghevet h. de g. B. geft h. d. jeeste. — 33. V. A. tsmenschen lede. B. minschen lede. — 34. V. A. spreict. B. spreect. — 35. V. A. spreict d. c. e. nochtan. B. seghet — nochtan. — 37. V. A. Hare v. redenen gaen daer j. B. Andre redenen. — 38. V. A. Ander meesters te seggene. B. andre mesters te segne. — 39. V. A. Dat dat d. B. D. d. paer es b. — 41. B. Hooft ende ansichte v. h. — 42. B. G. alse oftet. — 43. V. Arme. A. Haerme. B. Arme h. ende m. — 44. V. A. alsi s. willen. B. E. alst wille s. dan. — 45. V. A. Roeren si leppen a. d. spreect. B. Roren sine lippe alse d. spreect. — 46. V. A. der t. A. ghebreict. B. der talen h. ghebreect. — 47. B. Sinte. — 48. V. A. ere st. B. sinte. — 49. V. A. enen f. V. forest. B. Dat d. — 50. V. A. B. twifelde. — 52. V. A. Soot — die v. B. Soet — die v. — 53. V. A. Mer m. spreict in O. B. spreect. — 54. B. Dusdan d. vol es b. — 56. V. A. makede dor. B. maecte. — 57. V. A. Al — toghene. B. A. h. te toghene. — 58. B. O. H. Gods almechtechede.

---

[1]) *N. R.* hoc monstrum non est tale creatum ab inicio creationis inter ceteras bestias, sed ubicunque et quantumque in aliqua parte mundi visum est, et ex adulterina commixtione hominis et tauri, vel hominis et equi nascitur. — In vs. 3035 zal in plaats van *ghetan* met de varianten waarschijnlijk *nochtan* moeten gelezen worden.

[2]) Verbeter dezen onzin door de variant:

Roeren sine lippen als die sprect.

N. R. quasi incipiunt loqui dum vocem promunt, sed sueta (*l.* insueta) labra vocem humanam formare non possunt.

[3]) *N. R.* sed dubium assit, si hoc dyabolus finxerit, vel si hoc natūra creaverit.

Orix es een dier no min noch mee
Dan na der grote van den re [1]);
Den bucke ghelijctet vele,
Enen baert heeftet onder die kele.
In woestine wandeltet vele,
Ende daer moetment vaen met strecken [2]).
Sijn haer staet hem jeghen maniere
Van al meest alrehande diere:
Dats voerwaert ghekeert vriendelike [3]).
Dit dier vintmen in Affrike
In tlant dat Getulia heet,
Dats tlant daermen gheen water weet;
V. 58 *a*, A. 66 *c*. Ende om datter in es waters berste,
Smoert van eweliken derste.
Die dieve die om roven pinen,
Ende legghen in die woestine [4]),
Die vonden bi desen beesten
Ene remedie alre meeste,
Om dat daer es waters beerste,
Jeghen die pine van den derste;
Want haer orine es van der maniere,
Dat es in die blase van desen diere,

3059. V. A. B. dier m. no m. — 60. V. A. die g. v. der r. B. Recht gemaect na die re. — 61. B. gheliket. — 62. V. A. B. hevet. — 63: V. In woestinen wandert het sekerlike. A. In woestinen wandert het sekerke. B. woestinen wandelt ic micke. — 64. V. vanghen m. stricke. A. streke. B. E. d. so vaetment metten stricke. — 66. V. A. Van al. B. Van meest. L. Want. — 67. V. A. vort wert gekemt vremdelike. B. Hets v. getekent vremdelike. — 68. B. Afrike. — 69. B. Betulia. — 70. V. A. en weet. B. dlant dar. — 71. V. A. barste. B. dat daer es w. borste. — 72. V. A. Spaert het v. e. darste. B. Stervet v. e. dorste. — 74. V. A. B. ligghen in des lants woestinen. — 75. V. A. deser beeste. B. deser b. — 76. V. A. B. remedie. L. uremedie. — 77. V. A. barste. B. borste. — 78. V. A. darste. B. dorste. — 79. V. A. W. dorine twater e. v. d. manieren. B. W. twater e. v. derre m. — 80. V. A. in blasen v. d. dieren. B. v. den d.

---

[1]) *N. R.* est bestia capre magnitudinis.

[2]) Deze twee niet op elkander rijmende verzen kunnen naar de variant B. hersteld worden:

In woestinen *wandelt*, *ic micke*,
Ende daer *so vaetment metten stricke.*

[3]) Ook dit vers is in ons teksthandschrift weder bedorven. Lees met de varianten:

Hets vorwert gekeert (*of* gekemt) *vremdelike.*

N. R. contraria pilo et aspero ad caput verso vestita est.

[4]) Lees met de varianten: in *des lants* woestine. — *N. R.* Admirabile vero remedium sitientium latrones Getulie terre aqua carentis certissimis experimentis prodiderunt, quo homo in siti eo duraret auxilio, qui illo saluberrimo liquore vesicis dictarum bestiarum infuso pro parte modica uteretur.

So wie dats nut enen clenen traen,
Dat hi den derst mach wederstaen.
Niet lichtelike bi naturen
L. 51 *c*. En can dit dier jeghen cout gheduren.
Wat ghebiet ons te verstaene
Bi desen sijn [1]) edelen traene
Bet dan die rike aermoede,
Die die edele Jhesus, die goede,
Ons in deser werelt toghede,
Ende die van hitten noyt verdroghede?
Twater hetic aerm bedi,
Om dattet der aermer dranc si;
Rike hetict oec, want al dat levet
Waters emmer ghenoech hevet.
Dus ist aerm, rike ende vri.
Wie es die ter werelt so here si,
Of hi Jhesus aermoede
Altoes hout in sinen moede,
Sine onwaerde ende sine smerten,
Hem en sal in sine herte
Al die ghierighe dorst vergaen,
Die ten aertschen goede mach gaen.

V. 58 *b*, A. 66 *d*. Oralfus dat es een dier [2]),
Dat van vaerwen es so fier,
Dat ghene beeste sekerlike
Van hare vaerwen es so rike.
Op die voerste voete voren
So ist so hoghe, als wijt horen,

3081. V. A. soes n. een cleine t. B. S. w. des n. een cleine. — 82. V. A. darst. B. dorst mach mach verslaen. — 84 V. Ne cant dier. A. Ne caent d. B. Can d. d. j. coude. — 85. V. A. Dat bediet. B. bediet. — 86. V. desen edelen finen t. A. B. Bi d. finen e. t. — 87. V. armoede. B. Bediet die idele. — 88. V. A. B. Die. L. Doe. — 89. V. A. B. dese w. — 90. V. A. noit ne. B. E. d. hitte n. — 91. V. A. arem. B. Water h. arem. — 92. V. A. dat d. armer. B. datter armer. — 93. V. A. B. heetic want. B. oec *ontbr*. — 94. ember gnoech. — 95. V. A. arm. A. est. B. eest arem. — 96. B. Wies. — 97. V. A. Jof — armoede. B. Ocht — aremoede. — 98. V. A. B. sinen moede. L. sine hoede. — 99. V. A. sine smarte. B. onwerde e. sinen smerte. L. sinen sm. — 3100. V. A. B. sine herte. L. sinen herten. — 1. V. A. ghierichede darst. — 2. V. A. D. hem t. haertschen. g. m. staen. B. ter erdschén g. mah staen. — 3. B. Orabus. — 4. V. A. B. varwen. — 6. V. A. B. V. sinen hare es. — 7. V. A. Up d. vorste. B. vorste voeten. — 8. V. A. est s. hoech. B. Soe eest s. h. alse.

---

1) Lees met de varianten: *finen*.

2) De beschrijving van dit dier, hetwelk verkeerdelijk *Oralfus* genoemd wordt, komt in de *Nat. Rer.* niet voor, althans niet in het Haagsche Hs. Doch bij Vinc., *Spec. Nat.* XX, is caput XCVII getiteld: *De onocentauro et orasio. Ex li. de na. re.*, waaruit schijnt te blijken, dat het in andere Hss. wel gevonden wordt. In vs. 3101 verandere men den naam *Oralfus* in *Orasius*, d. i. de giraffe.

Dat viertich voete opwaert slaet
Met den hovede daer et staet;
Achter so en ist hogher niet
Dan die heert over den stiet [1]).
Na den herte voet ende staert,
Ende ghehovet als een paert;
Lanc opwart den hals gerecht;
Sijn vel, so misselijc en es gheen echt,
Ende so menighe vaerwe daer an,
L. 51 *d.* Dat hem om niet elc man
Pijnt te scrivene des ghelike [2]).
Dit dier verheft hem sekerlike
Als hem die liede sien aene:
Et toghet hem allen sine ghedaene,
Ende keert hem omme mettien,
Om dat et wille wesen besien.
Die soudaen van Babylone
Sende dese beeste scone
Wilen van Stoysen Vrederike [3]):
In dat lant cam noyt haer ghelike.

O v i s dats een scaep bi namen.
Onder allen dieren te samen
So es dat tsotste dat men vint [4]).
En es an hem niet een twint
Dat onnutte es of quaet,
Selfs die drec die van hem gaet,

3109. V. A. B. Dat XL v. A. upwaert. — 10. V. A. Metten hoefde d. het s. B. Metten h. daert. — 11. V. A. sone. B. so eest. — 12. V. A. B. hert. — 13. V. A. B. hert voete. B. stard. — 14. B. alse e. pard. — 15. V. A. upwaert. B. Den h. lanc o. g. — 16. V. A. misselix soens oec e. B. messelijc oec echt. — 17. V. A. B. varwe. — 19. V. A. dies g. — 21. V. liedene. A. lieden. V. A. B. ane. — 22. V. A. B. Het. B. al. — 23. V. A. om desen ende dien. B. omme desen ende om dien. — 24. V. A. het wille sijn b. B. O. d. wile sijn b. — 25. B. soutaen. — 27. V. A. B. Stoise. — 28. V. A. In d. lant ne quam. B. Int lant quam n. hare. L. lant *ontbr.* — 29. B. scaep *ontbr.* — 30. V. A. alle diere. B. andre diere. — 31. V. A. So ist d. sochste. B. eest tsachste d. m. vind. — 32. B. Hen, en twijnt. — 33. B. onnette es ofte.

---

1) *Vinc.* In posteriori vero parte demissum est instar cervi.

2) *Vinc.* Pellem vero sic omni colorum genere diversimode variatam, ut homo frustra temptet artificio naturalem eius pulcritudinem imitari.

3) *Vinc.* Hoc animal nostris temporibus a soldano Babiloniorum transmissum est imperatori Friderico. — De hier bedoelde Duitsche Keizer is Frederik II, de Hohenstauf, die van 1209—1250 regeerde, en toen Maerlant dit schreef reeds gestorven was. Men verandere dus de *s* (ſ) in *f* (f) en leze *Stoyfen.*

4) Lees met de varianten: *tsochste.* — *N. R.* bestia mansuetissima ac patientissima.

Ja dat slijm daert oec in leghet [1]).
A. 67 *a.* Van den lamme oec men seghet,
Talreerst dat coemt ter werelt uut,
V. 59 *a.* So kentet der moeder luut;
Ende sie kentet bi den roeke.
Ambrosius seit in sinen sproeke:
Die herde verliest sine conde
An die scaep te menigher stonde;
Maer die moeder en wisselt niet
Haer lam, riect soet ofte siet.
Ysidorus sprect, dat die ram
Enen woerm heeft diene maect gram,
Ende die leghet hem int hovet voren.
Als hi en porret wast sijn toren,
Ende dan hoert hi sijn ghenoet [2]).
Sijn vleesch hevet arteyt groet,
Ende versmelt noch also sware
Als oft van enen scaepe ware [3]).
Op dene side leeght hi I half jaer,
Op dandre dander helft daer naer.
L. 52 *a.* Lams vleesch, hebbic verstaen,
Versmelt in den maghe saen;
Nochtan gaetet node duere [4]):
Ons coemen daer of die quade humuere.
Best sijn si van enen jare.
Siet tlam den wolf, et wort in vare
Ende vliet als hem natuere ghebiet;

3135 V. A. Ja dat stro. B. Ja d. slum d. in l. L. Na. — 36. V. A. B. men oec s. — 37. V. A. Dat teerst dat comt. B. Tierst d. comt. — 38. V. A. Kennet. B. Kinnet siere m. — 39. V. A. soe kennet bi der r. B. soe kinnet bi der. — 40. V. A. Ambrosis s. i. sire s. B. Ambrosijs seid i. sine s. — 41. V. A. eerde verlieset. — 42. V. A. ter m. s. — 43. V. A. ne w. B. en *ontbr.* — 44. V. A. Hare l. hoert soet riect ende s. B. Hare 1. riecht. — 45. B. spreect. — 46. V. worm hevet. A. worm. B. E. worem diene m. g. — *Vs.* 3147 *ontbr. bij* L. — 48. V. A. hine. B. A. men pord w. hem s. t. — 49. B. hort. — 50. V. heeft ene v'theit. A. heeft ene hartheit. B. hartheit. -- 52. V. A. of. B. Alse. — 53. V. A. Up deen s. leicht hie als tjaer. B. leghet hi half djare. — 54. V. A. Up d. dandre helt. B. dandre helecht d. nare. — 55. V. A. L. v. dat h. — 56. V. A. B. in die m. — 57. V. A. gaet het. B. gaet n. dore. — 58. V. A. Dus comer of. B. Dus comer of g. humore. — 60. V. A. wulf twort. B. lam d. w. het wert. — 61. B. alse.

---

1) *N. R.* et ipse fimus in quo quiescit.

2) *N. R.* Vervex vermem habet in capite, cuius excitatus pruritu invicem se *concutiunt* et pugnantes cum magno impetu *feriunt.* — *Hoert*, bij B. juister *hort* ' is van *horten*, *hurten*, stooten.

3) *N. R.* Carnes eius ad digerendum duriores quam ovium.

4) *N. R.* Carnes agni digestioni cedunt facillime cum a stomacho descendunt, sed a membris dissolvuntur, unde viscosum generant humorem.

Siet stier of paert, ten scuwet niet.
Lammre die bi winter coemen
Sijn gheprijst best voerem somen.
Den wreden ram salmen doerboeren
Sijn horne bi sinen oren,
So sal hi werden goedertiere.
In Ytalien es die maniere
Ende Mesopotania, seghet tware,
Dat scaep lammen twewarf ten jare.
Best es van swarten scapen die melc,
Ende meest oec so gheefter elc [1]).
In droghe weyde leven si lanxt;
Gaen si in natten, dats een anxt.
Heetsi na Meye in honech dauwe,
A. 67 *b*. So staet hem van den live nauwe [2]).
Verbiten si bome ofte rise,
Si en dien in ghere wise.
V. 59 *b*. Van der O sprec ic nemmee;
Nu hoert die namen voert in P.

P a r d u s, sprect Jacob van Vetri,
Dat misselike ghevaerwet si.
Dese noten met der lewinnen,
Daer si onedele lewen an winnen.
Dit sprect Solinus, dat waters breke
In Affriken es sekerleke.
Dus coemt soemwile ten rivieren
Menighe maniere van dieren,
L. 52 *b*. Daer die lewinnen vrucht an ontfaen

3162. V. A. en sc. B. ofte pard en sc. — 63. V. A. Lammere. B. Lammere d. te wintere. — 64. V. A. vor hem zomen. B. van hem s. — 65. V. A. B. dorboren. — 66. V. A. Sinen horen. B. Die h. boven s. o. — 67. V. A. worden. — 68. A. Ytalen. B. Ycalten. — 69. V. A. E. in M. B. E. in Mesopitamia s. twaren. — 70. V. A. II warf int j. B. Dart s. lamt tweewerf den j. — 71. B. de m. — 73. V. A. droghen weiden. B. In die hoge w. — 75. V. A. Heit si. B. Eten si. — 76. B. den *ontbr*. — 78. V. A. Sine dyen. B. Sine d. i. gerre w. — 79. V. A. sprekic. B. sprekic nemme. — 80. V. A. name vort. B. hort voort namen. — 81. V. A. spreict, Vitri. B. spreect, Vitri. — 82. V. A. B. messelijc ghevarwet. — 83. V. A. metter. B. noeten metter leuwinnen. — 84. V. A. onhedele. B. leuwen. — 85. V. A. Ende spreict S. dats waters b. B. Solinus spreect d. waters b. L. water. — 86. V. A. B. Affrike. — 87. V. A. comt somwile tere riviere. B. somwile teere riviere. — 88. B. Van d. messelike maniere. — 89. V. A. leewinnen vr. ontfaen. B. Dat d. leuwinnen vr. ontfaen. L. lewinne, ontfaet.

---

[1]) *N. B.* Lac nigrarum ovium est habundancius et melius.

[2]) *N. B.* mori eas dicunt post Maium cito aut in Maio tempore, si ros melleus super gramina nocte ceciderit. — *Heetsi* staat met de aspiratie voor *Eetsi*, d. i. eten zij, als de variant heeft.

Van dieren die haer niet en bestaen,
Daer si paerduse ende lupaerde
Winnen ende lyoen bastaerde.
Pardus sprinct, et en lopet niet,
Daer et sine proie siet,
So dat hem van moede groet
Hem selven somwile springhet doet;
Ende et es utermaten fel.
In Affrica so sijn also wel
Pardus die hem in haghen decken,
Ende sien si yet voerbi hem trecken,
Ist dier, ist voghel of oec man,
Die springhen si met crachten an.

A. 67 *c.* **Panthera**, als ons scrivet Solijn,
Es tscoenste dier een dat mach sijn:
Spekelde als ront appelkine,
Ende van vaerwen so fine [1]),
V. 60 *a.* Blau, gheleu, roet, swart, wit,
Dat hem so uterscone sit.
Dit dier nes niet harde wreet,
Allene die drake hevet leet.
Phisiologhus die seghet,
Dat et saet te etene pleghet [2])
Van specien harde menighertiere,
In sijn hol gaet, dats sijn maniere,
Ende slaept drie daghe; dan worptet uut
Een sonderlinghe vreemde luut.

3190. V. A. hem niene b. B. hem n. — 91. V. A. si pardus. B. si parduse. L. D. sijn p. — 92. V. A. lyoene. B. leoene. — 93. V. A. springhet het ne loopt. B. springhet hen loopt. — 94. V. A. B. het. — 95. V. A. So dat het v. B. So dattet. 96. B. springen doet. — 97. V. A. B. E. het. — 98. V. A. Affrike. B. I. Afrike sijn si a. w. — 99. V. A. B. Parduse. — 3200. V. A. hiet vor bi. B. vor hem. — 1. V. A. of voghel. B. Eest d. v. ofte m. — 2. V. A. B. crachte. — 3. B. Pantera alse ser. — 4. B. een *ontbr.*, mah. — 5. V. A. ronde. B. alse ronde. — 6. V. A. varwen also. B. varwen. M. varwe. — 7. V. A. B. roet sw. gelu ende w. B. B. roet gelu ende w. M. B. roet s. geel wit. — 8. V. A. uutscone. B. so seere scone. M. so sere wel sidt. — 9. B. es n. herde. M. dyr en es. — 10. B. M. Den dr. hevet alleene l. — 11. V. A. M. Fisiologus. B. Figiologus. — 12. V. A. D. het sat. B. M. sat tetene. — 13. V. A. harde *ontbr.* B. M. spisen herde. — 14. V. A. B. sine m. M. gaedt d. sine. — 15. V. A. M. werpet. B. werpt. - 16. V. A. sonderlanghe vremde. B. soete l. M. Enen harden sonderlingen l. L. Eeen.

---

[1]) Hier begint het fragment (M.), dat loopt van vs. 3206—3411, en is uitgegeven in de *N. Werken d. Maatsch. v. Ned. Letterk.* V[1], 14—31, en in Mone's *Anzeiger*, IV, 197—201.

[2]) Lees *sat* in plaats van *saet.* — *N. R.* Dum comederit satiatumque fuerit diversis cibariis, recondit se.

Alle die beesten volghen hem naer,
Die sijn luut verhoerden daer,
Om sine doersoete lucht;
Maer van sijn hoefde hebben si vrucht,
Omme dattet so eyselec si:
Van achter volghen si hem bi.
L. 52 c. Die drake allene die es vervaert
Ende vliet te sinen hole waert.
Als panthera dat versiet,
Datmen sijn hovet vliet,
Steectet sijn hovet in die haghen,
Ende laet tander lijf uutraghen,
Omme dattet so scone si;
Ende als die dieren hem sijn bi
Wordet bi der lucht bedroghen
Ende bi den opsien van haren oghen [1];
Want et sciet daer in den hoep,
Ende neemt sine proie sonder loep.
Op sine scoudren draeghtet mede
Ene spoite tere stede,
Die na der maen in elken maent
Hare scept ende wast ende waent [2].
Dit dier en draghet maer ene warve,
Want die jonghen die doen verdaerven
Ende scueren hare moeder binnen,
So dat si nemmermeer mach winnen.

3217. B. M. die *ontbr.* — 18. V. A. luud verhoren. B. luud horen vorwaer. M. sine l. hore dats waer. — 19. V. A. dore soete. B. dorsoete. M. doersuete. — 20. V. A. sinen h. hebsi. B. sinen hovede hebsi. M. sinen. — 21. V. A. dat het so heiselic. B. dat het. M. Om dat s. eiselijc esi (?). — 23. V. A. B. M. die *ontbr.* B. vervart. — 24. V. A. B. M. sinen *ontbr.* B. wart. — 25. B. Alse pantere. M. Alse panthora d. besiet. — 26. V. sine hoefde. A. sinen hoefde. B. sinen hovede. M. hoeft. — 27. V. A. hooft in der h. B. Steect hi s. hoeft in der h. M. Steket s. hoeft in der h. — 28. V. A. uteraghen. B. M. dandre uteragen. — 29. V. A. Om dat het. B. Ombe dat so. M. Om dat et. — 30. V. A. E. alle d. diere die h. B. E. dandre diere die h. M. dandre dire die h. — 31. V. A. Worden. B. M. Werden. — 32. V. A. upsiene. B. M. opsiene v. den o. — 33. V. A. het. B. het scietet in. M. scietet in. — 34. B. neempt. M. nemt. — 35. V. A. Up s. scoudre draghet. B. scouderen draghet. M. draget. — 36. V. A. M. spotte. B. spotte terre. — 37. V. A. B. M. mane in elke. — 38. V. A. H' scept. B. Altoes wast. M. Altoes wasset. — 39. V. A. ne d. waer e. werven. B. D. d. draghet mar e. warven. M. D. dyr en draecht. — 40. V. A. jonghe die verderven. B. sine jonghe die verderven. M. sine jonge si bederve. — 41. V. A. B. scuren. M. scoren. — 42. V. A. nemmee. B. Soe d. so nembermeer mah w. M. en mach.

---

[1]) Lecs met de varianten:

Ende *al* die diere, *die* hem sijn bi,
Worden bi der lucht bedroghen
Ende bi den opsien van haren oghen.

[2]) *N. R.* Sunt qui tradunt in armo hiis similem lune maculam esse et crescere interdum rotundam et ad lune ymitationem variari.

V. 60 *b*, A. 67 *d*. Pirander, tellet ons Solijn,
Es ghevoet als een swijn,
Ghehornet ende ghehovet mede
Harde vele na des herts sede;
Ru ghehaert alst waer een bare.
Van hem scrivet hi openbare,
Dat sijn haer die vaerwe ontfaet
Sulc als die stede es daert gaet:
Ist cruut, boem, aerde of gras,
Et ontfaet die ghelike das.
Hier bi ist goet te verstane,
Dattet pijnlec es te vane [1]).
Dit dier slacht den smekers wel:
Die sijn haren heren fel [2]),
Si stoeken ter felheit mede;
L. 52 *d*. Sien si hem doen onsuverhede,
Si bringhen [3]) oec te sulken dinghen;
Es hi vro, si willen singhen.
Wat so hi doet, si volghen mede,
Ende dits der heren onsalichede,
Dat si dat niene verstaen.
Dese mach men qualike vaen
Met engiene, met ghere aert;
Ende dese sijn te hove waert,
Die hoer haer aldus verkeren,
Om te bedrieghene die heren.

A. 68 *a*. Pegasus, sprect Plinius geeste,
Es een eyselike beeste

3243. B. P. spreect S. M. Piranter sprect S. — 44. V. A. B. alst ware e. s. M. alst waer. — 45. V. A. Ghehorent. M. Gehoeft e. gehornet. — 46. B. M. Harde *ontbr*. — 47. V. A. B. ware. B. bere. M. oft ware e. bere. — 48. B. scrijft. M. sprect hi oppenbare. — 49. V. M. varwe. B. hoft d. varwe ontfeet. — 50. V. A. daer het. B. Selc alse, geet. M. alse d. s. d. g. — 51. V. A. Ejst c. b. ist a. ist g. B. Eest cruud b. arde ofte g. M. Eest cr. bome erde oft g. — 52. V. A. Het. B. Het ontfeet gelovet das. M. Et o. geloeft das. — 53. V. A. est. B. Hir bi es. M. Hyr bi es. — 54. V. A. Dat het pijnlijc es te fane. B. Dat het pijnlijc. M. Dat pijnlijc. — 55. V. smkers (*sic*). M. dyr s. d. smekere. — 56. V. A. B. M. Sien si h. here f. — 57. V. der f. B. M. stokene. — 59. V. A. bughen. B. bugen o. t. selken. M. bugen o. ten selven d. — 60. V. A. Sien sine v. so w. si s. B. vroe. — 63. B. niet en. M. D. s. hem niet en. — *Vs*. 3263—64 *ontbr. bij* L. — 65. V. A. M. m. enigher a. B. enegen aerd. — 67. V. D. haer a. v. A. haer haer. B. hare haer altoes. M. D. haer altoes v. — 68. B. M. bedrigene. — 69. V. A. spreict. B. Pagasus spreect. M. Papogus seecht P. jeeste. L. Pegalus. — 70. V. A. ene heiselike. B. M. ene.

---

1) *N. R.* Hinc evenit ut difficulter capi possit.
2) Lees met de varianten: *Sien si* haren *here* fel.
3) Lees met de varianten: *bughen*.

In dat lant van Ethiopen,
Groet als paerde die hier lopen,
Ende ghevlogelt als een aren,
Maer harde vele mere te waren
Dan arens vloghele, dies gheloeft.
Grote hornen an sijn hoeft,
V. 61 *a*. Ende so eseleec, dat al vervaert
Wat so coemt te hem waert.
Met vedren ende met benen mede
Ist so snel, dits wonderlichede,
Daer si lopen, si gebaren
Als oft wintflaghen waren.
Vele spisen bedaerftet wel.
Allen dieren sijn si fel,
Ende den mensche vele te voren
Voer allen dieren uutvercoeren.

Pilosus dat es een wiltman;
Ende omme dat niemen twifel daer an,
So sprect die heilighe Ysaie
Daer of in sire prophecie.
Die glose sprect opt wordekijn dan,
Dattet boven si een man
L. 53 *a*. Ende beneden een ander dier.
Broeder Alebrecht seghet hier,
Dat in sinen tiden sekerlike
Dien coninc van Vrancrike
Een dier quam in ere stont
A. 68 *b*. Van der grote dat es een hont.
Sijn hovet dat was harde naer
Ghelijc des honts hoefde, dats waer;

3371. V. A. Ethiophen. B. land. — 72. V. A. B. hir. M. Also g. a. p. d. hyr l. — 73. B. alse. M. alse die a. — 74. V. A. meere. B. Mar meerre vele twaren. M. Maer meerre vele twaren. — 75. V. A. des gelovet. M. aren vlogle dijs. — 76. V. A. horne, hovet. B. G. vlogele draget hi ant h. M. horne draget ant h. — 77. V. A. also heiselijc. B. eiselijc d. es verveert. M. E. es so eiselijc dat v. — 78. B. comet t. h. weert. M. W. dat c. — 79. V. A. vederen. B. M. In v. in b. — 80. V. A. Sijn si so s. hets w. B. Hes hi s. s. hets. M. Es hi s. s. hets wonderhede. — 81. B. Dar. — 82. V. A. Als jof het wintvlagen. B. M. Alse oft wintvlagen. — 83. V. spise. V. A. B. M. bedarf hem. — 84. B. es hi. M. diren es hi. — 85. V. Enten menschen. A. Enten. B. E. d. m. te waren v. M. twaren v. — 86. V. A. Vor alle. B. Vor alle diere. M. Vor alle dire. — 87. V. A. B. M. dat *ontbr*. B. welt man. — 88. V. A. omdat n. twivele. B. omdat nieman twifle. M. omdat n. en twivel. — 89. V. A. spreict. B. spreect d. heleghe. A. helighe. — 90. B. M. af. V. A. B. sine. — 91. V. A. spreict op twordekijn. B. spreect opt wordekin. M. seecht opt w. L. uut den wordekine. — 92. V. A. B. Dat het. M. Dat et. — 93. M. dyr. — 94. V. A. Aelbrecht. B. Aelbrech spreket. M. Brueder Aelbrecht sprect hyr. — 96. V. A. Den c. (V. conijnc) v. Vrankerike. B. Die c. v. Vranckerike. M. Affrike. L. Vranrike. — 97. B. ene s. M. I dyr. — 98. B. groter. M. groetter. — 99. V. A. B. M. dat *ontbr*. B. herde. M. hoeft. — 3300. V. hovede. A. den h. hovede. B. eens h. hovede. M. een h.

Altemael sijn andre lede
Gheleken der menschelichede.
Bloete hande, aermen ende been,
Ende den hals oec over een [1];
Op den ric so had et haer.
Gherne dranket wijn, dats waer.
Met der hant namt sine spise
Ghevoeghelijc naes menschen wise.
V. 61 *b*. Opwaert stont na smenschen maniere.
Joncfrouwen was et goedertiere.
Oec onderkendet sonder blijf
Welc man was ofte wijf [2].
Sijn scacht was ongevoegher maniere
Na die grote van den diere [3].
Als men maecte dat dier gram,
So was et lang eer et bequam;
Maer alset was goedertiere,
So waest van ghevoegher maniere.

Papilio dats ene beeste,
In Capadosia, seghet die geeste,
Vintmen sulkerande diere.
Si hulen na des wolfs maniere.
Mere sijn si dan die vos es.
Deen huult voren, si pleghen des,
Ende dandre volghen alle naer [4].

3301. V. A. Altemale s. ander. B. Altemale sine. M. Altemale. — 2. B. minschelijchede. — 3. V. A. Bloter h. aerme. B. Voete h. aerm. M. Voete arme hand. — 5. V. A. Up d. r. s. haddet. B. rugge had h. M. Opten rugge hadt h. — 6. V. A. M. dranct. B. Geerne. — 7. V. A. B. M. Metter h. naemt. — 8. V. A. Sedelike ghenouch na tmenschen w. B. Sedelijc gnoech na des minschen. M. Redelijc gnoech na m. w. — 9. V. A. Upwaert s. n. tsmenschen. B. Opweert s. n. minschen. M. menschen manire. L. stout. — 10. V. A. was het. B. waest. — *Vs.* 3310—13 *ontbr. bij* M. — 11. V. A. onderkennet. B. onderkinnet. — 12. V. A. Wilc dat was so m. so w. B. Elken man vor elc w. — 13. V. A. B. S. s. van o. m. — 14. M. de groette v. d. dire. — 15. B. A. m. dat d. maecte g. M. Alse m. dat dyr m. g. — 16. V. A. So wast (waest) lanc e. het b. B. Lanc waest dan eert b. M. Lanc waest eert b. — 17. V. A. als het. B. M. alst. M. goedertire. — 18. B. M. So *ontbr.* M. manire. — 19. B. P. seghet die jeeste. M. P. seecht die jeeste. — 20. B. M. I. C. die meeste. — 21. B. Vindmen selkerhande. M. dire. — 22. V. A. dulen na swuls. B. des *ontbr.* M. Die h. na w. manire. — 23. V. A. Meere. B. M. Meerre. — V. A. dulet. B. Een h. v. des sijt gewes. M. Een h. vore des sijt gewes.

---

1) *N. R.* Crura quidem nuda ut homo, manus et brachia, collum album et nudum.

2) *N. R.* in sexu viri et femine discretionem habebat.

3) *N. R.* Genitale membrum ultra quod corporis quantitas exigebat habebat magnum.

4) *N. R.* instar luporum similiter adunati ululant, tantum uno inchoante et ceteris conclamantibus.

Ru es haer vel ghehaer [1]).
Daer si iemen weten versleghen
Versamen si hem, alsi pleghen,
L. 53 *b*. Met hulen, ende eten der ave [2]).
A. 68 *c*. Si gaen in der doden grave,
Honghert hem, ende etense mede.
Als men waent sijn bi der stede
Daer si roepen, so sijn si dane
Verre buten des menschen wane.

Pathio es I creature,
Et dinct datse maecte nature
V. 62 *a*. Te siene omme wonder groet [3]).
Sijn vel dat es al bloet roet,
Ende scijnt jeghen die sonne claer.
Men cant volprisen niet overwaer,
Ende hier of es wonder ghescreven:
Al es dit dier scoen in sijn leven,
Talreersten dat es doet
Verliestet dese scoenheit groet;
Maer emmer blijftes hem een deel,
Maer nauwer na die elt gheheel.
Uut strectet sine bene [4]);
Vaster senewen vintmen ghene.
Sulke heidene vanghen dese diere,
Ende houdense na goeder [5]) maniere,
Ende aenbedense ende erense mede,

3326. **V. A.** Nu e. h. wel ghehaer. **B.** al h. v. gehaer. **M.** gehaer. **L.** ghehaert. — 27. **B.** iemenne. **M.** iemene. — 28. **V. A.** als si. **M.** Versamenen. — 29. **V. A.** duulne. **B.** Met wolve e. e. daer a. **M.** M. wolven. — 30. **V.** in dode g. **A.** die dode. **B.** doder. **M.** doeder. — 32. **M.** Alse. — 33. **B.** Alsi ropen s. s. s. danen. **M.** danen. — 34. **V. A.** V. b. alles smenschen. **B. M.** wanen. — 35. **V. A.** Pachio e. ene c. **B.** ene. **M.** is ene. — 36. **V. A.** Het. **B.** Het scijnt oftet m. de n. **M.** Et schijnt oft m. n. — 37. **V. A. M.** om. — 38. **B. M.** dat *ontbr.* — 39. **V. A. B. M.** so claer. — 40. **V. A.** M. ne c. ghéprisen o. **B.** M. ne caent gheprisen n. vorwaer. **M.** M. c. geprisen voer waer. — 41. **V. A.** E. hiers of w. **B.** hier af. **M.** hyr af ees. — 42. **V. A.** scone. **B. M.** dit scone. — 43. **V. A.** Talre eerste (eersten) d. het. **B.** Talre ierst dattet. **M.** Talre eerst. — 44. **V. A.** Verlieset. **B.** Verliset sone. **M.** Verlieset sine. — 45. **V. A.** blivets. **B. M.** blives. — 46. **V. A.** Doch niewer na d. helt. **B. M.** niewer n. d. helft. — 47. **V. A.** Uutstarc sijn s. b. **B. M.** Harde starc sijn s. b. — 48. **V. A.** negheene. **M.** zenuen en v. — 49. **V. A.** heidine. **B.** Selke heidine vaen. **M.** vaen d. dire. — 50. **V. A.** na gode m. **B. M.** in g. — 51. **V. A.** anebeedse. **M.** e. houdense m.

---

1) *N. R.* pilosam habent pellem.

2) *N. R.* Ubi cadaver occisum fuerit, statim adunati clamoribus assunt.

3) *N. R.* Pacyo animal est, quod natura ad videndum et mirandum in orbe creasse videtur.

4) Lees met de varianten: Uut*stare sijn* sine bene. — *N. R.* Ossa huius bestie fortissima ac durissima.

5) Lees met de variant: *gode*. — *N. R.* quasi *deos* adorant.

Ende houdense in groter werdichede,
Ende wachten harde nauwe te waren
Dat si uten lande niet en varen.
Diese ontvoert of diese rovet,
Die wet ontwiset hem sijn hovet.
Alse groet, maectment ons cont,
Dat si sijn als een hont.

A. 68 *d.* Putorius dat hevet dien name
Van stanke [1]); sijn roec es onbequame,
Ende dat es meest alset es gram;
Ende dits tfitsau, als ict vernam;
L. 53 *c.* Een bonigher hetet in someghe stat.
In die huse maectet een gat,
Daert ingaet ende hoenre steelt,
Ende emmer maectet gheteelt [2]),
Dat etse bi den hoefde grijpt,
So dat noch weder crijst noch pijpt.
Men priset an dit dier niet el
Dan allene sijn vel.

V. 62 *b.* Pirolus dat es een dier,
Dat wi teencorin heten hier,
Roet op den ric, wit an den buke;
In busschen wandeltet op die struke,
Ende broet in holen boemen.
Te somere kant hem so wel begoemen,
Dat et heeft te wintere spise.

3352. V. A. weildichede. B. houdese. M. erense. — 53. B. M. twaren. — 54. B. D. si niet u. l. ontfaren. M. D. s. niet ute den l. en v. — 55. B. Dies ontvorerde ofte r. M. ontfoert ofte r. — 56. V. A. ontwijst. B. Hi worde ontlivet des ghelovet. M. Hi wert onthijft ende onthoeft. — 57. V. A. B. M. Also. B. M. maectmen. — 58. B. M. alse. — 59. V. A. die n. B. P. h. die n. M. P. heeft. — 60. V. A. sine roke. B. roke. M. roke is. — 61. V. A. als het. B. M. meest *ontbr.*, alst. — 62. V. A. B. Dits die vitsau. V. A. ic. M. Dits de visse. — 63. V. A. bonsing h. in some. B. bosinc. M. boesinc h. te someger s. — 64. V. A. maect het. B. M. maket. — 66. V. A. E. e. mach het het g. B. E. maghet het g. M. Emmer maecht et g. — 67. V. A. hetse. B. D. hetse metter stortte gegrijpt. M. Datse b. d. h. gegrijpt. — 68. V. A. no w. crijscht. B. S. d. ne crijscht no ne p. M. S. d. niet en crijt no p. — 69. B. dit *ontbr.* M. prijst ant dyr. — 70. V. A. B. M. D. namelike s. v. — 71. B. dat *ontbr.* M. Picolus es I dyr. — 72. V. A. teencoren. t B. teen coren h. hir. M. eencoren h. hyr. — 73. V. A. up. B. rugge w. op. M. open rugge. — 74. V. A. bussche wandert het. A. up. B. bussche wandelt ende in s. M. bossche wandelet ende in s. — 75. V. A. hollen. M. broedet. — 76. V. A. Des somers c. h. so geghomen. B. M. Des somers caent h. so b. L. so *ontbr.* — 77. V. A. het hevet te winter. B. Dattet. M. Datt h. te wintre.

---

[1]) *N. R.* Putorius . . . . est a putore dicta, quia nimium fetit.

[2]) Lees met de varianten:

Ende emmer, *mach het*, *het* geteelt.

Zie het Gloss. van den *Rein.* op Telen.

Alle bome vrucht van soeter wise
Daer staet hem die wille toe.
Altoes es het ongheroe.
Alst wille in een ander wout
Varen omme sijn behout,
Ende alst coemt ter rivieren,
Neemtet een spaen, dats sijn maniere,
Ende sitter op, alst in een scip ware,
Ende metten staerte seyltet over dare [1]).
Hier gaet uut van der P;
Hoert van der R een ende nemme.

A. 69 *a*. **Rangium** [2]) es een dier niet clene,
Van herten comen of van denen [3]),
Dat men in Noerweghen vint,
Staerc ende snel als die wint.
Dit heeft III paer horne, dats VI, .
Van wonderliken ghesceppenesse:
Twee horne daer si den heert staen,
Maer langher vele sonder waen:
X voete lanc sijn die twe,
L. 53 *d*. Daer an XX telghe of mee;
II andre hornen, als wijt horen,
So staen hem in sijn voerhoeft voren,
Niet so lanc, maer breet ende vlac,
Ende daer an so menech clene tac.
Noch met II hornen gheladen,
Die sijn ghelijc II scouderbladen.
Aldus eist ghewapent dit dier

3378. **B.** Alrehande vrocht v. soeten prise. **M.** Alre b. vrocht v. suetr. — *Vs.* 3378 *ontbr. bij* **L.** — 79. **B.** steet. — 80. **M.** Al eest. — 81. **B.** hout. **M.** een *ontbr.* — 82. **M.** om. **V. A. B. M.** onthout. — 83. **V. A. E.** het comt tere riviere. **B. E.** c. terre riviere. **M. E.** tcomt toter rivire. — 84. **V. A. M.** Nemet e. s. d. sine m. **B.** Neemt e. s. d. sine. **M.** manire. — 85. **V. A.** in *ontbr.* **B.** alst e. scep. **M.** sidt daer op oft e. scep w. — 86. **V. A.** seilet. **B.** sterte seilet d. **M.** Metten sterte ende seilt dare. — 87. **V. A. B.** ute. **M.** Hyr g. uto. — 88. **B.** een ende n. **M.** een e. nummee. **L. V. A.** een *ontbr.* — 89. **V. A.** cleine. **M.** Randium e. I dyr. — 90. **V. A.** herte c. of v. deine. **B.** ende v. deene. **M.** herte c. ende v. dene. — 91. **B.** Norweghen vind. **M.** Norwegen. — 92. **V. A. B. M.** Starc. **B.** alse. **M.** als hase die wint. — 93. **V. A.** hevet, sesse. **B.** heft, dits sesse. **M.** sesse. — 94. **V.** wonderlike sceppenesse. **A.** wonderliker sceppenesse. **B. M.** wonderliker gescepenesse. — 95. **V. A. B.** hert. **M.** II daer s. d. hert. — 96. **M.** M. velc langer. — 97. **V. A.** si die t. **M.** so sijn. — 98. **B.** telege ofte. **M.** telgen ochte. — 99. **V. A.** horne andre. **B.** horne alse. **M.** horne. — 3400. **V. A.** int vorhovet. **B.** Die st. h. int hovet. **M.** Die st. h. int hoeft. — 1. **V. A. B.** Niet s. l. breet. **M.** Niet s. l. breet no vl. **L.** Maer niet. — 2. **V. A.** clein. **B.** so *ontbr.*, cleine. **M.** clene *ontbr.* — 3. **V. A.** Noch. **B. M.** Noch eest m. **B.** tween. **L.** Nocht. — 4 **V. A. B.** tween. — 5. **V. A. B. M.** es. **M.** dat dyr.

1) *N. R.* quasi velum navis caudam suam in altum erigit.

2) *N. R.* Rangiver . . . ex re nomen habet, quia rangiver quasi ramos gerens.

3) *N. R.* de genere cervorum vel dammarum.

Jeghen sine viande fier,
V. 63 *a*. Ende elken mensche, diet siet an,
Te groeten wondre mede nochtan,
Dat dit nature maken dar.
Hier volghet ene S na der R.

Symea mach, in Latijn,
In ons tale I symminkel sijn,
Ru van hare ende van leden,
Vele na der menschelichede.
Aen haer berst draghet sijt kint,
Dat si boven den andren mint,
Ende tander sit op haren hals.
Hier bi ghevalt als ende als,
Als mense jaghet, dat sijt lieve
Vallen laet onder die dieve,
A. 69 *b*. Ende moet tleetste behouden dan,
Want si es gheloesen niet en can;
Ende dan so moet dat sijn vercoren,
Om dat liefste es verloren.
Twee jonghen draghet si tere vaert:
Teen hatse ende tander heeftse waert.
Een deel sijn si van sinne vroet:
Dat si sien datmen voer hem doet,
Dat willen si doen ende bestaen,
Ende hier bi worden si ghevaen;
Want jaghers pleghen ende ghomen,
Daer symminkel sijn op boemen
Jof op berghe, dat sie scoen
L. 54 *a*. Ghemaect hebben, die si aendoen
Ende bindense an hare been,
Daer die symme al in een
Mach besien wat doet die man.
So laetsi die scoen ghinder dan,
Ende gaen daer mense niene mach sien.

3406. **M.** fyr. — 7. **B. M.** elc. — 8. **V. A. B. M.** groten. **B. M.** mede *ontbr.* — 10. **V. A.** S allene na R. **M.** na ene R. — 12. **V.** onse Vlaemsche een schimminkel. **A.** onse Vlaemsch. **B.** onse Dietsch simminkel. — 14. **V. A.** menschelicheden. **B.** Ende v. n. d. menschelijcheden. — 15. **V. A.** An hare borst d. soe dat k. **B.** An hare borst d. si tkint. — 16 **V: A.** soe. **B.** dandre. — 17. **A.** up. **B.** Dander. — 18. **V. A. B. H.** bi ghevallet. **L.** bi *ontbr.* — 19. **V. A. B.** mense j. d. si dat l. **L.** mensi. — 22 **V. A. B.** soes. — *Vs.* 3423—42 *ontbr. bij* **B.**, *daar de afschrijver bedrogen werd door de gelijkheid van vs.* 3422 *en* 3442. — 23. **V. A.** E. dat m. dan s. v. — 24. **A.** O. dat dat liefte. — 25. **V. A.** jonghe draecht soe. — 26. **V. A.** Teen haet soe e. t. heeft soe w. **L.** Ten. — 27. **V.** sinnen. — 28. **V. A.** vor. — 29. **V. A.** D. w. si oec doen b. — 30. **V. A.** so wort si bevaen. — 32. **V. A.** scimminkel sit in b. — 33. **A.** up. **V. A.** berghen d. si. — 34. **V. A.** andoen. — 35. **V.** bindese. **V. A.** haer. — *Vs.* 3438—39 *ontbr. bij* **L.** — 39. **V. A.** So comt die beeste ende wille des plien.

Danne coemt die beeste ende wille dies plien,
Ende bint die scoen so vaste dan,
Dat siere ontbinden niet en can.
V. 63 *b*. Plinius toghet ander maniere,
Hoe datmen vaet dese diere.
Hi seghet, dat te nemen plien
Die liede lijm, al daer si sien
Dat die symminkel sien moeghen [1].
So ghebaren si of si haer oghen
Recht met ghenen lijm bestreken,
Ende dit doen si in losen treken
Voer die beesten al openbare.
Si gaen wech ende laten tlijm dare.
Dan coemt dat dier ende wille mede,
Ende verlijmt al daer ter stede
Sijn oghen, ende woert ghevaen.
Tsymminkel can niet stille staen [2].
Bet smaken si dan enich dier dat levet [3],
Maer enghenen staert en hevet.
Al sijn si ghetemmet wel,
Nochtan sijn si van beten fel.
A. 69 *c*. Si spelen gherne met kinden.
Appele, noeten, die si vinden,
Eten si ghaerne, en waer bedi
Dat sine scoersen bitter si [4].
Es dat dulheit datmen scuwet tsure [5])

Vs. 3440 *is bij* L. *in twee verzen geschreven:*
Danne coemt die beeste veghen
Ende wille dies pleghen.

42. V. A. sire ghelosen. — 43. V. A. B. andre. L. toghent. — 44. V. A. B. oec vaet die d. — 45. V. A. seide d. te nemene. B. dat si dies p. L. dat si. — 46. B. Lijm te nemene ende gaen mettien. — 47. V. A. scimminkele sijn m. B. Daert d. simminkle. — 48. B. gebarsi ofte si hare o. — 49. V. A. ghonen lime. B. lime. — 50. B. sine loese. — 51. V. A. Vor. B. Vor d. beeste oppenbare. — 52. V. A. B. dare. L. vare. — 53. V. A. So comt d. d. e. wilt doen m. B. So comt. — 55. V. A. Sine o. e. wort. B. Sine o. e. wert. — 56. V. A. Tscimminkel. B. mach. — 57. V. A. B. enich *ontbr*. B. leeft. — 58. V. A. negheenen. B. stert en heeft. — 59. B. getimmet. — 60. B. bitene. — 61. V. mitten. A. metten. — 62. V. A. A. ende noten daer sise. B. Apple n. daer sise. — 63. V. A. en ware. B. gerne maer. — 64. V. A. die scortse. B. Op dat die scortse better. — 65. V. A. Ende dats d. want sc. men ts. B. Dende dats d. die scuwe tsute.

---

1) Te verkiezen is de lezing van B.:
ende gaen mettien
Daert die symminkel sien moghen.
N. R. Assumunt sibi viscum, eunt sedere in loco, de quo ab illis prospici possunt.

2) *N. R.* Symie gestu inquiete sunt.

3) *N. R.* pre ceteris autem animalibus vigent gustu.

4) *N. R.* Cum invenerit in eis amarum corticem, corticem cum nuce abicit, propter amarum recusans dulce.

5) De lezing der varianten is te verkiezen:
Dats dulheit, *want* scuwet *men* tsure.

Ende die bittere aventure,
So ist onrecht datmen moete
Verhoghet wesen metten soete.
Langhe leghet hem in dien moet
Dinghe die men hem doet [1]).
Den symminkel volghet hi an,
L. 54 *b.* Den mensche niet, den selven man [2]),
Die vergheven niet en mach,
Als hem sijn vrient gheeft enen slach.
Hi biet [3]) sonder sine bate,
Datmen hem sijn sonden verlate.
Symminkele vintment some ghestaert,
Some schone, die sijn ghebaert,
Met clenen staerten gelike ende clene
Na die andren ghemene [4]).
Symminkele, als hare anscijn toghet,
Sijn ghetant, ghemont, gheoghet
V. 64 *a.* Ende ghewijnbrauwet na den man,
Gheaermt ende gehant nochtan,
Ende ghemammet na den wive;
Maer binnen eist van sinen live
Den menschen ghelijc niet een twint,
Ja myn dan enich dier datmen vint.
In India vintmense wit.
Ende elc mensche merke dit:
Symminkele en hebben navel enghene
Na den menschen ghemene.

3466. V. A. bitter. B. bettere. — 67. V. A. salmen moeten. B. eest o. salmen moeten. — 68. V. mitten soeten. A. soeten. B. van den soeten. — 69. V. A. gheleghet h. i. den m. B. in den m. — 70. V. A. Alsmen hem enighe scalcheit d. B. Datmen hem eneghe scalcheit d. — 71. V. scimminkele. A. simminkele. — 72. V. A. Niet d. m. die felle m. B. Nie d. m. die felle m. — 73. V. A. ne m. — 74. B. Alse. — 75. V. A. bit. B. Die bid. — 76. V. A. B. sine s. — 77. V. A. Tscimminkel. B. Simminkele vindmen s. gestaerd. — 78. B. Sone s. d. s. gehaerd. — 79 V. A. M. breeden s. ghelikende cleine. B. M. breden stertten gelijc den cleine. — 80. V. A. andre ghemeine. B. Gelijc die andre g. — 81. V. A. Simminkel a. haer. B. Tsimminkel alse sijn. — 82. V. A. ghehoget. B. Es getand. L. Sijn si. — *Vs.* 3481 *en* 3482 *in omgekeerde volgorde bij* L. — 83. V. A. ghewijnbrawet. B. gewinbrawet. — 84. V. A. Ghearemt. — 86. V. A. ist. B. eest. — 87. V. A. mensche niet g. e. t. B. mensche niet g. entwijnt. — 88. V. A. B. mijn d. — 90. V. A. marke. B. Ende *ontbr.* — 91. V. A. ne hevet navele negeene. B. Tsimminkel heft navle geene. — 92. V. A. die mensche al g. B. mensche al g.

---

1) Lees met de varianten:
Alsmen hem *enighe scalcheit* doet.
N. R. quia qui simiam leserit, diu contra eum rancorem custodit.

2) Lees met de varianten: *die felle* man.

3) Lees met de varianten: *bit.*

4) Lees in vs. 3479 met de varianten:
Met *breden* sterten, *gelikende* clene.
N. R. Sunt et alie que facie admodum grate sunt, barbate, caudas *latas* habent, et a ceteris symiis aspectu pene dissimiles sunt.

Hier nes van der S nemmee:
Nu hoert voert van der T.

A. 69 *d.* Tygris, als Solinus seghet,
Est snelstê dat te lopen pleghet [1];
Blont van hare, ghespeckelt ront,
Wreet heetment in alre stont.
Engheen ding nes so verre,
Het ne vervolghet, wordet erre [2].
Dit weten si wel al sonder vraghen,
Die hem hare jonghen ontraghen:
Sine hebben water ofte zee,
Si ne ontfaren nemmerme.
Maer ons seghet Plinius,
Datmense bedrieght aldus:
Als die jonghen hevet die man,
L 54 *c.* Ende die moeder den dan
Ydel vint [3], volghet si den rovere naer.
Als hise bi hem hoert, heeft hi vaer;
Dan worpt hi een der jonghen int gras.
Die moeder wort gheware das,
Ende draegdet weder in den dan,
Ende volghet anderwaerf den man.
Hoert hise hem dan volghen weder,
So worpt hi noch een jonc neder;
Dat leghet si weder in haer nest,
Ende volghet echt so si mach best.
V. 64 *b.* Dit doet die rovere so dicke dan,

3493. **B.** es. — 94. **V. A.** Maer hir comt vort. **B.** hord vord. — 95. **B.** alse. — 96. **V. A.** Es tsnelste d. lopen. **B.** Es tsnelste dier d. lopens. — 97. **V. A. B.** ghespekelt. — 98. **V. A.** heet. **B.** Ende wr. eest talre s. — 99. **V. A.** Ne gheene dinc es hem so verre. **B.** Geene dinc es so verre. **L.** erre. — 3500. **V. A.** Henne vervolghet wort het e. **B.** Hen ervolget werdet e. — 1. **V. A.** weitsi al s. v. **B.** Dat w. si al s. v. — 2. **V.** jonghe ondraghen. **A.** jonghe ontdragen. **B.** jonc onddragen. — 3. **B.** se. — 4. **V. A.** Si n. o. hem n. **B.** Si en o. nemberme. — 5. **V. A.** Mare. — 6. **V. A.** Datse die mensche bedrieghet. **B.** Datment bedrieget. — 7. **V. A.** jonghe. **B.** Also d. jonge heeft. — 8. **V. A.** vint den d. **B.** vind den d. — 9. **V.** I deel v. soe den rovere naer. **A.** Idel v. soe den rovere naer. **B.** Idel volght soe den rovere naer. **L.** si den man. — 10. **V. A.** bi hort hevet. **B.** A. h. behort. — 11. **V. A.** Danne werpt. **B.** werpt hi en d. jonge. — 12. **B.** wert. — 13. **V. A.** draghet w. i. d. idan. **B** draghet. — 14. **B.** E. v. weder na d. m. — 15. **V.** Hort h. dan hem. **A.** Hort. **B.** H. h. dan v. w. — 16. **V. A.** werpt. **B.** S. werpt hi dat een j. — 17. **V. A.** soe neder. **B.** soe w. in den n. — 18. **V. A.** so soe. **B.** E. v. weder so. — 19. **V. A.** dicken.

---

[1]) *N. R.* Tanta velocitate vigent ut volare putentur.

[2]) Ook hier is ons teksthandschrift weer zeer bedorven, daar men in plaats van *verre* in vs. 3499 *erre* leest, en *verbolghet* in plaats van *vervolghet.* — *N. R.* Nil... tam longum quod non in brevi penetrent, vel adeo antecedit quod non illico consequantur.

[3]) *N. R.* vacuum cubile catulis reperit.

Tote dat hy tscip ghewinnen can.
Dus pijnt hi hem tontfaeren ghinder,
Want die tygre heeft vele kinder.
  Ambrosius telt een ander maniere
Hoemen rovet dese diere.
Rovers hebben glasine balle,
Die binnen sijn ghescreven alle,
Als offer tigris jonghen in waren [1]).
Dit draghen si daer si int wout varen,
Ende roven den tigren dan.
Als hem die beeste volghet an,
Woerpen si in den weghe gint.
Die moeder waent sien hare kint.
So bliven si daer bede staende,
A. 70 *a.* Int gras tertende [2]) ende slaende,
Ende vinden niet alst es ontwe.
Dan lopen si daer na verwoet noch mee,
So vinden si noch een in den pat;
Ende als si hebben tebroken dat,
Volghen si al dat si moeghen.
So dicke woerden si bedroeghen,
Dat si kinder ende wrake
Verliesen al bi sulker sake [3]);
Ende die roevere die ontvaert
Te sinen behoude waert.
L. 54 *d.*   Na die snelheit van desen diere
So es ghenoemt een riviere,
Die coemt uten Paradyse.
Want so es van snelre wise,
Die Tigris heet na minen wane [4]).

3520. V. A. scip. B. Dat hi tscep. — 21. V. A. Ende p. tonfaerne g. B. Ende p. also tontvaerne g. — 22. V. A. tigher hevet. B. Die t. hevet. — 23. V. A. Ambrosis tellet. B. teelt ene andre m. — 25. V. A. glesine. V. valle. — 26. V. A. B. bescreven. — 27. V. A. jonge. B. Alse ofter t. jonc. — 28. V. A. Die. B. Die d. si alsi. — 29. V. A. der tigre. B. daer t. — 30. V. A. beesten volgen. B. Alse h. d. b. volgen. — 31. V. A. Werpen. B. Werpen, ghent. — 32. V. A. haer k. B. D. m. si w. sijn haer k. — 34. V. A. Up tglas tardende. B. Upt gelas teerdende. — 36. V. A. B. daer *ontbr.* B. verwoest mee. — 37. B. pad. — 38. V. A. alst es t. B. alse t. es d. — 40. V. A. dicken worden. B. dicken werden. — 41. V. nake. A. vrake. B. wrake. — 42. V. bi deser s. A. bi deser wsake. B. Al v. bi derre s. — 43. B. Die die r. d. ontfeert. — 44. B. Tote s. b. wert. — 45. V. A. v. den d. — 46. V. A. ene r. B. So *ontbr.*; ene r. — 48. B. si es. L. van *ontbr.* — 49. B. Dies comt hare die name ane.

---

[1]) *N. R.* pilas vitreas, in quibus depicte sunt species catulorum.

[2]) Lees met de varianten: *Opt glas terdende.* — *N. R.* Tandem vero tigrides pedibus species vitreas constringendo frangentes nichil reperiunt.

[3]) *N. R.* et vindictam amittit et prolem.

[4]) De lezing van B. is hier te verkiezen:

Der beesten sijn vele in Hiercane.

V. 65 *a.* T a u r u s dats in Vlaemsche een stier,
Ende es voeren een staerc dier.
Een verring heetment in hene verre[1]).
Een wreet dier ist, ende [2]) erre;
Allen dieren wil hi deren,
Die hem met proien gheneren.
Al haer meeste cracht es voeren
In dat voerhoeft ende in die hoeren.
Met bitene doen si niement quaet,
Maer in die hoerne es al die daet;
Ende si sijn goet tes menschen ghevoech
Als in waghene ende in ploech,
Op dat si ghevuert waren[3]);
A. 70 *b.* Ende so si ouder sijn van jaren,
Wilmense dan vet maken,
So sijn si mereu in der smake[4]).
Twe ossen, die in ere ploech
Te samen trecken, daer sijn ghenoech,
Als deen den anderen niet en siet,
Dat hiere om te loiene pliet:
So lief hebben si haer ghebure[5]).
Dit es hovesche beeste nature.
Om dat si alre staerxte sijn voeren

3550. B. Derre b. s. v. i. Yrcane. — 51. V. A. dat es. B. in Dietsche. — 52. V. B. starc. — 53. V. A. E. v. h. ende een v. B. verrinc h. ende een v. — 54. V. A. ist alst es e. B. E. w. d. alst es e. — 57. V. macht is. A. macht. B. hare m. macht. — 58. V. A. Int vorhooft e. in den h. B. Int thovet e. in den h. — 59. V. A. niemen. B. bietene d. s. nimanne. — 60. V. A. horne. B. horne es die d. — 62. B. Beide in. — 63. V. A. ghevuert. B. gewind. L. ghewuert. — 64. V. A. houder. B. alsi oud. — 66. V. A. So si sijn muerwer i. d. smaken. B. moruwer i. d. smaken. — 67. V. osse. V. A. B. ene p. — 68. V. A. daer. B. dar. L. der. — 69. A. andren n. ne s. B. Alse d. d. andren. — 70. V. A. hire. B. hire omme te loeyene. — 71. V. A. hebsi h. gheburen. B. hebsi hare. — 72. V. A. D. sijn hovescher beesten naturen. B. Ende dits hovescher. — 73. V. A. aller starcst. B. starcst.

Dies comt hare die name ane.

N. R. Ab huius animalis nomine fluvium Tigris dicitur, eo quod rapidissimo cursu a monte Caucaso, omnium montium altissimo, prorumpit.

[1]) Lees met de varianten: *ende een* verre.

[2]) Lees met de varianten: *alst is.*

[3]) *N. R.* aptique fiunt ad omne opus et maxime ad iuga, si castrati libidine arceantur.

[4]) Lees met de varianten: *muerwer* of *moruwer.* — *N. R.* Quanto autem seniores sunt, tanto teneriores habent carnes, si fuerint impinguati.

[5]) *N. R.* Boum iugalium in sociis eximia pietas. Nam alter alterum inquirit cum quo ducere collo aratrum consuevit, et frequenti mugitu pium testatur affectum.

Draghen si dat joc op dien hoeren;
In menech lant en in menigher stede
Trecken si metten halze mede.
  Ossen vleesch pleght drogher te sijn
Dan van den boc of van den swijn:
L. 55 *a.* Bedi coemter of swaert bloet,
Doch gheeftet cracht ende wel voet;
Maer ets te verduwen pine,
Et en si met loeke of met wine.
Baselis sprect al bloet:
Stiers bloet ghedronken dats die doet.
Sijn bloet waerm es over een
Goet daer tebroken es een been.
In India vintmen stiere,
Sprect Plinius, van bruunre maniere,
Dien eyselike die boerstelen staen;
Die mont van ore te oren gaen [1]);
Al wederkeert so staet hem thaer,
V. 65 *b.* Ende sere dapper, dat es waer.
Willen si liggen hoeren neder,
Ende willen si opstaen rechtse weder [2]).
Si lanxe, si cortse in hare tijt [3]),
Alsi willen, in haren strijt.
Als mense jaghet worpen si haer smelt

3574. V. A. Dr. dat op den h. B. tioc op den h. — 75. V. A. B. ende *ontbr.*; menighe. — 76. V. A. Trecsi. — 77. V. A. Ossijn v. pleicht drogher taine. B. pleghet drogher te sine. L. droghe. — 78. V. A. buc v. d. zwine. B. scaep ofte v. d. zwine. — 79. V. A. swart. B. Ende daer coemt af swart. — 80. V. A. B. ghevét. V. hets de verduwene. A. B. hets te verduwene. — *Vs.* 3581—84 *ontbr. bij* B. — 82. V. A. Ensi mit loke ende. — 83. V. A. B. die spreict. — 85. V. warem over e. A. warem ende o. B. ware over e. — 86. V. A. tebreken. B. Es goet. — 87. V. A. so vintmen. — 88. V. A. Spreict P. v. brunre. B. Spreect, brunre. — 89. V. A. ysclike d. burstelen. B. Die e. d. borstelen. — 90. V. A. Dien m. v. o. ten ore ondaen. B. Die moeder v. o. te ore ontdaen. — 91. B. so *ontbr.* — 93. V. Wilsi legghen doren. A. Wilsi si legghen doren. B. Wilsi si legghen hare horne neder. — 94. V. A. E. wilsi si uprechtse w. B. E. wilsi si richtense op w. — 95. V. A. langse. B. langhense si cortense talre t. — 96. V. A. haren *ontbr.* — 97. V. A. B. Alsmense j. werpsi. B. hare s. L. mensi.

---

1) Lees met de varianten:

Dien mont van ore *ten ore ontdaen.*

N. R. Tauri ... qui in India sunt, fuscum colorem habent, setas condensas habent et horridas, grande caput, oris rictum ad aures patentem.

2) Lees met B.:

Wilsi, si legghen hare horne neder,
Ende wilsi, si rechtense op weder.

N. R. Conferunt cornua sua flexibilitate quando volunt vel ad libitum vel ad pugnam.

3) Lees met B.: *talre* tijt.

Verre na met ghewelt,
Daer si die jaghers ende die honde
Mede [1]) letten langhe stonde.
So haert ghehuut, datmen daer duere
Ne coemt met ghere aventure.
Sijn moet es staerc ende so groet,
A. 70 *c.* Wort hi ghevaen, hi blivet doet.
Oec sijn daer sulke, die enen hoeren
Allene hebben int hovet voeren;
Ende sulke diere hebbenre drie,
Als paerde voete [2]) ront sijn sie.

T r a m e t [3]) es een clene dierkijn
Van der grote dat es I conijn,
Als Plinius doet te verstane;
Ende al ist clene in sinen ghedane,
Ets nochtan van moede groet,
Staerc ende stout in alre noet.
L. 55 *b.* Oec heeft gegheven nature
Enen helm deser creature,
Die hem thovet bescermen mach
Jeghen bete ende jeghen slach.
Dus machmen merken wel in dien,
Dat die scepper heeft versien
Elker creaturen thare,
Als eerlijc ende nuttelijc ware.
Dit dier es van vaerwen roet,
Ende schone onder sijn ghenoet.
In dat lant van Orient,
Seghet Plinius, so ist bekent.

V. 66 *a.* T r a g e l a f u s es gheset

3598. V. A. Varre na hem. B. na hem. — 99. V. A. entie h. — 3600. V. A. B. Met stancke. — 1. V. A. hart. B. hard gehuud. — 2. B. Mach comen m. gerre a. — 3. V. A. B. so starc. — 4. V. A. B. Wert. — 5. B. selke d. een h. — 6. V. A. B. Allene. B. int thovet. L. Alle. — 7. V. A. hebber III. B. selke dire hebben. — 8. V. A. A. tpaert ghevoet r. so s. s. B. Alst perd gevoet rond. — 9. V. A. Tranet e. e. cleine d. B. Tranes e. e. dierekijn. — 10. V. A. dat es. B. dat es tconijn. L. es *ontbr.* — 11. B. Alse. — 12. V. A. sijn g. B. eest cleine in sine g. — 13. V. A. B. Hets. — 14. V. A. Starc. B. Starc e. stond. — 15. V. A. hevet. L. heeft hem. — 17. B. thoeft. — 18. B. J. steke. — 19. V. A. Dies m. marken. B. Dies. — 20. V. A. sceppere h. vorsien. B. sceppre. — 22. B. Alse, muttelijc. — 23. V. verwen. B. varwen. — 26. V. A. so *ontbr.* B. Seid P. eest.

---

1) Lees met de varianten: *Met stanke.* — *N. R.* eiiciunt stercus post se remotissime, cuius dolore et fetore retardant canes et venatores, ne eis approximent.

2) Lees met de varianten: *ghevoet.* — *N. R.* hii nequaquam fissas habent ungulas, sed solidas secut equi.

3) Lees met B.: *Tranes.* — *N. R.* Tranes animal est modicum.

A. 70 *d*. Een dier in doude wet,
Ende was verboden tetene [1]).
Ysidorus doet ons te wetene,
Dat na den heert es gedaen,
Maer ru als een buc, sonder waen,
Ende met hoernen ghetelget lanc;
Staerc ende snel in sinen ganc,
Ende stout in siere were
Jeghen der viande dere.
Men vintse omtrent Falsidia [2]),
Ende el nergen verre noch na.

T r a g o d r i c e [3]) dat sijn diere
Van seer wonderliker maniere:
Van viervoeten so nest niet
Dat also eet als dit pliet;
Want over rigghe als ende als
Woerpen si haren langhen hals
Ende eten also dat gras.
Ende waer bi dat coemt, merct das:
Si hebben hoerne sere langhe,
L. 55 *c*. Die hem neven die lierwanghe
Toter aerde nederslaen [5]).
V. 66 *b*. Dus en connen si niet ontfaen
Hare spise als andre beeste eten.
Nature, die niet en wille vergheten,
Gaf hem den langhen hals bedi,
Om hem te gheneren daer bi.

A. 71 *a*. T a l p a dats in Vlaemsche een mol,
Die onder daerde maect sijn hol,

3628. V. A. B. die oude. — 29. V. E. et. A. E. es was. V. A. thetene. — 31. V. A. B. hert. — 32. B. M. na d. b. ru. — 33. V. A. B. hornen. B. geteleget. — 34. V. A. B. Starc. — 35. V. A. sire. B. sine. — 36. V. Jieghen. — 37. V. A. Faisida. B. Fransidia. — 38. V. A. ol niewer varre. B. el niewere. — 39. V. A. Tragodice. B. Tragodite. — 40. V. A. sere wonderlike. B. seere vremder. — 41. V. A. V. IIII voeten sone ist. B. nes. — 42. V. A. heet. B. etet alse. — 43. V. A. B. rugghe. — 44. V. A. Werpsi. B. Werpen. — 46. V. A. comt merket. B. Ende *ontbr.* — 47. V. A. B. horne. — 48. V. A. neven der lere wranghe. B. neven der lieren wanghe. L. nemen. — 49. V. A. B. erden. -- 50. V. A. ne. B. Dos en can sin. — 51. V. A. Haer s. a. andere (andre) beesten. B. Die s. alse a. beesten. — 52. V. A. ne. B. niet wilt. — 53. B. dar bedi. — 54. V. A. gheneerne. B. generre. — 56. B. darde.

1) *N. R.* Tragelaphus animal est lege prohibitum.

2) Lees: *Fasida*. — *N. R.* circa quandam terram, que Fasida dicitur, habitant.

3) *N. R.* Tragotide.

4) *N. R.* bestie sunt, que contra omnia genera quadrupedum bestiarum in terra repencium deiectis cornibus, obliqua cervice pascuntur.

5) *N. R.* Cornua habent longa per declivum capitis et maxillarum usque ad terram pendencia.

Ende es I blinde beeste.
Van der aerd wast hi, sprect die geeste,
Bedi ist dat hi daerde mint,
Ende leeft bi den woermen die hier vint.
Ende lieden [1]) doet hi dicke toren,
Oec eet hi die woertel onder tkoren.
Somwile et hi daerde wel [2]).
Dicke es sijn haer, pecswart sijn vel.
Een mol te pulvere verbrant,
Met witte van eye ghemenct te hant,
Ende tanscijn daer mede ghewreven,
Heeft dicke laserscep verdreven.
Sijn bloet, segghen si, doet wassen haer
Op een caleu hoeft, dats waer.
Aristotiles die seghet,
Wat diere dat te noten pleghet,
Sonder die mol, hevet oghen [3]);
Maer hi wille daer toe toghen,
Die sijn vel keert [4]), sonder waen,
Daer sijn oghen souden staen,
Dat hire gescepen oghen vint,
Al es hi bi naturen blint.
Maer hier an machmen merken mede
Van onsen scepper die hoveschede,
Die elker creaturen ghevet
Dat si met rechte te hebben pleghet [5]):
Die mol en heeft gheens siens noet.
L. 55 *d.* Plinius die seght al bloet,

3657. **V. A.** ene blende. **B.** ene. — 58. **V. A.** aerden w. h. seit. **B.** erden, spreect d. jeeste. — 59. **B.** eest d. h. derde mynt. — 60. **V. A.** levet b. d. w. hire in v. **B.** hir ēi vind. — 61. **V. A.** Hoflieden d. h. dicken. **B.** Hoeflieden, dicken. — 62. **V. A.** heit hi d. wortele. **A.** heit hi der wortele. **B.** Ende et den wortelen af. — 63. **V. A.** heit si harde w. **B.** derde. — 64. **V. A.** es *ontbr.*, swart. **B.** Dic. — 65. **A.** pulvre. **B.** gebrant. — 66. **V. A.** heye gemenget. **B.** geminghet thant. — 68. **V. A.** Hevet laserscap dicken v. **B.** Hevet laserscap v. — 69. **V. A.** segsi. **B.** segghen si *ontbr.* — 70. **V. A.** Up e. calu hovet. **B.** cale. — 71. **V. A.** Alebrecht. — 72. **V. A.** notene. **B.** noetene. — 74. **B.** toegen. — 75. **V. A.** kervet. **B.** Diet wel kinnen. — 76. **V.** soude. **B.** sine o. — 77. **B.** D. menre. — 78. **V. A.** bi *ontbr.* — 79. **V. A.** Ende h. **A.** hir. **B.** Ende h. in. — 80. **A.** sceppere. **B.** sceppre d. mogenthede. — 81. **V. A.** creature. — 82. **V. A.** Dattet metten r. hevet. **B.** D. soe metten r. hevet. — 83. **V. A.** D. m. hevet geen. **B.** D. m. hevet geen sien. — 84. **V. A.** seghet. **B.** seid.

---

[1]) Lees met de varianten: *Hoflieden.*

[2]) *N. R.* In fame terram comedit.

[3]) *N. R.* Omnia .... animalia, que gignunt similia, habent oculos praeter talpam.

[4]) Lees met de varianten: *kervet.* — *N. R.* si quis sciderit corium quod est super oculos.

[5]) *N. R.* qui unicuique rei dedit quod competit et utile est.

Dat niet so nauwe en hoert als die mol,
Daer hi es in sijn deemster hol;
Ende dats wonder gheopenbaert,
V. 67 *a*. Want al luut slaet opwaert [1]).
Nemmeer vant icker in T;
Van der U hoert voerwaert me.

A. 71 *b*. U n i c o r n u s luut teenhoeren;
Espentijn hetet, als wijt hoeren;
Rinocheros hetet in Griexe woert,
Om dat et heeft, alsmen hoert,
Den hoeren staende te siere bate
Tusschen sijn twe noesegate.
Na siere cracht so ist clene,
Na sire grote hevet corte bene,
Dus scrivet Ysidorus die here.
Snel ende wreet ist harde sere.
Nemmermeer oec, sonder waen,
En can et jaghere ghevaen.
Ghelu so es et ghehaer.
IIII voete lanc, wet over waer,
Ende [2]) die hoeren staerc als een been.
Dien wettet an enen steen:
Sone mach hem die olifant
Niet gheweren voer den viant.
Gheen piec en mach et vervaren [3]).
Op hoghe berghe wandeltet te waren,
Ende in woestinen nochtan,

3685. V. A. nauwe hoet a. de m. **A.** nauwe hort a. de m. **B.** nauwe hort alse di m. — 86. **B.** Alse. — 87. **B.** openbaerd. — 88. **V. A.** luudt (luud) dat slaept. **B.** alle luud s. opward. — 89. **V. A.** Nemmee. **B.** Nemme vandix. — 90. **V. A.** hort vort wert. **B.** hord vorwert. — 91. **V. A.** luud een horen. **B.** Unicornis luud I een horen. — 92. **V. A.** heetment. **B.** Hespentijn heetment. — 93. **V. A.** heetment in Dietsch wort. **B.** Unocheros heet in Dietsche word. — 94. **V. A.** het hevet alsment hort. **B.** dat hevet a. hord. — 95. **V. A.** oren s. tsire baten. **B.** tsire baten. — 96. **V.** T. II nosegaten. **A.** T. den II nosegaten. **B.** sine twee nesegaten. — 97. **V.** cr. es het. **A** so es het. **B.** sine c. so eest cleine. — 98. **V. A.** hevet c. b. **B.** sine groete hevet. **L.** hevet *ontbr.* — 3700. **B.** eest herde. — 1 **V.** N. al s. w. **B.** Nembermeer. — 2. **V. A.** Ne cant j. **B.** Ne caent. — 3. **V. A.** het ghehaer. **B.** Ghele so eest gehaer. **L.** ghehaert. — 4. **V. A.** dat weet vor w. **B.** dats waer. — 5. **V. A.** Es hem d. horen starc. **B.** Es hem d. horen starc alse. — 6. **B.** Die w. ane. — 8. **V.** dor dien. **A.** dien v. **B.** jeghen d. v. — 9. **V. A.** G. spiet diene mach (macht) v. **B.** spiet maget. — 10. **V. A.** Up, wandert. **B.** wandlet twaren. — 11. **V.** woestine. **B.** in die woestine.

---

[1]) *N. R.* et in hoc magis mirum, quia omnis sermo in sublime contendit.

[2]) Lees met de varianten: *Es hem*. — *N. R.* Cornua in medio fronte habet quatuor pedum.

[3]) *N. R.* ferrum non timet.

Die onghewandelt sijn den man.
Ons scrivet Jacob van Vetri
Ende Ysidorus die meester vri,
Hoe ment vaet ende niet en jaghet.
Men neme een onbesmette maghet,
Ende setse allene in gheen wout,
L. 56 *a*. Daer die eenhoeren hem onthout.
Daer coemt dat dier ende siet ane
Dat reyne lijf, die scone ghedane,
Ende maect daer wech ende ofdoet
Allen fellen overmoet [1],
Ende anebeet die suvere lede.
V. 67 *b*. Sijn hoeft met goedertierenhede
Leghetet der joncfrouwen in den scoet,
Ende slaept met ghenoechten groet.
So coemen die jaghers binnen dien
Ende vanghent al onversien.
Si slaent doet, ist haer ghevoech,
Jof si bindent vaste ghenoech,
A. 71 *c*. Ende bringhent in palaise dan
Hoghe heren te scouwen an.
Dit wrede dier, dit espentijn,
Dinct mi een bedieden sijn
Van den Godsone, die sonder begin
Was ende es in des vader sin;
Want eer hi van der maghet quam,
Ende daer onse vleesch anenam,
Was hi in hemelrike wreet,
Ende verstiet die inghele leet
Uut den hemele onder daerde,
Om haer groete hoevaerde.
Int aertrike balg hi mede

3712. **V. A.** onghewandert. **B.** Daer o. s. die m. — 13. **V. A. B.** Vitri. — 14. **V. A. E.** sinte Ydorus die (de). — 15. **V. A.** niene j. — 16. **V. A.** neemt. **B.** ene. — 17. **V. A.** ghont w. **B.** settese. — 18. **V. A.** Dat unicoren in hout. **B.** Dar tunicoren h. houd. — 19. **B.** Dan. — 20. **V. A. B.** D. r. vleesch. — 21. **V. A. E.** werpt. **B. E.** werpt dar. w. e. doet. — 23. **V.** anebedet die suverhede. **A.** zuverhede. **B.** suverhede. — 24. **V. A.** m. groter goedertierhede. **B.** hovet m. groter goedertierhede. — 25. **V. A. B.** Leghet in der j. sc. — 26. **V. A.** ghenouchten. **B.** slaep. — 27. **V. A.** in dien. **B.** mettien. — 28. **V. A.** onvorsien. **B.** vaent. — 29. **B.** Ende s. d. na hare g. — 30. **V. A.** vast. **B.** Ofte, gnoech. — 31. **V.** bringhet. **V. A.** pailaise. **B.** bringen. — 32. **V. A. B.** Hoghen h. t. scouwene. — 33. **B.** serpentijn. — 34. **B.** Dunct. — *Vs.* 3735—36 *ontbr. bij* **L.** — 35. **B.** Gods sone. — 36. **B.** Es e. was in d. vaders sijn — 37. **B.** an die m. — 38. **B.** Ende dar hi. — *Vs.* 3737 *en* 3738 *staan in* **L.**, **V.**, **A.** *en* **B.** *in omgekeerde volgorde.* — 39. **B.** hemelreke. — 40. **V. A.** verstac d. engle. **B.** verstac. — 41. **V. A. B.** Uten h. — 42. **V. A.** hare dorperlike hoverde. **B.** hare dorpre h. — 43. **V. A.** In erdrike balsch. — *Vs.* 3743—44 *ontbr. bij* **B.**

[1]) *N. R.* omni ferocitate deposita.

Om sine overhorichede
Op onser alre vader Adame;
Oec toghend hi hem sine grame,
Den quaden Sodomiten mede,
Om haer onsuverhede;
Ende om haer ghuulseyt [1]) also wel
Den kindren van Israhel.
Dit eenhoren, desen enighen soene,
En levede in der werelt die ghoene,
Diene enechsijns hadde ghelaghet,
Sonder Maria die soete maghet,
Die allene, alst es anscine,
Sat in der werelt woestine [2]).
L. 56 *b*. Allene was si, want haer ghelike
Ghebrect nu in aertrike.
Haer oetmoede, haer suverhede
Daden den soene der ewelechede
Vergheten sine wreetheit groet
Ende beiten in haren scoet,
Dats in haren lichame rene,
Daer hi, sonder mans ghemene,
V. 68 *a*. Den menscheliken roc andede
Tonser alre salichede.
In desen rocke, sonder waen,
Hebbent die jaghers ghevaen,
Als in der reynre maghet scoet.
Dat sijn die Joeden, dien doet
A. 71 *d*. Sloghen alsine daer vonden,
Die daer naer in corter stonden
Van dode te live op was ghewect,
Ende in den hoghen palaise ghetrect

3744. V. A. O. sine o. L. O. haer o. — 45. B. Op *ontbr.* — 46. V. A. Ende oec toghedi hem. B. Ende o. dogedi s. gr. — 48. V. A. hare. B. hare quade o. — 49. V. A. hare ghulsheit. B. Om hare gulscheit. — 50. V. A. Israel. B. kinderen v. Israel. — 51. V. A. Dit unicoren. B. Tunicoren dese enege. — 52. V. A. Ne l. i. die w. d. gone. B. Ne leefde in de w. niet de gone. — 53. V. A. Diene enichsins h. belaghet. B. Diene e. h. belaget. L. Die. — 55. B. was in scine. — 56. V. Dat. B. werelden. — 57. B. soe w. hare g. — 58. V. A. Ghebreict in dit erdrike. B. Ghebreket in dit eerderike. — 59. V. A. Hare omoede. B. Hare oetmode hare s. — 60. V. A. sone. B. sone d. euwelijchede. — 61. B. wreecheit. — 62. V. A. beeten in hare. — 63. V. A. B. reine. — 64. V. A. mannes ghemeine. B. gemeine. — 67. B. roc. — 68. V. A. Hebben. B. Hebne. — 69. V. Al. V. A. magheden. B. Alse i. d. reinder maeghde. — 70. V. A. diene. B. dine. — 71. V. A. Sloeghen. B. Sloeghen alsine. — 72. V. A. corten. B. na in corten. — 73. V. A. up. B. op *ontbr.*

---

1) *N. R.* propter crapulam.

2) *N. R.* Hinc nullo contradicere audente, clamat Ysayas, non est, inquit, qui consurgat et teneat te, hunc virgo in deserto mundi quasi cepit.

Met sinen eweliken vader,
Daer na die inghele sien algader.

Ursus dats een vreselic dier,
Eyseliken ende ongehier;
Een baer hetet in Dietscher tale.
Trectmen hem tfel af altemale,
So ist na den menschen ghedaen.
Sijn cracht leght, sonder waen,
In aermen ende in lenden ghemanc;
Int hovet es hi weec ende cranc.
Men seghet ons, als die barinne
Die jonghen worpt, die si heeft inne,
Dat si dan sijn doerclene,
Mere luttel dan die muse ghemene;
Ende als een sticke vleesch oec mede
Sijn si ghescepen, sonder lede,
Sonder clauwe; so nes er an
L. 56 *c*. Let, datmen bekennen can;
Maer die moeder scept die jonghe
Lickende met hare tonghe.
Si noten, als ons Plinius seghet,
Recht als die mensche pleghet.
V. 68 *b*. Solinus seghet dat die hien
Hare sien te eeren plien,
Alsi draghen, nu merct des;
Ende niet so selsin en es,
A. 72 *a*. Als iemen te comen ten spronghe,
Daer die barinne worpt haer jonghe[2]).
Merct op dese beesten dan,

3775. B. euweliken. — 76. V. Daerne d. heiligen. A. Daerne d. heligen. B. Daerne d. hellegen. — 77. V. A. dat es. B. vreesselijc. — 78. V. A. Heiselijc. B. Eiselijc e. ongier. — 79. V. bere. A. bare. B. beere heettet. — 80. V. A. T. of tfel a. B. Trect sijn vel af a. — 81. V. A. es hi n. dien mensche. B. es hi n. d. mensche. — 82. V. A. B. Sine c. leghet. — 83. V. A. armen e. i. lendinen. B. armen. — 84. B. Int thovet es w. — 85. V. beerinne. B. M. s. alse d. berinne. — 86. V. A. jonghe werpet d. soe had. B. jongge werpt. — 87. V. A. dorcleine. B. danne s. dorcleine. — 88. V. A. dan m. gemeine. B. Lettel merre dan m. ghemeine. — 89. V. A. stic. B. alse e. stucke. — 91. V. A. clawe so nesser. B. soneeser. - 92. B. Lect d. bekinnen. — 94. V. A. Leckende mit. B. Leckende m. harre. — 95. V. A. B. ons *ontbr.* B. alse. — 98. V. A. suwen te heerne. B. soen te erne. — 99. V. A. Als si, merket. — 3800. V. A. selsiene es. B. Ende n. s. selsane. — 1. V. A. iemene comt. B. Alse iemanne coemt te s. — 2. V. A. die *ontbr*. V. A. beerinne (barinne) werpt hare. B. beerinne werpt hare. — 3. V. A. Maerct op (up) d. beeste danne. B. beeste danne.

---

1) *N. R.* Ursa . . . paulo muribus maiorem . . . . immaturam prolem parit, carnem quasi, quam ex se educit.

2) *N. R.* Nichil rarius istam parientem videre ursam.

Onschamel wijf ende man!
Hebben si gheen hol, si maken danne
Neste verdect in haren danne,
In steden daer si hebben vernomen,
Dat men hem qualike toe mach comen [1]).
Die syen sijn staerker dan die hien,
Also als die lupaerde plien.
Die baer eet, horic ghewaghen,
Vrucht die daerde ende boeme draghen,
Ende vleesch, ende daer toe so pleghen,
Seghtmen ons, in Noerweghen
Ende in die lande daer omtrent,
Daer men die witte baeren kent,
Dat si tijs breken ontwe,
Ende gaen onder die zee,
Ende vaen die vissche ende eten die.
Oec segghen some boeke mie,
Alsi siec sijn van manieren
Eten si carvitsen ende raieren [2]).
Lettel bloets hebben si ghemene
Sonder in dat herte allene.
Sijn adem es quaet, als et scijnt,
Onghans ende ghevenijnt.
Heerte, evere, dats sijn maniere,
Vaet hi ende wilde stiere.
L. 56 *d.* Die stiere can hi wel bestriden [3]),

Vs. 3804—05 *ontbr. bij* V. *en* A. — 4. B. Onsalech w. e. manne. — 8. V. A. B. Daer m. qualike t. m. c. — 9. V. A. suwen s. starker. B. soen s. starker. — 10. B. als *ontbr.* — 11. V. A. bere hetet. B. beere et. — 12. V. die deerste. A. deerde. B. eerde. — 13. V. si pliegen. A. si pl. B. E. daer si meest te siene pl. — 14. V. A. Seghet men, Norewegen. B. Seget men es in Norwegen. L. Noerweghe. — 15. V. A. in den l. B. omtrind. — *Vs.* 3815 *en* 3816 *in omgekeerde volgorde bij* B. — 16. V. beren. B. beeen vind. — 17. V. A. thijs. B. dijs. — 19. B. vessche. — 20. V. A. boeken. — 22. V. A. crevetsen e. rachieren. B. kervetsen e. raieren. L. traieren, *met een stip onder de* t. — 23. V. A. hebsi. B. gemeine. — 24. V. A. omtrent die h. B. om die h. alleine. — 25. V. A. als het. B. als hi wel sc. — 27. V. A. B. Herte, sine m. — 28. B. hi wel. — 29. V. A. B. bescriden.

---

[1]) *N. R.* Specus si non habuerint, ramorum fruticumque congerie edificant in locis, que magis impenetrabilia sunt molli fronde castrata (*l.* constrata). Verg. *Vinc.* XX, c. 118: Specus si non habent, ramorum fruticumque congerie edificant impenetrabiles imbribus mollique fronde constratos. — In het teksthandschrift ontbreekt het voor den zin onmisbare woordje *qualike.*

[2]) *N. R.* Comedunt cancros vel *formicas* propter medicinam. — Verg. *Buch der Natur*, 162: die pern ezzent *âmaizen* und krebz durch erznei willen. — Zoo de lezingen der verschillende Hss. niet duidelijk òf *raieren* òf *rachieren* hadden, zoude men haast geneigd zijn *mieren* te lezen.

[3]) De lezing der varianten: *bescriden*, levert mede een goeden zin, doch die van den tekst komt meer met het Latijn overeen. — *N. R.* Cum tauris *preliatur* saltatque super dorsa eorum.

Ende gaen hem op den ric riden,
Ende worpten metten hoernen neder,
Ende biten doet eer hi rijt weder [1]).
Wil hi iemen gaen te ghemoete,
So gaet hi op sine achterste voete,
Ende vecht met den aermen voeren.
Men seghet dat si niet en scoeren
Enghenen man noch en bestaen,
Sine hebben smerte van man ontfaen.
Alle slaghe sonder doer tfel
V. 69 *a.* Sughen si uten poeten wel [2]).
Als die baer den buffel bestaet,
So voersiet hi emmer den raet,
A. 72 *b.* Dat hine ghewinte te sire ate
Tusschen sijn II nosegate [3]),
Omme dat hine daer best vermach.
Lettel beesten onder den dach
Wassen aldoer haer leven,
Sonder die baer, dus ist bescreven;
Ende bedi vintmense groet ende lanc.
Swaert vintmense int ghemanc,
Ende wit vintmen someghe baren
So groet dat wonder te segghen ware.
Een boec van ouder wijsheden
Seghet van baren wonderlichede.
Hi sprect, dat elc der lede syne

3830. V. A. gaet. A. up. B. hem *ontbr.*, rugge. — 31. V. A. werptene m. horne. B. werptene m. hornen. — 32. V. A. bittene d. e. hi rust. B. bittene doe e. hi rijst. — 33. V. A. iemene. B. hi heme. — 34. V. A. up sijn. B. Hi g. op dachterste. — 35. V. A. B. metten armen. — 36. V. A. ne scoren. B. seid. — 37. V. A. Ne gheenen m. no b. B. Gheenen m. no b. — 38. V. A. smarte v. manne. B. Si en h. van hem sm. o. — 39. V. A. dor tvel. B. Allen slagen s. dor. — 40. V. A. pote. — 41. V. beere. A. bare. B. Alse d. beere. — 42. V. A. besiet. B. besiet hi ember. — 43. V. A. hi ghewinne tsire bate. B. hi gewinne te s. bate. — 44. V. A. Dien horen of die n. B. Die oren ofte die nesegate. — 45. B. best verwinnen mach. — 46. V. A. Luttel. — 47. V. A. al dore al. B. altoes in hare l. — 48. V. bere. A. bare. B. beere d. eest. — 49. B. bedie vindmense. — 50. V. A. Swart v. in die werelt g. B. Sward vindmense in die werelt. — 51. V. somigen bere. A. somigen bare. B. Soe groet dat wonder te seggene ware. — 52. V. were. B. Nochtan eest menegen worden mare. — 53. A. houder. V. A. B. wijshede. — 54. V. A. Scrivet v. den bere (bare). B. Spreect v. den bere nuttelijchede. — 55. V. A. spreict. B. spreect.

---

1) Lees met de variant: *rijst.* — *N. R.* cum taurus eum vult ferire cornibus, ursus tenet manibus cornua illius et scapulas, prosternitque devictum illum in terram.

2) *N. R.* Omnes lesiones et livores lambendo pedes dicuntur evadere.

3) De lezing der varianten in vs. 3843—44 is boven die van den tekst te verkiezen.

Dat hi ghewinne tsire bate
Dien horen of die nosegate.

N. R. Ursi dum bubalos silvestres invadunt, cornua, ut pondere defatigentur, nares, ut acrior dolor sit in loco teneri.

Es des menschen medicine:
Die clauwen van siere rechter hant
Verdrivet den rede, alsict vant,
Van hem diese met hem draghet.
Die luchter clauwe die verjaghet
Quade gheeste also wel,
Ende die vloen die vlien sijn vel.

Veson, als ons scrivet Solijn,
Es een dier dat dinket sijn
Na den wilden stiere ghedaen,
Els dan hem in den hals staen
Burstelen ende manen mede
Lanc recht na des paerts sede.
Snel eist sere in sine vlucht,
Van grooter were, van groter vrucht.
V. 69 *b.* Men maghet vaen met somen dingen,
A. *72 *c.* Maer nemmermeer temmen no dwingen.
In foreesten groot vintmense wale.
Wesende hetent in Duutscher tale.

Urun [1]), sprect Jacob ende Solijn,
Dat bi na sulke diere sijn
L. 57 *a.* Als es veson, ende men vint dese
In Germania, als ict lese,
Dats tlantscap van over Rijn.
In Beheem leesmen datter sijn.
So groet hevet sulc den horen,
Datmenne bringhet heren te voren,
Ende men op taflen daer of drinct [2]),
Omme dat lieden wonder dinct.
So staerc vintmense, horic ghewaghen,
Dat si op haeren hornen draghen

3857. V. A. clawen. — 58. V. A. Verduwet, als ic. B. Verdrijft. — 60. V. A. clawe. B. luchtere. — 62. B. vloen vlien. — *Vs.* 3863—3874 *ontbr. bij* L. — 63. B. alse; ons *ontbr.* — 65. B. welden stier. — 66. V. Als. B. Ende els. — 67. B. Borstelen. — 68. B. Lanc *ontbr.* — 69. B. eest s. te siere v. — 72. B. Mar nembermeer. — 73. B. grote foreeste. — 75. B. heetet in Dietscher. — 75. V. A. Urin spreict. B. Urin spreect. — 76. V. beeste. A. beesten. B. wel na selke. — 77. B. A. een v. men vind. — 78. V. A. ic. B. Germanien. — 79. V. A. lantscap. — 80. V. A. seithmen d. oec s. B. Bi hem seghetmen d. oec s. — 81. V. A. heefter. B. h. selden h. — 82. V. A. Datmenne brinct heeren v. B. Datmenne brinct heeren. L. Die men. — 83. V. A. uut t. d. uut d. B. daer ute. — 84. V. A. Om d. het. B. Om d. den l. — 85. V. A. B. staro. — 86. V. A. up hare horne. B. hare horne.

---

1) *N. R.* Uryn.
2) *N. R.* Cornua, velud taurina, in tantum modum excrescunt, ut secata ob insignem capacitatem inter regias menses poculorum regiorum gerula fiant.

Enen gewapenden ridder wel.
Dit wilde dier es sere snel.

Vulpes heet een vos in Latijn,
Scalker beeste en mach niet sijn.
Als die vos vliet voer die honde,
Slaet hi dan doer hare monde
Sinen ruwen bepisten staert,
Ende vliet ten woude waert.
A. 72 *d.* Ambrosius sprect, als die vos siet
Dat hem naect der doet verdriet,
Siet hi dat hi den pinboem ghewinnet [1],
V. 70 *a.* Ende dat sap, dat daer uut rinnet,
Dat nut hi ende gheneest al daer,
Ende levet dan menech jaer.
Experimentator die seghet,
Dat die das te maken pleghet
Holen, daer hi in rusten sal.
Dan coemt die vos ende neemtse hem al,
Want die vos die smelter in,
Ende dan en wils meer no myn
Die das, ende vliet siere vaerde [2]):
Aldus blivet dat hol Reynaerde.
Dus bepijnt menech een goet,
Dat een ander al verdoet.
L. 57 *b.* Met svos smere bestrijc dijn oghen,
Men mach et sonder smerte ghedoghen,
Dats ene sake daer men mede
Bekeert der oghen demsterhede.
Men seghet oec dat die vos es wijs.

3887. B. riddere. — 88. V. A. D. w. vie es. B. welde. — 89. V. A. eet. — 90. V. A. ne m. B. S. b. mach geen s. — 91. V. A. Alse. — 92. V. A. danne dur. — 93. B. ruen b. steerd. — 94. V. A. B. ontvliet te w. B. weerd. — 95. V. A. Ambrosis spreict. B. spreect alse. — 96. V. A. B. der doot. L. die doot. — 97. V. A. B. pijnboem. B. gewint. — 98. V. A. datter u. B. E. tsaep datter ute rijnt. — 99. V. A. gheneist. — 3900. B. E. leefter af m. j. — 1. B. die *ontbr.* — 2. V. A. B. makene. — 3. V. A. B. Hole. — 4. V. A. So, neemse. B. So c. d. v. e. ontsuvert al. — 5. B. hi sm. — *Tusschen vs.* 3904 *en* 3905 *bij* V. A. *en* B. *de slotverzen* 3909—3910. — 6. V. A. E. danne ne w. no mee no m. B. Dan wils die das meer n. m. — 7. B. Ende vl. wech s. verde. — 8. V. B. Reinarde. — 9. V. A. Aldus b. m. tgoet. B. Aldus b. m. goet. — 11. V. A. vos smare b. dine. B. vos s. b. die o. — 12. V. A. B. maghet. — 13. B. Ende hets s. — 14. V. A. deemsterhede. B. Betert. — 15. V. A. M. s. o. die v. hi es so w. B. seid o. die v.

---

[1]) *N. R.* pinum arborem petit.

[2]) Lees in vs. 3904 met de variant: *ontsuvert al*, voor *neemtse hem al.* — *N. R.* Daxus enim cum foveam in terram foderit ad quietem, vulpes dolosa ingressu fovee ventrem suum stercoribus exonerat, ut fetore digestionis putride fovea polluta vilescat.

Sal hi gaen over een ijs,
Dat hi dat ore den yse leght bi,
Om te horen oft dicke si;
Ende es dat hi tijs ontsiet,
Hi ne coemt op den yse niet.
Ende als hem gaet die honger an,
So can hi hem doet maken dan,
Ende steect sijn tonghe uut sinen monde.
So wanen vogle dan ter stonde,
Dat ene croonghe si,
Ende vallen hem so bi,
Waer bi dat hier enen begaet [1]),
Daer hi den hongher an verslaet.
Alse die vosse noten ende riden,
Ligghen si over hare siden,
Ende versamen also
Een dander helsende ende vro [2]).
Des vos galle ghevet raet
Hem die heeft dat hoeren quaet [3]),
A. 73 *a*. Ende es ten oghen goet.
Sijn smeer mede wel horen doet.
Jeghen podagre helptet wel.
Ten selven evele es goet sijn vel,
V. 70 *b*. Op datmer mede inwinde den voet,
Ende men die vleeschside inwaert doet.
Braet sine levere ende drincse in wine,
Dats goet jeghen der lanken pine.
Lever ende herte bede es goet
Mede te stempen die sere bloet [4]).
Men gheve sijn hersene dicken eten

3916. V. A. hijs. B. gan. — 17. V. A. thore d. hise leghet. B. dore d. ise leid. — 18. V. A. B. horne. — 19. V. A. E. ist so d. hijs hem o. B. E. eest d. hijs hem o. — 20. V. A. up d. hise. B. en c. op dijs. — 21. B. alse. — 22. V. A. B. So *ontbr*. — 23. B. sine t. ute. — 24. V. voghele. B. vogele daer. — 25. V. A. B. Dat het. V. cronge. A. croenge. B. een cronge. — 27. V. A. hire een. B. Soe dat hire een. — 28. V. A. bi v. B. honger bi mede v. — 29. V. A. Als v. B. A. v. n. ofte r. — 30. B. Vallen si. — 31. B. versamenen. — 32. V. A. Elc andren elsende. B. Elc andren. — 33. V. A. B. Des v. L. Die v. — 34. B. hevet. — 35. V. A. den o. B. E. het es den oren. — 36. V. A. smare. B. smeere. — 37. V. A. podagre helpet. B. podrage helpet. — 39. V. A. Up, mede *ontbr*. B. datment winde op d. v. — 40. B. men *ontbr*. — 41. V. A. sijn l. B. Bernet. — 42. V. A. lanke. B. Hets g. j. des lankers p. — 43. V. A. B. Levere. B. beide. — 44. V. stempene. A. B. stelpene. — 45. V. A. heten. B. sine hersenen.

---

[1]) *N. R.* fingit se mortuam et resupina flatum attrahit lingua protracta. Tunc aves incaute quasi ad cadaver descendentes, aperto ore suo capit et devorat.

[2]) *N. R.* Vulpes in latere proiecte maremque femina amplexante coeunt.

[3]) *N. R.* Fel eius aures sanat.

[4]) *N. R.* Cor eius valet fluxu sanguinis, jecur similiter.

Kindren, men wille die waerheid weten,
Dat si ewelike sullen wesen
L. 57 c. Van epylencien ghenesen.
Bede sijn smere ende sijn roet
Es allen sieken lieden goet [1]).
Sijn longhe ghedronken ontbint
Lede diemen vercrompen vint.

Varius dat es een dier
Sere scone ende niet fier.
An die wamme ist wit [2]),
Ende op den ric ist grauwe dit.
Van eencoren eist I maniere.
Op boemen wandelen dese diere
Ende in woude met haren ghesellen.
Van dustanen dieren van den vellen
Pleghen vrouwen ende manne mede
Te meerren haer hovaerdichede,
Ende verheffen hem daer in,
Al ne bestaets hem meer no min;
Nochtan en achtes dit dier niet,
Dat et hem selven so scone siet [3]).
Scamet u, aerme naecte worme,
Ghi dect juwe scamelike vorme
A. 73 b. Met vreemder huut, met vreemder wulle!
Die hem verheffen dat sijn die dulle.
U gaet ute, ende vortmee .
Hoort van den beesten in Z.

3946. V. A. B. Kindre; die waerheit *ontbr.* — 47. B. euweliken selen. — 49. V. A. smare. B. Beide s. smeere. — 50. B. allen *ontbr.* — 51. V. A. Sine longhene g. onbint. B. Sine longhene. — 52. V. Leden. — 53. B. dat *ontbr.* — 55. V. A. der wammen es het. B. eest. — 56. V. A. up d. r. so es het graeu. B. rugge es grau. — 57. V. A. est ene m. B. eencornen eest ene. — 58. V. A. In bome wandren. B. In b. wandlen. — 59. V. A. In wouden. B. In w. — 60. V. A. dustanigher diere vellen. B. V. desen d. die v. — 61. V. man e. vrouwe. A. man e. vrouwen. B. Pleget man e. vrouwe. — 62. V. A. meersene hare hoverdichede. B. Te besiene hare hoverdechede. — 63. V. A. E. willen h. heffen (effen) d. B. E. willen hem v. d. — 65. V. Alle b. V. A. mee n. m. B. bestaeds h. m. n. mijn. — 65. V. A. ne a. dat d. B. N. achtets. — 66. V. A. B. et *ontbr.* V. selve. B. so *ontbr.* — 67. V. A. B. Scaemt. B. arme. — 68. V. A. u sc. B. decht ue menschelike. — 69. V. A. vremden huden m. vremder wullen. B. vremden huden m. v. wullen. — 70. B. D. h. v. si dullen. — 71. B. hord me. — 72. V. in *ontbr.* A. besten. B. Hord v. der namen. — *Vs.* 3971—72 *ontbr. bij* L.

[1]) Lees voor *lieden: leden.* — *N. R.* Sepum eius vel adeps omnibus doloribus *membrorum* valet.

[2]) *N. R.* In ventre enim candidus est.

[3]) *N. R.* pellibus vestium et maxime in palliis gloriari solent homines utriusque sexus, et quidem cum glorientur homines pelle aliena et non sua, natulariter ipsa bestia in pelle propria minime gloriatur.

V. 71 *a.* Zubro dats een vreselijc dier,
Ende es erehande wilt stier [1]),
Ende es wel XXX [2]) voete lanc.
Sijn haer es bruun, na swaert ymanc [3]).
VI voete lanc sijn sine hoerne,
Ende sere snel in sinen torne.
Alsmen jaghet, ten selven stonden
Worpt hi sinen drec voer die honden,
Ende maectse blint ter selver stont.
Mach hi gecrighen man of hont,
Met sinen horne worpt hine opwaert,
L. 57 *d.* Ende vaeten weder metter vaert
So dicke ende daer toe so vele,
Dat hine doet met sulken spele [4]).
Met ere ding vaeten die vroede:
Men jaghen met honden moede,
So gaet die jaghere staen
Onder enen boem saen
Met sinen spiete; so wille dat dier
Doerlopen daer et es so fier,
Ende vaet tusschen sijn horne bede
Ghenen boem al om gherede,
Als die op den jaghere meet,
Die hem metten boeme dect:
Dan velt hi met den spiete dat dier.
Sin ende vroetscap doet hier
Dat cracht en doet niet bi hem.
A. 73 *c.* Die meeste vintmen in Behem,

3973. V. wreedsam. A. wreesam. B. dat es een d. L. Vibro. — 74. V. A. Eenreande (Eenrande) groot w. st. B. Erande selsiene st. — 76. V. A. tswerte gemanc. B. brun na swert gemanc. — 77. V. A. B. horne. — 79. B. Als menne. — 80. V. Werpt. A. Werp. V. A. na d. h. — 81. V. A. blent. — *Vs.* 3980—81 *ontbr. bij* B. — 82. B. ofte honden. — 83. V. A. Up sine h. werpt. B. Op sine horne werpt. — 84. V. A. vatene w. mitter v. B. vaettene w. m. vaerd. — 85. V. A. dicken. B. dicken e. oec so v. — 86. V. A. hine doot. V. mit. B. hine doot m. sinen sp. L. hi. — 87. V. A. vatene. B. veetene. — 88. V. A. jagheten. B. jaghetene. — 89. V. A. gaet dan. B. Soe dat dan d. jageren. — 91. V. A. wil hi dier. B. so willit dier. — 92. V. A. Durlopen d. het. B. Dor lopen dat es. — 93. V. A. sine h. B. veet t. sine h. beide. — 94. V. A. Ghonen b. a. omme. B. ombe ghereide. — 95. V. A. Als up. B. Alse. — 97. V. A. vellet, tdier. B. tdier. — 98. V. A. vroescepe. B. Sijn e. vroetscepe d. hir. — 99. V. A. niet ne d. bi h. B. D. cr. niet dade dat vernem. — 4000. V. D. m. v. Beehem. A. D. m. v. Beeheem. B. vindmen.

---

1) *N. R.* sunt de genere taurorum silvestrium.

2) Lees: *XV.* — *N. R.* bestia maxima est, utpote ad longitudinem XV cubitorum.

3) *Vinc.* XX, c. 125: Pilos habet subnigros.

4) *N. R.* tam diu in altum proicit et iterum in cornibus recipit, donec penitus interimat conquassatum.

Ende oec vintmense in Pollane
Minder ende snelre, dat ic wane.

V. 71 *b*. Zubo es van felre maniere
Bede den mensche ende den dieren,
Van der grote dat die wolf es,
Ghemaent als een paert, sijt ghewes.
Na smenschen luut leertet ghebaren;
Daer mede hoent hi liede te waren,
Die wanen dattet si een man,
Alsine horen ghebaren dan [1]).
Oec gaet hi in der doden grave,
Ende hevet sinen wille daer ave,
Want hi mint tvleesch van den man.
Honde bedrieghet hi nochtan
Met sinen lude ende scoertse mede.
Vele heeft hi na dien dieve [2]) die sede,
L. 58 *a*. Ende scijnt van dien gheslachte wesen
Na der manieren, dat wi lesen.

Hier gaen uut die worde van den geesten
Van den viervoeten beesten.
Vondics meer, ic souds senden meer
Gherne minen lieven heer.
Gedicht hebbicker C ende achte
Viervoeten dier in haeren geslachte.
Nu coemt hier van den voglen voert
Menech sonderlinghe woert,
Daer spel an es ende dachcortinghe,
Medicine ende leringhe.

4001. V. A. oec so v. i. Polane. B. vindmense. — 2. V. A. dat ic. B. Mindet e. s. ic w. L. dan ic w. — *Na vs.* 4002 *bij* L.

U gaet uut ende voertmee
Suldi horen van der Zee.

3 V. A. manieren. — 4. V. A. enten d. B. Beide, diere. — 5. V. A. dat wulf. B. dat een w. — 6. V. A. sijts. B. alse e. p. des s. g. — 7. V. A. menschen lude leert hi. B. Na mensche leerd hi g. — 8. B. houd hi l. twaren. — 9. V. A. dat hi si. B. datse e. m. — 10. B. Dat ende menech quaet hi can. — *Bij* V. *en* A. *ontbr. vs.* 4010, *en is een regel in de beide Hss. opengelaten.* — 11. V. A. B. doder. — 12. V. A. etet sin vel der a. B. E. wrive sijn vel. — 14. B. bedriget. — 15. V. A. scuerse. B. scortse. — 16. V. A. hevet hi na hienen d. s. B. Dustaen es sine s. — *Vs.* 4017—18 *ontbr. bij* B. — 18. V. A. die maniere. — 19. V. A. die wort. B. Hir g. ute d. word van jeesten. — 20. V. A. Ende van. — 21. V. A. ic sendets mere. B. Vondix me ic sindes meere. — 22. V. A. Te heerne m. l. here. B. Teren m. l. here. — 23. V. A. heb ic. — 24. V. A. IIII voete diere in haer g. B. Viervoete diere hare g. — 25. V. A. comt hi v. d. voghelen vort. B. hir v. d. v. vord. — 26. V. A. sonderlangh wort.

---

1) *N. R.* Vocem hominum imitatur, in hiis .... vocibus deludit homines eius maliciam ignorantes.

2) Lees met de variant: *na hienen*. — *N. R.* Zibo de genere *hyene* bestia est et satis videtur in moribus.

Ghebiedijt, here, dit suldi lesen
Die wile dat ghi ledich sout wesen;
Maer eer ic segghe van elken allene,
A. 73 *d.* Hoert voeren spreken int ghemene.

4029. V. A. Ghebiedijt h. ghi sult dit l. B. Gebiedijt h. gi selet l. L. Ghebiedic. — 30. V. sult. B. soudet. — 31. B. elc. — 32. V. A. B. Hort voren.

BOEK III.

Nat. R. L. V. Sulc voghel die in vliegen es snel
Die en mach te voete niet wel,
Alsmen mach an die swalewe sien.
Clene voghelkijn die plien
V. 72 *a.* Meer te singhen dan die grote.
Bitende voghel ende haer ghenoten
Sijn staerc van bersten ende van dien [1]).
Alrehande voghele plien
Clauwen te hebben, als wijt weten.
Some hebben si die voete ghespleten,
Ende some versament in een vel [2]).
Enghene voghel nes so [3]) snel
Die sporen draghet als die hane.
Hennen ende ganse, als ict wane,
Bringhen eyere, als wi sien,
Dat si ghenoets [4]) en plien;
Maer si sijn van argher smake
Dan dandre, dits ware zake.
L. 58 *b.* Crombecte voghel hebben meest cracht,
Ende si leven oec bi der jacht;
Andre voghel leven bi wormen,
Vissche, slanghen van menigher vormen.
Watervoghel, verstaet mi wel,

1. V. Elc v. int vlieghene sn. A. B. Elc v. in vlieghene sn. — 2. V. A. ne m. te voet nit w. B. ne m. t. voet. — 3. V. zwalue. A. zwaluwe. B. swalbe *of* swallue. — 4. V, A. Cl. vogheline pl. B. Cleine voghelkine pl. — 5. V. A. B. singhene. — 6. V. A. vogle e. h. ghenote. B. vogle e. hare genoete. — 7. V. A. starc v. barsten. B. starc v. borsten. — 8. V. A. voghelen. B. vogle. — 9. V. A. Clawen, wi. B. hebbene alse. — 10. V. A. B. hebsi. — 11. V. vergadert. B. versamet. — 12. V. A. Negheen v. sone es sn. B. Geen v. es. — 13. B. alse. — 14. V. A. ic w. B. Hinnen, ic. — 15. V. A. eyeren. B. eiere alse. — 16. V. A. D. s. gheen notens e. p. B. D. s. gheens notens pl. — 17. B. argheren. — 18. V. dit is. A. andere dit es. B. dandren dat es. — 19. V. A. Crombect v. heeft (hevet). B. Crumbect v. heft meste macht. — 20. V. A. hi levet. B. hi leeft. — 21. V. A. Ander vogle l. b. worme. B. voghele. — 22. V. A. vorme. B. Vessche, meneghen. — 23. V. A. Watervogle. B. Watervoghele.

1) *N. R.* Omne volatile curvorum unguium habet coxas et pectus forcius quam alia volatilia.

2) *N. R.* Omnia volatilia habent digitos, quedam vero continuos, que natant ut anseres, quedam disiunctos.

3) Lees met de varianten: *sone es.* — *N. R.* Omne volatile habens curvam ungulam in crure sicut gallus est mali volatus.

4) Lees met de varianten: *gheens notens.* — *N. R.* ova venti illa sunt que veniunt sine coitu.

Die over die clauwen hebben tfel,
Vlieghen te samen in scaren;
Ende die bi vleesche leven te waren
En vanghen haer ghenoten niet,
Also als die visch oec pliet;
Maer die spaerware oec jeghen wet
Die vaet dicke sijn musschet [1]).
Et sijn vele voghele cranc,
Die vruchten den winter stranc,
Die in waermen steden varen.
Vele voghele sijn te waren
Die wintertijt in holen slupen,
Ende in die waerme aerde crupen,
Daer elc andren verwaermt ter noet,
Ende ligghen daer half doet,
Ende sonder eten langhe gheduren
A. 74 *a*. Met Gods cracht bet dan bi naturen [2]).
Bitende voghel alle ghemene
Pleghen te vlieghen allene;
Dat doet hare vrecke maniere.
Voghele minnen clare riviere.
Alsi laten die vloëgele hanghen,
V. 72 *b*. Sijn si met evele bevanghen.
Voghele van proien ghemene
Sitten node op die stene;
Ende dat wijst hem nature,
Want elc siere clauwen dure [3]).
Oec heeft hem nature over waer
Die siene gegheven claer,
Omme dat si verre sullen sien
Proie, die si te vane plien.

4020. V. A. clawen h. dat vel. — 25. B. Die vl. te s. bi sc. — 26. B. twaren. — 27. V. A. Ne v. hare ghenote. B. En *ontbr.*, hare genoete. — 28. V. A. liet. B. alse d. vesch. — 29. V. A. oec *ontbr.* B. spareware j. w. — 30. V. A. dicken. B. dike. — 31. V. A. B. Het, vogle. — 32. V. A. duchten. — 33. V. A. warme. B. warmen. — 34. V. A. B. vogle. — 35. V. A. hole. — 36. V. A. warme. B. warme erde. — 37. V. A. B. verwarmt. — 38. V. A. alf d. — 40. V. A. mee dan. B. mer dan. — 41. V. A. vogle al g. B. vogle. — 42. V. A. B. vlieghene. — 44. V. A. Vogle. B. Vogle die m. — 45. V. A. B. vloghele. — 46. V. A. mit e. B. siecheiden. — 47. V. A. Voglen. B. Vogle. — 48. A. up. — 49. B. hen. — 50. V. A. Dat e. sire clawen. B. Dat. — 51. V. A. hevet. B. hevet hen n. vorwaer. — 52. B. dat sien g. so c. — 53. V. A. Om datsi varre. B. Om d. s. v. selen s

---

[1]) *N. R.* Omnis avis que venatur predam, venatur predam alterius generis quam de sua specie, et in hoc differt a piscibus. Solus nisus huius pietatis expers est.

[2]) *N. R.* Creatore potius eas sustentante quam vita.

[3]) *N. R.* et hoc eas natura docuit, ne unguium earum asperitas duritie lapidum retundatur.

Buschvoghele die sijn ghesont,
Want men verduwetse in corter stont.
L. 58 *c.* Bitende voghel versamen niet
Sonder als men notens pliet [1]).
Duven, ganse, swalewen [2]), sprewen,
Roeke, cauwen, vinken, mewen,
Ende haer ghelike vlieghen bi scolen
Van lande te lande dvolen,
Ende gheneren hem ghemene;
Want sochte diere sijn node allene.
Some hebben si leyders te haren weghen,
Als wilde ganse ende cranen pleghen.
Some vlieghen si tropmaelde ghemene,
Alse sprewen ende ander voghel clene.
Some als musschen bliven int lant,
Some vlieghen si doers winters bant [3]),
Alse swalewen ende odevaren.
Some willen si in busschen varen,
Ende daer haer feeste driven;
Some willen si in husen bliven.
Sulke sijn die hem bekeren,
Dat si andere voghel luut leren,
Ende wedermaken des menschen tale,
Alsmen an daestre siet wale,
An papagaye, an andre mede.
A. 74 *b.* Als menech es der voghele sede
Als si sijn misselijc int ghedane.
Nature hevet tontfane [4])

55. V. A. Bussche vogle. B. Boschvogle. — *56.* V. A. verduwese. — *57.* V. A. B. vogle. B. versamenen. — 59. V. A. gansen swanen. B. Duve g. swanen. — 60. V. A. vinke. B. Roeken. — 61. B. hare g. — 62. V. A. B. dolen. — 64. B. sachte vogle. — 65. V. A. hebsi leders tharen w. B. leeders wegen. — 66. V. gansen. B. Alse. — 67. V. A. tropmale. B. troepmale. — 68. V. A. Als s. e. andre vogline. B. andre vogle. — 69. B. alse. — 70. V. A. dor swinters pant. B. vlien si dore tswinters pant. — 71. V. A. Als, hodevaren. B. swaluen. — 72. V. A. wilsi in bussche. B. S. vlien si in bossche hem genaren. — 73. V. A. B. hare f. — 74. V. A. B. wilsi. B. huse. — 76. V. A. D. s. onder andre vogle luud. B. andre vogle. — *Vs.* 75 *en* 76 *bij* L., V. *en* A. *in omgekeerde volgorde.* — 78. V. A. dagherste. A. an dagherste. B. in daestere. — 79. V. A. papegaien ende anderen. B. papegaye ende. — 80. V. A. voglen. B. Alse, vogle. — 81. A. messelijc. B. Alsi sijn meslijc in. — 82. V. N. h. int ontfane. A. in ontfane. B. heeft in tonfane.

---

1) *N. R.* quarum nulla cum aliis preter coitum societas.

2) Lees met de varianten: *swanen.*

3) De lezing van B. is hier te verkiezen:

Some *vlien* si dors winters *pant.*

N. R. nonnullas hyeme compellente causa pascus ad peregrina discedere.

4) Lees met de varianten: *int ontfane.* — *N. R.* Maior fecunditas est in parvis avibus quam in maioribus.

Ende in winnene gegheven
Voerdeel den clenen, ende ets hem bleven.
Nu hoert van elken sonderlinghe
Sine nature ende sine dinghe,
Ende elc na andren min no mee
Na dordine van A. B. C.

Aquila dat es een aren.
Sente Augustijn seit te waren,
Dat hi coninc es uutvercoeren
Voer allen voghelen te voeren:
L. 58 *d.* Dies vintmen en ghecroent ghescreven.
An proien leghet al sijn leven.
So scaerp siet hi, dat hi ghedoghen
Mach, dat hi dat siene van sijn oghen
Int sonnenschijn ghevesten mach.
Dies sietmen op menighen dach,
Dat hi ghaerne omme dit
Die oghen in die sonne sit.
Die aren pliet, seit sente Augustijn,
Als sine jonghen een deel groet sijn,
Dat hise metten clauwen opheft,
Ende siet wie die sonne beseft,
Die dan hebben so staerke oghen,
Dat si die sonne connen ghedoghen
Narenstelike te scouwen ghinder,
Hout hi over sijn edel kinder;
Ende die hem van der sonne vervaert,
A. 74 *c.* Hout hi over enen bastaert.
Ambrosius seghet dat sulc spreect,
Dat hi sine bastaert versteect,
Omme dat hem vernoyet ghinder

83. B. winne. — 84. V. A. B. Vordeel d. cl. ende hets hem b. L. clenen vogelen e. e. in hem. — 85. V. A. hort. B. hord. — 87. V. A. no min. — 88. V. A. Na der o. van den. B. van den. — 89. V. A. B. die a. — 90. V. A. Sinte A. seget. B. seid. — 91. V A. B. es *ontbr.* — 92. V. A. Vor alle voglen es t. v. B. Vor alle voghele es. — 93. V. A. en *ontbr.* B. vintmenne g. — 94. V. A. leit. B. leget an s. l. — 95. B. scarp. — 96. V. A. M. die siene v. sinen o. B. Mach metter s. v. sinen o. — 97. V. A. sonneschijn. B. sonne scijn. — 98. V. A. up. — 99. B. gheerne ombe. — 100. B. Metten o. — 1. V. A. Aren spleghet seghet s. Austijn. B. Daren pleget seid. — 2. B. Alse s. jonghe. — 3. V. A. clawen upheft. B. clawen opheeft. L. optrect. — 4. B. E. wie als hi d. s. befeest. V. A. wie. L. wi. — 5. V. A. D. d. h. die starke o. B. danne, starke. — 7. B. Naturlike t. scouwene. — 8. V. A. Houti. B. Die houd h. o. sine edle. — 9. B. sonnen vervard. — 11. V. A. Ambrosis seit d. s. spreict. B. seid d. selc. — 12. V. A. versteict. B. sinen bastaerd. — 13. V. A. Om d. h. vernoyt. B. Om.

---

1) *N. R.* libenter conversa ad solem sedet.

2) *N. R.* pullos suos unguibus suspensos radiis solis obicit, quos cum immobilem tenere viderit aciem, tamquam genere dignos conservat et pascit.

Te voedene so vele kinder.
Ende dat nes niet altoes sijn sede:
Et doet sine gherechtichede,
Om dat hi niet en wille ontvrien
Die edelheit van siere partien [1]).
V. 73 *b*. Maer Ambrosius spreect daer na,
Dat een voghel, heet fullica,
Neemt met hem dat jonc verdreven,
Ende voedet den sinen beneven.
Adelinus die meester sprect:
Als die aern van ouder brect,
Soect hi ene fonteyne cout,
Ende vlieghet opwaert met ghewout
Boven allen swerken, seghet hi,
Daer hi der sonnen viere coemt bi,
Ende hem die donkerheit van den oghen
L. 59 *a*. Die sonne doet verdroghen [2]).
Dan vallet hi weder met ghewout
In die fonteyne diep ende cout,
III waerven ter selver vaert.
Dan vlieghet hi te neste waert
Te sinen jonghen, die sijn so oud,
Dat si te proien hebben ghewoud [3]).
Versiect es hi in dien ghebare,
Als of hi in enen rede ware:
Hi woert ontplumet; dan moeten voeden
Sine jonghen ende broeden,
Onthier ende hi verjoghet ghinder [4]).
Op dit merct, ghi quade kinder,
Wat u stomme beesten leeren:

115. B. E. dan es altoes n. s. s. — 16. V. A. Het. B. Maer het d. sire girechede. — 17. V. A. ne w. B. Ende om d. h. niet w. o. — 19. V. A. Ambrosis spreict. B. Maer *ontbr.* — 20. V. A. fulica. B. fulgida. — 22. B. E. brodet. — 23. V. de m. V. A. spreict. B. spreect. — 24. V. A. aren v. ouden breict. — 26. A. upwaert. B. vleghter op m. gewoud. — *Vs.* 127—132 *ontbr. bij* B. — 30. V. A. Der sonnen hitte. — 31. V. A. neder. — 33. B. Driewerf. — 35. V. A. hout. B. out. — 36. V. A. si die pr. B. proiene. — 37. V. A. B. in dier g. — 38. B. Oft hi. — 39. V. A. wort. B. werd o. d. moetene. — 40. V. A. B. jonghe. — 41. V. A. ende *ontbr.* B. verjongelijct. — 42. V. A. Up d. ghi maerct u g. k. B. Merct hir op. — 43. V. A. stumme. V. beeste. B. Dat.

[1]) *N. R.* Aliqui putaverunt, ut dicit Ambrosius, hoc fieri nutriendi fastidio, quod nequaquam arbitror esse credendum, sed examine iudicii, ne generis sui inter omnes aves partus deformitas ignobilitaret.

[2]) Lees met de varianten: *Der sonnen hitte.* — *N. R.* Ex calore autem propinqui solis oculorum eius caligo consumitur.

[3]) *N. R.* inter pullos iam robustos ad predam.

[4]) *N. R.* in equalitate frigoris et caloris quasi quadam febre plumas exuit, fovetur que a pullis suis et pascitur, quoadusque plumas (*l.* plurimas) pennas recuperans innovetur.

Vader ende moeder soudi eren!
Oec seghet sinte Augustijn,
Als die aren seer oud sijn,
Dat hem die bec wordet lanc,
So doen si ten stenen ganc,
Ende maken weder ende slipen
A. 74 *d.* Haren bec, so dat si gripen
Hare spise also der mede,
Dat si eten na hare sede.
Die aren maect hoghe sijn nest.
In sinen neste vintmen best
Den steen die echites heet,
Om dat hi bi naturen weet,
Dat si sinen jonghen sijn goet.
Die aren die es so wel ghemoet,
Al hevet hi sere langhe ghevast,
V. 74 *a.* Dat hi en ontseghet ghenen gast,
Maer eten mede dies begheren;
Ende ghebrect hem yet an sijn teren,
Sijn naeste gast moet betalen
Al dat hem die andre onthalen [1]).
Aristotiles die seghet,
Dat hi twe jonghen te hebben pleghet,
L. 59 *b.* Nochtan dat hi drie eiere hevet;
Maer dat hi dat een beghevet
Ende worptet ute sinen neste.
Doch so segghen ons die beste,
Datmen hevet in someghen stonden
In sijn nest drie jonghen vonden.
Maer Aristotiles die seghet,
Dat hi bi naturen pleghet

144. V. A. Dit maerct ghi grote heeren. B. Die v. e. m. gheneeren. — 45. V. A. seit ons sente. B. ons sente. — 46. V. A. aerne. A. sere hout. B. Alse d. arne seere. — 47. B. wert te l. — 48. V. A. si tenen g. B. Doen s. t. st. enen g. — 51. V. A. B. daer m. — 52. B. haren. — 53. V. Gherne maect hi oec s. n. A. Gherne maecti oghe s. n. B. Gheerne m. hi h. s. n. — 54. B. nest vindmen. — 55. V. A. steen steen. B. dimen e. h. — 57. B. Om d. hi s. j. es g. — 58. V. A. die *ontbr.* B. Daren es. — 59. B. heeft, vast. — 60. V. A. ne ontseit. B. hi ontsiet g. — 62. V. A. ghebreict h. sijn verteeren. B. ghebreect h. an s. verteeren. — 63. V. A. die moet. — 64. V. alle d. andren ontalen. A. al d. a. ontalen. B. Dat h. alle dandre. — 65. V. A. Alebrecht. — 66. V. jongheren. A. jonghe. B. jonge te hebne. — *Vs.* 167—176 *ontbreken bij* B., *waar men enkel de twee volgende verzen vindt:*
Uut enen eie comen die twee
Bi naturen, dits wonder mee.
69. V. A. werpet uut. — 71. V. A. somen. — 73. V. A. Aelbrecht.

[1]) *N. R.* Partitur aquila predam aliis avibus secumque comedere patitur, sed caveant si ei non sufficit cibus in medium positus! unam ex convescentibus avibus capit et comedit.

Uut enen eye jonghen twe
Te bringhen, ende dits wonder mee.
In Plinius boeke staet,
Dat hem blixem noch donre en scaet;
Ende de rechter voet es hem meest [1]).
Als hi sine jonghen staerc vereest,
So wil hise van hem weren,
Omme dat si hem leren gheneren
Ende sine proie hem niet nemen.
Dus soud vader ende moeder ghetemen
Hare kinder van hem te jaghen,
Ende hem leren te bedraghen
Met haers selves pine te waren.
  Tusschen den heert ende den aren
So es een strijt tallen tiden.
A. 75 *a*. Die aren can metten voghelen [2]) striden,
Ende verdrincten so int slaen,
Dat hi achterwaert moet gaen,
Tote dat hine van der roetsen drivet,
Ende hine also ontlivet.
Maer die heert worpt hem mul,
Ende maecten aeren die oghen vul.
Ende tusschen den aren ende den drake
So nes van vreden ghene sake.
Daeren slaten ende vliet,
Ende mach die drake vercoveren iet [3])
V. 74 *b*. Met sinen staerte sine vlerke dan,
So wrect hi hem dan daer an.

175. V. A. jonghe. — 76. V. A. bringhene dats w. — 78. A. blexem. V. A. no. d. ne s. B. blixine no donder ne s. — 79. V. A. B. E. hem die r. v. es m. — 80. V. jonghe staet vereest. A. jonghe staerc vereest. B. Alse h. s. jonghe starc vereest. L. beseft. — 81. V. A B. weeren. L. voeren. — 82. V. Om d. s. h. l. gheweeren. A. B. Om d. s. h. l. gheneren. — 83. V. A. proien h. niene n. B. E. hem hare pr. niet. — 84. V. A. souden. B. souden v. e. moder temen. — *Vs.* 183 *en* 184 *in omgekeerde volgorde bij* L. — 85. V. A. jaghene. B. kindre, jaghene. — 86. V. A. B. bedraghene. — 87. V. A. selfs. B. hars selfs. — 88. V. A. hert enten a. B. hert. — 89. B. es en s. — 90. V. A. vogle. B. Daren c. m. vlerken. — 91. V. A. Ende verdrinctene s. in s. B. Ende verdrinctene. L. In̄. — 92. B. achter werd. — 93. B. roke. — 95. V. A. B. hert werpt. — 96. V. A. maect den aren sijn o. B. maect den aren doghen v. — 97. V. A. enten dr. — 98. V. A. Sone es. B. So *ontbr.* — 99. V. A. Die aren slatene. B. Daren sletene. — 200. V. A. vercrighen. B. verknopen niet. — 1. V. A. sterte. B. sterte die vl. — 2. V. A. wreict. B. wreect hi h. daer an.

---

1) *N. R.* Aquila habet maiorem dextrum pedem quam sinistrum.

2) Lees: *vloghelen*, en verg. de var. B.: *vlerken*. — *N. R.* Aquilarum pugna est cum cervis perennis, quia reverberatur, donec retrogrados in rupes precipitent.

3) *N. R.* at ubi draco invaluerit aliquando, alas aquile multiplici nexu *ligat*. — De lezing van A. en B. *vercrighen*, en vooral die van B.: *verknopen*, komt het meest met het Latijn overeen.

Daer hi an die roetse maect sijn nest,
L. 59 *c.* Jof op boemen daert hem dinct best,
Coemter drake toe of man,
Of ander dier, so vecht hi dan
Ende aventuert sijn leven ghinder,
Om te behouden sine kinder;
Ende hine begheeftse nacht noch dach,
Tote dat hem elk berechten mach.
Op sine scoudren hise oec set,
Ende leertse vlieghen na siere wet.
Alle edele voghele te waren
Ontsien ghemeenlike den aren;
Ende des daghes dat sine sien
Willen si qualike der proien plien.
Van den gheervalken seit die glose,
Dat hi dicke den aren nose
Ende hine vaet. Merct, dese gheervalke
Bediedet wel den doerper scalke,
Die hem niet en willen keren
Onderdaen te sijn den heren,
Ende haer heerscap quetzen[1]) ende jaghen:
Dies salse God daer omme plaghen.
  Plinius sprac ende bekende,
Dat in der werelt nortende
Eere [2]) aren si groot sere:
Twee eiere brinct hi ende nemmere,
Ende leghetse in sijn nest.
A. 75 *b.* So vaert [3]) hi daer hi toe coemt best,
Ist den hase, ist den vos:
Dien maect hi dat vel al los,
Ende wint die eyere in dat haer,

203. V. A. an roetsen. B. an roeken. — 4. V. A. Of an bome. B. Op bome d. h. donct. — 5. B. ofte. — 6. B. Ofte. — 7. B. aventurt. — 8. V. A. B. bescermene. — 9. V. A. beghevetse n. no d. B. E. voetse n. ende d. — 11. B. scoudere. — 12. V. A. leerse. B. leeretse v. n. sine. — 13. B. vogle. — 14. B. ghemeinlike. — 16. V. A. Wilsi qualiken. B. Wilsi. — 17. V. A. B. gheervalke. B. seid. — 18. V. A. dicken. B. dicken d. aer doet n. — 19. V. A. maerct desen gherevalke. B. veet. — 20. V. A. Bediet w. die dorper. B. Bediet w. die dorpere. — 21. V. A. ne w. B. en *ontbr*. — 22. V. A. sine. B. sine haren h. — 23. V. A. eerscap. B. hare h. — 24. V. A. Des. B. Des a. G. dar ombe. — 25. B. seid e. bekinde. — 26. V. A. werelde noort ende. B. nordinde. — 27. V. A. Eenrande a. gr. es s. B. Erande aer gr. es s. — 28. V. A. Tweerande eyer. B. eier. — 29. B. sinen n. — 30. V. A. vaet, comt. B. weet hi dar h. t. comet. — 31. V. A. Eist d. h. of. B. Eest, eest. — 32. V. A. maecti den velle l. B. des velles l. — 33. V. A. windet. B. wind deier.

[1]) In het Hamb. Hs. (zie de uitg. van Bormans) heeft men de merkwaardige en stellig ware lezing: *ketsen*, d. i. jagen, van fr. *chasser*. *Ketsen ende jaghen* komen herhaaldelijk met elkander verbonden voor. Zie Dr. Verdam, *Hist. v. Troyen*, blz. 83, Aant.

[2]) Lees met de variant: *Erande*.

[3]) Lees met de varianten: *vaet*. — *N. E.* capto lepore vel vulpe.

Ende leitse voer die sonne daer:
Anders sone broet hise niet;
Ende als hi sine jonghen siet,
Helpt hi hem voert tote dien daghen
Dat si hem selven moeghen bejaghen.
Kirammidarium boec die seghet,
Dat die aren te hebben pleghet
L. 59 *d.* In sine wijnbrawen stene twe,
V. 75 *a.* Die den steen brect ontwe,
Diemen in die blase draghet [1]).
Des arens bec, als hi ghewaghet,
Dien leghet onder sijn hovet stille,
Snachts sal hem droemen dat hi wille.

Arpia, als Adelinus seghet te handen,
Es een voghel van verren landen.
In Strapides [2]), in die woestine,
Pleghen arpien te sine
Met honghere altoes verladen,
Ende cume machmense versaden;
Met clauwen crom, scaerp ende wreet,
Ende te gripene wel ghereet.
Tanscijn hebbense na den man,
Maer enghene doeghet daer an [3]).
Wien bediet bet die aerpie
Dan, die God vermaledie!
Die wokerare, die nacht ende dach
A. 75 *c.* Gaept ende niet versaden mach?
Al es hi ghelijc den man,
Daer nes ghene menscheit an.

234. V. A. vor. B. leetse vor. — 35. A. so en. — 36. V. A. jonghe. B. alse h. s. jonghe. — 37. V. A. vort toten d. B. hen vord toten d. — 38. V. A. selven *ontbr.* B. hen m. bedraghen. — 39. V. A. Kyramnidarium. B. Kiramidarium b. seghet. — 40. V. A. hebbene. B. aer te hebne. — 41. V. A. wimbrawen steenen. B. winbrauwen. — 42. V. deen s. breken. A. breken. B. Die een breect den st. o. — 44. V. A. B. Des. B. alse. L. Dens. — 45. V. A. Diene leit o. s. hooft. B. Diene l. — 46. V. A. Nachts. B. Nacht. — 47. V. A. alst A. kande. B. alse A. knade. — 48. V. A. B. lande. — 49. V. A. B. Strapedos. — 52. B. saden. — 53. V. A. Die clawen scarp cr. e. w. B. Die cl. scarp croem. — 54. V. griepene. B. ghegripene. V. A. B. wel *ontbr.* — 55. V. A. hevet soe. B. Danscijn heft hi. — 56. V. A. B. negheene. A. der an. — 57. V. A. B. arpie. B. bet *ontbr.* — 58. B. vermalendie. — 59. V. Den wokenare. A. woekenare. B. Den woekeraere d. naht. — 60. B. Gaep. — 62. B. minscheit.

---

[1]) Het Latijn heeft hier eene andere lezing. — *N. R.* Super oculos aquile in superciliis sunt duo lapides, qui valent *contra demones*. — In vs. 242 lese men òf met A. en V.: *breken*, òf met B.: *Die een* brect den steen ontwe.

[2]) *N. R.* in loco qui Strepedes dicitur. — *Buch d. Natur*, 167: „an der stat, diu Strapedes haizt."

[3]) *N. R.* in se nichil virtutis humane.

Arpia pleghet, en twifels niet,
Den eersten mensche den si siet
Wandelen in die woestine groet,
Vermach sine, si slaten doet [1]).
Alsi te watere coemt na dien,
Daer si haer selven in mach besien,
Ende si siet dat si heeft gedoet
Van anscine haer ghenoet,
Word si droevende lanc so meer,
Ende es bevaen met groten seer,
Ende oec somwile doet blivet:
Altoes voert si rouwe drivet.
V. 75 *b*. Somwile ghevaltet, horic lien,
L. 60 *a*. Datmen vint gheteemt arpien,
Die oec spreken na den man;
Maer gheen besceet en esser an [2]).

A g o t i l e, dat es bekent,
Es een voghel in Orient,
In Arabia, alsmen seghet,
Die twee eyere of drie pleghet
Te bringhen, ende es groet mede.
Dese pleghet ere vreemder sede:
Hi sught die gheten in der ghebaere
Als of et een geetkijn ware;
Ende ets wonder datmer an toghet,
Dat die gheet daer of verdroghet,
A. 75 *d*. Alse sughet agotile.
Plinius seghet oec mee,
Dat gheproeft es ende bekent,

263. V. A. ne twivels. B. ne twifelt. L. A. en pl. tw. n. — 64. V. A. die soe s. B. irsten m. dien. — 65. V. A. Wandren. — 66. V. A. soene s. slatene. B. soene s. slaete. — 67. V. A. Alsoe te watre comt. B. Alse si t. w. comet. — 68. V. A. Dat soe, ghesien. B. hare s. m. sien. — 69. V. A. soe s. d. soe hevet doot. B. heft doet. — 70. V. A. hare g. B. haren g. — 71. V. drovende. V. A. so l. so mere. B. W. soe drovende ie l. s. mere. — 72. B. Van rouwen ende van g. sere. — *Vs.* 272 *ontbr. bij* V. *en* A., *terwijl in het Hs. een regel is opengelaten.* — 73. B. E. som wile oec. — 74. V. A. soe. B. Want a. vord. — 75. V. A. ghevallet. B. Somwilen ghevalt. — 76. V. A. D. hevet ghetemmet. B. D. hevet getempt. — 77. V. A. B. spraken. — 78. V. A. so nesser. B. so ne e. — 79. B. dat *ontbr.* — 80. B. Es *ontbr.* — 81. B. Arabien. — 82. B. ofte. — 83. V. A. bringhene e. e. g. oec m. B. bringhene. — 84. V. A. ene vremder. B. D. so p. e. vremder. — 85. V. A. Hie sughet d. gheete i. dier g. B. sughet d. gheete i. dire g. — 86. V. A. jof het e. hoekijn. B. Alse ofte hi e. hoekin. — 87. V. A. hets. B. hets, ane. — 88. V. A. D. d. g. te hant v. B. te hand v. — 89. V. A. agotilee. — 90. B. ons oec me. — 91. V. A. gheproevet wert. B. Dats g. ende bekint.

[1]) *N. B.* Hec primum hominem quem viderit in deserto fertur occidere.
[2]) *N. B.* Hec avis aliquando domestica loquitur detorta voce humana, sed ratione caret.

Dat die gheten worden drof blent[1]).

Ardea in ons Latijn
Mach in Dietsche een reygher sijn.
Ardea heet hi, als men seghet,
Want hi hoghe te vlieghen pleghet[2]),
Ende dat dicke boven swerken,
Daer engheen tempeest mach werken[3]).
V. 76 *a*. Int water es sijn lijfnere.
I scaerpen bec heeft hi ter were.
Sine jonghen broet hi in boemen,
Dat[4]) hi narenstelike can goemen.
Experimentator die seghet,
Dat hi den havec te honen pleghet,
Want hi besmelt al sinen dan[5]):
So rotten sine vedren dan.
Som wit ende som van sciere wise,
Maer die sciere sijn best ter spise,
Van smaken best ende ghesont.
L. 60 *b*. Men vint oec, dat es ons cont,
In onsen lande in meneghen maers
Voghele die heten lepelaers,
Die hare lijfner soeken mee
Daer et smout[6]) smaect van der zee,
Die langhe becke hebben ende breet,

292. V. A. Datter d. gheet of w. bl. B. Datter d. gheet af wert blint. — 93. V. A. onse. B. ons *ontbr.* — 94. V. A. Dietsch. A. eygher. B. Dietsch e. eiger. — 96. V. A. Dat hi. B. Dat hi, vliegene. — 97. V. A. dicken b. zweerken. B. dats dicken. — 98. V. Daerne gheen tempest m. merken. A. Daerne gheen t. B. Daert geen t. — 99. V. A. B. sine l. — 300. V. A. Enen scarpen b. hevet. B. Enen scarpen b. ter were. — 1. V. A. jonghe. B. joncge. — 2. V. A. Die. B. Die h. nerenstenlike c. begomen. — 3. B. die *ontbr.* — 4. V. A. hoenne. B. hoene. — 5. V. A. W. hine b. als hi can. B. W. hine b. alse hi can. — 6. V. A. roten s. vederen. B. vederen. — 7. V. A. an s. wisen. B. van sciere. L. van *ontbr.* — 8. V. A. spisen. B. Maer *ontbr.*, ter prise. — 9. B. Ter smake ende oec gesond. — 10. B. oec *ontbr.* — 11 V. A. onse lande (land) in menige. B. onse land i. menege mers. — *Vs.* 311 *en* 312 *in omgekeerde volgorde bij* B. — 12. V. A. Vogle. B. V. ende h. lepelers. — 13. V. A. haer lijfnere. B. lijfnere. — 14. V. A. D. het sout. B. Daert soud. — 15. V. A. B. Die b. h. lanc e. b.

---

1) *N. R.* suctione earum capre visum perdunt.

2) *N. R.* Ardea . . . avis est vocata quod ardua petit.

3) *N. R.* propter hoc super nubes evolat, ne procellas turbinum sentire possit.

4) Lees met de varianten: *Die.* — *N. R.* pullos suos miro praeposse rigore defundere nititur.

5) Meer overeenkomstig met het Latijn is de variant: *hine* besmilt *als hi can.* — *N. R.* Ardea autem anum opponit accipitri et subtus eicit, ad cuius tactum penne accipitris computrescunt.

6) Lees met de varianten: *sout.*

Daer mense lepelaers om heet;
Ende dats van reyghers ene maniere,
Die sijn den visschen onghehiere.
A. 76 *a*. Haer vleesch es argher dan der sciere.
Smout van den reyghers es specie diere,
Alsmen seghet, jeghent vledersijn,
Daert anders nieuwe es ende fijn.

A n c e r dats die gans int Latijn,
Die some tem ende wilt sijn.
Van wilden gansen dat meeste deel
Die sijn sciere wel naer geheel,
Some swart ende some bont,
Ende die vlieghen meest in alre stont,
Ende maken vliegende hare scare
Als oft ghescreven littren waren [1];
Ende vlieghen nu oest, nu west,
Also als hem die wint es best,
V. 76 *b*. So datse vlieghens selden vergheten,
Sonder allene alsi eten.
So pleghet hem des vlieghens lusten,
Datsi selden slapen of rusten.
Maer huusganse die sijn sware,
Si vlieghen selden hier of dare;
Eten, slapen, dats haer leven,
Dats datsi ongherne begheven.
Ysidorus sprect, dat gheen dier can
So nauwe gherieken den man.
Hier bi seghtmen in vele brieven,
Dat si bi nachte rieken dieve.
In Roemschen geesten es bescreven,
L. 60 *c*. Dat wilen die van Sans verdreven

316. **B.** lepelers ombe. — 17. **A.** eyghers. **B.** eigers en m. — 18. **V. A.** der v. **B.** **Ende** s. d. vesschen ongehire. — 19. **V. A.** vleisch e. a. d. die sc. **B.** Hare vl. — 20. **V.** reygher. **A.** eygher. **B.** Somud (*sic*) van eigeren es s. dire. — 21. **V. A.** seit **jeghen** tfledersijn. **B.** seid jegen tvelde sijn (*sic*). — 22. **B.** nuwe ende f. — *Vs.* 321 *en* 322 *in omgekeerde volgorde bij* **B.** — 23. **V. A.** in. **B.** A. es d. g. in L. — 24. **V. A.** D. **some** t. e. **some** w. s. **B.** som welt e. som tam s. — 25. **B.** V. den welden **tmeeste** d. — 26. **V.** D. sij. **V. A.** al gheheel. **B.** scier wel na geel. — 27. **B.** bond. — 28. **V. A.** meest alle st. **B.** Ende vl. m. allen st. — 29. **V. A.** scaren. **B.** vlienden **h. scaren.** — 30. **V.** ghecreven. **V. A.** lettren. **B.** Alse o. ghescrevene letteren w. — 31. **V.** E. vl. oest ende w. — 32. **V. A.** alst h. ghewint e. b. **B.** alse h. ghewindet b. — 33. **V. A. B.** datsi. — 34. **V. A.** als si. — 36. **B.** ofte. — 37. **V. A. B.** swaer. — 38. **V. A.** hir of daer. **B.** ofte daer. — 39. **B.** Ende slapen. — 40. **B.** node b. — 41. **V. A.** Ysodorus. **V.** spreict. **A.** spreect. **B.** seid. — 42. **B.** rieken. — 43. **V. A.** **seghet** men i. v. brieve. **B.** Hir bi segemen i. v. brieve. — 44. **B.** nachten. — 46. **V. A.** bedreven. **B.** dreven.

[1]) *N. B.* volant ut grues ordine litterato.

Die Romeine in sulke plaghe,
Dat sise in Capitolien belaghen;
Ende als die wachters sliepen bi nachte,
A. 76 *b*. Als dat sijt verwonnen [1]) met crachte;
Maer dat die ganse verhoerden,
Die die wachters met roepen stoerden,
Die der viande worden gheware.
Dies heilt die stede vele jare
Haer ghedenkenesse daer naer,
Ende beleiden den tor in vaer [2]);
Want elcs jaers op ghenen dach
Dat Roemsche volc te anebeden plach
Ene selverine gans,
Ende daer voeren maken dans.
Dies spotter mede Ambrosius
Ende die grote Basilius,
Ende segghen: „Rome, dies es verdient,
Dat du bes der gans dus vrient:
Alle dine gode sliepen,
Die ganse waecten ende riepen:
Des offerts du dier gans op dien tiden,
Ende laets Jupiter liden;
Want en hadde die gans ghedaen,
Ghestolen waersi ende ghevaen,
Dine gode, van den vianden:
Dus sijn dine gode wel wert scanden.
Als men der gans kint ghenaect,
V. 77 *a*. So wespelt soe ende maect
Gheblas omme die jonghen clene.

347. V. A. sulker plaghen. B. Die van Rome in selker plagen. — 48. V. Capitolie. A. B. int capitolie. — 49. B. alse. — 50. V. A. Hadsijt v. al m. cr. B. Hadsijt gewonnen al m. cr. — 51. V. A. B. verhorden. B. die *ontbr*. — 52. V. A. Ende si d. w. m. r. storden. B. Ende met roepene d. w. storden. — 53. V. A. worden *ontbr*. — 54. V. A. helt. B. Des hilt d. s. v. der j. — 55. V. A. Hare ghedincnesse d. nare. B. Hare ghedincnesse dar naere. — 56. V. A. B. met vare. — 57. V. A. up ghonen. — 58. B. tanebedene. — 60. V. A. B. voren te makene. — 61. V. A. mede of. B. Doe s. met A. — 63. V. A. des es. B. seiden R. hefstu v. — 64. V. A. Dattu best. B. best. — 66. V. A. wieken. B. wiken. — 67. V. A. Dies offerstu der g. up. B. Dies offerstu dire g. L. die g. — 68. B. laet. V. A. B. Jupiterre. — 69. V. A. ne h. B. ne hadden si g. — 70. B. Bestolen. — 71. V. A. B. Dine gode. L. Dinen goden. B. van dinen v. — 72. V. D. sijn gode welt w. s. A. die gode. B. Dies. — 73. V. A. ganse. B. ganse kiekene. — 74. V. A. wispelt. B. wispelt si. — 75. V. A. om d. jonge. B. Gheblaes o. d. jonge cleine.

---

[1]) Lees met de varianten: *Hadsijt* verwonnen *al*.

[2]) Ten onrechte plaatste Bormans tegen het gezag van alle Hss. en in strijd met het rijm vs. 356 na vs. 353. Maerlant bedoelt, dat de stad vele jaren den gedenkdag vierde, en men dan als uit vrees voor een nieuwen aanval het Capitool bezette. Het Latijn is hier veel korter en kan niet ter vergelijking dienen.

Onder die scare waecter ene
Altoes omme des arens vlucht,
Want voer hem so hebben si vrucht,
Ende si kennen dese diere
Des arens vlucht in hare maniere[1])
Bet dan enech mensche mach.
Die gans mach leven menighen dach.
L. 60 *d.* Witte ganse winnen meest,
Die andren min, hebbic verheest.
So node es die gans allene,
Sluutmen die gans, dat si clene,
Noch doer dranc noch doer ate,
Lichtelijc haer keert ter bate[2]).
Haer vleesch es te verduwen quaet.
A. 76 *c.* Ende als reyn te comen staet,
So laet[3]) haer die gans daer jeghen:
Dies sietmen dicke dat si pleghen.
Men vint ganse also groet,
Dat si bina sijn ghenoet
Des voghels struus, dat segghic u,
Dats in berghe van Moniu,
Ende in die nortside van Ethiopen[4]):
Cume moeghen si van swaerheit lopen.

A n a s, alsmen die waerheit waent,
Dats in onsen Dietsche die aent.

376. V. A. wachter. A. allene, *doch met stipjes onder* all. B. O. die wachter eine. — 77. V. A. om. B. ombe. — 78. V. A. vor. B. W. van h. hebsi v. — 79. V. A. E. a. k. in hare maniere. B. E. s. kinnen in hare manire. — 80. V. A. Den a. vl. ende van den ghiere. B. Wel den aren ende die giere. — 81. B. Bat d. e. minsche. — 84. V. A. Anders minst heb ic vereest. B. Andre minst. — 86. B. Slutmen de g. — 87. V. A. dor dr. noch dor hate. B. No dore dr. no dore a. — 88. V. A. haer keert. B. Lichtelike har keert. L. haer niet k. — 89. B. Hare v. e. t. verduwene. — 90. V. A. alse r. t. comene. B. alse reghen te comene. — 91. V. A. So baet h. d. g. der j. B. So baet hare d. g. dar j. — 92. V. A. Dit s. datsi dicken p. B. Dat s. dat si dicke p. — 93. B. vind. — 95. V. A. Das voghes struwes seg ic u. B. dat *ontbr.*, segic. — 96. V. A. Dat in den berch van Montiu. B. in den berch van Montiou. — 97. V. A. noortside v. Europen. B. nordside v. Eropen. — 98. V. A. swareit. — 99. V. A. wareit. B. A. men d. warheit. — 400. V. A. onse Dietsch een haent. B. Es in onse Dietsch een a.

---

1) Lees met de varianten, doch met eenige wijziging:
Ende si kennen *in hare maniere*
Des arens vlucht *van den ghiere.*
N. R. Discernunt inter aquilam et vulturem, quod utique difficile est homini.

2) *N. R.* societate gaudens vix sola pinguescit.

3) Lees met de varianten: *baet.* — *N. R.* Contra pluviam se frequentius balneant.

4) Lees met de varianten: *Europen.* — *N. R.* Gignunt hoc genus Alpium montes et septentrionalis regio.

Die hi hevet vloghel ende hals
Scoenre dan die si heeft als,
Ende omme den hals den witten ring.
Riviere mint hi voer alle ding,
Ende oec en mach hi niet leven,
Hi ne si den watere beneven.
Wilde aenden, hebwi verstaen,
Teersten dat si uut den doppe gaen,
Die sijn so levende ende so snel,
V. 77 *b.* Dat si hem gheneren wel,
Al ist dat hem die moeder ontfaert.
Ghesonder es te live waert
Tvleesch van der wilder aent
Dan van der temmer, ende men waent
Dat in den winter es beter ditte
Dant es in des somers hitte;
Doch ist te verduwen swaer,
L. 61 *a.* Maer lichter dan die gans, dats waer.

A. 76 *d.* Accipiter heet in Latijn
Dat in Dietsche mach een haveo sijn,
Een edel voghel ten waerden spele[1];
Tragher dan die valke es hi vele,
Maer scalker in sijn vanghen.
Laet hi sine vedren hanghen,
So es hi siec; hout hise recht,
So heeft hi sine ghesonde echt.
Als hi sine jonghen siet
Dat si hem pinen te vlieghen iet,
Stect hise uut den neste te waren,
Ende wil dat si hem gheneren varen.
Redene wille datmens ghelove,

401. V. A. hye. B. Di hi heeft volgle e. als. — 2. V. A. die suwe hevet. B. Scoere dan si als ende hals. — 3. V. A. om, rinc. B. een w. rinc. — 4. V. A. Rivieren minnet hi vor menighe dinc. B. Rivieren m. h. vor menege dinc. — 5. V. A. B. ne m. — 6. V. A. ten watre. B. Hine sie. — 7. V. A. haenden hebben wi. B. Welt a. hebbewi. — 8. V. A. Teerst d. s. uten d. gaen. B. Tierst d. s. uten d. gaen. L. doppe vallen si gaen. — 9. B. Sijn si so l. — 11. B. eest d. h. d. moder onverd. — 12. V. A. est. B. eest t. l. werd. — 13. V. A. Vleesch. B. Tvlesch v. d. welder a. — 14. B. den tammen als men w. — 15. V. A. B. beter es d. — 16. V. A. ints zomers. B. Dan in. — 17. B. eest te verduwene. — 18. V. A. Maer l. die g. B. Maer l. L. Maer *ontbr.* — 19. V. A. B. Accipiter. B. heet *ontbr.* L. Ancipiter. — 20. B. Mach in Dietsch e. h. s. — 21. V. A. B. vederspele. — 22. V. A. hi *ontbr.* B. es hi *ontbr.* — 25. B. houd. — 26. V. A. hevet. — 27. V. A. jonghe. B. Alse h. s. jonghe. — 28. B. vliegene. — 29. V. A. Steict h. uten n. B. Steect h. uten n. twaren. — 30. V. A. wille d. s. h. neeren v. B. wille.

---

[1]) De lezing der varianten: *te vederspele*, is te verkiezen.

Dat so wie hem gheneert hi rove,
Dat hi sette sine sede
Buten alre ghenadichede[1]:
Dies moet hi horen ten jonxsten daghe
Sonder ghenade ons Heren claghe.
Plinius sprect, die in leden
Evel draecht van swaerheden,
Dat hi hem te siedene raet
Enen havec in olie rosaet,
Ende etene: si sal hem helpen
Ende sine siecheit stelpen.

V. 78 *a*. Amraham es bekent
Een voghel in Orient,
Daer Aristotiles of seghet,
Dat hi op berghen broedens pleghet
So hoghe, dat altoes gheen man
Sijn nest ghevinden can.
A. 77 *a*. Sine jonghen sijn selden vonden,
Want hine verjaghetse te ghere stonden
Van hoghen nederwaert te dale,
Eer si moeghen vlieghen wale.
L. 61 *b*. Gherne volghen si enen here[2],
Omme datsi hare lijfnere
An crongen, an beesten, an man[3]),
Die op den velde bliven dan.

Acautis[4]), als ons Plinius seghet,
Es een voghel, die des pleghet
Dat hi sijn spise neemt int gras.
Dies hat hi die paerde doer das;

432. V. A. D. wie so h. neert. B. Als hem iemen generd met r. — 33. V. A. sinen s. B. settet sinen s. — 35. V. A. jonxsten. — 36. V. A. B. ghenaden. — 37. V. A. spreict. B. spreect d. in die l. — 38. V. draghen. A. B. draghet. — 40. B. Van den h. — 41. V. A. hi sal. B. Ende nut het sal. — 42. V. A. Sine s. verstelpen. B. Sine s. ghestelpen. — 45. V. A. Aelbrecht. B. af. — 46. A. up. V. A. berghe. B. op bome brodens. — 48. V. A. Sine neste vinden ne c. B. Sinen n. vinden. — 49. V. A. B. jonghe. — 50. V. A. B. gheenen. — 51. B. nederward. — 53. B. G. vlogen si een h. — 54. V. A. Om d. haer. B. Om. — 55. V. A. A. croengen nemen ist beeste ist m. B. A. croengen nemen eest beeste ofte m. — 56. V. A. up. — 57. V. A. Acantis. B. Acantis alse Pl. s. — 58. V. A. das pl. — 59. V. A. B. sine sp. — 60. V. A. haet, dor das. B. haet hi d. peerde om d.

---

[1]) *N. R.* Quid mirum, si rapere assueti nutrire fastidiunt?

[2]) *N. R.* Hee aves sequuntur exercitus propter cadavera.

[3]) Lees met de varianten:

An crongen *nemen*, *ist* beeste, *ist* man.

[4]) *N. R.* Achantis.

Ende als hi siet dat te hem waert
Coemt al etende een paert,
So vliet hi, ende wrect hem dan
Met sulken dinghen als hi can,
Dats dat hi niet ghelijct [1]) den paerde,
Ende bespottet te siere onwaerde:
Hine mach hem ghedoen andren scade.
Dit bediet die felle quade,
Die altoes quaet ende scande
Ende spot maken op hare viande,
Ende els niet en moeghen scaden.
Enen hoveschen horic raden:
„Sprec emmer dinen viand wel,
Ende wes hem in doene fel,
Behouden trouwe ende waerhede:
Dit es edelre liede sede."

A. 77 *b.*, V. 78 *b.* Absalon [2]), seghet Plinius mede,
Es een voghel van der sede
Dat hi des roecs eyere breect.
Die vos pijnt hem dat hi wreect
Den roec, ende jaghet absalons jonghen;
Ende absalon weder tallen spronghe
Poecht ende bijt des vos kinder.
So coemt hem die helpe [3]) ghinder
Die roec, ende vecht op hem mede:
Dit es orloghe sonder vrede.
In doernen gheneert hem absalon,
L. 61 *c.* Dies hat hi des esels doen;
Want hi distelen ende dorne verteert,

461. B. alse, werd. — 62. V. A. Com. B. Al e. comt e. perd. — 63. V. A. B. wreect. — 64. B. selken d. alse. — 65. V. A. ghelijc. B. peerde. — 66. V. A. B. sire onwerde. — 67. V. A. Hie ne, ander sc. B. doen geen ander sc. — 68. V. A. D. es b. B. Dus es b. — 69. V. A. allentoes scade e. sc. — 70. V. A. up. B. spod maect op sine v. — 71. V. A. B. ne moghen. — 72. V. A. B. hovesschen hordic. — 73. B. Spreec ember. — 74. B. done. — 75. B. warhede. — 76. V. A. lieden. — 77. V. A. seghet *ontbr.* B. spreect. — 79. V. A. roucs eyer breict. — 80. V. A. wreict. B. hijt wr. — 81. V. A. rouc. V. absolons jonge. A. absolans jonge. B. Ende j. absolons jonge. — 82. B. absolon w. telken s. — 83. V. A. Ploct. B. Pluct e. bijd. — 84. V. A. B. hem te helpen. — 85. V. A. up h. — 86. V. A. Dits. B. Dats. — 87. V. A. dornen neert. V. alsalon. B. dorne. — 88. V. A. B. haet. — 89. V. A. distele. B. verterd.

---

1) Lees met de varianten: *ghelijc*. *Niet* is van *nien*, *nyen*, hinniken, een wisselvorm van *neyen*, die o. a. ook *Van Vrouw. e. v. M.* VIII, 114, voorkomt. — *N. R.* vindicatque se ulcione qua potest, densis equorum hinnitibus hinnitum equorum propriis vocibus ymitata.

2) *N. R.* Asalon.

3) Lees met de varianten: *te helpen*.

Daer hem die voghel bi gheneert.

Alauda dat es die lewerke,
Die soete singhet, als ict merke,
Ende groet den dach als hi ontspringhet
In dien tiden dat si singhet.
Selden eist in alt jaer,
Sine singhet, scijnt die sonne claer[1]),
Sonder allene alsi muut.
Haer sanc es groet duut[2]),
Ware sies te milde niet.
So sere si bitende voghel ontsiet,
Dat si haer eer den man laet vaen,
Eer si hem word onderdaen;
Want bi aventuren te waren
Die man mochtse laten varen;
Die spaerwere en licter niet,
So hoe si claghede haer verdriet.

Alcioen es een vogelkijn
A. 77 *c.*, V. 79 *a.* Mere dan die musschen sijn.
In der zee es vele sijn ganc.
Den hals hevet een deel lanc,
Ende es ghevedert scier ende wit
Ende purpuerin, dat hem wel sit.
An visschen es sijn bejach.
Selden ist datment sien mach
Sonder int lanxte van den jare.
In den voerwinter, dats openbare,
Broeden si haer jonghen al.
Haer neste sijn ront als een bal,
Die men met ghenen ysere nochtan
Nemmermeer ghebreken can.

491. V. A. dats een l. B. dats. — 92. V. A. ic m. — 93. B. gruet. — 94. V. A. I. den t. als hi s. B. den t. — 95. V. A. ist in al dat j. B. eest int j. — 96. B. Si en. — 97. V. A. als soe. B. muud. — 98. V. A. B. Hare s. V. A. gheduut. B. geduud. — 99. V. A. Ne waers soes so m. n. B. Ne w. sijs so m. n. — 500. V. A. B. vogle. — 1. B. sie hare. — 2. V. A. wort. B. werd. — 3. B. bi naturen. — 4. B. machse. — 5. V. A. speerware ne. B. spereware l. n. — 6. V. A. B. Hoe seere si. B. har. — 7. V. A. B. Altion. — 8. V. A. Meerre d. d. mossche. B. Meerre. — 9. B. In die. — 10. V. A. B. Den H. L. Des h. — 11. V. A. sciere. — 12. V. A. purperijn. B. Alse purperijn. — 13. B. vessche es al. — 14. V. A. B. es. — 16. V. A. vorwinter. B. v. es o. — 17. V. A. hare j. B. har jonc. — 18. V. A. Hare n. B. Hare n. s. rond alse. — 20. V. A. Nemmermee. B. Nembermeer.

---

1) *N. B.* Obnubilato enim celo vel pluvioso tempore vix vel numquam cantat.

2) Ook de varianten: *gheduut* en *beduut*, geven de ware lezing niet, die wel *deduut*, genot, zijn zal.

Engheen wilt voghel sonder dit
Leestmen dat te wintere sit
Sine eyere, als ict bescreven vant.
L. 61 *d*. Sijn nest maectet op der ze cant,
Als die zee meest risen beghonnet.
Om dat merctmen, dat God jonnet
Desen voghelkine allene
Vordeel sonderlanghe beghene;
Want ware die zee gram, alsi pleghet,
Ende alcioen sijn eyere leghet,
Si wort al wel gemoet
Tote dat sine eyere sijn ghebroet,
Ende dats binnen VII daghen.
Noch VII daer na, horic ghewaghen,
Rust die zee, ende daerbinnen
Sine jonghen si dan beghinnen,
Dat si hem gheneren vort an[1]):
Merct wat God desen voghel jan.
Ja, die scipliede in dat lant
Merken dese daghe te hant,
Ende stoeken coenlike die zee
Sonder sorghe min no me.
Sente Ambrosis scrijft ons dit,
Die van loghen es onbesmit.

A.77*d*.,V.79*b*. Ariofilon[2]), sijt seker des,
Dat een edel voghel es,
Daermen mede die reen vaet,
Want hise teerst int oghe slaet,
Ende bijtse dan int hovet doet.
Dese es ghevedert bruunroet[3]).

521. **V. A.** Negheen. **B.** Een vogel s. d. — 22. **V. A.** Ne l. d. te wintre besit. **B.** besit. — 23. **V. A.** Sijn e. alsic. **B.** eier. — 24. **V. A.** up. **B.** Sinen n. maket. — 25. **V. A.** begonnet. **B.** Alse, begonnet. **L.** beghinnet. — 26. **V. A.** maerctmen. **B.** onnet. — 27. **B.** clene. — 28. **B.** sonderlinge allene. — 29. **B.** also p. — 30. **V. A.** Als alcyon. **B.** Alse a. sine. — 31. **V. A.** Die zee w. **B.** Die ze werdet w. g. — 32. **B.** volbroet. — 36. **V. A.** jonghe so d. **B.** jonge dar soe b. — 37. **B.** g. varen dan. — 38. **V. A.** Maerct w. G. d. beesten. **B.** an. — 39. **V.** sciplude. **B.** scepliede. — 40. **V. A.** Maerken deser. *Bij* **A.** deser *tweemaal geschreven.* — 41. **A. B.** stoken. — 42. **V. A.** of mee. **B.** Ende en sorgen. — 43. **V. A.** Sinte Ambrosius (Ambrosis) bescrivet. **B.** Ambrosius bescrijft dit. — 44. **V. A. B.** loghenen es ombesmit. — *Bij* **A.** *vindt men onder aan de kolom:* Leest boven int ander. — 45. **V. A.** A. die es. **B.** A. dat es. — 46. **V. A.** Een e. v. des sijt ghewes. **B.** Een e. v. sijts ghewes. — 47. **A.** Daer meen. **B.** veet. — 48. **V. A.** in doghen. **B.** in doghe sleet. — 49. **V. A.** bijt. **B.** danne. — 50. **B.** bruun ende root.

---

[1]) *N. R.* Aliosque septem adiungit dies, quibus enutriat partus suos donec incipiunt dolescere.

[2]) *N. R.* Aeriophelon.

[3]) *N. R.* pennas habet subrufas.

Lanc es sijn staert; bec ende bene
Mere dan ander voghel enghene.
Een deel mere dan die aren,
Snel ende staerc sere te waren.
Boven hoghe in claere lucht
Daers al weghe meest sijn vlucht.
So hoghe hi te vlieghen pliet,
Dat menne harde selden siet.
L. 62 *a.* Lettel rust hi op die aerde,
Boven swerke vlieght hi siere vaerde,
Ende beet in die lucht hier neder[1],
Ende proiet ende keert opwaert weder.
Coemt hem voghel daer te ghemoete,
Dien groet hi met so felre groete,
Dat hine werpt daer neder doet;
Ende menne can sien clene noch groet
Wie die ding hevet ghedaen:
So saen ontfaert hi sonder waen.
Selden sietmenne, seghet tware,
Sonder die sien harde clare.
Als mense uut den neste neemt,
Wordense metten man gheteemt,
A. 78 *a.* Ende gheleert proie te vaen:
Anders niet, na minen waen,
Sone gheduersi onder den man;
Ende so ghetrouwe worden si dan,
Dat si sitten onghebonden
V. 80 *a.* Op een rec te menigher stonden[2].

A v e s p a r a d y s i sijn voghele
Schone van plumen ende van vloghele,

551. B. steert. — 52. V. A. Meere d. andre (ander) voghele ne gheene. B. Meerre d. andre vogele gemene. — 53. V. A. meere. B. merre. — 54. V. A. starc. B. starc es hi te w. — 55. V. A. claerre. B. B. die clare l. — 56. V. A. alle w. m. sine. B. Daer es m. sine v. — 57. V. hi sijns vlieghen. A. sijns vlieghens. B. hi vlieghens. — 58. V. A. Datmene. B. herde. — 59. V. A. Luttel r. h. up. B. rest h. o. d. erde. — 60. V. A. swerken vlieghet hi sire. B. B. den sw. vlieghet hi sire verde. — 61. V. A. hir n. B. E. danne b. h. hir n. — 62. V. B. upwert. B. ende vlieghet op w. — 63. V. A. der voghelen te g. B. daer *ontbr.* — 64. V. A. fellen. B. met snelre gr. — 65. B. Ende werptene neder d. — 66. V. A. cleen no g. B. ghesien. — 67. V. A. dinc. B. dinc heeft. — 68. V. ontfaet. B. ontvaerd. — 69. V. A. sietmen. B. siet men segt twaren. — 70. V. also clare. — 71. V. Almene uuten n. nemt. A. uten n. nemt. B. Alse m. uten. — 72. V. A. Wertsi mitten (metten) m. ghetemt. B. So werden si. — 73. V. A. proien te vane. B. geleerd p. t. vane. — 74. V. A. B. wane. — 75. V. A. B. ghedurен si. — 76. V. A. E. so g. wortsi. B. E. so g. werden. L. so *ontbr.* — 78. V. A Up e. r. ter. B. recke t. meneghen. — 79. V. A. B. vogle. — 80. V. A. B. vlogle.

[1]) *N. R.* super nubes frequencius elevata cibum capit in aere.

[2]) *N. R.* cum hominibus habitat, unde fit ut contra consuetudinem aliarum avium nobilium sine illis (*l.* ullis) ligamentis in perticis et in domibus maneat.

Ende so scoene, alsmen sprect,
Dat hem gheen vaerwe ghebrect.
Omme dese doerscone wise
Heetmense van den paradise.
Haer luut dat es so soete,
Diet horen mocht met goeder moete,
Dat die mensche daer bi mach keren
Herte ende sin ten love ons Heren.
Woerder oec enech ghevaen,
Et screyet altoes sonder waen,
Onthier ende et mach ontvlien.
In Egipten sijn ghesien,
Op Nilus, die grote flume,
L. 62 *b.* Ende els in ghere stede cume.
Oec sijn daer voglen ander wise,
Die men heet van den paradyse,
Omme datmen niet en can verstaen
Wanen si comen ofte gaen.
Als hem haer tijt coemt te waren,
Liden si doer tlant bi groten scaren.
Bruun sijn si ende bleckende claer,
Ende minder danne cauwen, dats waer.
A. 78 *b.* Alse groet als ganse sijn
Dandre, van vaerwen fijn.
Hier gaen uut die voghel in A:
Nu coemt van der B hier na.

V. 80 *b.* Bubo dats ule ofte schuvut,
Die sdaghes rust ende snachts coemt uut.
Men vaet andre voghele mettien,
Want sine steken daer sine sien.
Experimentator wille weten,
Dat si der duven eyere eten.
Ratten eten si ende muse;
In kerken wonen si ende in steenhuse;

581. V. A. spreict. B. also s. a. spreect. — 82. V. A. varwe gebreict. B. gheene varwe gebreect. — 83. V. A. B. Om. V. A. dure scone. B. dorscone. — 84. V. A. Heetmen. — 85. V. A. luud. B. Hare luud. — 86. V. A. mocht *ontbr.* B. h. moet. — 88. V. A. B. te l. — 89. V. A. Worder. B. Worde. — 90. V. A. Het screit. B. Het. — 91. V. A. het. B. O. ent. — 92. V. A. B. sijn si. — 93. V. A. Up. — 94. V. A. in g. stede. B. te gerre stede. L. ghere dinghe. — 95. V. A. vogle van a. w. B. vogle van andre w. — 96. B. Dimen. — 97. V. A. Om d. n. ne c. B. Om, en *ontbr.* — 98. B. ofte warsi g. — 99. B. Alse die tijt. — 600. V. A. Lijdsi dur dat lant bi sc. B. dor dlant met sc. — 1. B. blickende. — 2. V. A. dan. B. dan clauwen. — 3. B. Also g. alse. — 4. V. A. Dander. B. D. ende v. varwen. — 5. V. A. ute die vogle. B. Hir g. ute vogle. — 6. V. A. der na. B. Hier c. v. d. B dar na. — 7. V. A. hule jof die souwut. B. die u. oft scowut. — 8. V. A. B. Die dages r. e. nachts vliecht (vliegt) u. L. Dies. — 9. V. A. vogle. B. veet a. vogle. — 10. B. dar. — 12. V. A. eyer. — 13. V. musen. — 14. V. steenhusen.

Dolie uten lampen si drinken,
Ende smelter in ende doense stinken.
Als dandre voghele op haer vechten,
Can si haer voete opwaert rechten,
Ende werpt[1]) diese mesgroeten
Opwaert ligghende met den voeten.
Met plumen es si sere verladen.
Traech es hi ende cranc van daden.
In dat licht coemt hi node,
Ende wandelt gherne onder die dode[2]).

Buteus, leesmen van hem somen,
A. 78 c. Es van savex gheslachte comen[3]),
Van plumen swart[4]), al sonder lieghen,
L. 62 c. Traech ende swaer in sijn vlieghen.
Met proien onthout hi sijn lijf.
Dies vaert hi recht als een keytijf,
Slupende, ende selden tenigher stont
Vaet hi voghelkine ghesont[5]).
Men seghet in waerliken saken:
Engheen voghel es van beter[6]) smaken.

V. 81 a. Butorius, als ic hore lesen,
Mach butor in Dietsche wesen.
Hals ende been heeft hi lanc,
Den bec scarp ende sere stranc.
Na daerde sijn sine plumen ghedaen[7]).
In marassce wil hi gaen:

615. V. De olie drincken si uten lampten. A. De olie u. lampten. — 17. V. A. andre vogle. B. Alse andre vogle op hare. — 18. V. A. soe hare v. upwaert. B. hare voeten. — 19. V. A. E. w. den ghonen d. m. B. E. werd den genen dise m. — 20. V. A. Upwaert lichtende metten v. B. Opwerd l. metten. — 21. V. A. es hi. — 22. V. A. T. e. cranc es hi. B. Trach. — 23. V. A. lechte. B. lichte. — 24. V. A. wandert. B. gheerne. — 25. V. A. B. leestmen. — 26. V. A. havixs. B. havechs. — 27. V. A. B. swarter s. l. — 28. B. sw. es hi ant v. — 30. V. A. Die vaet. B. Die veet hi r. alse. — 31. V. A. terigher. — 33. B. Ende m. seit in waere. — 34. V. A. Gheen v. ne es v. soeter s. B. Geen, soeter. — 35. V. A. ic can. B. alse ic can. — 36. V. A. die b. wel. B. die butoer. — 37. V. A. hevet. — 38. V. A. Den buuc. B. sere *ontbr*. — 39. V. A. die aerde. B. derde. — 40. V. A. marasschen. B. marassche wille.

---

1) Lees met de variant B: *wert*, van *weren*. — *N. R.* resupina pedum unguibus defendit se.

2) *N. R.* In sepulchris nocte dieque versatur.

3) *N. R.* de genere accipitrum.

4) Lees met de varianten: *swarter*. — *N. R.* sed est paulo nigrior.

5) *N. R.* Tarda nimium est et pigra ad volandum, preda tamen vivit, quam dolo vel langore aliquo aut pigricia detentam assequi possit.

6) Lees met de varianten: *soeter*. — *N. R.* gustu dulcissima.

7) *N. R.* Colore tamen distat ab illa (ardea), nam terre simillima est.

Daer staet hi stille in der ghebare
Als of hi doet of een steen ware,
Ende hevet getrect in sinen hals,
Als een dief fel ende valsch,
Ende al omme vissche te begaen,
Dier hi vele pleghet te vaen.
Als hi hem bevoelt int strec,
Staet hi stille ende hout den bec,
Die scaerp es, ter staerke [1]) dan;
Ende alsen nemen waent die man,
Steect hine daer hine mach gheraken.
Die havec die moet oec smaken
Somwile sine sware steke,
Als hine vaet onwiseleke.
Ende [2]), ghevenijnde diere
Eet hi wel, dits sijn maniere.
A. 78 *d.* In lentin [3]) maect hi een luut
In broeken, daer hi staet int cruut,
Met sinen becke int water claer,
Als of et een donre waer.
Sere wel riect hi te viere:
Heren spise eist, want hi es diere.
Medicine es alle [4]) sijn smout,
L. 62 *d.* Bedi es dattet menich hout.

Bistarda es een voghel te waren
Als groet naer als een aren.
Driewarven sprinct hi na sire wisen,
Eer hi mach van der aerden risen.
V. 81 *b.* Crombecte es hi te waren,
Geclauwet bina als een aren.

641. V. A. in dier g. B. steet h. s. i. dire g. — 42. B. Ofte h. d. ofte. — 43. B. heft ingetrect. — 44. V. A. vals. B. Alse e. d. f. e. vlas. — 45. V. A. om v. t. begane. B. E. om vesche t. begane. — 46. V. A. pleicht te vane. B. vane. — 47. B. Alse. — 48. B. houd. — 49. V. A. ter steke. B. scarp es t. steke. — 50. V. A. B. alsene. — 51. V. A. Steectine. — 52. B. die *ontbr.* — 53. B. sire. — 54. B. Alse h. veet. — 55. V. A. B. Pude g. d. — 56. V. A. Eit hi w. sine m. B. na sine m. — 57. V. A. lentijn. B. lentine m. h. enen luud. — 58. B. broecke. — 59. V. A. B. clare. — 60. V. A. het e. d. ware. B. Alse ofte e. donder ware. — 62. V. A. ist w. h. is. B. eest w. si. — 63. V. A. Medicinael so es s. s. B. Medicinael es s. smoud. — 64. V. A. B. ist dat die menighe h. B. eest dat die meneghe houd. — 65. V. A. Bistaerda. — 66. V. A. Also g. na. B. Bina also g. alse. — 67. V. A. Driewaerf sprincti. B. Driewaerf springet hi. — 68. B. erden. — 69. B. Crumbecte. — 70. V. A. Gheclawet. B. Ende geclaeut alse die a.

---

1) Lees met de varianten: *ter steke.*
2) Lees met de varianten: *Pude.* — *N. R.* ranas et venenata comedit.
3) *N. R.* veris tempore.
4) Lees met de varianten: *Medicinael es.*

Vleesch et hi, maer hine pliet
Vlieghen ter proien [1]) niet;
Maer daer hi coemt ende sine ghesellen,
Dat si vermoeghen si nedervellen,
Ende eten al te hant ter stede.
Croengen eten si ghaerne mede;
Ende gheen voghel, die bi visschen [2]) levet,
Sonder hi, die gras lief hevet,
Want si eten gras ghemene;
Ende areweten, al sijn si clene [3]),
Etet uutgaerne dese voghel.
Wit es hi op sine vloghel
Ende op den staert, maer anders te waren
Es hi gheplumet als die aren.
Alst coren staet op tfelt groene
Broet hire in na sinen doene.
A. 79 *a.* Sine swaerheide doet
Dat hi op boemen niet en broet.

Bociosa [4]) dats eens voghels name.
Die in Almaenghen quame,
In Beyeren of in Elsaten,
Hi vonder genouch te maten.
Alsi sullen noten dese,
So loept die hi, als ict lese,
Gapende ene langhe stont,
Onthier ende hem scuumt die mont.
So coemt die si, die dat ontfaet,
Ende dit es hare naturen saet.
L. 63 *a.* Dan legghen si eyere VI of VIII,

671. V. A. het hi. B. eet hi mar. — 72. V. A. Vlieghende tc p. B. Vlieghende te proiende. — 74. B. Vliegende si n. — 75. V. A. etent. B. etene te hand. — 76. B. gerne. 77. V. A. Ende negheen v. d. b. vleessche l. B. Geen v. es d. bi vessche. — 78. V. A. hi es d. gars. B. d. geers lijf h. — 79. V. A. gars. B. gers. — 80. V. A. arweeten als si sijn c. B. erweten. — 81. V. A. uutgherne. B. gerne. — 82. V. A. up sinen. B. sinen v. — 83. V. A. opten s. B. steert m. a. twaren. — 84. B. alse. — 85. V. Ast. V. A. op dat velt. B. opt velt grone. — 86. B. na sine. — 87. V. A. swarede die d. B. swarheide. — 88. V. A. bome n. ne b. B. bome. — 89. V. B. B. es e. v. n. — 90. V. Aelmaengen. — 91. B. ofte. — 92. V. A. ter m. B. gnoech utermaten. — 93. V. A. Als si. B. selen. — 94. V. A. hye a. ic l. B. alse. — 95. B. enen l. stond. — 96. V. A. scumet de mont. B. scumet. — 97. V. A. die suwe. B. die soe. — 98. V. A. dits h. nature. B. Dit es harre n. s. — 99. V. A. sijt VI. B. ofte.

---

[1]) Beter is de lezing der varianten: *Vlieghende te proiene.* — *N. R.* nequaquam in volatu diripit.

[2]) Lees met de varianten: *vleessche.* — *N. R.* hec sola pene avium inter illas que carne vescuntur herbam depascit.

[3]) *N. R.* libentissime pisam cum in herba.

[4]) *N. R.* Bonosas volucres dicunt in Germanie partibus habitantes.

Ende dus winnen si haer gheslachte.
Van der grote dat sijn fassane
So sijn si na minen wane.
V. 82 *a*. Buten bruun ende binnen wit
Es haer vleesch, ende smaect dit
Harde naer in der 'ghebare
Als oft van ere partrisen ware.

B a r l i a t h e s [1]), als ons seghet
Aristotiles, daer twaere in leghet,
Sijn voghele die van houte comen,
A. 79 *b*. Ende diemen boemganse hoert nomen.
Men seghet dat neven der zee strome
Wassen erehande boeme,
Die die zee vellet aen haren danc,
Ende dan rotten si ommelanc;
Ende van der vetheit bi naturen
Comen dese levende creaturen [2]).
Bi den becke hanghen si an thout,
Onthier dat si met ghewout
Hem selven van den houte breken:
Dus hoerewi some boeke spreken.
Oec vintmen liede, horic ghewaghen,
Ghenoech, die seggen dat si saghen
Dese voghele an thout hanghen.
Hare plumekine manghen
Grau ende swart ghemene [3]).
Ghemaect sijn si als ganse clene;
Swart ghevoet als aenden sijn si [4]).
Ons seghet Jacob van Vetri,
Dat bome neven der zee staen,
Daer si wassen sonder waen;

700. **V. A.** E. dan w. si geslachte. **B.** aldus w. s. hare g. — 1. **V.** falsane. — 2. **V. A.** Sijn si als ic vinde ende w. **B.** Sijn si alse ic vinde ende w. — 4. **V. A.** vleisch e. smaect. **B.** smaect. **L.** smaken. — 5. **B.** in dire g. — 6. **V. A.** Oft v. partricen. **B.** Alse o. v. pertrisen. — 7. **V. A.** Barliates. **B.** Barliades. — 8. **V. A.** twaer. — 9. **B.** die *ontbr.* — 10. **V. A.** hort. **B.** dimen b. hord. — 11. **V.** eenrehande. **A.** eenrande. **B.** eerhande. — 13. **V. A.** an. **B.** di z. velt an. — 14. **V. A.** roten. **B.** roeten si eer iet l. — 15. **V. A. B.** comen bi n. — 16. **V. A. B.** Comen *ontbr.* — 17. **V. A. B.** Ende hanghen (anghen) metten b. a. th. — 18. **V. A.** O. ende d. **B.** O. ende si. — 20. **V. A.** horen wi s. boeken. **B.** Dos horewi somegen boeken. — 21 **B.** vindmen lieden. — 22. **V.** vogle an hout. — 23. **V. A.** plumkine. **B.** pluemekine. — 25. **V. A.** Graeu. **B.** gemeine. — 26. **B.** alse g. cleine. — 27. **V. A.** als hande. **B.** alse erde. — 28. **V. A. B.** Vitri. — 29. **V.** bomen. **B.** D. boven n. — 30. **V. A. B.** D. si an w.

---

1) *N. R.* Barliaces .... de ligno crescunt.

2) *N. R.* ex illo humore densato formantur.

3) *N. R.* de quibus .... multas et ipsi vidimus colorem cinereum nigrumque habentes.

4) *N. R.* pedesque habent (ut) anates, sed nigros.

Ende sine hanghen an die telghen niet,
Alsmen an dandre bome siet;
Maer met den becken an den tronc.
L. 63 *b*. Ende alsi neder vallen jonc,
Sine comen ten watre saen,
Haer leven es ghedaen.
Die dou ende tsap van den bomen
Daer of wassen si, als ict gome.
V. 82 *b*. Water ende gras es haer leven
Teerst dat si den boem begheven.
Men plachse tetene hier te voren
In vasten tiden, als wijt horen;
Maer die derde Innocent
Verboet der werelt omtrent
In die consilie van Latrane:
Dus es ment schuldich of te stane.
Nemmeer vandicker van der B;
Hoert die namen van der C.

A. 79 *c*. Caladerus [1]) es een voghel wit,
Ysidorus bescrijft ons dit.
Sijn vleesch binnen, dat es waer,
Maket donker oghen claer [2]).
Sijn nature es dusghedaen:
Doetmenne tenen sieken gaen,
Men mach bi hem weten albloet,
Sal hi ontgaen of bliven doet.
Wil hi op den sieken niet sien,
So nes der doet gheen ontvlien;
Ende keert hi doghen op den man,
So mach hi wel ghenesen dan.
Met sinen opsien neemt hi mede
Den menschen alle sichede,
Ende vlieghter mede in de lucht sijn,

31. **V. A.** an de t. **B.** Si en h. a. d. telege. — 32. **V. A.** andren bomen. **B. A.** andre b. s. — 33. **V. A. B.** metten becke. — 34. **V. A.** als si. — 35. **V. A.** te w. **B.** te watere. — 36. **B.** Hare l. — 37. **V. A. B.** dau e. dat sap. — 38. **V. A.** als ic. **B.** D. af. — 39. **B.** hare l. — 40. **B.** Tierst. — 41. **V. A.** hir. **B.** M. p. t. alse wijt horen. — 42. **B.** In die vastene hier te voren. — 43. **V.** Mer. — 44. **V.** al o. **B.** ombetrent. — 45. **V. A.** die *ontbr.* **B.** Int c. — 46. **V. A.** esmens s. af. **B.** Dos esmens s. af. — 47. **V. A.** Nemmee en vindics. **B.** Nember vindix. — 48. **V. A.** vort in C. **B.** Nu hord d. n. in C. — 49. **V. A.** Caladrius. **B.** Calandris. — 51. **B.** dats w. — 52. **B.** donkere. — 53. **V. A. B.** Sine n. — 54. **V. A.** Doetmen thenen. — 55. **V. A.** bi hem *ontbr.* **B.** weeten bloet. — 56. **V. A.** Sijn o. of sijn leven d. **B.** Sijn o. ofte sine d. — 57. **V. A.** up. **B.** Wille hi. — 58. **V. A.** Sone es, ontflien. — 59. **B.** keerd h. d. opten. — 60. **V. A. B.** wel *ontbr.* — 61. **V.** opsiende. **A.** opsiene. **B.** sienen opsiene. — 62. **V. A. B.** mensche. — 63. **V. A.** vliecht daer m. in die l. **B.** vlieger dar m. in die l. fijn.

[1]) *N. R.* Caladrius. — Wie herinnert zich hierbij niet het gedicht van den vogel *Caradrius*, van Mr. Vosmaer, in de *Vogels v. div. Pluim.* III, 209?

[2]) *N. R.* pars eius interior femoris caliginem aufert ab oculis.

Ende brincse int sonnescijn [1]).
Dese voghele hier te voren
Hilden coninghe, als wijt horen.
Men leest dat desen voghel vant
Alexander in Persen lant.

L. 63 *c*. Cinamelgus [2]), spreect Solijn,
V. 83 *a*. Es een voghel die wil sijn
In Arabien alre best.
Op hoghen boemen maect hi sijn nest,
Ront ende nauwe ende een deel vast,
A. 79 *d*. Van telghen daer canele an wast.
Die neste mach nieman ghelanghen;
Maer die liede van den lande ganghen
Ende scieter in ghelode scichte [3]):
Dus doensi ghevanghen lichte [4]).
Dats om die specie daer dat nest
Of ghemaect es ende ghevest.
Lettel mere dan die mussche
Es die voghel ende broet in bussche;
Maer sijn aerdinghe ende sijn leven
Es hem an die vische ghegheven [5]).

Cignus dats in Dietsche een swane,
Al wit es hi na minen wane:
En was noyt man onder den dach,
Die oyt swarten swane sach.
Sijn vleesch es swart, die plumen wit.

764. V. A. verbarrense. B. verberntse. — 65. V. A. Dese voghel es wit als wijt horen. B. vogle alse wijt horen. — 66. V. A. Helden coninghen hir te voren. B. Hielden c. hir te voren. — 67. B. M. seid, vand. — *Vs.* 767—68 *ontbr. bij* V. *en* A. — 69. V. A. spreict. — 70. V. A. B. wille. — 71. B. Arabia. — 72. V. A. B. In. A. oghen. — 73. A. nouwe. B. Rond e. hoghe e. vast. — 75. V. A. ne mach. B. Den nest. — 77. V. A. ghegloeide sc. B. gloende sc. — 78. V. A. Dus doen sise ofvallen (afvallen) l. B. Ende doense afvallen l. — 79. B. Dat. — 80. B. Oft g. — 81. V. A. mosschen. B. merre danne musschen. — 82. V. breet. V. A. bosschen. B. busschen. — 83. V. A. sine ardinghe. B. ardinge. — 84. V. A. an busschen. B. ane vessche. — 85. V. A. dat. B. Cignis. — 86. V. A. B. Al w. want na m. w. — 87. V. A. Ne. B. En *ontbr.* L. Ende. — 88. B. Die noit. — 89. V. A. B. sine pl. B. es *ontbr.* —

[1]) *N. R.* nam attendit in faciem eius et omnes infirmitates, et dispergit illas, et statim sanatur infirmus. Verg. *Buch der Natur*, 173: wan er bekent sein antlütz und nimt sein siechtum an sich und fleugt in die lüft und *verprent* und zerstraeut si. — In vs. 764 zal met de varianten moeten gelezen worden: *verbarrense* of *verberntse*.

[2]) *N. R.* Cynamologos.

[3]) *N. R.* preciosas cynamonorum congeries iaculis *plumbatis* deiciunt.

[4]) Beter met de variant:

Dus doensi*se* *afvallen* lichte.

[5]) *N. R.* vita eius est ex pischibus.

Natuerlike pleght hi dit,
Dat hi vor sine doet onlanghe
Hem merghet met so hetten sanghe [1]).
Si hebben lieflike ghedaen in hare,
Als die tijt coemt van den jare
Dat si noten sullen na recht,
Want elc omme andren sijn hals vlecht;
Ende na den noten, alsmen mach micken,
Purgieren si in water dicken.
In sine vloghele es sijn cracht,
Gherne broet hi bi der gracht [2]).

V. 83 *b*. A. 80 *a*. C a r i s t e, seghet ons Solijn,
Dat erehande voghelkine sijn,
Die vlieghen moghen doer een vier,
L. 63 *d*. Dat hem die vlamme onghehier
Noch an die vedren, noch an die plumen
Geschaden mach niet ene scume.

C y c o n i a dats die odevare,
Die met den becke maket mare:
Anders en heeft hi luut noch sanc,
Dan dat hi daer mede maect clanc.
Men seyt dat hi jonghe winnet,
Na dien dat hi int lant kinnet
Dat bejach, es groet of clene [3]).
Wederwijs sijn si alle ghemene,
Ende als hi quaet weder vorsiet,
Hine begheeft die jonghen niet.
Hi keert sijn hovet in den wint,
Ende beschermetse als diese mint.

790. A. B. Naturlike. V. A. B. pleghet. — 92. V. A. met soeten s. B. met soete s. — 93. V. A. Si h. l. gebare. B. lijflike gebare. — 94. B. Alse. — 95. B. selen. — 96. V. A. om a. sinen h. B. W. elc andren vlecht. — 97. B. notene a. mah kin micken (*sic !*). — 98. V. A. Purgeert si hare int w. B. Purgeeren si hem int w. — 99. V. A. vlogle es sine. B. sine. — 800. B. op die g. — 1 B. sege S. — 2. V. A. B. erande vogle. — 3. V. A. B. dor. — 4. B. ongier. — 5. V. A. an vedre n. an scume. B. No ane v. no ane pl. — 6. V. A. niet I sc. B. Ghedeeren m. n. I scumen. — 7. V. A. hodevare. — 8. V. A. metten b. maket niemare. B. metten b. maket. L. maken. — 9. V. A. Ende a sone hevet hi l. no s. B. Ende a. ne heft hi luud no s. — 10. V. A. Dan hi d. m. m. gheclanc. B. Dan hi maect metten becke geclanc. — 11. B. seid, wind. — 12. V. A. Na dat hi in den lande k. B. land vind. — 13. B. eest gr. eest cl. — 15. V. A. vorsiet. B. alse, vorsiet. L. siet. — 16. V. A. beghevet d. jonghe. B. jonghe. — 17. V. A. Hi k. selve thovet. B. keerd dat h. — 18. V. bescermerse. A. beschermese. B. bescermtse alse.

---

[1]) Lees met de varianten: met *soeten* sanghe. — *N. R.* carminis dulcedine.

[2]) *N. R.* in stagnis requiescere delectatur.

[3]) *N. R.* Ciconia edit ova vel educat pullos secundum egestatem vel sufficientiam alimenti: si copia fuerit plures, si egestas in cibo fuerit paucos.

Alsi over zee varen,
So leden die cranen [1]) die scaren;
Ende si vechten te samen bede
Jeghen die hem allen doen lede.
Dit es gheproevet bi hem somen,
Die ghewont te neste comen [2]).
Ambrosius ende Baselis mede
Segghen dit over waerhede.
So lief sijn si in Tessalen,
Hi moet metten halse betalen
So wie dat doet den odevare,
Want si serpenten verteren dare.
A. 80 *b*. Plinius die wille bekinnen,
Dat si doersere haer jonghen minnen.
Oec sijn die jonghen hare moeder goet,
V. 84 *a*. Want also langhe als sise voet,
Also langhe voeden sise weder.
Te haren neste beten si neder
Van jare te jare, als et wel scijnt.
Al eten si worme ghevenijnt,
Si ne bliver niet of doet;
L. 64 *a*. Padden scuwen si, ende doen dien noet [3]).
Die crop van den odevare
Ende die maghe, seght openbare
Plinius, dats medicine
Jeghen die cracht van venine.
In wat lande dat si varen
Es mensche onbekent te waren.
Alsi wech willen, seghet Solijn,
In elke jeghen note [4]) dat si sijn

819. V. A. Als si o. die z. B. die see. — 20. V. A. craien de s. — 21. V. A. te samene. — 22. V. A. B. J. al dat h. doet l. — 24. B. gewond ten. — 25. V. A. Ambrosis. B. Basilius. — 27. V. A. B. Tessalen. L. Cessalen. — 29. V. A. B. Wie so doot. — 30. V. A. B. serpente. — 31. B. die *ontbr.* — 32. V. A. dursere hare. B. D. si hare jonc. — 33. V. A. jonghe der m. B. jonghe der moder. — 34. B. alse hise voed. — 35. V. A. B. voetsise. — 36. V. A. B. Tharen n. B. weder. — 37. V. A. als het. B. alst w. scijnd. — 38. A. vorme. B. ghenijnd, *van de eerste hand.* — 39. B. Si en b. n. af. — 40. V. doe die n. A. en doe die n. B. si dor die n. — 41. V. A. hodevare. — 42. V. A. Jof d. m. seghet. B. Ofte d. m. seit oppenbare. — 43. V. A. Pl. seit d. m. — 45. B. landen. — 46. A. B. menschen. — 47. V. A. Als si. B. seit. — 48. V. A. jeghenode daer. B. In wat eighenoden si s.

---

1) Lees met de varianten: die *craien*. — *N. R.* dum maria transeunt, cornices duces earum exercitum procedunt.

2) *N. R.* quod compertum est in hoc, quod sanguinolente vulneribus reverse sunt ad loca solita.

3) Lees met de variant: *en doe die* noet. — *N. R.* bufones vero nonnisi in magna fame comedit.

4). Lees met de variant: In *wat jeghenode*, of *in elke jeghenode daer*.

Versamen si op een velt ghemene,
Ende sine later achter enghene,
Eer si hare vaert bestaen,
En ware dat si waren ghevaen.
Een velt es in Asia,
Daert al versament verre ende na:
Die achter coemt, dat sietmen dicken,
Dien so schoeren si te sticken.

Corotes[1], als ons Plinius seghet,
Es een voghel die pleghet
Op den raven altoes te vechten.
Die raven pijnt hem te verrechten
Jeghen hem nacht ende dach;
A. 80 *c.* Ende so waer elc op andren mach,
Rovet elc andren eyer of jonghen:
Hier toe es elc gherecht ten spronghe[2]).
Tusschen dese II nes gheen vrede,
Ende et dinct mi wesen die sede
Tusschen den leken ende den papen:
Noyt man en sacht so ghescapen,
V. 84 *b.* Dat si verdroeghen over een.
Ic sach dat die pape green,
Daer die vierde droech den vychten[3])
Ter kerken waert doot tere ghichten.
Oec sach ic lachghen den leyen,
Als die papen moesten screyen.

L. 64 *b.* Calendris dats die calander[4]):

849. V. A. up. B. opt tvelt gemeine. — 50. V. A. negheene. B. si en laten a. geine. — 51. B. vard. — 52. V. A. B. hi ware. — 54. B. Dart. — 55 B. seidmen. — 56. V. A. Dien sc. si al t. s. — 57. V. A. B. Coretes. B. alse Pl. s. — 58. V. A. Dat es. B. Dats. — 59. V. A. Opten. B. Opten r. te vechtene. — 60. B. berechtene. — 62. V. A. Waer so e. up. B. Waer so elc. — 63. V. A. eyere of jonge. B. eiere ofte jonge. — 64. V. A. ghereet te. B. Hir t. e. e. ghereet te. — 65. V. A. desen II ne. B. desen II es. — 66. V. A. E. dincke. B. E. dit dinke. — 67. V. A. die leeke entie p. — 68. V. A. saghet. B. N. m. saghet. — 69. V. A. wel droeghen. B. wel drogen. — 71. V. A. die IIII droeghen d. vichten. B. die viere drogen d. viften. — 73. V. A. lachen. B. sagec lachen. — 74. V. A. pape moeste. B. Doe d. pape moeste. — 75. V. A. calandre. B. Calandris, calandre.

---

1) *N. R.* Choretes.

2) *N. R.* Cum vero nox terre cunctis animalibus quietem sub silencio dederit oportunam, illi nec tunc quidem sibi invicem nocere desinunt, sed egressi nidis ova sua alternatim cupidius exquirentes si invenerint rapiunt. — Lees in vs. 864 met de varianten: *ghereet.*

3) Lees met de varianten:

Daer die *viere droeghen* den vychten.

4) *N. R.* Calandris avis est parva, alaude prope consimilis.

Soeter singhet cume enighe ander,
Ende dats die sake twi si staen
In gaiolen vaste ghevaen.
Nochtan dinct si vergheten al
Haren karker ende haer mesval,
Ende singhet altoes in der ghebare,
Als of haer ghevanghenesse wilde [1] ware,
Ende conterfaet der voghelijn sanc
Altoes met hare kelen clanc.
Bi desen voghele machmen verstaen
Hem die met minnen es bevaen,
Dat een swaer karker es ende soete.
Cume hevet hi enighe moete
Om yet te pensen dan omme sanc,
Ende om feeste ende om spel ghemanc.
Der minnen karker geeft hi prijs,
A. 80 *d.* Want et dinct hem een paradijs.

C o r v u s dats een raven, ic wane;
Al ist swart dat hi heeft ane.
Als die sie broet so brinct haer eten
Altoes die hie sonder vergheten.
V. 85 *a.* Ons scrivet sinte Augustijn,
Als sine jonghe uutcomen sijn,
Dat hise niet en wille bekinnen,
Onthier si swarten beghinnen [2].
VII daghe, segghen die wise,
Dat si leven sonder spise,
Tote dat die plumen utegaen:
Dan wil hise over sijn ontfaen,
Ende gheeft hem dat hem bedaerf:
Dit es gheproeft menichwaerf.

876. V. A. B. enich andre. — 79. V. A. soe. — 80. V. A. hare m. B. karkere e. har. — 81. V. A. in dier g. B. in dire g. — 82. V. A. A. of (jof) hare vanghenesse al weelde w. B. Oft hare g. al weelde w. — 83. V. conterfeit d. vogle. A. conterfait d. vogline s. B. conterfait d. vogle. — 84. B. gheclanc. — 85. V. A. vogle. — 86. V. A. van m. — 87. B. kerkere es e. een s. — 88. B. heeft. — 89. V. A. pensene d. om. B. penssene d. om. — 90. V. A. B. Ende *ontbr.* — 91. V. A. ghevet. B. karkere. — 92. V. A. B. Ende dinct. — 93. V. die rave. A. B. die r. — 94. V. A. Al sw. ist d. h. hevet. B. Al sward d. h. hevet. — 95. V. A. Die suwe b. dan bringt. B. Die sie b. dan bringhet hare e. — 96. V. A. hye. B. hi. — 97. B. scrijft sente. — 98. B. Alse s. joncghe. — 99. V. A. ne w. kinnen. B. en *ontbr.* — 900. V. A. B. O. ende si. B. swerten. — 3. V. A. B. d. swarte pl. uutgaen. — 4. B. wille. — 5. V. A. B. ghevet. V. bederf. B. bedarf. — 6. V. A. B. gheproevet.

[1]) Lees met de varianten: *weelde.* — *N. R.* ymmo videtur quod delicias sibi reputet taliter esse captivam.

[2]) *N. R.* Corvus pullos ovis eductos non pascit, donec suos comprehendens plumas nigrescere viderit.

Ene aventure segghen liede,
Die in Tyberius tiden ghesciede,
Die Roemsche keyser was tien tiden
L. 64 *c.* Dat God die doet over wilde liden.
Eens ravens jonc quam ghevallen
Uut enen toeren, hoerwi callen.
Op sijn hof datment ophelt;
Men leerdet spreken met ghewelt,
So dat et telken morghenstonde
Tyberise groeten beghonde
Keyserlike ende bi namen,
Daer na dander heren te samen,
Dranamicuse ende Drisuse mede [1]):
Dit was altoes des ravens sede;
Ende daer na tfolc dat daer leet.
Hier naer ward enen van nide leet,
A. 81 *a.* Die den raven tleven nam [2]).
Als dit dus voer den lieden quam,
Daden si den man ontliven,
Ende die manne metten wiven
Daden sravens uutvaert,
Als oft ware een prinse waerd.
Die raven brinct uut
Menigherhande luut [3]).
Des scuvuts eyere eet hi bi daghe;
Bi nachte doet hem dander ghelaghe,
Ende neemt den raven sine eyere dan [4]):
Dits strijt die niet versceiden can.

907. V. A. Eene a. B. Ene a. L. Ende. — 8. B. Dat. — 9. V. A. B. Roemsch k. w. tien t. L. tenen t. — 10. B. wilde overliden. — 11. B. Een r. V. A. B. dat quam. — 12. V. A. torre horen wi. B. Ute e. thorre wi c. — 13. V. A. In s. h. dat men uphelt. B. In s. h. menne o. — 14. V. A. leeret. B. Ende leret. — 15. V. A. het telker. B. S. dat elker marginstonde. — 16. V. A. Tyberiuse. B. Tyberiuse groten. — 17. B. bi siere n. — 18. B. dandre. — 19. V. A. Germanicuse e. Drususe. B. Germanicus e. Drususe. — 20. B. des *ontbr.* — 21 V. A. datter l. B. dartoe tf. datter l. — 22. V. A. Hier (Hir) omme wort een v. n. heet. B. Hir ombe werd een v. n. heet. — 23. B. sijn leven. — 24. V. A. Al d. aldus vor die liede. B. Alse d. dos vor den keizer q. — 27. V. A. B. des ravens. B. wdvard. — 28. V. A. B. Alst hadde ghesijn e. prince (A. prence) w. — 29. V. A. die bringhet. B. die bringhen. — 30. V. A. Harde menichrande. B. Herde m. l. — 31. V. A. scuwts eyer et. B. scovuts e. et. — 32. V. A. B. laghe. — 33. V. A. sijn eyer. — 34. V. A. verscheden. B. vergan can.

[1]) Lees met de varianten: *Germanicuse* ende *Drususe* mede. — *N. R.* Germanicum et Drusum Cesares nominatim . . . . salutavit.

[2]) *N. R.* Qui ad officinam una dierum rediens a quodam stimulante invidia occisus est.

[3]) *N. R.* Corvus clamosus est et diversas format voces.

[4]) *N. R.* Corvus comedit ova bubonis, et bubo corvi ova de nocte. Corvus forcior est de die, bubo de nocte.

Den vos mint hi bi naturen,
Ende ons segghent die scrifturen.

V. 85 *b*. Cornix, als ons toe es coemen,
Dats dat wi die craie nomen,
Ende sijn van des ravens gheslachte.
Edel voghel haten si onsachte.
Si biten te sticken ende trecken
Alle voghele met crommen becken,
Want si kennense haer viande;
Ende somwile coemter hem of scande,
Want alsi hem te vele volghen,
L. 64 *d*. Worter sulc omme verswolghen [1]).
Si volghen haren jonghen naer,
Ende doegher omme grote vaer,
Ende winnen hem dat hem bedarf
Langhe stont ende menichwarf [2]);
Ende als die sie die eyere wacht,
Voetse die hi dach ende nacht.
Leert, ghi liede van manieren,
Juwe kindre hier bestieren;
A. 81 *b*. Leert, ghi manne, ende [3]) vrouwen
Te helpen met goeder trouwen!

Cornica, scrivet Plinius,
Es een groet voghel, dien men dus
Noemt int lant van Orient.
Ghenen groter voghel men kent,
Also als men die waerheit weet,
Wers met sinen plumen ghecleet [4]).

936. V. A. B. Als o. segghen. B. scrijfturen. — 37. V. Conix, *doch op den rand met roode letters :* Cornix. B. alse. — 38. B. Horen wi d. c. n. — 40. V. A. Edele vogle. B. Edele voghele. — 41. V. A. te *ontbr*. — 42. V. A. Alle vogle. B. Alle. L. Alse. — 43. V. A. Want s. k. hare v. B. Want si kinnense over hare v. L. Maer. — 44. V. A. Maer s. comter h. af. — 45. V. A. als si. — 46. V. A. verswolghen. B. Werter ombe selc verbolghen. — 47. V. A. hare jonge. B. vlogen h. joncgen. — 48. V. A. E. hebben om hem groten v. B. E. hebber ombe groten v. — 50. B. stond. — 51. V. A. alse als) d. suwe d. eyer. B. alse d. soe. — 52. V. A. hye. V. nacht e. dach. — 53. B. Leerd. — 54. V. A. kindren. B. Uwe kindere hir bi stieren. — 55. V. A. mannen jouwen vr. B. Leerd g. m. uwen vr. — 56. V. A. B. helpene. B. trowen. — 58. V. A. diemen. B. dimen. — 59. V. A. Nomet. — 60. V. A. menne k. B. groten. — 61. B. warheit. V. A. weet *ontbr*. — 62. V. Dwers. A. Dweers.

[1]) *N. R.* Cum enim aves nobiles multum impugnantibus detulerint, tandem impatiencia victe *lacerant* importunas.

[2]) *N. R.* Hee sole .... pullos volantes aliquamdiu pascunt, quos comitatu sedulo persequuntur, et sollicite sunt ne teneri forte deficiant.

[3]) Lees met de varianten: *uwen*.

[4]) *N. R.* Avis hec, licet magna sit, tamen plumas non habet secundum magnitudinem sui corporis. — De lezing van den tekst *wers* is blijkens het Latijn de ware.

Sine longene die es groet,
Vet ende van blode roet,
V. 86 *a*. Groet als die longhe van der zeecoe [1]),
Ende medicinael daer toe.

C u c u l u s dats die kukuut,
Ende heet aldus omme sijn luut;
Want cukuuc es altoes sijn zanc,
Ende daer an nes gheen verghanc.
Een traech voghel ende onghestade.
Voghelkine doet hi scade;
Want sine lesse es hem so ghevest,
Dat hi sine eyer leght in haer nest.
Dus broet die bedroghene voghel
A. 81 *c*. Die eyer onder sinen vloghel,
Ende waent dat hem toebehoert;
So dat die kukuuc coemt voert,
Die den voghelkine es onbekint;
Maer die ding daerten om mint,
L. 65 *a*. Dats omme dat hi wast so sere;
Ende so eet die cukuuc mere
Dan enighe drie van den clenen:
Dit moet die moeder somwile bewenen.
Want so langhe volghet si hem achter,
Dat al die scande ende die lachter
Op die moeder moet becraken [2]):
Dits die loen van sulker saken.
Wach hem die den scalc verdraghet!
Want die scalc merct ende jaghet
Talre stont om sijn voerdeel:
Mocht hire an winnen gheheel

963. V. A. longre. B. Siene. — 64. V. A. B. bloede. — 65. V. A. longre v. d. coe. B. alse d. longhene v. d. coe. — 67. V. A. cochuut. B. cucuut. — 68. V. A. hetet a. om. — 69. V. A. W. koc koc. B. cuc cuc. — 70. V. A. B. es. — 71. V. A. v. een o. — 72. V. A. doet het. — 73. V. A. es *ontbr*. B. Want *ontbr*. — 74. V. A. leit. B. eiere leget in haren n. — 75. B. broed. — 76. V. A. Dat hey. B. Dat ey. — 77. V. A. toebehort. B. toegehord. — 78. V. A. kockuuc comet vort. B. cuccuc c. vord. — 79. B. onbekijnt. — 80. V. A. dinc daer hine omme. B. dinc daer hine om mijnt. — 81. V. A. om d. h. wasset. B. om. — 82. V. A. et d. kockuut. B. et d. cuc cuc. — 83. V. A. enich, cleinen. B. cleinen. — 84. V. A. beweinen. B. moder somwille beweinen. — 85. V. A. langhet. B. vlieghet si. — 86. V. A. alle (al) d. scade entie l. B. al *ontbr*. — 88. V. A. sulken. B. selker. — 89. V. A. B. Wach. L. Wacht. B. scalken. — 90. V. A. marct. — 91. V. A. B. vordeel. — 92. B. Mochte h. ane w. geel.

---

1) *N. R.* pulmonem, quem ipsa avis magnum habet, carnosum, sanguineum, et est similis pulmoni qui est in *vacca*. — Blijkens het origineel moet met de variant *coe* gelezen worden, in plaats van *zeecoe*.

2) *N. R.* nam ubi cuculum putata mater eduxerit et ad robur nutrierit evolandi, cuculus versa vice in nutricem exurgit et perimit insequentem.

Een appelkijn, et ware verloeren
Al datmen hem dede te voeren.
Men leset dat die cukuuc pleghet,
Dat hi al den winter leghet
In sinen plumen in olie bomen [1])
Of in daerde, ende hem ghomen
So in den somer can [2]),
Dat hem gheen hongher en gaet an
V. 86 *b*. In den winter, sonder waen.
Van sinen spuwe, als wijt verstaen,
Wassen crekelen, als wi sien,
Die int gras te springhen plien.

C o r e d u l u s, als Ysidorus seghet,
Dat es een voghel die pleghet
Dat hi bi der proien levet,
A. 81 *d*. Ende hi mint, alsmen ons seghet,
Therte van der proien sere.
Coredulus minnet [3]) onse Here,
Die wilen bi den heiligen man
Aldus den mensche spreect an:
„Lieve kint, gef mi dijn herte";
Ende daer omme doghe die smerte [4]),
Ende hi gaf sijn hertebloet als die milde,
Want onse herte hi hebben wilde.
Ons allen radic al ghemene,
L. 65 *b*. Dat hem elc gheve sijn herte te lene.

993. V. A. tware. — 95. V. A. kockuut. B. cuc cuc. — 97. V. A. sine p. in hollen b. B. sine p. in holen. — 98. V. A. Jof i. d. e. hi begomen. B. Ofte in derde e. hi begomen. — 99. V. A. dan. B. So hem. — 1000. V. A. B. en *ontbr*. — 1. V. A. In d. w. anghegaen. — *Vs*. 1001 *ontbr. bij* L. — 2. V. A. wi v. B. alse. — 3. V. A. creghele die wi. B. crekele die wi. — 4. V. A. B. springhene. — 5. B. alse. — 6. V. A. B. Dat *ontbr*. — 8. V. A. B. Ende vor alle dinc vercoren hevet. — 9. V. A. van den pr. — 10. V. A. meenet. B. meent. — 11. V. A. B. D. bi d. wisen heleghen m. — 12. V. A. spreict. — 13. V. A. dine h. B. Live kinder geft mi din h. — 14. V. A. doghedi sm. B. Want d. ombe so gedogedic sm. — 15. V. A. hi *ontbr*. B. Hi g. s. h. alse. — 16. V. A. B. W. hi onse herte h. w. — 17. V. A. radic dan g. — 18. V. A. elc *ontbr*. B. s. h. alleene.

---

[1]) Lees met de varianten: in *hollen* bomen. — *N. R.* intrat latibulum terre vel arborum concavitates.

[2]) *N. R.* ibique estate congerit quo vivit.

[3]) Lees met de varianten: *meenet*. — *N. R.* ipsum utique Deum significans, qui per sapientem fidelem animam ammovet, dicens: Praebe mihi cor tuum, fili! super quo Augustinus: Tantum enim emit ut solus possidere debeat. In vs. 1010 leze men met de varianten: Die bi den wisen, heiligen man, d. i. door Augustinus.

[4]) Lees met de varianten, met eenige wijziging:

Want daer omme *doghedi* smerte.

Columba dats der duven name,
Een sachte voghel ende bequame.
Bedi seitmen [1]), sijs sonder galle.
Aristotiles wederseitse alle
Die segghen dat sire sonder levet,
Ende hi seght dat si galle hevet
In een daermekijn, ende niet ter stede
Daert es ander voghel sede.
Dus ontsculdecht men Bede wort,
Die segghen [2]), dat gheen galle behoert
Der duven toe; ja, in der stat
Daerse andre voghel hebben gehat.
Met cussen toghen si hare minne.
Neghene croonghe, also ict kinne,
V. 87 *a.* Eten si dur ghene noet.
Si vlieghen ghaerne met scaren groet.
Bi puren zade leiden si haer leven.
Doer sanc hoertmen hem utegheven
Erehande versuchten ende claghen [3]).
Men siet hem dicke teten draghen
Kiekenen die hem niet bestaen.
Neghenwaerf, hebwi verstaen,
A. 82 *a.* So verniewen si haer sien [4]).
Sijn si vluch, macht hem geschien,
So maken si so hoghe haer nest,
Dat allen wormen es ontfest,

1019. B. C. es. — 20. V. A. sochte. B. sacht v. e. een b. — 21. V. A. Beda seghet si es. B. Bedie seghet men si es. — 22. V. A. Alebrecht wedersegse. — 23. V. A. soere. B. Diet s. d. siere. — 24. V. A. E. seghet d. soe. B. E. seid. — 25. V. A. darmkijn. B. darmekin. — 26. V. A. andren voglen. B. andren voghelen. — 27. A. onsculdicht men. V. o. men b. w. B. men hare word. L. men *ontbr.* — 28. V. A. seghet d. gheene g. behort. B. gene g. behord. — 29. B. ja ter stad. — 30. V. A. ander vogle. B. voghele. — 31. V. A. B. cussene. - 32. V. A. croenge als ic. B. Gheene croenge als. — 33. V. A. So e. si dur. B. So ne e. si dor. L. durg. — 34. B. gheerne. — 35. V. A. leden. B. leden si hare. — 36. V. A. Over s. h. h. uutgheven. B. Genen s. hord men h. geven. — 37. V. A. Eenrande. B. Erande v. sonder cl. — 38. V. A. dichten tetene. B. dicken tetene. — 39. B. Kiekine. — 40. V. Negheen w'. A. Negheen w', *doch* ve *met kleine lettertjes er naast geschreven.* V. A. hebben wi. B. Negenewerf hebbe wi v. — 41. B. Dat si om hare vernuwen s. — 42. V. A. vluc maghet. B. Sien si vlucht mach. — 43. B. haren n. — 44. B. voghelen es ontvest.

---

1) Lees met de variant: *Beda seghet.* — *N. R.* sine felle est, ut Beda dicit.

2) Lees met de varianten: *seghet*, daar het op *bede* betrekking heeft, waarin men blijkens het Latijn den genitivus van den eigennaam *Beda* moet zoeken, hetwelk door afschrijvers niet is begrepen. — *N. R.* Solvitur vero contrarietas Bede, qui dicit quod fel non habet, per hoc ut subaudiatur: non eo loco quo cetera animalia.

3) *N. R.* gemitum pro cantu habet.

4) *N. R.* Columba novem vicibus visum recuperat.

Die hem scade willen doen [1]).
  Op elc punt vintmen wel sermoen,
Die hier voeren staen bescreven [2]).
Die duve neemt haer leven
Harde ghaerne den water naer,
Dats bedi, seitmen over waer,
Om dat si natuerlec in dien
Des havex scade wille sien [3]).
Want van naturen sijn haveke twe:
Deene en proiet nemmermee
Dan dat hi sittende siet;
L. 65 *c.* Dandre wat dat vlieghens pliet [4]).
Die duve, die dit wel verstaet,
Siet sine int water die sitters vaet,
So heeft si dan haer opvaert [5]);
Eist een die vlieghene begaert,
So ne porret si van der stede niet:
Dits dat si ghaerne int water siet.
  Columbe heten duven erehande [6]),
Die sijn in someghen lande,
Ist dat si haer ghenoet verliesen,
Si ander nemmermeer en kiesen.
Allene vlieghen si, wat dats ghesciet;

1046. V. A. Up e. point. **B.** point vindmen s. — **47. V. A.** ghescreven. **B.** hir. — **48. V. A.** nemet. **B.** hare l. — **49. V. A.** watre. **B.** Herde gheerne d. watere. — **50. V. A.** Ende dats. **B.** D. bi die segetmen vor w. — **51. V.** Natuerlike. **A. B.** Naturlike. — **52. V. A.** havics s. willen. **B.** havecs s. willen. — **53. V. A.** van manieren. **B.** van maniere. — **54. V. A.** Deen ne. **B.** Deen ne. p. nemberme. — **55. V. A.** hie sitten. — *Vs.* 1055 *ontbr. bij* **L.** — **56. V. A.** wat so. **B.** Dander vaet d. vl. p. — **57. V. A. B.** verstaet. **L.** voersiet. — **58. V. A.** S. soene. — **59. V. A.** So heft soe haer d. upwaert. **B.** Soe hebsie hare d. opward. — **60. V. A.** vlieghende. **B.** Eest en d. vliegens b. — **61. V. A.** p. soe. **B.** Soe en porsie. — **62. V. A.** D. daer soe twater ghaerne omme s. **B.** Dats daer si dwater gerne ombe s. — **63. V. A.** Palumbe h. erande. **B.** Palumba h. erande. — **64. V. A.** Duven d. s. in den l. **B.** Duven d. s. in somen l. — **65. V. A.** Eist. **B.** Eest d. s. hare. — **66. V. A.** Die a. nemmermee ne k. **B.** Die andre. — **67. V. A.** si so wats g. **B.** vlieget si wats g.

---

[1]) *N. R.* ubi male bestie non possunt attingere.

[2]) Wat door Maerlant met deze twee verzen bedoeld wordt, is niet recht duidelijk. In het origineel volgt op de in aant. 1) medegedeelde woorden: „Tua vero conversacio et anima fidelis in celis sit." Doch Maerlant slaat hier juist de „sermoene" uit de *N. R.* over.

[3]) *N. R.* ut . . . . venientis umbram accipitris prospiciat in aquis.

[4]) Voor *wat* is de lezing *vaet* bij B. te verkiezen. — *N. R.* Duo sunt genera accipitrum, quorum unum genus nequaquam sedendo capit, sed in arbore volitantes. Aliud vero genus est accipitrum, quod aves nonnisi in terra sedentes capit.

[5]) Lees met de variant: So *heft* si haer dan *opwaert*, en in vs. 1060: *vlieghende* voor *vlieghene*.

[6]) Met de varianten zal wel voor *columbe* moeten gelezen worden: *Palumbe*. Doch verg. *N. R.* alieque columbe sunt, que masculos non noverunt, alie vero que habitos primo ac perditos vidue remanserunt.

Waer si rusten weetmen niet.
Men vint duven clene ende groet,
Die nemmermeer kiesen ghenoet,
Die wonen nauwe in hoghen gaten,
Om dat si die duvers haten;
Ende daer si in ghenote sijn,
V. 87 *b.* Es haer trouwe groet ende fijn,
Ende sijn narenst in haren dinghen,
Hoe si groet gheslachte bringhen.
En doe mesval, si bringhen twe,
Ende selden min ende nemmee.
Sien si vreemde duven varen,
A. 82 *b.* Si gheleidense met haren scaren.
Keseling eten si na hare manieren,
Om dat si hem der mede purgieren,
Want hare maghen die sijn heet [1]).
  Tbloet van duven, alsmen weet,
Van tortelduven, van swalewen mede,
Uutghelaten tere stede
Onder den rechter vlogel allene,
Maket donker oghen reine.
  Duven drinken tere toeghen
Al dat si ghedrinken moeghen,
Ghelike alst waer ene coe [2]):
Ic wane dats gheen voghel me en doe.
L. 65 *d.* XV jaer dat es haer leven.
Duven jonc, dus ist bescreven,
Sijn best in den heerfst ende in den lentijn,
Want si met granen ghevoet sijn.
  An die duve men beseft,
Dat si haer somwile verheft
Om haer plumen te maken scone,

1068. **V. A.** Ende w. si r. sone w. n. **B.** W. so si varen. — 69. **B.** Men weet. — 70. **V. A.** nemmermee en k. **B.** nemberme. — 71. **V. A.** D. w. hoghe in nauwen g. — 74. **V. A.** haer minne trouwe e. f. **B.** hare minne. — 75. **V. A.** hare d. **B.** nerenst. — 76. **V. A.** grote. — 77. **V. A.** bringher. **B.** Hen d. m. s. bringher. — 78. **V. A.** ende niet mee. **B.** nemmer mee. — 79. **V. A. B.** vremde. — 80. **V. A.** gheledense mit. — 81. **V. A. B.** Kesele. — 82. **V. A.** daer m. **B.** O. d. sire h. mede. — 84. **V. A. B.** Bloet v. d. alsment. — 85. **B.** van vlammen m. — 86. **B.** Uteghelaten. — 87. **V. A.** vogel. — 88. **V. A.** reene. **B.** donkere o. rene. — 89. **V. A.** toghen. **B.** terre togen. — 90. **V. A.** Al dat dat si drinken m. **B.** drinken. — 91. **V. A.** Ghelijc a. ware. **B.** Ghelijc dat ware. — 92. **V. A.** Dat wanic dat els v. ne d. **B.** Dat wanic dat g. v. doe. — 93. **V. A.** dats. **B.** dats hare. — 94. **V. A.** Duve j. d. es b. **B.** dos eest. — 95. **V. A.** in erefst e. in l. **B.** in herfste e. in lintijn. — 96. **V. A.** greine ghevoedet. **B.** grane. — 98. **V. A.** D. soe. **B.** haren s. verheeft. — 99. **V. A.** hare pl. **B.** hare pl. te makene.

---

1) *N. R.* Comedunt lapillos propter stomachi temperanciam.

2) *N. R.* Proprium columbarum est inter ceteras aves, collum cum biberint non resupinare, latoque bibere gutture more iumentorum.

Ende daer of coemt haer hone;
Want als die havec dat besiet,
Dat si haer min wacht dan si pliet,
Grijpt hise al onversien.
Dies die duvele noch plien,
Dat si in hovaerde belaghen
Menighen dien si met hem draghen.

C a r c h a t e s, als Aristotiles seghet,
Es een voghel die te sijn pleghet
V. 88 *a.* Bi der zee, want hire hem bi gheneert
Van vischen die hi verteert.
A. 82 *c.* Minder dan die havec es hi.
Int water es hi alse vri,
Dat hire in gheduren can
Als langhe als een man
Wandelen mach ene mile;
Doch moet hi weder na der wile
Ter lucht ende sinen adem ontfaen,
Jof sijn leven waer ghedaen.
Ay mi! merct op dese wordt,
Ghi die in sonden sijt versmort:
Al es verdronken langhe u moet
In dit neder aertsche goet,
Ghi blivet verloren daer in,
Ghi en keert an Gode juwen sin,
Ende ghi van Gode die lucht ontfaet.
Ay! vergave Got dient al so staet,
Dien de aertsche zonden bedecken,
L. 66 *a.* Dat hi voer die doet moeste trecken
Opwaert sijn herte ende Gode volghen,
Eer hem die zebaren verswolghen.

C o t u r n i x, dese naem in Latijn
Mach in Dietsche een quattele sijn.
In onse lant varen si ende coemen,

1100. V. A. comt hare. B. af so c. hare. — 1. B. alse d. h. siet. — 2. V. A. soe — soe. B. hare. — 3. V. A. onvorsien. B. Ghegrijpt h. o. — 4. V. A. duvle. — 5. V. A. B. hoverden. — 6. V. A. die si mit. B. die si m. hen. — 7. V. A. Carthates a. Alebrecht s. B. Carcates. — 8. V. A. te wesen. B. te siene. — 9. B. mede generd. — 10. V. A. An v. B. V. den vesschen. — 12. V. is. V. A. B. also. — 14. V. A. B. Also l. dat. — 16. V. A. na die w. B. weder ene w. — 18. V. A. ware. B. Ofte s. l. ware. — 19. V. A. maerct up d. wort. B. dese mord. — 20. V. A. versmoort. B. versmord. — 22. V. A. In eerdsche weelde in erdsch g. B. In dertsche weelde int hertsche g. — 23. B. blijft. — 24. V. A. Gine set a. G. uwen. B. set ane G. uwen s. — 25. V. A. van hem. B. Dat g. van hem. — 26. V. A. B. God. — 27. V. A. Die de erdsche sonde. B. die eertsche. — 28. V. A. vor, vertrecken. B. Datsi vor sine sonden verstrecken. — 29. V. A. Upwert sine h. — 30. V. A. Eerne d. zeebare. B. Eerne. — 31. B. Cotrinux. — 32. V. quackel. A. die quackel. B. Dietsch die quackele.

So dat selden es vernomen
Welctijt si comen ofte varen;
Maer in die andre lande te waren
Hebben si haer tijt al openbare,
Als die swalewe ende dodevare,
Bede te varen ende te keren.
Die oude pleghen die jonghen te leren,
Alsi enen lande ghenaken,
Daer si hem te brodene maken,
Dat si behouden hare scare
Jeghen den vreemden [1]) spareware,
Die haers nauwe wacht op tlant.
V. 88 *b*, A. 82 *d*. Dese spaerware dats die viant;
Dat lant eist ende van den leven.
In tende pleghet hem te gheven
Die viant narenstlike daer toe,
Hoe hi dese scalcheit doe,
Dat hi die ziele mede va:
Nu pine hem elc dat hi ontga!
Men seghet dat gheen dier levet
Sekerlike, dat groet evel hevet,
Sonder die mensche ende die quattele, bedi
Seitmen dat haer vleesch quaet si [2]).

Carduelis es een clene dinc,
Ende bediet een distelvinc,

1135. V. A. Wiltijt. — 36. V. A. in andren l. — 37. V. A. Hebsi hare t. als o. — *Vs.* 1136—37 *ontbr. bij* B. — 38. V. A. Als d. zw. of de odevare. B. Als d. s. ofte die odevare. L. Aldus. — 39. V. A. vaerne e. te keerne. B. Beide te varne e. te kerne. — 40. V. A. De houde p. te jonge te leerne. B. jonghe te lerne. — 41. V. A. Als si. — 42. V. A. broedene. B. hen te broedena. — 43. V. A. vorhoeden. B. voerhoeden. — 44. V. A. Vor d. wreden sperware. B. Dor d. wreden sporeware. — 45. V. A. hars, up. B. hars. — 46. V. Die sperware. A. Die speerware. B. Die spereware. — 47. V. A. Tlant dats tende van den levene. B. D. land es dinde v. den levene. L. den *ontbr.* — 48. V. A. ghevene. B. Int inde, ghevene. — 49. V. A. narenstelike. B. viand nerenstelike. — 50. V. A. sulke sc. B. selke scalheit. — 51. V. A. der sielen. B. daer die siele. — 52. B. hoe hi o. — 53. V. A. dat dier negheen en l. B. dat dier geen l. — 54. A. tgroot. B. Sonder sie diet groete e. h. — 55. V. A. ende so bedi. B. Ende d. m. ende bedi. — 56. V. Seghmen. A. Seghetmen. V. A. vleisch. B. Seidmen d. hare. — 57. B. Cardicelis e. ene. — 58. V. A. E. het (heet) met ons e. d. B. K. heetmen ons e. destelvinc.

---

[1]) Lees met de varianten: *wreden*, en in het vorige vers: *vorhoeden*, voor *behouden*. Verg. *Buch d. Natur*, 182: Wenn der wahteln zeit kümt, daz si über mer varn wellent und daz si zuo dem urfär nâhent, sô lâgt ir der habich allermaist. dar umb wartent si danne irr gelaiter, daz sint die kraeen, der vliegent vil mit in und behüetent si vor den häbichen.

[2]) *N. R.* Hec sola avis cum homine inter omnia terre animalia caducum morbum patitur.

Om dat in distelen, na sire wise,
Gherne soeket sine spise.
Dits van plumen menighertiere
Van vaerwen so doerdiere,
Datment te wonder aen mach sien;
L. 66 *b*. Doch nes sijn prijs niet in dien:
Sijn sanc es oec te prisen bet.
Hier omme vintmense gheset
In gaiolen te menigher stede,
Om den mensche te merghene mede.
Al heeftse nature cleen ghemaect,
Hare sanc, die wel soete smaect,
Ende haer plumen scoen ende fijn
Doensi lief ende waert sijn
Dan der dorper schuvut [1]):
Hi es lelic ende dorper in sijn luut.

Corchiles [2]), als ons Plinius ontbint,
A. 83 *a*. Es tminste voghelkijn datmen kint,
Ende es tfoghelkijn datmen weet
Dat al der voghel coninc heet [3]).
V. 91 *a*. So groet ghemoet ist, alsmen seghet,
Dat op den aren te sitten pleghet [4]);

1159. **B.** Ende d. in diestelen. — 60. **B.** Gheerne. — 61. **V. A.** so m. — 62. **V. A.** varwen so dordiere. **B.** Ende v. varuwen so doredière. — 63. **V. A.** wondre an. **B.** wondere ane mah. — 64. **V. A.** niet al. **B.** es. — 65. **V. A.** prisene. **B.** noch te prisene. — 66. **A.** Hir. **B.** Hir ombe. — 67. **B.** ter m. — 68. **V. A.** vermergene. **B.** vervroiene. — 69. **V. A.** heefse n. clene. **B.** cleine. — 70. **B.** so soete. — 71. **V. A. B.** hare p. scone. — 72. **V. A.** liever e. te waerder. **B.** Doetse liever e. werder. — 73. **V. A.** den dorperen scuwut. **B.** den dorpren scovut. — 74. **V.** dorp. **V. A.** sijn huut. **B.** Die so lelec es in s. l. — 75. **V. A.** ons *onthr*. **A.** onbint. **B.** Cartiles alse Pl. — 76. **V. A.** vint. **B.** dminste v. d. vint. — 77. **V. A.** tconelkijn. **B.** dat voghelkijn als men. — 78. **V A.** vogele conijnc (coninc). **B.** vogele coninge. — 79. **V.** alstmen. **B.** hoghe g. eest. — *In* **V.** *staan de bladen verkeerd, daar* 88 *b gevolgd wordt door* 91 *a*, *en hiertusschen op* 89 *en* 90 *vs.* 1237—1370 *voorkomen, zijnde de beschrijving van den* Erodius *en den* Fenix. *Bladz.* 91 *moet dus volgen op bl.* 88. *Onder aan* 90 *b staat het volgende*: Soec voert an daer teruce staet gheteykent an dander side, ende heet Fulica datter na volghet. — 80. **V. A.** up d. a. t. stridene. **B.** aer te stridene. — *Vs.* 1179 *en* 1180 *in omgekeerde volgorde bij* **B.**

---

1) Lees met de varianten:

Doense *liever* ende *waerder* sijn
Dan *den dorperen* schuvut.

2) *N. R.* Crothiles. Aldus noemt de Latijnsche schrijver den vogel, die bij Plinius *trochilus* heet.

3) *N. R.* avis est quam in Ytalia regem avium dicimus. Verg. *Buch d. Natur* 184: Crochilus haizt ain *künigel*. von dem spricht Plinius, daz ez ain küng und ain herr sei der andern vogel in dem land Italia... Daz *küngel* ist der klainst vogel unter allen vögeln. — De lezing in vs. 1177 van **V.** en **A.**: *conelkijn*, als benaming voor het winterkoninkje, komt met den Duitschen naam *künigel* overeen, en is zeker de ware.

4) *N. R.* Est autem animositate tam magna ut contra aquilam avium reginam audeat temptare conatus.

Ende alst den aren gram dan doet,
Ende hiet waent houden in den voet,
Ontsluuptet tusschen den clauwen dan,
Ende vlieghet hem omme die oghen dan,
So dat hem die aern verschamet,
Want hi hem om niet vergramet,
Ende vlieghet hene sire strate.
Al es dit clene utermaten,
Nochtan heeftet van naturen
Meer jonghen dan andre creaturen.
Worme etet in dien haghen [1].
Ets quaet te vanghen met laghen.
In C ent hier der voghele wort:
Hoert die namen in D voert.

Diomedice [2]) in ware dinc
Sijn vogele, die na den coninc
Diomedes sijn gheheten,
Die menighen ridder dade beten
L. 66 *c.* Wilen te Troien voer die stede
Met sire groter vromechede.
Fabelen die hebben inne,
Dat Venus makede die godinne
Dese voghele van sinen ghesellen:
Dus hoerment boeke tellen [3]).
Plinius die seghet dit,
A. 83 *b.* Dat si sijn als swanen wit,
Ende van der grote dat es die swane.
Oec doet hi ons te verstane:
Haer oghen sijn roet alse vier;

1181. V. A. dan gram d. **B.** aer gram doet. — 82. **V. A.** E. hijt w. nemen. **B.** E. waent nemen. — 83. **V.** Ontsupet. **A.** Ontslupet. **V. A.** clawen nochtan. **B.** Ontslupet hem t. d. clawen nochtan. — 84. **V. A.** So vl. h. om. **B.** om. — 85. **V. A.** aren verscaemt. **B.** aer scaemd. — 86. **V. A.** vergraemt. **B.** omme n. vergraemd. — 87. **V. A.** straten. **B.** henen siere straten. — 88. **B.** cleine. — 89. **V. A.** hevet v. der n. **B.** hevet. — 90. **V. A.** Mee jonghe. **B.** Me joncge. — 91. **V. A. B.** in der h. — 92. **V. A.** Hets q. t. vanghene. **B.** Het es q. te vane. — 93. **V. A.** hier voglen. **B.** hir d. v. word. — 94. **V. A.** Hort, vort. **B.** Hord hir, vord. — 95. **B.** Dyomedite. — 96. **V. A.** vogle. — 98. **V. A.** rudder dede. **B.** riddere dede. **L.** daden. — 99. **V. A.** vor. **B.** in die s. — 1200. **B.** Dor sine grote. — 1. **V. A. B.** Favelen. — 2. **V. A.** maecte d. goddinne. **B.** maecte. — 3. **V. A.** voghelen. **B.** Desen vogel ende sine g. — 4. **V. A.** hortmen poeten. **B.** Doch hortment poeten. — 5. **V. A. B.** Solinus. — 6. **V. A.** die swane. **B.** alse die swane. — 7. **B.** groette. — 9. **V. A.** Hare o. s. r. als v. **B.** Hare o. s. r. a. I vier.

1) *N. R.* araneis vescitur.

2) *N. R.* Dyomedice aves sunt dicte a Dyomede rege.

3) De *Nat. R.* bevat niets van de bijzonderheden in vs. 1198—1203 door Maerlant medegedeeld. Verg. Plinius Sec., *Hist. Nat.* X, 61: „unde origo fabulae, Diomedis socios in earum effigies mutatos."

Ghetande becke scaerp ende fier,
Daer si die roetzen hol mede maken
V. 91 *b.* Ende neste maken tharen saken [1]).
Men seghet, alsi sere mesbaren,
Dat dat lant sal vervaren
Jof dat een coninc sterven sal [2]).
Die Grieken minnensi noch al,
Ende ander volc wilsi scueren [3]):
Aldus vintment in scrifturen.

Dariata [4]), als Aristotiles kent,
Es een voghel in Orient,
Die met vlogelen ende met becke
Climmen can ende hem voert trecken,
Want hi voete en hevet ghene.
Oec so vintmer so menich ene [5]),
Die men en siet meer noch min
Sonder omtrent des heerfst beghin,
Ende dat es alset reinen moet.
Dese voghel houd ende broet
Sine jonghen tot dat si doghen
Ende si hem gheneren moeghen,
Ende dan stervet hi selve ghinder,
Ende laet levende sine kinder,
Die moeten pleghen des selves seden,
Die te voeren haer vader dede.
L. 66 *d.* Hier gaet uut van der D,
Ende volghet als ene in E.

1210. V. A. B. scarp. — 11. V. A. rootsen. B. roken. — 12. B. E. roke te haren s. — 13. V. A. seit als si. — 14. V. B. D. meent dat l. A. D. meent dat tlant. L. lant *ontbr.* — 15. V. A. den (een) c. besterven s. B. Ofte. — 16. B. mindese boven al. — 17. V. A. ander liede. B. andren lieden wilden si. — 18. B. Dos s. vind ment in scrijfturen. — 19. V. A. Aelbrecht. B. alse A. kend. — 21. V. A. B. becken. — 22. V. A. Clemmen c. e. h. vort. B. vord. — 23. V. A. B. en *ontbr.* — 24. V. A. somich eene. B. vindmen someghe e. — 25. V. A. en *ontbr.*, m. no m. B. D. m. seid m. no m. — 26. V. A. herreft. B. herfsts. — 27. V. A. als het. B. rimen. — 28. V. A. B. hout. — 29. V. A. jonghe. A. tote. B. joncge tote. — 31. V. A. danne. B. steerft. — 32. B. leven. — 33. V. A. selves mede. B. moten p. dat selve mede. — 34. V. A. Dat daer te voren. B. Dat te voren die v. — 35. V. A. B. ute. — 36. V. A. een. B. alse in ene E.

---

1) *N. R.* rostris suis cavant lapides rupium gratia nidorum.

2) *N. R.* quando lacrimosis vocibus dolent, vel sitis mutacionem vel regis interitum prenunciando significant.

3) *N. R.* si Grecus accesserit ad eos ipsi .... blandiuntur, alias autem nationes morsibus impugnant.

4) *N. R.* Dariaca.

5) Lees met de varianten: *somich ene.* — *N. R.* unum eorum genus est quod non apparet nisi post pluviam, que est in ultimo estatis.

A. 83 *c.*, V. 89 *a.* **Erodius**, als die glose seghet,
Die op die fraie Bible leghet,
Es een voghel, als ict weet,
Die met ons gheervalke heet;
Ende es onder edelen voghelen
Dedelste die vlieght met vloghelen.
So staerc es hi ende so groet,
Dat hi den aren slaet ter doet.
Siet hi in ere scaren
Daer vijf cranen hene varen,
Jof andre voghele alse vele,
Ende men uutworpt in spele,
Hi veltse alle met sire macht
Deen na den andren in sine jacht,
Eer hi onbeert sine vloghe [1]).
Dan esser een hont diere toe doghe,
Die die voghele, alsi vallen,
In den hals bijt met allen.
Sijn aes moet sijn versch ende levende [2]);
Als hi scijnt [3]) een deel bevende,
So neemt hi proie die hi bejaghet,
Ende daer hem die moet toe draghet.
Misset hi, hi woert so erre,
Dat hi opvlieghet hoghe ende verre,
Ende cume wil hi keren weder
Tote sinen lodre neder [4]).
Meesters segghen int commune,
Dat vele best sijn die brune.

1237. B. alse. — 38. V. A. up d. vraie. B. vraie bibele. — 39. V. A. die v. a. ic w. B. die v. alsic. — 40. B. gervalke. — 41. V. A. die edele vogle. B. die edele vogele. — 42. V. A. Die (de) edelste d. vlieget m. vlogle. B. Die edelste d. vlieghet m. vlogele. — 43. V. B. starc. — 44. V. A. te d. B. aer sl. te d. — 45. V. A., B. oec in. — 46. A. heine. B. Dat v. c. henen. — 47. V. A. ander vogle also. B. Ofte a. v. also. — 48. V. A. uutwerpt in vederspele. B. menne opwerpt in vederspele. — 49. V. A. vellesc. B. cracht. — 50. V. A. sire j. B. met sire j. — 51. V. A. sire vl. B. onbert sire. — 52. V. A. B. So. B. hond dire. — 53. V. A. den voglen. V. als sij. B. den voghelen. — 54. V. A. Hem d. h. ofbijt. B. Hen d. h. afbijt. — 55. V. A. varsch. — 56. V. A. hi hem scudt. B. Ende alsi hem scud. — 57. V. A. meent h. p. d. hem behaget. B. die hem behaghet. — 58. V. A. sijn moet. — 59. V. A. hie wort. B. Mest h. h. wert. — 60. V. A. upvlieget. B. vlieghet. — 61. V. A. keren neder. — 62. V. A. loedre weder. B. lodere weder. — 63. V. A. in (int) comine. — 64. V. A. best vele.

---

[1]) *N. R.* Tanta autem animositate pollet, ut cum post V grues vel alias quaslibet aves in aere volantes fuerit dimissus, non desistit a persecucione avium, donec omnes quinque unam post aliam ad terram deiiciat.

[2]) *N. R.* Carnes crudas et servatas .... non comedit, sed recentes.

[3]) Lees met de variant: Als hi *hem scudt.* — *N. R.* Cum vidit predam se excuciens animat.

[4]) *N. R.* Si non capit predam primo impetu in altum contendit et pre indignacione vix ad *reclamatorium* redit. — Zie Diefenbach, *Gloss.* op *Reclamatorium.*

Van der E so gaet uut dat wort:
Van der F hoert nu vort.

A. 83 *d.*, V. 89 *b.* Fenix, als ons seghet Ysidorus,
Jacob, Solijn ende Ambrosius,
L. 67 *a.* Es een voghel sekerlike
Tote Arabien int rike.
Dese ne hevet gheen ghenoet.
Na den aren so es hi groet.
Drie hondert ende XL jaer
Pleghet hi te levene, dats waer.
Gehovet, ghehalst es hi mede
Sere scone na des pauwes sede:
Sijn hals al of hi gouden ware,
Met purperen plumen haer enthare;
Sijn staert ghelu ende blauwe mede
Met roeden vedren met groter scoenhede.
Als fenix doude gaet an,
So kiest hi enen sconen boem dan,
Hoghe staende op een fonteyne,
Die scone es ende reyne.
Een nest maect hi in der ghebare
Als een vorme van enen outare,
Van wirooc boeme ende van merre,
Ende van canele ende van verre[1]):
Van desen telghen maect hi sijn nest,
Ende van andre die rieken best.
Als die sonne heet scinet,
So waiet hi dan ende pinet,
Dat hi also onstect dat hout,
Dat soete rieket menechfout.
Dan velt hi in dat soete vier,

1265. Van E s. gaen ute die w. B. Van E s. g. ute die word. — 66. V. so hoort. A. so hort. B. Nu hord v. d. F vord. — *Bij* V. *en* A *onder aan de kolom:* Leest boven van Fenix; *doch bij* A. *zijn die woorden weder uitgeschrapt.* — 67. B. alse seid. — 68. V. A. B. ende *ontbr.* — 72. V. A. so *ontbr.* B. aer es. — 73. B. LX j. — 74. V. A. dat es. — 75. V. A. B. ghehalset. — 76. V. A. pawes. B. paus. — 77. V. A. als of hi ghuldijn. B. S. h. ofte hi guldijn. — 78. V. A. harentare. B. purperinen p. hare entare. — 79. V. A. blaeu. B. stert g. blau. — 80. V. A. B. van gr. s. — 81. B. Alse fenixse. — 82. V. Kiest enen. A. Kiest hi. B. hi. L. si. — 83. V. A. op (up) ene f. B. ene fontaine. — 84. V. A. dorreyne. B. D. so s. es e. so r. — 85. B. dire g. — 86. V. A. Als die v. B. in die v. — 87. V. A. wierooc, merren. B. wierroc bomen e. v. merren. — 88. V. A. caneel bome e. v. verren. B. caneel bomen van verren. — 89. B. telegen. — 90. V. A. andren. B. E. die r. alre b. — 91. V. A. hete scijnt. B. Alse d. s. hete scijnt. — 92. V. A. So w. danne e. pijnt. B. wait hi danne e. pijnt. — 93. V. A. ontsteect. B. So d. hi o. d. houd. — 94. B. D. s. roeke geeft menechfoud. — 95. V. A. vallet hi selve int s. v. B. valt hi selve int.

[1]) Met *verre* schijnt ook een welriekend kruid te zijn bedoeld, misschien eene *varensoort.*

Ende woert tasschen, dus vintment hier [1]).
A. 84 *a.*, V. 90 *a.* In harde corter tijt daer naer
Wast een woerm in dassche daer,
Die cortelike te vogle diet:
Dus wort fenix daer verniet.
Fenix dese enighe soen [2]) bediet
Jhesum Christum, diet wel siet:
Fenix en heeft vader no moeder,
Ende Jhesus onse soete broeder
Es na der menschelicheit sonder vader,
L. 67 *b.* Ende na der godlicheit algader
Sonder moeder in hemelrike.
Dese fenix sekerlike
Makede [3]) ende nam wel goem
Omme den sconen hoghen boem,
Die op die fonteyne staet.
Die boem eist cruce, ons toeverlaet.
Bi der fonteynen so verstaet
Doepsel, dat ons zonden ofdwaet.
Dat hout van specien, merct wel hier,
Daer fenix of maect sijn vier,
Meent dat Jhesus hinc in dat hout,
Dat hi benediede menechvout,
Ende onstaect met viere van karitaten.
Ten Vader send hi om ons verlaten,
Die soeter roec voer sinen Vader
Dan der werelt specie algader.
Dus bernende [4]) in der minnen viere
Onse fenix in derre maniere,

1296. **V. A.** wort asschen d. vintmen. **B.** werd t. d. vindmen hir. — 97. **B.** herder. — 98. **V. A.** Wasset e. worm in dasschen. **B.** worm in dasschen. — 99. **B.** vogele. — 1300. **V. A.** Aldus w. f. v. **B.** wert f. v. — 1. **V. A. B.** F. d. e. voghel. — 2. **V. A.** Wel Jh. Kerst diet al s. **B.** diet al s. **L.** die. — 3. **V.** F. ne vader n. m. **A. B.** ne hevet. **B.** moder. — 5. **V. A.** menscheit. **B.** minscheit. — 6. **V. A. B.** Na d. godheit es hi a. — 8. **V. A.** fenixs. — 9. **V. A.** Markede. **B.** Mercte. — 10. **V.** Om die s. oghen. **A.** Om dien. **B.** Om d. hoghen sc. b. — 11. **B.** fontaine. — 12. **V. A.** es tcruce. **B.** es teruse to verlaet. — 13. **B.** fontainen dat v. — 14. **V. A.** D. die. **B.** Die vonde die onse sonde afduaet. — 15. **V. A.** marct w. hir. **B.** Thoud v. s. merct hier. — 16. **V. A.** fenixs af makede. **B.** af m. — 17. **V. A.** M. dair J. h. an. **B.** ant h. — 18. **V.** hi *ontbr.* — 19. **V. A.** Ontsteken met. **B.** onsteect. — 20. **V. A.** sende o. onse v. **B.** sende hi o. onse. — 21. **V. A. B.** soeter r. vor. **L.** soete. — 23. **V. A.** berende. — 24. **V. A.** fenixs in der.

---

[1]) *N. R.* Tunc fervidos solis orbes alarum agitacione in se concitans super struem ruit, et solis ardore accensus comburitur.

[2]) Lees met de varianten: *voghel.* Van deze geheele vergelijking van den Fenix met Christus (vs. 1301—40) komt in het Latijn niets voor.

[3]) Lees met de varianten: *Mercte.*

[4]) Lees met de variant: *berrende*, *bernde.*

Onthier dat hi tasschen bequam:
Dat es dat hi ende nam.
Ten derden daghe es hi verresen
Ende voer te hemele na desen.
Ende dit volghet der eerster voerme,
Want fenix assche waert tenen woerme,
Ende daer na comen plumen ende vlogele
In die ghelike van enen voghele.
Dat fenix levet CCC jaer
Ende XL, eer hi wort swaer,
Meent dat Jhesus in aertrike
A. 84 *b*. XXXIII [1]) jaer leefde sekerlike,
Van dat hi gheboetscept was
V. 90 *b*. Tote dat hi staerf, sijt seker das.
Over een jaer slaet elke tiene,
So vintment waer in den besiene.
Van den fenix so telt ons dus
Een wonder sinte Ysidorus.
L. 67 *c*. Een poert in Egypten is,
Die heet Cliopolis [2]),
Dats in Dietsche der Sonnen stat.
In doude wet was ghemaect in dat
Een tempel in ons Heren ere,
Na Salomoens tempel no min no mere.
Een fenix quam ghevlogen daer
Toten vier op den outaer,
Op sine vloghel geladen oec
Mit dieren houte, dat wel roec,
Ende verbernedem op den outaer.
Des naests daghes quam die pape daer,
Ende vant int assche een woermekijn oec,

1325. V. A. O. ende dat. B. O. ende hi. — 26. V. A. Dats tote d. — 28. B. hemelrike. — 29. V. A. vorme. B. vormen. — 30. V. A. fenixs asschen die werden te worme. B. asschen werden te wormen. — 31. A. comen hem. V. A. vlogle. — 32. V A. Ende vlieghet als doen ander vogele. B. Ende vlieghet ghelijc andren v. — 33. V. A. fenixs. — 34. V. A. eer dat. B. wert so s. — 35. V. A. erdrike. B. eertrike. — 36. V. A. XXXIIII j. levede. B. levede. — 37. V. A. gheboodscapt. B. geboetscap. — 38. V. A. B. Tote d. hi starf. L. Dats d. — 40. V. A. S. v. claer. — 41. V. A. fenixs tellet. B. desen f. scrivet. — 42. B. sente. L. Eeen. — 43. V. A. Eene port. B. port. — 44. V. A. heetet. B. hetet. — 45. V. A. Dat. B. Dietsch. — 47. V. A. tempele i. o. H. here. B. Ene temple. — 48. V. A. Salomons t. min. B. Salomons temple min. — 49. V. A. fenixs. — 50. V. A. viere. A. opten. B. Tote die viere op dien o. — 51. V. A. Up s. vlogle. B. vlogele. — 52. A. Mit. B. dat soete r. — 53. V. A. verbarrende hem. B. verbrande hem o. d. outare. — 54. V. Dese naeste. A. naeste. B. D. anders d. q. d. p. dare. — 55. V. A. in dasschen e. wormekijn. B. in dasschen e. wormkin.

1) Lees met de variant: *XXXIIII*, en verg. vs. 1339—40. De leeftijd toch van den Fenix, 340 jaar, wordt voorgesteld als het tienvoud van Jezus' ouderdom.

2) Lees: *Eliopolis*. — *N. R.* Eliopolim civitatem Egipti.

Dat utermaten soete roec.
Des anders daghes haddit vloghele
In die ghelike van enen voghele.
Ten derden daghe wast al volcomen,
Ende hevet an den pape ghenomen
Orlof, ende es danne ghevloghen.
Dit scrijft Ysidorus ongheloghen.
Haimo [1]) sprect, een wijs clerc, mede,
Dat onse Vrouwe in dese stede,
Als Herodes die kinder sloech,
Ontflo ende wonderde [2]) dicke ghenoech;
Ende fenix bi aventuren
Toghede daer bi sire naturen,
Dat die warachtighe fenix mede
Wandelen soud daer in die stede.

A. 84 *c.*, V. 91 *b.* **Fulica**, sprect Ysidorus,
Es een voghel, die heet aldus.
V. 92 *a.* Sijn vleesch smaect alst waer een hase [3]).
Op marassce levet hi bi ase,
Ende emmer maect hi sijn nest,
Dat metten watre es ghevest [4]).
Dit heet die vroetste voghel een:
Uut sinen lande vaerter engheen,
L. 67 *d.* Maer int lantscep daer hi broet,
Leestmen dat hi hem selven voet,
Ende en vlieghet haer noch daere;

1357. V. A. ander d. haddet vlogle. B. ander d. hadt. — 58. V. A. van vogle. B. enen *ontbr.* — 59. V. A. darden. V. daghen. B. al *ontbr.* — 60. V. A. an die p. B. heeft. — 61. V. A. dane. B. danen. — 62. V. A. B. scrivet. — 63. V. A. spreict. B. spreect. — 65. V. A. Doe. B. Doe H. d. k. versloech. — 66. V. A. Ontvlo e. woender. B. Ontvlo e. woender d. gnoch. — 67. V. A. fenixs. — 69. B. warechte. — 70. V. A. Wanderen soude in. B. soude in dese st. — *Bij* V. *leest men onder aan de kolom het volgende:* Soec voert an daer tcruce staet gheteykent an dander side ende heet Fulica datter na volghet. *Bij* A. *is de afschrijver ook begonnen deze woorden te schrijven, doch zij zijn weder uitgeschrapt.* — 71. V. A. spreict. B. Fulcita spreect. — 72. B. vogel heet dus. — 73. V. A. ware. B. S. vl. swart alse ware wase. — 74. V. A. Up. B. morassche neemt hi sine a. — 75. V. so maect si. A. so m. B. ember m. h. sinen. — 76. V. A. met watre. B. Dart met watere. — 77. V. A. heetet der vroetster. B. der vroetstere voghele. — 78. V. A. Ute s. l. ne vliechter geen. B. vligetter geen. — 79. V. A. lantscap. B. Mar i. lantscap dar. — 80. V. A. Leset men. — 81. V. A. B. E. ne v. hare no. d.

---

[1]) *N. R.* ut Hyamo dicit. *Buch d Natur*, 187: sam Haimo spricht.

[2]) Lees met de varianten: *woender.* — *N. R.* In hec civitate . . . . beata Maria. . . . cum filio suo et Joseph viro suo frequencius conversabat.

[3]) *N. R.* caro leporinam sapit carnem. Blijkens het Latijn is hier de lezing van den tekst en van de andere Hss. de ware. Doch ook de lezing bij B. levert een goeden zin.

[4]) *N. R.* nidum habet in medio aque vel in petris, quas aqua circumdat.

Alle crongen heeft hi ommaere [1]).
 Ambrosius spreecter of te waren,
Datmen vint eerehande aren
Die sine jonghen vernoyt te voeden,
Ende werptse uut sinen broeden.
So coemt dan fulica ghinder,
Ende voet des arens kinder
Met sinen jonghen in sijn nest [2]).
Dit exempel waer goet ghevest
Elken mensche, die wel doen woude,
Ende maerken dat hem ontfaermen soude
Des aren [3]), ende hem goets jonnen,
Die hem ghehelpen niet en connen.

 Fatator es een vogel bekent
In dat lant van Orient,
A. 84 *d.* Die haestich sere es om sijn broeden [4]);
Hine can hem selven so verhoeden,
Hine leghet sijn eyer so vroe int jaer,
Dat hem die achterwinter swaer
Alle dicke vreset ter doet [5]).
Exempel ghevet hi harde groet
Hem die eer tijt willen clemmen,
Dat si weder moeten emmen [6]),
Onthier ende si worden so waert,
Datmense ter eren beghaert.

1382. V. A. croengen hevet. B. Croengen hevet hi onmare. — 83. V. A. Ambrosis spreicter af. B. spreect af. — 84. V. A. eenrande. B. vind erande. — 85. A. jonghe. V. A. vernoyt *ontbr.* B. jonc. V. A. B. voedene. — 86. V. A. werpse u. sinen broedene. B. ute sinen brodene. L. sine. — 87. B. fulcita. — 89. B. in sinen n. — 90. V. A. ware. B. exemple ware. — 92. V. A. merken. B. merke d. h. ontfarme. — 93. V. A. Der armer e. h. gods. B. Der armer e. h. goeds onnen. — 95. B. Fatatar es bekend. — 96. B. Een voghel in O. — 97. B. hatech. — 98. V. A. Ende can. B. Ende c. h. s. niet vorhoeden. — 99. V. A. sine e. so vro. B. Hi en l. sine eiere so i. j. — 1400. V. A. Datse. — 1. V. A. dicken vervrieset te d. B. Allen dicken verliesen doet. — 2. V. A. Exemple, groot. B. herde goet. — 3. V. A. H. d. ter heren wille climmen (clemmen). B. cliven. — 4. V. himmen. A. hemmen. B. Datsi moten nederbliven. — 5. V. A. Tote dat si. B. werden so werd. — 6. V. A. ter heeren. B. begerd.

---

[1]) *N. R.* Cadaveribus non vescitur; in nullis diversis locis commoratur nec oberrat, sed in solo loco se quiete tenet usque ad finem vite sue.

[2]) *N. R.* pullos aquile deiectos nido reverenda clemencia cum suis pullis pascit et nutrit.

[3]) Lees met de varianten: *Der armer.* — *N. R.* exemplum prebens quanta debeant erga peregrinos ac pauperes ac tribulatos pietate moveri.

[4]) *N. R.* procreandorum fetuum naturaliter cupida preanticipat tempus veris.

[5]) *N. R.* ova .... per hyemem omnia corrumpuntur.

[6]) *Emmen*, met de aspiratie, *hemmen*, *himmen*, beteekent *ophouden*, *blijven steken*: verg. mhd. *hammen*, *hemmen* (Ben. I, 625; Lexer I, 1163); nhd. *hemmen*.

Hem waer beter dat si ombeden,
Eer si omme die ere streden,
Dan si met scanden moesten boeten [1]).
V. 92 *b.* Alse die tijt beghinnet soeten,
So broet fatator anderwaerf,
Ende over dat hem tander staerf
So coemt hem dan niewe broet,
Des lettel ander voghel doet [2]),
L. 68 *a.* Die sijn nest maect in die woestine;
Want alle wel naer waer ons [3]) ne pinen
Int jaer omme hare jonc ghemene,
Sonder fatator allene.

F e t i x [4]) es een voghel mede,
Die oec na fatators sede
Tweewaerf int jaer broet,
Des lettel ander voghel doet.
Ende al vintmen lettel voghele minder,
Nochtan wint hi vele kinder.
Sine eyere vervriesen niet;
Want eer et den somer tijt siet,
Sone wilt noten noch broeden:
Dus wort hem gheloent metten vroeden,
A. 85 *a.* Dattet wint dat et beghert.
Die wille sijn vroet ende wert,
Lere ter tijt doen sine saken:

1407. V. A. B. Ende ware hem b. B. ontbeden. — 8. V. A. B. om. — 9. A. mit sc. V. A. moeten beten. B. moten beten. — 10. V. A. Als. V. A. B. heten. — 11 V. A. anderwarf. B. fortator anderwarf. — 12. V. A. hem eerst bedarf. B. Over d. h. teerst bedarf. — 13. V. A. danne. B. hem dat neuwe. — 14. Dies l. andren vogelen. — 15. V. A. woestinen. B. D. maect s. n. in der woestinen. — 16. V. A. Wantse a. waer eens ne p. B. Die a. wel na maer eens en p. — 17. V. A. om h. jonge. B. jar om. — 18. V. A. B. S. f. allene. — *Bij* L. *komen na vs.* 1420 *twee verzen voor, die later* (*vs.* 1435—36) *met een kleine wijziging herhaald worden, en daar ook behooren te staan. Zij luiden aldus:*

Omme dat hi gherne et fighen,
So waer dat hise mach ghecrighen.

21. V. A. in den jare broet. B. Tweewerf in den jare br. L. hi broet. — 22. V. A. Als Aristotiles weten doet. B. Alse Aristotiles weten doet. — 23. V. A. luttel vogle. B. Ende *ontbr.* — 24. V. A. winnet. B. wind. — 25. V. A. eyer ne v. B. eiere en v. — 26. V. A. het d. somer s. B. eert d. somer s. — 27. V. A. nochte br. B. no br. — 28. B. Des wert h. gheleent met goeden. — 29. V. A. Dat het winnet dat het b. B. Dattet wind dattet begeert. L. Datter. — 30. V. A. waert. B. werd. — 31. V. A. Leere te t. V. sijn s. B. te t.

---

1) Te verkiezen is de lezing der varianten in dit en het volgende vers: *beten — heten.*

2) *N. R.* sequente enim tempore calido iterato coit et facit ova, et sic posteriora ova complentur et pullos faciunt.

3) Lees met de varianten: *eens.* — *N. R.* omnes fere aves agrestes semel in anno coeunt.

4) *N. R.* Fenix.

So mach hi groter ere genaken.

Ficedula, seghet Ysidorus,
Es een voghel, heet aldus,
Omme dat hi sere mint vighen;
Waer dat hise mach ghecrighen,
Soete boemvrucht dats sine spise[1]).
Merct hier op, ghi grote wise,
V. 93 *a.* Wat dat dit bedieden can:
Die boem bediet wel elken man.
Men vint menschelike[2]) boeme
In aertrike, also ict goeme,
Die vrucht bringhen na hare nature,
Some soete, some sure.
Die vruchte dat sijn onse waerke:
Dat willic dat elc wise maerke,
Ende hi den goeden mensche minne
L. 68 *b.* Om die doghet die hi heeft inne,
Ende late den quaden hene varen.
Want alse die wel[3]) seyght te waren:
„Hi voer gode een dachvaert tellen[4]),
Die hem maect quite van den fellen."
Minnet die vrucht soete ende goet,
Ghelijc als ficedula doet.

A. 85 *b.* Falco heet die valke in Latijn,
Daer VIII manieren aen sijn,
Also alst besceden clerke,
Diės lettel behoert te minen werke;

1432. V. A. eeren. B. moet hi g. eren naken. — 34. V. A. ende heetet dus. B. ende h. dus. — 35. V. A. Om dat hi eet gherne v. B. Om dattet gerne ettet v. — 36. V. A. Want so waer hi m. g. B. War dat hetse m. g. — 37. B. es s. sp. — 38. V. A. Maerct. A. up. B. hir op g. vroede w. — 40. V. A. Dien b. B. elc m. — 41. V. A. misselike. B. vind messelike. — 42. V. A. erdrike als ic. B. eerderike als. — 44. V. A. Som s. ende som s. — 45. V. A. vrucht, gewerke. B. vrucht dats o. ghewerke. — 46. V. A. wil ic, merke. B. wise ende merke. — 47. V. goede. — 48. V. A. B. sine d. d. hi hevet. — 49. V. A. laten die quade ene v. B. henen. — 50. V. A. Als d. wale seghet. B. die wale seid twaren. — 51. V. Hi mach voer gode doch vertellen. A. Hi maecht vor g. doch vertellen. B. Hi maget vor goede dach vort. — 53. B. Mint. — 54. V. A. Also als. B. G. dat. — 56. V. A. an s. B. ane. — 57. V. A. die cl. B. alse b. die cl. — 58. V. A. Des luttel behort. B. behort.

---

1) *N. R.* ficus enim edit et uvas et fructus arborum dulces.

2) Lees met de varianten: *messelike.*

3) De varianten hebben hier voor *wel*: *wale*, en dit wordt door Bormans opgevat als eigennaam: *die Wale.* Wij betwijfelen of hier evenwel een Fransch spreekwoord wordt aangehaald. Misschien zijn alle teksten bedorven, en zal men moeten lezen: *als et bispel.*

4) Dit vers is in de meeste Hss. min of meer bedorven. De ware lezing is:
Hi macht vor goede dachvaert tellen.

Want ets cont genoech den leken,
Diese houden ende streken,
Ende daer roepen ende uken:
Bedi laet ics hem ghebruken.
Doch willic IIerhande manieren
Van den valken ju visieren.
Als die onedel valke bestaet
Den egher ende hine nederslaet,
Laet die egher enen ael uutvaren [1].
Donedele valke grijpten te waren,
Ende laet den egher hene vlieghen:
Dus so laet hi hem bedrieghen.
Maer edele valken doen des niet,
Maer als hi die scalcheit siet,
So doet hi die mere pine
V. 93 *b.* Dien egher om die scalcheit sine,
Ende latene niet ontgaen,
Daer [2]) hi den egher hevet ghevaen.
Donedel valke, dat verstaet,
Bediet der heren onedelen staet.
Als hi wettelike heeft verstaen,
Dat sine liede hebben mesdaen,
So laet hise quijt omt ghelt:
Dus wort hi van der eren ghevelt [3]);
Want hi tonreyne quade goet
L. 68 *c.* Vorttrect ende mint [4]) in sinen moet.
Maer dit en doet niet dedele valke:

1459. V. A. hets. B. hets cond gnoch. — 60. B. D. toenen. — 61. V. A. daer na r. e. huken. B. Ende ropen e. huken. — 62. V. A. latix. B. Bedie latix. — 63. V. A. wil ic II m. B. twerande. — 64. V. A. valke u v. B. valke ι viseren. — 65. V. A. onhedel. B. Alse d. onedele. — 66. V. A. heigher. B. heigher e. h. ter neder slaet. — 67. V. A. heigher e. hael ute varen. B. eiger. — 68. V. A. Donhedel v. grijp dien te w. B. gegriept dien twaren. — 69. V. die heigher. A. dien heigher. B. eiger henen. — 70. V. A. Aldus l. — 71. V. A. M. die e. valcke ne doet d. n. B. M. dedele valke doet d. n. — 72. V. A. Als hi sulke sc. A. scalheit. B. Als hi selke sc. — 73. A. de meere. B. merre. — 74. V. A. Hoe den heigher die sc. scine. B. eigher. — 75. V. A. E. ne l. — 76. V. A. Eer hi d. heigher heeft g. B. Eer hi d. eiger heft. — 77. V. A. Donhedel. B. Donedele. — 78. V. A. B. des h. onhedel daet. B. des h. onedele daet. — 79. A. hevet. B. Alse hi wetlike. — 80. V. A. lieden. — 81. V. A. quite omme g. B. Laet h. quite omme g. — 82. B. wert h. v. d. e. bevelt. — 83. V. A. hi *ontbr.* B. W. donedele q. g. — 84. V. A. Vor trecht minnet. B. Treect hi ende mind. — 85. V. A. ne d. n. die (de) edel v. B. ne d.

[1]) *N. R.* Ardea anguillam vel pischem alium, quem recencius devoraverat, de ore eicit.

[2]) Lees met de varianten: *Eer.*

[3]) *N. R.* Ignobilis falco malos precipue decanos aut prelatos ecclesie aut iudices significat seculares, qui accepta pecunia laxant reos et impunita scelera dimittentes detestabili modo.

[4]) Lees met de variant: *Vor trecht minnet. N. R.* pro muneribus iustificant impios.

Hi vaet, hi slaet, hi velt die scalke,
Ende doet elken na die wet,
Die in sijn lant sijn gheset.
F gaet uut, nu hoert me:
Maer eer ic dichte van der G,
Hort der edelre voghel pine,
Haer evel ende haer medecine.

A. 85 *c*. Ptolomeus, dins ghene ghile,
Hieten al die coninghe wilen
Die in Egypten droeghen crone.
Een Ptolomeus regneerde scone
In dien tiden, wi lesent dus,
Dat Aquila ende Cymacus
Ende Theodocion meesters waren
In die werelt van groter maren[1]).
Dese drie, bi sinen voersoeke,
Die screven in enen boeke
Der edelre voghel medicine.
Also alset in Latine
Van broeder Aelbrecht es bescreven,
V. 94 *a*. Salt Jacob in Dietsche voert gheven.
Die namen van crude diere in sijn
Sal ic ju nomen in Latijn;
Die kennesse, also alst waer es,
Sal kennen elc apotecaris.
An den hoefde, na dat wijt connen,
Sullen wi leren dit beghonnen[2]).
Woert een voghel siec in doghen,
Men sallen te ghenesen poghen
Met fijnre olie van oliven,

1486. V. A. vellet. B. Hi slaet hi vaet. — 89. V. A. ute nu hort mee. B. ute nu hort. — 90. V. A. M. gheen dichte van G. B. Eeric meer d. — 91. V. A. dier e. voghele. B. voghele. — 92. V. A. B. Hare e. e. hare m. — *Bij* A. *onder aan de kolom:* Soect an dander side tbegin daer of. — 93. V. A. Thomoleus dit nes geen ghilen. B. Tholomeus dans. — 94. V. A. B. Hieten alle. B. wile. L. Heten. — 95. V. A. droughen. B. dragen. — 96. V. A. B. Een Tholomeus. A. B. regnerde. L. Ende. — 97. B. den t. V. A. B. lesen. — 98. V. A. Simachus. B. D. A. Affimacus. — 99. V. A. B. waren. L. weren. — 1500. V. A. warelt v. groten maren. B. maren. L. manieren. — 1. V. A. vorsoeke. B. bi haren versoeke. — 2. B. Bescreven. — 3. V. A. vogle. B. voghele. — 4. V. A. als het. B. alst in den L. — 5. V. is. B. Aelbrechte. — 6. V. A. Saltu. B. Saelt u J. nu vort g. — 7. V. name. B. cruden dire sijn. — 8. V. A. u scriven. B. Salijc u geven. — 9. V. A. In kennessen a. a. w. is. B. kennesse a. alst is. — 10. V. A. apoticaris. B. kinnen e. apoticaris. — 11. V. A. B. hovede na dat. V. conne. L. na *ontbr.* — 12. B. Selen w. l. dat b. — 13. V. A. Wort. B. Es. — 14. V. A. B. salne te ghenesene.

[1]) Wij hebben met de varianten de verkeerde lezing van het teksthandschrift: *weren* en *manieren*, veranderd in *waren* en *maren*.

[2]) *N. B.* ab infirmitatibus capitis incipiamus.

Diemer hem bi sal uutdriven[1];
Ende men sal doen dicke ditte.
Wast hem oec int oghe twitte,
Met pulvere[2] van venekelsade
A. 85 *d.* Ende vrouwen melc, doe dat ic rade,
L. 68 *d.* Waerm, daer of coemt hem bate.
Heeft hi bestopt die noesegate,
Stafisagria ende peper daer toe
Met pulvere[3], ende te gader dit doe,
Ende blast hem, wiltune ghenesen,
Met ere pipen in die nese;
Ende wrive hem sijn roest daer na
Met pulvere van stafisagria[4].
Hevet hi die rume int hoeft mede,
Doe hem, dats die behendichede,
Rute omtrent die noesegate;
Sijn aes nette mede, dats sijn bate,
In ruten sape dat hi sal eten.
Noch ene bate suldi weten:
Neemt oec loec ghestampt met wine,
Doet in die noesegate sine,
Ende setten daert es sonder lecht,
Ende laten enen dach vasten echt.
Hevet hi lippeide[5], hoert hier na,
Neemt pulver van stafisagria,
Ende met honeghe wel ghemanc;
Ende wrijf sine tonghe, dits de ganc,
Ende ghef hem botre eten dan;

1516. **V. A.** D. in sal sochte wriven. **B.** Dimenre in sal sachte driven. — 17. **V. A. B.** dicken. — 18. **B.** in dogen dwitte. — 19. **V. A.** Nem pulver v. venkelsade. **B.** Men sal pulver v. venkelsaede. — 20. **V. A.** melc dats dat. **B.** melc dits. — 21. **V. A.** Warem. **B.** Warmen d. af. — 22. Hevet h. b. de n. **B.** Heft h. b. d. nesegate. — 24. **V. A.** Mac p. e. te g. doe. **B.** Mac te p. e. te gadre doe. — 25. **V. A.** blaest h. in wiltune g. **B.** ochtune wilt g. **L.** wiltene. — 26. **V. A. B.** der nesen. — 27. **V. A. B.** wrijf h. sijn roest d. **L.** sijn roest *ontbr*. — 28. **V.** pulver. — 29. **V. A. H.** reume i. hovet. **B.** Heft hi reume i. hovet. — 30. **V. A. B.** bendichede. — 31. **V. A. B.** nesegate. — 32. **V. A.** netter m. d. sine b. **B.** Ende s. a. n. dats sine b. — 33. **V.** sapen. - 34. **V. A.** sultu. — 35. **B.** Neem o. loech g. in w. — 36. **V. A.** nesegate. **B** Ende d. hem i. d. nesegate. — 37. **V. A. B.** settene. — 38. **V. A. B.** latene. — 39. **V. A.** Heeft hi pupeide hort hir. **B.** Heft hi pippeide hor hir n. — 40. **V. A.** Nem. **B.** Neem. — 41. **V. A.** Dat met. **B.** E. dat m. h. g. — 42. **V.** dits. te g. **B.** Wrijf hem s. t. dats die g. — 43. **B.** botere tetene.

---

[1]) *N. R.* unge illos oculos oleo olive. De lezing der variant is te verkiezen: Diemer in sal sochte wriven.

[2]) Lees met de variant: *Nem pulver*. — *N. R.* Si albugo crescit in oculo, pulverem seminis feniculi et lac calidum mulieris immixte (*l.* immixtum).

[3]) Lees met de variant: *Mac te* pulvere.

[4]) *N. R.* et postea fricabis solo pulvere stafisagrie *palatum* eius. — *Roest* in den zin van *gehemelte* komt ook voor in den *Alex.* V, 118, ter vertaling van *fauces* bij Gualterus.

[5]) *N. R.* Si *pupillam* habuerit. — In de andere Hss. *pippeide*, pituita, de pip. Doch de *N. R.* heeft *pupilla*, waarmede *lippeide*, lippitudo, leepoogigheid, meer overeenkomt.

Ende gheneest hi niet daer van,
Witte colen salmen droghen:
Dat pulver sal sijn macht toghen.
V. 94 *b*. Roept hi oec te vele int huus,
So nem ene vledermuus,
Ende ghestampt peper daer inne:
Dat aes [1]), hi swighet ten beghinne.
Vintmen die vledermuus oec niet,
So es best datmen siet
Om el enich voghelkijn dan:
Ten minsten daers gheen verlies an,
Ende mer ghemalen peper in doe,
Esser lichte eppen daer toe [2]).
Die vele roepen, men wille dat kinnen,
L. 69 *a*. Dat si eyere hevet binnen.
A. 86 *a*. Gheneest hi qualike, du sout hem gheven
Tetene muse die leven,
Of een honts welpen herte siet [3]).
Of hi sijn aes te werpen pliet [4])
Dicken, seghet dit ghedichte,
Nem een vierendeel hallinx ghewichte [5])
Scamonia, ende daer toe comijn
Moet oec also vele sijn.
Dat salmen pulveren ende menghen,
Ende daermede sijn aes besprenghen:
Sijn aes moet sijn vet swinen vlesch.
Maecstu van hallinc ghewichte den eesch,

1544. V. A. gheneset, daer an. B. genest, daer an. — 46. V. A. sine m. B. Tpulver s. sine m. — 48. V. A. B. vledermus. A. neem. — 49. B. stamp. — 50. V. A. aset. B. Dan alse hi s. — 51. V. A. vledermus. B. Vind men der vledermus. — 52. V. A. ist b. d. dan s. B. eest recht d. besiet. — 53. V. A. B. als eneghen voghel. — 54. V. A. daer nes. B. Want daer en es g. v. a. — 55. V. men. B. menre. — 56. V. A. Het sal l. helpen d. B. Het salre l. helpen toe. — 57. V. A. roept. B. roep m. w. kinnen. — 58. V. A. hi eyer. B. hi eier. — 59. B. Genest hi q. du salt. — 61. V. A. Jof eens honts welpkin eer het s. B. Ofte eens honds welpekin eert s. — 62. V. A. Jof. B. Ofte. V. A. B. werpene. — 63. V. A. B. D. so s. B. tgedichte. — 64. V. A. Neemt e. vierendel (vierendeel) allincs g. B. Neem e. virendeel hellincs. — 65. V. Scanonia. B. Scamonien. — 67. V. A. B. mingen. — 68. V. A. B. bespringen. — 69. V. A. vleisch. B. swinen. — 70. V. A. allinc wichte. B. Ende maec v. allinc wichte.

[1]) Beter met de variant (bij Bormans): *Dat ase*. — *N. R.* et da ei bibere.

[2]) Lees met de varianten:

Het sal lichte helpen daer toe.

In het teksthandschrift had misschien moeten staan:

Esset lichte *helpe* daer toe.

[3]) Lees met de varianten:

Of een honts *welpkin eert* siet.

N. R. et catellum in proximo natum antequam viderit.

[4]) *N. R.* Si cibum frequenter evomat.

[5]) *N. R.* in pondere quarte partis obuli.

Apoticaren sullen di wel
Dat recht wisen zonder fel.
En mach hi oec niet eten ditte,
Nem van enen eye dat witte;
Werpt opt pulver daer ter stede,
Dan in sinen bec der mede [1].
Noch wes erer saken vroet,
Die ten selven dingh es goet:
Maec hem eyere met melc van gheten,
Gheeft hem eten, doe dat ic hete,
Als si opt fier gheronnen sijn:
Hi wort ghesont ende fijn.
Den havec ende sijn gheslachte
Helpt dit harde wel met crachte [2].
Beghint hem oec mutens lusten [3],
Doene van alre pinen rusten,
Ende ghevet hem aes ghenoech
V. 95 *a*. Alle weghe na sijn ghevoech.
Alse dicke als hijs hevet breke,
Also dicke sekerleke
Falgiert hi in den vedren mede;
Dits der naturen heymelichede [4].
Groene soeden onder die voete
Sijn hem nutte te siere boete [5];
L. 69 *b*. Ende daer die sonne scinet heet
Es beste dat hem te stane steet.
Heeft hi den rede, hoer hier na,

1571. V. A. Apotecarise s. di w. B. Apoticarise selen di. L. die. — 72. V. A. B. rechte. — 73. V. A. Ne m. B. En *ontbr.* — 74. B. So n. v. e. e. dwitte. — 75. V. A. Werp hem dat p. B. W. dat p. — 76. V. A. B. daer mede. — 77. V. A. B. ere s. — 78. V. A. B. ter selver dinc. — 79. V. A. Mac h. eyer m. melke v. gheete. B. van melke v. gheite. — 80. V. A. Ghefse h. B. Gef. h. e. d. datic di h. — 81. V. A. Alsi up tvier. B. Alsi op tvier. — 82. V. A. ghesont dan. B. wert gesond. — 83. V. A. B. sinen g. — 84. V. A. Helpet dit h. w. m. machte. B. H. dit herde w. m. machte. L. Helpt hi. — 85. V. A. Beghinnet. V. nutten. A. muten. B. Beghinnet h. muten l. — 86. B. Done. — 87. V. A. Ende ghef. B. Ende gef h. a. gnoech. L. Ende *ontbr.* — 88. B. Allen wegen. — 89. V. A. Also dicken als hi. B. Also dicken alse hi. — 90. V. A. Alse dicken. B. dicken. — 91. V. A. Faelgiert hi in die v. B. Faelgiert h. i. die vederen. — 93. V. A. saden onder v. B. sade o. sine v. — 94. V. A. tsire b. B. sire bote. — 96. V. A. Ist best. B. Eest dat hem best te s. s. — 97. V. A. Hevet h. d. r. so h. hier (hir) n. B. Heft, hore.

---

[1]) *N. R.* Si vero comedere non potest, accipe albuginem ovi et *in eo* pone dictum pulverem et ori eius verte.

[2]) *N. R.* accipe ova cruda et frange et lac caprinum, postea facias totum decoquere et da ei ad comedendum accipitri et salvabitur.

[3]) *N. R.* Si mutare pennas inceperit.

[4]) *N. R.* quoties enim famen habuerit, tot fracturas in pennis habebit, et in hoc secretum.

[5]) *N. R.* valent illi glebe virides substrate pedibus.

A. 86 *b*. Int sap van arthimesia,
Dat waen ic dat bivoet si,
Gheef hem sijn aes, ende noch daer bi
Moet emnin aes wesen daer toe [1]):
IIII waerf ofte V dit doe.
Jof doe dit over .een:
Bint hem vaste dat rechter been:
An den middel dat been soudstu sien
Een adre [2]), ende mettien
Die soudstu wiselike laten,
Ende dat sal hem coemen te baten.
Hier bi machstu kennen mede,
Of een voghel heeft den rede:
So welctijt dat hanghen den voghele
Sijn hoeft ende oec sine vlogele,
Ende hi beseft [3]), ende hi dan toghet
In plumen of hi cout ghedoghet,
Ende hi welna aset niet,
Of ghierlicken daer an siet,
Ende hijt quakike in mach bringhen [4]),
Bi aldustanen dinghen
Machmen sien, diere waer heeft [5]),
Dat hi enen rede heeft.
Dan help hem also als die raet
Hier te voeren bescreven staet.
Of hem sere derst, so doe hem dus:
So nem pulver van colen leviticus [6]),

1598. V. A. B. Int sap v. artimesia. L. Nem tsap. — 99. V. A. B. wanic. B. bevoet. — 1600 V. A. Ghef. B. Net. — 1. V. A. Moeter hennin a. w. toe. B. M. hinnen. — 2. V. A. warf of vive. B. Vierwarf ofte vive. — 3. B. Ofte. — 4. V. A. dit r. b. B. Bind h. v. d. rechte. — 5. V. A. In die middle d. b. sultu s. B. In die middelt van den bene saltu s. — 6. V. A. B. Ene a. — 7. V. A. sultu. B. So saltune. — 8. B. Dos s. h. c. bate. — 9. V. A. machtu. B. Hir bi m. kinnen. — 10. V. Jof den v. A. Jof. B. Ofte e. v. hevet. — 11. V. A. So wiltijt so h. dien vogle. B. so h. d. vogle. — 12. V. S. h. e. sijn vlogle. A. hovet e. s. vlogle. B. oec *ontbr.* — 13. V. A. E. hijt hevet e. B. bevet e. dan t. — 14. B. ofte hi coud. — 15. V. A. wel ne haset. B. welnaer. — 16. V. A. Jof ghierlike der ane sciet. B. Ende hi gierenliken d. ane s. — 18. V. A. aldustanighen. B. aldosdanen. — 19. V. A. waer toe ghevet. B. ware toe gevet. — 20. V. A. hevet. B. Ofte — hevet. — 21. V. A. Dat helpt. B. helt h. a. alse. — 22. V. A. Hier boven gescreven s. B. Hir boven b. s. L. Die hier. — 23. V. A. Jof h. s. dorst so d. dus. B. Ende ofte h. s. dorst doe dus. — 24. V. A. Nem p. v. c. lemsticus. B. Nem p. v. c. levisticus.

[1]) Lees met de varianten: *hennin* voor *emnin*. — *N. R.* Si febres habuerit, da ei succum arthemisie ter vel quater, et carnes *galline* in cibum.

[2]) *N. R.* liga ei tibiam dextram fortiter, et in medio cruris apparebit vena.

[3]) Lees met B.: *bevet*. — *N. R.* Si ale dependeant et caput dimissum teneat et *tremeat* et quasi frigus ostendat.

[4]) *N. R.* Si ... cibum cum fastidio sumit, aut avide et eum male inducit.

[5]) Lees met de varianten: diere waer *toe ghevet*.

[6]) *N. R.* Accipe pulverem caulis levistici.

Dats sijn toename in Latijn;
Anijs stalen sulre toe sijn,
Ende venekel stale [1]); siet dit in wine.
Oec esser nutte mede te sine,
V. 95 *b*. Al ist [2]) ghesoeden recht ghenoech,
Een lepel honichs int ghevouch;
Dit salmen over een coelen doen [3]) dan.
Ghef hem dit drinken; of hine can,
L. 69 *c*. So salment in den becke ghieten.
Of doe hem eens daghes ghenieten
Aes met honeghe bestreken.
Des naests daghes [4]) daer na in die weke
A. 86 *c*. Bestrijc sijn aes, hoe soet gaet,
Met ere olien, heet rosaet.
Es hi oec siec van der galle,
So bestroie sijn aes met allen
Met pulvere van wilghen blomen.
Als die vloghel hanghen hem somen,
So nem dan gansbloet,
Ende smout van gansen esser toe goet,
Ende salve sine vloghele saen,
Ende laten ter sonnen staen,
Ende ghef hem vleesch van gansen vet.
Hore noch meer ander ende bet:
Nem olie die heet laurijn,
Ende dwa teerst die vloghele sijn,
Ende onder die vloghel saltu mede
Sijn assele salven ter selver stede.
Echt nem galle van den swine,
Ende salve daermede die vloghele sine,

1625. V. A. B. Dats. A. sine. L. Dat. — 26. V. scalen. A. stalen. B. stelen selenre. — 27. V. scale. B. venkel stele. — 28. V. A. esser. B. eser n. toe t. s. L. ester. — 29. V. A. Alst es g. B. Alst es g. r. gnoech. — 30. B. lepen vol h. in g. — *Vs.* 1630 *ontbr. bij* L. — 31. V. A. doen *ontbr.* B. D. s. wel coelen d. — 32. B. ofte. — 33. B. S. s. hen in d. bec. — 34. V. A. eens daghes. B. Oft d. h. eens daghes. L. een sdaghes. — 36. V. A. D. nachts d. d. n. in der weken. B. naest d. binder weken. — 37. V. A. so het g. — 38. V. A. olie hetet. — 39. B. an d. gallen. — 40. V. A. bespaers s. a. m. alle. B. bespers. L. alle. — 41. V. A. wilgebloemen. B. M. bladen v. wilge bomen. — 42. V. A. A. hem d. vlogle. B. Alse d. vogele. — 43. V. A. danne ganse bl. — 44. B. eser. — 45. V. A. vlogle. B. vlogels. — 46. V. A. B. latene. — 47. B. h. tetene v. ganse v. — 48. V. A. Hoor n. m. een a. B. H. n. ene andre wet. — 49. V. A. B. hetet. — 50. V. A. Ende *ontbr.*, vlogle. B. eerst de v. — 51. V. A. vlogle sultu m. B. sonder d. vlogele. — 52. V. A. B. Sine asselen s. wel ter st. — 53. V. A. B. E. n. galle van den sw. L. nem van galle swine. — 54. V. A. B. E. salver mede d. vlogle.

---

[1]) *N. R.* canne de aneto et feniculo.

[2]) Lees met de varianten: *Alst is.*

[3]) Lees met de varianten: *coelen* of liever *colen*. *Doen* is overtollig. *Colen* is ontleend aan lat. *colare*, zijgen, door een zeef laten loopen. — *N. R.* et colatam da ei bibere.

[4]) *N. R.* 2da die.

Ende ghef hem sijn aes mede ghemene
Ghenet in sape van verbene [1],
Jof in sape van saelien crude.
Heeft hi an die vloghele rude,
Nem tcruut dat gheheten is
In Latijn edera terrestris [2];
Et es in Dietsche, als ict weet,
Datmen gandrave of alsene heet.
Siet dat in watre, ende die blade
Omtrent sijn vloghele begade,
Daer si der siden ghenaken [3].
Sijn aes dat soutu naet maken
Int water daer tcruut in soet:
Dit selve es oec ten voeten noet.
Eten sine vloghele die sieren [4],
V.96*a*.,L.69*d*. So behouten in der manieren:
Ghef hem boecs vleesch nat in asine,
Ende bestrijc mede die vedren sine
Met waermen asine, dies goeme,
Ende met olie van lauwers boeme;
A. 86 *d*. Ende dit so doe menech waerf.
Brect hem vedre, ende dat verdaerf [5],
Dat du sachte uutdoen wilt datte,
Nem dat bloet van der ratte,
Ende bestrijc der vedren staet:
Sonder pine si dan uutgaet.
Ende siet honech, met [6] radicke,

1655. B. sijn *ontbr.* — 57. V. A. salegen. B. Oft in s. v. saelge. — 58. V. A. Hevet, vlogle. — 59. V. A. cruut. B. Neemt cruut d. g. es. — 60. V. A. hedera terristris. — 61. V. A. Sijn Dietsch daer of a. i. w. B. Sijn vleesch (*l.* vleemsch, d. i. *vlaemsch*?) daer af. — 62. V. A. Es datment gondrave of dresene h. B. Es datmen gondrave of dresene h. — 63. V. A. entie bl. B. wutere. — 64. V. A. sine vlogle. B. sine. — 65. B. D. s. sire s. g. — 66. V. A. so s. nat. B. dat saltu nat. — 67. V. A. In dat w. daert cruut. B. in stoet. — 68. V. A. den v. noot. B. D. es oec den v. goet. — 69. V. A. vlogle de s. — 70. V. A. houten in deser. B. behouttene in derre maren. — 71. V. A. buxs. B. Gheef h. bucs v. n. in aysine. — 72. V. A. bestrijc die v. B. bestric d. vederen. L. bestriker. — 73. V. A. warmen aisine. B. warmen aysine des. — 74. V. A. lauers. B. olien v. lauwer b. — 75. B. so *ontbr.* V. A. B. werf. — 76. V. A. Breict h. v. e. d. bederf. B. Gebreect h. v. die h. bedarf. — 77. V. A. Dattu sochte huutdoen. B. D. mense uutdoe so doe d. — 78. V. A. ere r. — 79. V. A. die v. — 80. V. so dan. A. soe dan. — *Vs.* 1679—80 *ontbr. bij* B. — 81. V. A. B. E. s. h. dat r.

---

1) Bij B. staat als glosse: *Ysere*, ijzerkruid, de naam der Verbena.
2) Bij B. als glosse: *wedewinde*.
3) *N. R.* folia cocta et bene concussa alis eius circumligantur latera (*l.* latere).
4) *N. R.* Si tinee comedant pennas eius.
5) Lees met de varianten: *bedaerf*.
6) Lees met de varianten: *dat*. — *N. R.* et postea ex melle ad magnam spissitudinem decoctam fac virgam.

Als dat woert sere dicke,
Nem dan een roedekijn van sulker mate,
Na die grote van den gate
Daer die veder in was ghestaen,
Ende doere in thonech mede saen:
Daer sal cortelike wedere
Wassen ene nie vedere.
Es hem scinkel of vloghel ontwe,
So nem waerm aloe,
Ende binter op, dat bliven mach
Ene nacht ende enen dach.
Echt hanen drec in edec ghesoeden
Es daer op goet in noeden.
Es een voghel ongheroe
Opt rec of op die hant, daer toe
Siet myrre in watre, ende daer mede
So bestrike sine lede,
Ende ute dien watre neghen waerf
Assene als hem bedaerf [1]).
Heeft hijt evel, dat heet rampe [2]),
Ic waent in Dietsche es die crampe,
In arthimesia, dat bivoet heet,
Soutu sijn aes sieden [3]) ghereet.
In lams bloede waerm wrijf sijn voete,
Dit es oec een andre boete;
L. 70 *a*. Jof du suls nemen waermen wijn,
Daer netelen in ghesoeden sijn,
Ende daer mede sijn voete dwaen,
Ende uten watre sijn aes ontfaen [4]).
V. 96 *b*. Eist dat hi smelten niet en can,

1682. **V. A.** Also d. wort (*in beide Hss. schijnt* Alid *te staan*). **B.** Ende alse d. wert. — 83. **B.** Neem e. rodekijn v. selker m. — 84. **B.** Dat d. groette si v. d. g. — 85. **V. A.** vedre. **B.** vedere. — 86. **B.** thonich. **V. A. L.** honich. — 87. **A. B.** wedre. — 88. **V. A.** een niewe vedre. **B.** niewe vedre. — 89. **B.** ofte. — 90. **V. A.** warem. **B.** water a. — 91. **B.** bind daer op. — 92. **V. A. B.** Enen n. **B.** ende ende dach. — 93. **V. A.** anen dr. **B.** Eecht h. d. in aysine. — 94. **A.** daer up. **B.** te haren n. — 95. **B.** ongeroet. — 96. **V. A.** Upt r. **A.** up. **B.** ofte. — 97. **V. A.** Siede merre in water. **B.** Sied merre in watere. — 98. **V. A.** bestrijcse. **B.** bestrijc. — 99. **V. A.** uut. **B.** uten watere. — 1700. **V. A.** Aessene als hijs b. Asene also dicken alse. **L.** hals. — 1. **V. A.** Hevet hi tevel d. h. rampa. **B.** Heft hi devel. — 2. **V. A.** Duutsche es de crampa. **B.** Dietsch heet d. c. — 3. **B.** artumesia d. es heet. — 4. **V. A.** Sultu s. a. netten g. **B.** Saltu netten sijn a. g. — 5. **V. A.** bloet warm w. sine v. **B.** lamps bloet warem net sine v. — 6. **V. A.** ander. **B.** ene a. — 7. **V. A.** sout n. warmen. **B.** Oft du salt n. warmen w. — 9. **A. B.** sine v. — 10. **B.** E. daer ute s. a. o. — 11. **V. A.** ne c. **B.** Eest.

---

[1]) *N. R.* et intinge cibum eius usque novies.

[2]) *N. R.* infirmitate, que rappa dicitur.

[3]) Beter met de varianten: *netten*. — *N. R.* succo arthemisie cibus eius intingatur.

[4]) *N. R.* in ipso vino cibum eius intinge.

A. 87 *a*. Eens hanen galle ghef hem dan
Jof witte slecken ghesoeden teten.
Smelt hi te sere, soutu weten
Hoe dat hi te stoppene si:
Lettel saps van iusquiami
Gheeft hem drinken, ende netter in al
Sijn aes dat hi eten sal.
Heeft hi luse, so nem dan
Van alsene sap, of nochtan
Water daermen in siet dit,
Ende als hi ter sonnen sit,
Bespouwen ende maken nat:
Over waer sal hem helpen dat.
Dits der voghel medicine
Jeghen misselike pine,
Den Latine ghedicht wel na,
Also alst wilen Aquila,
Symachus ende Theodocion
Screven den coninc Ptolomon.
Jacob diene vants nemmee:
Hoert hier voghelen namen in G.

Grifis, seghet Jacob van Vetri,
Dat een vreselic voghel si,
So groet dat si den man bestaen
Ghewapent, ende sine verslaen.
Haere clauwen sijn so groet,
A. 87 *b*. Datmer uut drinct ter noet,
V. 97 *a*. Als oft uut enen hoerne ware.
In Sicia, dies horic mare,
L. 70 *b*. Dat bi den lande es van Endi,
Leesmen datter sulc voghel si.
In enen lande houden [1]) si daer,

1713. B. Of w. s. g. geten. — 14. V. A. so sultu. B. du selt w. — 15. B. stelpene. — 16. V. A. Luttel saeps v. jusquami. B. Een l. saeps. — 17. V. Ghef. A. Gheft. V. A. ende natter al. B. Gheef h. d. ende n. al. L. et n. — 18. V. A. Sijn. B. Sijn a. in d. hi drinken s. L. Sin. — 19. V. A. Hevet. — 20. V. A. jof. B. V. halsenen saep ende n. — 23. V. A. Bespoeiene e. makene. B. Bespoiene e. makene. — 24. V. A. hem sal. B. Vor waer hem sal. — 25. V. A. voglen. B. voghele. — 26. V. A. messelike. B. mesquame ende pine. — 27. V. A. Latine. B. Latine gelijc. L. Latene. — 29. B. Simacus. — 30. V. A. B. Thelomon. — 31. B. hine vands nemme. — 32. V. A. Hort vort voglen. B. Vord hort vogelen. — 33. B. seid. V. A. B. Vitri. — 34. V. A. D. het e. vreesam. B. een vremd v. — 36. B. Gewapend ende te doot slaen. — 37. V. A. B. clawen. — 38. V. A. ute. B. Datmenre ute. — 39. V. A. joft ute e horne. B. Alse ofte ute e. horne. — 40. V. A. Sycia des. B. I. S. hordic m. — 41. B. Dats in d. l. v. E. — 42. V. A. Leset men dat. B. Leestmen dat selc. — 43. L. houden si hem.

[1]) *Houden*, d. i. *hoeden*, volgens de Vlaamsche schrijfwijze en uitspraak. — *N. R.* Hee in Sythia Asiatica aurum et gemmas in quodam loco inaccessibili *custodiunt*.

Daer die toeganc es te swaer,
Dat gout ende die diere stene.
Smenschen comen es daer clene;
Want teersten dat si sien man,
Bestaen sine ende dodene dan,
Al of si waren ghemaect van Gode
Der ghiericheit tenen wederbode [1]),
Alset wel waerheit mach wesen.
Daer woent een volc, als wi lesen,
Met enen oghe, dat heet Arimaspi,
Jeghen die voghel vechten si
Om die miranden die si wachten,
Ende winnense hem of met crachten.
Die miranden sijn vercoeren
Boven allen andren, als wijt hoeren.
Men vint dit staende, wilment soeken,
In die glose van Moyses boeken.
  Viervoete so sijn dese voghele,
Ende elken ghemaect hoeft ende vloghele
Na den aren, maer mere so vele,
Dattet gaet al uten spele:
Achter gheliken si den lyoene [2]).
Voghele van desen doene
Seeghtmen dat harde menich si
In die berghe van Iperborei.
Dat paert haten si ende den man.
  Experimentator seghet nochtan,
Dat hi gagates heeft den steen
In sijn nest over een [3]),
Ende dat es te verstane,
Om enighe bate tontfane [4]).

1744. B. swar. — 45. V. A. goud. B. Daer goud es ende diere st. — 46. V. A. B. Menschen. — 47. V. A. teerst. B. tierst. V. A. B. den man. — 49. V. A. Als jof. B. Alse ofte hi ware. — 50. V. A. B. vrecheit. — 51. V. A. Als het. B. Alst w. waer. — 52. V. A. wijt. B. alse wijt. — 53. V. A. M. e. o. hetet Armaspi. B. dat *ontbr.* — 54. V. A. vogle. B. voghele. — 55. V. A. mieranden. B. Omdat die mirauden. — 56. V. A. af. B. winense h. af. — 57. V. mieranden. B. miraude. — 58. B. alse. — 59. B. wiltment. — 61. V. A. vlogle. B. V. sijn die v. — 62. V. A. B. E. hebben g. h. e. vlogle. — 63. B. aer ende merre v. - 64. V. A. Dat het. — 65. V. A. B. Achter. L. Echter. — 66. V. A. B. Vogle. — 67. V. A. Seghet men. B. Seghet men datter m. si. — 68. V. A. Yperbori. B. Bi den b. v. Yperboli. — 69. V. A. enten m. B. Tpard. — 70. B. seid. — 71. V. A. B. heeft *ontbr.* — 72. V. A. In sinen n. leghet o. B. heft al in een. — 73. V. A. B. es wel. — 74. V. A. B. tonfane.

---

1) *N. R.* ad plectendam avaricie temeritatem.

2) *N. R.* corpore leonem miratur.

3) *N. R.* in nido suo agathem lapidem ponit. — De lezing der varianten: *leghet*, is boven die van den tekst: *heeft*, te verkiezen.

4) *N. R.* nec dubium quin ad remedium.

So eist dan met rechte ontsaect [1],
Got hevet die stene ghemaect
A. 87 c. Ende ghegheven cracht mede
L. 70 c. Om des menschen salichede.

V. 97 b. Gracocendrioen dat es
Een voghel van Oest, sijt ghewes,
Dien men siet ghetempert mede
Van uutnemender scoenhede [2]).
Van al dat levet, datmen kinnet,
So eist een voghel die winnet
Met minst te notene sijn broet [3]).
Eens int jaer, dats men vroet,
Noet hi om te winnen kinder:
Gheen dier es van luxurien minder.
Scaemdi, mensche, waer du gaes,
Die reden ende bescheet verstaes,
Du best altoes sonder bescheet
Ter onsuverheit ghereet,
Ende en connes ghene mate doen
Alse gracocendrioen;
Maer du verteers dijn cranke vleesch
In der onsuverheden eesch,
Ende haesti selven ter doet
Met crancheit ende met qualen groet.

Grostrudris [4]) es een voghel clene,
Ghelijc der aerden gheplumt allene [5]);

1775. V. A. So neist d. niet recht o. B. Soene eest hem niet te rechte o. — 76. V. A. God en h. B. God en heeft. — 77. V. A. B. Ende hem g. — 79. V. A. B. die es. — 80. V. A. sijts g. B. E. v. des sijt g. — 81. V. A. B. Diemen. — 82. V. A. zuverhede. B. suverheden. — 83. V. alt. — 84. V. A. est. B. eest. — 85. V. A. mijnst. — 86. V. A. E. i. j. daghes men vroet. B. E. daghes int j. alsmen gebroet. — 87. A. B. winne. — 88. V. Gheer d. en es. A. nes. B. G. dinc. — 89. V. A. so waer. B. waer so. — 90. V. A. B. redene. — 91. B. besceed. — 92. V. A. There onsuverhede. B. Ter onsuverheden. — 93. V. A. ne c. B. Ende coens. — 94. V. A. Also als. B. Also alse. — 95. B. din cr. — 96. V. A. heesch. — 97. V. A. aes di. B. haest u s. — 98. V. A. in q. B. in crancheiden e. in q. — 99. V. A. Gostrudus. B. Gostrudis e. e. v. cleine. — 1800. V. A. gheplumet al rene. B. erden g. reine.

---

[1]) Lees met de varianten:

So *ne* eist dan *niet recht* ontsaect,
God *en* hevet *enz.*

N. E. Constat .... quod ad remedium aliqui lapides, adeo dati sunt hominibus.

[2]) Lees met de varianten: *suverhede.* — *N. E.* mira *castitate* et temperancia preditam dicunt.

[3]) *N. E.* generacionem suam perficit minimo coitu.

[4]) *N. E.* Gusturde aves.

[5]) Lees met de varianten: *alrene.* — *N. E.* colore terre.

Op thovet es hem, als ict vernam,
A. 87 *d*. Van plumen ghemaect een cam.
Si vlieghen in der ghebaren
Op ende neder als zebaren.
Ghemene liede maken ons vroet,
Dat die padde haer eyere broet;
Ende als die jonghen uutcomen algader,
Dan alre eerst voetse moeder ende vader,
V. 98 *a*. Om dat si hem ghelike dinken.
Sulke die voer Gode stinken
Slachten den grostruden wel:
Si sijn van herten so fel,
L. 70 *d*. Sien si dat haer kinder keren
Ter doghet ende ter eren ons Heren,
Sone doen si hem gheen goet;
Maer settense haren moet
Ter riesheit of ten dullen dinghen,
Ende onknuscheit voertbringhen,
So dinct hem dat si hem slachten,
So willen si dan der kinder achten,
Ende hebbens glorie in haer herte:
Haer loen wort ewelike smerte.

Grus dats in Dietsche die crane.
Elcs jaers pleght hi te bestane
Sine vaert van Oesten ten Westen
Ende jeghen winter uut sinen neste,
Ende scept dan sine scare
Alset ene lettre ware.
Alsi scheppen hare wechvaert,
So hebbense enen diese bewaert.
Als hi roept volghen si naer,
A. 88 *a*. Ende kennen sijn luut al claer.
Wort hi hees, so comter mede
Een ander ropende in sijn stede;

1801. V. A. Up. B. Op sijn hovet a. i. v. — 3. V. in den g. B. Die vl. — 4. V. A. Up. B. alse. — 5. V. A. Ghemeen. B. Ghemeine. — 6. V. A. eyer. B. hare eiere. — 7. V. A. jonghe. B. alse d. joncge comen ute. — 8. B. ierst kinnensi. — 9. A. B. geliken. — 10. V. A. vor. B. Selke d. vor. — 11. V. godstruden. A. gostruden. B. gestruden. — 12. B. so *ontbr*. — 13. B. hare kindre. — 14. V. A. enter heren. — 15. B. So en. — 16. V. A. B. setten si. — 17. V. A. enten d. d. B. rijcheid ende te quaden d. — 18. B. E. si oncusheit vordbr. — 19. V. A. hem dan dat. — 20. V. A. B. wilsi. — 21. V. A. in hare h. B. hebben gelorie int h. — 22. V. A. die e. sm. B. Hare l. werd dewelike sm. — 23. V. A. de cr. B. Dietsch de. — 24. V. A. B. pleghet. — 25. V. A. te w. B. vard v. o. te w. — 26. V. A. An j. w. ute s. nesten. B. Ende *ontbr*., nesten. — 28. V. A. Alst e. lettere w. B. Alse oft e. lettere. — 26. B. scepen h. wechvard. — 30. V. hebsi. A. ebsi. B. Hebben si e. d. beward. — 31. V. Alsi. B. Alse, hem naer. — 32. V. A. luud. B. kinnen sinen luud cl. — 33. V. A. ees. B. Worde. — 34. V. A. roepre in sine. B. ropen in sine.

Ende daer si beten bi nachte,
Sceiden si haer sciltwachte,
So dat die tiende waken moet [1]).
Die wachters houden in haren voet
Een keselkijn, of hem we doe
Die vaec, dat hem die voet ondoe,
Ende hem die keisel dan ontvalle,
So roept hi dat sijt horen alle [2]).
V. 98 *b*. Ende alsi verre doen willen vlucht,
Vlieghen si hoghe in die lucht,
Omme dat si van verren sien
Tlant daer si heine tien.
Experimentator die seghet,
L. 71 *a*. Dat die crane te roepen pleghet,
Als hi een nat swerc siet heffen:
Hi wil dat al dandre beseffen,
Ende asen na sijn eten [3]).
Ende alsi omme haer dinghe [4]) beten,
Haer leitsaghe staet als die vroede
Omsiende tot hare hoede:
So roept hi lude, siet hi den man,
Ende bescut die andre dan.
Alsi van andren lande coemen,
So heeftment dicke vernoemen,
Dat si stene uutworpen dan,

1835. L. bi na n. — 36. V. A. Sceden si hare. B. Setten si hare wachte. — 38. B. in den v. — 39. B. oft. V. A. doe. B. L. doet. — 40. B. ondoet. — 41. V. A. B. kesel. B. ontvallen. — 42. V. roopt. — 43. B. willen doen. — 44. V. A. So vl. — 45. V. A. Om. B. Om d. si verre willen s. — 46. V. A. Dat lant d. si hene t. B. Dat land d. si inne. — 47. B. die *ontbr*. — 48. V. A. roepene. B. ropene. — 49. V. zwerec. A. sweerc. B. Alse. — 50. V. A. B. wille d. alle. — 51. V. A. hasen. B. hasten omme har e. G. J. heten. — 52. V. als hi. A. als si. V. A. om h. dingen. B. hare d. G. om erdinghe. — 53. V. A. Hare leetsaghe die st. in der hoede. B. Hare leidere st. in der hoede. — 54. V. A. Ommesiende als die vroede. B. Al o. alse die vroede. — 56. V. A. E. waerscuwet. B. E warnet dandre. — 57. V. verre l. A. B. verren l. — 58. V. A. hevet men. A. dicken. B. Heftmen dicken wel v. — 59. B. utworpen.

---

1) *N. R.* Nocte inter se excubias dividunt, ut decima queque exsompnis sit ille qui vigilat.

2) *N. R.* suspenso a pede lapillos tenent, quo labente dum dormire volunt, evigilantes clamant.

3) Lees met de varianten (verg. Bormans):

Ende si *haesten* na sijn *heten*.

N. R. Grues si prospexerint nubes pluviosas, clamant, vociferant sollicitantque ducem *celeriores captare volatus*.

4) In bijna alle Hss. leest men *haer* (*hare*) *dinge*, waarin de ware lezing schuilt, die alleen in G. (bij Bormans) gevonden wordt. Men leze: *aerdinghe* of *erdinghe*, d. i. voedsel. (Zie *Nat. Bl.* III, 783; V, 305, 332). — *N. R.* Quando ceciderint super terram ut comedant.

Daer men gout uut purgieren can [1];
Want alsi verre sullen vlieghen,
Ic wet wel al sonder lieghen,
Dat si inswelghen sant ende stene [2],
Ende in haer voete somech ene
Hebben si keselen, dits haer sin,
Om swaer te wesen int beghin,
Dat niet te vaerdich, maer bi stade
Haer vlieghen es dus ghestade [3].
Dat si stene voeren in voeten,
Weten scipliede diese ghemoeten,
A. 88 *b.* Want daer si over die scippe liden,
Es gheschiet te menighen tiden,
Dat sire so vele vallen lieten,
Dat sijs cume mochten ghenieten [4].
Die gheruste helpen den moeden.
An die oude willic ju vroeden:
Die swartste hebben meeste jaer [5].
Wi lesen dat over waer,
Datmen vint liede clene,
Die bi namen heten Pigmene,
Die jeghen die cranen striden,
Ende pays hebben theghenen tiden [6].
Sijn vleesch es swart ende swaer;
V. 99 *a.* Bedi raetmen over waer,

1860. V. A. purgieren. B. goud ute. — 61. B. verren selen. — 62. V. A. Weetmen over waer s. l. B. Weetmen vor waer s. l. — 63. V. A. sant. B. sand. L. lant. — 64. V. A. hare v. B. hare v. s. gemene. — 65. V. A. B. Hebsi kesele. B. dats har. — 66. V. A. B. te sine. — 67. A. vardich. V. A. mar gestade. B. werdich m. gestade. — 68. V. A. si dus stade. B. Har v. si bi liever lade. — 69. V. Datsi steenen. A. Datsi. B. Datsi s. voren int v. L. Om dat. — 70. B. scepliede. — 71. V. A. W. datsi o. d. scepe. B. scepe. — 74. V. conde. A. conden. B. come conden. — 75. B. helpt. — 76. A. houde. V. A. wil ic u. B. u bevroeden. — 77. V. A. zwarte h. meest. B. swarte h. meest. — 78. V. A. B. lesen. L. leset. — 79. V. A. vindet lieden. B. vind l. cleine. — 80. V. hieten. B. Pigmeine. — 82. V. A. E. p. h. als si ene t. B. alsi danen t. — 83. V. A. hart. B. hard e. swar. — 84. B. Bedie so.

---

1) *N. R.* habet quoque lapidem in stomacho quem evomit, de quo lapide dicunt qui experti sunt, quod ipse lapis mediante igne in aurum transit.

2) *N. R.* pontum transiture arenam devorant.

3) Lees met de variant B.:

maer *ghestade*
Haer vlieghen si bi liever lade.

N. R. lapillis quoque ad moderatam gravitatem se onerant, ne expeditos (*l.* expediti) principiis agilitate nimia fatigentur.

4) *N. R.* Hoc naute prodiderunt compluti sepe ex illo casu ymbre sexatile (*l.* saxatili).

5) *N. R.* etatem color prodit, nam nigrescunt senectute.

6) Lees met de varianten: *als si hene* tiden. — *N. R.* habentque inducias cum grues recedunt.

Dat best ware dat hi' laghe
L. 71 *b*. In der somertijt twee daghe,
Ende in wintertijt daghe drie:
Want aldus so moerwet hi.

Glutis, als ons Plinius sprect,
Es die een langhe tonghe uutstect [1]),
Een voghel, ende als hi wort gheware,
Dat die vogle met groter scare
Jeghen den winter hene varen,
Die swalewen metten odevaren,
So vlieghet hi dor gheselscap mede;
Maer als hem die pijnlichede
Van den vlieghen gaet in hant,
Blivet hi achter in enech lant.
Doch vliechter somwijl menech hene
In corten dachvaerden ende in clenen,
A. 88 *c*. So datten die winter begaet,
Diene metten couden slaet.
Een ander voghel es dan aldus
In aensien [2]), hetet sicramus,
Die alduer mede vaert;
Ende trecter enech achterwaert,
Eist nachts, eist daghs, so roept hi dan,
Ende troestse dat si volghen an.
Dese twe vogle, daer ic of rime,
Sijn tweerhande pilgrime,
Die wi met den crucen sien varen
Ten heilighen lande te waren,
Om dat heilighe graf te winnen,
Die heet sijn in den beghinne,

1885. V. A. Dat het. *Vs.* 1885 *ontbr. bij* L. — 86. V. A. B. In die s. — 87. V. A. daghen. B. in den winter. — 88. V. A. muerwet hie. B. aldos so morwet hie. — 89. V. A. spreict. B. alse P. spreect. — 90. V. A. ene l. t. uusteict (uutsteict). B. ene l. t. uuttreect. — 91. B. alse hi wert. — 92. V. A. mit. B. voghele. — 93. V. A. Tieghen. B. henen. — 94. V. A. B. swaelven. — 95. V. A. dur g. B. So vliegen si. — 96. B. alse. — 97. V. A. B. vliegene. — 98. B. achter *ontbr.* — 99. V. A. D. volghet hi somwilen somich enen. B. D. vlieget hi somwilen henen. — 1900. B. Met c. d. e. met. — 1. V. A. dattene. B. Darne d. w. — 2. V. A. coude. B. Dine m. coude verslaet. — 4. V. A. In Asien ende heet cicranius. B. Asia h. tigranius. — 5. V. A. aldure. B. aldure m. vard. — 6. B. trect e. achterward. — 7. V. A. ist daghes so hi r. d. B. Eest n. eest daghes hi roeptse d. — 9. A. voghele. B. voghele d. i. af. — 10. V. A. tweerande pelegrime. B. Bedieden t. pelegrime. — 11. V. A. metten cruce te waren. B. metten cruse twaren. — 12. V. A. T. h. (heligen) l. waert sien varen. B. waert sien varen. — 13. A. helighe. V. A. winne. B. h. land te winne. — 14. V. A. B. D. h. sijn. L. si.

[1]) *N. R.* hec longam exerit linguam, unde Grece nomen ei datum est.

[2]) Lees met de varianten: *Asien*. — *N. R.* scieramus vero avis Asie festinancior perseveratur.

Alsi gheselscap groet ter curen
Sien varen van haren gheburen;
Maer teerst dat si woerden gheware,
V. 99 *b.* Dat die vaert een deel word sware,
Sceet si oflaet [1]) ende willen keren,
Ende visieren ende willen leren
L. 71 *c.* Varen si achterst in sulken aert,
Dat si ghemene doghen ter vaert [2]).
Ets waer, men en can ghewinnen
Van hem dat si doen bekinnen,
Ende ghemoet si dat si spreken [3]).
Rome en laetse niet ghebreken,
Soene sent uut ghenoech legate,
Die de traghe doer ghelts bate
Absolviert van allen mesdaden [4]),
Ende sentse van zonden ontladen
Te haren pape te lande weder.
O wi! die dat verdient hier neder,
Dat al sine zonden sijn verlaten:
Dats al salicheit van groter baten!
Ende dies verdient voer sine doet,
Met rechte maecti bliscap groet.

1915. **V. A.** Als si g. goet. **B.** goet. — 17. **V. A.** theerst d. s. worden. **B.** werden. — 18. **B.** werd. — 19. **V.** Steet. **A.** Steec. **B.** Eischen si aflaet. — 20. **B.** E. viseren ende l. — 21. **V. A.** V. biachters s. aerd. **B.** Dat si niet doghen ter vard. — 22. **V. A.** D. niet en d. t. vaerd. **B.** Aldus bliven si achterward. — 23. **V. A.** Hets w. m. can. **B.** Hets. — 24. **B.** dan si. — 25. **V. A. B.** E. moet ghedoghen d. — 26. **V. A. R.** en (ne) laet dan niet g. **B. R.** laet dan niet. **L.** en *ontbr.* — 27. **B.** Sien sind ute gnoech l. — 28. **V. A.** die tr. dur. **B.** die tr. dor. — 29. **V.** Obsolveert. **A.** Obsolvert. **B.** Absolveren v. haren. — 30. **B.** sindse. — 32. **V. A. B.** verdient hir. **L.** verdien. — 34. **V. A. B.** al *ontbr.* — 35. **V. A. B.** vor. — 36. **V. A.** maect hi. **B.** maecht hi.

---

[1]) In de meeste Hss. is hier eene verwarring ontstaan door het dooreenhaspelen van twee lezingen. Men leze met **B**: *Eischen si* oflaet, volgens *N. R.* querunt dispensacionem; òf wel: *Sceetsi of*, bij welke lezing *oflaet* door *of* moet vervangen worden.

[2]) Ook deze twee regels zijn in de meeste Hss. deerlijk bedorven. Alleen het fragm. **A.** (bij Bormans) heeft de ware lezing, die in **V.** en **A.** en gedeeltelijk in **L.** nog eenigermate te herkennen is. Lees:

Haren biechters sulken aert,
Dat si *niet en* doghen ter vaert.

In *Varen* bij **V. A.** en **L.** schuilt *Hdren*, en *biachters* bij **V.** en **A.** is een andere vorm voor *biechters*, die ook elders voorkomt (verg. *Franc.* 5876; *OVl. Lied. en Ged.* 318, 128; 319, 136, 145).

[3]) Ook hier is de tekst van het fragm. **A.** boven eene der lezingen van de verschillende Hss. te verkiezen. Men leze:

Hets waer, men can *nemme* ghewinnen
Van hem *dan* si doen bekinnen,
Ende *moet gheloven* dat si spreken.

In de *N. R.* ontbreekt het hieraan beantwoordende.

[4]) *N. R.* legatos Roma multiplicat, qui eos pecunia mediante sanctificent.

Maer wach! hoe menech heremite,
Hoe menech monec van scarpen abite
Vintmen, die langhe heeft ghelevet
A. 88 *d.* Entie lettel solaes hevet;
Silencie ende discipline
Gehouden heeft ende sware pine,
Lesen, singhen ende waken,
Een cranc nere teser sake,
Ende noch en quam hem niet te baten
Van Roemschen lettren of van oflate [1]).
Sinte Pauwels, ic ghelove di,
Ende al den paefsen daer bi,
Die dinen stoel hebben beseten.
Dijn fraie mont die laet ons weten,
Dat God elken lonen sal
Recht na sire pinen al.
Dit willic spreken, elcman gome,
Behouden der eren van Rome.
Pelegrijm, nu merke dies,
Slachstu den voghel gluties,
Hevestu dat cruce ontfaen,
L. 71 *d.* God hescet sijn belof voldaen.
Soeker of engheen oflaet,
En si oft zonder loes so staet,
So dattu durs voer Gode ghien,
Wies kennesse nieman mach ontflien [2]).

Gallus es in Dietsche een haen,
Menech kennet sijn ghedaen.
Willen bi nachte ende bi daghe

1937. B. O wach — hermite. — 39. V. A. hevet. B. heft geleeft. — 40. V. A. Ende die luttel. B. Ende die l. s. heft. — 42. V. A. Ghehouden hevet. B. Ghehouden hevet in s. p. L. Behouden. — 44. V. A. B. Ende crancke lijfnere te desen saken. — 45. A. ne. V. A. q. hem nie ter b. B. hem niet. L. hem *ontbr.* — 46. V. A. V. Rome letteren van oflaten. B. V. Rome letteren v. aflate. — 47. V. A. ghelovets. B. Sente — gheloves. — 48. V. A. pauisen. B. allen pavesen. — 50. V. A. D·ne (Dijn) vraye. B. vraye mond laet. — 52. V. A. Elc na. B. siere verdienten. — 53. V. A. wil ic. — 54. V. den here. A. der heren. — 55. V. A. Pelegrim nu marke dis. B. dis. — 56. V. A. glutis. B. Slachtstu d. vogele glutis. — 57. B. Heefstu. V. A. B. die cr. — 58. V. A. heesschet s. b. vuldaen. B. heescht s. ghelof. — 59. V. A. Ne s. of negheen. B. En s. of negheen aflaet. — 60. V. A. Hensi of. V. of staet. — 61. V. A. S. dat dnus dars vor G. B. Dat dut dor vor G. — 62. B. Wiens kinnesse nimanne. — 63. V. A. die hane. B. G. dats in Dietsch e. hane. — 64. B. kind. V. A. B. sine gedane. — 65. V. A. W. bi n. wilen bi d.

---

1) Lees met de varianten:

Van *Rome* lettren van oflate.

2) *N. R.* Tu vero, peregrine, ... si votum vovisti Deo in cruce suscepta, si vires sufficiunt votum imple; noli querere dispensacionem nisi necessitas urgeat, per quam excusatus esse possis ante ipsius faciem Christi iudicantis.

Wijst hi met sanghe sonder saghe [1]),
Ende slaet sijn vedren dan,
Als die hem te sanghe wort an [2]).
Luut es sijn sanc ter midder nachte,
A. 89 *a*. Ende bi den daghe sinct hi sachte.
Met den winde hoertmenne verre.
Paerde sochten, al waren si erre,
Alsi horen sinen sanc;
Kemele stouter of in den ganc [3]);
Elfs ghedroch scuwet sijn luut.
Die hane et menech cruut,
Dies niet ghenasen ander diere [4]).
Bi der sonne es sijn maniere
Dat hi wille rusten gaen.
Die lewe ontsiet sonder waen
Sekerlike den witten haen.
Oude boeke doen verstaen,
Dat doude haen een ey leghet,
Daermen over waer of seghet,
Daer dat basiliscus of coemt,
Een dier dat die warelt verdoemt;
Maer tot desen creaturen
Moet vele ghevogels bi naturen [5]).
In waermen drecke leghetijt,
Daer broet natuere bi siere tijt.
Dan coemt dat dier uut na sijn aert,
Ende hevet eens serpenten staert,
V. 100 *b*., L. 72 *a*. Ende anders eist ghelijc den hane.

1966. V. A. B. Wiset. — 67. V. A. B. sine v. — 68. V. A. vort an. B. Alse d. h. te s. gereet voran. Fragm. A. (bij B.) Alse d. h. ten s. wect an. — 69. V. A. Luud — te m. B. te m. — 70. V. A. B. singhet. — 71. V. A. B. Metten w. hortmenne. — 72. V. A. waer si. B. sachten. — 73. V. A. Als si. V. A. B. haren s. — 74. B. af. — 75. V. A. B. ghedrochte — luud. — 76. V. A. hetet m. cruud. B. etet m. cruud. — 77. V. A. Des niene. B. andre. — 78. V. A. B. sonnen es sine. — 79. B. slapen. — 80. V. A. B. ontsiet. L. ontsieten. — 81. V. A. B. hane. — 82. V. A. Houde. V. A. B. te verstane. — 83. V. A. D. een hout hane hey l. B. een oud hane. — 84. A. B. af. — 85. V. A. Dat daer. B. Dar d. b. af coemd. — 86. V. A. B. werelt. — 87. V. tote dese. A. B. tote deser. — 88. V. A. ghevoeghes van n. B. Es niet vele ghevoechs van n. — 89. V. A. warmen d. leghet hijt. B. warmen drecken leghet hijt. — 90. V. A. te s. t. B. brodet n. te. — 91. A. com. V. A. sinen a. B. ute na sine a. — 92. V. A. B. serpents. — 93. V. A. ist. B. eest.

---

1) *N. R.* certas distinguit horas.

2) Lees met de variant fragm. A.:

Als die hem te sanghe *wect an*.

N. R. alas discutit, ut se *evigilantiorem* reddat.

3) *N. R.* cantu suo equos mitigat; camelos instigat.

4) *N. R.* plures herbe, que gallum reficiunt, alia animalia occidunt.

5) Lees met de varianten: *ghevoeghes van* naturen. — *N. R.* in hac procreacione oportet ut multa concurrant.

Die ghesien hebben sine ghedane
Segghen, dat tey es sonder scale,
In een vel gheloken altemale,
Dicke ende staerc ende wel behoet.
Sulke wanen dat dit broet
Ene padde oft een serpent,
Maer dit es buerde bekent.
Als een haen vecht den zeghe,
Maect hi hem fier alleweghe,
Ende sinct ende gaet den hoghen ganc;
Die verwonne cruupt onder die banc.
Ende als sijn hennen bliven doet,
Laet hi sinen sanc van rouwen groet.

A. 89 *b*. Gallina dats die name der hennen.
Augustinus doet bekennen,
Dat si haer kiekene bewaert
Narenstlike, ende niet en spaert
Haer lijf jeghen die wuwen,
Om dat si die kieken verduwen.
Someghe kieken onbehoet
Willen node sijn ghebroet,
Ende wandelen buten haren vlerken [1];
Alse die vogle dan dat merken,
So moeten si ter proien gaen:
Hier an machmen sin verstaen.
Plinius die meester onbint,
Datmen erehande netle vint,
Daer die kieken of bliven doet,
Eten sire of cleen of groet.
Die hennen kennen wel dit cruut:
Daer sijt vinden, si treckent uut.
Werptmen den kieken spise ter noet,

1995. V. A. S. they. B. dat *ontbr.* — 96. B. beloken. — 97. B. D. starc. — 98. V. die br. B. Selke. — 99. V. A. Die p. jof s. (tserpent). B. Oft die p. ofte dat s. — 2000. V. A. borghe. B. M. het es borde b. — 1. V. A. hane. B. Alse e. hane. — 3. V. A. B. singhet. V. A. sanc. — 4. V. A. verwonnen crupet onder b. B. Ende d. v. crupt o. den b. — 5. V. sine henne. A. sine h. B. Alse sine hinnen. — 7. B. hinnen. — 8. B. ons bekinnen. — 9. V. A. B. hare. V. kikene. B. beward. — 10. V. A. Narenstelike e. niene s. B. Naturlike — spard. — 11. V. A. j. aren ende w. B. Hare l. j. aer no w. — 12. V. A. kiekine. B. kiekene. — 13. V. A. kiekine. B. Some kiekene. — 14. B. noden s. gebrod. — 15. B. wandlen. — 16. V. A. Als d. v. (voghele) d. des m. B. voghele d. dit m. — 18. B. Hiran. — 19. V. ontbint. B. ontbind. — 20. V. A. B. erande netelen. — 21. V. A. B. kiekine. B. af. — 22. V. A. clene. B. af cleine ofte. — 23. V. A. henne kennet. B. hinne kend. — 24. V. A. Ende d. soese vint si trecse u. B. D. sise vind si trecse. — 25. V. A. Werpmen d. kiekine. B. kiekene.

---

[1]) *N. R.* cum blandas alas aliquando refugientes superbi pulli preda fuerint aliis.

Ende si hem es te groet,
Die moeder breectet hem te sticken.
Dit sietmen an goeden meesters dicken,
V. 101 *a.*, L. 72 *b.* Als haren claerken coemt te voren
Grote worde die si horen,
So doetse hem die meester verstaen,
Waer die worden ane gaen.
Ist tey scaerp ten middel ende [1]),
Screef die ghene diet ware kende,
Bringhen hanen, als wijt kennen,
Ende die blonke bringhen die hennen.
Die scaerpste sijn van bester smake.
In Egypten es ene sake,
A. 89 *c.* Daer broetsi in den zande ghereet
Kiekene, daer gheen henne en weet [2]).
Plinius sprect sonder saghe,
Dat die henne in dien daghe
Dat si een ey voertbringhen mach,
Dat haer van aspis die slach,
Dat een serpent es van dien quaden,
Altoes niet en mach ghescaden [3]).
Ja, haer vleesch es medicine
Jeghen der serpent venine.
Dies radic elken man daer toe,
Dat hi elcs daghes iet goets doe,
Dat hi hem mach in dien daghe
Loesen van des viants plaghe.
Die beste hennen, dies ghelovet,
Dat sijn die roet sijn om thovet.

2026. **V. A. B.** E. het h. es dan te g. — 27. **V. A. B.** breket. — 28. **V. A.** goede. **B.** ane goede. — 29. **V. A.** clercken comt. **B.** clerken. — 30. **V. A.** worden. **B.** woorde. — 31. **V. A.** doese (doense) h. d. meesters. **B.** doense h. dan d. meesters. — 32. **V.** woerde hene. **A.** worden hene. **B.** woorde henen. — 33. **V. A.** Heyeren s. t. mindren hende. **B.** Eyere scarp t. mindren inde. — 34. **V. A.** gone d. wel k. **B.** dijt wel kinde. — 35. **B.** alse w. kinnen. — 36. **V. A.** Entie. **B.** hinnen. — 37. **V. A. B.** scarpe. **V.** van *ontbr.* — 39. **V.** Dar. **B.** broeden. — 40. **V. A.** h. af w. **B.** gheene hinne af w. — 41. **V. A.** spreict. **B.** spreect. — 42. **B.** hinne in den. — 43. **V. A. D.** soe e. e. vortbr. **B.** bringen. — 44. **B.** hare. — 45. **V. A. B.** van den q. — 46. **B.** scaden. — 47. **V. A.** haers vleysch. **B.** In hare vl. — 48. **V. A.** Jeghens (Jeghen) des serpens. **B.** Jeghens des serpenst. — 50. **V. A.** Datti e. d. hiets. — 51. **V. A. D.** hem moghen. **B.** Dattene moghe in den d. — 52. **V. A.** Lossen vor. **B.** Losen. — 53. **B.** hinnen. — 54. **V. A. B.** Dat *ontbr.* **B.** ombe.

1) Lees met de varianten: *Eyere* scaerp ten *mindren* ende. — *N. R.* feminam proferunt que in loco acuminis rotundiora gignuntur, oblonga vero et in fine acuta marem pariunt.

2) *N. R.* In Egypto arte satis mirabili forma gallinarum complentur ova et educuntur pulli.

3) *N. R.* gallina illo die quo ovum ediderit aspidis ictu non moritur.

Een eys doder in dien vollen mane
Heeft dit in, doetmen verstane,
Op dat een deel verwaermet si
Den viere gheleghen bi,
Dattet alle smette ofdwaet,
Die een wullen cleet ontfaet.

Gallinacius dats een capoen
Ende es een onnutte hoen,
V. 101 *b.* Sonder ter koekine alleene.
Hi et met hennen ghemene,
L. 72 *c.* Maer hine voghelse[1]) noch hine vecht
Altoes niet om haer recht.
Met vedren slaet hi[2]) noch met sanghe
Besceet hi niet die wilen langhe.
A. 89 *d.* Sijn vleesch seitmen dat wel voet,
Ende maect utermaten goet bloet.
Wien bedieden die capoene
Bet dan der kerkeheren doene?
Sine winnen noch en voeden
Niemen gheestlike noch en hoeden.
Vergave die Here van der sonnen
Dat si gheen vleselike kinder wonnen!
Noch sine segghen haer ghetide[3])
Te rechte niet, als die wilen liden,
Maer mettijn ende voert toter noene
Segghen si te samen te haren doene.
Die besten sint, daer wi of roeken,

2055. **V. A.** dodre in die vulle m. **B.** Een d. in de vulle m. — 56. **V. A.** Hevet d. in d. te v. **B.** H. dat in d. te v. — 57. **V. A.** Updat e. d. verwarmt si. **B.** verwarmet. — 58. **V. A.** Dien v. — 59. **V. A.** Dat het. **B.** smetten afdwaet. — 60. **V. A.** wullin. **B.** wllijn. — 61. **V.** Gallinacus. **V. A. B.** die c. — 63. **V.** te kokene. **A.** ter kokene. **B.** Hen ware t. cokinen a. — 64. **V. A.** Hi het. **B.** hinnen gemeine. — 65. **V. A.** noch ne v. **B.** vogheltse no v. — 66. **B.** hare. — 67. **V. A.** vederslaghe. **B.** vederslage no. — 69. **V. A. B.** leostmen. — 71. **V. A.** bediet dan d. capoen. **B.** **W.** bediet d. capune capoen. — 72. **V. A.** kerkeheren doen. **B.** Bet d. d. kerken heren doen. **L.** heren. — 73. **V. A.** en v. **B.** Sien w. no ne v. — 74. **V. A.** Niemene gheestelike n. ne h. **B.** gheestelike no h. — 76. **V. A.** ghene vleeschlike. **B.** gheene k. w. **L.** vreselike. — 77. **V. A.** hare getiden. **B.** No s. s. hare getiden. — 78. **V. A.** wile liden. **B.** alse d. w. liden. **L.** lide. — 79. **V. A.** M. machmen e. wort. **B.** mattiene e. vord n. — 80. **V. A.** Segsi t. s. tenen d. **B.** te samenen tenen d. — 81. **V.** sijt. **A.** sijnt. **V. A.** of couten. **B.** D. b. sand dar wi af couten. — 82. **V. A.** souten. **B.** hare ghetiden souten.

---

1) *N. R.* cum gallinis impinguatur, sed nequaquam eas impinguando fecundat.

2) Lees met de varianten: *Met vederslaghe.*

3) Beter is de lezing bij **B.**:

Maer mettijn ende voert noene
Segghen si te samen *tenen* doene.

N. R. Non cantant sicut tenentur septies in die laudem . . . secundum canonica instituta diei septem vel noctis horas.

Want dandre haer ghetide soeken [1]).
Dese en doghen groet noch clene
Sonder tes duvels koeken allene;
Want sine bringhen vrucht no vrome
In die warelt, hoe soet come.
Lapidaris ende Jacob seghet,
Dat men den haen te vuerne pleghet
Na dien dat hi es drie jaer out [2]);
Ende nemmeer [3]) dan V jaer hout
Of VI, ende dan voert an
So wast hem in die levre dan
Een steen, heet allectorius.
Na dat hi dien ontfaet aldus,
En drinct hi nemmermeer daer naer:
Dus weetment of hine hevet over waer.
In der steene boec hier naer
Hoert sine cracht al over waer [4]).

V. 102 *a*. Gallus silvester, dat fasaen,
Een buschhaen ist stout ghedaen,
A. 90 *a*., L. 72 *d*. Schone gheplumt ende menighertiere,
Een deel van stouter maniere.
In scoenen wedre so is hi blide,
In andren heeft hi droeve ghetide,
Ende dect hem dan in der haghe.
Des morgens alset gaet ten daghe,
Ende des avonts spade mede,

2083. V. A. B. D. ne d. g no c. — 84. **V. A.** tes d. kokene. **B.** tes d. kokene alleine. **L.** des d. — 85. **V. A.** sine *ontbr*. **B.** vrocht. — 86. **V. A.** werelt h. soe het c. **B.** werelt. — 87. **B.** Lapidarius. — 88. **V. A.** hane te vuerne. **B.** hane te vurne. **L.** wuerne. — 89. **V. A. B.** dien *ontbr*. **V.** IIII j. — 90. **V. A.** E. men danne. **B. E.** menne dane. — 91. **V. A.** Jof — danne vort an. **B.** Ofte sesse e. vord an. — 92. **V. A.** Wasset. **B.** Waest h. an d. levere. — 93. **B.** alectorius. — 94. **V. A.** Na dien dat hi den (dien). — 95. **V. A.** Ne d. hie. **B.** Ne d. h. nemberme. **L.** Ende. — 96. **V. A.** weetmen o. h. hevet. **B.** weetmen ofte h. hevet vor waer. **L.** heet. — 98. **V. A.** Hort. **B.** Hord s. cr. openbaer. — 99. **V. A.** dat f. **B.** silvestris dats tfassaen. **L.** da. — 2100. **V. A.** boschhoen es het. **B.** E. welt hane sonder waen. — 1. **V. A. B.** gheplumet. **B.** ende *ontbr*. — 2. **B.** Ende een d. — 3. **V. A.** ist bl. **B.** In s. w. eest bl. — 4. **V. A.** In a. wedre leetijt d. g. **B.** drove. — 5. **V. A. B.** haghen. — 6. **V. A.** als het g. dagen. **B.** D. smargens a. g. dagen.

---

[1]) De lezing der varianten in dit en het vorige vers is boven die van het tekstbs. te verkiezen: *couten* en *souten*. Maerlant's aardigheid van het inzouten der getijden komt in de *N. R.* niet voor. Men leest aldaar: Ad nichil aliud sunt utiles nisi ad infernum; ad coquinam dyaboli transferuntur . . omnes qui se clericum vel canonicum sine debito fructu profitentur.

[2]) *N. R.* Castratur gallus postquam trium sit annorum.

[3]) Lees met de varianten: *menne*. — *N. R.* postea sinitur vivere V vel VI annis.

[4]) Zie B. XII, vs. 155 - 172.

Gaet hi ter wede na siere sede.
Sijn vleesch es licht al ghemene
Sonder jeghen partrisen allene[1]).

Garrulus is eens voghels name,
Die in busschen ende in brame
Voer allen voglen die leven
Meeste ghecrijs ende meest luuts utegheven:
Dies is hi garrulus ghenant.
Een gai hetet in Wals lant[2]).
Van bome te bome vliecht hi ende sprinct,
Ende criscelt meer dant sinct,
Noch gheduert in ghere stede.
Wat so bi hem lijt oec mede,
Ist man, ist voghel, ist enich dier,
Bespot dit voghelkijn al hier,
Ende conterfaet alrehande luut
Van den voghelen daer uut;
Ende somwile ist selve so sot,
Dat et maect so vele sijn spot,
Dattet hem selven niet en hoet:
So neemt die spaerwaere in den voet[3]).
Gheplumt ist van menigher ghedane.
Experimentator doet te verstane,
A. 90 *b*. Dattet dicke verwoedens pliet,
Ende ment hem dicke verganghen[4]) siet.
V. 102 *b*. Garrulus dit dinct mi vele

2108. V. A. B. G. ter weide. — 9. V. A lichts. B. ghemeine. — 10. V. A. S. jonge partricen. B. S. van patrisen alleine. — 11. V. A. B. es. B. namen. — 12. V. A. bossche. B. bosschen. — 13. V. A. Vor alle vogle. B. Vor alle voghele. — 14. V. A. Meest crijsschen meest luuds uut can gheven. B. Meest crischen ende luuds uutgeven. — 15. V. D. es een g. A. es. B. es hi garrilus. — 16. V. A. int Walsche. B. Walsche. — 17. V. A. vlieghet e. springet. B. vlieghet hi e. springet. — 18. V. A. crischt e. garlet m. d. singet. B. crijscht ende garlet m. d. singhet. — 19. V. A. ghene. B. Ende hi en gedurt te gheerre s. — 20 V. lijd. B. luud. — 21. V. A. of v. of e. d. B. Eest m. vogel ofte e. d. — 22. V. A. ongehier. B. onghier. — 23. V. A. B. conterfait. B. alrande. — 24. B. vogolkine. — 25. V. A. B. Ende *ontbr*. B. eest so s. — 26. V. A. D. het. B. D. so v. maect s. sp. — 27. V. A. Dat h. s. niene h. B. Dat hem. — 28. V. A. nemet. V. A. B. sperware. — 29. V. A. B. Gheplumet. B. eest v. menger g. — 31. V. A. B. Dat het dicken. — 32. V. A. hem selven verhanghen. B. dicken verhanghen. — 33. V. A. die dinke. B. die d. mi wele.

---

[1]) *N. R.* carnes subtiliores et leviores habet quam cetere aves silvatice, exceptis pullis perdicum.

[2]) T. w. *geai*, ofr. *gai*, *jai*. Zie *Ned. Wdb.* op Gaai (2de art.).

[3]) *N. R.* evenit autem aliquando ut, dum sibi non prospicit et garrulitati, nisus eam inopinate rapit.

[4]) Lees met de varianten: *verhanghen*. — *N. R.* pre furore nimio in arbore inter furcatos ramos insaniens se *suspendit*.

Bedieden some menestrele,
Die altoes sijn onghestade,
L. 73 *a.* Ende callende vroe ende spade
Vele boerden, vele lueghen,
Ende conterfeten dien si moeghen,
Bede riddere ende papen,
Porters, vrouwen ende knapen,
Daer si scone sijn omme gheplumet;
Maer dicke ghevaltet dat suilc tumet,
Als hi sijns selves niet neemt ware,
Metten helschen spaerware,
Dine metten clauwen lauwet,
Als hi dus pipet ende mauwet;
Want selden heeftmen enighe vernomen
Die ten goeden ende sijn comen.
Als vele siere[1]) heilighen, na minen wane,
Alsmen vint swarte swanen!

G r a c u l u s dats een roec,
Als ons toghet Alebrechts boec,
Want hi emmermeer roept cra.
Der craien es hi ghemaect na,
Ende broet op bomen in den croppe,
Grote menye tenen troppe[2]).
Over een draghen si wel;
Haer negheen es andren fel.
Also als elc soect sijn ghenoet,
So es haer ropen harde groet[3]).

2134. V. menstrele. A. menistrele. B. someghe. — 36. B. callen. — 37. V. A. gheloghen. B. ende v. l. — 38. V. A. conterfaiten die. B. conterfaiten dat. — 39. V. A. rudders. B. Beide ridders. — 41. V. A. B. om sijn. — 42. V. A. M. d. (dicken) ghevallet d. sulc. B. dicken ghevalt d. selc. — 43. V. A. Alsi s. s. niene. B. sins selfs. — 44. V. A. B. sperware. — 45. V. A. Diene m. clawen. — 46. V. A. hy (hi) pijpt blaest e. m. B. hi pijpt. — 47. V. A. hevetmer enich. B. heftmen eneghen. — 48. V. A. te g. e. B. te g. e. es c. — 49. V. A. A. menich heilich (helich) na mijn wanen. B. Also menich hellich. — 50. V. A. Also vele sijn swarter swanen. B. vind swarter swane. — 51. V. A. B. dat es die r. — 52. V. A. Als o. t. broeder AR. (Aristotiles) b. B. Als o. t. broeder Alebrechts. L. Al. — 53. V. A. emmer roept (roep) gra. B. altoes r. gra. — 54. V. A. D. c. so es. B. hi gelijc wel na. — 55. V. A. up bome in die toppe. B. soppe. — 56. V. A. So g. menichte. B. menechte. — 58. V. nes dandren. A. nes a. — 59. V. A. Als e. soeket. B. Also *ontbr.* — 60. V. A. roepen so g. B. hare roepen gr.

---

1) Lees: *sijnre heilich*, welke lezing ook gevonden wordt in het Berlijnsche Hs. (bij Bormans J.), dat tot dezelfde familie als ons teksths. behoort.

2) *N. R.* libenter nidificat in altis arboribus silvestribus, et hoc in tanta multitudine ut sepius in una arbore septem graculorum paria nidos construant. — Lees in vs. 2155 met de varianten: *toppe* of *tsoppe*.

3) *N. R.* avis clamosa est nimium, maxime autem tempore coitus.

Die hi aset ende voet
A. 90 *c*. Sine sie welc tijt si broet[1]).
Die de jonghen tetene pleghen,
Segghen, si sijn best ghevleghen[2]).
G gaet ute; voert suldi
Voghel namen horen in I.

V. 103 *a*. Ibis, als ons Solinus seghet,
Is een voghel die te wandelen pleghet
Nevens den overe, dats sijn maniere,
L. 73 *b*. Van Nilus der groter riviere.
Serpenten eyere can hi vinden,
Ende die draghet hi sinen kinden,
Want sise lief hebben sere:
Hine cesseert nemmermeere
Te verteeren dat quade saet.
Ene waerf int jaer, dat verstaet,
Versamen hem vlieghende serpenten
In Arabien tenen convente,
Als om te vlieghen uten lande,
Al der werelt te sine viande;
Ende eer si uten lande varen
Comen die iben met haren scaren,
Ende ghemoetense in die lucht.
Niet enen van al der vrucht[3]),
Die de werelt willen plaghen,
En laten si dat lijf ondraghen.
Ende tfenijn van desen dieren
Es van so felre manieren,
Dat een es sijns selves quite,

2161. **V. A.** haset. **B.** haest. — 62. **V. A.** S. so wiltijt alsoe b. **B.** Die soe weltijt sose broed. — 63. **V. A. B.** die jonghe. — 64. **B.** beest. — 65. **B.** vord seldi. — 66. **V. A.** Voglen. **B.** Vogle. — *Na vs.* 2166 *bij* **V.**: Leest hier na van Ibus. — 67. **V. A.** Ibus; ons *ontbr.* **V.** pleghet. **B.** alse S. — 68. **V. A.** wanderne. **B.** te sine. — 69. **V. A.** hoevere d. sine m. **B.** Neven den oren hets sine. — 70. **V. A.** Nillus. **V.** die grote. **B.** Inluse. — 71. **V. A.** eyer. **B.** eier. — 72. **A.** sine k. — 73. **V. A.** sine. — 74. **B.** nembermere. — 75. **V. A. B.** verteerne. **B.** saed. — 76. **B.** so v. — 77. **V. A.** serpente. **B.** vliende serpente. — 78. **V. A.** covente. **B.** coevente. — 79. **V. A.** omme te vliegene. **B.** Alse omme te vlieghene. — 80. **V. A. B.** te sine. **L.** sinen. — 82. **V. A.** mit. **B.** die bien. — 83. **B.** gemoentense. — 84. **B.** van der vlucht. — 85. **V.** ter w. — 86. **V. A.** Ne — ontdraghen. **B.** Ne l. s. tlijf. — 87. **V. A. B.** Ende *ontbr.* **V. A.** desen vliegende d. **B.** Tvenijn v. d. vliegenden d. — 88. **B.** so *ontbr.* — 89. **V. A.** een man es s. levens. **B.** een man es s. lives.

---

[1]) *N. R.* amoris gratia masculus cibat feminam.

[2]) *N. R.* carnes pullorum eius esibiles sunt, et hoc magis si excoriantur.

[3]) Lees met de variant: *vlucht.* — *N. R.* ibique serpentum agmen devorant universum.

Eer hi beseft datmene bite;
Nochtan en stervet ibis niet.
  Ysidorus te segghen pliet,
A. 90 *d.* Als ibis niet smelten en can,
Dat hi in sinen becke dan
Water nemt na siere seden,
Ende purgiert hem so beneden[1]).
Neven marassce, neven der zee
Jof bi rivieren es hi emmermee,
Om cronghen jof om vische doet[2]),
Die hi eet te siere noet.
V. 103 *b.* Waer so si sijn, so sijn si wit,
Sonder te Pelensen[3]), wi lesen dit,
Sijn si swaert, dits openbare.
Suilc waent dat dit es dodevare,
Maer dans niet, honne ware dan,
Al scalx men ghemerken can,
L. 73 *c.* Dats van odevare maniere,
Diemen niet en can visieren,
Dat mense noyt in Europen sach[4]).
Plinius die doet ghewach,
Dat ibis es cromghebect,
Ende hier merct ende meet,
Want dodevare hevet den bec recht.
  Josephus scrijft ons echt,
Van groten heren[5]) van Ethiopen
In Egipten quamen ghelopen,

2190. **V. A. B.** dat menne. — 91. **V. A.** N. st. daer of i. n. **B.** ne sterfter af. — 92. **B.** seggene. — 93. **V. A.** A. i. sm. niene c. **B.** A. hi gesmelten nine c. — 94. **A. B.** sinen b. **V. L.** sine. — 95. **V. A. B.** neemt. —96. **B.** purgeert h. benede. — 97. **V. A.** of neven. **B.** morassche oft n. d. ze. — 98. **V. A.** Of. **B.** Ofte. — 99. **V. A.** croengen of o. vissche. **B.** croengen ofte ombe vesschen. — 2200. **V. A.** etet tsire n. **B.** etet. — 1. **B.** sijn si sin w. — 2. **B.** Palaisen. — 3. **V. A. B.** swart. **B.** oppenbare. — 4. **V. A.** Sulc — de hodevare. **B.** Selc. — 5. **V. A.** en ware. **B.** niet waer dan. **L.** honne ware. — 6. **V. A.** Also ment ghemarken c. **B.** Also alsment. — 7. **V. A.** Dat ware van shodevaers (shodevars) m. **B.** Dat ware v. odevars manieren. — 8. **V. A.** niene c. ghevisieren. **B.** en *ontbr.* — 9. **V. A.** oit. **B.** Datse niemen in. — 12. **V. A.** hir maret. **B.** hir bi. — 13. **V.** die hodevare heeft. **A.** de hodevaer heeft. **B.** die odevare heeften r. — 14. **A.** Josepus. **V. A.** bescrivet. **B.** bescrijft. — 15. **V. A.** Dat tgrote eere. **B.** Dat groot here quam gelopen. — 16. **V. A.** In E. cam g. **B.** In E. ute Ethiopen.

---

1) *N. R.* Per semetipsam rostro haec avis purgat aquam posterioribus infundens.

2) *N. R.* circa littora maris vel fluminis vel stagnorum avis ista die ac nocte ambulat, querens ac mortuos pisciculos aut cadaver aliquid.

3) Lees: *Peleusen.* — *N. R.* Nigras ibites Pelusium habet.

4) *N. R.* Plane mentiuntur qui aves ibites idem dicunt quod cyconias, nisi forte dicant esse ciconiarum genus non consuetum videri in . . . Europa. — Lees in vs. 2206 voor het onzinnigo *Al scalx* : *Also als* (Alſcalx—Alſo als), en in vs. 2207: *Dat ware van odevaers m.*

5) Lees met de variant: *Dat groot here*, en in vs. 2216: *quam* voor *quamen.*

Doe Moyses was een jonghelinc;
Ende dat hi der iben vele vinc,
Ende stieretse vor sinen here,
Daer hi was marscalc in den were,
Ende voer mids doer die woestine,
Die vol woermen es van venine[1]).
Die voghele aetse ende verdreven,
So dat die leden[2]) onghescent bleven,.
Ende quamen al onversien
In Ethiopien, ende mettien
Wan Moyses lant ende stede,
Die Saba heet, ende daer toe mede
Wan hi allet dat was daer inne,
Ende nam des lants coninghinne[3]).

A 91 *a*. Ibis[4]) es een voghel bekent
In dat lant van Orient,
Een staerc voghel ist ende stout,
Die op tpaert ewelike int wout[5]).
V. 104 *a*. Gras et hi als die gans doet;
Sijn luut es of hi waer verwoet,
Ende an te horen harde wreet.
Dat paert heeft hi[6]) sere leet,
Om dat hem sijn luut vervaert;
Ende ibis heeft dat paert onwaert,
Want etten uten velde drivet:
Dits nijt die niet achterblivet.

2217. V. A. Moises. B. jongelijnc. — 18. V. A. die iben. — 19. B. sijn h. — 20. V. A. Daer, in die w. B. Daer h. w. marscalch in de w. L. Maer. — 21. V. mids duer te w. A. duer de w. B. mids in d. w. — 22. V. A. vul worme. B. D. was v. worme v. v. — 23. B. atense. V. A. L. haetse. — 24. V. A. die liede onghescaet. B. Dat d. lieden ongescaet. — 25. V. A. quamen al onvorsien. B. quamen. L. quamer. — 26. V. A. B. Ethiopen. — 27. V. A. Vant. — 28. B. hiet. — 29. V. A. al. B. hi ende al. — 30. V. A. B. nam. L. na. — *Bij* A. *na vs.* 2230 *onder aan de kolom* : Leest hirna van Ibos. — 31. V. A. B. Ibos. L. Ibis. — 32. V. A. lantscap. B. Int. lantscap. — 33. V. A. starc v. ist een st. B. starc v. ist ende een stoud. — 34. V. A. up tp. e. nijt hout. B. tpeert euwelike nijt houd. — 35. V. A. Gars het hi. B. Gers et hi alse. — 36. V. A. luud is (es) als of hi ware. B. luud es ofte hi ware. — 37. V. A. E. an den horne sere wr. B. horne herde. — 38. V. A. heveten s. l. B. peert heeftene. — 39. V. A. O. d. om s. luud. B. O. d. es van sinen lude vervard. — 40. V. A. ybos hevet. B. ibos heeftene sere onward. — 41. V. A. hetten. B. hetne. — 42. V. A. en blivet.

[1]) *N. R.* fecitque eas procedere exercitum per desertum inaccessibile, ut scilicet serpentes earum formidine fugarentur.

[2]) Lees met de varianten: *liede.*

[3]) *N. R.* unde accidit ut . . . eorum reginam duceret in uxorem.

[4]) *N. R.* Ybor. Bij L. loopt de beschrijving door, alsof er nog steeds over den *Ibis* gehandeld wordt. Ook ontbreken de miniatuur en de hoofdletter.

[5]) Lees met de varianten: *nijt hout.* — *N. R.* multum odium perpetuum est inter hanc avem et equum.

[6]) Lees met de varianten: *heeftene.* — *N. R.* Equus autem odit ybor avem, quia voce eius terretur; ybor vero equum odit, quia eam de pascuis eiicit.

L 73 *d*. Incendula es diemen vint
Een voghel in Orient,
Ende es van des ravens gheslachte.
Bede bi daghe ende bi nachte
Es tusschen hem ende den ulen strijt;
Want incendula sdaghes tijt,
Omme dat hem deert sijn luut,
Sine eyere te supene uut[1];
Ende die ule en lates niet
Die weder haer eyer te roven pliet.
A. 91 *b*. Nachts als die ule siet best,
So rovet si des anders nest.
Dus ghelt elc andren quaet met quade,
Ende bliven bede in dien scade.

Irundo dats der swalewen name,
Swart van plumen ende bequame:
Menech kinnet hare ghedane.
Als die dagheraet coemt ane,
Groet sise met groten sanghe,
Ende laet den slapere niet rusten langhe;
Maer si vermaent hem dat hi waect
V. 104 *b*. Ende love Gode, diet al maect.
Onder den rechter vloghel tbloet
Van der swalewen nem, dats goet.

2243. **V. A.** vent. **B.** vind. — 44. **B.** Oriend. — 45. **V. A.** den raven. — 46. **B.** Beide. — 47. **V. A.** enten hule. **B.** ule. — 48. **V. A. B.** Want i. daghes t. **L.** Was. — 49. **V. A.:** Um dat . . . . . . (*het verdere van het vs. is opengelaten*). **B.** Om dat hem deert sijn luud. **L.** Omme dat hem deert sijn luut. **G.** Om dat die ule den dach vliet. — 50. **V. A.** Hare eyer te rovene pliet. **B.** Sijn eier plegt te supene uut. — 51. **B.** hule. — 52. **B.** Die weder hare eiere te rovene pl. **L.** Die *ontbr.* — *Vs.* 2251—52 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.** — 53. **V. A.** dule dan s. **B.** alse d. hule siet best. **L.** best siet. — *Bij* **L.** *tusschen vs.* 2253 *en* 2254 *het volgende vs.*: Ende si die oghen hevet best. — 54. **V. A.** rovese. **B.** sie. — 55. **B.** Dos gelt andren met q. — 56. **V. A. B.** beide in die. — 57. **V.** die swaluwen. **A.** swaluwen. **B.** Ironde d. d. swaluen. — 59. **V. A.** kennet. **B.** kind. — *Vs.* 2259 *ontbr. bij* **L.** — 60. **V. A.** comet. **B.** Alse d. d. gaet a. — 61. **V. A.** m. soeten s. **B.** soene m. soeten s. — 62. **B.** slapre n. slapen. — 63. **V. A.** Maer soe vermaect. **B.** Maer. **L.** Merct. — 64. **V. A.** E. Gode loven. **B.** E. G. lovet dijt. — 65. **V. A.** rechtren. **B.** rechten v. bloet. — 66. **V. A.** Nem v. d. s. **B.** Neem v. d. swaluen dat es g.

---

[1]) Vs. 2248—54 zijn in de meeste hss. deerlijk bedorven, als uit de varianten blijken kan: verg. ook de uitgave van Bormans. Vs. 2249—50 geven geen zin, doch zijn met behulp van G. te herstellen. Men leze:

Om dat die ule den dach vliet,
Sine eyere te supene pliet.

In ons teksths. komt tusschen vs. 2253 en 2254 een geheel overtollig vers voor: zie varianten. — *N. B.* in meridie venit incendula pugnans . . forcius et vincens comedit ova bubonis; sed versa vice, bubo clarius nocte videns intempeste noctis silencio cum incendula pugnat, et quum incendula videre non potest, bubo potitus victoria deripit ova illius.

Den oghen die sijn tonghemake[1]).
  Solinus seghet ene sake,
Dat hare nature doet weten al,
Of een huus saen vallen sal;
Want daer in maken si gheen nest.
Boven allen voglen pinen si best
Om hare jonghen te voedene,
Ende haer nest te behoedene.
Oec so vintmer menech ene,
Die in der levere draghen stene,
Diemen celidonius noemt,
L. 74 *a.* Als hier na tale of coemt,
Te wat dinghe si sijn goet,
Ende hoe datmense vinden moet[2]).
In ouden philosophen boeken
Machmen vinden, dies wille roeken,
Dat dien dat helsche[3]) vier onsteect,
Et hi die swalewe, dat ofbreect;
A. 91 *c.* Epilencie vergater mede.
  Ysidorus scrijft wonderlichede,
Datsi gheen voghel, hoe soet gaet,
In proien nemmermeer en vaet[4]).
Haer coemen, haer varen es wel ghewacht[5]);
Si vaert wech voer des winters cracht
In waermen lande, daer bi naturen
Gheen winter can gheduren:
Aldaer vintmense plumeloes.
Haer coemst boetscapt altoes

2268. **V. A.** die seit. **B.** Solinius die seid. — 70. **V. A.** Jof. **B.** Oft. — 71. **V. A.** in ne m. **B.** maect. — 72. **V. A.** pijnt. **B.** alle vogelen pijnt. — 73. **V. A.** jonghe. **B.** jonc te broedene. — 74. **V. A.** hare neste. **B.** haren n. — 75. **V. A.** vint. **B.** vindmer menege e. — 76. **V. A.** die levre. **B.** die l. — 77. **B.** Dimen. — 78. **V. A.** Daer. **A.** af. **B.** Daer h. n. die t. af c. — 79. **V. A.** dinghen si sijn g. **B.** dinge si sijn. **L.** sijn si. — 80. **V. A.** hoemense. — 81. **B.** ouder philofen. — 82. **V. A.** M. v. wilment soeken. **B.** Machment v. diet w. soeken. — 83. **V. A.** elige vier. **B.** Dien d. heileghe v. ontsteket. — 84. **V. A.** Eet — ofbreict. **B.** swalue daer af breket. — 85. **V. A.** vergaet daer. **B.** vergaetter. — 86. **V.** die scrivet. **A.** scrivet. — 87. **V. A.** Datse gheenen v. **B.** Datse. — 88. **V. A.** nemmermee ne v. **B.** nemberme gevaet. — 89. **V.** is. **B.** Hare c. hare v. e. w. gheacht. — 90. **B.** Si varen vor. — 91. **V. A. B.** warmen. — 93. **B.** Aldar vindmense. — 94. **V. A.** Hare comst die bootscapt. **B.** Hare coemste boetscpt a. **L.** coemt boetscap.

---

1) *N. R.* Sanguis eius sub dextra ala extractus oculis medetur.

2) Zie B. XII, vs. 319—46.

3) In de varianten: *heilighe.* Doch zoowel *helich vier* als *helsch vier* gold als de benaming van een soort van huidziekte: zie Du Cange III, 759, op Ignis sacer, ignis inferni, — infernalis. — In vs. 2284 is zoowel de lezing van **B.**: *daer af breect*, als die van den tekst goed.

4) *N. R.* ab aliis avibus non impetitur.

5) *N. R.* custodit adventus sui tempora, novit quando veniat et quando revertatur.

Den inganc van den lentine[1]).
Selden roeftmen hare jonxkine,
Ende men doet hem scade node:
Dese privilegie hebben si van Gode.
Aristotiles ende Adelijn,
II uutverkoren meesters fijn,
Segghen, ende dit es bekint,
Wie so dat haer jonghen blint,
Dat hem die oghen weder comen
Met enen crude dat wi nomen,
V. 105 *a*. Want[2]) et heet celidonia;
Ende dit es wonder, hoe soet ga.

I s i d a, na dat ict weet,
Dats datmen ijsvoghel heet,
Van plumen van scoenre manieren,
Groene, gheleu, roet menighertiere.
Sietmen uter sonnen[3]) bliken,
Et dinct den saphiren gheliken.
Elc voet dien heeft nemme
L. 74 *b*. Dan allene crommer clauwen twe.
Sijn becskijn es cort ende recht.
An visschelkine gheneertet hem echt:
A. 91 *d*. Dies ist ghaerne den watre bi.
In daerde so broeden si,
Daer si hole met den becken
Maken ende die aerde ontdecken.
Van desen voglen segghen liede,
Dat ic over waer niet bediede,

2295. V. A. Dien i. B. Den i. van lintine. L. Ten i. — 96. V. A. roofmen. B. rovet m. h. joncsine. — 98. V. A. Dit p. hebsi. B. Dit previlegie hebsi. — 99. A. Aristotels. — 2300. V. A. uutgrote. B. herde grote. — 1. V. A. bekent. B. dits wel bekind. — 2. V. A. W. so haren (hare) j. blent. B. So wie so hare joncge. — 3. V. A. doghen. B. D. hare o. 5. V. A. Ic waent ment h. c. B. het hetet. — 6. V. A. dits w. B. dits w. soe hoet ga. — 7. V. ic w. — 8. V. A. den hijsvogel. B. Es d. ijsvogle. — 9. V. A. B. maniere. — 10. V. A. ghelu. B. gele roet. — 11. V. A. B. S. daer op (A. up) die sonne. — 12. V. A. Soe dinket d. safier. B. Si dinken d. saphire gelicken. — 13. V. A. Elken v. ne hevet. B. dine hevet. — 14. V. A. cromme clawen. B. crommer *onthr*. — 15. V. A. becsin. B. beckelkijn. — 16. V. A. visseline gheneert h. e. B. vesschelkine geneeret. — 17. B. eest gheerne d. watere. — 18. B. derde so wonen. — 19. V. holen. V. A. B. metten b. — 20. V. A. uuttrecken. B. erde uttrecken. — 21. V. A. dese vogle. V. lieden. B. voghele. — 22. V. A. niene. V. bedieden. B. vor w. n. en b.

[1]) *N. R.* prodit adventu suo inicium veris.

[2]) Lees met de variant: *Ic waent*, het heet c. — *N. R.* vexatis pullorum oculis matres celidoniam adhibent ad medicinam.

[3]) Lees met de varianten: *daer op die sonne.* — *N. R.* in dorso colorem habet inter viridem et ceruleum, adeo pulchrum, ut si sol ex diverso radiis illustretur, saphirinam speciem eius pennis inesse videbis.

Ende ic en weet oft es gheloghen:
Es hem sijn vel ofghetoghen
Ende an enen wech ghesleghen,
Dattet alle jaer sal pleghen
Te verniwen, in der ghebare
Als of et al levende ware[1]).

Isopigis[2]) es een voghel mede,
Die oec nere in sine stede
Nemt bi lopende waterkine,
Omme te vaen visschelkine;
Een deel swart, wit op den staert,
Dat dicken op ende nederwaert
V. 105 *b.* Met sinen staerte slaet daert sit.
Al pipende so vlieghet dit,
Ende meent die ghene wel,
Die in dese werelt fel,
Onghestade es als die beke,
Ende hem gheneren sondeleke[3]),
Ende vervaert sijn in haren sin;
Want si niet ter werelt in
Ghevinden dat ghedurech si:
Dies beven si dicke: bedi[4])!
Nochtan daerme lijfnere,
Daer si an legghen hare ghere,
Doetse minnen die lopende beke,
Daer si in leven sorgheleke.
A. 92 *a.* Van der I gaet uut, hoert hier na
Vogle namen die sijn in K.

2323. V. A. inne w. B. E. niet w. — 24. B. afghetoghen. — 25. A. ene. V. A. weech. B. ene want. — 26. V. A. Dattet. B jare. — 27. V. A. B. vermutene. V. ghebaren. — 28. V. A. of tvoghelkijn l. w. B. Alse ofte tvoghelkijn l. w. — 29. B. Isopis e. e. voghelkijn. — 30. V. A. D. o. gherne s. st. B. D. o. gheerne s. st. — 31. V. A. B. Neemt. B. lopenden. — 32. V. A. Van te vane. B. vane vesscheline. — 33. V. A. up. B. wit *ontbr.*, start. — 34. V. A. up e. nederwaert. B. nederward. L. nedervaert. — 35. V. A. sterte. B. starte s. dart. — 36. B. so vard d. — 37. B. gone. — 39. V. A. B. Die o. — 40. V. A. B. Ende *ontbr.* V. sonderleke. B. geneerd. — 41. B. vervard es in sinen s. — 43. V. A. Niet vinden. B. Winnen. — 44. V. A. dicken owi. B. dicken. — 45. V. daerme. A. darme. B. die arme. L. daermen. — 46. V. A. haren g. B. setten haren g. — 47. V. A. Doese. B. Doense. — 49. V. A. Van I g. ute hort hir na. B. Van der *ontbr.*; ute hort hir na. — 50. V. A. Voghels. B. Voghele.

---

1) *N. R.* si pellem cum plumis mortue avi abstrahas et parieti detractam infigas, omni anno plumas ac si esset in corpore commutabit.

2) De beschrijving van dezen vogel komt in de *Nat. Rer.* niet voor, althans niet in het Hs. der K. Bibliotheek te 's Gravenhage.

3) Lees met de varianten:

Die onghestade es als die beke,
Hem gheneren sondeleke.

4) Ook hier is de lezing der varianten: *owi*, te verkiezen.

L. 74 *c.* Kiliodromos[1]), lesen wi,
Es een voghel in Endi.
Teerst dat hi ter werelt baert,
So vlieget hi ter sonnen waert
Int oestene, daer si opvaert;
Ende also keert hi neder waert[2]),
So keert hi hem mede daer.
Sijn leven dat nes maer een jaer.
Binnen den jaer, eer hi stervet,
Wint hire twe, dat et verdervet[3])
Sijn gheslachte niet al dan.
Sijn vleesch es ghesont elken man:
Ets tieghen tgroet evel goet gheten,
Want et verdrivet, wilment weten;
Ende jeghen menech evel groet
So eist duergoet ter noet.

V. 106 *a.* Kim, sprect Aristotiles,
Dat een groet staerc voghel es,
Ende die gheene felheit hevet,
A. 92 *b.* Els dan hi bi proien levet[4]).
Ghedoghelec es hi, horic spreken,
Den voghelen die op hem steken[5]).
Narenst es hi ende vroet
Om te voedene sine broet,
Ende andre voghel jonghen mede;
Want een aren es van quader sede,
Die tilike, alsmen sprect,
Sine jonghen uten neste steect,

2351. B. Kilicdomos lesewi. — 53. B. Tierst — bard. — 54. B. So *ontbr.*; ward. — 55. V. A. In toestene d. soe upvaert. B. oest ende dar sie opvard. L. opgaet. — 56. V. A. E. als soe k. ten westen w. B. E. alse sie keerd ten weesten ward. — 57. V. A. B. aldaer. — 58. V. A. dan es waer. B. dan es. — 59. V. A. B. Binden jare. — 60. V. A. hi t. jonge dus ne v. B. Wind hi t. jonge dus ne v. — 63. V. A. E. goet jegen groot e. gheten. B. Hets goet jeghen tgrote e. gheten. — 64. V. A. het v. al wilmen w. B. het verduwet alse wijt w. — 66. V. A. ist duregoet. B. Soe eest herde goet. — 67. V. A. spreict Alebrechtes. B. spreect. — 68. V. A. een starc v. B. starc. — 71. V. Ghedochtich. A. Ghedoghich. B. Ghedoghech. — 72. V. A. voglen. A. up. — 73. V. A. goet. B. Nerenst — goet. — 74. V. A. B. sijn br. — 75. V. A. ande vogle jonge. B. vogele jonge. — 76. V. A. aren. B. aer. L. haren. — 77. V. A. te tiliken a. spreict. — 78. V. A. jonghe u. n. steict. B. jonge ute sinen n.

---

1) Ook de beschrijving van dezen vogel ontbreekt in de *Nat. Rer.*

2) Lees met de varianten:

Ende *als soe* keert *ten westen* waert.

3) Lees met de varianten:

Wint *hi* twe *jonghe : dus ne* verdervet.

4) *N. R.* preda vivit, bone pullificationis et boni moris est.

5) *N. R.* paciens multum contra aves adversas.

Want si hem vernoyen te voeden,
Ende te bewaerne ende te broeden:
Kim ontfaermts als hise siet cranc,
Ende voetse sonder sinen danc.
Ay! ghi edele ridders, ghi heren,
An desen voghel soudi keren!
Ghi levet bi der proien mede,
L. 74 *d.* Dats bi der aermer liede lede.
En sijt niet onhovesch in der proie,
En verliest niet die langhe joye
Om dese warelt die es cranc.
Verdraghet dit aerme volc ghemanc,
Als kim doet, daer wi of spreken,
Die vogle die op hem steken.
Voet oec na des voghels sede
Verdreven arens jonghen mede:
Dat sijn helpeloselinghe [1]).
Helpt datmense daer toe bringhe,
Dat si niet en coemen ten valle.
Dit sijn dogheden, daer ghi alle
Bi sout regneren emmermere
Voer Gode onsen lieven here [2]).

V. 106 *b.* Karkolas [3]), dat es bekent,
A. 92 *c.* Dat es een voghel in Orient,
Scalc, als Aristotiles seghet,
Die gherne ledichede pleghet [4]),
Ende gherne winnet jonghe niet,
Doch omme dat nature ghebiet,
So noet hi te somegher stont;

2379. **V. A. B.** voedene. — 80. **B.** Te verwarmene e. te broedene. — 81. **V. A.** ontfarmets. **B.** ontfarmets alse.— 82. **V. A. B.** sinen *ontbr.* — 83. **V. A.** edel ridderen (riddren). **B.** ridderen. — 84. **V. A. B.** leeren. — 86. **V. A.** armer menschen. **B.** armer. — 87. **V.** Ne siet. **A.** Ne s. **B.** die pr. — 88. **V. A.** Ne — yoye. — 89. **V. A.** werelt here cr. **B.** werelt cranc. — 90. **V. A.** arem. **B.** dat arme. — 91. **B.** Alse — af. — 92. **V. A. B.** Die v. **A.** up. **L.** Den voglen. — 93. **B.** Voed. — 94. **V. A.** Verdrevene arems jonghe. **B.** Verdrevene a. jonge. — 95. **V. A.** elpelose edelinghe. **B.** helpelose adelinghe. — 97. **V. A.** niene comen te v. **B.** te v. — 98. **V. A.** doghede. **B.** Dat. — 99. **B.** soud r. embermere. — 2400. **V.** Vor G. ende die werelt eere. **A.** Vor G. ende in die werelt eere. **B.** Vor G. in die werelt ere. — 1. **B.** Karolus es b. — 2. **V. A. B.** Dat es *ontbr.* — 3. **B.** Scalch alse. — 4. **V. A.** ledicheden. **B.** geerne der ledecheiden. — 5. **V. A.** ne w. hi jonge. **B.** geerne wind hi j. — 6. **V. A. B.** om dat. — 7. **V. A.** noot soe ter s. **B.** meneger stond.

---

1) De lezing der varianten: *helpelose adelinghe* of *edelinghe*, is boven die van den tekst te verkiezen.

2) Lees met de variant (verg. Bormans):

Voer Gode *in der werelt ere.*

3) *N. R.* Karbola.

4) *N. R.* ocium diligens et vanam curiositatem.

Ende als der sie dan wert cont,
Datse met eye es bevest,
So leghet sise in wilder duven nest[1]).
Dus moet die duve voeden daer
Dat haer bestaet niet een haer.

Komor, sprect Aristotiles,
Dat een voghel in Arabien es,
Ende es een voghel die meest winnet
Van allen buschvoglen diemen kinnet;
Want V waerven ofte VI int jaer
Wint hi jonghen, dat es waer,
Ende dit en doet gheen ander el;
Maer dits te wonderen also wel,
L. 75 *a.* Dat hi ghene vrucht en winnet,
Eer hi in den hemel kinnet
Sterren risen, die de macht
Hebben van te gheven cracht[2]);
Ende als hi die sterren siet risen,
So noet hi na siere wisen.

V. 107 *a.*, A. 92 *d.* Kites[3]), sprect Aristotiles,
Dat oec mede een vogel es,
Die menigerhande soen gheeft uut[4]):
Elcs jaers[5]) verwandelt hi sijn luut.
Van hare ende van wollen es sijn nest
Boven op boemen ghevest,
Ende daer hout hi sine broet.
Als die eykelen sijn ripe ende goet,

2408. V. A. als soe danne wort. B. alse. — 9. V. A. Dat soe m. eyer wort b. B. Dat sie m. eieren es gevest. — 10. V. A. Leit soe in. B. Leghet s. in der welder d. n. — 12. V. A. D. h. niet b. e. h. B. D. hare niet b. e. h. — 13. V. A. spreict. B. spreect. — 14. V. A. Arabia. — 15. B. E. een boschvogel d. sere wind. — 16. B. Boven a. vogelen d. hi kind. — 17. V. A. waerf of. B. warf o. sesse. — 18. V. A. Winnet hi jonghe. B. joncge. — 19. V. A. anders. B. ne doet. — 20. V. A. wonderne. B. Ende d. te wonderne. — 21. V. A. B. ne w. — 22. B. an d. h. — 23. V. A. B. die macht. – 24. V. A. B. ghevene dracht. — 25. B. alse hi d. sterre. — 27. V. A. Kyches spreict A. des. B. Kiches spreect. — 28. B. en vogel. — 29. V. A. menichrande. B. geft. — 30. V. A. Want elxs daghes wandelt hi s. geluud (luud). B. Want e. daghes v. sijn l. — 31. V. A. V. h. van wulle. — 32. V. bome. A. up bome. B. Op hoghe bome g. — 33. V. A. daer so h. hi sijn b. B. onthoud hi sijn b. — 34. V. A. ekelen. B. Alse d. eklen.

[1]) *N. R.* quando femina a masculo semen acceperit ovaque senserit matura ad partum, petit nidum palumbe.

[2]) Lees met de varianten: *dracht.*

[3]) *N. R.* Kices.

[4]) *N. R.* vociferat vocibus diversis.

[5]) Lees met de varianten: *daghes.* — *N. R.* in quolibet fere die mutat vocem suam.

So gadert hi spisen ghenoech
Tetene na sijn ghevoech.
Alsine jonghen op sijn comen,
So dat si hem selven vromen,
Houden si ledech ende voeden
Vader ende moeder, ende broeden
Die hem selven dan van ouden
Voeden en moeghen noch ghehouden [1]).
Dorpre mensche, merc hier op wel!
Hier gaet uut K, hoert van der L.

Larus [2]), als die glose seghet,
Die op Moyses boeke leghet,
Es verboden in doude wet
Tetene. Van hem es gheset,
Dat hi proiet in sine vlucht
Bede int water ende in die lucht,
Ende bediet den duvel wel,
Die hem allen emmer es fel,
Weder si liede heilich lijf leven [3]),
Daer si met Gode om sijn verheven,
Als vogle die in die lucht vlieghen;
L. 75 *b*. Jof weder si hem laten bedrieghen
A. 93 *a*. In dit wandele aertsche goet,
Dat bediet es bi der vloet.
Omme hem allen, groet ende clene,
Set hi sine proie ghemene,
V. 107 *b*. Die helsche larus, als diet al
Bringhen wil in sinen val.

2435. **V. A.** spise. **B.** gnoech. — 37. **V. A.** Als sine j. up. **B.** Alse sine jonge. — 38. **V. A.** selven leven te vr. **B.** si doghen te vr. — 39. **V. A.** Houdsi. **B.** sise. — 40. **B.** Vader moeder. — 41. **V. A.** houden. — 42. **V. A.** ne moghen. **B.** V. connen no. — 43. **V. A.** Dorper m. marc hir up w. **B.** Dorper m. merct hir. — 44. **V.** ute K hort vort L. **A.** ute van K hort vort van L. **B.** hord vord van L. — 45. **B.** Karus alse. — 46. **V. A.** up. — 47. **B.** verboeden. — 48. **L.** Tetene die van. — 49. **V. A.** hie p. in sire vl. **B.** proit in sire. — 50. **B.** Beide in watere. — 51. **V. A.** dievel. **B.** die d. — 52. **B.** ember es even f. — 53. **V. A.** W. si leden heilich (helich) leven. **B.** Die leiden wille heilech leven. — 55. **V. A.** Alse. **B.** Alse vogele in die l. — 56. **B.** Oft. — 57. **V. A.** wandel aerdsche. **B.** wandel eertsche. — 58. **V.** D. b. ons bi. — 59. **V. A.** Om. **B.** Op — cleine. — 60. **V. A.** sijn proien. **B.** gemeine. — 61. **V. A.** elsche. **B.** Dese larus diet al. *Aan het eind van den regel staat* ertsche *bijgevoegd ter vervanging van* helsche. — 62. **V.** willen. **A. B.** wille.

---

[1]) *N. R.* educti vero pulli ad volatum roborati cibant parentes, in senectute fovent eos in nidis absque ullo labore.

[2]) *N. R.* Laro.

[3]) De lezing der varianten is te verkiezen:

Weder si *leden* heilich leven.

Toen *leden* of *leiden* in het teksths. door den afschrijver tot *liede* verknoeid was, voegde hij er als object *lijf* in.

Lucidius, seghet Solijn,
Es den voghel [1], die name sijn
Die es ghemaect van den lechte.
Sine vedren sijn [2] rechte
In donker nacht ghelijc den viere;
Dies eist der ganse [3] maniere,
Die bi nachte willen pinen
Te liden doer die donker woestine,
Dat si des voghels vedren draghen,
Ende die nacht daer mede verjaghen.
Plinius sprect in die boeke sine,
Dat in Germania in die woestine,
Dat Almaenghen nu heet,
Suilc voghel toghet ghereet.

Lucina [4], als ons doet verstaen
Sinte Ambrosis van Milaen,
Es een voghelkijn dat broet
Sijn ey nachts ende vaste hoet,
Ende singhet die nacht al doerentuere
Sonder slapen, dits sijn nature.
A. 93 *b*. Ende dinct als sinte Ambrosius sprake [5],
Dattet singhet om die sake,
Om dat met sinen soeten sanghe
Sijn broet leven daer of ontfanghe.
Ende dit es te wonderen sere,
Ende niet te twifelen min no mere,
Want menech meester ende sinte Augustijn

2463. V. A. B. Es een v. — 66. V. A. B. schinen r. — 67. V. A. nachte. B. donkeren nachte. — 68. V. A. es het d. ganghers. B. eest d. gangers. — 69. L. willen pipen pinen. — 70. V. A. doer (dur) donker woestinen. B. lidene dor donkere woestinen. — 71. V. A. vedre. — 72. B. den n. — 73. V. A. spreict. B. spreect. — 74. V. A. Germanien die woestinen. B. Germanien die w. — 75. B. Dats dat nu A. h. — 76. V. A. Sulke vogle. B. Selke vogele wonen g. — 78. V. A. Sente — Melaen. B. Sente Ambrosius. — 80. V. A. Sine eyer n. vaste ende h. B. Sine eier n. e. behoet. — 81. V. A. de n. al dure enture. B. den n. al durendure. — 82. V. A. B. slaep dats sine. — 83. V. A. Oec d. of s. Ambrosis s. B. Oec scijnt ofte sente. — 84. V. A. Dat het sinct. B. Oft et singet. — 85. B. Om *ontbr*. — 86. V. A. dar ontfanghen. B. af. — 87. V. A. wonderne. B. dits te wonderne. — 88. V. twivele. A. twivelen. B. twivelne. — 89. V. A. Austijn. B. sente.

---

[1] Lees met de varianten: *een* voghel. — *N. R.* Lucidii aves .... dicte quasi lucem dantes.

[2] Lees met de varianten: *schinen*. — *N. R.* penne per obscurum in nocte micant.

[3] Lees met de varianten: *ganghers*. — *N. R.* unde fit ut qui illarum avium pennas habent cum voluerint, preiectis inter tenebras pennis, luciferarum pennarum gratia vias distinguunt.

[4] *N. R.* Lucinia.

[5] *N. R.* et ut ipsi beato Ambrosio videtur.

Hennen, kieken, voghelkine,
Daer na setsi hare pine.
Dinc die niet mach comen te baten,
Die men uutworpt upter straten,
Daer of maken si haer spise.
Plinius sprect die wise,
Dat haer lever draecht medicine.
Die wuwe pleghet bout te sine
Tieghen die voghelkine clene,
Ende bloed op die grote ghemene.
Si vliet den clenen spareware:
Dit es een wonder van vare.
Aristotiles die seghet,
V. 109 *a*. Die erehande voghel[1]) pleghet
In die joghet van hare joye,
Dat si vogle vaet in proie,
Daer na cronghen, daer na vlieghen.
Int ende stervet si, sonder lieghen,
Van honghere die haer gaet an,
Want si haer niet gheneren can.

Magnales sprect Aristotiles,
Dat erehande voghel es
L. 76 *a*. Groet als die ghier ofte aren,
Die hem gheneeren te waren
Metten visschen in rivieren.
Si sijn van roder manieren
In haren plumen, als wi mecken,
Swaert van voeten ende van becken.

A. 94 *a*. Melancorifus[2]), als ons seghet
Plinius, daer dit in leghet,

2539. **V. A.** Henne kiekine e. vogheline. **B.** Hinnen kiekine vogheline. — 40. **V. A.** setsoe. **B.** D. an setten si. — 41. **B.** niemanne mah. — 42. **V. A.** uutwerpt up der s. **B.** uutwerpt op der s. **L.** uter. — 43. **V. A.** hare s. **B.** af m. s. hare s. — 44. **V. A.** spreict. **B.** spreect. — 45. **V. A.** hare levere draghet. **B.** hare levre draget. — 46. **V. A.** wouwe. **B.** boud. — 47. **V. A.** Jeghen d. vogheline. **B.** Jeghen v. cleine. — 48. **V. A.** bloet up. **B.** bloede o. d. g. gemeine — 49. **V. A.** Soe — sperware. **B.** Sie v. d. cleinen sperware. — 50. **B.** Ende dit is e. w. v. hare. — 51. **V. A.** Aelbrecht. — 52. **V. A.** Dat eenrande wuwe p. **B.** Dat erande wuwe. — 53. **V. A.** joien. **B.** haerre joien. — 54. **V. A.** Datsoe — proien. **B.** vogele v. in proien. — 55. **V. A. B.** croengen. — 56. **V. A.** st. soe. **B.** sterftsie. — 57. **V. A.** soe. **B.** hare n. g. en c. — 59. **V.** spreict. **A. B.** spreect. — 60. **V. A.** eenrande. **B.** erande. — 61. **V. A.** of die a. **B.** alse d. g. o. die a. — 63. **B.** vesschen in der r. — 65. **V. A.** merken. **B.** hare p. alse wi merken. — 66. **V. A.** Swart — vlerken. — 67. **V. A.** Melancoriphus. **B.** Melancorfus alse. **L.** Melaucorifus. — 68. **B.** daert in.

---

1) Lees met de varianten: *Dat* erehande *wuwe*.

2) *N. R.* Melanchoriphus.

Es een voghelkijn niet groet,
Dat sere wast in sijn ghenoet[1]);
Want boven XX winnen si al,
Ende emmer oneffene int ghetal.
So nerenst so nes voghelkijn
Om te voeden die kinder sijn:
Dat machmen an die menighe sien.
Nochtan alsi te vlieghen plien,
Ende si volghen uten neste
Der moeder, sijn si vet ten besten[2]);
V. 109 *b.* Ende volghen na hare wise
Vader ende moeder om spise
Met ere harde groter scare,
Als oft ene scole voglen ware.
Dese sijn ter proien ghegheven
Den staerken die hier leven[3]).

Morpex[4]) es een uutswaert voghel
An plumen, an becke ende an vloghel,
Van clauwen scaerp ende van becken:
Een scholfaren ist, als ic mecke.
Hi gheneert hem in rivieren
A. 94 *b.* Met visschen na sire manieren.
Al gheneert hi hem int water best,
Nochtan maect hi op enen boem sijn nest,
Ende voet met visschen sine jonghen;
Ende alsi comen tharen eersten spronghe
L. 76 *b.* Om te vlieghen, sijn si verladen,

2569. V. A. voghelijn. — 70. V. A. wasset. — 72. V. A. onneffene. B. ember onneffene. — 73. V. A. narenst so n. engheen vogelijn. B. nernst en es geen v. — 74. V. A. voedene. B. voedene die jonghe. — 75. B. menechte. — 76. V. A. als si te vlieghene. B. Want a. te vlieghene. — 77. B. nesten. — 78. B. D. m. si sijn vord t. b. — 80. V. A. omme. B. om hare s. — 81. B. herder. — 82. V. A. een sc. B. Alse ofte e. s. vogle. — 83. V. A. ten p. — 84. V. A. starken voghelen diere bi l. B. starken vogelen dire bi l. — 85. V. A. uutswart. B. swart. — 86. V. A. bec. B. ende an bec. — 87. V. A. B. clawen scarp e. v. becke. — 88. V. A. est. B. E. bastard aer eest. — 89. V. A. Hi g. B. Hi genert. L. Die. — 90. V. A. vissche. B. An vessche. — 91. B. geneerd. — 92. V. A. up bome. B. op bome. — 93. V. A. jonghe. B. vesschen s. jonge. — 94. V. A. als si c. B. ten e. s. L. eerste. — 95. V. B. vliegene.

---

1) *N. R.* etsi parva, tamen magnis alitibus in fecundidate prefertur.

2) *N. R.* notatur eius diligencia in hoc quod tot pullos sola pascit, et tamen cum adolescunt ut, sicut cibus predancium, pinguissime inveniuntur.

3) Lees met de varianten:

Den staerken *voghelen diere bi* leven.

N. R. nec predancium famam dissimulat, quousque sua cura vivere valeant.

4) *N. R.* Morplex.

So ontsien si haeren scade,
Dat si uutworpen hare spise,
Om te vlieghen in lichter wise[1]).
Dies niet en doen, si bliven so swaer,
Dat mense dicke vanghet aldaer.
Sulc vintmen, alsmen weet,
Van naturen also heet,
Dat si in couden wintertijt
Ondoen hare vloghele wijt,
Ende vercoelen hem in den wint.
Haer drec es so heet, alsmen vint,
Dat groene boeme daer of verdroghen:
Dit machmen merken ende toghen.

V. 110 *a.* Mennonides[2]), als ict bevant,
Sijn vogle in Egipten lant,
Als Ysidorus doet verstaen,
Die de namen hebben ontfaen
Van Mennon den here groet,
Die wilen bleef voer Troien doet;
Want dat si comen ghevaren
Uut Egipten met groten scaren
Daer Troien stoent, alsmen noch seghet,
Al daer Mennon begraven leghet[3]),
Te V jaren[4]), dit nes ghene saghe,
Ende vlieghen dan twee daghe
A. 94 *c.* Omtrent sijn graf, ende op den derden

2596. V. A. B. hare scaden. — 97. V. A. uutwerpen. B. utewerpen. — 98. V. A. B. vlieghene. — 99. V. A. ne d. bliven. B. en *ontbr.*, si *ontbr.* — 2600. V. A. dicken vaet. B. dicken veet. — 1. V. A. Sulke. B. Selke vindmen als ict w. — 4. V. A. vlogle. B. Ontdoen. — 5. B. verscoelen — wind. — 6. B. Hare — datmen vind. — 7. V. A. daer of *ontbr.* B. Daer bi verdroghen groene bomen. -- 8. V. A. marken. B. ende gomen. — 9. V. A. ic. B. bevand. — 11. B. Alse. — 12. V. A. die n. B. dien name. — 13. B. Mennoene. — 14. V. A. B. vor. — 15. B. dat *ontbr.* — 16. B. Ute. — 17. V. A. stont. B. stoet a. noh. — 18. B. Al *ontbr.* — 19. V. A. Ten vichten jare dins g. s. B. Ten viften jare dans g. s. — 20. V. A. danne. B. danen in II d. — 21. V. A. upten d.

1) *N. R.* Cum autem pulli eius ad robur nutriti fuerunt evolandi, tunc quasi naturali instinctu pondus incommodum sencientes escas evomunt devoratas, ne nimia ciborum sarcina pro gravitate, si fugiendum fuerit, evolare non possint.

2) *N. R.* Mennones sunt aves Egipcie.

3) *N. R.* catervatim volare dicunt ex Egipto ad Ylium iuxta sepulchrum Mennonis.

4) Lees met de varianten: *Ten vijften jare.* — *N. R.* quinto anno ad Ylium veniunt, et cum biduo circumvolaverunt, 3° die bellum ineunt, vicissim se unguibus rostrisque delacerant.

Gaet haer spel al uter verden;
Want elc gaet daer den andren scueren
Ende striden sonder dueren,
So datter vele bliven doet:
Dits van voglen wonder groet.

Meauca dats der mewen name,
Een voghel ist onbequame,
Al es si gheplumet wit haer vel[1]).
L. 76 *c*. Na hare macht so es si fel.
Bi visschen leeft si in die zee.
Want sine beghert ghene dinghe me
Tetene dan van verdronkenen man,
So ontgonnet sine in doghen dan[2]).
Als een stoerm naken sal,
Roepen si ende maken ghescal,
Ende dat coemt hem van joye,
Om dat si hopen der proie.
Wel slachten si den riken vrecken,
Die op die diere tiden mecken,
Dats der aermer liede tempeest:
Danne wanen si emmer winnen meest,
Dan sijn si vro ende hebben joye:
V. 110 *b*. Noch worden si des viants proie.

Merulus[3]) dats eens marels name,
A. 94 *d*. Een voghel scone ende bequame,

2622. V. A. buten varden. **B.** hare s. al buten v. — 23. **V. B.** gaet den a. **A.** gaet dan a. — 24. **B.** geduren. — 26. **V. A.** Ende dits. — *Vs.* 2625—26 *ontbr. bij* **B.** — 27. **V. A. B.** Meauca. **V. A.** meewen. **B.** meuwen. **L.** Meauta. — 28. **V. A.** E. v. es het onbecame. **B.** E. v. eest o. **L.** ende o. — 29. **V.** Al es hi g. wel. **A. B.** gheplumet wel. — 30. **V. A.** si nes niet f. **B.** macht es soe. — 31. **V. A.** vissche levet soe in der z. **B.** vesschen l. sie in der z. — 32. **V.** Maer soe begheert gheen dinc mee. **A.** Maer soene begheert gheen dinc mee. **B.** Mar sie ne geert gene dinc mee. — 33. **V. A.** dan den verdroncken m. **B.** dan den v. m. — 34. **V. A.** soene. **B.** ontgint siene. — 35. **V. A.** storem. **B.** Alse e. storm. — 36. **A.** sie. — 37. **V. A.** joien. **B.** al v. joien. — 38. **V. A. B.** proien. — *Vs.* 2639—44 *ontbr. op deze plaats bij* **B.**, *maar komen na vs.* 2656 *bij het volgend artikel voor, met eenige wijzigingen.* — 39. **V. A.** slachtsi. **B.** Jegen den scalc den riken vrecken. — 40. **V. A.** up. **B.** tide. — 41. **V. A.** armer lieder. **B.** armer. — 42. **V. A.** Dan. **B.** Dan w. die scalke w. m. — 43. **V. A. B.** vro dan hebsi j. — 44. **V. A.** Doch wortsi noch. **B.** In inde wordsi d. viands p. — 45. **V. A.** Merilic dat es des smarels n. **B.** Merlicus es des amerles n. — 46. **V. A.** voghelkijn s. e. became. **B.** voghelkijn.

1) Lees met de varianten: Al es si gheplumet *wel*.

2) *N. E.* tempestate imminente maxime clamant et quasi tunc exultant preda cadaverum imminente. Primo petit oculum in cadavere; insidiatur parvis animalibus ubicumque fuerint congregata.

3) Lees: *Merilio*. — *N. E.* Merilliones aves sunt... sic vulgariter nominate, nam non multum maiores.... sunt... quam merule.

Stout, dapper ende sere snel,
Clenen voghelkinen fel.
Et dar mere dinghe bestaen
Dan sine cracht mach bevaen,
Ende verwinnet bi snelheden
Ende bi siere vromicheden
Dicken onghelike dinc.
Merc hier op, edel jonghelinc,
Stáet die therte ter doghet waert,
Wes sonder waen onvervaert:
Got mach di noch van hogher saken
Mit sire cracht verwijnre maken.

Muscipia[1]) dats een voghel,
Ende hevet plumen ende vloghel
Na den laenre harde naer[2]),
Maer minder es hie, wet voer waer;
Mere dan die duve oec es;
Ghevoet, ghebect, sijt seker des,
L. 76 *d.* Also alsmen die swalewe siet,
Ende oec vele mere niet.
Traech es hi in sinen vloghe,
Sijn vlieghen dat nes niet hoghe.
Al heeft hem die nature onthouden,
Anders so heeft si hem ghehouden
Te siere lijfnere ghegheven[3]);
Want onder alle vogle die leven,
So nes der scrifturen cont,

2647. V. A. Dapper stout. B. Dapper stoud. — 48. V. A. voghelkine. B. Ende cleinen v. — 49. V. A. B. Het d. meerre dinc. — 50. V. A. begaen. B. volgaen. — 51. V. A. met s. B. verwind met. — 52. V. A. B. met. — 53. V. Dicke. — 54. V. A. Maerc hir up. — 55. V. A. dueghet. B. S. dien herte t. d. ward. — 56. V. A. ende o. B. W. ember coene e. onvervard. — 57. V. A. God m. di wel v. ogen s. B. God m. di wel v. hogen s. — 58. V. A. Met dire macht. B. Bi s. macht. — 59. V. A. Muscicapa dat es. B. Muscicapa. — 62. V. A. Maer m. es hi weet voir w. B. Maer m. es hi weet vor war. L. Maer *ontbr.* — 63. V. A. Meerre. B. Merre. — 64. B. Gehoeft. — 65. V. A. swaluwe. B. die valme. — 66. V. A. meerre. B. oec *ontbr.*, meerre. — 67. V. sine vloglen. A. B. sine. — 68. V. A. dan es n. oge. B. dan es. — 69. V. A. B. hevet. A. dit n. — 70. V. A. A. h. soe h. g. B. A. hevet si h. ghegouden. — 71. B. Ende te. — 72. B. voghele. — 73. B. ne es d. scrijfturen cond.

---

[1]) Lees met de varianten: *Muscicapa.*

[2]) *N. R.* plumas autem habet sicut *lanarius.* — De *laenre*, mlat. *lanarius*, fr. *lanier*, is de benaming van den steenvalk (Du Cange IV, 20, Littré II, 251).

[3]) *N. R.* in hoc provida natura est laudanda, quae ei in oris ritu supplere voluit in capcione prede, quod per volatus pigriciam diminutum erat in celeritate. Facilius enim sic capere potest muscas et cymphes, quibus solum vescitur. — In vs. 2669 is de lezing van A. te verkiezen: „*dit* nature", en in vs. 2670 die van B.: *ghegouden*, terwijl ook in vs. 2671 met B. moet ingevoegd worden: *Ende* te s. l. g.

V. 111 a. Dat enich heeft so widen mont,
Na dien te sien dat hi es groet.
Ende dies hevet die voghel noet,
A. 95 a. Want hi al bi vlieghen levet,
Ende gaept wide daer hise hevet,
So datter hem in die kele
Te samen dicke vlieghen vele:
Dies heetmenne muscicapa,
Dats vlieghenvangher in Dietsche wel na.

Merops, als ons Plinius seghet,
Es een voghel die pleghet
In daerde te broeden in holen,
VI vocte diep, dat hi verstolen
Sine vogle[1]) daer onder voet,
Tote dat si sijn te vlieghene vroet.
In plumen es hi som schoen grau,
Op den ric kerende int blau,
Vor die boerst en lettel roet,
Wit an die wamme[2]) ende niet groet.

Merula dats der maerlen name,
Die soete singhet ende bequame,
Als die lentijn coemen wille,
Want den winter swighet si stille.
Experimentator die seghet,
Dat die maerle, diemen pleghet
L. 77 a. In die gaioele te houden stille,
Dat si jeghen naturen wille
Vleesch eten ende te bet singhen[3]);

2674. V. A. B. hevet. B. mond. — 75. V. A. B. siene. — 77. V. A. vlieghene. B. vligene leeft. — 78. B. heeft. — 80. V. A. vlieghen dicken. B. dicken. — 81. V. A. Ende d. heetmen mnsicapa (muscicapa). B. Des h. muscicapa. L. muscipia. — 82. V. A. vliegevanghere in Dietsch. B. vlieghe vanghere. — 83. B. Merobs alse P. — 84. V. A. die des p. B. die dies p. — 85. V. A. In haerde te broedene. B. derde te broedene. — 86. B. dar hi. — 87. V. A. S. jonghe onder v. B. S. jonge dar o. voed. — 88. B. goet. — 89. V. A. B. Van — scone. B. schoen *ontbr.* — 90. V. A. Up. B. Ende op d. rig. — 91. V. A. borst een luttel. B. borst een. — 92. V. A. wamme e. n. wel g. B. wamme. L. mamme. — 93. V. A. Merila d. d. merlen. B. merlen. — 94. V. A. singhen e. became. — 95. B. Alse. — 96. V. A. sw. soe. B. Van den wintere. — 97. B. die *ontbr.* — 98. V. A. meerle. B. merle. — 99. V. A. ghiole. B. In gaiolen te houdene. — 2700. V. A. nature.

---

[1]) Lees met de variant: *jonghe*. — *N. R.* In hiis nidum struit antris, ponitque fetus pullorum, educat et usque ad robur debitum in terra absconditos pascit et nutrit.

[2]) *N. R.* in ventre pallidum.

[3]) *N. R.* Domestica merula contra naturam suam carnes comedit et hac dulcius canit.

A. 95 b. Ende dit selve sietmen volbringhen
Die lewerke ende die kalandre
V. 111 b. Ende so menich voghel andre.
Al es si swaert, gherne si baet;
Haer plumen trect [1]) si ende begaet,
Al of si wilde wesen wit;
Maer om niet so doet si dit,
Want sonder in den sanc allene
So es haer ghenoechte clene [2]).
In Asia [3]) es si wit vonden,
Dats die Moreie nu ter stonden.
Die marle en can niet muten,
Sonder an den bec buten
Pliet si telken jare dit,
Dat si word van ghelewen wit [4]).

Monedula es der cauwen name,
Swart van plumen sere bequame;
Silver mint si ende gout,
Ende dats bi der naturen ghewout;
Nochtan en weet si wat haer sal,
Sonder dat sijt decket al
In steden daert verloren blivet.
Wel si den vrecken man beclivet [5]),
Die swart es van vulen zonden,
Ende sijn ghiericheit [6]) tallen stonden
So dect, dat hi verliest daer mede

2702. V. A. vulbringen. — 3. V. A. Der leewerken enter calandre. B. Der lewerken e. der calandren. — 4. V. A. E. oec somich. B. E. oec someghen voghelen andren. — 5. V. A. so' swart g. soe. B. sward geerne si baed. — 6. V. A. Hare p. streect soe. B. Hare p. streect si e. begaed. — 7. V. A. Als of soe. B. Ofte. — 8. V. A. omme. B. ombe n. soe es dit. — 9. V. A. in den. B. sonder sanc a. L. desen s. — 10. V. A. hare ghenouchte. B. hare. — 11. V. A. Achaya es soe. B. Achaya. — 12. V. A. nu bi s. B. Dat de M. es nu bi s. — 13. V. A. meerle ne. B. merlen can n. mutten. — 15. V. A. Pleghet soe. B. Pleget. — 16. V. A. hi w. v. gheluwen. B. hi ward. — 18. V. A. Van swerten (swarten) pl. s. betame. B. Van swarten pl. b. — 19. V. A. Selver minnet soe ghelt e. goud. B. Selvert m. sie gelt e. goud. — 20. V. A. B. ghewoud. — 21. V. A. ne weetse. B. ne w. sie w. hare s. — 22. V. A. soet d. — 23. B. verholen. — 24. V. A. soe d. v. m. bescrivet. B. bescrivet. — 26. V. A. sine rikeit. B. sine rijcheit. — 27. B. der m.

[1]) Lees met de varianten: *streect*. — *N. R.* rostro plumas purgat.

[2]) *N. R.* propter amenitaten vocis seipsam movet in delectationem mentis.

[3]) Lees met de varianten: *Achaya*. — *N. R.* cum in omnibus locis nigra sit, in Achaya tamen candida est.

[4]) *N. R.* rostrum suum singulis annis mutat in candorem.

[5]) Lees met de varianten: *bescrivet*.

[6]) Lees met de varianten: *rijcheit*.

Sijn ghemac, sijn salichede,
Der werelt ere, die minne ons Heren.
Men mach die cauwe spreken leren,
Wilmens pinen jonc bestaen [1]).
Nauwe wacht si der sonnen opgaen,
A. 95 *c.* Ende groetse in hare sprake.
L. 77 *b.* Experimentator die seght vreemde sake,
Dat cauwen vleesch en es niet goet,
Want et thovet crauhen doet [2]).

V. 112 *a.* Mergus es een voghel, God weet,
Dien men in Dietsche den duker heet.
In marasscen ende in rivieren
Wandelt hi bi siere manieren,
Om dat hi die vissche vaet.
Langhe hi onder twater gaet,
Doch moet hi weder in die lucht,
Want danne coemt hem dademtucht [3]).
Haer jonghen sijn so ghedaen,
Teersten dat si uten doppe gaen,
Al verliesen si vader ende moeder,
Dat si hem sonder behoeder
Bedraghen connen ende gheneren.
Ambrosius sprect sonder sceren,
Dat als die dukere die zee vliet,
Ende roepende te lande tiet,
Dat si voerweten ende voersien
Tempeest die saen sal ghescien.
Te wintere, want hi stille leghet,
Ist dat hi vetste te sijn pleghet,
Om dat hi minste dan vlieghet;
En si dat ons nature lieghet,

2728. B. ende sine s. — 29. V. A. Dier warelt. — 31. V. A. pine. B. Wilment. — 32. V. A. soe d. s. upgaen. — 33. V. A. met h. spraken. B. met harre. — 34. V. A. E. seghet vremde saken. B. E. seid vremde. — 35. V. A. vlees (vleesch) niet nes wel g. B. vl. niet es g. — 36. V. A. het th. crauwen. B. het thoeft crauwen. — 38. V. A. B. Datmen in Dietsch. — 39. V. A. marassche. B. ende in. — 40. V. A. Wandert hi na sire. B. na sire. — 41. B. veet. — 42. B. dwater geet. — 44. V. A. dane. B. Dan c. h. sijn ademtucht. — 45. V. A. Hare jonghe. B. Hare jonc. — 46. V. A. Teerst d. si u. d. gaen. B. Tierst d. si u. d. gaen. L. doppe vallen si gaen. — 50. V. A. spreict. B. sprect *ontbr.* — 51. V. A. duker in d. B. alse. — 52. V. te langhe. — 53. V. A. B. vorweten e. vorsien. — 54. B. Tempeste d. selen g. — 55. V. A. wintre. B. alse hi. — 56. V. A. vest te sine. B. Es d. hi vetst te sine. — 57. V. A. B. minst. — 58. V. A. B. Want hen si d. n. l.

---

1) *N. R.* hominum voces perfecte, cum de pullo edocta fuerit, imitatur.
2) *N. R.* Monedule carnes pruritum capitis excitant.
3) *N. R.* in aere tamen recuperat spiritum.

Elc voghel vliecht meer int claer
Dan in die lucht dicke ende swaer [1]).
Voghele namen gaen uut in M;
Nu hoert hier voert van der N.

A. 95 *d.* N i s u s dats die spareware,
Onder edel volc een voghel mare.
Want hi met proien hem gheneert,
V. 112 *b.* Hine plieghet noch en beghert
L. 77 *c.* Ghenen gheselle an sine side.
Suilke wanen dat es van nide,
Ende suilke dat hem doe hovaerde,
Want hi den seghe allene beghaerde;
Maer dats tghelovelixt dat ic telle:
Want hine wille ghenen ghesello
Hebben an sijns selves bejach,
Hi vliet gheselscap nacht ende dach.
Nochtan ist over waer gheset,
Dat die sparewaer vanghet sijn musscet [2]);
Ende dit sprect Aristotiles,
Dat jeghen die nature es
Van allen voglen ghemene,
Die hem met proien groet of clene
Gheneert, dat engheen en vaet
Geslachte dat hem bestaet;
Maer die spaerware es van den seden
Onsculdich deser edelheden,
Want hi proiet op sijn ghenoet.
Scaemdi, mensche, van scanden groet,

2759. V. A. B. vlieghet m. i. clare. — 60. V. A. zware. B. sware. — 61. V. A. Voghels name (namen) g. ute. B. ute. — 62. V. A. B. Van N comen dandre na hem. — 63. B. sperware. — 64. B. en vogel. – 65. B. geneerd. — 66. V. A. pleghet n. ne begheert. B. pleghet no ne begeert. — 67. V. A. sijn s. — 68. V. A. Sulke. B. Selke. — 69. V. A. sulke d. h. doet hovaert. B. selke d. h. doet hoverde. L. suilken. — 70. V. A. beghaert. B. den *ontbr.*, begerde. — 71. V. A. ghelovelijcts. B. Ende hets te lovene d. ic t. — 73. V. sijn selfs. A. selfs. B. H. dan sijns. — 74. V. A. Vliet hi. B. Gheselscap vliet hi. — 75. V. is dit. A. es dit. B. es dit vor w. — 76. V. A. speerware vaet. V. musseeet. B. sperware vaet. — 77. V. A. spreict. B. spreect. — 78. B. die *ontbr.* — 79. B. Jegen a. v. gemeine. — 80. B. ocht cleine. — 81. V. A. Gheneren d. negheen ne v. B. Generen d. negeen ne veet. — 82. B. Sijn g. d. h. besteet. - 83. V. A. sperware es van s. B. sperware mach van desen. — 84. V. Ontsculdich. B. Edelheiden wel onsculdech wesen. — 85. V. A. up.

---

[1]) *N. R.* Omne enim animal sereno aere gaudet et multo plus vagatur in eo quam in turbido.

[2]) Verg. B. III, 30, en zie Kil. M u s c k e t, haliaeetus, nisus: avis ex accipitrum fringillariorum genere; *vulgo* muscutus.

Dat elc mensche si so fier[1]),
Es het wreet of onghehier,
Ist dat hi bi proien levet,
Dat hi den sinen vrede ghevet;
Maer du ende die spaerware
Hebben dese edelheit ommare.
Die wilde spaerware pleghet
An wintertijt, als men ons seghet,
A. 96 *a*. Dat hi avonts een voghelkijn vaet,
Ende onder hem hout daer hi staet,
Om te verwaermen sine voete.
Des morghens mit goeder moete
Laet hijt quijt varen ende vri.
Een scone exempel dinct mi,
Ende hovesch ende harde goet,
Dat elc danke datmen hem doet,
Ende elc sinen waert verdraghe.
L. 77 *d*. Die edele spaerware broet in die haghe;
Die dorpre, die lettel doghe,
Broet op den boeme hoghe[2]);
V. 113 *a*. Maer elc mensche wese dies vroet:
Die edelre baren, die meer omoet[3]).

Nocticorax mach in Latijn
In Dietsche een nachtraven sijn,
Ende es maniere van ulen,
Die men hoert bi nachte dulen,
Ende dinct mi an mijn verstaen,

2787. V. A. D. e. m. ende elc dier. B. D. e. vogel ofte elc dier. — 88. V. A. jof. B. Eest w. ofte onghier. — 89. V. A. Al ist. B. Al eest d. bi p. leeft. — 90. V. A. Dat het. B. D. den s. v. geeft. — 91. V. A. Mare du entie sperware. B. sperware. — 92. V. A. Hebt. B. Hebs die. — 93. V. A. sperware leghet. B. sperware. — 94. V. A. ons *ontbr*. B. In wintertiden a. men s. — 95. V. A. Dat hi navens e. voghelijn (vogelin) v. B. Dat hi a. e. vogelin veet. — 96. B. houd — steet. — 97. V. A. warmene sine. B. verwarmene sine. L. sinen. — 98. V. A. marghens met. B. margins met. — 99. V. A. B. quite. — 2800. V. A. dinket. B. exemple d. dit mi. — 2. V. A. D. e. d. doetmen hem goet. — 3. B. E. hi s. werd. — 4. V. A. B. sperware. B. in de. — 5. V. A. dorper d. luttel doech. B. dorpere d. lettel doech. — 6. V. A. Die b. up die bome hoech. B. Hi b. in die bome hoech. — 7. V. A. Marc e. m. ende wes des v. B. des. — 8. V. Sedelre barem so meere oetmoet. A. So e. b. so meere oetmoet. B. So e. b. so merre o. — 9. V. A. Nicicorax. B. Nitorax, *waar boven met later hand*: Nocticorax. — 10. V. A. Dietsch. — 11. V. A. ene m. v. hulen. B. ene manieren v. hulen. — 12. V. A. hort. B. Dimen bi n. hord. — 13. V. A. B. dincke.

---

[1]) Lees voor dezen onzinnigen regel met B.:

Dat elc *vogel ofte elc dier*.

[2]) *N. R.* Nisus in rubis et humili loco nidificans eximius reputatur; qui autem in altis et magnis super se nidum facit, minus audax et vilius reputatur.

[3]) Men zou dit spreekwoord aldus kunnen vertalen:

Hoe eeler broed, hoe meer ootmoed.

Dat mach sijn een uweraen.
Een buschule ist al uut ende uut,
Ghevedert na den scuvut.
Nachts vlieghet hi in den velde ende in husen,
Ende levet bi proien van musen,
Ende daertoe mint des menschen dreo.
Crom hevet clauwen ende bec.
Sdaghes sietmene selden of niet,
Wantet die clare sonne ontsiet.

Nepa dinct mi die snippe wesen,
A. 96 *b*. Die so claer hoert, als wi lesen,
Als in scrifturen es gheseghet,
Dat sijt ore aen daerde leghet,
Ende hoert harde wel daer bi
Of daer worme in daerde si.
Dan steect si haren bec, dies lanc,
In daerde ende haelse aen haren danc.
Sdaghes es si in daerde bedect[1];
Jeghen avont si uuttrect
Ende in der morghenstont vroe:
Hier bi wort si ghevanghen alsoe.
Tfleesch van der snippen es ghesont,
Want et verduwet in corter stont.
L. 78 *a*. Van der N so enden die wort;
V. 113 *b*. Van der O scrivic ju voert.

Onocrotallus es bekent
Een voghel in Orient,
Ende es verboeden in doude wet,

2814. **V. A.** D. het m. s. e. hueraen. **B.** huweraen. — 15. **V. A.** Ene buschuele ist u. e. u. **B.** E. boschvoghel uut e. u. — 16. **V. A.** scuwut. — 17. **V. A.** in velden. **B.** Nachs v. hi in velde in h. — 18. **B.** leeft. — 19. **V. A.** minnet. **B.** E. mint d. t. — 20. **V. A.** hi clawen. **B.** Croem h. hi. — 21. **V. A.** Daghes sietmen s. ofte n. **B.** Daghes sietmenne s. iet. — 22. **V. A.** Want het d. c. s. vliet. **B.** Want hi d. c. s. vliet. — 23. **V. A.** de sneppe. **B.** sneppe. — 24. **V. A.** D. so clare hort. **B.** so c. hord alse wijt. **L.** so *ontbr.* — 25. **A.** Alst. **V. A.** gheset. **B.** Ende in scrijfturen. — 26. **V. A.** D. soe hare hore an daerde leit. **B.** si hare oren an derde. **L.** aerde. — 27. **V. A.** hort. **B.** hord. — 28. **V. A.** wormen. **B.** Oft enech vogel in derde. — 29. **V. A.** stecsi h. b. die es l. **B.** dies *ontbr.* — 30. **V. A.** an. **B.** derde e. haeltse an. — 31. **V. A.** Daghes es si in haghen. **B.** Dages es sie in derde gedect. — 32. **V. A. B.** Maer j. **B.** utetrect. — 33. **V.** die morghenstonden. **A.** die morghenstonde. **B.** die marghenstont. — 34. **V. A.** ghevaen. **B.** Her bi wert sie gevaen. — 35. **V. A.** Vleesch v. d. sneppe. **B.** Tvleesch v. d. sneppen es gesond. — 36. **V. A.** hets. **B.** W. het wert v. — 37. **V. A.** so *ontbr.* **B.** N endic d. word. - 38. **V. A.** u vort. **B.** Ende scrive v. d. O vord. — 39. **V. A.** Onacrotallus. — 41. **V.** douwe.

[1] *N. B.* die quiescit in *abditis*. — De lezing der varianten: *haghen*, is boven die van het teksths. te verkiezen.

Soe dattene gheen Jode en et.
Enen staerken bec heeft hi ende enen langhen,
Daer hi can mede vissche vanghen,
Ende roept lude na den butore,
Also datment verre hore [1]).
Enen crop heeft hi als een sac
An sinen hals, dats sijn ghemac;
Daer in gadert hi te sire noet
Van visschen enen hoop so groet,
Nochtan dat hem die buuc es vul.
Ende dan es hi niet so dul,
Al hem die buuc gheidelt es,
Die vissche, des sijt ghewes,
Uten croppe woerpt hise dan,
A. 96 *c*. Ende vullet sinen buuc daer an.
Om dese vulheit [2])|, waentmen te bet,
Verboetmene in doude wet.

O s m a dats een voghel wit,
Groet als een swane, die gherne sit
Bi watre daer vissche in sijn vele.
Lanx den halse an sijn kele
Hanghet hem een sac wijt ende groet,
Dien hem nature gaf ter noet
Om vele vissche daer in tontfane,
Sire nature bi te ghestane;
Want hi vele teten bedaerf.
Men vintse niewer menich waerf
Dan in groten waterlande;
L. 78 *b*. Want mate water hebben si te hande

2842. V. A. Jude (Juede) en het. **B.** datten. — 43. **V. A.** starken b. hevet hi ende l. **B.** starken b. hevet hi I l. — 44. **V. A.** mede can. **B.** mede can vessche. — 45. **B.** roep. — 46. **V. A.** varre. — 47. **V. A.** hevet. **B.** hevet hi alse. — 48. **A.** ende dats. — 49. **V. A.** Want d. **B.** Want hire in g. te. — 50. **V. A.** vissche. **B.** vesschen e. hoep gr. — 51. **B.** buc. — 52. **V. A.** danne. **B.** so *ontbr*. — 53. **V. A.** Als h. d. b. ghehidelt. **B.** Alse h. d. buc. — 54. **B.** vessche. **L.** ghewis. — 55. **V. A.** Huut sinen cr. hine werpse uut d. **B.** Werpt hi ute sinen cr. dan. — 56. **V. A.** daer van. **B.** vollet s. buc. — 57. **B.** te *ontbr*. — 58. **V. A.** Verboottene die houde w. **B.** Verbotene die oude. — 59. **B.** O. es. — 60. **B.** alse I s. wi lesen dit. — 61. **V. A.** watere. **B.** Bi watere es hi dar vessche s. v. — 62. **V. A.** Lanxs — sine k. **B.** Neffens d. hals an sine k. — 63. **V. A. B.** wijt. **L.** wit. — 64. **V. A.** Die. **B.** Die h. n. geeft. — 65. **V. A.** vischs der in tonfane. **B.** Om vesschelkine d. bi. — 66. **V. A.** Sine. **B.** Ende sine n. bi te stane. **L.** Sijre. — 67. **V. A.** W. hem v. hetens bedarf. **B.** W. hem v. etens bedarf. — 68. **V. A.** warf. **B.** M. ne vindse gene warf. — 69. **V. A.** waterlanden. —70. **V. A.** mate w. hebsi te handen. **B.** Cleine w. hebsi. **L.** maten.

---

[1]) *N. R.* Hec cum vocem edere voluerit, caput in aquis et sic instar rugitus clamorem emittit.

[2]) Lees: *vuulheit*. — *N. R.* Hac immundicia fedata et lege prohibita fuit.

Van visschen ghemaect al bloet[1]).
Den bec heeft hi lanc ende groet.

Oriolus es een voghel, ghenoemt
Na den sanghe die van hem coemt,
Ende es van plumen openbare
Scone als hi gouden ware.
In boemen broet hi, ende singhet
Sulc luut als sine name bringhet[2]).
A. 96 *d*. Ic wane dat meent die wedewale.
Al es oriolus gheplumet wale,
Sijn drec heeft so sware lucht,
Dat hi dat selve so sere vrucht,
Dat hi sere scuwet sijn smelt;
Want begaeten die ghewelt
Van den stanke, hi es so groet,
Hi macher lichte of bliven doet.
Verheft ju niet, stervelike keytive,
Op die scoenheit van uwen live.
Wilde u lieven[3]) wel bekinnen,
Ghi vint al in u herte binnen
Ghenoech dies ghi u moghet scamen:
Alle sijn wi aerde te samen.
In O vandicker nemmee:
Nu hoert vogle namen in P.

V. 114 *b*. Pellicanus, sprect sinte Augustijn,
Ende Ysidorus die meester fijn,
Dat et een grau vogel si.

2871. **B.** vesschen. — 72. **V. A.** D. b. hevet. **B.** Den buc hebsi. **L.** Den enen b. — 75. **B.** oppénbare. — 76. **V. A.** als of hi guldijn. **B.** S. ofte hi guldijn. — 77. **V. A. B.** bome. — 78. **V. A.** luud. **B.** Selc luud alse sijn. — 79. **V. A.** Ic w. ment noemt. **B.** het meent. — 80. **V. A.** die hevet. **V.** luucht. **B.** hevet. — 84. **V. A. B.** begatene. — 85. **V. A.** V. dien s. — 86. **B.** mager l. af. — 87. **V. A.** u. **B.** Verheeft u. — 88. **V. A.** Up. **B.** uen l. — 89. **V. B.** u selve. **A.** u selven. — 90. **V. A.** vindet in uwer herten. **B.** vind in uwer herten. — 91. **V. A.** Ghenouch des. **B.** des. — 92. **V. A.** wi harde al te s. **B.** siwi erde. — 93. **V. A.** ne vant icker. **B.** ne v. — 94. **V. A.** Hort vort voghel. **B.** Nu h. voort n. — 95. **V. A.** spreict A. **B.** spreect A. — 96. **V. A.** Ysidorius. — 97. **V. A.** het e. graeu. **B.** et *ontbr.*, graeu.

---

[1]) *N. R.* nusquam frequentes sunt aves huius generis nisi ubicumque fuerit aqua diffusior et magna copia pischium : citissime aquam parvam, etsi copiosam pischibus, sua ingluvie evacuant.

[2]) *N. R.* Orioli aves sunt . . . a sono vocis sic dicte vulgariter.

[3]) Lees òf met de varianten: *selve*, òf: *leven*, zooals het Berl. Hs. (J.) heeft (zie uitg. van Bormans).

In Egypten so wandelt hi
Op Nilus die groete riviere.
Pellicanus heeft ene maniere,
Dat hi sine jonghen minnet;
Maer als hise pijnlec kinnet,
Want si ghierech sijn om haer aes,
L. 78 *c*. So doetse die aerme dwaes[1]).
Drie daghe beweent hise onblide;
A. 97 *a*. So ondoet hi sijns selves side,
Ende mit sinen bloede roet
Verwect hise weder van der doet.
Oec es mede van hem bekent,
Als enich ghevenijnt serpent
Sinen jonghen neemt tleven,
Dat hijt hem weder dus mach gheven[2]).
Tusschen hem ende tserpent
Es altoes onvrede bekent;
Ende dats altoes dat die pellicaen
Serpenten hem pijnt te verslaen.
  Experimentator die bescrivet,
Dat die pellicaen cranc blivet
Na dat bloeden, dat hi bloet
Op sijn dus vercoeren broet,
So dat hi in ghere wise
Vlieghen mach om sine spise.
Soe moeten sijn jonghen dan,
Doer die noet die hem gaet an,
Soeken hare II bejach.
Sulc es so traech op den dach,
Dat et van quader herten blivet
In dat nest doet ende ontlivet[3]);

2898. **B.** so *ontbr.* — 99. **V. A.** Up. — 2900. **V. A.** hevet ene m. **B.** die m. — 1. **B.** jonge. — 2. **V. A.** so pijnlijc. **B.** alse h. pijnlijc. — 3. **V. A.** ghier — haes. **B.** Ende si gier s. an hare a. — 4. **V. A. B.** dootse d. arme. — 5. **B.** bewent. — 6. **V.** sijn s. **B.** Dan ontdoet hi sines. — 7. **V. A. B.** met. — 8. **V. A.** So verwectise v. d. d. **B.** So verwect hise v. d. d. — 10. **V. A.** enich. **B.** Alse enech. **L.** menich. — 11. **V.** nemen tl. **A.** nemet tl. **B.** neemt dleven. **L.** neemt hi. — 12. **V. A.** dus mach weder. **B.** dos mach weder. — 13. **V. A. B.** Want t. h. e. dat serpent. — 14. **B.** Soe es. — 15. **V. A.** E. d. om dat d. pellicane. **B.** E. d. omme dat pellicane. — 16. **V. A.** pinen te verslane. **B.** Serpente h. pinen te verslane. — 19. **B.** Na d. hi dus hevet gebloet. — 20. **V. A.** Up s. d. vercorne. **B.** Op s. uutvercorne. — 21. **V.** gheenre. **A.** gheere. **B.** gerre. — 23. **V. A.** sine j. **B.** sine joncge. — 24. **V. A. B.** Dor. — 25. **V. A.** twiher. **B.** harre tweer. — 26. **V. A.** dat up dien d. **B.** Selc es so trach op dien d. — 27. **V. A. B.** et *ontbr.* — 28. **V. A. B.** In sijn n.

1) *N. R.* Hec pullos diligit, tamen si tandem importuni fuerint, occidit eos.

2) *N. R.* id ipsum faciunt, dum pullos a serpente, qui eis insidiatur, invenerit interemptos.

3) *N. R.* Quidam vero pullorum ignavia segnes nec se nec parentes pasçunt.

Sulc vliecht uut ende voet hem selven,
Ende beveelt sijn oudre den elven [1];
Sulke sijn hovesch ende vroet,
Ende denken omme dat goet,
Dat hem moeder ende vader dede,
Ende gheneren hem entie haer mede.
Als dan die moeder ende die vader
V. 115 *a.* Dies ghewaer word algader,
Ende van der crancheit sijn ghenesen,
Die hem hovesch hebben ghewesen
Die houden si ende voeden si waerde;
Dandre jaghen si hare vaerde.
L. 78 *d.* Ilerhande sijn pellicane:
Deen leeft in foreeste, ic wane,
Dats die serpenten verteert [2];
Dander hem in water gheneert.
A. 97 *b.* Men seyt die [3]) nes gheen pellicaen;
Want hem es een daerm gheghaen
Van den gheswelghe tot den uutganghe.
Dus en mach ghene spise langhe
In sinen lichame gheduren,
Hine blivet magher bi naturen.
Der ouder philosophen boec [4],
Die wonders doet ondersoec,
Seghet dat in Lybia ghesciet
Wonder, datmen ter waerheit siet:

2929. B. Selc vlieget. — 30. V. A. sinen houdren. B. bevelt sinen vader. — 31. V. A. Maer sulke. B. Ende selke. — 32. V. A. B. dincken om. — 34. V. A. neeren h. e. hare. B. E. voeden h. ende die hare. — 35. V. A. of d. v. B. Alse. — 36. V. A. gheware wort. B. gheware werden. — 37. V. A. sijn *ontbr.* — 38. V. A. houdsi e. v. waerde. B. D. voet hi e. houdse werde. — 40. V. A. Ende dander. B. Ende d. jaget hi harre verde. — 41. V. A. Tweerande. B. Tweerhande. — 42. V. A. Deene levet in foreesten. B. levet in foreesten. — 43. V. die de s. A. die de serpente. — 44. V. A. twater. B. Ende diere hem bi mede g. — 45. V. A. Vet so nes. B. Ende dit en es geen recht pellicane. — 46. V. A. W. h. een darem es g. B. W. h. een darm es g. — 47. V. A. B. toten u. — 48. V. hem g. s. A. Dus m. hem g. B. Dus ne m. hem. — 50. V. A. Ende bl. B. Ende blijft. — 51. V. A. houder philofien. — 52. V. A. Die vele w. B. van wondere. — 53. V. A. Licia. B. Seid d. in Licia es g. — 54. V. A. W. d. bescreven s. B. W. d. gescreven s.

---

[1]) *N. R.* alii vero deteriores sunt, qui quidem se pascunt, sed parentes penitus negligunt.

[2]) *N. R.* in terra habitat et serpentibus pascitur.

[3]) Lees òf met de varianten: *Vet so*, òf wel, met eene kleine verandering: Men seit, *dic* nes g. p. — *N. R.* Hec avis semper macie inficitur, et quamquam glutit cibo, digerit cito et venter eius nullum diverticulum habet, qui cibum teneat; solum enim visceris ductum habet qui ab introitu eius usque ad nature secreta pertingit.

[4]) Van al hetgeen over den pelicaan volgt (vs. 2951—3010) komt in de *Nat. Rer.* niets voor.

Elx jaers comen daer ter stede
Bitende vogle ende andre mede
In enen maent op een riviere.
Daer vechten si in felre maniere,
So datter menech wort ghewont
Ende ontpluemt daer ter stont.
Van den plumen maectmen daer na
Bedde dan in Lybia,
Ende vele van desen sijn pellicane,
Die den strijt pleghen te bestane.
Elc mensche pijn hem te verstaen
Die nature van den pellicaen,
Die sine jonghen slaet ter doet
Om haer dorpre gulsheit groet,
Ende dan verwectse mit sinen bloede.
Dit can wel doen Got die goede
Adaem onse vader, die langhe stoet
Hadde ghesien ende groete noet[1],
Onthier ende ets den Here verdochte,
Die ons met sinen bloede cochte,
Ende ons tlijf daermede dede ontfaen.
Dit was die fraye pellicaen.
Wie sijn si, die nu ontfaermen
L. 79 *a.* Jhesus lede, die nu caermen
V. 115 *b.* In die werelt van aermoede?
In sinen leden machmen voeden
Gode als enen vercrancten man,
Dien doer ons sijn bloet ontran.
Nu vintmen traghe dorper kinder,
Die hem selven meer noch minder
Voeden connen, noch Gode mede

2956. **B.** vogele. — 57. **V. A.** ene m. up. **B.** ene m. op ene. — 58. **V. A.** vechtsi. — 59. **V. A.** Dat daer m. **B.** Dat daer m. wert gewond. — 60. **V. A. B.** ontplumet. **B.** stond. — 62. **V. A.** Bedden d. in Licia. **B.** Bedden in Licia. — 63. **B.** E. v. sijn v. d. p. — 64. **V. A.** desen st. — 65. **V. A.** pine h. te verstane. — 66. **V. A. B.** Die n. v. d. pellicane. **L.** Dat n. — 67. **V. A.** jonge s. te d. **B.** jonge sleet te d. — 68. **V. A.** hare dorpre. **B.** hare dorpere. — 69. **V. A.** danne verwect met s. bloet (*Bij* **V.** *is* bloede *in* bloet *veranderd*). **B.** verwect met. — 70. **B.** God. — *Vs.* 2970 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.** — 71. **V. A. B.** Adam o. v. d. l. doet. — 72. **B.** H. gesijn e. in groter n. — *Vs.* 2972 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.** — 73. **V. A.** O. e. dats. **B.** Onthir e. dats. — 75. **V. A.** tl. dede daer bi o. **B.** E. onse lijf dede daer bi o. — 76. **V.** Dat. **V. A. B.** vraie. — 77. **V. A. B.** ontfarmen. **B.** si *ontbr.* — 78. **V. A. B.** lede — carmen. **B.** nu *ontbr.* **L.** liede. — 79. **V. A.** In aerdrike v. aermoeden. **B.** eerderike v. armoede. — 80. **V. A.** lede. **B.** sine lede. — 82. **V. A.** Die dor. **B.** dor. — 83. **B.** vindmen t. dorpers. — 84. **V.** selve. **V. A. B.** m. no m. — 85. **V. A.** ne connen. **B.** Voeden noch G. m.

---

[1]) Lees met de varianten:

Adaem *onsen* vader, die langhe *doet*
Hadde *ghesijn* ende *in groter* noet.

A. 97 *c*. Danken van siere hoveschede:
Dese bederven in den neste.
Dit sijn die Joeden, die int leste,
Om dat si traghelike gheloven,
In die helle bliven verscoven;
Ende sijn daer jonghe, dier uutvlieghen,
Ende vader ende moeder bedrieghen,
Ende hem selven allene asen,
Dit sijn die heidene die verdwasen,
Ende Gode laten, ende anebeden
Afgode met groter dulheden;
Maer die goede kinderkine
Pinsen om die doet ende om die pine,
Die Jhesus Christus doghede,
Daer hi an den cruce droghede,
Ende ons mit sinen bloede ghenas;
Ende danken sinen leden das,
Den aermen van aertrike,
Diese voeden oetmoedelike.
Wel hem die des sijn ghedacht,
Want als hi coemt in sine macht,
Hi sals hem danken in den trone,
Ende voeden met eweliken lone,
Ende den dorpre ende den traghen
Sal hi neder in die helle jaghen.

Porphiro [1]), als die lettre seghet,
Hevet des gheen voghel en pleghet:
V. 116 *a*. Enen voet heeft hi als die aren,
L. 79 *b*. Daer onder [2]) als die gans te waren.

2986. **V.** Noch d. **A.** No d. **B.** Noch dinken v. der h. — 88. **V. A.** Dit sijn die int l. **B.** Dat. — 89. **V.** Um d. si traechlike. **A.** Um d. si traech gelike g. **B.** Ombe datsi crankelike g. — 90. **V. A.** bl. si verscroven. **B.** verscroven. — 91. **V. A.** Oec s. d. j. diere. **B.** Oec sijnre j. die utevlieghen. — 92. **V. A.** enden m. (*bij* **A.** *met stipjes onder de* n). — 93. **V.** selve. **V. A.** hasen. — 94. **V. A. B.** Dat. **A. B.** heidine. — 96. **V. A.** mit. — 98. **V. A.** Bepensen die doot ende die (entie) p. **B.** Pinssen om d. doghet. **L.** die doecht. — 99. **V. A. B.** om ons doghede. — 3000. **B.** die cruse boghede. — 1. **V. A. B.** met. — 2. **V. A.** sine lede. — 3. **V. B.** armen. **V. A.** aerdrike. **B.** erdrike — 4. **V. A.** Die si. **B.** Dien si voetden. — 5. **V. A.** dies s. bedacht. **B.** W. h. dijs s. bedacht. — 6. **V.** sinen. **B.** alse. — 7. **B.** Hi saels h. d. met groten lone. — 8. **B.** Hir boven in den hoghen troene. — **V. A.** die dorper metten t. **B.** dorpere, ende *ontbr.* — 10. **V. A.** S. hi in der hellen j. **B.** S. hi in helle j. — 11. **V. A.** Porphirio. **B.** Porsitio alse d. letter s. — 12. **V. A.** en p. **B.** dies g. v. pl. **L.** in pl. — 13. **V. A.** Want e. v. hevet. **B.** Want dien e. v. heft hi alse. — 14. **V. A.** Den andren. **B.** Die andre alse.

---

1) *N. R.* Porphirius.

2) Lees met de varianten: *Den andren.* — Unum pedem latum habet ad natandum, alium fissum ad ambulandum.... Unum pedem habent aquile similem, alium anseri.

Desen hetewi den broecaren.
A. 97 *d.* Hi can hoghe in die lucht varen,
Ende merct endo siet in sinen clemmen
Waer die vissche int water swemmen.
Dan sciet hi neder met vluchten groet,
Ende grijpt den visch in sinen poet,
Die ghemaect es na des arens voet.
Mit den andren hi roet,
Also dat hi mach oprisen
Ende vlieghen wech mit sire spisen [1]).
Men vintse groet ende te maten clene
Vele in der werelt ghemene.

Pavo es in Dietsche die paeu,
Die van vedren es roet ende blaeu,
Ende die scoenste voghel dien men kent.
Ghehovet es hi na tserpent.
Elc man kinnet sine ghedane,
Des keric mi te min daer ane;
Maer een meester sprect dese sake;
Hi es ghehoeft ghelijc den drake;
Sijn luut es oft die duvel ware;
Sijn ganc stille in der ghebare
Als die dief; sijn plumen mede
Sere scoen na des hemels scoenhede.
Sijn luut verjaghet, waer dat si sijn,
Alle beesten van venijn,
Noch hare engheen blivet lanc
Daer si horen sinen sanc.
Augustinus sprect openbare,
Dat spaeus vleesch binnen I jare

3015. **V. A.** heten wi d. bucaren. **B.** heete vi d. bucaren. — 16. **V.** in der. **A.** in de. — 17. **V. A.** maerct e. s. in sijn c. **B.** sijn cliemmen. — 18. **B.** vessche i. w. swiemmen. — 19. **V. A B.** vluchte. — 20. **V. A. B.** Ende. **B.** die vessche. — 22. **V. A.** Metten a. hi roeit. **B.** Metten a. hi dat doet. — 23. **V. A.** uprisen. — 24. **V. A. B.** vlieghet. — 25. **V. A.** ende mate c. **B.** vindse gr. te m. cleine. — 26. **V. A.** die w. **B.** gemeine. — 27. **V. A.** dats. **B.** dats in Dietsch de pau. — 28. **V. A.** es *ontbr.* **B.** Dies v. v. r. e. blau. — 29. **V. A.** E d. sc. es diemen k. **B.** scoonste diemen kint. — 30. **V. A.** dat serpent. — 31. **V. A.** kennet. — 32 **V. A.** Dies — der ane (an). **B.** Dies kiric — dar a. — 33. **V. A.** spreict. **B.** spreect d. sprake. — 34. **V. A.** Paeu es ghehalset als die d. **B** Die pau es gehalset na d d. — 35. **V. A.** luud. **B.** ofte — 37. **V. A.** sine. **B.** Alse d. d. sine — 38. **V. A.** Na des claers h. s. **B.** Recht na. — 39. **V. A.** luud v. w. so si s. **B.** daer si s. — 40. **B.** b. die draghen v. — 41. **V. A.** haer negheen ne b. **B.** No h. negheen ne b. — 42. **V. A.** ganc. — **V. A.** Augustijn spreict. **B.** Augustijn seid. — 44. **V. A.** paeus v. bin enen j. **B.** Dats paus v. in enen j.

---

[1]) *N. R.* Hec in aqua pischem prospiciens se elevat super nubes, descendensque cum impetu rapit uno pede pischem in profundo aque, sic pede altero enatans pischem ad optata deportat.

Noch en stinct noch en rot [1]).
A. 98 *a.*, V. 116 *b.* Die paeu es een hovaerdich sot.
Sietmenne om sijn scoenheit an,
L. 79 *c.* Hi ondoet sinen staert dan
Jeghen die sonne, dat men bi dien
Te bet sal sine scoenheit sien;
Maer als hi sine voete siet,
Valt [2]) hi den staert ende vliet.
XXV jaer mach hi leven.
In ouden boeken es ghescreven,
Dat den ouden paeu wast int hovet
Een precioes steen, dies ghelovet.
Die paeu worpt als die loveren vallen
Sijn staertvedren met allen,
Ende dan laet hi hem node kinnen,
Onthier ende si hem wassen beghinnen [3]).
Als hi ontwaken wort bi nachte,
Roept hi lude ende onsachte;
Want hi heeft vaer ende toren,
Dat hi sijn scoenheit heeft verloren [4]).
Eiere leghen si eens int jaer [5]),
Ende die paeuwinne pijnt haer,
Dat sise den paeu onstect,
Om dat, vint hise, dat hise brect.
Sine jonghen wil hi verslaen,
Tote dien dat hem die coppe opgaen [6]).

3045. V. A. ne stinket n. ne r. B. No ne s. no ne r. — 46. V. A. hoverdich. B. paus es e. hoverdech. — 47. V. A. Sietmen dor sine. A. sconeit. B. dor sine s. — 48. V. sine. B. ontdoet s. stert. — 50 V. Te b. dat s. sconeit. A. sconeit. B. Te bat. — 51. B. alse. — 52. Vellet hi sinen s. dan e. v. B. Velt hi d. stert dan e. v. — 53. V. A. XV. — 54. V. A. est bescreven. B. bescreven. — 55. B. waest. — 56. V. A. B. precieus. — 57 V. A. werpt. B. werpt alse plumen v. — 58. V. A. Sinen staert ute m. a. B. Sine steertvedren. — 59. V. A. E. dat — bekinnen. B. E. dan l. hi h. n. dan bekinnen. — 60. V. A. Tote datsi weder w. b. B. hem *ontbr.* — 61. V. A. ontwake B. Alse hi ontwake wert. — 63. V. A. hevet. B. vaer hevet. — 64. V. A. B. sine s. B. heft. — 65. V. A. B. Eyer legghen si e. ten jare. — 66. V. A. pawinne die p. hare. B. hare. — 67. V. soese die p. onsteket. A. soese d. p. ontsteket. B. siese d. pau ontsteect. — 68. V. A. Dats v. h. d. h. breket. B. Want vind h. d. h. breect. — 69. V. A. jonghe. B. jonge wille. — 70. V. A. toppen uutgaen. B. T. hi hem siet d. c. uutgaen.

1) *N. R.* Carnes pavonis mortui per annum integrum non putrescere nec fetere dicit beatus Augustinus.

2) Lees met de varianten: *Velt.* — *N. R.* Pavo extensa cauda dum pedum deformitatem viderit, extensam caudam mox deponit.

3) *N. R.* Pavo annuis vicibus amissa cauda cum foliis arborum donec renascatur furibundus ac merens querit latebras.

4) *N. R.* pavide suam pulchritudinem amisisse se credit.

5) *N. R.* Pavo *ter* in anno parit ova.

6) Lees met de variant: *toppe.* — *N. R.* Pullos suos enim persequitur velud alienos, priusquam illis cristatum insigne nascatur.

Bonen niet te sere ghebraden
Doen den paeu sere ghegaden [1]).
Als die paeu clemmet hoghe,
Beteikent rein, wast te voren droghe.
Wilde [2]) paeu vintmen mede,
Ende wilde paeuwen in somer stede,
Niet van vedren also fijn
Als die huuspauwen sijn [3]).

Perdix heet die pertrise bi namen.
A. 98 *b*. Jacob ende Ysidorus te samen,
Ende sente Augustijn segghen mi,
Dat et een loes voghel si,
V. 117 *a*. Want elc andren eyere steelt [4]);
L. 79 *d*. Maer als die jonghe sijn gheteelt,
Kennen si der moeder diese wan
Bi den lude, ende volghen haer dan.
Haer nest maect si, horic ghewaghen,
Gerne in die dicke haghen;
Ende coemt ieman den neste naer,
Die moeder coemt hem jeghen daer,
Ende ghebaert of si cranc ware,
Om dat si wil doen volghen hare,
Ende verre of leden anderswaer [5]).
Als hare jonghen hebben vaer,
Vallen si opwaerd ende decken hem mede

3072. V. A. Doet d. p. (pawe) gherne g. B. Doet d. pau s. gaden. — 73. B. Alse d. pau climt. — 74. V. A. Dat meent r. waest. B. Dat meent nat. — 75. V. A. Witte pawe. B. Witte pauwe vindmen. — 76. V. A. pawe in somigher s. B. wildi pauwe te somegher s. L. paeuwin. — 77. V. A. al *ontbr.* B. Maer n. v. v. so f. — 78. V. A. huuspawe. B. huispauwe. — 79. V. A. Perdixs. — 80. V. Jacop. — 81. V. A. sinte Ambrosis. B. sente Ambrosius. — 82. V. A. B. het. V. los. — 83. V. A. eyeren. V. anderen. B. anders eiere. — 84. B. alse. — 85. V. A. die m. B. Kinnen si die moder dise w. — 86 V. A. B. hare. — 87. A. maec. B. Haren n. — 88. V. A. den dicken. — 89. V. A. iemen. B. iemen ten n. daer n. — 91. V. A. of soe. B. gebart ofte. — 92. V. A. Omme d. soene wille. B. siene wille. — 93. V. A. varre. B. verre leiden. — 94. V. A. haer. A. jonghe. B. Alse h. jonge. — 95. V. A. upwaert. B. op werp.

---

[1]) *N. R.* Faba leviter torrefacta in libidinem provocantur.

[2]) Lees met de varianten: *Witte.* — *N. R.* Pavones nonnulli album colorem habentes.

[3]) *N. R.* Silvestres pavones deserta habitant, sed nequaquam in nitore, colore vel cauda domesticis pavonibus similes.

[4]) *N. R.* ádeo dolosa et fraudulenta est ut alterius ova deripiens foveat.

[5]) *N. R.* simulata infirmitate vel pedum, vel alarum quasi statim capi possint gressus fingunt tardiores, hoc mendacio sollicitant obvios quo adusque a nidis longius avocentur.

Met risen[1]), dats haer sede,
Die si houden in haren voeten.
Haer luxurie es so onsoete,
Dat si noten jeghen nature.
Plinius sprect in sine scrifture,
Dat die hanekine betide
Striden om die hennekine,
Ende diere verwinnet, dat hi ontsoete
Tret den andren onder die voete[2]).
Gheen wilt vleesch nes so ghesont,
Als die pertrise talre stont.
Haer galle, als Plinius seghet,
Op datmer effene jeghen weghet
Honech, ende ment minghe dan,
Dat et die oeghen verclaeren can.

Platea, als Plinius seghet,
Es een voghel die des pleghet,
A. 98 *c.* Dat hi die dukers wacht in die zee[3]),
Ende doet hem dan so we,
Dat hi hem haer proie ontjaghet.
Mit lesemen, dat hi hem verdraghet
Mit musschelen, die hi swelghet gheheel.
Als hise heeft verduwet een deel,
V. 117 *b.*, L. 80 *a.* Worpt hi uut die scelle weder,
Ende latet tander vallen neder[4]).

Pluviales dat sijn manieren
Erehande van pluvieren,
Diemen seght dat bi der lucht

3097. **V. A. B.** hare voete. — 98. **V. A.** Hare. **V.** so *ontbr.* **B.** Hare l. die. — 3100. **V. A.** spreict in sijn. **B.** spreect. — 1. **V. A. B.** bi tiden. — 2. **V. A.** Sere omme d. h. riden. **B.** Sere om d. hinnekine striden. — 3. **V. A.** onsoete. **B.** die verwind d. hi onsoete. — 4. **V. A.** Tard d. a. up d. v. (*bij* **A.** *is* up *verbeterd in* onder). **B.** Die andre teerd o. den v. — 5. **V. A.** es. **B.** welt v. es. — 6. **V. A.** in hare s. **B.** Alse d. p. in hare stond. — 7. **V. A.** Hare g. **B.** Hare g. alse. — 8. **V. A.** Up d. effen. datmenre e. j. leget. — 9. **B.** mingt. — 10. **V. A.** Dat die oghen verclaren. **B.** het doghen verclaren. — 11. **B.** Placea alse. — 14. **B.** danne. — 15. **V. A. B.** hare p. — 16. **V. A.** Oec leset men. **B.** Oec leestmen d. he h. bedraget. — 17. **V. A.** Met musselen. **B.** Met mosschelen d. h. s. geel. — 18. **V.** hevet. **B.** Alse h. hevet. — 19. **V. A. B.** Werpt hi u. d. scellen. — 20. **B.** laet dandre. — 21. **B.** Plumales sijn m. — 22. **V. A. B.** Erande. — 23. **B.** sied.

---

[1]) Lees met de variant: *rusen*; zie Kil. Rusch, *cespes*, *gleba*. — *N. R.* glebolas pedibus attollentes.

[2]) *N. R.* Masculis dimicantibus pro feminis, victi calcantur a victoribus.

[3]) *N. R.* volans ad eas aves, que se in mari pre preda mergunt.

[4]) *N. R.* carnes vero electas et sequestratas recipiens in ventrem traicit.

Leven sonder ander vrucht [1]);
Nochtan vintmense wel ghevoet.
Waer bi mens wille wesen vroet,
Datse voet die lucht allene,
Dats om datmen groet noch clene
In haren daerm niet en vint:
Dies waentmen datse voet die wint.

P i c a dats der aestren name.
Van plumen scone ende bequame
Es si, ende die vele scalcheit can.
Haer nest ontset si gherne den man [2]).
Si maectet scaerp van doernen buten;
Boven can siet decken ende sluten,
Ende maect twee gate meer no min,
Daer si gaet uut ende in.
A. 98 *d.* Met aerde maect sijt sachte binnen.
Plinius doet ons bekinnen,
Dat aestren jonghen over waer [3])
Gheten die maken die oghen claer,
Ende dan sijn si ghevleghen best.
Want daestre in I staerc nest [4]),
Al tlijf hout so stille ghemene,
Sonder metten bec allene,
Daer toe doetse al haer macht,
Hoe sijt ondoet mit hare cracht.
Jonghen opghehouden leertmen wale

3124. B. andre. — 25. V. A. Nochtanne. B. vindmense. — 26. V. A. men wils. B. men. — 28. V. A. B. no cl. — 29. V. A. darem n. ne v. B. darem n. en vind. — 30. V. A. waentmen d. v. de w. B. waentmen d. voed de wind. — 31. V. A. aexstren. B. exsteren. — 33. V. A. Es soe e. d. v. scalcheden. B. Sie ende hi v. — 34. A. onset soe. V. soe. B. Haren n. o. sie elken m. — 35. V. A. Soe maket scarp v. dornen. B. Sie maket scarp v. dornen. — 36. V. A. soet. B. sijt. — *Vs.* 3135 *en* 3136 *in omgekeerde volgorde bij* B. — 37. V. A. no meer. B. mijn. — 38. V. D. sou uutvliecht ende weder in. B. Aldaer sien g. ute. — *Vs.* 3138 *ontbr. bij* A. — 39. V. A. aerden m. soet sochte. B. erden. — 41. V. A. aexstren jonghe. B. astre jonghe. — 42. V. A. Ghegeten (Gheheten) m. doghen. B. Geten m. dogen. — 43. V. A. B. E. dat si sijn. — 44. V. A. Wout daexstre in een strec gevest. B. Worde daestre in enen stric gevest. — 45. V. A. houtsoe. B. houd si. — 46. V. A. B. becke. — 47. V. A. doetsoe al hare m. B. doet si hare m. — 48. V. A. soet ondoe met. B. met harre. — 49. V. A. Jonghe upgehouden leren si w. B. Jonghe o. leren w.

---

[1]) *N. R.* Solo aere vivere dicuntur.

[2]) *N. R.* cum diligencius ab homine nidum senserit visum, ova transfert alias.

[3]) *N. R.* Carnes pullorum eius ad acumen oculorum manducantur.

[4]) Verbeter dezen onzin door de lezing van B.:

Worde daestre in een *strec ghevest.*

N. R. cum se laqueo noverit deprehensam.

V. 118 *a.* Spreken menigherhande tale [1]),
Ende hoeren nauwe na die wort,
Ende pinen hoe sise bringhen vort.
L. 80 *b.* Die die tonghen hebben breet,
Spreken beste ende ghereet.

P i c u s dats een voghel echt;
Na minen waen so ist die specht.
Alse staerke es hi ghebect,
Dat hi die bome doerpect.
Onder die scuersce na sire wise
Soect hi woerme te sire spise.
In holen boemen maect hi sijn nest;
Daer broet hi sijn jonghen best.
Slouge oec iemen yser of hout
In die gate met ghewout [2]),
Ende picus niet in ne mochte,
Hi vloghe heine ende sochte
Een cruut daer mede uutvloghe dat,
So hoe vaste et staec int gat.
Oude boeke segghen dat
A. 99 *a.* Van desen crude tere stat,
Datmer mede mach ontsluten
Alrehande slote van buten,
Die de wort daer toe can segghen,
Diere mede an legghen;
Negheen mensche kennet echt
Sonder bi naturen die specht [3]).
Scaerp sijn sine clauwen ghemene:

3150. **V. A.** Some spreken menschen t. **B.** Some s. meneghe t. — 51. **B.** word. — 52. **B** vord. — 53. **V. A.** de t. **B.** tonghe. — 54. **V. A. B.** best. — 55. **B.** es. — 56. **V. A.** wane s. i. de s. **B.** wane hets de s. — 57. **V. A.** Also starc. — 58. **V.** de b. **V. A.** dorpect. — *Vs.* 3157—58 *ontbr. bij* **B.** — 59. **V. A. B.** scortse. — 60. **V. A.** worme. **B.** S. hi gerne sine sp. — 61. **V. A.** hollen bomen. **B.** hole bomen. — 62. **V. A.** sine. **B.** sine jonghe. — 63. **V. A** Slouch. **B.** Sloeghe o. i. y. ofte h. — 64. **V. A.** dien gate. **B.** die gate. **L.** boeme. — 65. **V. A.** in en m. — 66. **V. A.** hene. **B.** vloege henen. — 67. **V. A.** Een cruut daer. **B.** Een crut daer uut mede vloghe. **L.** Een cruut *ontbr.* — 68. **B.** Hoe v. dat stake. — *Vs.* 3168—69 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.** — 70. **V. A.** teser st. — 71. **B.** Dat menre. — 72. **B.** Alrande. — 73. **V. A.** die w. **B.** die word. — 74. **V. A.** Die mede der ane ghelegghen. **B.** D. m. toe geleggen. — 75. **V. A.** Gheen m. ne k. **B.** Gheen m. en k. — 77. **V. A.** clawen ghemeene. **B.** Scarp s. s. clawen gemene. **L.** clauwen echt.

---

[1]) *N. R.* Capta in iuventute addiscit verba. — De variant van **V.**: *Some* spreken *menschen* tale, is te verkiezen.

[2]) *N. R.* in quas arbores cum quis sagittam vel aliquid tale miserit, picus *admota herba quadam* statim eicit, quantalibet vi ingestum sit.

[3]) Hetgeen over dit tooverkruid wordt verhaald, ontbreekt in de *Nat. Rer.*

Dies sit hi node op die stene.
Sulc ghelijct den marle wale,
Sulc een deel der wedewale;
Ende sulc sijn op thovet roet,
Ende die sijn scoenste ende groet.

Passer dats der muschen name.
An husen broeden es hem bequame.
V. 118 *b*. Dicken dinken si verwoeden,
Alsi noeten ende broeden.
Die heetste voghel ist van naturen,
L. 80 *c*. Diemen vint in die scrifture.
Die sien leven langher dan die hien,
Wilmen segghen ende lien.
Aristotiles die seghet,
Dat die hi allene pleghet
Nemmeer te leven dan een jaer.
Dat mach sijn in den lande daer;
Maer hier nest niet, des sijt vroet:
Ic waent ons heete [1]) lant doet.
In somegher stede wilmen callen,
Dat si van den evele vallen [2]).
Aristotiles die seghet,
Dat die mussche pleghet
Tetene dat beeldensaet [3]),
Dan of coemt hem dat quaet.
Alse die jonghe uutvlieghen,
A. 99 *b*. Doude en wilse niet bedrieghen,
Sine vlieghe mede ende haere ghebure,

3178. **V. A.** up. — 79. **V. A.** der marlen. **B.** Selc g. der merlen. — 80. **V. A.** weduwale. **B.** Selc. — 81. **B.** Selke s. opt hovet. — 82. **B.** scone. — *Vs.* 3181—82 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.** — 83. V. mosscho. **A.** mosschen. **B.** es der mosschen. — 84. **V. A.** huse. **B.** In huse te broedene. — 85. **B.** sie. — 86. **V. A.** Als si noten. **B.** Alsie noten. — 87. **B.** eest bi. — 88. **B.** Dimen vind. **V. A. B.** der scrifturen. — 89. **V. A.** suwen. **B.** soen. — 90. **V. A. B.** ende sien. — 91. **V. A.** Aelbrecht. — 92. **V. A.** hie. — 93. **V. A. B.** Nemme te levene. — 95. **V.** dat sijn wi vr. **A.** sijn wi. **B.** hir en eest n. d. sijn wi. — 96. **V. A. B.** onse coude l. — 97. **V. A. B.** somighen steden. — 99. **V.** Aelbrecht. **A.** Maer Aelbrecht. **B.** Maer A. — 3200. **V. A.** Dats om dat d. mossche. **B.** Dats om dat. — 1. **V. A.** beluesaet. **B.** beelde saet. — 2. **V. A.** Daer of c. haer. **B.** Ende daer af c. hare. — 3. **V. A.** Als d. j. utevlieghen. **B.** utevlieghen. — 4. **A.** ne w. **B.** en *ontbr.* — 5. **V. A.** vlieghen. **B.** Si en vliegen.

---

1) Lees met de varianten: *Coude.* Verg. *N. R.* hoc quidem credimus de passeribus Orientis, quum apud nos, qui sumus in Europa, passeres masculi diu vivunt.

2) *N. R.* morbum caducum passeres patiuntur.

3) *N. R.* quia semen isquiami comedunt.

Ende hoedense: dits hovesche nature [1]).
Dus souden die staerke ende die vroede
Dien cranken neemen in hare hoede,
Ende bewaren ende beraden
Beide van scanden ende van scaden.

Passer arundineus
Es die reitmusche, ende coemt aldus,
Dat die mussche ende die nachtegale
Te samen noten te menighen male;
Entie vrucht die daerof coemt,
Al ist datmense die mussche noemt,
Want mense also gheplumet siet,
Sine broet niet daer die mussche pliet,
Noch sine mint die bussche niet;
V. 119 *a.* Maer si wonet ghaerne int riet,
Buten husen ende den busschen.
Den sanc so hebben dese musschen
Een deel van der nachtegale,
L. 80 *d.* Al en singhen si niet so wale.
An plumen sietmen ende an sanc,
Dat si van tween sijn gemanc.

Philomena in onser tale
Luut wel die nachtegale,
Ende hevet van sanghe den prijs
A. 99 *c.* Boven allen voglen in alre wijs.
Vro woert si in die dagheraet,
Ende lovet die sonne eer si opgaet.
In lentin ende in somers beghin
Singhet si, ende els meer so min.

3206. V. A. B. houdense. — 7. **V. A.** starke entie vroede. **B.** Dos s. d. starke e. d. vroede. **L.** vrode. — 8. **V. A.** Die cranke. **B.** Den c. — 9. **B.** ende bekeren. — 10. **V. A.** Bede. **B.** B. v. scaden e. v. onneren. — 12. **V. A.** meetmussche. — 13. **V. A.** entie n. — 14. **V. A.** te somigen male. **B.** noeten altemale. **L.** daghe. — 15. **B.** Ende die v. d. daeraf. — 16. **V. A.** est datsoe es m. genoemt. **B.** eest d. mussche. — 17. **B.** Om datmen die mussce a. g. s. — 18. **V. A.** Soene. **B.** Sie en. — 19. **V. A.** minnet. **B.** Si en m. oec d. bossce. — 20. **B.** M. gheerne woont si i. r. — 21. **V. A. B.** den huse enten b. **B.** B. huse buten b. — 22. **V. A.** sang. **B.** so *ontbr.* — 24. **V. A. B.** Al ne s. — 26. **V. A.** tween. **B.** D. si twerande. **L.** tweire. — 27. **V. A.** onse. **B.** Philomela in onse. — 28. **V. A.** Ludet. **B.** Dat in Dietsch d. n. — 30. **B.** alle voghelen in goeder w. — 31. **V. A.** wort soe. **B.** werd sie. — 32. **V. A.** soe upgaet. **B.** E. l. den dach eer hi o. — 33. **V. A.** lentijn. **B.** lentine. — 34. **V. A.** S. soe. **B.** els *ontbr.*

---

[1]) *N. E.* Cum pulli passeris evolare habent, vicini passeres cum ipsorum parentibus comitantur conatus pullorum evolantium.

In lentintijt so ghevoetse so
Haren sanc, ende wort so vro,
Dat si selden wilen et [1],
Ende singhet te narenstliker bet [2];
Ja, daer si te prighe singhet,
Daer si verwinghet ghehinghet [3],
Haer narenst es so groet,
Si sal eer singhende bliven doet.
Sulc meester seyt, als si verstaet,
Dat met haer ten ende gaet,
Dat si beghinnet mit den daghe,
Ende verheft haer van slaghe te slaghe
Toter noene, dat ditte [4]) es groet,
Ende dan vallet si van den boeme doet.
Alle noten van musiken
Connen si singhen ende striken;
Ja, die oude leren die jonghe,
Ende formieren hare tonghe
Op ende neder talre note:
Dus leert elc hare rote.
Als die daghe ten lanxten comen,
Word hem die sanc benomen,
V. 119 *b.* So datmen van hem niet een twint
In den winter ne vint;
Sonder dat suilc openbaert,
L. 81 *a.* Datmense dan heet robaert.
Ende dit scijnt al openbare,

3235. V. A. lentijntijt ghevoet haer s. B. lentintide voeget si hare soe. — 36. V. A. Hare s. e. soe w. B. Ende werd in haren s. so vroe. — 37. V. A. soe. B. D. siere selden ombe et. — 38. V. A. E. s. narenstelike ende te b. B. nerensteliker ende te b. — 39. V. A. soe te prise. B. dar. — 40. V. A. Eer soe hare verwinghet. B. Eer si hare verwonnen ghehinghet. — 41. V. A. Hare. B. Hare nerenst. — 42. V. A. Soe. B. Sie sal singende. — 43. V. Sulke m. als soe v. A. seghet a. soe. B. Selc m. seid alsi. — 44. V. A. hare. B. hare t. inde. — 45. V. A. D. soes b. metten d. B. begint metten d. — 46. V. A. B. hare. — 47. V. A. dat hitte. B. de hitte. — 48. V. A. B. Ende *ontbr.* B. valt sie. — 49. V. A. Als. — 51. A. houde. — 52. V. A. B. formeren. — 53. V. A. Up. — 54. B. sine r. — 55. V. A. Maer als. B. Maer alse d. dage lancst c. — 56. V. A. Wort h. desen. B. Werd h. dese. — 57. B. en tw. — 58. V. A. wintertijt en v. B. die wintertijt en vind. — 59. V. A. sulc. B. selc openbaerd. — 60. B. Ende mense d. h. roetbaerd. — 61. V. A. openbaer. B. al *ontbr.*

---

[1]) *N. R.* adeo vocis sue amenitate delectatur ut rarissime comedat.

[2]) Lees met de varianten: Ende singhet *narenstelike ende te* bet.

[3]) *N. R.* Dicitur et phylomena tam pertinaciter et indiscrete cantibus delectari, ut pocius debilitate vitam exitat et adeo deficiat quam in modulacione privetur. — Lees met B.:

Eer si *hare verwonnen* ghehinghet.

[4]) D. i. *de hitte*, als de variant B. heeft.

Dat Ovidius [1]) hout voer ware:
Alsi broeden ende noten,
So es hem haer sanc verstoten.

Pitacus dinct mi sijn
A. 99 *d.* Die papegay, daer of Solijn
Ende Jacob scriven in haren doene.
Een voghel ist van plumen groene;
Om den hals een rinc van plumen,
Ghevaerwet ghelijc goutscumen.
Een tonghe groet ende breet,
Daer si mede formiert ghereet
Worde, als oft een mensche ware.
In teerste of in tander jare
So sijn si te leren best,
Ende onthouden datmen hem vest [2]).
Den bec heeft hi so crom ende staerc,
Velle hi van hoghen op een saerc,
Hi soude hem op den bec ontfaen [3]).
Haer hoeft es so haert sonder waen,
Datmense mit enen ysere slaet,
Alsmense dwinghet dat si verstaet
Te sprekene na smenschen wise [4]).
Metten pote steect si die spise
In den bec, dits wonder mee.
In tghebeerchte van Gelboe [5])
Seitmen, dat si te broeden pliet,

3262. **V. A.** over waer **B.** Dat hem dos h. over w — 64. **V. A.** So wort. **B.** Dan wert h. hare s — 65. **V. A.** Psitacus dinke **B.** Picatus dincket. — 66. **V. A.** papegaye. **B.** papegai daer S. — 68. **A** Ende v. **B.** eest — 69. **V. A.** enen r **B.** den rinc. — 70. **V A.** Ghevarwet. **B.** Ghevarwet alse van g. — 71 **V. A** Eene t. **B.** Ene t. — 72 **V. A.** formeert. **B.** hi m. formeert — 73. **V. A.** offet. **B.** als *ontbr.* — 74. **V. A.** In den eersten of in den andren j. **B.** In den iersten ofte in den andren j. — 75. **V. A.** leerne. **B.** Es die voghel te leerne b — 76. **B** onthout. — 77. **V. A.** hevet — starc. **A.** hi *ontbr.* **B.** hevet hi so crum e. stra. **L.** si. — 78. **V. A.** Viele soe v. h up enen s. **B.** Al viele hi v h op en s — 79. **V. A** Si s. haer up. **B.** soudem. — 80. **A.** hovet. **V. A** hart. **B** Hare hovet es so hart. — 81. **V. A.** met. **B.** Datmenne met. — 82. **B.** Als menne wille dwinghen d hi v. — 83. **B.** menschen. — 84. **V.** poten. **V. A.** steict. **B.** steect hi in sp. — 86. **V. A.** Int gheberchte v. Gelbee. **B.** Int gheberchte. — 87. **V. A** soe te broedene. **B** Seidmen d. hi notens p.

---

[1]) Lees: *Plinius.* — *N. R.* quum mox vere phylomena coyre ceperit et in compare luxuriare, statim perdit amenitatem vocis, et ut dixit Plinius, alia vox fit.

[2]) *N. R.* Primo aut 2° anno citius retinet et discit tenacius.

[3]) *N R.* Huius rostri tanta est duricia, ut, cum sublimi precipitatur in saxum, nisu oris se excipiat.

[4]) *N. R.* cum ab hominibus cogitur ut humanas voces ymitetur.

[5]) *N. R.* In montibus Golboe.

Daer et selden reint of niet,
Want die rein es haer de doet.
Den staert wacht si mit hoeden groet,
Ende strijcten dicke ende maecten fijn.
Sere ghaerne drinct si wijn.
V. 120 *a*. Men leest dat in sconinx Karls tiden,
Dat hi wilen soude riden
Doer twout van Grieken ende sijn ere [1]),
L. 81 *b*. Om te verwaren [2]) over meere,
Papegaien quamen tiere stont
Ende seiden: „Keiser, vaer ghesont!"
Doe was hi coninc ghemeenlike
Van der crone van Vrancrike,
Ende hi word Roemsch coninc [3]) daer naer:
Dus worden hare worde waer.
Dien paues Lewen, lesewi mede,
Gaf een man doer hoveschede
A. 100 *a*. Een papegay, ende sprac ghenoech.
Doe mense hene ten pauwes droech,
Sciet si hene op hare vaert [4]):
„Ic vare hene ten pauwes waert;"
Ende teerst dat si den pauwes sach,
Ontboetsi hem wel goeden dach
Achter een twee waerf te samen.
Dese dinc den pauwes wel bequamen,

3288. V. A. B. Daert. B. ofte. — 89. V. A. den r. es haer doot. B. reghen es hare doot. — 90. V. A. met. B. D. steert queeckt hi met ghenoechten. — 91. V. A. dicken. B. strijct hem dicken e. maect hem f. — 92. V. A. gheerne drincsi. B. gheerne drinken. — 93. V. leset bi coninxs Karels. A. leset in coninc Karels. B. M. l. in coninc Karles. — 94. V. A. lijden. B. liden. — 95. V. Dor. A. Dur. B. Dor twoud v. G. e. s. heere. — 96. V. A. B. vaerne. — 97. V. A. tier s. B. Papegaye quammen tier s. — 98. V. A. vare. B. var. — 99. V. ghemenlike. B. gewarlike. — 3300. V. Vrankerike. B. cronen. — 1. V. A. wert Romsch (Roemsch) keyser. B. wert Roemsch keiser. — 2 V. woerden. A. worden. B. war. — 3. V. A. Den p. L. lesen wi. B. Den p. — 4. V. A. dur h. B. der h. — 5. V. Ene p. die s. A. Enen p. die s. B. Enen p. die s. gnoech. — 6. B. Ende d. menne ten p. werd d. — 7. V. A. Seit soe h. up. B. Ende hi was op sine vard. — 8. V. A. pawes. B. Sprac hi ic v. ten p. w. — 9. V. A. paues. B. tierst d. hi d. paues. — 10. V. A. Omboet si hem gueden (goeden) d. B. Onboet hi hem g. d. — 11. V. ene. V. A. warf. B. werf. — 12. V. A. den paues so w. becamen. B. D. d. so wel den paues b. L. des p.

---

1) D. i. *here*, leger.

2) Lees met de varianten: *vaerne*.

3) Beter met de varianten: *keiser*, dat ook meer in overeenstemming is met vs. 3298. — *N. R.* eo tempore factus est Romanorum imperator.

4) Naar de variant te verbeteren:

Seit soe hene op hare vaert.

N. R. Cum nobilis avem psitacum habilem ad loquendum haberet, Leoni pape eum per exenium misit, quum adhuc esset in via et homines obvios haberet, clamavit avis: „Ad papam vado."

Dat hi dicke sonderlinghe
Der jeghen sprac om dachcortinghe.
Van der P ent hier die wort.
Nu hoert hier van der S vort.

Strucio dats een voghel groet,
Van voeten des kemels ghenoet [1]).
Als dese voghel broeden pliet,
Om dat VIIsterre hi siet,
Want hi altoes gheen ey ne leghet
Eer hijt siet, alsmen ons seghet,
Ende dat es omme dat angaet
V. 120 *b*. Die hitte die den hogheste [2]) bestaet.
Dan leghet hi sijn eyer op tlant,
Ende bedectse onder tsant.
Dan gaet hi wech, ende verghet al
Daer hise leghet of vinden sal [3]).
Dan moet die tijt ende die nature
L. 81 *c*. Doen dat hem worden soud te sure,
Ende bringhen sine jonghen vort.
A. 100 *b*. Aristotiles seghet dat wort:
Qualike of niet mach hi vlieghen.
Yser eet hi, sonder lieghen.
Van der aerde mach hi niet risen,
Maer hi loept na beesten wise,
Ende sijn vloghele maken hem vaert,
Dat hi snelre es dan een paert.
Die paerde haet hi emmermere,

3313. **V. A. B.** dicken. — 14. **B.** Daer. — 15. **V. A.** Nu het v. d. P uut es. **B.** Nu hord vord van der. S. — 16. **V. A.** Suldi horen van der S. **B.** Want het van der P uut es. — 17. **V. A.** Strusio. **B.** Strutio es. — *In* **A** *is de miniatuur behoorende bij den struisvogel uit het Hs. gesneden, waardoor ook eenige regels aan de keerzijde van het blad ontbreken.* — 19. **V. A.** broedens. **B.** Alse die v. brodens. — 20. **V. A. B.** sevensterre. — 21. **B.** ei en l. — 22. **V. A.** E. hi dat s ; ons *ontbr.* **B.** siet ende men s. — 23. **V. A.** om. **B.** Dat die hitte anegaet. — 24. **V. A.** den oest. **B.** Van den ouste ende b. — 25. **V. A.** up. **B.** leid hi sine eier opt lant. — 26. **V. A.** bedecse o. dat sant. — 27. **B.** si w. e. vergeet. — 28. **V. A.** Waer h. leit. **B.** Waer siese leiden ofte v. — 29. **V. A.** Ende m. d. t. entie n. **B.** Ende broet d. t. — 50. **V. A.** werde (werden) soude. **B.** Dat h. werden soude. — 31. **B.** E. comen s. jonge vord. — 31. **V. A.** Aelbrecht die s. dit w. **B.** seid dit word. — 33. **B.** ofte. — 34. **V. A.** het hi. **B.** et hi. — 35. **V. A.** aerden. **B.** erden. — 36. **V. A.** loop n. b. wisen. **B.** wisen. — 37. **V. A.** sine vlogle. **B.** sine vloegele m. h. vard. — 38. **V. A.** So dat hi s. es d. tpaert. **B.** pard. — 39. **B.** embermere.

---

[1]) *N. R.* pedes habet quasi camelus.

[2]) D. i. den *oogste*. — *N. R.* non enim ponit ova sua in terra nisi stella illa exorta, et hoc eo: tempore enim estatis quum messes floreant circa mensem julium oritur stella virgilia in celo.

[3]) *N. R.* ovaque sua mox deposita obliviscitur.

Ende die paerde ontsiene sere,
So dat sine niet durren sien [1]).
Als hi voer den man sal vlien,
Grijpt hi in sine splette voete
Stene, ende worpt achter hem onsoete
Op die ghene diene jaghen.
So dul es hi, als in der haghen
Sijn hovet wel bedect es iet,
Dan waent hi datmenne niet en siet.
Sijn eyere sijn, alsmen seghet,
Diemen in kerken te hanghen pleghet.
Also groet es hi harde naer
Alst een melleec esel waer [2]).

S c r i o [3]) es een verdoemt voghel.
Ghevedert es hi an den vloghel
Als oft een scaerp doeren ware.
Sinen jonghen es hi care,
Ende pleghet nachts te vlieghen allene [4]).
Jeghen ander voghele ghemene
So ghevet hi erehande melc
V. 121 *a*. Te sughene sinen jonghen elc [5]).

A. 100 *c*. S t u r m i s [6]) dinct mi die sprewe wesen,

3340. V. A. Entie p. ontsiene. B. parde ontsiene. L. ontsienen. — 41. V. A. niet ne dorren. B. dorren. — 42. V. A. vor. B. Ende alse hi vor. — 43. V. A. splecte. V. voeten. B. ghespleette. — 44. V. A. werp after onsoeten (onsoete). B. werptse; hem *ontbr*. — 45. V. A. Up d. ghone. B. dine j. — 46. B. alse. L. als hi in. — 47. V. A. hooft. B. S. h. es b. i. — 48. V. A. Datti w. datmens. B. Dan *ontbr*. — 49. V. A. eyer. B. Sine eier s. diemen s. — 50. B. hangene. — 51. V. A. nare. B. hi welnare. — 52. V. A. Als oft e. mate e. ware. B. Alse e. ghemate e. ware. — 53. V. A. Stryo. B. Serio. — 55. V. A. scarp doren. B. Alse o. e. scarp doren. — 56. V. A. Sire. B. Sire jonge. — 57. V. A. vlieghene. B. vligene. — 58. V. A. andre vogle. B. andre. — 59. V. A. eenrande. B. erande. — 60. V. A. sine. A. el. *Bij* A. *onder aan de kolom:* Hier omme beghint de spreuwe. — 61. V. A. Sturnus d. mi spreuwen w.

---

1) *N. R.* Equus vero in tantum eum timet et odit quod ipsum videre non audet.

2) *N. R.* Corpus enim fere ita magnum ut azinus stature mediocris. — De lezing *melleec* komt ook voor in het Berl. Hs. (J. bij Bormans) en is zeer merkwaardig, daar zij ons een woord bewaard heeft dat ons tot nog toe alleen in den *Segel. v. Jerus.* is voorgekomen. *Mellijc* en *ghemate* komen in beteekenis overeen.

3) Lees: *Strix*. — *N. R.* Strix.

4) *N. R.* strix avis nocturna est et vulgo anima (*l.* ama) dicitur ab *amando*: parum (*l.* multum) enim suos amat. — Verg. *Buch d. Natur* 224: Der vogel haizt auch *ama* oder ze däutsch ain amer oder ain ämerinch nâch der latein (wan *amor* haizt *lieb*) dar umb, daz der vogel seineu kinder gar liep hât.

5) *N. R.* Hec avis sola contra consuetudinem aliarum avium humorem quendam lacteum pullis suis instillare perhibetur.

6) Lees: *Sturnus.*

Als wi in Plinius lesen;
Want hi scrijftse van spoiten bruun [1]),
L. 81 *d.* Ende gherne wesende int commuun,
Ende tropmaelde vlieghende in scaren [2]),
Daer si hem sullen ghenaren.
Avonts vergadren si gherne al,
Ende maken harde groet ghescal,
Als of si hadden ghedinghe.
Nachts swighen si onderlinghe,
Maer als die dach openbaert,
So singhet elc ende ghebaert
Als ofse feeste maecten ende spel;
Ende dan versamen si wel
Ende vlieghen mit ghemenen here
Te samen om hare lijfnere [3]).
Hier gaet uut van der S;
Nu hoert wat in T bescreven es.

T u r t u r es der tortelduven name,
Een reine voghel ende bequame,
Dat sere mint sijn ghenoet.
Alst so es dat et blivet doet,
Dat si nemmermeer en kieset
Gheen ghenoet, na dat tsijn verlieset.
Allene vlieghen si, alsmen thoget,
A. 100 *d.* Ende op telghen die sijn verdroghet
Sit si met rauwen bevaen.
Basilis doet ons verstaen
Ende seghet, dat hire an soude [4]) scouwen

3362. B. Plinius boeke. — 63. V. hij scrijfse spotte b. A. scrijfse spocte. B. bescrijftse bespot b. — 64. V. wesen. V. A. comuun. B. gheerne. — 65. V. A. vliegende. B. tropmale vliegen si bi s. L. vlieghen. — B. selen. V. A. B. ghenaren. L. gheneren. — 67. V. A. Nanovons vergaderen. B. Navonds. — 68. V. A. B. murmeren ende maken gescal. — 69. V. A. Alse ofte. — 70. V. A. singhen. — 71. B. alse d. d. openbard. — 72. B. Soe swiget e. e. gebard. — 73. V. A. A. jof sou (soe) f. maecte. B. Alse ofte si. — 74. V. A. danne v. si also. B. also wel. — 75. V. A. B. met. — 77. V. A. ute. B. uut *ontbr.* — 78. V. A. B. Hort. — 79. B. ter t. namen. — 80. V. A. became. — 81. V. A. B. minnet. — 82. V. A. het. B. et *ontbr.* — 83. B. Dattet nemmerme ne k. — 84. V. A. Ghenoot na datsi v. B. Ghenoot alst tsine v. — 85. V. A. vlieghet si a. ons toget. B. alsemen ons toget. — 86. V. up telghe. B. u telghe. B. op bome. — 87. V. mit. B. Sitten si. — 88. V. A. B. Basilius. — 90. V. A. hir up souden. B. hir op souden.

---

1) *N. R.* fusco nitent colore.

2) *N. R.* catervatim volant.

3) *N. R.* ad cibum per turmas volant.

4) Lees met de varianten: *hier op souden.* — *N. R.* Audiant mulieres quando apud aves irrationabiles continentiam viduitatis frequentibus*nupciis affertur, gemitum pro cantu habet. — De Latijnsche tekst is ongetwijfeld bedorven.

Wedewen ende hovesche vrouwen,
Ende dat wedewescep bekinnen,
V. 121 *b*. Ende dat die stomme vogle minnen.
Caermen, claghen es haer sanc.
Ghenen voghel es sie wranc [1];
Maer goedertierlijc si verdraghet
Allet datmen op haer jaghet.
Haer nest maectse van lettel roeden,
Ende si connen hem wel behoeden
L. 82 *a*. Jeghen ghere minder [2]) scade;
Want si neemt van cilla die blade,
Op datse ghevenijnde diere
Scuwen in alre maniere.
An vruchten es haer lijf ghemanc [3]),
Ende si vliet des swevels stanc.
Experimentator die seghet,
Dat si in wintertiden leghet
In haren plumen in holen boemen,
Al daer sijt suverlijc mach gomen.
In lentintiden, ende nemmee,
Broeden si drie waerven of mee [4]),
Ende twe te samen creaturen [5]),
Die heet ende nat sijn van naturen;
Maer alsi vlieghen op ende onder,

3390. V. A. Weduwen. B. Die weduwen die h. v. — 91. V. A. weduscap. B. wedewescap. — 92. B. Want die st. — 93. V. A. B. Carmen. B. hare. — 94. V. A. voghelen. V. es hi. — 95. V. A. B. goedertierlike. — 96. V. A. Al d. up hare. B. Al d. op hare. — 97. V. A. maect si v. luttel. B. Hare n. maect sie. — 98. V. can haer w. b. B. sie can hare. — *Vs.* 3398—3409 *ontbreken bij* A. *door het wegsnijden van de miniatuur van den Struisvogel.* — 99. V. J. ghevenijnder beesten sc. B. J. gevenijnde sc. — 3400. V. soe n. v. psilla. B. nemt v. silla de b. — 1. V. B. Om datse. — 3. V. beganc. B. vruchte es hare lijfs beganc. — 4. V. sulphers. B. scuwet d. sulfers. — 5. B. die *ontbr.* — 6. B. wintertide. — 7. V. hare p. in hollen b. B. hare pl. — 8. B. Daer soet suverlicst mach g. B. Daer s. suverlijcst can. — 9. V. lentijntijden. B. lententide. — 10. V. A Broet si d. werven of twee. B. Broed sie d. warf ofte twee. — 11. B. Ende *ontbr.* — 13. V. A. als si v. up e. onder. B. Daer si vl. op e. onder. L. neder.

---

[1]) *N. R.* nulli avi infesta est.

[2]) Lees met de varianten: *ghevenijnder.* — *N. R.* nido suo, ... ne pullos incurset animal adversum, scille folia subciit, quorum bono odore fugantur. — Verg. *Buch d. Natur* 225: daz diu turteltaub auzwendig umb ır nest ains krautes pleter werf, daz haizt ze latein squilla.... daz tuot diu turteltaub dar umb, daz diu tier irn kinden iht schaden, wan diu tier vliehent diu vergiftigen pleter des krautes.

[3]) *N. R.* ex fructibus vivit. — Noch de lezing van ons teksths. *gemanc*, noch die van V. en B.: *beganc*, geven een goeden zin: men leze: *beianc.*

[4]) Lees met de varianten: *twee.* — *N. R.* ovat in vere *bis* vel ter.

[5]) *N. R.* eius pulli sunt, sicut pulli columbe, bini.

Es haer vleesch te meer ghesonder [1]).
Van den rechter vlerke dat bloet
Dat es den oghen sere goet.
In lentin tiden machmen sien,
Dat si den winter sere ontsien [2]).
In busschen machmense broeden sien,
Der liede huse si vlien [3]).

Trag'opalas [4]), seghet Solijn,
Sietmen in Ethiopien sijn.
A. 101 *a.* Mere es hi dan die aren,
Maer ghehornet es hi te waren
Als een ram, ende des ne pliet
Ne gheen voghel den men siet.
Hi verdrivet met deser saken
V. 122 *a.* Alle voglen die hem ghenaken.
Alse fenix es hem thovet
Met hoernen, ende dies ghelovet,
Dat hi van plumen es bruunroet,
Staerc, vermoghende ende groet.

L. 82 *b.* Turdus is een vogel clene,
Van voersienicheit groet ghemene.
Op hoghen boemen maect hi sijn nest
Van some [5]) ende wael ghevest,

3414. V. A. hare vl. vele te g. B. Hare vl. es te g. — 15. V. A. rechtren. B. rechten. — 16. V. A. B. Dat *ontbr.* — 17. V. A. lentijntide machmense. B. lintine machmense. — 18. V. A. Want dat si d. w. vlien. — *Vs.* 3418—19 *ontbr. bij* B. — 19. V. A. bussche. — 20. V. A. Maer d. lieder. B. Want der. — 21. V. A. Tragopales als s. S. B. Tragopoles seid. - 22. V. Ethiope. A. Ethiophe. B. Seidmen in Ethiopen. — 23. V. Meere. A. Meerre. B. Merre. — 24. V. A. Mare ghehorent. — 25. B. Alse. — 26. V. A. diemen. B. Geen v. diemen. — 27. B. verdrijft met diere s. — 28. V. A. vogle. B. voghele. — 29. V. A. fenixs. B. A. f. heft hi. — 30. V. A. des. B. Ghehornet es hi d. g. — 31. B. Ende v. p. brunroot. — 32. V. A. B. Starc. — 33. V. A. T. es voghelkijn (voghelkin). B. es. — 34. V. A. vorsiennicheit. B. vorsienheden vroet g. — 35. V. A. In h. b. maectet. B. In holen b. maken si haren n. — 36. V. A. somen e. wel. B. Van vorsienheden wel g.

---

[1]) *N. R.* volatum inchoantes gravitatem ipsam amittunt, sic et eorum caro levior, ad digerendum acceptabilior.

[2]) De lezing der varianten is te verkiezen, in vs. 3417: *machmense*, en verder: *Want* dat si den winter ontsien. — *N. R.* latet hyeme, vere producitur. Multe earum calidas terras petunt et hyeme.

[3]) *N. R.* Tecta hominum fugit et in silvis moratur.

[4]) *N. R.* Trogophales.

[5]) *N. R.* providentia non modica in cacuminibus arborum *luto* edificantes. — Voor *some* misschien te lezen *lime*, ter vertaling van *lutum*, of wel *mose*, bij Kil. *lutum*, tenzij er een ander thans verloren gegaan woord onder schuilt.

Daer si in broeden hare jonghen,
Ende dat in harde corten spronghen,
Want haer eyere, die si draghen,
Die sijn rijp binnen X daghen,
Daer uut coemen op die stede
Te hant hare jonghen mede.
T gaet ute, dat seggic ju;
Hier coemen vort namen in U.

Vespertilio dinket mi
Dat et die vledermuus si,
Die ne vlieghet altoes niet
Dan avonts spade, alsmen siet.
A. 101 *b*. In den winter sietmen ghene.
Niet en eten si of clene.
An wanden vintmense daer si cleven,
Jof in holen al sonder leven;
Maer brinctmense daer die lucht es claer,
Wortsi levende ende roerende daer,
Ende haer macht die coemt hem an,
Dan vlieghen si weder slapen dan[1]).
Sine hebben vedren noch plumen ghene,
Recht ghedaen na die muus clene;
V. 122 *b*. Want si draghet ende soeghet
Als nature in musen toghet:
Dat en doet ander engheen voghel.
Staert hevet si ende vloghel,
Ende dat nes anders niet dan vel.
Die moeder can met haer wel,
Daer si vlieght, twee kinder draghen.

3437. V. A. jonghe. B. in *ontbr.*; joncge. — 38. V. A. spronghe. B. met wel o. spronghe. — 39. V. A. hare eyer. B. hare eier. — 40. V. A. ripe in. B. Sijn ripe. — 41. V. A. Ende d. u. comen up. B Ende d. — 42. V. A. Thant. V. jonghe. B. Te hand h. jonghe. — 43. V. A. ute seg ic u. B. ute ende nu. — 44. B. Comen voort. — 45. V. A. dincke. — 46. V. het. A. het de. B. et *ontbr.* — 47. B. Die en. – 48. B. A. savonts s. a. wel s. B. savonds. — 49. B. In wintertide. – 50. V. A. N. ne e. si of wel c. B. Sie en e. niet ofte wel cl. — 51. V. A. An weghen. B. weghe vindmense — 52. V. A. al *ontbr.* B. Ofte in hole dar si l. — 53 V. brijncmense. A. brincmense. B. Maer *ontbr.* de l. – 54. V. A. Wordsi roerende e. leven d. B. Si wert rorende e. levenden d. — 55. V. A. B. hare m. — 56. B. Ende vl. weder. — 57. V. A. vedre no plume neghene. B. Si en heft vedre n. plume. — 60. B. Also alsmen in muse. — 61. V. A. D. ne d. anders negheen v. B. Dan d. anders gheen v. L. Dat een. — 62. V. A. Start. B. Stert heeft hi. — 63. V. A. dan es. B. dan anders. — 64. V. A. De m B. hare. — 65. V. A. B. vlieghet.

[1]) *N. R.* dependit et parietibus et in cavernis iacent mortuis similes, quas ad solis calorem et aeris serena detuleris, paulatim se movent, redditoque vigore pristino renovantur ad saporem.

Die boeke horic ghewaghen,
Dat tbloet van den vledermuus
L. 82 *c.* Met enen crude, heet eraduus,
Es goet jeghen serpents beten [1]).
Oude boeke doen ons weten,
Dat daer uteghetrect es haer
Op een caleu hoeft, dats waer [2]),
Et wast weder, dies ghelovet.
Lech dat onder dijns wijf hovet,
Dat si daer of niet en weet,
Si sal kint ontfaen ghereet.
Dit vintmen in den ondersoec
Der ouder philosophen boec.
Mesien eten si ende anders niet [3]).
Haer lever [4]) ende haer voete men siet
In vloghele ende in staert ghetrect.
Ghetant es si ende niet ghebect,
Ende dat en pleghet els voghel gheen.
In India esser menich een.
Mere dan die duve nochtan,
Ende ghetant alst ware een man,
Daer si den lieden ofbiten mede
A. 101 *c.* Nesen, oren ende andre lede.

V a n e l l u s dats die vaneel,
Een voghel wel bekent een deel:

3166. V. A. B. Den boeken. — 67. V. A. B. dat bloet. A. B. vledermus. — 68. V. A. traduus. B. tradius. — 70. V. A. Houde boeken. B. Oude boeke. L. Ende b. — 71. V. A. waer uutghetrect. B. dar uutgetrect es har. — 72. V. A. Bestreken mit (met) haren bloede daer. B. Bestrijct met haren bloede daer. — 73. V. Het wat. A. Het w. V. A. des. B. Het sal wassen des. — 74. V. A. dat oec. B. Bestrijc oec o. d. wijfs h. — V. A. ne w. B. daer af. — 76. B. kind. — 77. V. in der o. B. vindmen. — 78. V. houder philosophien. B. Van d. philosophien. — 80. V. A. B. Hare been e. hare v. — 81. V. A. vloghel e. in staerte ghestrect. B. vlogelen e. in steert gestreect. — 82 V. hi si; *doch* hi *doorgehaald.* B. Getand es sie. — 83. V. A. Ens das ne p. B. E. dies pl. andres. — 84. V. A. es. B. Cicia. — 85. V. A. Meere d. duven. B. Merre d. duven. — 86. V. A. als. B. Getand alst w. en m. — *Vs.* 3486 *ontbr. bij* L. — 87. V. A. si die liede o. B. si den lieden afbiten. L. den lieden *ontbr.* — 88. V. A. horen of ander l. B. ende *ontbr.* — 89. V. A. dat es dat v. B. dat v. — 90. V. A. bekennet.

---

[1]) *N. R.* Sanguis eius cum arduo contra serpentium ictus remedium est precipuum. Verg. *Buch d. Natur* 227: wenn man ez mischt mit ainem *carduo.*

[2]) Lees met de variant: *Bestreken met haren bloede daer.* — Dit geneesmiddel ontbreekt in den Latijnschen tekst, terwijl in het *Buch d. Natur* 227, juist het tegenovergestelde staat: ir pluot macht hârplôz, wâ ez an die gehaerten haut kümt.

[3]) *N. R.* In cibo culices gratissimos habet.

[4]) Lees met de varianten: *been.* — *N. R.* pedum iuvamenta habet in cauda, in aliis (*l.* alis) vero non nulla, sed nunquam utuntur hiis in ministerio subsistendi.

Een kienic hetet in onse lant [1]).
Dese voghel, als hi siet te hant
I man van sinen neste verre,
V. 123 *a.* So vlieght hi te hem waerd erre,
Ende hi roept of hi ware verdovet,
Ende steect danne na sijn hovet,
Omme dat hine van den neste
Waent verdriven over sijn beste;
Ende hier bi word ten selven stonden
Sijn broet ende sijn nest vonden.
Wel betekent vaneels vite
Dat leven van den ypocrite,
Die roem houd ende sere verjoeghet,
L. 82 *d.* Ghesciet hem enigherhande doeghet,
Ende makets voer die werelt tale.
So coemt die viant, die merct wale,
Bi deser kennesse tsinen neste,
Ende neemt hem al den loen int leste.

Upupa, alst es gheset,
Es verboeden in doude wet:
A. 101 *d.* Dats om sine onreynichede.
In den drec nestelt hi mede;
Gherne hout hi hem ghemanc
In steden daer es quaet stanc [2]):
Dies heetmen den linghenvoghel.
Scone hevet hi plumen ende vloghel,
Ende op sijn hovet ene crone
Van plumen ghewassen scone.
In den winter sietmenne noch en hoert;
In lentintiden coemt hi voert.
Van der ouden doetmen verstaen,
Dat si hem ontplumen saen,

3491. V. A. kivit h. in Oestlant. B. cuut heetet in Oesten lant. — 92. B. alse. — 93. V. A. B. Enen m. — 94. V. A. B. vlieghet — waert. — 95. B. ofte. — 96. V. A, dan. — 96. B. E. s. na des minscen h. — 97. V. A. B. Om. — 98. B. beeste. — 99. V. A. hir bi wert. B. hir bi vord te menegen st. — 3501. V. A. bekent des vaneels. B. des vaneels. L. waneels. — 2. B. Dleven. — 3. V. A. rom hout e. s. verhoghet. B. D. r. hevet e. verhoghet. — 4. V. A. enigherande. B. Alse h. gesciet enege d. — 5. V. A. vor. B. makens vor. — 6. A. diet m. B. Dan c. d. v. diet. — 7. B. Bi der kinnessen. — 8. B. hem sinen l. — 9. B. alse. — 10. V. A. B. verboden. — 11. B. dor s. o. — 13. V. A. houti. B. Gerne houd. — 14. V. A. daert. — 15. V. heitmen. V. A. linghinvogel. B. heet hi linginvogel. — 16. B. heft. — 17. V. A. up. — 19. V. A. Te w. sietment no ne hort. B. Te wintere s. none hord. — 20. V. A. comt het vort. B. lintintide c. hi vord. — 21. V. A. den houden. B den o. — 22. V. A. B. Dat si. L. So.

---

1) **Lees met de varianten: Een kivit hetet in Oostlant. Verg. de Inleiding.**
2) ***N. R.* in stercoribus nidum struit et in fetidis commoratur.**

Ende ghaen in den neste ghinder
Sitten onder hare kinder [1]),
Die ghewassen sijn onder den hoeder,
Die asen vader ende moeder,
Tote dat si gheplumt mogen wesen
Ende van cranchede ghenesen.
Meer doecht esser an bekent:
V. 123 *b*. Als doude sijn van ouden blent,
So halen die jonghe dan I cruut,
Daer die blentheit mede gaet uut.
Jacob seghet van Vetri,
Ende ander meester menich daer bi:
Wie so linghins voghels bloet
An sijn slaepbeen strijct ende doet,
Als hi te bedde wille gaen,
Nachts als hem die slaep sal bestaen,
Sal hem droemen eer die morghen
L. 83 *a*. Datten viande willen verworghen [2]).
Toverare doen besonder
Met siere herten harde groet wonder;
Maer hoe ende in wilker manieren
Sone willen meesters niet visieren.

A. 102 *a*. Vultur, waen ic, dats I gier,
Een staerc voghel ende fier;
Maer in sijn vlieghen es hi swaer.
Drie spronghe of meer, dats waer,
So doet hi in derre wisen,

3523. B. gaet. — 24. B. sine k. — 25. V. A. B. boven der hoeden. — 26. V. A. Die sentse weder ende broeden. B. Die hasen sijn ende voeden. — 27. V. A. gheplumet mogen. B. Tote si g. mogen w. L. mogen *ontbr.* — 28. V. A. crancheden. B. crancheiden. — 29. V. A. Mee duegheden. B. dogheden e. ane b. -- 30. V. A. die houde s. v. houden. B. Alse — blint. — 31. V. A. B. dan I *ontbr.* — 32. B. blintheit. — 33. V. A. B. Vitri. — 34. V. A. menich meester. B. menech ander m. — 35. V. A. linghenvoghels. B. linginvogels. — 36. V. A. B. sinen slaep. — 37. B. Alse. — 38. A. Nachs. V. A. als hem sal de sl. b. B. alsene d. sl. wille b. — 40. V. A. Datti. V. wille. B. Dattene v. w. worghen. — 41. V. Toeverare. A. Toveraren. — 42. V. Mit sire herte. A. Mit sire. — *Vs.* 3541—42 *ontbr. bij* B. — 43. V. A. B. welker. — 44. V. A. Ne w. die m. B. Sone *ontbr.* — 45. V. A. B. wanic es die g. — 46. V. A. B. starc v. e. een f. B. fijer. — 48. V. A. dat es; *bij* V. *eerst* dats, *maar de* s *van* dats *uitgeschrapt*. B. ofte. — 49. V. A. in sire w. B. na siere w.

---

[1]) *N. R.* senescentes parentes plumas in nido inter pullos iam adultos exuunt, et yterum a pullis pascuntur, donec vires et plumas recuperant. — Lees in vs. 3525 met de varianten: *boven der hoeden*, de vertaling van *iam adultos*, en in vs. 3526: Die *asense weder* ende *voeden*.

[2]) *N. R.* Si quis tempora capitis sui inunxerit sanguine upupe, dormitum vadens quasi demones suffocantes se in sompnis videbit.

Eer hi mach van der aerden risen.
Plinius sprect: dats sine maniere,
Dat sijn plumen in den viere
Metten roeke tserpent verjaghet [1];
Ende die sijn herte met hem draghet
Es versekert van allen dieren [2].
Vier roept hi na sire manieren [3],
Gheen dier es els so claer
Onder die mane, dat es waer.
Daermen orloghet ende strijt,
Daerwaerd tiden si talre tijt,
Als die hem willen versaden
In stride met der liede scaden.
Als die jonghe ghier es groet,
V. 124 *a.* Slaet hi sijn ouder moeder doet,
Alsi haer niet mach gheneren.
Plinius sprect sonder sceren,
Dat nie man en vant haer nest,
Want op roetsen hebben si ghevest,
Daer si van volke sijn behoet.
Die ghier sine jonghen voet
Tote dat coemt die wintertijt,
Ende dan wast tusschen hem die nijt.
So jaghet hise van hem dan,

3550. B. erden. L. den a. — 51. V. A. spreict hets. B. spreect. — 52. V. A. B. sine pl. — 53. V. A. Metter roke serpenten (serpente) verjaghen. B. Metter. — 54. V. A. sine h. — 55. V. A. Sijn v. B. versekeert. — 56. B. Wel riect hi na siere m. — *Vs.* 3556 *ontbr. bij* V. *en* A., *terwijl de regel is opengelaten.* — 57. V. A. Ende negheen d. also cl. B. Ende negeen dier dat es waer. — 58. B. O. d. m. also claer. — 59. V. A. Daer die orloghen sijn e. s. B. Daer orloge es e. strijd. — 60. V. A. Daer waert tijden. B. Daerwert sijn si. — 61. B. Alse d. h. wille. — 62. V. A. metter luder. B. metter. — 63. B. die oude g. — 64. V. A. oude moeder. B. sine oude moder. — 65. V. A. niene m. B. Alse hise n. m. g. — 66. V. A. spreict. B. spreect. — 67. V. ne man. V. A. ne v. B. nieman vand haren n. — 68. V. A. up rootsen hebsijt. B. onder roetchen es hi g. — 69. B. behoed. — 70. B. jonge voed. — 71. B. Tot. — 72. B. onder hem.

---

[1] *N. R.* Vulturis penne si ponantur in igne, odores earum serpentes fugant.

[2] *N. R.* tutus ... ab impetu ferarum serpencium atque repencium.

[3] Deze regel is in ons teksths. deerlijk bedorven, en in twee andere hss. opengelaten, waarschijnlijk omdat de afschrijver de lezing in zijn voorbeeld te onzinnig vond om ze over te nemen. De lezing bij B. wijst ons gedeeltelijk herstel aan, hoewel de vertaling van groote onhandigheid getuigt. Misschien schreef de dichter vs. 3556—58 aldus:

Verre riect hi *aes* na sire manieren,
Ende negheen dier *also* claer
Onder die mane *alse die aer.*

N. R. Vultures *sicut aquile ultra mare cadavera* senciunt. Verg. het *Buch d. Natur* 229: die geir smeckent daz *ās* über mer reht als der adlar tuot.

L. 83 *b.* Want die proie nauwet hem voert an;
Want een paer ghiere verteert
Vele, want hi hem wilde [1]) gheneert.
Bi vesten pleghen si niet te vane,
Maer si proien verre dane;
I tijt leert hem dat bekinnen,
Nature die de vroeden minnen
Te houdene onder die ghebure [2]).
Ambrosis sprect: ets sulcs nature,
Die sonder noten, seghet sijn waen,
A. 102 *b.* Jonghen draghen ende ontfaen;
Ende die ghiere, die comen danne
Al sonder ghenoet van manne,
Leven mach hi wel te waren
Ghemeenlike tot C jaren.
Oec seghet Ambrosis, dat si bloet
Voerteikenen der liede doet,
Met ere sonderlingher lere,
Die hem coemt van onsen Here.
Als twee lantsheren hem ghereden
Wijch te vechten onder hem beden,
Ist dat vele ghiere varen
Ghinder bi der liede scaren,
So macht wel over waer bedieden,
Dat van den paerden ende van den lieden
Een grote menye met gewelt

3574. V. A. vort an. B. naeuwet voort an. — 75. V. A. W. een paer g. dat v. B. een paer giere. L. ere pare. — 76. V. A. want hem wide. B Vele daert hem g. — 77. B. Bi huus ne p. -- 78. V. Mar. V. A. varre. — 79. V. A. B. Ende dit l. h. d. bekinnet. — 80. V. A. B. den vroeden minnet. — 81. V. A. ghebuere. B. Te houden vrede sinen geburen. — 82. V. A. spreict hets. V. sulc. B. Ambrosius spreect hets selker naturen. — 83. B. seid. — 84. V. A. Jonghe. B. Jonghe bringhen. — 85. V. A. Entie g. die c. B. L. die *ontbr.* — 87. V. A. L. si seghet hi wel. B. Hare leven es wel. — 88. V. A. te hondert. B. Vulcomen tote hondert. — 89. V. A. al bloot. B. seget Ambrosius dat hi al bloot. — 90. V. A. Vorkennen d. lieder. B. Vortekent. L. Voerteikene. — 93. V. A. Want als. B. Want alse t. l. g. — 94. B. Strijt te houdene. — 95. V. A. Eist d. v. g. te waren. B. Eest d. v. g. te waren. — 96. V. A. Volghen dan haren s. B. Dan volghen haren s. — 97. V. A. maghet. B. Soe maget over wel b. — 98. V. A. van p. ende van l. B. van peerden e. van l. — 99. V. A. Ene grote menichte upt velt. B. Ene g. summe opt velt.

---

[1]) Lees met de varianten: *wide.* — *N. R.* unum par vulturum occupat multum locum; non autem venantur *nido* proximis locis, sed in locis remotissimis valde. — In vs. 3577 verbetere men *vesten*, in: *neste en.*

[2]) Deze in alle Hss. min of meer bedorven verzen kunnen èn door vergelijking met het Latijn, èn door de varianten hersteld worden. — *N. R.* et hoc illis *amica pacis* natura docuit, ne odium vicinarum gencium contra se excitet. — Men leze vs. 3579—80 aldus:

Ende dit leert hem, dat *bekinnet*,
Nature, die *den vrede minnet* enz.

Sullen doet bliven op dat velt.
Plinius sprect oec van den ghiere,
Dat hi proiet na sire maniere
Van den middach toter nacht,
Ende hi es [1]) voer den middach wacht.
V. 124 *b.* Sijn bec cromt hem in sijn ouden,
So dat hi ghene proie mach houden:
Dan so moet hi doer die noet
Van honghere bliven doet.
Hine can niet an den steen te waren
Sinen bec corten ghelijc den aren:
L. 83 *c.* Dies so heeft hi groet verdriet.
Op daerde hi ghene bete en siet:
Dat doet hem een deel die noet,
Want hi swaer es ende groet [2]).
Experimentator die seghet,
Dat die voghel traech te sijn pleghet
Ende met vleesche verladen.
Die ghier doet grote onghenaden
Sinen jonghen, heeft hi verstaen,
Dat si met vetheden sijn bevaen;
Hi bitse ende slaetse om die saken,
Dat hise magher wille maken [3]).
Siet hi eene cronge liggende mede,
Hi beet te hant neder ter stede,

3600. V. A. Metten swaerde wort ghevelt. B. Metten sweerde wert ghevelt. — 1. V. A. spreict. B. spreect v. d. gieren. — 2. V. A. sine m. B. proit na sine manieren. — 3. V. A. B. middaghe. V. totter. — 4. V. A. B. hijs hem. — 5. V. A. crommet h. in sire houden. B. cromt h. in der o. — 6. V. houde. — 7. V. A. B. Dan moet hi dor. — 8. V. A. Also van hongre. B. Also van. — 10. V. A. als die a. B. Den b. c. alse die a. — *Vs.* 3611—12 *ontbr. bij* V. A. *en* B. — 13. A. de n. — *Vs.* 3613—14 *ontbr. bij* B. — 15. B. die *ontbr.* — 16. V. A. swaer te sine. B. sine. — 17. V. A. Die m. vleessche es v. B. Alse die jonge met vlesce sijn geladen. — 18. B. Doet hen die g. gr. o. — 19. V. A. Sine jonghe hevet hi v. B. Want hi wilse verslaeh. L. ende heeft. — 20. V. A. Dat si vethede ontfaen. B. vetheit. — *Vs.* 3620 *ontbr. bij* L. — 21. V. A. bijtse e. slaet. B. bietse e. slaet. — 23. V. A. croenge liggende. B. enege croengen liggen. L. vliegende. — 24. V. A. ter st. B. bijt tot hare n. ter st. L. die st.

---

[1]) Lees met de varianten: *hijs hem.* — *N. R.* vultur venatur meridie usque ad noctem, et a tempore ortus solis usque ad meridiem cessat.

[2]) De laatste 4 verzen komen alleen in ons teksths. voor, terwijl vs. 3611—12 in de drie andere, en vs. 3613—14 ook bij B. ontbreken, doch in V. en A. gevonden worden. De weglating is waarschijnlijk geschied, omdat de afschrijvers den onzin van hun voorbeeld niet begrepen, en de duistere regels of geheel of gedeeltelijk weglieten. Zij zullen de vertaling moeten zijn van *N. R.* Hec avis si hominem non viderit libenter in terra comedit, et hoc propter pondus corporis.

[3]) *N. R.* Si viderit pullos suos ocius inpinguat (*sic!*) dolet, quapropter rostro illos in pedibus vulnerat et sic eos efficiat macilentos.

A. 102 *c*. Waer soet es, hoe soet vergaet:
Dats daermen hem dicke om vaet
Mit stricken in menigher tijt.
Tusschen hem es menich strijt
Ende den ghervalke, weetmen wel;
Maer die gheervalke es hem te snel,
Ende verdrincten so mit platten,
Al es hi staerc, hi cannen matten [1]).
Dat hi te male niet en verteert,
Daer mede voet hi ende gheneert
Sine jonghen in sinen neste.
Hier es van der V dat leste.

Zelentides [2]), sprect Plinius,
Sijn vogle die heten dus;
Ende woent erehande diet,
Als ons Plinius bediet,
V. 125 *a*. Bi enen berghe die Caym heet [3]),
Dien de crekelen doen groet leet;
Want si den coerne doen groet sere.
So roept dat volc an onsen Here,
Ende vercrighen mit beden des,
Dat hi hem sent zelentides,
Ende als men waent, bi den ghebode
L. 83 *d*. Allene van onsen Heren Gode [4]);
Noch waen si coemen ofte varen,
En weet niemen te waren,
Sonder datse die liede allene

3625. **B.** es ende h. s. geet. — 26. **V. A.** Dits d. dicke (dicken) omme v. **B.** Dits darmenne dicken ombe veet. — 27. **V. A.** Met streken te m. **B.** Met streecke te m. — 28. **V. A. B.** es dicken s. — 29. **V. A. B.** gheervalke. — 31. **V. A. B.** verdrinctene so met. — 32. **V. A. B.** starc hi canne. — 33. **V. A.** niene v. **B.** en *ontbr*. — 34. **L.** hi hem. — 35. **B.** jonghe. — 36. V. **A.** van V d. beste. **B.** Van der V es hier d. l. — 37. **V.** Xelentides spreict. **A.** Zelentides spreict. **B.** spreect. — 38. **V. A.** S. vogle heten aldus. **B.** voghele. — 39. **V. A.** erande ghedict. **B.** erande. — 40. **B.** Alse. — 41. **V.** A. Cadym. **B.** Codini. — 42. **V.** Die den krekele. **A.** krekele. **B.** die crekle. — 43. **V. A.** si haer coren woesten seere. **B.** hare coren woesten s. — 44. **B.** Dan roepen si an. — 45. **V. A.** E. bejaghen met. **B.** E. bidden hem met. — 46. **B.** hi dar sende. — 48. **V. A. B.** A. van o. here. **L.** bi o. — 49. **V. A.** wanen si comen. B. Wanen dese comen. — 50. **V. A.** Ne w. **B.** So en w. — 51. **B.** dats.

---

1) *N. R.* cum herodius agilis sit cum impetu ruenti cadit avis, que gravida se retinere non valens semetipsam occidit. Verg. *Buch d. Natur* 230: er streit mit dem greiffalken oder mit dem gemeinen valken and vellt auf in; aber der falk ist im ze behend und ze snel, und dar umb entweicht er dem geir, sô er auf in platzen wil, sô mag sich der geir niht wider gehalten and stoezt sich ze tôd.

2) *N. R.* Zelentes aves.

3) *N. R.* in colle montis Candidi.

4) *N. R.* veniunt..., ut certissime creditur, iussu Dei.

Bidden van Gode met wenen.
Si verteren die crekelen dan,
Datter gheen ontgaen en can.

A. 102 *d.* Hier ent der vogle boec in Z;
Vondix meer, ic seits ju mee.
Hier sire hondert X ende drie
In Dietsche also ghedicht van mi,
So ict frayste vant int Latijn,
Daer bispel of ontbonden sijn,
Some ende niet thonderste deel.
Up elc te dichtene gheheel
Waer te lanc ende te swaer:
Ic dichte corte ding ende waer;
Want ic en begheer niet
Dats den lesere iet verdriet.
Hier suldi hoeren voerwaert me
Wat wonder men vint in die zę,
Ende int water ende in rivieren;
Also als die meesters visieren,
Die dat waer bringhen voert,
Scrivic ju in Dietsche wort;
Maer eer ic dichte van elken allene,
Hoert teerst spreken int ghemene.

3652. **V. A.** weene. **B.** Gode bidden met gewene. — 53. **V.** krekele. **A.** crekele. **B.** crekle. — 54. **V. A.** ne can. — 55. **V.** voglen. **A.** voghelen. **B.** Hir ind d. vogele. — 56. **V. A.** Vondics m. ic dichtes m. **B.** Vondics m. ic dichter me. — 57. **V. A. B.** sijnre CX. — 58. **V. A.** al g. v. mie. **B.** Dietsch a. g. v. mie. — 59. **V. A. B.** vraist. — 60. **V. A.** bispele. **B.** bispele af. — 61. **V. A.** Som. **B.** nie. — 62. **V. A.** Up. **B.** Op e. te d. geel. **L.** U. — 63. **V. A.** ente sw. **B.** Het ware te l. ende sw. — 64. **V. A.** Ic d. cort dinc. **B.** Ic d. dat cort es e. w. **L.** In d. — 65. **V.** begheere. **A. B.** ne beghere. — 66. **B.** die l. heeft v. — 67. **V.** horen vort waert. **A.** sult gi horen vort waert. **B.** seldi horen vort me. — 68. **V. A.** wondre. **B.** Van den wondre van der zee. — 69. **V. A.** in watre. **B.** van watere e. van r. — 70. **B.** Alse ons d. m. — 71. **V. A.** ware b. vort. **B.** ware b. vord. — 72. **V.** u in Diesche vort. **A.** u in D. vort. **B.** Bescreven in D. word. — 73. **V. A.** Maer hort doch een deel int ghemeene. **B.** Hoort doch een deel int ghemeine. — 74. **V. A.** Eer ic segghe van elken alleene. **B.** Eer ic van elken segghe alleine.

BOEK IV.

Nat. R. L. VI. V. 125. *b.*

Monstrum, seghet dat Latijn,
Dat in Dietsche mach wonder sijn,
Om datment toghet ende siet voer wonder,
Ende dat selsiene es ende ghesonder [1]).
Wonder vintmen in die zee
Een groet deel, ende vele mee
Dan die werelt can visieren.
L. 84 *a.* Wonder vintmen in rivieren
Ende in verschen watren mede,
Boven alre ghelovichede.
Some wondre sijn bescreven,
Ende dats mi es in boeken bleven
Willic bringhen in Dietsche voert;
Ende om te cortene die woert
En segghic op elc gheen bispel,
Want ic en quaems niet ten ende wel:
Die redene soude sijn te lanc.
Nu beghinnic minen ganc
An die A, ende voer waert mee
Beghinnic [2]) na den A b c.
Hier ent die tale int ghemene;
Hoert voert van elken allene.

Abides, doet ons verstaen
Aristotiles sonder waen,
Dat es int water een wonder;
Wantet teersten al besonder

1. V. A. tLatijn. — 2. V. A. Dat mach in D. B. Mach in Dietsch een w. s. — 3. L. Ende om. — 4. V. A. es al besonder. B. selsene es besonder. — 5. V. A. in der z. B. vind men. — 6. V. veel. — 7. A. gevisieren. — 9. V. A. varsschen watre. B. watere. — *In A. is een geheel blad uit het Hs. gesneen, bevattende vs.* 10—129. — 10. V. alle ghelovelichede. — 11. V. Som. — 13. V. Wil ic — vort. B. W. in D. bringhen vord. — 14 V. omme — wort. — 15 V. Ne s. up e. negheen b. B. Ne s. — 16. V. W. en cans niet. B. Ine q. n. t. inde w. — 17. V. B. Die redene s. L. reden en. — 18. B. sanc. — 19. V. vortwert. B. vord me. — 20. V. Volghe ic na dat. B. Volgende an de. — 21. B. Hir ind — gemeine. — 22. V. Hort vort. B. alleine. — 24. V. Aelbrecht. — 25. V. Dit es in. — 26. V. B. Want het.

---

[1]) Lees met de varianten: *al besonder.* — *N. R.* in hoc enim magis amiranda... quia rara conspectibus hominum offeruntur.

[2]) Lees met de varianten: *Volghic.*

Sijn wasdoem neemt ende hout
In dat water dat es cout [1]).
Daer na verkeertet sine ghedane
Ende sijn nature der ane,
So dat op daerde al buten es,
Ende et heet fascioes [2]).
Ende dits wonder, dat of ende ane
V 126 *a*. Dus doet Ilerhande ghedane,
Nu op twater, nu op tlant,
Ende sine nature hem al te hant
Van den natte int drooghe keert:
Dits selsiene ende ongheleert.

Achime, sprect Aristotiles,
Dat een wonder in die zee es,
Dat gulsthe [3]) datmen vint,
L. 84 *b*. Ende datmen int water kint.
Bi proien leeftet, ende al dat et
Word al smaer ende vet.
Bi proien ist dat hem gheneert,
Ende wat soet in spisen verteert,
Word al vet ende smeere:
Dus wast hem die buuc so sere [4]),
Dat na de grote van den diere
Sijn buuc es alte onghehiere.
Welctijt so dit dier verstaet,
Dat hem enighe vrese angaet,

27. B. houd. — 28. V. daert es sout. B. water met gewoud. — 29. V. verkeert het. B. verkeert. — 30. V. sine n. daer. B. sine n. dar. — 31. V. up — is. B. derde — is. — 32. V. Ende danne hetet astois. B. E. danne h. astois. — 33. V. B. af e. a. — 34. V. twirande. B. tweirande. — 35. V. up – up. B. opt water nu opt tland. — 36. V. hem *ontbr*. B. hem al *ontbr*. — 37. V. natten. B. naten i. d. keerd. — 38. L. Ende dits. — 39. V. Achune spreict. B. Achimo spreect. — 40. B. een ze wonder es. — 41. V. gulste dier. B. Ende es dat gulste d. vind. — 42. B. kind. — 43. V. levet e. al d. het. B. levet e. dat et. — 44. V. Wort al smare. B. B. Wert also smere. — 45. B. eest d. h. generd. — 46. V. wat dat het in. B. verteerd. — 47. V. Wort al vetheit ende smare. B. Werd al vetheid e. smare. — 48. V. D. wort h. d. b. so sware. B. werd h. d. buc so sware. — 49. V. die grootheit v. dien d. B. die grootheit. — 50. B. buc — ongiere. — 51. V. dier *ontbr*. B. Weltijt. — 52. B. anegaet.

---

[1]) Lees met V.: *daert es sout*. — *N. R.* in aqua salsa.

[2]) *N. R.* deinde huius animalis forma mutatur et fit altera, et tunc exiens aquam nutritur a terra; tunc mutatur nomen eius etiam et vocatur *astoas*.

[3]) Lees met de variant: *gulste dier*. — *N. R.* hoc animal omnibus beluis marinis gulosius est.

[4]) Vs. 43—44, die in alle Hss. worden gevonden, bevatten volkomen hetzelfde van vs. 45—48, en kunnen zonder den zin te storen uit den tekst gelicht worden. *N. R.* quidquid comedit vertitur ei in sui corporis crassitudinem, unde fit ut extendatur venter eius ultra estimationem et debitam quantitatem secundum magnitudinem corporis sui.

Cromt het sijn hovet in sijn lede
Een deel na des heerts sede [1],
So dat gheen dier mach verraden.
Maer dit coemt hem somwile te scaden;
Want alst verneemt die felle gaste
In die laghe bliven vaste,
Sone trectet hoeft voert nemmee;
Maer als hem die hongher doet we,
So vertertet sijns selves smare,
Ende hevet liever, hoe soet vare,
Hem selven te verteren een deel
Dan te verloeren sijn [2]) gheheel.
Dit dier dat bediet openbare
Den onghevallighen sondare,
Die wel bevroet ende siet,
Dat hem naect dat langhe verdriet
V. 126 *b.* Van den viand, diene belaghet,
Ist dat hine in sijn net jaghet,
Ende niet en kieset voer sine zonden
Penitencie van corten stonden
Voer die ewelike doet.
Beter waer hem doer die noet
Te magheren sijn vleesch een deel,
Dan te verliesen gheheel
Ziele ende lijf beide te samen:
Elc merke dit, hi sal hem scamen.
A gaet ute ende B comt in;
In vander af meer no min.

L. 84 *c.* B e l u a heetet in Latijn
Diere die groet ende wonderlijc sijn

53. V. Cremp h. s. hooft in sine l. B. Cremptet s. hooft ende sine l — 54. V. des eyghels B. des eghels. — 55. V. negheen. — 56. V. comt. B. M. somwilen c. h. te staden. — 58. B. lange blivende. — 59. V. trect het thooft vort B. So trecket thoeft vord nemme. — 60. B. alse — we. — 61. V. verteert s. selfs smare. B. verteert sijn s. smare. L. smeer. — 62. V. ware. B Het heft. — 63. V. verteerne B. Hem te verteerne. — 64. V. Dan verloren bliven al geheel. B. D. verloren te sine al g. — 65. V. dat bard o. B. dat *ontbr.* — 67. V. ghevroet. B. wel gevoet e. gesiet. — 68. V. naect tlange. B. naect lanc. — 69. V. viant d. bejaghet. B. viant dine. — 70. V. Eist d. h. in sinen nette. B. Eest d. h. in sine nette. — 71. V. niene k. vor. B. kijst vor. — 72. B. Penentencie in. — 73. V. B. Vor. — 74. V. B. ware h. dor. — 75. V. B. magherne. — 70. V. verliesene. B. te verterne al g. — 77. V. bede. — 78. V. dit *ontbr.* B. E. m. wel hi mach. — 80. V. In v. in no mee no m. — *Vs.* 79—80 *ontbr. bij* L. — 81. B. heeten. — 82. V. wonderlic. B. wonderlec.

---

[1]) *Heerts* is de Vlaamsche benaming van den egel, gelijk Maerlant zelf verhaalt B. II, vs. 1769—70. — *N. R.* recolligit enim membra sua in se sicut ericius.

[2]) Lees met de variant: *Dan verloren te sine.*

Ende van vreseliker maniere;
Propeerst sijnt zee vische diere [1]).
Plinius sprect, die meester fijn,
Dat in die zee van India sijn
Beluen van live so groet,
Dat si der ze doen sulken stoet,
Dat si doen risen sulke baren
Als oft grote zeestoerme waren,
Ende vlieghen metten baren mede
Opwaert met groter moeghentichede [2]);
So dat hi seght, dat Alexander,
Die wonderliker was dan een ander,
Daer jeghen voer met sinen sciphere,
Ende vachter jeghen met groter were.

Barcora, als Aristotiles seghet,
Es een dier dat tetene pleghet
Clene vischelkine talre stont.
So hartbenech es hem sijn mont,
V. 127 *a.* Dat et den steen bit ontwe.
Dit dier gaet somwile uter zee
Ende verteert dat gras opt velt;
Dan moetet ten watre met ghewelt,
Ende onderduken also wel,
Of hem worde te haert sijn vel:
Sone maecht hem boeghen ende niet ontgaen,
Ende word also ghevaen [3]).
Occ vanghent vischers met clenen visschen:

83. B. vreeseliker. — 84. **V.** Maer properst so sijnt seysche d. **B.** Maer properst so sijnt zeusce d — 85. **V.** spreict **B.** spreect. — 88. **V.** see. **B.** zee d. selken. — 89. **B.** selke. — *Vs.* 89 *ontbr. bij* **L.** — 90. **B.** Alse ofte groete zee storm ware. **L.** Alst. — 91. **L. E.** vl. mede metten baren. — 92 **V.** Upwaert m. g. moghenthede. **B.** Opwerd m. g. moghenthede. — 93. **V.** seit. **B** Ende men seget. — 95. **V.** sciphere. **B.** scephere. **L.** scipheren. — 96. **V.** grote ghere. **B.** E. wachter j. m. groten gheere. — 97. **V.** Balchora. **B.** Barchora alse. — 99. **B.** Cleine vesschelkine t. stond. — 100. **V.** hart beenich. **B.** hart beenech es h. di mond. — 1. **V.** het d. s. bijt. **B.** Dattet d. s. bijt. — 3. **V.** gars upt. **B.** verteerd d. gers. — 4. **V.** moet te w. **B.** Ende dan te watere m. g. — 5. **B.** E. moet duken a. w. — 6. **V.** Jof — hart. **B.** Oft — hart. — 7. **V.** S. maghet h. bugen n. int gaen. **B** So en cant h. bughen n. int gaen. — 8. **V** wort. **B.** E. aldus werdet te hant g. — 9. **V.** vaent visschers m. cleinen v. **B.** vaent vesschers m. cleinen vesschen.

---

[1]) **Lees met de varianten:**

Maer properst so sijnt seusche diere.

[2]) *N. R.* tante magnitudinis, ut si liceat turbines ac procellas ab ymo vertant maria pulsatasque nebulas cum fluctibus volvant.

[3]) *N. R.* ne cutis eius a sole desiccetur et non possit flectere se ad nutum debitum. — **Lees in vs.** 107 **met de varianten:**

Sone maecht hem boghen niet *int gaen.*

Si worpent daer et niet ontwischen
In enen nauwen hoep en can.
So volghet hem dat dier so an,
Also dat die vischers bestaen
Daer et niet en mach ontgaen [1]).
L. 84 *d.* Nemmeer vandic dan dese twe
Zeewonder namen in B.

Cocodrillus dats een dier,
Jacob ende Solijn segghen hier,
Dat et machtich es ende snel
Op tlant ende int water vele wel [2]).
Sdaghes es et meest opt lant.
So stille so es die viant,
Dat elc man houd over doet,
Hi ne kenne sijn scalcheit groet [3]);
Ende leghet ende gaept talre stont,
Ende vaet die vogle in sinen mont.
Nachts eist gherne in die riviere.
Et hevet eyre na ganse maniere;
Die leghetet op den lande dan,
A. 103 *a.* Daer gheen water coemen can.
Ende dit dus es so comen siere toe [4]),
Somwile die hie, somwile die soe.
Jacob van Vetri seghet dus:
Et wast tot XX cubitus,

110. **V.** werpse d. het. **B.** Wantet hem met can ontwesscen. — 11. **V.** een nau hoop ne c. **B.** Soe gaensi tenen nauwen gate dan. — 12. **V.** dier dan an. **B.** Dan v. dit d. also an. — 13. **V.** visschers. **B.** vesschers — 14. **V.** D. het n. ne m. **B.** Daert hem niet can o. — 15. **V.** ne vandixs. — 16. **V.** Zeewondre. **B.** Zee worde in. — 17. **V. B.** C. es. — 18. **B.** segen. — 19. **V.** Dat het. **B.** Dattet machtech. **L.** Dat es. — 20. **V.** Up — even wel. **B.** Opt land e. i. w. even wel. — 21. **V.** Daghes es het m. upt l. **B.** Dages eest m. op dland. — 22. **V. B.** so *ontbr.* **B.** viand. — 23. **V.** hout. — 24. **V.** sine sc. **B.** Hi en kinde sine. — 25. **V.** leit. **B.** stond. — 26. **B.** E. veet vliegende in d. mond. — 27. **V.** ist. **B.** eest gheerne. — 28. **V.** Ende het h. eyer. **B.** Eiere leget na. — 29. **V.** leghet up. **B.** leghet. — 30. **V. A.** comen ne. **B.** comen. — 31. **V. A.** Ast (Alst) tijt es comt sire broeden toe. **B.** Alst tijt es comen sire broeden toe. — 32. **V. A.** hye s. d. suwe. **B.** Bi wilen d. hi bi wilen. — 33. **V. A. B.** Vitri. — 34. **V. A.** Het wasset tote. **B.** Het w. tote.

---

[1]) *N. R.* pisciculos parvos vivos filo consutos in mare proiiciunt; pisciculi vero effugere non valentes, sed insimul fluitantes animalis predicti morsibus patent, ac ipsum animal unum post alium deglutire laborans interim occupatus deprehenditur.

[2]) Lees met de varianten: *even wel.* — *N. R.* in terra et flumine equaliter valet.

[3]) *N. R.* in terra requiescit, et hoc adeo immobiliter ut, nisi consuetudinem bestie precognoscas, eam mortuam credas.

[4]) Lees met de varianten:

Alst tijt es comt sire broeden toe.

N. R. in fovendo fetum masculus et femina vicem servant.

Ende hem es so haert dat vel,
Menne doerslaet niet wel.
V. 127 *b*. Sonder tonghe ist, als ict hore,
Sijn mont gaet van ore te ore.
Dopperste cake roeret allene;
Sijn tande sijn vreselec ghemene.
Die clauwen heeftet scaerp ende groet.
Te winter etet niet ter noet.
Ets wreet in alre manieren
Beide den man ende den dieren;
Nochtan Experimentator seghet,
Dat et den mensche te flewen pleghet,
Als et hem doet heeft ghebeten [1].
Van hem wilmen die waerheit weten,
Dat die Sarrasine verteeren
L. 85 *a*. Sijn vleesch, ende et hem niet mach deren.
Van sinen drecke maken oud wive
Onghement te haren live,
Daer haer romplen mede tegaen,
Ende die huut daer bi dinne staet [2],
Ende si schoen scinen ende claer.
Onlanghe gheduertet daer,
Want alsi sweten so gaet uut,
So thoghet onder die gheleu huut [3].
In Nilus, die doer Egipten vliet,

135. **V.** E. es hem so hart. **A.** E. hes hem so hart. **B.** hart. — 36. **V. A.** Men cant dorslaen. **B.** Men caent dorslaen. — 37. **V. A.** tonghe est. **B.** tonghe eest alse. **L.** thonghe. — 38. **A.** te hore. **B.** Den m. gesplet v. o. tore. — 39. **V A.** Dupperste. **B.** Die opperste kake r. alleine. — 40. **B.** Sine t. s. vreselijc ghemeine. — 41. **V. A.** clawen hevet starc. **B.** Sine cl. scarp. — 42. **V. A.** wintere (wintre) ne hetet. **B.** wintere etet welna niet dor noet. — 43. **V. A.** Hets — maniere. **B.** Hets. — 44. **V.** Bede den menschen ende ten diere. **A.** Bede den mensche enten diere. **B.** Beide den vesschen e. d. d. — 45. **B.** Nochtan *ontbr*. — 46. **V. A.** het. **V.** bewennee. **A.** beweenne. **B.** Dattet d. m. te bowenene. — 47. **V. A.** Alstene. **B.** Alsten d. heft. — 48 **B.** warhiet. — 49. **V. A.** Sarasine. — 50. **V. A. B.** het hem. — 51. **A.** houde. **B.** Van haren d. m. oude w. — 52. **V. A.** Onghenoemt. **B.** Ungement. — 53. **V. A.** tegaen. **B.** hare rumplen met tegaen. **L.** tegaet. — 54. **V. A.** Ende hem die h. doet duene staen. **B.** E. hare h. doet dunne staen. – 55. **V. A. B.** scone. — 56. **V. A. B.** Maer o. geduret daer naer. — 57. **V. A.** Want als si sweeten gaet al uut. **B** Want alsi sweeten g.. al u. **L.** Maer. — 58. **V. A.** Ende toghen o. d. geluwe h. **B.** Ende ontblijct d. gelewe h. — 59. **V. A.** duer. **B.** dor.

---

1) *N. R.* cum hominem occiderit luget eum.

2) Lees met de varianten:

Ende *hem* die huut *doet* dinne *staen*.

N. R. De stercore ipsius ungentum fit, unde fetule (*l.* vetule) et rugose meretrices facies suas perungunt, ut laxa in planum extendatur.

3) *N. R.* nequaquam fuscatus color perseverat in longum, nam ubi sudor vel aqua obscena ungenta prefigerit, flavescit adulterinus color in facie, pallorque condensior possidet oblinitam.

Es datter menech te wesen pliet.
Oec vintmen cocodrille maniere
In Syrien in een riviere,
Daer Jacob of seght van Vetri,
Dat daer dit dier dus comen si:
Twee edele broeder waren int lant,
Dat rike hadden si in haer hant,
So dat deene benijde sere
Dat ander wel was metten here [1]),
A. 103 *b.* Ende dede cocodrillus jonghen bringhen,
Om dat hi met sulker dinghen
Den broeder wilde ontliven sciere,
Die ghene deedse in die riviere [2]).
Die beesten wiesen, die tijt ginc.
Die nidighe broeder, die der dinc
Altemale hadde vergheeten,
Hi es op die riviere gheseten,
Ende dat dier quam onversien
V. 128 *a.* Uut den watre gapende op dien,
Ende heeften al te hant ghescuert.
Dus heeft hi die doet besuert,
Daer hi mede waende ontliven
Sinen broeder, al moest bliven;
Ende in deser manieren
Vintmense noch in die rivieren.
Plinius sprect, dat dat dier pleghet

160. **V. A.** Eist. **A.** wesene. **B.** Eest datter te siene p. — 61. **V. A.** cocodrillen. **B.** vindmen cocodrillus. — 62. **V. A. B.** Surien in ene r. — 63. **V. A.** seghet v. Vitri. **B.** af seid v. Vitri. — 64. **V. A.** D. dat dier daer dus. **B.** Hoe dat dier daer c. si. — 65. **V. A.** broedre ware. **B.** edle broedre. — 66. **V. A.** Die dat r. h. in die h. **B.** Die dat r. h. in hare h. — 67. **V. A.** deen. **B.** deen benijnde. — 68. **V.** D. a. met hem was heere. **A.** D. dander met hem was heere. **B.** D. die andre was selc here. — 69. **V.** jonge. **A.** cocodrillis jonge. **B.** jonc. — 70. **V. A.** mit sulken. **B.** selken. — 72. **V. A.** D. gherne hadde in d. r. **B.** Metten beesten in d. r. — 73. **V. A.** entie tijt. **B.** besten wiessen ende d. t. g. — 74. **V. A.** dinc. **B.** van der dinc. **L.** ding. — 75. **V. A. B.** vergheten. — 76. **V. A.** Es up. **B.** Hi *ontbr.* — 77. **A. B.** onvorsien. — 78. **V. A.** Uten w. varende up d. **B.** Uten w. gaende mettien. — 79. **V.** hevet thant g. **A** heveten thant. **B.** heeftene te h. gescurt. — 80. **V. A.** hevet hi d. d. becuert. **B.** besurt. — 81. **B.** wande. — 82. **V. A.** moestet. — 83. **V. A.** E. aldus ende bi d. maniere. **B.** E. aldus in der maniere. — 84. **V. A. B.** riviere. — 85. **V. A.** spreict d. dit d. leget. **B.** spreect dat dir p.

---

[1]) Lees met de varianten:

Dat *dander met hem* was here.

N. R. Cumque unus fratrem doleret consortem dominii.

[2]) Dit vers is in alle door ons gebruikte Hss. bedorven; doch bij Bormans vindt men de ware lezing:

Die *gherne baedde* in die riviere.

N. R. ut, quum pàlam occidere verebatur, et *consuetudine balneantem* in fluvio clam fratrem monstrum necaret.

Dat et ghelijc alst doet waer leghet,
L. 85 *b*. Ende hevet den mont ondaen,
So coemt dat clene credevitskijn saen [1])
Ende soect an sine tande vlieghen;
Dan swelghet hijt in, sonder lieghen.
Wat sal also groten diere
Proie van so cleenre maniere?
Et dinct mi wel maniere leren
Van den quaden valschen heren.
Als aerme doerpers an hem coemen,
Om yet te baten ende te vroemen,
Daer baren si of si sliepen dan,
Ende latense hem bet comen an;
Want si hem dicke toghen maniere
Als of si waren goedertiere.
Maer alsi coemen binnen den tanden,
So verswelghet hise te handen,
Ende nemen of al thare bloet,
Weder tsi clene ofte groet.
  Men vint een volc van maniere
Wonen op Nilus die riviere,
Stout ende coene op een eilant,
A. 103 *c*. Die Sentirien [2]) sijn ghenant;
Clene sijn si ende van stouter maniere,
Ende haten sere dese diere.
Si durren allene in Nilus swemmen,
Ende op des diers ric si clemmen,
Ende riden daer op alst waer een paert.
Als dat dier gaept opwaert,
Werpen si hem in corter stont
I yseren colve in den mont,

186. V. A. D. ghelijc alst d. ware l. B. ghelijc oft d. ware. L. ghelijct. — 87. B. heeft d. m. onttaen. — 88. V. die cleine conichlin. A. cleine conichlin. B. cleine crekelkin. — 89. B. sine tonge. — 90. V. A. swelcht h. in maer s. l. — 91. B. aldus g. — 92. V. A. also cleinre. B. cleinre. — 93. V. B. Het dunct. A. Het. — 95. V. A. arme dorpers. B. Alse arme dorpers. — 96. V. A. Om hiet b. om hiet vromen. B. Om iet b. om iet v. — 97. V. So baersi. A. So vaersi. B. Ghebaren si ofte. — 98. V. A. hem comen bet. B. latene. — 99. V. A. dicken. B. si dinken hem t. m. — 200. B. Ofte si. — 1. V. A. Mer. a. c. binden t. B. den *ontbr*. — 2. V. A. verswelghen sise. — 3. V. A. nement of al th. al bloot. B. E. n. hem th. al bloot. — 4. V. A. W. si es cleine of g. B. W. het es cleine. — 5. V. A. B. manieren. — 6. V. A. Wnen ende N. der rivieren. B. Neven N der rivieren. — 7. V. A. in een heylant. B. in e. e. — 8. V. A. Centierei. B. Contiren. — 9. B. Cleine liede van s. m. — 11. B. dorren. — 12. V. up dat d. r. oec cl. A. up d. d. r. oec cl. B. rugghe cl. — 13. V. A. riter up a. ware. B. rider op oft ware e. pard. — 14. V. A. dan g. upwaert. B. Ende alse. — 15. V. A. Werpsi. A. him. — 16. V. A. Ene yserine. B. Ene iserne.

---

[1]) *N. R.* parva avis que crocilos ibi vocatur.

[2]) *N. R.* Cyciri.

Ende ridense also op tlant,
Ende dwinghense al te hant
V. 128 *b.* Met roepene op hem verbolghen
Te spuwene dat si hebben verswolghen [1]).

C e r v u s m a r i n u s dats min no me
Dan die heert van der zee.
L. 85 *c.* Kirammidarium boec die seghet,
Dat sine horne te stoke [2]) pleghet,
Die hi an sijn hovet heeft groet,
Boven der zebaren al bloet,
Omme die voglen die sijn moede
Ende rusten [3]) over die zevloede.
Op sine telghen sullen si rusten,
Omme dats hem mach van moetheit lusten;
Ende alsi sitten wanen met vreden,
Laet hi hem sinken daer ter stede,
Ende laet die vogle int water vallen:
Dus verteert hise met allen.

A. 103 *d.* C a a b dats een vreemde dier.
Aristotiles seghet hier,
Dat et enen voet hevet,
Dien hem die nature ghevet,
Daer et mede doet in der ghebare
Recht al oft een hant ware;
Want et hem selven daer mede spiset,
Also als hem nature wiset.
Sijn adem haeltet in die lucht,

217. **V. A.** rijtse a. up. **B.** so. — 18. **B.** dwingese so te h. — 19. **V.** roepende up. **A.** up. **B.** Met ridene. — 21. **V. A.** Cerius. **B.** maris. — 22. **V. A.** In Dietsch dan d. hert. **B.** hert. — 23. **V. A.** Kyramnidarum. **B.** Kyramidarium. — 24. **V. A. B.** D. hi s. h. te stekene. — 25. **V. A.** hevet. **B.** D. hi hevet a. s. h. g. — 26. **V.** die z. **A.** de z. **B.** der zee vloet. — 27. **V. A.** vogle. **B.** Om d. voghele. — 28. **V. A. B.** E. vlieghen. — 29. **V. A.** Up, si *ontbr.* **B.** teleghe solen. — 30. **V. A.** Om dats h. mach v. moetheden lusten. **B.** Om dats h. mach v. m. lusten. **L.** dat h. van m. luste. — 32. **V. A.** Laetsi — steden. **B.** steden. — 34. **B.** hise oec. — 35. **V. A.** vremde. **B.** vremd. — 36. **V. A.** die seghet. **B.** seit oec. — 37. **V. A.** het. **B.** Dattet. — 38. **V. A.** Die. **B.** Die heme. — 39. **V. A.** het. **B.** Daert m. d. in dire g. — 40. **V. A.** Als of het ene h. **B.** R. oft ene. — 41. **V. A.** het. **B.** W. hetter hem met s. — 42. **B.** alse. — 43. **V. A. B.** Sinen a. halet.

---

[1]) *N. R.* clavam in ore hyancium quasi pro freno tenent, et in terra captivos agunt, ac voce etiam sola territos evomere recenter assumpta corpora cogunt.

[2]) Lees met de varianten: *stekene.* — *N. R.* Hic super fluctus caput cornutum egerit et sollicitat aves ut super se sedeant.

[3]) Lees met de varianten: *vlieghen.* — *N. R.* ut super se sedeant tamquam ad quiescendum vel comedendum carnes.

Maer int water wast haer vrucht [1]).

V. 129 *a.* Critos [2]), sprect Aristotiles,
Dat een wonder in die zee es,
Ende heeft II voete, ende clauwen III
In elken voet, dus scrivet hi.
Clene heeftet den rechteren voet,
Maer den luchteren staerc ende goet,
So dat hem selven daer op draghet.
Welctijt so die wint verjaghet
Die zebaren, gaet al in een
Hem houden an enen steen,
Dat gheen wint daer of can steken;
Ende als die storme danne ghebreken,
L. 85 *d.* So wandeltet dan ende gaet
Om die dinghe die hem bestaet.

Celethi es een wonderlijc dier,
Als ons telt Aristotiles hier,
A. 104 *a.* Dat gadert noch [3]) in der ghebaren
In hem alst oft eyere waren.
Alsi ripe sijn worden si open;
So coemter woerme uutghecropen,
Ende worden in corter achte
Geschepen na haren gheslachte.

Chilon es een wonder mede,
Sprect Aristotiles hier ter stede,
Dat enghene spise ontfaet

244. V. int twater. V. A. B. sine v. — 45. V. A. spreict. B. Crices spreect. — 46. B. in de z. — 47. V. A. hevet twee voeten e. clawen. — 48. V. A. An — hie. B. Ane e. v. d. scrijft hie. — 49. V. A. hevet d. rechtren. B. Cleine hevet. — 50. V. A. luchtren starc. B. starc e. groet. — 51. V. A. up. — 52. B. Weltijdt soet de w. jaghet. — 53. V. A. zeebare. B. Ende d. z. gaen. — 54. V. A. Hem si h. B. H. onthoudet. — 55. V. A. ghesteken. B. D. g. w. can d. af ghesteken. — 56. V. A. storme dan. B. alse d. storme dan breken. L. strome. — 57. V. A. wanderet. B. wandelt ende. — 58. V. A. dinc. B. Ane d. dinc. — 59. V. A. Celechi e. e. wonderlic. B. Coleti is e. wonder d. — 60. V. A. tellet. B. Alse — hir. — 61. V. A. roch in d. gebare. — *Vs.* 261—268 *ontbr. bij* B. — 62. V. A. als o. eyer ware. — 63. V. A. wordsi. — 64. V. A. comer worme uutgecropen. L. uutghelopen. — 65. V. wort. V. A. cort ghenachte. — 66. V. A. als hare g. — 68. V. A. Spreict. — 69. V. A. Datne gheen. B. negheene s. ontfeet.

[1]) *N. R.* cum natat in aqua spirat in ea, scilicet spirando trahit eam aquam cum anhelitu in corpus suum, et cum aqua repletus fuerit, recurrens ad aerem eiicit aerem et sic respirat.

[2]) *N. R.* Cricos.

[3]) Lees met de varianten: *roch.* — *N. R.* in sua matrice ova generat, que dum debito tempore in matrice fuerint, exeunt ex eis vermes, quos cum conceperint accipiunt fetus perfectam formam.

Dan die van hem selven gaet.
Uut hem selven gaet I vethede,
Ende die ontfatet weder mede,
Ende anders in ghere wise
Sone ontfatet sine spise.

V. 129 *b*. Canis marinus dat es mede
Van der ze I wonderlichede,
Die wi heten dien zehont.
Plinius die maect ons cont,
Dat si menighen visch verdwasen,
Ende alsi bassen souden, si blasen [1].
Ontsienlijc sijn si van vermoeghen [2])
Al dat levet ende si vermoeghen.
Ghevoet sijn si voerwaert,
Bachten als een visch ghestaert;
A. 104 *b*. Groet ghesnavelt ende den mont wijt,
Ende tande scaerp in allen strijt.
Sijn vel dat es ru ghehaert,
Dat andre honde sere vervaert.
Vische jaghen si in die zee,
L. 86 *a*. Als jachhonde, no min no me,
Beesten jaghen in dat wout,
Ende verslingherense [3] menichfout.
Al eist datmense mach bevaen,
Niet lichte en machmense verslaen.

270. V. hem *ontbr.* B. geet. — 71. V. A. ene v. B. Ute — ene v. — 72. V. A. ontfaet het. B. hi ontfeet. — 73. V. A. gheere. B. gerre. — 74. V. A. ontfaet gheene sp. B. ontfaet. — 76. V. A. ene w. B. I *ontbr.* — 77. V. den seelhont. A. den saelhont. B. die z. — 78. V. A. die *ontbr.* — 79. B. vesch. — 80. B. E. over haer b. si bl. — 81. V. A. Ontsienlic s. si want si onthuegen. B. si ende si onthogen. — 82. B. leeft dat si vermoghen. — *Vs.* 282 *onbr. bij* L. — 83. V. A. G. so s. si vort waert. B. vorweerdt. — 84. V. A. Maer b. a. e. v. ghestart. B. Maer alse e. vesch gesteerdt. — 85. V. A. Breet g. enten m. B. Breet g. den m. — 86. V. A. Ente t. scarp. B. scarp in alre tijt. — 87. B. gehard. — 88. V. A. ander. V. seer. B. Dan ander h. s. vervard. — 89. V. A. Visschen j. si in der z. B. Vessce. — 90. V. A. j. min. B. Alse jachonde mijn. — 91. V. A. si in. B. Die b. — woud. — 92. V. A. verslinse. B. E. versceden m. — 93. V. ist — begaen. A. Als ist d. m. begaen. — 84. V. A. en *ontbr.* B. N. l. machse ieman v.

---

[1]) *N. R.* latrare nequeunt, sed pro latabro (*l.* latratu) afflatum habent horribilem.

[2]) Bij ons teksths., waarin vs. 282 ontbreekt, zijn vs. 281 en 282 ineengeloopen. Men leze in vs. 281 met de varianten:

Ontsienlijc sijn si, want si onthuegen *enz.*

[3]) Lees met de variant: *verslintse.* — *N. R.* ad loca eos angusta coartant, et sic in coartatos crudeli morte grassantur.

Cerilius[1], als scrivet Solijn,
Es een dier datmen siet fijn
Int water datmen Ganges noemt,
Dat uten paradise coemt.
Ja, ets van vaerwen ghelu blaeu,
Een deel ghedaen na twater graeu,
Ende hevet voeren twee aermen stranc,
Der elc es drie voete lanc.
Alse staerke diere coemen,
Grijptetse daer in corter stont,
Ende trecse in der rivieren gront:
Dus eetet die beesten dan[2].
C gaet ute, D coemt an.

V. 130 *a*. Draco, dienmen vint in die zee,
A. 104 *e*. Es niet tonsien no min no me
Dan die drake es op tlant.
Also groet es de viant
Als die drake die op tlant levet,
Maer dat hi ghene vlerke en hevet[3].
Sijn hoeft es clene ende sijn staert lanc;
Maer sijn tande sijn so stranc,
Ende sere wijt es hem die mont;
Sijn scellen hart talre stont.
Allen vischen van der zee
Es hi vreselijc emmermee;
Want allet dat hi wont ende bijt
Dat es doet in corter tijt,
L. 86 *b*. Ist man, ist visch, ist ander dier:
Fel es hi ende onghehier.

295. **V. A.** Ceruleum a. ons seget. **B.** Cerulium alse ons s. — 96. **V. A.** sijn. **B.** heet f. — 97. **V. A.** In. **B.** nomt. — 98. **B.** comt. — 99. **V. A.** Hets v. varwen. **B.** Hets v. varven. — 300. **V. A.** water. **B.** dwater. — 1. **V. A.** voren t. arme. **B.** heeft voren t. arme. — 2. **V.** Daer. **B.** Daer e. af es. — 3. **V. A.** u nomen. **B.** Die w. d. wi u nomen. — 4. **V. A.** Als starke d. comen. **B.** starke d. comen. — 5. **V. A.** Grijpt hetse. **B.** Gripense — stond. — 6. **B.** treckense in d. zee grond. — 7. **V. A.** etet. **B.** etet d. beeste. — 8. **V.** end D. **A.** ende D. **B.** gaet an. — 9. **V. A.** diemen. **B.** dimen vind in de z. — 10. **V. A.** tonsiene min. **B.** Es tonsiene mijn. — 11. **V. A.** up. **B.** D. d. dr. opt dlant. — 12. **V. A.** Ende a. g. es die v. **B.** Ende a. g. also die viand. — 13. **V. A.** up tl. levet. **B.** Alse d. d. d. opt land levet. **L.** leghet. — 14. **V. A.** vlerken hevet. **B.** en *ontbr.* **L.** ende h. — 15. **V. A.** hovet. **B.** S. h. cleine die steert. — 16. **V. A.** sine t. **B.** Sine tande. — 18. **V. A.** Sine sc. sijn huud (huut) hard. **B.** Die sc. — stond. — 19. **B.** vescen. — 20. **B.** embermee. — 21. **V. A. B.** al. **B.** wond. — 23. **B.** Eest m. vesc ofte a. d. — 24. **B.** ongier.

[1]) *N. R.* Ceruleus.

[2]) *N. R.* Hoc animal adeo robustum est viribus, ut inmanes bestias ad potum venientes mordicus comprehensis brachiis rapiat in profundum.

[3]) *N. R.* monstrum est crudelitate horridum, ad instar draconis terrestris in longitudinem extenditur, sed alis caret.

Plinius die dinket meenen,
Dat pulver van sinen benen
Die tantswere doet ghenesen:
Dus es enighe doecht in desen.

D e l f i n, spreect Jacob ende Solijn,
Dats twonder van den maerswijn [1]).
Engheen dier, dat weet men wel,
En es in die zee so snel.
X maende draghen si haer dracht.
En ware datsi de moeder wacht,
Ende dectse met listen groet,
Die vader pecse alle doet [2]).
Die moeder mintse als haer jonc,
Maer alsi comen op haren spronc,
Wilsi die moeder oec verteeren,
Sijn [3]) ontflien of hem gheweren.
A. 104 *d.*, V. 130 *b.* Si wassen tote XX jaren;
Ende si noten oec te waren
Alsi tien maende hebben of bet,
Ende worden bi naturen vet.
Te somere draghen si ende winnen;
Te winter willen sijs niet beghinnen.
Si suken na der soeghe maniere [4]).
Haer mont staet niet als ander diere,
Maer an den buuc staet hem die mont.
Scarpe vinnen risen hem talre stont,

325. **B.** Pl. doet mi m. — 26. **A.** tpulver. — 27. **B.** Den t. — 28. **V. A.** is e. duecht. **B.** doghet. — 29. **V. A.** Delfijn spreict. **B.** Delfijn. — 30. **V. A.** Dat wondre v. d. meere sijn. **B.** Dat wondre van meerswinen sijn. — 31. **V. A.** Negheen d. d. waentmen. **B.** Gheen d. d. wantmen w. — 32. **V. A.** Es in d. z. also. **B.** En *ontbr.* — 33. **V. A. B.** hare d. — 34. **V. A.** Ende ne waer datse die m. **B.** Mar datse die m. — 35. **V. A. B.** decse m. luste. — 36. **B** beetse. — 37. **V. A.** minnetse alse sijn j. **B.** moder minse alse sijn j — 38. **V. A.** up. — 39. **V. A.** Wilse. **B.** Wiltse d. m. v. — 40. **V. A.** Sine moghen o. no hem verweren **B.** Si moten vlien ofte h. verweren. — 41. **V.** toten X. **A. B.** X. — 43. **V.** Als si. **V. A.** maenden. **B.** ofte b. — 44. **B.** werden. — 46. **V. A.** wilsijs. **B.** wintere en w. s nit. — 47. **V. A.** sughen na d. suegen. **B.** soghen na d. soghe manieren. — 48. **V. A.** Hare m. s. n. na a. d. **B.** Hare mond s. n. alse andre dire. — 49. **V. A.** buke s. h. de m. — 50. **B.** wimmen.

---

[1]) Lees met de varianten:
Dat wondre van den meere sijn.

[2]) *N. R.* mares autem feminis parientibus catulos devorant, sed occultant se matres cum fetibus.

[3]) Lees: *Sine.* — *N. R.* diligunt enim eos tenerrime et longo tempore ducunt post se, et sub aqua sequuntur matrem; ut vero ad robur etatis fetus pervenerint, nisi validi sint, eos et matres persequuntur.

[4]) *N. R.* Uberibus alit fetus.

Alsi gram sijn; dan vallen si neder,
Als hem die moet sinket weder [1]).
Erehande luut hebben si gheweent,
Recht alst waer een mensche die steent [2]).
Si halen in alle nemen si ate [3]),
Ende rieken nauwe utermate.
Op twater slapen hebben si vercoeren,
L. 86 *c*. Also als wi die waerheit horen [4]).
C ende XL jaer, es bescreven,
Dat gheproeft es dat si leven.
Si horen gherne blasen ende sanc,
Ende volgen na met scaren lanc,
So dat wilen een haerper was,
Die Aron hete, als ict las,
Ende was in een scip met lieden,
Diene te dodene verrieden.
Doe bejaghedi snellen [5]) vorste,
Dat hi een deel haerpen dorste.
Als hi dit dede een wilekijn,

351. **B.** Alse hem die mont sittet neder. — 52. **V. A.** Als h. d. m. sittet w. **B.** Alsi gram sijn riset w. **L.** Ende als. — 53. **V. A.** Eerande luud hebdi (hebsi) g. **B.** Erande. — 54. **V. A.** R. oft ware. **B.** R. alse een m. — 55. **B.** Si halen in allene met gaten. — *Vs. 355 cntbr. bij* **V.** *en* **A.**, *terwijl de regel is opengelaten.* — 56. **V. A.** utermaten. **B.** E. horen sere n. utermaten. — 57. **V. A.** Up tw. s. hebsi. **B.** Op dwater hebben si slapen v. — 58. **B.** Ende rusten daer alse wijt h. — *Vs. 358 ontbr. bij* **V.** *en* **A.**, *terwijl weder de regel is opengelaten.* — 59. **B.** eest. — 60. **B.** geprovet es haer l. — 61. **B.** gheerne. — 62. **V. A.** volgher. — 63. **V. A.** arper. **B.** Bi wilen e. harpere w. **L.** haerpe — 64. **V. A** D. hiet Arrioen alsic l. **B.** hiet alse. — 65.. **B.** scep. — 67. **V.** D. hehagede sulke v. **A.** behaghede sulke v. **B.** D. bejaegdi ene ruste. — 68. **V. A.** harpen. **B.** So dat hem harpens luste. — 69. **V. A.** wijlkijn. **B.** Alse — wilekin.

---

1) *N. R.* Aculeatas habent pennas dorsuales, que inhorrescunt ecorte (*l.* erecte?) cum belue yrascuntur; cum vero pacate fuerint, quibusdam receptaculis operiuntur.

2) *N. R.* pro voce gemitus illis est humano similis.

3) Een in alle Hss. min of meer bedorven vers. In de *N. R.* leest men: *aures* non habent, sed foramen loco aurium; delphinorum autem olfactus nec vestigia habent, cum tamen olfaciunt sagacissime. Verg. *Buch d. Natur* 235: der delphin smeckenden kraft ist gar verporgen, alsô daz man niht kan gesehen wâ mit si smecken, wan si haben niht nasen; idoch smeckent si gar wol und gar aigenchleichen. — In twee Hss. ontbreekt het vers, en is de plaats opengelaten; in het Berl. Hs. was ook oorspronkelijk de regel opengelaten, maar werd door een latere hand ingevoegd:

Si halen uut ende in met gaten,

welke lezing met die van **B.** bijna overeenkomt. Bormans wil lezen:

Si *horen* alleene met gaten,

terwijl hij *horen* ontleende aan vs. 356 bij B. Doch waarschijnlijk zal men *inhalen*, dat in alle Hss. voorkomt, moeten behouden, en is de lezing van het Berl. Hs. te verkiezen. *Inhalen* en *uuthalen* zal zoo veel zijn als *in-* en *uitademen*.

4) Lees met **B**: *Ende rusten daer*, alse wijt horen. *N. R.* Dormiunt super aquas.

5) Lees met de varianten: *sulke*. — *N. R.* obtinet ab illis ut prius caneret cythera.

Quam ghinder menich delfijn,
Ende men waerpen in die zee.
Een groet delfijn ontfinghen sonder we,
Ende voerden op tlant onghescaet:
Dits een wonderlike daet.
Delfijn en heeft ghene galle.
Dier cleenre jongher delfijn alle
Sijn vele te gader in ere scharen,
Twe grote bi hem diese bewaren.
Stervet een delfijn, dandre comen,
A. 105 *a*. Ende hebbent op haren rig ghenomen,
Ende draghene tot dat risen die waghen,
V. 131 *a*. Ende die stoerme te lande draghen [1]).
Haers doden en willen si niet vergheten,
Sine latene ghene vische eten;
Want elc andren heeft vele lief.
Dit scrivet Plinius in sinen brief,
Dat een coninc hadde ghevaen
Een delfijn, ende deit binden saen
In een havene met ere line.
Mettien quamen daer vele delfine,
Die suchteden sere ende mesbaerden,
Als of si ghenaden beghaerden,
So dats die coninc ofdochte,
Ende hiet datmen dat dier ontknochte [2]).
L. 86 *d*. Experimentator die seghet,
Dat die delfijn teten pleghet [3]),

370. V. A. Quamen g. m. groot d. B. Q. daer m. groot d. — 71. V. A. warpene in der z. B. warpene. — 72. V. A. E. gr. ontfinchene s. w. B. namen s. mee. — 73. V. A. voerdene up tlant. B. vordene. — 74. V. A. ene. B. Dit es ene. — 75. V. A. ne hevet. B. Die delfin ne hevet. — 76. V. A. Die cleene jonge. B. Die jonge cleine delfine. — 77. V. A. in groten scaren. — *Vs.* 377—78 *ontbr. bij* B. — 79. V. A. dander. B. Steerft deen delfin. — 80. V. A. hebben up h. ric. B. hebben op h. rugghe. — 81. B. dragent tote d. z. d. wagen. — 82. V. A. Entie storme te l. jaghen. B. strome t. l. jagen. — 83. V. A. Hars d. en (ne) wilsi. B. Hars d. en laten si. — 84. V. A. gheene visschen. B. latent genen vessce. — 85. V. A. W. elc hevet a. harde l. B. W. elc h. a. lijf. — 86. V. A. D ies. B. Dies scrijft P. ende sijn b. — 88. V. A. deet. B. Enen delfin e. deet. — 89. V. A. B. In ene h. — 90. B. vele *ontbr*. — 91. V. A. suchten. B. suchten s. e. mesbarden. L. suchtenden. — 92. B. Alse ofte s. genade garden. — 93. B. den conijnc verdochte. — 94. V. A. ontcnochte. B. dat dier *ontbr*. — 96. V. A. de delfine tetene. B. Die delfine te etene p.

---

[1]) *N. R.* si unus eorum mortuus fuerit, alii efferunt eum super scapulas et custodiunt eum quoadusque eiiciatur tempestate.

[2]) *N. R.* quibus plangentibus et quasi commiseracionem poscentibus rex eum dimitti precepit.

[3]) *N. R.* Si quis carnes delphini comederit, et in mari lapsus fuerit, si a delphinis inveniatur, statim eum devorant.

Coemt hi int water, ist wijf, ist man,
Si scoerten ende etten dan;
Ende ist dat hire niet of en at,
Si rieken bi naturen dat,
Ende draghen op haren snavele dan
Te lande, ist wijf, ist man,
Ende ne latene visch oec eten [1]).
Hoe sijt rieken, men cant gheweten,
En si of si hebben dien sede
Bi der naturen heimelichede.
In des keysers Augustus daghen
Was een kint, horic ghewaghen,
Int lant van Caeps, dat een delfijn
Gheweent hadde ten handen sijn
Met brodekine, dat et hem gaf [2]),
Dat kind des niet en begaf [3]).
Daer na doe die knecht woert groet,
Vercoend hi hem, ende ghinc al bloet
Op hem riden in die zee.
Dies wonderde teerst dien lieden me,
Dies si sieder woerden al ghewoene.
Daerna verstaerf die ghoene,
A. 105 *b*. Ende dat delfijn quam ten overe dicken,
Als oft omme den knecht dochte micken;
Ende alset tkint niet conste ghescouwen,
Bleef et ligghen doet van rouwen [4]).
V. 131 *b*. Mereanus ende Sabahaen [5])

397. **B**. eest w. oft m. — 98. **V. A.** scuerne e. eten. **B**. scurne e. etene. — 99. **V. A.** noit of. **B. E.** eist d. h. oit of at. — 401. **V**. hare. **A**. up hare. **B**. dragenne op hare. — 2. **V. A.** w. of m. **B**. Te l. weert eest w. oft m. — 3. **V. A.** laten. **B. E.** l. gheenen vissche e. — 4. **B**. geriken m. caent. — 5. **V. A.** die s. **B**. oft s. h. den s. — 6. **V. A.** hemelichede. **B**. Van. — 7. **V. A.** keyser. — 8. **V. A.** horen wi. **B**. horewi. — 9. **B**. Caabs. — 11. **V. A.** et *ontbr*. **B**. dat hi. — 12. **V. A.** So dat delfijn al levede der af. **B**. Soe dat die delfijn levede daer af. — 13. **V. A.** wart. **B**. was. — 14. **V. A. B.** Vercoendi h. **B**. ende *ontbr*. — 15. **V. A.** Upt dier r. in der z. **B**. Op hem r. **L**. Op de r. — 16. **V. A.** teersten l. **B**. Dit w. den liden m. — 17. **V. A.** D. sident worden. **B**. D. sident dar na worden g. — 18. **V. A.** Sident so verstarf dat g. **B**. D. so starf. — 19. **V. A. E.** tdelfijn q. t. hovere. **B**. ter havenen dicke. — 20. **A**. joft. **V. A.** om. **B**. Alse die om d. k. d. micke. — 21. **V. A.** als het tk. n. ne conde scouwen. **B. E.** alsten n. c. gescowen. — 22. **V. A.** So b. dat dier daer d. v. r. **B**. So b. dat dier doot v. rowen. — 23. **V. A.** **Mecenatus** e. Sabiaen. **B**. **Macenacus** e. Fabiaen.

[1]) *N. R.* Si autem non comedit eos, illum elevant super rostrum et ad terram trahunt, eumque defendunt ab aliis pischibus.

[2]) *N. R.* puer in Campania fragmentis panis primo delphinum allexit, deinde alendum etiam se manu illius credidit.

[3]) Beter met de varianten:

So dat die delfijn levede daer af.

[4]) *N. R.* cum eum ad solitam equitacionem reverti minime videret exspectaretque ad certum locum, nec ille veniret, sub oculis publicis vulgi delphinus interiit.

[5]) *N. R.* Machinances (*sic!*), Fabianus et Solinus.

Ende Solijn doen ons verstaen,
Tote Yponen in Affrike
Was een delfijn dies ghelike,
Dat die liede hadden opghehouden,
Dat liet hem tasten alsi wouden [1]).
Der Persien ystorie hevet in,
Dat een delfijn sinen sin
By Babylonien, als men vint,
L. 87. *a.* Gheset hadde an een kint,
Ende plagher dicke te spelen jeghen.
Eens en wouds dat kint niet pleghen,
Ende tdelfijn volghde hem al op tlant,
Ende bleef doet altehant.
Oec was daer een kint, alsmen weet,
Dat dat delfijn dicke reet,
So dat et ofstac een stoerm [2]) groet,
Ende dat kint bleef dus doet.
Ende tdelfijn brochte dat kint opt lant,
Ende dode hem selven altehant.
Van delfine es ene maniere,
Ende es in Nilus die riviere,
Die hebben scaerpe vinnen boven,
Daer si mede scoeren ende cloven
Hare buke den cocodrillen
Int water, alsi swemmen willen [3]).
Hier gaen ute namen in D;
Hort die namen vort in E.

Equus marinus es min no me
A. 105 *c.* In Dietsche een paert van der zee.
Dit wonder es staerc ende groet,

424. **V. A.** doet. — 25. **B.** Iponien in Afrike. — 26. **V. A.** des. — 27. **V. A.** lieden h. upg. **B.** liden. — 28. **V. A.** Het l. h. t. als si w. **B.** Het lietso t. — 29. **V.** Perciene istorie. **A.** Peciene istorie. **B.** Persen historien. — 31. **B.** vind. — 32. **B.** kind. — 33. **V. A.** placher dicken spelens j. **B.** d. spelens j. — 34. **V. A.** wils. **B.** ne wils. — 35. **V. A.** E. delfijn volghede h. up. **B.** E. dat delfijn volghden op. — 36. **V. A. B.** also te hant. — 38. **A.** dicken. **B.** D. een d. — 39. **V. A.** So dat o. e. storem. **B.** Int ende staect af een stroom g. — 40. **V. A.** aldus. **B.** Aldus moest bliven d. — 41. **V. A.** Dat delphijn (delfijn) b. tkint up tlant. **B.** Dat delfijn brachte tkint. — 42. **V.** selve. **B.** E. bleef doot al daer te hant. — 43. **V. A. B.** delfinen ene. — 44. **V. A.** Ende *ontbr.* **B.** Es op N. in d. r. — 45. **V. A.** scarpe. **B.** scarpe wimmen. — 46. **V. A.** scoren. **B.** scuren. — 47. **V. A.** die c. **B.** dire c. **L.** buke *ontbr.* — 48. **B.** swimmen. — 49. **B.** Hir gaet. — 50. **B.** vord. — *Vs.* 449—50 *ontbr. bij* **L.** — 51. **V. A.** maris dats. **B.** Equs maris dats. — 52. **V. A.** Dietsch dan e. p. **B.** Dietsch dan pard. — 53. **V. A. B.** starc.

---

[1]) *N. R.* tractandum se prebuit.
[2]) Lees met de varianten: *stroom.* — *N. R.* undosior fluctus.
[3]) *N. R.* nam cocodrillorum teneros ventres sarratis cristis secant.

Ende bijt menighen visch doet.
Aristotiles doet ghewach,
Dat buten watre niet vermach;
Maer teersten dat et coemt op tlant,
So blijftet doet al te hant.
Een deel ghelijctet den paerde voeren,
V. 132 *a*. Maer achterwaert, als wijt hoeren,
Es et na den visch ghestaert,
Ende ghene voeten achterwaert.
Vische verteeren dats sijn recht;
Vreselijc ist int ghevecht.
Jeghens den man strijttet gherne niet,
Want etten alre meest ontsiet.

L. 87 *b*. E q u o n i l u s, scrivet Mychael,
Es een wonder staerc ende fel,
Gebeent, gevoet, gheclauwet mede
So vreselic dat es wonderlichede.
Et en soect niet voer smenschen bloet.
Coemt hem iet int ghemoet,
Et scoert een scip mit sinen voeten [1],
So dat si alle verdrinken moeten,
Jof et woerpt omme te sinen spele [2]:
Des pleghen si gherne vele.
Men cant noch vaen noch letten
Dan mit yseren netten
Van vasten ketenen gheweven:

454. **V.** vijsch. **V. A.** te doot. **B.** vesch. — 56. **V. A.** niet ne v. **B.** watere n. en mach. — 57. **V. A.** theersten dat c. upt lant. **B.** Tierst dattet comet opt land. — 58. **V. A. B.** blivet. — 59. **V. A.** gheliket. **B.** En d. gheliket d peerde. — 60. **B.** achterweert alse. — 61. **V. A.** Es het. **B.** Eest na d. vesch gesteert. — 62. **V. A.** voeten. **B.** voete achterweert. — 63. **V. A.** Visschen. **B** Vessche. — 64. **B.** eest. — 65. **V. A.** Jeghen d. m. strijt. **B.** Jeghen d. m. en stridet n. — 66. **V. A.** hettene. **B.** Wantten. — 67. **B.** Equivolus spreect M. — 68. **V. A.** starc. **B** starc e. snel. — 69. **V. A.** Ebeent g. gheclawet. **B.** G. gehoeft gebuct m. — 70. **V. A.** vr. het es. **B.** wreselijc hets w. — 71. **V. A.** Hen soec (soect) n. vor des menschen. **B.** Ende geert n. vor menschen. — 72. **V. A.** Comt h. een scip i. g. **B.** C. h. een scep. — 73. **V. A.** Het s. e. s. met. **B.** Het scuret scep met. **S.** So scoret tscip met. — 74. **S.** vedrinke moete. — 75. **V. A.** het werpet. **B.** Ofte et werpet ombe te sp **S** Of het werpt. — 76. **B. S.** Van desen wondre vintmen vele. — *Vs.* 476 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.** — 77. **V.** Menne c. no v. no l. mede. **A.** Menne c. no v. no l. **B.** Men ne caent ghevaen no gheletten. **S.** M. c. ghevaen no gheletten. — 78. **V. A. B. S.** met yserinen. — 79. **V. A.** vaster. **B.** Met starken.

[1]) Begin der Schwerinsche fragmenten (S.), in afschrift op de Boekerij van de Maatsch. der Ned. Letterk. Zij bevatten vs. 473—99, vs. 523—48, vs. 573—96, vs. 621—47, vs. 671—706 (ontbr. vs. 695—704), vs. 701—704, vs. 725—746. In het fragment volgt het artikel *Monocheros* op *Monachus maris*. Zie verder de Inleiding.

[2]) *N. R.* vel inclinatam mergit.

Te Damas maectmere, eist bescreven.
Menne cant els niet, al ist ghevaen,
Dan mit hameren verslaen.
A. 105 *d.* Ene halve elne, seghwi wel,
Datmen dicke vint sijn vel.

Equus fluminis es I maniere
Van waterpaerden der riviere;
Ende seghet Aristotiles,
Dat in Endi dit wonder es.
V. 132 *b.* Et mach hem wel bewant [2])
In den water ende op tlant.
Spleetvoete eist; als een paert
So ist no min no me ghehaert [3]).
Ets mit [4]) lude al openbare
Ghelijc als oft een paert ware;
Ghestaert ist als een swijn,
Ende van der grote dat desele sijn.

Exposica [5]) dat es een wonder
L. 87 *c.* Sonderlinghe sere besonder.
Hier of vintmen somech partien
In die ze van Surien,
Jeghen Japhat die vaste port.
Plinius scrivet dese wort,

480. V. A. Damasch maect mense. B. maect mense dus eest. S. Damast maect mense eist b. — 81. V. A. Men caent el n. als es g. B. Men can niet al eest g. S. Ende menne cans n. al eist g. — 82. V. A. met. B. Els dan met. S. El d. met. — 83. V. A. segghen si. B. elle seitmen. S. vintmen. — 84. B. vind. S. Dicke wezende sijn staercke vel. — 85. V. A. fluminis es ene m. B. Equs fluvii e. ene m. S. Equs flumius es ene m. L. fluvinus. — 86. V. A. S. uter r. B. waterparden uter r. — 87. S. Dies s. A. — 88. B. een w. S. D. een w. in Endi es. — 89. V. A. Even wel ist hem. b. B. Even wel eest hem b. S. Even wel es hem b. — 90. V. A. dat w. e. up. B. dat w. e. in dat land. S. dat w. — 91. V. A. Spletvoete ist ende a. e. paerd. B. Spleetvoetech eest ende a. e. pert. S. Splotvoete e. ende a. — 92. V. A. So es het m. no m. ghehaerd. B. eest no m. no meer gehert. S. es het no m. no meer. — 93. V. A. Het niet l. ende openbare. B. Het neiet l. ende o. S. Et neyet l. ende o. — 94. V. A. Gheliker wijs alst e. p. w. B. G. oft e. pert w. S. Gheliken oft. — 95. V. A. es het. B. Gesteert eest alse e. swin. S. Et es ghestaert a. — 96. V. A. esele. B. E. also groot alse esele s. S. E. also groot als ezelen. — 97. V. A. Exposita. B. Exposita d. es w. S Exposita es. — 98. B. Sekerlike seere. S. Sere wonderlike ende b. — 99. V. A. Hir of v. somighe partie. B. Hir af v. someghe pertie. S. Hier of vintmen... — 500. V. B. dat mere van Surie. A. dat meere v. Surie. — 1. V. A. Jaef. B Japhas d. v. pord. — 2. B. scrijft d. word.

---

1) *N. R.* captum vero malleis ferreis tantum occiditur.

2) Lees met de varianten:

Even wel ist hem bewant.

N. R. In terra et in aquis potest equaliter manere.

3) *N. R.* habet enim crines ut equus, pedes eius fissi sunt.

4) Lees met de varianten: *Het niet* of *neiet*. — *N. R.* hinnit ut equus.

5) Lees met de varianten: *Exposita*. — *N. R.* Exposita.

Dat Scurus [1]), die vele wonders sochte,
A. 106 *a*. Dit wonder wilen te Romen brochte,
Ende was vijf elne dicke ghespect.
Sine tande waren, als hi sprect,
Langher ende mere mede
Dan draghet gheloevelichede.
Dit sach te wondere an
Die rike Roemsche vrecke man.

Eleus, als ict bescreven sach,
Es datmen zeecalf heten mach,
Ru ghehaert, ende sijn vel hart,
Ghespekelt wit ende swart.
Men seghet wonder van desen diere:
Sijn vel ghevleghen, ets die maniere,
Als die zee den stoerm vernuwet,
V. 133 *a*. Dat hem sijn haer opwaert ruwet;
Ende welctijt dat die ze es slecht,
So leghedet sijn haer neder echt [2]).
Haer dracht worpen si min no me
Dan opt lant als ander vee,
Ende twee ende II daer toe [3]),
Ende soeghense als die coe.
Si moeten sijn van XII daghen
Eer sise in die zee oec jaghen.
Si sijn doet te slane quaet,
En si datmense op thovet slaet.
Si brieschen als dat calf, dats waer;

503. V. A. besochte. B. Scureus d. v. w. besochte. — 4. B. Rome. — 5. V. ghect. B. vif ellen. — 6. B. alse. — 7. V. A. meere. B. merre. — 8. V. A. gheloeflichede. B. ghelovechede. — 9. V. A. B. Dit saghen te wondre. L. Die. — 10. V. A. D. r. vrecke R. m. B. D. r. vrecke Roems m. — 11. V. A. ic. B. ict wel besach. — 13. V. A. Ru ist g. sijn v. ende h. B. Ru eest gestert sijn v. es hard. — 14. V. A. B. Ende g. — 16. V. A. S. v. g. heeft de m. B. es sine m. — 17. V. A. A. d. storm in die see v. B. Alse die storm die ze verneuwet. — 18. V. A. upwaert. B. D. dan s. vel opweert. — 19. V. A. E. w. so d. see. B. weltijt soe d. ze. — 20. V. A. Leghet dat h. B. Leghet s. har n. recht. — 21. V. A. B. Hare d. werpen. — 22. V. A. up tlant alst ware. B. D. o. l. doet a. v. — 23. V. A. ende meer d. B. Een ofte twe dartoe. S. Een of twe. — 24. B. alse doet d. c. — 26. B. S. zee draghen. — 27. V. A. Si s. te d. sl. q. B. Si s. te d. te sl. q. — 28. V. A. up. S. of mense. — 29. B. alse een c. d. war. B. een calf vor w.

---

[1]) *N. R.* Scaurus.

[2]) *N. R.* De hoc animali istud mirabile fertur; quod ipso mortuo et excoriato pilus in pelle quodam naturali instinctu, ubicumque fuerit, prout mare se habet et pilus; nam et si turbatum mare exsurrexerit in fluctus, similiter et pylus erectus exsurgit. Si vero mare pacatum fuerit, similiter in planum pylus fit.

[3]) *N. R.* numquam geminis plures educat fetus. De lezing van het teksths., die door Bormans als bedorven wordt verworpen, is volkomen in orde. De zin is: En twee aan twee daarbij; altijd werpt zij hare jongen twee aan twee, zooals ook het Latijn heeft.

Haer slaep die es vaste ende swaer.
Hier omme hebben die rechter vinnen
L. 87 *d.* Van slaepe macht, als wi kinnen,
Ende leghetse onder sijn hoeft dan
Die niet wel slapen en can [1]).
A. 106 *b.* F volghet na die E:
Daer of hoort namen twee.

F o c a dats een stier van der zee.
Experimentator seghet mee,
Dat hi staerc es ende blivet ghaerne
In die jeghenoede daermen pleght te vaerne [2]).
Een stout dier ist, wreet ende onsachte,
Ende dat al op sijn gheslachte [3]);
Want Aristotiles die seghet,
Dat ewelike te vechten pleghet
Op sine si, op sijn ghenoet,
Tote dien dat hise hevet doet.
Een andre nemt hi daer ter stede,
Ende doet haer dat selve mede.
Dit doet hi van dat hi bekinnet
Tote dat hem sijn sie verwinnet.
Dit dier int water hem gheneert,
Ende proiet al dat et verteert.

V. 133 *b.* F a s t a l e o n es een waterdier,
Ende nes vreselijc no fier,
Als ons Aristotiles seghet,

530. **V. A. S.** vast. **B.** Hare s. es waste e. swar. — 31. **B.** Hir ombe h. d. rechte v. **S.** Daer o. — 32. **V. A.** slapene m. a. wi bekinnen. **B.** Macht te doene te slapene alse wijt k. **S.** Macht te doene slapen a. wijt k. — 33. **V. A.** leghetmense o. s. hovet. **B.** Men leitse. **S.** Hi legghese o. s. hovet. — 34. **B. A.** gheslapen c. **B.** gheslapen en c. — *Vs.* 534 *ontbr. bij* **S.** — 35. **B.** voget. — 36. **B.** D. af sijn maer n. t. **S.** Daer af ne sijn maer n. t. — *Vs.* 535—36 *ontbr. bij* **L.** — 37. **B.** Fota d. die s. — 39. **V. A. B.** Dat starc es. **S.** D. staerc. — 40. **V. A.** jeghenode daert pleicht. **B.** eigenoede daer hi pliet. **S.** jeghennode daert pleget. — 41. **V. A.** onsachte. **B.** stoud d. est w. e. onsachte. **S.** eist w. e. onsachte. **L.** sachte. — 42. **V. A.** up. **B. S.** Van al dat mach op s. g. — 44. **B.** euwelike vechtens p. **S.** ewelijc. — 45. **V. A.** Up sine suwe. **B.** soe op sine g. **S.** sine soe. — 46. **V. A.** datse hevet. **B.** T. dimaels dat blive d. **S.** T. dat si blivet d. — 47. **V. A.** ander. **B.** ander nemt. **S.** Ene a. neimt hi t. s. — 48. **B.** hare. — 49. **V. A.** beghinnet. **B.** beghint — 50. **V. A.** T. datten sine suwe. **B.** T. dattene die ze verwint. — 52. **V. A.** het. **B.** proit al d. hi. — 53. **B.** Fascalioen. — 54. **V. A.** E. es v. ende f. **B.** E. es no vr. no ongier. — 55. **B.** Also alse die meester s. — *Vs. 555 en 556 in omgekeerde volgorde bij* **B.**

---

[1]) *N. R.* unde dextris pennis, quibus utuntur in mari, vim sompinandi inesse dicunt, in sompno subditis capiti.

[2]) *N. R.* non mutat de facili locum suum.

[3]) *N. R.* Animal animosum et yracundum est, nec ad alia animancia, sed etiam suis domesticis.

Want et bi ghersten [1]) levens pleghet.
A. 106 c. Et en proiet altoes nemmermeer,
Nochtan ist groet ende staerc seer.
Et levet op tlant ende in die zee.
Hier coemt na F die G.

Galasta [2]), sprect Aristotiles,
Dat een wonder in der zee es
Van sonderlingher wonderlijchede;
L. 88 a. Want et es van sulker sede,
Als et sijn dracht heeft besien [3])
Binnen in sinen buke lien,
Trectetse uut, ende niet en ombijt
Altoes niet die volle tijt.
Sietetse staerc, et laetse buten;
Sietetse cranc, et canse sluten
In sinen buuc na sijn ghevoech,
Onthier ende si sijn staerc ghenoech.

Grananes [4]) es een waterdier.
Aristotiles seghet hier,

556. V. A. het bi garse. B het bi gherse. — 57. V. A. Henne p. a. nemmermere. B. Ende proit a. nembermere. — 58. B. eest. V. A. B. starc. — 59. V. A. Het l. up. B. Ende es goedertieren embermee. — 60. V. A. die F. — *Bij* B. *is vs.* 560 *twee regels*:

F gaet ute, nu hord mee
Van den wondere die sijn in G.

61. V. A. spreict. B. Galasca spreect. — 62. V. A. die see. B. D. e. zee w. es. — 63. V. A. Wel sonderlangh wonderlicheden. B. sonderliker. — 64. V. A. het — seden. B. het es v. selken seden. — 65. V. A. het sinen (sine) d. h. beseven. B. Alst sine drach heft beseven. — 66. V. A. B. leven. — 67. V. A. ende het nonbijt. B. Trecket ute e. nonbijt. — 68. V. A. der vulre. B. ter volre. — *Bij* B. *na vs.* 568 *de twee volgende regels*:

Ende dits een wonderlijc dinc van diere,
Datter heeft dese maniere.

69. V. A. Siet hetse starc het. B. Siesse starc het. — 70. V. A. Siet hetse c. het. B. Sijn si c. het. — 71. V. A. buke — ghevouch. — 72. V. A. starc ghenouch. B. O. e. dat es starc gnoech. L. O. en. — *Na vs.* 572 *bij* B. *de twee volgende verzen*:

Van desen diere nem oec seget,
Dat sine dracht te minne pleget.

Bij S.:

Van desen diere men oec seghet,
Dat sine dracht te minne pleget.

73. V. A. B. S. Gananes. — 74. B. oec hier.

---

[1]) Lees met de varianten: *bi garse.* — *N. R.* vivit herbis.

[2]) *N. R.* Galatha.

[3]) Lees met de varianten: *beseven*, en in vs. 566: *leven.* — *N. R.* cum senserit fetus suos in alvo vivere, extrahit eos de ventre suo, non exspectans debitum tempus pariendi.

[4]) *N. R.* Grammenez.

Datment in verschen watre vint [1]):
Die sie en acht niet een twint
Hare jonghen, maer die vader
Draecht die sorghe altegader:
V. 134 *a.* Sie vaert spelen, ende hise wacht
Tote dat si hebben cracht,
Ende eer beghevet hise niet.
A. 106 *d.* Recht ist dat elc vader siet
Den kindren haer bedoerfte winnen,
Onthier ende si hem bekinnen,

Gladius maris dats een zeeswaert,
Een wonder dat menighen vervaert,
Als Ysidorus ons seghet
Ende Plinius te segghene pleghet.
Een visch ist, ende sijn bec voeren
Ghescepen na tswaert, als wijt hoeren,
Ende so scarp dat die scepe doerboert,
Ende die liede aldus versmoert.
Hier gåen ute namen in G;
Van der I volghet een ende nemme.

L. 88 *b.* Iphotamus horic visieren
Erehande wonder in rivieren.
In Egipten ende in Endi
Seghtmen datter menech si.
Op tlant woerpen si haer dracht;
Harde groet [2]) es haer cracht

575. **V. A.** int varsche water. **B.** watere vind. — 76. **V. A.** D. suwe die ne a. **B.** D. soe ghenaect n. en twind. **S.** si ne a. — 77. **V. A. S.** jonghe. **B.** Haren jonge mar. — 78. **V. A. B. S.** Draghet. **B.** algader. — 79. **V. A.** Soe v. s. e. hi wacht (wach). **B. S.** Si v. s. e. hi w. — 80. **V. A. B.** hare cr. **S.** hæer cr. — 81. **V. A. S.** ne b. **B.** E. e. sone b. hire n. — 82. **V. A.** pliet. **B.** eest dats e. v. pliet. **S.** Ets r. d. e. v. pliet. — 83. **V. A.** kinden hare duerte. **B.** hare bedorste. **S.** Sinen k. h. bedorste w. — 84. **B.** hem selven. **S.** Tote dat si h. b. **L.** O. en. — 85. **V. A.** Gl. dats z. **B.** Gl. m. dats ze swert. **S.** Gl. m. es dat z. **L.** maris *ontbr.* — 86. **B.** mengen verveert. — 87. **B. S.** Alse. — 88. **V. A.** die te segghen plieget (pleget). **S.** die te seggen. — *Vs.* 588 *ontbr. bij* **L.** — 89. **V. A.** ende hem es de b. voren. **B.** E. veschs eest e. es hem de b. voren. **S.** Ets I v. e. s. b. es voren. — 90. **B.** Nae swart g. alse w. h. **S.** tswert alse. — 91. **V. A.** So scarp d. het d. s. dorbort. **B.** So scarp d. d. s. dorbort. **S.** So scarp. — 92. **V. A.** also vermort. **B.** E. also d. l. versmort. **S.** E. also d. l. — 93. **B.** Hir gaet. — 94. **V. A.** Van I v. ene. **B.** Van I v. ene n. **S.** V. d. I hort ene. — 95. **V. A.** Ipothamus. **B.** Ipostamos. **S.** Ipotamus. — 96. **V. A.** Erande w. van r. **B.** Es erande w. van r. **S.** van r. — 97. **B.** ende *ontbr.*, Indi. — 98. **V. A.** Seghet men. **B.** Segtmen d. vele. — 99. **V. A.** Up tl. werpsi hare dr. (drach). **B.** werpen si har. — 600. **V. A.** Maer even g. es hare macht. **B.** Maer even g. es hare c.

---

1) *N. R.* in aquis fluvialibus manet.

2) Lees met de varianten: *Maer even* groet. — *N. R.* in terra et in aquis equaliter potens est.

Beide op twater ende op tlant.
Als groet sijn si als dolifant,
Ende hem gaet die snavel opwaert.
Crom ghewonden es hem die staert,
Ende spleetvoete, ende die tande mede
Raghende na des evers sede [1]).
A. 107 *a*. Gherigghet ist na dat paert,
Ende nighende et also ghebaert [2]).
V. 134 *b*. Nachts doetet in corten scade [3]);
Ende alsulc es et van rade,
Dat et achterwaert can gaen,
Datment te weers sal verstaen
Welcs sijns dat et mach wesen [4]).
Als te vet es cant hem ghenesen:
Et gaet daer riet es ghesneden,
Of in doerne, ende daer ter stede
Wentelt hem so dicke achter een,
Dat et gheraect I adre ant been,
Daer hem dat bloet of sinct neder,
Ende aldus wortet magher weder.
Narenst seer ist in desen,
Hoet die wonde mach ghenesen.
Men cant op den ric sonder waen
Noch doersteken, noch doerslaen,
Et en si nat ende also wachte [5]).

601. **V. A.** Bede int twater (water) e. up. **B.** int water. — 2. **V. A.** Alse. **B.** Also — alse. — 3. **V. A.** upwaert. **B.** opweert. — 4. **V. A.** start. **B.** steert. — 5. **V. A.** spletvoete. **B.** Spletvoetech. — 6. **V. A.** hevers. — 7. **V. A.** es het als d. p. **B.** Gerugt eest. — 8. **V. A.** nihende het. **B.** E. oec mede also gehaert. — 9. **V. A.** doet in den corne. **B.** Nacht doet in coren. — 10. **V. A.** also s. es het. **B.** so selc eest v. r. — 11. **V. A.** het. **B.** Dattet. — 12. **V. A.** Datmen die wers. **B.** Datmen te wers. — 13. **V. A.** Welc sins d. het m. gewesen. **B.** Welsins dattet. — 14. **A.** Alst. **B.** Alst — caent. — 15. **V. A.** Het g. d. niet. **B.** Het. — 16. **V. A.** Jof in dorne. **B.** Ofte dorne e. d. t. steden. — 17. **V. A.** W. so dicken after e. **B.** Wintelet so. — 18. **V. A.** het. **B.** Dattet g. ene. — 19. **V. A.** bloet ontsinc bi neder. **B.** D. h. bi dbloet ontsinct neder. **L.** sinct beneden. — 20. **V. A.** wort. **B.** dus werdet. — 21. **V. A.** sere. **B.** Nernst sere eest. **S.** Dan eist zere narenst te d. — 22. **B.** Hoe dat d. w. — 23. **V. A.** up. **B.** caent op d. rugghe. **S.** Menne c. opten rig. — 24. **B.** Noe d. no. — *Vs.* 624 *ontbr. bij* **S.** — 25. **V. A.** Henne si n. ende so w. **B.** Mar alst es nat moetment wachten. **S.** Maer alst nat es moetment wachten. **L.** ende *ontbr.*

---

1) *N. R.* rostrum habet resupinum, ungues bifidas, caudam tortuosam, dentes pruriginosos et aduncos aprorum dentibus similes.

2) *N. R.* dorso vero et in hynnitu sicut equus.

3) Lees met de varianten: *corne.* — *N. R.* noctibus segitibus depascitur.

4) *N. R.* ad aquas pergit quasi retrogrediens, ut fallente vestigio revertenti parentur insidie.

5) *N. R.* Impenetrabilis dorso est, nisi cum aqua madet.

Met siere huut polliertmen sachte [1]).
Plinius sprect dat ic hier scrive,
Dat dit dier ende cocodrillen wive [2])
L. 88 *c.* Scauerus wilen te Roemen brochte,
Om datment daer bescouwen mochte.
Nu suldi horen voert hier na
Die wondere diemen vint in K.

Koli, sprect Aristotiles,
Dat in der zee een wonder es,
Ende op tlant ist menechwaerf,
Ende slaepter alst hem bedaerf.
Oec worpen si haer jonghen daer,
Een, oft twee, of drie, dats waer.
A. 107 *b.* Ten XII daghe ende nemme
Volghen si der moeder in die zee;
Ende dats dicken in den dach,
Omme datmense aldus wenen mach [3]).
Si sughen als die coe plcghet.
Menne canse doden, als men seghet,
V. 135 *a.* Niet lichte, men slaetse doet
Met hameren swaer ende groet [4]).
Ende si ghebaren als die stier,
Vier voete hebben dese dier.

Kilion, sprect Aristotiles,
Dat een wonder in der zee es;

626. V. A. sine (sire) h. poleert men scachte. B. Datmen dan dorsteect met scahten. S. sire h. p. scachten. — 27. V. A. seghet. B. seide — hir. S. seit. — 28. V. A. D. dit e. cocodrille vive. B. S. D. dit e. c. vive. — 29. V. A. Scaurus — Romen. B. Scurrus — Rome. S. Sirrius — Romen. — 30. V. A. datmen. B. bescowen mohte. — 31. V. A. vort hir. B. seldi h. vort hir. S. vort. — 32. V. A. Die *ontbr.* B. Wondre d. vind. S. Wondre. — 33. V. A. spreict. B. spreect. — 34. V. A. D. een w. in die see. B. S. D. een w. in die ze (zee). — 35. V. A. up. B. eest. S. eist. — 36. V. A. E. daer slaept als. B. E. daer slapet. S. E. sl. op als. — 37. V. A. S. werpsi hare jonghe. B. werpen si hare jonge. — 38. V. A. S. Een of. B. ofte t. ofte. — 39. V. A. twalefsten. B. Te XII daghen. S. Ten XII[sten]. — 40. B. moder. — 41. B. dicke. — 42. V. A. Om — weenen. B. Om — winnen. S. Om. — 43. V. A. soghen also. B. soghen alse. S. zoghen alse d. c. doet. — 44. V. A. B. S. Men canse ghedoden. S. ghevroet. L. conse. — 45. V. A. slase. B. menne slaese. S. menne slase. — 46. B. hamenren swar. — 47. V. A. si *ontbr.* B. Recht g. si alse. S. Si g. recht als. — 49. V. A. spreict. B. Kilioen spreect. — 50. V. A. D. e. vremde seewonder es. B. D. e. vreemt zewonder es.

---

[1]) Lees met de varianten: *scachte.* — *N. R.* ex eius cute *tornantur* haste. Misschien gebruikte Maerlant een Hs., waarin *ornantur* werd gelezen, dat hij door *polieren*, polijsten, vertaalde, gelijk men ook uit de bedorvene lezing van J. kan opmaken:

Het ne si nat, also wacke.
Met sire huut *palleertmen* sacke.

[2]) Lees: *vive.* — *N. R.* cum V cocodrillis.

[3]) *N. R.* et hoc in die multociens, et hac de causa ut assuescat fetus marinis aquis

[4]) *N. R.* Difficile interimi potest nisi cum malleis.

Want nature dinct in desen
Een groet deel in dwalen wesen;
Ende dat en mach niet wesen echt:
Nature ghevet elc sijn recht [1]).
Maer doch es et gheleret [2]) mede
Jeghen aller creaturen .sede:
Ter luchter side es hem ghesleghen [3])
Die levere; an der side der jeghen
Die milte es, dit weetmen wel,
Dat es verkeert naturen spel.

L. 88 *d*. Karabo, als Aristotiles seghet,
Es een wonder datmen sien pleghet
Dicken in der grote zee.
A. 107 *c*. Elc doet andren met vechten we,
Ende gadren hem an beiden siden,
Alsi onderlinghe niden:
Dit sietmen te menighen tiden [4]).
Vier saken doen creaturen striden:
Teerste es fierheit, dese [5]) verheft
In al dat leven beseft;
Tander es der lijfneren ghewin,
Daer wat so levet an staet die sin;
Dat derde daer of coemt die scade,
Dats elken om sijn ghegade [6]);

651. B. scient. — 52. V. A. B. in dole. — 53. V. A. Om dat ne m. B. E. dat doet met harre w. e. — 54. V. A. N. die g. elken. B. Want n. gheeft elken. — 55. V. A. het ghelevert. B. M. d. eest gelivert. — 56. V. A. B. alre. — 57. A. es es. V. A. B. ghelegen. — 58. V. A. an dander s. daer j. B. De levre an dander s. daer j. — 59. V. A. D. m. ende d. B. melte ende dat. — 61. B. alse. — 62. V. A. te sien. B. te siene. — 63. V. A. die. B. Dicke in die. — 64. B. vechtene. — 65. V. A. gaderen eere an beden s. B. E. g. here in b. s. — 66. A. Als si. V. A. onderlanghe striden. B. Alse liede die o. striden. — *Vs.* 667—68 *ontbr. bij* B. *Bij* L. *volgt vs.* 666 *op vs.* 668. — 67. L. Dat. — 69. V. A. fierhede die haer v. B. Dirste es f. die hare verheeft. — 70. V. A. dat leeft ende b. B. dar mense befest. — 71. V. A. Dander. B. Dander — gewijn. S. Dander es die l. — 72. V. A. Dar. B. Dar al dat l. an set sijn. S. D. al dat l. — 73. V. A. Darde der. B. Tderde daer af c. sc. S. Terde. — 74. B. Dat es elc om sine g. S. sine g.

---

[1]) *N. R.* in quo natura vel errasse creditur, vel usus sui ordinem immutasse, sed absit quod errasse credatur. Natura cuncta enim bene disposuit.

[2]) Lees met de varianten: *ghelevert*, d. i. van een lever voorzien.

[3]) Lees met de varianten: *gheleghen*, en in vs. 658: an *dander* side, tenzij men *an der side* verbetere in *banderside*. — *N. R.* cum omnibus animantibus terre, tam parvis quam magnis, epar in dextro, splen in sinistro posuit, in kylyone tamen splen in dextro, epar vero posuit in sinistro.

[4]) *N. R.* unde frequenter visi sunt ambulare sicut greges ad invicem bella partiri.

[5]) Lees met de varianten: *die haer*. — *N. R.* naturalis superbia, que in omni dominatur animante.

[6]) *N. R.* 3a coitus.

Die vierde om hare vrucht rechten [1]:
Dus sietmen hennen om kieken vechten.
V. 135 *b.* Karabo neemt an moedren sijn aert [2],
Ende hevet enen breden staert.

Kuligo [3], seghet Adelijn,
Mach wel een zeewonder sijn.
In desen dinket wel ter cure
Dat ghespeelt hevet nature [4];
Want si haer te deelen pleghet
Dat si allen visschen ontseghet.
Dit wonder heeft scellen ende vinnen,
Ende dorgaet die see gronde binnen [5];
Ende als hem vernoyt die pine
In den zewatre te syne,
So coemtet boven ende heeft vlogle,
Ende vlieghet onder dander vogle:
Maer waytet iet, so moet hi weder
Vallen in dat water neder.
L. 89 *a.* K neemt orlof, M coemt an;
Nu hoert wat icker of segghen can.

A. 107 *d.* Monocheros, na onsen horen,
Es een visch met enen hoeren,
Also als Liber Rerum seghet,
Die scepe te scoeren pleghet
Metten horne scaerp ende lanc;

675. **V. A.** berechten. **B.** berichten. **S.** Tvierde om haer v. berechten. — 76. **V. A. S.** kiekine. **B.** hinnen om kikine vichten. — 77. **V. A.** moderen. **B.** nemt an die moder sinen ard. **S.** nemet an muederen zinen a. — 78. **B.** stard. — 79. **V. A.** ons A. **B.** spreect. **S.** Kaligo s ons Solijn. — 81. **B.** dinct. **S.** dinct. mi. — 82. **B.** D. can spelen die n. **S.** ghespeilt heeft die n. — 83. **V. A.** si hem te deelne. **B.** hem te deilne. **S.** deelne. — 84. **V. A. S.** si. **B.** si a. vesscen. **L.** siet. — 85. **V. A. S.** hevet scelpen. **B.** Die heft scelpen e. wimmen. — 86. **B.** dorgaet der ze grond. **S.** dorgaet. — *Vs.* 686 *ontbr. bij* **L.** — 87. **V. A.** vernoiet. **B.** alse h. vernoiet der p. **S.** vernoeyt der p. — 88. **V.** zeewater. **A.** seewater. **B.** In zee water. — 89. **V. A.** comet b. e. hevet. **B.** Soe comet b. heft vloghele. **S.** comet b. e. hevet vloghele. — 90. **B.** andre voghele. **S.** dandre voghele. — 91. **V. A.** hiet so moetet w. **B.** Mar werdet moede so moet w. **S.** hi *ontbr.* — 93. **B.** nemet. **S.** nemet o. ende M. L. N. — 94. **V. A.** Hort. **B.** Hort — af — 95. **V. A.** horne. **B.** M. onsen horne. — *Vs.* 695—700 *ontbr. bij* **S.** — 96. **B.** vesch. **V. A. B.** horne. — 97. **B.** alse. — 98. **V. A.** scuerne het p. **B.** D. di s. te scorne p. — 99. **V. A. B.** scarp.

---

[1]) Loes met de varianten: *berechten.* — *N. R.* 4ª fetus: pro fetibus enim inter se dimicant diversi generis animalia, sicut gallina (cum) milvo.

[2]) *N. R.* in luto vivit.

[3]) *N. R.* Luligo.

[4]) *N. R.* ut naturam lusisse cercius credas, que hoc creavit omnibus marinis beluis fere preferendum.

[5]) *N. R.* cum gregibus pischium scrutatur profunda maris.

Maer, dies hebbe ons Here danc!
Dit wonder es te stueren [1]) goet,
Daer ment vint in die vloet.
Die hoeren staet hem voren int hovet,
Daer et mede die scepe clovet.

V. 136 *a*. Monachus marinus es in die zee
Een monec, dits te wonderen mee.
In die versche [2]) ze vintmen dese.
Hoert wat icker of lese:
Boven es hi vele ghedaen
Na den mensche, sonder waen;
I brede crune op sijn hovet,
Een rinc van hare, des ghelovet,
Also als men nu vint [3]).
Die opperste lippe sone heeft hi niet;
Tande ende nese es hem al een;
Beneden heeft hi ghene been:
Daer es hi als een visch ghemaect.
Dit dier, als hem een man genaect,
So springhet ende vliet ende speelt [4]),
A. 108 *a*. Onthier dattet den raet gheteelt,
Dat et hem mach int water slepen [5]);
Ende alsetten hevet so begrepen,

700. V. A. des h. onse. B. onse. — 1. V. A. B. scuwene. S. scuwen. — 2. V. die zee vloet. A. der see vl. B. siet in der zee vl. S. siet in die zee vl. — 3. B. hoeft. — 4. V. A. het. B. Daert d. sc. mede cloeft. S. D. mede d. het d. s. cl. — 5. V. A. maris. B. maris es in der z. S. Monacus maris. — 6. V. A. wonderne. B. dit es wonder m. S. dit es te wonderne. — 7. V. A. die Bardsche z. B. Bertaensce z. v. desen. — 8. V. A. Hort w. wonder. B. Hort w. wondere ickere af lesen. — 10. L. menschen. — 11. V. A. Ene. A. up. B. Ene b. c. dies geloeft. — 12. B. op sijn hooft. — 13. V. A. Also als die monec pliet. B. A. alse die monec pliet. — V. A. Dupperste l. ne hevet. B. Dopperste l. men hem roren siet. — 15. B. Tand. — 16. V. A. hevet. — 17. B. alse e. vesch. — 18. B. Alse desen diere e. m. g. — *Vs.* 718 *ontbr. bij* L. — 19. V. A. So s. pleiet e. speelt. B. Springhet dan e. speelt. L. Ende so — spelt. — 20. V. A. O. ent den r. g. B. O. ende het. — 21. V. A. Dattene m. B. Datten m. in den watere. — 22. V. A. E. alsten also heeft gegrepen. B. E. alsten soe heeft gegrepen.

---

[1]) Lees met de varianten: *scuwene*. — *N. R.* in hoc pietas Creatoris generi humano consuluit, quia est tardum animal sic creatum respectu crudelitatis, naves viso monstro effugere possunt.

[2]) Lees met de varianten: *Bartsche*. — *N. R.* in mari Britannico.

[3]) Lees met de varianten:

Also als *die monec pliet*.

N. R. Caput habent in modum monachi recenter rasi, coronam desuper rasam et candidam, circulumque nigrum circa caput.

[4]) *N. R.* Si autem viderit hominem in suis lusibus delectari, gaudet et tantomagis ludit in superficie aque.

[5]) *N. R.* Si autem in ammiratione ductum viderit hominem appropinquare, appropinquat et ipse; et si datur facultas, rapit hominem et trahit in profundum.

Dat et [1]) den man, om dattet minnet
Smenschen vleesch voer al dat kinnet.
M gaet ute, ende nu voert
Suldi in N hoeren die woert.

L. 89 *b.* Nereides dat sijn bekint
Wondre die men in die zee vint,
Die de heidene bekinnen
Ende over haren zeegod minnen [2]).
Plinius seghet over waer,
Dat si sijn al ru ghehaer,
Ende int anschijn sonder waen
Een deel na den mensche ghedaen.
Welctijt datter een sterven sal,
V. 136 *b.* So hoert men dan droeve ghescal
Van al den andren, clene ende groet,
Die bewenen haren doet,
Die swaer es, ende niemen en mach
Ontgaen die es onder den dach.

Nancillus [3]), als Plinius seghet,
Es een wonder dat in die zee leghet.
A. 108 *b.* Twe langhe aermen heeftet voren,
Ende tusschen die II, als wijt horen,
Heeftet een vel dinne ende breet.
So hevet hi oeghen [4]) op ghereet

723. V. A. Etet d. m. om dat het m. B. Etet d. m. omdat m. — 24. V. A. B. Menschen v. vor. — 25. V. A. vort. B. uut nu hort vord. S. ute nu suldi vort. — 26. B. Seldi van — word. S. Horen v. der N dit wort. — 27. V. A. die sijn. B. N. sijn wel b. S. die s. bekent. — 28. V. A. Wonder. B. Over wonder datmen in de ze vind. S. vent. — 29. V. A. die heidine. S. heidine. — 30. V. A. Over h. z. si m. B. Over hare zegodinnen. S. hare zeegode. — 31. B. seid o. war. S. P. s. onghespaert. — 32. L. S. ghehaert. — 33. B. in danschijn. S. in tansichte. — 34. V. E. d. des menschen g. A. na des menschen. — 35. V. A. W. sore. B. Weltijt sore. S. Wanneer sore. — 36. V. A. hortmen dander driven g. B. hortmen d. drove. S. Hortmen dandre droeven al. — 37. B. clein. S. Die daer sijn cl. — 38. V. A. hare d. B. S. Want si b. hare. — 39. B. niet en. S. ne m. — 40. V. A. die es *ontbr.* B. O. dat levet. — 41. V. A. Natilus. B. Nauchilus alse. S. Nanchilus alse. — 42. A. S. de z. — 43. V. B. S. arme hevet. A. aerme hevet. — 44. B. den tween alse. S. den tween. — 45. V. A. S. Hevet. B. So es. — 46. V. A. heffet hi up hoghe g. B. heeft hi hoghe. S. heffet hi hoghe.

---

[1]) Lees met de varianten: *Etet* of *Et* (*Dat* is overtollig). — *N. R.* sicque carnibus eius satiatur.

[2]) Beter met de variant: Over hare zeegodinnen.

[3]) Lees: *Nautilus.* — *N. R.* Nitulus.

[4]) Lees met de varianten: So *heffet* hi *hoghe* — *N. R.* Postmodum duo retorquens [brachia] membranam inter illa mire tenuitatis extendit, qua velificante membrana in auras liberas ceterisque subremigans brachiis, media se cauda ut gubernaculo regit.

Sine aermen voeren met den velle,
Ende seilet hene als die felle.
Metten andren voete roert hi, dits wonder,
Ende metten staerte stiert hiet onder [1]).
Coemt hem vaer in sinen sin,
So suuptet vele waters in,
So dattet te gronde sinket
Mit den watre dattet drinket.
N gaet ute, ende hier coemt O,
Daer twee of sijn also.

L. 89 *c.* Orcha, seghet ons Plinius,
A. 108 *c.* Es een wonder, dat aldus
Nature maecte, dat sijn ghedane
Niemen en can doen te verstane,
Niet dant fel es ende groet [2]).
Dese jaghen ende slaen ter doet
Die walvische in die grote zee [3]),
Sine connens ontgaen nemmermee.

Onos heet die esel van der zee;
Acht voete lanc of me,
Als Kirammidarium boec ons seghet,
Waentmen dat hi te sijn pleghet.
Pultus heet hi in som lant [4]).
Die visch te pulvere verbrant,
Ende ghemenghet met sinen bloede,
Maect frenesie in sochten moede,

747. V. A. arme voren metten. B. arme metten. — 48. V. A. seilt h. a. d. snelle. B. Soe seilt hi henen alse d. snelle. L. zielet. — 49. V. A. Met handen voeten roeiet d. w. B. M. voete roret onder. — 50. V. A. stieret o. B. stertte stieret dits wonder. — 52. V. A. supet. B. Soe spulet. — 53. V. A. dat het te g. sinct. B. sinct. — 54. V. A. Metten w. dat het drinct. B Metten watere d. drinct — 55. V. A. hir. B. uut e. hir. — 56. A. Dare. B. Darre t. af. — *In* V., A. *en* B. *gaat het artikel* Onos (*vs.* 765—76) *aan* Orcha (*vs.* 757—64 *vooraf.* — 57. B. ons *ontbr.* — 59. V. A. B. sine g. — 60. V. A. ne c. B. Nieman en mach. — 61. V. A. N. dant es. — 62. V. A. ter *ontbr.* B te d. — 63. B. in groter z. — 64. B. S. moghen o. nembermee. — 65. V. A. Ovos h. desel. B. en esel. — 66. B. ofte. — 67. V. A. Kyramnidarium. B. Alse Kyramidarium b. s. — 68. V. A. sine. B. siene. — 69. V. A. Pultus h. hi in somich. B. Pulcus — somech land. — 70. V. A. Sijn v. — ghebrant. B. Sijn v. — verbrand. — 71. V. A. B. gheminghet. — 72. V. A. frenisie in soeten m. B. soeten m.

---

1) Lees met de varianten:

Metten *voeten roeiet onder*,
Ende metten staerte *stieret*, *dits wonder*.

2) *N. R.* cuius ymago nulla representacione exprimi potest alia quam sit carnis immense moles.

3) *N. R.* Hee beluae cethos gravi odio persequuntur.

4) *N. R.* quidam pultum vocant.

Baetmenne ende strijct daer mede [1])
Die van den stene draecht siechede,
V. 137 *a.* Drinct hijt, hi sal sonder pine
Den steen pissen metter orine.
Van der O segghic nemmee;
Nu hoert voert namen in P.

Perna, seghet ons Adelijn,
Es een van den wondren die sijn,
Ende leghet in scellen als muschelen plien [2]),
Groet ende wonderlijc in sijn opsien.
Binnen scellen leghet een vlies,
Te wonderen ist, sijt seker dies,
Daermen of maect cleder diere
Na vrouwen ende mans maniere,
Ende hoeftcleder ende cuverkieve,
L. 89 *d.* Diemen vercoept vrouwen op lieve.

Pister es een wonder onder hem allen,
Es ghesciet [3]) in die zee van Gallen,
Als Plinius te verstaen doet,
Dat hem heft boven der zee vloet,
Als of et waer een roetse vast.
Hogher ist dan zeil of mast,
A. 108 *d.*, V. 137 *b.* Ende woerpt water uut sinen monde,
Als oft een lovie maken conde [4]),
So dat alle die scepe vervaert,
Diet versien in hare vaert.

Platanista, seght Plinius hier,

773. V. A. B. Bactmense e. bestrijct. — 74. V. A. steen draget oec s. B. van st. hebben s. — 75. B. pinen. — 76. V. A. sonder o. B. urinen. — 77. V. A. V. O ne seg ic u n. B. V. O ne s. u n. — 78. V. A. hort vort. B. hord vord. — 80. V. A. wondren. B. L. wondre. — 81. V. A. scelpen als woestren p. B. Si ligen in scelpen alse mosscelen p. — 82. V. A. an s. upsien. B. Si sijn w. in dopsien. — 83. V. A. Binden scelpen l. in e. v. B. In scelpen liggense in e. v. — 84. V. A. Te wonderne scone s. s. d. B. wonderne eest. — 85. B. af m. cledere. — 86. V. A. B. na mans. — 87. V. A. kneverkiene. — *Vs.* 787—88 *ontbr. bij* B. — 88. V. up liene. A. up lieve. — 90. V. A. ghesien. B. Ghesien. — 91. V. A. die te verstane. B. Alse P. te verstane. — 92. B opter z. — 93. V. A. joft ware e. rotse (roetse). B. Alse oftet ware e. roke. — 94. B. H. dan een seil ofte een m. — 95. V. A. B. werpt. — 96. V. A. Alst o. ene. B. Alse o. ene. — 97. B. vervart. — 98. B. vart. — 99. V. A. seghet. A. Plinis. B. Plantanista seid P. hir.

[1]) *N. R.* huius carnes combuste in olla nova et pulvere mixto cum sanguine eius ad hoc servato, inunge freneticos in balneo et sanantur.

[2]) *N. R.* nascitur ostrearum more inter conchas.

[3]) Lees met de varianten: *Ghesien.*

[4]) *N. R.* diluvium quoddam eructuans.

Es in Endi een waterdier.
In Ganges leesmen dat si sijn;
Ghesnavelt sijn si als delfijn.
Haer staert es XXX voete lanc.
Dese sijn so sere stranc,
Dat si verdrinken thelpendiere[1],
Als si gaen drinken ter riviere.

Polipus, als Plinius seghet,
Es een visch die te sijn pleghet
Bi Jenewen[2] in dat mere.
Sijn hovet dat es haert ter were,
Ende sijn staert in tween ghespleten.
Twee aermen heeft hi, als wijt weten,
Daer hi mede met sire cracht
Enen man, die hem niet en wacht,
Mede haelt uter boert,
Dien et hi dan ende versmoert;
A. 109 *a.* Want hi vleesch vercoeren hevet.
L. 90 *a.* So vast hi an die roetse clevet,
Men cannen ofghetrecken niet.
Op tlant gaet hi als hijt ghebiet[3].
Diene van der roetse wille bringhen,
Doe hem iet an van stinkenden dinghen:
So vallet hire of, want hi haet stanc.
V. 138 *a.* Als hi noot so es sijn ganc,
Dat ende lanc[5]) elc andren ghemoet.
Sittende hi sijn eyere broet.

800. B. Ende. — 1. V. A. lesetmen. B. seid hi. — 2. B. G. alse dat d. — 3. V. A. Hare. B. Har steert. — 4. V. A. so durstranc. B. so dorestranc. — 5. V. A. verbiten delphijndiere (delpindiere). B. verbiten delpendiere. — 6. V. A. Alsi. B. Alsi g. d. in die r. — 7. B. alse. — 8. V. A. te wesen. B. vesch d. te sine. — 9. V. A. Veneedsen. B. Vencedie. — 10. V. A. S. h. es hart. B. hooft d. es goet. — 11. V. A. in II. B. steert. — 12. V. A. arme. B. arme hevet hi alse wi w. — 13. V. craft. B. Datter m. m. sicre. — 14. V. A. ne w. — 15. V. A. boerd. B. Te hand halet over bord. — 16. V. A. verscoerd. B. Ende etene e. versmord. — 17. V. A. B. vercoren. — 18. V. A. vaste hi an d. roche. B. vaste an d. roeche. — 19. V. A. Menne canne. B. Men ne caent daer afgetr. — 20. V. A. Up tlant. B. Het gaet o. l. alsi g. — 21. V. A. rootse. B. Dijt v. d. rochen willede b. — 22. B. Men nemt met enenegen d. — 23. V. A. hi of w. hi aet. B. So v. af w. het h. — 24. B. Alst noet. — 25. V. A. D. endelanghe. B. So dat manlijc a. g. — 26. V. A. sine eyer. B. sine eier.

[1]) Lees met de varianten: *verbiten*. — *N. R.* ut elephantes ad potum venientes morsibus infestent.

[2]) Lees met de varianten: *Veneedsen*. — *N. R.* in mari iuxta Venenam (*sic!*) frequentissimi sunt.

[3]) *N. R.* soli pisschium in siccum exeunt.

[4]) *N. R.* Polipus cui si rasina admota fuerit, ab eius odore protinus resilit.

[5]) Lees met de varianten: *endelanghe*, d. i. ruggelings. *N. R.* Polipi in terra verso capite coeunt.

Boven twee jaer en leefter gheen,
Segghen die meesters over een.
Hier gaen ute namen in P;
Hoert van der S voert me.

Serra, als Ysidorus seghet,
Es een wonder dat in die zee leghet,
Groet, ende hevet, als wi kinnen,
Grote vloghel ende staerke vinnen.
Dit dier, alst een scip zeilen siet,
Sijn vloghel op te heffen pliet,
Ende wille zeilen na scip manieren.
Alst ghedåen heeft III milen of viere,
Ende hem niet diet sijn poghen,
Sone cannet die pine niet ghedoghen,
Ende vellet sine vlogele neder.
Danne moetet keren weder
Ende sinken te gronde waert,
Daer sijn nature es ende sijn aert.
Serra dit wonder bediet wel
Menighen ries, die feeste ende spel
A. 109 *b.* Ende swaeren cost wille hantieren,
Ende volghen hogher liede manieren
Beide in riden ende in cleiden;
Ende eer hi half can volleden,
So wort hi der feesten moede;
L. 90 *b.* Want et falgiert hem an dien goede.
So moet hi vallen in den pat,
Daer sijn oudervader in sat.
Een ander wonder men oec weet,
Dat oec mede Serra heet,
Als Plinius ende Ysidorus ghewaghen:
Sijn ric es scaerp ghelijc der zaghe.

827. V. A. jaren l. g. B. B. enen jare l. g. — 29. B. H. endet dat in P. es. — 30. V. A. Hort v. d. S vort waert mee. B. Nu hord vord v. d. S. — 31. B. alse Isidorus. — 32. V. pleget. B. de ze. — 33. B. hevet *ont br.*, also wijt k. — 34. V. A. vlogle e. starke. B. vlogle e. starke vimmen. — 35. B. Alst e. scip. — 36. V. A. Sine vlogle het up. B. Sine vlogle op te heffene. — 37. V. A. na des sceeps maniere. B. sceps maniere. — 38. V. A. hevet V m. of IIII. B. Dit dier doet vijf m. ofte v. — 39. V. A. ghedient s. popen. B. E. alsem n. en d. — 40. V. A. cant. B. caent. — 41. V. A. vallen s. vlogle. B. vallen. — 42. V. A. moet het. B. Dan so moet kieren w. — 43. B. ward. — 44. V. A. sine n. B. ard. — 47. V. A. B. antieren. — 49. V. A. Bede in ridinghen e. in cleden. B. B. in coste. — 50. V. A. hijt alf c. vulleden. B. hijt af mach v. — 51. B. wert. — 52. V. A. W. het f. (faelgiert) h. an den g. B. het falieert h. an den g. — 53. B. Ende m. vallen in dat pad. — 54. V. A. houder vader. B. in *ontbr.* — 55. B. Sen ander, *met een roode initiaal, alsof hier de beschrijving van een ander monster begint.* — 56. V. A. sarra. B. oec S. mede h. — 57. B. Alse P. e. Isidorus. — 58. V. A. scarp g. d. sagen. B. rugghe es scarp g. d. saghen.

V. 138 *b*. Dit dier pleghet int water te slupen
Ende onder die scepe te crupen,
Ende snijtse ontwe, ende verdrinctse dan
In den scippe alle die man.
Dit doetet al om dat
Dat et smans vleesch wille sijn sat.

S y r e n a dat es die maerminne.
Phisiologus hevet inne,
Dat si draghen wijfs ghelike
Toten navele sekerlike.
Groet sijn si ende eiselijc ghedaen,
Mit langhen hare sonder waen,
Ende dat leghet [1]) ende grouf mede.
Met haren kinden, es haer sede,
Die si in haren aermen draghen,
Heeft mense ghesien in someghen daghen,
Want si soghense als vrouwen plien [2]).
A. 109 *c*. Scipliede, als sise sien,
Werpen hem een ydel vat,
Ende die wile dat si handelen dat,
Om die [3]) maerminnen.
Adelinus doet ons bekinnen,
Dat si gheclauwet sijn als aerne mede,
Ende oec na andre vischen sede
Sijn si ghescellet ende ghestaert,
Daer si hem mede stieren ter vaert.

859. V. A. int twater te slupene. B. plegt i. w. slupen. — 60. V. A. crupene. B. te *ontbr*. — 61. V. A. versinct. B. snietse o. e. verdrinct. — 62. V. A. scepe. B. die scepe. — 63. V. A. Dat doet het allene. B. Dat doet alleene. — 64. V. A. het mans v. wil wesen s. B. D. mans v. wil eten s. — 65. V. A. dats d. mareminne. B. S. es d. merminne. — 66. V. A. Phisiologus die h. i. B. Fisiogolus. L. Philiologus. — 68. V. A. Toter navlen. B. Toter navelen. — 69. V. A. hiselike. B. wivelijc. — 70. V. A. B. Met. — 71. V. A. lecht e. groef. B. groot e. grof. — 72. V. kinde. B. kindren es har. — 73. V. arme. A. aerme. B. Dat sise in h. arme. — 74. V. A. Heeftmense g. in somen d. B. Heeftmense in s. d. L. Heeftmen. — 75. V. A. soghen. B. Geweten alse v. p. — 76. B. Scepliede. — 77. V. A. W. si h. B. Werpsi. — 79. V. A. Ontvlien si der mareminnen. B. Vlien si dan van der meerminnen. — 80. V. A. Adelius boec. B. Adelinius. — 81. V. A. gheclawet als a. sijn m. B. gheclaut alse are s. m. — 82. V. A. ander vissche. B. vessce. — 83. V. A. Sijn si ghescelpet. B. Sijn si g. e. gestert. L. Si sijn. — 84. B. hen m. s. t. vared.

---

1) Lees met de varianten: *lecht*. — *N. R.* crinibus capitis longissimis et squalentibus.

2) *N. R.* apparent autem cum fetibus, quos in brachiis portant. Mammis enim fetus lactant, quas in pectore magnas habent.

3) Lees met de varianten: *Ontvlien si der* m. — *N. R.* Naute autem quando vident syrenes multum timent, et tunc proiiciunt ei lagenam vacuam, ut dum cum lagena ludit, interim navis pertranseat.

I luut hebben si so doersoete,
Als die scipmans mit goeder moete
L. 90 c. Gheent horen, so nes gheen man,
Die des slaeps ontwilken [4]) can;
So verdrinken sise ende scoeren.
Men vintso te menigher uren
In sewen ende somtijt in rivieren.
Some, die kennen hare manieren,
V. 139 a. Alsi voer bi hem sullen liden,
Stoppen si haer oren in den tiden,
So dat si haren sanc niet en horen:
Sone connen sise niet verdoren.
Uluxe [5]) wanic ende die menighe mede,
Dat eerste vant dese behendichede.

Silla dats een wonder mede,
Dat men vint in ere stede,
Seghet ons voer waer Adelijn,
Daer twee lande versceiden sijn,
Tlant van Ytalien ende Cecile:
In desen vintmense sonder ghile.
Op allen lieden sijn si verwoet,
Want si vleesch minnen ende bloet.
Borst ghescepen ende hovet
A. 109 d. Na maerminnen, des ghelovet;
Maer die mont groet ende wijt,
Tande vreselic talre tijt,
Ghelijc als andre diere sijn,

885. V. A. luud hebsi so dorsoete. B. Dlud h. si doresoete. — 86. V. A. A. scipman met. B. Alse sceplide met. — 87. V. A. Gont. B. Tgene h. en es g. m. — 88. V. A. slapens ontwisschen. B. ontvechten. — 89. V. A. verdrincsise e. scuren. B. Dan verdrinken sise e. scuren. L. verdrinkense. — 90. V. A. ter somigher u. B. vindse ter m. u. — 91. V. A. somwile. B. seuwe e. somwile. — 92. B. kinnen. — 93. V. A. Als si vor. B. A. daer bi selen l. — 94. V. A. Stopsi hare o. in dien t. B. hare o. tien t. — 95. B. dien s. niet h. — 96. V. A. Ende some c. B. Ende some conen sijs n. v. — 97. V. A. Uluxes waent die (de) m. m. B. Ulyxes w. ende m. m. — 98. V. A. D. eerst vant d. bendichede. B. D. ierst vant d. behindechede. L. vant *ontbr.* — 99. B. S. es. — 900. V. A. Alsmen v. tere s. B. vind tere s. — 1. V. A. voer waer *ontbr.* B. Seid o. warlike. — 2. V. A. B. Daer t. l. verscheden. L. Dat. — 3. V. A. Sisile. B. Dlant v. Y. e. van Cisile. — 4. V. A. In die zee (see). B. Daer vind mense. — 5. V. A. Up alle die liede. B. Op al tfolc s. si verwoed. — 6. B. tfleesch. — 7. B. hoeft. — 8. V. A. mareminnen dies. B. Na die maniere d. glooft. — 9. V. A. Mare den m. B. Mar den mond. — 10. B. Ende tande. — 11. V. A. Gheliket a. ander. B. als *ontbr.*

---

[4]) Lees: *ontwiken.* — *N. E.* qua navigantes delectati et attracti resolvuntur in sompnum.

[5]) Lees: *Ulyxes.*

Ende ghestaert ålst delfijn [1]).
Starc int water ende cranc op tlant,
Oec singhen si soete, als ict vant.

S y n a c u s, sprect Ysidorus,
Es in die riviere Nilus,
Dats in Egipten sonder waen,
Ende es na cocodrillus ghedaen,
Maer minder vele ende niet so lanc.
Sijn vleesch gheminght in enen dranc
Doet vergaen dat venijn [2]).
L. 90 *d.* Men leset dat si so vroet sijn,
Dat si die stoerme voersien,
Ende in haer hole vlien,
V. 139 *b.* Ende stoppen tgat te winde waert,
Ende maken anders haer uutvaert.
Van der S hebbic nemmee;
Nu hoert hier vort van der T.

T e s t u d o dat es die slecke in Latijn,
Die in India so groet sijn,
A. 110 *a.* Als Plinius ende andere tellen,
Dat liede wonen in haer scellen,
Ende si van lande te lande varen
In die rode zee daer mede te waren.
Wonderlike vaetmen dese;
Somwile, åldus alsict lese,
Die slecken vloeten in die vloet,
Ende als die lucht es scoen ende goet,
Ende waerm es dat sonnenschijn,
Dinct hem dat so soete sijn,

912. **V. A.** ghestaerd als dat d. **B.** Gesteert cest na dat d. — 13. **V. A.** ende *ontbr.*, up. **B.** in watere cr. — 14. **V. A.** ic v. **B.** suetc. — 15. **V. A.** Sinocus spreict. **B.** Sinocus spreect. — 17. **B.** Dat es. — 18. **B.** cocodrilluse. — 20. **V. A.** gheminghet. **B.** S. vesch geminget. — 21. **V. A** Die doen v. **B.** D. v. al v. 22. **B.** leest d. si vr. s. — 23. **V. A.** storme vorsien. **B.** Ende d. si storme vorsien. — 24. **V. A. B.** E. si in haren h. — 25. **B.** wart. — 26. **B.** hare uutvart. — 27. **V. A.** V. S sone heb ic n. **B.** V. S ne vandic n. — 28. **V. A.** Hier comen vort namen in T. **B.** Nu comen hir vord namen in T. — 29. **V. A.** dats slecke. — 31. **V. A.** ander. **B.** Dat P. e. andre. — 32. **V. A.** haren sc. **B.** hare. — 33. **V. A.** van heilande theilande. **B.** cilande te ielande. — 34. **B.** groete z. d. met twaren. — 35. **B.** W. so v. — 36. **V. A.** alsic. **B.** Som wille also a. l. — 37. **V. A.** vloten up. — 38. **V. A.** scone. **B.** alse — scone. — 39. **V. A.** warem es d. sonneschijn. **B.** E. warm d. sonnescijn. — 40. **V.** D. h. d. hem so s. s. **A.** D. h. d. hem dat so s. s. **B.** Dan donct hem datsi seker sijn. **L.** so *ontbr.*

---

[1]) *N. B.* Caput itaque et pectus ut virgo formata sunt sicut syrene, sed rictus et oris hiatus et dentes horridas et bestialem uterum, et caudam ut delphinus habet.

[2]) *N. B.* horum carnibus infecta pocula vim veneni extinguunt.

Dat si uter scellen al crupen;
Ende eer si moeghen ingheslupen,
Worden si so droghe van der sonnen,
Dat si niet weder incomen en connen,
Ende connen niet onder twater comen:
Aldus worden si opghenomen.
Oec vaetmense anders, als wijt verstaen:
Nachts alsi ter weyden gaen,
Ende si sat ter zee waert comen,
Wort suilke slapende van hem somen;
So werptmense omme op dat neder,
Sone connen si niet comen weder [1]).
So scieten si uut, ende en connen gheleren
Hem selven niet ommekeren,
So datmense mit der linen strect,
Ende te lande waert dan trect
L. 91 *a.* Mit vele lieden diese slepen:
Dus worden si somwile begrepen.
Gheen tande en heeft si in den mont,
Doch es si haert ende slupende [2]) ront
V. 140 *a.* Als een lons no min no me.
Enen steen brect hi ontwe.
Si riden ende noten in der maniere
Dat coyen doen ende stiere.
Si legghen eyere alst ganse waren,
C te samen tere scaren.

41. **B.** So d. si uten sc. cr. — 42. **B.** Eer si m. weder in slupen. — 43. **V. A.** Wordsi so. d. **B.** Werden si soe bedroget metter s. — 44. **V. A.** en *ontbr.* **B. D.** si n. inne c. c. — 45. **B.** E. en conen n. o. water c. — *Vs.* 945 *en* 946 *in omgekeerde volgorde bij* **B.** — 46. **V. A.** wordsi upg. **B.** werden. — 47. **V. A.** el wi v. **B.** Ende men vaetse a. wildijt v. — 48. **V.** Nacs. **A.** Nacs als si. — 49. **V. A.** wart. **B.** wert. — 50. **V. A.** sulc. **B.** Wert selc. — 51. **V. A.** werpmense o. dat up. **B.** werpmense ombe dar op n. — 52. **V. A.** upcomen. **B.** opcomen. — 53. **V. A.** scietsi ute e. ne c. **B.** sciten si ut ende c. g. — 54. **B.** Dat si h. s. ombekeren. — 55. **V. A.** metter l. **B.** dan met l. — 56. **B.** wert optrect. — 57. **V. A.** Met. **B.** Met v. liden dise sleipen. — 58. **V. A.** wordsi. **B.** Aldus so werden si b. — 59. **V. A.** Gheene t. ne hevet so. **B.** Gene t. heeft. — 60. **V. A.** es hie hard ende ende slutende r. **B.** hi hard e. slutende rond. — 61. **V. A.** lous. **B.** Ende so starc min no m. — 62. **V. A.** Een steen breict. **B.** Dat hi den steen breect o. — 63. **V. A.** Si r. si n. **B.** dire manieren. — 64. **V. A.** coeyen. **B.** coe d. ofte stieren. — 65. **V. A.** eyer alst g. ware. **B.** eier alse g. twaren. — 66. **V. A.** there scare.

---

[1]) Lees met de varianten:

So werptmense omme *daer op* neder,
Sone connen si niet *opcomen* weder.

N. B. leviter . . . a duobus in tergum vertitur, a tercio laqueus iniicitur supine ac in terram ita a pluribus trahitur.

[2]) Lees met de varianten: *slutende.* — *N. B.* huic monstro dentes non sunt, sed rostri margines acuti superioremque partem inferior pars claudit pixidis modo.

Op tlant dect sise daert es sochte,
Ende broetse bi nachte.
Si voeden haer jonghen een jaer.
A. 110 *b*. Sulke segghen over waer,
Dat si met sien haer eyere broeden.
Dits wonder, maer diet wil bevroeden [1]),
Ende die dit wonder dicke saghen,
Ne willens over waer ghewaghen.

T i g n u s, als Solinus seghet,
Es een wonder dat in die zee·leghet.
Sijn staert es wel breet V voete.
Op tlant gaetet eten doer shonghers boete:
In nortwinde et meest pleghet.
Plinius van desen seghet,
Dat si den scepen volghens plien,
Om dattet lust zeilen sien.
So narenst sijn si in desen doene,
Dat mense sciet dus met aerpoene.
So vet worden si over waer,
Dat sine leven maer drie jaer.

T h u n i u s [2]) es een visch mede
Van harde groter wonderlichede.
L. 91 *b*. Met sijre longhen, mit sinen oghen
Machmen een groet wonder toghen:
Men smelt in een glasen vat
Met zee water, ende al dat
V. 140 *b*. Datmer mede scrivet over waer,
Sal nachtes wesen harde claer [3]).

967. V. A. Up tl. decsise. **B.** Opt dlant dicken sise. — 68. **V. A.** broedense. **B.** broedense dan. — 69. **V. A.** hare jonghe. **B.** har jonc. — 70. **B.** Selke. — 71. **V. A.** mit siene hare eyer. **B.** sine hare eier. — 72. **V. A.** die wel ghevroeden. **B.** Maer die ghene die wel gevroden. — 73. **V. A.** dicken. — 74. **B.** En w. o. war niet g. — 75. **B.** alse. — 76. **B.** de z. — 77. **B.** steert — vif. — 78. **V. A.** Up tl. gaet e. dor des honger b. **B.** Opt dlant gaet e. dor hongers b. — 79. **V. A.** nordene winde het m. des p. **B.** norden winde het. — 81. **B.** scepe. — 82. **V. A.** dat hem. **B.** dat hem l. seilens. — *Vs.* 981 *en* 982 *in omgekeerde volgorde bij* **B.** — 83. **V. A.** narenst. **B.** nernst. — 84. **V. A.** dus *ontbr.*, arpoene. — 85. **V. A.** wordsi. **B.** werden si weet vor war. — 86. **V. A.** waer d. j. **B.** mar. — 87. **V.** Tynnus. **A.** Tymius. **B.** Tinius — vesch. — 88. **V. A.** harder. **B.** herder. — 89. **V. A.** sire longhere met. **B.** sire longenen met. — 90. **B.** So m. groot w. t. — 91. **V. A.** smeltet in e. glasin. **B.** smeltet. — 92. **B.** zee watere. — 93. **V. A.** D. scr. m. **B.** D. scrijft m. o. war. — 94. **V. A.** nachts w. alse vier cl. **B.** nachts scinen alse vir cl.

---

[1]) Lees met de varianten: *maer die wel ghevroeden.* — *N. R.* et hoc valde mirabile, si res in abdito est.

[2]) *N. R.* Tunio.

[3]) *N. R.* huius oculos et pulmonem resolve in ampulla vitrea cum aqua marina, et quidquid ex eo scripseris lucebit de nocte velut flamma.

A. 110 *c*. T o r t u c a dats der tortuwen naem,
Die men vint groet ende onbequaem
In die zo XVI voete lanc,
Ende VIII breet, starc ende stranc;
Langhe been ende die clauwen so groet,
Noit en hadde lewe dies ghenoet.
Stout es si so sere zonder waen,
Si dar wel drie manne bestaen.
Worptmense omme metter macht,
Sone heeft si ghene cracht;
Want haer scilt die es breet,
Sine mach niet op ghereet,
Daer si in besloten leghet,
Ende IIIhoukende [1], als men ons seghet.
Van der T latewijt bliven nu;
Hier coemt allene in U.

V a c c a m a r i n a dats die zecoe.
Aristotiles seght daer toe,
Dattet staerc es ende groet,
Ende wreet alst hem coemt ter noet.
Dit dier draghet nu I ende nu II,
Als I coe no min no me.
A. 110 *d*. Tien maende draghen si hare dracht.
Sere nauwe sise wacht,
Ende minnetse sere, dat es waer.
Si leven C ende XXX jaer,
L. 91 *c*. Ende dit es gheproeft ghenoech,
V. 141 *a*. Als men hem dien staert ofsloech [2].
Van der V vindicker nemmee te samen;
Hier coemen in Z vier namen.

995. **V. A.** name. **B.** T. es d. cortuwen name. — 96. **V. A.** D. vintmen g. e. onbecame. **B.** D. vintmen g. e. onbequame. — 98. **V. A.** achte. **B.** Die vindmen groet st. e. s. — 99. **V. A.** L. been clawen so g. **B.** ende die *ontbr.* — 1000. **V. A.** N. ne h. leeuwe des. **B.** Dat men ne vind niet hars g. **L.** had. — 1. **V. A.** es soe sere. **B.** St. so seere. — 2. **V. A.** man. – 3. **V. A.** Werpmense. **B.** Werptmense ombe. — 4. **V. A.** hevet. — 5. **V. A.** hare sc. d. es so b. **B.** hare sc. es so b. — 6. **V. A.** Soene m. n. up. **B.** wel gereet. — 7. **V. A.** D. soe. — 8. **V. A.** driehoekende, ons *ontbr.* **B.** driehoecte, ons *ontbr.* — 9. **V. A.** Van T laten wi. **B.** latewi. — 10. **V. A.** Hier (Hie) c. ene a. in U. **B.** Hir c. een a. in U. **L.** in *ontbr.* — 11. **V. A.** marisia. **B.** es de. — 12. **V. A.** seghetter. **B.** seghet hier. — 13. **V. A.** Dat starc. **B.** starc. — 14. **V. A.** hem *ontbr.* — 15. **V. A. B.** ende *ontbr.* — 16. **V. A.** ene c. **B.** Alse ene c. myn. — 17. **V.** maenden. **B.** draghet si haer. — 18. **B.** S. n. sijn si gewacht. — 19. **V. A.** minnese. **B.** Dit es geprovet over waer. — 21. **V. A.** gheprouvet ghenouch. **B.** geprovet gnoech. — 22. **V. A** die s. ofslouch. **B.** steert afsloech. — **V. A. B.** Van V vindic. — 24. **V. A.** in *ontbr.* **B.** Van Z comen hir n.

[1]) *N. R.* est autem clipeus triangularis.

[2]) *N. R.* hoc probatum est caudis eorum amputatis.

Zedrosi, seghet Plinius,
Sijn grote vissche ende heten dus.
Haer bene sijn sulc, als hi ghewaghet,
Datmer planken of zaghet,
Daermen of maect weghe ende doren;
Ende so lanc na der scrifturen,
Dat mense te balken in sale leghet:
C [3]) voete lanc, als Plinius seghet.
Dese beesten, lesewi,
Vintmen in die ze van Arabi.

Zidrac, als Liber Rerum seghet,
Es een wonder dat in die zee leghet,
Wonderlec ende vreselec mede;
A. 111 *a.* Nochtan ist van soeter sede,
Want et hevet ghenen fellen aert.
Gehovet ist als een paert,
Na den drake ist nederwaert;
Lanc ende crom es hem die staert [1]).
Menighertiere es hem dat vel [2]),
Ende tswemmet als ander vissche wel.

V. 141 *b.* Zitiron es noch wonder me,
Dat heet die riddere van der zee.
Liber Rerum hier of seghet,
Dat hi voren te sine pleghet
Den ridder ghelijc, dies ghelovet,
Ende recht als een helm op sijn hovet
L. 91 *d.* Van enen harden ruwen velle,
Alst ware van ledre of van swelle [3]).

1025. B. seid. — 26. V. vische. V. A. ende *ontbr.* B. vessce. — 27. V. A. Hare beene. B Hare been s. so groet alsmen g. — 28. V. A. ave z. B. Datmenre p. ave. — 29. V. A. weeghe. B. af — duren. — 30. B. Also lan na. — 31. V. A salen. B. salen legt. — 32. V. A. LXXX v. B. XXX v. l. alse P. segt. — 33. V. A. lesen wi. B. diere. — 34. V. A. Sijn in. B. Sijn in de z. — 35. V. A. Zydrach. B. alse. — 37. B. vreeselijc. — 38. B. Mar nachts eest v. sueter s. — 39. V. A. W. soe ne h. B. W. en heft g. f. aerd. — 40. V. A. es het. — *Vs.* 1040 *ontbr. bij* B., *terwijl na vs.* 1042 *een regel voor het ontbrekende vers is opengelaten.* — 41. V. A. dr. els n. B. dr. els nederward. — 42. B. croem de steert. — 43. B. Menegertire. — 44. V. A. swemmet. B. swimmet alse een a. vesch. — 45. V. A. Zitron es n. een w. B. Zifron es w. m. — 46. V. A. ridder. B. Want hets d. riddere. L. ridders. — 47. B. hir af. — 48. B. te siene. — 49. V. A. rudder g. des ghelooft. B. riddere g. des. — 50. V. A. up thooft. B. alse. — 51. V. A. ruwen. B. herden ruwen. — 52. V. A. Jof als van l. of v. swelle. B. ledere ofte v. swelle.

---

[3]) Lees: *XL.* — *N. R.* Quadraginta enim cubitorum longitudinis reperiuntur.
[1]) *N. R.* caudam longam secundum quantitatem corporis sui gracilem.
[2]) *N. R.* totum corpus diversimode coloratum est.
[3]) *N. R.* ex cute rugosa ac dura et firma nimis.

Een scilt op dene side,
Lanc ende hol, ende een deel wide,
Daer hem dat dier in decken mach
Jeghen steke ende jeghen slach [1]).
Met staerken senewen es hi best,
Die scilt, in sijn lijf ghevest [2]).
Die oukede es [3]), als wi horen spreken,
So staerc, met canne met dieren steken [4]).
Tui spellete ende hem onder staet [5]),
Dat hi sere mede slaet,
So dat cume man mach wesen,
Die des slages mach ghenesen.
Dus es hi te vane quaet;
Ende vaetmenne, ende men op hem slaet,
A. 111 *b.* Niet lichte en doetmen hem we.
Dese vintmen in dInghelsche zee.

Zifius [6]) dats een wonder
Boven allen andren besonder.
Baselis die grote in sijn doen
Sprect in den boec van Examiroen,
Dat dit wonder hevet groetheit ane
Vele boven smenschen wane,
So vele, dat elc man segghen soude,

1053. V. A. Enen s. an deen s. B. Enen scild op die ene s. — 54. B. een deel *ontbr.* — 55. B. mede d. m. — 56. V. A. ende *ontbr.* — 57. V. A. B. starken. B. gebest. — 58. V. A. sinen live. — 59. V. A. B. Driehoecte es hi horewi. — 60. V. A. starc menne canre dursteken. B. starc menne c. niet gebreken. — 61. V. A. Twisplette hant hem. B. Twee spette heft hi in den staert. — 62. V. A. Daer. B. Daer hi s. me sleet te ward. — 63. B. come iman. — 64. V. A. soude g. B. mochte g. — 66. V. A. vaetmen e. m. up. — 67. V. A. lichte ne d. B. lichte. — 68. B. vindmen. — *Vs.* 1067 *en* 1068 *in omgekeerde volgorde bij* B. — 69. V. A. Zyfius dat es. B. dat es. — 70. V. A. alle andre. — 71. V. A. Basilius. B. Basilijs. — 72. V. A. Spreict in d. b. Exameroen. B. Spreect in sinen boeke Exameroen. — 73. B. groetheit *ontbr.* — 74. V. A. V. b. allen menschen. B. des menschen.

---

[1]) *N. R.* a collo eius dependet scutum longum, latum et maximum, et cavum interius, ut in eo possit monstrum contra ictus pugnantium more defendi.

[2]) *N. R.* vene quedam et nervi fortissimi de collo eius et de spondilibus protenduntur in humeris, et hiis quidem predictum scutum dependet in scapula.

[3]) Lees met de varianten: *Driehoecte* es *hi.* — *N. R.* Est autem ipsum scutum forma triangulare.

[4]) Lees met de varianten:

So staerc, menne canre dur steken.

N. R. tam validum ut vix umquam possit jaculo penetrari.

[5]) Lees met de varianten:

Tweesplette hant hem onder staet,

en in vs. 1062: *Daer,* in plaats van *Dat.* — *N. R.* brachia habet forcia nimis et loco manus quasi.

[6]) *N. R.* Zyfixis.

Jof er nature in spelen woude.
Et en ghelijct boven noch onder
Noch dier, noch vissche, noch enighen wonder,
V. 142 *a.* Noch voghel engheen, no groet no clene,
Maer sonderlinghe allene
Gaetet alle dinc die leven boven,
So datmer wel met rechte in loven
Gode mach, diet al gheboet.
Sijn hoeft te sien es wonder groet,
L. 92 *a.* Sijn mont te sien es een afgront
Ghelike als der hellen mont [1];
Sijn oghen als dat helsche vier,
Ende elc andren so onghehier,
Dat elc mach segghen, dat hi en sach
Noit sulc wonder onder den dach.

Hier ent die boec: in vants nemme
Van den wondre van der zee.
Men sal hier vinden sticke
LI, dat segghicke.
Voert hoert dier vische maniere,
A. 111 *c.* Die de zee voet entie riviere;
Maer int ghemene hoert een deel,
Ende dan van elken gheheel.

1076. V. A. Offer. B. Datter. — 77. V. A. Henne g. B. En g. — 78. V. A. No visch no dier no gheen w. B. Vesch no dier engeen besonder. — 79. V. A. No v. gheen. B. Noch v. groot. — 80. V. A. Mare sonderlanghe. — 81. V. A. Gaet alre d. d. levet. B. Gaet alre. — 82. B. So datmenre te r. wel in l. — 83. B. God m. dijt. — 84. V. A. hovet te siene. B. siene. — 85. V. A. siene es een afgront mont. B. siene es alse e. afgrond. — 86. V. A. Ghelijc — gront. B. Gelijc alse d. h. mond. — 87. B. Sine o. alse. — 88. V. A. ander. A. nghehier. B. Elken mensce soe ongier. — 89. V. A. sien d. hi ne s. B. ne s. — 90. V. A. Nie. B. Selc w. op enen d — 91. V. A. den b. in vints niet mee. B. endt d. b. inne vinds. n. — 92. V. wondren. — 93. V. A. B. hier in. — 94. V. A. Een ende vijftich d. seg icke. B. Een van viftecht. — 95. V. A. Vort hort der visschen. B. Hord vort v. vesscen. — 96. V. A. die see. B. de z. voed ende die r. — 97. V. A. Mare i. g. hort. B. gemeine hord. — 98. V. A. danne. B. algeel.

[1] *N. R.* caput si videris monstruosum est omnino; si oris abissum, fugies velud mortis voraginem (bij Vinc.: imaginem).

TOEVOEGSEL TOT DE VARIANTEN,

COLLATIE VAN TWEE FRAGMENTEN.

I.

SCHWERINSCHE FRAGMENTEN.

BOEK V.

Vs. 265—290. — Vs. 265. si werpter in e. st. — 266. So d. l. mach ne gheen. — 67. E. d. goed hise zaen. — 68. Aristotiles. — 69. crevet. — 71. ne h. — 72. si. — 74. crevette. — 75. lieden. — 77. In winter tijt es die credevitse zwaer. — 78. lentijn e. in den herefst vor w. — 79. Sijn si b. vor alle s. — 80. mane. — 81. hie bekent men bi twee b. — 84. Daer d. soe. — 85. beenkine s. alse II doren. — 86. D. draghen eyeren als wi horen. — 87. Die j. s. b. sijn g. — 88. legghen. — 90. Wilmen hem melc drinken g.

Vs. 315—341. — Vs. 316. Aldus ende in. — 16. Wortelen si in die riviere. — 17. Ende dus deen. — 18. vele vissche. — 19. meest e. w. — 20. mane in elke. — 21. Ets I v. — 22. Want hi es lustich tontgane. — 23. Ende weet treken IIII. — 24. tontgane. — 25. Ets I zwaer v. vele l. — 26. Want hem b. wel langhe zieden. — 27. sause. — 29. Capitatis legghen o. rootchen. — 30. somen lande heten si cabootclien. — 31. Om dat haer h. niet es cl. — 32. Hare a. leghet. — 34. Men magher v. met lettel. — 37. Capitanius a. ic. — 38. Dinke. — 39. Die. — 40. wanen. — 41. Willic u segghen dies ghelooft.

Vs. 365—391. — Vs. 367. Nochtan ghevet die n. — 68. haer r. d. creature. — 69. Vlerken ende v. met voeten t. — 73. clerke. — 74. wonderlijc in sine g. — 75. Delfine v. seit. — 76. Die vroede meester Y. — 77. Die m. sijn dan delfine b. — 78. Die h. voren s. over wonder. — 79. die z. — 80. Alse naken s. t. — 83. dicken. — 85. ende E. — 86. Hort. — 87. seghet J. v. Vitri. — 88. wonderlijc. — 89. Hi nes maer l. enen halven v. — 90. Ens sc. so snel so st. — 91. Blivet hi.

Vs. 415—441. — Vs. 416. naturen. — 17. soude h. weseliker. — 18. te hebben. — 19. visschelkijn half. — 20. te h. an. — 21. Dat a. d. ane clevet. — 22. ghevet. — 23. souden. — 24. wers redene gheeft. — 25. Dat de v. I s. bint. — 26. Dan dat. — 27. Merien. — 29. Ambrosius. — 30. metten w. — 31. S. te pliene haer g. — 32. Maer al. — 33. so *ontbr.* — 34. Previlegie d. zuver. — 35. ende si br. — 36. Diet dus w. e. dus v. — 37. redene. — 38. ne h. in dezen. — 39. redene ne ghene. — 41. R. e. na der s.

Vs. 465—491. — Vs. 465. Hi nes pijnlijc cleen. — 66. sochte ende zere bloot. — 67. can hem v. ende c. ontwisscen. — 68. D. st. den cl. v. — 69. speilt. — 70. Alse d. w. ghecloeyt w. — 71. Ende als die hues ghevoelt s. v. — 72. scaerp es ente f. — 73. hole. — 74. Dat hi in die oever. — 75. van *ontbr.* — 76. Dus v. hi v. ende dander a. — 77. visschers werden. — 78. bede. — 79. hues entie stuer g. s. — 80. melc ende w. — 81. dat mense. — 82. gheseit. — 83. I sestier. — 85. Men vintse so gr. datse o. — 86. op ene kerre. — 87. Bet smakender v. vintmen gheen. — 88. Want hine hevet maer een been. — 89. Crosel ende l. b. — 90. sijn hovet. — 91. ute die n.

Vs. 515—540. — Vs. 515. Gracius als P. s. — 17. ghelovet. — 18. in s. hovet. — 20. hem scaet yet. — 21. der *ontbr.* — 22. D. v. bediet den v. — 23. D. a. heeft sijn herte an G. — 24. E. gherne hout sine g. — 25. E. die hem wacht a. d. — 27. hine. — 28. begaen. — 29. V. der P can ic nemmeer s. — 30. Hiers in I die niet mach b. — 31. Irundo alse P. — 32. E. es na der zwalewen g. — 23. Omdat hi vliecht als de zwalewe op tlant. — 35. gheneirt h. in die z. — 36. Nochtan es hi min no mee. — 37. Als h. l. ende heeft die vlucht. — 38. lucht. — 39. zwalewen maniere. — 40. D. visch d. ic of v.

II.

WEENER FRAGMENT.

BOEK VIII.

Vs. 642—743. — Vs. 642. ne. — 43. Elkene st. — 44. telch. — 45. voeghet tandren. — 46. haer a. — 47. andren. — 48. elc p. ende p. — 49. haer g. — 51. hie bloyt entie sie n. — 52. segghene. — 53. D. si. — 55. ne dar. — 56. nerghent vant. — 60. terer s. — 61. eende. — 62. wijngaert. — 63. Omme s. t. e. o. sine s. — 64. omme. — 67. planteden w. in coninx. — 70. Omme. — 72. swaert dies. — 73. comen p. halen. — 74. haers. — 75. eerhande. — 77. wort. — 78. heten wi. — 81. pijnapplen. — 82. Plater. — 87. Der h. — *Vs.* 688 *ontbr.* — 89. menegher dinc eist m. — 90. Wat. — 94. vinter an tweerhande. — 95. draghet. — 96. dene s. — 98. ofmeen m. den a. — 99. Mare. — 701. telghe. — 3. Plater. — 5. croppe. — 6. uut. — 7. boeter. — 8. ne q. — 9. boetre. — 10. meysce dar. — 11. siedmen. — 13. Duer. — 15. eist. — 18. een h. we doen. — 20. populioen. — 21. vorhoeft. — 24. Gheneestet. — 25. duerghinghe populioen. — 27. ne s. g. boetre. — 28. Mar. — 32. alsmen. — 33. Ende datmen. — 34. duerghinghe. — 35. frenisie. — 37. populioen. — 39. Ne. — 40. Mar. — 43. eken.

BIBLIOTHEEK

VAN

MIDDELNEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

BIBLIOTHEEK

VAN

MIDDELNEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

BIBLIOTHEEK

VAN

MIDDELNEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

Dr. H. E. MOLTZER,
Hoogleeraar te Groningen,

EN

Dr. JAN TE WINKEL,
Praeceptor aan het Gymnasium te Groningen.

MET MEDEWERKING VAN

Prof. W. G. BRILL, Prof. J. F. J. HEREMANS, Prof. W. J. A. JONCKBLOET,
Prof. J. VERDAM, Dr. EELCO VERWIJS en Prof. M. DE VRIES.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1878.

Snelpersdruk van Gebroeders Hoitsema.

JACOB VAN MAERLANT'S

NATUREN BLOEME,

UITGEGEVEN

DOOR

Dr. EELCO VERWIJS.

TWEEDE DEEL.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1878.

INHOUD.

BOEK V.

Nat. R. Alle vische ende alle dat levet,
L. VII. Dat thersenbecken sochte hevet,
En heeft altoes den slaep niet groet.
B. 60 *d.* Nemmermeer en verkieset sijn ghenoet
Visch in die zee no in den riviere,
Dat hi iet in enigher maniere
Ander visch rijt tenigher ure,
Hine si van sire nature.
Scame di, mensche, in alre wijs,
Dat du aergher dan die beeste sijs!
Elc visch, die bi proien levet,
Pleght te proien daer hijs macht hevet,
Alse gherne op sijn gheslachte
Als op andre bi daghe ende bi nachte;
Ende gheen visch et sine kinder,
Sine sijn volmaect mere of minder.
V. 142 *d.* Vische, die bi overen wanderen,
Sijn ganser teten dan danderen,
Die de diepe ze in hevet.
Wat vische bi proien levet
Wil emmer swemmen allene,
L. 92 *b.* Ende dandre swemmen in scaren ghemene.
Al plat visch, als botte ende pladijs,
Worden vetter in alre wijs
Met zudene winde, als wijt hoerden,
Ende die ronde vische metten norden.
Men seghet dat onder die vische sien [1])
Die siene mere dan die hien.

1. V. A. B. al. B. vessce, *en zoo overal* vesc, vessce, vesscen. — 2. V. A. dat hersenb. — 3. V. A. Ne hevet. — 4. V. A. Nemmormee ne v. B. Ne kieset nembermeer. L. verkiestet. — 5. V. A. in zee noch in r. B. Vesch, de r. — 6. V A. hiet. — 7. B. Andren. — 8. V A. Ensi. B. En sie. — 9. V. A. B. Scaemdi. — 10. V. A. Dattu a. d. beesten s. B. Dattu. — 12. V. A. Pleghet te proiene. B. Hi proit. — 13. V. Also gaerne up. A. Also g. up. B. Ende also. — 14. V. A. ende *ontbr.* — 15. V. A. en het s. k. — 16. B. No die merre no die minder. — 17. V. bi hovere. A. hoevere. — 18. V. A. tetene dan van a. B. S. gesonder dan die andren. — 19. V. A. Dan die die d. zee. — 20. B. vessce so. — 21. L svemmen. A Wille e. B. Wille ember swimmen. — 22. V. A. E. ander in sc. g. L. svemmen. B. E. andre in sine scare ne gene. — 23. V. A. but. B. alse butte ofte. — 24. B. vet. — 25. B. sudenen. V. A. verhorden. — 26. V. A. Entie r. metten n. B. vische *ontbr.* — 27. V. A. onder v. B. Onder die vessce machmen sien. — 28. V. D. suwe. A. suwen. B. soen merre.

---

[1]) Lees met de variant B: Onder die vissce *machmen sien.* *N. R.* Piscium femine maiores sunt quam mares.

Voer sonne opganc, doetmen verstaen,
Es die visch best te vaen:
A. 111 *d.* Dan falgiert hem haer sien.
Somen vischen die te coemen plien
Deen vanden andren, ende van hem somen
Sietmen van vissche lime comen;
Ende oec weetmen van hem somen,
Datsi van pure aerde comen. [1])
Droecheide vele hebben vische leet, [2])
Ende in reine worden si vet.
Menech visch es in die zee,
Dien mensche en siet nemmermee.
Sulc riect wel ende verstaet,
Ist vat, ist net, daermen in vaet,
Ende die machmen qualike vaen,
Maer andre sijn bedroghen saen.
B. 61 *a.* Elc visch moet oud sijn een jaer
Eer hi wint of draghet, dats waer.
Nu is ghesproken int ghemene,
Nu hoert van elken vort allene,
Teerst in A, daerna in B,
Haer namen in Latijn min no me.

Anguilla dats een paeldinc bekent,
Een visch ghemaect als een serpent.
Van vischenlime ende some van sade,
Ende vander aerde sonder ghegade
V. 143 *a.* Wast die paeldinc, seghtmen mi:
Sine hebben suwe noch hi. [3])
Ysidorus sprect, die meester goet,

29. **B.** opgane dats te. **V. A.** te verstane. — 30. **V. A.** best vele te vane. **B.** Soe es, vane. — 31. **V. A. B.** Want dan f. h. sijn s. — 32. **V. A.** Some vissche d. te comene p. **B.** So menege vessce te comene p. — *Vs.* 33—34 *ontbr. bij* **L.** — 34. **B.** S. ane line vessce c. — 36. **V. A.** aerden. **B.** purre erden. — 37. **V. A. B.** Droghe weder v. v. let. — 38. **V. A.** wordsi. **B.** Dat si niet en werden v. — 40. **V. A. B.** Die m. ne s. **B.** nembermee. — 41. **V. A.** S. visch. **B.** Selc vesch. — 42. **V.** Eist dat i. n. daermenne. **A.** Eist, daermenne. **B.** Eest v. eest n. darmenne. — 43. **V. A.** Entie. **B.** dien. — 45 **V.** hout. **B.** moet ontsien. — 46. **V. A.** winnet. — 47. **V. A. B.** Nu es. **L.** ist. — 48. **V. A.** Hort vort v. e. a. **B.** Hord v. elken vord. — 49. **B.** Tirst. **V. A.** van A d. van B. — 50. **V.** tLatijn no m. **A.** Hare n. i. tL. no. m. **B.** Na dL. no m. no m. — 51. **V. A. B.** es die p. **B.** palinc. — 52. **B.** En v. g. alse tserpint. — 53. **V. A.** vissche lime. **B.** some *ontbr.* — 54. **V. A. B.** erden. — 55. **V. A.** seit men mie. **B.** palync segmen mie. — 56. **B.** S. ne h. soe no. **V. A.** suwe n. hie. **L.** suwe *ontbr.* — 57. **V. A.** spreict. **B.** segt d. m. goet. **V. A. L.** groet. —

[1]) *N. R.* Quidam pisches per se generantur sine aliquo coitu. Et quidam diluvio aliorum pischium, et quidam de terra simplice. Lees voor den in alle Hss. bedorven tekst:

Some vissche te coemen plien
Deen vanden andren, ende somen.

Doch om het dubbele rijm is het wel waarschijnlijk, dat de twee eerste verzen anders zullen hebben geluid.

[2]) De lezing der variant is om het beter rijm te verkiezen.

[3]) *N. R.* Dicunt hanc ex limo aliorum nasci.

Die den paeldinc in den wijn doet,
L. 92 *c.* Ende die den wijn drinct, dat hem sal
Die wijn daer bi verleiden al.
Rivieren water minnensi claer,
Ende allen vischen sijn si swaer,
Die si vermoeghen, ende si leven
Menich jaer, dus ist bescreven.
A. 112 *a.* Sonder water, als die wint es nort,
Leven si VIII daghe, alsmen hort;
Niet half so lanc in sudene winde.
In wintertiden, als ict vinde,
Moet hi bi groten watre leven.
Nachts aest hi, dus ist bescreven.
Paeldinx smout es goet in doren
Den ghenen die qualike horen.
Hem bedaerf wel langhe sieden:
Ghebraden es hi best den lieden.

Alforas, spreect Aristoteles,
Dat een wonderlec visch es.
Dese wast in waermen natten weder
In marasschen een deel neder,
Somwile droghe, somwile nat.
Eerst wast op die moedre dat
Als een woerm, [1]) ende cruupt ende levet,
Ende als die marasch water hevet,
Wortet een visch, dus ist bescreven.
Onlanghe gheduert sijn leven.

B. 61 *b.* Astaras wast ende diet,
Als ons Aristoteles liet,
Van rein water ende van aerden mede, [2])
V. 143 *b.* Alst cout es, dat es sijn sede,

58. **A.** paeldiinc, doot. **B.** paelinc in wine d. — 59. **V. A. B.** Die d. w. drinket d. h. sal. **L.** al. — 60. **V. A.** Den w. d. bi verleeden al. **B.** Dan d. w. verleden al. **L.** sal. — 61. **B.** Riviere w. minnen c. — 62. **A.** wisschen. **L.** svaer — 63. **V. A.** vermueghen. — 64. **B.** eest — 65. **V. A.** noort. — 67. **V. A.** alf so langhe. **B. N.** also lange int suden w. — 68. **V. A. B.** winter tide **V. A.** ic v. — 69. **B.** in g. watere. — 70. **B.** Dos es van hem dit b. — 71. **V. A.** Paeldinc smoud. **B.** Paelinc. — 72. **V. A.** Ghedropen d. q. h. — 73. **B.** Hen b. — 74. **B.** gesonds. — 75. **V. A.** spreict. **B.** seid. — 77. **V. A.** warmen natten wedre. **B.** int water metten wedre. **L.** watre wedor. — 78. **V. A.** nedre. **B.** morasscen, nedere. — 80. **V. A.** up d. modre. **B.** Soe w. o. d. modre. — 81. **V. A.** woren. **V.** crimpt. **B.** Alse, crupt e. left. — 82. **B.** alse, heeft. — 83. **V. A.** Wort. **B.** Soe wordet e. v. d. werdet. — 84. **B.** Maer o. maget l. — 85. **V.** Alcaras. **B.** waset. — 86. **V. A.** Also als Aelbrecht l. — 87. **V. A.** reine watre. **B.** rienwatere e. v. erden. — 88. **V. A.** dats sine s. **B.** es *ontbr.* —

[1]) *N. R.* Non gignitur, sed creatur ex calido et hu[mido], et hoc in loco lutoso, quum aliquando tamen aqua increscit . . . . ex putredine luti illius, quando lacus non habet aquas, et creatur in modum vermiculi.

[2]) *N. R.* Generantur ex limo terre et nutriuntur ex limo pluvie.

Datmenne niet en can beslupen,
Want hi moet in hole crupen.
In waermen wedre coemt hi voert.
In natten jare, alsmen hoert,
A. 112 *b*, L. 92 *d*. Als dan water es int ghevoech,
Wassen deser vische ghenoech.

Allec dats des harinx name,
Een visch scone ende bequame,
Also als Liber Rerum seghet,
Die alremeest te wassen pleghet
Ende best, dus es et bekant,
Tusschen Norweghe ende Inghelant.
In die tijt datmene vaet,
Seghtmen, dat al zeevisch staet
In sire ghetidicheide ten besten [1]).
In heerfst tidet hi ten westen,
Also oec dat voghelte doet.
Al es hi clene, hi es waert ende goet.
Versch so es hi goet ter curen,
Ghesouten mach hi wel gheduren.
Bi den watre leeft hi allene,
Anders nut hi groet noch clene.
Die miltheit Gods al onghegront
Sende ons desen ter eerster stont [2])
Met menigen so doergroet,
Dat menech daer bi coemt uter noet.
In wintertijt vaert hi hem decken
In die diepe zee daer waert trecken [3]).

89. **V. A.** Datmenne n. ne c. **B.** en *ontbr.* **L.** Daermenne. — 90. **V. A.** holen. **B.** W. h. in sijn hol can c. — 91. **B.** vedere. — 92. **V. A.** jaren alsment. **B.** naten vedre. — 93. **V.** waerm es. **A. B.** Alst d. **A.** warem. **B.** warm. — 94. **B.** Waescen der vessce g. — 95. **V. A. A.** es. **B. A.** es die. — 96. **V. A.** visschelkijn. **B.** vesscelkijn. — 97. **B.** alse, segt. — 98. **V. A.** te wesene. **B.** wassene plegt. — 99. **V. A.** esset b. **B.** Die beste liggen d. eest b. — 100 **V. A.** Norweghen. **B.** Nordwege. — 1. **V. A.** Inden t. **B.** datmense. — 2. Seghetmen. **B.** vesch. — 3. **V. A.** sine ghetidichede. **B.** sinen saisoene. — 4. **V.** herfste tijt. **A.** herfste tiit. **B.** erfste tide gaet hi t. besten. — 5. **V. A.** Als. **V.** ghevoghelde. **A.** ghevoghelte. **B.** Alse, gevochgelte. — 6. **V. A. B.** cleine. **B.** hijs werd. — 7. **V. A.** Varsch so e. h. soete. **B.** Vesch es. — 8. **V. A.** G. so m. hi langhe duren. **B.** G. mach hi lange duren. — 9. **V.** levet. — 10. **V. A. B.** no cl. — 11. **B.** gegrond. — 12. **V. A.** Sent o. d. ter erefst s. **B.** Send o. d. t. ter goeder s. — 13. **V. A.** menichten so dur g. **B.** menechten. — 14. **B.** Datter menech om smaect de doet. — 15. **V. A.** An w. warsi h. d. **B.** wintertiden gaen si h. d. — 16. **V. A.** dar wech t. **B.** Ende inder zeegront t.

---

1) *N. R.* Tempus quo allacia capi possunt optimum dicitur in omni fere genere piscium marinorum.

2) Lees met de variant: ter *herfst* stont.

3) *N. R.* Temporibus vero hybernis in secreto maris usque ad tempus debitum absconduntur. Lees met de variant **B.**:

Ende inder zeegront trecken.

Albires, sprect Aristoteles,
Dat een visch in die zee es,
Die so staerc heeft dat vel,
Dat die ridders prisen wel,
A. 112 *c*, V. 144 *a*. Want sijt onder helmen draghen,
Sone machmen hem met ghenen slaghen,
Al slaet men den helm duere,
Sine hebben wonde te ghere ure [1]).

B. 61 *c*. Aries dats die zeram.
L. 93 *a*. Plinius, daer ons dit of quam,
Seghet et es een vogheldief.
Voglen, die de zee hebben lief
Daer in te swemmen ende hem te gheneren,
Die can hi driven wel te sceren.
Hi stect thoeft op ende siet
Waer die voghel swemmet ende vliet,
So cruupt hi onder twater bedect,
So dat hine onder trect.

Aureum vellus luut goudin vlies.
Sente Ambrosius ghewaghet dies,
Dat een visch in die ze levet
Ende een gouden vlies op hevet,
So edel, so fijn ende so schone,
Dat noyt vaerwere onder den trone
Dies ghelike in ghere stonden
Vaerwe conterfeyten conde.
Men waent dat was dustanen vlies,
Daer wilen quam omme tgrote verlies
A. 112 *d*. Tusschen den Grieken ende den Troienen,
Die orlogheden der jare tiene.

Accipender, als Plinius seghet,

117. B. Alrures. — 18. V. A. een dier. B. de z. — 19. V. A. starc hevet. B. Die starc hebben. — 20. B. kiesen. — 21. V. A. die helme. B. helme. — 22. V. A. hem *ontbr.* B. machmense m. — 23. B. Gequetse te gerre ure. — 24. V. A. Hen ghewonden te g. u. B. Al slaetmen hem den helm dure. — 25. V. A. B. dat es. — 26. V. A. cam. — 27. V. A. het. B. S. dat es die. — 28. V. A. Voghele. B. Ja vogle. — 29. V. A. In te zwemmen ente gheneerne. B. In te swimme e. in te generre. L. svemmen. — 30. B. D. so drivet. V. A. B. scerne. — 31. V. A. steket thovet up. B. Ende steket. — 32. V. A. een v. B. W. eèn v. swimmens pliet. — 33. V. A. Danne. B. Dan crupt, dwater. — 35. B. Aurisi v. es tguldine. — 36. V. A. Ambrosis. — 37. V. A. die v. B. dese v. — 38. V. A. goudin. B. guldijn. — 40. V. A. verwere. L. die vaerwe. B. D. niman en leeft. — 41. L. D. was g. B. gene s. — 42. V. A. Varwe conterfeiten. V. conden. L. V. diet conterfeyt. B. Sine gedane c. c. — 43. V. A. dusteen. B. dosdaen. — 44. V. D. wile om q. A. D. w. omme q. B. D. w. af q. — 45. V. A. entie Troiene. — 46. B. Daer orloge gedurde j. t. — 47. B. Accipiender alse.

[1]) De lezing der variant in vs. 122—125 is boven die van den tekst te verkiezen.

Es een visch die te hebben pleghet
Sijn scellen tusschen hoeft ende staert
V. 144 *b.* Verkeert staende ende achterwaert [1]).
Vander A segghic nemmee:
Hier coemen namen vort in B.

Bote wanic dat sijn butte.
Al water es hem nutte,
Weder et es versch of sout,
Want hi hem in elc bewout;
Maer in verschen ende in rivieren
L. 93 *b.* Horic hem ghesont visieren [2]).
Int lant daermer vele in vact
Heet hi ongans ende quaet.
Alsmenne voert dan bet of,
Daer hevet hi den meren lof.
Op den gront neemt hi sijn aert;
Hi wort vet es die wint zuutwaert.

B. 61 *d.* Borbacha es der lompen name,
A. 113 *a.* Een visch van voermen onbequame,
Ghehuut ende gheleet als die paeldrinc [3]).
Tetene ist een soete dinc,
Maer die levere soust al te voeren
Boven allen vischen uutvercoeren [4]).
Sijn hovet groet ende sijn mont wijt.
Levet hi van XII jaren die tijt,
So wort hi groet ende onbequame,
Ende dan es solaris sijn name,
Daermen hier na of vint me [5]).

148. **V. A. B.** hebbene. **B.** te *ontbr.* — 49. **V. A** Sine scelpen. **B.** Sine sculpen t. hoet e. stert. — 50. **V. A.** ende *ontbr.* **B.** Verkerde tande. — 51. **V. A.** Van A seg ic u n. — 52. **V. A.** H. volghet an n. in B. **B.** Hir volgen n. in. — 53. **V. A.** Boche. **B.** Bocte. — 54. **V. A.** dat es. — 55. **V. A.** W. dat es varsch so s. **B.** W. soet, ofte. — 56. **V. A.** behout. **B.** in allen houd. — 57. **V. A.** int varssche. — 58. **V. A.** ghesonde. **B.** Horicse over gesonds. — 59. **V. A.** daermens vele v. **L.** daermeer. **B.** In lande darmer v. v. — 60. **B.** Heten si. — 61. **V. A.** Maer alsmen vact b. of. **L.** vint. **B.** Maer alse menne vord bat af. — 62. **V. A.** meere. **B.** Heft hi. — 63. **B.** sinen ard. — 65. **V. A.** Borloca. **B.** lumpen. — 66. **V. A.** vormen onbocame. — 67. **V. A.** glad als d. paeldinc. **B.** Gehud e. gelat alse d. paelinc. — 68. **V. A.** ene. **B.** eest ene. — 69. **V. A.** soets. **B.** es best te v. — 70. **B.** Ende b. andren vesscen vercoren. — 71. **V. A.** es groot. **B.** ende den m. — 72. **B.** den t. — 73. **V. A.** onbecame. — 174. **V. A.** sine n. **B.** E. salarius es dan. — 75. **B.** hirna af.

---

[1]) *N. R.* Hic solus . . . . squamas habet toto corpore ad os versas.

[2]) Min juiste vertaling van de weinige woorden in de *N. R.* Boche pisches fluviales. Van vs. 159–162 komt in den Latijnschen tekst niets voor.

[3]) *N. R.* Lubrici enim sunt. Verg. de variant: *gelat*, *glat*.

[4]) Lees in vs. 169: *soetst*. *N. R.* Maxime epar, quod pre omnibus pischibus habet optimum et delicacius.

[5]) *N. R.* Solaris, de quo inferius dicendum est. Maerlant schijnt zijne belofte vergeten te hebben, daar men den Solaris later niet vermeld vindt.

Rivieren mint hi ende zee.

V. 145 *a*. Babilonici pisces sijn besonder
Van verschen vischen erehande wonder.
Theofrastus die meester groet
Es die ons te verstane doet,
Dat in woeste Babilonien staen
Cistaernen groet boven allen waen,
Die wilen maecten die gigante,
Die wonderlike groete seriante.
Als die Eufrate wassen beghinnet,
Die doer die grote stede rinnet,
So dat si in cistaernen coemt,
Coemer uut visschen al onghenoemt,
L. 93 *c*. Some crupende, some gaende,
Some swemmende, some staende,
Some ghehornet menighertiere:
Hine levet diese al visiere,
So groet, so vreselec na der gheesten,
Et scijnt bet duvele dan beesten.
A. 113 *b*. B gaet uut ende C coemt in,
Ic en vants no meer no min.

Cethe es alre vische meest[1]),
Dats die walvisch, hebbic verheest.
Ysidorus seghet al bloet,
Dat mense vint IIII buunre groet.
Sijn mont wijt, sijn gheswelch nauwe.
Al ist dat hi iet groets ghelauwe,
Et en mach liden niet die keele,
Want daer sijn cleenre gate in vele[2]).

176. V. A. minnet. B. die z. — 78. V. A. erande. B. een groet w. — 79. B. Teotastus, goet. — 80. V. A. B. ons *ontbr*. — 81. V. A. te w. B. B. die w. B. — 82. V. A. B. Cysternen. B. buten a. w. — 83. V. A. maecte. — 84. B. wonderlijc. — 85. B. Alse. — 86. B. gr. roche r. — 87. V. A. soe in cysternen. B. in die grote cisterne. — 88. V. A. ute v. B. ute, gemont. — 90. L. svemmende. B. swimmende. — 91. V. A. ghehorent so. V. menichtiere. B. Ende g. so m. — 92. V. A. alle ghevisiere. B. alle visierde. — 93. B. van der jeesten. — 94. V. A. Het schinen. B. Bat scinent d. danne. — 95. V. A. ute. B. gaet in. — 96. V. A. In v. no mee. B. Ine v. n. mee. — 97. V. A. Chete es a. visschen. — 98. B. waelvesch. — 99. V. A. die s. B. hi seid. — 200. V. A. Datmen v. B. vir bondre. — 1. V. A. es wijt. L. ghesvelch. — 2. V. A. iet groots. L. hi groet. B. eest d. hi ter gods g. — 3. V. A. Hen m. geliden. V. ter kelen. A. der k. B. En m., de k. — 4. V. A. clene g. V. velen. B. dar s. nauwe g. v.

---

[1]) De beschrijving der walvisschen komt in het Haagsche Hs. van de *N. R.* niet voor. In Vincentius' *Spec. Naturale*, L. XVIII, c. 41, 42 en 43 wordt evenwel het werk van Thomas aangehaald, en daaraan ontleenen we wat ter vergelijking noodig is.

[2]) *Vinc.* c. 42. Habens os in fronte magnum et patulum et oris meatus strictos. Verg. c. 43: Unde non nisi parvos pisciculos deglutit. . . . . Habet enim in gutture quandam pellem membrane similem, quae multis meatibus perforata.

B. 62 *a*. Bi clenen vischen moet hi leven.
Van desen vische es bescreven,
Datter die prophete Jonas
Drie daghe ende III nachte in was,
V. 145 *b*. Bi miracule, niet bi naturen,
Anders en mochti niet gheduren.
Die jonghe hebben die tande swart,
Ende die oude wit ende hart.
Si nemen water in haren mont,
Ende spuwent ute in menigher stont
So groet, dat sire mede versmoeren
Die scepe, comen si hem te voren.
Alse die calve volghen der moeder,
Ende, omme dat si sijn onvroeder,
Danne verhebben op een sant[1]),
So neemt die moeder altehant
A. 113 *c*. Waters vol haren widen mont,
L. 93 *d*. Ende ghiet op hare kinder tier stont,
So dat sise van den lande doet vloeten.
Oec vintmen somwile so groten,
Dat hi leghet openbare
In die ze alst eén bergh ware.
Ons scrivet sente Ysidorus
Ende die groete Basilius,
Datmense vint ende vant
Op haren rigghe erde ende sant,
Ende dan scepe daer an quamen,
So heelden sijt over lant te samen,
Ende worpen anker ende sloeghen vier.
Teersten dats ghevoelde dat dier,
So sanc et te gronde neder.
Some quamen ten scepe weder,
Ende some die verdronken,
Die metten vischen nedersonken[2]).

205. **B**. cleinen v. moten si. — 6. **V**. **A**. visschen. — 9. **V**. **A**. **B**. miraclen. — 10. **V**. **A**. **B**. mochti. **L**. mocht. **B**. en *ontbr*. — 11. **L**. svart. — 13. **B**. in den m. — 14. **V**. **A**. spoient uut in somigher s. **B**. spuwen uut te. — 15. **A**. groef. **B**. grof. — 17. **B**. calver. — 18. **V**. **A**. E. si om d. **B**. E. si comen dar si. — 19. **V**. verebben up. **A**. verhebben up. **B**. Ende dan verhebben o. e. land. **L**. verheffen si. — 20. **B**. Dan. — 21. **V**. **A**. Water. — 22. **V**. **A**. ghietet up haer kint. **V**. ter s. **B**. giettet op hem. — 23. **V**. **A**. soet v. sande. **B**. sijt. — 25. **B**. si liggen. — 26. **V**. **A**. alst berghe. **B**. oft e. b. — 27. **B**. scrijft. — 29. **V**. **A**. vindet. — 30. **V**. Up h. ric. **A**. Up h. riic. **V**. **A**. hebbende aerde. **B**. rugge. — 31. **V**. **A**. Ende so d. s. d. up camen. **B**. E. dat s. dar ane. — 32. **V**. **A**. hilden s. o. l. al te s. **B**. Dijt hilden o. ieland. — 33. **V**. **A**. hanckre. — 34. **V**. **A**. Teerst. **V**. dat. **B**. Tierst dat g. dit d. — 35. **V**. **A**. het te g. neder. **L**. weder. **B**. S. sonken si. — 36. **B**. Selke q. ten s. **V**. come te s. **A**. camen te. **L**. dier s. — 37. **B**. selke. — 38. **V**. **A**. vissche. **B**. vesace. —

1) Lees met de variant *verebben*.
2) *Vinc*. c. 42: Subito commota se mergit, et homines cum navibus in profundum trahit.

Ambrosius sprect dat simlantse zee
Schinen berghe no min no me,
Als die toten sterren staen[1]).
Te haren III jaren sonder waen
Noten si, ende hem brect die scacht,
So vlien si met groter cracht
B. 62 *b*. Ter dieper zee ende wasseh so sere,
Men canse ghevaen nemmermere.
Eer si III jaer overgaen,
Salmense hebben, men moetse vaen[2]),
En waer dat si verebbet waren
V. 146 *a*. In tondiepe ende so bevaren.

Cancer es die creeft als[3]),
In Dietsche heetet die crevit als ende als.
A. 113 *d*. Geclauwet sijn sie met scaerpen schaeren,
Die hebbense voren staende te waren;
Achterwaert so es haer gaen.
L. 94 *a*. Liber Rerum doet ons verstaen
Ende Adelinus, dies ghelovet,
Datmen vint in der ouder hovet
II stene wit met roden ymanc[4]).
Men seghet, diese nut in den dranc,
Dat si den hertvanc ghenesen,
Ende dit mach wel waerheit wesen.
Musselen, oestren ende hare ghelike
Can hi bedrieghen scalkelike,
Want hi hem in worpt enen steen,
Datter luken en mach engheen,
Ende dan sise saen eten.

239. V. A. Ambrosis spreict in dAtlantsce z. B. A. s. in dHierlansce. — 40. V. Scinet. A. Schinet beerghe. B. Scinet b. min. — 41. V. A. B. slaen. — 42. V. A. B. drien. — 43. V. A. breict. B. ende breect. — 44. B. Dan. V. A. mit. — 45. B. see wart e. — 46. B. Menne, nembermere. V. A. B. canse. L. can si. — 47. B. dat jaer. — 48. V. A. moetmense. — 49. V. A. En ware of si behebben w. B. En ware ofte si. L. Ende. — 50. V. A. Op ondiepe e. also b. B. Op dondiepe. — 51. V. C. dats d. kerviele in Wals. A. C. dats d. kerviese in Wals. B. C. es d. kervetse in W. — 52. V. heitet d. crevet als ende las. A. crevet. B. In D. d. creeft. — 53. V. A. Gheclawet s. si ende scarpe s. B. ende scarpe. — 54. V. A. Hebsi v. B. Hebben si. — 55. V. A. B. so *ontbr*. B. hare. — 58. V. A. houder. — 59. V. A. Twee s. wit m. r. gemanc. B. witte st. m. rode gemanc. L. wit *ontbr*. — 60. V. A. B. in dranc. — 61. A. het vanc. B. hervanc. — 62. V. A. de w. wesen. B. die w. w. L. vaerheit. — 63. V. A. woesteren e. haer g. B. Muesselen, har. — 64. B. scandelike. — 65 V. A. werpt. B. werpet. — 66. V. A. en *ontbr*. — 67. V. A. B. E. d. gaet hise.

---

1) *Vinc*. c. 41: Cetus est piscis infinite magnitudinis, ut siquidem supernatent fluctibus, ambulare *insulas* putes. Unde nec in litoribus, sed *Athlantici* maris profundo videri feruntur. Lees met de variant: *in dAtlantsce* zee, en in vs. 141: *slaen*.

2) *N. R*. Infra tres igitur annos etatis sue capi potest.

3) Lees met de variant: Cancer es die kerviese *in Wals*.

4) *N. R*. Cum senuerint lapides duo *albi* coloris in capite eorum inveniuntur, intermixto rubore.

Aristoteles doet ons weten,
Dat erehande creeft also wel
In Surien es harde snel,
Ende die binnen niet en hevet,
Want hi sonder noten levet[1]).
In die Westzee, seghet Solijn,
Dat creefte so vreselec sijn,
Dat si die liede met haren scaren
Int water verdrinken te waren.
Die winter es den creeften swaer;
In lentin ende in heerfste, dats waer,
Worden si best in alre stont,
Ende meest als die maen es ront.
Si leven langhe over een.
Die hien kentmen met II been,
Die hi onder den buke hevet,
Der die sie al sonder levet[2]).
B. 62 *c*. Die beerstane sijn als II dorne.
V. 146 *b*. Die eyere draghen, na onsen horne,
Die sijn jeghen serpents bete goet.
Alsi noten elc ligghen moet.
Sonder water si langhe leven,
Op datmen hem melc wil gheven.

A. 114 *a*, L. 94 *b*. Congrus es een visch van der zee,
Ghescepen no min no me
Na den ael oft naden paelinc,
Vor waer seggic dese dinc[3]),
Doch es hi mere harde vele.
Plinius sprect in sinen bispele,
Dat hi ghenoechlic es ter spise,
Maer niet ghesont in alre wise;
Want hi hevet swaren doerganc,
Die sause en si staerc of die dranc.

269. **V. A.** erande crevet. **B.** crande kervetse. — 70. **B.** sijn also s. — 72. **B.** Ende sie. — 73. **V. A.** In de wester see. — 74 **V. A.** crevette. **B.** crevetsen so groet. — 76. **V. A.** In w. **B.** In watere. — 77. **V. A.** De w., crevetsen. **B.** In wintere es crevetse. **L.** svaer. — 78. **V. A.** erefst. **B.** lintine e. i. eerste. — 79. **V. A.** Wortsi b. van. **B.** vor a. s. — 80. **V. A. B.** mane. — 82. **V. A.** bekennet met. **B.** bekint men bi tween b. — 83. **V. A.** hye. **B.** buc. — 84. **V. A. B.** Daer die soe. — 85. **V. A. B.** beenkine. **B.** alse die d. — 86. **V. A.** eyer. **B.** Ende d. eiere. — 87. **V. A.** Sijn j. s. becten. **B.** Ende sijn. — 90. **B.** Daermen h. m. drinken wille g. — 91. **B.** Congruus. — 92. **V. A.** G. wel no. **B.** wel min. *Vs.* 293—94 *ontbr. bij* **L. V.** *en* **A.** — 95. **B.** merre. — 96. **V. A.** spreict. **B.** seid. — 97. **B.** Dattet es onnutte s. — 98. **V. A.** Mare. **B.** Ende ongesont. — 99. **B.** Ende gevet s. doreganc. — 300. **V. A.** starc enten d. **B.** s. ende stranc.

---

[1]) *N. R.* Cum scinditur, non invenitur in eo caro vel superfluitas, et hac re, *quia non pascitur cibis.*

[2]) *N. R.* Duas spinas mares habent inter ventrem et caudam, quibus femine carent.

[3]) *N. R.* Congri marini pisces forma longi sunt *ut murena*, sicut Plinius.

In hoghen stoerme ende in hogher vloet
Wort hi vet ende goet.

Carpeta[1]) es een visch van manieren
Beide in marasscen ende in rivieren,
Wel ghescellet, ende talre stont
Neemt hi sijn aerdinghe op den gront.
Als die sie soect haer ghegade,
Dat doet haer toverlast van sade;
Ende daer an andren wrivet elc,
Ghevet die hi ter navele melc.
Dat ontfaet si in den mont,
Ende daer na in corter stont
Sciet si haer saet, daer of dien
Die andre in hare partien [2]).
Aldus in deser maniere
Also als ict hier visiere,
Deen dus van den andren comen [3]).
Boven allen vischen die wi nomen
A. 114 *b.* Wast carpers hersine mect ende waent
Metter maen in elker maent [4]).
V. 147 *a.* Et es een visch niet goet te vane,
Vele listen weet hi tontgane.
Hi weet daer toe IIII of vive
L. 94 *c.* Mede tontgaen metten live.
B. 62 *d.* Een swaer visch ist oec vele lieden.
Hem bedaerf oec vele te sieden,
Ende goeden dranc ende sauce heet,

301. **V. A. B.** In groten s. in. **B.** groter v. — 2. **V. A.** So wort. **B.** Werd. — 3. **B.** Carpera e. e. vasch. — 4. **V. A.** marasch. — 5. **B.** ende *ontbr.* — 6. **V. A.** up d. g. **B.** Sijn a. nemet opten. — 7. **V. A.** die suwe s. hare g. **B.** Alse d. soe s. hare. — 8. **V. A.** hare. **V.** overlast. **A.** doverlast. **B.** Doet hare doverlast. — 9. **V. A.** E. dat an a. hem w. e. — 10. **V. A.** die hie. **B.** Geeft d. h. t. navelen. — 11. **V.** o. soe. **A.** hontfaet soe. **B.** Ende d. ontfeet soe. — 12. **V.** corster. — 13. **V. A.** S. soe. **B.** S. s. dar af har saet d. **L.** daer si of. — 14. **V. A.** van h. p. **B.** van harre. — 15. **V. A.** A. es in d. manieren. **B.** Aldus ende in diere manieren. — *Vs.* 316 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.**, *terwijl de regel is opengelaten.* — 16. **B.** Wortelen si in der rivieren. — 17. **V. A.** Die deen dus. **L.** Doen. **B.** Ende deen. — 18. **V. A.** allen *ontbr.* — 19. **V. A.** carpes heersene meest ende w. **B.** haresenen mest e. w. — 20. **V. A. B.** mane in elke. — 21. **V. A.** Het, goet te v. **B.** Ende es, goet. **L.** groet. — 22. **V. A.** lusten w. hi mede t. **B.** Want lustech es hi t. — 23. **V. A.** Hi w. des toere. **B.** Ende w. treken viere ofte. — 24. **V. B.** tontgane. **A.** tongane. — 25. **B.** E. swar vesch eest v. liden. 26. **V. A.** bedarf wel langhe s. **B.** Want h. bedarf v. s. — 27. **B.** goet d. e. s. eet. —

[1]) *N. R.* Carpo vel carpa.

[2]) *N. R.* Quod (lac) illa suscipiens ore, statim ova parit in sobolem profutura. Nam ova parere nequit, nisi prius ore semen receperit. Semen autem cum receptum fuerit non solum ad partum juvare videtur, sed etiam ad ova concipienda et formanda.

[3]) Lees in vs. 316—17 met de variant **B**, die alleen een goeden zin oplevert:
Wortelen si in der rivieren,
Ende deen dus vanden andren comen.

[4]) *N. R.* Cerebrum carpe dicitur crescere ac decrescere secundum augmentum et decrementum lune. Lees in vs. 317 met de variant *meest* voor *mect*.

Salmenne verduwen ghereet.

Capitacus leghet onder roetsen,
In somech lant heet mense caboetsen.
Hare hovet es niet clene.
Haer aerdinghe leght onder die stene.
Half voets lanc vintmense selden.
Al machmer vele om luttel ghelden,
Doch sijn si soete ende ghesont,
Ende maken goet bloet talre stont.

Capitonius, als ict can lesen,
Dinct mi die selve visch wesen,
Dien wi hier zeehase nomen,
Ende wane hem mach die name comen,
Dinct mi bedi sijn, dies gheloeft,
Om dat ghelijc des hasen hoeft,
Dat ghevlegen es sonder waen,
Sijn hovet ghemaect es ende ghedaen [1]).
A. 114 *c.* Bequamelic es hi in sijn eten,
Maer onverduwelic, wilmen weten:
Dies coemter of somwile die rede.
Robaert heetmen in someghe stede.

V. 147 *b.* Coclea dat es min no mee
Dan een slecke vander zee.
Ghesont visch ist al onghewaent,
Ende wast ende mindert in elken maent,
Als die maen wast ende brect.
Ja alle vischen, alsmen sprect,
L. 94 *d.* Die in scellen ligghen, als musselen doen,
Die sijn best vele int saisoen
Emmer int wassen vander maen
Dan int breken, doetmen te verstaen,

328. **V. A.** Salmen. **B.** Salmense. — 29. **B.** roetchen. — 30. **B.** In somegen lande heettet caboetchen. — 31. **V. A.** dat nes. **B.** dan es, cleine. — 32. **V. A.** haerdinghe l. o. st. **B.** Hare a. leget o. steine. — 33. **V. A.** Alf. **B.** Halfs v. v. s. — 34. **V. A. B.** lettel. — 37. **V.** ic. **B.** Capitaneus alsic. — 38. **B.** Mach wel d. — 39. **B.** Die wi hir. — 40. **V. A.** E. wane hem m. de. **V.** nome. **B. L.** van hem. — 41. **B.** Willic u seggen. — 42. **V. A. L.** gelijct. **V. A.** eens h. hovet. **B.** Ombe dat gelijc es. — 43. **B.** Alst. — 44. **V. A.** S. hovet g. es ende g. **L.** hovet *ontbr.*, es an h. **B.** S. hoeft es dar na g. — 45. **V. A.** Becamelic es hie. **B.** eest. — 46. **V. A.** Mare. **V.** wiltmen. **B.** waenmenne w. **L.** Mare *ontbr.* — 47. **V. A.** af s. den r. **B.** comter af. — 48. **V. A.** somen. **B.** Zeebaers heetment. — 49. **V. A. B.** dats. — 50. **V. A.** D. als een s. ende in de z. **B.** D. die s. — 51. **V. A.** ongemaent. **B.** ist *ontbr.* — 52. **V. A. B.** elke. — 53. **V. A.** mane wasset e. breict. **B.** Alse d. mane. — 54. **V. A.** Ja alle vissche a. spreict. **B.** Ja alle vessce. **L.** In allen. — 55. **V.** In scelpen. **A.** In scelpen liggende. **B.** In scelpen l. alse mosscelen. — 56. **V. B.** in s. — 57. **B.** Ember. **V. A. B.** wassende, mane. — 58. **V. A. B.** brekende als ic wane.

[1]) Vooral bij **L.** is de tekst dezer plaats zeer bedorven, en daarom stilzwijgend verbeterd.

Want si dien ende dwinen
Vele na der mane scinen.
Dus en seghicker of nemme:
Hoert vort vische namen in D.

Dies, sprect Aristoteles,
Dat oec een visch in die zee es,
B. 63 *a.* Die met rechte so heten mach,
Want hine levet maer enen dach.
Nochtanne gheeft hem die nature
Al sijn recht der creaturen:
Vlogele, vinnen, voete twe,
A. 114 *d.* Maer gheen bloet min no me.
Wat sal desen vische dit al,
Die so onlanghe leven sal?
Met rechte segghen wise claerke:
God es wonderlic in sijn ghewerke.

Delfinen vintmen, seghet aldus
Die heilige Ysidorus,
Minder dan die besonder
Hier voeren staen vor zewonder [1]),
V. 148 *a.* Die in de zee maken feeste,
Als comen sullen tempeeste.
So snel vintmense sonder lieghen,
Dat si over die scepe vlieghen.
Bi hem machmen dicke leren,
Als hem tweder sal verkeren.
D gaet ute, E coemt ane.
Hoert hier wonder ten anegane.

L. 95 *a.* Echinus, sprect Jacob van Vetri,
Dat een wonderleec visch si.
Hi en es lanc maer een half voet.
En es scip so snel, no so starc, no so goet,
Blijftet clevende daer an,

360. **V. A. B.** manen. — 61. **V. A.** D. ne setticker. **B.** ne, af. — 62. **V. A.** visschen. **B.** vesschen. — 63. **V. A.** spreict. — 64. **V. A. B.** Es een v. die in. — 66. **V. A.** waer. — 67. **V. A. B.** ghevet die n. — 68. **B.** har. r. **V. A.**. creature. — 69. **V. A.** Vloghel v. voeten. — 71. **V. A. B.** Ende wat. — 72. **V. A.** Dat. — 73. **V. A. B.** clerke. — 74. **V. A.** sine werke. **B.** sine g. — 75. **V. A.** Delfine vintment seit a. **B.** Delfines. — 76. **A.** Isidorius. **B.** heile sant. — 77. **B.** Die m. sijn dan delfine b. — 78. **V. A.** over seewonder. **B.** Die staen hir v. over wonder. — 79. **V. A.** die see m. dan feesten. **B.** die z. — 80. **V. A.** tempeesten. **B.** Alse naken selen groete t. — 83. **V. A.** dicken. — 84. **B.** Alse h. dweder s. keren. — 85. **V. A.** ende E gaet. **B.** ende E. — 86. **V. A.** Hort hir w. t. angane. **B.** Hord hir. — 87. **V. A.** spreict. **V. A. B.** Vitri. — 88. **V. A.** D. het e. wonderlic. **B.** Dat wonderlijc. — 89. **V. A.** Hine es waer l. I alven v. **B.** Hine es mar l. enen halven v. — 90. **V. A.** scip so groot so snel so g. **B.** no so st. *ontbr.* — 91. **V. A.** En blivet. **B.** En blijft.

[1]) *N. R.* Delphinorum aliud genus, sed *forma minori* . . . . a delphinis beluis.

A. 115 *a*. En es wint no stoerm diet can,
Die dat scip mach bringhen gaende [1]),
Et en blivet als een roetse staende,
Ghelijc alst een steenberg ware,
Diene porret haer no dare,
Nochtan dat ander anker en heeft,
Danre dat visschekijn an cleeft.
Dits ongheloeflike sake,
Maer et liet deser sake
Aristoteles ende Plinius,
Ende die groete Basilius,
Ambrosis, Jacob van Vetri,
Ysidorus, ende daer bi
B. 63 *b*. Nome ic ju dese meesters bi namen,
Ende om dat die beste sijn te samen,
Die dinghe screven van naturen,
Ende si gheloeflic sint ter curen,
Al ist onwiselec in onsen sin,
Wan hem dese cracht coemt in,
Sulken vischekijn, dat et hout
V. 148 *b*. So groeten scip met ghewout.
Waer es nu die grote philosophie,
Waer es nu die starke bugghcrie [2]),
Die ons die wet willen roven,
Want wi boven nature gheloven?
Welc soud hem wiseliker dinken dan,
So maghet kint hebben sonder man,
So een vischekijn halfs voets lanc
Een scip houden aen sinen danc,
Dat et allene daer an cleeft?

392. **V. A.** So nes w. no s. die c. **B.** Sone es w. n. strom die. — 93. **V. A.** No storm diet m. b. g. **B.** Noe seil dat m. b. g. — 94. **V. A.** En b. a. ene roetsche. **B.** Ende blijft alse ene rotche. — 95. **B.** oft. **V. A. B.** berch. — 96. **V. A.** Diene p. hare. **B.** Die niet p. hare. **L.** Dine. — 97. **V. A.** anders a. hevet. **B.** anders hanker h. — 98. **V. A.** Danre d. visschelkijn a. clevet. **B.** Dan d. vesscelkin ant scep. **L.** Dan. — 99. **V. A.** onghelovighe. **B.** ongelovelike. — 400. **B.** Nochtan l. derre sprake. — 3. **B.** Ambrosius. **V. A. B.** Vitri. — 4. **V. A. B.** Ende Y. — 5. **V. A.** Nomic u dese bi n. **B.** Nomic dese. — 6. **V. A.** Om. dat d. meeste. **B.** Ombe d. d. meesters. — 7. **V. A.** Die oit screven. **L.** Ende die. **B.** D. citen scriven bi n. — 8. **V. A.** ghelovelic sijn. **B.** geloven wel t. c. — 9. **V. A.** onweselic. **B.** eest onwijs. — 10. **V. A.** Wane die c. comet. **B.** Wanen die c. c. hin. — 11. **V. A.** visschelkine. **B.** Selken vesscelkine dat h. — 12. **V. A.** Sulc een groot s. **B.** Een groet scep in sire g. — 13. **B.** philophie. — 14. **V. A.** bugerie. . grote buggerrie. — 15. **V. A.** der w. wilen. — 16. **V.** naturen. — 17. **V. A.** soude, denken. **B.** W. soude h. wonderliker donken. — 18. **V. A.** tkint. **B.** hebben kinder. — 19. **V. A.** visschelkijn alf. **B.** vesscelkijn eens h. voet. — 20. **B.** E. scep mach h. sonder s. d. — 21. **V. A.** clevet. **B.** Dattet a. dar ane clevet.

1) *N. R.* Tante virtutis ut navem adherendo detineat, ruant *venti*, seviant *procelle*, tollantur *fluctus*. Beide verzen zijn kennelijk bedorven, doch de variant bij **B.** geeft althans eene betere lezing dan die der overige Hss.

2) *N. R.* Ubi sunt stulti ac stolidi philosophi, non dico, sed immundi heretici?

L. 95 *b*. Segghen si dat hem therte gheeft,
Si sullen segghen na minen wane,
Dat weers reden doet te verstane,
Hoe die visch dat scip verbint,
Dan hoe die maghet hadde kint [1]).
Merlen [2]), partrisen ende ghiere,
Ende andre beesten menighertiere,
Sprect Ambrosis, als ict vinde,
Die ontfanghen bi den winde,
A. 115 *b*. Sonder pleghens harer ghenoet.
Ende alle es dit wonder groet,
Boven alle desen so draghet
Privilegie die scone maghet,
Want si droech ende brochte
Die dit dus wilde ende vermochte.
Dits die reden daert bi mach wesen;
Maer echinus en heeft an desen
Altoes reden enghene,
Want et es cranc ende clene.
Recht eist dan in der scrifturen,
Dat God in sinen creaturen
Heet een wonderlike God;
Want dus bliven die wise sot,
B. 63 *c*. Ende die simple, die wel gheloven,
Sullen met hem sijn daer boven.
Gheclauwet sijn si, alsmen seghet,
Also als die crevitse pleght;
Ghevaerwet of si glasin waren,
Den scorpioen ghelijc te waren.
In den mont, die hem te middel staet,
Hebben si dorne sere quaet.
V. 149 *a*. Vele liede gheven den echijn

422. **V. A.** Sechsi d. h. t. ghevet. **B.** gevet. — 23. **B.** selen. — 24. **V. A.** redene. **B.** wers. — 25. **V. A.** Hoe hi d. v. **B.** Dat d. v. tscep dus bind. — 26. **B.** D. dat. — 27. **V. A. B.** Merien. **V. A.** ghieren. — 28. **V. A. B.** ander. **V.** menighertieren. — 29. **V. A.** Spreict, ic. **B.** Spreect Ambrosius. — 30. **B.** ontfaen metten. — 31. **V. A. B.** pleghen. **V. A.** hare. **B.** har. — 32. **V. A.** Maer al es d. w. g. **B.** Maer al es dat. **L.** dit es. — 33. **V. A.** B. al d. dr. **B.** allen d. dr. — 34. **V. A.** scone *ontbr.* **B.** suver m. — 35. **V. A.** sine d. e. sine b. **B.** sine d. e. volbrochte. — 36. **V. A.** Diet dus wille e. dus v. **B.** Dijt al w. — 37. **V. A. B.** redene. **B.** dar. — 38. **V. A.** ne hevet. **B.** M. e. heft in d. — 39. **V. A. B.** redene neghene. — 40. **B.** hets. — 41. **V. A.** ist dan. **A.** Rech. **B.** es nader s. **L.** dat in. — 42. **B.** onder sine c. — 43. **B.** Heetet die. **V. A.** die w. — 44. **B.** Dus b. d. onwise sod. — 45. **V. A.** Entie. — 46. **B.** Selen. — 47. **V. A. B.** Gheclawet. — 48. **V. A.** kervitse pleghet. **B.** alse d. crevetse pleget. — 49. **V. A. B.** Ghevarwet. **B.** ofte. — 50. **V. A.** Naden scorpio eve gelijc. *Vs.* 450 *ontbr. bij* **B.**, *terwijl de regel is opengelaten.* — 51. **V. A.** ter middele. **B.** midden. — 52. **V. A.** Hebsi d. die s. q. **B.** die sere sijn q. — 53. **V.** lyeden. **A.** lieden.

1) *N. R.* Credo quod tibi dictabit ratio virginem pocius potuisse parere quam echinum pisciculum retinere navem.

2) Lees met de var. *Merien*, *N. R.* Equas.

Vianden eten over venijn,
Want diet et, hi blivet doet.
Sulc tijt so naect een stoerm groet,
So cleftet an enen groten steen,
Sone verpoerten wint engheen.

L. 95 *c.* Esox, dies machmen ghetrouwen,
Es een visch inder Dunouwen,
Diemen den hues noemt in Swaven.
Al waer hi al slicht gheschaven,
A. 115 *c.* Es hi slicht ghenoech, als wi horen,
Want hine heeft scarpeit noch doren,
Ende hi nes pijnlec clene no groet,
Maer sachte sere ende doerbloet.
Hine can verweren noch cume wischen
Den stekelinghen van clenen vischen [1]).
Die stuer speelt gherne jeghen desen,
Als die wille ghewreven wesen;
Ende als hi te vet ghevoelt sijn vel [2]),
Dat hem te scarp es ende te fel,
Vliet hi te sinen holen dan,
Die hi in overe maken can;
Maer die stuer jaechten van dane:
So vliet deen voren, dandre ane,
So dats vischers worden gheware,
Ende vaense beide tere scare.
Als die husen ghevaen sijn,
Men gheve hem drinken melc of wijn,
Om datmenne verre voeren mach.
Et heeft ghesproken sulc diet sach,

454. **V. A.** Viande e. hover v. **B.** V. nuttende. — 55. **V. A.** W. diene heet hi. **B.** W. dijt. — 56. **V. A.** S. tijt n. e. tempeest g. **B.** Weltijt soe n. e. tempeest. — 57. **V. A.** Clevet hi. **B.** Clevet ane. — 58. **V.** verporretten. **A.** verporret ten w. **B.** verportene. — 59. **V. A.** des. — 60. **B.** Danouwen. — 61. **B.** den *ontbr.* — 62. **V. A.** slecht. **B.** ware hi s. g. — 63. **V. A.** slecht g. a. wijt h. **B.** Hijs slecht gnoech alse wijt h. — 64. **B.** Want *ontbr.* **V. A. B.** hevet, no d. — 65. **V. A. B.** hine es p. — 66. **V. A.** sochte. **B.** Mar s. e. sere bloet. — 67. **V. A.** ende cume. **B.** H. c. hem v. no ontwisscen. — 68. **V. A. B.** D. st. den c. v. — 69. **B.** stur. **V. A.** spelt. — 70. **B.** Alse d. w. gecloid w. — 71. **V. A.** E. als die hus g. s. v. **B.** E. alse d. hus bevoelt. — 72. **V. A.** ente f. — 73. **V. A. B.** hole. — 74. **V. A.** doevere. **B.** dovere. — 75. **V. A.** die jagheten d. **B.** Mar d. stur jagetene danne. — 76. **V. A.** S. v. hi dan vore ende dander a. **A.** voren. **B.** S. v. hi vore ende dander anne. — 77. **B.** vesscers. — 78. **A.** bede. **B.** terre s. — 79. **B.** Alse d. hus. — 80. **B.** ende w. — 81. **V. A. B.** datmense. **B.** verre *ontbr.* — 82. **V. A.** Het hevet. **B.** Het heft g. selc dijt s.

---

[1]) Lees met de variant:

Den stekelinghen, den clenen vischen.

N. R. Quippe qui etiam a minimo pisciculo non potest se defendere.

[2]) Lees met de variant:

Ende als *die hues* ghevoelt sijn vel.

N. R. Huic libentissime affricat se sturio jocandi causa, quem *esox, statim ut sentit*, fugit ad latibula.

Dat hi III sester wijns wel drinct,
So dat hi dronken wesen dinct[1]).
B. 63 *d.* So groet vintmense datten onverre
Drie paerdé vertrecken op die carre[2]).
Men vint bet smakende visch engheen,
Daer omme hevet hi maer een[3]).
V. 149 *b.* Croestel hevet hi ende lettel bene,
Sonder in dat hoeft allene.
Van der E gaen uut hier die namen:
In F esser als een te samen.

L. 95 *d.* Fundibula es een visschekijn,
Ende wil als in rivieren sijn
Altoes beneden in den gront:
Boven sietment cume enighe stont.
A. 115 *d.* Spekelde es sijn vel ghemanc,
Ende na sire groten lanc.
Het es van doersoeten smake,
Maer te verduwene sware sake.
Fundibula et heet bedi,
Omme dat gherne in den gront si.
Dit mach, wanic, die loke wesen.
Nu hoert vort van der G na desen.

Gobio dats die gobion.
In rivieren es sijn doen,
Die zant ende kesele hebben ghemanc,
Daer es sijn voetzel ende sijn ganc
In claren watre ende op den gront:

483. V. A. IIII s: **B.** sister. — 84. **V. A.** dronkich. — 85. **V. A. B.** vintmen. **V. A.** datten. **B.** datsi. **L.** datmen. — 86. **V. A.** III p. trecken up ene kerre. **B.** perde vertrecken op ene kerren. **L.** Die. — 87. **V. A.** smakender v. gheen. **B.** bat smakenden v. ne genen. — 88. **V. A.** Daer menne h. hi ware e. **B.** Want hine heft mar een benen. — *Vs.* 489 *ontbr. bij* **B.** — 89. **V. A.** maer luttel. — 90. **V. A.** hovet. — 91. **V. A.** Van E. g. hir ute. **B.** Van E gaet hier ute. — 92. **B.** Hord van F. — 93. **V. A.** cleine visschelkijn. **B.** Fundubula e. e. clene vesscelkin. — 94. **V. A. B.** wille in r. — 96. **B.** B. eest selden teneger. — 97. **B.** Selkelde. — 98. **V. A. B.** sine grote. — 99. **V. A.** duer soeter. **B.** Hets v. sueter s. — 501. **V. A.** F. hetet b. **B.** Fundubula heettet b. — 2. **V. A.** Om. **B.** Dat in den g. gerne s. — 3. **V. A.** Dit. **L.** Die. **B.** Dat m. w. d. sake w. — 4. **V. A. B.** van G. — 5. **V. A.** dat es dat goenioen. **B.** govioen. — 7. **B.** Daer s. e. k. sijn g. — 8. **V A.** daer es sijn g. **B.** voetsele. — 9. **V. A.** Int clare water. **B.** ende *ontbr.*

---

1) *N. R.* Bibit antequam inebrietur *quatuor* sextaria vini.
2) *N. R.* Ut vix trahi possit in biga ab equis *tribus* vel quatuor.
3) *N. R.* Ezox . . . . habet ossa pauca et parva et illa cartilaginosa pocius quam solida. In capite autem multa habet. Voor vs. 487, dat in drie der teksten bedorven is, leze men met **B**:

Want hine hevet maer een been.

Zoo althans heeft men een gezonden zin, hoewel in de volgende regel hetzelfde **weder is herhaald.**

Et en neemt niet onreyns in den mont.
Scone ist ghescellet ende claer,
Ghelike of et selverijn waer.
Niet lanc ist ende ront,
Bequamelic tetene ende ghesont.

Granus, als ons Plinius seghet,
Es een visch die in die ze leghet,
Met enen oghe, dies gheloeft,
V. 150 *a.* Boven staende op sijn hoeft,
Daer hi altoes mede opwaert siet,
Ende wacht of hem mach scaden iet:
Dus es hi altoes in der hoeden.
Dese visch die slacht den vroeden,
A. 116 *a.* Die altoes hebben therte te Gode,
L. 96 *a.* Ende nauwe hoeden sijn ghebode,
Ende hem wachten alle daghe
Nauwe jeghen des viants laghe,
So dat hise in ghenen moede
Mach belopen sonder hoede.
Van der G can ic nemmer scriven:
B. 64 *a.* Hiers een in I, dat en mach niet bliven.

Irondo, als ons Plinius seghet,
Es een visch die in die zee leghet,
Ende es die zeeswalewe ghenant
Ghelijc een deel der swalewen op tlant.
Dese visch gheneert hem in der zee,
Ende es nochtan no min no me.
Alst hem lust es hi boven in die lucht
Boven in die hoghe vlucht,
Een deel na der swalewen manieren [1]).

510. **V. A.** Et *ontbr.* — *Vs.* 510—13 *ontbr. bij* **B.** — 11. **V. A.** esset, clare. — 12. **V. A.** Ghelijc als oft s. ware. — 13. **V. A.** esset. — 14. **B.** B. t. talre stond. — 15. **V. A. B.** Granus. **L.** Gratis. **B.** alse P. — 17. **V. A.** hoghe. — 18. **V. A.** in s. hovet. — 19. **V. A.** upwaert. — 20. **B.** ofte h. scadet i. — 21. **V. A.** inden h. **B.** in h. — 22. **V. A. D.** v. bediet die vroede. **B.** D. v. bediet d. v. — 23. **V. A.** thovet. **B.** heft. — 24. **V. A.** houden sine g. **B.** E. wel houd sine g. — 25. **B.** wacht. — 26. **V. A.** N. vordes v. — 27. **B.** hine. — 29. **V. A.** Van G. ne c. i. nemmee s. **B.** Van G. c. i. nemme. — 30. **V. A. B.** Hier es. **B.** ene in I dine niet m. b. **L.** ende dat. — 31. **V. A. B.** Irundo. **B.** alse **P.** — 32. **V. A.** visch *ontbr.* **B.** Ees, de z. — 33. **B.** E. e. na d. swalue. — 34. **V.** G. een der zwaelwe up tl. **A.** zwaelve up. **B.** Want hi vlieget alse swalue op tl. — 35. **V. A. B.** in die z. — 36. **V. A.** E. dies n. **B.** E. hi es n. myn n. m. — 37. **V. A.** lust hevet hi die vlucht. **B.** Alse h. l. ende heft die vlucht. — 38. **V. A. B.** lucht. — 39. **V. A.** zwaelwe maniere. **B.** maniere.

---

[1]) *N. R.* Hic pischis preterquam loligo et alius pischis maris habet morem omnibus contrarium. Manet enim ut pischis in aqua, et alas habens ad amena aeris elevatur. De lezing der variant in vs. 537—38 is boven die van den tekst te verkiezen.

Dese, daer ic dit of visiere,
Beteikent goede liede wel,
Die men in dese werelt fel,
Ghelijc als onder die zebaren,
Wandelen siet ende varen;
Doch als sijs ghewinnen stede,
Vallen si somwile in haer ghebede,
Ende vlieghen opwaert tonsen Here
Met herte ende met zielen sere.
I gaet ute, ende hier na
Comen vische namen in K.

V. 150 *b*. Kalaos, sprect Aristoteles,
A. 116 *b*. Dat in der Oestze een visch es,
Die nature van vischen heeft,
Die anders ne heeft gheen die leeft;
Want die reyn es sere goet
Andren vischen, want hise voet,
Ende Kalaos wort daer of blent;
L. 96 *b*. Ende als hi hem niet en bekent,
En mach hi hem gheneeren niet:
Dus moet hi spuwen sijn verdriet[1]).

Kilox, sprect Aristoteles mede,
Es een visch van sulker sede,
Dat hi vaste an roetsen clevet.
Die scelle, daer hi in leghet,
Es haert ende scarp na sire maniere.
Dese hevet voete viere,
Ende met sinen achtersten tween
Cleeft hi vaste an enen steen;
Met den vordersten, alst hande waren,
B. 64 *b*. Vaet hi dat bi hem wille varen,
Mach hijt verwinnen daer ter stont.

540. **B.** D. vesch daric af v. — 41. **V. A.** Betekent g. lieden. **B.** Betekent goedelike w. — 42. **V.** deser. **B.** De sijn in. — 43. **B.** G. alse d. z. — 44. **V. A.** Wandren. — 45. **B.** Want alse. — 46. **B.** Wallen si somwilen. **V. A. B.** hare g. — 47. **V. A.** upwert. — 48. **V. A. B.** herten. **B.** begerten s. — 50. **V. A.** visschen. **B.** Volgen vesscen n. — 51. **V. A.** Kalaes spreict Alebrechtes. **B.** Kale es spreect. — 52. **V. A.** in die O. **B.** in die zee. — 53. **V. A.** vissche hevet. **B.** vessce hevet. — 54. **V. A.** D. a. gheen hevet d. levet. **B.** Dat a. heft g. dat l. — 55. **B.** Bedie d. riin. — 56. **V. A.** Anderen v. vant. **B.** Allen v. — 57. **V. A. B.** Kalaes worter. — 58. **V. A.** alsi h. niene. **B.** kint. — 59. **V. A.** Ne. **B.** En *ontbr*. — 60. **B.** bliven int v. — 61. **V. A.** Kyloc spreict. — 62. **V. A.** zeevisch. **B.** vesch v. selker. — 63. **B.** rochen. — 64. **V. A.** scelpen. **B.** scelpe dar h. inne levet. — 65. **V. A.** hart. **B.** E. sc. e. hart. **V. A. B.** sine m. — 66. **V. A.** voeten. — 67. **V. A.** aftersten. **B.** E. metten a. — 68. **V. A.** Clevet h. v. **V. A. B.** anden s. — 69. **V. A. B.** Metten vorsten. **V.** als. **B.** honde. — 70. **V. A.** Vaert. **V.** waren. **B.** Vartet dart w. v. — 71. **B.** Maget iet v. ter s.

1) *N. B.* Cum non possit cibum querere fame et inedia moritur.

In de medewaerde es sijn mont.
Van II manieren vintmen dese:
Die een es clene, als ict lese,
Dien soutmen ende eet over lanc.
Dander es groet ende stranc,
Ende spekelde boven wit.
Vol van venine so es dit,
Bedi so waer hi tetene fel.
K gaet uut, hierna coemt L.

A. 116 *c.* **Lolligo**, scrivet ons Plinius,
Es een visch ende heet dus.
V. 151 *a.* Selden leefter overwaer
Enich langher dan een jaer[1]).
Si vlieghen opwaert uter zee
Alse scichten no min no me.
II voete hebben si, daer si mede
In haren mont steken, dats haer sede.
Die voete sijn hart ende een deel breet,
Daer mede vechten si ghereet.
L. 96 *c.* Haer buuc ende haer hovet
Es tusschen den voeten, dies ghelovet.
Jeghen tlant van Mauritane
In die zee, doetmen te verstane,
Daer Lixis vallet in die zee,
Vintmense ende nerghent me.
So snellike dat si somwile vlieghen[2]),
Dat si die scepe zonder lieghen
Doen versinken in die zee.
Kyramidarium boec spreect me,
Hi sprect, ets een visch sonder scellen;
Ende als stoerm die zee sal quellen,
Vliecht hi uten water te hant,

572. **V. A.** In sine m. **B.** Ane die middewert. — 73. **B.** tween. — 74. **V. A.** Deene, ic l. **B.** Groet ende c. alsic l. — 75. **V. A.** ende het. **B.** Den enen s. om te godurne l. — 76. **B.** Ende d. — 77. ende b. wijd. — 78. **V. A.** so *ontbr.* — 79. **V. A. B.** ware. — 80. **B.** ute hord van L. — *Aan den voet der kolom bij* **A.**: Keert omme van L. — 81. **B.** Loligo spreect. — 82. **V. A.** zeevisch. **B.** seevesch. **V. B.** aldus. — 83. **V. A.** leveter. — 84. **V. A. B.** twee j. — 85. **V. A.** upwert. — 86. **V. A.** schichte. **B.** scichte myn. — 87. **V. A.** hebsi. **B.** voeten hebsi darsi. — 88. **V. A.** hare m. **V.** steke. — 89. **B.** sijn *ontbr.* — 91. **V. A.** Hare buke e. hare. **B.** Hare buc e. hare. — 92. **V. A.** voete des. — 93. **B.** In die l. v. Morianen. — 94. **V.** In den z. **A.** In de. — 95. **V. A. B.** Lixus. — 96. **V. A.** niewer. **B.** Daer v. e. nieweren. — 97. **V. A.** So vele sulker daer s. v. **B.** So vele si daer ombe v. — 99. **B.** verdrinken. — 600. **V. A.** spreict. **B.** K. spreket m. — 1. **V. A.** Hie spreict hets. **B.** Het es e. vesch al s. s. — 2. **B.** E. alse die z. den storm s. q. — 3. **V. A.** Vlieghet, watre. **B.** Vliet, watere hand.

---

1) Lees: *twee* jaer, met de variant. *N. R.* Ultra duos annos raro eorum vita.
2) Lees met de variant: So *vele sulker daer* somwile vlieghen. *N. R.* Tanta multitudo lolliginum ex aqua volat, ut *cet.*

So worpten die stoerm op tlant;
Ende sine tonghe, doet hi weten,
Dat si es in twe ghespleten.

Locusta, als ons Plinius seghet,
A. 116 *d.* Es een visch die in der zee leghet,
Lanc VIII voete, bedect in scellen;
B. 64 *c.* Maer als wi hem hoeren tellen,
So es sijn scelle cranc.
Horne heeft hi voeren lanc,
Daer hi mede vecht te menigher stont,
Ende hi cruupt op den gront.
Sine hoerne hi te roeren pliet,
Alsmen an dien crevetse siet.
In watre, dat te voeren vallet,
Moetmene werpen, alsmen callet [1]),
Jof hi es so vet, datten gheen man
V. 151 *b.* Anders gheeten niet en can.
Dese visch levet in steengronde.
Ghesccpen vintmense talre stonde
Na den crekel, ende bedi
Eist dat hi so gheheten si.

L. 96 *d.* Lepus marinus es min no me
Dan die hase van der zee.
Een visch eist, als Plinius seghet,
Die in dIntsce zee te wesen pleghet [2]),
Ende es so sere ghevenijnt,
Dat aergher engheen visch en schijnt.
Maer ander zehasen men vint
In Europen, datmense vint [3]),
Na den lanthase ghelijc van hare,

604. V. A. werptene. B. Ende vliet den storm ende vard opt land. — 5. B. alse wijt w. L. thonghe. — 6. V. A. B. Die es hem in tween g. — 7. B. alse P. — 8. V. A. die der z. pleghet. B. in die z. — 10. B. alse wi horen t. — 11. V. A. sine s. B. Es hi na sire groette c. — 12. V. A. hevet. B. heft. — 13. V. A. ter somiger s. B. te selker s. — 14. V. A. crupet. V. up. A. upten. B. E. bi crupt. — 15. V. A. B. roerne. — 16. V. A. die crevitse. B. ane die c. — 17. A. B. wallet. L. V. vallet. — 18. V. A. B. Moetmenne w. alse men c. — 19. V. hi es weec. A. weec. B. Ofte hi wert so. — 20. V. A. A. niet gheheten c. B. Anders iet g. c. — 21. V. A. leven. B. vessce leven. — 22. V. A. vintmen. — 23. B. creke. — 24. V. A. Ist. B. E. d. lacasta g. si. — 25. V. A. B. dats. — 26. V. A. hane. — 27. V. A. ist. — 28. V. dintsche te w. A. dintsce te. L. dinthe te w. V. A. B. wesene. B. in die zee te w. — 30. V. A. gheen v. ne s. B. D. cume a. geen s. — 31. V. Mer a. zeehase me v. A. seehase m. v. B. vint. L. mint. — 32. V. A. dat bekint. B. alse men kind.

---

1) Lees met de variant in vs. 617: *wallet*, en in vs. 619: *weec*. — *N. R.* Unum hoc animalium genus nisi vivum aqua *ferventi* incoquatur *fluida* de carne.
2) *N. R.* In Indico *mari*. In drie der Hss. ontbreekt het woord *zee*.
3) Lees met de variant met een kleine wijziging: *dats bekint*.

Maer anders es et openbare [1]).
Maer dat hier in Vlaendrenlant
Die hase heet, als ict vant,
Dats een visch sonder venijn:
Nochtan mochti wel ganser sijn.

A. 117 *a*. Lucius dats die heect.
Liber Rerum, dat daer of sprect,
Seyt dat hi dus heet bedi,
Om dat et die waterdief si [2]).
Bi desen ist dat hie langhe levet,
Ende hi proien ghenoech hevet,
Ende soete water ghenoech ter noet,
So wort hi utermaten groet.
Pude ende vische dats sijn spise,
Ende wat so levet in sire wise,
Dat hi bevaet in sinen bedwanghe [3]).
B. 64 *d*. Hi swelghet vische van sire langhe
Harde naer in sinen maghe.
Sijn gheslachte gaet oec in die laghe:
V. 152 *a*. Dat doet sine ghierichede,
Jof dat hi hem ontsiet dus mede,
Dat si wassen moeghen ende dien
Ende hem sine proie ontvrien.
Sijns selfs saet, sijns selfs geroch
Swelcht hi in, tot dien dat doch
Vulscepen es ende het oec levet [4]).
Enen steen hi in sine hersine hevet,
Claer als karstael, niet sonder gewout;
Maer dat es als hi seere es out.
Die noordene wint doet dat hi draget,
Als ons Aelbrecht ghewaghet.

634. **V. A.** harder esset. **B.** harder es. — 35. **V. A.** Vlaenderlant. **B.** Ende. — 36. **V. A.** ic. — 38. **V. A.** wel *ontbr.* — 39. **V. A.** dat es. — 40. **V. A.** diere af spreict. **B.** Daer L. R. hir af s. — 41. **V. A.** Seghet om dat. **B.** Ende s. — 42. **V. A.** hi die waterwlf. **B.** O. die waterwolf si. — 43. **V. A.** Dese ist. **B.** Dese es. — 44. **B.** Daer hi. — 46. **B.** Dan. — 47. **V. A.** sine s. **B.** P. vesscelkine es sine s. — 48. **B.** in eneger w. — 49. **B.** in enegen b. — 50. **B.** vessce na sine l. — 51. **V. A.** sine m. — *Vs.* 651—52 *ontbr. bij* **B.** — 54. **V. A.** Of, des m. **B.** Ofte d. hi h. dies o. oec m. — 55. **V.** wasschen. **B.** mogen w. — 56. **V. A.** ontfrien. **B.** E. sine p. hem o. — *Vs.* 657—791 *ontbr. bij* **L.**, *daar het geheele fol.* 96 *uit het Hs. is gescheurd.* — 57. **B.** roch. — 58. **B.** Swelget hi indien dat d. — 59. **B.** Alse hi volscepen es ende lange geleeft. — 60. **V. A.** eersine. **B.** hersinen. — 61. **B.** alse kerstael s. g. — 62. **A.** hout. **B.** Dit es alse. — 63. **B.** norden. — 64. **B.** Aristotiles.

1) Lees met de variant: *harder*. *N. R.* pilo *duriore*.
2) Lees met de variant: *waterwolf*. *N. R.* Pischis . . . . qui etiam dicitur *lupus aquaticus*.
3) *N. R.* Cibus ejus sunt pisches et quidquid ranarum more repit.
4) *N. R.* Pari sui generis parcere recusat, vel ob naturalem crudelitatem, vel quia invidus est cibi rapineque impatiens, quia etiam propria semina, *ubi pischis formam susceperint*, persequitur.

Als die suwe es van sade swaer,
Ne werpt so haer roch hare niet naer,
Omdat hare proie niet en si minder;
Vint wasdoem, si doden die kinder.
Dit doet ghierichede allene,
Die niet ne wille hebben ghemeene [1]).
Die baers, die posch, die hebben vrede
A. 117 *b.* Voren des snoexs ghierichede,
Ensi dat hise so va,
Dat hem eerst thovet voren inga;
Want ghevet hem die staert daventure,
Si steken hem dinadren dore.
Gesont visch ist, horic van hem.
Vissche namen hort vort in M.

Murena dat es die lampreide,
Daer hier te voren sulc of seide,
Datmen ne vint negheene hien;
Maer alsoe wille ghenoots plien,
Dat soe in die mersche tijt,
Ende alse coemt harre naturen lijt [2]),
Ende dus ontfaet so hare dracht.
Dies pleghet die visschere diese wacht,
Dat hise met wispeline vaet,
Want soe uter riviere gaet,
V. 152 *b.* Als die horen waent dat serpent.
Bi Ambrosise ist ons bekent,
Dat serpent, eert an haer ghehuwet,
B. 65 *a.* Sijn venijn te voren uutspuwet.
Hier doet ons nature verstaen,

665. **B.** sie. — 66. **B.** Werpt si hare saet. — 67. **B.** en *ontbr.* — 68. **B.** Want hongert hare si swelgt haer kinder. — 69. **B.** D. es girecheit. — 70. **B.** ne *ontbr.* — 71. **A.** bars. **B.** D. b. hi mach h. v. — 72. **B.** Vor d. snocs. — 73. **B.** bega. — 74. **B.** Dat hise biden hoefde va. — 75. **B.** W. geeft die' steert sine aventure. — 76. **B.** Hi scurd sine inadren dure. — 77. **V.** hort. **B.** vesch eest vindic. — 78. **B.** Nu hord vort namen in M. — 79. **B.** dat *ontbr.* — 80. **B.** selc. — 81. **B.** Daermeer af v. gone h. — 82. **B.** alsi notens p. — 83. **B.** inden m. — *Vs.* 684 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.**, *terwijl in beide Hss. een regel is opengelaten.* — 85. **B.** E. dus o. si. **V. A.** E. dat. — 86. **B.** plegt d. vesscere. **A.** wach. — 87. **B.** Dat mense m. wispele veet. **A.** wispelne. — 88. **B.** si u. rivieren geet. — 90. **B.** Ambrosius es ons b. — 91. **B.** Alse tserpent an hare g. **V. A.** heert. — 92. **B.** S. v. het tierst.

---

[1]) Noch de lezing bij **A.** en **V.**, noch die bij **B.** drukken datgene uit wat het oorspronkelijke bedoelt. *N. R.* Femina pregnans ascendit aquas quantum potest remotius a loco suo, in quo habitare consuevit, et ibi parit ova, *ut filii sui non sint ei impedimentum prede*, et hoc propter naturalem crudelitatem, eo quod est invidus cibi.

[2]) De bij **V.** en **A.** ontbrekende regel, uit **B.** in den tekst gevoegd, is zeker bedorven, daar de naam der *slang* niet genoemd wordt. Misschien zal men moeten lezen:

Daer die serpent coemt diese rijt.

N. R. Murenas . . . dicunt . . . . a serpente concipere, et ob id in *siccum* egredi in coitum, unde a piscatoribus tamquam a serpente *sibilo* evocantur.

Met welken herten met rechte sal gaen
Ten rechten huwelike elc man;
Ende hevet hi enighe quaetheit an,
Wese natuerlic ende goet
Den vrouwen ende wel gemoet.
Die lampreide, alsmen waent,
Werpt haer saet in elke maent,
Ende dat en doen ander vissche niet.
Haer saet wast te hant dat si schiet.
Aristotiles wederseghet,
A. 117 c. Dat si der slanghen niet ne pleget,
Ende dat si hebben suwen ende hien.
Daer mach wel vrese of ghescien
Lampreide tetene [1]), eer si sijn
Ghesoden lange in goeden wijn
Met specie ende met pepre wel,
Want hare humure die sijn fel
Ende metten venine ghemanc:
Dies moet haer sieden wesen lanc.
Lampreiden bete es ghevenijnt,
Maer wien so sulke smerte pijnt,
Barne te pulvere hare hovet:
Dats die bate, des ghelovet.

Mugilus, als Plinius seghet,
Es die snelste visch die leget
In rivieren, ende es so sot,
Datmen met hem houdet spot;
Want in vare, dies ghelovet,
So dect hi allene sijn hovet,
Ende waent dat hem dan niemen siet:
Dits daermen mede te vane pliet.
V. 153 a. Hie entie snoec onder hem beden
Sijn te wintre in veden;
Te somere so ist al vergheven.
Dats omdat si bi proien leven,
Ente wintre de proie nauwet,

694. B. Met wat meningen dat s. g. — 95. B. Te. — 701. V. doe. B. E. dan d. andre vessce. — 4. A. B. der slangen. V. die slanghe. — 5. B. E. si h. soen. — 6. B. messcien. — 7. A. B. Lampreiden. — 8. B. Lange g. — 9. B. specien. — 10. B. W. h. h. sijn so f. — 11. B. met v. — 12. V. A. Die. — 13. B. venijnt. — 14. V. wie. B. Ende wien dat selke. — 15. B. Berre te pluvere. — 18. B. levet. — 19. B. es *onthr.* — 21. B. in gate. — 23. B. dat niman en s. — 24. B. Aldus menne te v. p. — 25. B. Hi ende die s. o. h. beden. V. A. leden. — 26. B. onvreden. — 27. V. ist so. B. Te s. eest al v. — 28. B. Want si met p. beide l. — 29. B. Want te w. die p. n.

---

[1]) *N. R.* Periculosum est murenas in cibum sumere.

Daer elc gherne omme lauwet [1]).

Margareta, als ons Solinus seget,
A. 117 *d.* Es een visch die te draghene pleget
B. 65 *b.* Die fine perle, die margarite.
In India, seghet sine vite,
Vintmen een groot deel van desen.
Als musselen ghemaect, als wijt lesen,
Sijn die margariten daer.
Oec weten wi over waer,
Dat onse musselen plegen te dragen,
Maer wine willen niet ghewaghen,
Dat si so scone sijn ende fijn,
Als daer ons of tellet Solijn.
In den boec van den steenen hir naer
Sullen wire of spreken meer ende waer.

Margaris [2]), als Liber Rerum seghet,
Es een visch die de see pleget.
Inden lande, daermenne vaet,
Houtmen over onwert ende quaet;
Maer men soutene ende voertene dan,
Daer hi selsien wesen can,
Ende daer es hi lief ende waert.
Doch daermen vaet in sinen aert,
Eer hi enich sout ghesmaect,
Es hi van smake wel gheraect.
Dit wanic bi gheliken een deel,
Dat wesen mach die makereel.
Wel es bi desen visch bediet
V. 153 *b.* Menighe, die luttel of niet
Gheacht es onder sine maghe,
Ghesciet daerna menighen daghe [3]),
Daer hi in vremden lande coemt,
Datmenne heere ende meester noemt,
Ende wordt lief ende waert,

730. **B.** ombe scouwet. — 31. **B.** Margarita alse Plinius s. — 33. **B.** perlen d. margariten. — 34. **B.** seggen s. viten. — 36. **B.** Na mosselen g. alse wi l. — 37. **B.** Sijn d. margriten. **V. A.** Som. — 38. **B.** O. wete wi occ. — 39. **B.** mosselen mogen d. — 40. **B.** wi en willens. — 41. **B.** so fijn. — 42. **B.** Alse dar o. of seid. — 44. **B.** Sele wire af s. mer e. war. — 45. **B.** alse. — 46. **B.** vesch d. in die s. l. — 48. **B.** Heet hi. **V.** ontwert. — 49. **B.** Men s. e. vortene. — 50. **B.** D. hi wel werd. — 51. **B.** Ende *ontbr.* — 52. **B.** darmenne. — 53. **B.** gesmact. — 54. **A. B.** smaken. **B.** geract. — 55. **B.** wanewi begeliken. — 57. **B.** des vessces. — 58. **A.** Menigen. **B.** Die gene d. lettel. — 60. **V. A.** Ghescijt. **A.** menighe. **B.** in enegen. — 63. **B.** Ende dar hi l. es e. ward.

[1]) *N. R.* Quia hyeme rarus cibus est, pro quo dimicant.
[2]) *N. R.* *Megaris* pischis est maris.
[3]) Lees met **B.**: *in enegen* daghe.

Des men clene acht in sinen aert.

A. 118 *a*. **Multipes**, spreict Plinius,
Es een seevisch die spreict aldus,
Omdat hi hevet vele voete.
Een nest maect hi met goeder moete
Van roeden [1], daer hi een ey in leghet,
Als die grote Basilius seghet;
Ende dat ey hevet cume die grote,
Als hi seghet, van ere note;
B. 65*c*. Entie suwe broet ende wacht
Vaste dat ey XL nacht:
Dan comter uyt een, groot gheslachte [2]).
Een swaer visch ist, ende niet van machte,
So sere den visschen tonsiene mede
Als van groter bendichede [3]).

Murices, seghet Plinius mede,
Es een visch na musselen sede,
Ligghende also in scellen twee,
Die men vint in die Oestzee.
Dese hebben in erande bloet,
Dat varwe es diere ende goet,
Daermen mede varwet siden,
So moet men hem ene adre snyden,
Daer dat diere dinc ute rinnet,
Als menne levende ghewinnet [4]);
Want alsi sterven, spuwen si mede
A. 118 *b*, V. 154 *a*. Stervende uut hem die dierhede.

Mulus, als ons Plinius seghet,
L. 97 *a*. Es een visch die te comen pleghet
Dicke te groter liede dische:
Des heetmene den edelen vische.

764. **B**. Dies men niet a. in s. ärd. — 66. **B**. vesch ende heet a. — 68. **B**. maket met. — 69. **B**. daert. — 72. **B**. seid. — 73. **B**. Ende die sie. — 75. **V**. vuyt. — 76. **B**. swar vesch eest e. van m. — 77. **B**. Nochtan ontsiene die vessce. — 78. **B**. Maer dats sine behindechede. — 80. **B**. mosscelen. — 81. **B**. also *ontbr*. — 82. **B**. in *ontbr*. — 84. **B**. hevet d. e. g. — 86. **B**. een ander uut s. — 88. **A**. **B**. Als mense. — 90. **V**. **A**. diere. — 91. **B**. alse P. — 92. **V**. die come. **A**. te come. **B**. vesch, comene. — 93. **V**. **A**. Dicken ter riker lieder disch. **B**. riker. — 94. **V**. **A**. **B**. Dies heetmen. **V**. **A**. visch. **B**. vessce.

---

1) *N. R.* Nidum sibi struit ex surculis.
2) *N. R.* Sequenti tempore fiunt de eo pisches innumerabiles.
3) *N. R.* Est animal multe commestionis et tamen animal multum debile . . . . et vincit magis astucia quam fortitudine. Terwijl de lezing van vs. 776 in den tekst de voorkeur verdient, is die der variant in de beide volgende verzen te verkiezen.
4) *N. R.* Preciosum . . . liquorem tingendis vestibus utilem habent, sed muricibus color in *sola vena candida* reperitur.

Van desen vintmen maniere twe:
Deen in riviere, dander in die zee.
Die van rivieren es ghebaert,
Barbele heetmenne ten Walsche waert[1]).
Dander, die uter zee coemt,
Dats diemen den ander noemt[2]).
Bede sijn si van rivieren spise[3]),
Want meer leven si in hare wise
Bi den douwe ende bi den monde,
Dan bi proien van monde[4]).
Ghesont visch ist, wilmen weten,
Op datten die ghesonden eten.

Milagor, sprect Ysidorus,
Es een zevisch, heet aldus.
Die spierinc jeghen scone weder,
Als die stoerm sal vallen neder,
A. 118 *c.* Erehande visch spierinc al,
Jeghen dat stoerm risen sal.
B. 65 *d.* Milagor en doet niet also[5]).
Hier coemt na M een in O.

V. 154 *b.* Ostrea dats des oesters name,
Ghesont visch ist ende bequame,
Ende een deel heet van naturen.
Oec houdmense over goet ter curen
Der berst uteghesopen ro.

795. V. A. B. manieren. — 96. V. A. rivieren. B. Dene in rivieren dandre. — 97. B. gebard. — 98. V. A. Baerbel heetment te Wassche w. B. Dies h. barbele t. W. w. — 800. V. A. herder n. B. diemen harder. — 1. V. A. Bede. A. spisen. B. Beide, van reinder s. L. Mede. — 2. V. A. wisen. B. bet leven. — 3. V. A. bi gronde. B. gronde. — 4. V. A. Danne. — 5. V. A. es het. B. vesch eest. — 6. V. A. Up d. V. A. B. ghesonde. — 7. V. A. seghet. B. Milager seid. — 8. V. A. ende spreict a. B. zeevesch h. dus. — 9. B. Hets die s. — 10. V. A. Al. B. Alse d. istorien. — 11. V. A. Erande vissche. B. Erande bliscap heeft hi al. — 12. V. A. J. den storem. L. den s. B. J. dat storem. — 13. V. A. ne d. B. Miligar doet. — 14. V. A. ene nemmee in. B. ene. — 15. V. A. der woester. B. Ostra es der oesteren. — 16. V. A. es het e. became. B. Een goet vesch e. een b. — 18. B. houdmen. — 19. V. A. Ter b. uutghesopen. V. so. B. Der burst.

1) *N. R.* Nobiliores vero barba gemina in inferiori labio.

2) Lees met de variant voor *ander*: *herder* of *harder*.

3) Lees met de variant: van *reinder* spise.

4) *N. R.* Victusque eorum est quod juxta ripas aeris serenitate concreverit. Lees in vs. 803 met de variant: bi den *gronde*.

5) *N. R. Milago* pischis maris est, qui... super aquas et quia, totiens tempestas cernitur mutari, *in signum leticie quod cessaverit*, volitat super undas, hoc quidem contra alios pisches et monstra maris, qui oriente tempestate videntur quasi ludere super aquas. In drie der Hss. is de tekst deerlijk bedorven, vooral in vs. 811. Hoewel de zin zeer gewrongen is, misschien door het wegvallen van een paar regels, vindt men bij B. een goede lezing:

Erande *bliscap heeft hi* al.

De bedoeling is dat de Milago *niet* de spiering is, die èn tegen schoon weder, èn tegen storm uit blijdschap zich boven het water vertoont.

Plinius scrivet also,
Dat die crevitse met groten sinne
Dien visch, dien si hebben inne,
Hem ofwinnen ende verteren,
Want sise harde sere begheren.
In die claer lucht van Orient,
L. 97 *b*. Dat es van oesters bekent,
Draghet si vaerwe, alsmen weet,
Die int Latijn oestrum heet,
Daermen in pellele wal gheraect
Water vaerwe proper of maect [1]).
Van der O vandic nemme,
Nu hoert hier vische namen in P.

Purpuree, horewi Pliniuse tellen,
Sijn vische die ligghen in scellen,
Die luxurie doen vergheten
Dien ghenen den si dicke eten.
Purpere vaerwe vindwi in desen,
A. 118 *d*. Die si spuwen, als wi lesen,
Eer si noten iet te samen:
Anders esser om gheen ramen [2]).
Dese vaerwe es sere diere
Ende ghedaen na der maniere,
Salmen spreken int commuun,
Als ene rode rose bruun.
In Orienten, dat es waer,
Daer lucht ende dau es fijn ende claer,
Vintmense, maer nemmermee,
Wanic, in die coude zee.

V. 155 *a*. Pina, horewi Plinius tellen,
Es een visch ende leght in scellen.

820. **V. A. B.** die scrijft. — 21. **V. A. B.** crevetse. **B.** met soeten s. — 22. **B.** Den vesch die. — 23. **V. A.** vertheeren. — 25. **V. A. B.** clare. — 26. **V. A. B.** Dat es vander. **V. A.** hoghester b. **B.** oestren. **L.** Daer. — 28. **V. A. B.** ostrum. **B.** in L. — 29. **V. A. B.** wel. **B.** pellene. — 30. **V. A.** W. varwe of purper m. **B.** of purper af. — 31. **V. A. B.** Van O. **V.** vindic. **A.** en vindic. **B.** ne vindix. — 32. **V. A.** Hort der visschen n. **B.** Hord vord vessce n. — 33. **V. A.** P. wil Plinius t. **L.** Pliniulse. **B.** Purpurie, Plinius. — 34. **V. A.** die *ontbr.* **B.** vessce. — 36. **V. A.** Den ghonen diese dicken. **B.** Den g. dise dicken. — 37. **V. A. B.** Purper v. vintmen. — 38. **B.** Datsi s. alse. — 40. **V. A.** A. sone e. omme. **B.** eser ombe. — 42. **V. A.** die m. **B.** E. recht na diere m. — 46. **V. A.** es *ontbr.* **B.** dan sijn c. — 47. **V. A. B.** Vintmen dese. **B.** nemmee. — 48. **V. A.** dese. **B.** Vindmense in gene ander z. — 49. **V. A.** horen wi. — 50. **V. A.** die leit.

---

[1]) Lees met de variant: *of purper*.

[2]) *N. R.* Purpure conche infra annum magnitudinem implent, quod si autem transcurrant crescendo conche vim libidinis auferunt nec ultra coire possunt vel concipere, ut in tempore preciosum liquorem pariant. De vertaling geeft in vs. 835—36 geheel iets anders dan in het origineel is bedoeld.

Als die maen scinet claer
Ondoetet sine scellen naer,
B. 66 *a.* Als oft doet dochte wesen.
So comen clene vische in desen,
Crupende die scelle al vul.
Dan es pina niet so dul,
Sine luuct hare scelle dan,
Ende wat siere in begripen can,
Dat blijft doet al gheheel:
L. 97 *c.* So gheeft si haer ghenoet een deel,
Dat altoes bi haer es in hoeden.
Dus proeftmen dat vische bevroeden.

Pungicius es harde naer
Alre vische minste, dats waer.
Scotenisse ende stekelinghe
Heetmen alle dese dinghe.
A. 119 *a.* Scaerp hebben si die vinnen.
Hi ende sie machmen bekinnen.
Die hi es omme die kele roet,
Dies en heeft die si clene noch groet.
Van desen seyt der liede raet,
Dat si wassen sonder saet,
Ende alle ander vische, als ict hore,
Die wassen van haren gore[1];
Ende proevent bi dustaenre cracht:
Men make ene niewe gracht,
Ten eersten somer vintmer daer,
Ende den andren somer daer naer
Vintmer ander vische te hande,
Also als daert es van den lande.

851. **V. A.** Ende als d. mane. **B.** Alse d. mane. — 52. **V.** Ontdoet het s. scelle daer. **A.** Ondoet, daer. **B.** Ondoet hi, daer. — 53. **V. A.** A. of het. **B.** ocht. — 54. **V. A.** cleine. **B.** Dan c. cleine vessce. — 55. **V. A.** sine s. **B.** sine sculpe vul. — 56. **V. A.** Sone es. **B.** So nes. — 57. **V. A.** Soene, scellen. **B.** scelpen. — 58. **V. A.** soere. **B.** binnen beluken. — 59. **V. A. B.** blivet. **B.** geel. — 60. **V. A.** ghevet soe haren ghenote. **B.** Dan deeltet sinen genoten en d. — 62. **V. A.** proevet men d. v. vroeden. **B.** vessce vroeden. — 64. **V. A.** visschen minst. **B.** Dalre minste vesch. — 65. **V. A.** of. **B.** Govioene ofte s. — 66. **V. A.** aldustanighe. **B.** H. dus dane d. — 67. **V. A.** so hebsi. **B.** vimmen. — 68. **V. A.** Hie e. suwe. — 69. **V. A.** hie es om. **B.** om. — 70. **V. A.** ne hevet d. suwe cleen no g. **B.** cleine noe g. — 71. **V.** seggen die l. **A. B.** seghet. — 73. **V. A.** al, ic h. **B.** E. andre vessce. — 74. **B.** van *ontbr.* — 75. **V.** provent. **V. A.** bi dustanigher craft. **B.** dusdanre. — 76. **V. A.** een nuwe graft. **B.** maken e. neuwe. — 77. **V. A.** somere vintmense. **B.** irsten somere vindmense. — 78. **V. A.** Enten anderen somere. **B.** E. ten a. somere dar. — 79. **V.** visschen. **V. A.** te handen. **B.** Vindmen andre vessce thande. — 80. **V. A.** Suelc a. die aerd es v. d. landen. **B.** Selc alse die aerd.

---

[1]) *N. R.* Vulgus hos opinatur sine semine in aquis crescere, et quod mirabilius est, horum semine alios.

V. 155 *b*. Pecten dat es die pladijs.
Plinius ghevet hem prijs,
Ende seghet dat ghetempert visch si,
Ende proevet redene waer bi;
Want als hitte es of cout
Gheweldich in hare ghewout,
So vlien si in die diepe zee:
Bede so doen si hem so we;
Maer als die lucht es int ghevoech,
Dan sijn si gans ende vet ghenoech.

A. 119 *b*. Porcus marinus dats maerzwijn.
Gheribt, ghespect, dinct et sijn
B. 66 *b*, L. 97 *d*. Na een zwijn, datmen siet gaen.
Plinius doet ons verstaen,
Dat some maerswine zonder waen
Dorne op den rigghe staen,
Die sware sijn ghevenijnt,
Ende daermen sere of es ghepijnt.
Die galle daer of, dus seghet hi,
Dat triakel daer jeghen si.
Bi lime leven si op den gronde,
Ende en sijn niet van goeder ghesonde,
Alsmen ons doet te verstaen.
P gaet uut, R coemt ane.

Rana marina dats die zepuut.
Plinius hetene overluut
Piscatrix, want hi vische vaet.
Also alsmen an hem verstaet,
Es hi ghehornet, daer hi mede
Den gront veroert, datmen die stede
V. 156 *a*. Ghesien en can al daer hi es.
Die vische, die niet en vroeden des,
Ende niet en pensen omme dien,
Comen daer si die moedelinghe sien.
So prent hi dat hem es naest,

881. **B**. dats. — 82. **V**. **A**. P. die g. **B**. die geft. — 83. **B**. seid, vesch. — 84. **V**. **A**. **E**. p. dat daer bi. **B**. E. prueft datmeure genest bi. — 85. **B**. alse, ofte. — 88. **V**. **A**. **B**. Om dat hem bede doet te wee. — 89. **B**. Mar alse. — 90. **V**. **A**. vet endc gans. **B**. Sijn si vet e. g. gnoech. — 91. **B**. teverswijn. — 92. **V**. **A**. Gherebbet, het. **B**. Gebect g. dinket mi. — 95. **V**. **A**. somighe marswine. **B**. somegen merswinen. — 96. **V**. **A**. upten. **B**. opten rugge. — 97. **V**. **A**. swaer. **B**. sere. — 99. **B**. dar af dat s. hi. — 900. **V**. **A**. **B**. triakle. — 1. **V**. **A**. upten. — 2. **V**. **A**. E. sine s., sondc. **B**. en *ontbr*. — 3. **V**. **A**. **B**. verstane. — 4. **V**. **B**. ute. **V**. **A**. ende R. — 5. **V**. **A**. **B**. maris. — 6. **V**. **A**. hetcn. — 7. **B**. Piscator w. vessce veet. — 8. **V**. **A**. alsment. **B**. versteet. — 9. **V**. **A**. Ende hi cs ghehorent. — 10. **V**. **A**. verroert. **B**. groend verroret. — 11. **A**. ne c. als. — 12. **V**. **A**. ne weten. **B**. versce d. n. weten d. — 13. **B**. om. — 14. **V**. **A**. **B**. die roeringhe s. — 15. **V**. **A**. So proiet. **B**. proit hi selve.

Daer hi hem selven mede aest.
O wi! hoe menich in aertrike
Es bedroghen dies ghelike.
Alsmen dat aertsche goet verroert,
Daermen die ziele mede verboert,
Dat niet dan lijm es ende sant,
Daerwaert steket altehant[1]),
A. 119 *c.* Want al die werelt wilre toe.
Dan coemt die duvel, men weet hoe,
Ende haelt met enen corten lope
Sine proie uten hope;
Want tghewin alt folc so verblint,
L. 98 *a.* Dat niemen sijn verlies en kint.

Rumbus es een visch oec mede
Een deelkijn van diere sede,
Groet ende staerc van leden,
Die mit siere behendichede
B. 66 *c.* Hem so dect in den gront,
Datten niemen[2]) en siet te diere stont
Van hem els dan sine vinnen;
Ende als hi bi hem mach bekinnen
In sinen spronghe vische comen,
Hevet hi sine proie ghenomen.
Dat hi scalc ende listich si,
Machmen proeven wel hier bi;
Want en es gheen visch so traghe,
Nochtan vintmen in sinen maghe
Mugiluse, die sere sijn snel:
Dus maerctmen sine scalcheit wel.
Dit nes niet die stuer, doch van hem somen
Horewi den stuer rumbus nomen.

V. 156 *b.* Rais dats der rochghen name,
A. 119 *d.* Een lelec visch ende onbequame,

916. A. haest. — 17. V. A. erdrike. B. herdrike. — 18. V. A. des g. — 19. V. verteert. B. ertsce. — 20. V. bi verneert. A. bi vervoert. B. zeilo m. vervoerd. — 21. V. lijn. B. Dan n. d. lim. — 22. V. A. B. al die hant — 24. V. A. So. B. menne. — 27. V. A. W. ghewin dat volc also verblent. B. W. tg. soe tfolc v. — 28. V. A. kent. — 29. B. vesch. — 30. V. A. B. vander s. — 32. V. A. behendicheden. B. behindecheden. — 33. V. A. B. decket. — 34. V. A. Datmen niet en s. tier s. B. Datmenne niet s. — 35. B. niet d. s. vimmen. — 37. V. A. sine. B. vessce. — 38. B. Heft. — 39. V. A. B. lustich. — 40. V. A. B. hir bi. — 41. B. vesch. — 42. V. A. B. sine m. — 43. V. A. Mugilus d. s. es s. B. Mugulus d. s. es s. — 44. V. B. marctmen. B. merctmen. — 45. V. A. Dus niet den s. B. Dits die s. oec v. h. s. — 46. V. A. Hoorwi. B. Horewi. V. stuer *ontbr.* — 47. V. A. rochen. B. dat es d. rochchen. — 48. V. A. onbecame. B. vesch.

[1]) Lees met de variant: *al die hant.*
[2]) Lees met de variant: *Datmen niet.*

Ende die te verduwen es sere swaer.
Aristoteles seght over waer,
Datse doet draghen die zuutwint.
Daermen deser vele vint
Sijn si ondiere ende onwaert,
Ende alsmer verre mede vaert,
Dan sijn si lief ende diere
Jeghen andere vische maniere [1]).
Scaerp ghetant als ene saghe,
Die oghen oft een duvel ware [2]),
Hevet die rogghe enen staert
Als een serpent achterwaert;
L. 98 *b*. An den buuc staet hem die mont [3]).
Lelic ende onrene talre stont,
Wel naer alse breet als lanc.
'S neemt hier anegane.

Salmo, als Liber Rerum seghet,
Es een visch die te sijn pleghet
In groten, staerken, verschen rivieren.
Si sijn van alsulker manieren,
Dat si in staenden watre en moeghen
Niet langhe leven of ghedoeghen.
Een swaer visch ist van goeden smake,
Maer hi hevet ene sake,
Dat hi saen versaden doet,
Al es sijn smake goet.

B. 66 *d*, A. 120 *a*,
V. 157 *a*. Sturio dat es die stuere,
Een visch ist die sine natuere
Neemt in groten rivieren.
Cume in enigher manieren
Nut hie iet spisen dan van der lucht.

949. **V. A.** verduwene es seer. **B.** verduwene es sw. — 50. **V. A.** seghet. **B.** seid. — 51. **V. A. B.** Datse d. d. die suden wint. **L.** Dat si. — 53. **V. A.** S. so o. **B.** onwerd. — 54. **V. A.** varre. **B.** alsmenre v. m. vert. — 56. **V. A.** ander. **B.** andre vessce. — 57. **B.** Scarp g. alse. **V. A.** een s. — *Vs.* 958 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.**, *terwijl de regel is opengelaten. Bij* **L.** *staan vs.* 957 *en* 958 *in omgekeerde volgorde.* — 58. **B.** Dogen oftmen den d. sage. — *Vs.* 959—60 *ontbr. bij* **B.** — 62. **V. A. B.** onreine. — 63. **V. A.** alse l. **B.** Welna also b. alse. — 64. **V. A. B.** hir sinen a. — 65. **B.** alse. — 66. **V. A. B** sine. **B.** vesch. — 67. **V. A.** starken varschen. — 68. **V. B.** Si sijn v. also s. m. **L.** Sijn si. **B.** Si sijn v. alselker. — 69. **B.** en *ontbr.* — 70. **V. A.** noch hiet g. **B.** no g. — 71. **V. A.** goeder. **V.** smaken. **B.** swar vesch eest v. goeder s. — 74. **V. A. B.** sine. — 76. **B.** vesch eest. — 77. **V. A.** Nemet i. g. riviere. — 78. **V.** bi enighe maniere. **A.** C. bi. — 79. **V. A.** hi hiet s. d. die l. **B.** Nut hi s. dan die l.

---

1) *N. R.* Ubi vero pischium egestas est, et ibi et eis raritas precium facit.
2) Lees met de variant: *oftmen den* duvel *saghe.*
3) *N. R.* Oculos habent horribiles, os deformitate lividum, et hoc non eo loco quo pisces ceteri, sed loco ventris.

Staerc es hi ende van groter vlucht.
Na siere groote sijn ghemene
Sijn daermkine clene.
Sine lever es so soete,
Ensi dat mense bittren moete
Mit der galle dier an cleeft,
Dat si tetene mesquame gheeft[1]).
Een gat heeft hi staende ront
An sijn hoeft ende ghenen mont.
In zuden winde wert hi vet.
Met melke leeft hi welna bet
Dan hi ware in die riviere.
Versch gheten na sire maniere
L. 98 *c*. Voet hi bet dan visch enghene.
Dan recht[2]), so es al in ene
Sijn visch te houdene harde quaet,
Want hi te hant aerghen gaet.

Spongia, als ons Plinius seghet,
Es een visch die te cleven pleghet
An roetsen, die in die zee cleven,
Ende die bi den lime leven.
Men treese of al stillekine,
Els wintmense met groter pine,
Want sijs ghevoelen ende houden hem vaste.
Dese bringhen ons hare gaste[3])
Niet omme eten noch om smake,
Maer om te orbaren in ander sake.

A. 120 *b*, V. 157 *b*. Sinatina[4]), als Plinius seghet,

980. **B**. ende *ontbr*. — 81. **V**. **A**. **B**. sine gr. **B**. gemeine. — 82. **V**. **A**. Sine daremkine. **B**. darmekine cleine. — *Vs*. 983—84 *in omgekeerde volgorde bij* **L**. — 83. **V**. **A**. **B**. levere. — 84. **V**. **A**. Ensi of. **B**. E. oft. — 85. **V**. **A**. **B**. Metter g. diere an clevet. — 86. **V**. **A**. mescame ghevet. **B**. gevet. — 87. **V**. **A**. hevet. **B**. heft. — 88. **V**. **A**. hovet. **B**. In s. hovet. — 89. **V**. **A**. sudene w. wort. — 90. **V**. **A**. levet. **B**. Bi m. levet. — 92. **V**. **A**. Varsch ghegheten dats sine m. **B**. V. g. es sine. — 93. **V**. **A**. ne gheen. **B**. bat, ne geen. — 94. **V**. **A**. Dan rechet, in een. **B**. Alst rechent soe eest al in een. — 95. **B**. vesch. — 96. **V**. **A**. arghen. **B**. argeren. — 97. **V**. **A**. ons *ontbr*. **B**. alse P. — 98. **V**. **A**. **B**. clevene. **B**. vesch. — 99. **B**. Van rochen. — 1000. **V**. **A**. Entie. — 1. **V**. **A**. **B**. treese of st. **L**. treetse. — 2. **V**. **A**. ghewinnet mense. **B**. Ende doeter toe groete p. — 3. **V**. **A**. houder. **B**. Gevolen s si h. h. v. — 4. **B**. Ende men bringt ons dese g. — 5. **V**. **A**. **B**. om e. no. — 6. **V**. **A**. omme toerbaerne in andere. **B**. torbarne in andre. — 7. **B**. Sinatica alse.

1) *N. R.* Ipsum epar in tantum dulce, quod sine abominatione stomachi vix mandi possit, unde ipsius felle, quod contiguum est, epar solet fricari.

2) Een in de drie Hss. schromelijk bedorven woord. Men leze: *Donret*. *N. R.* Ex solo *tonitruo* carnes eius subito corrumpuntur et fetent. De variant bij **B**. (*reghent* voor *donret*) levert althans een goeden zin op, en doet tevens zien hoe de corruptie is ontstaan.

3) Lees met de variant:

Ende men bringhet ons dese gaste.

4) *N. R.* Squatina, d. i. de zee-engel.

Es een visch die proiens pleghet,
Die so hart hevet dat vel,
Datmer mede polliert wel
Beide hout ende yvoer mede.
So haert ist jeghen alle snede,
Datment cume met enighen stale
Cume mach ghewinnen wale [1]).

B. 67 *a*. Salpa, seghet Plinius mede,
Es een visch van vreemden sede,
Want nemmermeer en mach hi dieden [2]),
Datmen den visch mach ghesieden
In enech water met enighen viere,
Men moeten, dats sijn maniere,
Eer sere blouwen ende slaen.
Bi den vische machmen verstaen
Den zondare, die langhe stonden
L. 98 *d*. Volghet den dorperliken zonden,
Ende menne niet wecken mach
Met ghenen precle, sonder slach
Van siecheden of van plaghen [3]),
So sietmen in someghen daghen,
Dat hi hem bekeert aen sinen danc,
Ende wort behouden int bedwanc.

A. 120 *c*. Sepia, seght Plinius me,
Dat een visch es in die zee.
Hie ende sie, dats menighen cont,
Vlieten te samen talre stont.
Woert ghewont in enighen doene
Die sie met enighen aerpoene,
So staet haer die hi te staden;

1008. **B.** vesch. — 10. **V. A.** poliert. **B.** Datmenre m. polerd w. — 11. **V. A.** Bede h. e. yvor. — 12. **V. A.** hart esset. **B.** goet eest j. allen s. — 13. **B.** Datmen met ysere no met s. — 14. **V. A. B.** Niet en can verwinnen. — 16. **V. A. B.** vremder. **B.** vesch. — 17. **V. A.** nemmermee ne cant gedieden. **B.** nembermee caent gedieden. — 18. **B.** vesch can. — 19. **B.** enegen watere. — 20. **V. A. B.** moetene d. sine m. — 22. **V. A.** desen v. **B.** desen vessce. — 23. **V. A.** Dien s. dien l. stonde. **B.** stonde. — 24. **V. A. B.** der dorperliker sonde. — 25. **V. A.** men n. ghewerken m. **B.** gewecken. — 26. **V. A.** M. g. prediken. **B.** predekene. — 27. **V. A.** jof. **B.** ofte. — 28. **B.** Doch s. — 29. **V. B.** betert an. **A.** bethert an. — 30. **V. A.** met b. **B.** dort b. — 31. **V.** seghet P. mede. **A. B.** seghet. — 32. **V. A.** Dat es e. v. in. **B.** D. es en vesch. — 33. **V. A.** suwe. — 34. **V. A.** Vloten. **B.** Vloeten, te meneger s. — 36. **V. A.** suwe met e. harpoene. **B.** soe met e. harpoene. **L.** in e. — 37. **V. A.** die hie. **B.** hare d. h. in s.

---

1) *N. R.* Pilus vero ipsius brevis et niger est.... Habent adeo durum.... ut ferri vel calibis acumine vix possit inscidi. In vs. 1013 leze men met de variant:
Datment *met ysere no met* stale.

2) Lees met de variant: *en cant ghedieden*.

3) *N. R.* Nisi prius infirmitatum aut tribulacionis alicuius *flagelle* subtili ferro castigentur.

Maer woert dic hi verladen,
Die sie gaet scuven ende ontvliet,
V. 158 *a*. Ende en dankets hem weder niet.
Worden si oec beide te samen
Ghewaer enigher mesquamen,
Si spuwen uut een aterment,
Ende makent so donker al omtrent,
Dat si ontsien alst ware nacht [1]).
Dat aterment heeft sulke cracht,
Doetment in ene lampte claer,
Ende steecter in ene weke daer,
Wat soer omtrent es, als ict hore,
Scijnt swaert ghelike den more [2]).
Emmer sijn si in die zee
In ghenote te samen twe.

Scourus es een visch van manieren,
Dien men vint in den rivieren,
B. 67 *b*. Ende es ghenoeghelic ter spise.
Ambrosis spreect, die wise,
L. 99 *a*. Dat hi edeket ghelijc den stiere,
Jeghen alre vische maniere [3]).
A. 120 *d*. Dese was in verren lande ghesocht,
Ende te Rome in die Tyber ghebrocht,
So datter vele sijn aldaer.
Ysidorus sprect over waer,
Dat hi sere quaet es te vaen.
Ontsiet hi hem te begaen,
Ist in corven, ist in netten,
Hi cruupt achterwaert uten strecke [4]);
Ende elc beghevet andren niet,

1038. **V. A.** wort die hie. — 39. **V. A.** suwe g. scuwen. **B.** vliet. — 40. **B.** dankes. — 41. **V. A.** Wordsi bede oec. **B.** Word sie. — 42. **V. A.** Gheware e. mescamen. **B.** Geware. — 43. **V. A.** So sp. si ute e. atrement. **B.** Soe s. si, atrament. — 44. **V. A. B.** al *ontbr*. — 45. **V. A. B.** ontvlien. — 46. **V. A.** hevet. **B.** hevet selke. — 48. **V. A. E.** ontsteict in e. wieke d. **B.** ontsteect ene wieke. — 49. **V. B.** Wat sore. **V.** is. **A.** Wat sore o. e. a. ic h. **L.** Want. — 50. **V. A. B.** S. al swart ghelijc. — 51. **B.** Ember. — 52. **B.** samenen. — 53. **V.** Staurus. **A. B.** Scaurus. **B.** vesch. — 54. **V. A. B.** Diemen v. in r. — 55. **V. A.** ghenoughelic. **B.** es *ontbr*. — 56. **V. A.** seghet. **B.** Ambrosius seget. — 57. **V.** Datti briesschet. **A.** briesschet. **B.** edect. — 58. **V. A.** visschen. **B.** vessce. — 59. **V. A.** varren. — 60. **V. A.** Romen in Tybre. **A.** Tibre brocht. — 62. **V. A.** spreict. **B.** seid. — 63. **V. A.** vane. **B.** D. hi q. es sere te vane. — 64. **V. A. B.** begane. — 65. **B.** Eest i. c. ofte. — 66. **V. A. B.** uter letten. **B.** achter — 67. **A.** elc ne. **B.** elc en.

1) Lees met de variant: *ontvlien*. *N. R.* Effuso atramento eorum, quod hiis pro sanguine est, et obfuscata aqua absconduntur.

2) *N. R.* Ipso autem attramento tanta vis inest, ut eo posito in lucerna, ablato priori lumine, Ethyopes videri faciet.

3) *N. R.* Inter omnia genera pischium solus . . . *ruminare* perhibetur.

4) Lees met de variant: *uter letten*. *N. R.* Ita ingeniosus . . ., ut cum inclusum se gurgustiis vidit, non fronte eripere nititur, nec infestis viminibus caput

Daer hine in die jachte siet.
Hoert vische namen vort in T,
Want in S en vandics nemmee.

Torpede, als ons Plinius seghet,
Es een visch die in die moddere leghet;
V. 158 *b*. Ende wat vische die swemmen wille,
Daer hi leghet in den gront stille,
Verliest sijn macht ende wort traghe,
Ende dan vaet hine in der laghe.
Men voert sine levere verre,
Om lieden te maken erre [1]).
Hi es van so groter machte,
Wie sone noept met enen scachte,
Sine aermen ende sine lede
Verslapen hem ende vertraghen mede.
Comen sijn voeten oec an sijn vel,
Hi wort al mat, al waerhi snel.
Sine lucht van sinen live
Verswaert beide man ende wive.
Plinius ende Ysidorus mede
Segghen dit over waerhede.

Trelinus [2]), als ons Plinius seghet,
A. 121 *a*. Es een visch die te sijn pleghet
L. 99 *b*. Eens halfs voets lanc in tghemicke,
Nochtan es hi V voete dicke.
Sijn smere, ende wonder es dit,
Des somers es swart, des winters wit [3]).
B. 67 *c*. Plinius sprect in sine tale,
Al laghe gout in ene male
Ghesonken, et vloet ghelijc houte,

1068. **V. A. B.** in die lette. — 69. **V. A.** Hort visschen. **B.** Hord vort vesscen. — 70. **V. A.** S. vindixs. **B.** Vander S. — 71. **B.** Torpide alse P. — 72. **V.** vissche. **A.** visch. **B.** vesch. **V. A.** in modre. **B.** modre. — 73. **B.** vessce d. swimmen. — 74. **V. A.** gronde. **B.** in die modre. — 75. **V. A. B.** V. sine m. e. wart. **L.** Verliest hi. — 76. **B.** veet hine. **V. A. L.** hi. — 78. **V. A.** liede mede. **B.** liede te makene mede. — 79. **V. A.** Ja hi. **B.** Ja hi es v. selker m. — 80. **B.** W. dattene. — 81. **V. A.** aerme. **B.** arme. — 82. **V. A.** hem *ontbr.*; v. daer mede. **B.** Vertragen e. slapen m. — 83. **V. A. B.** Comen sine v. **B.** oec *ontbr.* **L.** Cume. — 84. **V. A. B.** ware hi. — 86. **V. A.** manne. **B.** Versward. — 88. **V. A. B.** Spreken. — 89. **B.** Trelius alse. **V. A. B.** ons *ontbr.* — 90. **V. A.** te sine. **B.** vesch d. te siene. — 91. **V. A.** alfs v. **B.** Een h. v. int g. — 92. **V. A.** Nochtanne so. **B.** Ende wel v. — 93. **V. A.** smare. **B.** ende *ontbr.* — 94. **V. A.** Somers ist s. ende w. ist w. **B.** Te somere s. te wintere w. — 95. **V. A.** spreict. **B.** spreect dese t. — 96. **V. A.** in finen wale. **B.** sine m. — 97. **V. A.** Versonken het vlotet ghelike h. **B.** Versonken het v. **L.** G. ende et.

inserere, sed adversum caude ictibus crebris laxare fores, atque ita retrorsum redire conatur.

1) *N. R.* Hujus jecori teneritas nulla prefertur.
2) *N. R.* Trebius.
3) *N. R.* Mutant colorem candidum in hyeme, et fiunt estate nigriores.

Heeftmen ghecuwet met soute
Een stic van desen vische goet,
Ende ment in dat water doet [1]).

Tymallus, sprect Ysidorus,
Es een visch ende heet aldus,
Omme dat sijn roec es bequame:
Dies heeft hi van der bloeme den name,
Van thimus, dat es ene bloeme.
V. 159 *a.* Dese visch, dien ic hier noeme,
Heeft in watre sinen ganc
Van verschen ende van souten ghemanc,
Ende es schoen ende van soeten smake.
Des dinct mi bi deser sake,
Dat et die spiring mach wesen.
T gaet uut, V coemt na desen.

Vipera, dats bekent,
Heet op tlant een serpent,
Ende in die zee ist een visch mede
A. 121 *b.* Van quaden doen, van quaden sede.
Niet groet en ist, dies ghelovet.
Boven den oghen op sijn hovet
Staet hem een been als een doren,
Scaerp ende vreselic, als wi horen;
Want wien dattet daer mede wont,
Hi es ghevenijnt tiere stont;
Maer als dit die vischers vaen,
L. 99 *c.* Dan doen si hem thovet afslaen,
Ende dat ander es goede spise
Ende nuttelic in menigher wise.

Die boec van vischen neemt hier ende.

1098. V. A. Hevetmen. B. Heeftmen. L. Heeftment. — 99. V. A. van d. vissche goet. B. van d. vessce goet. L. met, doet. — 1101. V. A. spreict. B. spreect. — 2. V. A. visschelkijn heet a. B. vesscelkijn h. dus. — 3. V. A. sine roke es so became. B. Omdat sine roke. — 4. V. A. hevet vander b. die n. B. Hevet vander bloemen die n. — 5. V. A. Want tymus dats. B. Want t. es. — 6. V. A. die ic u nome. B. vesch die ic u n. — 7. V. A. B. Hevet. B. watere. — 8. V. A. varsschen e. v. soute. — 9. V. A. scone e. v. soeter s. B. Ende scone e. v. soeter. — 10. V. A. Dus dinke. B. Dus d. mi b. der s. — 11. V. A. het d. spierinc. B. Dat die spierinc. — 12. V. A. ute. — 13. V. A. dat es. B. V. es b. — 14 B. Dat es. — 15 B. In d. z. eest e. vesch. — 16. V. A. quader. B. doene v. quader s. — 17. V. A. N. g. sone esset. B. eest. — 18. A. Saet. V. A. alst ware een oren. B. alst ware e. horen. — 20. V. A. Staerc, wijt h. B. Groet e. v. alse wijt. — 21. V. W. wie so het. A. so het. B. wien datter m. — 22. V. A. ter stont. B. Wart genijnt ter s. — 23. B. Mar alset die vesscers. — 24. V. A. Doen si h. af dat hovet slaen. B. Doen si h. dat hoeft a. — 26. V. A. B. in alre w. — 27. B. vessce, inde. V. A. B. hir.

[1]) *N. R.* Hanc autem ei inesse vim Plinius recitat, ut pars eius asservata in sale aurum quod deciderit in altissimos puteos admota extrahat et faciat fluctuare.

Die selve vische, die ic kende
Ende die ic vant in Latine,
Hebbic ghedicht met mire pine.
Voert suldi horen den VI boec,
Daer ic ju in den ondersoec
Van serpenten bedieden sal;
Maer eer ic spreke van elken al,
B. 67 *d.* So sal ic ene redene clene
Spreken teerst int ghemene.

1128. **V. A.** visschen. **B.** vessce, kinde. — 29. **V. A. B.** inden L. 31. **B.** Vord seldi h. d. seesten b. — 32. **V. A.** u. **B.** u den. — 34. **V. A.** ic u s. — 35. **V. A. B.** Sine nature groot ende c. **B.** cleine. — 36. **V. A.** Sal ic eer s. int g. **B.** gemeine.

BOEK VI.

Nat. R. L. VIII.

V. 159 *b.* Aristoteles die seghet,
Dat gheen serpent te hebben en pleghet
Hoeden, en ware dat sijn saet
Na der vische maniere gaet.
Haer tonghen swart ende lanc ghespleten.
Hem leghet therte, wilhi weten,
Recht na den halse, in der maniere
Gescepen dat es ene niere [1]).
Groete serpenten hebben alle
Op die levere die galle;
A. 121 *c.* Den clenen, dat es haer pleghen,
Es si op enen daerm gheleghen.
Oec werd weder siende tserpent,
Ist datment maect blent.
Ist datmen hem den staert ofslaet,
Hi wast als hem die tijd vortgaet.
XXX ribben heeft tserpent,
Ende daer si noten, dats bekent,
So vaste cleven si te samen
Alst een ware, daer twe hoefde uut quamen.
Vleesch ende gras eten si ghemene,
Lettel drinken si ende clene;
L. 99 *d.* Wijn hebben si lief, ende daer mede
Vaetmense in menigher stede.
Sine pissen groet noch clene,
Want sine hebben blase negheene.
Oec smelten si utermatene clene,

1. **V. A. B.** Aristotiles. — 2. **V. A. B.** hebbene pl. — 3. **V. A.** Heden ne waer. **B.** Hoden maer. — 4. **V. A.** visschen. **B.** vessce. — 5. **V. A.** Hare tonghe s. lanc ende g. **B.** Hare tonge, gespelten. — 6. **V.** wel hi. **B.** Ende l. t. wilmen w. — 7. **V. A. B.** hase. — 8. **V. A.** als es. **B.** G. alse ene miere. — 9. **V. A. B.** serpente. — 10. **V. A.** Up d. levre. — 11. **V. A.** dats h. **B.** cleinen dats hare. — 12. **V. A.** soe up e. darem. **B.** sie, darem. — 14. **V. A.** maket. **B.** Eest d. maket blint. — 15. **V. A.** Eist, afslaet. **B.** Eest, stert afsleet. — 16. **V. A.** Hi w. hem als die t. **B.** Hi w. weder alse d. t. vord geet. — 17. **V. A.** rebben hevet. **B.** rebben h. serpent. — 18. **V. A.** dits. **B.** eest b. — 20. **V. A.** hovede uut camen. **B.** Aelst, dar II hovede. — 21. **V. A.** gars. **B.** gers. — 22. **V. A.** Luttel. **B.** Niet en d. si ofte cleine. — 23. **V. A.** hebsi. — 24. **V. A.** V. te m. s. **B.** Soe v. te m. s. **L.** Vaetmensi. — 25. **V. A.** no. **B.** Si en p. g. no c. — *Vs.* 26—27 *ontbr. bij* **L.** — 26. **B.** si en, engene. — 27. **B.** Si s. utermaten cleine.

---

[1]) *N. R.* Cor eius post collum est simile *reni.*

Na dat si grote sijn ghemene.
Plinius die maect ons cont,
Als dat serpent enen man wont,
Dat daerde selve wreect den man,
Want in haer et niet gheduren en can,
Ende moet sterven daerna saen.
Elc serpent en mach verslaen
Altoes maer enen man te samen,
B. 68 *a.* Sonder salamander bi namen.
Plinius sprect dat vander gallen
Dat venijn coemt hem allen.
In den winter crupen si ghemene
In aerde, in boemen ende in stene;
Metten lentine coemen si voert.
V. 160 *a.* In Yrlant, alsmen over waer hoert,
En mach altoes gheen serpent sijn,
Noch niet dat draghen mach venijn;
Ja, Iertsche aerde vintmen hier,
Werptmense op een ghevenijnt dier,
Weder et es clene of groot,
Et blivet op der stede doet [1]).
Dies leesmen dat wilen ghesciede
A. 121 *d.* Tusschen den Inghelschen ende den Scotten lieden
Ene werringhe op een eylant.
Die Yrsche hesceden te hant,
Datmen serpente in dat lant brochte.
Waer daer sulc dier dat leven mochte,
So soude dat lant der Scotten wesen,
Ende storven si, et bleve hem bi desen.
Men deet, ende die woerme storven:
Dus hebben die Yrsche tlant verworven [2]).

28. **V. A.** groot s. al g. **B.** groet s. gemeine. — 30. **B.** Alse. — 31. **V. A.** wreict. **B.** derde. — 32. **V. A.** hare het n. g. can. **B.** W. dar niet g. can. — 34. **V. A.** ne m. — 35. **V. A.** A. waer. — 36. **V. A.** salmandra. **B.** salamandre. — 37. **V. A.** spreict. **B.** spreect. — 38. **V. A.** comt van h. a. **B.** van hen a. — 39. **V. A.** Tes wintertijts. **B.** Wintertijt. — 40. **V. A.** gerden. **B.** In hole bome. 41. **B.** lintine comense. — 42. **V. A.** Hierlant alsment o. waerheit. **B.** over waer *ontbr.* — 43. **V. A.** Ne. **B.** En *ontbr.* — 44. **V. A.** No. **B.** No nie d. draget v. — 45. Ya Yertsche. **A.** Yersche. **B.** Irsce. — 46. **V. A.** Werpmense up. — 47. **V. A.** W. dat es. c. so g. **B.** W. het e. c. ofte g. — 48. **V. A.** Het b. up die s. **B.** die s. — 49. **V. A.** leset men. **B.** leestmen. — 50. **V. A.** T. dInghelsche ente Scotsche liede. **B.** dIngelsce ende dHirsce liede. — 51. **V. A.** warringhe om e. heilant. **B.** E. grote weringe om e. eilant. — 52. **V. A.** Hiersche eesscheden. **B.** DIrsce heisceden. — 53. **L.** serpente *ontbr.* — 54. **V. A.** Waerd dat s. dier daer l. m. **B.** Wart dat sele dier dar l. m. **L.** suilc, dier *ontbr.* — 55. **B.** der Ingelsce. — 56. **V. A. B.** het. — 57. **V.** entie wormen. **A.** entie. — 58. **V.** Hiertsche. **A.** Hiersche. **B.** dIrsce.

---

1) *N. R.* Ubicumque terra de Hybernea *allata* projecta fuerit super animal venenatum illico moritur. In vs. 45 zal men waarschijnlijk moeten lezen: *voert*men.

2) *N. R.* Accidit ut inter *Hybernos* et Scotos pro quadam insula esset discordia, cumque ad judicium Hyberni expeterentur, ut serpentes insule referrent hoc quod

Ysidorus seghet, diet weet,
Ende Jacob, dat serpente sijn heet:
Bedi hebben si clene ghewout
L. 100 *a.* Nachtes ende als die tijt es cout.
Over waer sprectmen, dat tserpent vliet
Daert den mensche naect siet.
Ambrosis sprect voer waerheit nu,
Dat des menschen nuchteren spu
Die serpenten sterven doet:
Dus draghet elc anders doet.
Siet dat serpent hem in die noet,
Ic mach u segghen wat dat doet:
Alt lijf worptet in den slach,
Op dat thovet ondraghen mach.
Es hem thovet ghesont bleven,
Dan behoutet wel dat leven.
Als et wille int water sijn,
B. 68 *b.* Spuwetet uut sijn venijn;
Alst ute comet so neemtet weder
Sijn venijn, daert leide neder.
Verliestet sijn venijn oec mede,
Et doet hem ter selver stede.
Langhe leven mach tserpent,
Want alst hem veroudert kent,
Vastet ende wort magher dan,
V. 160 *b.* So ruumpt sijn vel dattet heeft an,
So cruuptet doer een nauwe gat,
Daer et hem of mach stropen dat,

59. **B.** seid dijt. — 60. **V. A.** heet. **L.** leet. — 61. **V. A. B.** hebsi. — 62. **V. A.** Nachts. **B.** Nachts alse. — 63. **V. A.** spreict men. **V.** serpent. **B.** Vor w. siedmen daer ts. siet. — 64. **V. A.** Daert d. m. naket s. **B.** Den man n. dattet vliet. **L.** Daer. — 65. **V. A.** A. seit over w. **B.** Ambrosius seid. — 66. **B.** nuctere. — 67. **V. A.** serpente. — 68. **V. A.** des anders. — *Vs.* 67—70 *bij* **B.**:

Sterven doet en scijnt
Van den live dat serpent:
Dus draget elc anders doet.
Siet dat serpent hem in die noet.

Vs. 70 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.** — 71. **V. A.** werpt het vorden s. **B.** Al dlijf werpet vorden s. — 72. **V. A.** Upd. **B.** dat lijf. **V. B.** ontdraghen. — 74. **V. A.** So behouet het w. sijn l. **B.** Het ondraget w. sijn l. — 75. **V. A.** het. **B.** Alst w. in dat w. s. — 76. **V. A. B.** Spuwet ute. **B.** dat v. — 77. **V. A.** coemt so neemt het. **B.** comt s. nemet. — 78. **A.** weder. — 79. **V. A.** Verliest het. — 80. **V. A.** Het doot hem selven up die s. **B.** Het d. h. selven op die s. — 81. **V. A. B.** L. mach l. dat serpent. — 82. **V. A.** verhoudert. — 83. **B.** Wastet. — 84. **V. A.** rumet s. v. dat hevet. **B.** rumplet s. v. dat hevet. — 85. **V. A. B.** Dan crupet dor. — 86. **V.** D. het mach ofstropen d. **A.** D. het of. **B.** Dart mach afstropen d.

---

futurum signum eorum esse, ut insula illa serpentes morerentur, mox allati serpentes mortui et insula cessit Hybernis. Lees in vs. 50: Tusschen den *Ierschen*, en in vs. 51 met de variant *om.*

Ende verniewet sine joeghet [1]).
A. 122 *a*. Hier toe helpt hem des venekels doeghet;
Ende als hem die oghen gaen ute,
Verniewetse an die rute.
Goede roeke es hem quaet,
Want hi tserpent verslaet.
Hier endt die tale int ghemene:
Nu hoert van elken allene,
Teerst in A, daerna in B,
Na dordine van den A. b. c.

Aspis es een serpent ghedaen
L. 100 *b*. Gheleu, blaeu, hebbic verstaen.
Dient bijt, hi es metter doet ghemeene,
Maer met behendicheit niet clene
Belesement ende so begaet,
Dat sijn venijn niet en scaet,
Ende ment mach vanghen met ghemake.
Dats om sonderlinghe sake,
Wantmen hem uten hoefde doet
Enen steen dier ende goet;
Maer nu es ene nature in desen,
Dat sere scalc es int belesen;
Want alst den toeverare verstaet,
Diet met sulken arte vaet,
So steectet in teen ore den staert,
Ende worpet tander nederwaert
Jeghen daerde, ende stopt sijn oren,
Also dat niet en mach hoeren.
Solinus bescreven heeft,
Dat elc met sinen noten levet;
Want alsmen slaet dat een doet,

87. **B.** verneuwet. — 88. **V.** venekols. **B.** venkels. — 89. **V. A.** die siene gaet u. **B.** alse h. dat sien gaet u. — 90. V. **A.** Vernuwet doghen an d. r. **B.** Verneuwet dogen ende d. r. — 92. **V. A.** W. soe serpente. **B.** W. sie serpente. — 93. **B.** Hir in d. t. — 94. **V. A. B.** Hort v. e. vort a. — *Vs.* 95—96 *ontbr. bij* **B.** — 96. **V. A.** die ordine. — 98. **V. A. B.** Ghelu. — 99. **V. A.** hi *ontbr.* **B.** Diet b. es m. d. gemeine. — 100. **V. A.** bendicheit. **B.** behindecheit n. cleine. — 1. **V. A.** Beleesment so e. b. **B.** Beleestment soe e. b. — 3. **V.** men. **B.** vaen. — 4. **V. A.** wonderlike. — 5. **V. A. B.** hovede. 6. **B.** diere. — 7. **V.** es een ene n. **A.** Mare. — 8. **B.** Want s. s. eest. — 9. **V. A.** alst den t. verstaet. **B.** ast dien t. versteet. **L.** als die t. bestaet. — 10. **V. A.** sulken arte. **L.** sulker herten. **B.** selker aerd veet. — 11. **V. A.** steket. **B.** In deen ore steect dan d. steert. — 12. **V. A.** werpet. **B.** leget dandre nederweert. — 13. **V. A.** stop s. horen. **B.** derde e. stop sine o. — 14. **V. A.** oren. **B.** Als die. — 16. **V. A. B.** ghenote. — 17. **V. A.** te doot. **B.** alse men deen sleet te d.

[1]) *N. B.* Vivit longo tempore, nam postquam senuerit, proprias carnes jejunando consumit, donec cute laxata macie per foramen repens transit.

B. 68 *c.* Tander heeft den rouwe so groet,
Dat et navolghet den mordenare:
A. 122 *b*, Hine stonde nemmer in sulker scare,
V. 161 *a.* En sallen willen anevaerden:
Dat en latet om ghene vrese van swaerden.
Men cant hem oec beneemen niet,
Hine si vroet of hine ontvliet,
Hi sal hem emmer nemen tleven [1]).
Van enen aspis es bescreven,
Dat in Egipten wilen een man
Voer sine tafle een voeden began,
So dat niemen en dede onsochte.
Te lesten dat twe jonghen brochte,
Ende een sijn jonc dode ghinder
Een van des goets mans kinder.
Als die moeder om tetene quam,
Ende si die misdaet vernam,
L. 100 *c.* Scoerde si daer om haer kint ontwe,
Ende sine quam weder nemmermee.
Na die maniere van everswine
Sijn ghescepen die tande sine.

Ausibena [2]), als wijt horen,
Dat heeft staende een hovet voren
Ende een ander in den staert.
Nu loeptet hare, nu dare waert,
Windende na spaeldrinx wise.
Beide die hoefde nutten spise,
Beide striden si ende vechten.
Plinius horic berechten,

118. V. A. hevet. B. Dander hevet d. rowe. — 19. V. A. D. het na volcht. B. Dat n. — 20. B. selker. — 21. V. A. salne. B. souden w. aneverden. — 22. V. A. Datne laet dor v. gheene v. s. B. Dan l. dor. — 23. V. A. ontnemen. B. caent h. b. n. — 24. V. A. H. si bevreet. B. Hi en si bewert ende o. — 25. V. A. En s. h. hemmer. B. Hen s. h. willen n. dleven. — 26. V. is. B. aspise. — 28. V. A. Een vor s. t. v. b. B. een *ontbr.* — 29. V. A. So d. n. dede onsochte. B. niemenne d. onsochte. L. onsachte. — 30. Ten l. d. t. jonge b. B. Soe dat lust t. jonge b. — 31. V. A. dat dode. B. dede. — 32. V. A. Een v. ghoens gods m. k. — 34. V. A. E. soe. B. mesdaet. — 35. V. A. S. soere omme har k. o. B. Scrude si tkint dar ombe o. L. haer om. — 36. V. A. soene cam. B. E. en q. w. nembermee. — 37. V. A. B. Na m. v. everswine. L. enen swine. — 38. V. A. Raghen ute d. t. s. B. Ragen hem d. t. s. — 40. V. A. B. hevet. B. hoeft. — 41. B. anden steert. — 42. V. A. lopet h. B. lopet h. nu lopet d. — 43. V. A. paeldinxs. B. paelincs. — 44. V. A. Bede d. hovede. V. metten s. — 45. V. A. Bede strijdsi. — 46. B. Pliniuse.

---

1) *N. R.* Inde ... fit ut una interempta altera incredibiliter ulcionis cura interemptorem insequatur, eumque in quantolibet populi agmine infestat, prerumpit omnes difficultates, permeat spacia, nec non amnibus arcetur aut preceleri fuga, vivere non sinit corporis occisorem.

2) *N. R.* Ansibena; doch lees met *Vinc.* Anfibena, d. i. *Amphisbaena* of ringhagedis.

Dattet hem eerst na winter toghet,
Want et coude heeft ghedoghet [1]).
Voer den cuchuut çoemtet, dats waer.
A. 122 *c.* Sijn oghen sijn als dat vier claer.
Ic en vant nemmeer in A,
Nu hoert van der B hier na.

V. 161 *b.* Basiliscus in Latijn
Es in Dietsche een kueninxkijn,
Ende ets oec coninc op allen venine.
Dese aertsche plaghe pleght te sine
Halfs voets lanc, ghespekelt wit.
B. 68 *d.* Op sijn hovet hevet hit
Spekelde in der ghebare
Als oft ene crone ware.
Alle serpente sijn voer hem bloed,
Want etse metten ademe doet;
Met opsiene doetet den man.
Wie so andren teerst ghesien can,
Hi blivet doet, hoe dat si [2]).
Dit scrivet Jacob van Vetri,
Ende Plinius doet ons verstaen:
L. 100 *d.* Niet allene maghet verslaen
Den mensche, maer al daert levet
Daert sine wone hevet [3]).
Sijn venijn doet oec uut ende uut
Verderven beide boem ende cruut

147. V. A. Dat het. B. Dat h. na midwinter t. — 48. V. A. W. het c. best g. B. W. het c. wel g. — 49. V A. Vorden kockuut comt het. B. Vorden cuccuc comet. — 50. V. A. Sine o. sijn. B. Sine o. sijn alse een v. L. sijn *ontbr.* — 51. V. A. Inne vanter nemmee. B. Ine vanter nemmee. — 53. B. Basilicus. — 54. V. A. Dats in. B. Mach in Dietsch e. coninc sijn. — 55. V. A. Hets c. boven alle v. B. Want hets c. boven. — 56. V. A. aerdsche p. pleget. B. ertsce p. pleget. — 57. V. A. Alf. B. gespeket. — 58. V. A. Up, dit. B. hoeft so h. dit. — 59. V. A. B. Spekelkine. B. diere g. — 60. B. Alse. — 61. V. A. vor h. doot. — 62. V. A. B. hetse. — 63. V. A. upsiene doot. B. dodet. — 64. V. A. Wien so a. eerst. B. Wie dat a. ierst sien c. — 65. V. A. so hoe. B. hoe soet. — 66. V. A. Dus s. ons J. v. Vitri. B. Dus, Vitri. — 67. V. A. Plinius d. oec te v. A. Ende *ontbr.* — 68. V. A. N. a. ne maghet v. B. macht. L. machmen. — 69. V. A. mare al dat. B. mar al dat. — 70. V. A. Ja tlant d. s. w. in h. B. Ja dlant dart sine joie in h. — 71. V. A. Dat venijnt oec. B. Dat veninet u. e. u. — 72. V. A. Het verdervet bome. B. Het venijnt bome.

---

[1]) *N. R.* Sola serpentium frigori se committit prima omnium procedens. Lees in vs. 148 met de variant:

Want et coude *best* ghedoghet.

[2]) *N. R.* Si hominem primo viderit serpens, homo primo moritur. Serpentem vero si homo primo viderit, serpens extinguitur.

[3]) *N. R.* Terre exitus quoque polluit mortifere et exurit, ubicumque ferale sortitur receptaculum. Lees in vs. 169—170 met de variant:

maer al *dat* levet,
Ja tlant, daert sine wone hevet.

Ende al dat wast groet ende clene.
Et scoert, met sinen ademe stene,
Et venijnt die lucht oec mede.
Vlieght een voghel daer ter stede,
Hine mach niet min verdinghen,
Dan hem die vederen besinghen.
Sijn wisplen alle serpente ontsien,
Ende alsijt vernemen, si vlien.
Allene die wesele die verwinnet,
A. 122 *d.* Want alsmen in dat lant bekinnet
In wat holen dat si wonen,
Comen die liede metten ghoenen,
Met ruten al om behanghen,
Ende latense in die hole ganghen.
Daer bitet doet ter stede,
Ende dan moet hi selve sterven mede [1]).
V. 162 *a.* Nochtan doch dat et blijft doet,
Hem blivet nochtan macht so groet,
Waer soemen bestrijct ene masiere
Met pulvere van siere maniere,
Niet venijns en comter inne,
Noch oec selfs spinter an die spinne.
In Grieken, als wi horen spreken,
Es een monster daer mede bestreken.
Men seghet ons, en es gheen huus mede,
B. 69 *a.* Esser een stic van sinen lede,
Die serpenten en vlien dane.
Men doet mede te verstane,
Datmen met sinen pulvere bestrijct
Silver, ende et gout dan blijct.
Vliegende vintmense some mede,
Die Got niet en laet uut hare stede
L. 101 *a.* Verre varen om die saken,

173. **B.** cleine. — 74. **V. A.** Het scuert. **B.** Het scurdt, steine. — 75. **V. A. B.** Ende v. — 76. **V. A. B.** Vlieghet. — 77. **B.** niet licht v. — 78. **B.** sine vedren. — 79. **V. A.** wispelen. — 80. **V. A.** E. daer sijt. **B.** E. dar sijt. — 81. **B.** wesel hi. — 82. **B.** int l. — 83. **V. A. B.** hole. — 85. **V. A.** omme. **B.** ombe. — 86. **V. A.** laetse inden h. **B.** doense inden h. — 87. **V. A.** bijthise. **B.** bitten sijt. — 88. **V. A.** danne m. hi sterven m. **B.** Ende moeten si st. m. — 89. **V. A.** Al n. al es hi doot. **B.** N. al eest d. — 90. **V. A.** H. b. macht n. so g. **B.** nochtan *ontbr.* — 91. **B.** W. men. — 192. **B.** Van p. — 93. **V. A. B.** ghevenijns. **B.** en *ontbr.* — 94. **V. A. B.** N. selves spinter an d. s. **L.** spinter an *ontbr.* — 97. **V. A.** ons *ontbr.* **B.** hens g. h. — 98. **B.** Eser e. stuc. — 99. **V. A. B.** serpente. — 200. **B.** Noch doetmen ons te v. — 1. **V. A.** pulver. — 2. **V. A.** Selver e. het goud. **B.** Selver e. het dan g. — 3. **B.** vindmen. — 4. **V. A.** Dien God niet l. ute. **B.** en *ontbr.* — 5. **V. A. B.** dese s.

---

[1]) *N. R.* Tantum mustelis vincitur, quas homines illis inferunt cavernis in quibus delitescit, quibus interfectis . . . . commoriuntur mustele.

Dat sijt al woeste souden maken.
Van den andren balisische, ic wane,
Vintmen in den boec van den hane.
Diet weten wille, lese hir voren,
Daer mach hi die maniere horen [1]).

Boa dats een serpent
In Calabren bekent,
A. 123 *a*. Also als ons Plinius seghet,
Dat hi harde groet te wassen pleghet.
Talreersten dats sijn doen,
Dat et suucht buffelen ende coen,
Ende wort van hare melc so vet,
Dat et wast vele te bet,
Ende wort so utermaten groet,
Dat nieman en dar bestaen ter noet,
So dattet al verwoest die lande
Van creaturen menigherhande.
Van enen serpente ghewassen dus
V. 162 *b*. Scrivet ons sente Jeronimus,
Dat die goede sinte Hilarioen
Dede enen hoep houts opclemmen doen,
Bi Gods crachte, sonder ander maniere,
Ende verbernetse, mit viere [2]),
Om dats hem die liede baden,
Diere mede waren verladen.
Plinius scrivet al bloet,
Datmen dit vint also groot,
Ende heilighe geesten scrivent mede,
Dat si verswelgen in somige stede
Enen hert of ene coe

206. **V. A.** D. s. alle niet w. en m. **B.** al w. s. m. **L.** al *ontbr.* — 7. **V. A.** Van a. basilise. **B.** Mar andere baseliscuse. — 8. **V.** boe. **B.** V. die comen vande hane. — *Vs.* 209—210 *ontbr. bij* **L.** — 10. **B.** materie hore. — 11. **V. A.** dat es. — 12. **V. A.** Calabrien eist b. **B.** eest b. — 13. **A.** als Solinus. **B.** alse Solinius. — 14. **V. A.** Dat harde groot. **B.** Die h. g. **V. B.** wassene. — 15. **V. A.** Dalre eerste dat es. **B.** Talre ierst es s. d. — 16. **V. A.** het sughet buffele. **B.** Dattet suget. — 17. **V. A. B.** wert. **B.** haren melke. — 18. **V. A.** het wasset. **B.** Dattet waest. — 19. **B.** werd. — 20. **V. A.** niemen dar. **B.** en *ontbr.* — 21. **V. A.** dat het v. die l. **B.** S. dat hi v. die l. **L.** den l. — 22. **V. A.** menichrande. — 23. **V.** duus. — 24. **B.** Gescrivet. **V. A. B.** sente *ontbr.* — 25. **V. A.** sente H. **B** Dattie guede s. Ylaroen. — 26. **L.** Dede *ontbr.* **B.** Een h. hues opclimmen dede d. — 27. **V. A.** macht. **B.** cracht. — 28. **V. A.** verbarrentse met v. **B.** verbernese met v. — 29. **B.** di lide. — 30. **V.** ware. **B.** Dire. — 31. **B.** bescrivet. — *Vs.* 232—239 *ontbr. bij* **L.** — 32. **B.** Datment v. — 33. **A.** helighe. **B.** Die h. jeeste scrivet. — 34. **B.** menge st. — 35. **B.** I hert. **V.** enen c.

---

1) Zie B. III, vs. 1982—2000.

2) *N. R.* Hunc anguem in Dalmacia depopulantem .... rogatus beatus Hylarius lignorum struem ascendere divinae virtutis verbo et rogo superposito immanem bestiam concremavit.

Met enen swelghen daer toe.
Dusteen serpent wast, als ic gome,
B. 69 *b.* Dat wilen Regulus van Rome
In Affrike slouch te doot,
Dat wast so utermaten groet,
Dat C voete ende XX mede
Lanc was, scrijft die waerhede.
Men brochte te Romen sijn vel
Ende sine ribben also wel
Te sien doer die wonderlichede.
Ghelijc datmen wint ene stede
Moestmen dat dier bestaen,
Eerment mochte verslaen [1]).

A. 123 *b*, L. 101 *b.* B e r u s dats een serpent.
Experimentator die bekent,
Dat et met wispelen die lampereide
Uut den watre loct op die heide,
Ende et dan met haer noet [2]).
Dit es te wonderen harde groet,
Ende dicken ist also ghedaen,
Eer die lampereide conde ontgaen,
Dat sie wort ghevaen op tlant.
Bi deser reden es bekant,
Seghet dit waer ende Solijn,
Dat die lampereide draget venijn.
V. 163 *a.* Nemmeer hebbic namen in B.
Hoert serpenten namen in C.

C o r n u t i dat sijn serpente,
Seghet Solinus, in Oriente,
Omme dat si horne draghen,
Daer si mede steken ende jaghen;

236. A. B. swelgene. — 37. B. Dusgedaen serpint a. g. — 38. B. Reguluse. — 39. B. Afriken. — 40. L. D. et wast u. g. — 41. B. XXX. — 42. B. Hoge w. V. A. B. scrivet. — 43. B. brachte te Rome. — 44. V. A. B. robben. B. alse. — 45. V. A. B. siene dor w. — 46. V. A. G. alsmen winnet. B. winnet stede. — 47. V. A. B. Moestemen. — 48. V. A. Eer datment. B. soe v. — 49. V. A. B. dat es. — 51. V. A. wispelne. B. Seid dat m. wispele. V. A. B. lampreide. — 52. V. A. B. Uten. V. A. up der h. — 53. V. A. E. het danne. B. hare n. — 54. V. A. Ende dit es wonder alte g. B. Dit es wonder. — 55. B. dicke eest. — 58. V. A. Om dese redene so ist b. B. Om dat dese redene es b. — 60. V. A. B. draget v. L. wort v. — 61. V. A. weetic. B. Nember en canicker in B. — 62. V. A. serpente. B. Nu hord vord vander C. — 63. V. A. Cornute. — 64. B. Dat s. Solijn. — 65. V. A. B. Om. — 66. V. jaghe. B. Dar si met.

---

[1]) *N. R.* Quum capiebatur oportuit adhiberi baliscos et tormenta multa et varia sicut expugnacione castrorum.
[2]) *N. R.* Ut possit ad copulam concitare.

Nochtan hebben si ander venijn,
Daer liede of sterven of daer moet sijn
Triacle toe, salmen ghenesen.
Van hem es et dat wi lesen,
Dat Got desen liet verbiten
In Egipten die heremiten.

Cameleon, als Ysidorus seghet,
Es een serpent dat te levene pleghet
A. 123 *c.* Bider lucht al sonder eten.
Ghescepen ist, als wijt weten,
Na die lacerte met voeten viere,
B. 69 *c.* Scaerp gheclauwet ende quadertiere,
Lanc ghestaert, crom ende smal,
L. 101 *c.* Buulrigde na den kemel al.
Nemmerme en luuctet oghen.
Sijn vel dat mach vele ghedoghen.
Sijn buuc heeft altoes niet in.
Traech als die slecke meer no min.
Bloet heeftet utermaten clene,
Sonder in die herte allene:
Dies ist bloed in sinen moet,
Want die coenheit leghet int bloet.
Sine vaerwe cant wel verkeren,
Als ons die wise meesters leren,
Daer et al sulke vaerwe ontfaet
Alst ghedaen es, daert op gaet.
V. 163 *b.* Et laet hem den raven sliten,
Maer sal hi iet van hem onbiten,
Hi moet sterven omme dat [1]),
Hine hebbe een lauwer blat.
Winter tijt woentet in daerde,
Te lentine gaetet sire vaerde.

267. V. A. hebsi. B. N. dragen si v. — 68. V. A. of daer moet s. B. ofte daer moet s. L. ende doet moeten s. — 69. V. A. sal hi. B. salmense. — 70. V. A. esset. B. eest. — 71. V. verbieten. B. liet desen v. — 72. V. dien h. — 73. V. A. Camaleon. B. Cameleo alse. — 76. V. A. G. es het. B. Gespekelt eest alse wi w. — 77. B. lacrece. — 79. V. A. gestart. B. gesteert crum. — 80. V. A. Buulrigghende. B. Cromrugende. — 81. V. A. luket. B. Nembermer luket die o. — 82. V. A. doghen. B. dat *ontbr.* — 83. V. A. S. b. ne hevet. B. buc heeft. L. es. — 85. V. A. Bloets hevet hi. B. Bluets hevet, cleine. — 86. B. cleine. — 87. V. A. est. B. eest bloede. — 89. B. caent. V. A. B. wel *ontbr.* — 90. V. A. die *ontbr.* B. Alse o. d. w. clerke. — 91. V. A. Dat het. V. sulke. B. Dat sulke varve. — 92. V. A. bi g. B. Alse die stede es dart g. — 93. V. A. leert. B. laet. L. liet. — 94. V. A. Mare. B. Mar. — 95. B. ombe. — 96. V. A. lauer. B. Hi en h. e. lauweren b. — 97. V. A. woent het. B. tide wonet in derde. — 98. V. A. Ten l. gaet. B. Lenten tide gaet s. verde.

---

1) *N. R.* Impetibilis coraçi, a quo cum interfectus fuerit, victorem suum perimit.

In Asia, als wi lesen,
Vintmen vele diere van desen.

Carastes, als Solinus seghet,
Es een serpent, dat te hebben pleghet
VIII horne als een weder [1].
Et dect hem in den sande neder
Sonder sine horne allene,
A. 123 *d.* So comen vogle groet ende clene,
Ende wanen daer op rusten gaen,
Dan worden si verbeten saen.
Et cruupt na lampereide maniere.
Die horne hier of si sijn diere:
Men maecter of ten messen hechte,
Die comen ter tafel voer al gherechte;
Ende bringhmer enech venijn naer,
So wort die hecht swetende daer.

L. 101 *d.* Chelidrus es een serpent.
Ysidorus sprect, dats bekent,
Dat sijn venijn es so quaet,
B. 69 *d.* Dat tlant daert over gaet
Roken doet in der maniere
Als oft ware van viere [2].
Int water leeftet ende op tlant.
Hier coemt van der D na te hant.

V. 164 *a.* Dipsas, sprect Jacob van Vetri
Ende Solinus die meester vri,
Es so doerclene een serpent,
Datment cume met siene kent.
Alsment tret, men en cant ghesien,
Ende een wort ghevenijnt mettien.
Solinus die seghet al bloet:

299. **B.** Asiene alse wijt. — 301. **V. A.** Cerastes. **B.** Carester alse. — 2. **B.** hebbene. — 3. **V. A.** Achte. **B.** Achter. **V. A. B.** die w. — 5. **B.** alleine. — 6. **V. A. B.** So c. **B.** cleine. **L.** So *onthr.* — 7. **B.** dar op raste ontfaen. — 8. **V. A.** Soe wordsi. **B.** Soe. — 9. **B.** crupt. **V. A. B.** lampreiden. — 10. **V. A.** die sijn d. **B.** Dese h. sijn herde d. — 11. **V. A. B.** te m. **V. A.** echte. — 12. **V. A.** tafle. **B.** taflen v. alle g. — 13. **V. A.** brinctmen e. v. daer n. — 14. **B.** hect. **L.** svetende. — 15. **V.** Celidrius. **V. A.** dats. — 16. **V. A.** seghet diet b. **B.** seid die b. — 18. **V. A.** Dat het. **B.** Dattet dlant. — 19. **V. A.** Roken. **B.** Rieken d. i. diere m. **L.** Ruken. — 20. **V. A.** of het. **B.** Alse, vanden v. — 21. **B.** In. **V. A. B.** levet. — 22. **V. A.** van D na al te h. **B.** van D al te h. — 23. **V. A.** spreict. **B.** Dipfas. **V. A. B.** Vitri. — 25. **V. A.** duer c. s. **B.** so cleine. — 26. **B.** cumen, bekent. — 27. **V. A.** tart m. cant. **B.** Als menre op teerd m. caent. — 28. **B.** Nochtan wert hi gevenijn m. — 29. **B.** seid.

[1] *N. R.* Octo habens cornua in capite cornibus arietum similia.

[2] *N. R.* Terram, per quam hic serpens greditur, eam fumare facit.

Dient bijt, hi blijft te handen doet.
Experimentator die scrivet
Van hem, diere doet of blivet,
Datmen niet en can ghescouwen
A. 124 *a.* In sijn anschijn teiken van rouwen.

D r a c o, seght Jacob ende sinte Augustijn,
Dat onder allen dieren die sijn
Die alremeeste es, dies ghelovet.
Enen cam heeft hi op sijn hovet.
Na sire grote es clene sijn mont.
Venijn nut hi talre stont.
Wat dat hi metten staerte bint,
Ets doet, en twivels niet een twint;
Ja dolifant en cans ontgaen,
L. 102 *a.* Can hine binden staerte bevaen.
In steenroetsen ende in rivieren
Es sijn wesen na sire manieren [1],
Want sine nature es doerheet;
Ende oec int lant, daermene weet,
Es grote hitte van der zonnen,
Want wine selden gheweten connen,
Den rechten drake, dat weet wel,
Dat omme tien dien duere abel [2],
Dat woeste Babylonie heet,
Daer sijn si so groet, alsmen weet,
V. 164 *a.* Mere dan XX cubitus.
Haer roepen, wi lesen dus,
Vervaert den lieden die dit horen.
B. 70 *a.* Haer opsien doet den lieden verdoren,
Dat sulc heeft die vrese so groet,

330. **V. A. L.** Dien. **V. A.** van derste d. **B.** Dient b., van dorste. — 31. **B.** die *ontbr.* — 32. **V. A.** die hir of d. b. **B.** dire d. af. — 33. **V. A.** niene. **B.** en *ontbr.* — 34. **V. A. B.** teken. — 35. **V. A.** seghet J. e. Austijn. **B.** seid J. e. Agustijn. — 36. **V. A. B.** alle diere. — 37. **V. A.** Dalre meeste. **B.** Es dalre meeste. — 38. **V. A.** hevet. **B.** Ende e. c. opt h. — 39. **B.** cleine. — 40. **B.** V. vet hi. — 41. **V. A.** Wien so. **B.** Wien hi m. sterte b. — 42. **V. A.** Hi es d. ne t. n. **V.** en t. **B.** Hijs d. twiveles t. — 43. **V. A.** machs. **B.** Ja d. caens. — 44. **V. A.** Mach h. binden. **B.** C. h. binnen den sterte. **L.** biden. — 45. **V. A.** In s. in duwieren. **B.** steenrocken in duwiren. — 47. **B.** dar heet. — 48. **V. A.** in dat l. daer monne w. B. Ja i. l. darmenne. — 50. **B.** seden. — 51. **V. A.** dat market w. **B.** D. r. d. wetet w. — 52. **V. A.** Dan omtrent dien tor Babel. **B.** D. omtrent den tor Babel. — 53. **V.** Babilone. **B.** wste B. — 54. **V. A.** alsment. — 55 **B.** Merre. — 56. **B.** Har ropen. — 57. **V. A.** die liede d. dat h. **B.** Vervart die liede dijt h. — 58. **V. A.** Hare upsien d. de liede v. **B.** Hare o. d. die liede. — 59. **V. A.** So dat suelc hevet. **B.** Soe d. selc heft.

---

[1]) *N. R.* Ejus mansio frequenter est in speluncis, quas libenter sortitur, rupe lapidea propter estum essencialem nimium corporis sui. Lees met de variant in vs. 345: in *duwieren.*

[2]) Lees voor dezen deerlijk bedorven regel met de variant:
Dan omtrent dien tor Babel.
N. R. Circa turrim Babel.

Dat hi van opsien blivet doet.
Alsi oud sijn, wilmen weten,
Dat si lettel dan eten.
Augustinus seit sonder lieghen,
A. 124 *b.* Dat si somwile in die lucht vlieghen,
Ende hare vlogele sijn een vel,
Als wi an die vledermuus sien wel;
Ende daer een maect sine vlucht,
Ontsuvert hi altemale die lucht.
In sijn hol draecht hi over een
Draguncia den dieren steen [1],
Maer hi nes altoes niewer toe goet,
Ensi datmen hem levende uutdoet.
Sine tonghe ende sine galle
In wine ghesoeden met alle,
Ende daer mede bestreken dan
Sine lede, ist wijf, ist man,
Dien die duvele incubi
Quellen, si makene vri.
Aldus mach hi ghevanghen wesen:
Talreerst moetmene belesen,
L. 102 *b.* Dat hi niet en si van felre voere.
Dan slaetmen voer hem een tamboere,
Dan waent hi hoeren den donreslach,
Want engheen eer sterven mach
Van donre ende van blixeme mede [2]:
Dus vervaertmense daer ter stede.
So bint hem daer op een man,
Ende doet hem heine draghen dan,
Daer hi wille, in verren lande;
Maer daer of coemt hem dicke scande,

360. V. A. upsiene. **B.** D. hi blijft vanden opsiene d. — 61. **V. A.** houd. **B.** wiltmen. — 62. **V. A. B.** Leven si lange sonder e. — 63. **V. A. B.** Augustiju. **V. A.** seghet. — 65. **V. A.** vloghen s. e. deel fel. **B.** Want h. — 66. **V. A.** Alsmen an vledermusen siet w. **B.** Alsmen van vledermusen siet w. **L.** sijn. — 67. **V. A.** E. d. hi ene. **B.** E. dar hi henen. — 68 **V. A.** Onreint. **B.** Dar o. hi die l. — 69. **V. A. B.** hovet draghet. — 71. **V. A. B.** hine es. **B.** niweren. — 72. **V. A.** ofmen. **B.** datmenne l. — 76. **B.** eest w. eest m. — 77. **V. A.** dievele. **B.** duvle. — 78. **V. A.** makense. **B.** Q. dien maket v. — 79. **B.** gevaen. — 80. **V. A.** Talre eersten. **B.** Talre ierst. — 81. **V. A.** ne si. **B.** Dar h. niet si. **V. A. B.** voere. **L.** yvoere. — 82. **V. A.** So s. v. h. die t. **B.** die t. — 83. **B.** donderslach. — 84. **V. A.** negheen. **B.** W. geen dier s. m. — 85. **V.** blexeme. **A.** blexme. **B.** dondre no v. blixien. **L.** blixene. — 86. **V. A.** vervaert men. **B.** vervartmenne ter s. — 87. **V. A.** dan daer up. — 88. **B.** hem danen. — 89. **B.** Dar, in vremden l. — 90. **V. A.** dicken. **B.** Want dar af.

---

[1]) Lees in vs. 369 met de variant: In sijn *hovet*. *N. R.* De cerebro ejus . . . dracuncia lapis exciditur.

[2]) *N. R.* Tonitruorum enim fragores et fulgura super omnia animalia timet . . . . Nec mirum, nam illi per intellectum porrigente tutelam Domino est inter omnia animalia draconum natura cicius fulminari.

Want gheraken si ter wider zee,
Ende hi dan mach vlieghen nemme,
So ist met hem, gherekent saen.
Oec canmense wel anders syns vaen.
Men neem een calf ende doe hem wale
V. 165 *a.* Sine daerme uut altemale,
Ende doet niewe bernets calx dan vul,
B. 70 *b.* So coemt die grote beeste dul
Al daert staet onderset met staken,
Ende slondet ende binnen caken[1]).
Alst calf in haren buke leghet,
Verhit gheen calc, als hi pleghet.
A. 124 *c.* Dan word drinkende die drake,
Ende tkalc verhit bi sulker sake,
So dat hi so sere ontsteket,
Dat hem therte binnen breket.

Draconcopes es een serpent,
Als Adelinus wel bekent,
Staerc ende groet, ende sonder waen
Int anschijn als die maghet ghedaen
Ende nederwaert ghelijc den draken.
Wi wanen dies in waren saken,
Dat serpent was aldus ghedaen,
Daer die duvel hadde mede bevaen
L. 102 *c.* Onser eerster moeder Even,
Als wi noch lesen in brieven;
Want Beda seghet sonder waen,
Dat dat serpent was ghedaen
Int anschijn ghelijc der maghet,
Ende hadde der vrouwen so belaghet,
Dat si niet dant anschijn en sach,

391. **V. A** gheraecsi. **V.** der w. — 92. **V. A.** danne m. v. mee. **B.** E. hi m. vl. dan n. — 93. **V. A.** est. **B.** eest m. h. rekent. — 94. **V. A.** O. c. anders sins wel v. **B.** O. c. anders w. v. — 95. **V. A.** neme. **B.** nemt. **V. A. B.** doet. — 96. **V. A.** darmen uut. **B.** darme ute. **L.** d. vol. — 97. **V. A.** niebarrens kalxs..**B.** niebernes c. al v. — 99. **V. A.** Al d. **B.** Al dar. **L.** Ende d. — 400. **V. A. B.** slindet. **V. A.** E. s. gheheel binden c. **B.** E. s. al geel in sinen c. — 1. **V. A.** Als tkalf in sinen buuc. **B.** Also tkalf in sinen buc. **L.** calc. — 2. **V. A.** ghont k. als het. **B.** dat calf alset p. — 3. **V. A. B.** Ende dan. **B.** wert. — 4. **A.** tkelc. **B.** tcalf v. bi deser s. — 5. **V. A. B.** S. d. hi binnen so o. — 6. **V. A.** breict. **B.** te sticken b. — 8. **B.** Alse. — 9 **B.** Starc gr. — 10. **B.** In dat ansichte alse. — 11. **V. A.** Maer, drake. — *Vs.* 411—13 *ontbr. bij* **B.** — 12. **V. A.** ware sake. — 13. **V. A.** tserpent. — 14. **V. A.** dievel mede h. bestaen. **B.** bevaen *ontbr.* — 15. **V. A.** Yeven. **B.** Bestaen hadde met siere behindechede. — 16. **V. A.** lesen noch. **B.** Alse w. lesen n. in briven. — 19. **B.** In danscijn. — 20. **V. A.** die vrouwe also. **B.** die vrouwe. — 21. **V. A.** D. soe, ne s. **B.** dan danscijn s.

---

[1]) Lees met de variant:
Ende slindet *gheheel binden* caken.
N. B. Qui veniens uno gluticu vitulum in ventrem traicit.

Want tander lijf bedect lach
Met loveren ende met risen mede;
Ende die viant sprac daer ter stede
Uten serpente ende loech,
Also dat hise bedroech.
Noch hebbewi alle daer of we.
Hier gaet uut D ende volghet naer E.

V. 165 *b*. Emorois, seght Solijn,
A. 124 *d*. Es een serpent, ende sijn venijn
Heeft sulke cracht so wient slaet,
Dat hem al sijn bloet ontgaet,
So dat hem twint en blivet,
Ende dan es die mensche saen ontlivet,
Ende daer nes gheen stremmen nemmee.
In vinde nemmeer namen in E.

Jaculum, seghet Solijn,
Es een clene serpentkijn,
Ende vlieghet als of een quareel quame,
B. 70 *c*. Ende daerof heeftet dien name.
Dese luscen in den boemen,
Ende maerken ende goemen
Wien dat si veninen moghen,
Ende comen onversien ghevloghen.

Ipnale dats een serpent.
Solinus seghet ons, diet bekent,
Dat et es van aspis gheslachte.
L. 102 *d*. Dit serpent doet sterven sachte.
Wien dat bijt, daers gheen ontgaen,
Hi moet in slape worden saen.
No roupen, noch steken, noch trecken
Men cannen nemmermeer ghewecken [1]),
Dat hi ontwaket daerna.

422. **B**. dander. — 23. **B**. rieseren. — 24. **B**. Entie viand. — 26. **B**. Soe d. — 27. **V**. **A**. hebwi. — 28. **V**. **A**. Hie g. ute D e. v. E. **B**. D gaet ute e. begint E. — 29. **V**. **A**. seghet. **B**. Emoris seget. — 31. **V**. **A**. Hevet, wien dat s. **B**. Heft selke c. wien soet s. — 32. **B**. ute gaet. — 33. **V**. **A**. dats h. niet een t. ne b. **B**. dats h. niet en t. bl. — 34. **V**. **A**. E. d. es saen d. m. **B**. sciere o. — 35. **V**. **A**. Want d. n. g. stenen nemmermee. **B**. Want dars g. opstaen nembermee. — 36. **V**. **A**. In v. namen nemmee. **B**. Ine v. nember. — 38. **V**. **A**. **B**. cleine. **B**. serpintekijn. — 39. **B**. E. alse ofte e. quarreel q. — 40. **B**. daraf. **V**. **A**. **B**. hevet die n. — 41. **V**. **A**. luusschen in die. **B**. in die. — 43. **B**. Hoe d. s. geveninen m. — *Vs*. 443 *ontbr. bij* L. — 44. **A**. onvorsien. — 45. **B**. dat es. — 46. **B**. seid o. dijt kind. — 47. **V**. **A**. **B**. D. es. — 49. **V**. **A**. W. so het. **B**. W. soet b. hine mach niet o. — 50. **V**. **A**. **B**. Hine m. i. s. vallen s. — 51. **V**. **A**. Noch roepen s. no t. **B**. Noe ropen no spreken no t. — 52. **V**. **A**. machene nemmermee. **B**. Ne machgen nembermer. — 53. **V**. **A**. ontwake.

---

1) Lees in vs. 452 met de variant **B**.:
Ne machen nemmermeer ghewecken.

N. R. Veneno eius sompnum immittit, quo nullo impulsu deserit infectum.

Dustanech hadde Cleopatra
Tien tiden dat Augustus verwan
A. 125 *a.* Antonise haren man,
Die hem dode met venine,
Want hi verwonnen was ende die sine.
Sie ledene in enen grave diere,
Si nam serpente van diere maniere,
Ende settetse haren borsten an,
V. 166 *a.* Ende ghinc ligghen bi haren man,
Ende slapende in haren leven [1]):
Dus heeft die Roemsce ystorie bescreven.

Idrus, seghet Ysidorus,
Es in Egipten in Nilus [2]),
Ende heeft scaerper dorne vele.
Et gaet in cocodrillus kele,
Daer hi leghet ende slaept
Ende met der kele wide gaept;
Maer eerst heeftet hem besleghen
Met muederen, dits sijn plieghen,
Omme dat sachte wesen sal.
Die grote viant slont in al,
Ende alst dan in die daerme leghet,
So toghetet den aert dies et pleghet,
Ende steect hem die daerme dure.
Dan steerft dander in corter ure,
Ende et cruupt dan uut van beneden.
B. 70 *d.* Die liede swellen in allen leden,
Die het ontreint met venine:
Coemes es daer of medicine.

454. **B.** Dusdaen. — 55. **B.** Agustus. — 56. **B.** Antonius. — 57. **V. A.** doodde. **B.** hare doetde. — 58. **V. A.** entie s. **B.** de s. — 59. **V.** leiden. **A. B.** leidene. — 60. **V. A. B.** Ende n. s. v. deser m. — 61. **V. A.** hare b. **B.** settense. — 63. **V. A.** E. namen s. haer l. **B.** E. nam al s. dar hare l. — 64. **B.** heft. — 65. **V.** Idus. **A. B.** Idrus. **L.** Dus. — 66. **L.** Es *ontbr.* — 67. **V. A. B.** hovet scarpe. — 68. **V. A. B.** Het. — 70. **V. A. B.** metter. — 71. **V. A.** hevet. **B.** heft hi. — 72. **V. A. B.** moderen. **V. B.** dat es. — 73. **V. A. B.** Omdat. **V. A.** sochte. — 74. **B.** Ende d. **V. A. B.** slindet. — 75. **V. A.** als. **B.** die adren. — 76. **V. A.** toghet d. a. dies p. **B.** Toget dien a. dient p. — 77. **B.** dore. — 78. **V. A.** So stervet. **B.** D. stervet dat ander. — 79. **V. A.** het c. ute danne b. **B.** E. crupet ute dan b. — 80. **V. A.** lieden. **B.** swellet. — 81. **B.** Diet beamet. — 82. **B.** daraf.

---

1) Lees met de variant **B.**:
Ende *nam* slapende daer haer leven.
N. B. Ut scilicet suo attactu solveretur in sompnum et vitam suam quieta morte finiret.

2) Bij **L.** is de tekst in vs. 465—66 bedorven. Er staat niet als in de andere Hss. eene afbeelding of hoofdletter, en de tekst loopt door, zoodat het schijnt alsof de volgende verzen tot 484 nog bij de beschrijving van den Ipnale behooren. In vs. 465 leest men dan ook *Dus* in plaats van den naam *Idrus*.

Sijn longhen es goet, als wi weten,
Jeghen der serpente beten.

A. 125 b, L. 103 a.

Idros wandelt in den broec,
Seghet Kirammidarium boec,
Ende es een serpent, alsmen seghet,
Dat boven den water te rechten pleghet [1]).
Enen steen so draeghtet binnen,
Daerment om vaet, wilmen kinnen,
Jof so breect dat et en spuwet [2]).
Met worden datment oec so beduwet
Ende metter name oec mede van Gode,
Dat et en spuwet, al doet node.
Broeder Alebrecht sprect over een,
V. 166 b. Dat hi selve proefde den steen,
Als hi seghet, an een wijf,
Die vol waters hadde dat lijf.
Hi goerdene an haren lichame
Daer si hadde die mesquame,
Ende III vingheren alle daghe
Sanc haer lichaem sonder saghe,
Onthier ende twater was ghedaelt,
Ende haer lechame ghesmaelt.
Jeghen reume ende tranende oghen
Can hi sine macht wel toghen.
Dits te ghelovene vele wel.
I gaet uut, hier coemt L.

Lacerta es een clene serpent,
Datmen in vele landen kent,

483. V. A. lever. B. Sine levere e. g. alse. V. A. B. wijt. — 84. V. ter s. — 85. V. A. wandert. — 86. V. A. Seit ons. B. S. ons Kiramidarium. — 87. V. een *ontbr.* — 88. V. A. D. b. watre te rechtene. B. D. hem b. watere te rechtene. — 89. V. A. draghet. B. E. st. draget. — 90. V. A. omme vlaet w. winnen. B. Darment ombe velt wiltmenne gewinnen. — 91. V. A. beroect d. het s. B. Ofte men doet dattene s. — 92. V. A. ment. B. ment soo verduwet. — 93. V. A. oec *ontbr.* B. Met meneger n. v. Goede. — 94. V. A. D. hetten s. al d. het n. B. Datten s. — 95. V. A. spreict. B. Broder Aelbrech spreect. — 96. V. A. proevde. B. provede. — 97. B. Alse h. s. in. — 98. V. A. vul w. h. tlijf. B. dlijf. — 99. V. A. B. gordene. B. har. — 500. V. A. mescame. — 1. V. A. vinghere. B. vingre. — 2. V. A. B. hare lichame. — 3. B. dwater. — 4. V. haren lichame was g. A. haren lichame ghenouch g. B. lichame gnoech g. — 5. V. A. e. jeghen quade o. B. reuma e. traende o. L. tronende. — 6. V. A. B. cracht. — 7. V. A. B. Ende dits; vele *ontbr.* B. lovene. — 8. V. A. B. ute ende. — 9. A. B. cleine. — 10. B. lande vind.

---

1) *N. R.* In palustribus habitat.... Hic super aquas *pectus* erigit. Lees met de variant B.: Dat *hem* boven watre.

2) De lezing bij L. is geheel onverstaanbaar. Men leze met de variant:
Daerment om *vlaet*, wilmen *winnen*,
Jof so *berooct* dat et en spuwet.
N. R. Hic lapidem gerit in capite, quem *excoriatus* vel *fumigatus* vivus evomit.

Ende heeft IIII voete, als wijt weten.
Sine tonghe es in tween ghespleten.
Sijn venijn es niet so swaer
Als menech wormes, wet overwaer.
Clene jonghekine si draghen.
Some boeke hoermen ghewaghen,
A. 125 *c.* Datse die moeder alle verslaet
Tote enen, dat haer ontgaet,
Dat wreict up vader ende up moeder
B. 71 *a.* Daer na suster ende broeder.
In India vindmense, horic gewagen,
Die XXIIII voete draghen,
L. 102 *b.* Van ghedane scoen ende claer.
Nu hoert van der N hier naer.

Natrix es een serpent,
Als Lucaen ende Ysidorus kent,
Dat met orine maect onreine
V. 167 *a.* Putten, beken ende fonteine [1]),
Daert in luuschet ende leghet,
Des anders gheen serpent en pleghet.

Nadera dats een serpent,
Datmen in Dietschen lande bekent [2]).
Men vintse beide cleen ende groet.
Sijn venijn dats harde groet,
Men heefter triacle jeghen.
Scone vel si te hebben pleghen.
Haer blasen es snel van moghentheden.
Men neme een roede versch ghesneden,
Ende doe den naderen blasen daer an,

511. **V. A. B.** Vier v. hevet. **V. A.** wi. — 12. **V. A.** Ende s. t. ontwee. **B.** Ende s. t. **V.** ghepleten. — 13. **V. A. B.** Sijn v. **L.** Niet v. — 14. **V.** wormes weit. **A.** worems weit. **B.** Alse menechs worms. **L.** voghels. — 15. **V. A.** joncsine. **B.** Cleine jonckine. — 16. **V. A. B.** Somen bocken hortmen. — *Vs.* 517—521 *ontbr. bij* **L.** — 19. **B.** wreect op v. e. op moder. — 20. **B.** beide s. — 21. **B.** In I. horic g. — 23. **V. A.** ghedanen. — 24. **V. A.** Hort vort van N. **B.** Nu h. voert in N hir n. — 25. **V.** Latrix dat es. **A.** dat es. **B.** Nadrix. — 26. **V.** Ast Lucas. **A.** Alst Lucas. **B.** Alse L. — 27. **V. A.** venine. **B.** Met sinen vinine maket onrenc. — 28. **V. A.** Putte. — 29. **B.** Dart in luscet o. in l. — 30. **V. A.** ne p. **B.** Deser seden nadrix p. — 31. **B.** N. es. — 32. **V.** in vele landen kent. **A.** Duutschen. **B.** in Dietsce lant vint. — 33. **V. A.** bede clene. **B.** bekentse b. clene. — 34. **V. A. B.** dat es die doot. — 35. **V. A.** hevettre. **B.** hebber. — 36. **V. A. B.** hebbene. — 37. **V. A.** Hare blasen. **B.** Selc es har blasen van m. **L.** blase. — 38. **V. A.** varsch. **B.** ene rode. — 39. **V. A.** E. leret dinadre b. der a. **B.** E. doe die nadre b. dar an.

---

[1]) Lees in vs. 527 met de variant: *venine.* *N. R.* Veneno suo aquam inficiens.

[2]) *N. R.* Naderos anguis est qui in partibus Germanie reperitur.

Te hant verdroeghet si dan [1]).
Neemt oec een swaert scoen ende claer,
Ende laetse daer op blasen daer,
Dat swaert ontvaerwet altegader:
A. 125 *d.* Dits die macht van der nader.
Woert oec een man in den voet ghebeten,
Dat venijn liep uutwaerts, alswi weten,
Ende ommegaet des menschen lede,
Ende coemter aerden mede,
So valt die mensche neder doet:
Dat doet sine hitte groet [2]).
Die hier of ghebeten waerd,
Men hanghe sijn hoeft neder waerd,
So moet tfenijn in den voet bliven,
Want sine nature wille becliven;
L. 103 *c.* Ende men sal die bete uutsniden,
So gheneesment in corten tiden.
Die seker gaen wille ende wesen
In steden, daer men ontsiet van desen,
Wrive sine blote lede
B. 71 *b.* Met alsine ende met ruten mede,
So sullen hem dese woerme vlien.
Nu suldi namen in P besien.

V. 167 *b.* Pister, sprect Jacob van Vetri,
Ende Solinus die meester vri,
Es een serpent dat talre stonde
Gapende gaet metten monde,
Ende uter kelen gaet hem roec.
So wien dien dit wondert oec,
Die swellet ende schijnt in der ghebare,

540. **V. A.** Soe sal vul bladeren risen dan. **B.** Si sal vol bladre risen d. — 41. **V. A.** scone. **B.** Nemt o. e. swert scone. — 43. **V.** ontferwet. **A.** onferwet. **V. A. B.** al te gadere **L.** altemale. — 44. **V. A.** Dit es de m. v. d. nadre. **B.** Dit es, nadre. — 45. **V. A.** Wort een m. **B.** Worde e. m. i. d. vote. — 46. **V. A. B.** Tfenijn loopt. **V. A.** upwaert als wijt w. **B.** opwaert alse wijt w. — 47. **V. A. B.** E. omtrent d. m. l. — 48. **V. A.** E. comtet ter herten. **B.** comet ter herten. — 49. **V. A.** vallet. **B.** minsce. — 50. **B.** hette. — 51. **V. A.** hir o. g. wart. **B.** hir af g. wert. — 52. **V. A.** hem thovet. **B.** hem thoeft. — 54. **V. A.** wil cliven. **B.** cliven. — 56. **V. A.** gheneest men. **B.** genesmen. — 57. **B.** wille gaen. — 58. **V. A.** daer men. **B.** darmen. **L.** die hem. — 60. **V. A.** alsene, rute. **B.** alsenen, rute. — 61. **V. A.** sulne d. wormen. **B.** Soe selne. — 62. **B.** seldi. — 63. **V. A.** spreict. **V. A. B.** Vitri. — 64. **V. A.** Solinius d. mester. — 67. **V. A.** kele. — 68. **V. A.** wie dat dit wonder bijt o. **B.** soe dat w. — 69. **V. A.** ende drent. **B.** Hi s. in dire g.

[1]) *N. R.* Hujus flatus adeo nocivus dicitur esse, ut si virgam recenter cesam ori ipsius adhibeas, corticem eius flatu faciat in vesicas felleas ebullire.

[2]) Lees in vs. 546 met de variant: *loopt upwaerts*, en in vs. 548: *coemt ter herten.* *N. R.* Est autem modus ipsius veneni, quod cum in pede hominem percusserit, per momenta currit ad cetera membra venenum, et hoc pre nimio excessu caloris eiusdem nature, cuius et ignis, qui semper ascendit, quousque *cor* tangat, et tunc homo cadit et moritur.

Al of hi vol waters ware [1]),
Ende moet also bliven doet,
Hine hebbe triacle ter noet.

A. 126 *a.* Pareas, als ons doet verstaen
Ysidorus ende Lucaen,
Es een serpent dat sine vaert
Ende sinen ganc heeft achterwaert:
Dat es die nature sijn.
Vreselic sere es dat venijn.
Van der P vindic nemme voert,
Hier coemt in R een serpents woert.

Rucela dats een serpent [2]),
Datmen vint in Orient.
Aristoteles te wetene doet,
Dat nuttelic es ende sere goet,
Want hi doet ons verstaen,
Dat apotecarise vaen,
Ende houdent in hare apoteken.
L. 103 *d.* Met crude, die si daer toe reken,
Maken si van hem specie diere,
Nuttelic van menegher maniere.
Nemmeer sone vandic des,
Hoert voert serpente namen in S.

V. 168 *a.* Salamandra es een maniere
Van serpenten, die in den viere
Leven daer et in gaet,
Ja dat oec tfier mede verslaet.
Plinius, Jacob ende Adelijn,
A. 126 *b.* Aristoteles ende Solijn
Segghen ende doen verstaen,

570. A. Als. V. A. vul. B. Alse ofte. — 72. B. Hi en. — 73. B. Plateas. V. A. doen. — 76. V. A. hevet. B. heft. — 78. V. A. B. sijn v. — 79. V. A. Van P v. n. wort. B. Nember vandicker in P. — 80. V. comt R een sepent vort. A. serpent vort. B. Hort vor in R ene ende nemmee. — 81. V. A. B. dat es. — 85. V. A. B. ons dat v. — 86. B. doen vaen. — 87. B. ipoteken. — 88. B. sire toe. — 89. B. spicie. — 91. V. Nommer so vindic. A. vindic. B. Nember. — 92. V. A. namen *ontbr.* B. serpenten. — 93. V. A. B. ene m. — 95. V. A. Levet d. het inne g. B. Levet daret niet en geet. — 96. B. oec mede tf. versleet.

---

1) Lees in vs. 568 met de variant:
So wien *dat dit wonder bijt* oec.

N. R. Hic .... quemcumque percusserit enormi distenditur corpulencia velut si ydropisi laboret et sic moritur.

2) *N. R.* Rutella.

B. 71 *c.* Dat yda die lacerte es ghedaen [1]).
Ysidorus sprect: sine maniere
Gaet voer alle venijnde diere.
Plinius seghet: menne siets niet,
Sonder alst sere te reynen pliet.
Sijn spu dats utermaten quaet.
Ist datter een mensche in gaet,
Hem ontvallet al sijn haer.
Op boemen clemtet ende daer
Venijntet dappele, ende wier of bijt,
Dat hi stervet in corter tijd.
Valtet inwaerd, hi es emmer doet,
Diere of nut clene of groet [2]).
Men vint erehande maniere
Van salamandren die leven in viere,
Ende hebben wulle ofte haer;
Ende daer of seghtmen over waer,
Datmen daer of gordel ende cleider maect,
Dien nemmerme gheen brant ghenaect.
Men seghet van pauwes Alexandre,
Dat hi van ere salamandre
Hadde een cleet, alst lelec was,
Woerpment int vier, ende als ict las,
L. 104 *a.* So quamt uut scoen ende claer.
Broeder Alebrecht seit over waer,
Dat hi daer of een gordel sach,
Ende dat voer hem int vier lach.
Alst gloiede dan dedement uut,
Onghescaet haer ende huut.
Solinus seght daer toe:
Salamandra, en heeft hi noch soe.

600. **V. A.** Dat ya. **B.** D. na die lettere es g. — 1. **V. A.** spreict. **B.** spreect. — 2. **V. A. B.** vor a. ghevenijnde. — 3. **V. A.** spreict men. **B.** sprect men. — 4. **V. A.** reine. **B.** sere regens p. — 6. **V. A.** dattre. **B.** Eest d. e. minsce. — 8. **V. A.** Up bome clemmet. **B.** bome clemmet. — 9. **V. A.** Veninet dapple so wiere. **B.** Veninet die vrucht dire af bit. — 10. **B.** Hi moet sterven in c. t. — 11. **V. A.** Vallet int water. **B.** Vallet in dwater hi blivet d. — 12. **V. A.** af n. c. af g. **B.** af n. c. oft g. — 13. **V. A. B.** erande. — 14. **V.** salemandren. **A.** saelmandren. **B.** salamandre. — 15. **B.** wolle o. har. — 16. **V. A.** Daermen of seghet. **B.** Daermen af segt. — 17. **V. A.** Gordel ende cleder m. **B.** Datmenre gordele e. cledere af m. — 18. **V. A.** Die. **B.** Die nembermeer g. b. gesmaect. — 19. **V. A.** vanden p. **B.** seit vanden paus. — 22. **V. A.** Warpment, als ic. **B.** Warpment int fier sijt seker das. — 23. **V. A.** caemt ute scone. **B.** ut scone. — 24. **V. A.** seghet. **B.** Broder A. seit vor w. — 25. **B.** hire af. — 27. **V. A.** gloeide so. **B.** geluetde d. u. — 28. **B.** hut. — 29. **V. A.** die seghet. **B.** Solinius die seid dar t. — 30. **V. A.** Salamandre ne hevet ye no suwe. **B.** Salamandre en hi noe s.

---

[1]) Voor dit vs., dat in alle Hss. is bedorven, leze men:
Dat *na* die lacerte es ghedaen.
N. R. Faciem habens lacerte.

[2]) Lees in vs. 611 met de variant: *in twater*. *N. R.* Si autem in puteum ceciderit, vis veneni eius aquam potantes interimit.

Alle draghen si, als wi kennen,
Ende legghen eyere als hennen.

V. 168 *b.* Stellio, scrivet Ysidorus,
A. 126 *c.* Es bedi gheheten dus,
Ghelijc dat ghesterret ware,
Aldus seght hire of te waren [1]).
So waer tscorpioen dit siet,
Ist vervaert ende vliet.
Sijn venijn es van fellen doene,
B. 71 *d.* Maer dat vleesch van den scorpioene
Ghewreven ende daer toe ghebonden
Gheneset in corten stonden.
Stellio verdronken in wine,
Ende ghedwaghen daermede tanscine,
Doet die lelike sproeten ofgaen,
Als ons meesters doen verstaen [2]).

Scaura draghet oec venijn.
Jacob seghet ende Solijn,
Alst oud es dat et wort blent;
Ende alst sine faute kent,
Soectet enen wech daer een gat staet,
Datten oesten heine gaet.
Daer statet voren ende siet,
Alse die sonne risen pliet,
Ende verniewet eer iet lanc
Sijn sien an der sonnen ganc.
L. 104 *b.* Mensche, al bistu worden blent,
Kere dijn herte in orient,
Daer die fraie sonne riset:

631. **B.** alse wi kennen. — 32. **V. A. B.** E. hebben e. ghelijc. **B.** hinnen. — 33. **B.** spreect. — 35. **V. A.** Hets van hude ende van hare. **B.** Om dat es al openbare. — 36. **V. A.** Ghelijc alst ghesterret ware. **B.** Gelijc oftet gesterret ware. — 37. **V. A.** dat scorpioen dat s. **B.** war soe scorpioen dat s. — 38. **V. A. B.** Hets v. e. het v. — 39. **B.** done. — 40. **B.** vlesch v. d. scorpione. — 41. **V. A.** daer up. **B.** dar op. — 42. **B.** Genset. — 43. **V. A. B.** ghedronken. — 44. **V. A.** ghedweghen d. anschine. **B.** E. d. ghedwegen in scine. — 45. **A.** afgaen. **B.** smette ut gaen. — 46. **B.** Alse. — 49. **V. A.** het. **B.** dattet wert. — 51. **V. A.** Soect. **B.** Soket e. w. dar e. g. steet. — 52. **V. A.** Dat tenesten ene g. **B.** Dat ten westen henen geet. — 53. **V. A. B.** stuet. — 54. **V. A.** Als d. s. risens p. **B.** Ende a. d. s. te risene p. — 55. **B.** Dan verneuwet. — 56. **V. A.** opganc. **B.** Dan sien. — 57. **V. A. B.** bestu. — 58. **V. A.** Keer. — 59. **V. A. B.** vraie.

---

[1]) In vs. 636 is de lezing der variant B. te verkiezen:
Om dat es al oppenbare,
Ghelijc dat ghesterret ware.

[2]) *N. R.* Vinum, in quo *submersus* est et mortuus fuerit stellio, lentigines abducit in facie.

Al bistu leec, du worts ghewiset.
Du sout van hem ontfaen dijn lecht,
Die niemen en doet onrecht.

V. 169 *a*. Situla draghet venijn,
A. 126 *d*. Als ons seghet Jacob ende Solijn.
Een serpent ist ne buere groet.
Dient steect hi blijft van derste doet [1]).
Ets tragher dan men vint iet el,
Maer et heeft so scone een vel,
Dat et den lieden doet stille staen,
Diet sien so schone zonder waen.
Dus houd staende met sire ghedane
Die niet vervolghen mach met gane [2]).
So heet ist dat et te wintere wel,
Alst somer ware, ofdoet sijn vel.
Wien soet steket, hine can verwinnen,
Hine blivet doet van droechten binnen.

Syrene sijn serpenten mede
Van utermaten groter snelhede.
Experimentator die ontbint,
Datmense in Arabien vint,
Ende sijn snelre dan paerde.
Some vlieghen si hare vaerde.
Haer venijn heeft macht so groet,
Want eermens bevoelt so es men doet.

Scorpio dats een serpent.
B. 72 *a*. Solinus scrijft, diet bekent,
A. 127 *a*. Dat et in tanscijn sonder waen
Harde soetelijc es ghedaen,
L. 104 *c*. Ende hevet enen ghecnochten staert,

660. V. A. B. bestu. B. werds geweset. — 61. B. salst, licht. — 62. V. A. niemene ne. B. D. nine d. dan altoes richt. — 63. B. S. die d. v. — 64. V. A. L. seghet *ontbr*. — 65. V. A. ist bore. B. E. s. en bore. — 66. V. A. Wien stect h. blivet v. dorste. B. stect b. v. dorste. — 67. V. A. B. Hets. — 68. V. A. het hevet. B. het heft so sconen v. — 69. V. A. die liede. — *Vs*. 669—74 *ontbr. bij* B. — 70. V. siet. — 71. V. A. D. houdt s. L. oud. — 72. V. A. Diet. — 73. V. A. het te wintre. — 75. V. A. cant. B. stect h. caent. — 76. V. A. H. verdervet. B. verderft v. dorste. — 77. V. A. B. serpente. — 78. V. A. scoenre en. — 79. A. onbint. — 80. V. A. Arabia. B. Arabie. — 81. V. A. danne. — 82. B. vligen s. harre varde. — 83. B. Har. — 84. V. A. Dat e. ghevoelt es. B. Eermens gevoelt es. — 85. B. dat es. — 86. V. A. scrivet. B. segt dijt. — 87. B. Dat in. — 88. V. A. Soetelike seere. B. Sere subtilec. — 89. V. A. cnopten. B. verknecten.

---

1) *N. R.* Hominem *siti* interficit.

2) *N. R.* Quem natura dedit reptando pigriorem, miraculo suo stupentes detinet quos assequi non valet.

Die sere scaerp es achterwaert[1]),
Dies ghevenijnt talre stont,
Ende et cromtene alster mede wont;
Ende tallen tiden poghetet ende pijnt,
Hoet den mensche ghevenijnt.
Wie heetmen dit scorpioen
V. 169 *b*. Dan die oerscale, die dit doen[2])
Also gheset heeft ende poghet,
Woet dat scoenste buten toghet
Met sprekene, met sconen ghelate;
Maer als dan een gaet sire strate,
Steect hi die tonghe uut na dien man,
Ende visiert hoe hi best can
Beide scennesse ende scade[3])
Met sinen ghevenijnden rade.
Die ghevenijnt es met scorpioens slaghe,
Levet tote an den daerden daghe.
Psilli sijn erehande liede,
Die om ghewin ende om miede
Venijn sughen uten wonden.
Dese brochten in ouden stonden
In Italien om bejach
Menech dier daer venijn in lach.
Doe brochten si scorpioen int lant,
Maer si storven altehant.
Doch heeftmer scorpioen ghesien,
Die niet te scadene plien.
Die mensche die van scorpioene
Ghequest es in enighen doene,
Sine aschen ghedronken in wine

691. **V. A. B.** Die es. **B.** gevenint tallere. — 92. **V. A.** Ende cr. **V.** wijnt. **B.** E. cromptene. — *Bij* **V.** *en* **A.** *is in het Hs. tusschen vs.* 691 *en* 692 *een regel opengelaten, hoewel er geen vs. ontbr.* — 93. **V. A. B.** poghet. — 94. **V. A.** Hoe het. **B.** H. d. m. dar mede g. — 95. **V. A.** Wien meent het d. s. **B.** Wien meent dan. — 96 **V. A.** D. dien orscale dien sijn d. **B.** den orscale die sijn d. — 97. **V. A.** hevet dat hi p. **B.** Altoes g. heft. — 98. **V. A. B.** hoe hi d. s. — 99. **V.** sprekende. **B.** smekene. — 700. **V. A.** M. a. een g. danne. **B.** alse e. g. dan. — 1. **V. A.** naden m. **B.** Steet, ut naden m. — 2. **V. A.** hoe hi. **B.** visier ho. **L.** dat hi. — 3. **V. A.** Bede scennesse. **B.** Hem gedoen scennesse. **L.** scepnesse. — 6. **V. A.** dorden. — 7. **V. A. B.** erande. — 8. **V.** niede. **B.** gewijn e. m. — 10. **V. A.** Dese b. in allen s. **B.** Dese brachten. **L.** Die si. — 11. **A.** Ytalen. **V. A.** van b. — 12. **B.** v. an l. — 13. **V. A.** scorpioene. **B.** brachten s. scorpione. — 15. **V. A.** hevetmen scorpioene. **B.** heftmenre scorpione. — 16. **V. A.** niemen. **B.** nimene te s. en p. — 17. **V. A.** De m. **B.** Mense. — 18. **V. A. B.** Ghequetst. — 19. **V. A.** Sijn a. drinke dan i. w. **B.** Drinke s. a. dan i. w.

---

[1]) *N. R.* Habet utique in cauda *nodosa* aculeum venenatum.

[2]) Lees in vs. 695 en 696 met de variant:
Wien meent het dit scorpioen
Dan die oerscale, die *sijn* doen.

[3]) Lees met de variant **B.**:
Hem *gedoen* scennesse ende scade.

Doeten ghenesen van der pine.
Scorpioen aerde tetenc pleghet,
Als ons Experimentator seghet[1]).
Ist datment in olie versmoert,
A. 127 *b*, L. 104 *d*. Brinctment dan ter sonne voert,
B. 72 *b*. Ende mer op ghiet aysijn dan,
Et gheneset ende levet vort an.
Van der S vindix nemmee.
Hoert vort serpente namen in T.

Tortuca es der tortuwe name,
Een lelec dier ende onbequame,
Ende es onder serpenten ghetelt,
Omme dat sie cruupt achter tfelt,
V. 170 *a*. Ende leghet tusschen II scaerpen scilden,
Die haer gaf die nature milde,
Diemen qualike mach doet slaen[2]).
Haer hoeft es na der padde ghedaen,
Ghestaert es si na tscorpioen.
Eyere leghet si als een hoen,
Ende die niet ghesont en sijn.
Levende es si zonder venijn;
Maer doet, als Ambrosis seghet,
Taerde daer haer lendine leghet,
Die van hare es ghepijnt,
Want hi blivet ghevenijnt[3]).

Tharans dats een serpent,
Als ons Plinius bekent,

720. **V. A.** Hi gheneset. **B.** Hi geneest. **V. A. B.** van den venine. — 21 **V. A.** Scorpio a. thetene. **B.** Scorpio erde t. p. **L.** aerde et. — 22. **B.** Alse. — 23. **V. A.** olien versmort **B.** Eest d. i. olien versmort. — 24. **V. A.** Bringt men d. t. sonnen v. **B.** sonnen. — 25. **B.** menre. — 26. **B.** Hi genest. — *Vs. 725 en 726 in omgekeerde volgorde bij* **L.** — 27. **V. A. B.** Van S ne vindic. — 28. **V. A. B.** Nu hort vort namen. — 29. **V. A.** tortuwen. **B.** tortuen. — 30. **V. A.** onbecame. — 31. **V. A. B.** serpente. — 32. **V. A.** Om d. soe c. a. velt. **B.** Omdat si. — 33. **V. A.** starken scilde. **B.** starke scilde. — 34. **V. A.** hare g. nature. **B.** hare geve. — 35. **V. A.** dorslaen. **B.** qualijc m. dorslaen. — 36. **V. A.** hovet e. n. die p. **B.** Hare h. e. n. die p. — 37. **V. A.** soe na dat scorpioen. **B.** Gestert es si alse dat sc. — 38. **V. A.** Eȝer l. s. a. hennen doen. **B.** Eier legetso alse hinnen doen. — 39. **B.** en s. **L.** es int sijn. **V. A.** en *ontbr*. — 40. **V. A.** soe. — 41. **B.** alse Ambrosius. — 42. **V. A.** Die thart d. **B.** Die tert dar d. lindine. — 43. **V. A.** Jof hare..... wort g. *Tusschen* hare *en* wort *is eene ruimte in beide Hss. opengelaten.* **B.** Ofte har herte wert gepint. — 44. **B.** gevint. — 45. **V. A. B.** Tarans dat es. — 46. **V. A.** Alst. **B.** Alse o. P. doet b.

---

1) *N. R.* Scorpio terra vivit.

2) Lees in vs. 733 met de variant: *starken*, en in vs. 735: *dorslaen*.

3) *N. R.* Renes illius si quis post mortem *calcaverit*, veneno statim inficitur. Den in alle Hss. bedorven tekst herstelle men aldus:
Die tert daer haer lendine leghet,
Die *wert* van hare ghepijnt.

Van gheslachte van scorpioene,
Ende vlieghet na sinen doene,
Want dien et steect es emmer doet,
Hine hebbe triacle ter noet,
A. 127 *c*. Ende daer toe andre medicine.
In Ytalien pleghet te sine
Sonder venijn, si bekent,
Maer die quaden sijn in Orient,
Die moeghen leven, sonder saghe,
Sonder eten XX daghe.
Men sal doet slaen dat te hant,
Ende latent in olye roosten te hant,
L. 105 *a*. Die olie die es medicine
Fraie ende goet te dien venine[1]).

Tisus dat serpent, horic lien,
Es omtrent Padine in Lombardien,
VI voete of VII lanc ghemene,
Achter groet ende voren clene.
Staerc ende sijn staert, clene ende niet cranc[2]),
V. 170 *b*, B. 72 *c*. Omtrent ere palmen lanc.
Ghelijc den paelding cruuptet wel,
Maer ets utermaten snel.
Verre spronghe soe cant gheven,
Ende altoes thoeft opgheheven,
Ende doet altoes niemen quaet,
Ensi datment swaerlike bestaet.
Op den ric heeftet III rode streken.
Die met laserscepe sijn ontsteken,
Die doen rotten dat vleesch van desen,
Ende et nuttet, als wi lesen,
Beide in dranke ende oec in ate,

749. **V. A.** het stect hi. **B.** dien stect hi blivet d. — 50. **B.** te sine n. — 51. **V. A.** ander. — 52. **V.** Ytalie. **A.** Ytalet. **B.** siene. — 53. **V. A. B.** Maer s. v. sijn si b. **B.** bekint. — 54. **V. A. B.** Die quade. — 57. **V. A. B.** dat tarant. — 58. **V. A.** roten thant. **B.** laet in o. rotten. — 59. **B.** dat es. — 60. **V. A.** Vray e. g. van d. v. **B.** Vraie e. g. van. — 61. **A.** serpen. **B.** Tusis es een s. — 62. **B.** Hets o. Pavie. — 63. **B.** ofte VIII gemeine. — 64. **V. A.** groef. **B.** grof vore cleine. — 65. **V. A.** Scarp es. **B.** Scarp es s. stert e. n. c. — 67. **B.** palinc. **V. A. B.** crupet. — 68. **V. A. B.** Ende hets. — 69. **B.** caent. — 70. **V.** hevet thovet upg. **A.** altoe hevet thovet upg. **B.** hevet th. geheven. — 71. **V. A.** anders n. q. **B.** nimanne. — 73. **V. A.** hevet. **B.** rugge hevet. — 74. **V. A.** met onnutscepe. **B.** varuwen s. bestreken. — 75. **V. A.** roten. **B.** vlesch. — 76. **V. A. B.** E. nuttent a. wijt l. — 77. **V. A.** Bede in d. e. in haten. **B.** ende in aten.

---

1) Lees in vs. 757 met de variant: *dat tarant*, en in vs. 758: *roten*. *N. R.* Occisus et *putrefactus* in oleo est ipsum oleum remedium contra venena et puncturam tarantis.

2) Lees met de variant: *Scarp es*. *N. R.* caudam parvam ac *acutam* habet.

Want et esser toe goet utermaten [1]).

Tirus, sprect Jacob van Vetri
A. 127 *d.* Ende Liber Rerum oec daer bi,
Es een serpent ende heet also.
Omme dat lant van Jherico
Ende omtrent die Jordane
Gherne plechtet te bestane.
Voghele ende oec haer eyere mede
Die verteertet talre stede.
Dit vleësch hierof es datmen bringhet,
Ende met andren specien gheminghet,
Daermen triacle of maket,
Die doet dat al venijn slaket [2]).
Sulke segghen dat dit dier
Fel was ende sere onghehier,
L. 105 *b.* Allen lieden te pijnlec sere
Voer die passie van onsen Here,
So datmen een dat felste vinc,
Als Jhesus an dien cruce hinc,
Ende hinghent hem ter siden.
Vortwaerd me in allen tiden
Metter cracht van Jhesus bloede
So quam ons ghont venijn te goede [3]).
Triacle seghtmen medicine
Jeghen alrehande venine,
V. 171 *a.* Sonder jeghen tyrus venijn,
Dat tyricon heet in Latijn.
Sijn vel doetet of na sire sede,
B. 72 *d.* Ende verjoeghet al daer mede.

778. V. A. W. hets her g. toe u. B. W. hets er g. t. u. — 79. V. spreict. A. spreic. V. A. B. Vitri. — 80. B. oec *ontbr.* — 81. V. A. B. ende *ontbr.* — 82. V. A. B. Omtrent tlant. — 83. V. E. o. oec d. A. E. oec o. — 84. V. A. B. pleghet. — 85. V. A. B. Vogle. V. A. eyer. B. die eiere. — 86. V. A. Want d. vertheret telker s. B. verteret oec telker s. — 87. B. vlesc eest hir af d. b. — 88. B. minget. — 89. V. A. B. maect. — 90. V. A. Dit. V. slaet. A. B. slaect. — 91. B. Selke. — 92. V. A. B. F. was. B. ende ongier. L. F. es. — 93. V. A. B. A. l. ende p. s. — 95. V. A. B. So datmen. V. A. felleste. L. So *ontbr.* — 96. V. A. B. Doe J. anden. — 97. V. A. inghent. B. E. men hinct. — 98. V. A. meer. B. Vorwart mer tallen t. — 800. V. A. B. So *ontbr.* B. dat v. — 1. V. A. seghet men. B. T. eest ende m. — *Vs.* 803—04 *ontbr. bij* L. — 4. B. tyrico. — 5. V. A. B. doet af na sine s. — 6. V. A. B. E. v. hem d. m.

1) *N. R.* Carnes eius putrefacte in cibum et potum dantur contra lepram.

2) *N. R.* Cuius carnes confecte .... cum quibusdam admixtis omne toxicum venenum expellunt.

3) *N. R.* Ferunt nonnulli hunc ante passionem Christi nullum habuisse remedium et infestum hominibus maxime fuisse; contigisse autem ipsa die qua Christus in cruce suspensus est, unum ex hiis serpentibus infestissimum circa partes Iherusalem comprehensum et ad latus Christi in cruce suspensum, et ex illa die omne genus ipsorum serpentum accepisse virtutem in effusione sanguinis Christi.

Tiliacus, als Liber Rerum seghet,
Es een woerm die te sijn pleghet
In menighen lande omtrent,
Ende als hi wast woert een serpent.
Lentwoerme heetment, als ict kende,
Want dat hi wast uter lende [1]).
A. 128 *a.* Et verteert den boem met allen
Binnen so, dat hi moet vallen.
Dit serpent wort sere groet,
Ende doet, alsmen seght, grote noet
Beide den beesten ende den man,
Waer soet comen mach daer an.
Van der T sprekic nemme nu.
Nu hoert een serpent in U.

Vipera, seghet Jacob van Vetri
Ende Ysidorus, dat si
Een serpent van der nature,
Als noten sal dese creature,
Die soe gaept van groter hitte,
Ende die hie, die anesiet ditte,
Steect haer thovet in den mont,
Entie soe bitet of tier stont,
Ende si ontfaet jonghen daer mede;
L. 105 *c.* Ende alsi coemen te rijpheden,
Dan scoeren si der moeder siden,
Ende coemen voert in corten tiden.
V. 171 *b.* Drieerande vintmen in desen [2]),
Ende hare bete es sonder ghenesen.
Haer inadre sijn goet ende fijn

807. V. A. Tyliatus. B. Tolatus alse. — 8. V. A. sine. B. siene. — 9. B. al omtrent. — 10. V. A. alsi. B. wert hi s. — 11. V. A. B. Lentworm. V. A. als ic. B. kinde. — 12. V. dat *ontbr.* B. Omdat w. — 13. V. A. Ende vertheert. B. Ende vertert. — 14. B. so *ontbr.* — 15. V. A. B. Dit s. B. wert. — 16. V. A. seghet. B. alsemen siet. — 17. V. A. Beesten beesten enten m. B. Beide besten e. m. — 18. V. A. So waert c. B. War dat. — 19. V. A. V. T en s. nemmeer n. B. nember. — 20. V. A. Vort hort. B. Hort ene name vort. — 21. B. Vipra, van *ontbr.* V. A. B. Vitri. — 24. B. Alst. — 25. V. A. so. B. sie gaet. — 26. V. A. die ansiet. B. d. h. hi siet. L. hie anesiet. — 27. V. A. hem th. in d. monde. B. Stect sijn hoeft in haren m. — *Vs* 828 *ontbr. bij* L. — 28. V. A. stonde. B. Dan bit sijt hem af tiere stonde. — 29. V. A. Ende o. jonghe daer mede. B. E. ontfeet jonge dar mede. L. ter stonde. — 30. V. A. als si c. ter ripede. B. riephede. — 31. V. A. So scueren. B. Soe scoren si d. moder s. — 32. V. A. E. c. uut. — 33. V. A. Drierhande so v. B. Driehande dinc v. —35 V. A. Hare inadren. B. Har inadren.

---

[1]) *N. R.* Qui vermis Tyliacus dicitur a tylia arbore eo quod de illa intrinsecus in arboris medulla nascitur.

[2]) Dit vs. is in alle Hss. bedorven, doch met eene kleine verandering te verbeteren. Lees:

Drie tande vintmen in desen.

N. R. Habent . . . *tres* tantum *dentes.*

Jeghen alre serpenten venijn,
Doet ons Plinius te weten wel.
Experimentator seght: harde wel,
Dat si ten saisoene ofdoet,
Es et an den oghen goet,
A. 128 *b.* Ghesonden in goeden wine [1]).
Haer smaer maect donker oghen fine [2]).
Twi datse die moeder verslitten,
Sprect Plinius in sinen viten.
Hi sprect dus in sine tale:
B. 73 *a.* Vipera dreechter XX te male,
Ende worpt maer een daghes te samen,
So dat hem dandre vergramen,
Die binder moeder sijn besloten,
Ende scoeren met haren roten
Der moeder ontwe die siden,
Ende comen uut in corten tiden.
Lettel serpenten vintmen so fel,
Nochtan es sachter niet el
Jeghen die sie ghene hie,
Dit seghet sinte Baselis mi;
Want alsie es over enighe side,
Hi wispelt na haer ende es blide,
Als hise bevoelt bi hem sijn [3]).
Dan spuwet hi uut sijn venijn,
Ende ontfaet met groter minne
Sine lieve veinoetinne.
Onsalech dorpere grongaert,
Scame di, dat du heves onwaerd

836. V. A. J. serpente. B. alrehande serpent. — 37. V. A. B. wetene. — 38. V. A. seghet haer vel. B. segt har vel. — 39. V. A soe te s. B. te s. afdoet. — 40. V. A. Es tanden enten o. g. B. Es den tanden ende o. g. — 41. V. A. B. Ghesoden i. g. wijn. — 42. V. A. Hare smare. B. Har smere. V. A. B. fijn. — 43. V. A. B. dat si. B. der moder. — 44. V. A. Spreict. B. Spreect P. i. sire v. — 45. V A. spreict. B. sprect d. i. sire t. — 46. V. A. draechter. B. drageter. — 47. V. A. werpt waer een daghes te s. B. E. en wrept nember dan een. L. daghes *ontbr.* — 48. B. S. dat d. dar af v. — 49. B. binnen der moder. — 51. B. moder o. der s. — 52. B. uut *ontbr.* — 53. V. A. Luttel serpente. B. serpente. — 54. V. A. N. nes sochte men weet wel. — 55. V. A. suwe. B. soe. — 56. V. A. D. wederseit sente B. mie. B. Sente Basilius scrivet mi. — 57. V. A. als soe. B. Alsoe e. o. ene siede. — 58. V. A. hare. B. haer *ontbr.* — 59. B. Alse h. gevoelt. — 60. V. A. uut. B. ut. — 61. B. ontfeet. — 62. B. live veitnoetinnen. — 63. V. A. dorper grinjaert. B. dorper groeniart. — 64. V. A. B. Scaemdi dattu.

---

1) De tekst, in het Leidsche Hs. zeer bedorven, is met behulp der varianten makkelijk te herstellen. Lees in vs. 838: *haer vel*, in vs. 840: Es *tanden ende* oghen goet, en in vs. 841: *Ghesoden*.
N. B. Dicit Experimentator, quod vipere tunica, i. e. corium, quod proiicit quum renovatur, in vino cocta, *dentibus* et oculis medetur.

2) *N. B.* Adeps vero eius tollit caliginem oculorum.

3) *N. B.* Vippera enim absentem querit feminam et vocat et blando proclamat sibilo.

Sonder redene dijn wijf!
Lere an dit felle dier keytijf,
L. 105 *d.* Dat sijn venijn van hem spuwet,
Ende an sijn ghenoet vernuwet [1]).
Laet varen dine felheit quaet,
Ende laet ute dinen quaden saet
Hoveschlike met bliden sinne,
Ende dele haer weder dine minne.

Hier endt der serpenten boec.
V. 172 *a.* Haddicker in minen ondersoec
Meer vonden, ic hadse bescreven.
Nu sal ic ju die redene gheven
Van den woermen groet ende clene,
Ende teerst spreken int ghemene.

865. **B.** sijn w. — 67. **B.** vor hem. — 68. **V. A.** Alst sijn. **B.** Alst hem an. — 69. **B.** Doe der goeder liede raet. — 70. **V. A.** Ende lef sonder beraet. **B.** Laet varen dine felheit quaet. — 71. **V. A.** Hovesschelike. **B.** Sie hovesc ende van b. s. — 72. **B.** deile hare. — 73. **B.** H. inder serpente b. — 74. **V. A.** Hadder . . . . . nen o. *In beide Hss. is eene ruimte tusschen beide woorden opengelaten.* — 75. **V. A.** M. ghewondere ic had gescreven. **B.** Mer. — 76. **V. A.** u. **B.** ju *ontbr.* — 77. **V.** worm. **A.** ende *ontbr.* **B.** cleine. — 78. **V. A.** theersten. **B.** tiersten s. in gemeine. — *Bij* **A.** *onder aan het f°.* Keert omme de side.

---

[1]) Lees met de variant: *Alst hem* an.

BOEK VII.

Nat. Rer. L. IX.

A. 128 *c.* Alle woerme int ghemene
Sonder voete hebben bloets clene,
Sine sughent van andren dieren,
Maer si hebben in hare manieren
B. 73 *b.* Ghelijc oft ware bloet.
Woerme oec die sijn ghevoet
Hebben niet dan sap allene,
Wanic wel, in haren bene [1]).
Vele woerme zonder waen
Vintmen die met den somer bestaen,
Ende metten somer nemen ende,
Als hem die sonne niet es gheende.
Some worme die crupen,
Ende some, die in boemen slupen,
Die vlieghen ende laten haer saet,
In loveren, als tcoude angaet;
Ende als die dou coemt metter sonnen,
So sietmen datsi wassen connen.
Woerme die meeste hebben van viere
Vlieghen best, dats haer maniere,
Ende sijn ghevaerwet als pellelijn [2]).
Die ghene die van der lucht sijn
Loepen snellike hare vaerde.
L. 106 *a.* Die meest waters hebben ende aerde

1. **V. A.** wormen. **B.** worme gemeine. — 2. **V.** voets c. **B.** cleine. — 3. **B.** Si en sugen. — 4. **V. A. M.** sap hebsi. **B.** Haer sap h. — 5. **B.** ofte. **V. A. B.** over bloet. — 6. **V. A.** Wormen. **B.** Worme die oec. — 7. **B.** Weder si sijn groet ofte clene. — *Vs.* 8 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.**, *terwijl in beide Hss. een regel is opengelaten, die evenwel bij* **V.** *door eene veel latere hand is ingevuld met het vers uit* **L.** — 8. **B.** Hebben niet den sab allene. — 9. **V.** Welc worme. **A. B.** worme. — 10. **B.** somere. — 11. **B.** somere n. inde. — 12. **V.** niet nes. **A.** nienes. **V. A.** gehende. **B.** Alse hen d. s. n. e. gehinde. — 14. **V. A. E.** s. worme. **V.** bome. **B. E.** worme d. in bome. — 15. **V. A.** vlieghen e. l. hare s. **B.** Ende vliegen. **L.** vliet. — 16. **V. A.** alst coude anegaet. **B.** lovere alst tcoude anegaet. **L.** toude. — 17. **V. A.** dau. **B.** alse d. dau. — 18. **B.** So *ontbr.* — 19. **V. A.** Wormen d. meest. **B.** meest. — 20. **V. A. B.** hare. — 21. **B.** geverwet alse pellijn. — 22. **V. A.** D. ghone d. v. d. l. meest s. **B.** mest sijn. — 23. **V. A.** vaerden. **B.** harre verde. — 24. **V. A.** aerden. **B.** D. hebben m. w. e. erde.

---

1) Lees in vs. 4 met de variant: Maer *sap hebsi.* *N. R.* Alii vero qui habent plures quam quatuor pedes etiam currunt, sed sanguine prorsus carent, et hoc quia sanguis transit in nutrimentum multorum pedum.

2) *N. R.* Vermes autem generaliter secundum nutrimentum elementorum colores vel potentias sortiuntur, ut qui multum habent de elemento ignis aera sursum petunt.

Die sijn traech in crupene, in gane.
Dit doen ons meesters te verstane.
Dits woerme nature ghemene.
Hoert van elken voert allene,
Teerst in A, daer na in B,
Na den litteren van der A. b. c.

V. 172 *b*. Apis dats in Dietsche die bie.
A. 128 *d*. Sinte Ambrosis seghet mi
Ende Baselis die groete,
Dat et sijn worme sonder ghenoete.
Sine noten noch en riden
Ende sijn te samen tallen tiden.
Hare vrome legghen si tere stede,
Ende eten alle te samen mede.
Cost ende ghewin groet ende clene
Dat es talre stont ghemene.
Haer maghedoem ende haer reinhede
Es ghemene hem allen mede.
Si winnen vrucht ende bringhen
Sonder noten ende minghen.
An hem pleght ghene luxurie te sijn:
B. 73 *c*. Dies winnen si vrucht sonder pijn,
Nochtan word haer gheslachte groet.
Si nemen coenlike in hare ghenoet,
Ende alle gader so sijn si
Onder haren coninc vri,
Want si eernen ende minnen,
Als den si over haren here kinnen,
Ende bi haren willen gheset [1]).
Op hem sone doen si gheen onwet,
Ende dit es te wonderen niet een twint,

25. **V. A.** crupen. **B.** trage in c. ende i. g. — 26. **V. A. B.** Dus. **V.** doe. **B.** mesters. — 27. **V. A.** wormen. — 28. **V. A. B.** Hort, vort. — 29. **V. A.** Eerst van A ende dan van B. **B.** Tierst in A na in B. — 30. **V. A.** Na letteren vanden. **B.** die letteren van A. — 31. **V. A.** Apes dat es i. D. de b. **B.** Aapes dat es d. b. — 32. **V. A.** Sente A. s. dus mie. **B.** Ambrosius s. mie. — 33. **V. A. B.** Basilius. — 34. **V. A.** D. dit. **B.** D. sijn. — 35. **V. A.** noch sine r. **B.** none r. — 36. **V. A.** E. wonen. **B.** Si wonen. — 37. **V. A.** legsi. **B.** vorme lecgen. — 39. **B.** cleine. — 40. **B.** Es tallere s. gemeine. — 41. **V. A.** Hare m. hare remichede. **B.** Hare m. hare r. — 42. **V. A.** Es al g. **B.** gemeine hen a. — 45. **V. A. B.** pleghet g. l. tsine. — 46. **B.** Dus w. si al s. p. **V. A. B.** pine. — 47. **V. A.** haer *ontbr.* **B.** har geslechte. — 48. **V. A.** coninghe in haer g. **B.** winninge in har g. — 49. **B.** gadre. — 50. **V. A.** conijnc. — 51. **V. A.** heerne. **B.** sine eren. — 52. **V. A.** dien si haren. **B.** Alse din si haren. — 53. **V. A. B.** wille. — 54. **V. A.** Up h. ne d. s. gheene o. **B.** Op h. doen s. gene o. — 55. **V. A.** nes. **B.** dits te wonderne n. en t.

---

1) *N. R.* Ipse sibi regem ordinant non sorte, sed judicio, et quamvis sub rege posite, tamen libere sunt, quia prerogativam tenent judicii, et fide devotionis affectum et regem ipsum tanquam a se constitutum diligunt. Lees in vs. 48 in plaats van *coenlike* met de variant: *coninghe*.

Wantse die coninc weder mint,
Ende es hem sachte sonder waen:
Dus bliven si hem onderdaen.
Hier omme so nes sonder lieghen
L. 106 *b.* Onder allen wormen die vlieghen
Meer te wonderen dan an die bien.
Men mach hem honech gadren sien,
Dat boven alre soethede es soete,
Ende te menigher mesquame boete.
Si maken was ende raten
Menighen mensche te baten.
Si hebben raet, voghede ende hertoghen,
Daer si hem an beraden moghen,
Ende en sijn nieuweren fel
Van manieren dan sachte wel [1]).
A. 129 *a.* Ende dits een wonderlec enghien:
V. 173 *a.* Te wintere en machmer gheen sien,
Ende te somer, alsmen winne mach,
Leghter gheen ledech al den dach.
Ets woerm die ghere vrucht en deert [2]),
Ende als et bi hem heeft verteert
Die bloemen, die si dan bespien
Waer hem goet of mach ghescien [3]).
Sijn si in vreemden lande bi nachte,
So sijn si van groter wachte,
Hoe haer vederen niet worden nat,
Ende rusten op den buuc doer dat [4]).

56. V. A. Wantse. B. W. har c. hise mede m. L. Want si. — 57. V. A. sochte. B. hen s. — 58. V. A. Ende si b. h. o. B. Ende blivet hem oec o. — 59. B. Hir ombe en es. — 60. V. A. B. alle worme. — 61. V. A. B. wonderne. V. A. die *ontbr.* — 62. V. A. B. gaderen. — 63. V. A. allen soeten. B. allen soetheiden. — 64. V. A. mescame. B. mesquamen es b. — 66. B. M. man. — 67. V. A. voghet. B. voegt. — 68. V. A. an *ontbr.* B. met b. — 69. V. A. E. sine s. niewer. B. E. sine s. nimanne. — 70. V. A. V. m. noch sochte w. B. Mar sachter van meneger manieren wel. — 71. V. A. B. dats. B. ansien. — 72. V. A. Winters en mach meer. B. Wintertiets m. g. s. — 73. V. A. B. des somers a. winnen m. — 74. V. A. Ne lijt daer g. l. den d. B. Nes g. l. opten d. — 75. V. A. Hets worem dat g. v. ne d. B. Hets worm d. g. v. deert. — 76. V. A. alst b. h. hevet vertheert. B. heft. — 77. V. A. doen s. d. spien. B. blomen doense dane spien. — 78. V. A. Bet of w. h. goet m. g. B. Bet af war h. g. m. g. — 79. B. Sien in. V. A. B. vremder stede. — 80. V. A. in g. w. B. Onder hen soe doen si w. — 81. V. A. hare v. niet ne werden n. B. hare vedren niet werden n. L. niet *ontbr.* — 82. V. A. upwert den b. B. E. kiren den buc opwert dor d.

---

[1]) *N. R.* Habent privatim consilia et ad duces gregatim volant, nec sunt mansueti generis nec feri.

[2]) *N. R.* Nullis fructibus nocent.

[3]) *N. R.* Consumptis floribus in proximo speculatores ad pabula ulteriora mittunt. Lees in vs. 77 met de variant: *doen* si dan, en in vs. 78: *Bet of* waer hem goet mach ghescien.

[4]) *N. R.* Nocte deprehense in expedicione excubant supine, ut alas suas a rore et pluvia protegant. Lees in vs. 82 met de variant: Ende *keren upwaert.*

Haer convent deelt hem in drien:
Men magher coninc ende heren sien,
Ende middele die die jonghe berechten,
B. 73 *d*. Ende andre ghelijc dienstknechten.
In elken buuc es emmer een here,
Ende die ist scoenste emmermere,
Ende also groet als twe bien.
Die vederen sijn cort van dien,
Een deel hogher op die been;
Voer sijn voerhoeft al in een
Ghelijc alst ware een crone,
Boven den andren vele schone;
Ende oec segghen meesters wale,
Dat hi es al sonder strale.
L. 106 *c*. Sine hoecheit es sijn were,
Nature ontseghet hem dat spere,
Omme dat prensen van aertrike
Exemple naemen an dies ghelike.
Dits deerste ordine van den bien.
Dandre diemen daer mach sien,
Die sijn tangher, scaerp ende fel,
Ende berechten die bedaerve wel,
Maer sine doent lude noch stille
Anders dan die meesters wille.
Onder dese sijn andre bien,
Die scalchede te doen plien [1],
Ende winnen scalclike ende halen,
A. 129 *b*. Daer si dandre mede betalen.
Dese en hebben strael engheen,
Ende sijn dienende al in een
V. 173 *b*. Den rechten bien ende den heren.
Dese steectmen ute met oneren

83. **V. A.** Hare covent. **B.** Har covent deilt hen. — 84. **V. A. B.** coninghe. — 85. **V. A. B.** die de j. **B.** berichten. — 86. **V. A.** rechte d. — 87. **V. A.** In e. buuc. **B.** buc e. ember. **L.** hoec. — 88. **V. A. B.** es scoenre. **B.** embermere. — 89. **B.** alse g. alse. — 90. **V. A.** an dien. — 91. **V. A.** ogher. **B.** Ende e. d. hogere. — 92. **V. A.** Vor sijn hovet. **B.** Vor s. hoeft alle. — 93. **V. A.** een *ontbr*. **B.** ene. — 94. **V. A.** seere s. **B.** An sijn hoeft sittende sc. — 96. **B.** al *ontbr*. — 97. **V. A.** oecheit dats sine w. **B.** sine w. — 98. **V. A.** den sp. **B.** ontseit. — 99. **V. A. B.** Om d. **V. A.** erdrike. **B.** princen v. ertrike. — 100. **B.** Exempel. **V. A. B.** nemen an dese. — 1. **B.** dierste. — 3. **V. A.** D. s. tangher scarp e. snel. **B.** D. s. trager scarp. **L.** tangher *ontbr*. — 4. **V. A.** bedarve. **B.** berichten dandre w. — 5. **V. A. B.** doen. **V.** stillen. — 6. **V. A.** willen. **B.** har mester wille. — 8. **V. A.** D. scalkelike te diene p. **B.** scalcliker te dienne. — 9. **V. A.** winnent scalkelike. — 10. **V. A.** den andren. — 11. **V. A. B.** D. ne h. s. negheen. — 12. **B.** dinende. — 13. **V. A.** enten h. — 14. **V. A.** uut. **B.** stect. **V. A. B.** onneren.

---

[1]) *N. R.* Hee sunt quasi clientes et servitia primarum et veterum apum. Lees met de variant:

Die *scalkelike* te *dienne* plien.

Des morghens, slapensi te langhe;
Merren si te vele in den uutganghe,
Si bitense doet zonder ghenaden.
Ist datsi hem te vele scaden,
Alst honech rijp es ende goet,
Si bitense doet metter spoet.
Als die jonghen sijn staerc ghenoech,
So doen si hare ghevoech,
Ende steken voert die middelscaren,
Omme dat si vlieghen haer ende thare
Om haer ruste, om hare stede,
Ende somech meester volghet mede
B. 74 *a.* Diese berecht; dus volghen si an
Haren meester, haren coninc dan [1]).
Palladius seghet dus mi:
II daghe te voren of drie,
Eer datsi vlieghen ute,
Singhen si met groeten gherute,
So vaert die coninc voren uut daer,
L. 106 *d.* Ende dandre volghen alle naer.
So waer si te swaerme vanghen,
Ist dat si tenen hope hanghen,
So nesser in al den hoep
Maer een coninc int gheloep.
Ist dat si oec meer hope maken,
Dan weetmen wel in ware saken,
Datter als menich coninc es
Als menich hoop, sijt seker des.
Dat edele werc van haren raten
Mach elken wondren utermaten.
Si rusten in der morghenstont,

115. **V. A.** slaepsi. **B.** Smagens. — 16. **B.** te lange. — 17. **V. A.** bijtse. — 18. **V. A.** bi hem. **B.** Eest. — 19. **V. A.** ripc. **B.** thonech ripe. — 20. **B.** met groter s. — 21. **V. A.** Ende a. d. jonghe. **B.** Ende alse d. jonge. — *Vs.* 122 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.**, *terwijl de regel is opengelaten, die bij* **V.** *door eene veel latere hand is ingevoegd.* — 22. **B.** Ende geset wel int g. — 23. **V. A.** vor d. middelscare. **B.** Setmense ter middelster scare. — 24. **V. A.** Om d. v. harentare. **B.** Om d. v. hare en tare. — 25. **V. A.** Um hare r. ende h. s. **B.** hare raste. — 26. **B.** somege mesters varen m. — 27. **V. A.** berecht. **B.** Dise berichten. **L.** berechten. — 28. **B.** mester den c. — 29. **V. A.** mie. **B.** aldus mie. — 30. **V. A. B.** ofte. — 31. **V. A.** E. si willen v. u. **B.** E. si vl. willen u. — 32. **V. A.** mit. — 33. **B.** Soe vart d. c. v. ute dar. — 34. **V. A.** die ander v. n. **B.** die andre v. hem n. — 35. **V. A.** So w. dat si te swaermene. **B.** war dat si te swermen. — 36. **B.** Eest. — 37. **V. A.** nessere in al tgheloop. **B.** Sone esser in alt geloep. — 38. **V. A.** Waer e. c. inden hoop. **B.** Mar e. c. inden hoep. — 39. **V.** meer oec. **V. A.** hopen. **B.** Eest oec datsi mer h. — 40. **V. A. B.** So w. in waren s. — 41. **V. A. B.** alse. — 42. **B.** Alse m. h. des sijt gewes. — 43. **V. A.** edel. **B.** Dit edel. — 44. **V. A.** elc wonderen. **B.** elken *ontbr.* — 45. **V. A.** die m. **B.** tote in die margenstont.

[1]) *N. R.* Cum mella ceperint maturescere, ... tunc matres mediam partem apum quasi doctas satis . . . . expellunt. Ille vero egresse locum sibi quaerunt utpote per se provisure.

Onthier dat een ondoet den mont
Ende trompt II waerf ofte drie.
Oec claer weder kennen sie:
A. 129 *c*. Ist dat die dach schone sal wesen,
Dan vlieghen si alle uut met desen;
Ende sal dat weder wesen onreyne,
So vlieghen die scalcke uut allene.
Elc heeft besceiden anbocht.
V. 174 *a*. Als dene heeft haren last brocht,
So sire daer drie of vier ghestaen,
Diese onthalen ende ontfaen [1]).
Dene brinct honech, dander bloemen,
Water sietmen bringhen hem somen,
Ende sulke maken die woninghen.
So dienre some tot sulken dinghen,
Dat si anders niet en wachten
Dan den inganc met crachten.
Sulke scouwen an den sterren,
Of hem tweder iet sal erren;
Ende alle eten si te male
Te samen in enen sale.
B. 74 *b*. Alst avont es ruten si daer in,
Ende emmer so lanc so min
Ruten te samen tere somme,
So datter ene vlieghet al omme,
L. 107 *a*. Ende trompt in derre maniere mede,
Also alsise waken dede.
Teerst maken si waer wonen sal
Die ghemeente ende rusten al,
So schone dats elken man mach lusten;
Dan maken si der heren rusten.

146. V. A. Tote dien dat. B. Tote dat ene ontdoet. — 47. V. A. trumpt. B. troempt twewerf. — 48. V. A. O. leert weder k. die bie. B. O. leer w. kinnen die bie. — 49. B. Eest. — 50. V. A. So v. s. a. ute. B. Soe v. s. a. ut. — 51. V. A. E. s. tweder sijn onreene. B. dweder sijn o. — 52. B. ut alleine. — 53. V. A. hevet besceden ambacht. B. Elke heft bescedene ambacht. — 54. V. A. hevet h. l. ghebracht. B. Alse ene hevet har l. bracht. — 55. V. A. sijn. B. sijn dar d. ofte vire. — 56. V. A. D. ontladen sonder waen. B. Dise ontladen alsoe saen. — 57. V. A. vander blomen. B. dandre blomen. — 58. V. A. hem *ontbr*. — 59. V. A. woninghe. B. selke. — 60. V. A. van s. d. B. Dan dinen selke van andren d. — 61. V. A. ne w. B. Die si. — 63. V. A. an die. B. Selke s. a. die s. — 64. V. A. vererren. B. Ofte h. dweder i. s. werren. — 65. V. A. al. B. E. si eten al te m. — 66. V. A. ende in ene s. B. samenen in ene s. — 67. V. A. B. ruten. L. rusten. — 68. B. ember ilanc. — 69. V. A. Ruter t. s. there s. B. Ende r. t. s. t. summe. — 70. B. Ende ene v. allumme. — 71. V. A. in der manieren. B. troempt in der manieren. — 72. V. A. als soese. B. A. dise wille doen w. mede. — 73. B. Tierst m. s. war. — 74. V. A. Ende rusten d. g. al. B. gemeinte e. r. sal. — 75. V. A. man *ontbr*. B. mach *ontbr*. — 76. V. A. So maecsi. B. Dar nae m. s. dar h. r.

[1]) *N. R.* Excipiunt eas terne quaterne que exonerant. Lees met de variant: Diese *ontladen* ende ontfaen.

Als die jonghen dan op coemen,
So hebben si te hant vernoemen
Wie si sijn, ist meente, ist heren;
Ende wie hem sullen ter werringhen keren,
Die doen si te hant van den live,
Om dat dandre in paise bliven [1]).
Als haer coninc ter weide vaert,
Hi es met sinen here bewaert,
Die bi hem sijn ende sijns verbeiden;
Ende alsi alle pinen ter weiden,
So es hi dan ledech allene,
A. 129 *d.* Ende merct hoe si pinen ghemene.
Bi hem sijn in sire scare
Seriante ende nemen ware,
Jof hem iemen doet leet,
Ende die sijn fel ende doerwreet,
Ende en laten niet gherne vlien [2]);
Ende dit en mach niet dicke ghescien,
V. 174 *b.* Sonder alst weder es ghestade;
Ende dan nes niemen so stout van rade,
Dien men op sal vlieghen hoeren,
Haer coninc en vlieghe voeren.
Waert dat ieman so coene ware,
Die wilde scoeren des conincs scare,
Hi moeste des ontghelden sere.
Verliesen si oec haren here,
So es hare scaer ondaen,
Ende volghen enen andren saen.
Somwile strijt deen buuc op den andren
Om die bloemen daer si in wandren,
B. 74 *c.* Jof omme honech, dies gheloeft,

177. V. A. jonghe d. up. B. Alse d. jonge. — 78. V. A. hebsi. B. Dan. — 79. V. Wien. V. A. of h. B. eest gemeinte ofte h. — 80. V. A. Die h. s. t. werringhe k. B. Die h. selen t. neringen k. — 81. V. A. Die d. B. Die roven si. L. Ende die. — 83. B. Alse, vart. — 84. B. Met s. h. es hi bewart. — 85. V. A. B. vlieghen e. s. beiden. — 86. B. pine. — 87. B. hi l. dan a. — 89. V. A. Om h. s. i. sine s. B. Om h. in sine s. — 90. V. A. Sine s. B. Die s. n. sijns w. — 91. V. A. hiemene. B. Ofte. — 93. V. A. ne latene. B. E. e. l. hem niet messcien. — 94. V. A. ne m. n. dicken. B. Dit ne m. n. dinken g. — 96. V. A. es. B. en es nimen. — 97. V. A. Diemen. B. Diemen ut. — 98. V. A. B. Hare. — 99. V. A. iemene. B. Wart. — 200. V. A. D. storen wilde. B. D. sc. wilde d. coninc. — 1. V. A. Hi m. dat an ghelden s. B. dat o. — 2. B. haren hare. — 3. V. So es gheselscap o. A. B. dat gheselscap. — 4. V. A. volghet e. a. coninc s. B. andren coninc. — 5. V. A. een b. B. buc. — 6. B. blomen dar. — 7. V. A. Of om h. des ghelovet. B. Ofte om h. des gelovet.

---

1) *N. R.* Imperatores plures in uno opere inchoantur, vescunt postea soboles, sed cum adulti esse ceperint, omnes concordi suffragio deteriores necant, ne distrahant et excitent sediciones.

2) *N. R.* Circa eum satellites quidam lictoresque sevi sunt, assidui custodes auctoritatis eius; foras procedit auctoritate, nonnisi migraturo examine.

L. 107 *b.* Dat elc andren ofroeft.
Oec so vintmen dorpere bien,
Die felre te wesen plien,
Ende die sijn vromelec ende wreet,
Ende altoes te winne ghereet.
Welc tijt dat die bie so steect,
Dat haer die strael utebreect,
Volgheter enech daermkijn naer,
So moet sijt besterven daer.
Si schuwen sere quade lucht.
Voghele van gansen die in de lucht [1]).
Sietmer crabben bi of braet,
Si sterven van den roeke quaet [2]).
Die lucht van der doder bie
Doet die andre, dat seghtmen mi.
In couden tiden bliven si binnen,
Ende leven bi datse winnen.
Si minnen sere soete gheclanc,
Daer mede vergadermense ghemanc.
A. 130 *a.* X jaer ten lanxten of VII
Set hem nature te leven [3]).
Nem buffels daerme met den drecke,
Ende dat onder daerde decke,
Daer of sullen wassen bien.
Ovidius boeke segghen van dien:
Delf enen stier of osse of coe,
Nature doet haer cracht daer toe,
Datmer of siet wassen bien,
V. 175 *a.* Maer die noten als vlieghen plien;

208. **V. A.** ofrovet. **B.** afrovet. — 9. **V. A.** dorpers b. — 10. **V. A. B.** wesene. — 13. **V. A.** so d. b. s. steict. **B.** Weltijt soe d. b. s. stect. — 14. **V. A.** dien s. utebreict. **B.** hare dat s. utebrect. — 15. **V. A.** daermkijn. **B.** darmken. **L.** darekijn. — 16. **V.** soe. **A.** soet. — 17. **V. A.** diė q. l. — 18. **V. A.** Vogle v. ganse in d. vlucht. **B.** Vogle vangense ter vlucht. — 19. **B.** Siedmer c. b. ofte b. — 20. **V. A. B.** vander r. — 22. **V.** Doot d. andren. **A.** Doot. **V. A. B.** D. d. a. seitmen mie. — 24. **V. A. B.** dat si. — 25. **B.** suete. — 26. **V. A.** vergadert mense. **B.** vaetmense. — 27. **B.** ofte sevene. — 28. **B.** Sit. **V. A. B.** levene. — 29. **B.** darme mitten drecken. — 30. **B.** doet o. derde decken. — 31. **B.** af selen. — 32. **B.** boke. — 33. **B.** stier osse ofte c. — 34. **B.** hare c. — 35. **B.** Datmerre af. — 36. **V. A.** M. si n. **B.** Mar si n. alsi vliegens p.

---

1) Door de beknoptheid der vertaling is de zin bij Maerlant eenigszins duister. *N. R.* Odio habent fedos odores sed et infectos. Itaque unguenta redolentes infestant. Ipse plurimorum animalium injuriis obnoxie; impugnant eas eiusdem nature degeneres vespe .....; *populantur hyrundines et quedam alie aves.* De in drie der Hss. geheel bedorvene regel kan door de variant **B.** hersteld worden. Men leze:

Voghele *vangense* ter vlucht,

en de zin beantwoordt aan het laatst aangehaalde uit *De Nat. R.*

2) *N. R.* Cancrorum etiam odore, si juxta *coquantur*, exanimantur. Lees met de variant in vs. 219: *Siedmer.*

3) *N. R.* Vita longissima est septem, numquam ultra 10 annos durare dicuntur.

Doch gheliken si harde naer
Den edelen bien, weet over waer.
Honech es heet int beghin,
Ende droghe als et coemt bet in [1]).
Honech suvert ende hout
Medicine in hare ghewout,
Ende men tempert oec daer mede
Der medicinen bitterhede.
L. 107 *c*. Jeghen den couden maghe nat
Nem honech, ende temper dat
B. 74 *d*. Met waermen water ende laet ingaen,
Et sal dien maghe suveren saen.
Et maect oec dat anschijn claer,
Dwaeststu et daer mede, dats waer.
In een scerf soudstu honech braden,
Ende doere sout in bi staden,
Ende maec een suppositoris daer mede,
Et es goet jeghens den rede.

Aranea dats der spinnen name,
Een lelec woerm ende ombequame.
Si weeft uut haren buke net,
Daer si die vlieghen mede let.
A. 130 *b*. Dicke sietmense so weven,
Dat et cost hare leven [2]).
So subtijl es haer engien,
Datmen noit en mochte sien
So subtile saken spinnen.
Om vlieghen staet al haer winnen,
Ende ghene ding en wacht bet,
Wie dat coemt in haer net.
Als siere ene in siet verwerren,
Loept sire toe al sonder merren,

237. **V. A.** Doch sijn si. **B.** wel naer. — 38. **V. A.** wetet. **B.** wet vor w. — 39. **V. A. B.** es heet. **L.** es et. — 40. **V. A.** het. **B.** alst c. bat. — 43. **B.** E. in een g. — 45. **V. A.** die coude m. dat. **B.** die coude m. — 46. **V. A.** Neemt h. e. tempert. **B.** Nemt h. e. tempert. — 47. **V. A.** watre. **B.** watere. — 48. **V. A. B.** die m. **V.** suvere. — 49. **V. A.** Het maket. **B.** Het, clar. — 50. **V. A.** D. di d. m. daer. **B.** D. dar m. dar. — 51. **V. A.** soutu. **B.** In enen s. saltu. — 52. **V.** E. daer toe s. met s. **A.** E. d. toe s. met s. **B.** E. doenre toe oec houd bi s. — 53. **V. A.** mac. **B.** enen coroep dar m. — 54. **V. A.** jeghen. **B.** Hets g. jegen dien r. — 55. **V. A.** der coppen. **B.** dat es der coppen. — 56. **V. A.** onbecame. — 57. **V. A.** So wevet utc. **V.** bube. **B.** wevet hut h. b. een n. — 58. **V. A.** D. soe. **B.** belet. — 59. **V. A.** Dicken. — 60. **V. A.** Dat hare c. **B.** D. hen c. — 61. **V. A.** subtijl. **B.** hare e. — 62. **V. A.** Datment n. ne m. **B.** D. noit conste gesien. — 63. **B.** Ende soe. — 64. **B.** es al har. — 65. **V.** Ene gheen dinc ne. **A.** E. negheen d. ne. **B.** Engene d. wacht si b. — 66. **B.** an hare n. — 67. **V. A.** Ende a. soere een. **B.** Ende alsiere. — 68. **V. A.** soere. **B.** Loep siere. **V. A. B.** al *ontbr*.

---

1) *N. R.* Mel calidum est in primo gradu, et siccum in secundo.
2) *N. R.* Adeo frequenter ut prorsus vacuata morte deficiat.

Ende etter of haer becomen;
Tander spaert si tharen vromen.
Men waent die sien sijn diere wevet,
Ende die hie bi der proien levet [1]).
V. 175 *b*. Aristoteles die seghet,
Dat si te lentine notens pleghet.
Van honghere steerfter enghene.
Lucht nat een deel voetse allene.
Experimentator die seghet:
Wonde daermen webbe op leghet
Dat si niet en swelt omtrent.
L. 107 *d*. Als die spinne siet een serpent
Ligghen onder enen scade,
Gaet si neder bi haren drade,
Ende steect so dicken ende steect,
Dat si hem die hersine doerbreect,
Ende oec en wil sijs niet begheven,
Eer sie hem nemet dat leven.

B. 75 *a*. Bufo, als Liber Rerum seghet,
Es onder woermen die leghet,
Ende heet die padde in onser tale.
Ghevenijnt es si, weetmen wale,
A. 130 *c*. Ende eiselec te sien den man,
Ende vuleec te tastene an.
In daerde neemt si haren aert,
Die si nochtan so nauwe spaert,
Dat siere nemmeer te live en doet
Sdaghes dan si beluuct onder den voet [2]),
Omme dat si vruchtet al,

269. V. A. hare b. B. af har b. — 70. V. A. soe in hare v. B. Dander houd si te harre v. — 71. V. A. suwe si. B. soe si dire. — 72. V. A. Entie h. die. — 73. V. A. B. Aristotiles. — 74. V. A. soe. V. te n. p. B. lintine. — 75. V. V. hongre ne sterftene ne gheene. A. hongre ne sterfter negheene. B. V. h. sterfter gene. — 78. V. A. up. B. W. d. hare vebbe. — 79. V. A. soe ne swellet. B. niet swellet. — 80. V. A. coppe. B. Alse d. coppe. — 81. V. A. B. ene s. — 82. V. A. soe. V. B. bi enen d. — 83. V. A. ende stect. B. E. stoet s. dicke e. stect. — 84. V. A. soe h. d. hersene dorbrect. B. hersenen dorbrect. — 85. V. A. ne w. so es. B. ne wille. — 86. V. A. E. dat soe h. nemen tleven. B. Vor dat si h. nemt. — 87. B. Buffo alse. — 88. V. A. B. worme geleget. — 89. V. A. B. onse. — 90. V. A. es soe. — 91. V. A. heiselic te siene den man. B te anesiene den man. L. sien an. — 92. V. A. vulic te t. an. B. vreselike t. t. an. L. dan. — 93. V. A. nemet soe. B. derde nemt s. h. art. — 94. V. A. soe nochtanne. B. spart. — 95. V. A. soere nemmee. B. nemme te spisen verdoet. — 96. V. A. Daghes dan b. die vorste v. B. Dages dan beluct hare vorste v. — 97. V. A. Om datsoe dies v. a. B. Om d. s. dies vrucht.

---

1) Lees in vs. 271 met de variant:
Men waent die soe *si* diere wevet.
N. R. Femina putatur esse que texit, mas qui venatur.

2) *N. R.* Quantum enim includere (Hs. includo) in anteriore possit pede hoc illi pro cibo cottidiano.

Dat haer aerden ghebreken sal.
Dus slacht si den vrecken wel,
Die sine lechame es fel,
Ende onthout hem sijn bedaerve.
So coemt een vreemde in sijn aerve,
Die verdoet ende verteert
Dat hi swaerlic heeft ghespaert,
Ende des dier zielen en danct niet
Van al dat si achter haer liet.
Men vint padden int lant van Gallen
Meest bi der zee, horewi callen,
Die coemen uut ten lentin tiden,
V. 176 *a.* Ende singhen ende sijn blide
Alst weder waerm es ende sochte.
Ets bevonden datmense brochte
In andren aert dan in den haren,
Ende daer en songhen si niet te waren.
L. 108 *a.* Dese slachten papen predicaren,
Die nauwer buten prediken varen;
Daermense kent ende dicken plien,
Maer si den meester philosofien [1]).
Omme dese sake, als ict las,
Was die prophete Jonas
Van den walvische verslonden,
Als ons sine worde orconden.
Ene derde maniere vintmen mede
Van padden in someghe stede,
In tanscijn na den puut ghedaen.
Experimentator doet verstaen,
B. 75 *b.* Dat si groet venijn heeft inne.
Si vecht tieghen die spinne,
Ende en can haer niet verweren.
A. 130 *d.* Die spinne steect, dat moet haer deren,

298. **V. A. B.** Datter hare g. s. — 99. **V. A.** soe. — 300. **V.** lichame. **A. B.** sinen lichame. — 1. **V. A.** sine bedarve. **B.** sine bederve. — 2. **V. A.** een man. **V.** sine. **B.** vremde i. s. erve. — 3. **V. A.** vertaert. **B.** verduwet e. vertert. — 4. **V. A.** sware verspaert. **B.** Dattie andre heft verspert. — 5. **V. B.** E. dies der s. danket. **A.** E. dies der s. ne danket. — 6. **V. A. B.** hi a. hem l. — 8. **V. A.** horen wi. — 9. **V. A.** ute ten lentijn. **B.** ute te linten. — 10. **B.** Entie. — 11. **V.** Als. **B.** Alst dweder warm e. e. sachte. — 12. **V. A. B.** Hets. **V.** bevonde. **B.** brachte. — 13. **V. A.** aren. — 14. **B.** dar ne songe niet twaren. — 15. **B.** predekaren. — 16. **V. A.** niewer. **B.** nieweren. — 17. **B.** Dan d. kint e. predekens p. — 18. **V. A.** Maecse. **B.** Dar sijn si m. — 19. **V. A.** Om d. mesdaet a. ic l. **B.** Om d. mesdaet. — 21. **B.** walvesce. — 22. **V. A.** worden. **B.** Alse. — 23. **V. A.** darde. — 24. **V. A.** in somer s. **B.** someger. — 25. **B.** danscijn n. d. put. — 26. **B.** doet ons v. — 27. **V. A.** soe g. v. hevet. **B.** venin heft. — 28. **V. A.** Soe v. jeghen d. copspinne. **B.** jegen der coppen s. — 29. **V. A.** ne c. **B.** hare n. geweren. — 30. **V. A.** D. coppe. **B.** D. coppe stect d. m. hare d.

[1]) *N. R.* Hii significant predicatores, qui nisi inter congregatos et inter sua predicare volunt. Lees in vs. 318 met de variant: *Maecsi.*

So wort si gram ende wille haer wreken,
Ende swellet van torne dat si moet breken.
Haer bete en canmen niet ghenesen.
Een dieren steen vintmen in desen,
Dien draghen si int voerhoeft fijn,
Ende men heten crappandijn,
Daer ic ju of sal scriven waer
In Lapidarise hier naer.
Borax scuwet rute, dats waer,
Ende haet die sonne claer.
Nachts wandeltse meest alle weghe,
Ende gherne in ghetredene weghe.
Sdaghes laet si haer node sien.
Wingaert roeke moet si vlien.
Meest sijnre in Spaenghen, horic ghewaghen,
Die de crappandine draghen.

V. 176 *b*. Bombax, als Plinius seghet,
Es een woerm die te sijn pleghet
In Assyrien meest ende best,
L. 108 *b*. Die maect van leyme so vast een nest,
Datment doerscieten niet en can.
Daer binnen gaderet was ghedaen
Mildeliker dan die bien [1]),
Ende dan spinnet mede in dien
Wulle een deel na spinnen wise,
Daermen of maect van dieren prise
Cledere, als ict hore ghewaghen,
Die menie te vrouwen draghen [2]).
Hier of maectmen in haren tiden
Uutnemende ghewant van siden.

A. 131 *a*. Brucus adlacta dat sijn diere

331. **V. A.** soe g. e. wil. **B.** Dan wert si groet. — 32. **V. A.** datsoe. **B.** swelt. — 33. **V. A.** Hare b. ne. **B.** Har b. can m. — 34. **V. A. B.** Enen. — 35. **V. A.** draghet hi i. v. sijn. **B.** draget si. — 36. **V. A.** heetene crapandijn. **B.** E. dien heetmen carpandijn. — 37. **V.** u. **A.** u af. **B.** Daric u af s. s. war. — 36. **B.** hir. — 39. **V. A.** Brorax s. so r. **B.** Si s. r. dat es w. — 40. **B.** E. si h. — 41. **V. A.** wandert soe. **B.** wandelt si a. w. — 42. **V. A.** E. dicken in ghetarden w. **B.** E. dicke in getordene w. — 43. **V. A.** Daghes l. soe. **B.** Dages l. s. hare. — 44. **V. A.** Wijngaert r. m. so. **B.** Wingart r. doetse v. — 45. **V. A.** sijn. **B.** sinse in Spanien. — 46. **V. A.** D. die c. — 47. **V. A.** Bonbax a. ons. **B.** alse P. — 48. **V. A. B.** te sine. — 49. **B.** Asirien mest. — 50. **V. A.** leeme. **B.** Hi m. v. leme s. v. sijn n. — 51. **V. A.** ne c. **B.** dorsciten. — 52. **V. A.** gadert w. ghedan. **B.** gedert hi w. nochtan. — 53. **V. A.** Middeliker. **B.** Meldeliker. — 54. **V. A.** danne. **B.** Dan s. hi m. — 55. **V. A.** coppe. **B.** Wollen e. d. van coppen w. — 56. **B.** af. — 57. **V. A.** Cleder als ic. **B.** alsic. — 58. **V. A.** menjote v. **B.** D. miniote clederen. — 59. **V. A.** af. **B.** Hir af m. in den t. — 61. **V. A.** dit s. d. **B.** adlacta *ontbr.*

[1]) *N. R.* In hiis (nidis) ceras largius faciliter quam apes .... faciunt.

[2]) Lees in plaats van het onverstaanbare *menie te* met de variant *meniote* of *minjote*.

Van alsulker maniere
Als wi hier die crekelen sien,
Want dat si te springhene plien;
Ende alle hebben sie ghemene
Cort voeren, lanc bachten die bene.
B. 75 *c*. Brucus dats een crekel clene,
Daer wile bi Egipten ghemene
God dede plaghen ende quellen,
Als Moyses boeke noch tellen.
In somech lant sietmense comen
Bi jaerganghe te groten onvromen,
Ende alsi comen, si eten al
Wat groen es op berghe ende in dal,
Ende daer nes gheen boete jeghen.
Deser sede dinct mi pleghen
Onaerts sprekers, die in haren doene
Verteren ende verbiten tgroene,
Dats der goeder liede weldaet.
Vernemen si dat si wassen bestaet,
So gaensi knauwen ende biten
Ende verteren ende versliten
Al der goeder liede weldoen,
Ende kerent in een valsch sermoen.

V. 177 *a*, L. 108 *c*.
Cancendula[1]), als Ysidorus seghet,
Es een woerm die te sijn pleghet,
Die claer es bi nachte ende lecht,
A. 131 *b*. Gaende ende vlieghende echt.
Een woerm ist, al sonder lieghen,
Ghelijc ere cleenre vlieghen,
Diemen in menech lant verheest,
Maer in Ytalie es hi meest.
XIIII nacht eer die dach aengaet,
Dat die sonne ten hoghesten staet,

362. V. A. also sulker. B. also selker. — 63. V. A. krekle. B. Alse w. hir d. crecle s. — 64. V. A. si hier te. — 65. V. A. al. B. gemeine. — 66. V. A. bachten lanc. B. Groet v. ende l. achter d. beine. — 67. B. cleine. — 68. V. A. B. wilen bi E. B. gemeine. L. in E. — 70. B. Alse ons noch M. boke t. — 73. V. A. als si c. s. etent. — 74. V. A. Dat groene es up berch e. int d. B. Dat grone es. — 75. V. A. gheene. B. dar es gene bate j. — 76. V. A. dinke mi. B. plage doncke. — 77. V. A. Ornaet s. B. Quaet s. d. i. h. done. — 78. V. A. Vertheeren. B. Afteren e. v. tgrone. — 79. V. A. lieder. — 80. V. A. Verneemsi. — 81. B. Soe gaensise k. e. sliten. — 82. V. A. vertheeren. B. biten. — 83. V. A. lieder. — 84. B. vals. — 85. V. A. Cacendula. B. Cicendula alse. — 86. V. A. sine. B. siene. — 87. V. A. B. D. bi n. es cl. e. l. — 88. A. worem. B. eest sonder l. — 90. V. A. eenre. B. cleinre. — 91. V. A. men men. — 92. V. Ytalien. A. Ytalen. B. Italien sijnsi. — 93. V. A. Viertiennacht. B. Virtiennacht. — 94. V. A. Eer d. s. t. hoechsten. B. Dattie s. t. hogensten.

[1]) Lees met de variant B.: *Cicendula*. *N. R.* Cycendula genus est scarabeorum.

Ende XIIII nacht daer naer
Sietmenne nachts vlieghen, dats waer.
Sdaghes sone sietmene her no dare,
Maer snachts sietmen in der ghebare
Recht als die spaerke ghebaert [1]).
Sijn claerheit es meest an den staert.
Dese hevet ene cracht
Wonderlec van groter macht,
Want wie sore III of ate,
Sijn vleesch en worde onghemate [2]).
Nemmermeer oec sonder blijf
Sone langhede hem om sijn wijf;
B. 75 *d.* Ende dit es waerlike ondervonden
Dicken ende in vele stonden.

Cinomia dat es des honts vlieghe,
En si dat ons Ysidorus lieghe,
Ende es een woerm pijnlec sere [3]),
Ende anhanghel ende quaet emmermere.
Siene laet die honde niet rusten.
So hem meer mach slapens lusten,
So hem die vlieghe pijnleker es.
Vint hise traech, hi danct haer des,
So dat hem tbloet trect naer [4]).
V. 177 *b.* Dit dinct wesen overwaer
Van den duvel ene figure,
A. 131 *c*, Want dien hi vint van tragher nature,
L. 108 *d.* Dien wont hi in die ziele dan;
Ende et nes so wachtende man,
Dat hine iet vele rusten laet,

396. **V. A.** Sietmen. — 97. **V. A. B.** Daghes ne sietmen hare. — 98. **B.** in dire g. — 99. **V. A.** sparke ghebard. **B.** alse d. sparke gebert. — 400. **V. A.** Sine c. **B.** Sine claereit e. mest a. d. stert. — 2. **B.** Wonderlike. — 3. **A.** hate. **B.** af. — 4. **V. A.** ne w. **B.** S. vlesc worde niet o. — 5. **V. A.** Nemmermee noch s. b. **B.** Want nemberme al s. b. — 6. **V. A.** sijn *ontbr.* **B.** langde h. ombe w. — 7. **B.** dats warlike. — 8. **B.** Dicke e. te menegen s. — 9. **V. A.** dats die h. v. **B.** dats die hons v. — 10. **V. A. B.** ons *ontbr.* **B.** liegen. — 11. **B.** Hets een. — 12. **V. A.** Eenhanghel e. tangher e. **B.** Anehangel e. nembermere. — 13. **V. A.** Soene. **B.** Sone l. si d. h. gerusten. — 14. **B.** meest begint s. l. — 15. **B.** Soe si hem mer pinlijcst es. — 16. **V. A.** V. soese t. si d. hem d. **B.** V. sine t. si danc hem d. — 17. **V. A.** Soe doet h. bloet volghen n. **B.** Ende doet hem dbloet volgen n. — 18. **V. A.** dunct mi. **B.** donct w. overwar. — 20. **V. A.** die hie. **B.** die. — 21. **V. A. B.** Die. — 22. **V. A. B.** E. en es. — 23. **A.** hiet v.

---

1) *N. R.* Nocte volans scintillarum modo fulgidus.

2) *N. R.* Nam si quis tres ex hiis vermibus comederit, libido in eo penitus extinguetur.

3) *N. R.* Musca importuna est auribus catulorum.

4) *N. R.* Ubi vero catulos pigros invenerit ad excuciendum, usque ad sanguinem et vulnera importune procedunt. Lees met de variant **B.**:
Ende doet hem dbloet volgen naer.

Want hine so nauwe bestaet,
Al const hi al der werelt raet,
Dat hi ontginghe, Got en daet.

Cinifes hetet bi namen
Woermekine, der vele te samen
Dicke vlieghen in menech lant:
Met ons sijnt mesien ghenant.
Daert vet ende versch ende waerm es
Waster vele, sijt seker des.
Hier mede was Egipten gheplaghet,
Als die heilighe scrifture ghewaghet,
Ende al noch te deser stonden
Wreect God daer mede Adaems zonden,
Want si des menschen adem volghen,
Ende maken den menighen verbolghen.
Met bitteren roeke, horic scriven,
Machmense ene wile verdriven.

Culex, als Ysidorus seghet,
Es een woerm die sughens pleghet
Bloet van lieden ende van dieren.
Een strael heeft hi van der manieren
In sinen monde staende wel,
A. 131 *d.* Daer hi mede doerbort een vel,
B. 76 *a.* Ende sughet bloet, dit es sijn recht.
Culex minnet sere tlecht
Ende stede daer hijt droghe weet.
Soete dinghe heeft hi leet.
V. 178 *a.* Die in husen slaept of opt velt,
Die dese ontsien, alsmen ons telt,
Et hi loec, slaept hi of waect,
Engheen culex hem ghenaect.

L. 109 *a.* Cancarides, als wie gomen,
Wassen in bladen van bomen,

424. V. A. so nauwe. L. node. B. Dat hijs ontginge God en daet. — 25. V. A. Al constu ander werken r. B. Want hine so nawe bestaet. — V. A. hijs o. God. B. Al conste hi al der werelt raet. — 27. V. A. heeten. B. hetewi. — 28. V. A. B. Wormekine die. — 29. V. A. Dicken. B. Dinken. — 30. B. Mosien sinso met o. genamt. — 31. V. A. varsch. B. Dart vet versc. — 32. V. A. B. des sijt ghewes. — 33. B. Hir. — 34. A. helighe. B. Alse d. edele s. — 35. V. A. B. in desen s. — 36. V. A. Wreict. B. Wrecter G. me Adams z. — 37. V. A. Wantse. B. minscen. — 38. V. A. den *ontbr.* — 39. B. bittere. — 41. B. alse. — 44. V. A. hevet hi. B. heft. — 45. V. sine. — 46. V. A. dorboort. B. met. — 47. V. A. sucht sijn b. B. dbloet dats s. r. — 48. B. dlecht. — 49. V. A. steden d. hijt. B. dar hijt. L. hiet. — 50. V. A. dinghen hevet. B. Suete stede. — 51. V. A. huse of up tvelt. B. D. sijn in huse ofte. — 52. V. A. Dese ontsiet. B. Ende diese ontsiet. — 53. V. A. Ete l. B. Et een loech slaepti ofte wacht. — 54. V. A. Negheen culexs. B. Geen. — 55. V. A. Candarides na dat wijt g. B. Caridarides alse wijt g. — 56. B. blade.

Teerst als rupsemen ghedaen,
Dan met vloghelen bedaen,
Ende vliegen sdaghes haer en thare.
Nachts vintmense al openbare,
Daer si hem te gadre houden,
In enen hoep vaste ghevouden.
Groene es die ghedane haere,
Ende scinen ghelijc den goude clare [1]).
So welc tijt dat die oest es naer
Sijn si goet te vane daer [2]),
Ende in aisine verdronken saen;
Ende alsi doet sijn salmense daer naer
Met wine beghieten daer,
Ende leghet op een let tehant,
Daermen maken wil enen brant.
Onder was ghewelvet wale,
Ghehult na die note scale,
So doen si daer heffen dan
Ene bleine an enen man [3]).
Die bleine salmen dan doerboeren
A. 132 *a.* Met ere goutnaelde, als wi horen,
In menigher stede also,
Jof tuterste van enen stro.
Daer sal quade humoer uutgaen,
Ende beter vele es sonder waen
XV daghe die brant overwaer,
Dan een ander brant een jaer [4]).

457. **B.** Dierst alse rupsenen. **L.** alst. — 58. **V. A.** bevaen. **B.** Daer na m. v. bevaen. — 59. **V. A. B.** daghes harentare. — 60. **V. A.** Nacht vintmen. **B.** sietmense oppenbare. — 61. **V. A. B.** Datsi h. **V. A.** gador. — 63. **V. A.** G. es hare ghedane. **B.** Grone so es hare g. — *Tusschen vs.* 464 *en* 465 *is bij* **V.** *en* **A.** *een regel opengelaten.* — 64. **V. A.** Scijnsi ghelijc den gronde claer. **B.** Ende s. gelijc d. g. clar. **L.** Si s. den g. c. — 65. **V. A.** Sulc t. so. **B.** Weltijt soe die o. — 66. **V. A.** S. si bi nachte goet gevaen. **B.** S. si bi nachte gevaen. — 69. **B.** begiten. — 70. **V. A.** legghen up een velt. **B.** leggen o. e. l. thant. — 71. **V.** make wille. **A.** wille. **B.** Darmen wille m. — 72. **V. A.** ghewelmet. **B.** gedwellet. — 73. **V. A.** Ghecollet na die nootscale. **B.** Gecoelt in ene noetscale. — 74. **B.** effen. — 76. **B.** dan *ontbr.* — 77. **V. A.** enen goudrade als wijt h. **B.** gout naelden alse wijt h. — 78. **B.** In die selve s. — 79. **V. A.** Jof ten utersten met e. s. **B.** Of ten utersten met e. s. — 80. **V. A.** humure. **B.** Dar s. q. umeur ute g. — 81. **B.** vele *ontbr.* — 82. **V.** bant. **B.** vor waer.

---

1) *N. R.* Hii vermes colorem viridem habentes auro sub solis radio micant.

2) Lees met de variant:

Sijn si *bi nachte* goet *ghevaen.*

De afschrijver is zeker in de war gekomen door de drie vorige regels, die alle eenzelfde rijm hebben. *N. R.* Circa mensem Augustum de nocte ad remedium colliguntur, et in aceto merse necantur.

3) *N. R.* Super membrum quodcunque sub vasculo cereo instar ciphi formato posite adustionem suscitant. Lees in vs. 473: *Ghehult.*

4) *N. R.* Tantumque valet eius ejectio per dies XV quantum ullum cauterium infra annum.

V. 178 *b*. Crabo, als Plinius seghet,
Es een woerm die te sijn pleghet
B. 76 *b*. In daerde ende vlieghet na die bie.
Oec daertoe seght hie,
Dat hi wast in doden paerden,
Daer mense delvet onder der aerden,
Ende huerselen wassen daer of mede,
L. 109 *b*. Diemen siet in menigher stede.
Applen eten si ende paeren.
Crabo die maect te waren
Onder daerde erehande raten,
Die niemen coemen te baten,
Ende daer si hare vrucht uut winnen.
Crabo, na dat ict mach bekinnen,
Dinct mi wesen die adel bie.
Sonder coninc so sijn sie,
Ende so sijn die huerselen mede,
Dat scaet hem te menigher stede.
Alsi vlieghen ruten si sere.
Haer honech en doech min no mere;
Ende die hem willen nemen thare,
Hi aventuert hem alte sware,
Want hare stralen sijn so fel,
Menne cans ghenesen wel.

Cycada dats der crekelen name,
A. 132 *b*. Some vintmense scoen ende bequame,
Singhende scoen ende claer,
Achter velde haerentaer,
Ende bi den douwe al gader leven.
Als die sie haer sal gheven
Te notene, leght si opwaert dan,
Ende die hie gaeter dan an.
Die si swighet, als Plinius seghet,
Die hi es die te singhene pleghet.
Ene andre maniere vintmen oec mede,

484. V. A. als ons. B. alse. — 85. V. A. sine. B. siene. — 86. B. In derde. — 87. V. A. so seghet. B. soe seget. — 88. V. A. van d. p. B. van d. parden. — *Vs.* 489 *ontbr. bij* L. — 89. B. Darmense delft o. d. arden. — 90. V. A. urselen. B. hurselen w. dar af. — 92. V. A. Appelen e. ende p. B. peren. — 94. V. A. erande. B. derde erande. — 95. V. A. en comen. B. ne c. — 96. B. dar si h. v. ute. — 97. V. A. ic. B. Crobo na d. i. mah kinnen. — 98. V. A. Dinke mi sijn. B. Donct m. sijn d. abeel b. — 500. V. A. urselen. — 1. B. ter m. s. — 2. B. Daer si. — 3. V. A. Hare h. ne d. B. Hare h. doech. — 4. V. A. nemen wille. B. wille n. — 5. B. aventuer. — 6. V. A. haer s. es. B. har strael es. — 7. B. Nieman en caens. — 8. V. A. des krekels. B. C. es des crekels n. — 9. V. A. scone. B. Scone v. e. b. — 10. V. A. B. scone e. clare. — 11. V. A. B. harentare. — 13. V. A. suwe hare. B. Ende alse d. soe hare. — 14. V. A. leghet soe upwert. B. leit si opwert. — 15. V. A. dan *ontbr.* B. hi gaet hare a. — 16. V. A. D. so. B. D. soe si swiget alse. — 17. V. A. hie ist. B. Ende d. hi te s. p. — 18. V. A. B. Eene a. m. v. mede. L. Ende.

Die hebben altoes hare stede
In husen ende in waermen dinghen,
Die mede soetelike singhen;
V. 179 *a*. Maer sine hebben vloghel enghene,
Als dandre hebben ghemene.
Ene derde maniere vintmen mede,
Diemen heet in somegher stede
B. 76 *c*. Vlieghende herte int Latijn,
L. 109 *c*. Die alle ghevloghelt sijn,
Lanc ghehornet, als wi weten,
Danden in II ghespleten [1]).
Men doe hem thoeft of, et levet
Langhe na dat die buuc beghevet.

Eruca, als Liber Rerum seghet,
Es een woerm die tetene pleghet
Colen ende loef van bomen.
Misselec ghevaerwet machmense gomen.
Rupseme hetet in onse tale.
Met desen wormen, weetmen wale,
Was Egipten wilen gheplaghet.
Na half oest, alsmen ghewaghet,
Alst reint een deel of douwet wel,
A. 132 *c*. Word anders ghedaen haer vel,
Ende word vliegende in die lucht.
Sere scaden si der vrucht,
Ende daerna, als haer ende angaet,
Legghen si dan haer saet
In loveren ende sterven dan,
Datmer gheen lijf ghesien an can,
Tot dien dat waerm weder beghinnet;
Ende die danne die loveren winnet,

519. **B.** D. altoes houden h. s. — 20. **L.** Ende in h. **V. A. B.** Ende *ontbr*. **V.** ende w. d. — 21. **B.** D. suettelijc altoes s. — 22. **V.** voghele negheene. **A.** vloghele ne gheene. **B.** vlogele en geine. — 23. **V. A.** dander. **B.** Alse d. doen gemeine. — 25. **V. A.** an s. s. — 26. **V. A.** in L. **B.** Vligende h. in L. — 27. **B.** gevlocgelt. — 28. **V. A.** ghehorent a. wijt w. **B.** alse wijt. — 29. **V. A.** Tanden ende in tween. **B.** Tande ende tonge in tween g. — 30. **V. A.** thovet of het. **B.** hen th. af. — 31. **V. A.** den b. **B.** nadatten buc. — 32. **B.** alse. — 33. **V. A. B.** worm. — 34. **V.** lof. **B.** Ceelen. — 35. **B.** Messelijc geverwet alse wijt. — 36. **V. A.** Rupsemen heetment. **B.** Rupsenen heetent. — 37. **B.** Mettesen — 39. **V. A.** Na alf o. **B.** half o. alse men. **L.** alst o. — 40. **B. A.** reit ofte d. w. — 41. **B.** Soe wert. — 42. **B.** wert. — 43. **V. A.** die v. — 44. **V. A.** daer naer a. h. hende. **B.** dar nae alse har inde. — 45. **V. A.** dan *ontbr*. **B.** hare s. — 46. **B.** lovere. — 47. **V. A.** an sien c. **B.** Datmeer g. lief g. can. — 48. **V. A.** warmen w. **B.** Tote d. dattet warm. — 49. **V. A.** dan. **B.** Entie dan d. lovere.

---

[1]) *N. R.* Cornua grandia, prelonga, *bissulca*, *dentata* et lucida habent. Vs. 529 is in alle Hss. bedorven, gelijk uit den Latijnschen tekst blijkt. Misschien zal men moeten lezen:

Met tanden ende in II ghespleten.

So leven si bi den sonnenschine
Ende bi den douwe, sonder ander pine.

Formica heten wi die miere,
Een woermekijn van dere maniere.
Men hoerter Salomoen of ghewaghen,
V. 179 *b*. Want hi senter toe den traghen,
Ende heeten an haer wijsheit leren;
Want sine heeft meester noch here,
Nochtan wint si te somere tgoet,
Dat si te wintere verdoet.
Plinius seght, dat verstaet,
Dat elke te haren ambochte gaet.
L. 109 *d*. Elc merke hoe si haer bejaghet,
Want elke mere bordine draghet
Na die groete van haren live,
Dan gheen dier daermen of scrive,
B. 76 *d*. Ende dit es te wonderen sere.
Ambrosis spreect, die here,
Dat si die corne biten ontwe,
Dat sine wassen nemmermee,
Daer sise in daerde hebben verstolen;
Ende die sijn te groet den holen,
A. 132 *d*. Biten si ontwe voer tgat.
Word haer coren van reine nat,
Dat draghen si int scone weder
Ter sonnen ende droghent weder.
Si kennen bi naturen rade,
Of een weder es ghestade.
Els gheen dier none wast none staerct
Van sire oude, dats ghemaerct [1]).
Sdaghes werken si ende bi der mane
Nachts mede, doetmen te verstane:
Tuschen maenscine doen si niet [2]).

550. V. A. somer s. B. sonne s. — 51. V. A. B. ander *ontbr*. — 52. B. heetewi. — 53. V. A. deser m. B. wormkin v. deser m. — 54. V. A. horter of Salemon. B. horter af Salamone. — 55. V. A. B. W. hi. L. si. — 56. V. A. heet a. hare. B. heet ane hare. — 57. V. A. soene hevet meesters no heren. B. hebben mesters no heren. — 58. V. A. winnet soe. B. winnen si tsomer. — 59. V. A. Dat soe t. w. wort ghevoet. — 60. V. A. seghet. — 61. V. A. elc t. h. ambachte. B. elc t. sinen ambachte. — 62. V. A. marke h. soe hare. B. hare b. — 63. V. A. B. miere b. d. — 65. A. af. B. D. enech d. daer ic af s. — 66. V. A. wonderne. B. dits te wonderne. — 67. V. A. A. seghet. B. Ambrosius seid. — 68. B. die *ontbr*. — 69. B. nemberme. — 70. B. derde. — 72. B. Verbiten s. o. v. tgaet. — 73. V. A. hare c. B. Wert har c. — 74. V. A. Die d. V. in s. w. B. droge w. — 75. B. Ende leggent ter sonnen te drogene neder. *Vs. 575 ontbr. bij* L. — 76. B. Kinnen bider. — 77. B. Ofte. — 78. V. A. ne wasset noch s. B. El g. d. ne w. no s. — 79. V. A. houden. — 80. V. A. B. Daghes. — 81. V. A. Mede nachts. B. Ende n. m. domen. — 28. B. Tuscen maels en d.

[1]) *Vinc.* Hec sola inter animalia senio fortificatur et crescit.
[2]) *N. R.* Operantur etiam noctu in plenilunio, cessant autem interlunio.

Als hem nature werken ghebiet,
Sone leeft hi diet ghemerken mochte,
Hoe narenst elc es tsinen ambochte;
Ende als deen den andren ghemoet,
Ghebaren si als een die groet
Sine ghebure deen den andren.
Daer si over die stene wandren,
Laten si daer een liteken langhe
Van haren kere, van haren ganghe,
Op den haerden maerbersteen,
Ist datsi gaen ende keren in een.
Hare dode draghen si uut,
Ende delven onder tcruut;
V. 180 *a.* Ende dit en doet el neghene maniere
Sonder die mensche entie miere.
Murmicaleon, seghet Adelijn [1]),
Die also vele luut in Latijn
L. 110 *a.* Als die liebaert van den mieren,
Es een woerm van der manieren,
Dat mieren sijn van beghinne.
Als hi jonc es toghet hi minne
Ende vrientscap jeghen die mieren;
Daer naer beghint hi hem verfieren,
B. 77 *a.* Als hi groet es, ende belaghet
Den mieren, ende neemt ende ontjaghet
Dat si winnen te hare noet,
Ende somwile bijt hise doet.
Te wintere, also coemt die sake,
A. 133 *a.* Dat die mieren met ghemake
Wanen leven van hare pine,
Coemt hi ende rovet die woermekine
Al dat hi hem ghenemen can,

583. V. A. Ende als. B. Ende alse. — 84. V. A. levet h. d. vulmerken. B. levet h. die merken. — 85. V. A. ten a. B. H. nerst elc es. — 86. B. alse. — 87. B. alse die onderlinge g. — 88. V. A. den een d. anderen. B. Ende die gebuer d. d. a. — 90. V. A. Laetsi der in l. l. B. dar e. licteken. — 93. B. Eest d. g. over een. — 94. B. ut. — 95. V. A. delvense o. cruut. B. deckense o. tcrut. — 97. V. A. Niemen dan d. m. B. Dan de minsce ende dese diere. — 98. V. A. Mirmutaleon. B. Formicaleo segt. — 99. B. Dat a. v. lut. — 600. B. Alse d. liebart. — 1. V. A. worm inder m. B. worm van dire m. — 2. B. miren s. vanden b. — 3. V. A. Al es hi cleine hi t. m. B. Alst clene es. — 4. V. A. vrienscap. B. miren. — 5. V. A. Daer na begont. V. versieren. B. Dar na b. hi h. vertscieren. — 6. B. Alse. — 7. V. A. Die m. V. ment hem. A. nemt hem. B. Die m. e. nemt e. jaget. — 8. B. thare n. — 9. B. somwille bitsise. — 10. V. A. Te wintre als so c. in d. s. — 11. V. miere. B. miren. — 12. B. harre somer pine. — 13. V. A. Comt ende r. B. roeft. — 14. V. A. B. Wat.

[1]) In de variant B.: *Formica leo*, evenals in *De Nat. R.* Formicarum leo; in de andere Hss. *Myrmicaleon*, verbasterd naar de Grieksche benaming *Myrmeleon*, d. i. Mierenleeuw. Bij B. begint, evenals in den Latijnschen tekst, bij de beschrijving van dit dier een ander artikel.

Want hi te somere niet en wan.
Dus doen verdorvene edelinghe,
Diene doen ghene neringhe,
Maer si nement sonder verbueren
Den goeden ghetrouwen gheburen,
Dat si ghewonnen hebben ende verspaert;
Ende nochtan hebben sise onwaert,
Also dat si hem nemen tleven,
Sine willent hem sonder heschen gheven.
In India vintmen oec mieren
Van sere wonderliker manieren,
Mere dan men hier wassen weet [1],
Die sijn wonderlike wreet,
Met clauwen scaerp, groet ende lanc.
So staerc sijnse ende so stranc,
Sien si den mensche, si scoeren ontwe.
Men vintse anders nemmermee
Niewer, seghet die waerheit fijn,
Dan daer die goudene berghe sijn.
Beesten noch oec anderen diere
En scaden si in ghere maniere,
Want si wel die waerheit weten,
V. 180*b*, L. 110*b*. Dat si dat gout niet en eten,
Datsi in den berghe hoeden;
Maer op den mensche si verwoeden,
Omme dat si willen hebben tgout.
Daer heeftse gheset Gods ghewout,
Om te wrekene daer mede
Op den mensche die ghirichede.
Over waer scrijft ons dus
Adelijn ende Ysidorus.
B. 77 *b*. Plinius scrivet oec van desen,
Dat si te wintere willen wesen

615. V. A. niene. — 16. V. A. verdorven. B. die v. e. — 17. B. Sine. — 18. B. Si nemen ende roven. — 19. B. getrowen. — 20. V. A. ghespaert. B. ontspart. — 21. V. A. hebsise. B. Ende *ontbr.* — 22. B. dleven. — 23. V. A. eesschen. B. sonder nide. — 24. B. miren. — 26. V. A. Meerre d. m. h. vosse w. B. Merre d. m. hir vosse veet. — 27. V. A. clawen starc. — 28. V. A. B. sijn si. — 30. V. die m. V. A. scuerne. B. minsce si scorne. — 31. B. Menne, nembermee. — 32. B. Nieweren. — 33. B. dar d. guldine. — 34. V. A. ander. B. no andren d. — 35. V. A. Ne scaedsi i. g. manieren. B. En *ontbr.*, manieren. — 36. B. warheit. — 37. V. A. goudt niene. B. D. s. niet d. goud. — 38. B. dien b. *Vs.* 638 *ontbr. bij* L. — 39. B. Mar opten minsce. — 40. V. A. Om d. si hebben w. B. Om d. — 41. V. A. hevetse. B. hefse g. d. Goets g. L. heeftsi. — 42. B. Ombe t. w. dar m. — 43. V. A. dien m. de ghierichede. B. minsce d. gierechede. — 44. V. A. scriven. B. war s. o. aldus. — 47. V. A. wintre.

---

[1] Lees met de variant *vosse* in plaats van *wassen*, dat geen zin geeft. *N. R.* Vulpibus maiores sunt.

In daerde om dat grote cout,
So stelen hem die Inden tgout;
A. 133 *b*. Maer die mieren gheriekent wel,
Ende ghevaltet, want si sijn snel,
Dat si die diefte becopen,
Want gheen paert mochtse ontlopen.

Limax es een maniere van slecken,
Die wi sien haer selven trecken
Ende traghelike angaen.
Experimentator doet verstaen,
Dat si te winter es verloeren.
In lentin so coemt si voeren,
Ende men seghet dat tbloet van hare,
Trectmer mede uut smenschen hare,
Dat poerkine so vaste sluut,
Datter gheen haer meer gaet uut [1]).
Ende daer puuste wassen in wonden,
Men wrijftse ontwe tien stonden,
Datsise ghenesen doet [2]).
Van desen woerme es men vroet,
Dese en leghet in ghene scelle,
Maer si cruupt in haers selves velle.

Locusta, als ic hoere visieren,
V. 181 *a*. Es een crekel van ere manieren,
Sijn hoeft ghemaect als een paert,
L. 110 *c*. Langhe scinkel achterwaert,
Groene, springhende achter velde,
Ende vliegende met ghewelde.
A. 133 *c*. Plinius seghet ende Adelijn:
Ter veste leit hi deieren sijn,

648. B. derde. — 49. V. A. Joden. B. Dan s. d. I. goud. — 50. V. A. rieken. B. Mar d. miren rikent. — 51. B. Ende selken tijt gevallet wel. — 52. V. A. die *ontbr*. — 53. V. A. mach hem. B. pert can hem. — 54. V. A. Limaxs e. ene. B. ene m. — 55. V. A. Dien, recken. — 56. V. A. henegaen. B. henengaen. — 57. B. doet ons. — 58. V. A. soe te wintre. B. wintere. — 58. V. A. Te lentine s. c. soe v. B. Te lintine soe comen si te voren. — 60. V. A. E. segghen dat dat bloet. B. Ende *ontbr*. — 61. V. A. Trect men ute eens m. h. B. Trecmen ut eens minscen h. — 62. V. A. Die porrekine. B. Dattie porkine s. v. slut. — 63. V. A. mee. B. har cocmt ut. — 64. V. A. puusten. B. dar puesten in w. w. — 65. V. A. wrijfse. B. wriefse. — 66. V. A. Dat soese. B. Dat hetse. L. Datsi. — 67. V. A. wormen wesen v. B. wormen weset v. — 68. V. A. ne l. B. Diese l. — 69. V. A. soe c. B. Datse cruept in hars selfs v. — 72. V. A. hovet. B. alse een pert. — 73. V. A. scinkele. B. Ende l. scinkele achterwert. — 74. V. A. G. ende s. B. Grune ende s. — 77. V. A. Teersten leghet h. die eyer s. B. In herfste leget hi die eiere s.

---

1) *N. R.* Sanguis eius poros claudit et impedit efficaciter ne pili crescant. Lees met de variant in vs. 661: *Trectmen* uut.

2) *N. R.* Contrita in quibusdam vulneribus apostemata sanat.

Die den winter over gheduren [1]).
Te somere comer of creaturen,
Sulke als sulc te sijn pleghet.
Die moeder, die deiere leghet,
Stervet cortelike daer naer.
Egipten was gheplaghet swaer
Met desen woermen, als ict vant.
Noch so vintmen menech lant,
B. 77 *c.* Daer si dicke sere in scaden,
Ende met menechte so verladen,
Dat si en laten in ghenen doene
Loef noch gras noch ghene groene.

Ranificus [2]), na datment kinnet,
Es een woerm die side spinnet,
Met vele voeten ende bont.
Hi spinnet in alre stont
Uut sinen buke siden,
Ende hine eet in ghenen tiden
Dan moerblade ende anders niet.
Hi spinnet daermen toe siet
Siden alst ware om ene spille,
Ende daer binnen, als hi wille,
Luuct hi hem selven, ende daer na saen
Coemt hi boven uut ghegaen,
Anders ghemaect oec na desen
Dan si te voren hebben ghewesen;
Want hi te voeren croep met voeten,
Ende nu vlieght hi met goeder moeten.
Drie daghe hout si haer ghenoet,
Ende dan blijft die vader doet [3]);

678. **B.** duren. — 79. **V.** af. **B.** somenre comere af. — 80. **V. A.** te sine. **B.** Selc alsi te siene p. — 81. **V. A.** die eyer. **B.** moder d. de eiere. — 84. **V. A.** alsic. — 85. **B.** N. vintmense in m. l. — 86. **V. A.** dicken. — 87. **V. A.** menichten. **B.** E. menegen sere v. — 88. **V. A.** ne l. **B.** sine l. in menegen done. — 89. **V. A.** Noch l. no gars no gheen g. **B.** Noe geen l. noe geen g. — 90. **V. A.** Lanficus. **B.** Lansficus alsement. — 91. **V. A.** siden. — 93. **B.** Ende s. talre s. — 94. **B.** Ute sienen b. siede. *Vs.* 694 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.** — 95. **V. A.** E. h. nut. **B.** nuttet i. g. tide. — 96. **V. A.** moerbladen. **B.** muerblader. — 97. **V. A. B.** Si spinnen. — 98. **B.** Siede. — 99. **V. A.** als si. **B.** dar b. alse. — 700. **B.** Luket hem s. dar na s. — 1. **V. A.** Comen si b. ute g. **B.** ute. — 5. **V. A.** Vlieghet nu m. goeder m. **B.** Nu vlieget hi m. goeder moten. **L.** goeden m. — 6. **V. A.** D. d. dan houdsi hare g. **B.** dagen houden si hare g. — 7. **V. A.** danne blivet.

---

[1]) *N. R.* Pariunt ova .... condensa autumpni tempore, que durant tota hyeme. Lees in vs. 677 met de variant **B.**: *In herfste.*

[2]) Lees met de variant: *Lanificus.*

[3]) *N. R.* Deinde venerem ineuntes tribus diebus coeunt, quo peracto moritur masculus.

So leghet die moeder op een cleet
L. 110 *d.* Menech sadekijn ghereet,
V. 181 *b.* Letter wijs gheteikent mede [1],
A. 133 *d.* Ende dan steerft si daer ter stede.
So nem tcledekijn metten sade,
Ende leghet daer hem ghenen scade
Die winter ghedoen en mach.
Als dan verclaert die lentin dach,
So leghemen dat sadekijn
Voeren dat heite sonnen schijn,
Ende bi der sonne word hem ghegheven
Hare voerme ende haer leven.
Gheleu ende wit vaerwen dese woerme,
Maer andre vaerwe ende voerme,
Diemen an sijtwullen siet,
Die nes van naturen niet [2].

Multipes es een der woerme
Van wonderliker voerme,
B. 77 *d.* Want hi hevet menighen voet.
Dese es al sonder bloet.
Van desen sprect sinte Augustijn,
Dat hi sach met den oghen sijn
Desen woerm tere stede
In so menech stic ghesneden,
Ende elc levede bi hem allene,
Ende dit nes gheen wonder clene.

Musca dats de name der vlieghen.
Liber Rerum sprect sonder lieghen,
Dat si minnet tlecht voer iet:
In demsternesse en wil si niet.

708. V. Si l. d. m. up. A. Se l. d. m. up. B. Dan l. d. moder. — 10. V. A. B. ghetekent. — 11. V. A. danne stervet soe upter s. B. stervet si ter s. — 12. V. A. neemt men. B. nemtmen. — 13. V. A. gheene. B. dar h. gene. — 14. V. A. ne m. — 15. V. A. lentijn. B. Alse d. v. di linten d. — 16. V. A. leghet men. B. leitmen dan d. cledekijn. — 17. V. Voer d. warme sonneschijn. A. Vor d. warme sonnekijn. B. Vor d. warme sonnescijn. — 18. B. wert. — 19. B. Har v. e. har l. — 20. V. A. B. Ghelu. V. varewe te w. A. varewe de w. B. G. e. w. soe sijn de w. — 21. V. A. ander varewe. B. Mar ander varuwe e. ander v. — 22. V. A. sijtwulle. B. ane siede worme. — 24. V. A. Multiplites. — 25. V. A. B. V. ere w. — 26. B. heft. — 27. V. A. Dese ende es. — 28. V. A. spreict. B. Agustijn. — 29. V. A. sachi. B. D. hi sach. L. sach hi. — 30. V. Die w. A. De w. V. A. theere. V. A. B. steden. — 31. B. menegen stucken. — 32. B. elc sticke levende. — 34. V. A. die n. B. M. dat es daer na d. v. — 35. V. A. spreict. B. sprect. — 36. V. A. vor hiet. B. minnen dlicht vor i. — 37. V. A. deemsterheden sone wilsoe. B. I. d. willen si.

---

[1] *N. R.* Femina vero *ordine litterato* innumera ova parit.

[2] *N. R.* Duos tantum colores lana naturaliter in verme suscipit: album scilicet et croceum. Ceteri vero artificio sunt.

Waerme stede ende daert es nat
A. 134 *a*. Verkiest si ende minnet dat.
Allen dieren wil si an,
Ende alre houtste bijt si den man.
Versch vleesch besmit si sonderlinghe,
Ende schuwet alle soete dinghe [1],
V. 182 *a*, L. 111 *a*. Ende smit gherne witte laken [2],
Ende men cant scoene ghemaken
Eer tjaer over es ghegaen.
Experimentator doet verstaen:
Vlieghen verdronken dat si connen
Weder leven metter sonnen.
Van messe weetmen dat si comen [3].
Men vint becke an hem somen,
Daer si mede steken sere.
Te wintere vlieghen si min no mere,
Maer in husen sietmense sitten,
Die dicke vol viers sijn ende hitten,
Ghelijc als si waren doet.
Jeghen oest vlieghen si, clene ende groet.
Plinius sprect sonder bedrieghen,
Datmen vint in Cypers vlieghen
Viervoete ende mere met allen
Dan donse ende heeten pirallen.
Dese wonen in hoven al [4],
Ende vlieghen ende maken ghescal
Sonder scade midden int vier.
Ende dit es te wonderen hier,
Als langhe als si sijn in den brant,
Sijn si levende ende veliant;
B. 78 *a*. Vlieghen si uut iet verre mede,
So bliven si doet op die stede.

738. **V. A.** Warme steden. **B.** Warme s. e. dart. — 39. **L.** m. dan. — 40. **V. A.** wilsoe. — 41. **V. A.** houts bijt soe. **B.** alder houts bit. — 42. **V. A.** soe. **B.** vlesc besmet si sonder liegen. — 43. **V. A.** E. besmit a. soute d. **B.** E. scut alle soute dingen. — 44. **V. A.** Soe besmet gaerne w. saken. **B.** Si besmet g. w. saken. — 45. **B.** ment caent. — 46. **B.** djaer. — *Vs.* 750—51 *ontbr. bij* **B.** — 53. **B.** Te w. ne v. — 54. **A.** huse. **B.** Mar in huse. — 55. **V. A.** D. dicken sijn vul v. vul h. **B.** D. d. sijn v. v. ende h. — 56. **V. A.** als die. **B.** G. ofte. — 58. **V. A.** spreict. **B.** bedrigen. — 60. **B.** merre. — 61. **B.** D. d. sijn e. — 62. **V. A.** hovenen. **B.** ovenen. — 65. **V. A.** wonderne. **B.** dits te wonderne. — 66. **V. A.** Alse. **B.** Si sijn levende ende valiant. — 67. **V.** vailant. **A.** vailiant. **B.** Alse lange alsi sijn in den brant. — 68. **V. A.** ute hiet v. **B.** ut iet. — 69. **V. A.** Si b. d. up. **B.** Si b. d. optie s.

---

[1] Lees met de variant: *soute*. *N. R.* Salsa fugit et aspera.

[2] *N. R.* Ex corrupcione generantur fimi.

[3] *N. R.* Albaque et mundiora libenter coinquinat. Hoewel de lezing in den tekst goed is, verdient toch die der varianten de voorkeur, t. w. witte *saken*.

[4] Lees met de variant: in *ovenen*. *N. R.* In fornacibus manentes.

Papilio, als Liber Rerum seghet,
Es een woerm die te vlieghene pleghet.
A. 134 *b*. Bi bloemen leeft hi, alsmen waent,
Ende hi noet na dien oestmaent.
Die hie noet ende stervet ter stede,
Die sie worpt haer saet ende stervet mede.
Dat saet gheduert den winter duere.
Als verhit des somers nature,
So wassen daer of woerme mede,
Ende vlieghen als die vader dede.
L. 111 *b*. Sonne ende dou die can hem gheven
V. 182 *b*. Beide vloghele ende leven,
Som wit, som blau, som pellelijn,
Na dat die lucht ghetempert sijn.

Pulex heten wi die vlo.
Liber Rerum seght also,
Datter van stove ende van mulle
In waermen weder wasset tfulle.
Dits van den clenen wichten een,
Daer wi mede in den aertschen ween
Ghesellet sijn in allen stonden
Van ons vaders Adaems zonden.
Nachts sijn si wreder dan bi daghe
Om ons vaders Adaems plaghe.
Boete jeghen die vlobeten
Doen ons wise meesters weten,
Dats dat een mensche wrive sijn vel,
Als hi slapen gaet, harde wel
Met absinthium, alsmen weet,
Dats teruut datmen alsene heet.
Sinte Ambrosis horic bedieden:
Men sal alsen in olie sieden,
Ende bestriker mede tfel sijn.
Alsene es der vlo venijn.
Alsene blader gheworpen mede

770. B. alse. — 71. V. A. worm d. t. vlieghen. B. d. vliegens p. — 72. V. A. levet. B. blomen l. alsemen w. — 73. V. na *ontbr*. V. A. die. B. oeust. — 74. B. Alse d. hi n. hi sterft t. s. — 75. V. A. D. suwe werpt saet. B. D. soe werpt oec. s. e. sterft oec m. — 77. V. A. A. v. es. B. Alse. — 78. V. wormen. B. dar af. — 79. B. alse. — 81. V. Bede vloghe. A. Bede vlogle. — 82. V. A. pellijn. B. some b. some pellin. — 83. V. A. luchte. — 84. B. hetewi. — 85. V. A. B. seghet. — 87. V. A. warmen wedre wassen. B. warmen tide w. — 89. V. A. archsten steen. B. Dar w. m. in d. iersten w. — 91. V. A. B. vader. — 93. V. A. B. vader. — 94. B. der vloen b. — 96. V. A. wrive wel. B. Dat e. minsce w. wel. — 97. V. A. g. sijn vel. B. Alse h. s. g. sijn vel. — 98. V. A. absincium als ic. B. absinsium alsict. — 99. B. Dat es. — 800. B. Ambrosise h. bediden. — 1. V. A. B. alsene. — 2. V. A. bestriken dat vel s. B. bestroken dat vel s. — 3. B. Want a. — 4. V. A. B. blade.

A. 134 c. Omtrent verdrijftse uter stede.
Coloquintida tebroeken in sticken,
Met watre ghesparset dicken,
B. 78 b. Dare vele sijn, als wi scriven,
Machmense ene wile verdriven.
Alst cout es om Junius maent
Waster minste, alsmen waent.

Pediculus dats een woerm mede,
Die wast uut des menschen lede [1]).
V. 183 a. Men seghet overwaer, alsmen verstaet,
Die dicken sine lede dwaet
L. 111 c. Met zewater, dat hise verdrivet.
Quicselver oec, als men ons scrivet,
Met boemolie ghesoden bet,
Ende een ghordel daer in ghenet,
Draechter jeghen, ets mede goet.
Nem twitte van enen eye ende doet
Narenstlike met quicselvere minghen,
Et es goet te sulken dinghen
An een wullen gordel ghedaen.
Botre, doetmen ons verstaen,
Ghemenghet met quicselvere, ende daer mede
Bestreken cleder naest den leden,
Verdrivet sulke wormekine.
Ghebernet loec oec met aisine,
Met olie, dus ist bescreven,
Of aisijn met salien ghewreven,
Dit es tieghen luse goet.
Mensche, wes fier in dinen moet,
Daer die die woerme die dus onreine

805. V. A. verdrivense. B. O. sijn bedde verdrifse vander stede. — 6. V. A. gebroken st. B. gebroken te s. — 7. V. A. M. w. dan. B. watere gesperset. — 8. V. A. Daer. B. alse. — 9. V. A. Machmer mede die vloen v. B. Machmen die vloen daer mede v. — 10. V. A. B. omtrent J. B. Julius. — 11. V. A. Wasser minst a. bewaent. B. minst alsemen. — 12. B. P. es. — 13. V. A. ute. B. van des. — 14. V. A. alsment. B. Ende seid vor waer ende v. — 15. V. B. dicke. — 16. V. A. see watre. B. zeewatere d. h. verdrift. — 17. V. A. ons *ontbr*. B. Q. alsemen oec scrijft. — 18. V. A. B. boemolien. — 19. B. gordelkin. — 20. V. A. Dragher j. hets. B. Drager mede hets daer j. g. — 21. V. A. wit. B. dwitte vanden. — 22. V. A. Narenstelike m. quicselver. B. nerstelike. — 23. V. A. Het. B. Hets g. te alselken. — 24. V. A. wullijn. B. Aen e. wllen. — 25. V. A. B. Botre. L. Olie. — 26. V. A. quicselver. B. Geminget. — 27. B. cledere. V. A. B. die lede. — 28. V. A. Verderven. B. Verdriven selke. — 29. V. A. Ghebarnet loed. B. Gebernt. — 30. V. A. B. olien. B. eest. — 31. V. A. Jof a. m. saelgen. B. Oft a. m. salken. — 32. V. A. Dits al jeghen. B. Dit es al jegen. — 33. B. Minsce. — 34. V. de worme dus onreene. A. de wormen dus onreene. B. Dar die w. die sijn d. orene.

[1]) *N. R.* De ipsa hominis carne creatur.

Verteren di, entie sijn so clene[1]).

Rana dat es die vorsch of die puut.
A. 134 *d.* Metten woermen telmen uut.
Some sijn si roet ende some groene.
Die roetste sijn van quaetsten doene.
Sijn crauwen scijnt van sulken treken,
Of hi altoes pijnde om spreken[2]).
Hi vrucht al dat hi siet,
Bedi springhet hi in den vliet.
In oestmaent seghtmen, dat verstaet,
Dat sijn mont niet op en gaet
Noch om ate noch om sanc,
Noch oec om selfs tontfane dranc;
B. 78 *c.* Ende alsi noten in haren spele,
Scieten si saets harde vele.
Men waent ende leec volc dat seghet,
V. 183 *b*, L. 111 *d.* Dat die puuts tonghe neemt ende leghet
Slapende onder des menschen hovet,
Dat hi cout of hi ware verdovet,
Ende vortbringhet dat verholen es.
Quenicum, ghelovet mi des[3])!
Plinius seghet, diet weet,
Dat een puut rubeta heet,
Die in wacker aerde levet[4]),
Ende an hem medicine hevet.
Kirammidarium boec die seghet,
Dat hi te pulvere verberrent pleghet,
Werptmene in een bat, dats waer,

835. V. A. Vertheeren entie. B. Die v. ende sijn dus c. — 36. V. ofte p. A. of de. B. ofti put. — 37. V. A. tellet menne. B. ut. — 38. V. A. Som s. s. r. som g. B. Som s. s. r. some grone. — 39. B. quaden. — 40. V. A. crayen. B. craien s. v. selken. — 41. V. A. Als of. B. Ofte hi hem pinde altoes o. s. — 43. B. Bedie sprinct. — 44. V. A. seitmen. B. oeustmaent seitmen. — 45. V. A. up. — 46. V. A. omme eten n. o. sanc. B. eten no o. sanc. L. dranc. — 47. V. A. N. selfs om tonfane. B. No om s. tonfane. — 50. B. dat *ontbr.* — 51. V. A. Die des p. B. Die des puts t. nemt. — 52. V. A. o. tsmenschen. B. hoeft. — 53. B. ofte h. w. verdoeft. — 54. V. A. uutbringt. B. E. bringt ut. — 55. V. A. mi *ontbr.* B. geloeft. — 56. B dijt w. — 57. B. put robeta. — 58. B. erden. — 60. V. A. Kyramnidarium. B. die *ontbr.* — 61. V. A. verberrent. B. verberne. L. verbernen. — 62. V. A. Werpment. B. Werptmenne. V. A. B. L. vat.

---

1) Lees met de variant:
Daer die woerme dus onrene
Verteren di, entie sijn so clene.

2) *N. R.* Loquax est et vocibus importuna.

3) *N. R.* Lingua rane aquatice si superponatur capiti dormientis, eum loquacem facit in sompnis et revelare, ut ambigua loquatur. Antiqua rusticitas!

4) *N. R.* In terra et in humore vita est.

Den mensche of doet vallen sijn haer [1]).
II horne heeft hi, des is men vroet,
Daermen vele quaets mede doet;
Ende die auctore scriven te stride:
Een beenkijn uut sire rechter side,
Werpmen in een vat dat wallet,
Sine hitte te hant tevallet.
Jeghen venijn dat hi doet
Es sijn pulver ghedronken goet [2]).
Een ander puut leghet onder rietbladen,
Dienmen en hoert no vroe no spade,
Want hi tallen tiden stom dinct.
Alsene ene beeste drinct,
A. 135 *a.* Wast haer die buuc boven ghelove.
Echt sit een ander puut in love,
Die wel can voersien den reighen,
Bedi hi singhet daer jeghen;
Ende selden singhet hi dan om nat.
Van desen pude seghtmen dat:
Werptmene enen honde in den mont,
Dat hi blijft al stom ter stont.
Clene es dese, sonder waen,
Ende groene als dat loef ghedaen.

Stella dat es een woerm mede.
L. 112 *a.* Hi leghet nachts na sterren sede,
V. 184 *a*, B. 78 *d.* Men sieten niewer overal
Dan na reyn, alst claren sal [3]).
Plinius sprect: ets sine maniere,
Coemt dese woerm in den viere,

863. V. A. Het doet d. m. of doen al s. h. B. D. m. doet af verbernen s. har. — 64. V. A. hevet hi es m. B. heft hi dies m. — 65. B. met. — 66. V. A. of scriven. B. seggen. — 67. V. A. van s. B. beenken van siere. — 68. V. A. Werpment B. Wermen in een bat. — 69. B. thant gevallet. — 72. V. leit. V. A. rietblade. B. pud l. o. rietblader. — 73. V. A. B. Diemen ne hort vro n. s. B. spader. — 76. V. A. hem. B. Waest hare d. buc. — 77. A. in a. p. B. set e. a. pud in bove. — 78. V. A. B. D. can w. v. d. reghen. — 79. V. A. singt der j. B. Bedie hi singeter. — 80. V. A. dann. B. singt hi dat. — 81. V. A. B. seitmen. — 82. V. A. Werpmenne e. hont. B. Worpmenne e. hont. — 83. V. A. tier s. B. D. hi stomp bleve t. s. — 84. B. desen. — 85. B. grone alse l. — 86. V. A. B. dats e. worm. — 87. V. A. Want hi lecht na der s. s. B. Want hi licht snachts. — 88. V. A. sietene. V. ovelal. B. siettene. — 89. B. regen a. cleren. — 90. V. A. spreict hets. B. seid hets. — 91. V. een v.

---

[1]) Vs. 860—63 zijn ongetwijfeld corrupt, en niet te herstellen door den even bedorven tekst bij *N. R.*, waar twee zinnen, die niet bij elkander hooren, tot één zijn samengeflanst. Er staat: Cinis combustus sparsus in *balneo*.... deponit ac resumit quando vult cet. Bij *Vinc.* ziet men wat het laatste beteekent. Daar vindt men: Rubeta diversis referta medicaminibus; quando vult deponit ac resumit,.... venena vero numquam deponit.

[2]) *N. R.* Contra venena leporis marini et rubete cinis earum remedium est in aqua potus.

[3]) Lees in vs. 887 met de variant: Hi *licht*. *N. R.* Nocte ut stella *lucet*, numquam nisi magnis ymbribus proveniens et serenitatem esse designans.

Dat hem een wit venijn uutgaet,
Dat gheent vier al verslaet;
Ende coemtet iewer an eens huut,
Alle dat haer moet rotten uut,
Ende die stede, daert up ran,
Blivet groene voerwaert an.

Spoliator colubri
Es een woerm, heet dus bedi,
Als ons Liber Rerum seghet,
Want hi serpenten te dodene pleghet.
Ghevaerwet es hi na dat gout.
Als een serpent in een wout
A. 135 *b*. Leghet ende slaept in den scade,
Coemt hi crupende met stade,
Onthier ende hi thovet ghewinnet.
Teersten hi crauwen beghinnet,
So dat sijn vel bijt duere.
Alst serpent ghevoelt dien scuere,
So waentet den woerm ontvlien,
Maer et en mach hem niet ghescien;
Want spoliator wilt niet vergheten,
Eer hi hem thovet heeft doerbeten.
Hier gaet behendicheit voer cracht,
Die somwile lettel es gheacht.

Sanguisuga, sprect Adelijn,
Es een woerm ende wille sijn
In verschen watre ende sughet bloet,
Somwile quaet, somwile goet,
Meesten an beesten ende an den man.
V. 184 *b*. Die strijpede hebben minst doeghden an,
L. 112 *b*. Want si sughen dat quade bloet,
Die swarte el engheen dan goet.
Kirammidarium boec dat seghet,

892. B. een v. utegeet. — 93. V. A. D. dat v. al teslaet. B. D. dat v. al utesleet. — 94. V. A. comet. B. comet ieweren a. e. hud. — 95. V. A. Al die h. die vallen u. B. Alle die h. wallen hem ut. L. haere. — 96. V. A. Entie s. d. up r. B. dart op r. L. uut r. — 97. V. A. Die b. B. Die b. grone verwart. — 98. V. A. colibri colibri. — 99. B. Heet e. w. aldus bidi. — 900. B. Alse L. — 1. V. A. B. serpente. — 2. V. A. Ghevarwet. B. Gevaruwet. — 3. V. A. hout. B. Alse. — 4. V. A. B. in der scaden. — 5. V. A. B. staden. — 6. B. hijt thoeft. — 7. V. A. Eersten. B. Tierst dat hijt c. b. — 8. V. A. sijn *ontbr.*, dore. B. dat hi tvel bit dore. — 9. V. A. der score. B. Teerst dat s. g. der score. — 10. V. A. wanet. A. wanet d. worme. — 11. V. A. et *ontbr.* B. Mar dan m. — 12. V. A. B. wils. — 13. V. A. hevet. B. heft thoeft. — 14. V. A. bendicheit vor. B. Hir g. behindecheit vor c. — 15. B. lettel goet es. — 16. V. A. Sanguis suga spreict. — 17. V. A. B. die w. s. — 18. V. A. varschen w. e. sughent tbloet. B. watere. — 19. B. Die swarte anders geen dan goet. — 20. V. A. Bede a. b. e. an m. B. Beide a. b. e. an m. — 21. V. A. strijpte h. meest dogeden. B. D. striepste h. mest dogden. — 23. V. A. B. anders gheen. — 24. V. A. die s. B. dat *ontbr.*

Datmen desen te bernen pleghet
Te pulvere ende doet aisijn daer toe,
Ist datment tere stede doe,
B. 79 *a.* Daer ute es ghetrect haer,
Ende nemmermeer en wast daer naer.

Tamur, na datment ware weet,
Es die Salomoens woerm heet.
A. 135 *c.* Met desen dede Salomoen
Wilen een groet wonder doen,
Doe hi maecte den dieren tempel
Na der tabernacle exempel,
Ende daer toe ons Heren outare.
Verbieden hordi overwaer
Moyses in doude wet,
Dat gheen steen moest sijn gheset
In den outaer te ghere steden,
Die met ysere waer ghesneden.
Daer toe dede bringhen doen
Van verren landen Salomoen
Maerberstene uut enen eylande,
Datmen Parioen doe ghenande.
Dat was soe hart dat hem dochte,
Hoemen dat best sniden mochte.
Hier toe sochti behendichede,
Also dat hi nemen dede
Dat jonc van enen voghel struus,
Besluten dede ende dede dus[1])
In een staerc glasijn vat,
So dat die struus mochte sien dat,
Ende altoes daer toe niet comen.
Die voghel heeft sinen wech ghenomen,

925. V. A. dese te barne. B. Datmense te berne. — 26. V. A. ende doet a. B. ende doet a. mede. L. doet *ontbr.* — 27. B. Eest d. tere stede. — 28. V. A. uut e. ghetrecket. B. Doe dar u. e. g. har. — 29. V. A. E. wasset n. d. n. B. E. en w. nembermer. — 30. V. Samur. B. dware. L. vint. — 31. V. A. E. datmen Salemons vorme. B. Salamoens. — 32. B. Salamoen. — 23. V. A. W. eer een wonderlic d. B. W. eer en wonderlijc d. — 34. V. A. B. temple. — 35. V. A. Na den tabernakel. — 36. V. A. o. H. haer. B. outaer. — 37. V. A. horde hi. B. Verbiden h. o. war. — 38. V. A. in die w. B. Moisesse in die w. — 39. V. A. B. moeste. — 40. B. atare. — 41. V. A. B. ware. — 42. B. dede hi. — 43. V. A. varren lande. B. lande Salamoen. — 44. V. A. B. Marbersteen. — 45. V. A. Parium doet nande. B. Parium d. nande. — 46. V. A. B. dat hi d. — 47. B. H. d. besniden m. — *Vs.* 946 *en* 947 *staan in alle Hss. in omgekeerde volgorde.* — 48. V. A. sochte hi bendichede. B. Hir toe sochti behindechede. L. soechti. — 50. B. vogele strus. — 51. V. Ende doet besluten thuus. A. B. Ende deet besluten thuus. — 52. V. A. starc claer g. v. B. starc gelasen. — 53. B. strus mocht. — 54. B. E. dartoe n. c. — 55. V. A. hevet. B. heft.

[1]) Lees met de variant B.:
Ende deet besluten thuus.

Daer hem nature wijsde die vaert,
Ende vloech ter woestinen waert,
L. 112 *c*. Ende hi brochte een woermekijn,
V. 185 *a*. Ende streec metten bloede sijn
Op tglas, ende et scuerde te hant.
Bi deser behendichede vant
Van sulken woermen Salomoen,
Hoe hi mochte scueren doen
Den finen haerden maerbersteen,
Sonder altoes iser engheen.
Tamur hetet dese woerme,
Maer ic en weet niet sine voerme.

B. 79 *b*. Tappula dats een maniere
A. 136 *d*. Van woermen ende heeft voete viere.
Dese loept hene metter vaert
Op twater ende onvervaert.
Op tlant loept hi harde sere,
Maer op twater loept hi mere;
Ende als hi wille ende hem des lust,
So staet hi op twater ende rust.
Ende sere es te wonderen dat,
Dat sine voete niet worden nat.
Al steecmen onder twater mede,
Als hi op coemt, dats sijn sede,
Dat hi emmer droghe blivet,
Noch int water niet ne woert ontlivet [1]).

Testudo dats die name der slecken,
Die haer can in haer huus decken,
Ende scijnt oft ware maerberijn,
Ende dat verhaert dat sonnen schijn
Van haren lime ende maket haert [2]).

956. **B.** Dar h. n. wiesde d. vart. — 57. **V. A.** Ende liep. **V.** der w. **B.** wstinen wart. — 58. **V. A. B.** hi *ontbr.* **B.** brachte e. wormekin. — 59. **B.** blode. — 60. **V. A.** Dat glas e. het. **B.** Dat glas e. het scorde. — 61. **V. A.** bendichede. **B.** behindecheiden. — 62. **B.** selken w. Salamoen. — 63. **B.** scoren mochte. — 64. **V. A.** Die. **B.** Sinen harden m. — 65. **A.** hyser. **V. A.** negheen. **B.** Altoes s. i. ne geen. — 66. **V. A.** heetmen. **B.** Thamur hietmen. — 67. **V. A. B.** inne w. n. hare v. — 68. **V. A.** Tapula. **B.** ene. — 69. **V. A.** hcvet voeten. **B.** heft. — 70. **V. A.** l. ene. **B.** henen m. vart. — 71. **V. A.** Up. **B.** onvervart. — 72. **V. A.** Up. — 73. **V. A.** up. **B.** Mar o. dwater vele m. — 74. **B.** alse. — 75. **V. A.** Blivet hi staende up. **B.** Blijft hi staende op dwater. — 76. **V. A. B.** wonderne. — 77. **V. A.** niet en w. **B.** werden. — 78. **V. A.** steect men. **B.** steecmenne o. dwater. **L.** steecmense. — 79. **V. A.** hets sine s. **B.** Alsi o. c. hets s. s. — 80. **V. A. B.** altoes. — 81. **B.** Noe i. w. wert hi n. ontlive. — 82. **V. A. B.** T. es. — 83. **B.** hare c. in haren huse. — 85. **V. A.** verhart d. sonneschijn. **B.** E. verbert d. sonescijn. — 86. **V. A.** makent hart. **B.** live e. m. hart.

[1]) *N. R.* Si vermem ipsum diu teneas violenter sub undis nec tunc humectatur aut moritur.

[2]) *N. R.* Hec miro modo ex sputo, quod lubricum et crassum est, facit sibi habitaculum ossee vel potius marmoree substantie mirabiliter testudinatum, cum calore solis paulatim quodammodo durescit in lapidem.

Som sijn si roet, som bont, som swaert,
Ende alsmen worpt op haer sout,
Dan verdeerftse met ghewout,
So datter blivet harde clene
Sonder en lettel bloets allene,
L. 112 *d.* Ende dat es goet ter medicinen.
Altoes doetse dat sout dwinen.

V. 185 *b.* Teredinis die wast int hout[1]),
Ende es een woerm die met ghewout
Dat hout doergaet al in een.
Sochter dinghe nes engheen,
Nochtan can hem niet verweren
A. 136 *a.* Thout, hine moet al verteeren.
In des lants hout sijn worme me
Dan int hout van over zee[2]).
Ic wane men lettel boeme vinde
Sonder die eyke entie linde
In dit lant dies hem verweren,
Die woerm en moetse verteeren;
Ende dats een vreemde sede
Ende der naturen heimelichede,
B. 79 *c.* Dat die linde den woermen ontgaet,
Die ander haerde boemen doergaet.

Vespa, als Plinius seghet,
Es een woerm die te wassene pleghet
Van doden paerden sonder waen,
Ende es na die bie ghedaen
Van sceppenesse, van vaerwen niet,
Want mense al gheleu siet.
Appele eten si ende paren.
Sijn strael dat mach sere daren.

987. V. A. Som. B. Some s. s. r. some. — 88. V. A. Ist datmen werpet up. B. Eest datmen werpt op hare. — 89. V. A. Soe verdervet m. g. B. Sie verderft. — 90. V. A. S. d. of b. B. af b. h. cleine. — 9j. V. A. een luttel. B. S. al l. b. alleine. — 92. V. A. B. E. dats g. te m. — 93. V. A. Aldus. B. Aldus d. tsout verdwinen. — 94. V. B. hout. A. L. wout. — 95. B. die *ontbr.* — 96. V. doregaet. A. duregaet. — 97. V. A. dinc ne es. B. Sachter dinc es negeen. — 98. V. A. en can. B. ne can. — 99. V. A. B. al *ontbr.* — 1000. B. houts. L. sijn *ontbr.* — 1. V. A. B. Dan. B. int lant. L. Dats. — 2. V. A. luttel bomen. — 3. V. A. heeke. — 4. L. Int. B. verwaren. — 5. V. A. worme e. m. vertheren. B. Datten dese worme niet en vertaren. — 6. V. A. B. ene vremde. — 7. V. A. hemelichede. — 8. V. A. worm ontstaet. B. ontstaet. — 9. V. A. D. a. harde bome durgaet. B. D. andre herde bome dorgaet. L. ander in haerden. — 10. B. alse. V. A. B. V. a. ons P. — 11. V. A. worem d. te wassen. — 12. V. A. parden. B. Vanden perden. — 14. V. A. B. sceppenessen. B. varruen. — 15. V. A. B. alle ghelu. — 16. B. Apel, peren. — 17. B. S. s. mach s. deren.

1) *N. R.* Teredines . . . . vermes lignorum sunt.
2) *N. R.* Pauca ligna orientalium parcium vermes gignunt.

Huerselen hetet in onse lant.
Den vlieghen sijn si viant.
Vespa maket raten als bien,
Maer daer en mach gheen goet of ghescien.

Vermis es een name ghemene
Van allen woermen groet ende clene,
V. 186 *a*. Doch es dorpes des woermes name,
A. 136 *b*. Die sonder smette ende blame
L. 113 *a*. Ende noet noch groet no clene
Van der aerde wast hi allene [1]).
Met desen woerme es datmen aest
Die yghinne ende vische verdwaest [2]);
Ende bediet der Maghede kint,
Die sonder ghemeenscep een twint
Van Marien waert gheboeren.
Dits taes daermen bi mach verdoeren
Die viande min no me
Dan als die vische in die zee.
Woermen sint, sprect sinte Augustijn,
Die in enen lande sijn,
Heet Celidonia, ets ghescreven,
Dat si in wallende watre leven;
Ende comen si uten heten int coude,
So bliven si doet als oude [3]):
Dits wonder, na dat ict onthoude,
Daer an es exempel menechfoude.
Entie namen van den woermen,

1018. **V.** Urselen heten in dit l. **A.** Urselen hetent in dit l. **B.** Hurselen hetent hir int l. — 19. **V. A.** sijn sijn. — 20. **V. A. B.** Ende maken r. alse b. **L.** Tespa. — 21. **V. A.** ne mach. **B.** Mar dar m. g. g. g. af g. — 22. **V. A.** Vermis es ene. **B.** Vermis es e. n. gemeine. **L.** Sericus. — 23. **B.** V. wormen g. e. cleine. — 24. **V. A.** D. ist proper d. worems. **B.** D. eest proper d. worms. — 25. **V. A.** e. sonder b. **B.** e. sonder scame. — 26. **V. A.** noten no. **B.** E. sonder noten g. ende c. — 27. **V. A.** aerden w. allene. **B.** erden wassen si a. — 28. **V. A.** wormen ist. **B.** wormen eest. **A.** haest. — 29. **V. A.** D. hinghene e. die v. **B.** Hingenen entie vessce verdvacst. — 30. **V. A.** Mageden. — 31. **V. A.** meenscap een t. **B.** gemeinscap van manne t. — 32. **V. A.** wort. **B.** wert. — 33. **B.** daes d. met. — 34. **V. A.** no min. — 35. **V. A.** den visch. **B.** Alsemen den vesch doet in der z. — 36. **V. A.** sijn spreict. **B.** sijn. — 37. **B.** in dien l. s. — 38. **V. A. B.** hets bescreven. — 39. **V.** vallende. **B.** wallenden watere. — 40. **B.** ut iet int c. — 41. **V. A.** also houde. **B.** Si b. d. also houde. — 42. **V. A.** ic. — 43. **V. A.** D. a. exempel es m. **B.** Daer na. — 44. **V. A. B.** Ende die.

---

1) *N. R.* Vermis nomen licet quidem conveniat universis, propria tamen vermis specialiter .... qui de pura et munda terra nulla commixtione seminis generatur. Lees met de variant in vs. 1024 vlgg.:

Doch *eest proper* des woermes name,
Die sonder smette ende blame
Ende *sonder noten* groet no clene
Van der aerde wast allene.

2) *N. R.* Hoc verme inescatur *hamus* in piscium decepcione.

3) *N. R.* Ex aqua fervente cum venerint in aere frigido *statim* moriuntur. Lees met de variant: *also houde*.

Diemen vint van vele voermen,
Haddix in Latijn meer vonden,
Ic hads in Vlaemsche meer ontbonden.

Nu suldi horen van den boemen,
B. 79 *d.* Daer ghi an vint, wildijs goemen,
Leringhe ende medicine
Ende bate jeghen menighe pine.
Ic sal eerst dichten int ghemene,
Eer ic van elken spreke allene.

1046. V. A. int L. — 47. V. A. in Duutsche. B. Dietsce mer o. — 48. V. A. horen *ontbr.* B. seldi. — 49. B. vind wildi. — 52. V. A. Maer eer ic spreke i. g. B. Mar spreken salic int tgemeine. — 53. V. A. segghe. B. alleine.

BOEK VIII.

Nat. Rer. L. X.

Ghemeenlike vintmen van hem somen
Boeme die van sade comen,
A. 136 *c.* Als eyken ende eschen mede;
Some poetmense na dien sede,
Datmen wilghen poeten pleghet;
V. 186 *b.* Sulke wassen, alsmen seghet,
L. 113 *b.* Ute troncken, daer wijt scouwen,
Als daer een eyke es ghehouwen,
Jof ene boeke wast te hant[1]):
Ander maniere in menech lant.
Some boeme sijn so ghemoet,
Datmense met wortelen planten moet;
Some worden si groet ende jonc,
Datmense ent op ander tronc.
Ons doet verstaen Palladius,
Datmen mach winnen aldus
Pesekers sonder enighe stene,
Ende andre haer ghelike ghemene.
Men neme ene wilghe jonc,
Wel wassende op haren tronc,
Omtrent ghewassen hoghe V voete,
Ende doerbortse met goeder moete,
Ende beide enden in daerde danne,
Ghelijc ofmen enen boghe spanne.
Des pesekers plante staet onder dat,

1. V. A. hem *ontbr.* B. Gemeinlike v. v. soemen. — 2. V. A. B. Bomen. — 3. V. A. eken. B. Alse e. e. eischen. — 4. V. A. B. na die. — 5. V. A. te p. B. te potene. — 6. V. A. B. Some w. si. — 7. V. A. Vortronken als. B. alse. — 8. V. ene eeke. A. ene heeke. B. Daer ene. — 9. V. A. wasset. B. Oft e. b. wasset. — 10. V. enich. B. Ene andre m. — 11. B. sijn soe g. V. A. L. sijn *ontbr.* — 12. A. wertelen. B. metten w. — 13. V. A. wortsi goet. B. goet. — 14. V. int op andren. A. hint op andren. B. Alsemense henct op andren t. — *Vs.* 15—20 *ontbr. bij* V. *en* A. — 15. B. te verstane. — 17. B. Perskers. — 18. B. Ende ander har g. L. Een. — 19. B. nemet. — 20. B. gewassen. — 21. V. oec VI v. A. oech VI v. B. O. g. VI vote. — 22. V. A. B. dorborse. B. guder mote. — 23. V. A. beede denden. B. E. lecge b. in. — 24. V. A. G. alsmen. B. offemen. — 25. V. A. pasekers. B. perskers.

---

1) *N. R.* Quedam arbores sunt que generantur ex semine aliarum arborum; quedam autem oriuntur per se; quedam autem nutriuntur in terra. Quedam arbores sunt que oriuntur in alterius generis arboribus et nutriuntur ab eis.

Ende men doetse wassen dor tgat,
Ofghedaen telghe ende blade,
Ende laetse met goeder stade
Wassen wel te maten dure.
So nemtmen ter selver uren
Ende stopt met aerden tgat,
Ende bint vaste te samen dat[1]).
Daerna laetment een jaer dan staen,
B. 80 *a.* Ende die boeme te samen gaen,
So datse te samen verheilen,
Ende haer nature onder hem delen.
Dan snijtmen den peseker ontwe,
Ende neemt vetter aerden mee,
So datmen dan dat dect so hoghe,
Datmen bedect den wilghen boghe,
Ende men beghietet dicke in een:
Dit woerden pesekers sonder steen.
Daermen beste boeme of winnet
L. 113 *c.* Ende daermen goede vrucht kinnet,
Weder dat appele sijn of paren,
Dats datmen haer kerle te waren
Neemt alsmense ripe waent,
A. 136 *d.* Ende mense in October maent
Droghen in die sonne doe,
Ende leghse in enen pot daer toe
In wel ghesichter, vetter aerde,
Ende houdse te winter waerde,
V. 187 *a.* Ende mense in Marte poeten doet[2]):
Hier of coemen boeme goet.
Hier ent die tale int ghemene:

26. V. A. doese. B. dor tgat. V. A. L. int g. — 27. B. Afgedaen telege. — 28. B. E. men l. m. guder s. — 29. V. A. wel ter m. — 30. V. A. neemt men t. s. ure. B. ure. — 31. V. mit. A. arden. B. eerden. — 32. B. bind. — 33. V. A. Dat laetmen. B. Dat laetmen en. — 34. V. A. Entie b. t. samene. B. Entie b. te gader. — 35. V. A. datsi t. s. verheelen. B. samene verhelen. — 36. V. A. hare n. B. hen. — 37. V. A. perseker. B. snietmen d. perskers. — 38. V. A. E. men n. uter a. B. E. men nemt erden m. — 39. V. A. dan *ontbr.*, so ho h. B. Soe d. dect dat s. h. — 40. V. A. wilge. B. dect. — 41. V. A. beghiet dicken. B. menne bigete al in e. — 42. V. A. werden perseker. B. werden perskers. — 43. B. Darmen die b. b. af wint. — 44. V. A. Dats d. g. v. bekinnet. B. Dats darmen g. v. af kint. — 45. V. A. Weder d. appele s. so p. B. Weder d. apel s. ofte peren. L. Wedren. — 46. V. A. carnelle. B. hare kerne tweren. — 47. V. A. Neme. B. Neme alsemense. — 50. V. A. B. leggese. — 51. B. erden. — 52. V. A. wintre. B. wintere werden. — 53. V. Maerte. — 54. V. A. Hir. B. Hir af. — 55. B. Hir, gemeine.

---

[1]) *N. R.* Salicis ramus crassitudine solidus duorum cubitorum accipitur et terebratur in medio, atque in modum arcus curvatur, ita quod capite in terra ponitur, nec mora, persici cacumen, sicut in suo loco consistit, spoliatum omnibus ramis per foramen salicis plante inducitur, et luto foramen victumque constringitur.

[2]) *N. R.* Optima satio pomorum et pirorum est, ut maturis germina detrahas et siccata sole Octobri mense in olla cum pingui terra et crebrata recondas ac servata per hyemem Marcio mense terre committas.

Nu hoert van elken voert allene,
Teerst in A, daerna in B,
Na dordine van den A. b. c.

Arbores Eden dat sijn boeme,
Daer wi ghelijc enen droeme
Of spreken connen of tellen bet[1]),
Want si sijn int paradijs gheset;
Want Eden, des sijn wi wijs,
Es in Hebreusche dat paradijs,
Dat sette onse Here Got
Na sinen wille, na sijn ghebot,
Int hoghste ende int edelste mede
Van alrehande aertsche stede.
Jacob van Vetri seghet wale,
Dat die boem medicinale,
Dien God daer plante properlike
Int beghin van aertrike,
Alle menschen sijn ombekent,
Want ets hogheste van Orient.
So verre lants, so ongheweghet,
B. 80 *b.* Als ons die rechte waerheit seghet,
Es tuschen dat ende onse elende,
Dat noyt man sonder Adaem kende.
Al mochtmer toe comen mede,
So es al om bemuert die stede
L. 113 *d.* Met ere muren vierin scone,
Al op toten hoghen throne.
Noch quaet inghel, noch engheen man
Es diere toe comen can
A. 137 *a.* Doer vele boeme diere in staen.
Als wi weten sonder waen,
En heefter die scrifture te samen

56. V. A. B. Nu *ontbr.* B. alleine. — 57. V. Ende t. van A ende na van B. A. Ende t. van A. d. van B. B. Tierst in A darna. — 58. V. A. Na die o. B. der ordinen. — 59. B. Edee. — 60. B. Dar. — 61. V. A. mogen of lettel b. B. Af s. ende t. b. — 62. V. A. Want *ontbr.* B. Wi sijn. — 63. V. A. wijs es in. B. Edce d. sie w. — 64. V. A. Ebreus d. p. B. Es in Ebreus. — 67. V. A. hogheste. B. hogeste e. dedelste. — 68. V. A. hartsche. B. alderhande ertscer. — 69. V. A. B. Vitri. — 70. V. A. bome. B. bome sijn m. — 71. V. A. B. Die. — 72. V. A. al erdrike. B. beginc van eertrike. — 73. V. A. B. Allen. B. sijn si o. — 74. V. A. hets togheste. B. hets thogeste. — 75. V. A. ontweghet. B. lans. — 76. B. Alse o. d. r. warheit. — 77. V. A. ons. B. dit e. dat e. L. ende ende. — 78. V. A. Adam en k. B. Dan n. m. dan. — 79. V. A. Ende al. B. Ende mochter. — 80. V. A. omme. B. Soe al ommuert es d. s. — 81. V. A. enen mure. B. enen m. — 82. V. A. Al tote den h. B. A. o. ten. — 83. V. A. no gheen. B. Noe q. i. no geen m. — 84. V. A. ghecomen. — 85. V. A. Van v. bomen. B. Want v. L. Daer. — 86. B. Alse. — 87. V. A. Ne kenter. B. heetter.

[1]) Lees met de variant: of *lettel* bet.

Els nemme dan twe bi namen:
Deen es die weten doet
Ondersceyt van quaet ende goet,
Daer an brac Adaem tghebot,
V. 187 *b*. Dat hem hiet ons Here God.
Dander heet des levens hout,
Dat es van sulker ghewout,
Als ons scrifture doet verstaen,
Diere of ate, sonder waen,
Van sire vrucht, hi soude bliven
In enen staet sonder ontliven.

Arbores solis et lune
Die sijn oec te wonderen mee
Dan andre boeme diemen vint;
Want Moyses van hem ontbint
Een punt, al daer hi benediede
Josephs gheslachte ende vriede,
Hi noemde na minen wane
Dappele der sonne entier mane;
Ende al ontbintment in andren sinne,
Nochtan meent hi iet groets daer inne [1]).
Van desen boeme ghewaghet des
Te sinen meester Aristoteles
Alexander, ende scrivet, hi vant
Desen boem in Inden lant,
Ende sine hoghe C cubitus.
Gheandwort was hem, wi lesent dus,
Tien boeme dat hi sinen ende name,
Waer dat hi te Babilonien quame;
Ende men wille weten overwaer,

88. B. Alse n. — 89. V. A. Teen heet. B. die ons. — 90. V. A. Onderscheet. B. Dondersceet wat es q. ofte g. — 91. V. A. verbrae Adam. B. Dar an verbrach Adam sijn g. — 92. V. A. onse. B. verboet onse. — 93. V. A. Tander. — 94. V. A. Dat hi es. B. selker. — 95. V. A. scrifturen doen. B. Alse. — 96. B. Dire af. — 98. V. A. state. B. Van e. scatte. — 99. V. A. ende lunee. B. ende l. — 100. V. A. wonderne. B. Dit es noch te wonderne. — 1. V. A. ander. V. bomen. B. dander. — 2. B. hen. — 3. V. A. point a. d. hie benedide. B. poent a. dar h. gebenedide. — 4. V. A. Joseph g. e. vrihede. B. Joseps g. e. vride. — 5. V. A. Hie nomede. B. noemt. — 6. V. A. sonnen enter. B. Der sonnen apple enter m. — 7. V. ontbint men. B. Ende *ontbr*. — 8. V. A. meende hi hiet. B. meint hi al gaet. — 9. B. bomen. — 10. B. mester. V. A. B. Aristotiles. — 11. V. A. scrivet hie. B. scrive hi v. L. daer hi v. — 12. V. A. Dese bome in Inden l. B. in Indie l. L. in I l. — 13. V. A. sijn oech. B. sijn h. — 14. B. Geantwert, lesen. — 15. V. A. bomen d. h. sinen. B. Te dien bomen d. h. sinen inde n. L. scinen e. — 16. V. A. Wart d. h. t. Babilone came. B. Wart d. h. t. Babilonie. — 17. V. A. B. wilt.

---

[1]) *N. R.* De benedictione, inquit, Domini terra ejus (*Josephi*) de pomis celi et rore atque bisso subjacente, de pomis fructuum solis et lune benedicetur Joseph. Minime ad literam intelligetur, tamen aliquid magnum hiis significare eum non ambigo. Verg. *Deut.* 33, 13 en 14.

B. 80 *c*, L. 114 *a*. Dat hem die duvel antworde daer [1]).
Sulke wanen nochtan mede,
Dat hem God antworden dede.
Der papen boeme heten die vrucht,
Die daer an hinghen in die lucht,
Ende leveden CCC jaer [2]):
A. 137 *b*. Dit vintmen lesende over waer.

Agnus castus, als Platearius seghet,
Es een boem daer cracht an leghet,
Want hi es droeghe ende heet
Die mensche dies ghecrijcht ghereet [3]).
In den lentin en lovert hi niet,
Als andre houts meeste pliet,
Maer als die somere es duerheet.
Sijn nature es, alsmen weet,
V. 188 *a*. Dat hi purgiert ende droghet mede
Des menschen onsuverhede.
Dit doet sijn sap ende sine blade;
Ja, daermen sine telghen dade
An enen man ende op hem leide,
Hi maecten reine ende sochte beide.
Sine blade ende sine bloemen
Moeghen in medicinen vroemen;
Want twater, daermen dat in siet,
Swels et te verslane pliet,
Ende es nuttelec oec mede

118. V. A. B. antwerde. B. dar. — 19. V. A. Ende s. B. Ende selke w. noch m. — 20. V. A. daer andwerde. B. D. G. hem dar antwerde d. — 21. V. A. Dier p. b. aten. B. D. p. lide aten. — 22. V. A. in die l. B. dar hinc in d. l. L. an d. l. — 23. B. leefden dar na drie C j. — 24. V. vinden wi lesen. A. vinden wi. B. D. vindewi bescreven vor waer. — 25. B. alse. — 26. B. dar. — 27. B. heet alsi lien. — *Vs.* 128 *ontbr. bij* V. *en* A., *terwijl een regel is opengelaten*. — 28. B. Dies mach hi qualike hir gedien. — 29. V. A. lentijn ne. B. lenten l. hi n. — 30. V. A. A. alrehande hout meest p. B. Alse ander hout meest p. — 31. V. A. somer es durheet. B. Alse d. sonne es dorheet. — 32. V. A. Sine n. e. alsment. B. Sine n. alsmen w. — 33. V. A. verdroghet. B. purgert e. d. sere. — 36. B. darmen s. telege. — 37. V. A. up. — 38. V. A. Si m. r. e. sachte. A. bede. B. Si makenne r. e. sachte. — 39. V. A. blomen. — 40. V. A. B. medicine vromen. — 41. V. A. daermen dat in. B. W. water daermen dat. L. daerment daer. — 42. V. Swelles wel te slane. A. Swellels wel te slane. B. Swelet te v.

[1]) *N. R.* Legitur etiam quod Alexander Magnus ad arbores has ascendens consuluit eas de futuris, de uxore sua . . . ., et si intraret Babilonem et de sua morte, de quibus omnibus responsum est ei.

[2]) *N. R.* Pomis autem arborum sacerdotes earum vescebantur, et usque ad trecentos annos vivebant illesi. Lees met de variant B. in vs. 121: Der papen *liede aten* die vrucht.

[3]) *N. R.* Agnus castus . . . . arbor est sicca, sic dicta . . . . quod hominem castum facit et agnum. Terwijl vs. 128 in twee der Hss. ontbreekt, komt bij B. eene geheel andere lezing voor, en is ook die in L. bedorven. Van de lezing bij B. staat niets in het oorspronkelijke, en ook geeft de verandering van *Die mensche* in *Dien mensche* nog weinig verbetering.

Tote des menschen scamelhede [1]).
Leder, datmen daer in siet,
Es goet den menschen, diet pliet
Nachts hem tonsuveren in droeme [2]):
Dits die virtuut van den boeme.

Abies dats bekent
Een diere boem in Orient,
Die lanc wast ende harde slicht.
Sijn hout es wit ende licht,
Dat niet lichte rotten en mach.
Woerm en eet op ghenen dach.
L. 114 *b*. Hier int lant heetment abeel,
Maer hine heeft deser macht gheen deel.

Amigdala dats damander boem,
B. 80 *d*. Ende, eerste nemets goem,
Die bloit alst waermen beghinnet.
Hete lande dese boem minnet,
Daer es hi drachtich ende goet;
In couden lande hijt node doet.
A. 137 *c*. Aristoteles die seghet,
Datmen desen boemen pleghet
Te beteren haer nature,
Steectmer enen naghel duere,
So werpt hi uut erehande gomme,
Ende die vrucht wort soete daer omme.
Platearius seghet, dat sine
Bittere sijn goet ter medicine [3]),
Soete die sijn goet ter spise

144. V. A. scamelichede. B. minscen scamelijchede. — 45. V. A. Leider d. oec hier in. B. Eten d. hir in. — 46. V. A. Es goet d. mensche die. B. Es goet d. minsce die p. L. Es oec d. — 47. V. A. B. N. tonsuverne. — 48. V. A. desen b. B. vrucht van desen b. — 49. V. A. B. dat es. — 50. V. A. B. dier. — 51. B. harde *ontbr.* — 52. V. A. wijt. B. S. loef. — 53. V. A. roten. B. en *ontbr.* — 54. V. A. Worem sone etet up. B. Worme eten op. L. heet. — 55. B. heetmenne. — 56. V. A. hevet. B. Mar h. heft di m. int geel. — 57. V. A. die amander b. B. die amandel. — 58. B. erst soe n. — 59. V. A. bloeiet a. warmen. B. Bloit hi a. warmen. L. waerm. — 60. V. A. Heeten l. desen. B. Dese bome heeten lande mint. — 63. V. B. Aristotiles. — 64. V. A. B. dese bome. — 65. V. A. B. beterne hare. — 66. V. A. Steect meer. B. Stecmer. — 67. V. A. werpen si u. erande. B. Dan werpen sire ute ere g. — 68. B. Entie v. wert s. dar o. — 69. B. siene. — 70. V. A. B. sijn g. B. Betterheit es g. L. sijn *ontbr.* — 71. B. Suete d. s. gude s.

1) *N. R.* Aqua decoctionis eorum efficacissime libidinem reprimit et inflacionem tollit.

2) *N. R.* Corium etiam in hujus decoctum succo valet contra gonorream et involuntariam spermatis effusionem.

3) *N. R.* Amigdale amare competunt medicine, dulces esui. Ex hiis lac fit, cum teruntur, et datur acuta laborantibus, quia efficaciam habet refrigerandi et confortandi. Vs. 172 is in alle teksten eenigermate bedorven, en waarschijnlijk aldus te herstellen:
Gesonden, den sieken in alre wise.

Ysonde goet, den sieken in alre wise,
Die ligghen in heter sucht:
V. 188 *b*. Oec confortiert mede die vrucht.

Ariana es een boemekijn,
In Endi es datter vele sijn.
Plinius sprect, als ict goeme,
Dattet riect na den lauerboeme.
Sire vrucht can niemen ghenesen.
Van Alexandre machmen lesen,
Dat als in Endi quam sijn heere,
Dat hem die soete roeke ghere
Gaf tetene dat quade cruut,
Ende hadde wel naer al uut
Bi sulker dinc sijn heer verloeren.
Oec wast daer erehande doren.
Sijn sap maect al oghen blint [1]).
Oec es daer een cruut bekint,
Dat riect utermaten wel,
Maer menech clene serpentkijn fel
Leghet daer in, dats emmer waer,
L. 114 *c*. Wien so si steeken, et stervet daer.
Dit hebbic bedi hier ghenoemt,
So wat mensche die ute coemt,
Dat hi hem hoede al omtrent
Van dinghen die hi niet en kent.

Arbor Ade, dats bekent,
B. 81 *a*, A. 137 *d*. Es een boem in Orient,
Die Adaems boem heet bedi,
Als ons seghet Jacob van Vetri,
Om dat si appele draghen vele
Schone ende van vaerwen ghele,
Ende elc appel met ere beten [2]),

172. **V. A.** So die sieke in alre wise. *In beide Hss. is de ruimte voor een woord opengelaten.* **B.** Den sieken in a. w. — 73. **V. A. B.** in die heete s. — 74. **V. A.** conforteert. **B.** Dus conforteert hare v. — 75. **V. A.** boemkijn. — 76. **V. A.** ist dare. **B.** India. — 77. **V. A.** spreict a. ic. **B.** spreect des nemt goem. — 78. **V. A.** Dat het r. n. d. lover b. **B.** Dat riket naden lauwer b. — 79. **B.** Sine v. c. niman. — 80. **V. A.** Alexander. — 81. **V. A.** cam. **B.** Indi. — 82. **B.** gerere. — 83. **B.** crut. — 84. **B.** ut. — 85. **V. A.** sijn ere. **B.** selker d. s. volc v. — 86. **V. A.** erande. **B.** Daer w. oec erande. — 87. **V. A.** alle o. blent. **B.** m. die o. — 88. **V. A.** bekent. **B.** dar e. crut. — 89. **B.** riket. — 90. **V. A.** serpentkine. **B.** M. m. serpentkin. — 91. **V. A.** Liggheter in. **B.** ember. — 92. **V. A.** hi s. **B.** Dien s. s. hi sterve d. — 93. **A.** hir. **B.** Diesmen vint menech serpent. — 94. **V. A.** So waer dat een man c. **B.** Dit hebbic bedie dar gesint. — 95. **V. A.** hoede. **B.** D. elc h. hoede. **L.** houde. — 96. **B.** kint. — 97. **V. A.** dat es. **A.** Ede es b. — 98. **B.** Dats. — 200. **V.** A. o. Jacob s. v. Vitri. **A.** A. o. Jacob seit v. Vitri. **B.** Alse Jacob v. Vitri seide mi. — 1. **V.** A. apple. **B.** dragen apple. — 2. **V. A.** varwen. **B.** varuen. — 3. **B.** enen bete.

[1]) *N. R.* Est ibidem spina cujus liquor superfusus oculis cecitatem infert.

[2]) *N. R.* In quibus quasi morsus hominis cum dentibus manifeste apparet.

So datmen sien mach ende weten,
Dat God toghet in aertrike
Adaems sonden wel dorperlike.
Ja, ons seghet mede aldus
Van andren appelen Josephus,
Daermen die mesdaet an bekent,
V. 189 *a*. Twi Sodoma was ghescent,
Daer God sulfur ende brant
Van den hemel of waerp tehant,
Ende daer die dode ze nu leghet.
Omtrent doveren, alsmen seghet,
Staen boeme die scone appele draghen,
Maer binnen, so horic ghewaghen,
Es el niet dan aschen die stinken;
Ende dit mach ons wonder dinken,
Datmen dese tweherande mesdaet
In den appel noch verstaet.

Bdellium, als Plinius seghet,
Es een boem die pleghet
Int lant, heet Bactria, te stane.
Swart so es sijn ghedane,
Van der groete van ere oliven.
Uut dien boem sietmen driven
Erehande gomme sere goet,
Alst ute kersboeme doet,
L. 114 *d*. Die riect utermaten soete.
Men nutse te menigher boete.
Die glose spreict up Genesis,
Datsi met wine ghemenct best is.

Buxus es een boem van den doene,
Somer ende winter es hi groene.
Busboem hetet in onse tale.
Men oerbaerten, weetmen wale,
A. 138 *a*. Meest ten tafelen daermen in scrivet,

205. V. A. erdrike. B. ertrike. — 6. V. A. B. A. s. properlike. — 7. B. segt. — 8. V. A. Vanden a. B. V. a. bomen. — 9. B. Darmen. — 11. V. A. sulfer. B. Dat. — 12. V. A. hemele of warp. B. hemele op wart. — 13. B. Dar d. rode z. — 14. V. A. O. doevere als Josephus s. B. die oevren alsemen s. — 15. V. A. B. apple. — 16. V. A. so *ontbr*. B. Daer b. horic g. — 18. B. E. d. soe m. mi w. d. — 19. V. A. twerande misdaet. B. tweer hande. — 20. V. A. die appele. B. die apple. — 21. V. A. Bedellium. B. Adelijn alse. L. Adellium. — 22. V. A. edel b. — 23. B. In een l. h. Bactra. — 24. V. A. B. sine g. — 25. B. groette van enen oliven. — 26. V. A. Ute d. bome. B. Ut d. bome. — 27. V. A. Erande. B. gommie harde g. — 28. V. A. Alster ute kersebome. B. Alse u. kerssebome. — 29. B. riket u. suete. — 30. B. buete. — *Vs*. 231—32 *ontbr. bij* L. — 31. B. gelose spreect op. — 32. B. best geminget is. — 33. V. A. van dien d. B. done. — 34. B. grone. — 35. V. A. Busch boem. B. Bosboem. — 36. V. A. orbartene. B. orbaret. — 37. V. A. te taflen. B. taflen darmen.

B. 81 *b*. Omme dat langhe gans blivet [1]);
Doch etent die woerme, als wijt vinden,
Eer dan thout van der linden.

Cedrus es een der edel boeme,
Die hoghest wast, als ict goeme,
Wies blade wel te rieken plien,
Ende daer die serpenten of vlien.
Sijn hout riect so wel ter curen
Ende mach langhe gheduren.
Hem loept uut erehande resine,
Die cedra heet in Latine,
Daermen boeke mede bestrijct,
Ende nemmerme daer na en blijct
V. 189 *b*. An den boeke woerm enghene,
Noch sine rotten groet no clene.
Serpenten vlien oec dien roeke mede.
Men vint cedra in hare stede
IIeerhande, alsmen ons waghet,
Een die bloiet ende niet en draghet,
Ander die niet bloiet een twint,
Ende dats daermen die vrucht an wint.
Die minste draghen, dies ghelovet,
Appelen als groet als mans hovet.
Jacob van Vetri die seghet,
Dat sijn appel III crachte in hevet:
Tuterste es van heter nature;
Bet ghetempert wel ter cure
Ende talremeeste dats cout [2]).

238. V. A. Om d. l. g. ende hart b. B. Om. — 39. V. A. etet d. wormen a. wi v. B. alse wi. — 40. B. Meer d. hout. — 41. V. A. edelre. B. C. es der edelder b. — 42. V. A. als ic. B. hoge wasset alsic. — 43. V. A. riekene. B. bladere w. t. rikene. — 44. V. A. serpente. B. E. d. oec d. serpente af. — 45. V. A. oec wel. B. riket wel. — 46. B. E. het m. oec l. — 47. V. A. ute erande. B. loep ut erande rosine. — 48. V. A. cedria. B. cedrina. — 49. B. Darmen. — 50. B. nembermeer dar na ne b. — 51. V. A. dien bouc worme ne gheene. B. boec w. negene. — 52. V. A. roten. B. No. — 53. V. A. Serpente v. die r. B. Serpente v. den r. — 54. V. A. cedre. B. cedren tere s. — 55. V. A. Twirande a. o. ghewaghet. B. Twerhande a. saget. — 56. V. A. bloeit. B. bloit. — 57. V. A. A. d. ne bloeit niet en t. B. Een a. dine b. twint. — 58. B. Dits darmen d. v. af w. — 59. B. draget des. — 60. V. A. Apple grote a. m. h. B. Apple g. alse. — 61. V. A. B. Vitri. — 62. V. A. apple III machte. B. D. an die bome drie machte leget. — 63. V. A. naturen. B. Deen e. v. h. naturen. — 64. V. A. B. in g. w. t. curen. B. Ende es g. w. t. curen. — 65. V. A. cout. B. E. tsanders fine nature es cout.

---

[1]) *N. R.* Lenitate materie elementorum apicibus apta. Unde scriptura dicit: Scribe in buxo.

[2]) *N. R.* In prima parte, que est deforis, calidam substanciam habet, in interiori parte pomi secunda pars temperata est, medium vero, quasi cor pomi intrinsecus latens, frigidum existit. Bij Maerlant is een der drie *crachte* onvermeld gebleven, tensij een paar rijmregels is weggevallen.

Cedra vintmen menechfout
Omtrent den bergh Libanus,
L. 115 *a.* Die en draghen niet, wi lesent dus.

Cypressus dats een hout
Bina van des ceders ghewout,
Want et wast hoghe ende groet,
Ende niet felgiert doer ghene noet,
Al daerment ten balken leghet [1]).
Ets hout dat wel te rieken pleghet.
Int lant, daer dit hout wel gheraect,
A. 138 *b.* Pleeghtmen datmen daer of maect
Der doden kisten om den stanc,
B. 81 *c.* Die van den doden coemt, dies stranc [2]).

Cerasus dats die keselare.
Ysidorus seghet te ware,
Dat Lucillus, een Roemsch here,
Poten wan met groter ere [3]),
Ende vellede een port altesamen,
Die Cerasa heet bi namen,
Ende dat al daer int lant
Hi die alre besten kersen vant,
Ende brochtse eerst na over zee,
Ende gaf dien name emmermee
Van der stede Cerasa.
En ware sijn vrucht niet so ga,
Sie ware te prisen vele te bet,
V. 190 *a.* Want si coel es ende nat.
Die kerlen, horic ghewaghen,

266. V. A. Cedre. B. Cedren. — 67. B. berge. — 68. V. A. Diene d. n. w. lesen aldus. B. D. een draget n. w. lesen. — 69. V. A. dat es. — 70. B. na des. — 71. V. A. het wasset. B. het. — 72. V. A. E. ne failgiert dor. B. E. en fineert niet ter n. — 73. V. A. te b. B. darment te b. — 74. V. A. B. Hets. B. rikene. — 75. B. dar d. h. w. geracht. — 76. V. A. Pleghetmen datmer af m. B. dar af. — 77. V. A. dode. B. Dode k. o. d. viant. — 78. V. A. comt te s. B. Want dit hout verrachten te hant. — 79. V. A. dat es. B. kerseboem. — 80. V. A. openbare. B. segt ende nemt goem. — 81. V. A. e. groot. h. B. Roms. — 82. B. Porte. — 83. V. A. velleder ene. B. velder ene. — 84. V. hiet hi bi. A. hiet. B. hiet met. — 85. V. A. dat hi. B. hi al dar. — 86. V. A. Die a. b. karsen. B. Die a. b. kersselaren. — 87. V. A. dor die z. B. E. bracse ierst over z. — 88. V. A. hem die n. B. Dus bleef hem die n. embermee. — 90. V. A. Ne w. sine. B. Ende w. sine. — 91. V. A. So waerse te prisene v. t. bat. B. Si waren gepriset v. bat. — 93. V. A. karnelle. B. kernen.

1) *N. R.* Templorum trabibus aptum est, impenetrabile soliditate numquam oneri cedit.

2) *N. R.* Antiquitus ramos cipressi prope rogum constituere solebant, ut odoris sui jocunditate cadaverum odorem, dum urerentur, opprimerent.

3) *N. R.* Lucillus autem cum Cerasam urbem *Ponti* delevisset. Lees voor *Poten*: *Ponten*.

Sijn goet der blasen ende den maghen.

Castanea, als Ysidorus seghet,
Es een boem die te draghen pleghet
Vrucht die castanien heet,
Die sijn wel smakende ende heet,
Ende maken goeden mont:
Dies sijn si goet in winter stont,
Want si den maghen metten wine
Gheven macht verhit te sine.

Ebenus, als Ysidorus seghet,
Es een boem die in India pleghet
L. 115 *b*. Ende in Ethiopien in der Moer lant.
Ghehouwen wort hi altehant
Verhaert ghelijc enen stene,
Hen ne mach bernen gheen vier clenc.
Al worpmene oec in groten viere,
Altoes in ghere maniere
En ghene vlamme hi gheven can,
Maer hi verdervet in aschen dan [1]).
Dat van Ethiopen coemt
Es datmen over tbeste noemt.
A. 138 *c*. Ets sochte, swart alst horen ware,
Ende dat van Inden coemet hare
Dats beide swaert ende wit,
Ende niet also groet als dit.
B. 81 *d*. An wieghen bintmen dustane hout,
Want men seght, et heeft ghewout
Te verdriven van den kinden
Yselike woerme, die wi vinden
Dat si in haren slape sien. [2])

294. **V.** ter b. e. ter m. **A.** enter m. **B.** ter b. ende m. — 95. **B.** Castania alse. — 96. **V. A. B.** draghene. — 97. **V. A.** d. men castaengen. **B.** die men. — 98. **V.** smakens. **V. A.** alsmen weet. — *Vs:* 298 *ontbreekt bij* **B.** — 99. **B.** Ende si m. — 300. **B.** Ende si sin g. — 1. **V.** der m. mitten. **A.** der m. **B.** si mage. — 2. **A.** te te s. **B.** mach. — 3. **A.** als als. **B.** alse. — 4. **V. A.** bouc d. Indya. **B.** die Indi gewessen p. — 5. **V. A.** E. Ethyopen der Moren l. **B.** Etheopen d. More l. — 6. **B.** wert. — 7. **V. A.** Verhart. **B.** Verhert. — 8. **V. A.** En machen b. **B.** En magen bergen. — 9. **V. A.** Werpmen oec. **B.** Werpemen oec. — 10. **B.** en gere. — 11. **V. A.** Ne g. blaecseme h. g. ne c. **B.** Gene blixeme. — 12. **B.** Mar. — 13. **B.** comet. — 14. **V.** Dat d. o. best. **A.** Dats d. o. best. **B.** Dats d. db. nomet. — 15. **V. A.** Hets. **B.** Hets sachte s. oft horne waren. — 16. **V. A.** Indis comt. **B.** Indi comt gevaren. — 17. **V. A.** Dat ès bede. **B.** Dat es beide. — 18. **V. A.** goet. **B.** alse goet alse. **L.** groet. — 19. **V. A.** An weghen vintmen dustaen h. **B.** An wegen vintmen dus h. — 20. **V. A.** seghet het. **B.** seget et heft. — 21. **V. A.** verdrivene v. d. kinde. **B.** verdrivene. — 22. **V. A.** Keyselike vormen. **B.** Eisselijc worme d. men.

---

[1]) *N. R.* Numquam tamen combustio eius transit in flammam.

[2]) *N. R.* Lignum ebeni *crepundiis* alligatur, ut infantium visus nigra non terreant.

Platearius seghet van dien:
Sijn hout ghepulvert harde clene
Breect in die blase die stene.

Esculus dats die mespelare.
Sine vrucht nes niet mare,
Eer si gheroert es ghemene. [1])
Elke heeft in V stene.
Si sijn nutte ende bequame
Die siec sijn in den lechame.
V. 190 *b*. Thout es utermaten haert,
Nochtan ist eer iet lanc verart.

Ficus, als Ysidorus saghet,
Es een boem die vighen draghet.
Sine blade die sijn quaet.
Wat so onder hem wast ende staet
Verdervet, men doeder toe andren raet. [2])
Oec seyt Plinius, dat verstaet,
Sijn vrucht hevet soeten smake,
L. 115 *c*. Diemen vint van enigher sake.
Die serpenten van Endi [3])
Pleghen te leven daer bi,
Maer die sijn soeter dan donse sijn.
Plinius seghet die meester fijn,
Dat si quaet sijn vele lieden.
Aldus hoerment bedieden,
Als hi in India voer striden,
Vighen tetene tallen tiden. [4])

324. B. segt. — 25. B. cleine. — 26. B. Berct, steine. — 27. B. dat es. — 28. V. A. B. en es. — 29. V. A. E. soe. B. Ende elc hevet in vif steine. — 30. V. A. hevet. B. Alsi gewassen es gemeine. — 31. V. A. Si es. B. Si es nuttelijc. — 32. V. A. Hem die. B. Ende si es oec goet den l. — 33. V. A. hart. B. Hare hout e. u. hart. — 34. V. A. est e.ᵃ i. l. vervart. B. N. eset scier vart. — 35. V. A. ghewaghet. B. alse Y. gewaget. — 36. V. A. Dats die b. B. Es die. — 38. B. Want wat o. — 39. B. Verderft men dar toe. — 40. B. Oec seget. L. Hoec. — *Vs.* 339—40 *ontbr. bij* V. *en* A. — 41. V. A. Sine v. h. die soete s. B. Sine v. heft suette. — 42. V. A. enigher. B. eneger. L. menigher. — 43. V. A. De serpente. B. serpente. — 44. V. A. B. levene. — 45. B. M. si s. suetter. — 46. B. segt. — 47. V. A. vremden. B. somen. — 48. B. Want hi seget ende wilt b. — *Vs.* 348 *ontbr. bij* V. *en* A., *terwijl een regel is opengeluten.* — 49. B. Dor ongesonde moetmen miden. — 50. B. Die viven.

---

1) *N. R.* Durus in arbore fructus eius et acerbus, sed collectus mollescit et dulcis fit.

2) *Vinc.* XIV, 13: Ea causa fructum integens crescere prohibet, rarusque est.

3) *N. R.* Gignit fructum coctum sole predulci sapore, cibo harum *sapientes*. — Hoewel de Latijnsche tekst ongetwijfeld verminkt is, blijkt toch genoegzaam, dat het onzinnige *serpenten* moet veranderd worden in *sapiente*.

4) *N. R.* Unde *Alexander* Magnus cum illas partes occupasset, exercitui edixit ne quis hos fructus productos attingeret. — Na vs. 350 is ongetwijfeld een paar rijmregels weggevallen, daar de drie verzen volstrekt geen zin opleveren en in alle Hss.

Meesters segghen voer waerheit hier:
Men binde enen wreden stier
An den vigheboem, hi salre mede
Verliesen sine felhede.
Sijn witte sap, dat wilmen weten,
A. 139 *d.* Es nutte jeghens serpenten beten.
Oec en es dat sap niet quaet
Den smitten die in doghen gaet.
B. 82 *a.* Galienus te verstane doet:
Sine sijn te verduwene niet goet,
Ende raet al openbare,
Datmense ete met ghenghevare.

Fagus, na dat ict besoeke,
Es een boem dienmen heet boeke.
Sine vrucht es soete in den mont,
Maer quaet ter berst in alre stont. [1]
En gheen olie nes so claere,
Die beter iet in lampten ware,
Dan diemen van boeken slaet.
Sijn hout es haert, te houwen quaet,
Nochtan etent die woerme te hant.
Dese boem wast in menech lant.

Fraxinus, als Ysidorus seghet,
Es datmen den essche te heten pleghet,
Een boem ist nuttelec ten schachten.
V. 191 *a.* Die esche die heeft vele crachten:

351. V. A. over w. — 52. B. Mesters. — 53. B. vreden. — 54. V. A. Sere v. — 55. B. wiltmen. — 56. V. A. B. jegen serpents. — 58. V. A. smetten d. i. oghen staet. B. Der smetten. — 61. V. A. raed. B. Alsi also oppenbare. — 62. V. A. heet m. ghinghebare. B. et m. gingebare. — 63. V. A. ic. B. F. alsict. — 64. V. A. diemen. B. Es die b., boke. — 66. V. A. borst. B. der borst talre. — 67. V. A. Ne gheene o. ne es. B. Gene o. es. — 68. V. A. Jof die b. in. B. Ofte d. betre in. — 69. V. A. bouken. B. D. datmen. — 70. V. A. hart. B. S. h. dat es te houdene q. — 71. A. etet. V. A. B. worme. — 73. V. A. B. Fraxinus. B. alse. L. Fraximus. — 74. V. A. die e. A. etene. V. pleghet *ontbr.* B. Es een boem dimen heetene p. — 75. V. A. Eenen b. est n. te s. B. Essce een n. te s. — 76. V. A. Sine asschen hebben vele van c. B. Sine asscen hebben v. c.

---

bedorven zijn. Ook vs. 348 is schromelijk verknoeid. Waarschijnlijk zal men de verzen aldus moeten herstellen:

Alexander, hoertmen bedieden,
Als hi in India voer striden,
Vighen tetene tallen tiden
Verboot hi sinen lieden daer
Dor hare ghesonde, dat es waer.

of iets dergelijks.

[1] *N. R.* Fructus dulcis est sed nocivus *pectori*.

Men maecter mede wel enen brant [1]).
Men minghese met aisine te hant,
L. 115 *d.* Ende leghse daer die brant sal wesen,
Daer blivet ene bleine van desen.
Esche blade met aisine
Ghestampt wel es medicine
Jeghen scueren ende jeghen galen [2]),
Die sware den mensche betalen.
Eschen scuersen ende eschen loef
Niewe ende moerwe, hebs gheloef,
Wel ghewreven met waermen wine,
Es ene staerke medicine,
Daer bene tebroken sijn.
Van eschen houte een alghelijn
Sonder ander hout ghemanc,
Houtmer wijn in overlanc,
Die wijn es ghedronken goet
Dien die milte we doet [3]).

A. 139 *a.* Juniperus, dies neem ic goem,
Dinct mi wesen die jenewerboem,
Ende die es dus ghenatuert,
Dat een coel viers een jaer duert,
Datmen met sinen aschen vet [4]).
Also als Platearius met
Willic jenewer visieren
B. 82 *a.* Heet ende droghe van manieren.
Haer doen es van rechter nature,

377. B. wel *ontbr.* — 78. V. A. mingse. B. mingetse, thant. — 79. B. leitse dar. — 82. V. A. die sijn m. B. Gestampet. — 83. V. A. scuerfte. B. scrof. — 84. V. A. den menighen. B. minsce. — 85. V. A. scortse. B. Esscijn scortse e. esscijn l. — 86. V. A. mueru hebbet. *Vs.* 386 *ontbr. bij* B. — 87. B. Wale. — 88. V. A. B. starke. — 90. V. A. esschen h. een laghelkijn. B. esscen h. e. legelkijn. — 92. V. A. Houdet mer. — 94. V. A. Hem die de. B. Hem d. d. melte. — 95. V. die. B. dat n. — 96. V. A. sijn. V. geverboem. B. Doncket m. sijn d. genverboem. — 97. B. E. dese. — 98. V. A. D. colijn vier e. j. gheduert. B. Dattet groene een jar geduert. — 99. V. A. Also datmen met sinen asschen (*het woord* vet *ontbr. in beide Hss.*). *Vs.* 399 *ontbr. bij* B. — *Vs.* 400 *ontbr. bij* V, A *en* B., *terwijl in de twee eerstgenoemde Hss. een regel is opengelaten.* — 1. V. A. Wille hie jenieveren v. B. Platearius wille genever viseren. — 3. B. Har, na turen.

---

1) *N. R.* Cinis eius si aceto misceatur. Lees in vs. 376:
Sine assche die heeft vele crachten.

2) *N. R.* Frondibus fraxini cum aceto cathaplasmatis *scabies* vel pustule curantur. Lees in vs. 383: *scuerfte.*

3) Lees in vs. 390 met de var. *laghelkijn.* *N. R.* Laguncula de fraxino medicinale vinum conservando facit ut prosit spleneticis.

4) *N. R.* Arbor est Grece sic dicta a pir, quod est *ignis*, eo quod conceptum diu teneat ignem, adeo ut si prune ex ejus cinere operte usque ad annum perveniant.

Ontbinden ende verteren humuere [1]).
Jeghen bijt evel van leden
So salmen jenewere sieden
In reynwatre ende dat ontfaen [2]).
Die met lancevel es bevaen
Siede jenewer in wine,
Ets goet jegen sine pine.
Van desen houte maectmen mede
Olie van groter moeghenthede.
Teersten moet ghedroghet wesen
In die sonne thout van desen;
Dan setmen enen pot gheheel
L. 116 *a*. In daerde diep ghenoech een deel,
V. 191 *b*. Ende enen andren op sinen mont,
Ende die ydel oec ter stont,
Die hevet in den bodem een gat.
Vol van den houte lechmen dat,
Ende stoppet boven so tien tiden,
Datter ghene lucht uut mach liden.
Dan maectmen an den pot een vier
Also staerc ende also fier,
Dat dat hout binnen versmacht [3]),
Also coemt met groter cracht
Uut dien houte een lettelkijn
Olien diere en fijn
In den nedersten pot tier stede.
Dit es goet jeghen den rede
Ende jeghent lancevel mede,
Bestrijcmer mede smenschen lede,
Ende mede ghenut in spisen.
A. 139 *b*. Oec ist mede in alre wise
Jeghen tgroet evel swaer,

404. **V. A.** Ombinden e. vertheren ummure. **B.** Ontdoen e. ontbinden quade humeren. — 5. **V. A.** buuc e. v. lieden. **B.** buc e. v. lieden. — 6. **V. A.** jenievere. **B.** genevere. — 7. **V. A.** reine water. **B.** reinen watere. — 8. **V. A.** bestaen. **B.** lanc evele. — 9. **V. A.** jenevere met w. **B.** genevre met. — 10. **V. A. B.** Hcts. — 11. **B.** bome m. oec m. — 13. **B.** Tierst soe m. — 14. **V. A. B.** lucht dat hout. — 15. **V. A.** Dan. **B.** Dat s. in e. p. geel. **L.** Dat. — 16. **B.** In derde dipe gnoech en d. — 18. **V. A.** dien. **B.** idele. — *Vs.* 417 *en* 418 *bij* **V.** *en* **A.** *in omgekeerde volgorde*. — 19. **B.** heft. — 20. **V. A.** Vul v. dien h. leghetmen. **B.** V. van h. lietmen. — 21. **B.** stuppet b. tiên t. — 22. **B.** luch ut lide. — 23. **B.** om den. — 24. **V. A. B.** starc. — 27. **V. A.** Ute. **B.** Ut. — 28. **V. A.** Olie dier. — 30. **V. A.** Die, den vierden r. **B.** Dats, den vierdach r. — 31. **V. A. B.** jeghen dat. — 32. **V. A. B.** Bestrijctmer. **V. A.** des menschen. **B.** des minscen. — 33. **B.** geminget. — 34. **V. A.** O. i. goet i. a. wisen. **B.** Hets oec goet i. a. wisen. — 35. **V. A.** tgrote. **B.** dat gróte.

---

1) *N. R.* Vim habent dissolvendi et consumendi.

2) Lees met de andere Hss.: *buucevel* van *lieden*. *N. R.* Contra fluxum ventris.

3) *N. R.* lignis vero ardentibus intrinsecus.

So moetmer salven mede daer
Eens menschen ribben, horic lien;
Ende die vele heeft melancolie,
Die salse eten, et sal hem bliken,
Ende oec sal hiere hem mede bestriken,
Die siec es van artitiken:
B. 82 *c.* Dus ist een medicine rike.

Laurus es oec een boem allene
Onder dandere ghemene,
Daer gheen blaxem, alswijt kinnen,
Nemmerme an en mach ghewinnen.
Sine blade, wat soes ghesciet,
En vallen te wintere niet,
Ende sijn goet van roeken mede.
Men salse in ene donker stede
Droghen daert es sonder roec [1],
So bliven si goet tjaer over oec
L. 116 *b.* Ende sijn nutte ter medicine.
Platearius seghet int sine:
Dien die maghe qualec verduwet,
Of die van couder maghen spuwet,
Drinke wijn ghesoden metten bladen;
Ende dien coude reume scaden,
Men sal rosen met loveren bladen
V. 192 *a.* Int water sieden ende so begaden,
Dat boven ghestopt es in den mont,
Ende hi, die es onghesont,
Sal dien doem in den mont ontfaen,
Voerhoeft ende slaep daer mede dwaen [2].
Bacca heet die vrucht in Latijn,

436. **V. A.** S. comtmer m. salven d. **B.** mede s. d. — 37. **V. A.** ricbeen. **B.** minsscen rugge. — 38. **V. A.** hevet melancolien. **B.** Die v. hevet melancolien. — 39. **V. A.** het. **B.** D. sal hi e. het sal b. — 40. **V. A.** hire. **B.** hire mede b. — 41. **V. A.** vanden artetike. **B.** vander artentike. — 42. **V. A.** ene. **B.** Dien ecst ene m. — 43. **V. A. B.** Laurus. **B.** alleine. **L.** Klurus. — 44. **V. A.** dandre. **B.** ander bome gemeine. — 45. **V. A.** gheene blexeme. **B.** gene blixene an mach winnen. — 46. **V. A.** Nemmermeer an ne m. **B.** Nembormeer alse wijt kinnen. **L.** an *ontbr.* — 48. **V. A.** wintre. **B.** Sine v. — 49. **V. A. B.** roken. — 50. **B.** donkere. — 51. **V. A.** Droghen. **B.** Drogen dart e. s. roech. **L.** Draghen. — 52. **B.** Si b. goet oec djar o. o. — 54. **B.** seit oec. — 55. **V. A.** qualike. **B.** Die in d. m. qualike duet. — 56. **V. A.** onnutter maghe. **B.** Ofte, spuet. — 57. **B.** win. — 58. **B.** scaden. **L.** scade. — *Vs.* 458—59 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.** — 59. **B.** lauwer. — 60. **V. A.** In. **B.** In watere. — 61. **V. A.** es die mont. **B.** bestoept es die m. — 63. **V. A.** doom. **B.** den doem. **L.** toem. — 64. **V. A.** Vorhovet. **B.** ende hoeft mede d. — 65. **B.** Becka.

---

1) *N. R.* Ejus folia siccentur in umbroso loco non fumoso.

2) *N. R.* Decoque .... folia lauri et rosa (*sic!*) in aqua *ore vasis* opilato, et recipiat paciens fumum et cum ipsa aqua laventur frons et tempora. — Lees in vs. 461 met de varianten: es *die* mont, t. w. van het vat.

Die van sulker virtuut sijn,
Dat si verteeren ende ontbinden.
Ene olie machmen daer of vinden,
Die goet es jeghen daertitike
Ende jeghen evel dies ghelike
Dat ons coemt van couden saken [1]).
Die olie moetmen dus maken:
Die boke van lovere boeme
Moetmen breken, als ict goeme [2]),
A. 139 *c.* Ende langhe in olie sieden,
Ende dan uutduwen, so salt dieden;
Ende dit heetmen olie laurine,
Die goet es jeghen menighe pine.
Dies ghelijcs machmen begaden
Van den verschen louwer bladen.

Lentiscus, als Ysidorus seghet,
B. 82 *d.* Es een boem daermen of pleghet
Olie te maken van sire vrucht.
Niet hoghe wast hi in die lucht.
Oec loept uter scuerse sijn
Sap, heetmen mastic in Latijn,
Ende dats tbeste int hete lant.
Platearius seghet, diet vant,
Dat sine blade nutte sine
L. 116 *c.* Ende goet in medicine,
Want men daer mede sluten moet
Menstrua, dat sware bloet,
Ende die bloetsucht sluutmer mede.
Hem, die van groter cranchede
Dicke spuwen aen haren danc,
Sijn si goet ghenut in dranc.
Scuerde, lippe, tonghe, mont,
Ghenesen si in corter stont.

466. B. selker virtut. — 67. V. A. vertheren. B. si *ontbr.* — 68. V. A. daer of. B. daer af. L. of *ontbr.* — 69. V. A. tartitike. B. arcentike. — 70. V. des. B. ander e. die g. — 71. V. A. B. Endo die. — 72. V. A. boeken v. lauerbome. B. bladen v. lauwer boeme. — 73. V. A. als c. — 75. B. olien. — 76. V. A. huut d. sal het d. B. ute doen saelt d. — 77. B. lauwerine. — 79. V. A. ghelike. V. begaen. B. Des gelics. — 80. V. A. Mede van varsschen lauerbladen. B. Ende van desen lauwer bladen. — 81. B. alse. — 82. V. A. B. af. — 83. V. A. B. makene. — 84. V. A. ne wast. — 85. V. A. scortse. B. Het l. u. scorsen. — 86. V. mastix. A. mastrix. B. heet mastix. — 87. V. A. best. B. dit es best in heet l. — 88. B. seit dijt. — 89. V. A. B. schinen. — 90. V. A. medicinen. B. der medicinen. — 91. B. doet. — 93. B. E. d. bloet spuwet slutter m. — 94. B. Oft hem. — 95. V. A. Dicken s. an. B. an. — 96. V. A. gheeten. B. gegeven. — 97. V. A. Scorvede tonghen lippen m. B. Scorfde tongen l. m. — 98. B. in *ontbr.*

---

1) *N. R.* contra quoslibet dolores ex frigiditate.

2) *N. R.* Bacce recentes conterantur.

In suchte salmen die blade sieden
In aisine, so sullen si dieden,
V. 192 *b*. Ende ontfaen daer of den roec,
Ende spoelre mede dat gheswelgh oec[1]).

Medica, als Plinius seghet,
Es een boem die te wassen pleghet
In gheen lant ende in ghere stede
Dan in Persien ende in Mede.
Men conden noyt ghewinnen
In el negheen lant, als wi kinnen.
Sijn blade sijn medicinale
Hem die vercout sijn altemale.
Van roeken sijn si sere goet.
Hier omme ist datmense doet
Onder cleder om soete te bliven,
A. 139 *d*. Ende omdat si motten verdriven[2]).
Dese boem draecht apple tallen tiden.
Als dene ripen ende wech liden,
Sijn dandre volwassen an,
Ende bet jonghere comen ute dan.
Men eet niet dese boems vrucht,
Men houtse om hare goede lucht
Ende omme medicine mede
B. 83 *a*. Soe men lanxt mach in hare stede.

Morus dats des moerboems name,
Sine vrucht die es bequame.
Ende die bloeseme es so wit,
Ende als die sonne vaerwet dit
L. 116 *d*. Dan woerden si roet ende haert,

499. **B.** bladen. — 500. **V. A.** sulsi. **B.** I. a. si selen d. — 1. **B.** dar af. — 2. **V. A.** speelre m. d. gheswelch. **B.** tgeswelc. — 3. **V.** als ons. **B.** alse. — 4. **V. A. B.** wassene. — 5. **V. A. B.** ende *ontbr*. **V. B.** steden. — 6. **V. A.** Persen of in Meden. **B.** Parten ofte in Meden. — 7. **V. A.** Men ne c. **B.** Menic c. — 8. **V. A.** dat wi k. **B.** In geen l. dat. — 9. **V. A.** Sine b. **B.** Sine blader. — 12. **V. A.** es het. **B.** Hare maniere es d. d. — 13. **V. A.** Unde c. **B.** te *ontbr*. — 14. **V. A.** omme dat. **B.** E. si worme selen v. — 15. **V. A.** De b. draghet. **B.** Dese dragen. — 16. **V. A.** A. die ripen. **B.** A. d. wech gaen e. geliden. **L.** riepen. — 17. **V. A.** S. daer andre ghewassen. **B.** S. dar andre volwassen dan. — 18. **V. A.** uut. **B.** bat. — 19. **V.** etet n. desen. **A.** hetet n. desen. **B.** et n. deser bome. — 20. **B.** Mar m. housse om har soete l. — 21. **V. A.** om. **B.** om medicinen. — 22. **V. A.** langhest. **B.** har s. — 23. **V. A.** dat es. **B.** dat es d. morboems. — 25. **V. A.** In d. **B.** In d. bloieselle es si w. — 26. **B.** alse d. s. verwermt. — 27. **V. A.** wert soe. **B.** wert si. **V. A. B.** hart.

---

1) *N. R.* fiat gargarismus vel fumus.

2) *N. R.* unde in vestibus ponuntur ut suavius odorentur; arcet enim animalium noxia.

Maer alsi ripe es wort si swaert [1]).
Men seghet dat serpent blivet doet
Van den bladen, coemen si op hem bloet.
Rubius heetmen desen boem mede
In Latijn in someghe stede.
Platearius seghet ende toghet,
Dat sine vrucht coelt ende droghet.
Dat sap daerof heet dyamaroen [2]).
Dat salmen dan sieden doen,
So ist jeghen squinantie goet [3]).
Lau ghedronken mede dat doet
Den lechame ontsluten saen.
Met honeghe ghemarc ghedaen
Verdrivet sulke luse ghereet,
V. 193 *a*. Diemen lumbrici bi namen heet.

Malum Punicum es een boemvrucht,
Diemen nut in heeter sucht,
Ende heet van den lande Punike,
Dat int lant es van Affrike,
Want daer waest datmense eerst vant:
Nu wassen si in menech lant.
Poeme gaernate heetmense int ghemene,
Want si hebben vele grene.
Malogranata es der bloemen name [4]).
Die dese apple droghe name,
A. 140 *a*. Ende droghe leide sonder lucht,
II jaer so bleve goet die vrucht.
Som suer, som soete heeftmense ghehat.

528. B. Mer a. r. e. soe wert. V. A. B. swart. L. riepe. — 29. V. A. tserpent. B. serpente bliven. — 30. V. A. Van sinen b. B. Comen si op sinen bladeren b. — 31. V. A. B. L. Rulius. — 32. V. A. Int L. i. somigher. B. someger. — 33. V. A. P. die s. B. segt. — 34. B. sinen v. cuelt. — 35. V. A. daer af h. dyameron. — *Vs.* 535—36 *ontbr. bij* B. — 37. V. A. Meest j. quinancie. B. Soo eest. — 38. B. Lanc g. — V. A. B. lichame. — 40. B. Verdrijft erande l. — 43. B. eens boeme vr. — 45. V. A. hetet v. d. l. Pnike. B. heeten in den. — 46. B. Naden lande v. A. — 47. B. dar wast d. irst. — 49. V. A. Pume ghernate h. g. B. Pumegernaten heeten si gemeine. — 50. V. A. W. in h. v. greine. B. W. si in h. v. greine. — 51. V. A. B. des boems n. — 52. B. D. dragen dese apple bequame. — 53. B. Dise d. l. al s. l. — 54. V. A. so *ontbr*. B. di v. — 55. V. A. geat. B. heftmense.

---

1) Lees in vs. 525 met de andere Hss. *In* in plaats van *Ende*. — *N. R.* Rubium appellant eo quod fructu rubro in flore eius albescit, et in fructu rubescit, in maturitate nigrescit.

2) *N. R.* Dicitur autem dyamoron.

3) *N. R.* Succus ejus expressus et decoctus valet contra squinanciam.

4) Lees met de andere Hss.: *des boems*. — *N. R.* Arbor malogranata dicitur; pomum vero malogranatum: malum Grece est quod nos Latine valde rotundum dicere possumus.

Die soete sijn waerm ende nat,
Ende die suere droghe ende cout.
Die van colre hevet ghewout,
Ets best datmen die sure hem bringhet [1]).
Dat sap met sucre gheminghet
Doet den maghe wel verduwen;
Oec sijn si goet jeghen spuwen.
Best sijn die sure diemen vint,
B. 83 *b*, L. 117 *a*. Want die soeten maken wint.

Mirtus, als Ysidorus seghet,
Es een boem die te wassen pleghet
In woestine ende op stene,
Ende op zeeovere ghemene.
Fisike boeke die bescriven,
Dat dese boem nutte es den wiven,
Want hi over hitte ende over cout
Tempert al met sire ghewout.
Platearius die seghet,
Dat tsap van desen te helpen pleghet,
Sietmen sine blade in wine,
Die siechede of pine
An leveren of an longhen hevet.
Sijn pulver mede, dienment ghevet,
Helpt in spisen mede in dat.
Die scuerse es beter dant blat.
Mirtus hetewi hier dat gaghel,
Maer boeke segghen datmen laghel
V. 193 *b*. Ende nappen of maken mach [2]);
Doch en wetic niet dat ic sach
So groet gaghel int lant hier bi,
Dus twifel ic wat mirtus si.

556. **V. A.** warm. **B.** heet. — 58. **V. A.** Die van coelren . . . . hout. — *In beide Hss. is eenige ruimte voor het weggelaten woord opengehouden.* — **B.** Die hem van coeloren quaet hout. — 59. **V. A.** Es b. d. die s. b. **B.** Hets b d. de s. — 60. **V. A.** sukre. **B.** Ende d. s. m. sukere. **L.** suere. — 61. **V. A. B.** die m. — 63. **B.** dimen. — 64. **V. A.** soete. **B.** suete. — 65. **B.** alse. — 66. **B.** wassene. — 67. **V. A.** woestinen e. up. **B.** wstinen e. o. steine. — 68. **V.** up der zeehovere. **A.** up der zeehoevere. **B.** in z. o. gemeine. — 69. **B.** Fisieke b. d. scriven. — 71. **V. A.** ende cout. **B.** een hitte ende cout. — 72. **V. A. B.** Tempert. **L.** Tempeert. — 74. **V. A.** sap. **B.** D. sap van sinen telegen p. — 75. **B.** bladen. — 76. **V. A.** die pine. **B.** siecheit ofte die p. — 77. **V. A.** levere o. a. longere. **B.** levre ofte a. longenen. — 78. **V. A.** diement. **B.** S. p. die medicine g. — 79. **B.** In spise helpet mede dat. — 80. **V. A. B.** scortse e. b. dan dat b. — 81. **V. A.** heten wi. **B.** heette wi dan g. — 82. **V. A.** datmer. **B.** dat menre. — 83. **V.** mappe. **A.** nappe. **B.** nappe af. — 84. **V. A.** Doch ne. **B.** Doch w. n. d. ict ie s. **L.** Dus. — 85. **V. B.** hir. — 86. **V.** twifelt wat. **B.** Des twivelic des w.

---

1) *N. R.* Siccum ex *colera* febricitantibus convenienter in usum datur.

2) *N. R.* Leguncula (*l.* laguncula) ex huius arboris ligno fiunt.

Nux heet die boem die noete draghet,
Ende also mede, alsmen ghewaghet,
Heet in Latijn die noete mede[1]).
Platearius seghet teser stede,
A. 140 *b.* Dat die haselnoet wel voet,
Ende ghenen wint wassen en doet,
Ende die huut es goet ofghedaen,
Alsmense sal in spise ontfaen[2]).
Van der nokernoete hi seghet,
Dat die boem te scaden pleghet
Cruden ende boemen mede,
Die wassen bi sire stede.
Die vrucht sijn van so groter macht[3]),
Datmen over waer dit acht,
L. 117 *b.* Dat si al sulc venijn verslaen,
Alsmen in spisen mach ontfaen.
Der berst es die noete quaet.
B. 83 *c.* Si doet dat ene stemme tegaet,
Want si doet enen hees wesen.
Palladius spreect van desen:.
Die ene noete poten willė,
Leghse int water IIII daghe stille,
Ende poetse in Laumaent of in Fevriere,
Ende leghse lanx, dats die maniere,
Ende enen steen dan onder hare,
Dat die woertel spreed her ontare,
Ende neder niet rechte en gaen:
Si varen te bet sonder waen.

Olea, als Ysidorus ghewaghet,

587. V. A. noten. B. note dracht. — 88. B. alsemen gewacht. — 89. B. not. — 90. B. segt. — 91. V. A. haselnote. B. Dattie haselnote. — 92. V. A. E. ne g. w. w. ne d. B. en *ontbr.* — 93. V. A. E. d. h. goet af cs g. B. hut g. es af g. — 94. V. A. Eermense s. in spisen. B. Alsemense in spisen sal o. — 95. V. A. V. den ockernoten hie s. — 96. B. Dattie b. t. scadene. — 97. V. A. boem. B. Crude e. bome. — 98. B. te siere s. — 99. B. so *ontbr.* — 600. V. A. dat a. B. war dat. — 1. V. A. alsulc. B. alselc. L. suilc. — 2. B. Alsemen. — 3. V. A. barst. B. borst es dese spise q. — 4. B. stimme. — 5. B. Ende d. e. heesc. — 6. V. A. die spreict. B. Paladie sprect. — 7. B. not. — 8. V. A. L. eer in watre. B. Lecgetse in watere. — 9. V. A. jof. B. oft in Febriere. — 10. V. A. lecse. B. legtse. — 12. V. A. wortelen spreden harentare. B. Dattie wortelen spreiden harentare. — 13. V. r. tegaen. — 14. B. bat. — 15. B. Palea alse.

---

[1]) *N. R.* Nux appellata est.... eo quod umbra vel stillicidium foliorum eius proximis arboribus *noceat.* — Slechte vertaling, waaraan door emendatie niets te verbeteren valt.

[2]) *N. R.* Tardiores dicuntur ad digerendum, scilicet si cum cortice exteriori sumuntur.

[3]) Het onontbeerlijke *vrucht* ontbr. in alle Hss. — *N. R.* Cuius *fructus* tantam habet vim, ut missus inter suspectos herbarum vel fungorum cibos quidquid in eis virulentam est excludat.

Dats een boem die vrucht draghet,
Daer of coemt olie van oliven,
Groene ende sochte, horic scriven.
Haer licht, als mense in lampen doet,
Es onghesonden oghen goet.
Dolie, dienmen eerst uutduwet voeren,
Es best ende soetst, als wijt horen;
Dandre min soete, es die nature,
V. 194 *a.* Die derde es wreet ende sure.
Soete es die bloeme dière an staet,
Maer hare roec es vrouwen quaet,
Die met kinde sijn bevaen.
Ghesont es si sonder waen.

A. 140 *c.* Palma, als Ambrosis seghet,
Es een boem die niet en pleghet
Te verniewene hare blat.
Plinius seghet ons dat,
Dat een boem es sonder waen,
Die harde menech jaer mach staen.
Al wast hi oec in menighe stede,
In elc lant draecht hi niet mede,
So dat ripe woert hare vrucht.
L. 117 *c.* In Orienten in heter lucht
Draghet hi best, dus horic raden.
Hare vrucht so heetmen daden.
Dese boem heeft hie ende sie,
Ende nemmermeer en draghen sie,
Elc en sta den andren so na,
B. 83 *d.* Dat elc telghe boven den andren ga,
Als elc hem voghet ten andren waert;
Ende dats in den lentin hare aert,
Dat elc hem ten anderen boghet,
Ende elke pinet en poghet
Als die soect sijn ghenoet,

616. V. A. Dat e. b. d. de v. d. B. D. die b. d. de v. — 17. B. D. olie af c. v. o. — 18. V. A. soete horicse. B. soete horixe. — 19. V. A. lecht. B. Har l. alse mense. — 21. V. A. diemen. B. diemen ut doet v. — 22. B. E. suet e. best alse w. h. — 23. V. A. soetst dats. B. Dander m. suete dats. — 24. V. A. die es w. — 25. B. blome dire. — 26. V. roken. A. roke. B. Mar die roke. — 28. V. A. G. sere es soe. B. es si sere. — 29. V. A. als ons. B. alse Ysidorus. — 30. V. A. niene. — 31. V. A. vernuwene. B. verneuwene sijn b. — 32. V. A. P. die s. B. die seid. — 34. V. A. B. sere m. B. jar. — 35. V. A. soe oec in menigher. B. si oec. — 36. V. A. ne draghet si. B. en draget si. — 37. B. wert. L. riepe. — 39. V. A. D. soe. B. Dargen si b. dat h. geraden. — 40. V. A. H. v. dat h. d. B. dat hetten d. — 41. V. A. suwe e. hie. B. soe e. hie. — 42. V. A. nemmermee ne draghet. B. nembermer sone draget. — 43. V. A. Elke ne. — 44. V. telch b. d. anderen. A. telch b. an anderen. B. telech an a. boven g. — 45. V. Dat e. h. boghet tandren w. A. boghet tandren. B. Alse e. h. boget tandren wart. — 46. V. A. haer. B. In lintine dats h. a. — 47. V. A. elke hare t. andren. B. tandren poget. — 48. B. pijnt en boget. — 49. V. A. soeken hare. B. Alse d. soeket sinen.

Ende dit es een wonder groet.
Die hi bloiet ende die si niet.
Sulc es die te segghen pliet,
Dat soe moet hebben C jaer,
Eer si draghet over waer.
Dat en dar ic niet over waer vortgheven,
Want ict niewer en vant bescreven.

Platanus, als Ysidorus seghet,
Es een boem die te spreden pleghet
Sine telghe al omme ende omme
LXXX jaer tere somme [1]).
Sine blade breet ende dinne
Als wijngart blade, als ict kenne.
Om sine telghe ende omme sinen scade,
Ende om sine scone blade
V. 194 *b.* Was hi wilen waert ende vri,
Ende emmer staet hi fonteinen bi.
A. 140 *d.* Men planten wilen in conincs hove,
Ende was van also groeten love,
Datmene met wine begoet,
Om dat hi soude wassen groet.

Pinus dats een pijnboem,
Sulc wit, sulc swart, des nemic goem.
Uten swarten canmen pec maken,
Ende uten witten hars gheraken;
L. 117 *d.* Ende loepter oec uut erehande traen,
Dat claer es ende wel ghedaen,
Ende woert hart ghelijc den stene,
Dat hetewi ammer int ghemene.
Die pijnboem es niemen quaet
Die onder hem wast ende bi hem staet.
Dic pijnapple die sijn goet,

651. **V. A.** D. hie die b. e. d. suwe n. **B.** bloit. — 52. **V. A.** segghene. **B.** Selc e. d. t. seggene. — 53. **B.** Dattie soe. — 54. **V. A.** Eer soe. — 55. **V. A.** Dan dar. **B.** Dan darric vor war n. v. g. — 56. **V. A.** ic n. vant. **B.** niewerinc v. gescreven. — 57. **B.** Platearius ende I. — 85. **V. A.** spredene. **B.** Dat e. b. es d. t. spreidene. — 59. **B.** telegealom e. ombe. — 60. **V. A.** LXXX voete wijt there s. **B.** XL voete al t. sombe. — 61. **B.** blader. — 62. **V. A.** als ic kinne. **B.** Alse wingart blader. — 63. **V. A.** O. s. t. om sine s. **B.** telege om sine. — 65. **B.** wert. — 66. **B.** E. st. ember fontainen. — 67. **V. A.** plantene w. i. sconinxs. — 68. **B.** Omdat hi was v. gr. l. — 69. **V. A.** Datmenne. — 70. **V.** souwe. — *Vs.* 669—70 *ontbr. bij* **B.** — 71. **V. A.** dat es die p. **B.** die pinboem. — 72. **V. A.** nemt. **B.** Selc w. selc s. d. nemt g. — 73. **V. A. B.** maken. **L.** halen. — 74. **V. A.** ars. **B.** harst canment. g. — 75. **V. A.** Oec l. u. erande. **B.** Oec l. ut erande. — 76. **V. A.** Die. — 77. **B.** woert *ontbr.*, steine. — 78. **V. A.** heten wi emmer. **B.** ember gemeine. — 79. **V.** pijnboen. **B.** ens nieman. — 80. **B.** Dat o. h. w. e. omtrent h. gaet.

---

1) Lees met de andere Hss.: *voete.* — *N. R.* octoginta pedum.

Als Platearius weten doet.
Den appel leitmen op tfier dan oec,
Ende men ontfaet daer of den roec
Metter nese, diere of gaet,
B. 84 *a.* Wetet wel dat an staden staet
Den hersinen ende maect goet bloet.
Ten droeghen hoeste ist oec goet,
Ende te menigher dinc ist medicine,
Want dat die carnelekine
Sijn van naturen nat ende heet [1]),
Na den boeke, als ict weet.

Populus dats die popeliere.
Men vint daer an IIerhande maniere.
Deen draght blade van sulken doene,
An deen side wit, an dander groene,
Ende dinct mi gheliken een deel,
Als of men meende dien abeel;
Maer die brune popeliere
Draghet vrucht goet ende diere
Int opperste van den telghen ghevest [2]):
In Meye es dit ghegadert best.
Platearius die seghet,
A. 141 *a.* Datmen dus te gaderen pleghet:
Men neme die cnoppe daer si staen,
V. 195 *a.* Daer dat loef ute sal gaen,
Ende dat salmen sieden in botter smout,
Daer noit toe en quam gheen sout;
Ende die botter moet sijn van der coe
Ende meische daer toe [3]).
Dat sietmen dan so overlanc,
L. 118 *a.* Tote dat groene es al ghemanc.

882. **V. A.** te wetene. **B.** Als *ontbr.*, te wetene. — 83. **V. A.** leghet men up. **B.** Die de apple legt o. tf. ende o. — 84. **B.** Van den apple ontfaet d. r. — 85. **V. A.** nesen d. af. **B.** M. n. die dat ontfeet. — 86. **B.** Men weet w. d. te s. steet. — 87. **V. A.** Der hersene. **B.** herssenen. — 88. **V. A.** oeste. **B.** Der droger h. eest. — 89. **V. A.** E. m. dinc. **B.** te m. dinc. **L.** dinc *ontbr.* — 90. **V. A.** carnellekine. **B.** W. bi naturen die kernekine. — 91. **V. A.** S. v. n. alsmen weet. **B.** alsemen weet. — 92. **V. A.** boeken nat ende heet. **B.** boec nat ende heet. — 93. **B.** popelare. — 94. **V. A.** vinter twirande. **B.** vintter af menege minare. — 95. **V. A.** draghet. **B.** Si dragen b. v. selken done. **L.** suken. — 96. **B.** Ane, grone. — 97. **V. A.** dinke. **V.** ghelike. **B.** dincken m. gelijc. — 98. **V. A.** den a. **B.** Alse oft meinde den albeel. — 99. **B.** Mar, popelere. — 700. **V. A.** D. specie. **B.** Dragen specie. — 1. **V. A.** upperste v. d. telghe. **B.** dupperste v. d. telegen. — 2. **B.** gegedert. — 4. **V. A.** Datmont d. t. gaderne. **B.** D. dit t. gaderne. — 5. **V. A.** neemt d. cnope. **B.** Ende nemt d. knoppe dar. **L.** croppe. — 6. **V. A.** uut. — 7. **V.** seitmen in boter. **A. B.** sietmen in boter. — 8. **V. A.** ne cam. **B.** Dar n. toe q. sout. — 9. **V. A. B.** E. botre. — 10. **V. A.** E. m. nochtan. **B.** meysce moet si sijn d. — 11. **B.** Dit. — 12. **V. A.** gr. si. **B.** grone sie.

---

[1]) *N. R.* ipsi fructus calidi et humidi.

[2]) *N. R.* Populus nigra in summitate virgulte resinam generat odoriferam. — De lezing der andere Hss.: *specie* in plaats van *vrucht*, is te verkiezen.

[3]) *N. R.* butirum de lacte vaccino collectum fit in Mayo.

Doer een cleet so duwemen dat,
Ende ontfaet in een aerden vat,
Dus ist goede salve te samen,
Ende heet populum bi namen.
Dits jeghen die hitte goet,
Ende als enen hoeftswere we doet,
Ent hem hete saken doen,
Neme dit populoen
Ende salver mede slaep ende voerhoeft,
Hi gheneset saen, dies gheloeft.
Bede swellinghe ende wonden
Ghenest saen in corten stonden.
Die doerghinghe populoen
B. 84 *b.* Hebben wille ende couder int doen [1]),
Daer en sal ghene botre toe sijn;
Maer olie ende aisijn
Salmen eerst doen in een vat,
Ende laten te samen sinken dat [2]),
Ende dan salment sieden daer mede,
Ende purent alsment tander dede;
Ende dat boven daer of vliet,
Dats datmen doerghinghe siet.
Dits goet jeghen frenesie
Ende jeghen hete maladie.
Die bet natter populoen
Hebben wille ende couder int doen,
En doere ghene botre toe,
Maer olie ende water doe
Te gader, ende sietter mede:
A. 141 *b.* Dits van der meester couthede.

Quercus dats der eiken name,

713. **V. A.** Dur e. c. s. duwet men. **B.** Dore e. c. s. duetmen. — 14. **V. A.** dur e. ardin. v. **B.** erden. — 15. **V. A.** est. **B.** Dit es. — 16. **V.** popilioen. **A.** populioen. **B.** popelioen. — 17. **B.** Dit es. j. hitte. — 18. **V. A.** enen. **B.** hem hoetswere. **L.** ene. — 19. **V. A.** Ende h. h. saken doene. **B.** saken. — 20. **V.** popelioene. **A.** popelioen. **B.** Soe nemtmen d. popelioen. — 22. **V. A.** gheneest s. des. **B.** H. g. des g. — 23. **B.** Beide swellingen. — 24. **V. A.** Gheneset in. **B.** Soe geneset in. — 25. **V. A.** durghinghe populioen. **B.** dorginge popelioen. — 26. **V. A.** H. w. sal dit doen. **B.** H. w. hi moet dit d. — 27. **V. A.** D. ne. **B.** Dar ne. — 28. **B.** Mar. — 29. **V.** Salment d. ist een v. **A.** Salment d. ist in. **B.** S. ierst d. in vat. — 30. **V. A. B.** stinken. — 31. **B.** dar m. — 32. **V. A.** alsmen. **B.** alsemen dander. — 33. **V. A.** datmen. **B.** datmen b. dar af. — 34. **V. A.** durghinge. — 35. **B.** jege. — 36. **V. A.** maledie. **B.** E. j. hare m. — 37. **V. A.** populioen. **B.** nater popelioen. — 38. **V. A.** in d. **B.** H. w. e. dar doen. — 39. **V. A.** Ne doeter. **B.** Hine doetter. — 40. **B.** Mar. — 41. **V. A.** Die te g. e. siede daer m. **B.** Dit t. gadre e. siet dar m. — 42. **V. A.** Dit es. — 43. **V. A.** eeken.

---

1) *N. R.* Si populeon magis frigidum et *humidum* habere volueris.

2) *N. R.* acetum et oleum computrescant prius. Lees met de variant: *stinken*.

Een scoen boem ende bequame [1]),
Die beide groet wast ende lanc;
Want sine nature es so stranc,
V. 195 *b.* Dat hi sere langhe mach gheduren;
Want wi vinden in scrifturen,
L. 118 *b.* Dat een eyke van Adaems tiden [2])
Alse langhe gheduerde siden
Dat Constantijn vermoeghentlike
Regneerde int Roemsche rike.
Dit was meer dan III dusent jaer,
Die stoet te Mambre, dat es waer.

Rubus es een boem bekent
W. 6 *d.* Int lantscap van Orient,
Ende heeft die scuersen buten roet.
Sijn hout es van haertheden groet.
In Ytalien men someghen siet,
Maer hine wast te boeme niet.
Some boeke segghen mi,
Dat bi namen rannus si.
Die staerxste rubuse sijn
Ter medicine goet ende fijn.

Rosa, als Platearius seghet,
Es een vrucht daermen of pleght
B. 84 *c.* Vele te nutten in medicine.
Die boem mach bet een doren scinen
Dan een boem van rechter namen.
Cout ende droech es hi tesamen.

744. V. A. scone b. e. een b. **B. W.** scone. — 45. **V. A.** bede. — 46. **B.** Sine n. die es stranc. **W.** sijn n. — 47. **B.** Ende hi mach s. l. g. — 48. **B.** in der s. — 49. **V. A.** ene eke v. Abrahaems t. **B.** ene e. v. Abrams. **L.** was van. **W.** eke was v. Adaems. — 50. **V. A.** Also. **B.** Also l. gedurde. — 51. **V. A.** moghendelike. **B.** Constantijnt mogenlike. **W.** mueghentlike. — 52. **V.** in. **B.** Regnerde i. Roems. — 53. **V. A.** Dat. — 54. **V. A.** Dit staet te Manbre. **B.** Soe s. die M. dats w. **W.** Dit s. t. Manbere. — 56. **B.** lant. **W.** Es i. lantsceep. — 57. **V. A.** Die h. d. scortsen. **B.** Die heft d. scortse. — 58. **V. A. B.** hartheit. — 59. **V.** somighe. **A.** Ytale. **B.** Italie. — 61. **B.** Selke. **W.** boeken. — 62. **V. A.** D. dit b. n. ramnus. **B.** D. dit bi namus. — 63. **V. A.** stercste rubus die s. **B.** starcste rubus die s. — 64. **V. A.** Te. **V. A. B. W.** medicinen. — 65. **B.** alse. — 66. **V. A.** ene v. d. af pleget. **B.** ene v. darmen af pleget. **W.** ene v. — 67. **V. A. W.** medicinen. **B.** nuttene. — 68. **V. A.** dornekijn schinen. **B.** Hi es best gedaen alse dornekine. **L.** scine. — 69. **B.** D. enech b. — 70. **V. A.** droghe sijn si alte samen. **B.** Droge ende cout sijn si t. **W.** droghe.

---

[1]) Hier begint de vergelijking met de fragmenten berustende op de Keizerlijke Boekerij te Weenen (W.), mij door den Heer Ferd. Von Hellwald in afschrift bezorgd. Dit fragment loopt van B. VIII, vs. 642—945. De varianten van het voorgaande zullen later achter den tekst medegedeeld worden.

[2]) *N. B.* De quercu Mambre quam habuit Habraham. Lees in plaats van *Adaems* met de andere Hss.: *Abrahaems*.

Men sal die rose lesen roet,
Ondaen ende ghewassen groet.
Die bleke blade entie ghele
Die sijn onnutte in allen spele.
Droechtmense metter sonnen dan,
Men machse III jaer voert nutten an.
Van rosen maectmen ende doet
Menighe medicine goet.
Men maecter of honech rosaet,
A. 141 *c*. Aldus alst hier bescreven staet:
Men siede honech ende scumet daer naer,
Ende siet doer een cleet aldaer [1];
Dan neme rosen blade daer naer,
Daer toe mede dat witte daer,
Dat in die rose cnoppe leghet:
L. 118 *c*. Dit scuert in sticken, alsmen pleghet,
So clene ende siet et in honeghe dan,
Onthier et rode vaerwe neemt an,
V. 196 *a*. So dat al dicken bestaet.
Dusghedaen honech rosaet
Confortiert des menschen maghe
Ende suvertse van menigherhande plaghe,
Ende purgiertse van humueren,
W. 7 *a*. Die sijn van couder natueren.
Sukerrosaet maectmen mede
Mit groeter behendichede.
Rosen blade goet ende fijn
Moeten met sukere ghestampt sijn,
Ende dan in een glasin vat
Ter sonnen ghehanghen dat
XXX daghe achtereen,
Ende elx daghes sonder laten engheen

771. **V. A.** rosen. — 72. **B.** Ontdaen. — 74. **V. A. B.** Die *ontbr.* **B.** tesen sp. — 75. **V. A.** Droghetmense. **B.** Drogemense. **W.** Droechmense. — 76. **V. A.** nutten vort an. **B.** een jar n. vort an. — 77. **W.** Van der rose. — 79. **V. A.** Menne. **B.** M. m. oec af. — 80. **B.** Alst hir. — 81. **V. A.** siet. **B.** seit. — 82. **V. A.** E. cleenset dur e. c. daer naer. **B.** ziet dor. **W.** ghiet. — 83. **B.** D. nemtmen roes blader dar n. **W.** rose. — *Vs.* 783 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.** — 84. **V. A.** Ende daer t. **B.** Ende d. t. m. dwitte d. — 86. **V. A.** Dit stoot men st. **B.** Die scormen te stucken. **W.** scuertmen st. — 87. **V. A.** siedet in den honech. **B.** cleine e. siedet in honech. **W.** siedet. — 88. **V. A.** O. ent r. v. vaet an. **B.** O. ent rose varve vaet a. **W.** O. ent r. v. ontfaet a. — 89. **B.** besteet. **W.** dicke. — 90. **B.** Alsoe alst hir bescreven steet. — 91. **V. A.** Conforteert. **B.** Het confortert d. minscen. — 92. **V. A. W.** menigher. **B.** suversse v. meneger. — 93. **V. A.** purgiere. **B.** purgerde. **W.** ymuren — 96. **V. A.** Met ere ...... behendichede. *In beide Hss. is eene plaats voor het weggelaten woord opengelaten.* — **B.** Met dusgedaenre behindechede. — 97. **V. A. W.** Rose. **B.** Rose blader. — 98. **B. W.** Moten. — 99. **V. A.** E. dat. **B.** gelasen. — 801. **V.** daghen. **V. A.** sonder een. **B.** Dertech. — 2. **V. A.** elkes d. s. l. gheen. **B.** geen. **W.** sdaghes.

---

[1] *N. R.* Mel primo despumetur, deinde *coletur*.

Gheroert te gadre wel ene stont,
Ende ghestopt vaste des vaets mont.
III jaer houtment dat niet en deert.
B. 84 *d.* Dese sake conforteert
Ende coelt die hete bloetsucht mede;
Jeghen spuwen ist nuttelichede
Ende jeghent evel, heet syncopis,
Op dat ghegheven is
Met rosen watre ende ment so ontfaet.
Men maect oec dus syroop rosaet:
Men siede water met rosen bladen,
Ende daer na met goeder stade
Sietmen suker over hoep,
Ende dit wort rosaet syroep.
Nochtan holpt bet ende soude min schaden
Dat sap van groenen rosebladen
A. 141 *d.* Ende suker ghesoden daer toe,
Dan datmen suker in water doe.
Dit syroep, als ict bekinne,
Ontbint den lechame van binnen,
L. 118 *d.* Ende et stopt des lechamen doen [1]).
Ets goet jeghen menisoen,
Jeghen syncopis, opdat men name
Die besloten heeft den lechame [2]).
Roeke rosen droegh of groene
Conforteert in allen doene
Hersine ende herte mede,
V. 196 *b.* Als hem deert enighe siechede [3]).

Setim, es overwaer bekent,

803. B. Geroret te samen ene stonde. — 4. B. monde. — 5. B. en *ontbr.* — 7. B. cuelt d. h. blotsocht. — 8. B. eest n. W. eist — 9. B. E. jegen dat e. s. — 10. V. A. Up dat. B. Op datter die minsce siec af is. — 11. V. A. W. rose w. B. M. rose watere e. m. dus o. — 12. V. M. m. aldus. B. M. m. aldus cyroep saet. — 13. V. A. Ende m., rose b. B. siet w. m. rose b. W. rose blade. — 14. V. A. staden. B. groten staden. — 17. V. A. helpt. B. Mar et holpe. — 18. V. A. Van sape v. groene rosen bladen. B. Van sape v. gronen bladen. W. groene. — 19. V. Ende scker g. B. E. s. g. toe. — 20. V. A. twater. B. watere. — 21. V. A. syrop als ic. B. cyroep alse ic. — 22. V. A. B. lichame ten beghinne. W. lichame van beghinne. — 23. V. A. E. danne stoppet den lichame d. B. E. ontstopt d. lichamen. W. lichamen. — 24. A. tmenisoen. B. dmenisoen. — 25. V. up dat niene. A. cyncopis up dat niene. B. Ende j. s. opdatment dus n. W. niene. — 26. V. A. D. bestopt hevet d. lichame. B. D. bestopt hadde d. lichame. W. lichame. — 27. V. A. Rosen roeke droghe. B. Rosen roke oft droge oft grone. W. Rode r. droghe. — 28. B. done. — 29. V. A. Heersene. B. Hersenen. — 30. B. Den genen dien deren dese s. — 31. V. A. Sethym dat o. b. B. S. dus over war bekint. W. S. es o.

1) *N. R.* in principio laxat, sed constringit postea.

2) *N. R.* contra fluxum ventris et vomitum et syncopim ventris, sed *non* detur constipatis. — Lees met de variant in vs. 825: *niene*, in plaats van *men*.

3) *N. R.* Rose sicce vel virides naribus apposite confortant cerebrum et cor. — Lees met de varianten in vs. 827: *Rosen roeke*.

W. 7 *b*. Es een boem in Orient,
Die lanc wast ende harde groet.
Niet lichte doer enighe noet
En laet hem bernen dat hout.
Oec ist van sulker ghewout,
Dat verrotten niet en mach.
Des vintmen noch an desen dach
Die arke, die so vele diere
Ende van so menigher maniere
In die diluvie behelt,
Noch staende met hare ghewelt
Op den berg van Aermenien,
Die ghemaect was, horewi lien,
Van setim, dus ist ghedicht.
B. 85 *a*. Sijn hout es wit ende licht.
Moyses arke, als wi lesen,
Was mede ghemaect van desen.
In Salomoens temple sonderlinghe
Waren hier of vele dinghe.

Salix dats der wilghen name,
Een nuttelec boom van groter vrame
Int lant daer hi den aert in hevet,
Want hi vele telghen ghevet.
Somen hem meer telghen ofslaet,
So hem menigher telghe uutgaet.
A. 142 *a*. Si bloiet ende ghevet lucht,
Maer sine draghet ghene vrucht.
Men seghet, wie so wilghen bloemen
L. 119 *a*. In sine spise heeft ghenoemen,
Dat hem luxurie over waer
Nemmermeer en porret daer naer.
Tsap gheduwet uut sinen bloemen,
Ende in dranke dat ghenoemen,
Dat es goet jeghen den rede.

832. **L. B.** Ende es. **V. A. W.** Ende *ontbr*. — 33. **B.** over groet. — 34. **V. A.** dur. **B.** dor. **W.** enich. — 35. **V. A.** Niet l. h. barnen. **B.** Ne laetmen bederven. — 36. **B.** eest v. selker. **W.** eist. — 37. **V. A.** verroten niene. **B.** nine. — 38. **V. A. B. W.** Dies. — 40. **V. A.** van *ontbr*. — 41. **V. A.** d. lovie. **B.** lovie behilt. **W.** luvie. — 42. **V. A.** in haer g. **B.** Ende n. s. in har gewilt. **W.** in h. — 43. **V. A.** Up dien berghe. **B.** Optie berge. **W.** Opten. — 44. **V. A.** horic. **B.** Ende g. w. **W.** horen wi. — 45. **B.** eest. **W.** eist. — 47. **B.** alse. — 48. **B.** Si was. — 49. **V. A.** Salemons. **B.** Salomens. — 50. **V. A.** hir of oec. **B.** hir af. — 51. **B.** S. es. — 53. **B.** dar hi d. art heft. — 54. **B.** telege geeft. **W.** telghe. — 55. **V. A.** telghe afslact. **B.** S. hare m. telegen afslaet. **W.** telghe. — 56. **V. A.** meer t. ute g. **B.** Soere meer dar ute g. **W.** telch. — 57. **V. A.** Soe. **B.** Si bloit. — 58. **V. A.** soene. **B.** Mar. — 59. **V. A.** wilge. **B.** M. seit so w. so wilge blomen. **W.** wilghe blomen. — 60. **V. A. W.** hevet. **B.** Heft i. s. s. g. — 62. **B.** Nembermeer p. dar n. — 63. **V. A.** Sap. **B.** Sap g. uten blomen. **W.** uut haren b. — 64. **V. A.** dan g. **B. E.** in enen dranc g.

Sine blade in watre mede
Ghestroiet omtrent hem die leghet
In heten rede of suchtens pleghet,
Omtrent te vercoelen die lucht,
W. 7 *c.* Bedi ist goet jeghen die sucht [1]).

V. 197 *a.* Thimus es in Orient
Een edel boem ons bekent.
Der Coninghe boec doet gewach,
Ende seghet dat op enen dach
Die coninghinne van Saba quam
Tote Salomoen, want si vernam
Van sire groter wijsheit mare,
Ende brochte met haer dare
Presente van groter dierhede
Ende hout van tymus mede.
Die glose seght ons, dat dit hout
Niet en rot al es et out,
Ende et van witheit keert int clare,
Ghelijc alst ene cole ware [2]).

Therebintinus, alsmen ons seghet,
Es een boem die te wassen pleghet
Hoghe ende hevet scone blade;
B. 85 *b.* Ghenoeghelijc es sijn scade.
Uut desen boem, uut deser huut
Loept erehande sap uut,
Dat utermaten wel rieken pleghet.

866. V. A. S. blade. B. blader in water. L. bloemen. W. Hare blomen. — 67. V. A. B. Ghestroit. W. Ghestroeiet ommetrent. — 68. V. A. In hitten of suchte p. B. In heeter sucht ende dies p. — 69. V. A. W. vercoelne. B. Het vercuelt die quade l. — 70. V. A. B. het es g. B. Die daer es van groter s. W. eist. — 71. B. Tunus. — 72. B. es ons b. — 73. V. A. d. dies ghewach. B. doet ons g. W. D. coninghinnen b. — 74. B. seghet ons d. W. Ende *ontbr.* — 75. V. A. cam. — 76. V. A. Te Salomoene w. soe. B. Salamone. W. Salomoene. — 78. V. A. hare. B. E. brachte dar m. hare. — 79. V. A. B. Prosente. — 80. V. A. Er houte. B. E. van t. houte m. — 81. V. A. W. seghet. B. seget dat. — 82. V. A. N. ne rooc al es het houdt. B. Al ne roet al werde o. W. ne r. a. eist. — 83. V. het v. wijsheit. V. A. claer. B. Het kert vander w. in c. — 84. V. A. waer. B. Oft ene columbe w. — 85. V. A. Therebintus. B. Terebintus alsemen. — 86. V. A. B. wassene. — 87. W. heeft — 88. V. A. sine s. B. Genoeclijc es sine s. W. Ghenoeghelike e. sine s. — 89. V. A. Ute d. bome u. sire h. B. Ut d. bome van sire hut. W. bome. — 90. V. A. erande. B. erande s. ut. — 91. V. A. D. wel te riekene. B. D. herde wel rikens. W. te r.

---

1) *N. R.* Frondes et folia aspersa aqua aerem infrigidant. — De lezing van B. is in vs. 869—70 te verkiezen.

2) *N. R.* ligna alba atque fulgencia nimis polita sunt, ac relucentia adinstar *eboris*. — Eene in den tekst ongetwijfeld bedorvene lezing, die met behulp der variant B. naar alle waarschijnlijkheid aldus te herstellen is:

Oft ene *ebenen columme* ware.

Columme zal wel het ware woord zijn, en *ebenen* door een afschrijver om de gelijkheid met *ene* zijn weggelaten.

Platearius die seghet,
Datmen sal nemen gheersten mele,
Ende van deser ding niet vele,
A. 142 *b.* Ende daer of een plaester maken,
Die sweeren hadden ende niet en braken,
L. 119 *b.* Si souden scueren, dits bekent.
Men leset datmer wiroec an vint,
Maer dats in dat hete lant:
Hier es therebintus iser bekant[1]).

Taxus, dies neemt Ysidorus goem,
Dat es een ghevenijnt boem.
Men maecter of erehande venijn,
Heet coxium in Latijn;
Uwe hetet in onse tale[2]).
Dese boem, dat weetmen wale,
Men maecter of selscoten ende boghen,
W. 7 *d.* Die langhe gheduren moghen.
In daerde en macht niet langhe duren,
Maer boven ist van harder naturen.
Sine blade sijn van den doene:
V. 197 *b.* Si bliven al tjaer groene.

Tilia dats die lende
In somer tijt in Dietslants ende
Die minlixste boem ist van scaden,
Entie minlijxste van bladen[3]).

893. **V. A.** gherstijn. **B.** graijn mele. — 95. **V. A. B.** daer af. — 96. **V. A.** hadde die niene laken. **B.** en *ontbr.* — 97. **V. A.** dats bekint. **B.** Hi doetse scoren dats b. — 98. **V. A.** in vint. **B.** leest d. wijroec. **W.** wierooc a. vent. — 99. **B.** Mar dat es. — 900. **V. A.** genant. **B.** Hir nes t. niet b. **W.** therebintinus. — 1. **V. A.** dies neemt Y. **B.** dus nemt Y. **L. W.** neemt *ontbr.* — 2. **B.** Dat *ontbr.* **W.** Dats. — 3. **V. A.** erande. **B.** af erande. — 4. **V. A.** coxium. **B.** Ende h. taxioen. **L. W.** corium. — 5. **V. B.** hetetet. **B.** Iwen heetment. — *Vs.* 905—908 *bij* **B.** *in deze volgorde:* 907, 908, 906, 905. — 6. **V. A.** Desen. **B.** Dies weetmen die warheit w. — 7. **V. A.** seilscote. **B.** af selscutbogen. — 8. **B.** Om datsi l. g. m. — 9. **V. A.** ne maghet. **B.** In derde maget n. geduren. **W.** gheduren. — 10. **V. A.** arder. **B.** Mar b. eest. **W.** Mar b. eist. — 11. **V. A.** v. dien d. **W.** bladen. — 12. **V. A.** Datsi al tj. bliven g. **B.** Datsi al djaer bliven grone. — 13. **V. A.** dat es. **B.** linde. — 14. **V. A.** in dies lants. **B.** somertide in des lants ende. **W.** somertijn in Dietsch lants e. — 15. **V. A.** ist *ontbr.* **B.** Die men lichste bome van s. **W.** eist. — 16. **V. A.** Ende die m. **B.** Entie scoente oec v. b.

---

[1]) *N. R.* generat odoriferum thus valde. De laatste regel is een bijvoegsel van Maerlant, en waarschijnlijk alleen bij **B.** onbedorven. Men zal toch wel moeten lezen:
Hier *nes* therebintus *niet* bekant.

Mocht evenwel *iser* eene benaming van den terpentijnboom zijn, dan zal men wel met **V.** en **A.** *genant* in plaats van *bekant* moeten lezen.

[2]) *N. R.* unde et coxia (*l.* toxica) venena exprimuntur.

[3]) In plaats van den in alle Hss. min of meer bedorven tekst zal men wel moeten lezen:

Tilia dats die lende,
In somertijt in Dietslants ende
Die minlixste boem van scaden,
Entie scoenste oec van bladen.

Sijn hout es licht ende wit,
Ende gheen woerm coemt in dit.
In dit hout vintmen soe ende hie,
Maer die soe en droech nie ;
Die hi draghet vrucht allene
Van smake soete ende clene.

Vitis dats die wijngaert,
Een boem nuttelec ende waert,
Van houte so teder nochtan,
Dat hi ghedraghen niet en can
Sine telghen in ghenen lande.
B. 85 *c.* Des gheeft hem die nature bande,
Daer hi hem mede so vaste hout,
Dat hi cromt opwaert met ghewout.
Sijn sap maect wijn, som wit, som roet,
Die cracht an hevet harde groet.
A. 142 *c.* Wijngaert bloeme doet serpent.
L. 119 *c.* Die trane, diere uut rent,
Es jeghen die tonghe goet,
Wantetse ghenesen doet [1]).
Men leset dat ghemaect mach sijn
Aldus ghetriakelt venijn,
Die goet es, alsmen wille weten,
Jeghen ghevenijnde beten,
Beide sijn aisijn ende sijn dranc [2]).
Als tjaer es an den aneganc
Ondoetmen den tronc bi der aerde,
Ende men neemt ute met groter waerde
Van sinen maerghe uter wonde,
Maer wachte hem dat si ter stonde

917. **V. A.** wit e. licht. — 18. **V. A.** ne gheen. **B.** Geen worm. **W.** worem. — 19. **V. A.** suwe. **W.** hie e. sie. — 20. **V. A.** suwe ne drouch. **B.** Mar d. s. ne. **W.** sie ne. — 21. **V. A.** hie. **B.** alleine. — 22. **V. A.** smaken. **B.** reine. **W.** smaken soet. — 23. **V. A.** dat es. **B.** wingart. — 24. **B.** wart. — 26. **V. A. W.** ne can. — 27. **V. A.** telghe. **V.** ghene l. **B.** Sin telege. — 28. **V. A.** Dies ghevet. **B.** Dies. **W.** Dies g. hen. — 29. **B.** met. **W.** Dat. — 30. **V. A.** cruupt upwaert. **B.** cruept. — 31. **B.** S. s. dat es venijn s. w. s. r. — 32. **B.** heft. — 33. **V. A.** dat serpent. **B.** blome d. tserpent. **W.** bloemen doot tserpent. — 34. **V. A.** ute. **B.** dranc dire ute rint. — 35. **V. A.** ronghe. **W.** tonghe. — 36. **V. A. B. W.** Want hetse. — 37. **V. A.** ghemac. **B.** leest d. g. mah s. — 38. **V. A.** wijn. **B.** triakelt wijn. **W.** ghetriaclet. — 39. **B.** Ende g. e. alsemen. **W.** wil. — 41. **V. A.** Bede s. a. entie d. **B. B.** die traen e. die d. **W.** Bede. — 42. **B.** Alst jar. — 43. **V. A.** uter a. **B.** Onttoemen den troch bi der erden. — 44. **V. A.** E. neemt men m. g. w. **B.** E. nemet ut m. g. werden. **W.** uut. — 45. **V. A. B.** marghe u. wonden. — 46. **V. A.** wachte d. soe tiere stonden. **B.** wachte datse te dien stonden. **L.** wachten.

---

1) *N. R.* lacrima vitis impetiginem et scabiem sedat. — Lees met de variant in vs. 935: *ronghe*, in plaats van *tonghe*.

2) Lees in vs. 938 met de varianten *wijn* in plaats van *venijn*. *N. R.* Tyriacam vitem facimus cum iste pertectus (*sic !*) est, ut vinum eius vel acetum aut uva contra morsum valeat omnium bestiarum (verg. Plinius, B. XIV, c. 18, § 117).

Niet dan III vinghermale si lanc,
Dan heeftmen triacle niet cranc.
Ende dit doetmen uter wonde,
Ende bintse vaste ter stonde
Ende dec metter aerden mede;
Maer verplantmense tere ander stede,
V. 198 *a*. So verliesen dan die wine
Altemale die medicine.

Hier makic van den boemen ende.
Ic dichteder of dat ic bekende,
Ende dats mi oerbarlec dochte wesen.
Voerwaert me so suldi lesen
Van den boemen die specie draghen,
Dies lettel wassen in onsen haghen,
Maer int lant van Overzee.
Eer ic so nochtanne segghe me,
Sal ic ene reden clene
Spreken teerst int ghemene.

947. V. A. B. vinghermael si. L. sijn. — 48. V. A. hevet men triakel. B. heftmen. — 49. V. A. die d. in die w. B. in die wonden. — 50. V. A. E. b. toe v. tier s. B. E. b. so v. tien stonden. — *Bij L. staan vs.* 946—50 *in schromelijke wanorde, en wel vs.* 945, 950, 947, 948, 949, 951. — 51. V. E. decse met daerden. A. decse met aerden. B. dectse m. erden. — 52. V. A. theere. B. Mar v. teer. — 53. V. A. si *ontbr*. B. Soe verlisen dan. L. si dan. — 55. B. Hir. — 56. V. A. dichter of d. ics. V. kende. B. dichter af dat icker af kende. — 57. V. A. E. d. mi dochte orborlic w. B. E. d. mi d. orberlijc w. — 58. V. A. Vortwaer meer. B. Vortwart mer so selewi l. — 60. V. A. Die luttel w. in onse h. B. Die wassen l. in onse h. — 61. V. A. Mer. B. Mar. — 62. V. A. E. ics u segghe nochtan mee. B. E. ic u nochtan s. m. B. L. Eeer. — 63. V. A. ics in e. redene. B. in e. redene cleine. — 64. V. A. Daer of segghen i. g. B. Daer af seggen i. gemeine.

BOEK IX.

Nat. Rer. L. XI.

B. 85 *d.* Ghemeenlike es wel bekent,
Dat in tlant van Orient,
In Egipten ende in Surien,
Ende oec mede in Turkien,
L. 119 *d.* Ende namelec int lant van Esoi,
Dat den paradise es bi,
A. 142 *d.* Die beste boeme sint in tghemene,
Dat beste cruut, die beste stene.
Niemen wese dan so sot,
Dat hi dit houde over spot,
Omme dat in onse lant
Dese boeme sijn onbekant,
Dat bedi dit ghevenset mach wesen,
Want wi dichten dat wi lesen;
Maer elc hore na die medicine,
Ende elc proeve int herte sine,
Dat niemen en ghegronden can,
Hoe dat God onse Here dan
Van enen sape, nu merct ende mect,
Dat hi uter erde trect,
Die tronc sine telghe of ghevet,
Ende daer hi sine bloeseme an hevet [1])
Ende sine vrucht ende sine blade.
En waer hi niet van dommen rade,
Die dit siet ende niet verstaet,
Jof hi wilde weten Gods raet?
Nu latewijs hem ghebruken dan,

1. V. A. es het. B. Gemeinelike eest. — 3. V. A. B. ende *ontbr.* — 4. V. A. B. In Meden ende in. B. Torkien. — 5. V. A. Ende. B. E. n. in Endi. — 6. B. Datt en. — 7. V. A. sijn. B. die sijn. — 8. B. crut d. b. stede. — 9. V. N. en w. A. N. ne w. B. Nieman. — 10. V. A. D. hi bedi d. B. D. hijt h. — 11. V. A. Om. B. Om d. in onsen lande. — 12. B. boem sin onbecande. — 13. B. bedie gevienst. — 14. B. Bedie wi. — 15. V. A. Mare. B. Mar e. h. die m. — 16. B. Ende prove. — 17. V. A. D. n. g. en c. B. D. niman g. can. — 20. B. tricht. — 21. B. Den t. s. tele geeft. — 22. V. A. bloesemen. B. E. dar h. s. bloiesselne af heft. — 24. V. A. Ne ware. B. ware. — 25. V. A. niet en v. B. seit e. nine v. — 26. V. A. Of h. w. w. Goets. B. Oft hi wille. — 27. V. A. laten wijs.

---

[1]) Lees met B.:

Den tronc sine *tele* ghevet,
Ende daer hi sine bloeseme *af* hevet.

Ende danken hem dat hi ons jan
Sire ghichte, die hi ons ghevot,
V. 198 *b*. Want hi altoes ghenoech hevet:
Hier latewi dese tale staen,
Ende sullen tonser materien gaen,
Eerst van A, daerna van B,
Na die ordine van den A. b. c.

Aloes, als Ysidorus seghet,
Es een boem die te wassen pleghet
In Arabia ende in Endi;
Van soeter roeke soe es hi.
B. 86 *a*. Nochtan scrivet Jacob van Vetri,
Dat niemen in die werelt en si,
Die noyt quam aldaer hi sach
Sulken boem onder den dach.
Maer haer telghen, horewi callen,
L. 120 *a*. Comen van berghen ghevallen,
A. 143 *a*. Daer altoes die bloemen staen,
Ende niemen en maggher toegaen,
Also als of hi huerte die wint;
Ende die vaetmen ende vint
Metten netten, dats die maniere,
Te Babilonien in die riviere [1]).
Hier omme spreken some wise,
Dattet coemt uten paradyse
Bi den rivieren diere uut loepen.
Dus leertment kennen hem diet copen,

28. **B**. E. weten h. dancken d. hijs o. an. — 29. **V**. **A**. ghiften. **B**. Der gichten. — 30. **B**. gnoech. — 31. **V**. **A**. laten wi. **B**. Hir. — 32. **V**. **A**. materie. **B**. E. selen toter m. — 33. **B**. Ierst in A na van in B. — 34. **B**. ordene van A. — *Vs*. 33—34 *ontbr*. *bij* **L**. — 35. **B**. alse. — 36. **B**. wassene. — 37. **B**. Arabien. — 38. **V**. **A**. Van soeter roken so es hi. **B**. Van soeter roke soe es hi. **L**. dan es. — 39. **V**. **A**. Vitri. **B**. N. scrijft J. v. Vitri. — 40. **V**. **A**. niement. **B**. nimen in d. w. si. — *Bij* **L**. *staat vs*. 38 *tusschen vs*. 40 *en* 41. — 41. **V**. **A**. oit. **B**. al dar. — 42. **B**. Selken. — 43. **V**. **A**. Mare hare t. horen wi. **B**. Mar hare telege. — 45. **V**. **A**. D. aloes. **B**. Dar aloes d. bome. — 46. **B**. E. dar niman mach t. g. — 47. **V**. **A**. A. alse of hurt. **B**. A. alse oft hort. — 48. **B**. E. mense dan vaet e. v. — 49. **V**. **A**. Met n. dat es. **B**. Met n. dats. — 50. **B**. Babelonie. — 51. **B**. Hir ombe s. selke w. — 52. **V**. **A**. Dat het. **B**. vanden p. — 53. **B**. dire ut. — 54. **V**. leert men. **B**. kinnen dijt c.

---

[1]) *N. R.* Huius ligni arborem nemo comprehendere potuit, sed *expulsione ventorum* rami de montibus ex temporis vetustate cadentes in flumine Babilonico retibus capiuntur. — Een in ons teksthandschrift schromelijk bedorven plaats. Lees in vs. 45 en 46 met de andere Hss.:

Daer *aloës* die *bome* staen,
Ende *daer* niemen en mach toe gaen.

Deze twee regels zijn een tusschenzin, en worden gevolgd door vs. 47, dat op vs. 43—44 betrekking heeft, en met V. en A. aldus moet gelezen worden:

Also *alse ofhurt* die wint,

d. i. de takken, zooals de wind ze afslaat.

Ende bitswart sijn si ende rieken wel[1],
Bitter ende niet alte fel,
Bruun roet ende niet al te swart,
Ende onder dien tanden niet te hart;
Ende alsment cuwet, dat die roeke
Altehant die hersine stoke[2]).
Den hoefde ist goet, horic ghewaghen,
Ende daer toe der cranker maghen,
Der levere ende der herte mede
Ende menigher siechede.
Menstrua die onderbliven
Helptet stoppen oec den wiven[3]).
Wijn ghesoden met aloes
Seghtmen dat al desen goet es.
Die doem van den wine aldus ghesoden
Quijt die hersine van den noden.
V. 199 *a.* Die van coude es in onbaten,
Ontfa den roec in die noesegate.

Amonium wast in Armenien,
Als Plinius ende Ysidorus lien,
Een boem clene, alsmen ghewaghet,
Die saets harde vele draghet.
Et riect na caneels nature,
B. 86 *b.* Et doet slapen wel ter cure.
Ende deser maniere heet cardomie,
Langher ghesaet dan armenie[4]);

55. V. A. Dat het swaer si e. riekende w. B. Dat swert si e. rikende w. — 56. B. al *ontbr.* — 57. B. Bruen roec n. alte swaert. — 58. V. A. B. tande n. al te. B. haert. — 59. B. kniwet dattie. — 60. V. de hersene. A. die hersene. B. die hersenen. L. der h. — 61. V. A. hovede es. B. hersenenen eest. — 63. V. A. B. leveren e. d. herten. — 64. B. E. jegen alderhande. — 66. V. A. Helpt het porren. B. Helpet porren. — 68. V. A. Seghet men. B. al den sen guet. — 69. V. A. van w. B. dus. — 70. V. A. die hersene van n. B. Quitet die hersenen. L. der h. — 71. V. A. couden. B. couden e. i. baten. — 72. V. A. Ontfaetmen i. d. nosegaten. B. Die ontfaet dit in sine nesegaten. — 73. V. A. Ermenien. B. Armonium w. i. Emenien. — 74. B. Alse. — 75. V. A. boemkijn. B. E. boemkijn alsemen. — 76. V. A. B. Dat. — 77. V. A. B. Het. V. kneels. B. H. r. kanele n. — 78. V. A. Het. B. Ende d. — 79. V. A. Een d. m. h. cardimonie. B. In d. m. heft cardomonie. — 80. V. A. amonie. B. armonie.

---

[1]) *N. R.* Lignum aloes optime cognoscitur ex eo quod est *ponderosum* in suo genere cet. Lees voor den onzin van den tekst met de variant:

Dat het *swaer* si ende *riekende* wel.

[2]) *N. R.* (Lignum) masticatum ex virtute odoris aromatici cerebrum dolorem patientis statim sentitur attingere.

[3]) *N. R.* contra retencionem menstruorum. Lees met de variant voor *stoppen: porren.*

[4]) *N. R.* Cardamonium *amonio* similis frutex est, sed semine oblongo. — Lees met de variant:

Een deser manieren heet *cardimonie*,
Langher ghesaet dan *amonie.*

L. 120 *b*. Ende daermense vint groene ende vet,
Ende met scarpede gheset,
A. 143 *b*. Ende haer dan node laet wriven,
Wilmen over tbeste scriven [1]).
Een deel riekende na dat soete
Dits der cranker maghen boete,
Ende doet mede wel verduwen
Ende quaden mont vernuwen.

Borax, als Platearius kent,
Es een boem in Orient,
Die in den somer een sap uutghevet [2]),
Datmen in spisen waert hevet;
Ende es erehande gomme,
Ende verdroghet al omme ende omme
Omtrent den tronke dit:
Die beste die es hart ende wit.
Borax met honeghe gheminct, dats waer,
Maect des menschen anschijn claer,
Ende es nuttelec ende goet
Hem dien die tonghe we doet.

Balsamus, als seghet Solijn,
Ende menech meester, dat wel mach sijn
Die doolste [3]) boem een diemen weet.
Int ende van Endi daert es heet,
Leesmen in Alexanders geesten,
Daer vintmen die alremeeste [4]).
Wilen vantmen den boem also
In Engaddi bi Jherico,

81. B. darmense v. grone. — 82. V. A. scarpheden beset. B. scarpheiden beset. — 83. V. A. hare n. dan l. B. hare n. — 84. V. A. W. o. best bescriven. B. Wiltmense o. best bescriven. L. W. dan o. — 85. V. A. Ende een. B. Ende e. edel rieken n. d. suete. — 86. V. Dit es. A. Die es ter. B. mage. — 88. V. A. E. den q. B. E. den goeden m. — 89. B. Bare alse Platerius. — 91. B. utegevet. — 92. V. A. in visiken. B. in visieke lief. — 93. V. A. B. E. es erande. L. es *ontbr.* — 94. B. om e. ombe. — 95. B. tronken. — 96. V. A. die *ontbr.* B. Dat best es. — 97. V. A. ghemanc. B. Berax m. h. gemanc. — 98. B. Dat m. den minsce dansichte clar. — 99. V. A. B. E. hets. — 100. V. A. die de t. — 1. B. alse. — 2. V. A. Ende menich meester fijn. B. E. m. mester mach wel sijn. — 3. V. A. D. es dedelste b. B. Een deelste b. d. w. — 4. B. I. inde v. E. dart. — 5. V. A. Lesetmen in Alexander jeeste. B. Leestmen in. L. L. dat in. — 6. B. Dat men vint. — 7. V. wantmen. V. A. B. dien.

---

[1]) *N. R.* Illud quod viridissimum et pingue et acutis aculeis *contumaxque fricanti* est, hoc maxime laudatur.

[2]) *N. R.* Borax ... est gummi cujusdam arboris in oriente, que in estate fluens circa arborem condensatur: est autem eligenda alba et dura. — In vs. 92 is de lezing der andere Hss.: *in visiken*, boven die van den tekst te verkiezen.

[3]) Lees met de varianten:
Es dedelste boem een diemen weet.

[4]) Zie *Alex.* X, vs. 599 vlgg., 646 vlgg.

In des conincs Salomoens tiden:
Danen was hi ghenomen siden.
In Egypten wast hi nu scone
V. 199 *b.* Int pleyn neven Babylone [1]).
Nu ne mach niemen balsame winnen
Dan kerstine, als wijt kinnen;
Want ets gheproeft te vele stonden,
Dat hem kerstine onderwonden,
Datter gheen vrucht en wilde comen;
B. 86 *c.*, L. 120 *c.* Doch sijn si here van der vrome [2]).
Int velt daer dese boeme staen
Sijn VI fonteinen sonder waen.
A. 148 *c.* In deene seghet men dat Marie,
Jhesus moeder, die maghet vrie,
Baedde haren lieven sone.
Dese fonteinen sijn gewone
Tplein te benettene daer si staen,
Die balsea bome, sonder waen.
Niewer sonder daer allene
En draghet die boem groet no clene.
Den wijngaerde ghelijct thout al ute,
Ende die blade gheliken der ruten,
Maer witter sijn si met allen,
Ende die nemmermeer of en vallen.
Aldus moetmen dien balsaem ontfaen,
Die uten houte sal gaen:
Een glasin mes of van stene
Daer mede maectmen ene wonde clene
In die scuerse, ende men ontfaet
Dat sap, dat ter wonde uutgaet,

109. V. A. Salemons. B. coninc. — 10. V. A. Dane. B. Dar w. h. gewonnen. — 12. B. plain. — 13. V. A. daer balseme. B. niman die balseme gewinnen. — 14. V. A. Danne karstine. B. alse. — 15. V. A. hets gheprovet. B. hets geproeft te vel s. — 16. V. A. Als h. Sarrasine bewonden. B. Alst h. Sarrasine. — 17. V. A. gheene v. w. c. B. gene v. ute w. c. — 18. V. A. B. heren v. d. vromen. — 19. B. dar. — 20. V. A. Sijn VI. B. Sijn VI fontainen alse wijt verstaen. L. Sien wi f. — 21. B. seitmen. — 22. B. moder. — 23. B. Baetde h. liven. — 24. B. fontainen. — 25. B. nettene. — 26. B. balseme. — *Vs.* 121—126 *ontbr. bij* L. — 27. B. Nieweren s. dar. — 28. V. A. Ne. B. Ne dragen si. — 29. V. A. gheliket. — 30. V. A. rute. B. Entie b. g. den rute. — 31. B. Mar. — 32. V. A. Entie nemmermee of ne v. B. nember af ne. — 33. V. A. die balseme. B. motemen die balseme. — 35. B. gelasijn m. ofte v. steine. — 36. B. D. met, cleine. — 37. V. A. scortse. B. scorsse e. met ontfeet. — 38. V. A. datter ute gaet. B. datter ute geet.

---

[1]) *N. R.* In Judea tantum inveniebatur in loco qui dicitur Jherico, sed procedente tempore ab Egypciis translata est in campo Babilonie.

[2]) *N. R.* Excolitur autem a Christianis sub dominio Sarracenorum, quia, ut multociens Egyptii probaverunt, a Sarracenis excusta (*l.* exculta) sterilis permanet et in cultura manuum earum fructum facere dedignatur. — Lees in vs. 116 met de variant:

Alst hem *Sarrasine* onderwonden.

Onder int glasin vat.
Waert so datmen snede dat
Met isere, tgat soude verdroghen,
Want die boem en const ghedoghen.
Xilobalsamum hetet hout,
Dat saet van des boems ghewout
Heet carpobalsamum, ende datter uut rinnet,
Datmen ower balsame kinnet,
Het apobalsamum bi namen.
Dese valschemen te samen
Men doeder toe olie cyprijn [1]).
Dus proevemen, of si fraie sijn,
Besmet si gheen wullen cleet:
Ghevalscede besmet ghereet.
V. 200 *a.* Doerghinghel es si sere bekent.
Men oerbaertse in onse sacrament.

Cynamomum, als Ysidorus seghet,
Ende Plinius, es een boem die pleghet
In Egipten vele te staen,
B. 86 *d.* Ten hoghesten VI voete, als ic waen,
A. 143 *d.* Van bruunre scuersse, van houte clene.
Ist grouf, sone heeftet waerde ghene.
L. 120 *d.* Et wast met hitten ende met droghen,
Want et en can gheen reyn ghedoghen.
Alst niewe es ende ment brect ontwe,
Worptet enen roec uut, no min no me,
Met stuninghe in der ghebare,
Als of et een mistkijn ware [2]):

139. B. in een suver vat. — 40. V. A. Want so. B. Wart. — 41. V. A. B. Met i. V. souder. — 42. V. A. ne c. B. Ende d. b. ne conde. — 43. V. A. Kilobalsamum h. thout. B. Balsamum heetmen dat h. — 44. B. D. sap. — 45. B. ende dar ut r. — 46. V. A. L. Datment. V. A. balseme. B. Datmen o. balseme. — 47. V. A. B. Heet. A. opobalsamum. B. opibalsamum. — 48. V. A. valschet men ende doet te s. B. ende doet te s. — 49. V. A. Olie daer toe c. B. Olie ende dar toe c. — 50. V. A. proevet mense of si waer s. B. proeftmen ofse war s. — 51. V. A. soe g. wullijn. B. Alsemense doet ane een c. — 52. V. A. besmit. B. Essi gevalsct si smet g. — 53. V. A. Dorghinghel e. soe. B. Dorginge es si b. — 54. V. A. orborse. B. orbarse. — 55. B. alse. — 57. V. A. Ethiophen v. t. stane. B. stane. — 58. V. A. wane. B. vote a. i. wane. — 59. V. A. brunre scortse. B. brunre scorsen v. h. rene. — 60. V. A. groef s. hevet w. ne g. B. Eest grof sine hevet. — 61. V. A. B. Het. — 62. V. A. het ne c. ghenen. B. Genen rijn canct g. — 63. V. men. V. A. breict. B. A. neuwe es het brecht. — 64. V. A. Werpt het e. r. u. min. B. Werpet roec min. — 65. V. A. B. stuninghen. V. in den. B. in diere. — 66. V. A. A. oft. V. mischijn. B. Alse oft van enen miste w.

---

1) *N. R.* Adulteratur gutta eius oleo cyprino. — Lees met de variant:
Dese valschemen ende *doet* te samen
Olie daer toe *cyprijn*.

2) *N. R.* que cum franguntur, visibile spiramentum emittunt ad ymaginem nebule sive pulveris.

Caneel men dit te nomen pleghet.
Platearius die seghet,
Dat et heeft groete ghewout
Hersine, maghen, sijn si vercout.
Oec maectet goeden appetijt,
Ist datment in somer tijt
Sijn pulver werpt op die spise.
Goeden mont ende van goeder wise
Maectet hem diet dicke cuwet,
Want et quaden adem verduwet.
Jeghen quaet tantvleesch oec mede
Salmen wriven daer ter stede
Met couden watre, so dat bloet,
Dan es ghepulvert caneel goet
In waermen wine, ende daer ter stont
Daer mede ghedwoghen wel die mont [1]).
Jeghen syncopis ende hertvanc
Salmen dit pulver ghemanc
Ende gheroffels naghel ghewreven
Te samen in fisiken gheven.

Calsia lignea [2]), als Plinius seghet,
Es een boem die te wassen pleghet
In Arabia. Sine lovere sijn
Ghevaerwet na dat purperijn,
Ghescepen als jenever blat,
VI voete hoghe, lesewi, dat.
Drieerhande es sine ghedane:
V. 200 *b*. Beneden wit, doemen te verstane,
Int middel roet ende swart boven [3]).

167. **V. A.** Canele m. d. t. hetene. **B.** Canele dat men te hetene plegt. — 68. **B.** segt. — 69. **V. A.** het hevet groot. **B.** Dat hevet groet. — 70. **V. A.** Hersenen maghe. **B.** An hersenen mage. — 71. **V. A.** abetijt. **B.** Het maect. — 72. **V. A.** dat het in. **B.** Eest datmen. — 75. **V. A.** Maket h. d. dicken. **B.** Maket. — 76. **V. A.** het. **B.** W. q. a. het v. — 77. **B.** tquaet tant vlesch. — 78. **B.** Salment w. dar. — 79. **V. A.** eerst so. **B.** watere eest d. — 80. **B.** canele. — 82. **V. A.** ghedweghen. **B.** Wel gewreven daer mede den m. — 83. **V. A.** sincopin jeghen h. **B.** sincopijn jegen herevanc. — 84. **V. A. B.** pulver. **L.** pulveren. — 85. **V. A.** nagle daer neven. **B.** groelffles nagle. — 86. **A.** samene. **B.** fisike gegeven. — 87. **V. A.** Cassea. **B.** Cassia lingna alse Platearius. — 88. **B.** wassene. — 89. **V. A.** loveren. **B.** Arabien. — 90. **V. A.** Ghevarwet als p. **B.** Gevaruwet recht alse p. — 91. **V. A.** genever. **B.** alse jenieveren. — 92. **V. A.** VIII voeten oech wi lesen. **B.** VIII v. h. wi lesen. — 93. **V. A.** Driehersijns es sine scote ghedaen. **B.** Driande e. s. scorsse gedaen. — 94. **V.** Benediden wijt doetmen verstaen. **A. B.** B. wijt doetmen verstaen. — 95. **V. A.** Midden. **B.** In midden.

---

1) *N. R.* Contra corrupcionem gingivarum fiat prius lotura cum aqua salsa et fricentur ita ut sanguis inde fluat; deinde cum pulvere cynamoni vino calido mixto os optime abluatur.

2) *N. R.* Cassia lignea.

3) *N. R.* colorem habens primo candidum, medio rufum, in summitate nigrum. Lees met de variant:

Drieerhande es sine *scorse ghedaen*:
Beneden wit, doetmen *verstaen*.

Dat swarte es dat die meesters loven,
A. 144 *a*. Ende datter roet es dats goet bediet,
B. 87 *a*, L. 121 *a*. Maer dat witte en doech niet:
Datter best es dat es swaer.
Platearius seght over waer,
Dat tieghen coude reume es goet,
Ende ter levere enter longhe doet,
Ende ter maghen, sijn si vercout,
Groete doecht met sire ghewout.
Dan salment in wine sieden,
Ende so gheven sieken lieden.

Castanea [1]), na dat ict weet,
Es een boem droghe ende heet,
Ende wast best in broekelant.
Sijn vrucht es clene: als ict vant,
Ghelike geneverkine;
Goet sijn si ter medicine,
Beide die vrucht entie blade.
Die dese wel sieden dade
Met staerken wine, dats bescreven [2]),
Et ware goet jeghen jucht ghegheven.
Dien van der jucht oec altemale
Ontvallen ware sine tale,
Waert dat hi die groene blade
Hier of onder sine tonghe dade,
Jof pulver van den droghen bladen,
Hi soude te hant spreken bi staden.
Dit moestmen doen, als wijt kinnen,
Alst evel ware in sinen beghinne.

Cassia fistula es een boem die pleghet,
Als ons Platearius seghet,
Te wassen in tlant van Orient,

196. **V. A.** ist. **B.** Tswarte dat m. l. — 97. **B.** dats *ontbr.* — 98. **V. A.** doghet. — 99. **B.** swar. — 200. **V. A.** seghet. **B.** seid vorwaer. — 1. **V.** jeghen c. neme. **A.** jegen c. rueme. **B.** jegen. — 2. **V. A.** Enter l. e. longere. **B.** leveren ende ter longenen. — 3. **V. A.** der maghe. **B.** der mage es. — 4. **V. A.** Groot doet. **B.** Goet eest m. — 5. **B.** Men saelt. — 6. **V. A.** den s. l. **B.** also. — 7. **V. A.** Cassiana n. d. ic. **B.** Cassiana alsict. — 9. **V. A.** broeclant. **B.** bruke lant. — 10. **V. A. B.** Sine v. **V. A.** ic v. — 11. **V. A.** jenieverkine. **B.** Gelijc den g. — 12. **B.** G. eest t. — 13. **V. A.** Bede. **B.** vruch. — 15. **V. A. B.** starken. — 16. **V. A. B.** Het, die jucht. — 17. **B.** Die v. d. sucht. — 19. **B.** bladen. **L.** hi ate die. — 20. **B.** hir af. — 21. **B.** Oft p. v. d. d. blade. — *Vs.* 220—21 *ontbr. bij* **L.** — 22. **V. A.** met staden. **B.** Hi sprake t. h. b. staden. **L.** stade. — 23. **V. A.** moeste m. d. a. wi. **B.** moeste m. d. alse. — 24. **V. A.** sijn beghinnen. **B.** Alse devel w. te. — 25. **V. A.** Cassia f. een b. **B.** Cassia, di p. **L.** Castia. — 26. **B.** Alse. — 27. **A.** Orien. **B.** wassene.

[1]) Lees met de varianten: *Cassiana*. *N. R.* Cassiana.

[2]) *N. R.* Si quis etiam loquelam cito perdiderit morbo paralisi.

Ende es van naturen goet bekent.
Sine vrucht es lanc als hi es ripe,
Ende es alst ware in ene pipe
Saet dat in sinen merghe leghet,
Ende esser, alsmen voer waer seghet,
Meer dan XL in ene pipe [1]),
Swart ende groene, sijn si ripe.
V. 201 *a*, A. 144 *b*. Dat merch hier of es bequame,
Wantet ontsluut den lechame,
L. 121 *b*. Ende es goet jeghen den heten rede;
Ende in die starte ontfanghen mede,
Ende weder uut ghelaten gaen,
Suvert die sweren diere in staen [2]).

Calamus aromaticus,
Als ons seghet Ysidorus,
Es erehande scone riet,
Datmen int lant van Endi siet,
Wel riekende van soeter saken,
Een deel tanderlike van smaken [3]).
Platearius die seghet,
Dat et te ghenesene pleghet
Die maghe van couden doene,
Ende gheneset torsioene;
Ende jeghen der daerme wint
So nemet sap datmer of vint
Met alsine sape ende met wine,
Om te ghenesen die pine.
Om die macht oec te vernuwen
Der maghen wel te verduwen [4]),

228. **V. A.** Ende *ontbr.* **B.** Hi e. v. n. soe b. — 29. **V. A.** als si. **B.** alsi. — 30. **V. A.** E. es a. w. ene p. **B.** E. es oft w. **L.** es *ontbr.* — 31. **V. A.** Saet dat..... (*Het overige van den regel ontbr. en is in beide Hss. opengelaten*). **B.** Tsaet d. i. s. marge. — 32. **V. A.** over waer. **B.** vor war. **L.** voerwaert. — 33. **V. A.** Mee. — 34. **V. A.** sijn best ende r. **B.** grone dan s. die r. — 35. **V. A.** march h. o. dat. **B.** marc hir af dat. — 36. **V. A.** Want het. **B.** ontslutet. **V. A. B.** lichame. — 37. **B.** Hets g. j. dien. — 38. **B.** In d. strote. — 39. **B.** ute laten g. — 40. **V. A.** die. **B.** Sweren sachtet d. — 42. **V. A.** scrivet. **B.** Alse o. scrijft. — 43. **V. A.** erande scone r. **B.** erande scone scone. **L.** scone *ontbr.* — 44. **V. A.** Dat ment. — 46. **V. A.** tangherlike. **B.** Ende e. d. tanger. — 50. **B.** Ende et g. — 51. **V. A.** darmen. **B.** darme. — 52. **V. A.** neemt tsap datmer of wint. **B.** Men neme tsap datmer af v. **L.** daermen of. — 53. **V. A.** alsene. **B.** asenen. — 54. **V. A. B.** ghenesene. — 55. **V. A.** vernuwene. **B.** verneuwene. — 56. **V. A.** Ende de maghe. **B.** Entie mage oec. **V. A. B.** verduwene.

[1]) *N. R.* fructus, quos quasi semina longa producit, succedente tempore elongantur et crescunt, postea indurantur cortice forinsecus exsiccato, et condensatur medulla interius in una copula, coheret (*l.* continet) et plus quam 40.

[2]) *N. R.* gargarizatus apostema gule solvit.

[3]) Lees met de variant: *tangherlike.* — *N. R.* similis gustu cassie cum levi acrimonia remordente.

[4]) *N. R.* ad digestionem confortandam.

Men neme hier of pulver een deel,
Ende daer toe pulver caneel,
Ende et maect dat verduwen stranc,
Ende ets goet jeghen hertvanc.

Colloquintida, als Platearius seghet,
Es een vrucht die een boem pleghet
Te draghen int lant van Orient,
Te Jherusalem ende daer omtrent.
Van den appelen blijft een doet,
Maer dat saet heeft macht groet,
Als ons Platearius seghet.
Die tantswere te hebben pleghet,
Hi sal sieden dit saet in wine,
Ende supent in den mont sine,
Ende ne laet niet inwaert gaen,
Ende garrisen ende dwaen
A. 144 *c.* Daer mede lede, tant ende mont [1]):
Hi gheneset in corter stont.

L. 121 *c.* Capparis es een boem clene,
V. 201 *b.* Datmen staende vint ghemene
In Poelien ende in Orient,
B. 87 *c.* Te Constantinople ende daer omtrent.
Best sijn si die van Orient comen.
Scuersen, blade, wortel, bloemen,
In medicine hebben si virtuut.
Als ghedroghet es sine huut,
Es si bitter ende bruun roet.
Ghesoden met wine heeft si macht groet
Te gheven van evele vrede
Der lever ende der longhen mede.
Men sal nemen sine bloemen,

257. **B.** hir af. — 58. **B.** dartoe. — 59. **V. A. B.** Dat m. — 60. **V. A. E.** es. g. j. hartvanc. **B. E.** es g. j. den hertwanc. — 61. **V. A.** Colloquintida. **B.** alse. — 62. **A.** ene v. **B.** Een een v. — 63. **V. A. B.** draghene. — 64. **V. A. B.** T. J. ende. **A.** ommetrent. **B.** dar o. **L.** et d. o. — 65. **V. A.** applen blivet. **B.** apple bliven d. — 66. **V. A.** hevet m. gr. **B.** Mar d. sap heft cracht gr. **L.** m. so g. — 67. **B.** Alse. — 68. **V. A.** Die de t. **B.** tanswere te hebbene. — 69. **B.** dat s. — *Vs.* 270 *ontbr. bij* **L.** — 71. **V.** niet weder waert. **A.** neder waert. **B. E.** en l. — 72. **V. A.** gargariseren. **B.** Mar gargarisetten. — 73. **V. A.** D. m. kele t. **B.** Dar m. vele t. — 74. **B.** genest. — 75. **V. A.** boemkijn. **B.** en boemkijn cleine. — 76. **V.** stane. **B.** gemeine. — 77. **V. A.** Poelgen. **B.** Polien. — 78. **V. A.** Constantinoble. **B.** Ende te Constantinnoble o. — 80. **V. A.** Scortsen bladen wortelen. **B.** Scorssen b. wortele. — 81. **V. A. B.** Hebben in m. v. **B.** vertut. — 82. **V. A.** sijn h. **B.** Alse g. e. s. hut. — 83. **V. A.** Es soe. — 84. **V. A.** h. soe m. **B.** heft s. — 85. **V. A. B.** ghevene. — 86. **V. A.** Der levere enter longre. **B.** Der leveren e. der longenen. **L.** Ter l. e. ter l.

[1]) *N. R.* contra dolorem dencium fiat gargarismus. — Lees in vs. 273 met de variant:

Daer mede *kele*, tant ende mont.

Eer si altegader uutcomen,
Ende begaetse, als si sijn fijn,
Beide in soute ende in aisijn [1]),
So makensi appetijt ter cure,
Ende verdriven die humuere,
Die de maghe in den crop hout [2]),
Ende verwaermtse, es si cout.

Cubebe es een boemvrucht
Van Orienten van goeder lucht,
Seght Plinius, dat den hoefde doet
Jeghen coude reume goet,
Etende of riekende daer toe,
Of datmen op coelen doe
Cubebe bernen, ende men doer bate
Den roec ontfa in die noesegate [3]).
Men salse cuwen in den mont langhe,
Dat hare macht ter hersine ganghe,
Die van coude es onghedaen,
So beetert hem die vaerwe saen.

Draguncium, hebbewi bekent,
Es een boem van Orient,
Daer ene gomme diere ute rinnet.
A. 144 *d.* Die sonne droghetse ende verwinnet.
Dat beste es van withede pure,
L. 121 *d.* Ende sulc es van roeder nature.
Maer dat nes niet also goet,
Dat et bi naturen doet
Suchte vercoelen mede
Den mensche in sire siechede [4]).

288. **B.** altegadre utcomen. — 89. **B.** begietse alsi. — 90. **V. A.** Bede. **B.** ende a. — 91. **V. A.** abbetiit. — 93. **V. A.** D. die. **B.** croep. — 94. **V. A.** verwarmense e. s. **B** verwarmse e. s. te c. — 95. **V. A.** C. dats ene. **B.** Cubeo dats ene boems vrucht. — 96. **V. A.** Orient. **B.** In Oriente v. groter l. — 97. **V. A.** Seghet P. datten hovede. **B.** Segget, hovede. — 99. **B.** oft rikende dar t. — 300. **B.** Ofte datment. — 1. **V.** Cubeben barne e. nem. **A.** Cubeben b. e. nem. **B.** berre. **L.** berne. — 2. **V. A.** D. r. va. **B.** Roec nemen i. d. nesegate. — 4. **V. A.** hersenen. **B.** ten hersenen. — 5. **B.** couden. — 6. **B.** Si b. h. d. varue. — 7. **V. A.** Draguntum hebben wi. **B.** Draguntus. — 8. **V. A.** Es van enen bome v. O. **B.** ut O. — 9. **V. A.** Eene g. d. uut r. **B.** Ene g. dire ut r. — 10. **V. A.** Entie s. droghet. **B.** Enttie die s. droge winnet. — 11. **V. A.** witheden. **B.** D. goede e. v. witten p. — 12. **B.** selc. — 13. **V. A.** dan es, goet. **B.** dan es n. so goet. **L.** groet. — 15. **V. A.** Vuchten ende v. **B.** Verhitten ende vercoelen. — 16. **B.** minsce in sine.

1) *N. R.* (flores) colligi debent condirique cum sale et aceto.

2) *N. R.* humorem in ore stomachi existentem.

3) *N. R.* Contra frigidum reuma capitis ad cerebrum confortandum adoleantur cubebe et naribus apponantur.

4) Lees in vs. 315 met de variant:

Vuchten ende vercoelen mede.

N. R. virtutem autem habet refrigerandi et *humectandi* et mundificandi.

V. 102 *a.* Maer die de berst niet en heeft goet,
B. 87 *d.* Sie dat hi van dragante doet
Die twe deel ende derde aisijn,
Dat es dyadragant fijn:
Dit es der borste medicine
Ende nuttelec jeghen haer pine,
Alsi dan es verdroghet [1]),
Wantet sine macht toghet.

Galbanum, als Platearius seghet,
Es een boem die in Orient pleghet,
Daer uut loept ene gomme,
Die galbanum heet daer omme.
Die loept uut bi des somers ghewout
Ende verhart dan an thout.
Goet galbanum es puur ende wit,
Sweren doetet uutbreken dit [2]).
Dien litargien doen slapen ende dwolen,
Legghe galbanum op colen,
Ende late den roec, ets sijn bate,
Slaen in sine noesegate.
Sijn roeke doet serpenten vlien,
Ende men purgiert reume mettien.

Gariofilon, seghet Platcarius,
Es een boem in Endi ende het aldus.
Van der groete vintmense ghemene
Dat jeneverkine sijn clene.
Gharioffel naghel dats sijn vrucht,
Van groter macht, van groter lucht.

317. **V.** die borst. **A.** die barst. **V. A.** hevet. **B.** niet heeft. — 18. **B.** dragunten. — 19. **V. A.** ende tarde. **B.** ende dar na a. — 20. **V. A.** Dit es die dragant fijn. **A.** Dit es dyadragant fijn. **B.** Dit wert diedragant fijn. **L.** dyadagrantsijn. — 21. **V.** es borst. **A.** es barst. **B.** borst. — 22. **V.** j. der borst. **A.** j. der barst. **B.** Ende j. der borst p. — 23. **V. A.** Alsoe danne. **B.** Eer si d. wert. — 24. **V. A. B.** m. wel toghet. — 25. **V. A.** P. kent. **B.** alsc. — 26. **V. A. B.** Es e. b. van O. — 27. **V. A.** ute lopet. **B.** ut. — 28. **V. A.** hetet. **B.** h. ende d. ombe. — 29. **V. A.** Het l. ute. **B.** Het l. ut. — 30. **V. A.** danne. **B.** dan gene hout. — 31. **V. A. B.** Goet g. **L.** Oec. — 32. **V.** S. doet uut spreken. **A. B.** doet. — 33. **V. A.** letargien doet s. e. dolen. **B.** Die letargie doet s. e. dolen. — 34. **V. A.** up c. **B.** Leggen. — 35. **V. A.** hets sine b. **B.** laet d. roke dats sine b. — 36. **V. A.** nosegate. **B.** nesegate. — 37. **V. A. B.** Sine roke d. serpente. — 38. **V. A.** rueme. **B.** purgert. — 39. **V.** Goriofilion. **A.** Gariofilion. **V. A.** Platealiis. **B.** Galiofilon liet P. — 40. **V. A.** Es in E. e. boem dat waer is. **B.** Es in E. e. b. dat waer es. **L.** Es *ontbr.* — 41. **V. A.** Van dier. **B.** groette v. gemeine. — 42. **V. A.** geneverboemkine. **B.** cleine. — 43. **V. A. B.** Gheroffels nagle d. sine v. — 44. **V. A.** goeder lucht. **B.** In Oriente van goder l.

---

[1]) *N. R.* contra .... siccitatem pectoris.

[2]) *N. R.* vim habet .... maturandi et apostemata relaxandi.

Dits die valscheit diemer toe doet:
Men nemt gheroffels naghel goet
Ende breectse te pulvere fijn,
Daer doetmen toe staerc aisijn,
A. 145 *a*, L. 122 *a*. Die van scarpen smake sijn,
Ende oec uutwel riekende wijn [1]).
Dan nemtmen nagle nauwer toe goet,
Die men in een cledekin doet;
Ende leghtse daer in ene nacht,
Ende si nemen smake ende macht
Van dien dinghe sonder saghe,
Ende gheduren XXX daghe.
Dit sijn nagle valsch ende loes
V. 202 *b*. Sonder doeghet enghene altoes.
Die goede sijn der hersine goet,
B. 88 *a*. Op datmense dicke rieken moet [2]),
Ende oec jeghen menisoen
Salmense in medicine doen.

G a l a n g a leesmen dat si
Een boem in tlant van Persi.
Sijn wortel hevet grote ghewout;
V jaer leesmen datment hout [3]).
Dat bruun roet es, hart ende swaer
Ende scarp van smaken es best, dats waer.
Men machse valschen, als ghi verstoet
Datmen gheroffel naghel doet,
Maer datmense met pepre vernuwet [4]).
Galanga doet dat spise verduwet;

345. V. A. valschede. B. valsheit dimer. — 46. V. A. neme gharoffels nagle. B. neme groffels nagle. — 47. V. A. breecse. — *Vs.* 347 *ontbr. bij* B. — 48. V. A. starc. — 49. V. A. scarper. — *Vs.* 348 *en* 349 *in omgekeerde volgorde bij* V. *en* A. — *Vs.* 349 *ontbr. bij* B. — 50. V. A. E. o. wel uutriekende. B. E. dar toe wel riekenden w. — 51. V. A. neemt men naghele niewer to g. B. D. neme n. niweren t. g. — 52. B. Dimen. — 53. V. A. E. so legse d. i. een n. B. legse dar i. enen. — 54. B. Si n. s. e. cracht. — 55. V. A. dinghen. — 58. B. Want sine hebben doget a. — 59. V. A. hersenen. B. den hersenen. — 60. V. A. Up datmense dicken. B. riken. — 61. B. E. o. goet j. dmenisoen. — 63. V. A. leestmen. B. leestmen d. sijn si. — 65. V. A. groot. B. Sine wortele heft groet g. — 66. V. A. leestmen datmen. B. Vif j. leestmen. — 67. V. A. es hart e. s. B. Hets b. r. hard e. swar. L. hart *ontbr.* — 68. V. A. ist best. B. Dat scarpe v. smake hets b. — 69. B. alsic v. — 70. V. A. gharoffels nagle. B. groffels nagle. — 71. V. A. peper. B. Mar d. m. pepere. — 72. V. A. Galigaen. V. die spise. B. Galange duet die s.

---

[1]) *N. R.* Gariofili acuti saporis accipiuntur et subtiliter pulverizantur, conficiunturque cum aceto fortissimo, addito modico vino odorifero. — Lees vs. 347—49 in andere volgorde, en wel aldus: vs. 349, 347, 348.

[2]) *N. R.* Ad cerebrum confortantum naribus apponuntur.

[3]) *N. R.* per annos quinque servari potest.

[4]) *N. R.* Sophisticatur sicut gariofilon, addito tamen pipere pulverizato.

Der maghe ist remedie mede
Van winde ende van vercouthede,
Op datmense met wine siet,
Wel ghepulvert ende anders niet.
Haer rieken maect der hersen ghesont;
Oec maket si wel riekenden mont.
Luxurie weert si te menigher stonde [1]).
Te wintere heeft si mere ghesonde
Dan si in den somer hevet,
Want si te vele hitten ghevet.

Gummi Arabicum es ene gomme
In Arabia, daermen omme
Dicwilen groet ghelt ghevet,
A. 145 *b*, L. 122 *b*. Want si vele ghesonden hevet.
In Arabia staet een hout [2]),
Daert uut rinnet met ghewout.
Witte gomme dats die beste,
Dicke rode dats die leste;
Die middelste die es dinne roet.
Platearius scrivet haer macht groet;
Want wie die tonghe heeft scarp ende quaet,
Platearius ghevet hem raet,
Dat hi die gomme int water doe
Tote dat si smelte ende ondoe,
Ende sine tonghe wrive der mede [3]).
Die oec spuwet van groeter cranchede,
Men gheve hem gommen pulver een deel,
B. 88 *b*. Ende daer toe ghepulvert caneel.
Jeghen couden hoest of jeghen droghen

373. **B.** magen eest r. goet. — 74. **B.** coutheiden doet. — 75. **V. A.** Up d. — 77. **V. A.** Hare r. m. die hersene. **B.** Hare roeke m. die sie g. — 78. **V. A.** maken s. w. riekende. **B.** Ende oec maecse soeten m. — 79. **V. A.** wecse t. somer stonden. **B.** wec si te somer stonden. — 80. **V. A.** wintre hevet soe meer ghesonden. **B.** eiscet si meer. — 81. **V. A.** soe. **B.** heft. — 82. **V. A.** soe. **B.** geeft. — 83. **V. A.** gumme. **B.** Gommi A. e. enen g. — 84. **B.** Arabien darmen. — 85. **V.** Die wile. **A.** Dicwile. **B.** Dicwile goet. — 87. **V. A.** hout. **B.** Arabien s. e. hout. **L.** wout. — 88. **V. A.** Daer si ute r. **B.** Dar si ute rent. — 89. **V. A.** gumme. — 91. **B.** dat es. — 92. **V.** P. die s. **V. A.** hare m. **B.** Platerius seid har m. es g. — 93. **B.** W. wie d. t. heft s. **L.** Want si. — *Vs.* 393—94 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.** — 94. **B.** geft. — 95. **V.** D. hie in gumme in watre. **A.** D. hie gumme in watre. **B.** D. hi g. in watere. — 96. **V. A.** datsoe. **B.** smelt. — 97. **V. A.** E. s. t. spuwe daer. — 98. **B.** Ende die. — 99. **V. A.** ghummen. **B.** gomme gepulvert. — 400. **V. A. B.** E. d. mede. — 1. **V. A.** oest. **B.** J. cout h. ofte j. dogen.

———

[1]) Lees met de varianten:
Luxurie *wecse* te *somer* stonden.
N. R. accendit libidinem et hoc pocius in estate.

[2]) *N. R.* fluit de *arbore* quadam.

[3]) *N. R.* contra asperitatem lingue posita in aqua donec glutinosa fuerit, et inde fricetur lingua.

Can dese gomme haer macht toghen
In watre met gheersten ghesoden;
Ende oec eist goet te sinen noden,
Die die borst hevet verdroghet [1].
Die van viere smerte doghet [2])
Tpulver. van gomme makets verganc
Met witten van eye ghemanc.

Mirra, als Ysidorus seghet,
Es een boem die in Arabia pleghet
V cubitus hoghe, als wijt horen,
Ende hevet menighen scaerpen doren.
Na der oliven es sijn blat,
Maer scaerp ghedornet soe es dat,
Kersper es et ende ronder [3].
Uut desen boeme loept sap daer onder,
Dat bitter es ende mede groene.
Dat uutloept sonder iet te doene
Dats beter vele tallen stonden
Dan dat uutloept tere wonden [4].
Werpmen die telghe hier of in viere,
Si sijn van so felre maniere,
L. 122 *c.* Dat si dicke maken sieken,
Ensi dat si storax rieken [5].
Van desen boeme blade ende bloemen
A. 145 *c.* Doen den sieken vele vromen.
Ter sonnen moetmense droghen doen,
Si sijn goet jeghen menisoen
Ende jeghen spuwen ende bloetsucht;
Nochtan es beter die vrucht,
Dat mirtulus heet in Latijn,
Jof tsap datter of mach sijn.

402. **V. A. B.** Can d. g. hare. **L.** De an. — 3. **B.** water m. gersten. — 4. **V. A.** ist. **B.** Hets oec g. — 5. **B.** de b. — 6. **V. A.** Ende v. v. — 7. **V. A.** Pulver v. gumme. **B.** Pulver v. gommen. — 8. **B.** witte vanden e. — 9. **B.** Girra alse. — 10. **V. A.** die wassens p. **B.** Arabien leget. — 11. **V. A.** V c. hoech. **B.** Vif c. h. alse. **L.** I c. — 12. **V. A.** scarpen. **B.** heft m. scarpen. — 13. **L.** Maer na. **V. A. B.** Maer *ontbr.* **B.** soe es. — 14. **V. A.** Maer s. ghedorent. **B. L.** Maer *ontbr.* — 15. **B.** eest. — 16. **V. A.** Ute d. boem. **B.** Ute d. b. soe l. wonder. — 17. **V. A.** mede *ontbr.* **B.** grone. — 18. **B.** Sonder iet toe te d. — 20. **V. A. B.** ute l. — 21. **B.** Worpemen d. telege hir af. — 23. **V. A.** dicken m. sieke. — 24. **V. A. B.** datmen s. rieke. — 25. **B.** blomen. — 28. **B.** Want s. s. g. j. dmenisoen. — 29. **B.** bluetsucht. — 31. **B.** myrtus. **L.** mirculus. — 32. **B.** Oft dat sap daraf.

---

1) *N. R.* contra siccitatem pectoris detur decoctio aque cum illa et ordeo.
2) *N. R.* contra ignis combustionem.
3) *N. R.* habet . . . . folium olive, sed crispius et aculeatum et rotundius.
4) *N. R.* gutta ejus sponte manans preciosior est, elicita vero corticis vulnere vilior judicatur.
5) *N. R.* nisi ad odorem storacis recurrant.

Macis, als Ysidorus seghet,
Es een boem die in India pleghet.
Uut desen boeme vloiet ende gheet
Die ding diemen mastyx heet:
Wel riekende ist ende ghevaerwet roet.
Die van bleecheden hevet noet,
Het maect hem tanschijn claer.
B. 88 *c.* Die scuerse hier of, dats waer,
Ende honech ghesoden te samen
V. 203 *b.* Es goet den zieken lechamen:
Et sluut den lechame ter cure.
Oec ist goet jeghen humure,
Die van der hersin te daelne poghen
Ten tanden waert entien oghen [1]).
Platearius die seght,
Ende sulc die hem te volghen pleght,
Dat dit macis, dat ic hier noeme,
Es der notemusschaten bloeme,
Jof die sleume daer si in leghet,
Recht als die haselnoete pleghet
Te hebben ene sleume an haer [2]).
Die macis salmen hebben mare,
Die een deelkijn es bloetroet [3]),
Ende in smake scaerp ende groet [4]).
Men salse cuwen ende in den mont
Houden ene langhe stont,
Ende die lucht dan opwaert sla,
L. 122 *d.* So dat si ter hersine ga.

Muscata, scrivet Jacob van Vetri,

433. **B.** Gafois alse. — 34. **V. A.** E. e. b. des I. **B.** Endi leget. — 35. **V. A.** Ute d. b. vloeiet e. heet. **B.** Uten b. vloit. **L.** bloiet. — 36. **V. A.** dinc d. mastich. **B.** dinc. — 37. **V. A.** ende *ontbr.* **B.** rikende est gevarwet. — 38. **B.** Wie v. bleecheiden. — 39. **V. A.** tansichte. **B.** dat anscijn. — 40. **V. A.** scortse. **B.** scortse hir af. — 42. **V. A. B.** lichamen. — 43. **V. A. B.** Het s. d. lichame. **B.** slut. — 44. **B.** cest. — 45. **V. A.** heersene te daelne. **B.** D. v. herssenen te dolle p. **L.** dale. — 46. **V. A.** enten. **B.** wert ende ten. — 47. **V. A. B.** seghet. — 48. **V. A.** pleghet. **B.** selc dies h. t. volgene pleget. — 49. **V. A.** mastix d. i. h. nome. **B.** dat mastic, nome. — 50. **V. A.** notenm. **B.** notemoscaten. — 51. **V. A.** die bloeseme. **B.** Oft die slum dar. **L.** fleume. — 52. **A.** aselnote. **B.** alse d. halsel n. — 53. **V. A. B.** hebbene e. slume van hare. — 54. **V. A.** mastix. **B.** Dies mach hijs wel h. m. — 55. **A.** Dien. **V. A.** bleec r. **B.** D. in bleecheit es een delkin r. — 56. **V. A.** smaken scarpheit g. **B.** E. i. s. hevet scarpheit g. — 57. **L.** ende *ontbr.* — 59. **V. A.** up wert. **B.** luch d. o. ga. — 60. **V. A.** soe t. hersene. **B.** ten hersenen sla. — 61. **V. A. B.** Vitri.

---

1) *N. R.* contra humores fluentes a capite ad oculos vel ad dentes valet.
2) *N. R.* vel ut alii dicunt cortex qui circa muscatum est, in quo continetur nux.
3) Lees met de variant: *bleecroet.* *N. R.* Eligendum est quod *subrufum* est.
4) Lees met de variant **B.**:
Ende in smake *hevet scarpheit* groet.

Es een edel boem in Endi
Ende scone sere utermaten:
A. 145 *d.* Plinius volghet deser straten [1]).
Noete muscate es sijn vrucht,
Wel riekende ende van soeter lucht,
Heet ende droghe in den derden graet.
Men sal kiesen, dat verstaet,
Die alre swaerste diemen vint [2]).
Haer blade sijn mede ghemint.
Noete muscate es der hersine goet;
Dien maghe si verwaermen doet
Ende haer spise verduwen;
Bleke vaerwe doet si vernuwen.
Tileke gheten ene muscate
Es der hersine groete bate,
Maer ist datmer eet te vele,
So gatet al buten spele;
Want si es doergaende bi naturen.
B. 88 *d.* Wijn der mede ghesoden ter cure
Es der hersine harde goet,
Alsmen ons te weten doet.

V. 204 *a.* Piper es een boem in Endi,
Ende wast, alsmen seghet mi,
Ter sonnen waert, alsmen ons seghet,
Daer Caucasus die berg leghet.
Plinius seghet dus ende Solijn.
Sijn hout entie blade sijn
Na den jeneverboem ghedaen.
Dat wout daer dese boeme staen
Wachten ghevenijnde diere,
Ende die jaghemen uut met viere.
Aldus wortet bruun al dit,

462. V. A. B. b. van E. — 65. V. A. Noten musscaten es sine v. B. Note mosscate es ene v. — 66. V. A. ende *ontbr.* B. rikende v. sueter. — 67. V. A. draghe den d. g. B. in derden. — 69. V. Dalre swarste. A. Dalre swartste. B. Dalre swarste. — 70. V. A. Hare b. s. m. ghevenijnt. B. Hare. — 71. V. A. Muscate die es. B. Musscate es den h. — 72. V. A. Die m. s. verwermen. B. Die m. die si. — 73. V. A. B. hare. — 74. V. A. doet soe. B. varuwe d. s. verneuwen. — 75. B. van ere musscaten. — 76. B. den herssenen. — 77. A. heet te v. B. Mar eest datmenre et. — 78. V. A. uten s. B. Dan gaet al uten s. — 79. V. A. soe es durgaende. B. dorginge van n. — 80. V. A. daer m. g. t. curen. B. Win gesoden der m. — 81. B. den herssenen. — 82. V. A. wetene. B. Alse men o. t. wetene. — 83. B. in Endi leget. — 84. B. Die te wassene pleget. — 85. V. A. wart. B. werte alse men. — 86. B. Cancacus. — 87. V. A. dus *ontbr.* B. seid ons e. S. — 88. V. A. ende sine b. fijn. B. ende sine b. — 89. V. A. geneverboem. — 90. B. in staen. — 91. V. A. W. die g. d. — 92. V. A. jaghet men. B. Want mense verjaget metten v. — 93. V. A. wort dit. B. wert b.

---

[1]) *N. R.* ut dicit Jacobus *et* Plinius.

[2]) *N. R.* Eligende sunt in suo genere *ponderose*.

Want sine nature es wit [1]).
Langhe peper dans ripe niet,
Datmen onder wilen siet,
L. 123 *a*. Ende dat es van der staerxter maniere,
Want ets onghequest van viere [2]).
Jacob van Vetri seghet mi,
Dat al ander reden si,
Twi hem es so haert sijn vel [3]),
A. 146 *a*. Ende dat dinct mi sijn redene wel.
Hi seghet, ende men machs gheloven,
Datmen peper droecht in hoven,
Om dattet te langher doeghe
Ende ment ghesaien niet en moeghe [4]).
Dat swarte peper dat es goet,
Want et grote scaerpeit doet.
Dat peper in den vierden graet
Droghe ende heet es, dat verstaet [5]).
Peper ofghedaen die huut,
Ende die keest diere coemt uut
Te sticken ghepulvert wel,
Als al ofghedaen es tfel,
Ende dicke met rosenwatre nat,
Ende dan ghedroghet dat,
Ende als een colirium
Ghedaen in eens oghen som,
Dat maect des menschen oghen claer,

494 **B**. Nochtan es sine varuwe tierst w. — 95. **V**. **A**. Langher. **B**. Lanc piper dats. — 97. **V**. **A**. E. dats v. starker m. **B**. dats v. d. starcster manieren. — 98. **V**. onghequests. **A**. onghequetst. — 99. **V**. **A**. **B**. Vitri. — 500. **V**. **A**. **B**. redene. — 1. **V**. **A**. swart. **B**. T. dat es s. swart. — 2. **B**. E. d. sine r. dinct w. — 3. **V**. **A**. **B**. maghes. — 4. **V**. **A**. droghet in den oven. **B**. droget. — 5. **V**. **A**. O. dat hem de l. d. **B**. O. dat. — 6. **V**. **A**. versayse niene m. **B**. versamen nine m. — 7. **V**. **A**. swarste. **B**. Tswerte. — 8. **B**. Also alse men ons verstaen doet. — *Vs.* 508 *ontbr. bij* **V**. *en* **A**., *terwijl een regel is opengelaten.* — 10. **V**. **A**. es het dat v. **B**. Es d. e. h. dat v. — 11. **B**. afg. — 12. **V**. **A**. die c. daer u. **B**. Entie k. die comter u. — 14. **B**. Alse al afg. — 15. **V**. **A**. Dicken. **B**. Dicke m. rose watere. — 16. **V**. **A**. danne. — 17. **B**. alse e. culirium. — 18. **V**. **A**. oghe sum. — 19. **V**. **A**. Dat m. des m. ogho. **B**. Dat m. des m. **L**. Ende m. den.

[1]) *N. R.* silvas serpentes custodiunt, sed incole regionis illius cum matura fuerint incendunt silvas et serpentes igne fugant, et inde ex flamma piper nigrum efficitur, nam natura piperis alba est.

[2]) *N. R.* Ejus fructus diversus est, nam quod *maturum* est longum piper vocatur, et hoc magis confortat, quia incorruptum ab igne piper album. — Bij Vinc. L. XV, 64 treft men de ware lezing aan, die althans meer met onzen tekst overeenkomt. Aldaar leest men: Nam quod *immaturum* est piper longum vocatur: quod incorruptum ab igne piper album.

[3]) Lees met de variant: *swart*. — *N. R.* Jacobus . . . . dicit aliam causam esse *nigredinis*.

[4]) Lees in vs. 504: in *oven*. — *N. R.* piper collectum sine adustione in clibanum mittitur, ut diucius conservetur, vel ne aliis partibus seminatum proveniat.

[5]) *N. R.* Piper si *leve* est vetustum credas, et si *grave* novellum. Piper calidum est in ultimo gradu. — Lees in vs. 507 met de variant:

Dat *swaerste* peper dat es goet.

B. 89 *a*. Ende die velmen ofdoet, dats waer [1]).
Peper es quaet den sanguinien,
Om dattet maect lasers dien.
Sijn pulver bitet tallen stonden
V. 204 *b*. Onnutte vleesch uut den wonden.
Men heeft in Ytalien vonden
Erehande peper, horic orconden
Plinius, maer niewer na
Den pepre van India;
Maer ic en houd niet over dat,
Dat iewer lant es ofte stat [2])
Dan in Endi, dus horic luden,
Die moeder es van allen cruden.

Storax [3]), spreect Ysidorus,
L. 123 *b*. Platearius ende Plinius,
Es een boem van Arabia,
Gharnate boem ghelijc wel na.
Voer oyst als die oestre riset [4]),
Alse ons die lettre wiset,
Vallet daer uut menech traen,
A. 146 *b*. Dat moetmen hebben ende ontfaen
Eert ghemanc wort metter aerde.
Dat stacten [5]) es van meester waerde

520. **V. A.** E. doet die v. of. **B.** doet d. v. af. — 21. **V. A.** sangwien. — 22. **B.** dat m. — 24. **V. A.** uten. **B.** vlesc uten. — 25. **V. A.** hevet in Italen. **B.** heft. — 26. **V. A. B.** Erande. — 27. **B.** Seit P. mar nie wet n. — 28. **V. A.** peper. **B.** Geliket van pepere v. I. — 29. **V. A.** M. in hout. **B.** Mar inne hout. — 30. **V. A.** es *ontbr*. **B.** D. in enech l. es no in s. — 31. **B.** Indi d. horict. — 32. **V. A. B.** Die m. **B.** moder. **L.** Die *ontbr*. — 33. **V. A.** Scorax seghet ende Y. **B.** Prolax seget. **L.** Porax. — 34. **V. A.** Platearis. — 35. **V. A. B.** in A. — 36. **V. A.** bome. **B.** Gernaten bome. — 37. **V. A.** Vore hoest als d. houstre riset. **B.** Van oeust alse d. west sterre riset. **L.** risen. — 38. **V. A.** Also als o. d. l. wiset. **B.** Alsoe alse o. d. lettere wiset. **L.** lettren wisen. — 39. **V. A.** ute. **B.** dar ute erande. — 41. **V. A.** E. g. es. **V.** aerden. **B.** Ert g. es m. erden. — 42. **V. A.** waerden. **B.** starcst es v. m. werden.

---

[1]) *N. R.* Pulvis subtilis factus ex pipere, ex interiori videlicet substancia abiecta (*l.* abiecto) cortice, sepe aspersus aqua rosa (*l.* rosarum) et desiccatus more collirii oculis impositus maculas aufert et obumbraciones. — Lees in vs. 520 met de varianten:
Ende *doet* die velmen of, dats waer.

[2]) Lees met de variant B., of eenigszins gewijzigd:
Dat iewer *in* lant es ofte stat.

[3]) *N. R.* Storax.

[4]) *N. R.* iuxta *canis* ortum. In Konrad von Megenberg's *Buch der Natur*, 375, luidt deze plaats aldus: „wenn der stern auf gêt mit der sunnen, der *canis* haizt." Onze tekst is in alle Hss. bedorven, en ongetwijfeld aldus te verbeteren:
Voer oest als die *hontsterre* riset.

[5]) *N. R.* Illa autem que virgis et calamis inheserit munda est et alba. — *Stacte* is volgens sommigen eene andere benaming van den *Storax*, als blijkt uit Dodonaeus, 1370*a*: „*Styrax liquida*, in Italiën *Storace liquida*, heet daer oock *Statte di Myrrha*, dat is *Stacte Myrrhae*."

Datmen mach van den telghen lesen:
Dat sietmen wit ende reyne wesen;
Maer metter sonnen wortet blont:
Vet ende wel riekende es gont.
Dats die beste die saen ontlaet,
Ende daer soete lucht uut gaet
Alsmense handelt metter hant.
Et es die beste ding becant
Daermen of mochte ghewaghen
Cranker ende couder maghen.

Sandali[1], aldus lesewi,
Es een boem ende wast in Endi,
Als ons Platearius seghet,
Die IIIerhande hout draghen pleghet:
Ets wit, valeu ende roet[2].
Dat valeuste hevet roeken groet;
Troede es waert, et riect te mee
B. 89 *b.* Alsment breect te mids ontwe[3]).
Tpulver es goet van sandali,
Op dat et gheminghet si
Met olie rosaet, nu merct dit,
Als die levere es verhit,
V. 205 *a.* Een plaester ghemaect daer mede
Opgheleyt buter stede
Van der levere, dies es men vroet[4]).
Echt es oec dat pulver goet
Omme slapen, die niet slapen en can,

543. V. A. telge. B. van telegen. — 45. B. Mar m. s. wordet. — 46. V. rikende. V. A. ist talre stont. B. Swart e. w. rikende talre stont. — 47. B. Dat es d. b. saen o. — 48. V. A. ute g. B. dar suete l. ut g. — 49. V. A. Alsmense. B. Alse men. L. Almense. — 50. V. A. Het. B. Hets in d. b. — 51. B. Darmen af. — *Vs. 551 en 552 in omgekeerde volgorde bij* B. — 52. B. C. e. der c. m. — 53. V. A. Sandali dus lesen wi. B. Sandali dus. L. Pandali. — 54. V. A. ende *ontbr.* — 56. V. A. drierhande h. te d. B. drieande hande h. te dragene. — 57. V. Hets w. ende valu. A. Hets w. hets valu. B. Hets w. valu. — 58. V. A. valewe h. roke g. B. value h. roke. — 59. V. A. Tr. hets warts riect het de m. B. Dat rode es versch want het riect mee. — 60. V. A. breket mids. B. Alse ment bregt mids. — 61. V. A. Pulver. V. A. B. sandali. L. pandali. — 62. V. A. Up d. — 63. V. A. market. B. olien r. n. merket. — 64. V. A. levre. B. Alse. — 66. V. A. Buten g. up die s. B. Buten g. optie s. — 67. V. A. leveren. B. levren. — 68. V. A. B. Echt es. L. Es es. — 69. V. A. Om, ne can. B. Om s. d. n. s. can.

---

[1]) *N. R.* Sandali.

[2]) *N. R.* est enim (lignum) album, rubeum et citrinum.

[3]) *N. R.* Illud quod citrinum est magis est aromaticum, quod rubeum efficacius est. Eligendum est autem magis aromaticum et hoc precipue cum frangitur.

[4]) Lees in vs. 566 met de varianten:

Buten gheleyt *optie* stede.

N. R. Valet autem pulvis sandali mixtum cum oleo rosarum et aceto contra calefactionem epatis, ex hiis scilicet emplastro facto e regione epatis.

Ende jeghen dien hoeftswere nochtan,
L. 123 c. So moetment minghen, dat verstaet,
Metter olie mandragoraet
Ende met latuwen sop.
Noch ene doecht heeft sonder scop:
Men neme pulver van sandali,
Ende die scuersen feniculi,
Ende gummi Arabicum,
A. 146 c. Suker ende wit mecopijn som [1]),
Pulver van liquirisien mede:
Dit stampmen met groter narensthede
Wel te samen, ende men doe
Simpel syroep daer toe.
Dit es utermaten goet
Jeghen sweren die we doet [2]),
Ende jeghen dorst in heten rede,
Ende jeghen hete levre mede.
Der drogher berst ist mede goet,
Ende hem dien thoeft we doet.
Oec ist goet jeghen voerhoefts sweere [3]),
Als van hitten coemt die dere.
Dit es dyasandali,
W. 8 a. Ende al ist dat sake si [4]),
Datment maect van ander maniere,
Ets best dus als ict visiere.
Wilmen oec dat wel slapen doe,
Men neme pulver van mandragore daer toe.

Thus, als Platearius seghet
Ende Plinius, es een boem die pleghet

570. V. die hooftweere. A. die h. B. den hoefswere. — 71. V. A. moetmen. B. Dien moetmen. — 72. V. A. Met olien. — 73. B. E. van der letuwen s. — 74. V. A. Ende n. e. doghet hevet s. scop. B. doget hevet s. scop. L. spot. — 75. L. pandali. — 76. V. A. scortse. B. E. sap van f. — 77. B. E. gomme A. dat verstaet. — 78. V. A. mecopijn sum. B. macopijn saet. L. metopijn. — 79. V. A. lequirissien. B. licorissen. — 80. V. A. narenschede. B. Dat, nerstechede. — 82. V. A. syrope der t. B. cyrope dartoe. — 84. V. A. J. hete s. diet. B. J. hoefswere. — 85. B. van h. r. — 86. V. A. B. levere. — 87. V. A. borst. B. borst eest. — 88. V. A. die den hoest. B. die de borst. — 89. V. A. tforooft s. B. Ende oec eest g. j. hoefswere. — 90. B. Alse. — 91. V. A. B. Dit es dyasandali. L. Ende d. e. dyapandali. — 92. V. A. ist oec. B. es oec d. s. dat si. W. eist. — 93. V. A. in a. m. B. in andre. — 94. V. A. alsic. B. aldus. — 96. V. A. W. Men *ontbr.*, mandragen. B. Nem p. v. mandragen. — 97. V. A. Tus. B. alse. — 98. V. A. B. d. pleget. W. Es e. b. d. pleghet. L. dreghet.

---

[1]) *N. R.* papaver album.

[2]) Lees met de variant: *hets* sweren. *N. R.* multum valet contra *calida* apostemata.

[3]) *N. R.* contra dolorem frontis ex causa calida.

[4]) Hier vangt weder het Weensche fragment aan, dat loopt van B. IX, vs. 592 tot B. X, vs. 553.

Te wassen int lant van Arabi;
B. 89 *c*. Edel, wel riekende so es hi,
Lanc ende ghetelghet sere,
Gheblaet wel na min no mere
Dan oft een paerboem ware.
Voer den oestijt alle jare
Snijtmen doer sine huut,
V. 205 *b*. So loepter als een scume uut,
Ende die verhaert dan an thout.
L. 123 *d*. Echt van des winters ghewout
Ghevaltet datmen selves doet,
Maer dat nes niet so goet,
Want ets roet, ende teerste wit [1]).
Wit ende roet alre beste es dit [2]),
Ende dat saen onsteect van viere.
Hoert van wiroeke goede maniere:
Nem twitste wiroec datmen vint,
A. 146 *d*. Ende uutnemende wel pulvere ghint,
Ende nem niewe was te dien,
Te hant ghenomen van den bien,
Ende nem bottre daer mede
Daermen noyt sout an en dede:
Van desen drien, daermen of seghet,
Sie dat elc hoep even vele weghet;
Doe dese III dan in een vat,
Ende te viere so set dat,
Ende menghet te samen somen best can,
Ende laet coelen van den viere dan;
Ende als duet dan wils oerbaren,
Settet te viere weder te waren,

699. V. A. B. W. wassene. — 601. B. geteleget. — 2. V. A. no min. B. wel min. — 3. V. A. joft een perboem. B. perboem. W. ofte p. w. — 4. V. A. hoghest tijt. B. oeust tijt. — 5. V. A. dor. B. Snijtmenne d. s. hut. W. duer. — 6. V. A. ene s. huut. B. S. loept a. ene s. dar ut. W. ene s. — 7. V. A. verhart an dat hout. B. verhert den. — 9. V. A. Ghevallet dat ment selve. B. Gevallet d. tselven. — 10. V. A. M. dan ist n. also g. B. Mar danne eest n. also g. — 11. B. ende dander w. — 12. V. A. ront a. best. B. Roet e. wit es beter dit. W. best. — 13. B. E. dan s. ontstect. — 14. V. A. Hort v. wieroke. B. Wert v. wieroeke. W. wieroke. — 15. V. A. W. wierooc. B. Nem dwitte wieroec. — 16. V. A. E. uut wel so p. g. B. E. harde w. gepulvert tgent. — 17. B. neuwe. W. neme. — 18. B. Thant gedaen. — 19. V. A. botre. B. botre dar. W. buetre der. — 20. B. en *ontbr*. W. ane d. — 21. B. darmen af. — 22. V. A. elc boem. B. Sie *ontbr*. — 23. B. dan *ontbr*. — 24. B. Ente v. soe doe d. — 25. V. A. minghet. B. mingt te gadre. — 26. V. A. Ende *ontbr*. B. E. doet colen. — 27. V. A. danne wilt orbaren. B. E. duet d. wilt o. W. E. alstuut d. wels o. — 28. V. A. W. Set. B. Set weder te v. dan twaren.

---

1) *N. R.* 2ª vindemia est in inicio hyemis, sed quod exit rufum est nec comparandum priori. — Lees in vs. 609 met de variant:

Ghevallet datmen tselve doet.

2) Lees met de variant: *ront*, in plaats van *roet*. — *N. R.* Thus quod album est et *rotundum* magis preciosum est.

Ende latet ontlaten en lettelkijn,
W. 8 *b.* Ende dan nem een vel scapijn,
Ende smeer ghont op die vleesch side[1]),
Et es best uut allen stride
Der borst dan iet wesen mochte,
Want niet maectse so sochte[2]).
Jeghen tantswere ende tranende oghen
Sal sijn pulver wel macht toghen,
Een plaester daer of ghemaect met wine;
Ende die van der reume heeft pine,
Houts II sticke langh in sinen mont
B. 89 *d.* Ende eet daerna: hi wort ghesont[3]).

Nemme can ic ju ghewaghen
Van boemen die specie draghen,
Ende jeghen siechede goet es
Dat segghen meesters philosophiës[4]).

629. **V. A. B. W.** laet. **W.** littelkijn. — 30. **V.** eel vel. **B.** E. nem d. e. v. scepijn. — 31. **V. A.** smare ghint up. **B.** smere tgene o. d. vlesc s. **W.** smere. — 32. **B.** in allen tide. **W.** striden. — 33. **V. A.** D. barst d. el i. — 34. **V. A. B.** W. n. ne maecse. **W.** maketse. — 35. **B.** tanswere e. traende. — 36. **V. A.** macht wel t. **B.** Can s. p. macht wel t. — 37. **V. A.** der of. **B.** dar af g. van w. — 38. **V. A.** hevet. **B.** reima heft. **W.** Entie. — 39. **V. A.** Houts II stic langhe. **B.** Houts II stucken lange. **W.** Houds II stucke langhe. **L.** Hout. — 40. **V.** etet. **A.** hetet. **B.** darna. — 41. **V. A.** Nemmee ne c. ic u g. **B.** Nemmeer c. ic u g. — 42. **W.** siecheden. — 43. **W.** philosophien. — *Vs.* 643—44 *ontbr. bij* **V.**, **A.** *en* **B.**

---

1) *N. R.* super pellem ovinam ex ea parte qua carni adheserit ponitur.

2) *N. R.* multum valet contra apostemata pectoris.

3) *N. R.* Contra reuma capitis in ore tenta duo frustra (*l.* frusta) comestaque multum conferunt.

4) De twee laatste regels, die in drie der Hss. ontbreken, zijn kennelijk een inlapsel van den afschrijver.

BOEK X.

Nat. Rer. L. XII.

L. 124 *a*. Hoert voert van cruden al ghemene [1]),
Van wat wondre ende niet es clene [2]),
Hoe si wassen sonder saet,
Ende hoe teen bi den anderen staet,
V. 206 *a*. Ende teen es heet ende dander cout,
Ende ander van droegher ghewout,
Ende ander van natter naturen.
Hier op antwerden ter cure
Allė die wise parlementen,
A. 147 *a*. Die spreken van den IIII elementen,
Dats water, aerde, lucht ende vier.
Hier of sijn alle dinghe hier
Ghemanc ende also, alsment mect,
Na dien dat elx nature trect:
Nu van den watre die nathede,
Nu van der aerde die swaerhede,
Nu mere droecheit van der lucht,
Nu van den viere hitte ende vlucht.
So es elc cruut ghenatuurt
Ende ghescepen ende ghefiguurt,
W. 8 *c*. Want hier in onse menschelichede,
Daer ons lijf gheset es mede,

1. **V. A. H.** van c. int g. **B.** Nu hort van c. int gemeine. **W. H.** van c. alle g. — 2. **V. A.** Want dat wonder nes n. cl. **B.** Want dat wonder ens n. cleine. — 3. **B.** wasen. — 4. **V. A.** Hoe t. cruut b. d. andren s. **B.** Hoet deen crut b. d. andren s. **W.** Hoe t. b. d. andren. — 5. **V. A.** h. es e. tander. **B.** deen h. es. **W.** tander. **W. L.** es *ontbr.* — 6. **V. A. E.** teen. **B.** deen. **W.** ander. **L.** tander. — 7. **V. A.** tander. **B.** dander v. nater. **W.** nature. — 8. **V.** Hie op antwortden t. curen. **A. H.** up antwortden t. curen. **B.** Hir o. antwerden t. curen. **L.** antwordmen. — 9. **B.** A. d. w. van orienten. — *Vs.* 9 *ontbr. bij* **V.** — 10. **V. A. B.** Ende s. van IIII. **W.** vieren. — 11. **B.** erde. — 12. **V.** af. **V. A.** dinghen. **B.** Hir af. — 13. **V. A.** alsmen. **B.** Gemac ende also gemict. — 14. **B.** elc n. tricht. — 15. **B.** watere d. natheide. — 16. **V. A.** swarthede. **B.** erden d. swarhede. — 17. **V. A. W.** droechede. **B.** meer die droechte. — 19. **V. A. B.** es elc. **W. L.** elc *ontbr.* — 21. **B.** hyr i. o. minscelijchede. — 22. **V. A.** onse leven. **B.** Dar onse leven.

---

[1]) De inleiding is zoowel bij Thomas van Cantimpré als in Konrad von Megenberg's *Buch der Natur* geheel anders, terwijl vooral het laatste gedeelte van onzen tekst er geheel van afwijkt.

[2]) Lees met de varianten:
Want dat wonder *nes* niet clene.

Moeten elementen sijn ghemanc,
Jof ons lijfs waer te hant verganc;
Want pure aerde en droghe gheen vrucht,
Gheen voghel leefde in pure lucht,
In puren water, in pure zee
En leefde gheen visch nemmermee;
Waer tfier hier puur sonder ghemanc,
So waer saen als dinghs verganc.
Nu dese viere hem te samen minghen,
Gheven si voedinghe allen dinghen,
Ende na dat elc ontfaet van dat,
Ist cout, ist heet, ist droeghe, ist nat,
B. 90 *a*. So es elc dingh ghenatuurt,
L. 124 *b*. Dat in deser werelt duurt.
Hier bi es der crude ghewout
Nu droghe, nu nat, nu heet, nu cout.
Verstaet dat meesters van naturen
Hier of spreken bi figuren,
Ende segghen dus: „Peper, dat verstaet,
Es heet in sinen vierden graet."
Nu hoert wat die grade menen
In corten worden ende in clenen.
Teerst ghevoelt ende beseft,
Tander hem bet op verheft,
V. 206 *b*. Die derde quetst die nature,
A. 147 *b*. Die vierde verduwetse al dure.
Aldus als dese redene luut
Es ghenatuert specie ende cruut,
Nu nat, nu droghe, nu heet, nu cout,
Na dien dat nature hout [1]).

23. V. A. elemente s. genant. B. Metten e. — 74. V. A. W. onse lijf ware. B. Soe ware saen onse lijf v. — 25. V. A. W. p. a. droghe gheene vruct. B. erde droget gevrucht. W. W. p. a. droeghe ghene vrucht. L. vucht. — 26. V. A. levende. B. levede in die l. — 27. V. A. watre. B. watere in purre. W. watre in purer. — 28. V. A. Ne levede. B. Sone levede vesch nemeerme. W. Ne. — 29. V. A. Ware. B. hir sonder g. W. pure. — 30. V. A. B. ware s. alles dinges. W. dinghes. — 31. V. A. IIII. W. viere hen. — 32. B. Ende g. v. — 33. B. Jae dat. — 34. B. Eest c. eest h. est d. eest n. W. Eist c. eist h. eist d. eist n. — 35. V. A. elke. — 36. V. A. D. hier in dese w. gheduert. B. Die hir in dese w. geduert. W. warelt gheduurt. — 37. B. Hir. — 38. V. A. B. W. N. d. n. nat n. heet. L. heet nu nat. — 39. B. mesters. — 40. V. A. dus bi f. B. Hir nu s. van f. W. Hie. — 41. V. A. staet. B. aldus p. es quaet. — 42. V. A. Es *ontbr*. B. Ende h. — 43. B. meinen. W. hort w. d. graden. — 44. B. warden e. i. cleinen. — 45. V. A. Deerste. B. Dierste. W. Teerste. — 46. V. A. Dander h. b. up. B. Dander h. bat. — 47. V. A. darde quest. B. quets. — 48. V. A. W. verduwese. — 49. B. alse. — 50. A. ghenaturt. — 51. V. A. N. n. n. d. heet of c.

[1]) Verg. Vinc. L. X, c. 4: Cum ergo homo naturaliter in quatuor qualitatibus sit temperatus, ea que minus homine sunt calida dixit in primo gradu calidaque equaliter in secundo. Que aliquantulum plus, in tercio; que multo plus in quarto. Hec ergo quatuor: minus homine: equaliter: aliquanto plus: multo plus vocat phisica quatuor gradus.

Hier ent die tale in tghemene:
Hoert van elken voert allene.

Aloe dats een cruut [1],
Als Platearius seght over luut,
Dat stamptmen ende men duwet dan
Datmer uut gheduwen can;
W. 8 *d*. Dat sieden si diet sieden connen;
Na dat sieden setment ter sonnen.
Topperste es gheleu ende pure,
Dat middelste van bruunre nature,
Tonderste dicke ende swart:
Al ist bitter ende hart,
Van smaken ist te proevene wee,
Ende dit cruut heet aloe.
Aloe es goet over een
Ghebonden op een ghebroken been,
Want etse verswerven doet [2]).
Ets jeghen serpents bete goet,
Jeghen fleume ist goet ghenut ter curen,
Et suvert den maghe van ymuren,
L. 124 *c*. Ende et verdrivet melancolie.
Die van quader opilacie [3])
B. 90 *b*. Levre of longhe we doet,
Aloe es hem ghenut goet.
Et purgiert die hersine saen
Van humoeren die opwaert slaen;
Oec ist medicine mede
Jeghen die scamele lede.

53. V. A. dese tale. B. Hir e. d. t. int gemeine. W. eynd. — 54. B. Nu hort, alleine. — 55. V. A. Aloa dat es. B. Aloes. W. dat es. — 56. V. A. seget. B. Alse P. seit. W. seghet. — 57. B. stampmen e. duwer ut d. — 58. B. ut. — 59. B. sijt. — 60. V. A. Na sijn s. — 61. V. A. Tupperste e. ghelu. B. Dopperste e. gelu. W. ghelu. — 62. V. A. B. brunre. — 63. B. Donderste. — 64. B. eest. W. eist. — 65. V. A. V. s. ende es te proeven wee. B. V. s. et es te provene wee. W. eist t. p. soe. L. wee *ontbr*. — 66. V. A. hetet. B. E. dat. — 68. V. Ghebroken over tebroken b. A. G. over tebroken. — 69. V. A. W. hets suveren. B. W. e. vergaderen. W. hetse. — 70. V. A. B. Hets jeghen. W. Hets jeghen tserpents beten goet. — 71. V. A. flume eist. B. eest g. giminct. W. eist. — 72. V. A. maghe v. humure. B. mage v. umure. W. Het s. die m. — 73. V. A. W. het. B. verdrieft. — 74. V. A. opylacie. B. epilencie. W. opilacie. L. epilacie. — 75. V. A. Levere of longre. B. Levere ofte longene. W. longhen. — 77. V. A. hersen. B. purgert d. herssenen. — 78. V. A. humuere d. upwaert. B. humuren. W. ymuren. — 79. B. eest. W. eist. — 80. V. A. B. scamelike.

---

[1]) Het artikel over de *Aloe* komt in de *N. R.* in Boek IX, en evenzeer in Konrad von Megenberg's *Buch der Natur* in het Boek van de „wolsmeckenden paumen" (bl. 354) voor.

[2]) *N. R.* habet enim aloe vim *consolidandi* ossa fracta extrinsecus superligatum. — Lees in vs. 68: op ghebroken been, en in vs. 69 met de variant B.: *vergaderen*.

[3]) *N. R.* opilacionem splenis et epatis apperit.

Die van siecheit es onghedaen,
Et maect sine vaerwe saen [1]).
Aloe es den monde onbequame,
Maer soete der maghen ende ghename.
Met alsine sape of met wine
Salmense gheven, seghet tLatine.

A. 147 *c.* **Absinthium**, als Platearius telt,
V. 207 *a.* Es een cruut van groter ghewelt,
Bitter sere ende doet groet goet.
Alsment met wine drinken moet,
Jof tsap ghewronghen allene,
Dan nes sijn oerbaer niet clene.
Alsene hetet, ende helpt wel gherede
Der levere ende den milten bede.
Waerm ende droghe es sijn nature.
Lumbricos, spreect die scrifture,
W. 9 *a.* Verdrijftet mede, dies ghelovet [2]),
Ende et purgiert mede thovet.
Die hem apoplexie ontsiet,
Ic rade dat hi deser pliet,
Want et verdrivet hare comen.
Dien die sprake es benomen
Es nuttelec datmense hem ghevet.
Die woermen in sijn oren hevet
Ghietse daer in, si bliven doet [3]).
Der maghe ist nuttelec herde groet,
Oec verdrijftet woerme ende miten,
Die boeken eten ende verbiten.
Haer sap ghedronken over waer

81. V. A. Die v. s. wert o. B. W. Die v. siecheden. — 82. V. A. B. Het m. hem s. B. varuwe. W. Het. — 83. V. A. onbecame. W. ombequame. — 84. V. A. maghe. B. Mar. W. Mar s. d. maghe. — 85. V. A. alsenen. B. alsenen s. ende. — 86. B. S. nemen seid medicine. — 87. V. A. Absincium. B. Absincium alse. W. Absinctium. — 90. B. Alsement m. w. nutten. W. d. doet. — 91. V. A. sap g. uut a. B. Oft sap utgewrongen alleine. — 92. V. A. W. es sine nutscap. B. es sine nutscap n. cleine. — 93. V. A. Alst een etet het h. g. B. A. es dat h. gereide. — 94. V. A. B. leveren e. der. B. beide. W. levren enter m. — 95. V. A. B. Warm e. d. e. sine n. W. sine. — 96. V. A. Lombricos spreict. B. sprect. W. Lombricos. — 97. V. A. Verdrivet mer m. B. Verdrieftmer m. d. geloeft. — 98. V. A. het. B. het purgert m. thoeft. W. E. tpurgiert. — 100. B. radem. — 1. V. A. W. het v. haer c. B. het verdrieft har. — 2. B. Die har s. — 3. V. A. hem *ontbr.* B. Nuttelike eest. — 4. V. A. worm in sinen o. B. worme in sine ore. W. sine o. — 5. A. der in. B. Giete dar in. — 6. V. A. maghen i. n. groot. B. eest nutscap g. W. maghen eist nutteleec hade. — 7. V. A. B. verdrivet worme. W. wormen. — 8. B. boke e. e. biten. — 9. B. Har. W. Hare.

---

[1]) *N. R.* superfluitates membrorum et circa pudibunda precipue extinguit; discoloratam faciem ex egritudine coleratam reddit.

[2]) *N. R.* contra lumbricos valet.

[3]) *N. R.* contra vermes aurium succus eius auribus instilletur.

L. 124 *d.* Maket donker oghen claer.

Anetum dats anijs.
Platearius seght, dies was wijs,
Dat et droghe es ende heet.
Drie jáer gheduurtet ghereet,
B. 90 *c.* Opdat verdroghet si een deel.
Et doet breken dien graveel;
Jeghen spuwen van couder saken
Ende hem die verhischen maken
So ist goede medicine.
Der hersine, als si hevet pine [1],
Salment sieden ende drinken,
Ende cuwent ende latent sinken [2].
Oec ist der maghe goet, alsmen vint,
Ende verdrivet oec den wint.
A. 147 *d.* Hem ist goede medicine
Die met pinen maken orine.

Apium, als Platearius toghet,
Dats verhit ende verdroghet.
V. 207 *b.* Die wortel es medicine
Hem die van torsioen hevet pine,
Ende es oec der levere goet,
Op datmense stampen doet,
Ende ment drinct met lauwen wine
Jeghen sulkerhande pine.

W. 9 *b.* Crocus hetewi saffraen.
Platearius doet verstaen,
Dat ghetempert es droghe ende heet.
Jeghen syncopis ist goet ghereet

110. **V. A. B.** Dat maect. **B.** clar. — 11. **V. A.** dat es. **B.** Annetum (?). — 12. **V. A. W.** seghet die. **B.** Pletearius die seget die. — 13. **V. A.** het. **B.** . Dattet. — 14. **V. A.** gheduert. **B.** gedoret Gode weet. — 15. **V. A.** Up dat het ghedroghet. **B.** gedroget sie. **W.** Optat. — 16. **V. A. B. W.** den g. — 18. **V. A. E.** die hem verisschen. **B. E.** jegen die verissoen m. — 19. **B.** Soe eest. **W.** eist. — 20. **V. A.** alsoe. **B.** Den herssenen alsi hebben p. **W.** alsi. — 22. **V. A.** cuwen e. l. so s. **W.** cuwet e. laet so s. — 23. **V. A.** Goet i. d. maghen a. v. **B.** Goet eest d. magen a. v. **W.** eist d. maghen. — 24. **B.** Oec verduwet d. w. — 25. **B.** Hen eest. **W.** eist. — 26. **B.** urine. — 27. **B.** alse. — 28. **V. A. B. W.** Dat. — 29. **V. A.** die es. **B.** wortele. **W.** wertel. — 30. **V. A.** corsioen. **B.** Die v. torcione hebben p. **W.** torsioene. **L.** torsien. — 31. **V. A.** leveren. **B.** Het e. o. d. leveren. **W.** levre. — 32. **V. A.** Up datmenne. **B.** Op datment wel s. — 33. **V. A.** men drinke m. lawen. **B.** drinke. **W.** drinke m. lawen. — 34. **B.** selkerhande. — 35. **V. A.** heeten wi suffraen. **B.** sofferaen. **W.** heten wi. — 36. **V. A. B. W.** doet ons v. — 38. **A.** est. **B.** eest g. Gode weet. **W.** eist.

---

[1]) *N. R.* valet etiam contra vomitum et *singultum* ex causa frigida naribus appositum.

[2]) *N. R.* Comesticatum vel decoctum et potatum cerebrum confortat.

Ende jeghen dat die maghe doghet.
Saffraen in een sceerf ghedroghet,
Ende ghepulvert een deel te bet,
Ende ghedronken in vleeschsop vet,
Ondoet den lechame mettien.
Men hevet gheen colorien:
Et doetse spuwen, ets hem quaet[1]).
Dien die oghen trode bevaet,
L. 125*a*. Sijt van coleren of van bloede,
Doe des ic hier bevroede:
Nem pulver van suffraen
Ende twitte van enen eye, ende met slane
Sal hijt minghen, ende in dat
Een sindalekijn maken nat,
Ende sijn oghen daer mede netten.
Wien so quade saken letten[2])
B. 90 *d*. Een plaester daer of ghemaect
Es nuttelec ende wel gheraect.

Cucurbita es cout ende nat.
Platearius seghet dat,
Dat si ghetenpert es int ghevoech:
In waermen lande waster ghenoech.
Cauworde hetet in onse tale.
Haer saet helpt ten fisiken wale.
A. 148 *a*. In suchten salment sieden of braden
Somech een van haren saden,
Ende datmer anders niet toe doet,
Ende dat es den sieken goet[3]).

139. **B.** gedoget. — 40. **V. A.** Suffraen. **B.** Soffraen in enen scerf. **W.** Suffraen i. e. sceref. — 41. **B.** te *ontbr.* **W.** debet. — 42. **V. A.** vleessop. **B.** in versc sop. — 43. **V. A. W.** lichame. **B.** Onttoet d. lichame. — 44. **V. A.** ghevet. **B.** M. nomet enen colerien. — 45. **V. A.** Het doese s. hets. **B.** Die d. sp. Gode weet. **W.** Het d. s. hets. — 46. **V. A.** D. doghen dat rode b. **B.** D. trode die o. begeet. **W.** Die den o. — 47. **V. A. W.** colren. **B.** coloren van b. — 48. **V. A.** ic hem h. **B.** D. dat ic hem hir b. — 49. **V. A. W.** Neme p. v. suffrane. **B.** soffrane. — 50. **V. A.** E. witte v. eye. **B.** E. wit v. eieren in dat s. — 51. **V. A.** Sal het m. **B.** Salijt m. — 52. **V. A. W.** sindaelkijn. — 53. **V. A.** sine o. **B.** sine o. dar. — 54. **V. A. B.** q. lancken. **W.** lipiken. — 55. **B.** dar af gemaecket. — 56. **B.** geraket. **W.** nutteleec e. w. gheraeect. — 57. **B.** es heet een n. — 58. **W.** s. ons d. — 59. **V. A.** ghetempert es. **B.** Si es getempert. **W.** Datsi es ghetempert. **L.** es *ontbr.* — 60. **V. A. B. W.** waster. **V.** ghenoucht. **B.** gnoech. **L.** wast. — 61. **V.** Caworden. **A.** Cauworden. **B.** Cauwàrden. — 62. **V. A.** Hare s. h. te visiken. **B.** Har s. h. t. visikene. **W.** Hare. — 63. **V. A.** suchte salmen. **B.** suchte s. s. ende b. — 64. **V. A.** bladen. **B.** Somege v. — 65. **V. A.** toe en d. — 66. **B.** Dat soe es.

1) *N. R.* Colericis dari non debet, quia illis provocat vomitum. — Lees in vs. 144 met de variant: *ghevet*, in plaats van *hevet*.

2) Lees met de variant, in plaats van *saken*: *lancken*. — *N. R.* Contra *yliacam* passionem cathaplasma pulveris eius decoctum multum valet.

3) *N. R.* in acutis elixa cucurbita vel etiam assata sine alio condimento dentur. — Lees in vs. 163: *salmen*.

Men salse in broede mede baken,
Ende daerna salmense ontmaken
In watre, ende mer suker toe doet,
V. 208 *a.* Dit es syroep harde goet
Ende die hitten vrucht
Ende hebben van heter vrucht [1]).

W. 9 *c.* Coriander, als ict toghe,
Es een cruut heet ende droghe,
Ghetempert wel int ghevoech.
Sijn saet es nuttelec ghenoech,
Want ets goet ter couder maghe,
Ende et mach den wint verjaghen,
Alsment met andere spise ontfaet.
In wine ghesoden sijn saet,
Jof in pulvere ghestroyt met spisen,
Maectse smakende van goeder wisen [2]).

Canfora, als Platearius kent,
L. 125 *b.* Es een cruut in Orient
Van soeter roeke groet bekent.
Men leset, als die lentin ent,
Dan stamptment ende duwet uut dat sop,
So sinct die droesene over een trop,
Ende boven blivet dat clare:
So moet der sonnen staen dat nare [3]).

167. V. doghen m. blaken. A. in doghen. B. brode m. backen. W. brode. — 68. B. dar na. — 69. B. water e. m. s. in d. — 70. V. syrop. B. Ende dat es den sieken g. — 71. V. A. Hem d. hitte ende v. B. Die van h. h. v. — 72. V. A. Hebben van der h. s. B. E. die h. van der. — 73. V. A. ic. B. Moriander alse. — 75. B. gevoch. — 76. B. gnoech. W. nutteleec. — 77. V. A. W. het es g. der c. maghen. B. W. hets g. der c. magen. — 78. V. A. het m. dien w. B. W. het. — 79. V. A. W. Alsment m. andre. B. Alsement m. andre spisen. L. Als. — 81. V. A. J. sijn pulver g. in s. B. Oft sijn pulver g. in s. — 82. V. A. B. W. Maecse. V. B. in g. w. — 83. V. A. C. est a. Platearius. B. Canfors alse. — 84. V. A. B. van O. — 85. V. A. V. sere groter roken b. B. V. siere groter roke. — 86. B. alse d. lenten. — 87. A. B. W. stampment. V. A. sijn sop. B. ut sijn sap. W. sop. L. sap. — 88. V. A. Dan s. d. droesen o. enen t. B. Die droessine s. o. enen t. W. droeseme. — 89. B. E. b. so b. clare. — 90. A. B. W. ter sonnen. V. A. B. daer nare.

---

1) *N. R.* coquatur autem in pasta et cocta dissolvatur in aqua, et ex illa aqua addita sucara optimus syropus fit, una in acuta febricitantibus. — Lees in vs. 171 en 172 met de variant:

Hem die hitte ende vrucht
Hebben van der heter sucht.

2) *N. R.* Vinum decoctum cum eo (semine) pulvisque eius super cibos saporosiores reddit. — Lees in vs. 181 met de varianten:

Jof *sijn pulver* ghestroyt *in* spisen.

3) *N. R.* Haec herba in fine veris colligitur et conteritur, et succus exprimitur. Illud quod feculentum est abicitur, quod purum et liquidum est retinetur et soli exponitur. — Lees met de variant:

So moet ter sonnen staen *daer* nare.

Alst droeghe es, ist claer ende wit,
So machmen lichte breken dit,
Ende meest met handen die sijn met wiven
Ende met andren pulver wriven
B. 91 *a.* Omtrent sijn [1]). Het es so fijn,
Dat sijn draghere reyne moet sijn,
Ist dat hi dicke riect dat cruut.
Bedi seghtmen over luut,
Dat clare roeke es ghenatuurt
Alsoe dat soe die manne vurt [2]).
Men hout in een maerbarin vat
Jof alabastren, wi vinden dat.

A. 148 *b.* Ciminum dat es comijn.
Platearius seght, die meester fijn,
Dat et droeghe es ende heet
Ende dat oec den wint versleet,
Ende die vele sicken van noden,
Men ghevet hem met wine ghesoden [3]).
Oec ist meer te prisene noch,
Want et meert der vrouwen soch.
V. 208 *b.* So salment dan drinken gheven,
W. 9 *d.* Jof eten te pulvere ghewreven,
Met alsine sape, so sal werken ditte
Sine natuerlike hitte.

Cruentamea [4]) es droeghe ende heet,

191. V. A. W. Alst. B. Alst d. e. eest scone. L. Als. — 92. B. Dan. — 93. V. A. B. Ende met handen te pulvere wriven. — 94. V. A. Ende meest met handen die met wiven. B. Ende niet met handen die van wiven. W. andere pulvre. — 95. V. O. s. want hets s. A. Ontreint s. want het s. B. Onreine s. het s. — 96. B. suver. — 97. V. A. hi dicken. B. Eest datmen d. r. d. crud. W. Eist d. hi dicken. L. si. — 98. V. A. B. seitmen. W. sechmen. — 99. B. D. hare r. — 200. B. dat si d. m. vuert. — *Vs.* 200 *ontbr. bij* L. *en* W. — 1. V. A. houtse i. e. marberijn. B. housse i. e. marberen. — 2. V. A. W. alabanstre. B. In alabastre w. lesen d. — 3. B. Chimium. W. Cuminum. — 4. V. A. Platearis seghet. A. de m. B. seit. — 5. V. A. Dat het. — 7. V. vele sieken. A. vele s. B. E. versieken v. noeden. L. wel. — 8. V. A. M. gheve h. wijn daer mede g. B. M. geve h. w. daer met. — 9. B. Oec vintmeer an t. p. n. W. eist. — 10. V. A. meerset. B. merret. W. meerst. — 12. B. Ofte te p. g. — 13. V. A. alsene so. B. aysinen so. W. werkin. — 15. V. A. Centamea. B. Centaurea.

---

1) Lees met de varianten vs. 193—196 aldus:
Ende met handen te pulvere wriven,
Ende meest met handen die van wiven
Ontreint sijn.

N. B. Si manibus tractetur cito pulverizatur, et hoc magis illorum manibus fieri dicitur, qui libidine polluuntur. Castum enim sui gestorem requirit.

2) Lees in vs. 199 met B. *hare*, in plaats van *clare*. — *N. B.* Camphora per nares castrat odore mores.

3) *N. B.* contra ventosam digestionem et assiduam *eructacionem* detur vinum decoctum cum eo.

4) Lees met de variant B.: *Centaurea.*

Dat bitterste cruut datmen weet,
Dies hetent die meesters alle
Bi namen der medicinen galle [1]).
Men salse sieden in wine,
Ende suker daer toe jeghen die pine
Van sire groter bitterhede,
L. 125 *c*. So ist medicine mede
Jeghen sporinghe, alsmen hoert,
Die levere ende milte versmoert [2]).
Jeghen harthede die we doet
Milte ende leveren es dit goet:
Nem dese wortele, die ic telle,
Apie, venekel, petercelle,
Ende dat salmen sieden daer na
Int sap van saturea [3]),
Ende dat duwen doer een cleet,
Ende ghevet hem dien dat doet leet.
Dit es tieghen tlancevel goet
Ende hem dien die sucht we doet [4]).
B. 91 *b*. In wine ghesoden, ende men ontfaet
Dien dranc alsmen te bedde gaet,
Al waren, dat doet sweet uutcomen [5]);
Maer et es quaet dicke ghenomen,
Want et maect die quade berst.
Beter es et in den verst
Ghenut, als die winter es cout,
Dan in des heets somers ghewout.

216. **B.** Een dbitterste crut. — 17. **V. A.** D. h. bi na d. m. **B.** Dus heetet wel na d. mesters. — 18. **V. A. B.** der erden g. — 19. **V. A. B.** met w. — 21. **B.** Dor sine groter betterhede. — 22. **B.** Soe eest. **W.** eist. — 23. **V. A.** stoppinge a. hort. **B.** J. devel alsemen hort. — 24. **V. A. B.** versmort. — 25. **B.** Ende j. dartentike d. **W.** herthede. — 26. **V. A. W.** levre. **B.** Der leveren e. der melten eest g. — 27. **V. A.** wortelen. **W.** wertele. — 28. **V. A.** Apye v. ende pietercelle. **B.** vencle. **W.** venckel pietercelle. — 29. **B.** dar na. — 30. **V. A.** sentaurea. **B.** In s. v. centarea. — 31. **V. A.** dor. **B.** dore en. **W.** duer. — 32. **V. A.** ghevent den ghonen d. **B.** E. g. den genen dien d. l. **W.** ghevent. — 33. **V. A. W.** jeghen. **B.** jegen lancevel. — 34. **V. A.** die de s. **B.** E. dien d. s. wie d. — 35. **B.** wijn g. e. m. ontfeet. — 36. **B.** Den drach a. t. b. geet. — 37. **V. A.** warm d. d. tsweet. **B.** warm d. d. s. utcomen. — 38. **V. A.** hets q. dicken. **B.** hets q. **W.** Mar hets q. — 39. **V. A.** de q. barst. **B.** W. het m. q. borst. — 40. **V. A.** Ende b. es het inde varst. **B.** Ende bitter eest i. d. vorst. **W.** B. eist. — 41. **V.** als es d. w. c. **A.** als es de w. c. **B.** al es. — 42. **V. A.** Dant es int s. g. **B.** Dat es in des s. g.

---

1) Lees met de varianten: der *erden* galle. — *N. R.* Est autem herba amarissima, unde vel (*l.* fel) terre appellatur.

2) *N. R.* Contra *opilacionem* splenis et epatis valet vinum decoctum cum ea, addita zuccara. — Lees in vs. 223 met de variant: *stoppinghe* in plaats van *sporinghe*.

3) Lees: *centaurea*. — *N. R.* coquatur in succo centaurie.

4) *N. R.* ad ylyacam passionem et paralysym.

5) Lees met de variant: Al *waerm*. — *N. R.* in vespere calida potata sudores efficacissime provocat.

A. 148 *c*. Dyptanus [1]), als Platearius seghet,
Es een cruut daer cracht an leghet.
An roetscen wastet, wilmen weten;
Goet ist jeghen venijnde beten,
Ghestampt ende gheleit op die wonden.
Sijn sap ghedronken met monde
Met wine ghemanc, dat es goet [2]),
W. 10 *a*. Op datmer mede doet
Sap van menten een lettelkijn.
V. 209 *a*. Dat dese dinghe waerheit sijn,
Wart eerst bi den herten cont;
Want alsi waren ghewont
Met ere ghevenijnder strale,
Saghen dat die jaghers wale,
Dat si dit cruut sochten dan,
Ende wreven hare wonden daer an,
L. 126 *d*. Ende dan aten si mede dat cruut,
Ende spuwen strale ende venijn uut.

Feniculus, als Platearius toghet,
Es een cruut dat werct [3]) ende droghet,
Ende es van subtilen saken,
Et doet wel orine maken.
Wortel, blade ende saet
Sijn in visiken toeverlaet.
Men sal nemen die wortel sijn
Uter aerde in die lentijn,
Die es goet ghesoden in wine.
Hem die vernoye heeft ende pine
An milten, an leveren, ist oec goet;

243. V. Diptamus. V. A. Platearis. B. alse. — 44. B. en crut dat. — 45. V. A. roetsen wasset. B. In bosscen wasset wiltmen w. W. rootsen. — 46. V. A. est j. ghevenijnde. B. Hets g. j. gevenijnde. W. eist. — 47. V. A. up d. wonde. B. W. wonde. — 48. B. W. metten m. — 50. V. A. Up. B. Op datmenre. W. datmere. — 51. B. en l. — 52. V. A. dinghen. B. dinc warheit. — 53. V. Wort eerste. A. Wort erste. B. Wert eest b. d. herte. — 54. B. sijn g. — 55. V. A. enighen ghevenijnden. B. enen gevenijnden swerde. — *Vs.* 256—257 *aldus bij* B.: Dar si lopen hare verde, Stappans sien die jagers wale, Datsi crut sueken in den dale. — 57. V. A. dat c. — 58. B. Want si wriven har w. d. an. — 59. V. A. danne. B. Dan eten si weder dat crut. — 60. V. A. spuweden. B. E. s. dat v. ut. — 61. V. A. Platearis. B. alse. — 62. V. A. warmt e. d. B. Ende I crut d. warmt. — 64. V. A. Dies d. B. Ende d. w. uriene. W. Het. — 65. V. A. W. Wertel. B. Wortele. — 66. V. A. B. W. fisiken. B. toverlaet. — 67. V. A. den w. B. die wortele. W. den wertel. — 68. V. A. aerden in den l. B. erden in den l. W. in den. — 69. V. A. W. Die es. B. Si es. L. Dies. — 70. V. A. vernoi hevet. B. vernoy heft ofte. W. vernoy. — 71. V. A. milte a. levre i. g. B. milte a. levere oec est g. W. levren eist.

---

1) *N. R.* Dyptamus.

2) *N. R.* Contra morsum venenatorum animalium et contra venenum bibitum, haec herba contrita supponatur et succus cum vino detur.

3) Lees met de varianten: *warmt*. — *N. R.* calida et sicca est.

Ende mede, dies sijt vroet,
B. 91 *c.* Jeghen den steen ist goet ter cure
Hem diene heeft van couder nature [1]).
Oec venekel ghesoden als pulment
Ende so gheten, es bekent
Dat goet es te sulker siechede,
Ende wint verdrijftet mede,
Ende helpt hem die tferduwen heeft quaet.
Daer toe ghepulvert wel sijn saet
Doet alt selve dat tander doet.
A. 148 *d.* Die dat siene niet en heeft goet,
Stampe die wortel, ende dan
Dat sap dat hiere uut duwen can,
Ende hanghet in een coprijn vat
XV daghe buten dat,
Daer na sal hijt in doghen dropen:
W. 10 *b.* Hie mach wel der baten hopen.

Jusquiami es sere cout
Ende es een cruut van groter ghewout.
An hofsteden [2]), als ict vant,
Wastet vele hier int lant.
V. 209 *b.* Groene ist met ere blonker bloeme;
Ic waen ment in Dietsche beelde noeme.
Den ghenen die den slaep heeft quaet,
L. 126 *a.* Men neme die blade of dat saet,
Ende stampet ende bindet dan
An dat slaep, ist wijf, ist man,
Si sullen rusten, ist dach, ist nacht.
Sijn saet heeft so groete macht

272. **B.** Alsmen ons te verstane doet.— *Vs.* 272 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.**, *terwijl een regel is opengelaten.* — 73. **B.** eest. **W.** eist. — 74. **V. A.** hevet couder n. **B.** dine heft. — 75. **V. A.** poelment. **B.** venkel gesode alse. — 76. **V. A.** also gheheten. — 77. **V. A.** thalser sulker. **B.** selker. **W.** ter s. — 78. **V. A.** E. den w. verdrijft hi m. **B.** E. den w. verdrivet. — 79. **V. A.** diet verduwen. **B.** Het h. dient verduwen es q. — 81. **V. A.** al dat s. d. ander. **B.** Dat al s. d. ander. **W.** al tselves. — 82. **V. A.** de s. n. en hevet. **B.** D. de zee n. hevet g. **W.** D. die s. niet h. g. — 83. **V. A. B.** den w. **W.** den wertel. — 84. **V. A.** hire. **B.** Sap d. hire ut geduwen c. — 85. **V. A.** coperijn. **B.** hanct i. e. coperen. **W.** copren. — 86. **W.** daghen. — 87. **B.** Dar na. — 88. **V.** ter b. **A.** open. **W.** Die. — 89. **V. A.** Jusquam. **B.** coud. — 90. **V. A. W.** es *ontbr.* **B.** crut. — 91. **V. A.** A. h. houde a. **B.** An oude hostaden. — 92. **V. A. B.** Wasset. **A. B.** hir. — 93. **V. A.** isset m. e. bleker b. **B.** Grone eest m. e. bleker blome. **W.** eist. — 94. **V. A.** Ic wane m. belie in Duusce nome. **B.** wane m. beluc in Dietsce nome. — 95. **V. A.** ghonen d. d. s. hevet q. **B.** heft. — 96. **B.** M. n. best loef ende s. — 97. **V. A.** stampt. **B.** stampt e. bint. — 98. **V. A.** slaept i. w. of m. **B.** eest w. eest m. **W.** eist w. eist m. — 99. **V. A.** Hi sal. **B.** Hi sal r. dach ende n. **W.** Hi sal r. eist d. eist n. — 300. **A.** Si s. **V. A.** hevet s. g. cracht. **B.** heft s. g. cracht.

---

[1]) *N. R.* si ex calidis humoribus infirmitas est.

[2]) Lees met de variant: An *oude* hofsteden.

Slaep ende ruste te ghevene,
Men neme thaerwe of evene,
Ende beelden saet, ende latet vallen
Dat te gadre met allen[1]),
Ende late tgoent den voglen eten,
Si sullen slapende hem vergheten,
Datmense mach nemen metter hant.
Men ghevet niemen, hine waer viant.
Die tsaet ate, hi bleve doet,
Of hi viele in slaep so groet,
Also dat sine mesquame
Lichte ter litargien quame[2]).
B. 91 *d.* Men seghet dat een bisscop was,
Die so grote pine hadde das,
Die luxurie den lieden doet,
Ende hi menighen meester goet
Om raet der jeghen sochte,
Ent hem helpen niet en mochte,
Ende hi dit cruut stampen dede,
Ende sine manlike lede
A. 149 *a.* Mettien sape vercoude soe,
Dat hem daer na spade no vroe
Coringhe no groet, no clene,
Altoes meer en quam enghene.
Olie hier of es ene were
W. 10 *c.* Harde groet jeghen die tantswere,
Als die ding van hitten coemt,
Ende jeghen menighe dinc onghenoemt.

Mandragora, als Platearius kent,

302. V. A. tarwe corne ende e. B. Nem tarucoren ofte e. W. taerwe. — 3. V. A. belie s. e. men late v. B. belle s. e. laet. — 4. V. A. gader. — 5. V. A. laten ghint. B. laet genen d. vogel. — 6. V. A. slapen ende h. v. B. selen s. ende v. — 7. V. A. D. menne. V. neme. — 8. V. A. hine viant. B. Dit hefmen wilen becant. W. hine ware. L. hi. — 9. V. A. Dit saet eten hi bleve d. B. Diet saet ate hi bleve d. W. et hi blivet. L. eete hine blive. — 10. V. A. Jof hi velle in slape g. B. Ofte hi viele in slape. W. Jof hine viele in slape. L. hine vele. — 11. B. Dat al s. m. — 12. V. A. te letargien. B. te l. — 14. B. hadden. — 15. V. A. B. Des. A. luchurie. — 16. V. A. vroet. B. mester. — 17. V. A. versochte. B. hir jegen. W. Omme r. daer. — 18. V. A. niene. B. Ende nieman hem gehelpen m. W. Ende h. h. n. ne m. — 19. V. A. Dat hi. B. Dat hi dat crut. — 20. W. manlijchede. — 21. B. Met s. vercolen s. W. Metten. — 22. B. dar na. — 23. B. C. gr. no cleine. — 24. V. A. ne cam ne ghene. B. A. ne q. ne geine. W. ne q. neghene. — 25. B. hir af. — 26. V. A. de t. B. H. goet j. tanswere. — 27. V. A. dinc. B. Alse d. dinc. — 28. B. ongenomt. — 29. V. A. Platearis. B. alse.

1) Lees in vs. 302 met de varianten: taerwe, *corne* of evene, en in vs. 303, in plaats van *vallen : wallen.* — *N. R.* si genera frumenti aut havene cum ipso semine iusquiami in olla pariter *bullieris.*

2) *N. R.* Semen huius herbe nulli detur ad comedendum, quia necat vel inducit letargicum morbum.

Es een cruut in Orient,
Cout ende droghe daer toe.
Men vinter of hie ende soe.
L. 126 *b.* Die hi es gheblaet in dier ghebare
V. 210 *a.* Wel naer oft die bede ware,
Die soe alst waren lauren blade[1]).
Applen draghet dit ghegade
Soete riekende, alsmen weet,
Dat et der aerde applen heet.
Huut ende blade entie wortel sine
Es nuttelec ter medicine.
Die in heeten suchten leghet,
Ende te slapen niet en pleghet,
So salmen met mandragore bladen
Vrouwen melc stampen ende begaden,
Ende twitte van enen eye, dies gheloeft,
Ende make een plaester op dat voerhoeft
Bedect ende slape mede[2]),
Aldus las ic hier ter stede.
Hem dien van groter hetheden
Sijn hovet sweert ende sine lede,
Legghe die blade ghewreven
Op sinen slaep, et salt begheven.
Dus alst hier bescreven staet
Maectmen olie mandragoraet:
B. 92 *a.* Die appele die stamptmen clene,
Ende minghetse met olie ghemene;

330. V. A. van O. B. crut van O. — 31. V. A. C. ist. B. C. eest e. d. dar t. — 33. V. A. hie e. g. inder g. B. in dire.... (*het woord* gebare *is uitgeschrapt*). W. in der ghebaren. L. in dien. — 34. V. A. W. n. alst d. beete w. B. Wel na o. d. bete. W. L. bede. — 35. V. A. suwe a. w. laueren. B. alse oft ware lauwers b. W. sie a. ware louren b. — 36. V. A. Apple draghen. B. Aple soe dragt. — 37. V. A. alsment. B. Sere rikende alse ment w. — 38. V. A. Datment d. aerden apple. B. Datmen d. erden apple h. W. Dattet. — 39. V. A. ende wortelen. B. Hut e. b. ende wortele. W. ende die wertel. — 40. V. A. Sijn n. der m. B. Sijn. W. nutteleec der m. — 41. V. A. suchte. B. suchtene. W. heter suchte. — 42. V. A. W. slapene. V. n. te p. A. n. ne p. B. slapne n. ne. — 43. V. A. mandrage. B. salment m. mandragren. W. mandragora. — 44. B. stampende b. — 45. V. A. B. E. witte v. eye des ghelovet. W. ghelovet. — 46. V. A. maken e. p. dat hovet (*bij* A. *met eene andere hant* vor *boven* hovet *geschreven*). B. E. maken e. plater ant vorhovet. — 47. V. A. B. ende den slaep. W. slaep. — 48. W. ict. — *Vs.* 348 *ontbr. bij* V., A. *en* B. — 49. V. A. die v. g. heetheden. B. Die v. g. heethede. W. heethede. — 50. V. S. h. sweert legghe die blade gewreven. A. Sijn hovet sweert (*het overige van den regel is wit gelaten*). B. S. hoeft swert legge die blade gewreven. W. hoeft. — *Vs.* 351 *ontbr. bij* V. *en* B. — 52. V. A. Up s. s. het. B. hets saels. — 53. V. A. hir ghescreven. B. alse hir gescreven. — 55. V. A. apple. B. aple stampmen cleine. W. D. applen s. c. — 56. V. A. minghese in o. B. mingse in o. gemeine. W. minghese.

[1]) *N. R.* masculina folia habet *bethe* similia, feminina folia habet asperiora, foliis lactuce similia. — Lees in vs. 334 met de variant: die *bete*.

[2]) Lees in vs. 346 en 347 met de variant:
Ende make een plaester, dat voerhoeft
Bedect ende den slaep mede.

N. R. inde cathaplentur frons et tympana.

Dan sietment te samen heet,
Ende duwet doer een cleet.
Dits olie mandragoraet,
Daer die hoeftswere bi vergaet.
A. 149 *b.* Wel slapen doetet mede,
Ende es goet jeghen den heiten rede,
Op datmer mede striken doe
W. 10 *d.* Voerhoeft ende slaep daer toe.
Men sal oec den wortel sine
Sieden ene wile in wine,
Ende ghevent hem drinken dient so staet,
Datmen hem die lede ofslaet [1]),
Hi sal hem slapende so vergheten,
L. 126 *c.* Dat hi der saken niet en sal weten.

Menta, als Platearius weet,
Es een cruut droegh ende heet.
Of mente es beter, seghmen mi,
Dan die ackermenten si [2]).
Hem die tantvleesch ende mont
Quaet hevet ende onghesont,
V. 210 *b.* Siede hofmente in aisine
Ende wriver mede die tande sine
Sochte, ende wrive daer an
Tpulver van droegher menten dan [3]).
Salmen oec jeghen venijn
Gheven dranc, soe moeter in sijn
Wijn daermense in siet, wilmen weten,
Ende dat pulver daer of gheten
Kan der maghe cracht vernuwen,

357. **V.** Dat syet men. **A.** Dat syet ment. **B.** Dat sietmen t. s. al heel. — 58. **V. A.** dur. **B.** E. dan ziemen men in e. c. **W.** duer. — 60. **B.** hoet swere mede v. **W.** hooftswer. — 61. **V. A. B.** Ende w. s. doet oec m. — 62. **V. A.** E. g. es j. heeten r. **B.** Hets g. j. allen r. **W.** heten. — 63. **V. A. B.** bestriken. — 64. **B.** slapen dar toe. — 65. **V. A. M.** sal o. die wortelen. **B. M.** sal o. d. wortele. **W. M.** sal o. den wertel. **L.** Men slaet. — 66. **B.** Siden e. w. met w. — 67. **V. A.** E. gheven dr. **B.** E. g. dr. dien s. s. — 68. **B.** afslaet. — 70. **V. A.** en *ontbr.* **B.** D. hire niet af s. w. **W.** sake niet s. w. — 71. **V. A.** Platearis. **B.** alse. — 72. **V. A. W.** droghe. **B.** crut droge. — 73. **V. A.** Hofmente e. b. seget men. **B.** Hofmente e. b. seitmen. **W.** Of mente. — 74. **V. A. B. W.** ackermente. — 75. **V. A.** enten m. **B.** tantvlesc enden m. — 76. **B.** Hevet quaet. — 77. **V. A. B. W.** hofmente. **L.** of mente. — 78. **V. A. B.** Ende w. **W.** tanden. **W. L.** Ende *ontbr.* — 79. **B.** Sachte e. w. dar an. **W.** sachte. — 80. **V. A.** Pulver v. d. mente. **B.** Pulver v. d. munten. **W.** Pulver. — 82. **B.** Dranc geven dar moet toe s. — 83. **B.** darmense in sied wiltmen w. **W.** in *ontbr.* — 84. **V. A.** End. **B.** dar af. — 85. **V. A.** maghen c. verduwen. **B.** magen. **W.** Van.

---

[1]) *N. R.* detur pocio hiis quorum membra secanda sunt.

[2]) Lees in vs. 373 met de varianten: *Hofmente.* — *N. R.* est menta domestica et silvestris.

[3]) *N. R.* contra fetorem oris et putredinem gingivarum abluatur os aceto, quod sit coctum cum menta domestica; postea fricentur gingive cum pulvere mente sicce.

Ende doet ter cure verduwen.

Marrubeum, als Platearius toghet,
Es een cruut dat hit ende droghet.
Die die borst van coude heeft quaet,
Doe daer mede dus minen raet:
Sip dat hi tsap hier of ghewinne,
Ende doe honech daer inne,
Ende pulver daer toe te hant
Van liquiriscie ende van dragant,
B. 92 *b.* Ende siede dese dinghe, radicke,
Onthier ende et worde dicke:
Dit es der borst nut ende goet.
Dien die spene we doet[1]),
Neme sout, water, honech ende wijn,
A. 149 *c.* Ende sieder in dit crudekijn,
Ende daer of een suppositoris make,
W. 11 *a.* Et es hem een nutte sake.
Dit moeste sijn, dies nem wel waere,
Eer die spene tebroeken ware.

Nardus, als ic hoer lien,
Es een cruut, wast in Surien
L. 126 *d.* Ende int lant van Endi.
Dat van Surien segghen si,
Dat beter es dan dat van Inden.
Sijn wortel es cort, als wi vinden,
Swart ende broesch ende vet.
Na cypresse riectet bet
Dan na enech ander cruut.
Sine blade daer si gaen uut[2])
Sijn scarp ende draghen are,

386. B. E. d. die mage wel v. — 87. V. A. Marubium als Platearis. B. Marubium alse Platerius seget. — 88. V. A. heet e. d. B. crut d. h. ende d. W. L. ende ne d. — 89. V. de b., hevet. A. de barst v. c. hevet. B. Dien d. b. v. couden es q. — 90. B. darmede d. min r. W. Doeder dus mede m. r. — 91. V. A. sap hir af. B. Soe d. h. sap dar af g. — 92. A. der i. B. dar i. — 93. B. dar toe. — 94. V. A. ende *ontbr.* B. Van licorissien v. dorgant. — 95. V. A. dinc. B. dit dinc. W. ding. — 96. V. A. O. ende dat wort. B. Ende sietd onthir ent. W. O. ende het word. L. ende *ontbr.* — 97. A. barst. V. A. B. nutte. W. Dits d. borste nutte. — 98. V. de s. V. A. wee oec d. B. D. oec die scene. W. Die. — 99. V. A. honech *ontbr.* B. ende *ontbr.* — 400. V. die o. — 1. B. af ene suppositorie maken. W. suppositorium. — 2. V. A. B. W. Hets h. ene. — 3. V. A. des. B. D. m. s. men des w. — 5. V. A. W. hore. B. Mardus a. i. hore. — 6. B. crut. — 7. V. A. lantscap. — 8. V. A. D: v. sinen. — 9. V. A. D. b. si. B. Enden. — 10. V. A. wijt v. B. Die wortele es c. alse wijt v. W. wertel. — 11. V. A. e. daertoe v. B. borcs e. dar toe v. — 12. V. A. riect hi best. B. riket. W. sipresse. — 13. V. A. Dan na e. B. D. na e. a. crut. W. L. na *ontbr.* — 14. B. dar a. g. ut. — 15. V. W. draghet hare. A. het draget hare. B. ende et heft hare.

[1]) *N. R.* contra emorroydes inflatos et non fluentes.

[2]) *N. R.* cuius folium est asperrimum densumque, cacumina in aristas aspergens.

Alst erehande coren ware,
Ende dat riect utermaten wel,
V. 211 *a.* Sijn bloemen bet oec dan iet el.
Heet ende droghe es sijn nature.
Jeghen syncopis ist goet ter cure,
Ende oec jeghen hertvanc:
Men neme dit ende daertoe ghemanc
Suker ende men siede bede
In rosen watre, dit gherede,
Ende woert een syroep daer toe goet[1]).
Dien coude reume oec we doet,
Jof die cranke hersine hevet,
Ist goet datmense rieken ghevet.
Jeghen couden maghe of torsioen,
Dat coude humoere doen,
Salmen nardus in wine sieden,
Ende ghevent sulken lieden.
Van der hauwe van nardus mede
Maectmen onguent van groter dierhede[2]),
B. 92 *c.* In der maniere, als ict gome,
Datmen van den jeneverboeme
Olie maect, als et bescreven
Hier voeren es den boemen beneven.

A. 149 *c.* Propinum[3]) heet mede crassula,
W. 11 *b.* Dies vintmen vele verre ende na.
Sulc heet radele, sulc wriesewonde.
Nuttelec ist talre stonde
Tebroekenen benen na der scrifturen.
L. 127 *a.* Nat ende heet ist van naturen.
Waerlike ist gheproeft van desen:

416. **V. A.** eenrande. **B.** Alse oft erande. — 17. **V. A.** Ende dat. **B.** Ende et r. **W. L.** Ende *ontbr.* — 18. **V. A. W.** Sine b. **B.** Ende sine blomen b. dan. — 19. **V. A. W.** sine n. **B.** sine maniere. — 20. **V. A.** syncopijn eist. **B.** sincopijn eest godertiere. **W.** eist. — 22. **V. A. M.** neemt d. e. daer toe. **B.** nemt d. e. dar t. **W.** daertoe. **L.** doe toe. — 23. **V. A.** siedet. **B.** siet. — 24. **V. A.** rose water. **B.** Ende rose water dit doet g. **W.** rose w. — 25. **V.** cyroop dan d. t. g. **A.** cyroop dan.ter toe g. **B.** Het wert een cyroep g. — 26. **V. A.** oec *ontbr.* **B.** rume wee d. **W.** couden. — 27. **V. A.** hersene. **B.** Oft d. c. herssenen heft. — 28. **V. A.** datmen te r. **B.** Hets hem g. datment hom geeft. **W.** Eist. — 29. **V. A. W.** coude. **B.** coude m. oft corsioen. — 30. **B.** humuren. **W.** ymuren. — 32. **B.** selken. — 33. **V. A.** hawe. **B.** Van den dawe. — 34. **V. A.** ungente. **B.** ungment. **W.** onghement. — 35. **V. A.** manieren als ic. **B.** derre manieren alsic. — 36. **V.** vander. **V. A.** genever b. **B.** genver. — 37. **V. A.** het. **B.** alst es. **W.** alset. — 38. **V. A.** H. boven es den boem. **B.** Vanden bomen hir b. — 39. **V. A.** Orpinum. **B.** Perpinum heetmen c. — 40. **B.** Des. — 41. **V. A.** hetet r. s. vriesonde. **B.** Selc heetet radeheile selke vresewonde. — 42. **V. A.** N. es het. **B.** Goet eest in elker s. **W.** eist. — 43. **B.** vander s. — 44. **B.** eest. **W.** eist. — 45. **B.** Warlijc eest geproft. **W.** eist.

[1]) *N. R.* fiat decoctio ipsius in aqua rosata, addita zucara, fiatque syru ppus.

[2]) *N. R.* fit autem unguentum preciosissimum ex spica nardi.

[3]) *N. R.* Orpinum.

Wilment plucken ende lesen
X daghe voer den lanxten dach,
Dien men int jaer vinden mach,
Ende ment bin den huse hanghet,
Daer niet dan die lucht ghelanghet,
Dat et bina al dat jaer
Groiet ende sciet, dits openbaer.
Hier an machmen merken mede
Der naturen heimelichede
Ende die macht mede van Gode,
Diet al maect met sinen ghebode,
Die hem te wonderen can gheven
In dinghen die selve niet en leven [1]).

V. 211 *b*. **Petrocilinum** es droeghe
Als ons Platearius toeghet [2]).
Die in sijn hovet staet pliet te syne
Nuttelec in medicine [3]).
Orine so wel maken doet,
Ende es jeghen fisiken goet [4]).
Weder et es cruut so saet,
Ist datment in spisen ontfaet,
Et doet verduwen ende verdrivet
Dien wint, die in den menschen blivet.

Papaver dats mecopijn.

446. V. A. W. plocken. B. Wiltmen. — 48. V. A. Diemen i. j. ghevinden. B. Diemen i. jar. W. Diemen. — 49. B. binnen h. — 50. B. Dat dan der l. g. — 51. V. A. D. het b. a. dit j. B. W. Dattet. — 52. V. A. Groeiet. B. Groit e. s. dats war. W. Groit. — 53. A. Hir. V. A. marken. B. Hir bi. W. maerken. — 54. W. hemelijchede. — 55. W. me. — 56. B. bi s. g. — 57. V. A. B. W. wonderne. — 58. V. A. ne l. B. dinge. W. dinghe d. s. n. ne l. — 59. V. A. Petrocilinium es d. ende heet. B. Petrocilium es d. ende heet. W. Petrocilinium. — 60. V. A. Also alst P. weet. B. Also alse P. weet. W. Also als P. toghe. — 61. V. A. in hoven. B. D. in hoven pleget starc te s. W. staer p. — 62. V. A. Nuttelicst in die m. B. Ende nuttelijc ter m. — 63. V. A. O. soe w. m. doet. B. Urine si w. m. doet. W. L. et doet. — 64. B. tisike. W. fisike. — 65. V. A. Wedert es so c. B. crut oft s. — 66. B. Ende ment in fisiken o. W. Eist. — 67. V. Het doe verduwen e. v. A. Het doet verduwen e. v. B. Het doet verduwen e. et v. W. Het d. verdriven. L. Et d. verdrivet. — V. A. W. Den w. d. i. d. mensche. B. Den w. d. i. d. minsce. — 69. B. d. dat macopijn.

---

[1]) *N. R.* omnipotentia Creatoris, que in minimis etiam rebus miranda mundo non desinit operari.

[2]) Lees met de varianten:

Petrocilium es droeghe ende heet,
Also als Platearius weet.

N. R. herba est *calida* et sicca.

[3]) Lees in vs. 461:

Die in *hoven* staet pliet te sine
Nuttelecst in medicine.

N. R. quae domestica et silvestris: domestica magis competit medicine.

[4]) Lees met de variant B. *tisike*. De regel schijnt echter een toevoegsel van Maerlant, daar in het Latijn van deze geneeskracht der peterselie geen melding wordt gemaakt.

Platearius seght dat si sijn
Cout ende nat daert es wit,
Maer van den brunen seght hi dit[1]),
Dat et si cout ende droghe,
Ende et ten besten niet en doghe.
B. 92 *d.* Beide wortel ende saet
Nes ten fisiken niet quaet.
Men neme wit mecopijn saet,
W. 11 *c*, A. 150 *a*. Ende melc die van der vrouwen gaet,
Ende van enen eye dat witte,
Tenen plaestre maecmen ditte,
L. 127 *b*. So ist nuttelec ende goet,
Want et den mensche slapen doet,
Jeghen den slaep gheleyt ende ghebonden.
Jeghen hete peste men heescet tier stonde[2])
Ist goet ghebonden jeghen die stede;
Ende jeghen die levere mede
So salmen minghen dat saet
Metter olien rosaet.
Dit es ene fisike hoghe[3])
Jeghen die borst die es droghe.
Men neme tsaet van mecopine,
Ende tsap van lecorissien fine,
Ende van Arabia gummi,
Ende daertoe mede draganti,
Hier of ende van desen saken
Salmen latuarie maken,
Ende dat met syrope minghen:

470. V. A. W. Platearis seghet si s. B. P. seit die nature sijn. — 71. B. Es c. nat ende dartoe w. — 72. V. A. W. seghet. B. Mar v. d. b. seggic d. — 73. B. W. Dattet. — 74. V. A. E. het t. b. niene d. B. nine. W. Enten b. n. ne d. — 75. V. A. Bede. B. wortelen. W. Bede wertel. — 76. V. Ende es te visiken. A. Ende es tc. W. Ne es. — *Vs.* 474—477 *ontbr. bij* B. — 77. V. A. neemt. — 78. V. A. B. W. van vr. — 79. B. van den e. — 80. V. A. W. plaester maect men. B. maectmen. — 81. V. A. Ende so. B. Dit es nutte. W. Ende so eist. — 82. V. A. W. het. B. den man. — 83. V. A. Up d. s. — *Vs.* 483—484 *ontbr. bij* B. — 84. V. A. J. h. puuste mede t. s. W. pesce. — 85. B. Eest gebonden op d. s. W. Eist. — 86. V. A. die *ontbr.* B. E. j. quade l. m. — 88. B. roessaetd. — 89. V. A. B. Dits oec e. — 90. A. barst. B. J. d. quade b. ende dr. — 91. B. tsap v. macopine. — 92. V. E. het saet v. lecorisse. A. E. tsaet v. lecorisse. B. licorissien. W. L. letorissien. — 93. B. E. arabica g. — 94. B. E. dar nae. — *Vs.* 494 *ontbr. bij* L. *en* W., *terwijl bij* W. *een regel is opengelaten.* — 95. B. Hir af v. d. s. — 96. V. A. latuwarie. — 97. B. E. dat cyrope m.

---

1) *N. B.* Papaver album, quod est frigidum et siccum, magis mortificat.

2) Lees met de variant in vs. 484:
Jeghen hete *puuste* mede tier stonde.
N. B. hoc ipsum fiat contra calida apostemata in principio.

3) *N. B.* Dyapapaveris electuarium fit ex semine papaveris et succo liquiricie et gummi arabici et dyadraganti. — In vs. 489 is zeker het woordje *Dit* bedorven. De afschrijver heeft waarschijnlijk de verkorting, die er stond, niet begrepen, en *Dit* geschreven in plaats van *Diapapaver*.

Dit sijn nuttelike dinghen.

Pionia, seghet Platearius,
V. 212 *a.* Dat heet ende droeghe is.
Galienus seght over waer,
Dat wilen over menech jaer
Dit cruut ghehanghen was enen kinde
An den hals, als ict bevinde,
Ende et tgroet evel verdreef[1];
Maer al waest dat hi dit screef,
Menne vint nu niet dese macht
Ant cruut datmen pionie acht.
Jeghen die jucht ist oec goet,
Op datmer bevers cul toe doet[2],
Ende men dan dat siet in wine:
Ghepulvert staet haer te sine.

Primula dats een cruut
Teerste dat te lentin coemt uut,
Ende talreerst dat bloemen draghet.
W. 11 *d.* Dit cruut, alsmen ons ghewaghet,
A. 150 *b.* Ghedronken met roeden wine,
Dats volmaecte medicine
B. 93 *a*, L. 127 *c.* Ghedronken in alre noet
Jeghent swaer evel groet[3]).

Pesullium es cout ende nat[4]).
Platearius seghet dat:
In suchte eist nutte, alsmen is begrepen,
Datmen des siecs tonghe sal screpen,

498. B. Die. — 99. V. A. Peonia s. Plateâris. B. segt. W. Platearis. — 500. V. A. d. es alst waer is. B. Es droge e. heet alst war is. — 1. V. A. W. seghet. B. seid. — 3. B. crut. — 4. V. A. als ic. B. alsic vinde. — 5. V. A. E. het dat groet. B. E. dat grote. W. E. het tgrote. — 6. V. A. wast. B. Mar al was d. h. d. bescreef. W. Mar, bescreef. — 7. V. A. Men v. dese macht. — 8. V. A. peonie. B. tcurt d. ponie. — 9. V. A. J. jucht so i. so g. B. eest. W. eist. — 10. V. A. Up d. — 11. V. A. E. mer dat dan. B. E. m. dat minget. — 12. V. A. hare. B. G. s. oec te siene. — 13. V. A. Pumula dat es. B. crut. — 14. V. A. Teersten d. lentijn c. u. B. Tierst d. lenten comet ut. W. Teerst d. l. c. u. — 15. V. A. talre eersten. B. Ende dit crut alsemen ons gewaget. — 16. B. Es dat ierst die blome draget. — 17. V. A. Ghesoden in r. w. B. Dit crut gesoden in r. w. — 18. V. A. vulmaecte. B. Es v. m. — 20. V. A. Jeghen dat s. B. Jegen dat swar. W. Jeghen sware. — 21. V. A. B. Psillium. — 22. V. A. W. Platearis. B. P. seid ons. — 23. V. A. In s. ist n. es men b. B. eest goet esmer met b. — B. des sics siecs t. met s. scerpen.

---

1) *N. R.* caducum morbum repellebat.

2) *N. R.* contra paralisym detur pulvis eius cum castorio.

3) *N. R.* caducum morbum curat.

4) *N. R.* Psillium.

Ende binden in een doekekijn
Pessulium, ende dat sal ghenet sijn
In couden watre, ende wrijfse daer mede [1]).
Die van den derste hevet pijnlichede,
Houde dat saet onder die tonghe.
Die van droghen hoeste es bedwonghen,
Men sal pesullium, dins gheen ghile,
Sieden in wine een wile,
Ende uteghieten dat daer naer;
Men neme cout water dan daer,
Ende nutte dan dat saet,
Ende dit es der fisiken raet [2]).

Ruta es van groter macht,
Bi naturen gheven cracht [3]).
Beide dat saet entie blade
Behoren ter medicinen rade.
V. 512 *b*. Wijn met ruten ghesoeden allene
Maect des menschen hersine reyne.
Ist datmer pulver mede toe doet
Van promen, so ist goet
Uut goet jeghen die maladie [4]),
Diemen heet epilencie.
Hem die oec niet wel en siet

525. V. B. dokelkijn. A. W. doekelkijn. — 26. V. A. Psillium e. d. s. ghenat. B. Psillium e. d. moet genut s. — 27. V. A. ende rormense d. m. B. watere e. wrivense. W. wrivense der m. — 28. V. A. dorste. B. D. van dorste heft siechede. W. heeft. — 29. V. A. der tonghen. B. tongen. — 30. B. couder hoest. W. bedronghe. — 31. V. A. psillium d. gheene g. B. psillium dats gene g. W. ghene. — 32. V. A. Int water leggen ene w. B. In watere leggen ene w. W. ene w. — 33. B. utegiten d. dar n. W. uutg. — 34. V. A. danne d. — 35. B. tsaet. — 36. V. A. Ende *ontbr*. B. Dits der visiken toverlaet. — 37. V. A. R. e. v. g. ghewout. B. v. g. doge. — 38. V. A. Bi n. droghe ende cout. B. Ende bi n. droege. W. ghevet. — 39. V. A. W. Bede. B. B. saet. — 40. V. A. Horen. B. Sijn t. m. dade. W. Ende b. — 41. V. rute. B. W. g. met r. alleine. — 42. V. A. hersene reene. B. menscen ende hersenen reine. W. rene. — 43. V. A. in doe. B. Eest d. p. mede doe. W. Eist d. tpulver. — 44. V. A. V. peonien so esser toe. B. V. peonien dar toe. — 45. B. Hets goet j. d. maledie. W. maledie. — 46. V. A. Datmen h. hipilentie. — 47. W. H. oec d. n. w. ne s.

---

[1]) *N. R.* contra ariditatem in acutis febribus lingua prius cum cultello radatur, deinde ligatum semen eius in subtili panno intinguatur aque frigide et lingua ex eo fricetur.

[2]) *N. R.* ponatur psillium in aqua per aliquantulam moram, deinde abiecta aqua illa, detur cum aqua alia frigida.

[3]) Lees òf met W. *ghevet* in plaats van *gheven*, òf met de variant B:
Ruta es van groter doghet,
Bi naturen heet ende droghe.
Hoewel dan het rijm onzuiver is, drukt het althans de bedoeling van het Latijn beter uit. — *N. R. valida* et sicca herba est.

[4]) Lees met de variant:
Ist datmer pulver mede *doe*
Van *peonien* daer toe,
Hets goet jeghen die maladie.
N. R. Contra epilencia valent eadem, addito pulvere peonie.

Es goet dat hi rute siet
Ende bevers culle met goeden wine
Ende nuttet over medicine.
Als vrouwen hare purgacien ghebreect,
Daermen telker maent of spreect,
Ende om te lossene dat dode kint,
Dat dien vrouwen sere bint,
Ende om te ghelossen die feodine,
A. 150 *c*, L. 127 *d*. Dies die vrouwen hebben pine,
So salmen nutten trifera
Met dien sape van ruta[1]);
B. 93 *b*. Jof dat sap allene van ruten
Salse van der noet ontsluten.
Jeghen mesquame, die liede ontfaen
In tornieren ende in slaen,
Jof oec mede met andren saken,
Salmen rute waerm maken,
Ende bindense daer op die stede.
Jeghen swellinghe van leden,
Ist been, ist aerm, ist yet el,
So nem rute ende stampse wel
Met botren, daer noyt sout quam an,
Ende leghse op dat swellels dan,
Een cledekijn daer boven reyne
Ghecoelt in couder fonteyne,
Te hant sal dat swellels sitten
Of die cracht van gore hitten
Die sal opwaert uteslaen
Met bleinen, diere uut sullen gaen
Ende al wech gaen die swere groet[2]).

548. B. sietd. W. Hets g. — 49. V. A. culle *ontbr.* B. W. cul. — 50. V. A. nut. B. nutte. W. nutter. — 51. V. A. Als vrouwen hare ...... gebrect. B. Alse v. har purgatie gebrect. — 52. V. A. Daer men ..... af spreict (*In beide Hss. is voor de weggelaten woorden in de twee laatste verzen eene ruimte opengelaten*). B. Darmen t. m. af sprect. — 53. V. A. E. om gelosen dode k. B. gelossene doct k. W. omme te ghelosene. — 54. V. A. den v. B. Datten v. — 55. V. A. E. o. ghelosen die secondine. B. gelossene d. sedine. — 56. V. A. D. de. — 57. V. A. Sulsi n. B. Selen si n. — 58. V. A. B. Metten s. — 59. B. Ofte d. s. alleine. — 61. V. A. B. lede. — 62. B. In tornoie. — 63. V. A. in a. s. B. Oft o. m. van a. s. — 64. V. A. B. warm. — 65. V. A. bindse daer up ter steden. B. binse dar op ter steden. — 66. B. Ende j. s. — 67. V. A. arm of iewer el. B. Eest b. ofte arm ofte iet el. — 68. V. stamptse. — 69. V. A. botre d. n. s. cam a. B. dar n. s. was a. — 70. V. A. up d. swelles. B. opt tgeswel d. — 71. B. Int c. dar. — 72. B. fontaine. — 73. V. A. swelles. B. Thant s. d. spel gesitten. — 74. V. Jof d. c. van ghere h. A. Jof d. craft van ghere h. B. Oft d. c. vander h. L. voer. — 75. V. A. upwaert. B. Sal opwart. — 76. V. A. slaen. B. dire ut selen g. — 77. V. A. E. sal. B. E. alse w. g. d. sweren g.

1) *N. R.* ad menstrua provocanda et fetum mortuum eiciendum de pregnantibus et secundinam eiciendam, cum mulieres pepererint, detur trifera cum succo rute. — Lees in vs. *555* met de varianten: die *secondine*.

2) *N. R.* ponatur super locum inflatum, desuper vero pannus aqua infrigidatus, et residebit inflacio aut exibit dolor per minutas vesicas in loco illo cessabitque passio.

Jeghen lepe oghen ende roet
Pulver van comine nem,
Ende wrijf ende minghe met hem
Sap van ruten, ende in dat
V. 213 *a.* Een sindaelkijn make nat,
Ende legghet op die oghen dijn,
Si worden claer ende fijn.
Ende drinct rute jeghen venijn,
Ende die met beten ghevenijnt sijn
Jof van enen verwoeden honde,
Stamp rute in corter stonde,
Ende leghent op die wonde,
Het behout di dine ghesonde.
Ruten roeke scuwet elc serpent,
Alsmen over waer dat kent:
Wie so hem met groenre ruten
L. 128 *a.* Al omme ende omme behanghet buten,
A. 150 *d.* Hi mach sonder sorghe saen
Den basilicus doet verslaen [1];
B. 93 *c.* Ende hevet die roeke iet beseven,
Et cost hem te hant sijn leven.
Met ruten sape dwach dijn haer,
Sone comen nemmer nete daer.

Stafisagra [2]) dat cruut staet
Droghe ende heet in den derden graet.
Men seghet dat et fleume verduwet
Met mastijc ende met wiroec ghecuwet,
Ende maect daer of dat hovet claer.

578. V. A. J. leep o. e. ogen r. B. Dus can rute helpen uter moet. — *Bij* B. *tusschen vs. 578 en 579:*

Jegen lopende quade ogen.
Sal rute sine cracht togen.

80. V. A. wrijft e. mengt. B. wrift e. minget. — 81. B. ruten doe in d. — 82. V. A. Mac sochte sijdwulle nat. B. Ende nem en lettel siet wollen nat. — 83. V. A. legt up. B. legt dan op d. oge d. — 84. B. dan clar. — 85. V. A. Oec drinc. B. Oec drinc rote. — 86. B. E. d. van genijnden b. gewont s. — 87. V. A. hont. B. Oft v. e. gevenijnden hont. — 88. V. stont. A. Stampe, stont. B. Sampe r. i. c. stont. — *Vs.* 588 *ontbr. bij* L. — 89. V. A. legghet. B. legse. — 90. V. A. die d. g. B. di *ontbr.* — 91. V. A. B. Rute. — 92. V. A. Also datmen. B. Soe dat men. — 94. V. A. behanget. B. ombe e. ombe behanget. L. behanghen. — 95. V. A. B. gaen. — 96. V. A. Ten basilise ende dat v. B. Te baseliscuse ende dat v. — 97. V. A. B. Ja h. den r. — 98. V. A. B. Het. — 99. B. rute saede d. din h. — 600. V. Die neeten sullen vallen d. A. Die netten sullen vallen d. B. Hen comt nembermer n. d. — 1. V. A. B. Stafisagria. B. crut. — 2. V. A. den *ontbr.* — 3. V. A. seit d. flume. B. dat sleume. — 4. V. A. mastich e. w. g. B. mastike e. m. wiroke. — 5. V. A. E. m. thovet daer of c. B. Het m. d. af thoeft.

---

[1]) Lees met de variant:

Hi mach sonder sorghe *gaen*
Ten basiliscuse ende dat verslaen.

N. R. securius potest accedere ad occidendum serpentem basiliscum.

[2]) *N. R.* Staphisagria.

Met aisine ghedronken, dats waer,
Maect si der tantswere vrede,
Dits ondervonden te menigher stede.
Ghepulvert ende in een cleet ghenomen
Doet si te hant te hare comen
Alle luse clene ende groet,
Ende bliven te hande doet.

Sponsa solis dats die goudbloeme,
Nat ende cout es dat ic noeme.
Gheten ende wel ghewreven
Salmense jeghen venijn gheven [1]),
Dat coemt van venijnden beten;
Ende dan salmen niet vergheten,
Men salse legghen op die wonde.
Haer sap es goet jeghen onghesonde
Der milten ende der leveren mede,
Als van hitten coemt die siechede.

V. 213 *b.* Saxifagra [2]) es droghe ende heet,
Een cruut dat te recht aldus heet,
Wantet den steen ontwe brect,
Die in die blase ende in die lenden stect,
Ist datmen die wortel sijn
Drinct ghetempert in den wijn.
Ghepulvert die wortel, sonder waen,
Ende dan in een piereu ey ghedaen,
L. 128 *b.* Ende uutghesopen metter spoet,
Es jeghen tlancevel goet [3]).

Saliva es heet ende droghe;
A. 151 *a.* Haer blade sijn te prisene hoghe,
Want wijn ghesoden daer mede

607. V. A. M. soe. B. Soe maket dar tansweren v. — 8. V. A. Quaet vleisch gheneist soe mede. B. Ende aldus genuttet mede. — 10. V. A. D. soe. B. D. sieken thant thaer c. — 11. V. A. Als een l. B. Van desen crude bliven doet. — 12. V. A. E. dan b. si alle d. B. Vloen ende luse cleine ende groet. — 13. B. S. salix. — 14. V. A. ist. B. coud eest. — 15. V. A. Ghegheten. — 17. V. vander ghevenijnder. A. van ghevenijnder. B. genijnden. — 18. B. E. dat ne s. — 19. A. up. — 20. V. A. Hare s. e. g. j. donghesonde. B. Har s. e. g. j. dongesonde. — 21. V. A. enter levre. — 22. V. A. es d. s. B. Alse v. h. es. — 23. A. B. Saxifraga. — 24. V. A. rechte dus. B. crut d. aldus h. — 25. V. A. Want het d. s. o. breict. B. Want heeten s. et o. b. — 26. V. A. D. in b. e. in l. steect. B. D. de b. an d. linden s. — 27. V. A. den wertel fijn. B. Eest d. den w. — 28. V. A. Drinket. B. Ete gestampt. — 29. V. A. Die wertel g. s. w. B. Die herte g. s. w. — 30. V. A. B. moru ey. — 31. B. utgesopen. — 32. B. dlancevel. — 33. B. Salvia. — 34. V. A. Hare b. s. t. prisen. B. Har blader. — 35. B. dar m.

1) *N. R.* hec trita et comesta contra venenum quod fit morsu venenatorum animalium.

2) Lees met de varianten: *Saxifraga*. *N. R.* Saxifraga.

3) *N. R.* contra ylyacam passionem pulvis eius in ovo stabili id valet.

Es goet jeghen juchtichede
B. 93 *d.* Ende jeghen epilencie,
Dats ene sware maladie.

Viola dat cruut dat staet
Cout in den eersten naturen graet.
II jaer machmen houden dat,
Dat seghet tLatijn hier ter stat;
Maer beste es si niewe ende groene.
Men maect met dustanen doene
Syroep, datmen heet violaet.
Violetten men sieden bestaet
In watre, ende duwet doer een cleet,
Daer toe suker, dus ist ghereet.
Waert van violetten groene,
So waert dan van betren doene.
Ets goet, alsmen heeft den rede,
Den lechame tontbinden mede.
Men maect olie violaet
Dus der mede, dat verstaet:
Men siede in olie die bloemen,
Ende dolie, datmer uut siet coemen,
Dien duwemen doer een cleet,
Dats diemen violate heet.
Men sal dien sijn hovet swert,
Ist dat hem van hitten deert,
Tvoerhoeft ende slaep salven daer mede,
Ets hem grote behoudenichede.

Zinziber dat cruut dat staet
V. 214 *a.* Heet in den derden graet,
Ende in den eersten graet ist nat.
Platearius seghet dat
Een cruut es, coemt van Endi hare,
L. 128 *c.* Ende heet den wortel gingebare.

637. V. A. epilentine. B. E. oec j. e. — 38. V. A. Dat es e. s. maladine. — 39. B. V. dats cont d. s. — 40. V. A. In den e. n. raet. B. Cout in der n. ierste g. — 42. V. A. In den andren graet ist nat. B. Op datmense doet in een suver vat. — 43. V. A. best es soe. B. Mar best e. s. neuwe e. grone. — 44. V. A. dustanighen. B. van dus gedanen done. — 45. V Syrop. B. Ciroep dat h. v. — 47. V. In w. men d. B. douwet. — 48. B. Dar t. s. d. eest g. — 49. V. A. Wart v. fyoletten. B. Wart v. v. grone. — 50. V. A. wart. B. S. wart better van done. — 51. B. heft. — 52. V. A. lichame tonbindene. B. lichame tontbindene. — 53. B. maket. L. Met. — 55. V. A. B. siet. — 56. V. A. diemer ute. B. diemen ute. — 57. V. A. Diemen duwet dor dat c. B. Diemen douwet dor. — 58. V. A. datmen violaet. B. dimen violaet. — 59. V. M. s. hem die s. h. zweert. A. M. s. hem dien. B. M. s. hem dient thoeft s. — 60. B. Eest d. h. v. h. dert. — 61. V. Tforhooft slaep salmen. A. Tforhooft slaep. B. Vorhoet slaen salmen dar m. — 62. V. A. Hets h. g. behoudenlichede. B. Salven hets behindechede. — 63. B. dats crut. — 65. B. iersten g. eest n. — 67. V. A. E. c. ist ende c. B. Hets e. crut ende c. — 68. V. A. die w. B. E. die wortele heet ginvare.

Over beste dat witte hout
Jeghen der borst, die es vercout,
Ende jeghen dien couden maghe
Ist goet gheten alle daghe.
A. 151 *b.* Den lichame maket goet,
Quade humure het verduwen doet.
In wine ghesoden of ghecuwet
Seghtmen dat al dit verduwet.
B. 94 *a.* Diazinziber, diet can maken,
Es beste tot alle desen saken.

Zeduare es droghe ende heet,
Een cruut dat in Orienten steet,
In Ytalien ist oec vonden.
Tuterste es best tallen stonden [1]).
Jeghen lancevel ende wint,
Ende jeghen steken diemen vint,
Die somwile ter herten gaen,
Es zeduare goet ontfaen [2]);
Maer wie so steken beseft,
Die hi verre van der herten heeft,
Sie dat hi zeduare spaert,
Want et trecse ter herten waert.
Sijn pulver in spisen ghestrijt
Maect goeden appetijt [3]).

Zucara es waerm ende nat,
Platearius seghet dat.
Som es wit ende som bruun.
Twitste es beste int commuun,
Want dat bruun es al te heet:
Dies heeftmene in suchten leet.
Et es goet jeghen die berst,

669. V. A. O. best d. witste. B. dbeste men d. — 70. V. A. B. die b. — 71. V. A. die coude. B. die vercoude. — 72. B. Eest geten goet. — 74. B. umure et. — *Vs.* 673—674 *ontbr. bij* L. — 75. B. ende gecouwet. — 76. V. Seitmen al dat. A. B. Seitmen. — 77. V. A. Dyasinsiber. B. Ja gingebere dijt. — 78. V. A. best tote al. B. best al tote d. s. — 79. V. A. Zedeara e. dordroghe. B. Zezeware. — 80. B. crut. — 81. A. ist ist. B. eest. — 82. V. A. Bitterste. B. Dbetterste es goet. — 84. B. stecten. — 85. V. te herten. — 86. V. A. sedeware. B. seduware. — 87. V. A. steke. B. Mar w. s. steecten. — 88. V. A. B. hi *ontbr.*, heft. — 89. V. A. zedewaer. B. den sedeware spart. — 90. V. A. B. het. — 91. B. spise gefrijt. — 92. V. A. Dat m. g. abetijt. B. Maket. — 93 V. A. warem. B. Zucaria es cout. — 94. V. A. Platearis. — 95. V. A. ist w. e. s. ist b. B. eest wijt e. s. brun. — 96. V. A. Dat witte is best. B. Dat witte es best in comun. — 97. V. A. brune. B. W. brune. — 98. V. Des hevet men in zuchte. A. hevet ment in zuchte. B. Dus heftment in suchte. — 99. V. A. Het. V. borst. A. barst. B. Hets g. j. d. borst.

1) Lees met de varianten: *Tbitterste.* — *N. R.* acutiorem habens saporem.

2) *N. R.* colore cytrinum acutum et amarum saporem habens contra ventositates, yliacam passionem et quasdam punctiones cordis multum valet.

3) *N. R.* salsamentum pulveris eius appetitum excitat. — Lees in vs. 691 met de variant: *gefrijt.*

Ende jeghen hitte ende jeghen derst.
Ende dien van hitten sijn hoeft swert,
Ende dien besloten lechame deert,
Neme water, zuker, violetten,
Siet te samen sonder letten,
V. 214 *b*. Ende drinct, et toghet virtuut.

Der crude boec dat gaet hier uut.
L. 128 *d*, Haddics meer vonden in Latine,
W. 12 *a*. Ic dichtets meer met mire pine [1]).

700. V. E. j. hoest e. j. dorst. A. heest e. j. darst. B. E. j. der siecten dorst. — 1. V. A. hovet. B. E. die. — 2. V. A. Dien b. lichame. B. lichame dert. — 3. V. A. vyoletten. B. violetten. L. violentte. — 4. V. A. letten. B. Ende s. te gadre s. letten. L. lettel. — 5. V. A. het t. sine v. B. drinke het t. sine virtut. — 6. V. A. die g. B. boke die g. hir ut. — 8. B. Ic hadt gedicht met m. p. L. mere.

[1]) Hier vangt weder het Weensche fragment aan, dat loopt van B. X, vs. 708 tot B. XII, vs. 95.

BOEK XI.

Nat. Rer. L. XIII. A. 151 *c.*

Ghemenelike van allen fonteynen,
Beide van soeten ende van onreynen,
Es te verstane, esmen vroet,
Es een fonteyne quaet of goet,
Soet of staerc, of heet of cout,
B. 94 *b.* Of claer of dicke [1]) of menechvout,
Dat si die smake entie ghedaen
Van der aerden pleght tontfaen,
Daer si neemt haer beghin,
Ende daer dadre leghet in [2]).
Van fonteynen die hier staen
Doen ons die meesters verstaen,
Plinius ende sinte Augustijn,
Sinte Ysidorus ende Solijn,
Ende oec die Bible daer bi,
Ende Jacob van Vetri.

Moyses sprect, die meester wijs,
Dat int aersche paradijs
Ene fonteyne springhet so groet,
Dat viere rivieren sonder ghenoet
Comen uter fonteynen allene.
Phison noemt hi die ene,
Maer auctore hetense Ganges,

1. **V. A.** Ghemeenlike. **B.** Gemeinlijc v. a. fontainen. — 2. **V. A.** Bede. **B.** sconen. — 3. **B.** diet bevroet. **W.** Es men te v. — 4. **V. A. W.** ene f. **B.** ene fontaine q. ofte g. — 5. **V.** Soud jof s. jof. **A.** Sout jof s. jof. **B.** Sout oft starc h. oft c. **W.** Sout. — 6. **V. A.** Jof c. jof droeve jof m. **B.** Oft clarè ofte droge ofte enefout. — 7. **V. A.** gedane. **B.** oft die gedane. **W.** ende die gedane. — 8. **V. A.** pleghet tonfane. **B.** erden pleget tonfane. **W.** pleghet tontfane. — 9. **V. A.** soe nemet. **B.** Dar s. nemet har. — 10. **B.** Daer die erde l. i. — 11. **B.** hir. — 12. **V. A. B.** die redene. — 13. **A. B. W.** sente. **V. A.** Austijn. — 14. **V. A. W.** Sente. **B.** Sinte *ontbr.* — 15. **B.** dar. — 16. **V. A.** Vitri. **B.** E. mester J. v. Vitri. — 17. **V. A.** spreict. **A.** de m. **B.** spreect d. mester. **W.** spreect. — 18. **V. A.** aertsche. **B.** in dierste. **W.** aerdsche. — 19. **B.** fontaine. — 20. **V. A.** IIII r. **B.** riveren. — 21. **V. A.** ute derre fonteine. **B.** ute deser f. alleine. — 22. **V. A.** Fyson nomet. **B.** Fisoen n. h. d. eine. **W.** Fison. — 23. **V. A.** Mare. **B.** Mar ander auctores nomense. **W.** Mar.

---

[1]) Lees met de variant: *droeve*, in plaats van *dicke*.

[2]) *N. B.* Generaliter de fontibus dicendum est, quod saporem aut virtutem, aut colorem ex occultis terre visceribus trahunt, de quibus originem fluentes ducunt.

Die doer daerde, sijt seker des [1]),
Coemt uten aertschen paradyse,
Ende in ere wonderliker wise
Comen si uut enen berghe ghewallet
Van India, ende vallet
Dat edel lant al doer enture.
Van hare reynre nature
Vintmen in haer sant ghemene
Fijn gout ende diere stene.
Gyon, die oec Nilus heet,
L. 129 *a*. Sprinct bi den berghe Adlas ghereet;
W. 12 *b*. Daer naer, eer dat es wel lanc,
Doet hi in daerde sinen ganc,
V. 215 *a*. Ende loept onder die dode zee [2]);
Daer na, dats te wonderen me,
Niet verre van den overe dan
Springhet hi, ende voert an
Coemt hi snellike ghelopen
A. 151 *d*. Doer tlant van Ethiopen,
Ende maect met sinen water nat
Egipten, so datmen in dat
Coren winnet, dus lesement dicken,
B. 94 *c*. Ende deelt hem in VII sticken,
Ende loept in die ze ghereet,
Die Mediterraneum heet.
Tygris ende Eufrates mede
Springhen beide uut ere stede
In dat meeste Armenien,
Uut enen berghe, horic lien,
Ende dan alte hant

24. V. A. dor. B. dor derde des s. gewes. W. deur. — 25. B. ertscen. — 26. V. wonderlike. B. In ene wonderlike w. — 27. V. A. Comsi ute. B. Want si comen uten b. die altoes walt. — 28. B. V. Endi e. valt. — 29. V. A. durenture. B. dorenture. W. duere enture. — 30. V. A. edelre n. B. harre r. n. W. reyne. — 31. V. A. hare lant. B. haren gront gemeine. — 32. B. dire steine. — 33. B. Nilius. — 34. V. A. W. Springhet. B. Springt oec b. d. b. Ethna g. -- 35. V. A. D. na eer het. B. Die dar na eer iet l. — 36. V. A. echt s. g. B. Comt ende brinct haren g. — 37. V. A. rode. B. Al tote in die wilde z. — 38. V. A. W. wonderne. B. Dits te wonderne vele mee. — 39. V. A. hoevere. B. Dar na van den o. niet verre dan. — 40. V. A. vortan. B. Springt si e. vort a. W. voert an. L. vaert. — 41. B. C. si. — 42. V. B. Dor dat lant. A. Dor dat tlant. W. Duer dat lant. — 43. V. A. W. watre. B. haren watre. — 45. V. A. leesment. B. dit leestmen. — 46. B. Dese deilt hare in seven s. — 47. B. loep. — 48. V. A. W. Mediterraneum. B. Diemen Mediterranum h. — 50. V. A. W. bede. B. beide u ere s. — 51. B. In d. lant v. Ermenien. — 52. V. berch. B. Ute. — 53. V. A. Ende . . . . . danne alte hant (*in beide Hss. is ruimte voor een woord opengelaten*). B. E. van danen.

---

1) *N. R.* per viscera terre defluencia quibusdam subterraneis meatibus.

2) Lees met de variant: *rode*, in plaats van *dode*. — *N. R.* mare *rubrum* pertransiens.

Een elke loept doerch menech lant [1]).
Men seghet dat dese fonteyne
So groet, so milde, so doerreyne,
Benettet ghemenelike
Die plaetsen van al aertrike,
So willen some wisen verstaen,
Dat alre fonteynen adren gaen [2])
Uut deser moeder fonteyne,
Ende si of goet of onreyne
Worden bi der aerde nature,
Daer si comen ghelopen dure,
Ende alle lopende watre keren
Ten hoefde, daer si [3]) die macht ons Heren
Eerst springhen dede moeghentlike,
Om te lopene ewelike.
Nu hoert wonderlike dinghe
Van elker fonteynen sonderlinghe.

L. 129 *b.* Solinus ende Jacob van Vetri
Segghen dat een fonteyne si
W. 12 *c.* In Epirus, daermen te hant
In mach blusschen enen brant,
Ende te hant weder ontsteken:
Dit machmen voer wonder spreken.
In Ethiopen dat hete lant,
V. 215 *b.* Daer volc woent, heet Garamant,
Dar bi es ene fontaine vonden,
Alsoe alse ons die boke orconden [4]),
Enes daghes so cout dats niemen gheniet,

54. V. A. Ende e. l. dor. B. Vloien si dor m. l. W. In elke l. duer m. l. — 55. V. A. Nu s. d. d. fonteine. B. Nu seidmen d. d. fontaine. W. Nu s. W. L. fonteynen. — 56. V. A. dure r. B. Die dus melde es dus goet dus r. W. duer reynen. — 57. V. A. Benettet. B. Benettet gemeinlike. W. L. Benetten. — 58. V. A. al erdrike. B. plaetse v. al ertrike. W. plaetse. W. L. al *ontbr.* — 59. V. A. W. wise. B. Some wise willen v. — 60. V. A. alle f. adre. B. alle fonteinne. W. alle fonteine. — 61. V. A. Ute. B. Ute d. moder deser f. — 62. B. E. werden si scone ofte o. — 63. V. A. deser arden. B. Dats b. d. erden n. — 64. B. Dar. — 66. V. A. hovede daense. B. Tharen hovede danense. — 67. V. A. moghendelike. B. mogenlike. — 68. W. Omme. — 69. V. A. hort. B. hort hir wonderlinge d. — 70. B. fontainen. W. elke fonteyne. — 71. V. A. B. Vitri. — 72. V. A. B. W. ene f. — 73. B. darmen thant. — 74. V. Bluxem m. wol e. b. A. Bluxen m. wel e. b. — 75. B. Thant weder in o. — 76. V. A. over w. B. W. vor w. — 78. V. A. heetet. B. Wont v. heet G. — *Vs.* 79—80 *ontbr. bij* L., V.. A. *en* W. — 81. V. Daghes so comt dat. A. Daghes s. c. dat. B. Die dages es so c. dats niman g. W. Ene es sdaghes.

[1]) Lees in vs. 53, in plaats van *dan*, met de variant: *van danen*. — *N. R.* in quodam monte Maioris Armenie egredientes, statim a se invicem separantur.

[2]) Lees in vs. 55 met de variant: *Nu seghetmen*. — *N. R.* Cum autem praedictus fons paradisi *universe* terre superficiem in 4or fluminibus irrigare dicitur, ex variis terre qualitatibus quidam fontes frigidas habent aquas, alii calidas et fetidas.

[3]) Lees met de varianten: *daense*.

[4]) Lees in vs. 81 met de variant: *Daghes*. — *N. R.* tam frigidus de die ut non bibatur, tam calidus de nocte ut non tangatur.

Nachts so heet dat al versiet.
A. 152 *a.* Jacob van Vetri, diet kent,
Seghet een borne in Orient,
Daermen griex vier of can maken
Met toeminghen ander saken [1];
B. 94 *d.* Ende alst woert ontsteken iet,
Sone can ment gheblussen niet,
Ensi met sande of met aisine,
Jof met des menschen orine.
Plinius seghet dat ware si,
Daer hoghe wonden ghenesen bi [2];
Ende sulke watre die wonden pleghen
Ghenesen, sijn sire mede ghedweghen [3].
Augustinus spreect sekerlike,
Dat een fonteine es in Affrike,
Die harde scone singhen doet
Hem dier of drinken moet.
Plinius seghet dat si
Een fonteine, heet Cifri [4],
Die luxurie doet vergaen.
Augustijn doet verstaen,
Dat twe fonteinen sijn in Cessile:
Die ene heeft macht talre wile,
Dat si vrouwen ghevet macht
Tontfaen van manne dracht,
Ende dandre beneemt saen
Vrouwen dat si kint ontfaen.
L. 129 *c.* Oec seght hi mede dat in Tessale

82. B. Ende snachts. — 83. V. A. Vitri. V. die. B. Vitri dijt. — 84. V. A. ene b. B. Seid e. b. es. — 85. V. A. an c. m. B. Darmen g. vir af mach m. — 86. V. A. W. toeminghene. B. Ende hijs goet ter meneger saken. — 87. V. A. W. wort. B. wert onsteken. — 88. V. cant. V. A. W. gheblusschen. B. gebluscen. — 89. B. Ende si m. s. ofte. — 90. V. A. Of. B. Oft m. d. minscen urine. — 91. V. A. seit d. water. B. P. sprect d. een water si. W. watre. — 92. V. A. D. oghen w. B. Dar wonden. — *Vs.* 93—94 *ontbr. bij* B. — 95. V. A. spreict. B. Augustijn sprect. — 96. V. A. W. Dat ene f. in A. B. ene fontaine. — 97. V. A. W. Es die s. s. d. B. D. herde suete s. — 98. V. A. H. die daer of. B. Den genen dine d. m. W. diere. — 99. B. P. s. oec d. si. — 100. V. A. Ene f. sefiri. B. Ene f. soe sege vri. — 1. B. Datsi. — 2. V. A. Austijn. B. Sinte A. d. ons v. — 3. V. A. Sisile. B. Cesilie. W. Cessilen. — 4. V. A. Deene h. de m. B. Dene heft die m. alle w. W. wilen. — 5. V. A. soe v. gheven. — 6. V. A. Tonfanghene. B. Tonfane. W. Tontfane. — 7. V. A. dander die. B. benijt. — 8. V. A. V. d. s. kinder o. B. Dat die v. kint o. L. W. niet kint. — 9. V. A. W. seghet. B. seit hi dat. L. W. Cessale.

---

[1]) *N. R.* Fons .... ex cujus aquis grecus ignis efficitur, quibusdam aliis admixtus.

[2]) Lees met de varianten:

Plinius seghet dat *water* si,
Daer *oghen* wonden ghenesen bi.

N. R. Fons .... qui *oculorum* vulnera curat.

[3]) *N. R.* Aque etiam in quibusdam mundi partibus sunt, que vulneribus medentur lota ex ipsis aquis.

[4]) *N. R.* Fons est in Cyfiri.

Flumen lopen in enen dale,
Watermen die scape in dene,
W. 12 *d.* Si worden swart al ghemene [1]),
Ende in dandre, nu merct dit,
Worden alle scape wit.
Watermense nu hier nu daer,
So wordense bont van haer.
Jacob van Vetri die seghet,
Dat in Ydumea leghet
Een borne, die loopt fonteyne heet,
IIII waerf ten jaere, alsmen weet,
V. 216 *a.* So verkeert si hare ghedane [2]),
A. 152 *b.* Drie maende achter een, ic wane,
Nu roet, nu groene, nu droeve, nu claer,
Ende dese dinc vintmen, dats waer.
Oec seghet Plinius dat watre sijn,
Diere of drinct hi verhaet wijn.
B. 95 *a.* Augustijn die orcont:
Sulc water es, daer in den gront
Alle ding gaen, diemer in leghet [3]);
Ende van der doder zee men seghet,
Al daer wilen eer was tlant,
Dat God met viere heeft verbrant,
Dat niet en can ghehinghen,
Datter enighe dinc in singhen [4]).
Oec seghet sinte Augustijn,
Dat noch sulke watre sijn,
Die III waerf onder dach ende nacht

110. **V. A.** F. l. II te dale. **B.** F. l. twee te d. — 11. **V. A.** Wathert men d. scaep. **B.** Wastmen enege scaep. — 12. **B.** swert. — 13. **V. A.** marct. **B.** E. i. d. merket. — 14. **B.** Werden. — 15. **V. A.** Wathert mense nu hir. **B.** hir. — 16. **V. A. W.** S. worden si b. ghehaer. **B.** Si werden b. gehaer. — 17. **V. A. B.** Vitri. **B.** die *ontbr.* — 19. **V.** Eene b. d. l. ponteine. **A.** Eene b. d. loop ponteine. **B.** lopende es so heet. — 20. **V. A.** Viere warf t. j. alsment. **B.** Vierwerf t. j. alsement w. — 21. **V. A.** soe. **B.** Ende so verkert hare g. — 22. **V. A.** maent after. **B.** maent. — 23. **B.** rode n. grone n. drove n. clar. — 24. **B.** dits w. **W.** ding. — 25. **V. A.** Seit P. d. water. **B.** seid. — 26. **B.** Dire af d. hem verledet w. — 27. **V. A. B.** Augustinus. — 28. **V. A.** Dats s. w. e. dart in g. **B.** Dat water so snel es dat i. d. g. **W.** daert. — 29. **V. A.** dinc gaet. **B.** dinc vloiet. **W.** gaet. — 30. **B.** roeder z. — 31. **B.** Al dar w. e. w. dlant. — 32. **V. A.** hevet. **B.** heft. — 33. **V. A.** D. niene can ghedenken. **B.** niemene c. gedinken. **W.** ne can. — 34. **V. A.** dinghen in sinken. **B.** enege dinge sinken. **W.** enech. — 35. **B.** seit. **W.** sente. — 36. **B.** selke watere. — 37. **B.** driewerf.

---

[1]) *N. R.* ex uno bibentes oves dicunt eas fieri nigras.

[2]) *N. R.* Fons *Iob* in Ydumea est, qui quater in anno noscitur mutare colorem suum. — Vs. 119 is in alle Hss. bedorven en aldus te verbeteren:

Een borne, die *Jobs* fonteyne heet.

[3]) *N. R.* Stagna sunt in quibus nulla res natare potest, sed omnia merguntur.

[4]) Lees met de varianten:

Dat *niemene* can *ghedinken*,
Datter enighe dinc in *sinken*.

N. R. in quibus omnia fluitant nec mergi possunt.

Nu soete sijn, nu van sure cracht.
Jacob seght in sine scrifture:
Men vint fonteynen van der nature,
Die waerm sijn ende oghen ghenesen.
Men mach dene kennen bi desen,
Want dief die gheghen diefte sweert,
Te hant hem dat water deert;
Want hi woert blint, dit sietmen toghen [1]);
L. 129 *d.* Es hi onsculdich, hem betren doghen.
Solinus doet ons verstaen,
Dat een fonteyn es, sonder waen,
Ist datmer bi blaset ende pijpt,
Si vaert als die die soetheit grijpt [2]),
W. 13 *a.* Ende wast alsoe die noten verstaet,
So dat si boven den ovare gaet.
Liber Rerum mede seghet,
Dat in clene Bertaengen leghet
Een fonteyne over een,
Ghietmense op enen steen,
Die al daer bi es gheleghen,
Daer woert een sweerc ende een reghen,
Ende donker daer toe mede [3]).
Te Jherusalem bi der stede
A. 152 *c.* Es die fonteine van Siloe,
V. 216 *b.* Die water gheeft nu min, nu me,
Alse God jan den lieden [4]):
Dit horewi ystorien bedieden.
Een flume loept, wi lesent dus,

138. V. A. N. s. s. nu v. **B.** Suete s. van suere c. **W. L.** s. ende v. s. o. — 39. **V. A.** seghet in sire. **B.** seid ende sine s. **W.** seghet. — 40. **V.** naturen. **B.** fanteinen. — 41. **V. A. W.** warem. **B.** wram. — 42. **V. A.** diene k. **B.** Dien machmen kinnen bi d. — 43. **V. A. W.** jeghen. **A.** zwert. **B.** jegen d. swert. — 44. **B.** Thant. — 45. **V. A.** wort blent. **B.** dat machmen t. — 46. **B.** hijs o. — 48. **V. A. B. W.** ene fonteine. — 49. **B.** Eest d. b. b. ofte pipet. **W.** Eist. — 50. **B.** Van joien datsi die suetheit gripet. — *Vs.* 150 *ontbr. bij* **L.** *en* **W.** — 51. **V. A.** als die de note. **B.** Wast si alsemen dar na v. **W.** alsi. — 52. **V. A.** b. hoeveren. **B.** Want si. **W.** ouvere. — 54. **B.** int cleine Bertanien. — 55. **V. A. B. W.** Ene. — 56. **A.** Ghietmensche. **V. A.** up. — 57. **B.** D. dar. — 58. **V. A.** wort e. s. saen e. e. r. **B.** Dar riest een swerc alst ware e. r. **W.** wort e. swaerc. — 59. **V. A.** E. een donre. **B.** E. een donder dar. — 61. **V.** fonteine v. aloe. **A.** fonteine v. Ciloe. **B.** fonteine. **W. L.** stede. — 62. **V. A.** ghevet n. m. no. m. **B.** watre gevet min no m. — 63. **V. A.** Also als. **V.** die l. **B.** Also alst G. anden l. **W.** Also. — 64. **V. A.** horen wi istorie. **B.** historien. **W.** horen wi. — 65. **V.** Eene f. l. w. lesen. **A.** Eene f. loop w. lesen. **B.** Ene f. l. w. lesen. **W.** Ene.

---

1) Lees in vs. 142: *dieve*, in plaats van het in alle Hss. bedorvene *dene*, *diene*, *dien*. — *N. R.* Fontes quidam .... *fures* aut arguunt, nam qui sacramento furtum negant, si periurus efficitur, aquis praedictis excecatur, cet.

2) *N. R.* exultabundus ad sonitum elevatur, et tamquam miretur vocis dulcedinem.

3) Lees met de variant: *een donre*. — *N. R.* cujus aque super propinquum lapidem proiectae pluvias et tonitruas provocare dicuntur.

4) *N. R.* ter vel quater in ebdomada ex visceribus suis dulces aquas emittit.

Bi den berghe Lybanus
B. 95 *b.* Tusschen twe stede, als ict las,
Tusschen Rafana ende Archas,
Ende es gheheten Sabaet,
Om dat binnen al der weken en gaet
Altoes water enghene,
Sonder saterdaghes allene:
Dan is soe vaerdech ende snel,
Ende vervult met watre wel.
Ons scrivet Jacob van Vetri,
Dat int lant van Persi
Es een riviere want elker nacht [1])
Vervrieset si van groeter cracht,
Datter liede ende beeste op gaen,
Ende sdaghes doeit si weder saen.
Bi Suurs so springhet in de zee
Ene adre ende nemmee
Also sere uut den gronde,
L. 130 *a.* Datmense mach talre stonde
Boven sceppen soete ende goet,
Sonder als die stoerm doet
Hoghe heffen die zebaren:
Sone sietmer niet te waren [2]).

W. 13 *b.* Dit hebbic van fonteynen vonden.
Nu hoert vort teser stonden,
Wat crachte men vint an stene,
Ende voeren die tale int ghemene.

166. B. Anden. W. Libamus. — 67. V. A. steden a. ic. B. Tuscen tween steden. W. tween steden. — 70. V. A. bin a. d. weke ne g. B. b. der weke ne g. W. Omme d. bin a. d. weke ne g. — 71. V. A. Daer a. w. neghene. B. A. geen w. groet no clene. W. neghene. — 72. V. A. S. des s. B. tsaterdages. W. satersdaghes. — 73. V. A. W. D. es si v. B. D. es si verdech. L. ist. — 74. V. A. vervullet van w. B. E. vol volt van w. die stede w. W. vervolt. — 75. V. A. B. Dus s. J. v. Vitri. — 76. V. A. Oec seghet hi int l. B. Oec seid hi dat. W. Perchi. — 77. V. A. E. e. r. die e. n. B. E. ene r. die e. n. W. ene reiviere van (?) e. n. — 78. V. V. met so. A. V. mit so. B. Vervriset met so. — 79. V. lieden e. beesten up. A. beesten up. B. beesten. W. lieden e. beesten. — 80. V. A. daghes doyet soe. B. dages doit. W. doit. — 81. V. A. W. in die z. B. Busurs so s. bider z. — 82. A. neemmee. B. andre. — 83. V. A. B. W. uten g. — 85. B. suet. — 86. V. A. storm. B. alst d. stroem. W. alst d. storen. — 87. V. A. effen. B. Alse hoge. — 88. B. Soe en s. n. twaren. — 89. V. A. heb ic. — 90. V. A. Hort nu v. hier tesen s. B. Hort v. nu tesen s. W. voert. — 91. V. Van crachten datmen v. A. Van c. datmen v. B. datmen v. in steine. W. crachten. — 92. V. A. W. voren. B. vore d. t. i. gemeine.

[1]) Lees met de variant:

Es een riviere, *die* elker nacht
Vervrieset *met so* groter cracht.

N. R. Fluvius... qui semper de nocte congelatur, adeo quod homines et pecora ipsum transire valeant.

[2]) *N. R.* Fons in mari est superioris partis civitatis Tyrensis, qui aquis dulcissimis tanta vehemencia prosilit a fundo maris, ut duobus aut tribus cubitis super mare saltat, et hoc cum mare tranquillimum est.

BOEK XII.

Nat. Rer. Ghemenelike sijn best die stene,
L. XVI. Die ons comen groet ende clene
Bi den rivieren neder te waren
Uten paradyse ghevaren.
A. 152 *d.* Stene die comen van Orient
Die sijn verren wel bekent.
Niemen twifels, dien men vroet acht,
Stene en sijn van groter cracht,
Want men siet an den seylsteen,
Des en onbeert scipman engheen,
V. 217 *a.* Hoe hi die leetsterre wiset,
Nochtan es hi ondiere ghepriset;
Maer bi reden en canmen niet
Gheproeven die cracht diemen siet,
B. 95 *c.* Wanen si comen mach yet lichte,
Sonder bi ons Heren ghichte.
Nu sal icse ju bi namen noemen,
Also als si in ordinen comen,
Na dordine van den A. b. c.
Vort altoes no min of mee.

Amesticus [1]), den ic eerste sette,
Es ghelijc der violette,
Ende daermense vint so ghedaen,

1. **V. A. W.** Ghemeenlike. **B.** Gemeinelijc s. b. de s. — 2. **B.** Diemen vint. — 3. **V. B.** Bi der. — 5. **V.** Steenen. **B.** ut O. — 6. **B.** Ende uten lande dar omtrent. — *Vs.* 6 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.** — 7. **V. A.** ne twivels diemen. **B.** Niman twivels dimen. **W.** twivels diemen. — 8. **V. A.** macht. **B.** Sine sijn v. herde g. c. **W.** ne s. — 9. **B.** seit. — 10. **V. A.** Dies ne ombeert s. negheen. **B.** Dies nontbert. **W.** Dies nombeert. — 11. **V.** hi *ontbr.*, leesterre. **B.** H. h. hem d. leitsterre. — 12. **V.** ondire. **B.** niet dire. — 13. **V. A.** redenen ne. **B.** redenen c. n. **W.** redene ne c. — 14. **B.** Geproven d. c. datmen s. — 15. **V. A.** hiet l. — 16. **B.** bi *ontbr.* — 17. **V. A.** u bi n. nomen. **B.** u in ordinen nomen. **W.** nomen. — 18. **V. A.** comen. **B.** alsi bi namen comen. **W.** A. a. hier na comen. **L.** staen. — 19. **B.** van C. b. c. **W.** Teerst in A daer na in B. — 20. **B.** Also vort no myn. **W.** Na dordine van den A. b. c. — *Vs.* 20 *ontbr. bij* **L.** — 21. **V.** Ametistus die i. eerst. **A.** Ametistus dien i. eerst. **B.** Ametistus dien ic ierst. **W.** dien ic eerst. — 22. **V.** ypolette. — 23. **V. A.** daermen. **B.** darmense.

---

[1]) Lees met de varianten: *Ametistus*, en in vs. 25: *Ametisten*. — *N. R.* Ametistus.

Dat sijn die beste, dats sonder waen.
Some amestice sijn
Ghevaerwet na den roeden wijn,
Mettien watre verkeert [1]).
L. 130 *b*. In Ethiopen, alsmen ons leert,
Vintmense ende in Endi,
Ende in Germania hier bi,
Maer die en sijn bor diere,
W. 13 *c*. Noch oec van scoenre maniere.
Weder ware hi ware so min [2]).
Die cracht die hi hevet in,
Dats dat hi dronkenscep verdrivet,
Alsmen ons leert ende scrivet.

Achates es een diere steen,
Swart vintmer menech een,
Daer witte adren in gaen.
Oec seghtmen ons, sonder waen,
Dat hi in hevet figure
Ghewassen bi rechter nature,
Als die ystorien doen verstaen,
Dat coninc Pirrus sonder waen,
A. 153 *a*. Die wilen street jeghen die Romeine,
Enen achaet hadde reyne,
Datter in stonde properlike
Neghen instrument der musike,
In dien middel Apollo
Met dier harpen sittende so [3]).
Ende dit en maecte leec noch cleerc,

24. **V. A. W.** Dats d. b. sonder w. **B.** dats *ontbr.* — 25. **V. A.** ametisten. **B.** Sometisten s. **W.** amasticen. — 26. **B.** Geveruwet. — 27. **V. A. W.** Metten. **B.** Metten watere verkert. — 28. **B.** alsemen. — 30. **B.** Germenien hir. — 31. **V. A.** Mare d. ne s. ne bore d. **B.** Mar d. ne s. borediere. **W.** Mar d. ne s. bure d. — 32. **B. W.** No oec. — 33. **V. A.** Werder w. hi ware min. **B.** Ende der werde heft hi myn. — 34. **B.** D. c. die heft hi in. — 35. **V. A. B.** dronkenscap. **W.** dronkenscepe. — 37. **V. A.** A. dat es. — 38. **V. A.** Zwart so v. **B.** Swert soe v. — 40. **V. A.** seit men. **B.** seitmen o. over w. **W.** seghemen. — 41. **V. A. B. W.** figuren. — 42. **V. A. W.** naturen. **B.** gerechter naturen. — 43. **B.** Alse distorien. **W.** hystorien. — 44. **V. A.** Pirrus. **B.** Dattie c. Eneas. **L.** Pirus. — 45. **B.** Romine. — 46. **V. A.** achaet h. so r. **B.** E. achaet h. hi so rine. **W.** had hi r. **L. W.** achiet. — 47. **V. A.** stont. **B. W.** stonden. — 48. **V. A.** instrumente. **B.** instrumente van der m. — 49. **V. A. B.** die middelt. **W.** die middele. — 50. **V. A.** Metter harper sittende. **B.** M. harre h. sittende s. **W.** Metter haerpe sittende. **L.** sitten. — 51. **V. A.** ne m. l. no clerc. **B.** ditte ne m. l. no clerc. **W.** ne m. l. no.

---

[1]) *N. R.* Est autem quidam, qui est velut gutta rubei vini corrupta aqua.

[2]) Lees met de variant:

Werder ware hi, *waerre* min.

N. R. Carior esset hic lapis, sed maxima copia eius est.

[3]) *N. R.* Apollo... cytharam manu tenens.

217 *b.* Maer et was der naturen werc.
Dese steen verdrivet venijn,
Den draghere doet hi staerc sijn,
Ende ghevet gheluc ter cure
In menigher sware aventure,
Ende hi maecten bequame ende lief.
Hi weert den dief, seghet die brief [1]),
Ende hi maect die oghen claer.
Houdmenne den viere naer
So riect hi soete, als wi lesen.
Eneas die hadde desen,
Die van Troien vlo die man,
Die menighe sware noet verwan.

L. 130 *c.* Alabaustus, wi lesen dit [2]),
Es een steen dien men vint wit,
Daer men vate of maect goet,
Daer men specie in doet,
Want niet lichte in langher stont
W. 13 *d.* En worter specie in onghesont.
Omtrent Damasch ende Thebe mede [3])
Vintmense van groter withede,
Maer die beste coemt van Endi.
Maer die steen, dat seghtmen mi,
Es die vrientscap bejaghet [4])
Hem dien over hem draghet.
In dit vat brochte Magdalene
Die diere specie entie rene,
Daer si Jhesum salvede mede,
Al daer hi at ter selver stede.

52. B. Mar dit. — 53. V. A. Desen s. B. stene verdriven. — 54. V. A. starc. B. Sinen d. d. h. starc. — 55. B. geeft. — 56. V. A. W. menighe. B. swarre. — 57. V. A. W. maectene. B. Ende maectene. — 58. V. A. den dorst. B. Ende wert seit dese b. — 59. B. clare. — 60. W. Houtmen. — 61. V. A. So riect. B. Ende hi r. suete alse. L. So *ontbr.* — 63. B. Doe. — 65. B. Alabastus. — 66. V. A. W. diemen. B. E. e. s. van varuen w. — 67. V. A. maket. B. Darmen v. af maket. — 68. B. Darmen diere s. — 70. B. Wertter. W. Ne w. — 71. V. A. O. D. ende Teben. B. Damas ende Teben. W. Ommetrent D. ende Teben. L. D. te T. — 72. V. A. Vintment. — 73. V. A. dat beste. B. W. Mar. — 74. V. Men seghet die steen es seghe vri. A. Men seghet de s. es seghe vri. B. Ende men seget hi es sege vri. W. Mar d. s. d. seghemen m. — 75. V. A. Ende hi vrienscepe. B. Ende dat hi v. b. — 76. V. A. Hi diene. B. Hi dine. — 77. B. brachte Madalene. — 79. V. A. soe Jhesus. — 80. B. Daer hi lach. W. si at.

---

1) Lees met de variant: den *dorst.* — *N. R.* sytim sedat.

2) Noch in *De Nat. Rer.* noch bij Konrad von Megenberg wordt het albast behandeld. Verg. Vinc. *Spec. Nat.* L. IX, c. 16: ab Ysidoro inter marmora ponitur.

3) Bij Vinc., t. a. pl.: circa Thebas Egipcias et Damascum Syrie.

4) De lezing der varianten is in vs. 74—75 te verkiezen:

Men seghet die steen es seghevri,
Ende hi vrientscap bejaghet.

Adamas dats een steen
Die ghenatuurt es in tween:
Ende adamas vintmen dat si
A. 153 *b*. Int alende van Endi [1],
Dien vintmen in den dale
Onder fine rotsen van carstale,
Ende es na den carstale claer;
Maer een deel ghevaerwet daer naer
Datmen ghevijlt yser siet.
Desen machmen breken niet
Met viere noch met slaghe enghene,
Dan met bocs blode allene
V. 218 *a*. Waerm rinende utermate der wonde [2]:
Daer mede scoert hi daer ter stonde.
B. 96 *a*. Met sine splentere gheset in stale
Snijtmen ende gravet wale
Die harste-stene diemen vint.
Dese es mere niet een twint
Dan men die haselnoete weet:
Sulc man desen dyamas heet [3].
Men seghet dat hi gracie ghevet
L. 130 *d*. Hem diene over hem hevet,
Op datmen hem over vrientscap gaf,
Ende dat hi anders niet een caf
En diet, ensi also bejaghet.
Hi es te beter, alsmen ons ghewaghet,
Es datmene doet staen in stale,
Ende es dat vingherlijn alte male
Van goude ghemaect allene,

81. **V. A. B. W.** dat es. — 82. **B.** gedeilt was. **W.** ghetuert. 83. **V.** Den a. **A.** Een a. **B.** Enen a. — 84. **V. A. W.** In talende. **B.** In alt ende v. Indi. — 85. **V. A.** Die v. aldaer. **B.** D. v. dar. **W.** Die. — 86. **V. A.** rootsen v. cristale. **B.** r. kerstale. . rootsen. — 87. **V. A. B.** kerstale. — 88. **B.** Mar niet geveruwet al d. n. **W.** Mare. — 89. **B.** Maer een deel na datmen gemelt iser s. — 90. **V. A.** D. ne m. — 91. **V. A. W.** no m. s. neghene. **B.** no m. slagen gene. — 92. **V. A. W.** buxs bloede. **B.** Sonder m. bucs bloede. — 93. **V. A.** Warem rinnende uter wonden. **B.** W. lopende ut ere wonden. **W.** Warem rinnende. — 94. **V. A.** scuert, stonden. **B.** Dar af scort hi in corten stonden. **W.** scuert. — 95. **V. A.** splenteren. **B.** splinteren. — 96. **V. A.** Snijtmen e. ghegraveert. **B.** Snijtmen e. gravert w. **L. W.** Setmen. — 97. **V. A.** Dits de artste steen. **B.** herste s. dimen. — 98. **A.** meerre. **B.** D. en es merre n. en twijnt. **W.** merer. — 99. **V. A.** aselnote. **B.** Datmen. — 100. **V. A.** dyamant. **B.** Selc desen diamant h. **W.** S. m. die d. d. hevet..— 1. **B.** seid, geeft. — 2. **B.** Dine over hem draget ende heft. — 3. **V. A.** Up d. h. dor vrienscap. **B.** dor v. **W.** vrienscap. — 4. **V. W.** en caf. **B.** Anders diet hi n. e. c. — 5. **V. A.** Ne d. hine si. **B.** Ne diet hi en ware a. b. **W.** Ne. — 6. **V. A.** Hi es die betert alsmen g. **B.** alsemen. **W.** die beter. — 7. **V. A.** Ist datmen. **B.** Eest datmenne. — 8. **V. A.** E. els d. vingerlijn. **B. E.** alse d. vingerlijn. **L.** vingherin. — 9. **V. A.** V. g. si g. al reene. **B.** V. g. g. si reine.

[1] Lees in vs. 83 met de variant: *Een* adamas. — *N. R.* Est adamas in ultimis partibus Indie.

[2] *N. R.* hircorum sanguine, recenter fuso calefactus scinditur. Lees met de variant: *uter* wonde.

[3] *N. R.* Hic lapis a quibusdam dyamas dicitur.

Doer die ere van den stene [1]).
Men vint enen andren dyamant
Tote Arabien int lant,
Ende in die ze mede, alsmen seghet,
Die bi den lande van Cipers leghet,
Ende yserinne die es [2])
In Grieken bi Philippus,
Ende dien hetewi den seilsteen.
Des en connen overeen
Die scipliede onbeeren niet,
Want alsmen sonne no sterre en siet,
Wiset hem die steen den leetsterre:
Anders bleven si in den werre.
A. 153 *c.* Bi dien datse die steen leert,
Weten si waer si sijn ghekeert.
Dese steen, des horic lien,
Es nutte te toeverien.
Hi ghevet hem cracht ende bejaghet
Jeghen sinen viant, diene draghet.
Hi versteect drome die ydel sijn,
Ende hi openbaert venijn [3]);
Want men seghet dat hi sweet,
Es dat venijn bi hem steet.
Die metten viande sijn beseten
V. 218 *b.* Es hi nuttelec, wilmen weten.
B. 96 *b.* Ten luchtren aerm horic ghewaghen,
Dat hi wille sijn ghedraghen.

Abeston dats overeen
In Arabia een steen,
L. 131 *a.* Als iser so ist ghedaen [4]).

110. V. A. Dur. B Dor, steine. — 11. B. ademant. — 12. V. A. Tot. B. T. A. dat l. — 13. V. in *ontbr.* B. mede *ontbr.* — 15. B. Ende in die see die oec es. — 16. V. A. Philippis. B. Griken bi Philippes. — 17. V. A. B. den *ontbr.* — 18. V. A. ne c. V. c. wi o. B. Ende dies ne c. — 19. B. sciplide. — 20. V. A. Int water a. B. W. alse een die leitsterre nine s. — 21. V. A. die l. B. Wist h. d. s. die l. — 22. V. Ander. V. A. in der w. B. den *ontbr.* — 23. V. A. B. datse. L. dat si. — 24. V. A. bekeert. B. war s. s. bekert. — 25. V. A. die h. l. B. D. s. es h. l. — 26. B. Nuttelijc te t. — 27. B. geft. — 28. V. sine v. ende d. A. v. ende d. B. dine d. — 29. B. verstect. — 30. B. oppenbaert. — 32. V. A. Ist d. B. Alse enech v. — 33. V. A. viant. B. viant es. — 34. B. wiltmen. — 35. V. A. arme. B. Ter luchter hant. — 37. V. A. Albesten. B. Albesteen. — 38. V. A. Archadia. B. Archadie. — 39. V. A. A. yser roest g. B. Alse i. roest es hi g.

1) *N. R.* huius vis maior perhibetur, si sedes eius cum in anulo ponatur ferrea sit, anulo tantum pro dignitate lapidis ex auro constante.

2) De tekst is in alle Hss. bedorven. *N. R.* et in ferraria que Philippis est. Doch Vinc. L. IX, c. 41, heeft een duidelijker lezing: Quartum producit *ferraria vena* Philippis. Waarschijnlijk zal de ware lezing zijn:

Ende *in die* yser*mine* die es.

3) *N. R.* Sompnia etiam vana repellit et venenum fugat.

4) Lees met de varianten: *yserroest.* — *N. R.* coloris ferruginei.

Onsteken machmen sonder waen,
Maer nemmeer in ghere maniere
En wort hi gheblust van viere.
Dies segghen die wise meesters al bloet,
Ende dit es wonder alte groet.

Amantos, men vint dat wale,
Es een der stene horic in tale[1]),
Ende es als aluun ghedaen.
Een siden cleet bestrijctmen saen
Met desen, so dat sine maniere,
Dat onscaet blijft in den viere[2]),
Ende wort claer in der ghebare
Als of et ghewaschen ware.
Goet es hi jeghen sorterie
Ende jeghen alrehande toverie[3]).

Allectorius es over een
Dat wi heten den capoensteen,
Als ghi moeghet ondersoec
Hier voren doen in der voghel boec[4]),
Van der grote dat es een bone,
Ghedaen na dat carstal scone,
Anders dan hi donker es[5]).
A. 153 *d.* Diene in den mont draghet, sijt seker des,
Hine laet ghenen dorst hem naken an:
Dus proeft men of hi vrai es dan.
In wighen es hi seghevri ter were,

140. **V. A.** Ontsteken. **B.** Ontsteken machmenne saen. — 41. **V. A.** nemmermeer. **B.** Mar nembermer in gerre manieren. — 42. **V. A.** Ne w. h. gheblusschet. **B.** Wert hi gebuscet. — 43. **V. A.** Dus. **L.** Die. — *Vs.* 143—150 *ontbr. hier bij* **B.**, *doch komen later na vs.* 308 *voor, en wel vs.* 145—154. — 44. **V. A.** dits. — 45. **B.** vent. — 46. **V. A.** stene orientale. **B.** steen orientale. — 47. **V. A.** alse aluen. **B.** alse alun. — 48. **V. A.** sidijn. — 49. **B. M.** d. dat doet s. m. — 50. **V. A.** ontscaet blivet. **B.** onghescaet b. van den v. — 51. **B.** wert c. al oppenbare. **B.** wert clar. — 52. **V. A.** hi ghewassen. **B.** Alse ofte hi gewassen. *In de latere variant:* Gelijc oft gewassen w. — 53. **B.** (*latere variant*) eest j. sorcherie. — 54. **B.** (*beide varianten*) alle. — 55. **V. A.** Electorius. — 56. **B.** Die w. h. c. — 57. **B.** Ic gelovede onder minen o. — 58. **V. A.** voglen. **B.** Hir v. i. d. vogle. — 59. **V. A.** V. d. g. van ere bone. **B.** Hi es v. d. groetter van ere bone. — *Vs.* 159 *en* 160 *in omgekeerde volgorde bij* **L.** — 60. **V. A.** na den kerstale. **B.** Gevaruwet na den kerstale. — 62. **V. A.** sijts ghewes. **B.** Dine i. d. m. d. des sijt gewes. — 63. **V. A.** H. l. hem g. d. comen. **B.** H. l. hem g. d. gaen. **L.** hem *ontbr.* — 64. **V.** proftmen. **B.** ofte. — *Vs.* 164 *ontbr. bij* **L.** — 65. **V. A. B.** wighe e. h. s. seere.

---

[1]) Lees met de variant: *orientale.* — *N. R.* lapis est Orientis.

[2]) *N. R.* hoc lapide vestis serica perlita igni resistit. Lees met de variant: *doet* in plaats van *dat.*

[3]) *N. R.* veneficiis resistit et magorum prestigiis.

[4]) Zie *Nat. Bl.* B. III, vs. 2087—2098.

[5]) *N. R.* Cristallo prope similis, sed paulo turbacior.

Ende bejaghet prijs ende ere[1]).
Sinen draghere maect hi lief ende wijs,
Ende meest vrouwen, die mesprijs
Van haren mannen moeten ghedoghen,
Doet hi die manne vrientscap toghen[2]).
Alsture vordel an wilt jaghen,
Moestune in den monde draghen.

Absinctus es swart ghedaen,
Daer witte adre doer gaen,
V. 219 *a.* Van sire grote sere swaer.
Maectmenne int vier heet, dats waer,
VII daghe blijft hi heet.
Hem es hi goet die ghereet
L. 131 *b.* Ter jucht sijn ende so sere riesen,
Dat si hare lede verliesen[3]).

Alabandina es ghenant
Also, wantmense in een lant
B. 96 *c.* Vint dat heet Alabandia[4]),
Ende es int lant van Asia,
Diere ende scoen utermaten,
Een deel ghelijc der ghernaten,
Noch bet ghelijc den robine.
So verjueghet therte sine,
Diene narenstlike ansiet[5]):
Dats datmer an te prisen pliet.

Andramanda[6]) es na silver ghedaen
Ende viercante sonder waen,
Harde ghelijc den adamant.

166. **V. A. B.** pais e. e. — 67. **V. A.** vrai e. w. — 69. **B.** moten. — 70. **V. A.** den mannen. **B.** den mannen vrintscap. — 71. **B.** vordeel w. met bejagen. — *Vs.* 171—172 *ontbr. bij* **L.** — 72. **B.** Moetstune in d. mont. — 73. **V. A. B.** Absintus die es. — 74. **V. A.** adren dore. **B.** Dar wit aderkine in g. — 75. **B.** groette eest swar. — 76. **V. A.** Maectmen. **B.** Doetment i. v. iet d. w. — 77. **V. A.** blivet. **B.** b. hire na h. — 79. **V. A.** Te. **B.** T. j. fijn e. sere risen. — 80. **V.** hi h. l. verkiesen. **B.** wanen verlisen. — 82. **B.** Een steen also alse heet sijn lant. **L.** vantmense. — 83. **V.A.** Vindet d. h. Alabanda. **B.** Om dattet heet Alabondine. — 85. **V. A.** scone. **B.** Dire e. scone. — 86. **B.** gelikende. — 87. **B.** bat. — 88. **V. A.** verhoghet. **B.** Hi verhoget dat herte. — 89. **V. A.** Diese narenstelike. **B.** Dine nerstenlike besiet. — 90. **V. A.** Dits, prisene. **B.** prisene. — 91. **V. A.** Andromada e. n. selver. **B.** Andramada e. n. tselver. — 92. **V. A.** vircante. — 93. **V. A. B.** Hart g. d. ademant.

---

1) *N. R.* victoriosus est in bello, pacem reconsiliat. — Lees met de variant *pais* in plaats van *prijs.*

2) *N. R.* facit gratum et maxime uxores maritis.

3) *N. R.* valet illis qui paralisi sunt destituti.

4) *N. R.* In regione Asye que Alabanda dicitur invenitur.

5) Lees in vs. 188 met de variant: *Hi verhoghet.* — *N. R.* exhilarescit animum in aspectu.

6) *N. R.* Andromanda.

In die Rode zee lesic datmene vant.
Dese sacht des menschen moet,
Die altemale dinct verwoet.
Daer toe es hi were groet
Jeghen der luxurien noet.

Berillus es een steen openbare
Claer oft zeewater ware,
A. 154 *a.* Maer die beste sonder waen
Sijn na clare olie ghedaen,
Ende binnen onbesmet;
Want someghen berillen let
Adren binnen in der ghebare,
Als die ghelike van enen hare.
Daer hi es als een appel ront,
Ghenet in watre daer ter stont,
Ende die sonne daer doer scine,
Doet hi sonder ander pine
Dode colen vier ontfaen,
Ende andre dinghe sonder waen,
Die droghe sijn ende van rechter naturen [1]).
Oec seghtmen in der scrifture,
Dat hi squinantie ghenesen can,
V. 219 *b*, L. 131 *c.* Ende met wrivene verdrivet den man [2]),
Es hi wassende an tlijf.
Hie maect tusschen man ende wijf
Vrientscap, sijn si in onvreden;
Hi ghevet vele werdicheden.
Sieken oghen es hi niet quaet,
Alsmenne in watre dwaet [3]).
Sijn water, daer hi in es ghedweghen,

194. V. A. B. datmen. — 95. V. A. socht. B. sachtet d. minscen noet. — *Vs.* 196 *ontbr. bij* B. — 97. B. es si helpe. — 98. V. A. luxurie. — 99. B. oppenbare. — 200. V. A. C. als oft. B. Recht o. — 1. B. Nae den besten. — 2. V. A. claer. B. Sietmen na. — 3. B. onbesmettet. — 4. V. somighe berille. A. berille. B. Ende somen b. lettet. — 5. V. A. dier. B. A. b. diere g. — 6. B. Alse. — 7. B. alse die. — 8. V. A. Ghenat int water. B. int water te derre s. — 9. V. A. dore. B. dar dore. — 11. V. A. Doden. — 12. V. A. dinghen. — 13. V. A. B. lichter n. — 14. V. A. seitmen i. d. scrifturen. B. seidmen i. d. scrifturen. — 16. V. A. wan. B. v. van dan. — 17. V. A. B. Hi. — 18. V. A. Vrienscap. — 20. B. Ende hi geeft. — 22. V. Alsmen int twater. A. Alsmen int water. B. Alsemenne i. den watere dvaet. — 23. B. dar.

[1]) Lees met de variant: van *lichter* naturen. — *N. R.* bullituram arboris siccam accendit.

[2]) Lees met de varianten: *wan.* — *N. R.* glandes qui ex malis humoribus colliguntur.

[3]) Vinc. t. a. pl. c. 48: Aqua ablutionis eius valet oculis infirmis. Waarschijnlijk te lezen:

Alsmen*se* in *sijn* water dwaet.

B. 96 *d.* Es goet die nesen ende sicken pleghen [1]).
Sieker levere es hi goet;
Zeghevri es hi ende wel ghemoet.
In IX manieren machmen vinden:
Die besten comen ons van Inden.

Borax dats der padden steen
Van III manieren of van tween.
Een deel sprakic van der vormen
In den boeke van den wormen [2]).
Som sijn si wit ende som bruun.
Die witte coemt selden int commuun,
Maer et es die beste te voren;
Want die witte, als wijt horen,
Heeft die mensche in enech quaet,
Ende hi dan den steen ontfaet,
Ende swelghet in gheheel,
A. 154 *b.* Hine laet niewer gheen deel
In den daerm, hine gaetet duere,
Ende purgiert die nature,
Ende hi coemt beneden uut,
Onghescaet sire virtuut [3]).
Eenen andren swarten met enen oghe
Sietmen onder wilen toghen,
Ende die es goet jeghen venijn.
Die derde es buere fijn,
Hi es swart ende sonder oghe,
Ende van prise ne buere hoghe,
Want hi es sonder medicine:
In Wals heetmene crappandine [4]).

L. 121 *d.* Carbunculus es een steen,

224. **V. A.** die isschen e. chicken p. **B.** die versiekens p. — 25. **B.** Der leveren es hi oec g. — 26. **B.** Ende z. ende w. g. — 27. **V. A.** Neghenderande machmense v. **B.** Negerande machmense v. — 28. **V. A.** beste. **B.** beste, Enden. — 29. **V. A.** Boracxs d. die padde s. — 30. **B.** drien m. ofte. — 31. **B.** vromen. — 32. **V. B.** boec. **A.** bouc. — 33. **B.** wit some bruen. — 34. **V. A.** witte. **B.** witte c. s. in den comuen. **L.** witste. — 35. **B.** Want hets. — 36. **V. A.** witte *ontbr.* **B.** W. hi alse. — 37. **V. A.** Hevet een m. **B.** Heft d. minsce menech. — 38. **V. A.** dien. — 39. **V. A.** E. s. en in. **B.** E. swelten dan in al geel. — 40. **B.** latets niweren een d. — 41. **V. A.** darm h. gaet dore. **B.** gaet. — 42. **B.** purgert. — 43. **V. A. B.** hi *ontbr.* **B.** ut. — 44. **B.** O. van s. virtut. — 45. **V. A.** m. ere o. **B.** ere oegen. — 46. **V. A.** onderwile. — 48. **V. A.** bore f. **B.** D. d. en bore f. — 49. **B.** swert. — 50. **B.** E. v. p. niet h. — 52. **V.** Walsch heten die. **A.** Walsch heten dit. **B.** heetmen carpaudine. — 53. **V.** C. dat die s. **A.** C. dats die s. **B.** Carbuncalus dat es die s.

---

1) *N. R.* que aqua, si in potum suscipiatur, rutatus tollit et suspiria.
2) Zie B. VII, vs. 334—346.
3) *N. R.* Circuit enim intestina, et facta cura per inferiorem egreditur regionem.
4) *N. R.* Gallici crapodinam vocant.

Die ghelike heeft engheen,
Die selsienste dien men vint,
Ende daermen of die waerheit kint,
V. 220 *a.* Dat hi heeft alre stene macht.
Hi maect in den dach die nacht [1]).
Sdaghes es hi als die cole roet,
Snachts so gheeft hi claerheit groet.
W. 14 *a.* In Libien ter Tragoditen [2])
Vintmense, segghen die viten,
Drieerhande sire maniere:
B. 97 *a.* Die riect ghelijc den viere [3]);
Rubith mach die ander sijn,
Die wi heten den robijn [4]).
Hi es roet, mar niet soe recht,
Dat hi maect dat donker lecht.
Balustrus [5]) dats die derde maniere,
Hi es roet gelijc den viere,
Maer donker violetten roet;
Doch es sine waerdicheit so groet,
Dat waerder es sine maniere
Dan die jasper of die saphiere.

Calcedonius es een steen,
Dicke ghevaerwet al in een
Tuschen den blauwen ende den claren.
Es hi doergate te waren [6]),
Ende men draechtene, als ict vant,
Ist an den hals of an die hant,
Hi doet dicken in ghedinghe

254. **V. A.** hevet negheen. **B.** hevet geen. — 55. **V. A.** diemen. **B.** Dien selssenten diemen. — 56. **B.** darmen af. — 57. **V. A.** hevet. **B.** heft alder. — 58. **V. A.** H. m. dien d. in d. n. **B.** Alse den d. maect hi clare den n. — 59. **V. A.** Daghes. **B.** Dages e. h. alse. — 60. **V. A.** Nachts s. ghevet. **B.** Ende nachts geft hi clarheit. — 61. **V. A. W.** der T. **B.** Libie der T. — 62. **V. A.** Vintmen. — 63. **V.** sijnre m. **A.** sine. **B.** Driehande es sine m. — 64. **V. A.** D. rechte ghelijct. **B.** D. vraie es g. — *Vs.* 265—270 *ontbr. bij* **V. A. L.** *en* **W.** — 71. **V.** Mer. **B.** Ende d. violettijn. **W.** violettin. — 72. **V.** so *ontbr.* — 73. **V. A.** warder. — 74. **V. A.** jaspe. **B.** jaspis oft. — 75. **V. A.** C. die es. **B.** dat es. **W.** Calcedonis. — 76. **B.** alse in e. — 77. **V. A. W.** blawen enten c. **B.** enten. — 78. **V. A.** dorgate. **B.** drogande. **W.** duergate. — 79. **V. A.** menne draghet a. ic v. **B.** draget. **W.** dragheten. — 80. **B.** Eest an h. ofte an h. **W.** Eist. — 81. **B.** dicke.

---

[1]) Lees met de variant:
Hi maect den dach *in* die nacht.
N. R. nocte magis lucet quam die, quia die quasi obscuratur, nocte vero in tantum refulget, ut noctis tenebras fuget.

[2]) Hier vangt het laatste gedeelte der Weener fragmenten weder aan, dat loopt van vs. 261—419.

[3]) Lees met de variant: Die *rechte* (of *vraie*) *gelijct* den viere. — *N. R.* prime speciei carbunculus nomen est.

[4]) *N. R.* 2ª vero species rubith.

[5]) *N. R.* 3ª autem balaustus vocatur.

[6]) *N. R.* qui si pertusus sit et collo feratur.

Pleyt verwinnen sonderlinghe,
Ende hi tempert sere mede
Hitte die coemt van den rede.
A. 154 *c.* Drieerhande vintmen desen,
Also als wi bescreven lesen.

Corallus es een steen al roet.
Van desen vindewi al bloet,
Dat et cruut es langhe stont
Ende wast op der ze gront,
Ende alsment in die lucht brenct uut,
So ontfatet des steens virtuut.
Omtrent Sardaenge in die zee
Vintmen dit cruut ende nauwer me.
Lanc so vintmen dese stene
L. 132 *a.* Halfs voets ende langher ghene.
Jeghen blixeme ende tempeest
Es hi nuttelec verheest.
Dies plaghen douderinghe dicken[1],
Dat si corael braken te sticken,
Ende woerpent up tfelt met den sade
Jeghen des weders onghenade,
B. 97 *b.* Ende an olive boeme hinghen sijt,
V. 220 *b.* Ende al omme des haghels strijt.
W. 14 *b.* Quade gheeste scuwen al[2].
Hi es goet jeghen menech misval.
Ghesont es hi den lechame
Jeghen der fleumen mesquame.

Crisoprassus es een steen
Van tweent vaerwen overeen.
Als poreyden sap es hi groone,

Vs. 282 *ontbr. bij* **W.** — 83. **A.** hie. **B.** oec m. — 84. **B.** H. comende. — 85. **B.** Driehande. — 86. **V. A. W.** wijt. **B.** alse wijt. — 88. **V. A. W.** vinden wi. — 89. **V. A.** het. **B.** Dattet cruet. **W.** Dattet. — 90. **V. A.** up. **B.** opter. — 91. **V. A. W.** brinct. **B.** alsement i. d. l. brinct ut. — 92. **V. A.** Ontfaet. **B.** Soe ontfaet. — 93. **V. A.** Saerdaengen. **B.** Sardonien. — 94. **V.** dat c. **V. A.** niewer. **B.** dat crut c. niweren. — 96. **V. A.** Alf v. e. l. negheene. **B.** Half voete e. l. negene. **L.** H. v. lanc e. — 97. **V. A. W.** blexeme. **B.** blixine e. jegen t. — 98. **V. A.** Es dese steen n. v. **B.** Es dese steen n. v. **B.** Es dese steen nuttelike vereest. — 99. **V.** donderinghe. **B.** Des plegen doude ringe d. — 300. **V. A.** te *ontbr.* **B.** Dat c. breken. — 1. **V. A.** worpent upt velt metten s. **B.** opt velt metten s. **W.** worpent int velt metten s. **L.** uut. — 3. **B.** E. alle o. b. h. siet. **W.** oliven bomen. — 4. **V. A.** om. **B.** alle om d. h. verdriet. — 6. **B.** Hets g. — 7. **V. A. B. W.** lichame. — 8. **V. B.** flumen. **V. A.** mescame. **W.** fleume. — *Bij* **B.** *komen tusschen vs.* 308 *en* 309 *de na vs.* 143 *gedeeltelijk ontbrekende verzen voor.* — 10. **V. A.** II varwen. **B.** varuwen. **W.** II v. — 11. **V. A.** poreide. **B.** Alse prosse s. e. h. grone. **W.** Alse.

---

1) *N. R.* unde antiqui opinione ducti, *ect.*
2) *N. R.* demonibus terribilis est.

Met spotkine van sulken doene,
Als oft goutdroppelkine waren [1]):
Selden vintmen te waren,
Ende dies te waerder so es hi.
Allene coemt hi van Endi.
Den oghen es hi sere goet,
Alsmen ons te verstane doet.

Celidonius, alsmen seghet,
Es die in die swalewe leghet.
Leleec es hi ende ne bure hart,
Sulc es roet ende sulc swart.
Swalewen jonghe, die hebbene inne [2]),
A. 154 *d.* Leric datmense dus bekinne:
Die bec jeghen bec sitten in een
Hebben inne desen steen.
Die rode es goet ghedraghen ane.
Hem, die pliet ter niewer mane
Quade gheeste te hebben inne.
Hem die woert oec buten sinne
Entie langhe quale draghet,
So draeghine, alsmen hier ghewaghet,
In een linen cleet ghewonden,
L. 132 *b.* Ter luchter hant ten selven stonden.
B. 97 *c.* Alsmen oec den swarten vint,
Es mede nuttelec datmene bint
In een linen cleet, ende die es goet
Hem die coemanscep doet,
Ende boetscap draecht in verren lande.
Gramscep so sacht hi te hande.
Met watre ghedweghen, dats waer,

312. **B.** met selken done. — 13. **B.** Alse o. goutdropelkine. **W.** of goutdropelkine. — 14. **B.** Selde vintmenne twaren. — *Vs.* 314 *ontbr. bij* **L.** *en* **W.**, *terwijl bij* **W.** *een regel is opengelaten.* — 15. **V. A.** warder. **B.** des. **W.** dies de w. — 16. **V. A.** A. so c. **B.** A. van Endi soe comdi. — *Vs.* 317—318 *ontbr. bij* **B.** — 19. **B.** alse iman. — 20. **B.** swaluwe. — 21. **V. A.** e. niet dorhart. **B.** Hine es niet wel dore hart. — 22. **A.** Suelc. **B.** Selc e. r. selc es s. **W.** e. s. es s. — 23. **V. A.** Swalewe j. diene hebben. **B.** Swaluwen j. hebben. **W.** Swalewe. — 24. **V. A. B.** datmen. — 25. **B.** hebben in e. — 26. **V. A. W.** in. **B.** Si h. — 27. **V.** root. **B.** gedregen. — 28. **B.** Omder plieht d. neuwer m. — 29. **B.** hebbe. **W.** hebbene. — 30. **V. A.** Ende h. **B.** Ende h. d. es b. s. — 31. **V. B.** Ende die. **A.** Ende de. — 32. **V. A.** draghen a. hir. **B.** Si dragene alsemen g. **W.** draghene. — 33. **V. A.** linin. **W.** linijn. — 34. **V. A. W.** ter selver s. **B.** T. rechter h. — 35. **B.** vent. — 36. **V. A.** Ist m. n. datmen wint. **B.** Eest nuttelike datmen b. — 37. **V. A.** linin cledekijn e. dese. **B.** dese es g. **W.** linijn cledekin e. dese g. — 38. **V. A.** comenscap. **B.** comescape. **W.** comansceep. — 39. **B.** dragt in vremden l. — 40. **V. A.** socht. **B.** G. sachti altehande. — 41. **V. A.** water. **B.** In watere. **W.** ghedwoghen.

---

1) *N. R.* aureolis scilicet guttis micans et porri succo colore permixtus.

2) Lees met de variant: *diene hebben* inne. — *N. R.* pulli hyrundinum, qui lapidem in iecore suo portant.

Maect hi donker oghen claer [1]).
In een bruunroet cledekijn
W. 14 *c.* Wil hi somwile ghedraghen sijn,
V. 221 *a.* So es hi goet jeghen den rede
Ende jeghen quade humoere mede.

Calsofanus [2]) heeft swart ghedane.
Heeften een suver man ane,
Hi doet wel singhen ende claer mede,
Want hi verdrivet die heeshede.
Alsmene met yser anslaet,
Soete gheluut van hem gaet.

Corneolus es een der corangeline [3]).
Hi pleghet donker roet te sine,
Ghelijc alst ghesneden vleesch ware.
Gramscep beneemt hi openbare.
Bloet, dat uter nese rinnet
Jof uten wonden, alsmen kinnet,
Stelpt dese steen met sire macht;
Meest nochtan heeft hi die cracht
Vrouwen te helpen in haren moyen,
Swilc tijt dat si van bloede vloyen [4]).
A. 155 *a.* In desen stene vintmen figuren
Ghegraviert, daer die scrifturen
Hier na of spreken wonder ende wel,
Die hem die kinder van Israel
Wilen gaven in die woestine,
Daer si dogheden menighe pine.

342. B. donkere. — 43. B. brun r. — 44. V. A. Wille s. B. Wille h. s. gedregen s. — 45. B. Hi es dan g. jegen r. — 46. V. A. B. humure. W. ymure. — 47. V. A. B. Calcofanus hevet swarte. W. Carcofanus. — 48. V. A. Heeftene. B. Heften. — 49. B. clar. — 50. B. heescehede. W. heeschede. — 51. V. A. W. Alsmer m. ysere. B. isere an hem sleet. — 52. V. A. ludekijn. B. Suete ludekijn. W. ludekin. — 53. V. A. B. Cornelius die c. — 54. V. A. Pleghet d. r. gherne te s. B. Plegen donker gerne te s. — 55. B. G. oft g. vlesc w. — 56. A. A. Gramscap. B. Gramscap benemt hi oppenbare. W. Gramsceep beneempt. — 57. V. A. W. nesen. B. Dboet. — 58. V. A. Of uter w. alsment. B. Oft uter w. alsment. — 59. V. A. Stulpt. B. Steelt desen s. W. Stempt. — 60. V. A. hevet. B. Mest n. heft. — 61. V. A. hare. B. stelpene in har m. W. helpene in haer. — 62. V. A. Alsi in kints bedde sijn te vernoie. B. Weltijt soe si te rechte vl. W. Sulctijt. — 63. V. A. steenen. B. W. steen. — 64. V. A. Ghegraveert daer. A. scrifture. B. Gegravert dar. W. Ghegraveert dat. L. dat. — 65. V. af. B. Hir naer af. W. naer. — 66. B. kindere. — 67. B. W. maecten i. d. wstine. — 68. B. grote p.

---

1) *N. R.* aqua dilutus lumina clarificat.

2) *N. R.* Calcapharus.

3) Lees met de varianten: C. *die* corangeline. — *N. R.* Corneolus vel secundum quosdam cornelius.

4) *N. R.* precipue in femina, dum fluxum patitur.

Crisolitus es sonder waen
Na groenen zeewatre ghedaen,
L. 132 *c.* Ghelijc daer toe van gouts maniere,
Ende spaerct ghelike den viere [1]).
Es datmene in goude draghet,
Hi verdrivet ende verjaghet
B. 97 *d.* Den lieden uter herten vaer,
Die en weten wat no waer [2]).
Ist datmer doer maect een gat,
Ende men danne doet in dat
Haer dat op des esels assele staet,
Die vervaert der duvele beraet [3]).
Dese wil ter luchter side
W. 14 *d.* Ghedraghen sijn vroe ende betide.
Die coemanne, die en ons vercoepen,
Bringhene uut Ethiopen.

Cristallus, seghetmen over een,
B. 221 *b.* Es vân ouden yse worden steen,
Maer daer jeghen spreect Solijn,
Ende seghet dat cristalle sijn,
Als et noyt en vroes ijs [4]).
Si segghen, die hier of sijn wijs,
Wrijftmen desen steen te sticken,
Ende men ghevet drinken dicken
Vrouwen, den die melc verdroghet,
Dat hi an soghe cracht toghet.
Oec es hi sieken oghen goet,
Ende ghesonden hi wel doet.

370. **B.** gruene seewater. **W.** groene. — 71. **V. A.** Ghelike. **B.** Dar toe na g. m. — 72. **V.** ghespaerct. **A.** spaerct. **B.** sparkende gelijc. **W.** ghelijc. **L.** spaert. — 73. **V. A.** Ist datmen. **B.** Eest datmenne. **W.** Eist datmen. — 74. **V. A. B.** verdrijft. — 76. **V. A. D.** ne w. w. ne w. **B.** Dine w. w. n. war. — 77. **V. A.** dore. **B.** Eest datmenre dore make. **W.** Eist d. duere. — 78. **V. A.** mer d. doe. **B.** dan doe. **W.** dan. — 79. **V. A.** up d. e. halse. **B.** Har d. op e. alsele. — 80. **V. A.** Hi v. desduvels baraet. **B.** Hi verjaget ter mede duvels b. **W.** Hi v. d. duvelen. — 81. **V. A. B.** wille. — 82. **B.** Gedregen s. spade e. bitide. — 83. **V. A. W.** coepmanne diene. **B.** dise v. — 84. **V.** Bringhen. **B.** Bringense ut. — 85. **B.** seitmen. **W.** seghemen. — 86. **V. A.** Is v. **B.** Es v. o. ise een s. **L.** Es *ontbr.* — 87. **V. A.** spreict. **B.** Mar j. dit seit S. **W.** Mar. — 88. **A.** cristale. **B.** seit d. cristale. — 89. **V. A.** A. meer n. ne v. **A.** hijs. **B.** Alst niet en. **W.** Alst n. ne v. — 90. **B.** hir af. — 91. **V. A.** Wrivetmen. **B.** Wrive. **W.** Wrijfmen. — 92. **V. A.** E. m. drinken g. d. **B.** E. menne dr. geve d. — 93. **V. A.** dien de. **B.** dien dat m. **W.** dien. — 94. **V.** D. h. dan seghe sine c. **A.** D. h. dan seghe sine craft. **B.** D. h. an hem die c. **W.** soke. — 96. **B.** E. g. dien wee d.

---

[1]) *N. R.* auro micans et scintillans ut ignis mari similis est.

[2]) *N. R.* circa nocturnos timores tutela est portantibus.

[3]) *N. R.* si.... foramen repletur setis azini, demones exterret.

[4]) *N. R.* dicit cristallum reperiri in aliquibus partibus mundi, ubi numquam gelu vel glacies fuit.

Crisoletus[1]) tsinen doene
Ghelijct den goude of letoene.
Schoenste es hi in den morghenstont.
Die boeke maken ons cont,
Dat die steen draghet die were
A. 155 *b.* Jeghen die sware hoeftswere,
Ende can oghen ghesont maken,
Die siec sijn van heten saken[2]).
Die hevet den heten rede,
Draghen in die hant mede,
Want hi die hitte verdrivet.
L. 132 *d.* Es datmene te pulver wrivet,
Hi gheneest scoerfte ende seer.
Swilke vintmenne nemmermeer
Ghevaerwet, die tfier ontsiet
Entie hete vlamme vliet[3]).
Die vintmen goet in allen steden
Hem die gheswelt sijn van leden.
B. 98 *a.* Hi verdrivet oec die wanne,
Die den menschen wassen anne.

Ceranius[4]) dats over een,
Datmen heet den donresteen,
Want hi valt metter blexeme neder[5]).
Men soeke desen vord ende weder,
Maer al eenlike in Almaenghen
Vintmen ende int lant van Spaengen.
Den Duutschen dienmen vint groene,
Den Spaensen van roden doene.

397. **V. A.** in sinen d. **B.** in sinen done. —98. **V. A.** G. g. of latoene. **B.** oft latoene. **W.** den *ontbr.* — 99. **V. A.** Scoenst e. h. in die m. **B.** Scone e. h. i. die margen s. **W.** Scoenst. — 400. **B.** Oude boke. **W.** boeken. — 1. **B.** Dattie s. d. were. — 2. **B.** J. d. bettere h. **W.** dien swaren. — 3. **B.** E. ogen can hi g. m. — 4. **B.** D. heet s. — 5. **V. A.** D. oec h. **B.** D. oec h. den r. — 6. **V. A.** Draghene i. d. h. hem m. **B.** Dragene in sine h. **W.** Draghene. — 8. **V. A.** Ist datmen. **B.** Eest datmenne te pulvere. **W.** Eist d. t. pulvere. — 9. **V. A.** gheneset scuerve. **B.** benemet scoreft seer. **W.** scuerfte. — 10. **V.** Sulken vintmen noch meer. **A.** Sulke vintmen noch meer. **B.** Selc so vintmen meer. **W.** Sulken vintmen. — 11. **B.** Gevaruwet d. vier onsiet. — 12. **V. A.** Ende die de heete manne v. **B.** Ende hi die h. manne v. **W.** E. die h. — 13. **B.** Dien v. g. in selke s. — 14. **V. A.** gheswellighen. **B.** Hen dien swellen die lede. — 15. **V. A. B.** Ende hi v. die w. — 16. **A. W.** mensche. **V. A.** nochtanne. **B.** mensse w. nochtanne. — 17. **V. A.** Cerannius. **B.** Cerannus. **W.** Ceramus. — 18. **B.** dondersteen. — 19. **V. A.** vallet. **B.** vallet m. blixien. — 20. **B.** Mar sueke d. wort. — 21. **B.** Mar allene vintmense in Almanien. — 22. **B.** Ende sonderlinge i. l. v. Spanien. — 23. **V. A.** Duudschen. **B.** D. Dutscen vintmen g. — 24. **V. A.** Spaenschen. **B.** Ende den andren.

1) *N. R.* Crisolicus; bij Vinc. en Konrad v. Megenberg, 441: Crisolectrus.

2) *N. R.* mitigat dolores frontis et oculorum ex calida causa.

3) *N. R.* lapis si admoveatur igni statim corripitur, et rapta materia velud si fugeret ab igne resilit. — Lees in vs. 410 met de variant: Sulke vintmen *noch meer.*

4) *N. R.* Ceranimus.

5) Hier eindigen de Weener fragmenten.

So hart es hi, men canne wale
Ghewinnen met yser noch met stale.
V. 222 *a.* Men seghet, waer so es dese steen,
Datter donre scaet engheen.
Meesters segghen hier of me,
Ist onweder op tlant of in die zee,
Dat dese steen van alre pine
Es sonderlinghe medicine.

Dyacondites[1]), dits ware sake,
Es een steen, coemt uten drake.
Hi nes weder scone noch goet,
Ensi datmen hem levende uutdoet.
Datmene met dustanen doene[2]):
Lieden, die stout sijn ende coene,
Merken dat al van den drake[3]),
Ende als hi slaept doen si die sake,
A. 155 *c.* Dat si hem thovet breken sciere,
Ende werpen uut die gemme diere.
Men seghet, dese gemme fijn
Es nuttelec jeghen venijn,
L. 183 *a.* Ende daertoe sine maniere
Verjaghet venijnde diere.
Desen steen, dat weetmen wale,
Minnen die coninghe horic in tale[4]),
Ende hebbenre in ghenoechte groet.
Claer sijn si ende bernende roet.

Dianisia[5]) es bekent
Een dier steen in Orient,

425. **V. A.** canne. **B.** S. h. hes hi datmen niet w. **L.** cannen. — 26. **V. A.** ysere no mit. **B.** Gebreken can no m. isere no m. s. — 27. **B.** M. s. so war. — 28. **V. A.** D. d. ne s. **B.** donder scadet. — 29. **V. A.** hir. **B.** hir af. — 30. **V. A.** upt lant in z. **B.** Hi es onwerder opt lant dan in die see. — 31. **B.** Want d. s. — 32. **V. A.** sonderlanghe. — 33. **V. A.** Dracontides dats. **B.** Dragontides es war s. — 35. **V. A. B.** Hine es w. s. no g. — 36. **V. A.** E. men. **B.** Hen si datmenne h. l. utdoet. — 37. **V. A.** Dat doetmen m. d. d. **B.** Dan doetmen niet met cleine d. — 38. **V. A.** Liede. **B.** Liede d. sijn st. — 39. **V. A.** dat hol. **B.** M. d. wel metten d. — 40. **B.** Weltijt hi slaep hi doet d. s. — 41. **B.** thoeft. — 42. **V. A.** ute die ghumme. **B.** ut d. gimmen. — 43. **V. A.** ghumme. **B.** M. s. dat d. gimme. — 44. **V. A.** Es *ontbr.* **B.** Nuttelijc es j. al genijn. — 45. **V. A.** hare m. **B.** dartoe hare. — 46. **V. A. B.** ghevenijnde. — 48. **V.** coninghen. **V. A.** c. orientale. **B.** Winnen d. c. orientale. — 49. **V. A.** hebber in ghenouchte. **B.** hebber i. genuchte. — 50. **B.** Clar s. s. e. berrende. — 51. **V. A. B.** Dyonisia. — 52. **V. A.** E. bruun s. **B.** brun.

[1]) Lees: *Dracontides.* — *N. R.* Dracondides.

[2]) Lees met de variant: *Dat doetmen.*

[3]) Lees met de variant: dat *hol.* — *N. R.* Audaces viri explorant draconis *specus.*

[4]) Wederom dezelfde dwaze lezing als in vs. 146, waardoor ons blijkt dat ons teksthandschrift op dictee werd geschreven. Lees: *orientale.* — *N. R.* horum insignibus *orientales* reges maxime gloriantur.

[5]) *N. R.* Dyonisya.

Met witten droplen doersait dicken.
Es datmen desen wrivet te sticken
B. 98 *b*. In watre, et riect als wijn,
Nochtan es die nature sijn,
Dat hi dronkenscap verdrivet:
Dits wonder datmen van hem scrivet.

Dyadotes[1]) es sonder waen
Een steen na den beril ghedaen.
Alsmenne worpt int water desen,
Sonder manen ofte lesen,
Sietmen daer te hant figuren
Swart van leliker naturen[2]),
Also datmen hem antword
Die hem willen vraghen vort;
Maer coemt dese clene of groet
V. 222 *b*. An enen mensche, die es doet,
Sine cracht ontgaet hem openbare,
Ghelijc als oft hoghe ware,
Dat hi droeghe vrese groet
Natuerlike jeghen dien doet[3]).

Emachites[4]) machmen copen
In Arabia ende in Ethiopen,
Ende es ghelike den roestmale[5]),
Met roden adren gheminghet wale.
Desen steen ghemalen te sticken,
In watre ghenut, heeft hi dicken
Den ghenen ghewesen goet,

453. **V. A.** dropen dorsaiet. **B.** spotkinen gesait. — 54. **V. A.** Ist d. dese wrive. **B.** Ende d. d. wrive. — 55. **V. A.** hi r. alse w. **B.** watere hi riket alse w. — 58. **B.** Dit es d. — 59. **V. A.** Dyadochos. **B.** Dyachonos es gedaen. — 60. **V. A.** bril. **B.** berum. — 61. **V.** Alsmen werpt int twater. **A.** Alsmen werpt in w. d. **B.** werpt in watere. — 62. **B.** S. m. sonder belesen. — 63. **B.** dar. — 64. **V. A. B.** duveliker. — 66. **A. B.** wille. — 67. **B.** Mar comt d. cleine ofte g. — 68. **B.** Ane e. minsce die blives (?) d. — 69. **V. A.** craft. **B.** oppenbare. — 70. **V. A.** G. a. o. onghesiene w. **B.** G. oft ongesende w. — 71. **B.** doget. — 72. **A.** Naturlike. **B.** Naturlijc. **V. A. B.** die d. — 73. **V. A. B.** Emathytes dien m. c. — 74. **B.** Arabien. — 75. **V. A. B.** ghelijc. — 76. **V. A.** ghemenghet. **B.** adoren. — 77. **V. A.** ghemalen st. **B.** gemalen te s. **L.** ghemaect. — 78. **V. A.** Int water g. hevet. **B.** In water ende geten d. — 79. **V. A.** ghonen. **B.** Es d. g. genuttet g.

---

1) Lees met de variant: *Dyadochus*. — *N. R.* Dyadocos.

2) Lees met de variant: *duveliker*. — *N. R.* efficit effigies dominum (*l.* demonum), ita ut det responsa petentibus.

3) *N. R.* Hic si admoveatur corpori defuncti, amittit vires et quasi *visibiliter* mortem abhorret. — Vs. 470 is in alle Hss. bedorven, doch de ware lezing uit *hoghe* en *onghesiene* gemakkelijk te herstellen. Lees: *oghesiene*, d. i. blijkbaar.

4) Lees: *Emathytes*. — Vinc. t. a. pl. c. 68: Emathites lapis est dictus quia rubore sanguineus. Emath quippe sanguis est.

5) *N. R.* coloris ferruginei.

Die van evele spuwen bloet.
A. 155 *d.* Men sal op enen groeven wetstene
L. 133 *b.* Desen maken harde clene,
Ende drinken gheven dient so staet,
Dat hi bloet ter camere gaet [1]),
Jof noese of wonde bloet,
Et stopt te hant die rode vloet.
Of sijtwolle ghenet int stof,
Datmen slipen mach daer of [2]),
Gheleyt op die noesegate
Jof op wonden, gheeft die bate,
Oec stoptet den vrouwen tbloet.
Alsmen sijn pulver in wine doet,
Doetet ghenesen scoerf sere
Ende ghevenijnde beten mere.
Ist datmen sijn stof oec som
Doet in een colirium,
So maectet die oghen claer.
Dat stof ghedronken oec, dats waer,
Mach den steen in die blase breken,
Ende doet vleesch, datmen siet steken
B. 98 *c.* In wonden, bitet die steen uut [3]):
Dustane so es sine virtuut.

Echites dats een steen,
Dienmen vindet al in een
Int nest daer die aren broet,
Ende lettel ieman es vroet,
Die wet wanen brinct die aren.
In hem selven heeft hi te waren
V. 223 *a.* Enen steen, dat machmen horen,

480. **B.** spuwet. — 81. **V. A.** salt up. — *Vs.* 481—487 *ontbr. bij* **B.** — 82. **V. A.** Malen desen h. c. **L.** maken. — 85. **V.** J. de nose jof de w. **A.** J. die nose j. de w. — 86. **V. A.** Het. — 87. **V. A.** Jof. **B.** Oft men geve hem dat stof. — 88. **V. A.** der af. **B.** Dat hi slapen m. dar o. — 89. **V. A.** Ghelijc up d. nesegate. **B.** nesegate. — 90. **V. A.** up w. ghevet die b. **B.** Oft o. w. geven b. **L.** gheeft hi. — 91. **V. A.** stop het der v. **B.** stopt hi d. v. bloet. — 92. **B.** Alsemen. — 93. **V. A.** Doet het g. scoref. **B.** Hi doet g. scorft. — 95. **V. A.** sum. **B.** Eest d. s. s. af do s. — 96. **B.** Ende doe in enen colerum. — 97. **V. A.** maect het. **B.** Dat maect. — 98. **B.** Har s. g. dats w. — 99. **B.** Hi doet d. s. — 500. **V. A.** doot. **B.** vlesc. — 1. **V. A.** de s. **B.** den s. ut. — 2. **V. A.** Dustanich es. **B.** Dus gedaen e. s. virtut. — 3. **V. A. B.** dat es. — 4. **V. A.** Diemen. **B.** Dimen vint. — 5. **B.** In n. dar d. aer in bruet. — 6. **V. A.** luttel iemen es so v. **B.** iemen es bevretd. — 7. **V. A.** weet wane. **B.** Wanen hine bringt alsi comt gevaren. — 8. **V. A.** hevet. **B.** twaren. — 9. **V. A. B. E.** andren s.

---

[1]) *N. R.* qui fluxum habet sanguinis.

[2]) *N. R.* bonbacina lana intincta eidem pulveri in aqua resoluto et naribus vel vulneri apposita sanguinem sistit.

[3]) *N. R.* carnesque mortuas in vulnere crescentes pulvis eius corrodit et tollit.

Diene lotert voer sine oren [1]).
Goet es hi sere, zonder waen,
Vrouwen die in pinen gaen,
Want hi cort haren arebeyt;
Ende oec waentmen voer waerheit,
Dat hi levende behout dat kint.
Suverhede hi sere mint,
Ende hi maect den sinen seghevri [2]),
Rijchede so meerset hi.
L. 133 *c*. Men seghet dat Castor Pallux
Bi desen hadde vele ghelux [3]).

A. 156 *a*. Elitropia, alsmen seghet,
Die den steen in water leghet
In een vat, ende dat sonnen schijn
Scinende op die side sijn,
Maect die sonne also roet ghedaen,
Als of si rechte waer vergaen,
Ende doet springhen twater uten vate
So sere ende so onghemate,
Ghelijc danne alst ware een reghen [4]).
Waren daer liede dan die pleghen
Beseten te sijn van quaden ghoesten,
Si souden roepen ende maken feesten,
Ende prophecie oec uutgheven [5]).
Dese steen ghevet langhe leven
Hem diene waerdelike draghet;
Bloet stempt hi ende venijn verjaghet,

510. V. A. lothert vor. B. Dine roet vor. — 12. B. met kinde g. — 13. V. arbeit. A. aerbeit. B. den arbeit. — 14. V. A. E. o. w. die w. B. metter warheit. — 16. B. Suverheit. — 17. V. A. B. E. maect de sine s. — 18. V. A. Rijcheit s. m. si. B. Richeit soe merrent hi. — 19. V. Pollux. B. seid d. Pastor e. Pollux. — 20. B. hadden. — 21. B. Entropia es. *Op den kant verbeterd*: Elitropia. — 22. V. D. st. int twater gheleghet. A. D. st. int w. geleget. B. Een st. die int w. l. — 23. V. A. B. sonneschijn. — 24. V. A. inde s. s. B. Dan scijnt op d. siden s. — 25. B. Maket hi. — 26. V. A. soe recht ware. B. Recht alse oft hi ware v. — 27. V. A. E. dan springhet. B. E. dan springet water. — 29. V. A. dan a. waer. B. dan. — 30. B. Varen dar die l. die p. — 31. V. A. B. tsine. B. te syne. — 32. V. A. feeste. B. ropen. — 33. V. A. profecien. B. profecien o. ute g. — 34. V. A. tlange. B. D. geft. — 35. V. A. warlike. B. dine vriendelike. — 36. V. A. stemmet. B. stulpt.

[1]) *N. R.* Interius lapillum habet, ex quo sonorus est. Verg. Konrad v. Megenberg, 445: Der stain ist.... hol und hât ainen klainen stain in im, der *slotert* inwendig.

[2]) *N. R.* victorem facit.

[3]) Gelijk met ziet, zijn in alle Hss., behalve bij B., Castor en Pollux voor één persoon aangezien.

[4]) *N. R.* lapis..., qui radiis solis in vase aqua pleno subiectus sanguineum reddit, ac si pateretur eclipsim. Nec mora, vas ipsum, in quo iacet, videtur ebullire et aquam spargere velud ymbrem.

[5]) *N. R.* Hoc facto, arrepticii, si praesentes sint, videntes rapiuntur extra se et praedicunt futura.

Ende laet den sinen niet bedrieghen [1],
Et en si of ons meesters lieghen.
Die desen steen belesen can,
Ende goudbloemen onder hem leget dan,
B. 98 *d.* Hi doet datmen ghesien ne can
Die ghene diene draghet an [2]).
In Cipre ende in Affrike
Vintmen desen sekerlike.
Na die miraude es hi groene,
Bedroppelt oec met roden doene.

Elydros, dat vintmen wale,
Es een steen ghelijc cristale,
Daer altoes water of druupt mede,
V. 223 *b.* Dat goet ghenut es jeghen den rede;
Ende dats wonder, datmer of telt,
Die steen en mindert noch en smelt,
Maer hart blijft hi ende gheheel,
Ende hine weect oec selve niet een deel.

Gerachides [3]) es een swart steen,
Beter es hi over een
Van crachten dan hi es ghedaen.
L. 133 *d.* Eerst sal een sinen mont dwaen,
A. 156 *b.* Ende in den mont den steen dan draghen,
Hi mach weten sonder ghewaghen
Al dat een in sinen sin
Van hem veinst, ist meer, ist min [4]).

537. **V. A.** E. en l. — 38. **V. A.** Oec en si of m. l. **B.** En si oft m. — 40. **B.** Ene goutblome. — *Vs.* 540—41 *ontbr. bij* **L.** — 41. **B.** datmenne niet sien can. — 42. **V. A.** ghonen. **B.** Den genen dine. — *Tusschen vs.* 542 *en* 543 *staan bij* **B.** *met eene latere hand de twee volgende verzen bijgeschreven :*

Ende dimenne oec in ghichten gheeft,
Lof ende prijs hi altoes hoeft.

43. **V. A.** Cypren. **B.** Cypere. — 44. **B.** dese. — 45. **V.** mirande. — 46. **V. A.** Bedroept. **B.** Ende es bedropen van sconen d. (*met eene latere hand is* roden *boven* sconen *geschreven*). — 48. **V. A. B.** kerstale. — 49. **V. A.** drupet. **B.** Dar a. af w. drupet m. — 50. **V. A.** den *ontbr.* — 51. **B.** af. — 52. **V. A. B.** ne m. no ne s. — 53. **V. A.** blivet. **B.** Mar h. b. h. e. geel. — 54. **V. A.** E. hie ne weet o. self een d. **B.** E. verslijt in geen d. — 55. **V. A.** Gerachites. — 57. **V. A.** crafte. **B.** crachte. — 58. **B.** Ierst s. hi s. m. — 59. **B.** dan *ontbr.* — 61. **B.** syn. — 62. **V. A.** V. h. penset m. of m. **B.** peenst m. no. m.

---

1) *N. R.* contra dolos tutum facit.

2) *N. R.* Si elytropia eiusdem nominis herba subiecta fuerit lapidi, et legit uno carmine sancta gemina (*l.* gerentem ?) reddit hominem invisibilem.

3) Lees: *Gerarchites.* In ons Hs. *De Nat. Rer.* ontbreekt de beschrijving van dezen steen, die evenwel bij Vinc. en bij Konrad v. Megenberg, 448 voorkomt; bij Vinc. L. IX, c. 75, onder den naam van *Hieratides*, doch in c. 36 onder de opgave der beschreven steenen als *Gerachites*.

4) Vinc. quem qui in ore gestaverit, magis cogitationum et opinionum iudex efficitur.

Hi maect lief wie sone draghet.
Dus proefmen, alsmen hier ghewaghet:
Bestrijc met honeghe enen man,
Hevet hi den steen met hem dan,
Alle vlieghen sullene vlien:
Aldus machmen sine cracht besien.

Granatus es een scone steen,
Wel naer met robine over een,
Els dan die keer es sine ghedanc,
Der rosen welna ghelijc ane [1]).
So hart datmene ghegraven en can,
Ensi datmen snide daer an
Met splentere van den dyamant.
Men vint in Ethiopen lant,
Ende omtrent Suurs vintmen mee
Int lant gheworpen op metter zee [2]).
Si verdriven serichede
Ende verjoeghen therte mede.
B. 99 *a.* Sulc heeft violetten ghedane,
Dat es die beste, als ict wane.

Gagates es een steen al swart,
Lichte ende ne bure hart.
In Licia es hi eerst vonden,
Ende in Bertaengen, dat ter stonden
Inghelant hiet, vintmene mede.
Wrijftmene, hi heeft op die stede
Caf ende paelgen van stro [3]).
Die twater laden [4]) ende staet also,

563. V. A. Hie. V. wi. B. H. m. l. dine d. — 64. V. A. proevet men a. hir. B. proeftmenne alsemen g. — 65. V. A. B. Bestrike. — 66. B. Heft. — 67. V. A. sullen hem. B. selen. — 68. V. A. Dus m. s. craft sien. B. Dus m. s. c. sien. — 69. B. Grantus. — 70. V. A. Welna m. rubine. B. Welna. — 71. V. A. E. d. dicker es. B. E. d. donker. — 72. V. A. wel naer. B. gelijct. — 73. V. A. datmen. B. datmen graveren niet c. — 74. B. En sie. — 75. V. A. adamant. B. splinteren v. d. ademant. — 76. V. A. vinten in Egipten. B. vintene in der E. — 77. V. E. omtrens Surs vintmer meer. A. vintmer mee. B. E. int lant van Suers v. mee. L. mede. — 78. V. A. I. sant g. uut. B. Ende int l. van over zee. — 80. V. A. verhoghen. B. verhogen herte. — 81. V. A. Sulke hevet. B. Selc heft. — 82. V. A. Ende dats die dierste alsic w. B. Ende dats d. b. alsic w. — 83. B. ees e. s. wel s. — 84. V. A. Licht e. ne bore h. B. Gelijc ende en bore h. — 85. B. was hi ierst. — 86. V. A. Bartaenghen d. nu ten s. B. Bertanien d. nu ten. — 87. V. A. heet vintmen. B. I. vintmen m. L. hiete. — 88. V. A. Wrijft menne h. heft up ter s. B. heft op ter. — 89. V. A. polen. B. palie. — 90. V. A. laet. B. Dijt water laet oft s. soe.

---

1) Lees in vs. 571 met de variant:
Els dan *dicker* es sine ghedane.
N. R. colore similis pene rubino, sed *crassioris* coloris est rose.

2) *N. R.* circa Tyrum inter harenas expulsas maris fluctibus.

3) Lees in vs. 588 met de variant: hi *heft* op *ter* stede. — *N. R.* attrahit paleas calefactus.

4) Lees met de variant: *laten.* — *N. R.* ydropitis prodest.

V. 224 *a.* Dien radic wel dat sine draghen.
Hi doet vaste staen tande die waghen.
Ghenet in watre ende dan ontsteken,
Vrouwen dien manne ghebreken,
L. 134 *a.* Die doet hi te hant ghenesen [1];
Maer wachte hem wel van desen
A. 156 *c.* Die van den groten evele es besmit,
Es dat hi in den roeke sit,
Hi mach harde lichte vallen.
Daer die quade gheeste uut callen,
Si swighen, rieken si den roec [2].
Jeghen toeverie es hi goet oec.
Vrouwen die gaen in aerbeide,
Hem waer nuttelec datmen leide
In een water III daghe desen,
Droncsijt, si soude daer ghenesen.
Metten watre ist, alsmen seghet,
Datmen maeghde te proeven pleghet.

Gelasia es over een
Ghedaen na den haghelsteen.
Nemmermeer in ghere maniere
En verwaermt hi van den viere,
Maer ewelike blijft hi cout.
Dese verdrivet met sire ghewout
Gramscepe ende quade seden
Ende luxurie daer mede.

Gecolicus coemt van Orient,
Ende es ghedaen, alsmen bekent,
Na den oliven kerneel [3], ic wane.

592. A. H. d. staen vaste. B. tanden. — *Vs. 592 ontbr. bij* V. — 93. V. A. int water e. danne. B. Men geven in water g. — 94. V. A. Vrouwen diemen .... ghebreken (*Er is ruimte voor één woord in beide Hss. opengelaten*). B. V. dien menstrua g. — 96. V. A. wachte. B. Mar wachte. L. wachten. — 97. V. grote evel. A. evel. B. besmet. — 98. V. A. Ist. B. Eest, set. — 600. V. A. D. oec d. B. D. quate g. ute c. — 1. V. A. gheriecsi d. r. B. svigen geriken. — 2. B. hoeftswere e. h. guet. — 4. V. A. ware n. datmen. B. Hen ware n. datmen. L. datmenne. — 6. V. A. souden te eer. B. Dronken sijt si souden g. — 7. V. A. Mettien w. a. s. B. watere a. s. — 8. V. A. Es d. mageden. B. Magede men dus te provene p. — 9. B. Galasia. — 10. V. A. dat h. — 11. B. Nembermeer. — 12. V. A. Ne verwarmt hi van v. B. Vervaruwet hi met enegen v. — 13. V. A. Mer e. blivet. B. Mar euwelike blivet. — 14. B. D. verwarmet m. g. — 15. V. A. sede. B. Gramscap e. quader sede. — 16. B. dar mede. — 17. V. A. Gecolitus. B. Godolicus. — 18. B. E. e. g. omtrent. — 19. V. A. Na der olive kernelle. B. der o. kerne.

[1]) *N. R.* ablutus aqua per subfumigationem reddit menstrua. — Vs. 593 is in drie der Hss. bedorven, doch de ware lezing zou ook zonder de lezing van B. gemakkelijk te herstellen zijn. Men leze:

Vrouwen, dien *menstrua* ghebreken.

[2]) *N. R.* fugat et demones, ac si loquaces, per os hominis possessi fumus cogit eos tacere.

[3]) *N. R.* nucleo olive similis.

Ondiere es hi in dier ghedane,
B. 99 *b.* Maer van crachten es hi diere.
Men wriven in sticken, ets sijn maniere,
Met watre, ende men drinkene dan,
Want hi den steen breken can,
Dien men in die blase draghet,
Ende die gravele hi verjaghet.

Galaritides, alsmen kint,
Es een steen dien men in Nilus vint,
Ende es na die essche ghedaen [1]).
Voetstren dien haer soch wil ontgaen,
Wrivene met melke te sticken,
L. 134 *b.* Si gheneest, drinct si dat dicken.
V. 224 *b.* Hi ontbint der vrouwen pine,
Ende die scoerfde pleghen te sine,
A. 156 *d.* Metten witte van eye ghedweghen
Es hi nuttelec der jeghen.
Gheluc ende goet hi bejaghet
Hem diene met hem draghet.

Garotreme es over een
Die rechte seghesteen,
En es ghedaen als een re vel [2]).
Die desen hevet men weet wel,
Dat hi in wighe alle weghe
Sonder waen winnet den zeghe,
Ist op twater, ist op tlant.
Van desen ic bescreven vant,
Datter Hercules mede verwan
Menighen strijt ende menighen man;
Ende als hijs niet en hadde altoes,
Dat hi dan den strijt verloes.

620. V. A. B. in der g. — 21. V. A. B. crachte. — 22. V. A. M. wr. s. hets sine. B. wrivene te stucken dats sine m. — 23. V. A. drinken. B. Ende m. vatere e. drinken. — 25. V. A. B. Diemen. — 26. B. Entie. — 27. B. G. es bekent. — 28. V. A. diemen. B. Een s. diemen in N. vent. — 29. V. A. esse. B. dessce blat. — 30. V. A. Voestren die h. s. wille tegaen. B. Voestere die hare socht wilde o. — 31. V. A. te *ontbr.* B. Wrijftmen in m. — 32. V. A. Soe g. drinc soe. B. So geneset si dan d. — 33. A. ontbint. — 34. V. A. scurvede. B. scorfde p. te siene. — 35. V. A. B. Met. — 36. B. nuttelijc dar. — 38. B. Den genen dine. — 39. V. A. Gagotremeus dats. B. Garactemus dragewi. — 40. V. A. B. gherechte. — 41. V. A. revel. B. alse een ruvel. — 42. V. A. m. w. dat wel. B. heft m. w. dat w. — 43. B. D. h. altoes ende a. w. — 44. V. A. die z. — 45. V. upt water i. upt tlant. A. up, up. B. Eest, eest. — 47. B. Ercules. — 48. V. A. ende *ontbr.* B. M. wich. — 49. B. E. alsine met hem niet droch a. — 50. V. A. wijch. B. den sege.

---

1) Lees: na die *assche.* — *N. R.* similis *cineri.*

2) *Revel*, d. i. reevel. — *N. R.* Gagacromeus lapis est similis *capreolo.* Bij Konrad v. Megenberg, 448: Gegatromeus ist ain stain scheckot sam ain *rêchgaiz.*

Jena hevet dien name
Van ere beeste onbequame,
Daer ic of sprac hier te voren [1]).
Uut sinen ogho, als wijt horen,
Neemtmen desen dieren steen.
Meesters draghen over een,
Dat hi doet voerweten dien
Diene draghet wat sal ghescien [2]),
Ende dan moetmene, horic ghewaghen,
Emmer onder die tonghe draghen.

Jaspis es een steen al groene,
Ende som es van sulken doene
Die ghedropelt es al roet;
Maer die hevet die doghet groot,
Die ghegraveert es ende claer [3]).
Dies suver, men weet over waer,
Dat de groene diene draghet
Den corts ende twater verjaghet [4]).
L. 134 *c.* Hi es die vrouwen die sijn in pinen
Goet, ende maect waert ende seker den sinen.
B. 99 *c.* Sacreertmenne, hi verdrivet noch
Quade gheeste ende elfs ghedroch.
Van selvere sal sijn sitten sijn,
Van goude anders niet tfingherijn [5]).

651. **V. A.** Ena die steen h. die n. **B.** Jhena die steen hefti den name (*de twee laatste woorden met eene latere hand er bijgevoegd*). — 52. **V. A.** beesten onbecame. **B.** beesten. — 53. **B.** af s. hir. — 54. **V. A.** Ute. **B.** Ute s. ogen alse w. — 55. **B.** Nemtmen. — 56. **B.** Mesters. — 57. **V.** verweten. **A. B.** vorweten. — 58. **B.** Dine. — 59. **V. A.** moetmen. **B.** E. moetmenne h. g. — 60. **B.** Ember. — *Vs.* 652—660 *komen in de andere Hss. na de beschrijving der Iris, vs.* 750, *voor, terwijl bij* **V.** *en* **A.** *zelfs de gekleurde initiaal ontbreekt, zoodat het artikel* Iris *schijnt door te loopen.* — 61. **V.** is. — 62. **V. A.** sum. **B. E.** selken vintmen v. dien done. — 64. **V. A.** Mer. **B.** Mar dese es van prise g. — 65. **B.** gevaruwet e. een deel c. — 66. **V. A. B.** Es hi s. m. w. vor w. — 67. **V. A.** D. den ghonen d. d. **B.** Datten genen dine d. — 68. **V. A.** dat water. **B.** Water e. cruts v. — 69. **V. A.** der v. **B.** Hi e. goet v. — 70. **V. A. B.** Hi maect w. — 71. **V.** Sacreerdment. **A.** Sacreerdmen. **B.** Sacreermenne h. v. gnoch. — 72. **V.** alfs g. **B.** gedroech. — 73. **V. A.** silvere. — 74. **V. A.** Ende goudijn a. dat vingherlijn. **B.** V. g. a. dat vingerlijn.

---

1) Zie B. II, vs. 2064—2105, waar ook van den steen gesproken wordt, die bij de Hyena gevonden wordt.

2) *N. R.* Hic fertur ab antiquis virtutem dare gerenti praedicere futura.

3) *N. R.* quoddam genus rubens guttatim vel per totum instar ignis *translucidum* est et hoc preciosum. — De lezing van **B.** is de ware: men leze dus.

Maer die *es van prise groet*,
Die *ghevaruwet es een deel claer*.

4) Ook hier geeft het teksthandschrift geen zin. Lees:

Es hi suver, men weet over waer,
Dat *den gonen* diene draghet enz.

N. R. Ille peroptimus est, qui magis, si castus sit ille qui gestat eum, febres et ydropisim fugat.

5) Lees weder met de variant: Van goude anders *dat* vingerlijn. — *N. R.* Maior eius virtus est, si portetur in argento.

Grote meesters die visieren
Dese van XVII manieren.
Daermenne vint ghedropelt al roet,
Daer es hi van crachten groet;
Ende swilc es roet in der ghebare,
Al oft gheslepen tegle ware [1]),
Ende die nes bure diere.
Een jaspis es van sulker maniere,
A. 157 *a.* Die wast int voerhoeft van den esel,
V. 225 *a.* Alsmen waent, hart als een kesel,
Lelic ende van vaerwen wit:
Philosofen segghen dit.
V jaer draecht hine, willen si weten,
Hi es goet jeghen venijnde beten.
Sijn pulver jeghen venine
Ghedronken es medicine.
Men scave sijn pulver met ere vile,
Ende ghevet ter selver wile
Met watre drinken, et doet vrede
Hebben saen jeghen den rede.
Men vint oec, dat es bekent,
I. aspis dat quade serpent
In jaspen ghedaen menech een [2]),
Die doeghet anheeft menech een.

Jacinthus es een steen wel sconc,
Blauwer dan die calerdone [3]);
In clare lucht so es hi claer,
In donkere donker, dat es waer.
Van middel vaerwe so es hi best.

676. **B.** Desen v. VII m. — 77. **V. A.** Daerment v. ghedropt claer r. **B.** Darmenne gedroept vint clar r. — 78. **V. A.** crachte. **B.** D. sijn si v. machte. — 79. **V. A.** sulc. **B.** selc e. r. in dire g. — 80. **V. A.** Als o. g. teglen. **B.** Alse oftet geslepene telege ware. — 81. **V. A.** ne bore. **B.** E. d. een es bore d. — 82. **V. A.** es *ontbr.* **B.** van diere m. — 84. **V. A.** Als een wan h. **B.** Ende es h. alse die k. — 85. **B.** Gelijc e. v. varuwen wijt. — 87. **V. A.** draghet h. wilsi w. **B.** Vif jar dracht h. wiltmen w. — 88. **V. A. B.** ghevenijnde. — 89. **V. A.** Ja s. p. — 91. **V. A.** vilie. — 92. **B.** geeft. — 93. **V. A.** het. **B.** watere gedronken het. — 94. **B.** Saen hebben. — 95. **B.** vent. — 96. **V. A.** In a. **B.** In jaspise d. felle s. — 97. **V. A.** Na jaspis ghedaen enen steen. **B.** Na jaspise gedaen enen een. — 98. **B.** D. dogeden hevet m. e. — 99. **V. A. B.** Jacinctus. **B.** wel *ontbr.* — 700. **V. A.** Lawer. **B.** Geweruwet naden vemer dome. — 1. **B.** clar. — 2. **V. A.** Int d. d. dits w. — 3. **V. A.** varwen es. **B.** middelre varuen es.

---

[1]) *N. R.* Est autem quoddam aliud genus rubens, sed non translucidum est.

[2]) In ons teksthandschrift zijn deze verzen wederom schromelijk bedorven. Lees met de varianten:

In aspis dat quade serpent
Na jaspis ghedaen *enen steen.*

Verg. B. VI, vs. 105—106.

[3]) *N. R.* Jacinctus lapis est colore ceruleus. Lees in vs. 700: die *calcedone.*

Swart [1]) es sine nature ghevest,
Datmene graveert met dinghe enghene
L. 134 *d.* Sonder met adamas splintere allene.
Sere cout es hi talre stont,
Ende alre coutste in smenschen mont.
Hi maect enen bliden sin;
Bescermenesse ende goet ghewin
B. 99 *d.* Es hi den ghenen an die hant,
Die verre gaet in vreemde lant.
Goet es hi sere jeghen plaghe
Ende jeghen venijn ende serpents slaghe.
Hi maect lief, horic bedieden,
Den mensche Gode enten lieden.
Ethiopen gheeft ons desen,
Also als wijt bescreven lesen.

Icitos dats een steen,
Seghet Ysidorus over een,
Ghelu na suffrane ghedaen,
A. 157 *b.* Een deel claer licht sonder waen [2]),
Die hem sochte wriven laet.
Ist datmer mede wevet ende begaet
V. 225 *b.* Een cleet, en can gheen vier ghewinnen,
Maer et gloiet als die vlamme binnen [3]).
Somwile ghelijct hi alune;
Toeverie int' commune
Verdrijft hi met sire cracht.
Een derde es dien men beter acht,
Als een wit kesel ghedaen,
Die verdrivet, doetmen verstaen,
Die swere die carbonkel heet,
Ende socht sine hitte ghereet [4]).

704. So hart. B. Soe hart. — 5. V. A. Datmen ne gravet m. dinc negheene. B. Men graftene m. d. gene. — 6. V. A. Dan m. adamans splinter. B. Dan m. splintere van adamant stene. — 7. B. Sere *ontbr.* — 8. V. coutsts in des menschen. A. coutst in des menschen. B. E. couds in des menscen m. — 10. V. A. B. groot g. — 11. V. hi *ontbr.* V. A. ghonen. B. d. g. dine heft in d. h. — 12. V. A. vremde. B. vremt. — 13. V. A. hie. — 14. V. A. B. Ende *ontbr.* B. serpens. — 15. V. A. Hie. B. maket. — 16. V. A. mensche. B. D. mensce G. ende goeden liden. L. menschen. — 17. V. A. ghevet. B. geft. — 18. V. A. Als wijt in den boeke l. B. Also alse onse boeke lesen. — 19. V. A. dat es. — 21. V. A. suffraen. B. soffraen. — 22. B. clar lijcht. — 23. B. sachte w. laetd. — 24. B. Ende darmen met wrivet e. begaetd. — 25. B. en *ontbr.* — 26. V. A. het gloeiet. B. Mar het geloiet alse. — 27. V. ghelijc. B. geliket den a. — 28. V. A. Tovernie. — 29. V. A. B. Verdrivet. — 30. V. A. diemen. B. dimen lettel. — 31. B. Alse. — 32. B. D. v. sonder w. — 33. B. drawonkel. — 34. B. sacht.

---

1) Lees met de varianten: *So hart.* — *N. R.* solidissime duricie est.

2) *N. R. Iscustos* ..... invenitur in ultima Hyspania croco similis cum levi fulgure.

3) *N. R.* Si ex ipso lapide vestis fuerit contexta, contra ignem resistit, ita ut igni imposita non ardeat, sed splendore accepto nitescat.

4) *N. R.* carbunculi inflaturam mitigat.

Sieken oghen ende die tranen
Die quijt hi van groter banen [1];
Ghepulvert, alsmen weten doet,
Es hi jeghen ronge goet [2].

Iris ghelijct den carstale,
Lanc ende met canten ghemaect walc [3].
Laetmen die scine van der sonnen
In een huus daer doer ronnen,
L. 135 *a.* Et sal maken altehant
Enen reghenboeghen an die want.
Jeghen blexeme es hi goet.
Die scoenste vintmen, des sijn wi vroet,
Ter doder zee [4], dus horewi lien,
Ende int gheberchte van Lombardien.
In Almaengen vintmense mede
In roetsen in stenegher stede.

A. 157 *c*, B. 100 *a.* **Lipparia** es over een
In Lybia een wonderlec steen.
Alst ghevallet teneghen stonden,
Dat beesten vlien voer die honden,
Natuere leertse daer te vliene,
V. 226 *a.* Als te hem diene van messciene
Al besceermet voer die hondc,
Want en es die hem ghescaden condc [5].

Ligurius es een steen dierc,
Die coemt van linx den diere,
Van sire orine dat et laet,
Also alst hier voren staet

735. **B.** Sieke o. entie t. — 37. **B.** alsemen. — 38. **B.** tonge. — 39. **V. A.** cristale. **B.** geliket d. kerstale. — 40. **B.** Gecant e. gemaket w. — 41. **B.** dat scinen. — 42. **V. A.** dore. **B.** hus dar dore. — 43. **V. A.** Het. **B.** Hi. — 44. **V. A.** reghenboghe. **B.** regenbode. — 45. **B.** J. die blixene. — 46. **B.** des siwi v. — 47. **V. A.** T. roder z. d. horen wi. **B.** T. groter z. des. — 48. **V. A.** gheberechte. **B.** Dore rentsen te L. — 49. **B.** Almanien. — 50. **B.** Ende in menege andre s. — *Bij* **V.**, **A.** *en* **B.** *volgt hier de beschrijving der* Jena, *die in ons teksthandschrift na vs.* 650 *voorkomt.* — 51. **B.** Lippia. — 53. **V. A.** terigher stonde. **B.** gevalt teneger stonde. — 54. **V. A.** Dan b. v. vor d. hondc. **B.** vor d. honde. — 55. **V. A.** leerdse. **B.** N. l. te hem te v. — 56. **V. A.** diese. **B.** Also diesc. — 57. **V. A.** beschermet. **B.** Allo beschermt. — 58. **V. A.** W. hens die. **B.** W. hets geen d. — 59. **V.** e. stel wel d. **A. B.** wel d. — 60. **V.** dien d. **A.** linxe dien. **B.** lintse. — 61. **V.** sine o. die het l. **A.** die het. **B.** wrienen alst l. — 62. **V. A. B.** hir.

---

[1] *N. R.* valet oculis infirmis atque fluentibus.

[2] *N. R.* in pulverem redactus contra *scabiem* valet.

[3] *N. R.* cristallo similis et forma sexangularis.

[4] Lees met de variant: Ter *roder* zee. — *N. R.* In mari *rubro*.

[5] *N. R.* ad quem nemine docente omne genus ferarum sponte quasi ad patronum currit, cum canes vel venatores eas insequuntur.

In den boec van den dieren [1]).
Linx pleghet ere manieren,
Alst sine orine maect te hant,
So worptet daer op dat sant,
Om dat benijt des menschen bate;
Maer niet en diet hem die ate,
Dies daer verhaert so te stene [2]).
Sine vaerwe dies ghemene
Roet ende een deel bruun der mede.
Plinius seghet over waerhede,
Dat hi roet es over een
Ghevaerwet als die carbonkel steen,
Maer dat hi nachts niet en es claer.
Lapidaris seyt over waer,
Dat hi es van vaerwen groene.
Nuttelec es hi te menighen doene,
Maer alremeest die den lechame
L. 135 *b.* Bestopt hevet ende die mesquame,
B. 100 *b.* Op datmene met watre dwaet,
Hi doet dat die mesquame tegaet [3]);
Ende dien sine vaerwe es ontfallen,
Hi ghevetse hem weder met allen.
Paelgen trect hi ende ontfaet,
Ghelijc dat doet de ghegaet [4]).

Margarita es over een
Een dorpressius steen,
Ende heet sine [5]) musselen diene draghen.

764. **V. A. L.** dat p. — 65. Alst urine m. opt lant. — 66. **V. A.** werpt d. up. **B.** Dan werpet dar. — 68. **V. A.** ne d. **B.** Mar, hate. — 69. **V. A.** verhart. **B.** Dan verherdet si tenen s. — 70. **V. S.** v. es g. **B.** varuwe die es. — 71. **B.** brun. — 72. **B.** warhede. — 74. **B.** Gevaruwet na den. — 75. **V. A.** en *ontbr.* **B.** Mar hine es niet so c. — 76. **V. A.** seghet. **B.** Lapidarius seget ons vor war. — 77. **B.** varuen. — 78. **B.** Ende nuttelijc te m. done. — 79. **V. A.** lichame. **B.** Mar alder meest d. d. lichame. — 80. **B.** Bestoept hebben te sicre blame. — 81. **V. A.** Up d. watre d. **B.** datmenne m. watere. — *Bij* **B.** *staan tusschen vs.* 780 *en* 781 *de twee volgende verzen :*

Es hi nuttelijc ende goet,
Alsmen ons to verstane doet.

82. **V. A.** Het. — *Vs.* 782—785 *ontbr. bij* **B.** — 84. **V.** ghenese. — 86. **V. A.** die gaguet. **B.** den gagaet. — 87. **B.** M. e. een steen. — 88. **V. A.** E. der precieuser s. **B.** Van den preciosen een. — 89. **V. A.** het sijn. **B.** Musselen sijn die desen d.

---

1) Zie B. II, vs. 2349—53.

2) *N. R.* Quod naturaliter sciens (*l.* scientes) bestie invident bone nature et egestum preciosum liquorem harena obruunt, et hoc cicius in lapidem solidatur.

3) *N. R.* praecipue in aqua constipatos iuvat et ventrem solvit.

4) *N. R.* paleas sicut gagathes attrahit.

5) Lees met de variant: *het sijn.* — *N. R.* conche, in quibus inveniuntur, nocturno tempore littus adeunt et rore celi margaritas concipiunt; si purum fuerit quod acceperint, candide gemme sunt, si turbidum aut pallore languent aut rufo obnubilantur. De vertaling van vs. 790—95 is wederom niet nauwkeurig, en in alle Hss. behalve bij **B.** de tekst bedorven. Men leze alzoo in vs. 792 vlg.:

Dat sine van den dauwe ontfaen
In die see daer si gaen.

A. 157 *d*. Solinus horic ghewaghen,
Dat die musselen zonder waen
Die si van den douwe ontfaen;
Ende na dat die tijt es int jaer,
Donker roet of wit of claer
So es die margarita ghedaen.
Men hevet dat niet verstaen,
V. 227 *b*. Datmen noyt in enech lant
Meer dan een te gadre vant,
Dies heetmen steen unioen [1]).
Sin vaerwe es best in dit doen,
Dat hi wit es ghelijc alune.
Sine cracht es wit [2]) int commune,
Datmer of mach maken doen
Specie dyamargaritoen,
Dies cranker maghen goet,
Dus seghet Plinius, die was vroet.
Pays verleent hi ende vrede,
Ende ghevet grote ghesonde mede.
Hi maect den sinen reyne ghemoet,
Onder haer hovet als sijt ne voet [3]).
Ghemenelike ende over een
Heitewi perle desen steen.

Magnes es sonder waen
Als een isermael ghedaen.
Sijn nature es sulc ghemect,
Dat hi iser an hem trect,
L. 135 *c*. Ist datter een seilsteen si;
Maer esser gheen seylsteen bi,

790. **B**. Solinuse. — 91. **V**. **A**. mussele. **B**. Datsine van den dauwe ontfaen. — 92. **V**. **A**. Die sijn. **B**. In die see dar si gaen. — 93. **V**. die *ontbr*. **B**. na dien dat d. t. e. i. jar. — 94. **B**. D. wit ofte c. — 95. **V**. **A**. margarite. **B**. margrite. — 96. **B**. heft. — 97. **V**. **A**. oit. — 98. **V**. **A**. Mee d. eenen in eenen v. **B**. Mee d. eenen in ene v. — 99. **B**. den steen. — 800. **V**. **A**. Sine varwe. **B**. Sine varue. — 1. **B**. Die es wit g. a. — 2. **V**. **A**. S. craft es dus i. c. **B**. S. c. die es i. c. — 3. **V**. mach *ontbr*. **B**. af. — 4. **V**. **A**. S. heet d. **B**. S. die heettet margaritoen. — 5. **V**. **A**. Die maect sochten moet. **B**. Dit es c. m. — 6. **V**. **A**. Ende hi es cranker maghen goet. **B**. Want si die spise verduwen doet. — 8. **B**. ghevet *ontbr*. — 9. **V**. **A**. de sine. **B**. reinen moet. — 10. **V**. **A**. O. h. h. also es mens vroet. **B**. Diemen onder thoeft legen doet. — 11. **V**. **A**. Ghemeenlike. **B**. Gemeinlike. — 12. **V**. **A**. Heten wi. **B**. Heete-wi. — 13. **V**. **A**. **B**. die es. — 14. **B**. Alse. — 15. **V**. **A**. Sine n. **B**. Sine n. e. selc. — 16. **B**. D. yser na h. t. — 17. **V**. **A**. gheen s. en s. **B**. Eest dat dar geen s. s. — 18. **V**. **A**. M. e. die s. **B**. Mar e. die s.

[1]) *N. R.* Duo numquam in una concha reperiuntur, unde uniones .... dicuntur.

[2]) Lees met de variant: *dus*.

[3]) *N. R.* confert corporis sanitatem et etiam mentis, quia castum reddit portantem. — Hier ontbreekt óf in drie der Hss. een paar rijmregels, óf de tekst is geheel bedorven, en alleen bij **B**. de goede lezing te vinden:

Diemen onder thoeft leggen doet.

Gelijk men ziet, heeft de Latijnsche tekst dit laatste niet.

So seghemen dat hies niet en doet [1]).
Ter toeverien es hi goet,
Ende oec heeft hi ene cracht,
Diemen over wonder acht.
B. 100 *c.* Wie hem dies ontsiet te vele,
Dat sijn wijf met andren spele,
Sal hi legghen den magnet,
Omme tondervinden bet
Alsie slapende leghet sochte [2]).
Es si van reynen ghedochte,
A. 158 *a.* Si sal slapende als ende als
Haren man nemen om den hals.
Die onghetrouwe sal met allen
Neder van den bedde vallen.
Dese steen die maect den vrede
Tuschen vrouwen ende mannen mede.
Ghewreven ende met melke begaet
Es hi goet hem diet water laet [3]).
In India lesic datmen vant,
V. 227 *a.* Ende in Tragoditen lant.
Ysidorus seghet int leste,
Dat die gheleuste sijn die beste [4]),
Ende dat hi glas ende yser bede
An hem trect wel gherede.

Menfites dat es een steen,
Dien men vint over een
In Egipten, ende es wel naer

819. **V. A.** S. seitmen d. hijs niene. **B.** seitmens datmens nine d. — 20. **V. A. B.** Te t. — 21. **V. A.** hevet hi. **V.** craft. **B.** heft. — 22. **B.** Dimen. — 23. **B.** des. — 25. **B.** nemen dien m. — 26. **V. A.** Onder haer hooft daer soe up bet. **B.** Ende sal dit doen dats die wet. — 27. **V. A.** Al s. **B.** Alsi. — 28. **V. A.** Es soe. **B.** Also met r. g. — 29. **V. A.** Soe. — 30. **B.** H. m. slapende n. — 31. **B.** ongetrowe. — 33. **V. A.** Desen steen die. **B.** D. steen d. m. vrede. **L.** steen *ontbr.* — 34. **V. A. B.** T. man e. vrouwen m. — 36. **B.** goet die dwater. — 37. **V. A.** Inden l. datmenne. **B.** Endi vindic. — 38. **V. A.** E. in der T. **B.** In der Tracoditen. — 40. **V. A.** de gheluste. **B.** die gele. — 41. **B.** gelas. — 42. **V. A.** wel *ontbr.* **B.** A. h. trecken doet g. — 43. **B.** Memficos (*op den kant met eene latere hant*: Memphites). — 44. **V. A. B.** Diemen. — 45. **B.** waer.

---

1) Lees met de varianten:

Ist datter *gheen* seilsteen si;
Maer esser *die* seylsteen bi.

N. R. ferrum vicinum attrahit, absente adamante, quod nullomodo tamen potest si adamas praesens sit.

2) *N. R.* supponat capiti mulieris stertentis lapidem magnetem. — De tekst is hier weder vrij bedorven, en de lezing der variant **V.** en **A.** met eene kleine verandering te verkiezen.

Onder haer hooft daer soe *upt* bet
Al slapende leghet sochte.

3) *N. R.* ydropicum morbum sanat.

4) *N. R.* tanto melior est magnes quanto magis ceruleus.

Roet als vier ghedaen, dats waer.
Desen steen wrivemen te sticken,
Ende minghet met aisine dicken,
Ende ghevet nutten tien tiden
Diemen bernen sal of sniden,
Sone ghevolensi quaet no goet,
Watmen haren live doet.

Melonites es vonden
L. 135 *d.* In Arabia bi stonden,
Donker groene zonder waen [1]),
Een deel na die miraude ghedaen,
Maer niet so doerclaer.
Dese steen besceermt, dats waer,
Kindre in hare jonchede
Voer onghevalle in menighe stede.

Medus es een steen van Meden
Met en lettelkijn groenheden.
B. 100 *d.* Met vrouwen melke, horic ghewaghen,
Die een knapelijn heeft gedraghen,
Salmense malen, men sal mettien
Blinden weder gheven haer sien.
Wrijftmenne met water, so es hi quaet
A. 158 *b.* Hem diere mede sine oghen dwaet:
Hi verliest bede sijn oghen.
Drinct hijt, hine can niet ghedoghen,
Noch ontflien noch ontscuwen,
Hine moet sine longhe spuwen [2]).

Onichinus dats over een
Een utermate dier steen,

846. B. R. alse v. dats war. — 47. V. A. wrijftmen. B. wrivetmen stticken. — 48. V. A. E. wrijften m. asine. B. minget. — 49. B. geeftene. — 50. B. ofte. — 51. V. A. ghevoelen si q. of. — 52. V. hare l. B. Datmen sinen l. — 53. V. A. ghevonden. — 54. V. A. tien s. B. Arabien tien s. — 55. B. gruene. — 57. V. Mer. A. dorclaer. B. Mar n. s. dore c. — 58. V. A. bescermet. B. bescernt. — 59. V. A. Kinder. B. Kinder in harre joncheden. — 60. V. A. B. Van o. i. menigher. — 61. B. ees e. s. v. Mede. — 62. V. A. een lettel groeneden. B. Ende heft een lettelken. — 63. V. A. M. v. m. die hevet ghedraghen. B. die heft gedragen. — 64. V. A. Een k. horic ghewaghen. B. Een knapelkijn horic gewagen. — 65. V. A. Salmen malen. B. Salmenne malen. L. maken. — 66. V. A. Blenden. B. Den blende g. weder dat s. — 67. V. A. Maeltmen m. watre. B. Maeltmenne m. watere soes h. q. — 68. V. A. Want d. m. sijn o. B. Want dire. — 69. V. A. verlieset. B. beide sine. — 70. V. A. cant g. B. cant. — 71. B. Noe o. none o. — *Vs.* 871 *ontbr. bij* L. — 72. V. A. longre. B. levere. L. H. m. s. l. spuwen voer oghen. — 73. B. Omerus (*doch op den kant met eene andere hand*: Onichinus). — 74. V. A. utermaten diere. B. utermaten.

---

1) *N. R.* crassum colorem habens et viridem.
2) *N. R.* aquis resolutus et potatus facit evomi pulmonem.

Ende es ghevaerwet ende ghedaen,
Ende van der grote, sonder waen,
Dat eens menschen naghel si [1]).
Aldus seghet die glose mi,
V. 227 *b*. Die ons die bible ontbint,
Die doeghet diemer an vint:
Jeghen scoerve es hi goet, dats waer,
Ende hi maect dat anschijn claer,
Ende riect doerwel, alsmen seghet [2]),
Alsmene op die colen leghet;
Ende die sijn oghen hevet quaet,
Men legghene daer op, hi gaet
Sonder quetsinghe tonghedure,
Ende purgiert die nature [3]);
Ende dit es te wonderen wel,
Want men seghet int bispel:
Toghe es een herberghe clene,
L. 136 *a*. Et en ontfanghet gaste neghene.

Onix es een diere steen,
Swart es hi meest over een,
Ende ghetafelt some met witten,
Some met blauwen, die wel sitten [4]).
Hi maect sinen draghere coene;
In slaepe es si van goeden doene,
Want hi verdrivet serichede
Ende elfs ghedroch ende sulke ding mede.
Maer dits te lachteren als ende als,
Es datmenne draghet an den hals,

875. **B.** gevaruwet. — *Vs.* 875 *ontbr. bij* **V.** *en* **A.**, *terwijl op de plaats van vs.* 876 *een regel is opengelaten.* — 76. **B.** groette. — 77. **B.** minscen. — 78. **B.** seid d. gelose. — 79. **B.** die boec. — 80. **B.** dimer ane. — 81. **V. A.** scuerfte. **B.** scuerf. — 82. **V. A.** E. h. m. donker a. c. — 83. **V. A.** dorwel. **B.** dor wel alsemen. — 84. **V. A.** Alsmen up. **B.** Alsmenne optie. — 85. **V. A.** sine o. **B.** E. hi sine o. — 86. **V. A.** M. legghen d. up hi g. **B.** leittene dar op h. **L.** op *ontbr.* — 87. **V. A.** toge dure. **B.** doge dure. — 88. **B.** purgert. — 89. **V. A. B.** wonderne. — 90. **V. A.** in b. — 91. **V. A.** ene h. **B.** Die oge es ene h. — 92. **V. A.** Want en ontfaet. **B.** Want si en ontfaet rinte n. — 93. **V. A.** dats. **B.** O. dats e. dier. — 94. **V. A.** S. es hi. **B.** Swert es hi. **L.** S. ende hi es. — 95. **V. A.** met witten. **B.** som met w. **L.** met *ontbr.* — 96. **V.** blawe. **B.** Ende m. b. — 98. **B.** done. — 99. **V. A.** verdrijft. **B.** vordrijft sericheide. — 900. **V. A.** dinc. **B.** gedrochte e. ander dinc. — 1. **V. A.** lachterne. **B.** Mar d. t. lachterne. — 2. **V. A.** Ist datmen. **B.** Drachtmenne om d. h.

---

[1]) *N. R.* de magnitudine et colore humani unguis.

[2]) *N. R.* igni admissus odorem suavissimum reddit.

[3]) Lees met de varianten in vs. 887: *toghe dure.* — *N. R.* Oculo infirmo appositus sponte sua quasi res sensata intrat sine lesione et circuit oculum et penetrat interius omnes partes, quousque eius contrarios humores prorsus excutit.

[4]) *N. R.* ex parte albus est et ex parte niger. Verg. Konrad v. Megenberg, 454: das onichinus oder onix ain tail swarz sei und daz in der swerz weiz und rôt streimeln sein.

B. 101 *a.* Dat hi maect orloghe ende strijt,
Ende vele spuens talre tijt [1]);
Maer dese quaetheit hi beghevet,
Alsmen sardius daer bi hevet [2]).

A. 158 *c.* Ostonius of ostolanus [3])
Es een steen, heet aldus.
Desen heten alle brieve
Patroene ende bescermer der dieve,
Want diene draghet hi bedect dien,
Datmenne niet en can ghesien:
Also verdonkert hi haer siene [4]).
Dit es wonder van ghesciene:
Des draghers oghen maect hi claer,
Dat hi siet verre ende naer.
Sine vaerwe swighet tghedichte,
Om datmene niet ne vint lichte.

Orites es een steen groen al,
V. 228 *a.* Goet es hi jeghen ongheval [5]).
Sulke vintmen swart ende ront.
Die van venine es ghewont,
Netten in olien ende striker op desen,
Hi sal te hant wel ghenesen.
Een derde es na iser ghedaen [6]),
Die doet vrouwen kint ontfaen,
Ende draghense kint sonder waen,
Hi doetse ghenesen saen.

L. 136 *b.* Pirides [7]) of peridonius
Es een steen ende heet aldus,

904. **V. A. B.** spuwens. — 5. **V. A.** M. deser q. **B.** Mar deser quaetheiden. — 6. **B.** lardiuse bi hem h. — 7. **V. A.** Osculanus of ostonius. **B.** Ostolanius ofte ostolabius. — 8. **V. A.** die heet. **B.** Dats e. s. ende h. — 9. **V. A. B.** Dese. — 10. **V. A.** Patron e. beschermere. **B.** bescermere. — 11. **B.** dine d. hi doet d. — 12. **V. A.** Datmen niene c. — 13. **V. A.** hare s. **B.** die siene. — 14. **B.** Ende dits w. — 15. **V. A.** draghes. **B.** maecti. — 17. **V. A.** ghedichte. **B.** Sire nature s. gedichte. — 18. **V. A.** datmen n. en vinde. **B.** datmenne niet v. l. — 19. **B.** Orietes, gruen. — 20. **B.** Die g. es j. o. — 21. **V. A.** Sulken. **B.** Selke v. swert. — 22. **B.** ongesont. — 23. **V. A.** olie e. striken up. **B.** Nette i. o. e. striken an d. — 24. **B.** The h. so sal hi g. — 25. **B.** E. ander es na desen g. — 26. **V. A.** kinder. **B.** Hi d. — 27. **V. A. B.** draghen si kinder. — 28. **V. A.** doese. **V.** waen. — 29. **B.** ofte piridius.

[1]) *N. R.* sed hoc adversi habet, quod lites et discordias commovet et multiplicat, et in faucibus ad collum suspensus salivas auget.

[2]) Verg. verder onder Sardius, vs. 1071—72.

[3]) *N. R.* Ostolanius, vel, sicut antiqui libri dicunt, Olcanius. Bij Konr. v. Megenberg, 454: Ostola oder optalius.

[4]) *N. R.* obducit nube oculos circumstantium.

[5]) *N. R.* resistit casibus adversis.

[6]) *N. R.* Est aliud genus eiusdem, quod quasi parva lamina ferri.

[7]) *N. R.* Pirites.

Blont, alsmen over waer hout,
Ende some ghedaen na den crisout
In groene in die ghelike [1]).
Dese gheneset daertitike;
Ende es nochtanne te wonderen mere,
Ist datmen desen duwet sere,
Dat hi smenschen hant bescout:
Soetelike wil hi datmene hout [2]).

Panthera dats een steen ghedaen
Van menigher vaerwe zonder waen,
Ghenoemt na panthera dat dier,
Dat van scoenheit es so fier.
B. 101 *b.* Die desen draghet, hi scauwen ane
Tileke bi sonne opgane,
So sal hem die dach al duere
A. 158 *d.* Ten besten gaen sijn aventuere.
Verwoethede doet hi ghenesen.
Uut India brinctmen desen.
Alse menighe virtuut men hem ghevet,
Als hi menighe vaerwe hevet.

Prassius es een steen al groene,
Schone ende goet te ghenen doene,
Sonder van vaerwen allene;
Wantmen vercoepter menich ene
Over die miraude fijn [3]),
Maer dicker es die vaerwe sijn.

Pirofilus dats een steen,
Daer Esculapius over een
Tote Augusten Octaviaen

931. **V. A.** alsment. **B.** war. — 32. **V. A.** corisout. **B.** som. — 33. **V. A.** Een groenre in der g. **B.** Ende gruenre in diere g. — 34. **V. A.** tartitike. **B.** Ende hi g. dartentike. — 35. **V. A.** nochtan te wonderne. **B.** Dits nochtan te wonderne. — 36. **B.** Eest datmenne douwet. — 37. **V. A.** des menschen. **B.** des minscen h. bescoud. — 38. **V. A.** datmen. **B.** Suetelijc wilt h. datmenne. — 40. **V. A.** varwe. **B.** varuwen. — 41. **V. A.** dir. — 42. **V. A.** schoneit. **B.** scoenheiden es f. — 43. **V. A.** Die d. d. h. scouwen. **B.** Die d. d. h. siet a. **L.** Bi d. d. — 44. **V. A.** Tiliken metter. **B.** Tierlike metten o. — 45. **V. A.** dien d. — 46. **V. A. B.** sine a. — 47. **V. A.** Verwoetheit. **B.** hise g. — 48. **V. A.** Uut I. so b. **B.** Indie so bringtmen. **L.** In I. — 49. **B.** Virtut alse m. alsemen h. g. — 50. **V. A.** varwe. **B.** Alsi m. varuwe. — 51. **V. A.** al *ontbr.* **B.** Prassus e. e. s. gruene. — 52. **B.** Groet e. soone te menegen done. — 53. **V.** van der varwe. **A.** van der vaerwe. **B.** van der varuen. — 54. **B.** menege. — 56. **V.** varwe. **A.** de varwe. **B.** Mar donker e. d. varuwe. — 57. **B.** Pirosius es e. s. — 58. **B.** Esoulapies. — 59. **V. B.** Augustus. **A.** Augustus Octomaen.

1) *N. R.* fulvi coloris et et qui habet colorem sicut crisolitus, sed paululum viridiorem.

2) *N. R.* si forcius stringatur in manu, manum stringentis adurit, sed leviter tangi vult et pavide.

3) *N. R.* ad nichilum utilis est, nisi quod aurum decet. Ex hoc lapide smaragdus exciditur.

Dustane dinc of doet verstaen:
V. 228 *b*. Hi sprect: mans herte die met venine
Ghedoet es, of met sulker pine,
Als herte evele es, blivet doet,
Datmen altoes in een vier groet
Sijn herte verbernen niet en can [1]).
L. 136 *c*. IX jaer achter een dan
So salmen des mans herte legghen
In een vier, dit es sijn segghen,
So wort si te stene dus,
Ende die steen heet pirofilus,
Die hevet sonderlinghe macht;
Want hi sinen man bewacht
Van donre ende van blixeme mede,
Ende maect lantshere talre stede
Seghevri altoes te sine,
Ende seker van venine;
Ende hi besceermet die gadoet,
Want wien in die hant hevet bloet,
Hine rijt nemmermeer sonder waen,
Die steen en si van hem gedaen;
Maer in evele ende in pine
Staet hem eenparleec te sine [2]).
B. 101 *c*. In der serpenten boec so es
Geschreven van Aristoteles,
A. 159 *a*. Dat Alexander desen droech
In een cledekijn diere ghenouch
Talre tijt sinen live na;
Ende doe hi keerde van India,
Soude hi hem doer sine bate

960. **V. A.** Dustene d. of d. v. **B.** Dus daen d. d. v. **L.** of *ontbr.* — 61. **V. A.** spreict m. h. die m. v. **B. L.** die *ontbr.* — 62. **B.** Doet es doe oft m. selker p. — 63. **V. A.** evel es blivet. **B.** Alse h. evel e. b. d. **L.** es of bl. — 64. **B.** Datmense a. in vier. — 65. **V. A.** Sine h. v. niene. **B.** S. h. niet verberren en c. — 66. **V. A.** after. — 67. **B.** So *ontbr.* — 68. **V.** dat is. **A.** dat es. **B.** dats. — 69. **V. A.** S. w. soe. **B.** Dan. — 71. **V. A.** sonderlanghe. **B.** Hi h. — 72. **V. A.** hi *ontbr.* — 73. **V. A.** V. d. van blexeme. **B.** dondre e. v. blixien. — 74. **V. A.** lansheren. **B.** lansheren ter s. — 75. **B.** S. ende coenre te siene. — 76. **B.** E. versekerse v. alre pine. — 77. **V. A.** beschermet. **B.** beschermt d. gedoet. — 78. **V. A.** W. diene i. d. h. heeft al b. **B.** Dine in sine h. hout al b. — 79. **V. A.** nemmer nemmermeer. **B.** H. stervet nembermer. — 80. **B.** D. s. ende sic. — 81. **V. A.** int evel e. in die p. **B.** Mar in devel e. i. die p. — 82. **V. A.** S. h. ewelike tsine. **B.** eenpaerlike. **L.** I parleec. — 83. **V. A.** des serpents. **B.** serpente boke. — 84. **V. A.** Aristotiles. **B.** Bescreven v. Aristotiles. — 85. **V. A.** Aristotiles. **B.** Alacsander. — 86. **B.** gnoch. — 87. **V. B.** sine l. — 88. **V. A.** Ende *ontbr.* **B.** kerdo v. Endia. — 89. **B.** Soudi h. **V. A. B.** dor.

1) *N. R.* cor hominis veneno perempti non potest igne comburi.

2) *N. R.* de quo fertur quod hominem a subitanea morte defendat, nec *exspirare* posse animam, quam diu genus istius lapidis portet in manu; non tamen protegit hominem ab infirmitate vel pena. — Wij laten in vs. 979 de lezing *rijt* onveranderd, die in drie der Hss. voorkomt, behalve bij **B.**, waar men *stervet* vindt, in overeenstemming met den Latijnschen tekst. In het Gloss. komen we later op het woord terug.

Dwaen ende baden in die Eufrate.
Daer dedi van hem ghemene
Dat purpur cledekijn metten stene.
Een serpent quam daer ghereet,
Dat den steen uten clede beet,
Ende spuweden in die riviere.
Gheleu blauwe es sine maniere [1]).

Saphirus es een edel steen,
Hemelblau es hi over een.
Die beste comen van Indi,
Nemmermeer doerscinen si [2]).
Den lechame es goet datmense draghet.
V. 229 *a.* Hitte van binnen hi verjaghet,
L. 136 *d.* Hi doet oec dat sweet verdroghen [3]).
Sere goet es hi den oghen,
Die voerhoeftswere doet hi ghenesen,
Jeghen ronge mach niet beter wesen [4]).
Dat swaer evel gheneest hi, dats mere,
Dat heet *Noli me tangere*;
Maer hi ontfanghet al daer mede [5]).
Jeghen nijt ende boeshede
Es hi nutte ende jeghen vaer;
Te paise es hi goet over waer.
Maer diere wille op hebben ere,
Moet hem houden reyne sere.
Men vint saphire al nu
Tonser Vrouwen, heet Ampu [6]),

990. **B.** Baden e. dwaen. — 91. **V. A.** dode hi. **B.** Dar dede hi v. h. gemeine. — 92. **V. A.** purpurijn. **B.** Die porperrinen steine. — 93. **L.** Want e. s. **V. A. B.** Want *ontbr.* — 49. **V. A.** die s. **B.** Datten s. — 95. **B.** spuwedene. — 96. **V. A.** Ghelu blaeu es des steens m. **B.** Gelu blau ende s. m. — 97. **A.** S. dats. **B.** S. dat es e. s. — 99. **V. A. B.** Endi. — 1000. **V. A.** Nemmermee ne d. **B.** Nembermeer. — 1. **V. A.** lichame ist g. datmen. **B.** lichame es hi gaet dine d. — 2. **B.** Hittte. — 3. **B.** die sucht v. — 4. **B.** Ende sere. — 5. **V. A.** Die v. hi doet g. **B.** Den hoeftswere d. **L.** Dies. — 6. **B.** Sere goet es hi dar jegen. — 7. **V. A.** sware e. g. h. d. mee. **B.** Tswar e. genest h. d. mee. — 8. **B.** heetet. — 9. **B.** Mar hi ontweruwet. — 10. **V. A.** looshede. — 11. **B.** Hi es n. jegen v. — 12. **B.** Ten p. e. h. dats waer. — 13. **V. A.** M. d. of w. h. e. **B.** Mar dire af w. wesen here. — 14. **V. A.** Moeten h. r. s. **B.** M. reine wesen s. — 15. **B.** al ut. — 16. **V. A.** dat h. An pu. **B.** dat heet Apud.

---

1) *N. R.* coloris aliquantum cerulei, candorem admixtum habens.

2) *N. R.* ille magis preciosus, qui ex Yndya veniens numquam translucet.

3) *N. R.* sudorem stringit.

4) *N. R.* tollit et ex oculis et ex fronte dolores medetur, et lingue ulcera etiam sedat.

5) Lees met de variant **B.**:
Maer hi *ontvaruwet* al daer mede.
N. R. sed colore post fugacionem dicitur viciari.

6) *N. R.* In Ypoyo lapides saphiri sunt. Konr. v. Megenberg, 458: Ez sint auch saphir pei der stat ze Poi gegen der sunnen underganch.

Maer hem die meneghe, alsmen seghet,
Lettel virtuut anleghet;
Maer some vintmense ghedaen wale
Na safiere orientale,
Die sijn van doegheden bekent.
Some saphier van Orient
B. 101 *d.* Sijn ghemanc mettien robijn [1];
A. 159 *b.* Dat seghemen dat die besten sijn.

S m a r a g d u s es der miraudcn name,
Van groenre vaerwe bequame.
Men vintse sere menighertiere.
Die fijn sijn ende diere
Comen uten lande van Cyten,
Daer voghel gripen daer om verbiten
Lieden diese hem willen stelen.
Engheen volc en cansi bet ghestelen [2])
Dan liede, die heten Arimaspi,
Ende maer een oghe hebben si,
Dat voeren hem int hovet staet.
Si vechter omme, hoe soet gaet,
Ende nemense hem met crachten.
Maer voer valschers elc hem wachte:
Si sijn te conterfetene goet.
L. 137 *a.* Maer die den goeden hebben moet,
Hi moetene hebben harde claer.
So groene es hi, dat al openbaer
V. 229 *b.* Die lucht, die es bi den stene,
Groene mede scijnt ghemene,
So dat no weder sonne no scade

1017. V. A. Maer an d. m. B. Mar dar sijn m. a. s. L. Daer. — 18. V. A. Luttel virtute gheleghet. B. Dar l. virte ane l. — 19. V. vintme. A. vintmer. B. Mar som vintmen. — 20. V. A. No s. oventale. B. sophire. — 22. V. A. Somich safir. B. So menege sophiere. — 23. V. A. Es g. metten rubijn. B. Es g. metten robbijn. — 24. V. A. seghetmen d. de beste. B. seitmen d. die beste. — 25. V. miranden. B. dats. — 26. V. A. varwe sere became. B. varuen wel gedane. — 27. V. A. B. vinter. — 28. V. A. Maer die. B. Mar. — 29. V. A. Citen. B. Titen. — 30. V. A. vogle gripe d. omme. B. vogle gripe ombe v. — 31. V. A. wille. B. Liede d. willen. — 32. V. A. Gheen v. ne caens b. ghetelen. B. Geen v. cans bat getelen. — 33. V. A. die *ontbr.* B. Armaspi. — 34. V. A. newaer e. o. hebsi. B. ene o. — 35. V. A. hem *ontbr.* B. Die v. i. vorhoeft steet. — 36. V. A. hoe so het g. B. ombe ho s. geet. — 37. V. A. crachte. — 38. V. A. valscher. B. vasche. — 39. V. A. conterfeitene. B. conforterne. — 40. B. Mar d. d. finen h. m. — 41. V. A. Hi moeten h. dorclaer. B. Hi motene h. dorclaer. L. Si. — 42. B. al *ontbr.* — 43. V. A. die *ontbr.* B. D. l. d. e. besiden steine. — 44. V. A. G. m. sijn g. B. Gruene m. si g. — 45. B. no mane.

---

[1]) *N. R.* quidam saphyri orientales qui rubith lapidem admixtum habent.

[2]) De lezing der varianten is boven die van het teksthandschrift te verkiezen:
Engheen volc en *caens* bet *ghetelen.*

Hem en deren in ghenen rade [1]).
Waerdelike moetmene draghen,
So can hi tgrote evel verjaghen,
Ende hi maect die oghen claer.
Lief maect hi sinen here, dats waer,
Ende hi meeret taerdsche goet.
Oec es hi den ghenen goet,
Die besoeken heimelichede [2]).
Tempeest verdrivet hi mede.
Luxurie coelt hi; diene sal draghen
Moet reine sijn, horic ghewaghen.

Sardonix es een steen hart,
Roet ende wit ende swart,
Als of hi van onichinus,
Van onix ende van sardius,
Van hem drien ghesondert ware.
Nuttelec es hi ende orebare
B. 102*a*, A. 159*c*. Die misselec es in sinen sin,
Want hi verlamenteerten daer in [3]).
Hi doet stelpen menstrua.
Van Indi, van Germania [4])
Coemt hi; haer som sijn ghegraven,
Ende die sijn meest waerd van haven.

Sardius es, sonder waen,
Een steen na roder aerde ghedaen.
Bloet stemmet hi, daer hi es mede,

1046. **V. A.** Sire groenede ne scade. **B.** Sire gruenheiden doet scade. — 47. **V. A.** moet men. **B.** muetmenne. — 48. **V. A.** tgroot. **B.** Dat c. — 50. **B.** Sinen h. maect hi lijf d. w. — 51. **V. A.** meerset tartsche. **B.** E. bi merret dierste g. — 52. **V. A.** ghonen. **B.** spoet. — 53. **V. A.** hemelichede. **B.** besoeket hemelikede. — 54. **V. A.** Tempeeste. **B.** Tempest verdrijft. — 55. **V. A. B.** L. c. hi horic ghewagen. L. dine. — 56. **V. A.** Ende hi m. r. s. diene sal draghen. **B.** Dus moten r. s. dine dragen. — 58. **B.** R. wit. — 59. **V. A.** jof h. v. onichinus. **B.** oft hi ware v. oniciuse. L. ochinus. — 60. **B.** sardiuse. — 61. **V. A.** III. **B.** V. dese d. — 62. **V. A.** orbare. **B.** openbare. — *Onder aan fol.* 101 *na. vs.* 1062 *staat bij* **B.** *een paar regels met eene andere hand geschreven:*

Seer verdrijft hi ende vroude hi gheeft
Hen dine draghen ende dine heeft.

63. **B.** messelijc. — 64. **V.** W. versamenter. **A.** Want h. versamenter. **B.** versmettene (?). — 65. **V.** sculpen menarua. **A.** stulpen. **B.** stelpen. — 66. **V. A.** Arabia. **B.** V. Endi ende v. Arabia. — 67. **V. A.** hare sum si g. **B.** C. hir sem sijn si g. — 68. **B.** mest wert. — 70. **V. A.** rode a. **B.** nader roder erden. — 71. **V.** scelpt h. ende dier es m. **A.** stelpt h. ende dier e. **B.** stulpet dar hi.

---

[1]) *N. R.* de quorum fulgore vicinus aer virere cernitur, cuius viror nec obfuscatur sole, vel lucerna, vel umbra.

[2]) *N. R.* auxilatur etiam eos qui abdita scrutantur.

[3]) *N. R.* mentes eciam multitudine cogitationum destitutas recolligit et suo stabilit in aspectu. — Lees met de variant: *versamenten.*

[4]) Lees met de varianten: *Arabia.* — *N. R.* Hunc Arabes et Yndia mittunt.

Ne doet onix ghene felhede.
Sulke wanen dat dese steen
Ende corangeline sijn een.

Savius[1], alsmen bekint,
Es een steen dien men in Saviots vint,
L. 137 *b.* In een eylant in die Zuut zee.
V. 230 *a.* Na sine groete weghet hi me
Dan mach ghedraghen sine ghewout.
Met hem polliertmen gout.
Hi paisiert des menschen sin;
Maer een quaetheit heeft hi in
Vrouwen, diene hebben, als wijt horen:
Hine laet hare vrucht niet sijn verloren[2].

Siries, als ic hore lien,
Es een steen in Surien.
Ysidorus, die niet nes sot,
Seght dat hi in watre gheheel vlot,
Ende hi sinct, es hi tebroeken[3]:
Dit sijn wonderlike sproeken.

Succinus dats dammersteen.
Ysidorus seght over een,
Dat et sap van pijnbome si,
Ende daer uut rinnet, ende bedi
So verhartet tenen stene.
Dit vintmen groet ende clene.
Men macht met wriven waermen so[4],

1072. **B.** onicle. — 73. **B.** Selke. — 74. **V. A.** si. **B.** Van den corangelinen es een. — 75. **V. A.** Samus alsment. **B.** bekent (*in margine staat met eene andere hand aangeteekend:* blickende clar, *welke woorden achter* Samus *zouden moeten worden ingevoegd*). — 76. **V. A. B.** diemen in Samos. — 77. **V. A.** een *ontbr.* **B.** In eilande ander Z. — 78. **B.** sire groette. — 79. **V. A.** draghen. **B.** D. dragen m. — 80. **V. A.** poliert men. **B.** heme purgerde. — 81. **B.** passeert d. minscen. — 82. **V. A.** Mare ene q. hevet hie. **B.** ene q. hefti. — 83. **V.** Vrouwe d. hevet. **A.** Vrouwe d. heeft. **B.** Vrouwe dine heft alse. — 84. **B.** Ne l. hi die v. niet s. geboren. — *Vs.* 1084 *ontbr. bij* **L.** — 85. **V. A.** Syrus. **B.** Sirus. — 86. **V. A.** Es e. s. es in S. **B.** van S. — 87. **V. A.** I. spreict d. **B.** I. seid dits geen spot. — 88. **V. A.** Dat h. gheheel int water v. **B.** Dat h. geel int water v. — 89. **V. A.** ghebroken. — 90. **V.** Dat. **B.** Ende d. s. w. stoken. — 91. **V.** Succinius. — 92. **V. A.** seghet. **B.** seid. — 93. **V. A.** het s. v. pijnboem. **B.** D. hi s. v. pinbome. — 94. **B.** dar ute r. bedi. — 95. **V. A.** verhart het. **B.** Soe werdet. — 96. **B.** Ende dit. — 97. **V. A.** M. maect m. w. warm also. **B.** Met wrivene maectmen verwarmp s.

[1]) In de drie andere Hss. volgt de beschrijving van den Samius op het volgende artikel, na vs. 1090. — Lees: *Samius* en in vs. 1076: *Samos.* — *N. R.* Samius lapis est a Samo ynsula sic dictus, qui gravis et candidus est.

[2]) Lees met de variant: *gheboren.* — *N. R.* alligatus manui laborantis in partu partum continere dicitur.

[3]) *N. R.* integer lapis fluctuat, mergitur comminutus.

[4]) *N. R.* attritus digitis folia et paleas et vestium fimbreas rapit, sicut magnes ferrum.

Et heeft op caf ende stro.
Sijn roec, dats over waer bekent,
Vliet bi naturen elc serpent.
Vrouwen die in pinen gaen
A. 159 *d.* Es die roeke goet ontfaen.
B. 102 *b.* In Goten vintmen dese stene
In someghen watre ghemene [1]).

Selonites [2]) es over een
Een utermaten diere steen,
Purperin roet, groene ende wit.
In India, wi vinden dit,
Si draghen die grote slecken [3]).
Wi horen wonder drof vertrecken,
Dats dat hi leert te ghesiene
Dinghe die sijn te ghesciene.
Die weten wille wat sal ghescien,
Pense dit of dat van dien,
L. 137 *c.* Coemt dan iet in sinen moet,
Dat sonder twifel ghescien moet,
Et blivet so vaste in sijn ghedochte,
Dat hem niemen uutbringhen mochte [4]).
Metter maen in elke maent
Wast sine cracht ende waent.
Ter manen ontfanghen, zonder ghile,
Gheduert die cracht ene wile;
Ende al wassende, sonder saghe,
Gheduert die cracht toten middaghe.
V. 230 *b.* Alsi waent moet die cracht vlien [5]).

1098. **V. A.** Heft het up. **B.** Dat hi op heft. — 99. **V.** S. r. es o. **B.** Sine roke d. over war. — 1102. **V. A.** E. d. r. g. sonder waen. **B.** Es goet d. r. sonder waen. — 3. **B.** In rochen. — 4. **B.** Ende i. somege watere. — 5. **B.** Selonices. — 6. **B.** dier s. — 7. **B.** groene *ontbr.* — 8. **B.** Indi. — 9. **V. A. B.** So draghene. — 10. **V. A.** hore w. of v. **B.** hore w. ave trecken. — 11. **V. A. B.** vorsiene. — 12. **V. A.** Dinghen. — *Vs.* 1112—13 *ontbr. bij* **B.** — *Vs.* 1113 *en* 1114 *in omgekeerde volgorde bij* **L.** — 14. **B.** D. w. w. van gesciene. — 15. **V. A. B.** dan i. i. sinen m. **L.** C. dat i. dinen. — 16. **B.** Weder et sie quaet ofte goet. — 17. **V. A.** Het. **B.** Het blijft s. v. in g. — 18. **V. A.** D. het n. **B.** Datten niemen dar ut brochte. — 19. **V. A. B.** mane. — 20. **V. A.** craft. **B.** want. — 21. **V. A.** ontfanghe. **B.** T. maent. — 22. **V. A.** craft. — 23. **V. A.** E. alst. — 24. **V. A.** craft te m. **B.** sine c. ten m. — 25. **V. A.** Als soe w. m. d. craft. **B.** Alst w. m. sine c.

---

[1]) *N. R.* habent et Gothy in flumine quodam.

[2]) *N. R.* Solonices. Konrad v. Megenb. 463: Silenites.

[3]) Lees met de varianten: *So draghene.* — *N. R.* quem portat Yndie testudo.

[4]) *N. R.* Scire vis aliquid est in fieri vel non fieri. Cum vero lapidem sub lingua habueris, revolve animo fieri illa vel non fieri, nec mora, adherebit cordi tuo unum istorum, ita ut non possit evelli.

[5]) *N. R.* hic quando luna crescit, mane tunc hora sexta virtutem habet. Quando decima prima et sexta hora, decrescente vero luna, virtute caret, sed precedenti die virtus manet.

In viere en mach hem niet messchien.
Tusschen vianden maect hi vrede,
Isike gheneest hi mede [1]).

Topasius hevet grote ghewout,
Een steen es ghedaen na gout,
Utermaten cout van naturen,
So datmen seghet in scrifturen,
Dat hi een vat, datmen siet wallen,
Vercouden doet entien walme vallen.
Sere so es hi vermaert
Hem die van spenen es verswaert [2]).
Gramscepe ende onsuverhede
Verdrivet sine moeghenthede.
In Arabia, als wi lesen,
Heeftmen dicke vonden desen.

A. 160 *a.* • Hier endic die wort van den stonen.
Ets waer, van andren somech enen
Vintmen lichte in andren boeken,
Maer hier in mijn ondersoeken
B. 102 *c.* Sone vindic ander bescheet,
Daer ic of dorste dichten ghereet.

Nu suldi horen voert bedieden
Van den stenen, dies vele lieden
Wondert, hoemense maken mochte,
Wat cracht ic daer of besochte;
Maer so watmer of seghet,
L. 137 *d.* Ic en rade niet, datmer an leghet
Te vasten waen, no min no meere,
Maer allene in onsen Here,
Diet alle nemet ende ghevet,

1126. V. A. ne m. B. en *ontbr.* — 27. V. A. B. viande. — 28. V. A. Tisike gheneset. B. Ende geneset tisike m. — 29. V. A. goet g. B. Topasus heft. — 32. B. seit. — 33. B. D. h. in een v. dat hi s. w. — 34. V. entie walm. A. walm. B. Vercout ende den wal doet v. — 35. V. A. Oec es hi sere v. B. Goet es hi ende sere v. — 36. V. die spuwen. A. v. spuwen. B. beswart. — 37. B. Gramscap. — 38. B. Verdrieft. — 39. B. also. — 40. V. A. Hevet men dicken. B. Hebbewi. — 41. B. Hir enden w. van s. — 42. V. A. Hets. B. Hets war van somegen e. — 44. B. M. hi in minen o. — 45. B. vandic a. ondersceet. — 46. V. A. Dan ic d. dorste g. B. Dat ic d. dorste g. — 47. B. N. so seldi vort h. bediede. — 48. V. A. Vanden.... ghen (*er is ruimte voor één woord opengelaten*). B. V. d. Israelscen l. — 49. B. Ende wonder waer af mense m. m. — 50. V. A. crachte. B. crachte ic dar toe b. — 51. V. A. wat so mer. B. wat somer af. — 52. V. A. In r. B. Ic r. wel d. niet a. l. — 53. B. Vasten w. min. — 54. V. alleen. V. A. an o. H. B. Mar a. an. — 55. V. A. al neemt. B. Dijt al nemt e. geeft.

---

1) Lees met de varianten: *Tisike.* — *N. R.* tysicos etiam languentes curat.
2) *N. R.* auxiliat amoroytis.

Ende die ewelike levet.
Sulke es die utewaert coemt,
Ende sulke stene sint diemen noemt,
Quame een onder coepman.
Die inwaert sijn ghegraven dan
Heetmen inghegravene stene.
Dese hout tLatijn in al ghemene.
Hoert den waen van desen dinghen,
Als ons quam van den ouderinghen.

In wat steen, als ict vernam,
V. 231 *a*. Ghemaect staet lyoen of ram,
Jof sagittarius, dats bekent
Een steen emmer van Orient.
Hi es goet jeghen den rede,
Ende doet den man ghemint sijn mede.
Hi gheneest die twater heeft in,
Ende hi ghescaerpt enen sin,
Ende maecten gheraect van spraken
Ende seker van sinen saken [1]).

Die steen die den stier in draghet,
Jof campitorium [2]) of die maghet,
Dien seghtmen sere cout wesen,
Ghesacreert ende belesen [3]).

Daer du ghevenijns in sies [4]),
A. 160 *b*. Jof aquarijse, ghelove dies,
Hi es goet jeghen den vierden rede,
Ende ghevet die bate mede,

1156. **B**. euwelike leeft. — 57. **V**. **A**. uutwaert. **B**. Selc steen es d. van verren c. — 58. **B**. E. selc es d. mont. — 59. **V**. **A**. Camehu ende c. **B**. Q. e. ander coman. — 60. **B**. begraven. — 61. **V**. **A**. inghegraven. **B**. Die hetmen. — 62. **V**. **A**. al int g. **B**. Also alst dLatijn hout g. — 64. **V**. Ast o. quam. **A**. **B**. Alst o. quam. **L**. quamen. — 65. **V**. In w. steene dat ic v. **B**. In w. steene alsic v. **B**. In w. stede ic v. **L**. Int. — 66. **V**. **A**. een lyoon. **B**. Staet g. een olien ofte een r. — 67. **V**. **A**. sagittaris. **B**. Oft sagitarius dat. — 68. **B**. Dats ember e. s. v. O. — 69. **B**. Hijs. — 70. **V**. **A**. gheminnet. — 71. **V**. **A**. gheneset d. t. hevet. **B**. genest dijt water heft. — 72. **V**. **A**. verscaerpt. **B**. E. verscarpt oec den sijn. — 76. **V**. **A**. capricornum. **B**. Capricornum oft. — 77. **V**. **A**. seghet men. **B**. D. sietmen gerne goet w. — 78. **B**. Gescakert. — 79. **V**. ghenenijs. **A**. ghenenijns. **B**. D. d. iet g. i. siet. — 80. **V**. **A**. gheloof. **B**. Ofte a. geloeft. — 82. **V**. **A**. E. jeghen die juchtighe lede.

---

1) *N. R.* Ingenium acuit et reddit facundum et tutum per omnia.

2) Lees met de variant: *capricornum*. — *N. R.* virginem aut capricornum.

3) *N. R.* hic lapis frigidus est et meridionalis consecratus est.

4) Lees, in plaats van den in alle Hss. bedorven tekst:
Daer du *ghemini* in sies.
N. R. In quocumque lapide geminos vel aquarium insculptos inveneris.

Ende jeghen die jucht dies ghelike,
Des ghelovet sekerlike,
Ende oec jeghen den derden rede.
B. 102 *d.* Ghesacreert heeftmense mede.

Vinstu ghegraveert enen man,
In die rechter hant een sekele dan,
L. 138 *a.* Die ghevet grote moeghenthede
Alle daghe van wassene mede [1]).

Vinstu staende, des ghelovet,
Enen man ende eens rams hovet,
Hi maect sijn draghere lief overal
Met lieden, met beesten doer al [2]).

Vinstu in enen stene dan
Ghemaect enen ghewapenden man,
Of ene maghet, zonder waen,
Hare cleder wide ondaen,
Ende dan in die hant een rijs,
Hies ghesacreert in alre wijs [3])
Ende goet jeghen ongheval.
In wat stene men vinden sal
Sonne ende mane ghegraveert,
Dats die luxurie weert.

Vinstu ghemaect enen man,
An die voete ghevloghelt dan,
Ende een roede in die luchterhant,
Ende een serpent daer omme gherant [4]),
V. 231 *b.* Die maect sinen draghere ghesont,
Vol gracien ende wijs talre stont.

Alsmen ghemaect siet enen man,
Een palme in sijn hant nochtan,

Vs. 1182—85 *ontbr. bij* B. — *Vs.* 1183—84 *ontbr. bij* V. *en* A. — 85. V. A. oec *ontbr.* — 86. A. Ghesacreet. V. A. heetmense. B. Gescakert ende gelesen m. — 87. B. Vintstu gegravert. — 88. V. A. ene zekle. B. rechte h. enen secle. — 89. B. geft. — 90. V. A. an w. B. an wassende. — 91. V. A. Vintmen. B. Vintmense s. dies geloeft. — 92. B. mans hoeft. — 93. V. A. Maect sinen d. lief ghetal. B. sinen d. liefgetal. — 94. V. A. over al. B. ende m. besten over al. — 95. V. A. Vintstu in den s. B. ene s. L. desen. — 96. V. A. ghewapende. B. Gaende e. ongewapenden m. — 97. V. A. Jof. B. Ende. — 98. B. Endé h. cledere. — 99. B. E. dat. — 1200. B. G. es hi in a. w. — 3. B. gegravert. — 4. V. A. D. hi die. B. Dat es d. l. wert. — 5. V. A. Vintstu. — 6. B. vote gevlegelt. — 7. V. A. ene r. B. ene rode an. — 8. B. dar op getant. — 9. B. Hi m. — 10. V. A. Vul gracie. B. Vroet e. w. — 12. V. A. Ene p. B. Ene p. in h. n.

1) *N. R.* de die in diem facit potenciorem.

2) De lezing der varianten in vs. 1193 en 1194 is te verkiezen: *liefghetal* || *over al.*

3) *N. R.* consecrationis signum est in lapide.

4) *N. R.* virgam serpente involutam.

Hi ghevet sinen draghere seghe
Ende lief met prensen alle weghe.

Vinstu ghemaect tenigher stonde
In stene jaghers of honde,
Jof heert of hase, hi doet ghenesen
Van frenesien, als wi lesen.

Daermen in een serpent vint,
Ende men op sijn ric oec kint
A. 160 *c*. Ene cruke, ende enen raven
Op sinen staert [1]), hi maect van haven
Sinen draghere rijc ende vroet,
Ende quade hitte hi tempren doet.

Waer so een scip met zeile in staet,
B. 103 *a*, L. 138 *b*. Dats der coepman toeverlaet,
Wantet ghevet hem gheval.

Waer somen vindet overal
Met enen swaerde enen man,
Dats die seghe gheven can.

Daermen in siet staende den aren,
Die behout die here te waren [2]).
Daermen in vint enen swane,
Die quijt die swarte quartane,
Ende hem dien die jucht verswaert [3]).

Darmen in siet een ghevloghelt paert,
Hi es goet in wighe ende in tornoye,
Hi hout die paerde van vernoye [4]),
Ende hi gheeft dapperheit ende moet.

1213. B. geft — 14. B. E. met princen wert a. w. — 15. V. A. Vintstu g. oec terigher s. B. tenen s. — 16. V. A. jofte h. B. ofte. — 17. V. A. hert. B. Oft hert ofte h. — 18. B. alse wi. — 19. V. A. D. een s. in v. B. Darmen e. s. in v. — 20. V. sinen r. A. up sinen. B. E. neme op sinen rugge tkint. — 21 B. Eenen rucocht e. r. — 22. V. A. Up. B. stert. — 23. V. A. rike e. daer toe v. B. goet. — 24. V. A. temperen. B. timperen. — 25. B. War soe e. scep. — 26. V. A. coopmanne. B. comanne toverlaet. — 27. V. A. Want hi. B. Want hi geeft. — 28. B. War s. vint. — 31. V. A. staen. B. Waer datmen staende vint d. a. — 32. V. A. eere. B. Dats d. ere b. twaren. — 33. B. Darmen. — 34. V. A. quijtet d. sware. B. quit d. sware. — 35. V. die de j. verzwart. A. die de juecht verzwart. B. E. dien d. sucht v. — 36. V. A. in *ontbr*. B. D. siet e. gevellet part. — 37. B. ofte in t. — 38. V. A. hoet. B. Ende hout d. perde. — 39. V. A. ghevet. B. E. geft dapperheiden.

1) *N. R.* serpentem super dorsum urnam habentem, et super caudam corvum.

2) *N. R.* Si inveneris lapidi insculptam aquilam, hic conservat honores. — Lees: die *ere*.

3) *N. R.* liberat a paralisi et quartana. Lees, in plaats van *swarte*, met de varianten: *sware*.

4) *N. R.* liberat equos ab infusione.

Saghstu steen daer wijf in stoet,
Al omme ende omme wide ghehaert,
Die hande hanghende nederwaert,
Ende trianghele op haer hovet [1]),
Sittende in enen setel, dies ghelovet,
Die ghevet troest ende ruste mede
Na aerbeyt ende siechede.

Heefstu oec ghemaect ghesien
Enen man knielende op die knien,
Slaende enen lyoen fier,
V. 232 *a*. Jof een ander wonderlec dier,
Hi ghevet in allen striden seghe:
Ghevaerwet wil hi sijn alle weghe [2]).

Vinstu in enen steen twee laren [3]),
Ende tusschen hem een serpent te waren,
Hi maecten behendich diene hout,
Bequame den lieden, staerc ende stout.

Dus verre sach ict in Latine staen,
Der ouder vroeder liede waen,
Die ic algader niet versteke,
A. 160 *d*. Noch over rechte waerheit spreke,
Want men vint der auctore niet,
Daerment of bescreven siet [4]),

L. 138 *c*. Voert verneemt ende verstaet wel,
Dat een philosophe, hiet Tochel [5]),

1240. V. A. Saghestu. B. Saestu s. dar. — 41. B. Allombe e. ombe w. geaert. — 42. B. Ende d. h. hangen n. — 43. V. A. Eene triangle up. B. Enen triangel op har. — 44. V. A. in setele des g. B. in s. des geloeft. — 45. B. Hi geeft t. e. raste. — 46. V. A. arebeit. B. Narbeide e. nae serecheide. — 47. V. A. Hevestu o. ghemaerct versien. B. Hefttu. — 48. V. A. up. B. knilende op sine k. — 50. B. Oft enech w. — 51. V. A. stride. B. geeft i. a. stucken. — 52. V. A. Beward wille h. s. in a. w. B. Bewart wille. — 53. V. A. baren. B. aren. — 54. B. tuscen, twaren. — 55. B. dine h. — 56. V. A. B. starc. — 57. V. A. varre s. i. int Latijn. B. sagic i. Latijn. — 58. V. A. houder vroedeliker. B. D. o. l. vrode w. — 59. V. A. niene. — 60. B. Nochtan o. r. w. ic s. — 61. V. A. menne weet. B. W. m. waen d. auctoriteit n. — 62. B. Darmen in gescreven. — 63. B. Vort verstaet e. vernemt w. — 64. V. A. D. e. p. te fel. B. philosoef fel.

1) *N. R.* mulierem cum crine sperso et manus remissas habentem .... et triangularem in capite. — Lees met de variant: *Enen* t.

2) Lees met de varianten: *Bewart*, d. i. op prijs gesteld. — *N. R.* Oportet autem ut feratur cum omni reverentia. Konr. v. Megenb. 468: man muoz in tragen gar mit *wirden*.

3) Lees met de variant: *baren*. — *N. R.* duas ursas.

4) *N. R.* quia autores earum (opinionum) minime invenimus annotatos.

5) *N. R.* Sequitur et libellus cuiusdam philosophi, *Tethel* nomine, qui scripsit ipsum libellum de sculpturis, et dicit hunc editum a filiis Israel eo ipse quo per desertum transierunt. — Vooreerst verandere men den naam in *Tethel*, en leze in vs. 1265, in plaats van het bedorven *taelgenus*, met de varianten: *taelgen*.

Een Juede, die hier volghet naer,
Van taelgenus scrijft al over waer,
B. 103 *b*. Ende seghet oec al sonder spel,
Dat die kinder van Israhel
Dit maecten ende van desen dinghen,
Doe si doer die woestine ghinghen.
Nochtanne seyt broeder Alebrecht,
Dat hi niet en raet over recht,
Datmen desen sal al gheloven,
Maer Gode allene van daer boven.

Alsmen in jaspen ghesien can
Met enen schachte enen man,
Ende met enen scilde mede,
Onder sinen voeten daer ter stede
Een serpent, die hevet macht
Jeghen al datmen viande acht.
Daer du in sies den vlieghenden man,
Dies goet te comenscepe dan.

Vintmen in enen crisout
Een wijf, die enen voghel hout,
Ende in dander hant enen visch draghet,
Hem es hi goet die boetscap draghet [1]).

Ist datmen tortelduve vint
Met enen telghe, hi woert ghemint
Van der werelt al ghemene,
Die draghere es van ghoenen stene.

V. 232 *b*. Daermen in enen steen bekent
Den sagittare ende een serpent,
Als of si onderlinghe streden,
Die hevet macht te maken vreden.

1265. **V. A.** dat hir volchde n. **B.** E. oude d. hir. — 66. **V. A.** V. taelgen screef al openbaer. **B.** V. talien s. over w. — 68. **B.** Dattie k. v. Israel. — *Vs.* 1268 *ontbr. bij* **L.** — 69. **B.** Die. — 70. **V. A.** dore. **B.** Daer si dor d. wstine. — 71. **V. A.** Nochtan seghet b. Aelbrecht. **B.** seid bruder Aelbrecht. — 72. **B.** niet seit. — 73. **B.** al *ontbr.* — 74. **V. A.** van hir b. **B.** M. G. a. hir b. — 75. **V. A.** jaspis. **B.** jaspise. — 76. **V. A. B.** scilde. — 77. **V. A. B.** scachte. — 78. **V. A.** sine voete. **B.** sine voete dar. — 79. **B.** E. s. hi heft m. — 82. **V. A.** Die es g. t. comanscepe. **B.** Die es g. t. comenscapen. — 83. **V. A.** een c. **B.** Vinstu. — 84. **V. A.** een v. **B.** voge. — 85. **V. A.** een v. **B.** dandre h. e. visc. — 86. **V. A.** Hi is. **A.** jaget. **B.** Hijs g. d. boetscape jaget. — 87. **V. A.** tortelduve. **B.** Eest d. die tortelduve. **L.** tortelduven. — 88. **V. A.** wort ghevenijnt. **B.** telege. — 89. **B.** V. al d. w. gemeine. — 90. **B.** D. d. van genen steine. — 91. **B.** Darmen i. e. sten. — 92. **B.** sagitare. — **V. A.** A. jof. **B.** Alse ofte. — 94. **V. A.** te vasten v. **B.** Hi geeft m. van allen v.

---

[1]) Lees met de varianten: *jaget*. — *N. R.* valet ad negociandum.

Vintmen in enen witten steen
Ene maerminne over een,
In die hant een spieghel,, nu goeme,
In dander den telgh van enen boeme,
A. 161 *a.* Die wille staen in goude fijn
Ende in die hant beloeken sijn.
L. 138 *d.* Sulke cracht seitmen van dien:
Hine laet sijn draghere niet sien.

Als in enen jaspe groene
Een cruce staet, hi es van den doene,
Dat sijn draghere niet en mach
Verdrinken noch nacht, noch dach.

B. 103 *c.* Moghestu in enen steen bekinnen
Een basiliscus met ere merminnen,
Diene heeft ghetroest hem seker te sine
Onder beesten van venine [1]).

Maerke, die oyt in stenen vant
Enen man, ende in die hant
Van enen viant die ghedane,
Dus ist ghescreven, ic wane,
Ghehornet ende ghevloghelt bede,
In dander hant een serpent gherede,
Onder sine voete enen liebaert,
Boven dese figuren opwaert [2])
Boven staende sonne ende maen,
Dese begaert in lede te staen [3]).
Hier mede men duvele so verzaghet,

1295. B. Vinstu. — 96. V. A. mareminne. B. merminne. — 97. V. A. I. deen h. enen. V. speghel. B. dene h. enen spigel. — 98. V. A. enen t. v. I b. B. dandre een telech. — 99. B. D. wel. — 1301. V. A. seghet men. B. Selke c. — 2. V. A. sinen dragher. B. Dat hi sinen d. n. laet s. — 3. B. Alse i. e. jaspis. — 4. V. A. dien d. B. Staet e. cr. hijs v. selken done. — 5. V. A. niene. B. d. ne m. — 6. V. A. V. nacht no d. B. no n. no d. — 7. B. Mochstu. — 8. V. A. basilisch m. e. mareminnen. B. basilicus m. e. merminnen. — 9. V. A. troost. B. Die geft troest s. te s. — 10. B. Van den b. met v. — 11. V. A. Marke d. o. i. steene. B. Merke datmen in stene. — 12. V. A. in deene h. — 13. V. A. enen v. B. enen duvel. L. ere v. — 14. B. Hi es van selker dinc te verstane. — *Vs.* 1314 *ontbr. bij* V. *en* A., *terwijl een regel is opengelaten.* — 15. V. A. Ghehorent e. ghevloget. B. mede. — 16. B. Ende in d. een s. — 17. B. I libart. — 18. V. A. desen figuren upwaert. B. figuren opwart. L. figure. — 19. V. A. Sullen staen s. e. mane. B. Selen staen s. e. mane. — 20. V. A. stane. B. D. begert aldus te stane. — 21. V. A. H. m. men dievele. B. Hir m. men duvle. L. H. m. die d.

---

[1]) Lees met de variant B.:
Die gheeft troest hem seker te sine.
N. R. habet virtutem ut possis secure ambulare inter serpentes.

[2]) *N. R.* qui una manu tenet figuram dyaboli.

[3]) Lees: in *lode*. — *N. R.* hic lapis poni debet in *plumbo*.

Dat si segghen watmen hem vraghet.

Vinstu in den jaspe enen man,
Een bondel gras op den hals dan,
In silvere moet sijn sine stede.
Hi leert kennen alrehande siechede,
Ende stemmet bloet in elker stede,
Ende ghevet erehande waerdichede [1].
Desen, als ict bescreven vant,
Droech Galienus an sine hant.

Vinstu in enen swarten stene
V. 233 *a.* Enen man staende, als ict mene,
In sijn rechter hant ghedreghen
Een sceptrum, als coninghe pleghen,
Op die luchter hant enen voghel,
Wide ondaen elken vloghel,
Enen cocodril onder die voete,
A. 161 *b*, L. 139 *a*. Hi draghet gherechte boete
Jeghen des viants toeverie,
Ende verdrivet sine partie,
Daer si die liede hebben beseten [2].
Alexander, wilmen weten,
Droech dustanen sonder waen,
Ende hi wil in ysere staen [3].

Vinstu in enen swarten steen
Enen man sittende over een
Op enen lupaerde, ende hout een riet,
Dese laet quade besten niet
B. 103 *d.* Sinen draghere coemen an.

Vinstu ghemaect enen man,

1322. **V. A.** des men. **B.** D. s. s. datmen verjaget. — 23. **V. A.** Vintstu. **V.** jas. **A.** jasp. **B.** in jaspis. — 24. **V. A.** E. ghebont gars up. **B.** gebont gars. — 25. **V. A.** selvere m. s. sijn s. **B.** selver. — 26. **B.** kinnen arehande. — 27. **V. A.** stelpt. — *Vs.* 1327—28 *ontbr. bij* **B.** — 28. **V. A.** E. g. ere ende w. — 29. **V. A.** als ic. **B.** Dese alsic. — 30. **V. A.** Drouch. — 31. **V. A.** Vintstu. — 32. **V. A. B.** ic hir m. — 33. **V. A.** sine. **B.** sire. — 34. **V. A.** Ene septre. **B.** Ene ceptere alse. — 35. **V. A.** Up. **B.** luchtere. — 36. **B.** ontdaen al van v. — 37. **B.** cocodrille o. d. vote. — 38. **B.** bote. — 41. **V. A.** D. bi d. **B.** D. si. — 42. **B.** wiltmen. — 43. **V. A.** Drouch. **B.** D. desen. — 44. **V. A.** wille. **B.** E. die wille in iser. — 45. **V. A.** Vintstu. — 47. **V. A.** Up e. lupaert. **B.** lupart. — 48. **V. A. B.** D. ne l. q. beesten. — 49. **V. A.** S. d. niet c. — 50. **V. A.** Vintstu.

[1] Lees met de varianten: *ere ende* waerdichede. — *N. R.* confert gratiam et honorem.

[2] *N. R.* valet contra incantaciones demonum et contra omnes demones inimicos, demones etiam fugat ex obsessis.

[3] *N. R.* in ferro poni debet.

Enen hase in sijn rechter hant,
Een roede in die luchter, es bekant,
Van goud sal sijn sine stede.
Hi hevet macht te gheven vrede
Ende seghe int ghedinghe.
Ne ghene beeste in sonderlinghe [1]).
Nigromanciene over een
Pleghen te hebben desen steen.

Alsmen in enen steen vinden can
Op thovet enen gheeroenden man [2]),
Ende hi in die rechter hant hout
Een sceptre na sconinx ghewout,
In die luchter hant een palmerijs,
Onder sinen voeten of stoel of lijs [3]),
In goude salmen desen draghen;
Want hi doet ere bejaghen.
Neghene ding bestaet hi mede
Na Gode, na wetachtichede,
Hine comets over, wiet over een [4]).
Alsmen vint in enen steen
Enen boem, ter rechter siden dan
Een wijf, ende enen man [5]),
V. 233 b. Die versoent, al sonder blijf,
Werringhe tuschen man ende wijf.

L. 139 b. Alsmen in enen stene siet dan
In die rechter hant enen man [6])

1351. B. in die richte h. — 52. V. A. luchtre hets b. B. rode i. d. luchtere hets. — 53. V. A. Dat goudijn. B. Dat guldijn moet. — 54. B. Ende heft m. t. gevene v. — 55. B. in g. — 56. V. A. Jeghen beesten doech hi s. B. Ende jegen beesten s. — 57. V. A. Nigromanciene. B. Nigromantien. L. Nigromancie. — 58. V. A. hebbene dese. B. hebbene. — 59. V. A. in steene ghevinden. B. in enen s. L. desen s. — 60. V. A. Enen up th. g. m. B. Opt hoeft. — 61. B. E. in d. rechte. — 62. V. A. septre n. coninx. B. Ene ceptere n. coninx. — 63. V. rechtre e. p. A. luchtre e. p. B. Onder d. luchtere e. palm r. — 64. V. A. sine voete een s. B. die voete st. ofte rijs. — 66. B. W. ere soe d. hi b. — 67. V. bestaet het m. B. Gene d. — 68. B. Bi G. dore gerechtechede. — 69. V. A. wet vor e. B. H. comes over een. L. voer. — 70. V. Alsme. — 71. V. A. B. side. — 72. V. A. E. W. enter luchter een m. B. ende ter luchter een m. — 73. B. soent. — 75. V. A. steen s. an. B. A. den steen s. an. — 76. V. A. Die i. d. rechtre hevet een m. B. Die i. d. rechte heft e. m

---

1) Lees met de variant:
Jeghen beesten doech hi sonderlinghe.
N. R. contra bestias valet.

2) *N. R.* quando invenitur in lapide homo coronatus. De lezing der variant is als duidelijker te verkiezen: *Enen opt hovet* gecroenden man.

3) *N. R.* sub pedibus eius scabellus.

4) *N. R.* nichil attemptabit quidem secundum Deum quod non cicius assequatur.

5) Lees met de variant: *enter luchter een* man. — *N. R.* arbor a cuius parte sinistra vir, a dextris vero femina.

6) *N. R.* homo qui tenet in dextera lampadem, et in sinistra caput femine.

A. 161 *c.* Een lampe, in die luchter hant
Eens wijfs hovet, als ict vant,
Soes hi die vrede jaghet;
Maer diene over hem draghet
Als hi slaept, seghet tghedichte,
Menne can hem niet ghewecken lichte.

Die in enen steen vint, leesmen hier,
Enen ram ende enen stier,
Hi es goet enen taleman [1]),
Ende hem die twater heeft nochtan.

Vintmen enen man, alsmen ghewaghet,
Die in die hant een sekele draghet,
Die bejaghet gracie ende lieve.

B. 104 *a.* Alsmen vint, segghen die brieve,
Enen man ende in die hant ene roede,
Dies herten goet van overmoede [2]).

Alsmen vint als ende als
Enen man ende een horen om den hals,
Dies goet jeghen verwoethede
Ende jeghen faucomen mede [3]).

Alsmen oec ghevinden can
Enen steen half osse, half man,
Die ghevet ende staerct den sin
Tallen dogheden int beghin [4]).

Vintmen in stenen, als wi horen,
Een hasekijn met langhen oren,
Dies goet jeghen der beesten doen.

1377. **V. A.** Ene lampte in. **B.** Ene l. ende in d. luchte. **L.** an. — 78. **V. A.** wives h. a. ic v. **B.** E. vives doen a. — 79. **V. A. B.** So es. — 80. **V.** Mer. **B.** Mar dine. — 81. **B.** Alse h. s. seit. **L.** thedichte. — 82. **V. A.** Men canne niet. **B.** Datmenne n. can g. l. — 83. **V. A.** een s. v. leestmen. **B.** D. i. e. s. leestmen hir. — 84. **B.** Vint e. r. ofte. — 85. **B.** Hijs g. tenen taelman. — 86. **V. A.** tw. laet n. **B.** water laet. — 87. **B.** alse men. — 88. **V.** in h. die sekle. **A.** die sekle. **B.** die zecle. — 89. **B.** Hi draget. — 90. **B.** Alsoemen hort spreken. — 91. **V. A.** E. m. in d. h. een r. **B.** ende *ontbr.*, rode. — 92. **V. A.** heren. **B.** Hijs heren. — 93. **V. A.** vindet. — 94. **V. A.** E. man een h. an. **B.** E. horen an ens mans h. — 95. **V. A.** Die es. **B.** Hijs g. — 96. **V.** fatonien. **A.** fatomen. **B.** frenesie. — 98. **V. A.** In e. s. alf o. als m. **B.** In e. s. alse o. oft m. — 99. **V. A.** starct. **B.** geft e. sterct d. sijn. — 1401. **A.** wijt. **B.** in enen steen alse wijt. — 2. **V. A.** horen. **B.** eselkijn. — 3. **B.** Die ees g. j. b. d.

---

1) *N. R.* valet ad facundiam.

2) Lees met de varianten: *heren.* — *N. R.* valet ad graciam. Doch verg. Konr. v. Megenberg, 471: Ain man, der ain gerten in der hant hât, ist guot zuo hêrschen.

3) Lees: *fantomen.* — *N. R.* valet . . . contra fantasmata.

4) *N. R.* sensum informat ad bonum.

Vintmen in enen steen enen boem,
Hi es goet jeghen die drope over een [1]).
Alsmen vint in enen steen
Enen capricornen ende enen aren,
Hi es goet in coemanscep, te waren.

Alsmen den dromedaris vint,
Ghesparseder manen of dade wint [2]),
Dat es hi die maken can
Vrientscap tuschen wijf ende man.

L. 139 *c.* Alsmen in enen steen weet
V. 234 *a.* Een wijf ende op thovet een cleet,
Ende omtrent die hande mede,
A. 161 *d.* Dies goet jeghen moethede.
Sietmen in enen steen nochme
Een tortelduve ende jonghen twe,
Dies emmer gracien goet
Ende nuttelec in stoerm zeevloet [3]).

Men vint ghescreven in hem somen
Enen voghel met ere bloemen
In sinen bec, dies nuttelec sere
Om gracie ende omme ere.

Alsmen in enen steen siet dit:
Enen man die op enen stoel sit,
Gecroent ende die hande ondaen
Te hemele waert, ende dan staen
Hem vieren, die sijn sitten draghen,
Nem datmen di sal ghewaghen:
B. 104 *b.* Dats mastijc ende terebint,

1404. V. A. B. in steene e. lyoen. — 5. V. j. ydropen. A. j. ydrope. B. Hijs g. j. idrope. — 6. B. vint *ontbr.* — 7. V. A. capricoren. B. capricorne. — 8. V. A. comenscap. B. Hijs g. jegen comanscap twaren. — 10. B. Gespaerder m. oft ware de w. — *Vs.* 1410 *ontbr. bij* L. — 11. V. malen. B. Dese eest d. — 12. V. A. Vrienscap. B. Vrintscap tuscen enen m. — 13. V. A. Als i. e. steene steet. B. Alsen i. e. stene steet. — 14. V. A. up. B. thoeft. — 15. V. A. omme trent. B. hant. — 16. B. Hi es g. j. muethede. — 17. V. A. steene. — 18. B. Ene t. oft jonge. — 19. V. A. Die es om gracie ende g. B. Hi es om gratie ende om g. — 20. B. in stroemde. — 22. V. A. Ene v. B. blomen. — 23. V. A. die es. B. hi es. — 24. B. om e. — 26. V. A. up. — 27. B. entie h. — 28. V. A. dane. B. hemel wert e. danne. — 29. V. A. H. IIII. B. Hen v. — 31. V. A. Dats mastic. B. Dats mastix. L. Dat.

---

1) Lees in vs. 1404 met de varianten: enen *lyoen*, en in vs. 1405: jeghen *ydrope*. — *N. R.* quando invenitur in lapide leo, hic valet contra ydropisim.

2) *N. R.* iubam capillorum expansam habens in humeris.

3) Lees in vs. 1419: *om* gracien. — *N. R.* valet ad obtinendam graciam et contra tempestatem in mari.

Ende lech onder den steen ghint
In een selverin vingherijn,
Ende dat sal also swaer sijn
XII waerven als die steen;
Lecht onder dijn hovet al in een,
Di sal dromen die selve ding,
Die in dine herte ging,
Ende die du pensdes ende wilt,
Doe alstu di wakende hilt [1]).

Alstu gheminghet sies over een
In den jacinct enen witten steen,
Ende in den witten dan een paert,
Die steen es te gracien waert
Ende glorien ende eren niet clene.

Als du vints in enen stene
Een scumende paert [2]), ende dan,
Daertoe met ere ceptren enen man,
Hem, die boven liede hevet macht,
L. 139 *d.* Es hi nuttelec gheacht.

Dits dat ic van stenen vant,
Diemen vint in menech lant,
Van hare cracht, van hare taelge;
Ende weet dat ic sonder faelge
V. 234 *b*, A. 162 *a.* Dat ware dichte, sonder begheven,
Na dien dat ict vant bescreven.
Maer ghelijc als in eersten stonden,
Om ons vaders Adaems zonden,
Alle aertsche creaturen
Omtrent waren bi naturen [3]),

1432. **V.** lecht. **V. A.** die steene. **B.** Legget o. die stene. — 33. **V. A. B.** vingherlijn. — 34. **V. A.** sal *ontbr.* **B.** E. dit s. a. war s. — 35. **B.** Twelef w. alse. — 36. **V.** den h. **B.** Liggen o. d. hoeft. — 37. **B.** Di. **V. A. L.** Die. **V. A. B.** dinc. — 38. **V. A.** ginc. **B.** D. doen i. dijn h. ginc. — 39. **V.** Die d. penses e. wils. **A.** Die d. pensets e. wils. **B.** Die d. piset e. wils. — 40. **V. A.** die w. hils. **B.** di w. hilt. **L.** die. — 41. **B.** geminges. — 42. **V. A.** de j. — 43. **B.** pert. — 44. **V. A.** te gr. **B.** ter g. wert. **L.** te *ontbr.* — 45. **V. A.** glorie o. ere. **B.** Glorie ende bliscap mijnt n. c. — 46. **B.** Alstu. — 47. **V. A.** scumede part. **B.** scirmende pert. — 48. **V. A.** D. up m. e. septre. **B.** D. op m. e. cepteren. — 49. **B.** Ende b. lieden heft hi m. — *Vs.* 1449 *en* 1450 *bij* **V.**, **A.** *en* **B.** *in omgekeerde volgorde.* — 50. **V. A. B.** Die es. — 51. **V. A. B.** van den s. — 52. **B.** Dimen. — 53. **B.** talie. — 54. **V. A.** dat dat. **B.** E. d. i. oec s. falie. — 56. **V.** N. dat ic. **A.** ic. **B.** Na dat. — 57. **B.** ghelijch alse in den irsten s. — 58. **V. A.** vader. **B.** Van o. vader Adams. — 59. **V. A.** erdsche. **B.** ertsce. — 60. **V. B.** Omtrent. **A.** Ontreint.

1) *N. R.* hic positus sub capite sompniantis, sompniabit quidem quod vigilans cogitavit et voluit.

2) *N. R.* equus spumans.

3) Lees, in plaats van het in drie der Hss. bedorvene *omtrent*, met de variant **A.**: *Ontreint.* — *N. R.* Omnis creatura in peccato primo hominis corrupta est.

So verloren die diere stene
Hare cracht vele int ghemene;
Ende ghelijc oec als die man
Bi den doepsele versoent dan,
Omme te comene daer mede
Ten state der onnoselhede,
Also doetmen stene ghenesen
Met worden, diemer toe can lesen [1]),
Dat si van der eerster mesquame,
Die si namen van Adaeme,
Ende van der smette ende van der plaghe,
B. 104 *c.* Die si nemen alle daghe
Van onsen onreynen doene,
Comen van eersten paerdoene [2]),
Ende hem die moeghentheit coemt an,
Die si hadden eer zonde began.

Hier ent van stenen die tale.
Hoert voert van die VII metale.

1462. B. H. c. soe i. g. — 63. B. E. also g. alse. — 64. B. doepsle. — 65. V. A. Om. B. Om t. c. dar. — 66. B. onneselhede. — 67. V. A. doemen. B. domen. — 68. V. A. Mit. B. dimer. — 69. V. A. metter e. mescame. B. ierster. — 73. B. Die comen van onreinen d. — 74. B. Ende van den ertscen pardone. — 75. B. hen. — 76. V. A. Dies. — 77. V. van den steene. A. van den s. B. Hir e. v. den s. — 78. V. A. Hort vort van den VII metalen. B. Nu hort vort van den seven mottale. L. in die.

---

[1]) *N. R.* Sic lapides preciosi consecracionis sanctificacione ad virtutum efficacias reparantur.

[2]) Misschien te lezen: Comen *ten* eersten paerdoene.

BOEK XIII.

Nat. Rer. In der adren van der aerde
L. XVII. Es menech ding van groter waerde;
Maer die metale, der VII sijn,
Daer si goet sijn ende fijn,
Sijn nuttelixte van hem allen.
Van dien, mach et ons ghevallen,
Sullen wi tellen in waren saken,
Ende dan des boecs een ende maken.

L. 140 *a.* Aurum hetewi dat gout.
Platearius seght: sijn ghewout
Es alsment te pulvere wrivet,
Ende ment in specien doet daert blivet,
Al sulc als die art bescrivet,
Dat et laserscep verdrivet,
A. 162 *b.* Ende et rongen doet ghenesen [1]).
Wonde met goude, als wi lesen,
Diene swellet nemmermere.
V. 235 *a.* Een masse van goude es II waerf mere
Sware dan selver of tin.
Negheen roest coemter in.
Ghetempeert ist goet ende diere,
Ende altoes van clare maniere.
Soet roder es in sijn ghedane,
So hem meer prijs leghet ane.

1. V. A. die adre. B. Nu in die a. v. d. erden. — 2. V. A. B. menighe dinc v. g. waerden. — 3. B. Mar d. m. die sevene. — 5. V. A. nuttelixst. B. nuttelijcts. — 6. V. A. mach het. B. maget g. — 7. V. A. S.' w. t. ware s. B. Selewi t. ware s. — 8. B. E. van den boeke dan e. m. — 9. V. A. heeten wi. — 10. V. A. Platearus seghet. B. P. seit ons sine g. — 11. V. A. in p. B. Es *ontbr.* — 12. V. A. daer. B. memt i. specie d. dart. — 13. V. A. Als sulke a. d. hard. B. Alse selc alse d. boec. — 14. V. A. het laserscap. B. Dattet laserscap. — 15. V. A. het ronghe. B. Dattet ronge. — 16. B. alse wijt. — *Bij* B.*' volgen na vs.* 16 *de twee volgende regels :*

Dorsteken dat seit men .mi,
Datter goet toe si.

17. V. A. nemmermee. B. Want sine s. nembermee. — 18. V. A. Ene m. v. g. die e. II w. mee. B. Ene m., twee. — 19. V. A. Swarer d. s. o. tijn. B. Swarre d. s. ofte t. — 20. V. A. ne c. — 21. V. A. Ghetempert est wel. B. Hets getempert wel e. d. — 22. B. E. van clarre. — 23. V. A. So het r. e. i. sine. B. Soe r. e. i. sine. — 24. B. mer p. leit.

---

1) *N. R.* lepram curat et scabiem sedat tantum in pulverem et mixtum antidotis.

Des menschen sien maectet clare.
Bi viere purgiertment, dats ware,
So blivet al die valscheit dan
Int vier, die hem volghet an [1]).
Adren die uut berghen springhen
Vintmen die gout voer hem bringhen;
Dits in menech lant verre ende bi,
Maer int lantscep van Endi
Vintmen dat beste, sonder waen:
Dit doet ons Moyses verstaen.

Argentum dats selver in ons tale,
Ghetempert cout ist, weetmen wale,
B. 104 *d.* Als ons Platearius seghet,
Daer dese virtuut an leghet:
Jeghen fleume vet ende nat
Salmen ghepulvert nemen dat,
Ende in latuarie minghen [2]),
Want et es goet te sulken dinghen.
Wel ludende ist ende ghevet clanc,
Op dat met copre es ghemanc.
Dit vintmen in menighen lande
L. 140 *b.* Den mensche te scade ende te scande,
Want ets te waert ende te diere.
Men purgiert metten viere,
Ende sijn roec es sere quaet.
Ic en weet hem te helpene raet
Met roke vele, die maect wiroec
Jof ander diere spise oec [3]).
Oec vintmen quicselver mede

25. **V. A.** siene maect het claer. **B.** minscen s. maket claer. — 26. **V. A.** proefment dat es waer. **B.** Dat vier provet d. waer. — 27. **V.** alle. **B.** Dar b. a. d. valsheit an. — 28. **V. A.** volghede. **B.** Die h. v. vorwert dan. — 29. **V. A.** Aderen d. ute. **B.** ute. — 32. **V. A.** lantscap. **B.** lant. — 34. **V. A.** Dus. **B.** Alse o. M. doet v. — 35. **V. A.** onse. **B. A.** es s. i. onse. — 36. **B.** ist *ontbr.* — 37. **B.** Alse. — 38. **B.** Dat d. virtut an hem l. — 39. **V. A.** fl. vet e. n. **B.** sleume weec e. n. **L.** vat vet. — 40. **B.** geven. — 41. **V. A.** latuwarien. **B.** lactuarie. — 42. **V. A.** het gaet t. **B.** hets g. t. seken. — 43. **B.** eest. — 44. **V. A.** Up. **B.** copere. — 45. **V. A. B.** landen. — 46. **V. A.** Te scaden menighen ente scanden. **B.** Menegen te scaden ende menege tscanden. — 47. **V.** Wants t. w. ennne d. **A.** W. hets t. w. ente d. **B.** W. hets wert e. d. — 48. **V. A.** purgieret. **B.** Ende m. purgeret. — 49. **B.** Sine roke. — 50. **V. A.** In w. **B.** Ine w. — 51. **V. A.** wierooc. **B.** Sonder m. r. die geft w. — 52. **V. A.** Of a. specie. **B.** Ende andre specie. — 53. **V. A.** quicsilver.

---

1) *N. R.* Per fornacem ... purgatur et adnichilatur omnis commixtio adulterina, et tamen ipsum aurum non consumitur.

2) *N. R.* Contra humidum et viscosum fleuma valet pulverizatum et anthydotis commixtum.

3) Lees in vs. 51 met de variant **B.**: *Sonder* met roke, die maect wiroec. — *N. R.* nec de facili purgatur infectus multo fumo huius nisi fumo thuris aut aromaticis speciebus.

A. 162 *c.* In daerde in menigher stede,
Daerment wint met groter pine.
Ets goet te menigher medicine,
Maer sere cout ist van naturen.
Voer sinen roec ist quaet gheduren,
V. 235 *b.* Ets den senewen grote vrucht,
Want daer of so coemt die jucht [1]).

Electrum es, dat weetmen wale,
Ene spise van metale,
Dat men onder die aerde
In Cipren vint van groter waerde,
Ende es roder dan silver si,
Ende bleker dan gout daer bi.
Ets waer, men maket bi der aert,
Maer dat nes niet also waert,
Als dat die nature bringhet [2]).
Die ghene diet maken can, hi minghet
Selver met goude ende elc som,
Dat so heetmen clerum [3]);
Maer dat nes dat fraie niet.
Hoert wat fraie electrum pliet:
Ist datmer of maect een vat,
Ende men venijn doet in dat,
Et scarrent ende verlieset mede
Sine vaerwe op die stede [4]),
So datment puren moet met viere:
Dits sine fraie maniere.

B. 105 *a.* Es dats coper overwaer.
Nature gheeft hem luut claer,

54. V. A. Onder d. B. Onder derde ter m. — 55. V. A. winnet. B. Darment vint. — 56. V. A. Ist g. ter. B. Hets te m. dinc m. — 57. B. Mar s. c. eest. — 58. V. A. Vor s. roke. B. Vor s. r. eest. — 59. V. A. Hets die zeenewen. B. Hets d. zenuen. — 60. B. dar af. — 62. V. A. B. specie. — 63. V. A. D. m. vint. B. vint o. derde. — 64. V. A. Cypre ende v. B. I. Cipre eest v. g. werde. — 65. B. selver. — 66. A. der bi. — 67. V. A. Hets w. m. maect b. d. ard. B. Hets, art. — 68. V. A. dan es n. so ward. B. Mar dan eest n. so wart. — 69. B. Alse. — 70. V. A. ghone. B. dijt m. c. — 71. B. e. selc s. — 72. V. A. Ende dat h. clerom. B. Ende d. h. colerum. — 73. V. A. Mare dan es d. vraie. B. Mar d. en es d. vraieste. — 74. V. A. Hort w. vraie. B. Hort w. vrai. — 75. B. Eest d. af. — 76. V. A. doe. B. E. venijn doe. — 77. V. A. Het suerct. B. Het besmelt e. verliset. — 78. V. A. varwe up. B. varuwe dar ter s. — 79. B. vire. — 80. V. A. Dit es s. vraie. B. Dit es ember sine m. — 81. B. cover. — 82. V. A. ghevet. B. lut craer.

---

1) *N. R.* fumus eius remolliendo nervos paralisim operatur.

2) *N. R.* Artificiale ... ex auro et argento pariter mixtum conficitur. Naturale vero simile est colore, sed virtute prestancius.

3) Van deze benaming wordt in den Latijnschen tekst niet gesproken. Bij Konr. v. Megenberg, 478, vinden we ook niets dat over dezen naam licht kan geven.

4) *N. R.* Cui si venenum infunditur, stridet quasi violenciam passum et perdit colorem.

L. 140 *c.* Op dat met hem met ghewout
Gheminghet si selver, tin ende gout.
Allene es sijn luut so claer [1],
Dat et doren quest, dats waer.
Niewer vintment verre noch na
Dan int lant van Germania,
Dat wi Sassen heten nu.
Van copre maectmen, segghic ju,
Met groter pine ende met viere
Een mes van ere maniere,
A. 162 *d.* Dat amicalais heet int Latijn,
Ende, wanic, wel macht letoen sijn [2].
Voer waer so wanen boeke som,
Dat et si electrum.

Stannum heetewi dat tin,
Dat vintmen niet verre hin
In Cornuaelie in Inghelant,
V. 236 *a.* Want wilen ment els niet en vant,
Maer nu heeftment in corten tiden
In Germania vonden siden.
Dats van naturen claer ende wit,
Maer lichtelike et besmit.
Met copre wel te recht ghemanc
Ghevetet harde soeten clanc.

Plumbum heetmen in Dietsche hier bi [3],
Loet int lant segghewi.
Van sire nature ist seer swaer,
Ende men seghet over waer,

83. **V. A.** Up. **B.** m. h. sie in sijn g. — 84. **V. A.** Ghemenghet si t. of g. **B.** G. selver ofte g. — 85. **V. A.** luud s. swaer. **B.** lut s. swaer. — 86. **V. A.** D. het coren. **B.** Dattet horen quetst. — 87. **V. A.** vintmen v. no n. **B.** no n. — 89. **V. A.** Zassen. **B.** Datmen S. hetet. — 90. **V. A.** maecmen seg ic u. **B.** Coper heetment seggic u. — 91. **B.** pinen. — 92. **V. A.** metael. **B.** motael. — 93. **V. A. B.** auricalcus h. in. — 94. **V. A.** mach latoen. **B.** Dat w. dat latoen mach s. — 95. **V. A.** Over w. s. waren b. sum. **B.** boke. — 96. **V. A.** D. dit si oec e. **B.** D. dit. — 97. **V. A.** Stamnum heten wi d. ten. **B.** tijn. — 98. **V. A.** hen. **B.** D. ne v. n. vor hijn. — 99. **V. A.** Cornuwaelge in I. **B.** Cornuwalie in I. **L.** ende in I. — 100. **V. A.** Want ment w. e. niewer v. **B.** Want w. m. el niewer v. **L.** Dat w. — 1. **V. A.** hevetmen. **B.** Mar nu eest in. — 2. **B.** Germanien. — 3. **V. A.** Dits. — 4. **V. A.** Mer lichtelic het. **B.** M. l. ment b. — 5. **V. A. B.** rechte. — 6. **V. A.** Ghevet h. s. sanc. **B.** Gevet h. sueten sanc. — 7. **V.** an Dusch bli. **A.** an Dudsch bli. **B.** Dietsce bli. — 8. **V. A.** Lood i. l. segghen wi. **B.** Ende in Vlaemc loet seitmen mi. — 9. **B.** eest sere.

---

1) Lees met de varianten: *swaer*. — *N. R.* Sonus eius per se rudis est.

2) Lees in vs. 93 met de varianten: *auricalcus*. — *N. R.* Ex ere fit auricalcus, et fit multo labore per ignem maximis decoctionibus. Verg. Konr. v. Megenberg, 479: *Mezzink* wirt auz kupfer.

3) Lees in plaats van het nietsbeteekenende *bi* met de varianten: *bli*. Verg. Konr. v. Megenberg, 481: Plumbum haizt *plei*.

Dat min aerghet ende slijt
Dan gheen metael in langher tijt [1]).
Doef ist selve altemale,
Ende doef maectet alle metale,
So waer soment daer toe doet.
Sijn scume sijn dicke goet [2]).
Met lode ende met viere
Sceetmen van alre maniere
Dat selver ende maket wit,
L. 140 *d.* Ende menne volquaems niet, waer dit [3]).

Ferrum dats iser in onser tale,
Cout van naturen, hart also wale,
Dat alle andre metale verwint;
Nochtan vintmen ende kint
B. 105 *b.* An hem die crancheit van naturen,
Dat et niet en can gheduren
Ghemanc in aerde ende in stene,
Der naturen hout allene,
Sijn roest ne verliest aldaer [4]);
Ende men scueret selver so claer [5]),
No ne vilet no ne slijpt,
A. 163 *a.* Et en ontfanghet ende begrijpt
Lichtelike een roeste smette,
Daer hem of coemt grote lette.
Der maghen ist goet, alsmen vint,

111. V. A. lange. B. meer ergert. — 12. V. A. langhe. B. D. enech m. van l. t. — 13. B. eest. — 14. V. A. maect elc m. B. Het maect doef a. m. — 15. B. S. w. soe datment t. d. — 16. V. A. Sine s. die es dicken g. B. Sine. — 17. V. A. Metten. B. Metten l. e. metten v. — 18. V. A. alrehande. B. Bescedement in ander m. — 19. B. ende *ontbr.* — 20. V. A. vulcaems. B. men v. n. ware. — 21. V. A. B. onse. — 22. B. C. ende h. alsoe w. — 23. V. A. ander m. verwinnet. B. verwinnet. — 24. V. A. kinnet. — 26. V. A. het. B. Dattet n. can g. — 27. V. A. aerden. B. erden. — 28. V. A. B. Daert nature. — 29. V. A. S. r. en vertereret. B. Het ontveruwet gerne d. — 30. V. scuere nemmermeer s. c. A. E. m. s. nemmermee s. c. B. scuret nembermeer s. c. — 31. V. A. Noch v. noch en s. B. Noch en v. noch n. slipe. — 32. V. A. Hen o. B. Ende ontfaet o. begripe. — 33. V. A. roest s. B. ene rost s. — 34. B. af. — 35. V. A. maghe i. g. alsment. B. mage eest g. alsemen.

1) *N. R.* semper adaugmentatur et hoc magis sub dyvo et in aere quam sub terra.

2) *N. R.* Scoria eius . . . argentum continet.

3) Verg. Konr. v. Megenb. 481: ez nimt varb in sich und verleust die nümmer und ist ain ursprinch des silbers und tregt über ain mit silber, ân daz ez sich von im schaidet in der gluot, dâ man daz silber läutert. — Lees in vs. 120, in plaats van *waer*: *ne* waer.

4) Lees in vs. 128 met de varianten: *Daert nature.* — *N. R.* Super omnia metalla facilius contrahit corruptelam, et sibi etiam connexa insistit corrupcione. Verg. Konr. v. Megenberg, 479: und wirt doch verzert von im selber und wirt auch leichticleicher belaidigt wan kain ander gesmeid und belaidigt auch ander dinch, daz im zuo gesellet ist, mit rost und mit andern dingen.

5) Lees met de varianten:
Ende men scueret *nemmermeer* so claer.

Want et vercoelt ende ontbint.
Stael machmen van ysere maken
Met groter pine, met sware saken,
Met vele slaghen, met groten viere,
Ende dus wort van harder maniere.
V. 236 *b*. Oec vintmen in somech lant
Erehande iser, als ict vant,
Datmen anders heet openbare [1]).
Men machet smelten alst coper ware,
Maer et en es te smeden niet so goet,
Ensi datmer conste toe doet.

Hier enden die metale sevene.
Dit es tbelof van minen ghevene,
Dat ic beloefde minen here.
Sijn es met rechte al die ere,
Isser iet goets in gheseyt;
Want ic en hadde den aerbeyt
Niet bestaen ludc no stille,
Et en ware doer sinen wille.
Die enighe doeghet in desen boeken
Mach ghevinden of ghesoeken,
L. 141 *a*. Doo voer den ghenen sijn ghebede,
Die dit selve dichten dede,
Ende oec mede over dient dichte,
Dat Got alle zielen verlichte,
Ende si ghenadich ende verlene
Dat lijf, daer doet es an enghene!

AMEN.

136. **V. A.** het. **A.** onbint. **B.** W. etse. — 37. **V. A.** yser. — 38. **B.** in waren s. — 39. **V. A.** flaghen. **B.** M. groten s. — 40. **B.** werdet v. herder. — 42. **V. A.** Eerrande i. a. ic v. **A.** als als. **B.** Erande. — 43. **V. A.** D. adem h. **B.** andein h. oppenbare. — 44. **V. A.** maghet. **B.** maget s. oft. — 45. **V. A.** M. ens te smedene. **B.** M. en es te snieden. — 46. **V. A.** const. **B.** Ensie d. cost. — 47. **V.** ende. — 48. **B.** dbelof. — 49. **V. A. B.** belovede. — 50. **V. A.** heere. **B.** al *ontbr*. — 51. **V. A.** Esser hiet. **B.** Esser. -- 52. **V. A.** W. ic ne h. den arbeit. **B.** W. inne h. den a. **L.** niet d. a. — 54. **V. A.** En w. doc. **B.** En hadde gewest dor. — 55. **V. A. B.** in desen b. **L.** sinen. — 56. **B.** ofte. — 57. **V. A.** vor den ghonen. **B.** Dien werde gegeven sine g. — 58. **V.** selven. — 59. **V. A.** Dat God alre sielen verlichtere. **B.** Dat God allen sielen verlichtere. — 60. **V. A.** Ende oec mede vor den dichtere. — 61. **V. A. B.** Hem si. — 62. **V. A.** doet es negheene. **B.** Dlijf dar d. an es negene.

Bij **L.** leest men aan het einde het volgende:

Virtus vestra meique dignetur memor esse
Pro pietate Dei cum sit mihi posco necesse.

Istud dictamen placeat tibi, me juvet.

AMEN.

Bij **V.** staat aan het einde: *Amen Jhesus Maria*; bij **A.** *Amen amen*; bij **B.** *Amen.*

---

[1]) Lees met de variant **B.**, in plaats van *anders*: *andein*. — *N. R.* vulgariter *andena* dicitur.